

ХИЗБ УТ-ТАХРИР АМИРИ ААЛЫМ
АТО ИБН ХАЛИЛ АБУ РОШТАНЫН
СУРОО-ЖООП
ЖЫЙНАГЫ

саясий (3)

Мазмуну

Усули фикх аалымы Ато Абу Рошта	6
Талибан менен Америка алакалары	8
Афганистандагы кырдаал	12
АКШнын Афганистандагы стратегиясы	20
Америка менен Талибандын ортосундагы сүйлөшүүлөр	28
Афганистандагы окуялардын саясий акыбеттери	37
Афганистан-Иран чек ара чырынын себептери	45
Американын Пакистандагы аракети.....	52
Пакистандагы нааразылыктар.....	55
Бхуттонун Пакистанга кайтып келиши.....	60
Зардоринин президент болушу.....	71
Пакистан менен Индия ортосундагы чыңалуу.....	72
Пакистандагы кырдаал	82
Американын Афганистан жана Пакистандагы аракети	86
Бин Ладиндин өлтүрүлгөнү тууралуу	91
Армиянын өлкө ички ишине кийлигишүүсү.....	93
Америка саясатынын колдоосу астындагы Индия менен Пакистандын ортосундагы алакалар.....	97
Пакистандын «Ядролук материалдарды жеткирүүчү топко» кошулуу жөнүндөгү талабы	107
Пакистан-Кытай экономикалык коридору жана Иран-Индия-Афганистан үчтүк долбоору	114
Американын Пакистандагы малайларын алмаштыруусу	123
Афганистан менен Пакистан коопсуздук күчтөрү ортосунда Дюранд кыркасынын эки тарабында болуп өткөн кагылышуулар.....	131
Пакистан армиясынын командачысынын Америка менен кызматташуусу жана малайлыгы	139
Пакистан менен Ооганстандын чек арасындагы кагылышуу	147
Белужистандагы чыңалуу тууралуу	155
Пакистан-Индия жанжалы жана ок атышууну токтотуу тууралуу	162

Индиядагы шайлоо	170
Бхаратия Жаната партиясындагы өзгөрүүлөр.....	172
Американын Кытайга каршы Индия саясатына таасири	176
Америка менен Моди башчылыгындагы Индия ортосундагы алакалар жана Кашмир маселеси. Кытай менен Афганистан... жана Талибан ортосундагы алака.....	189
Индия жарым аралында ракеталарды өнүктүрүүнү жандантуу	197
Индия Кашмирдин өзгөчө макамы бекер кылышынын артында эмне турат?!	201
Яманда эмнелер жүз берип жатат?.....	209
Ямандагы акыркы өзгөрүштөр айрыкча «тынчтык жана улуттук кызматташтык» келишимине кол коюлушу	211
Ямандагы өзгөрүүлөр жана Саудияда Салман ибн Абдулазиздин башкарууну колго алышы.....	222
Аданда жүз берген жана жүз берип жаткан иштердин маңызы.....	229
Ямандагы «Түштүк» кыймылы жанан анын көз карандылыгы.....	237
Дарфур кризиси.....	248
Судандагы абал.....	256
Дарфур маселеси	259
Судандагы кырдаал.....	264
Дарфур маселеси	271
Судан менен Түштүк Судандын нефть келишими	280
Америка Дарфурга тиешелүү Доха келишиминен жүз үйрүдүбү?	285
Судандагы митингдер жана анын оң-сол тарабы.....	293
Судан майданындагы акыркы кырдаал.....	304
Судандагы Америка менен Европа ортосундагы күрөш	310
Судандагы келишим.....	318
Судандагы саясий күрөш.....	326
Судандагы куралдуу кармаштар жана анын саясий күрөштөргө таасири	335
Суданда Армия менен Ыкчам колдоо күчтөрү ортосундагы кагылышууда негизги этибар белгилүү бир аймактарга каратылууда	345

Женевадагы сүйлөшүүлөр жана Судандагы согушту токтотуу аракети	353
Судандагы согуштук аракеттердин тездөөсү	361
Дрон чабуулдары жана Судандагы согуштун өнүгүшү	369
Мисир, Тунис, Ливия жана Йемендеги козголоңдор	376
Мисирдеги окуялар жараяны	385
Мисирде жараштыруу кандай болушу жөнүндө	390
Ливия майданындагы саясий жараяндар	401
Ливия майданындагы акыркы саясий окуялар	415
Ливия кризисиндеги акыркы окуялар	426
Американын Ливиядагы чабуулдары	434
Ливиядагы саясий кырдаал	443
Ливия майданындагы акыркы кырдаал	451
Ливиядагы акыркы кырдаал	455
Ливияда тараптар ортосунда диалогдун кайрадан башталышы	464
Тунистеги абал	472
Тунис президенти парламенттин иш-аракетин токтотуп, премьер-министрди отставкага кетирди	479
Тунисте өткөн «Франкофония» уюмунун 18-саммити	488
Алжирдеги таасир талашуу эл аралык күрөшүнүн акыйкаты эмне?	495
Алжирдеги күчтүү каршылык митингдери	502
Алжир менен Марокко ортосунда мамилелердин чыңалуусу	513
Марокко туурасында	520
«Полисарио» уюму тууралуу	530
Мавританиядагы төңкөрүш	532
Мавританиядагы аскерий төңкөрүш	535
Малидеги окуялар	540
Малидеги аскерий төңкөрүш	545
Мали-Нигер-Буркина Фасо конфедерациясы	551
Нигерия туурасында	556
Нигерия менен Кениядагы абал	567

Нигериядагы шайлоолордун жылдырылышы тууралуу.....	573
Нигериядагы саясий сахна	581
Нигердеги аскерий ыңкылап, Франция жана Америка күрөшү	588
Нигердеги мамлекеттик төңкөрүштүн себеп жана акыбеттери	591
Сомалидеги абал	599
Гвинеядагы абал.....	606
Кот-д'Ивуардагы окуялар	612
Кениядагы абал.....	619
Борбордук Африкадагы күрөштүн маңызы	626
Гамбиядагы саясий абал.....	635
Габондогу төңкөрүш.....	641

Усули фикх аалымы Ато Абу Рошта

Хизбдин учурдагы амири

Хижрий 1424-жылы сафар айынын 11-күнү, миладий 2003-жылы 12-апрелде Хизбут-Тахрирдин мазолим деванынын башчысы усул аалымы, инженер Ато Абу Роштанын (Абу Ясин) Хизбут-Тахрир амири болуп шайланганын жарыя кылды. Ал кишинин даъват ишине зор маани бериши белгилүү болгон жана андан хизб ишин жакшы башкаруу о.э. жигиттердеги күч-кайраттан эң абзел түрдө пайдалануу жөндөмү сезилген. Ошондуктан, Аллах Субханахудан аны нусратка карай жетелешин үмүт кылып калабыз.

Анын турмушунан бир үзүм:

Анын аты-жөнү Ато ибн Халил ибн Ахмад ибн Абдулкадир ал-Хатиб Абу Рошта. Ал хижрий 1362-жылы, миладий 1943-жылы Палестина диярындагы ал-Халил вилайттарынын бири болгон Раанно аттуу чакан кыштакта, диндар үй-бүлөдө дүйнөгө келди. Ал Палестина башына түшкөн балээлерге, аны яхудийлер 1948-жылы Британиянын колдоп-кубаттоосу менен жана араб акимдеринин чыккынчылыгы акыбетинде басып алганына жаштайынан күбө болду. Мына ошондон кийин анын үй-бүлөсү ал-Халил жанындагы качкындар лагерине көчүп өттү.

Ал башталгыч жана орто таалимди ошол лагерде алды. 1959-жылы ал-Халилдеги Хусайн ибн Али атындагы экинчи баскычтагы медреседен окууну аяктап, экинчи баскычтагы мектептин биринчи даражалуу күбөлүгүн алды. Кийин Куддус Шарифтеги Ибрахимийя медресесинен 1960-жылы экинчи баскычтагы мектептин жалпы күбөлүгүн (Египетке жолдонмону) алды. Мына ошондон кийин 1960-1961-окуу жылында Каир университетинин инженердик факультетине окууга кирди жана 1966-жылы инженердик боюнча бакалаврдык дипломун алды. Университетти бүтүргөндөн кийин бир нече араб мамлекеттеринде инженер болуп иштеди. Анын инженердик иштери боюнча «Өлчөмдөр эсеп-китеби боюнча орточолук о.э. имараттар жана жолдор көзөмөлү» аттуу чыгармасы бар.

Ато Абу Рошта Хизбут-Тахрирге орто мектепте окуп жүргөн кезинде, элүүнчү жылдардын жарымында кошулду. Аллах жолунда залымдердин камактарында көп азаптарды чекти. Ал Хизбде, анын бардык танзимий жана идарий түзүмдөрүндө: дарис, мүчө, мушриф, жергиликтүү жихаз накиби, вилайт межлиси мүчөсү, муътамад, расмий сүйлөөчү, амир мекемесинин мүчөсү болуп үзгүлтүксүз иш алып барды. Хижрий 1424-жылдын жакшылыктуу сапар айынын 11-күнүнөн, миладий 2003-жылдын 12-апрелинен тартып Аллах Хизбге амирлик кылуу милдети

анын мойнуна түшүшүн каалады жана ал Аллахтан бул оор жүктү көтөрүүдө жардам беришин сурады.

Анын жазган Исламий эмгектери төмөнкүлөр:

1. Бакара сүрөсүнүн тафсири - «ат-Тайсир фий усулит-тафсир сураи Бакара».

2. Усули фикх боюнча изилдөөлөр - «Тайсирул вусул илал усул».

3. Бир нече китепчелер:

а) «Экономикалык кризистер» - алардын вакиълиги жана аларды Ислам көз карашынан туруп дабалоо.

б) «Жазира жана Булуңдагы кресттүүлөр жүрүшү».

в) «Өнөржайлаштыруу саясаты жана мамлекеттин өнөржай курулушу».

4. Анын доорунда (азырга чейин) Хизбдин ушул китептери басылып чыкты:

а) «Исламий нафсия негиздери».

б) «Саясий маселелер: Басып алынган мусулман өлкөлөрү».

в) «Саясий түшүнүктөр» китебинин кайра каралып чыккан жана кеңейтилген басылышы.

г) «Халифалык мамлекетиндеги таалим программасынын негиздери».

д) «Халифалык мамлекетинин башкаруу жана идара аппараты».

Бул амирдин дүйнөнү көзгө илбегени, таквасы, шариятка катуу амал кылганы жана илими белгилүү. Анын Хизб ишин башкарууда түрдүү жоопкерчиликтүү милдеттерди, айрыкча, расмий сүйлөөчү, муътамад, амир мекемесинин мүчөсү сыяктуу жооптуу орундарды ээлеп келгендиги зор пайда берди. Бул нерсе аны Хизбге ар бир жоопкерчиликти талап кыла турган иштерди, тактык жана аракетчендикти толук билип түшүнгөн абалда жетекчилик кылууга ылайыктуу кылып койду. Ошондуктан, жигиттер амири алар менен жанаша туруп, аларга, ал тургай, иштердин тафсилаттарында да жетекчилик кылып жатканын сезип турушат. Бул болсо амирге жигиттердин кудурет-жөндөмдөрүн эң абзел көрүнүштө пайдалануу мүмкүнчүлүгүн берди.

Ато Абу Рошта өзүнө жүктөлгөн даъват аманатын Аллах Субханаху жана Расулу ﷺ сүйгөн көрүнүштө өтөй алышы үчүн жардам берүүнү жана туура жолго жолдоону сурап, анын колу менен туура жолдогу Халифалыкты тикелеп, фатх-жеңиш беришин Аллахтан сурап, тынымсыз жалынып-жалбарды. Албетте, Аллах дуаларды угуучу, кабыл алуучу Зат.

Талибан менен Америка алакалары

Маалымат агенттиктери Пакистан жана Афганистан жетекчилери менен болгон Афган уруу башчыларынын жыйыны жөнүндө кабар таратты. Бул 2008-жылы, 28-октябрда болду. Агенттиктердин баса белгилешинче, жыйынга келгендер Талибан согушкерлери менен алака орнотууга келишип алышкан.

Суроо: Талибдер менен чындыгынан эле алакалар орнотулганбы же эми орнотулабы? Орнотулган болсо, бул алакалар эмнеге алып келет? Бул – Американын Афганистандан чыгышынан, анын таасиринин сынышынан далалат береби же Америкага жан тарткан бийликке кошулууга талибдерди аста-секин көндүрүүнү түшүндүрөбү?

Жооп: суроого жооп берүүдөн мурун төмөнкү иштерди түшүнүп алуу керек болот:

Биринчиден: Болуп өткөн жыйын Американын ыраазылыгы менен гана болушу мүмкүн т.а. бул жыйындын артында Америка турат. Бул жердеги негизги «оюнчулар» Пакистан жана Афганистан өкмөтү. Жада калса, жыйынга келген уруу башчылары да бул эки өкмөткө душман эмес. Кала берсе, жыйын Исламабадда болуп өткөнү саясатты күзөтүп барган ар бир кишиге Пакистан жана Афганистан бийлигинин экөөсү тең Америкага толук көз каранды экендиги сыр болбой калат.

Экинчиден: Америка Афганистанда чыныгы баткакка батып калды. Ал өзүнүн аскерий кошуундар санын 30000ден ашырып жибергендигине жана НАТОго мүчө союздаштарынын жардамына карабастан, абалды туруктуулаштырууга дагы деле кудурети жетпей келе жатат. Анын Афганистанга кошумча күч жиберүү жөнүндөгү талабы союздаштары тарабынан четке кагылышы аны баткакка андан да тереңирээк батырып таштады. Талапка жооп бергендер да жетишпей турган даражада аз көлөмдө кошуун жиберилишин маалым кылышкан. Канада премьер-министри Американын жардам талап кылганына жооп иретинде региондон чыгып кетүү ниетинде экенин билдирди. Британиянын куралдуу күчтөр командачысы Американын шерменделигине күлүп Афганистанда кескин аскерий жеңишке жетише албастыктарын билдирди. Британия армиясынын аскерий операциялар боюнча жооптуу генерал Питер Уолл кошумча күч жиберүүдөн катуу эскертти. Ал парламенттеги коргоо иштери комиссиясы алдында отчет берип: «Тынчтыкка жетишүү үчүн Афганистанга мамлекет тарабынан кошумча күч бөлүү абдан ката иш», - дейт. Германия өкмөтү аскерлер санын көбөйтүүнүн ордуна аларды кыскартышын маалым кылды. Сол саясатчылар Германиянын Афганистанда туруктуу тынчтык орнотуу

операциясында атайын даярдыктан өткөн аскерийлер (спецназ) менен катышууну токтотууну талап кылышты.

Ошентип, Америка Афганистанда чыныгы баткакка батып калды. Муну эч ким четке кага албайт. Жада калса, кичүү Буштун малайы Карзай да 2008-жылы, 30-октябрда муну тан алды: «Биз бир канча жеңиштерге жетиштик. Бирок, калк үчүн эң маанилүү болгон тынчтыкты орнотууга кудуретсиз болдук. Жолдорубуз тынч эмес. Түштүктөгү Кандагар шаарынан батыштагы Хирот шаарына машинада баруу мүмкүн эмес. Жада калса, Кабулдан 100 км алыстыкта жайгашкан Батия вилаятына өтүү да мүмкүн эмес». Бул кабарды «Рейтер» маалымат агенттиги да таркаткан.

Үчүнчүдөн: Албетте, Талибдер катуу күрөшүүдө. Алар Афганистандагы коопсуздук нукталарынын көбүн өз колдорунда кармап турушат. Алар бул тараптан абдан күчтүү. Бирок, алардын проблемасы ушунда, алар саясий аң-сезим тарабынан күчтүү эмес. Алар Афганистанды башкарып турган кездеринде Пакистандагы Мушарраф өкмөтү менен катуу алака байлашкан эле. Аларга «кандай кылып Мушарраф өкмөтү менен алака орнотосунар, акыйкатта болсо, ал Америкага толук көз каранды го, Америка Пакистан аркылуу силерге аянычтуу сокку беришинен коркпойсунарбы?», деп суралганда, алар «Афганистандын Мушарраф өкмөтү менен алака орнотушу – жада калса, ал Америкага көз каранды болгондо да – бизге эч кандай зыян жеткирбейт. Балким, биз Мушаррафтан өз кызыкчылыктарыбыз жолунда пайдаланабыз», деп жооп беришкен. Кийинчерээк маалым болгондой, Мушарраф Талибан бийлигин кыйратуу жана талибдерди Афганистандан кууп чыгаруу үчүн Америкага Пакистандын жер-асманынан пайдалануу уруксат берди.

Талибдер менен алып барып жаткан жолугушуудагы талкууларды түшүнүү үчүн мына ушул ишти жакшылап түшүнүп алуу керек. Мындай алакалар жана жабык эшиктер артында өтүп жаткан жолугушуулар эч кимге сыр болбой калды. 2008-жылы, 30-октябрда Исламабадда болуп өткөн акыркы жолугушуу жөнүндө Карзайдын өзү да, БУУдагы Афганистан өкүлү да, Саудиянын тышкы иштер министри да маалым кылышты.

Талибандын айрым жооптуулары тарабынан баскынчы капырлардын күчтөрү бар болуп турган убакта да эч кандай сүйлөшүүлөргө барылбагандыгы баса белгиленсе да, бирок талибдер, мейли сүйлөшүү, талкуу же саясий тартышуу же кечки тамак үстүндөгү жөнөкөй жолугушуу, деп аташса да Карзай өкмөтү менен сүйлөшүүлөр өткөрүлгөндүгүн четке кагышпаган. Чындыгында, Талибандын Пакистандагы мурунку элчиси Абдуссалам Заиф «Рейтер» маалымат

агенттигине маалым кылышынча: «Талибан делегацияси өткөн айда Саудияга сапар уюштурду. Делегация мүчөлөрү король Абдулла жана Афганистан өкмөтүнүн жооптуулары менен жолугушту. Алар 15-16 чакты эле. Талибан кыймылындагы мурунку жооптуулар болсо 8 чакты элек. Биз король Абдулла менен учураштык жана жолугушууда Афганистанга алакадар эч кандай саясий маселеде талкууга алынбады». О.э. Талибандын мурунку тышкы иштер министри Ахмад Мутаваккил да маалым кылды: «Өткөн айда Саудияда Афган өкмөтү жооптууларынын жолугушуусуна карабастан эч кандай тынчтык сүйлөшүүлөрү жүз бербеди. Ал жерде Талибандын өкүлү жок эле. Ал жөнөкөй табигый жана кечки тамак үстүндөгү жолугушуу гана болчу».

Америка майданда өзүн көрсөтпөстүккө урунушуна карабастан, айрым маалымат булактары ал же бул жол менен бул оюнда Американын да бар экенин ачып коюуда. «Уолл стрит журнал» гезити жогорудагы сүйлөшүү болуп өткөн күнү эле т.а. 2008-жылы, 30-октябрда Кошмо Штаттар да Талибдердин делегациясы менен сүйлөшүү алып баруу пикиринде экендиги жөнүндө кабар таратты. Кийин гезит ушуну да кошумчалады. Ак үй Афганистандагы Америка стратегиясын өзгөрткөндөн кийин анын Афганистандагы жаңы багыттагы стратегиясы иштелип чыккан. Албетте, Талибдер менен кызматташтык кылуу үчүн сүйлөшүүлөр өткөрүү Кошмо Штаттар үчүн пландагы иш болду.

Кыскасы жолугушуулар болуп өттү жана мындан кийин да болот. Исламабад жолугушуусу Талибдер менен алака байлоого келишип алынганын жарыя кылды. Катышуучулардын белгилешинче, келерки жолугушуу 2 же 3 айдан кийин Кабул шаарында болуп өтөт.

Ко-ош, бул алакалар эмнеге алып келет? Американын Афганистандан чыгып кетишине жана анын таасиринин кыйрашынабы? Же Талибандын бийликке кайтышынабы? Же Талибдерди Америкага дос болгон өкмөттө түздөн-түз же жашыруун катышууга аста-секин көндүрүүгөбү?

Жооп ушул, Америка Ирак баткагынан чыгууну каалагандай Афганистан баткагынан да тезирээк чыгып кетүүнү каалайт. Ал ар эки мамлекетте жеңилүү ызасын татты. Айрыкча, анын союздаштары Афганистанда пайда таппай калып кетүүдөн, балким бул жерде пайда ордуна чоң жоготууга учурагандыктары анык болуп, мындан нааразы боло башташты. Пакистандын Вазиристан жана уруулар жайгашкан региондорунда да Америкага каршы кармашуу катуу болду. Ошондуктан, талибдер менен сулх-келишим түзүү Америкага анын Пакистандагы малайларына каршы согушту токтотот. Ошол эле учурда, Америка Афганистанда өзүнүн таасирин жана кызыкчылыктарын коргой турган, тынчтыкты сактоо жүгүнөн кутулта турган көз каранды, малай союздаш өкмөттү түзүүнү каалайт. Ошондуктан да, ал өзүнүн Пакистан

жана Афганистандагы малайларын ишке салып сүйлөшүү жолу менен Талибанга уу аралашкан балды сунуштай баштады.

Талибан Афганистанды басып алган күчтөргө каршы чындыгынан катуу күрөштү. Алар мамлекетти баскынчы капырлардан тазалап, кийин Афганистанда капыр мамлекеттерге, айрыкча Америкага көз каранды болбогон абалда өкүм жүргүзүү максатында күрөшүүдө. Бирок, Талибандын сүйлөшүүлөргө кириши Америка жана анын Афганистан, Пакистандагы малайлары жакшы билген, Талибандын өзүнө болсо белгисиз болгон башы туңгуюк көчөгө кириб калуу болуп эсептелет. Эң кооптуусу, Талибанды сүйлөшүү жолдору менен бериле турган уулуу бал менен алданып калышында. Эгер, ал алданса, Афганистан жана Пакистандык сүйлөшүүчүлөрдү жакшы, деп ойлой башташат. Алардын Америка тарабында экенин аңдап-сезбей калышат.

Талибандын Афганистан жана Пакистандагы Америка малайлары менен өзгөчө Исламга жакыныраак деген күмөндө – акыйкатта болсо, Исламдан көрө Батышка жан тарткан – Саудия акимдери менен сүйлөшүүлөргө киришиши анын кулоого учурашышынын алгачкы кадамы болот. Бул сүйлөшүүлөрдүн жолугушуу, жөнөкөй жана кечки тамак үстүндөгү талкуулашуу, деп аталышында айырма жок. Булардын баары сүйлөшүүгө кирет.

Жогоруда Талибандын мурунку элчиси жана анын мурунку тышкы иштер министринин сөздөрүн айтып өттүк. Алар жолугушууларды тан алышты. Бирок, муну сүйлөшүү же келишим, деп аташпады. Сүйлөшүү сөзүн ар түрдүү башкача сөздөр менен жасалгалоого урунушту.

Кыскасы, Талибандын Американы сүрүп чыгарбай туруп, анын өзү менен же анын малайлары менен сүйлөшүүлөргө киришиши – анын түздөн-түз же жашыруун Америкага көз каранды болгон бийликте шерик болушуна көндүрүү болуп эсептелет.

Биз Алла Субханахудан Талибдердин баскынчылык көлөкөсүндөгү мындай сүйлөшүүлөргө кирбестигин, Талибан үчүн сунушталып жаткан уулуу бал менен алданып калбастыгын, Талибдер Афганистан жана Пакистан жетекчилерине Америкага карагандай көз караштарын, Американын баткакка мойнуна чейин батып калганын жакшыраак аңдап-сезип жетүүлөрүн сурап калабыз.

4-зул-каъда, 1429-х.

2-ноябрь, 2008-м..

Афганистандагы кырдаал

Суроо: Афган согушуна 10 жыл болсо дагы, Америка дагы эле анын баткагынан чыга албай жатат... Обама Афган согушун өзүнүн биринчи даражалуу вазыйпасына айлантууга убада берип, Буш жетекчилигин ушул согушка көңүл бурбай жаткандыкта айыптады. Обама бийликке келип, Афганистандагы терроризмге каршы стратегия иштеп чыккандан бери Америка ушул стратегияга тескери иштерди жасап жатат. Мисалы, Америка Афганистандагы аскерлердин санын көбөйттү го, бирок, кийин бул көбөйтүлгөн аскерлерди 2011-жылы алып чыгып кетишин айтып, ушул стратегияга зыян жеткирип жатат. Көптөгөн жооптуулар, анын ичинен, генерал Петриус бул активдүү стратегия эместин айтышты. Ал тургай, айрым отчеттордо Америка тышкы иштер министрлиги менен Америка армиясы ортосунда күрөш жүрүп жатканы да айтылды.

Ошондой болгон соң, Америка Афган согушунун баткагына баткан болсо да, ал жерге канчалык маани берип жатат? Мурдагы республикачылар жетекчилиги менен азыркы демократтар жетекчилиги ортосунда чыныгы карама-каршылык барбы? Обама менен анын командачылары ортосундагы карама-каршылык туурасында айтылып жаткан болсо да, Обама өзү түзгөн Афганистандан кошуунду алып чыгып кетүү планына олуттуу карайбы? Бул жерде, өзгөчө, Европа ушул согуштан «кейип жаткан» о.э. Афганистандан кошуундарды алып чыгып кетүү маселесинде өз пландары бар экени туурасында кабар чыгып калганда, коңшу мамлекеттердин ролу кандай? Ушул иштерден эмнени күтсө болот?

Жооп:

1 – Келгиле, жакшысы Орто Азия жана анын айланасынан тартып, Азия чыгышына чейин созулган жана Европаны кесип өткөн, тарыхый Евроазия регионунун бир бөлүгү болгон ушул регион туурасында айрым америкалык саясий талдоочулардын кээбир пикирлеринен баштайлы: Збигнев Бжезинский бул регион жөнүндө мындай деген:

«Бул регион жөнүндө сүйлөй турган болсом, ал дүйнөнүн алдыңкы, күчтүү мамлекеттердин ичинде чоң регион болуп эсептелет. Дүйнөлүк кубатка умтулган тарыхый командачылардын баары Евроазияда жетишип чыккан. Калкы эң көп болгон жана үстөмдүктү каалаган (Кытай, Индия сыяктуу) мамлекеттер Евроазияда жайгашкан. О.э. Америка менен атаандашуучу бардык саясатчы жана экономисттер да Евроазияда. Андан тышкары, Кошмо Штаттардан кийин куралданууга каражат бөлүүчү жана экономикалык тармакта алты чоң мамлекет да Евроазияда жайгашкан. Евроазиядагы ушул чоң мамлекеттердин баардыгы ядролук куралга ээ. Бирөөсү гана ядролук куралга ээ эмес.

Дүйнө калкынын 75%ы да ушул жерде. Дүйнөлүк жалпы ички продукциянын 60%ы о.э. дүйнөлүк энергетика запасынын 75%ы Евроазияда. Кыскасы, Евроазиядагы күчтөр Америкага көлөкө түшүрүүчү таасир кубатына ээ. Евроазиянын потенциалы эки регион, т.а. Батыш Европа жана Чыгыш Азия региону үстүнөн таасир күчүнө ээ. Бул болсо, өз-өзүнөн, ушул потенциал Евроазияга Ортоңку Чыгыш жана Африка үстөмдүгүн берет деген кеп. Өзгөчө, Евроазия кубатын бөлүштүрүп алуу маселеси Американын дүйнөлүк үстөмдүгү жана тарыхый мурасы үчүн күчтүү мааниге ээ болуп турат». («Евроазия үчүн геостратегия жана тышкы иштер», 1997-жыл, сентябрь).

Жорж Фридман өзүнүн «Келе жаткан 100 жыл жана 21-кылымда күтүлүп жаткан иштер» аттуу китебинде мындай жазат:

«Кошмо Штаттардын түпкү максаты бар, ал да болсо, Евроазияда Америкага атаандашуучу кандайдыр бир чоң күчтүн пайда болушуна жол койбоо. Америка кызыгууларынын айырмалуу жагы ушул, Америка үчүн мына ушул күчтүн пайда болушунун алдын алуу өз күчүн регионго киргизүүдөн көрө жакшыраак! Ошондуктан, Американын башка күчтөр үчүн ачык болгон региондордо алып бара турган саясаты туруксуздук, карама-каршылык, тартипсиздикти жаюу, мына ушул күчтөрдү бутка тургузбоо үчүн тоскоолдуктарды коюу. Бул саясат Американын барган сайын күчөп жаткан Исламий толкундар каршысындагы аракети менен, т.а. чоң күчтүү Ислам мамлекетинин жүзөгө келишинин алдын алуу үчүн исламий региондордо туруксуздукту жаратуу аракети менен түшүндүрүлөт. Кыскасы, Евроазияда тынчтыкты орнотуу Америка кызыкчылыгына кызмат кылбайт... Өзү менен атаандаша турган кандайдыр бир чоң күчтүн пайда болушунун алдын алуу Американын кызыкчылыгына канчалык туура келсе, региондун ийгиликке жетишүүсү да Американын кызыкчылыгына ошончолук тескери. Ошондуктан, Американын негизги көйгөйү ал жердеги режимдин туруктуулугу эмес, тескерисинче, Евроазия регионунда туруктуулукту изинен чыгаруу».

2 – Албетте, Евроазиянын негизги бөлүгүн түзгөн регион Орто Азия, Афганистан, Пакистан жана Батыш Иран. Арийне, Кошмо Штаттардын биринин артынан бири келе жаткан жетекчилигинин негизги этибарын – неоконсерваторлор жана реалисттердин идеологиялык ыктоолоруна карабастан – Американын региондогу үстөмдүгүн бекемдөө үчүн Афганистан менен Пакистандан АКШнын долбоору үчүн пайдаланууга каратып жатканынан таң калбасак да болот. Чындыгында, Афганистан менен Пакистандан Советтер Союзунун жеңилүүсү үчүн пайдаланылганы Кошмо Штаттардагы саясатчылардын эсинен дагы эле чыккан жок. Жакында Бжезинский интервьюда өткөн кылымдын сексенинчи жылдары Афганистан менен Пакистан Россияга каршы эң

чоң согуш майданы болгонун моюнга алды. («Россия Сегодня» гезити, 2010-жыл, 26-сентябрь). Мындан улам, Америка 2001-жылы 11-сентябрь окуясынан кийин күмөн астындагы Афган согушу аркылуу өзүнүн стратегиялык максаттарын бекемдеп алууга урунууда. Американын бул стратегиясы төмөнкү максаттарды камтыйт:

- Россия менен Кытайдын Азия жана Европага болгон үстөмдүгүн кайтаруу;
- Халифалык мамлекетинин алдын алуу;
- Каспий деңиздеги о.э. Ортонку Чыгыштагы нефть жана газга үстөмдүк кылуу;
- Каспий деңизи жана Ортонку Чыгыштагы углеводородго үстөмдүк кылып, аны өзүнүн өтө маанилүү кызыкчылыктары үчүн ташып кетүү.

Американын ушул максаттары боюнча республикачылар менен демократтар же неоконсерваторлор менен реалисттер ортосунда пикир келишпестик жок. О.э. Американын Афганистанга согуш ачып, ал жерде узак убакыт турушу, Афганистандан коңшу мамлекеттердеги, өзгөчө, мурунку поссоветтик мамлекеттердеги туруктуулукту изинен чыгарууда пайдаланууда да алардын ортосунда карама-каршылык жок. Келишпестик согуш майданындагы максаттарда. Башкача айтканда, Американын жакынкы кезде ушул максаттарын ишке ашыра алышында о.э. Америка аскерий күчтөрү ойноп жаткан негизги ролдун активдүүлүгүндө, ошону менен бирге, баскынчылык табиятында.

Буш доорунда Америка жетекчилиги бүтүндөй Ирак менен алек болду. Бул болсо, Талибанга өз сабын кайра тартиптештирип, Афганистанга кең жайгашып алышына мүмкүнчүлүк берди. Мындай абал Обама президент болгонго чейин өзгөрбөй турду. Ал президент болгондон кийин, Афганистандагы операция стратегиясын кайра карап чыгууга о.э. паштун каршылык кыймылын моюн сундуруп алуу үчүн жаңы механизм иштеп чыгууга киришти. Афганистандагы абалды толук карап чыккандан кийин, төмөнкү максаттарга токтолду:

- а) Афган бийлигинин өлкөгө үстөмдүк кылуудагы кубатын күчөтүү. Бул болсо, Афганистандын коопсуздук күчтөрүн, полициясын жана армиясын түзүүнү, жөндөмдүү жана жан тарткан адамдарды дайындоону о.э. бийликтеги коррупцияга чек коюуну түшүндүрөт;
- б) «Ал-Каида» уюмун о.э. Америка баскынчылыгына каршы болгон паштундар тобун жеңип чыгуу;
- в) Талибан сабындагы муътадил согушкерлерди борбордук бийликке иштөөгө үгүттөө;

г) Иран, Индия, Россия, Кытай жана башка мамлекеттерди Кошмо Штаттардын Афганистан проблемасын регионалдык агымда чечүүдө шерик кылуу.

3 – Дагы бир жолу айтып өтүү керек, ушул согуш майданындагы максаттар Буш жетекчилиги доорундагы максаттарга салыштырганда, жалпысынан эмес, майда деталдарында эле айырмаланат. Бирок, эки доор ортосундагы негизги айырма ушул максаттарды ишке ашыруу үчүн колдонулган ыкмаларда. Башкача айтканда, Афганистанда жайгашкан Америка күчтөрүнүн саны жана канча убакытка чейин турушунда о.э. бул согушта Пакистандын аралашуусунда айырмаланат. Буш жетекчилиги ушул согуш майданындагы максаттарды Америка күчтөрүнүн көлөмүн чектөө аркылуу о.э. Пакистанды уруулар регионунда көбүрөөк үстөмдүк кылууга аста секин үндөп баруу аркылуу ишке ашыруу мүмкүн деп эсептеген. Ал эми, Обама болсо аскерий да, шайлоо саясатын дагы кабыл алды. Мисалы, бир тараптан Афганистанга Америка армиясын көбүрөөк жайгаштырып, америкалык аскерлерди көбүрөөк көлөмдө жиберүүгө о.э. уруулар регионундагы согушту улантууда Пакистанды негизги роль ойноого мажбур кылууга аракет кылып жатат. Экинчи тараптан, 2012-жылы Афганистандагы Америка күчтөрүнүн санын азайтууга убада берүү менен америкалык шайлоочуларды ыраазы кылууга урунуп жатат!

2009-жылы 1-декабрда Обама мындай деди: «Мен бул кече 30,000 кошумча күч жиберүү туурасында жарыя кыламын. Бул күчтөр куралдуу топторду бутага алып, негизги калк жайгашкан пунктуларда тынчтык орнотуу үчүн 2010-жылдын биринчи чейрегинде мүмкүн болушунча батыраак Афганистанга жайгаштырылат. Ушул кошумча күчтөр, Америка күчтөрү жана эл аралык күчтөр бизге жоопкерчиликти афган бийлигине тезирээк тапшырышыбызга мүмкүнчүлүк берет о.э. 2011-жылдын июлунда Афганистандан күчтөрүбүздү алып чыгып кетүүнү башташыбызга жардам берет». («Америка добушу» Онлайн кабарлары). Ошентип, Американын ушул 30,000 кошумча аскери менен америкалык аскерлердин саны 100,000ге жетет. Азыркы учурда Афганистандагы чет элдик күчтөрдүн жалпы саны 150,000ди түзөт. Алардын 100,000и америкалык аскерлер. Америка коргоо министрлигинин 2009-жылы 15-декабрдагы отчетуна ылайык, 2009-жылы сентябрдан тартып Афганистанда коопсуздук, транспорт жана материалдык-техникалык жактан кызмат көрсөтүүнү камсыздоо үчүн келишим негизинде иштеген аскерлердин саны 100-104 миңге жеткен. Ошондуктан, Кошмо Штаттар жетекчилиги астында кызмат кылып жаткан күчтөрдүн жалпы саны 250,000ди түзөт. Афганистан чегараларынан тартып, Пакистандын уруулар регионунда болсо 140,000 күчтөр бар (интернет аркылуу «Фажр» гезитинин 2010-жылдагы 2-февралдагы санынан). Бул болсо, Талибан

кыймылы 390,000 тегерегиндеги күчтөргө каршы согуш алып барып жатканын түшүндүрүп турат.

4 – Азыркы учурда күчтөрдү алып чыгып кетүү убадасы жокко чыгып, Обама жетекчилигинин арасында о.э. Обама менен анын аскерий механизми ортосунда жаңжал башталды. Чоң саясий жооптууларга кошумча, аскерий машыгуу жетекчилери – жада калса 250,000 аскерийлер менен да, согуш майданындагы максаттарды жүзөгө чыгаруу үчүн Обама тарабынан белгиленген убакыт жадыбалына моюн сунуу менен да бул максаттарды ишке ашырып болбойт деп эсептешти. Обама менен Армия ортосундагы кескиндиктин курманы болсо, генерал Стенли Маккрystal болду. Обама аны Афганистандагы армия командачылыгынан бошотуп жиберди. Обама аны бошотуп жатып, генерал Стенли Маккрystalдын билдирүүсү анын жетекчилигине терс таасир көрсөтүшүн айтып, дагы мындай деди: «Анын мындай мамилеси жарандыктын аскерий уюмду көзөмөлдөп турушуна зыян жеткирет. Акыйкатта болсо, жарандык биздин демократиялык түзүмүбүздүн негизги маңызы болуп эсептелет». («MSNBC.com», 2010-жыл, 23-июнь). Пентагон Маккрystalды кууп жибергенден кийин да Обаманын Афганистандан кошуундарды алып чыгып кетүү жөнүндө берген убадасына дагы эле күмөн менен карап жатат. Коргоо министри Роберт Гейтс болсо, Маккрystalдын ордун ээлеген генерал Девид Петриуска колдоо көрсөттү. Роберт Гейтс күчтөрдү алып чыгып кетүү планы «учурдагы шарттарга карап болгондугун» баса белгиледи. Кийин мындай деди: «Генерал Девид Петриус согуш болуп жаткан жерди өз көзү менен көргөндөн кийин, президенттин стратегиясына жалпысынан макул болот, абалды өзү көз карандысыз оңдоп, президентке өз кеңештерин берип турат. Бул болсо, ар кандай аскерий командачынын милдети. Президент да анын кеңештерин алкыштайт. Бирок, акыры келип, ушул стратегияга өзгөртүүлөр киргизүү зарыл болуп калса, буга президент чечим чыгарат». (CBS News 2010-жылы 24-июнда интернетте кабар кылды).

Өткөн август айында Америка аскерий деңиз жөө күчтөрүнүн командачысы генерал Жеймс Конвей аттуу дагы бир командачы да Афганистандан кошуундарды алып чыгып кетүү мөөнөтү туурасында күмөн билдирип, мындай деди: «Биздин пикирибизде, кошуундарды алып чыгып кетүү жөнүндөгү убакыт душманыбызга күч бериши ыктымалдан алыс эмес... Себеби, азыркы абал «сабыр кылгыла, биздин узак мөөнөт бекем туруудан башка аргабыз жок» деп көрсөтүүдө. Мен абалды өз пайдабызга чечүү үчүн Афганистанда бир канча жыл калышыбызга туура келет деп толук ишеним менен айтамын ». («BBC News Online»).

5 – Бирок, Обама менен армия ортосундагы бөлүнүүгө Боб Вудворддун «Обама согуштары» аттуу китеби көбүрөөк күбөлүк берүүдө. Вудворддун айтымында, Американын 2009-жылдагы Афганистан стратегиясын үйрөнүү жана аларды оңдоп-түзөтүүдө президент Афганистандагы максаттары жөнүндө сүйлөп жатып, жеңиш туурасында сүйлөөдөн өзүн алып качкан.

Обама Афганистанда кыска убакыт ичинде татаалдашып кеткен абалда 30,000 кошумча күчтөрдү жиберүүгө мажбур кылган себептерди актоо максатында Ак Үйдө мындай деди: «Биз Афганистанга кирүүнүн жана ал жерден чыгып кетүүнүн себебине байланыштуу бир планга муктажбыз». Дагы мындай деп кошумчалады: «Биздин алып барып жаткан ар бир ишибиз ал жерде турушубузду бекемдөөчү бир чекитке кандай жетип алышыбызга каратылышы тийиш. Мына ушул чекит биздин улуттук кызыкчылыктарыбыз болуп саналат. Ал жерде кандайдыр бир манёвр үчүн орун болушу мүмкүн эмес». Кийин кыска: «Менде муну ишке ашырышым үчүн эки жыл бар», - деди. Ушул китепте айтылышынча, Обама жакынкы жыйынында «кошуундарды алып чыгып кетүү жөнүндө стратегия иштеп чыкмакчымын» деген. Ал өзүнүн орун басары Жозеф Байден менен өткөргөн атайын жолугушууда Афганистандагы күчтөрдү көбөйтпөөнү сунуш кылган. Ошол эле учурда, Обама күчтөрдү алып чыгуу үчүн убактылуу план түздү! Муну өзүнүн шайлоо алды кампаниясында берген убадасы экендиги менен актанып мындай деди: «Убадамы аткарбашым менен демократиялык партиянын жеңилүүсүнө салым кошум коюуга акым жок...». («Обама согуштары», Поп Уодвард).

6 – Кыскасы, жогорудагы адамдардын сөздөрүнөн президент Обама 2012-жылдагы Америка шайлоолорунан мурун Америка күчтөрүнүн бир бөлүгүн Афганистандан өз казармаларына кайтарууга этибарын каратып жатканы айкын болууда.

Ошол эле учурда, Америка армиясы кошуунду алып чыгып кетүү мөөнөтү узактырылышын катуу талап кылып, Обаманын кошуунду алып чыгып кетүү планына кескин каршылык билдирип жатат. Пентагон да ушул планга согуш майданындагы максаттарды аткарууга чоң кооп туудурат деп кароодо.

Ушуну да баса белгилеп өтүү керек, Обаманын бардык америкалык аскерлерди, т.а. 100,000 аскерди алып чыгып кеткиси жок. Мисал катары, жакында «Афганистанга байланыштуу изилдөөлөр борборунун» «алга ташталуучу жаңы кадам» аттуу беш пунктудан турган документи басылып чыкты. Документте көрсөтүлүшүнчө, Америка күчтөрү 2011-жылдын октябрь айында 68,000ге, 2012-жылы июль айында болсо 30,000ге кыскартылат. Мындай кадам менен Американын чоң көлөмдөгү

армиясы бар экендиги туурасындагы ички нааразылыктар толкунун жеңилдетүү үчүн жылына кеминде 60-80 миллиард доллар сарпталат.

Дагы бир изилдөөдө бул күчтөрдүн санын 50,000ге кыскартууга чакырылган. О'Хэнлон өзүнүн «Афганистан согушунда кантип ийгиликке жетишүү мүмкүн» деген китебинде «Обама Афганистанда 50,000ден ашуун аскерди кармап турган абалда кайра шайлануу үчүн өз талапкерлигин коюушу» жөнүндө пикир билдирет. («Тышкы иштер», 2010-жыл).

Бул болсо, келечекте Америка өз стратегиялык максаттарын белгилөөнү улантуу үчүн Афганистанда чоң сандагы армиясын сактап калышын түшүндүрөт.

7 – Корутунду: Обаманын 2011-жылы июлда Афганистандагы күчтөрдү алып чыгып кетүүдө бекем турушу Кошмо Штаттардын согуш майданындагы максаттарын жүзөгө чыгара алышына зыян жеткирди. Афганистанда Американын 100,000ден ашык күчтөрү бар, аларды алып чыгып кетүү үчүн белгиленген убакытка абдан аз калганына карабастан о.э. Европа көптөгөн кошуундарын жөнөтүү менен бул согушка өз салымын кошууну каалабай жатканына карабастан, Америка Афганистанга коңшу болгон миамлекеттерди согушка алып кирүүгө катуу урунуп жатат. Кече 2010-жылы 19-октябрда Америка «Афганистан менен байланыштуу эл аралык алакалар борбору» аркылуу Рим шаарында конференцияга жетекчилик кылды. Конференцияда 46 мамлекет, бир эл аралык уюм жана анын катарында «Исламий конференция» уюму катышты! Ал тургай, Иран да биринчи жолу келип олтурат. Американын өкүлү Холбрук Ирандын Афганистанда жүзөгө чыгарышы зарыл болгон ролу туурасында сүйлөдү. О.э. Америка коргоо министрлиги да Пакистанды өзүнүн көп сандагы аскерлерин уруулар регионуна жайгаштырууга мажбурлоого о.э. ал жерде жайгашкан куралдуу адамдар менен кызматташтык кылууга болгон этибарын каратып жатат. Америка паштундардын алып барып жаткан катуу каршылыктарына чек коюуга о.э. Талибан кыймылынын арасындагы белгилүү бир жамаатты афган бийлигине алып келүүгө аябай муктаж. Максат, өз баскынчылыгына афгандарды көндүрүү, өзүнүн аскерий жактан турушуна кооп салып жаткан коркунучту азайтуу. Бирок, Пакистан армиясынын Индиядан кооптонуп жатканы жана Пакистандын суу ташкынына батып калганы кайра кошумча аскерлерди жайгаштырууну орчундаштырып койду.

Учурда Америка учкучсуз башкарылган учактар жардамында уруулар регионуна жасап жаткан чабуулдарын, а түгүл, Пакистандагы өз малайларын да коркута турган даражада күчөтүп жиберди. Уруулар регионуна согуш ачуу менен эле чектелбестен, Пакистан аскерлерине да

согуш кылышынын натыйжасында Пакистан режимин кыйын абалга салып койдү. Натыйжада, режимдин НАТОнун кошумча жардам күчтөрү өтө турган афган чегараларын жаап коюшуна туура келди. Бирок, ал адамдардын ачуусун басып туруу үчүн эле убактылуу жаап туруп, кийин дагы кайра ачып койдү...

Америка миңдеген аскерлерин Афганистанга жөнөтүп жатат... аны менен Пакистан акимдери тилбириктирип жатат... учкучсуз башкарылган учактар чабуулун күчөтүп жатат... муьтадил жана муьтадил эмес Талибанга какшаткыч соккуларды берип жатат... ушулардын баарына карабастан, дагы эле ал Афганистан баткагынан чыга албай жатат... Америка Афганистандагы өз таасир-айбатын сактап калышы же эч болбогондо ал жерден бутуна туруп чыгып кетиши үчүн, албетте, афган карышылык кыймылынан бир топту өзүнө оодуруп алышы шарт экенин түшүнүп турат. Же Ирак ойгонуу долбоорунан нуска алып, аны Афганистанга көчүрүү шарт болуп жатат. Көрүнүп тургандай, Америка ушул иштерди дагы эле жүзөгө чыгарган жок... Ушул таризде ал жаман абалдан дагы да жаман абалга карай мажбурдуу түрдө кадам таштай берет...

12-зул-каъда, 1431-х.

АКШнын Афганистандагы стратегиясы

Суроо: 2017-жылдын 15-августунда «Талибан» кыймылы, Америка Афганистандагы куралдуу күчтөрүн толуктоонун ордуна, аскерлерин толук түрдө чыгарып кетүүсүн талап кылган кайрылуу катын Америка президентине жолдоду. («Russia Today», «РИА» новости, 2017-жыл, 15-август). Бул Трамптын Афганистан боюнча кабыл алып жаткан жаңы стратегиясына каршы жооб катары болду. Талибан Америка кайрадан аскерлерин Афганистанга жөнөтүшүнөн кабатырланып жатат. Анткени, Ак үйдөгү жооптуулар Американын бул жаңы стратегиясы боюнча байма-бай билдирүүлөрдү бере башташты. 2017-жылы 10-августта жогоруда аты аталган булак Трамптын журналисттерге берген билдирүүсүн басып чыкты. «Трампын администрациясы «абдан жакынкы» аралыкта Афганистан боюнча жаңы стратегия кабыл алаары тууралуу айтты... Бул мен үчүн өтө чоң чечим. Мен баш аламандыкты мурас кылып алдым. Биз аны сезилээрлик даражада азайтууга аракет кылабыз». Ушулардан көрүнүп тургандай, Америка Афганистан боюнча жаңы стратегия кабыл алып жатабы? Бул жаңы стратегия, Америка жаңы куралдуу күчтөрүн Афганистанга жиберүүсүн камтыйбы же аскер жибербестен Пакистандын же Индиянын ролун Афганистанда күчөтүүсүн камтыйбы? Аллах сизге жакшылыктарын ыйгарсын.

Жооб: ооба, бүгүнкү күндө Америка Афганистан боюнча өзүнүн стратегиясын кайрадан караштырып жатат. Тагыраагы, «акыркы этап» деген аталышта Афганистанга кайрадан кирүүгө аракеттенип жатат... Трамп Афганистандагы Америка аскерий жетекчилигине да ачууланды. 2017-жылы 3-августта «Reuters» кабар агенттиги, Америка президенти Трамптын Америка аскерий жетекчилери менен Вашингтондо чыңалуу үстүндө өткөн жолугушуусу тууралуу басып чыкты. Жолугушуу, Трамп Америка коргоо министри Жейм Матиске, генералдык штабдын мүдүрү Жозеф Данфордго, Американын Афганистандагы аскерий жетекчиси Никсонду жумуштан алууну караштыруулары зарыл экендигин айткандан кийин чыңалуу алкагында өттү. Трамп Никсонду согушта ийгиликке жетише алган жок деп айыптады. Мына ушундайча Трамп Американын Афганистанда жүргүзүп жаткан согушуна шектүү карай баштады. Обама администрациясы болсо дагы Американын Афганистан боюнча стратегиясын кайрадан караштырып чыкмак. Болгону азыр Трамптын администрациясы кайрадан караштырып жатат. Американын стратегиясын кайра караштырып чыгуусуна, эл аралык көйгөйлөрдүн татаалданып жатышы жана анын дүйнөдөгү ордуна көлөкө түшүп жатышы себеп болууда. Ал төмөнкүдөй:

Биринчиден, Америка 11-сентябрь окуясынын шылтоосу менен Афганистанга каршы согуш жарыялады. Бул иш ошол убактагы кичүү Буш администрациясындагы республикачылар тарабынан жүргүзүлгөн. Андан кийин 2003-жылы Иракка бастырып кирип аны басып алды. Америка Ирак кумуна көмүлүп калды жана андан чыгып кетүүгө аракет кыла баштады. Ушул себептен улам, Афганистандагы алып барып жаткан согушу экинчи орунга жылып калды. Ал баардык күчүн Ирак сазынан чыгып кетүүгө жумшады. Ирактагы каршылык кыймылы Буш администрациясынын, кийин Обама администрациясынын баш оорусуна айланды. Обама администрациясынын жетишкендиги катары Америка куралдуу күчтөрү 2011-жылы Ирактан чыгарылды. Ушул мезгилге келип Америка эл аралык майданда Кытайдын төбөсү көрүнө баштагандыгына каршы жаңы стратегия кабыл ала баштады. Бул маселе Обама администрациясынын экинчи мөөнөтүнө дал келди. Американын бул жаңы стратегиясы бышып жетиле электе, балким ал даярдалып жаткан маалда Араб дүйнөсүндө жүз берген ыңкылаптар Американын ал жактагы таасирине коркунуч жарата баштады. Айрыкча, Сирияда ушундай абал жүз берди. Америка араб дүйнөсүндө жүз берген бул ыңкылаптардын коркунучуна каршы бар күчүн жумшоого өттү. Айрыкча, Сириядагы ыңкылап коркунучуна каршы жан үрөп бүткүл кубатын жумшады. Ошондой эле Ираактагы Чыгыштагы Кытайга каршы иш алып бурууну улантты. Америка ишти Кытай аралдарын моюнга алуудан баш тартуу жана Жапонияны аскерийлештирүүнү жандандыруу менен баштады. Андан соң, Түндүк Кореяны козутуу жолуна түштү. Ушул себептер Американын Афганистанда ийгиликсиздикке учурашына түрткү болду. Американын Афганистанда согуш алып баруусу экинчи маселеге айланды. Ошондуктан, Афганистанда согуш алып баруу Америка үчүн негизги маселе болбостон, андан бөлөк маселелер анын көңүл борборунда болуп турду.

Экинчиден, Америка жана НАТО Афганистанда 16 жылдан бери согуш алып барса да ийгиликке жетише албагандыгы – Талибан жетекчилигиндеги «Афган каршылык кыймылынын» каршысында Америка толук ийгиликсиздикке учурагандыгын тастыктап турат. Талибан кыймылы 2001-жылы Американын Афганистанга бастырып кириши менен бийликтен кулаган эле. Ошентсе да Америка Афганистандагы малайларына туруктуулукту камсыздап бере албады. Бул да анын ийгиликсиздикке учураганын билдирип турат. Америка Афганистандагы каршылыкты токтотууга Индияны да аралаштырып, ишке салды. Бирок, ал да жардам бербеди. Пакистан аркылуу Вазиристанда согуш алып баруусу да жардам бербеди. Американын Афганистанда алып барган мындан башка иштери да ийгиликсиздикке

учурашынан тосо албады. Талибан менен ымалага келишүү аракетин да оңунан чыкпады.

Ошондуктан, Американын Афганистандагы 16 жылдык согушунан кийин анын Афганистандагы абалы аянычтуу абалга келип калды. Талибан кыймылы өлкө бойлоп күч алып барууда. Кабулдагы Америка малайы болгон өкмөттүн эч кандай таасири калбады. Талибан кыймылы баардык аймактарда, ошондой эле борбор калаа Кабулда да күчтүү чабуулдарды кылууга өттү. Америка аскерлери ал жерде коопсуздукту камсыздай албай калышты. Тескерисинче, Афган армиясында Америка тарабынан машыгуудан өткөрүлгөн жеке аскер бөлүктөрү Америка куралдуу күчтөрүнө каршы чабуулдарды уюштуруп жатышат. Ошондуктан, Американын Афганистандагы ыкмалары чектелип калды.

Афганистандын азыркы абалы жана андагы коркунучтар жөнүндө Американын «Карнеги» фондунун 2017-жылы 22-майдагы отчетунда айтылды: «Афган өкмөтүнүн алсыздыгы себептүү көзөмөлгө алынбаган Талибан кыймылынын кайра кайтып келиши, Афган өкмөтүнүн биротоло кыйрашына алып келет. Бул болсо, баш аламандыктын кайтып келишине же террористтик жамааттардын жанданышына шарт түзөт». Ошентип, бул отчетто Афган күрөшүнө чек коюуга басым кылынды. Мунун себеби, Америка бул согушта жылына 23 миллиард доллар чыгашага учурап жаткандыгы эмес, Американын Афганистандагы ыкмаларынын түгөнүп баратканы.

Обама администрациясы учурунда Америка аскерлеринин көп бөлүгү Афганистандан чыгарылганына карабастан, оң натыйжасын берген жок. Учурда Афганистанда Американын 10 миң аскери, 3 миң НАТО аскери, 20 миң Америка коопсуздук кызматкерлери тургандыгына карабастан, эч кандай алдыга жыла турган иш кыла алышпады. Тескерисинче, Талибан кыймылы Америка аскерлери таштап кеткен базаларды тез арада басып алууда. Америка малайы болгон Афган өкмөтүнүн аскерлеринин санынын көптүгүнө жана аларды Америка машыгуудан өткөргөндүгүнө карабастан, Кабулдан тышкары жакта бирер иш кыла албай калды.

Үчүнчүдөн, жогорудагылар Американын Афганистандагы аскерий тараптан ийгиликсиздикке учурашы болду. Ал эми саясий өнүгтөн карасак, Америка Афганистанда ыкмаларынын түгөнүп бараткандыгын түшүнүп жетти. Индия Афган маселесинде ийгилик жарата албаганына көзү жеткен соң, Талибан кыймылын Афганистандагы америкачыл өкмөткө аралаштыруу үмүтү менен Талибан кыймылына сүйлөшүүлөрдү өткөрүүнү сунуштоого урунду. Талибан кыймылынын жетекчилерин сүйлөшүүгө тартуу үчүн Пакистан өкмөтүндөгү малайларын ишке салды... Бирок, бул аракеттеринен да майнап чыкпады. Америка Афганистан маселесинде аскерий жактан да, саясий жактан да

ийгиликсиздикке учурады. Жада калса, Америка алдында бул маселеге чекит коё турган чечим да жок. Американын Афганистан маселесин чече турган планы жок болгондугу үчүн сын-пикирлер майданына айланды. «Интерфакс» кабар агенттиги Орусиянын ТИМинин билдирүүсүн басып чыкты: «Америка мамбашы Дональд Трамптын Афганистанга карата белгилүү бир саясий планынын жоктугу бул өлкөдө башаламандык, туруксуздук жаралышына түрткү болот. Афган мамлекетинин турктуулугу жана ал өлкөдө аскерий жактан аралашып жаткан НАТОнун позициясы да ушуга байланыштуу болот. Ошондой эле өлкөдөгү жалпы кырдаалды жөнгө салуу саясий пландын бар же жогуна байланыштуу болот...» («Россия сегодня», 2017-жыл, 3-август).

Төртүнчүдөн, Ушуларга негизделип Америка Афганистанда канчалык деңгээлде кризиске батып турганын жана ыкмалары түгөнүп бүткөнүн көрүүгө болот. Бирок Америка Афганистандагы согушту биротоло токтото албаса дагы басаңдатууга муктаж болду. Анткени, ал аскерий жана экономикалык потенциалын коротууну токтотууга уруна баштады. Американын кээ бир аскерий жетекчилери Афганистанда Талибан кыймылынын үстүнөн жеңишке жетишүү үчүн кошумча аскерий күч зарыл деп билишет. Трамп болсо алардын бул сунушун кабыл алуу үчүн Афганистанда тез арада чеке жылытаарлык ийгиликке жетишүүнү шарт кылды. Бирок, бул шартты аскерийлер аткара албайт. Анткени, алар 16 жылдык тажрыйбаларынын негизинде муну абдан жакшы түшүнүшөт. Трампты Афганистанда тез арада ийгиликке жетишүүгө түртүп жаткан нерсе Афган өлкөсүндөгү эбегейсиз кен байлык. Америка бул байлыктардын баасын триллион доллар деп баалаган. Буга кошумча, Афганистан Орто Азиядан келген мунайга коридор боло алат. «Аль-Дустур» газетасы «Нью-Йорк таймс»тын цитатасын басып чыкты: «Мүмкүнчүлүктөрдү караштырып чыгуу үчүн Ак үй Афганистандагы тоо-кен жооптуулары менен жолугуп келүүгө өзүнүн атайын өкүлүн Кабулга жөнөтүүнү караштырып жатат. Буга кошумча, өткөн аптада Ак үйдө Афганистан жаатындагы саясат маселеси боюнча талаш-тартыштуу жыйын болуп өттү. Трамптын белгилүү үч жардамчысы Афганистандагы аз кездеше турган кен байлыктарды казуу иштерин талкуулоо үчүн «Американ Elements» химиялык компаниясынын жетекчиси Майкл Силвел менен жолугушуу өткөрдү». Бирок, кошумча аскерий күчтү жиберүү жана кен байлыктарды иштетүү жеңил болушу үчүн Афганистандын темир жол сыяктуу инфраструктурасын өнүктүрүү керек. Бул коопсуз чечимдердин катарына кирбейт. Ал тургай Трамп ойлогондой соода келишимин кылуу да мүмкүн эмес. Анткени ал кен байлыктардын көпчүлүк бөлүгү талибдер көзөмөлдөгөн аймакта жайгашкан...

Жогорудагыларга негизделип айта турган болсок, Трамп администрациясы Афган малай өкмөтүн кулап калуудан сактап туруу үчүн Америка аскерлерин Афганистандагы аскерий базалардан тышкары чыгарбай кармап туруу ыкмасын колдонот. Афганистан маселесине аралашууда Индия ийгиликсиздикке учурады. Эми Америка Пакистанды кайрадан Афган маселесине аралашууга тартат. Американын ушул аракетинин баардыгы Афган козоголонун токтотуу жана талибдерди Кабулдагы америкачыл өкмөткө аралаштырууга каратылган. Тактап айтканда, узакка созулган Америка согушун токтотуу... Мына ушундайча Америка Афганистандагы аскерий чыгашаларын кыскартууну жана коркунуч жаралган учурда гана аскерий базаларын ишке салууну каалап жатат. Анын Афганистандагы аскерий базалары кудум Булуң мамлекеттериндеги базалар сыяктуу иш аткарып калуусун каалап жатат. Буга кошумча Талибан кыймылы менен байланынышын үзө элек Пакистандагы жүгүртөк малайларына жардам берүү аркылуу талибдерди Америка шарттарына көндүрүүгө жол ачуу. Мындан Американын үмүтү зор. Буга чейин, Обаманын учурунда Америка Пакистанды ишке салуу менен ийгиликке жетишкен эле. Тагыраагы, Афган өкмөтү өлкөдөгү экинчи үлкөн радикал жамаат болуп эсептелген «Ислам партиясы» менен келишимге жетишкен. Кол коюуда партиянын жетекчиси Колбудин Хикматияр болбосо да Афган мамбашы Ашраф Гани менен куралдуу жамааттын өкүлдөрү келишимге кол коюшкан. («ВВС», 2016-жыл, 22-сентябрь). Мына ушул нерсе Американы «Талибан» маселесинде Пакистанды ишке салуусуна шык берди. Айрыкча, келишимге жетишилгенден кийин Хикматияр Кабулга кайтып келип, Талибан кыймылын Афган өкмөтүнө кошулууга чакыра баштады. «Афганистандагы исламий партиянын жетекчиси Колбудин Хикматияр «Талибан» кыймылынан Афган өкмөтү менен жетишилген келишимге кошулуусун талап кылды. Ал Кабулга келип, биринчи эл алдында сүйлөгөн сөзүндө чет элдик аскерлерди өлкөдөн тынчтык жолу менен чыгарууга жардам берүүгө Талибан кыймылын үндөдү». («Аль жазираа нет», 2017-жыл, 5-июнь).

Бешинчиден, көрүнүп тургандай Америка Кытай жаатында чоң коркунучка туш келди. Айрыкча, Түндүк Корея менен болгон алакасындагы чыңалуу күн санап күчөп жатат. Ошондой эле Сирия жааты да кооптуу абалда. Америка экономиканы жандантуу саясатында да толук ийгиликсиздикке учурады. Бул бир тараптан, башка тараптан болсо, Америка аскерлери Афганистанда ийгиликке жетүүдөн үмүтсүз абалга түштү жана жергиликтүү афган эли алдында Индия ролу да ийгиликсиздикке учурады. Хикматиярдын кайтуусу, Американы согуш менен ишке ашыра албаган ишти тынчтык келишими аркылуу ишке

ашырууга үмүттөндүрүп койду. Ошондуктан, ал Афганистанда Пакистандын ролун кайрадан жандантууга чечим кылды. Пакистандын ичкерисинде же Афганистан менен чектеш аймактарда Пакистан аскерлеринин чабуулдарын басаңдаты. Пакистандын жаңы аскерий жетекчиси Баджа акыркы сегиз ай ичинде өзүнөн мурунку аскерий жетекчи Рэйчел Шарифке карганда Пакистан армиясына көптөгөн аскерий операцияларды кылдырган жок. Рейчел Шариф Афганистан менен чектеш аймактагыларды «террористтер» деп атап аларга каршы ар түрдүү этапта аскерий амалияттарын ишке ашыруу менен белгилүү болгон. Баджанын учурунда чабуулдардын үнү Кашмир аймагында, Пакистан менен Индия аскерлеринин ортосунан угула турган болуп калды. Бул иштер ичкериде анын кадыр баркын көтөрүп, Талибан жетекчилери тарабынан кабыл алынышын шарттайт.

О.э Пакистан армиясынын жетекчиси Баджа «ИГИЛ»ге каршы күрөшүү шылтоосу менен Афганистанга жардам колун сунду. Башкача айтканда, «Терроризмге каршы күрөшүү» огун Талибан мужахиддери менен Вазирстандагы мужахиддерден ИГИЛге буруп койду. Бул иш аракет Афган өкмөтүндө да, Пакистандагы Рейчер Шарифке нааразы болгон урууларда Баджанын аброюн көтөрүүгө салым кошот. Баджа Талибан кыймылы менен Афган өкмөтүнүн ортосунда жашыруун сүйлөшүүлөрдү өткөрүүдө. «Пакистан армиясынын жетекчиси Жавед Баджа ИГИЛ коркунучуна каршы күрөшүү үчүн Афганистанга «коопсуздук кызматташуу» колун сунду. Бул эки кошуна мамлекет ортосунда сейрек кездеше турган эки тараптуу мамилелердин өнүгүүсү болуп саналат. Генерал Баджа Афганистан менен коопсуздук кызматташуусун баштоо үчүн Афганистан чек арасына жакын жайгашкан «Пакистандын федералдык администрациясы» катары таанылган уруулар жашаган Карам аймагында жума күнү жыйынга келди. Пакистан армиясынын жетекчиси сейрек кездешкен эки тараптуу мамилелерди өнүктүрүү боюнча Кабулга кайрылуу жасап мындай деди: Эки өлкө үчүн «союз жана ойгоолук» керек. Биз мындай коркунучка каршы бирдиктүү, даяр жана ойгоо болушубуз шарт...» («Хвлииж Онлайн», 2017-жыл, 1-июль).

Баса белгилеп айта турган нерсе, Америка афгандарды айрыкча Талибан мужахиддерин жеңип өтүүдө алсыз болду. Афган мамбашы Саудиядагы самитте Трамп менен жолугушкандан кийин келишим тууралуу билдирди: «Эң зарыл нерсе Афган өкмөтү тынчтык келишимин каалайт. Талибан да ушуну тандашына үмүттөнөбүз. Эгер алар тынчтык келишимин тандашса, өздөрү каалаган нерсеге саясий жол менен мыйзам чегинде жетишишмек. Биз Талибанды терорчулардан оолак болот деп үмүттөнөбүз». («Аш шаркул Асвад», 2017-жыл, 25-май). Муну менен

Америка «тероризмге» каршы согушуп жаткандардын катарында Талибан кыймылы жок экендигин билдирип, Талибанга ишара кылды. Тескерисинче, бул согушта Талибан Афган өкмөтү менен биргеликте согушуусу керектигин кыйытты. Кийин эгер Талибан ушундай кадамга барса, Америка куралдуу күчтөрүн толук түрдө Афганистандан чыгып кетүүсүн талап кылып жаткан Талибандын талабы согуш жолу менен эмес, тынчтык жолу менен ишке ашуусу мүмкүн экендигине ишара кылды.

Алтынчыдан, корутундулап айтканда, Трамп Афганистан боюнча стратегияны кайра карап чыгуусу Америка саясаты дүйнө бойлоп корукунучка туш келип жаткан учурга дал келди. Жогорудагы айтылып өткөндөргө негизделип, Американын Афганистан боюнча стратегиясын кайра карап чыгуусу төмөнкүлөрдү өз ичине алат:

1 – Афганистан майданында армияны ишке салуу бир топ басаңдайт. Америка аскерий базаларын коркунуч жаралаган учурда гана иштетүүгө чектелет. Ал муну менен ИГИЛге каршы күрөшүү үчүн калгандай көрүнөт;

2 – Америка аскерлерин согушуу максатында Афганистанга жиберүүсү акыйкаттан алыс. Ал аскерлерин болгону кыска мөөнөткө жиберет, бирок согушуу максатында эмес. Американын аскерлерин сүйлөшүү айырбашы катары жиберүүнү максат кылууда. Тактап айтканда, Талибан чегинүүлөргө барып, Афган өкмөтү менен биргеликте өкмөт түзүүгө макул болуп, сүйлөшүүлөрдү кабыл алса, анын айырбашына Америка да «чегинүүлөргө» барат деген түр жаратып, Афганистандан аскерлерин чыгарып кетет. Ошол эле маалда аскерлерди чыгарып кетүү эч кандай Америка кызыкчылыгына дал келбесе дагы ал чегинүүлөргө барды деген түр жараттууну каалап жатат.

3 – Талибанды азгырууну дагы да жеңилдетүү үчүн Америка Пакистан ролун кайра жандантууну башатады. Америка Талибанды Афганистандын малай өкмөтү менен сүйлөшүүлөргө барып, америкачыл саясий өкмөткө катышуусуна көндүрүү үчүн Пакистандын армиясына жаңы жетекчи дайындады жана ал жетекчи Талибанга карата жумшак мамиле кылууга өттү.

Жетинчиден, сөзүбүздүн акырында биз Талибан кыймылын Пакистандын малай акимдерине таянып калуудан же Пакистандын армия жетекчилиги Афганистанга карата жумшак мамиле кылуусуна азгырылып калуудан эскертебиз. Тарыхтан ибрат алуу зарыл. Пакистандагы малай акимдер болбогондо Америка Афганистанга кадам коё алмак эмес. Пакистан өкмөтүнүн Талибанга карата учурдагы жаңы саясаты – Афганистанда ашыкча аскерий чыгашага учурабастан, Афган өкмөтүн кулап калуудан сактоо. Бул максатын ишке ашыруу сценарийин

Америка Пакистанга тапшырууда. Учурдагы Пакистандын жаңы акимдери да Америка планын ишке ашыруучулардын катарына кирет. Америка бирде туруп Пакистандагы малай акимдеринен Афган жихадчыларын кысымга алууну буйруйт. Обаманын планына ылайык Рейчел Шариф Вазирстанда өткөргөн аскерий операциялар сыяктуу. Америка бир туруп Талибанды аскерий күч кубат менен сүйлөшүүлөргө макул кылууга, күчү жетпегенде, Талибанды «сүйлөшүүлөргө» макул кылуу үчүн аны азгырууга буйруйт. Афганистандагы каршылык жихадын биротоло токтотуу максатында азыркы Пакистандын жаңы акимдери Трамптын планына ылайык Талибанды «сүйлөшүүлөргө» макул кылуу үчүн аны азгырып жатканы сыяктуу. Мына ушундай жол менен Америка Пакистан менен азгыруу аркылуу Талибанды сүйлөшүүлөргө тартууну көздөп жатат. Биз Америка жана анын малай жүгүртөктөрүнүн тузагына илинип же аларга таянып калуудан эскертебиз:

﴿وَلَا تَرْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا

تُنصَرُونَ﴾

«Зулумдук жолун туткан адамдарга таянбагыла, антпесе, силерге тозок оту жетет, силер үчүн Аллахтан башка бир да дос жок, кийин (залимдерди ээрчип кетсеңер) силерге (Аллах тарабынан) нусрат берилбейт» [11:113]

24-зул-каъда, 1438-х.

16-август, 2017-м.

Америка менен Талибандын ортосундагы сүйлөшүүлөр

Суроо: Ооган талибдерине таандык булактын маалыматында Доха шаарында Талибан кыймылы менен АКШ элчиси Залмай Халилзаддын ортосундагы алты күнгө созулган сүйлөшүүлөрдө олуттуу алга жылуулар болгону белгиленди. АКШ келишимге жетишилгенден кийин 18 ай ичинде Афганистандан аскерлерин чыгарып кетет. Бирок, Доха келишими билдирүүлөрдө гана айтылган кагаз түрүндө гана калууда, ал азыркыга чейин иш жараянына кирген жок. Сүйлөшүүлөрдүн кийинки айлампасы ушул жылдын 25-февралында болот дейт “Рейтер” агенттиги. (2019.01.27.). Бул жерде негизги суроо ошол эле бойдон калууда. Талибан ушунча узак жылдардан берки согуш алып баргандан кийин Американын тузагына түштүбү? Бул кандайча болду? Иш мындан ары кандай уланат? Аллах ыраазы болсун.

Жооб: алгач 2017.08.16. “Американын Ооганстандагы стратегиясы” боюнча чыккан суроо-жообко токтоло кетели: “Америка НАТОдогу союздаштары менен биргеликте Ооганстанда аскерий жактан жеңишке жетишүүдө ийгиликсиздике учурады. Ооганстандын көп аймактары дагы эле Талибдердин көзөмөлүндө. Ооган малай өкмөтү Талибдерге каршы америкачыл согушту алып барууда алсыздык кылып борбор Кабулду жана кээ бир аймактарды арандан зорго көзөмөлгө алууда. Трамп Ооган жаатындагы саясатын кайрадан карап чыкты. “Бул карап чыгууда Ооган майданында аскерий аракеттерди солгундатуу жана ири тобокелчиликтерге аскерлерди колдонууну бир далай кыскартуу жагын, ошондой эле негизги багытты “ИШИМге” каршы кылып көргөзүү тараптары каралган”. “Талибандын сүйлөшүү өткөрүүгө азгырууну жеңилдетүү жаатында Пакистандын ролун ишке салуу, анткени Талибдер Америка сунуштап жаткан саясий түзүмгө шериктеш болуулары үчүн Ооган малай өкмөтү менен сүйлөшүүлөр столуна отурууларына тартуу үчүн Пакистанда аскерий жетекчиликке жаңыдан келгендер талибдер менен иш алып баруу вазыйпасын жүктөдү. Америка Ооганстанда айла-амал түгөнө баштаганын сезгенден кийин жана Индия тандоосу да банкротко учургандан кийин, Америка Талибандарды Ооганстандагы америкачыл өкмөт курамына киргизип калуу үчүн алар менен сүйлөшүүлөрдү өткөрүүгө ыктады. Талибандардын жетекчилерин сүйлөшүүлөргө тартуу максатында Пакистан өкмөтүндөгү малайларын пайдаланды. Ошого карабастан, Американын бул аракети ийгиликсиздикке учурады. Америка Ооганстанда аскерий да, саясий да жактан ийгиликке жете алган жок”. (цитата бүттү). Бирок, Америка бул максатына жетүүдө үмүтсүздүккө түшпөстөн аймактагы малайларына таянуу менен ишти уланта берди. Айрыкча, Америка Ооганстанда

аскерий жана каражат жагынан каржылап турган учурда. Американын Ооганстанда кризиске учургандыгы төмөнкү нерселер менен айкын болот:

Биринчиден: Америка өзүндө болуп өткөн 2008-жылдагы финансылык кризистин запкысын азырга чейин тартып келет, ошондуктан анын экономикасына коркунуч жаралып каржы жагынан каржала баштады. Ал Ортонку Чыгыштагы исламий өлкөлөрдө согуш алып баруусу жети трилион долларга барабар болду жана ал анын ордуна эч нерсе ала албады. Мамбашы Трамп 2017.01.22. Твиттерде мындай деди: “Ортонку Чыгыштагы согушка акмакчылык менен жети триллион жумшаганыбыздан кийин өз өлкөбүздү куруу үчүн кайтуу убактысы келди”. 2016.01.09. “BBC” Америка Forbes журналынан алып берген маалыматында: “Америка Ооганстандагы согушта бир триллион 70 миллион доллар сарптады, буга кошумча 2400 аскери курман болду. Он миңдегендери ар түрдүү майыптык даражада жарадар болду. Бирок, ушунча чоң жоготууга карабастан, Америка Талибан кыймылынын үстүнөн ийгиликке жетише албады”.

Экинчиден: Америка талибан кыймылынын үстүнөн аскерий жактан жеңишке жетише албагандан кийин, Ооганстандагы согуштан чыгып кетүүдө жеңилген тарап катары түр жаратпастан жеңген да, жеңилген да болбой турган абалдагы, сүйлөшүү абалы менен чыгып кетүү үчүн Талибан кыймылын сүйлөшүүлөргө тартууну алдындагы бирден бир тандоо катары көрдү. Ушул тандоо Американын Ооганстан жаатындагы ишке ашырыла турган негизги стратегия болду. Бул тандоонун иш жараяны алкагында 2018.09.05. Америка Мамлекеттик департаменти Залмай Халилзадды Ооганстандагы атайын ыйгарым укуктуу өкүлү кылып дайындап, бул план боюнча конкреттүү тапшырма берди. “Мамдепартаментин мурунку билдирүүсүнүн корутундусунда, Америка Халилзадга “Талибанды” сүйлөшүү столуна отургузуу аракети кепилдигин камсыздоо жаатында конкреттүү иш алып баруу тапшырмасын берди”. (“Анадолу” агентиги, 2018.01.12.). Ошондуктан, Америка бир гана ушул тандоонун артынан иш алып бара баштады. Ал тандоо Талибан кыймылын сүйлөшүүлөргө тартуу жана сүйлөшүү столуна отуруусу үчүн аларга кысым өткөрүү. Мына ушул Американын Ооганстандан чыгып кетүүдөгү өзүнө ылайыктуу көрүп жаткан жолу, бул жаңы пайда боло калган жол эмес. Америка алгач Талибан менен Ооган режими ортосунда сүйлөшүү өткөрүүгө урунду, бирок ал ийгиликсиздикке учурады. Мына ушундайча Талибан четке кагып келе жаткан Талибан менен Ооган режими ортосундагы сүйлөшүү жараяны Америка менен Талибан ортосунда сүйлөшүү өткөрүү жараянына көчтү. Анткени, Талибан кыймылы колунан кан тамган Ооган режими Америка

колунда деп билген. Кийин Ооган режимин Америка негиздегендигине карабастан, Америка менен сүйлөшүү өткөрүүгө макул болду!

Үчүнчүдөн: эске сала кетчү нерсе, Америка Талибанды тынчтык сүйлөшүүлөрүнө катышууга канааттануулары үчүн өзүнүн ышлас жолунун негизинде Ооганстандын ичиндеги жана анын айланасындагы малай тарапкерлеринин колу менен буга ылайыктуу кырдаалды пайда кылды.

1. Америка абадан бомбалоону Талибандардын базаларына каратты, айрыкча сүйлөшүүлөрдү четке кагып жаткан тараптарга карата өзгөчө: “Америка жооптуулары АКШ алтынчы күнү кечинде, учкучу жок учактар менен Талибан кыймылынын лидери Ахтар Мансурга каршы абадан сокку ургандыгын билдирди... Америка коргоо министирлиги “Пентагон” Ахтар Мансур “Талибан менен Ооган өкмөтү ортосунда тынчтык келишимине жетишүүдө тоскоолдук жаратып” жаткан тарап катары сыпаттады”. (“Дуня Ватан”, 2016.05.22.). Башкача айтканда, абадан бутага алуу сүйлөшүүлөрдү четке кагып жаткандарга каратылды. Бул жараян Обама администрациясы учурунда орун алган эле. Америка бул жактамадагы иш аракеттин Трамптын учурунда да улантып келди. “НАТОнун “бекем колдоо” иш-чарасы боюнча өкүлү үчүнчү күнү кечинде басма сөз жыйынында мындай деди: 22-июлда Таджаб аймагында Ооган атайын күчтөрүн колдоо максатында Американын абадан сокку уруусунун натыйжасында Каписа аймагындагы эки Талибан лидери жок кылынды”. (“Россия сегодня”, 2018.07.25.). Ушуга эле тектеш башка окуя болду, анда да Талибан кыймылынын башка башчылары жок кылынды. “Американын Ооганстандагы куралдуу күчтөрүнүн басма сөз катчысы полковник Дейв Батлер мындай деди: “Кече кечинде Америка учактары тарабынан абадан урулган сокку натыйжасында Молдо Манан каза тапканын тастыктай алабыз”. Ал дагы кошумчалап: “Биз саясий чечимге жетүүгө аракет кылып жатабыз” деди”. (“CNN Arabic”, 2018.12.02.).

2. Иран Талибанга колун созду. Талибан аны “Америка менен душмандашып” жаткан өлкө деп ойлоду жана анын кээ бир жетекчилери ага ыктай баштады. Алар өздөрүнүн лидери Молдо Ахтар Мансурдун өлүмүндө Ирандын колу бар экендигинен да ибрат алышпады. Молдо Мансур Ирандын чек арасында Иран-Америка ымалага келишүүсү негизинде өлтүрүлгөн эле. Талибан болсо дагы эле Иранга ишеним артып жатат... Иран Талибанды жалаң гана Америка саясий чечимине карай түртүп жатат. “Расмий Иран дем алыш күнү кечинде мындай деди: Ооган Талибандарынын өкүлдөрү Тегеранда Иран жооптуулары менен сүйлөшүүлөрдү өткөрдү. Ал жыйында расмий Тегеран башка исламий жамааттарды ооздукдоо үчүн кошуна мамлекеттер менен тынчтык

сүйлөшүүлөрүн өткөрүүнү демилгеледи. Иран ТИМи Бахрам Касими биринчи күнү Иран менен Талибандын сүйлөшүүсү Ооган мамбашы Ашраф Ганин кабардар болуусу менен жана сүйлөшүү Ооган өкмөтү менен Талибандын ортосунда сүйлөшүүлөрдү калыптандырууга багытталгандыгын билдирди”. (“Евроньюс”, 2018.12.31.).

3. Катар Дохада Талибан үчүн кеңсе ачып берди. Талибан Катардын мындай колдоого алуусу аны күчтөйт деп түшүндү. Бирок, Катар ачык эле бул кеңсенин ачылышы Америка Талибан сүйлөшүү жараянын калыпка салуу үчүн кылынгандыгын жарыялады. Катар аны “блокада” кылып жаткан өлкөлөр менен кризис учурунда мындай деди: “Борбордук чалгындоо кызматынын мурунку директору Девид Петреус Дохада Хамас менен Талибдердин жоолугушуусу Америка талабы менен болгондугун жеткиликтүү айтты. Бул нерсе Катардын эч нерсени парда артында жашырбастан, ачык-айкын кылгандыгын тастыктап турат. Ошондой эле, Талибан менен Хамастын Доха шаарында жоолугушуусу Палестина жана Талибан көйгөйүнөн чыгуу үчүн Америка талабы менен болгондугун да көргөзүп турат”. (“Ал-Шарк Ал-Катар”, 2017.07.04.). Катар Талибанга карата аны колдоп моюнга ала тургандай түр жаратты. Акыры ал бул тузакка түштү... Катарды “курчоого” алып жаткан мамлекеттер Катарга карата каарын төгө башташканда Катар өз бийлигин сактап бериши үчүн Трамптын администрациясына кайрылып бийлигин сактап берсе каржы жагын көбөйтөрүн да билдирди жана көбөйтү. Катар негизинен Англияга малай. Катар Трамп администрациясы ага карата Саудия коркунучун жеңилдетүү үмүтүндө Талибанды сүйлөшүүгө тартуу үчүн Америка жолунда жүрүүсүн улантты... Мына ушундайча Америка талибанды тынчтык сүйлөшүүлөрүнө тартуу кызматын Булуң мамлекетчелери ортосунда жарышка түшө турган маселе катары койду. Эмират Катар менен ат салышып сүйлөшүүлөрдү Абу-Даби шаарында өткөрүүгө аракет кылды. Саудия болсо Жидда шаарына тартууга аракет кылды. “Рейтер” кабар агентигинин маалыматында, сүйлөшүүлөргө катышып жаткан Талибандын атын атабаган аскерий жетекчисинин билдирүүсүн чыгарды: “Акыйкатта Саудия менен Катардын ортосундага карама-каршылык тынчтык сүйлөшүүлөрүн иштен чыгарды”. Ал дагы кошумчалап: “Ок атышууну токтотуу үчүн Саудия бизге бекерден эле кысым кылып жатат”, - деди”. (“Спутник Россия”, 2019.01.14.). Ушундай карама-каршылыктар кырдаалы ортосунда Талибан кыймылы өзүн Булуңдун үч жактуу арканына байланып калганын көрдү. Анда карама-каршылыктар, бирок бир тарапты көздөй багытталган кырдаалда калды. Бир тарап болсо, Талибан Америка менен сүйлөшүүлөрдү өткөрүүсү. Саудиядагы Америка малайлары жана Эмират менен Катардагы Британия малайлары менен биргеликте Американын ыраазылыгын табуу

үчүн ага кызмат кылууда ат салышты. Бирок, мындай батыл үчүн ат салышуу алкагында Талибан Американын саясий чечими үчүн сүйлөшүү тузагына түшүп бара жатат. Британия Катардын бийлиги сакталып калышы үчүн анын Америка жолунда жүрүүсүнө каршылык билдирген жок. Ал эми, Эмиратты Британия башка максат үчүн Америка малайлары менен биргеликте алдыңкы сапка койду.

4. Ал эми, Талибан Пакистанды тең салмактуу сактоочу катары карайт. Пакистан армиясы Пакистан талибдерине каршы баштаган катуу салгылашуулардан баш тарткандан баштап Пакистан менен Талибдердин ортосунда жакындашуу кырдаалы жакшыра баштады жана алардын ортосундагы байланыштар да күчөдү. 2018.07.25. Пакистан өкмөт башчылыгына Имран Хандын келиши жана анын билдирүүлөрүндө Ооган талиптери менен жакындашуу көрүнүп турат. Америка сүйлөшүүлөр тузагына түшүп калууну билдирбеген Талибандын ишенимине кире турган кырдаалдарды жаратууну дагы да күчөттү. Талибан ушундайча тузакка түштү “же өзүн ага түшүрдү”, ал бир ийинден эки жолу чактырып жатат, жалаң гана Америка саясатын ишке ашырган Пакистан өкмөтүнүн ийини. Ал 1996-жылы Талипдердин Ооганстанда бийлик орнотушу үчүн колдоого алган. Кийин кичүү Буштун мезгилинде 2001-жылкы чабуулдарда жана андан кийин аны жардамсыз таштап койду. Жада калса, Пакистандын ичиндеги талиптерди да Америка саясаты негизинде куугунтукка алууда Америкага шериктеш болду... Эми болсо Америка Ооганстанда аскерий жактан Талибандарды жеңе албаган соң көйгөйдү чечүүнүн жалгыз жолу катары жана Ооганстанда таасирин сактап калуу үчүн сүйлөшүүлөрдү өткөрүүгө кайтууга токтоом кылды. Исламабад болсо Талибан кыймылы менен болгон мурунку көпүрөсүн кайрадан кура баштады. Бирок, бир максатта, ал Американын жаңы стратегиясын ишке ашыруу жана анын Ооганстандагы таасирин сактап калуу болуп саналат. Талибан болсо иштин ачык-айкын болуп турганына карабастан, ошол эле ийинге кайрадан түшүп жатат! “Пакистан өкмөт башы Имран Хан биринчи күнү, Америка мамбашы Трамп Ооганстанда тынчтыкты орнотууда жардамдашууну талап кылгандыгын билдирди. Пакистандын “Geo TV” каналы Хандын сөзүн чагылдырды: “Мурда күнү Америка мамбашынын катын алдым. Анда Ооганстанда тынчтык сүйлөшүүлөрүн өткөрүүдө роль ойноп берүүнү Пакистандан талап кылды жана Талибанды сүйлөшүү столуна тартууга жардамдашууга чакырды”. (“Спутник Россия”, 2018.12.03.). Андан эки күндөн кийин Пакистан Ооганстанда Америка планы негизинде жүрүүсүн баса белгилөө алкагында Пакистан өкмөт башы Исламабадда Американын ыйгарым укуктуу өкүлү Халилзаад менен жоолугушту. “Имран мындай деди: “Пакистан Ооган

тынчтык келишимине жетүү үчүн саясий жөнгө салууну каалайт”. (“Masrawy” 2018.12.05.). Экинчи күнү Имран Хан баса белгилеп: “Пакистан Ооганстанда тынчтыкты калыбына келтирүү жараянын ишке ашырууда бар мүмкүнчүлүгүн жумшайт. Пакистан акыркы учурдагы Абу Дабиде Америка Талибан сүйлөшүүлөрү диалогуна катышкандыгына да ишаара кылды”. (“Явму Саабиг”, 2018.12.18.). Имран 2018.11.19. өзүнүн Твиттердеги баракчасына Пакистандын Америка кызматын кылып берип жаткандыгын актап мындай деди: “Пакистан терроризмге каршы күрөшүүдө Америка менен шериктеш болууну тандап алган. Бул согушта Пакистан 75 миң курбанчылык берүүгө дуушар болду. Экономикалык жактан 123 миллиард доллар чыгымга учурады. Анын ичинен Американын жардамы 20 миллиард доллар өлчөмүндө гана болду...”. Пакистандын мурунку коргоо министри Хаваджа Асиф 2018.11.19. Твиттердеги баракчасына Пакистан өкмөтүнүн кыянатычылдыгын белгилеп. Ал деле алардын бири эле, ал мындай деди: “Пакистан дагы эле биздин согуш эмес болгон Америка согушу үчүн өз канын төгүүдө. Америка кызыкчылыгы үчүн өз динибиздин баалуулуктарын садага чаптык. Сабырдуу духубузду талкаладык. Сабырдуулуктан ордуна караөзгөйлүктү алмаштырып алдык”. Мындан өткөн да айдан-ачык айтылган сөз жок. Пакистан өзүнүн эмес, бирөөнүн кызыкчылыгы үчүн согушка башын тыкты. Америка кызыкчылыгы үчүн мусулман балдарынын канын төгүлүшүнө забын болду. Америка кызыкчылыгына кызмат кылууда Ислам динин баалуулуктарын садага чапты. Пакистандын Ооганстандагы ролу Түркия жана анын мамбашы Эрдогандын Сириядагы ролуна окшош. Эрдоган Америка аны канча кордогонун карабастан, Сириядагы куралдуу жамааттарды Америка саясий чечимине макул болуулары үчүн аларга карата кысым өткөрүп жатат.

5. Мына ушул нерсе Ооганстан ичиндеги жергиликтүү кырдаал. Талибанды саясий чечимге жетүү үчүн сүйлөшүүлөргө тартуу алкагында Америка колдонуп жаткан аймактагы Америка малайлары жана ага малай эместердин да аракети ушундай негизде кетип жатат. Талибан кайда карабасын, Пакистанды, же Иранды, же Катарды, же Эмиратты карабасын, айырмасыз, Ооганстанда Америка таасирин сактап калуу максатында Америка сүйлөшүү жолуна багыттап жаткандыктарына тушугуп жатат! Бирок, Талибан тереңдеп пикирлесе, Америка аларды өзү менен сүйлөшүү столуна отургузуу алкагында аларды канаатандыруу үчүн жергиликтүү малайларына канчалык бар күчүн жумшап, аргасыздан өз малайларына кысым өткөрүүгө мажбур болуп жаткандыгын аңдайт эле. Эгер, алар пикирлесе, 17 жылдан бери Талибандандын баатырдык менен ага каршы жихад кылып, аскерий да, экономикалык жактан да

Американы сазга батырганын көрөт эле. Эгер, алар пикирлешсе, Америка адатынча өзүнө каршы чыккандын баарын террорчу атап, аларды да тээ бир мезгилде террористер деп, эми аларды сүйлөшүү столуна отургузуу үчүн канчалык бар күчүн жумшоого аргасыз болуп жаткандыгын жакындан билишет эле. Ушулардын баардыгына пикир жүргүзүшсө, Америка Ооганстанда расмий эмес түрдө жеңилгендигинин акыйкатын көрүшмөк. Америка бул жеңилүүнүн соккусу тийип, ири держава бир Талибандан жеңилди деген аталыш менен шермендеси чыккычакты чыгып кетүүнү каалап жатат. Мына ушул нерсе пайдаланып калуу ваажиб. Талибан Америкага сүйлөшүү эс алуусун бербестен, кордолгон жеңилген абалды чыгып кетүүсүнө басым кылышы лаазым. Америкага жанма жан жүрүү эч качан аманчылык алып келбейт. Аллах айтат:

﴿لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ﴾

“Алар (мушириктер) эч бир момунду жана убада шерти лаазым тутушпайт (силерге үстөм келсе силерди эч качан аяшпайт) алар чектен ашуучулар” [9:10]

Америка сүйлөшүүлөр арасында болсо да Талибандын эпке келип чегинүүлөргө баруусуна ыраазы болбойт, ал өзүнүн атайын ыйгарым укуктуу өкүлү Талибандын бетине жылмайып турса дагы, ал бир гана Ооганстанда өзүнүн таасирин сактап калууга гана ыраазы болот. Алардын ичинде сактаган караөзгөйлүктөрү андан үлкөн!!!

6. Булардын баардыгынан да кейиштүүсү, Дохадагы алты күнгө созулган сүйлөшүүлөр Талибандын катышуусу менен өтүп жаткандыгы болду:

А. “Талибандын” жетекчиси Вахид Муджда мындай деди: “Эки тарап чет элдик куралдуу күчтөрдү чыгаруу боюнча өз ара түшүнүшө алды. Ооганстан дүйнөнүн кайсы бурчуна болбосун, ага коркунуч жаратпашы боюнча да өз ара түшүнүшө алышты”. Ал дагы ачыктап: “Талибан эл аралык тараптын коргоосу менен сунушталып жаткан тынчтык жараянын колдонуу кепилдигине аракет кылып жатат”, - деди. Ал дагы кошумчалап: “Техникалык маселелердин жана келишимди даярдоо ишине байланыштуу Доха келишим аягына чыга элек”, - деди. (“Анадолу” агентиги, 2019.01.26.).

Б. “Рейтер” агентигинин 2019.01.26. Талибан жооптууларынан алып берген маалыматында: “Келишимди аягына чыгаруу кепилдиги үчүн алар Вашингтон менен кээ бир беренелер боюнча келишишти. Бул беренелерде Ооганстандан 18 айдын ичинде чет элдик күчтөрдү чыгарып кетүү баса белгиленген. Келишимге кол коюлгандан баштап Талибан кыймылы башка Ал-Каида же ИШИМ сыяктуу жамааттар Ооган аймагын Америкага каршы колдонушуна жол бербештикти өз кепилдигине алуусу

шарт”. Беренелерде көрүнүп тургандай, Ал-Каида же ИШИМ сыяктуу жамааттарга Ооганстанда орун жок. Америка Талибанга бийликтен бир үлүш берип, анын ордуна башка жамааттардын Ооганстанда орун алышына жол бербеш кепилдигин андан талап кылууну максат кылды. Америка Талибанды ушул максатта колдонууну эп көрдү.

7. Ошондой эле Талибандын жооптуулары берген билдирүүгө үндөш билдирүүлөрдү Америка жооптуулары да берди:

А. “Американын атайын ыйгарым укуктуу өкүлү Халилзаад Катарда алты күнгө созулган Талибан менен болгон жолугушуудан кийин Твиттердеги баракчасына мындай деди: “Бул жолугушу мурдагыларга караганда кыйла жемиштүү болду. Биз маанилүү маселелерде олуттуу жетишкендиктерге жетиштик”. (“Deutsche Fillet Arabic”, 2019.01.26.).

Б. Америка коргоо министри Патрик Чанахан 2019.01.28. Талибдер менен болгон жолугушуу тууралуу мындай деди: “Мен айтайын дегеним, жыйынтык көңүл толоорлук болду”. (“Free American”, 2019.01.28.).

8. Ушундай жол менен Доха келишими бекем эсептелген Талибандын дубалын бузуп киргендиги болуп калды. Кийин малай өкмөт ийкемдүүлүк кыла баштады. Талибандын Кабулдагы өкмөт менен сүйлөшүүлөргө эч качан барбайбыз деген эскичил билдирүүлөрүнө карабастан жана Американын келишим бардык нерсени камтыш керек же болбосо анын кереги жок деген билдирүүлөрү. Америка малайлары тарабынан зор күч жумшалган Доха келишими негизинде тараптардын башка сүйлөшүүлөрдү да өктөрүүгө болгон умтулуулары. Ошондуктан, Америка 17 жылдан кийин Ооганстан согушунда сазга батып калган тунелинен чыга турган нурду көрө баштады. Ушулардын баардыгына каршысына Талибандын ичиндеги ыкластуулар агымы бул келишимди иштен чыгарып Америка Ооган согушунан аманчылыкта чыгып кетүү жолу катары көрүп жаткан нурду өчүрүп салуулары лаазым.

9. Ошондуктан, Талибан кыймылы жана НАТО, Америка крестүүлөрүнө каршы согуш алып барып жаткан баардык мужаахиддер, Америка жана аны ээрчиген баардык малай өкмөтөргө карата эч кандай чегинүүлөргө барбоолору ваажиб. Эч кандай сүйлөшүүлөргө барбастан, Америка кор болгон абалды чыгып кетүүсүн мажбур кылуу лаазым. Согуш сабыр сынала турган учур. Америка эч качан сүйлөшүүлөргө баш урбайт, ал бир гана мужаахиддердин сабырын сындырууга күчү жетпей калган учурда гана сүйлөшүүлөргө баш урат. Америка жана Батыш адатынча башкаларга согуш аркылуу күчү жетпесе, аларды сүйлөшүүлөр аркылуу чегинүүлөргө алып бара турган тузагына түшүп калбагыла. Башкача айтканда, каршылаш тарапты эч кан төкпөстөн жана каржы жумшабастан жеңилүүгө дуушар кыла турган тузакка түшүрүү! Бул прагматизм саясий түшүнүктөрүнө ылайык болот... Америка Ооган

элинин он миңдегендерин майып кылып, миллиондорун качкын кылып, бир канча миңдегендерин өлтүрүп өлкөнү талкалап чыгып кетүүгө кам уруп жатат. Ошондуктан, ал жазасыз калбай жазаланууга тийиш. Анын Ооганстандагы кылмыштары жана кыргыны мурдагы СССРдин кылмышынан эки эселеп ашып түшөт. СССРди сындырып кор кылып кууп чыккандай эле, эгер Талибан кыймылы сабыр кылып, Америкага каршы согушуна бекем турса Америкага СССРдин тагдырын кийгизип койуу толук мүмкүн иш. Аллах душманына караганда аз болушуна карабастан сабыр кылып бекем туруучуларга нусратты убада кылган. Аллах айтат:

وَإِذْ حَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٩﴾

“Аллахка жоолугууну үмүт арткандар айтышты канчалаган аз жамааттар Аллахтын жардамы менен көп жамааттардын үстүнөн жеңишке жетишкен. Аллах сабырдуулар менен бирге” [2:249]

Ооган малай өкмөтү менен шериктеш иштөөнү кабыл албоо лаазым. Тескерисинче, аны кулатып Пайгамбар ﷺ:

ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةً عَلَىٰ مِنْهَا جِ النَّبِيُّ
“Кийин Пайгамбарлык туура жолдогу Халифалык болот” деп куш кабар кылган туура жолдогу Халифалыкты тикелөө менен Ислам өкүмүн орнотуу зарыл. Аллах Таала айтат:

لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَمَلُونَ ﴿٦٠﴾

“Ушундай (ишке) амал кылуучулар амал кылышсын” [37:61]

1-жумаадил-ахир, 1440-х.

2-февраль, 2019-м.

Афганистандагы окуялардын саясий акыбеттери

Суроо: Катарда 2021-жылы 17-июлда эки делегация ортосунда жогорку даражадагы көрүнүктүү сүйлөшүүлөр сессиясы башталганы кабарланды. Сүйлөшүүлөрдө Талибан кыймылынан 7 киши, Афган өкмөтүнөн 7 кишиден турган эки делегация өз ортолорундагы негизги маселелерди талкуулай турган болду. Бул сүйлөшүүлөр 2021-жылы 8-июлда Америка президенти АКШ күчтөрүн Афганистандан алып чыгуу үчүн белгиленген мурунку мөөнөттөн чегинип, күчтөрдү алып чыгуу 31-августта аяктарын билдиргенден кийин өтүүдө. Акыркы кездерде Талибан кыймылы алга жылганы байкалды. Ал Афганистан жеринин 85 %ын көзөмөлдөп жатканын билдирди. Белгилүү болгондой, Доха келишиминде көрсөтүлгөн саясий кызматташууга үчүн Талибан менен өкмөттүн ортосунда сүйлөшүүлөрдү өткөрүү белгиленген. Суроо мындай: Талибан бийликти көзөмөлгө алабы же бийликке шерик болобу? Америка Афганистандан иш жүзүндө чыгып кетеби же таасири туруктуу сакталып калабы?

Жооп: бул маселелер боюнча эң туура пикирди баяндоо үчүн ушуларды карап чыгабыз:

1 – Америка Афганистандан чыгууну 2010-жылдын аягы – 2011-жылдын башында пландаган, ошол кезден тартып Талибандын жогорку жетекчилери менен сүйлөшүүлөрдү баштоого олуттуу киришти. Пакистан сүйлөшүүлөрдө ортомчулук кылып, өзүн Талибандын тарабында тургандай көрсөттү. 2014-жылдагы сүйлөшүүлөрдүн натыйжасында Талибан кармап турган америкалык сержант Бу Бергдалды азат кылышынын акысына Талибдерден бешөөсү Гуантанамодогу камактан азат кылынды. Кийин сүйлөшүү өткөрүү үчүн даярдык иштери ылдамдады. Өздөрү өкүл болгон партияларга узак жыл кызмат кылган эки адам ишке киришти. Т.а. 2018-жылдын 5-сентябрында Залмай Халилзад Кошмо Штаттардын Афганистандагы жарашуу боюнча атайын өкүлү болуп дайындалып, ага Американын Афганистандагы аскерий баскынчылыгын жыйынтыктоо милдети тапшырылган болсо, арадан эки ай өтүп-өтпөй т.а. 2018-жылы 25-октябрда Пакистан мулла Абдулганий Барадарды эркиндикке чыгарды. Абдулганий Барадар 2010-жылы 8-февралдагы рейдде Карачиде колгон алынгандан бери Пакистанда камакта кармалып турган. Ал эркиндикке чыгарылгандан кийин Талибандын Дохадагы өкүлчүгүнүн жетекчиси болуп дайындалды... Би-Би-Си 2019-жылы 25-февралда ушул кабар таратты: «Мулла Барадардын ысымы ал 2018-жылы октябрда эркиндикке чыгарылганга чейин Талибан АКШ расмийлери жана Афган өкмөтү менен алып барган сүйлөшүүлөрдө эркиндикке чыгарууну талап кылган

туткундардын тизмесинин сап башында турган. Ал январь айынан бери Талибан кыймылынын Катардагы саясий өкүлчүлүгүн башкарып келүүдө». Сүйлөшүүлөрдө Залмай Халилзад менен Абдулганий Барадар көрүнүктүү ролдорду ойношту.

2 – Кийин бул сүйлөшүүлөр 2020-жылы 29-февралда Доха келишимин түзүү менен аяктады. Келишимдин эң маанилүү тарабы ушулар болду: «Америка жана Афган расмийлери жарыялашкандай, эгер Талибан кыймылы бүгүн Дохада кол коюлган келишимге ылайык өз милдеттерин аткарса Кошмо Штаттар жана анын НАТОдогу союздаштары 14 ай чичинде Афганистандан өз күчтөрүн алып чыгып кетет. Бул жөнүндө Кабулда жарыяланган Америка-Афган биргелешкен билдирүүсүндө айтылды». (BBC News).

АКШ президенти Дональд Трамп Афганистанда «узак жана кыйын сапар» болгонун айтты. О.э. ал: «Ушунча жылдардан кийин аскерлерибизди мекенге кайтаруунун убагы келди», - деп кошумчалады. BBC News «Афганистанда 2400дөн ашуун АКШ аскери өлтүрүлгөнүн» билдирди.

3 – Доха келишиминен кийин кагылышуулар менен бирге, кээде жан берүүчү же кээде анын тескериси болгон билдирүүлөр жана жолугушуулар көбөйдү:

– 2021-жылы 14-мартта CNN агенттиги Жо Байдендин ушул сөзүн таратты: «Мен Афганистандагы АКШ кошуунун жетектеген республикачыл жана демократ президенттердин төртүнчүсүмүн, бул жоопкерчиликти бешинчи президентке өткөрүп бербейм. Американын эң узакка созулган согушун жыйынтыктоонун убагы келди».

– Жо Байден сөз сүйлөп, артынан маалымат конференциясын өткөрдү. Аны Америкадагы жана эл аралык телевидениелер эфирге жарыялашты. Байден өз сөзүндө мындай деди: «Биз Кошмо Штаттардын тарыхында эң узакка созулган согуш бүткөнүн жарыялайбыз. Афганистандагы миссиябызда Ал-Каиданы жок кылып жана анын жетекчиси Усама бин Ладинди өлтүрүп ийгиликке жетиштик... Аскерий миссия келерки август айынын аягына чейин уланат. Америка күчтөрү Афганистанга мамлекет куруу үчүн келбеген. Бул – афгандардын мойнундагы милдет. Алар өз мамлекетин өздөрү каалагандай башкарышы керек... Кооп-коркунуч Афганистандан тышкарыдан келүүдө. Учурда Кытай менен стратегиялык атаандаштык о.э. Ковид-19 жана кибер терроризмге каршы туруу башкы милдетибизге айланган. Жыйырма жыл мурун башталган согушту уланта турган болсок, муну аткара албайбыз». Ак үйдүн маалымат катчысы Жен Псаки андан да ачык-айкыныраак кылып мындай деди: «Америка күчтөрүнүн толук чыгып кетишин майрамдоо пландалбаган. Бул жагынан биз натыйжанын

маанилүү тарабын белгилебейбиз. Бул – 20 жылга созулган аскерий жеңишсиз согуш». (Анадолу маалымат агенттиги, 2021-жыл, 8-июль). Т.а. Америка Афганистанда жыйырма жылда жеңишке жетише алган жок... Ал тургай, бир нече базаларды жапкандан кийин эң ири жана маанилүү эсептелген Баграм базасынан да 2021-жылы 8-июлда чыгып кетти. Муну менен анын кресттүүлүк жүрүшү Байден расмий жарыялаган мөөнөттөн т.а. 11-сентябрдан, кийин өз сөзүндө белгилеген экинчи мөөнөт 31-августтан мурун иш жүзүндө аяктады.

– Бул учурда Талибан өзүнүн аскерий чабуулдарын кеңейтти. Түндүк, түштүк, батыш райондор, кийин борбордук райондор колго алына баштады. Талибан өтө кыска убакыт ичинде Афганистандын чоң бөлүгүн, өзгөчө, коңшулаш мамлекеттер менен чектеш аймактарды көзөмөлгө алып, чегара пункттарын ээлеп алды... Бул жөнүндө Москвага барган Талибан делегациясындагы сүйлөшүүчүлөр тобунун мүчөсү Шахабиддин Дилавар: «Талибан кыймылы Афганистан аймагынын 85 %ын көзөмөлдөп жатат», - деди. Афган коопсуздук күчтөрүнүн өкүлү Ажмал Умар Шинвари муну четке кагып: «Бул туура эмес, көпчүлүк региондордо согуштар уланууда», - деди... (Франс Пресс, 2021-жыл, 11-июль). Бирок, Талибан делегациясы «коңшулаш жана дос мамлекеттердин ишине аралашпоого» убада берди жана «делегациянын Москвага сапарынан максат – Исламий Амирликтеги бардык маалыматтарды сунуштоо. Талибан Афганистанда Исламий Мамлекет уюмунун кеңейишине жол бербейт жана ага каршы күрөшөт. Кыймыл мамлекеттин жалпы түзүлүшүн белгилөө үчүн коом өкүлдөрү менен сүйлөшүүлөр алып барууда жана бул иш аяктоонун алдында турат». О.э. Талибан бийликти толук басып алууну максат кылбаган... (Ал-Жазира, 2021-жыл, 9-июль).

4 – Кийин 2021-жылы 17-июлдагы кабарга ылайык, «Афганистандагы жаңжалдашып жаткан эки тарап бүгүн ишемби күнү Дохада тагдырий маселелер талкуулана турган сүйлөшүүлөрдүн күн тартибин белгилөө үчүн 14 кишиден турган комитет түзүүгө келишишти. Ал-Жазиранын кабарчысы Дохада өтүп жаткан Афган сүйлөшүүлөрүндөгү бир булактын сөздөрүн ачыктады. Ага ылайык, сүйлөшүүлөрдүн алгачкы сессиясы жакшы натыйжа менен бүттү жана Афган өкмөтү менен Талибан кыймылынын ортосундагы сүйлөшүүлөрдүн жаңы баскычы бүгүн Катардын борбору Дохада башталды. Сүйлөшүүдө тагдырий деп каралган маселелер талкууланат. Афганистан жарашуу кеңеши жана өкмөт делегациясынын жетекчиси Абдуллах Абдуллах айтышынча, мамлекетте тынчтык орнотуу эки тараптан тең ийкемдүүлүк талап кылынат. Ал кошумчалашынча, учурда тынчтык үчүн ылайык чөйрө даяр. Талибандын Дохадагы өкүлдүгүнүн жетекчиси Абдулганий

Барадар айтышынча, алар бүгүн Дохада башталган тынчтык сүйлөшүүлөрүндө оң натыйжаларга жетишүү үчүн болгон күчтөрүн жумшашат». (Булак: Ал-Жазира жана башка агенттиктер).

5 – Ошондон кийин, комитет ошол эле күнү т.а. 2021-жылы 18-июлда өз ишин аяктап, жолугушуу жөнүндө биргелешкен билдирүү жарыялады. «Дохадагы Ал-Жазира кабарчысы маалымдашынча, Афган өкмөтү менен Талибан кыймылы Катардын ортомчулугу менен Дохада өтүп жаткан сүйлөшүүлөр боюнча биргелешкен жыйынтык билдирүү жарыялоого о.э. Доха сүйлөшүүлөрү алкагында жакында кезектеги жолугушууну өткөрүүгө келишишти. Тараптар бир нече он жылдардан бери уланып жаткан талаштын адилеттүү чечимин табуу үчүн сүйлөшүүлөрдү тездетүү туурасында да келишимге жетишишкен. Афган өкмөтү менен Талибан кыймылынын делегацияларынын биргелешкен билдирүүсүндө адилеттүү чечимге жетишүү үчүн сүйлөшүүлөрдү тездетүүгө жана чечимге жетишкенге чейин сүйлөшүүлөрдү жогору даражада өткөрүүгө келишишкени айтылат. Бул биргелешкен билдирүү бир нече он жылдык согуштан кийин мамлекетте тынчтык орнотууга багытталган саясий чечимди көздөгөн Афган тынчтык сүйлөшүүлөрүнүн экинчи сессиясынан кийин жарыяланды. Талибан кыймылынын делегациясындагы булактын айтышынча, Талибан ал жана өкмөттүн ортосунда ишенимди бекемдөөчү иш-чараларды өз ичине камтыган сунушту киргизген: эки тараптагы туткундарды азат кылуу о.э. мубарек Курбан айт күндөрүндө убактылуу тынчтык түзүлгөнүн жарыялоо». (Булак: Ал-Жазира жана башка агенттиктер).

6 – Америка Афганистанда Талибан менен болгон сүйлөшүүлөрдө активдүү пайдаланган бир нече мамлекеттердин позициясын көрсөтүп өтүү зарыл:

а) Пакистан: дал ушул Пакистан 2018-жылы Талибанды Кошмо Штаттар менен сүйлөшүү алып барууга мажбурлаган. Ошондуктан, Залмай Халилзад Талибандын сүйлөшүүлөр үчүн Дохага барышына жардам бергени үчүн Пакистанга ыраазычылык билдирди. Ал эми, 2021-жылы март айында АКШнын Коргоо министри Ллойд Остин «Пакистан Афган тынчтык процессин туруктуу колдоп-кубаттаганы үчүн» пакистандык кесиптешине өз ыраазычылыгын билдирди. Фажр журналында мындай делет: «Пентагон башчысы Пакистандын Афган тынчтык процессиндеги ролун алкыштайт». (Фажр журналы, 2021-жыл, 23-март). Американын Афганистандагы стратегиясында Пакистандагы жогорку офицерлер жана саясий тайпа маанилүү роль ойношту.

Ошентип, Пакистан өтө маанилүү ролду ойноду жана анын өз тарыхы бар. Афганистандагы Талибан кыймылынын тамыры Пакистанга барып такалат. Учурда да Пакистан разведка кызматы Афганистанда таасирге

ээ болуп, Талибан ичинде алардын адамдары бар. Ошондуктан, Америка көп абалдарда Пакистандын ролуна таянат.

б) Түркия: Түркия Афганистанга багыт алып, ал жерде да кудум Сирия жана Ливияда кылгандай, Американын тышкы саясатындагы максаттарын ишке ашырууга аракет кылууда. Түркиянын Анталия шаарындагы деңиз курортунда болуп өткөн эл аралык жолугушууда Түркия тышкы иштер министри Мавлуд Чавушоглу Афганистандагы Кабул аэропортунун коопсуздугун Түркия камсыздашын сунуштады... Өткөн айда Брюсселде болуп өткөн Байден-Эрдаган жолугушуусунан кийин Вашингтон Анкараны Кабул аэропортунун коопсуздугун камсыздоодогу негизги ролду өз мойнуна алганы үчүн алкыштады. Вашингтон Түркиядан Кабул аэропортун коргоону каалап жатат, аэропорттун жанында дагы эле анын 500гө жакын аскери бар. Байден жакында ачыктаган сөзүндө буга ишара кылып: «Биз Кабулдагы эл аралык аэропорттун коопсуздугун камсыздоо үчүн шериктештерибиз менен тыгыз иш алып баруудабыз», - деди. Эрдаган мындай деди: «Түркиянын миссиясы кандай болушун, эмнени кабыл алышыбызды жана кабыл албашыбызды АКШ жана НАТО менен болгон сүйлөшүүлөрдө белгилеп алганбыз... О.э. бул теманы НАТО саммиттеринде, Байден менен жолугушканымда о.э. делегациялардын сүйлөшүүлөрүндө ортого салганбыз... Афганистандагы бул милдетти эң мыкты даражада аткарабыз». (Ал-Жазира, 2021-жыл, 9-июль). Түркия президентигинин басма сөз катчысы Ибрахим Калин «НАТО күчтөрү чыгып кетип, жайында Афганистанда АКШ жетектеген «чечкиндүү колдоп-кубаттоо» миссиясы аяктагандан кийин Түркия Кабул аэропортунун коопсуздугун камсыздоону улантышы мүмкүн», - деди. (Шаркул Авсат, 2021-жыл, 3-июнь). Талибан кыймылы Түркия армиясынын Афганистанда турушуна каршы чыкты. Ал өз билдирүүсүндө «Кошмо Штаттар жетектеген эл аралык күчтөр мамлекеттен чыгып кеткенден кийин Афганистанда Түркия кошуундарынын калышын четке кагып, мындай токтомдун караланышын» баса белгилеп: «Түрк жетекчилеринин токтому акылга сыйбаган чечим, себеби, ал биздин суверенитетибиз жана аймактык бүтүндүгүбүздү бузуу эсептелип, улуттук кызыкчылыктарыбызга тескери келет», - деди. (Ал-Жазира, 2021-жыл, 13-июль).

в) Орто Азия: Кошмо Штаттар өз күчтөрүнүн бир бөлүгүн Орто Азияда жайгаштыруу жөнүндө Орто Азия жетекчилери менен сүйлөшүп жаткан. Нью-Йорк Таймс гезитинде мындай делет: «АКШ расмийлери региондогу базалардан пайдалануу мүмкүнчүлүгүн талкуулоо үчүн Казакстан, Өзбекстан жана Тажикстан өкмөттөрү менен байланышкан. 22-апрель күнү АКШ мамлекет катчысы Энтони Блинкен Твиттерде

Америка жана НАТО күчтөрүнө аскерий базаларды пайдаланууга берүү туурасында Өзбекстан жана Казакстандын тышкы иштер министрлери менен сүйлөшкөнүн жазды. Анын айтымында, бул базаларга Афганистанды колдоо үчүн дрондор, алыска учкан бомбалоочу самолёттор жана разведка тармактары жайгаштырылат». (Нью-Йорк Таймс, 2021-жыл, 27-апрель).

7 – Жогоруда айтылгандардан ушул нерсе ачык-айкын болот:

а) Сүйлөшүүлөрдүн уланышы Американын Афганистандан бүтүндөй чыгышына алып барбайт. Тескерисиче, бул – алдоо. Анткени, Америка башкы эшиктен чыгып, короодогу эшиктен кайра кирет. Короодогу эшик бир тараптан АКШнын Пакистан, Түркия жана Ирандагы тарапкерлери жана малайлары тарабынан корголуп жаткан болсо, экинчи тараптан ал жердеги америкачыл кимселер тарабынан корголууда, алардын баары АКШнын Афганистандагы таасирин сактап калууда негизги ролду ойноп жатышат.

б) Катарга келсек, ал эки максатты көздөп сүйлөшүүлөр үчүн чөйрө даярдоодо. Биринчиси, Саудия тарабынан колдонулган эмбаргону (курчоону) бекер кылууну көздөп жатат. Катар Трамп администрациясынын доорунда, өзгөчө, 2020-жылы 29-февралда Доха келишимине кол коюлгандан кийин бул максатына жетишти... Экинчиси, Катар жана анын артында турган англистер Талибан менен орноткон алакалардан Американы ыңгайсыз абалга салуу үчүн пайдаланышууда. Катардын проблемаларды пайда кылып турушу жаңылык эмес. Ошондуктан, ал Талибанга финансылык жардам көрсөтүп, өкүлдүк жана медиа-платформасын ачып берди. Мындан тышкары, Америка Талибан кыймылы менен болгон алакаларын жеңилдетүүдө Катардын ролуна муктаж... Ушул таризде англистер Американын Талибан кыймылы менен болгон алакаларын жеңилдетүүдө Катардын ролуна муктаж болуп турганынан пайдаланып, окуяларды Катар жана Фарс Булуңундагы өз кызыкчылыктары үчүн ишке салышууда.

в) Талибан Америка жана анын Афган режиминдеги малайлары менен сүйлөшүүгө кириши чоң жаңылыштык болду. Күч-кудурет ээси болгон Аллахтан Афганистандагы мусулмандарды мындай сүйлөшүүлөрдүн жамандыгынан сактоону сурайбыз. Себеби, колонизатор кафирлер өз шарттарынан келип чыгып гана, өз кызыкчылыктарын жүзөгө чыгаруу үчүн гана сүйлөшүү столуна олтурушат. Американын азыркы абалын дыкат үйрөнгөн кишиге, ойгоо жүрөк ээси болгон же чын жүрөктөн кулак салган ар кандай кишиге Америка ушул абалда экени ачык болот:

Биринчи: XXI кылымда Кытайдын аскерий жана экономикалык жактан кудуреттүү мамлекетке айланышы Америка кызыкчылыктарына

коркунуч туудуруп жатат. Бүткүл этибарды Кытайга каратуу Америка үчүн биринчи даражалуу милдетке айланган. Биз азыр эле айтып өткөн Америка расмийлеринин билдирүүлөрү ушуну көрсөтүп жатат. Байден 2021-жылы 8-июлдагы сөзүндө мындай деди: «Кооп-коркунуч Афганистандан тышкарыдан келүүдө. Учурда Кытай менен стратегиялык атаандаштык ... башкы милдетибизге айланган».

Экинчи: Американын Афганистандагы баскынчылыкта көргөн зыяндары жөнүндө жогоруда айтып өттүк: «BBC News «Афганистанда 2400дөн ашуун АКШ аскери өлтүрүлгөнүн» билдирди».

Булардын баары ушуну көрсөтүп жатат: Америка Афганистандан сүйлөшүүлөргө барбастан чыгып кетсе, жеңилип чыгып кеткен болот. Себеби, сүйлөшүүлөр анын таасирин сактап калып, согушта колго ала албаган ийгиликтерди камсыздайт.

г) Биз Талибандын сабында садык жана калыс боордоштор бар экенин билебиз, ошондуктан, аларга кайрылабыз:

– Алар абалды ондоп, сүйлөшүүлөрдү токтотушу, Америка согушта колго ала албаган ийгиликтерге жетишине мүмкүнчүлүк бербеши керек...

– Халифалыксыз узак убакыт жашаганыбыздан кийин мусулмандардын тагдырий маскелеси – Халифалыкты кайра тикелөө экенине анык ишениши зарыл. Анткени, Халифалыкты тикелөө менен Аллах Тааланын фарзын аткарып, Расулуну ﷺ га итаат кылган болобуз.

– Ислам жана илманийликтин аралашмасы болгон бийликке шерик болуу Аллах тарабынан кабыл алынбашын аңдашы зарыл. Анткени, күч-кудурет ээси болгон Аллах таййиб (жакшы) амалды гана кабыл алат.

Мына ушул акыйкат.

(فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ)

«Акыйкаттан кийин адашуу гана бар» [10:32]

Талибанды, өлкөнү, өлкө калкын жана бүткүл мусулмандарды акыйкатты ээрчүү гана куткарат... Хизб-ут-Тахрир силерге насаат кылып, чакырып жаткан нерсе мына ушул. Силер өкүмдарлык кылып турганыңарда да биз силерди Халифалыкты тикелөө аркылуу акыйкатка ээрчүүгө чакырган элек. Бирок, силер муну четке кактыңар. Кийинчерээк четке кагып ката кылганыңарды да түшүнүп жеткенсиңер... Муну жыйындардын биринде мулла Умар рахимахуллах өзү моюндаганы айтылат. Бирок, кеч болгон эле. Мына, биз силерге кайрадан насаат айтып жатабыз, аны кабыл алуучу барбы?

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَهُهُ تُخْشَرُونَ)

«Эй мومундар, Аллах жана Анын пайгамбары силерди түбөлүк жашоо бере турган нерсеге даъват кылганда, аны кабыл алгыла жана

*билип койгула, шек-күмөнсүз, Аллах ар бир киши менен анын дилинин
ортосун ээлеп турат. Албетте, Анын алдына топтолосуңар»*
[8:24]

9-зулхижжа, 1442-х.

19-июль, 2021-м.

Афганистан-Иран чек ара чырынын себептери

Суроо: Афганистан менен Иран үчүн маанилүү суу булагы болгон Гильменд суу сактагычынын суусун бөлүштүрүү маселеси боюнча көптөн бери уланып келе жаткан талаш-тартыштан улам чыңалуу кайрадан күчөдү. 2023-жылдын 3-июнунда “Deutsche Welle” сайты билдиришинче: «Өткөн аптада Иран менен Талибан күчтөрү ортосунда чек арада ок атышуу катталып, курман болгон жана жаракат алган аскерлер болду. Эки тараптын ортосунда чыңалуу уланууда. Ал арада эки тарап ок атууну баштады деп бири-бирин айыптаган билдирүүлөрдү жасашты. Кабул менен Тегерандын ортосундагы чыр-чатак эки өлкө үчүн маанилүү суу булагы болгон Гильменд дарыясынын суусу боюнча келишпестик күчөп жаткан учурда жүзөгө келди...». 1-июнда “Аль Жазира” сайты Орусиянын “Известия” гезитине таянып, ушул кабарды жарыялады: «Иран менен Талибан өкмөтү ортосундагы мамилелер диний жана саясий айырмачылыктан улам чыңалуу абалында. Буга кошумча Афганистандагы ички согуш учурунда Тегеран Талибан кыймылына каршы күрөшкөн “Түндүк” альянсын колдогондуктан чыңалуу абалы сакталып турат. Иран аймагындагы Хамун көлүнө куйган Гильменд дарыясынын суу ресурстары үчүн болуп жаткан күрөштү да унутпашыбыз зарыл. 1973-жылы түзүлгөн келишимге ылайык, Афганистан Иранга бул дарыядан жылына 820 млн м³ суу берип турууга милдеттүү. Талибан бийликке келгенден кийин маселе дагы да татаалдашты...». Эки тараптын ортосундагы проблемалардын жана ок атышуунун себеби эмнеде? Окуялар кандай өнүгтө кетет? Бул келишпестикти күчөткөн, же кызыкчылык көздөгөн, же колонизаторлук долбоорлорду ишке ашыруу үчүн келишпестиктерди келтирип чыгарган ири күчтөр барбы?

Жооб: бул суроонун себептерин жана окуялар кандай өнүт аларын үйрөнүү үчүн ушуларды карап чыгабыз:

1. 2023-жылы 27-майда “Fars News” агенттиги минтип билдирди: «Ирандын Систан-Белужистан облусуна караган Гильменд шаарындагы Сасули бекетине жакын жайда Талибандын чек ара кызматкерлери менен Иран чек ара коргоочулары ортосунда ок атышуу болду». Окуяга байланыштуу булактын маалыматына ылайык: «Иран чек ара коргоочулары менен Талибан күч кызматкерлери ортосунда тирешүү болуп, ок атышууга айланган». Ирандын Ички иштер министринин орун басары Касем Резаи мынай билдирүү берди: «Тегеран Афганистан менен чектешкен чек арада кандайдыр бир жагымсыз окуянын болушуна жол бербейт. Талибан Иран-Афганистан чек арасында бир нече жолу катага жол берди. Коңшу өлкөлөргө чек араларыбыз достуктун чек арасы

экенин айтып жатабыз, жагымсыз окуянын кайталанышына жол бербейбиз. Бүгүн эрте менен Талибан күчтөрү чек арадагы Сасули бекетине оор куралдар менен ок атып баштады. Иран чек арачылары аларга каршылык берди. Ок атышуу токтогондон кийин кайрадан уланды, атышуу токтой элек». Ал баса белгилегендей, Ички коопсуздук күчтөрүнүн башкы командачысы Ахмад Реза Радан «чек арачыларга чек араны бузууга же агрессияга чечкиндүү жооп кайтарууга буйрук берген». Ирандын расмий кабар агенттиги “IRNA” 27-майда «Иран чек ара күчтөрү менен Талибандын куралдуу күчтөрү ортосунда болгон ок атышууда 2 талиб менен 2 ирандык аскер курман болгонун жана бир катар жарандар жаракат алганын» билдирди.

2. Афганистан Ички иштер министринин катчысы Абдул Нафи Такур Твиттердеги баракчасында мындай билдирүү жарыялады: «Нимруз аймагында болгон ок атышууда бир ирандык, бир афган жараны курман болду. Бир нече адамдар жараат алды. Ислам эмирлиги коңшулары менен болгон ок атышууну колдобойт». (27.05.2023, «TOLONews»). Афган полициясы эки тараптын ортосунда бир нече саатка созулган куралдуу кагылыштан улам 28-майда жабылган Афган-Иран ортосундагы «Жибек көпүрөсү» бекети 29-майда ачылганын билдирди... Бул нерселер Иран-Афганистан чек арасындагы абал коопсуздук жагынан морт абалда экенин жана ар кандай учурда кайрадан тутанып кетиши мүмкүн экенин көрсөтүүдө. Талибан бийликке келгенден тартып эки жылда Афганистан менен Ирандын ортосунда ондон ашуун ок атышуу болгонун эске алганда, эки тараптын ортосундагы чыңалган абал сакталып калышы күтүлөт.

3. Афганистан-Иран ортосундагы Гильменд дарыясынын суусун бөлүштүрүү маселесинде келишпестик акыркы күндөрдө дагы да күчөдү. Бул маселе боюнча эки өлкөнүн ортосунда эски пикир келишпестиктер бар. 1973-жылы кол коюлган келишим Афганистан Иранга жылына 820 млн м³ суу берүүнү талап кылат. Бирок, Иран 2 млн м³ гана суу алып жатканын айтууда. Ушундан эки өлкөнүн ортосундагы эң маанилүү көйгөй суу маселеси экени көрүнүп турат. Бул көйгөй 150 жыл мурун Англия мусулман өлкөлөрүн бөлүп жибергенде башталган. Иран Тышкы иштер министринин жардамчысы Сайид Мусавий 2023-жылы 28-майда Твиттердеги баракчасында мындай билдирүү жасады: «Бүгүн Забул-Нимруз чек араларында болуп өткөн окуялар колонизаторлордун планынын уландысы экенине көңүл бурушубуз керек. Голдсмит 1872-жылы уюштурган кутум аркылуу Систанабадды бүгүнкү абалга алып келди. Анын мураскерлери бүгүн Иран менен Афганистанды жок кылууну көздөшүүдө... Эки өлкөнүн калкы жана элитасы ар кандай чыр-

чатак эки тарапка тең стратегиялык жоготуу алып келерин түшүнүүсү керек».

4. Бул көйгөй Афганистан менен Иран генерал Голдсмит баштаган англис арбитраждык комитетинен чечим сурап кайрылгандан тартып башталган. Голдсмит 1871-жылы эки өлкөнүн ортосундагы чек араны белгилөөнү баштаган жана аны бир жыл ичинде бүтүргөн. Иран менен Афганистандын жалпы чектеш аймагы абдан узун, түндүк тараптан Иран, Афганистан жана Түркмөнстандын чек ара үч бурчтугу жайгашкан Зулфикар кысыгынан башталып, Иран, Афганистан жана Пакистандын ортосундагы чек ара үч бурчтугу жайгашкан Малак Сиах тоосуна чейин созулат. Түштүктөгү Пакистан, Иран, Афганистан чек арасы 945 чакырымды чапчыйт. Гильменд сууларын бөлүштүрүүдөгү көйгөйлөр мына ушул чек ара сызыгын белгилөө учурунда башталган. Англия басып алып, кийин бөлүп жиберген мусулман жерлери сыяктуу Афганистан, Иран жана Пакистан ортосунда да келишпестиктерди келтирип чыгаруу үчүн чек ара аймагында Систан жана Белужистан аймагын ортодо калтырган. Бул аймакты үч өлкөдөн көз карандысыз кылуу үчүн да үрөөн сепкен. Максат, аймактагы көйгөйдү чечүүнү шылтоолоп өз таасирин сактап калуу болгон. Бул үч өлкөнүн ортосундагы чек ара талашы бүгүнкү күнгө чейин уланып, калк бири-бирин өлтүрүүдө. Англия болсо адатынча бул өлкөлөрдөгү таасирин сактап калууга аракет кылып келет жана аларды алсыратууга умтулууда. Муну менен аймакты көзөмөлүнөн чыгарбай кармап калууну же таасирин жоготкон учурда кайра кайтып келүүнү максат кылууда.

5. Иран менен Афганистандын ортосундагы чек ара келишпестиги 1896-жылы Гильменд дарыясынын нугу өзгөртүлгөндөн кийин өзгөчө күчөгөн. Дарыянын узундугу 1150 чакырымга созулуп, Афганистан аймактарын аралап өтүп, Иран менен Пакистандын ортосунда бөлүштүрүлгөн Систан жана Белужистан аймактарынан өтүп, Ирандагы Хамун көлүнө куят. Кийинчерээк эки өлкөнүн ортосундагы чек ара англиялык аскерий Генри МакМахон тарабынан кайрадан белгиленип, 1905-жылы дарыянын суусу эки өлкөгө бөлүнгөн. Афганистанга Иранга зыян жеткире турган деңгээлде суу сактагычтарды курбоо шарт кылынып, суунун үчтөн бир бөлүгүн Иранга өткөрүүгө келишилди. Бирок, эмир Хабибулла Хандын башкаруусундагы Афганистан муну кабыл албады жана келишимди Иран тарапка ылайык чечилген деп баалады. Келишпестиктер уланды жана бир катар арбитраждык комитеттер маселени чечүүгө аралашты. Келишимдерге кол коюлса да он жыл ичинде кайрадан бузулду. Эки өлкөнүн ортосундагы чыр-чатак 1934-жылы кайрадан күч алды. Тараптар «чек ара келишпестиги боюнча Британия арбитражы карайт» деген 1921-жылдагы келишимдин 10-

беренесинен баш тартып, Түрк арбитражына кайрылышты. Бирок, бул да натыйжасыз аяктады. Андан соң 1936 жана 1939-жылдары эки өлкөнүн ортосунда сүйлөшүүлөр башталды. Ирандыктар “Кемал Хан” суу сактагычына куйган суунун жарымын өткөрүүнү сурашты, афгандар аны четке какты жана сүйлөшүүлөр ийгиликсиз бүттү. Ушул сыяктуу эле, 1951 жана 1958-жылдары өткөрүлгөн сүйлөшүүлөрдөн да майнап чыкпады. Акыры 1973-жылы ирандыктарга суунун 10 пайыздан азырагын берген келишимге кол коюлду. Бирок, афган парламенти келишимди жактырбады. Андан кийин коммунисттер 1978-жылы Афганистанда төңкөрүш уюштурду жана келишимди толугу менен жокко чыгарды. 1979-жылы СССР өлкөнү басып алды жана абал ошол боюнча сакталып калды.

6. Бул абал орустар шерменде абалда Афганистандан чыгып кеткенге чейин уланды. Андан соң мужахиддерден турган Талибан өкмөтү 1996-2001-жылдары бийликке келди. Анын артынан Америка Афганистанга кол салып, бийликти басып алды. Америка малайлары бийликте турган чакта, айрыкча Ашраф Гани 2014-жылы бийликке келгенден кийин өлкөнүн батышында, чыгышында аккан жана Афганистан пайдаланбаган 10 дарыяга ГЭСтерди курууга токтом кылынды. Жалпысынан 49 суу сактагыч курулду. Иран чек арасына жакын Нимроз аймагындагы “Кемал Хан” суу сактагычынын 4 жылга созулган курулушу Ирандын сууга болгон муктаждыгына таасирин тийгизди. ГЭС 2021-жылдын март айында ишке берилди. Ашраф Гани сууну мунайга алмаштыруудан башка ниети жок экенин билдирди. 2021-жылдын 15-августунда Талибан кыймылы экинчи жолу бийликке келгенден кийин Иран Афганистандан 1973-жылдагы келишимге кайтууну талап кылды. Ирандын коңшулаш өлкөлөр менен суу көйгөйү бар экени, колониалдык бөлүнүүлөр улана берсе, көйгөйлөргө жол ачаары анык.

7. Иран президенти Ибрахим Раиси 2023-жылдын 18-майында Систан жана Белужистан облусуна караган Чабахар шаарына жасаган сапарда Афганистан бийлигин эскертип мындай деди: «Гильмендден суу алуу – Систан жана Белужистандын акысы, ал келишимдерде жана сүйлөшүүлөрдө каралган». Ал Афганистан бийлигин коркутуп, минтип эскертти: «Афганистан бийлиги бул көйгөйгө кадыресе маселе катары карабашы керек жана олуттуу мамиле кылышы зарыл. Афганистандагы бийликти Пакистандын Систанында жана Ирандын Систаны менен Белужистанында жашаган инсандарга Гильменд дарыясынын суусунан берүү зарылдыгын эскертем». Раиси: «Өкмөт Оман деңизинен Ирандын чыгыш аймактарына суу алып келүү үчүн колунан келгенин жасап жатат. Бирок, бул долбоор убакытты талап кылат», - деди. (18.05.2023, “Аль алам”). Ирандын Афганистандагы элчиси Хасан Каземи Ирандын

“IRNA” агенттигине берген маегинде: «Кажики суу сактагычында суу бар экени тастыкталып, Талибан Гильменд дарыясынын суусунан Иранга үлүшүн бербесе, жоопкерчиликти алышы керек. Мындай абалда талаш-тартыш бүтөт жана Иран кандай иш-аракет кылуу зарылдыгын билет...», - деди. (25.05.2023, «Аль Арабия»). Афганистанда иш алып барган ирандык дипломаттын бул билдирүүсү эки өлкөнүн ортосундагы абал жарылуу астында турган коркунучта экенин түшүндүрөт. Иран Америка менен анын малай өкмөтү Афганистанда турган чакта мындай коркутуулар бул биякта, а түгүл, ондогон жылдар бою суу көйгөйүнө карабай алар менен жакшы ымалада болуп келген. Иран президенти жана башка аткаминерлери буйрук кылган жана коркуткан билдирүүлөр эки өлкөнүн алакасы жакшы эмес экенин тастыктап турат. Иран өз аймагындагы Систан жана Белужистанда суу көйгөйү чечилмейинче чыңалуу абалын сактап калышы күтүлөт. Иран президенти Оман деңизинен суу алып келип, туздан тазалагандан кийин эгин талааларына жеткирүү тууралуу айткан. А бирок, Иран бийлиги маселени өз кызыкчылыгы үчүн пайдаланып, көйгөй Афган бийлиги суунун агымына тоскоолдук кылгандыктан пайда болуп жаткандай көрсөтүүдө. Акыйкатта болсо, бул көйгөйдүн тамыры 150 жыл мурунку учурга барып такаларын эстен чыгарбоо керек. Көйгөй узак убакыттан бери чечилбегендиктен, аймактагы калктын Иран режимине каршы нааразылыгы күчтүү жана кайдыгерликке, дискриминацияга дуушар болуп келишет.

8. Афганистан Ислам эмирлигинин катчысы Забиулла Мужахид 2023-жылы 27-майда Твиттердеги баракчасында мындай билдирүү жасады: «Кабул өз мойнуна алган жоопкерчиликти аткарууга чечкиндүү. Бирок, катуу кургакчылыктан улам суунун деңгээли абдан төмөндөп кеткен... Иран тараптын бул жаатта орунсуз билдирүүлөрү эки өлкөнүн ортосундагы мамилелерге зыян жеткириши мүмкүн. Ошондуктан, мындай билдирүүлөр кайра кайталанбашы керек». Бул билдирүү коркутуп-опузалоо коштолбогон билдирүү болуп, Афганистанды теңине албай, коркутууга аракет кылган Раиси баштаган аткаминерлердин билдирүүсүн четке кагуу жана аларга эскертүү болуп эсептелет. Мындан көрүнүп тургандай, Афганистан Иран менен алакасын чыңалтууга кызыкдар эмес.

9. Афганистан-Иран чек арасында Гильменд дарыясы менен бирге Ферах, Херируд, Харут, Хасбуш, Кхаш, Будаи сыяктуу бир катар кичинекей дарыялар да бар. Алардын баары Афганистандан агып чыгып, чек арадагы Бозек жана Сабри көлүнө куят. Гильменд дарыясы Систан аймагынын негизги суу булагы жана ар дайым кургактыктан жапа чеккен Систан менен Белужистандын күрөө тамыры болуп эсептелет.

Афганистан дарыяларынын, айрыкча, Гильменд дарыясы эки өлкөнүн мамилесинде геосаясий ролду ойнойт. Афганистан экономикалык жана саясий максаттарына жетүү үчүн суу маселесин Иран жана башка өлкөлөргө басым өткөрүү куралы катары колдонушу мүмкүн. Себеби, бул суунун дээрлик баары пайдаланылбастан өлкөдө агып чыгып кетет.

10. Жогоруда айтылгандар көйгөй Англия мусулман өлкөлөрүн бөлүп, Систан менен Белужистанды үчкө бөлүп жибергенине барып такаларын көрсөтүүдө. Бир бөлүгү Иранга, бир бөлүгү Афганистанга, бир бөлүгү Пакистанга карап калган аймак үч өлкөнүн ортосундагы талаштуу маселеге айланган. Ошондуктан, дарыянын агымы жана көлгө куйган жери үч өлкөнүн ортосунда талаш-тартышты жаратып келет. Эгер, бул үч өлкө Аллах буйругандай бир бүтүн мамлекет астында болушканда көйгөй чечилип, иштер жолго коюлмак.

Демек, Иран менен Афганистандын ортосунда ок атышууга жол ачкан бул көйгөй Ирандын, Афганистандын жана Ислам дүйнөсүндө майдаланган өлкөлөрдүн ордуна Исламга негизделген, улут жана мазхаб айырмачылыгын, Англия белгилеп берген чек араны жокко чыгарып, аларды бир мамлекет астында бириктирүү аркылуу чечилет. Көйгөйдүн тамыры колонизаторлор Ислам аймагын жасалма чек аралар менен бөлүүсүндө жатканы айдан ачык. Бул аймактардын баары колонизаторлордун отунда өрттөнүп жатат. Жогоруда айтылгандай, айрым ирандык аткаминерлер тарабынан да бул нерсе оозго алынды. Көйгөйдүн туура чечими аймакты колонизаторлуктан мурунку абалга кайтаруу зарыл экени талашсыз. Тагыраагы, биримдиги жана бүтүндүгү камсыздалган, бүткүл негиздери жана тармактары чыныгы Исламга курулган бир мамлекетти тикелөө шарт. Ошондой болгондо гана суулар өз нугунда агып, инсандар андан пайдаланып, айбанаттардын чаңкоосу канат. Аллахтын каалоосуна ылайык жер жүзүндө ниъматтар жетиштүү, мунай байлыктары баарына жетет. Ар бир адам Аллах айткан ниъматтардан nasibин алат. Исламдын өкүмдөрү алдында бакубат өмүр кечиришет...

Мындан башка чечим катары айтылып жаткан бардык нерселер убактылуу жана ар кандай учурда жарылып кетиши мүмкүн болгон бомба сыяктуу. Ошондуктан, биз баарыңарды мусулман өлкөлөрүн бириктире турган Пайгамбарлык минхажы негизиндеги Рошид Халифалык мамлекетин тикелөөгө чакырабыз. Ошондо гана мусулмандар Ислам менен даңазаланып, Аллах сүйгөн бир тууган боло алышат. Ислам бизди чакырган таза чечим – мына ушул!

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَهُهُ تُخْشَرُونَ﴾

«Эй момундар, Аллах жана Анын пайгамбары силерди түбөлүк жашоо бере турган нерсеге (т.а. динге) даъват кылганда, аны кабыл алгыла жана билип койгула, шек-күмөнсүз, Аллах ар бир киши менен анын дилинин ортосун ээлеп турат. Албетте, Анын алдына топтолосуңар»
[8:24]

17-зулкада, 1444-х.

6-июнь, 2023-м.

Американын Пакистандагы аракети

Суроо: 2005-жылы 25-мартта Вашингтондо Америка Пакистанга беш жыл мөөнөткө үзгүлтүксүз жардам берип туруу программасы негизинде 3 миллиард долларлык Ф-16 тибиндеги самолётторду сатууга ыраазы болгондугу айтылган. Кошмо штаттар Пакистандын ядролук программасы себептүү 1990-жылы келишимди токтотуп койгон эле. Кош, кандай өзгөрүш жүз берди, АКШ он беш жыл мурун токтотуп койгон келишимге ыраазылык билдирип жатат? Же Америка Афганистанды басып алышына Пакистан шарт түзүп бергени эсине түшүп, арадан үч жылдан көп убакыт өткөндөн кийин аны самолёттор сатып алуу жөнүндөгү келишим менен сыйламакчы болуп жатабы?

Жооп: бул келишим үмөткө кыянат кылганы жана Америкага жан тартып Афганистанга каршы турганы үчүн Пакистан режимине берилген сыйлык болушу ыктымалдан алыс эмес. Анткени, Америка бул режимди «Американын стратегиялык союздашы» мартабасына чейин көтөргөн.

Бирок, ишти кеңири дыкат менен күзөтсөк, бул келишим сыйлык болушунан көрө ирирээк иштин башталышы экендиги маалым болот. Ооба, бул иш Индия менен аскердик алакаларга чыгуу түйүнү, Индия аскердик техникасынын бүтүндөй Америка технологиясына таянышы жана Важпаи жеңилип, англичандарга байланыштуулугу менен таанымал «Конгресс партиясы»нын кайрадан бийлик башына келгенден кийин Индияны Америка менен байланыштыруу ыкмасы.

Пакистан менен түзүлгөн самолёттор сатып алуу жөнүндөгү келишим аркылуу АКШ Индияны Америкадан чоңураак келишимди талап кылууга «же Америка Индияга сунуш кылган келишимди кабыл алууга үндөп жатат». Бул иште аскердик кубат маселесинде Пакистандан калып кетпөөгө индияча караштын өчтүгү абдан дал келет. «Конгресс партиясы» АКШнын Индияны Америка технологиясы менен байламакчы болуп жатканын билер эле. Анткени, Америка Индияны Ирандан линия куруу аркылуу газ алып өтүү планынан айнытмакчы болуп, бул иштин ордуна Америкача долбоорлор негизинде ядролук энергиялар иштеп чыгаруу аркылуу Индияны энергия менен камсыздоону сунуш кылган эле. Бирок, Индия бул сунуш артындагы нуктаны түшүнүп, өткөн жылдын февраль-март айларында сүйлөшүүлөрдү уланткан Ирандан газ алып өтүү долбоорун бекер кылууга ыраазы болбоду. Индиянын табигый газ жана нефть министри өткөн айдын акырларында өз мамлекетинин «АКШнын эскертип жатканын о.э. Индиядагы элчиси жана тышкы иштер министри Райс аркылуу ачыктан-ачык нааразылык билдирип жатканына карабастан, Ирандан газ алып өтүү линиясын куруу планын акырына

жеткирүү үчүн Иран менен алып барып жаткан сүйлөшүүлөрүндө алга бара беришин» билдирди.

Ошентип, Америка өз малайы Важпаи ийгиликсиздикке учурап, илгертен англичандар тарапкери болгон «Конгресс партиясы» ийгиликке жетишкенинен баштап, саясий жактан Индияны өзүнө байлашы мүмкүн болбой калганы себептүү, аны курал жана технология менен байлоо аркылуу Индияга кайрадан жарып кирмекчи болуп жатат.

АКШнын мамлекеттер ичине кирип баруу үчүн түрдүү басым өткөзүү жана тукуруу ыкмаларынан пайдаланышы Америка саясатында кеңири белгилүү. Мисалы, Индонезияны 50-жылдарда (Сукарно доорунда) экономикалык жактан өзүнө байлап, анын ичине кирип барган эле. Индонезияны Америкадан карыз алууга жана экономикалык (саясий) пландардын кирип келишине көндүрүү үчүн бар мүмкүнчүлүгүн ишке салган эле. Акыбетте, Индонезия бүгүнкүгө чейин Америкага байланып калды.

Американын Пакистан менен түзгөн самолёттор сатып алуу жөнүндөгү келишими Индия аскердик техникасын Америка технологиясына таяндыруу аркылуу Индияга кайрадан кирип баруу үчүн ачылган тешик эле. Ушундай да болду. Келишимден кийин Индия Кошмо штаттардын он беш жылдан бери токтоп калган Пакистанга Ф-16 тибиндеги самолётторду сатуу жөнүндөгү токтомун кескин каралады. Америка тышкы иштер министри Райс буга раддия билдирип, «Вашингтон пост» гезитине билдирүү берип, «АКШ Пакистан менен да, Индия менен да бап-барабар мамилелерин тикелөөнү каалайт» деди. Америка тышкы иштер министрлиги атынан сүйлөөчү Адам Эрли «Американын Пакистан менен түзгөн келишими Нью Делини кабатырга салды» деп билдирүү берди. О.э. Пакистан жана Индия менен түзүлүп жаткан курал үстүндөгү келишимдерди Вашингтондун бул эки мамлекеттин коосуздугун күчөтүүгө болгон кызыгуусунан келип чыгып жатат деп эсептеди. Президент Буш токтомду жеткизип коюу үчүн Индиянын премьер-министри менен байланды. Индия өкмөтү атынан сүйлөөчү адам премьер-министр Сингхтин Америка өкмөтү токтомуна карата үмүтсүздүк билдиргенин айтты.

Америка Пакистан менен келишим түзүүгө ыраазылык билдирген күндүн эртеси т.а. 2005-жылы 25-мартта Индия АКШнын тынчтык максатында ядролук энергия иштеп чыгарууда өз ара кызматташтык кылуу жөнүндөгү сунушун кучак жайып күтүп алды. Индия гезиттеринин 2005-жылдын 26-мартындагы кабарына караганда, Вашингтон Нью Делиге ар түрдүү куралдар тоptomун сунуш кылган. Буга жергиликтүү иштеп чыгаруу мүмкүнчүлүгүн да кошуп койгон. Кеп негизинен Ф-16 жана Ф-18 тибиндеги самолёттор үстүндө барат.

Индия менен түзүлгөн келишим Пакистан менен түзүлгөн келишимден мурда ишке ашышы, дагы да аныгыраагы, Американын көздөгөн максаты ишке ашкан соң, Пакистан менен түзүлгөн келишим дагы бир жолу артка сүрүлүшү ыктымалдан узак эмес.

Мусулмандар ушуну түшүнүшү керек, колонизатор капырлардын, айрыкча, Американын жардам беришинен максаты, эч качан мусулмандарды күчөтүү, коркунучту жок кылууга жетиштүү кудуретке жетиштирүү болбогон. Тескерисинче, бул жардамдын артында капырлар кызыкчылыктарына кызмат кылуучу максаттар жаткан. Эгер мусулман өлкөлөрүндөгү акимдер курал жана аны иштеп чыгаруу маселерине этибар беришкенде, Алланын уруксаты менен бул иштин үстүнөн чыгышкан болор эле. Анткени, Ислам өлкөлөрүндө байлык да, жумушчулар да, атомтаануучу, заманбап куралдар жаратуучу мусулман адистер да көп.

Эң оболу курал мусулмандар диярларында иштеп чыгарылышы керек. Кокус кошуунду күчөтүү үчүн сатып алуу керек болуп калса, тыкан ойлонуп, билип, өзүн жерге урбастан сатып алынышы керек. Ко-ош, 1990-жылдан бери берилбеген куралдар үчүн келишим түзүүгө Пакистанды эмне мажбур кылды? Ооба, ал үмөткө кыянат кылып, эч кандай төлөмсүз, самолёттор сатып алуу келишимдин түзүлүшүн да талап кылбастан, Америкага жан тартып Афганистанга каршы күрөштү.

Мына бүгүнгө келип, Америка ага келишимди убада кылуу аркылуу Индиянын андан ирирээк келишимди кабыл алышына басым өткөзүп жатат. Пакистан акими Американын мусулмандарды кырышына мүмкүнчүлүк жаратып берүүдө канчалык кара жанын карч урбасын, самолёттордун Пакистандан мурун Индияга жетип барышынын ыктымалы да жок эмес. Ал өзүн-өзү кор кылды. Натыйжада, Америка аны бир тыйынчалык да көрбөй койду. «Өзүн өзү кордогон кимсени кордош оңой» деген сөз кандай гана акыйкат!

30-сафар 1426-х.

9-апрель 2005-м.

Пакистандагы нааразылыктар

Суроо: Мушарраф Пакистан жогорку сотунун төрагасы Ифтихорий Мухаммад Шадрийди отставкага чыгарган 2007-жылдын 9-мартынан бери, аны суракка алуу үчүн сот өткөрүлгөн сайын нааразылык демонстрациялары күч алууда. Мына сот өзүнүн 2007-жылы 19-апрелдеги межлисинде адвокат (мурунку ички иштер министри) Эътизоз Эхсандын «жогорку юридикалык кеңеш жогорку соттун төрагасы Ифтихорийдин маселесин карап чыгууга жөндөмсүз» экендиги жөнүндөгү талабын көрүп чыгууну кабыл алды жана бул талапты өзүнүн 2007-жылы 24-апрелде өткөрүлө турган межлисинде карап чыгышын жарыя кылды. Ошого карабастан, бул туурасындагы калктын нааразылык демонстрациялары улантылып жатат. Ко-ош, Мушаррафты мындай кадам таштоого жана адамдардын өз бийлигине болгон жек көрүүлөрүн дагы да ашыруусуна эмне мажбур кылды? Өзү ансыз деле Американын Афганистанга каршы агрессиясын колдоп-кубаттаганы жана жардам бергени о.э. Кашмирдеги мужахиддерге каршы турганы себептүү адамдардын аны жек көрүүсү күчөп кеткен эле. Ко-ош, алардын жек көрүшүн дагы да ашырууга аны эмне мажбур кылды? Ал акыры адамдардын жек көрүүсү бийлигине зыян жеткиришинен коркпойбу?

Жооп: эгер, акимди өз Роббиси жана Үмөтү менен байлап турган робита-байланыштар үзүлсө жана ал бир гана колонизатор капырлар менен, айрыкча, ушул күндөрдө куфр башы болуп турган Кошмо штаттар менен гана байланып калса, анда ал адамдардын жек көрүүсүн, каардануусун тоотпой калат жана бийлигине зыян жетишинен коркпой калат. Себеби, ал өзүнүн Кошмо штаттар сыяктуу ири мамлекеттерге малайлыгы жана кызмат кылышы анын бийлигин сактап калат деп ойлойт жана бул ой ката экендигин унутат. Негизи, мындай ойлоо ката. Себеби, ал эгер колонизатор капырларга кызмат кылуудагы ролун аткарып бүтсө, капырлар андан башкасын кандай түкүрүп таштаган болсо, аны да ошондой түкүрүп ташташат. Ошондо ал дүйнөсү менен акыретинен куру калып, зыян көрөт. Бул болсо анык зыян.

Америка колдоп-кубаттап жаткандыгы себептүү Мушарраф абдан кекирейип кетти. Себеби, ал бийликке жетүүдө жана конституция, шайлоочулар жана сот тармагына өзгөртүү киргизүүдө... кооптуу ролдорду ойноого жетишти жана буларда өзүнө эч кандай зыян жетпеди:

- Мисалы, ал 1999-жылы октябрдагы мамлекеттик төңкөрүштө премьер-министр Навоз Шарифти оодарып таштады жана күчкө ээ болуп алар замат конституцияга өзгөртүү киргизип, өзүн мамлекет президенти мансабына койду.

- Бүткүл этибарын төмөнкү үч ишке каратуу аркылуу ал өз бийлигин бекемдей баштады:

Биринчиден: Ал Пакистан Исламий союзу (жетекчиси Навоз Шариф) жана Беназир Бхутто жетекчилигиндеги «Пакистан элдик партиясы» жетекчилигин куугунтуктоону баштап жиберди, кийин өзүнө жүгүртөк болгон жана Америка кызыкчылыгына кызмат кыла турган жаңы саясий партияны түздү.

Экинчиден: Өзүнүн президенттик укуктарын кеңейтти жана премьер-министрдин укуктарын кыскартты.

Үчүнчүдөн: Армия үчүн Пакистан саясатында өзгөчө бир роль болушуна мүмкүнчүлүк берди.

- Ал англичандар малайларынан турган оппозициянын урунуштарын жокко чыгарды. Себеби, оппозициядагылар жогорку сотко арыз тапшырышкан эле. Ошол арызда аскерий төңкөрүш мыйзамсыз болгондугу көрсөтүлгөн болчу.

Бирок, жогорку сот – өзү каалабаса да – Мушарраф жана Кошмо штаттардын басымы менен, 2000-жылы май айында Мушаррафтын пайдасына өкүм чыгарды. Жогорку сот өкүмүндө мамлекет төңкөрүшүн мамлекет кызыкчылыгы үчүн абдан зарыл муктаждык туулгандыгы үчүн ишке ашырылган деп тан алды жана муну конституциядагы «аргасыз калуу абалынын жүзөгө келиши» деген пунктка киргизишти. Сот жалпы шайлоолор болуп өтүшүнө, алар эки жыл аралыгында т.а. 2002-жылы май айында өткөрүлүшү керектигине токтоп чыгарды. Бирок, алар 2002-жылдын октябрына чейин кечиктирилди.

- Мушарраф өзүнүн президент жана куралдуу күчтөр командачысы катары даражасын күчөтүү үчүн олуттуу кадамдарды таштады. Жогорку сот мамлекеттик төңкөрүштү мыйзамдуу деп тан алгандан кийин, ал мына ушундай кадамдарды таштады. Себеби, анын куралдуу күчтөр командачысы катарындагы укуктары 2001-жылы бүтүшү күтүлүп жаткан. Алардын мөөнөтүн бир гана президент Рафик Таррор тарабынан чыгарылган токтом менен узартуу мүмкүн эле. Узартууга каршылык билдиришинен коркуп, Мушарраф аны оодарып таштады жана өзүн анын ордуна 2001-жылы июнь айында президент кылып тикеледи. Ошентип, Мушарраф армия командачысы болуп кала берип, президент да болуп алды.

- Мушарраф разведка башкармасынын (ЦРУ) жардамында жана оппозициядагы саясатчыларды коррупция айыбы менен коркутуп, «Пакистан Исламий робитасы-союзу» деп аталган өкүмдар партияны түзүүгө жетишти. Ал бул партияны өзү Пакистан Исламий союзунан (Навоз Шарифтен) бөлүнүп чыгууга мажбур кылган саясатчылардан түздү. Ал дал ушундай жол менен бул партияга Пакистан элдик

партиясынан (Беназир Бхуттодон) бөлүнүп чыккан саясатчыларды жана айрым эгемендүү саясатчылары да кошуп алды. Ушул доордо Мушарраф Навоз Шариф менен Беназир Бхуттоно саясий аракеттен жана мамлекетке келүүдөн тыйып койду. 2002-жылы октябрда жалпы шайлоолор болуп өткөндөн кийин өкүмдар партия жана анын жактоочулары көпчүлүк добуш менен жеңишке жетти жана федералдык өкмөт Синд, Пенжаб жана Балушистан региондору үстүнөн өз көзөмөлүн орнотту. Муну өкмөттөгү көпчүлүктү түзгөн жактоочулары аркылуу же башка партиялар менен коалиция түзүү аркылуу ишке ашырды. Бирок, түндүк-батыш чегаралардагы региондо «Бириккен кеңештер партиясы» бул региондогу өкмөт үстүнөн өз көзөмөлүн орноткон эле. Ошондо Мушарраф президент катары армиядагы бир топ генералдарды ошол түндүк-батыш чегаралардагы региондорго аким кылып дайындоо жаатындагы өз ыйгарым укуктарын ишке салды. Ал мындай тең салмактуулукту өзгөртүүгө, «Бириккен кеңештер партиясы» көзөмөлүнөн кутулууга урунуп ушундай кылды. Себеби, Кошмо штаттар «Бириккен кеңештер партиясын» пуштун оппозициясына абдан жакын деп эсептер эле. Пуштун оппозициясы болсо Мушарраф режимине жана анын өнүгүү жана заманбаптык менен жүргүзүп жаткан илманий саясатына каршы.

- Мушарраф өз укуктарын жүзөгө ашыруу үчүн конституцияга өзгөртүү мүмкүнчүлүгүн бере турган үчтөн эки көпчүлүк добушка ээ эмес эле. Ошондуктан, ал митайымдык жана чеберчилик менен 2003-жылдын декабрында «Бириккен кеңештер партиясы» менен бүтүм түзүү жолуна өттү. Ошол бүтүм боюнча Мушарраф «Бириккен кеңештер партиясы» бере турган добуштардын акысына куралдуу күчтөр командачылыгы мансабынан баш тарта турган болду. Ошентип, Мушарраф өзү түшүп калган кыйын абалдан чыгып алуу жана конституцияга өзгөрүү киргизүү о.э. амалий укук мамлекет президентине берилишин тастыктатып алуу үчүн, парламенттеги добуштардын үчтөн экисине ээ болууга жетишти жана премьер-министрдин укугун күчсүздөнттү.

Мушарраф бул иштерди кылып жатып, адамдарга да, конституция же үрп-адаттарга да көңүл бурган жок. Анткени, ал негизи Алладан да, Алланын пенделеринен да коркпойт. Кала берсе, ал Американын Афганистанга каршы баскынчылыгын колдоп-кубаттаганында да, Кашмирдеги мужахиддерге каршы туруп, аларды тыйып, кысымга алганында да өзүнө эч кандай зыян жетпегендиги аны оолуктуруп жиберди! Ошентип, Мушарраф Америка аны колдоп-кубаттап жаткандыгы үчүн абдан кекирейип кетти. Ошондуктан, жогорку сот башчысын отставкага кетируүүгө жана аны «Өз мансабынан кыянатчылык

менен пайдалануу, өз укуктарын ашырып жиберүү» деген айыптоолор менен жогорку сот кеңешине тапшырууга батынды, мунун акыбетинде келе турган натыйжаларга таптакыр көңүл бурбады.

Эми Мушаррафтын эмне үчүн буга кадам койгондугуна келсек, мунун баяны төмөнкүчө:

Пакистан конституциясы боюнча президенттик шайлоолор жалпы шайлоолордон кийин өткөрүлүшү керек. Ошондой болгон соң, улуттук жалпы коомдогу жана төрт региондун регионалдык коомдорундагы жеңип чыгуучулар шайлоо комиссиясынын т.а. президентти шайлай турган шайлоо комиссиясынын мүчөлөрү болушат. Келерки парламенттик шайлоолор президенттик шайлоолордон мурун өткөрүлүшү белгиленгени жана мурунку парламенттик шайлоолорго ылайык түзүлгөн шайлоо комиссиясындагы көпчүлүк үчтөн эки добуш Мушарраф пайдасына эсептелет. Т.а. эгер Мушарраф ушуга таянып шайлоого катышса, демек, ал жеңишке жетишип, дагы бир мөөнөткө президент болуп шайланат. Эгер шайлоо комиссиясы азыркы шайлоолор боюнча түзүлсө, Мушарраф бул жаңы комиссияда үчтөн эки добушка ээ болууну кепилдей албайт. Буга себеп, ал жийиркеничтүү позицияларды ээлегендиги үчүн адамдар аны жек көрүп, кыжырданып калган. Айрыкча, Мушаррафтын «Бириккен кеңештер партиясынын» турагы болгон уруулар жашаган регионго каршы кылган согушу «Бириккен кеңештер партиясынын» Мушаррафты колдоп-кубатташына тосук болот. Булардын баары парламенттик шайлоолордун өткөрүлүшү жана жаңы шайлоо комиссиясынын түзүлүшү Мушаррафтын президенттик шайлоодо жеңип чыгышына таптакыр мүмкүнчүлүк бербейт деген маанини түшүндүрөт. Ошондуктан, Мушарраф аткаруу укугу мамлекет башчысы катары өзүнө тапшырылган өзгөчө кырдаал мыйзамына ылайык президенттик шайлоолор жалпы шайлоолордон мурун өткөрүлө турган болсо, жеңип чыгуу үчүн эң ыңгайлуу учурду колго киргизерине ишенет.

Мушарраф бул нерсени кылуу үчүн жогорку сот башчысынын жардамына муктаж. Жогорку сот башчысы мындай өзгөртүү киргизүүгө ыраазы болуп, аны тастыкташы жана оппозиция тарабынан Мушаррафка каршы кооп туулгудай болсо, Мушаррафты колдоп-кубатташы керек. Бул сот башчысы Ифтихари болсо оппозицияга жакыныраак адам. Ушул себептен улам, ал Мушаррафтын каалоосуна ыраазы болбойт. Ошондуктан, Мушарраф аны отставкага чыгарып, сотко тапшырууну, андан кийин анын ордуна өзүн жактаган кимселердин бирин дайындоону чечти. Мына ошондон кийин Мушарраф президенттик шайлоолорду парламенттик шайлоолордон мурун өткөрүү жөнүндө токтом чыгарат т.а. президенттик шайлоо мурунку шайлоолорго ылайык түзүлгөн шайлоо

комиссиясы боюнча болуп өтөт. Себеби, Мушарраф бул комиссияда – «Бириккен кеңештер партиясы» аны менен бүтүмгө кол коюп, ошол убакта аны колдоп-кубаттагандыгы себептүү – үчтөн эки көпчүлүк добушка ээ.

Бирок, Америка менен Мушарраф оппозициянын сот башчысы Ифтихарийден кутулуу жөнүндөгү Мушарраф токтомуна каршы кыла турган аракетине туура баа бере албаган көрүнөт. О.э Америка менен Мушарраф калктын буга каршы аракетке келишин күтпөгөн эле. Бул болсо Мушаррафты – эгер юридикалык кеңеш Ифтихарийди соттоо үчүн бир күчтүү себеп-далил таба албаса жана калкынын нааразылык демонстрациялары барган сайын күч алып, Мушарраф өз айла-амалдарын ишке салып да бул демонстрацияларды тынчытууга жетишпесе – сот башчылыгына Ифтихарийди кайра дайындоого мажбурлашы мүмкүн.

Ошондо шайлоолорду өткөрүү мөөнөттөрү өзгөрүүсүз калат. Бирок, Мушарраф – айрым маалымат каражаттарынын ишара кылышынча – өзүнө таяныч болушу үчүн «Бириккен кеңештер партиясынын» ордуна Беназир Бхуттонун «Элдик партиясы» менен бүтүм түзүшү мүмкүн. Арийне, Мушаррафтын абалды турукташтыруу жана жарандык башкаруусун кайра тикелөө үчүн Беназирдин кайтып келишине уруксат бериши ыктымалдан алыс эмес. Т.а. Мушарраф республика президенттигин өзүндө сактап калат жана жактоочуларынын бирин армияга командачы кылып коёт. Беназир болсо премьер-министр болот.

13-робиус-саний, 1428-х.

30-апрель, 2007-м.

Бхуттонун Пакистанга кайтып келиши

Суроо: Америка Пакистандагы башкаруу өзүнүн колунда болуп туруп, Бхуттонун кечирилишин жана Пакистанга кайтып келишин эмнеге макулдады, акыры, ал жана анын издештери Лондондо өткөргөн сегиз жыл ичинде, алар англичандарга берилгендик руху менен сугарылды го?

Андан кийин Пакистан бул окуялар ириминде каякка карай кетүүдө?

Жооп: бул суроого жооп берүү үчүн бир аз артка кайтуу керек болот:

1 – Буш жана неоконсерваторлор Америкада бийликке келгенден кийин, ошону менен бирге, 11-сентябрь окуяларынан кийин, Пакистанда иштер тездеше баштады. Анткени, Американын Афганистанга жасаган чабуулу Пакистан президенти – Американын региондогу эң чоң малайы – Первез Мушаррафты америкалыктардын Афганистанга жасаган чабуулунда да, алардын Пакистан ичиндеги мужахид мусулмандарга каршы согушунда да алар менен бирге турууга үндөөчү фактор болду. Американын терроризмге (т.а. Исламга) каршы жарыя кылган согушунда Мушаррафтын Америкага кошулушу Пакистанды өзүнө башбаанек жана башталгыч чекит кылып алган Кашмир жана Пакистан жихадий кыймылдары жана агымдарына каршы жаңы аскерий кресттүүлүк жүрүшү башталганын жарыялашы болду.

Мушарраф америкалыктар менен биригүү аркылуу ошол мужахиддердин Пакистандагы тынч башбаанек жана базаларын жок кыла алды. Натыйжада, Пакистандын мурунку бардык өкмөттөрү мужахиддердин лагерлерин бекитүү, аларды куугунтуктоо, колго алуу жана террорист деп эсептөө үчүн алып барган аракеттери жокко чыккан болсо, Мушарраф бул иштерде ийгиликке жетти.

Ондогон жылдар ичинде Пакистанды мужахиддерге жардам берүүдөн кайтара албаган Индия үчүн бул саткын чоң белек тартуулады. Индустар буга сүйүнүп кетти жана өздөрү «исламий терроризм» деп атап жатышкан нерсеге каршы күрөштө Буш жетекчилиги колдонгон жаңы сөздөргө бүтүндөй кошула башташты. Ушул себептен улам, алар Кашмир жихадий каршылык кыймылын терроризмдин бир түрү деп эсептешти. Ушул көз караштан алганда, азыркы англиспарас «улуттук конгресс» өкмөтүнүн мурунку америкапарас «Жаната» өкмөтүнөн эч кандай айырмасы жок.

2 – О.э. америкалык жооптуулар Мушаррафтан андан да көбүрөөк иштерди аткарып берүүнү талап кылууну токтотушпады. Анткени, кимде-ким кордукка көнсө, ага кордук оңой сезилип калат. Америка борбордук разведкасынын бир жооптуусу 2007-жылы 23-июлда Нью-Йорк Таймс гезетинде «уруулар жашаган регионду жексен кыламын» деп

коркутту. ЦРУ директору Майк Макконл болсо мындан эки күн кийин «Усама ибн Ладен Пакистандын Афганистан менен чегаралаш бир регионунда экен» деп, (Мушаррафты) чегаралаш ошол регионго дагы да көбүрөөк кошуун жөнөтүүгө үндөдү.

Ооба, ошондой, Буш жетекчилиги Пакистан армиясынын чегараларда америкалыктарга көрсөткөн кызматтарына канааттанбай, андан буга кошумча түрдө оор, ыпылас милдеттерди аткарып берүүнү да талап кыла баштады.

Америка жетекчилиги Мушаррафтан «ал-Коида», Талибан, мужахиддер (мурунку «Ансар») кыймылы, «Жайши Мухаммад» кошууну сыяктуу исламий агымдарга каршы күрөштү улантышын, 1500 км.ге созулган Афганистан-Пакистан чегараларын көзөмөлдөшүн, согушкерлердин Афганистандагы Америка жана НАТО баскынчылыгына каршы аракеттенүүдө Пакистан жерлеринен пайдаланышынан тосушун, Талибан жана ал-Коидага жардам көрсөтүп жаткан урууларга каршы кең көлөмдүү жана какшаткыч согуш жарыя кылышын каалайт.

Америка тышкы иштер министринин жардамчысы, граждандык согуш чыгаруу жана кан төгүү боюнча адис Ниграпонтинин 2007-жылы июлда Исламабадга жасаган сапары да мусулмандарга кыянат кылууга үйрөнүп калган, өзүн америкалыктар кызматына багыштаган Мушаррафтын бийликте көбүрөөк турушу аркылуу жогорудагы максаттарды ишке ашыруу үчүн кылынган болсо керек. Ниграпонти Пакистанга жасаган бул сапарында уруулар жайгашкан вилайттарга аскерий сокку берилиши маселесин талкуулаганын тан алды.

3 – Мушарраф өзүнө каршы Америка колдонуп жаткан «катуу таяк» саясатына үйрөнүп калган. Ал ушундай бир малай дейсин, буйруктар өзүнүн эли жана мамлекетине каршы болсо да, ал аларды ачык аткара берет. Ошондуктан, америкалыктар аны «казына» деп сыпатташкан. Ушул себептен улам, ал малай Американын бардык шарттарын Пакистандай күйүп турган региондо кынтыксыз аткарып бере берет.

Ал мусулмандар туйгусуна да тийди. Анткени, ал Американын Афганистанга жасаган агрессиясында Америка менен бирге туруп, бул агрессияда Пакистанды Американын алдыңкы сызыгына айлантады.

Ал Афганистан менен чегаралаш Вазиристан жана Блушистандагы уруулар жайгашкан региондорго аскерлерди аттандырды. Пакистан-Афганистан чегараларын коруктай турган Пакистан аскерий күчтөрүнүн саны 80 миңден 90 миңге көбөйтүлдү. Ал 2007-жылы 26-октябрда Пешавардын түндүк-чыгыш тарабындагы Сувот өрөөнүндө жашаган мусулмандарга каршы – алар Исламдын колдонулушун каалап жатышканы үчүн – какшаткыч чабуул уюштурду.

Булардын баары Америка каалап жаткан жана малайы Мушаррафты мусулмандар арасында тынымсыз аткарып турушу үчүн үндөп жаткан кандуу согуштарды алоолонтуу максатында жасалууда. Жалын алоолонуп турушу үчүн провокациялык түрдө бир тарапка Пакистан кошууну, экинчи тарапка болсо мусулман уруулар коюлду. Ошондо Мушаррафтын Америкага байланганына каршы нааразылык аракеттерине карата Мушарраф бирер чечимге келе турган ыкмада мамиле кылбастан, граждандык согушту алоолонтуучу аракеттерди жасады. Мисалы, ал Блушистан кыймылынын жетекчиси 79 жаштагы Акбархан Бугтини өлтүрүүгө аракет кылганда, нааразылык аракеттери күчөп кеткен болчу. Бул болсо абалды курчутуп жиберген. Анткени, Бугти «кары арстан» лакабы менен таанылып, акимдик кызматын жана жетмишинчи жылдардын акырында Блушистан вилаятында чоң вазирилик кызматын ээлеген.

4 – Бугтинин өлтүрүлүшү менен аракеттер Мушарраф кошууна каршы таасир өткөрө турган даражада күчөп кеткен соң, иштерди тынчытуу үчүн кошуун 2006-жылы сентябрь айында уруулар менен келишим түзүүгө мажбур болгондо, Америка буга көнбөдү. Ошондо, Америка уруулар менен түзүлгөн келишимди бузуу үчүн 2006-жылы ноябрда чегарада жайгашкан Бажур регионуна кандуу чабуул уюштурду. Андан кийин америкалык жооптуулар бул келишимди сындап көп билдирүүлөр берип, Мушаррафты уруулар жашаган регионго кошуун жиберүүгө үндөштү. Булардын баары келишимди жокко чыгаруу үчүн жасалды. Ошондой да болду. Райс 2006-жылы 16-декабрда конгрессте сүйлөгөн сөзүндө бул келишимди сындады, ошол эле күнү вице-президент Дик Чейни Пакистанга жасаган сапарында да ошол келишимди сынга алды. Ошентип, Мушарраф Вашингтондун каалоосун аткарды т.а. бүтүмдү бекер кылуу үчүн урууларга карата провокациялык түрдө чегараларга абдан көп кошуун таштады. Мындан болсо Америка регионду тынчтык менен тынчытууну каалабай жатканы, балким, Афганистанга жасаган баскынчылыгына мусулмандарды каршылык көрсөтүүдөн кайтаруу үчүн алардын арасына согуш отун тутандырып коймокчу экени ачык көрүнүп турат. Өз максаттарын аткаруу үчүн Мушаррафтан – өздөрү сыпаттагандай – түгөнгүс бир казынаны таап алышкан эле.

Ошондон кийин уруулар менен ал-Коидага чабуул кылууда Пакистанды андан да көбүрөөк күч сарптоого үндөө үчүн Ак үй наамынан сүйлөөчү расмий сүйлөөчү Тони Сноу: «Ал-Коида Пакистанга чоң коркунуч туудурууда. Ошон үчүн ал-Кайданын максаттарына каршы Пакистан кандайдыр бир амалият (операция) өткөрүшү мүмкүндүгү каралып чыгууда», - деп билдирүү берди.

Мунун акыбетинде Пакистан премьер-министри Шавкат Азиз: «Мындай амалиятты өзүбүз өткөрө алабыз жана ар кандай террористтик уюм Пакистан жерлеринде иш кылышына таптакыр жол бербейбиз», - деп билдирүү берүүгө мажбур болду. Ошентип, Пакистан мусулмандарга каршы уюштура турган амалияттарды «эгер бул ишти өзүбүз аткарбай турган болсок, Америка бул ишти ишке ашыруу үчүн аралашат» деп актоого урунду!

5 – Мунун изинен 2007-жылы июль айынын ортолорунда Лаол мечитине (Кызыл мечит) катуу чабуул жасалды. Андан кийин кошуун менен уруулар ортосунда түзүлгөн мурунку келишим акырына жетти жана амалий согуш абалы жаралды. Бул согуш агрессор Америка менен мусулмандар ортосунда болушу керек болчу, бирок, ал мусулман уруулары менен Пакистан кошууну ортосунда жүз берди. Кошуун Мушарраф жана анын кыянатчыл жетекчилигинин буйругу менен уруулар каршысында өз күчтөрүн күчөттү. Америка болсо Буштун улуттук коопсуздук иштери боюнча кеңешчиси Стефан Хадли аркылуу бул аскерий күчөтүүнү колдоп-кубатташын маалым кылды.

Ошентип, уруулар жашаган региондорго Мушаррафтын кол салары көрүнүп калды. Мушаррафтын «Кызыл мечит»ке жасаган кол салуусунда ырайымсыздыктар, кылмыштар, кыргындар кылынды. Ар кандай сүйлөшүүлөр бүтүндөй четке кагылып, иштер жакшылыкка карай бара жатканда капилеттен сүйлөшүүлөр токтотулду. Алардын изинен уруу аксакалдары жана молдолору кармалып, кордолду же өлтүрүлдү. Булар ачык-айкын билинип, ашкере болуп кетти!

Мушаррафтын урууларга кол салуусу мына ушулар.

6 – Эми Кашмир маселесине токтолсок, Индияны ыраазы кылуу үчүн Америка тарабынан Мушаррафка сунуш кылынган чечим чегаралардагы абалды ушул бойдон сактап калуу болду. Анткени, Америка Индияны Алыскы Чыгыш жана түштүк-чыгыш Азияда Кытайга тең келе тургандай болуп турушун каалайт. Чындыгында, Мушарраф абалды нормалдаштыруу үчүн бир канча кадамдарды койду. Эки мамлекет 2003-жылы ноябрда Кашмирде ок атууну токтотууга жетишип, 2004-жылы январ айында болсо ортолорунда тынчтык сүйлөшүүлөрүн кайрадан баштап жибергенден кийин, Индия менен Пакистан ортосундагы Кашмирде салтанаттуу көрүнүштө атайын символдук коридорлордун кайрадан ачылышына жол коюлганы буга себеп болду. Тараптар азыркы абалды нормалдаштыруу үчүн соода алакаларын күчөтө турган кадамдарды коюшту. Бул чечим азыркы Индия тарабынан киргизилди. Себеби, Индия премьер-министри Манмахан Сингх 2007-жылы 15-июлда: «Бөлүнгөн Кашмир региону Индия менен Пакистан ортосундагы кызматташтык символуна айланышы мүмкүн жана 60 жылдык чыр-

чатакты токтотуу максатындагы сүйлөшүүлөр эми улантылат», - деди. Манмахан Сингх өз позициясын Чегараларды өзгөртүп болбойт. Бирок, аны маанисиз абалга айлантууга болот деп т.а. душман рухундагы чегаралар эмес деп негиздеди. Жамму жана Кашмир вилаятынын кышкы борбору болгон Жаммуда сыймыктуу кызматты кабыл алуу чагында сүйлөгөн сөзүндө – анын бир нускасы электрондук почта аркылуу Рейтерге жиберилген – мындай деди: «Бул жерде бөлүнүү жана тосуктар сакталып калышында күмөн жок. Бирок, башкаруу сызыгы болгон чегаралар тынчтык сызыгына айланышы мүмкүн, ошону менен бирге, пикирлер, товарлар жана кызматтар адамдарга андан да эркинирээк агып келиши мүмкүн». Сингх дагы мындай деди: «Жамму менен Кашмир чыр-чатактар орду болбостон, качандыр бир кезде Индия менен Пакистан ортосундагы кызматташтык символуна айланып калышын үмүт кыламын жана буга ишенемин».

Мушарраф Индия менен бирге бара жаткан чечим ушул экендигин жана акыркы убактарда Кашмир жаатында Пакистан тараптан берилип жаткан бардык билдирүүлөр ушул алкактан чыкпай жатканын вакый көрсөтүп турат. 2004-жылдагы сүйлөшүүдөн бери Кашмир калкынын өз тагдырын өзү белгилөө укугу Пакистанда – Мушарраф алдында талкууланбай калды. Пакистандын өзү да аны мурун талап кылгандай талап кылбай койду. Мушарраф өкмөтү Кашмирди жихад аркылуу кайтарып алуу ал жакта турсун, жада калса, мурункудай эл аралык токтомдор негизинде сүйлөшүүлөр алып барууну да талап кылбай койду. Бул болсо, иштер Кашмирден баш тартууга багытталып, азыркы абалды Кашмирдин акыркы чечими катары бекемдөөгө карай бара жатканын түшүндүрөт.

7 – Ошентип, Мушарраф Ислам жана мусулмандар менен болгон бардык алакаларын үзүп койду. Ал Американын Афганистанга жасаган кол салуусунда аны менен бирге болду. Уруулар жашаган региондогу кандуу чабуулга кошуунду тартып, Вазиристан жана Блушистанда кыргындар уюштурду. Кызыл мечитти жексен кылуучу куралдар менен ок атты. Кашмирди жок кылды. Уламаларды жана исламий медресе талабаларын кордоду. Исламий даъватты көтөрүп чыгуучуларды камакка алды...

Ушуга ылайык, ал мусулмандар тарабынан ак кылынган, таштанды кимсеге айланды жана президенттиктин экинчи мөөнөтүнө шайланмакчы болгон кезинде рейтингсиз калды. Ушул учурда Американын алдында өз «казынасын» сактап калышы үчүн бир жол турду. Ал жол Англия жарандарына т.а. Беназир Бхуттого жана анын партиясына кайрылып, аны менен бүтүм түзүү эле. Мунун акысына паракордук, бузгунчулук менен айыпталган Бхуттону актап, пакизага айландырып бермекчи

болду. Анткени, Беназир Бхутто мурун Мушарраф тарабынан паракордукта айыпталып, кийин мамлекеттен сүргүн кылынган. Негизинен 2008-жылы январдагы парламенттик шайлоолордон кийин өткөрүлүшү керек болгон, бирок, 2007-жылдын 6-октябрына алдыга сүрүлгөн президенттик шайлоолордон мурун, аныгырагы, 2007-жылы 5-октябрда, Мушарраф жогорудагы бүтүмгө ылайык, Бхуттонун кечирилиши жөнүндөгү токтомун чыгарды. Анткени, ал 2008-жылы январь айында боло турган парламенттик шайлоолордо жактоочулары өтө албастан, жаңы парламенттик комиссия экинчи жолу президенттикке шайланышынан четтетип жиберилиштен коркуп, президенттик шайлоолорду парламенттик шайлоолордон алдыга сүрдү. Анткени, анын шерменделиктери жайылбастан туруп эски парламент толук бойдон турган болот да, акыбетте адамдар буга алданып, анын пайдасына добуш беришет. Мурунку парламенттик шайлоо комиссиясынын токтому негизинде 2007-жылы 6-октябрда өткөрүлгөн шайлоолордо Мушарраф ошентип утуп чыкты.

8 – Бхуттого кечирим берүү боюнча Пакистан өкмөтүндө бөлүнүү жүз берди. Анткени, өкүмдар «Робита» партиясынын бир канча мүчөлөрү айыптардын алып ташталышын «адилетсиздик» деп эсептеди. Диний иштер министри, 1979-жылы Беназирдин атасы Зулфикор Бхуттону жок кылган мурунку аскерий диктатор Зияулхактын уулу Эъжозулхак: «Сунуш кылынган кечиримге биз өз шарттарыбызды койдук. Биз аны колдобойбуз – деди жана – Паракор саясатчыларга, ошону менен бирге, 1,5 млрд. долларды өздөштүрүп алгандыкта айыпталгандарга (оппозиция жетекчиси Бхуттого шилтеме жасап жатат) кечирим берилбеши керек», - деп баса белгиледи.

Мушарраф партиясынын ичинде оппозиция пайда болушунун таң каларлык жери жок. Муну партиянын кандай пайда болгонунун өзү көрсөтүп турат. Мушаррафтын «Пакистан исламий робита партиясындагы» саясатчылар кимдер эле, алар (Навоз Шарифтин) «Пакистан Ислам робитасы» партиясынан жана (Беназир Бхуттонун) «Элдик партиясынан» бөлүнүп чыккандар болчу. Себеби, алар эгер ушул партияга кошулушбасаңар паракордукта айыпталасыңар деп коркутулган. Кризис жүз берген учурда мындай партиянын ичинде карама-каршы пикирлердин пайда болушуна таң калбаса да болот.

9 – Бирок, иш Мушарраф партиясынан маанилүүрөөк болгондуктан, оппозиция эч нерсе кыла албады. Өз партиясынын айрым мүчөлөрү каршылык көрсөтүшүнө карабай, Пакистан президенти Парвез Мушарраф жана мурунку премьер-министр Беназир Бхутто 2007-жылы 4-октябрда бийликти бөлүшүп алуу үчүн Америка менен Британия тарабынан башкарылган бүтүмгө келишишти. Андан соң 2007-жылы 5-

октябрда т.а. сот тарабынан өткөрүлүшү белгиленген президенттик шайлоолордон 24 саат мурун азыр айтып өтүлгөн кечирим берүү токтому чыкты. Бул кечиримдин натыйжасы катары Бхутто партиясы оппозициялык партиялар сыяктуу президенттик шайлоону бойкот кылбады. Ушуну менен кворум, андан кийин болсо Мушаррафтын экинчи президенттик шайлоодо утуп чыгышы камсыздалды.

Бул кечирим коррупцияга тиешелүү кылмыштары себептүү саясатчылардын куугунтукталышын соттон алып таштоо көрсөтүлгөн «улуттук жарашуу» токтомунун бир бөлүгү болуп, президенттин кол коё электе аны өкмөт тастыктады.

Токтомдо 1988-жылдан 1999-жылга чейин айыптуу деп табылган саясатчылардын кечирилиши көрсөтүлгөн. Кечирим токтому Мушарраф 1999-жылы «ак ынкылаб»да кулаткан мурунку премьер-министр Навоз Шарифти камтыбайт. Анткени, ага карата козголгон кылмыш иштери 2000-жылга барып такалат.

Кыскасы, кечирим токтому Навоз Шарифти өз ичине албаган калыпта түзүлдү. Навоз Шариф да эски малай болушуна карабастан, Америка ага нааразы болуп, каарданып калган болчу. Анткени, Коргил дөңсөөсүндө Индия кошуунуна каршы Кашмир мужахиддерине жардам берүү үчүн Пакистан кошуунунун туйгулары аракетке келгенде, ал аны токтото албаган болчу. Бул болсо 1999-жылы Индия кошуунунун жеңилүүсүнө себеп болгон жана мунун улана беришинен америкапарас Важпаи өкмөтү кулайын деп калган. Ошондуктан, Америка аны 1999-жылы Мушарраф колу менен кулатты. Мушарраф болсо Америка буйругун аткарып, Коргил дөңсөөсү басып алынбай туруп Пакистан кошуунун өз жерине кайтарды. Навоз Шариф бир канча жылдар малай болуп кызмат кылганына карабай, Америка анын ушул «катасын» кечирбеди. Эгер малайлар акыл жүргүзүшкөндө башкалардан ибрат алып, колонизатор мамлекет өз максаттарына жетишкенден кийин, малайы канчалык кызмат кылбасын, аны түкүрүп ташташын түшүнүп алган болушар эле.

2007-жылы 5-октябрда айтылып өтүлгөн кечирим жөнүндөгү токтом чыкты. 6-октябрда болсо Мушарраф шайлоодо утуп чыкты. Жогорку сот 2007-жылы 17-октябрдан баштап президенттик шайлоолор туура өткөндүгүн карап чыкты жана шайлоодо мыйзамдан четке чыкпагандыгын аныктады (өзү шайлоо натыйжаларын карап чыгуу боюнча ушул күнгө чейин өткөрүлгөн кайра-кайра жыйындар ушундай натыйжа чыгарып берген). Ошондон кийин 2007-жылы 18-октябрда Бхутто мамлекетке кайтып келди. Ал премьер-министрлик кызматын 1988-жылдан 1990-жылга чейин жана 1993-жылдан 1996-жылга чейин эки жолу ээлеген. Эми болсо 2008-жылы январ айындагы парламенттик

шайлоолордон кийин үчүнчү жолу премьер-министр болууга жүткүнүүдө.

10 – Америка өз «казынасы» Мушаррафтын бийликте калышын кепилдөө максатында Бхутто менен бүтүм түзүүдө күчүн аябайт. Эгер Бхутто башка оппозициячылар сыяктуу бойкот кылганда, Мушарраф экинчи жолу президенттик шайлоодо утуп чыгалбайт болчу.

Америка англичандар жана Бхутто менен Лондондо баштап жиберген келишүү сүйлөшүүлөрү келечекте бийликтин Мушарраф мамлекет президенти, Бхутто болсо премьер-министр болуп бөлүнүшү жаатында келишкенге чейин бир нече айга созулган. Америка Бхуттонун премьер-министрликке азыркы укуктары менен көнбөшү, балким, өзүнүн республика президенти бийлиги менен экиге бөлүнгөн амалий бийлиги болсо гана премьер-министрликке макул болушун билип туруп ушундай кылды. Бирок, Мушаррафтын Бхутто үчүн айрым укуктардан баш тартып болсо да бийликте калышы Пакистанда Америка таасиринин жок болуп кетишинен жакшыраак эле.

Ошондон кийин Америка койгон негизги кадам боюнча Мушарраф менен Бхутто ортосунда сүйлөшүүлөр башталды. Кээде түздөн-түз, кээде экөөсүнүн өкүлдөрү ортосунда, кээде Лондондо, кээде Бириккен Араб Амирлигинде... Кыскасы, максат тараптар ортосунда кээде андай, кээде мындай кадамдарды пайда кылуу болчу. Мушарраф Бхуттонун бардык паракордук айыптарынан акталышы алдында турган ар кандай мыйзамдуу тосуктарды алып таштоого о.э. керек болсо Бхутто үчүнчү жолу премьер-министрликти ээлешин жеңилдетүү үчүн мыйзам чыгарып берүүгө жана анын партиясын келерки жылдын башындагы жаңы шайлоолорго катышуусуна кысым өткөрбөөгө макул болду... Бхутто да өзүнүн партиясы оппозиция сыяктуу парламентти бойкот кылбашына жана жогорку соттогу издештери Мушарраф аскерий формасын чечпей туруп талапкерлигин коюшуна тоскоолдук кылбашына ыраазы болду. Аскерий кийимин шайлангандан кийин болсо...

Иштер экөөсүнүн келишими негизинде жүрдү:

Бхутто жетекчилик кылган «Элдик партиясынын» депутаттары башка оппозиция депутаттарындай парламентти бойкот кылуудан баш тартты.

Жогорку сот (шайлоо комиссиясы) мамлекет президентин шайлоо боюнча 1998-жылы чыгарылган мыйзамдарды кайра карап чыкты. Мушарраф алдында тосук болуп турган 63-беренени бекер кылуу соттун калган мүчөлөрүнө жеңил болушу үчүн Мушаррафка оппозиция, бирок, Бхутто тарапкери болгон сот төрагасы жок болду жана акыбетте аскерий форманы чечпестен туруп талапкерлиги коюлушуна уруксат берилди. Мушаррафтын «Пакистан исламий робита союзу» партиясынын

секретары Мушарраф президенттикке экинчи жолу шайлангандан кийин аскерий формасын чечиши жөнүндө билдирүү берди.

27-сентябрда мамлекет президенттигине талапкерлигин коюу башталган кезде, Мушарраф өз талапкерлигин коюшу мүмкүндүгү жөнүндөгү жогорку соттун токтомуна баш ийиши туурасында билдирүү жасады. Акыйкатта болсо, бул нерсе күн мурунтан кепилденген болчу! Шайлоо комиссиясы талапкерлерди коюу үчүн белгиленген күндүн акырында Мушарраф пайдасына чечим чыгарды. 29-сентябрда шайлоо комиссиясы 43 арызды көрүп чыгып, алардын арасынан алтоосун тандап алды. Алардын бири Мушаррафтын арызы эле. Арызы кабыл алынгандар арасында Беназир Бхутто жактоочуларынын бири Амин Фахим да бар болгон. Бирок, ал эгер Мушарраф өз талапкерлигин коё турган болсо, өз талапкерлигин кайтарып аларын айтты. Ушуну менен Мушарраф, анын атаандашы Важихуддин Ахмад жана үч талапкер калды.

1-октябрда расмий талапкерлердин акыркы тизмеси жарыя кылынганда, парламенттин 85 депутаты отставкага кетти. Алардын арасында Навоз Шарифтин жактоочулары да бар эле. Бирок, Бхутто депутаттары өз ишин уланта беришти! 2-октябрда Мушаррафтын министрлеринин бири «Беназир Бхуттону таптакыр кылмыш кылгандыкта айыптап болбойт» деди. Ошондон кийин ачык эле Мушарраф эгер кайрадан мамлекет президенти болуп шайлана турган болсо башкы штаб жетекчилиги кызматынан баш тартышын маалым кылды. Анын жакындарынын бири, мурунку разведка жетекчиси Ашфак Кияний анын ордуна башкы штаб жетекчиси кызматына өз талапкерлигин көрсөттү. Анткени, Мушарраф «Бхутто премьер-министрликти ээлеген убакта ал Киянийди кабыл алышы мүмкүн, же эң кеминде каршылык билдирбейт» деп ойлоду. Себеби, Бхутто жардамчылары менен сүйлөшүү алып барылган айлар ичинде Мушарраф наамынан өкмөт делегациясына Кияний жетекчилик кылган.

Кийин 2007-жылы 5-октябрда кечирим токтому чыкты. Шайлоо комиссиясы президенттик шайлоо натыйжаларын туура эмес деп таппады. 2007-жылы 18-октябрда Бхутто келди. Бхутто бара жаткан автомобилге кол салуу кылынышын айтпаганда, иштер өз ирети менен жүрүп кетти. Бул кол салуу артында Мушарраф турганы ыктымалдан алыс. Анткени, Мушарраф үчүн (эң кеминде) келерки жылдын башындагы жаңы шайлоолор баскычы өтүшү керек. Ошого карабай – айтып өткөнүбүздөй – башкаруунун айрым канаттары, ошону менен бирге, Зияулхакка тийиштүү кишилер Бхуттонун кечирилишине нааразычылык билдирген. Эгер Бхутто менен келишүү азыркы кезде Америка жана Мушарраф үчүн өмүр жана өлүм маселеси болбогондо, ал түзүлбөгөн болор эле.

Жогорудагы нерселерден Американы Бхутто менен бүтүм түзүүгө мажбур кылган себептер жана факторлор айкын болот. Акыйкатта болсо, сүргүндө өткөргөн сегиз жыл ичинде Бхутто англичандарга берилгендик руху менен сугарылганын Америка жакшы билет.

Бул окуялар ириминде Пакистан каякка карай баратат? - деген суроого келсек, Пакистан 60 жыл мурун түзүлүп, ошондон бери эки түстө эмес, бир түстө башкарылган: англичан адамдары тарабынан, кийин Америка адамдары тарабынан. Ал өз тарыхында биринчи жолу эки баш менен башкарылат. Мушарраф жана анын Америкага болгон берилгендиги менен о.э. Бхутто жана анын англичандарга болгон берилгендиги менен. Ушунусу да бар, келишилген бүтүм аткарылып бара берсе, кыска убакыт ичинде Пакистандагы абал чыр-чатак жана туруксуздуктар иримине түшүп калат.

Айтып өтүлгөндөй, Америка Мушаррафты кулоодон сактап калуу үчүн айрым укуктардын Бхутто менен англичандарга өтүп кетишинин акысына аз гана нерседен кечип болсо да, Пакистандагы таасирин сактап калуу үчүн Бхутто менен бүтүм түзүүгө мажбур болду.

Түзүлгөн бүтүм (эң кеминде) келерки шайлоолорго чейин (жакшы) аткарылып турушу күтүлүүдө. Анткени, бул нерсе Мушаррафка да, Бхуттого да керек. Мушарраф парламентте өзүнүн партиясы менен Бхутто партиясынан коалиция түзүп, керектүү токтомдорду чыгартып алышы керек. Бхутто болсо парламентте өз партиясын зор мааниге ээ кылып, мыйзамдуу көрүнүштө (көпчүлүк добуш менен) премьер-министрликке жетишиши керек.

Бул экөөсү тең илманий болуп, Ислам жана мусулмандарга каршы күрөшсө да – муну алардын билдирүүлөрү көрсөтүп турат, дилдериндеги ыпыластыктары болсо андан да чоңураак – бирок, экөөсү түрдүү тараптарга малай болгондуктан, алардын бирге турушу узакка созулбайт.

Себеби, чоң мамлекеттин таасир талашуусу жарым жолдо токтоп калууну синдире албайт. Айрыкча, бир тарапта Америка, анын кекирейиши жана менменсингени турган болсо. Ошондуктан, Америка менен Мушарраф Бхуттонун демин өчүрүү, балким, мүмкүнчүлүгүн табышса кайрадан сүргүн кылуу үчүн, ага мыйзамдык жана материалдык жактан проблемалар туудурушат. Ошол эле учурда, англичандар менен Бхутто да карап турбастан, белгилүү болгон англисче айла-амал жана саясий өткүрлүктү ишке салып, Мушаррафтын мамлекет президенттигинде калышын кыймылдатып коюу үчүн, мүмкүнчүлүгүн табышса аны алып таштоо үчүн бир эмес бир канча проблемалар туудуруу максатында Мушаррафтын иштеринен жаман нерселерди (андай нерселер абдан көп) козгоого аракет кылышат. Бул нерсе саясий иштер менен болобу же шайлоо комиссиясындагы адамдарын кайрадан

Мушаррафка каршы иш козгоосу аркылуу сот менен болобу, айырмасы жок...

Кыскасы, тараптар ортосунда саясий жана материалдык жактан күрөш жүз бериши күтүлүүдө. Мунун терс жана оң жактары бар. Терс жагы, күрөш натыйжасында жүз бере турган туруксуздук жана тартипсиздиктер адамдар турмушун кыйындатып, баш аламан кылып жиберет.

Оң тарабы ушунда, тараптардын күчтөрү – Алланын уруксаты менен – алдан таят, алсырайт. Алла бир залим менен башка залимден өч алат, кийин экөөсүнөн тең өч алат. Алла кудуреттүү, даанышман зат.

Мында – иншаалла – нусрат жана анын калкы үчүн жакшылык бар. Алла Өз ишинде үстөм, бирок, адамдардын көбү муну билишпейт.

15-шаввал 1428-х.

26-октябрь 2007-м.

Зардоринин президент болушу

Суроо: Зардори президенттик антын берди. Бул нерсе анын Америка кызыкчылыгына кызмат кылууда премьер-министр Ризо Жиланийден өтүп кеткенин түшүндүрөбү? Эгер, андай болбосо аны Пакистан президенттигине алып келүү үчүн аны колдоп-кубаттоого Американы эмне мажбурлады?

Жооп:

1 - Эки жетекчи: Зардори да, Жиланий да Америка чеңгелинде. Экөөсү тең Америка талаптарын кабыл алууларын жана Американын бул региондогу өкүмдарлыгын орнотуудагы пландарында борбордук орунду ээлей турган эң көзгө көрүнгөн маселеде т.а. «терроризмге каршы күрөш» деп аталган маселеде Америка менен кызматташтык кылууларын айтышты. Экөөсү тең бул жааттагы саясий позицияларын ачык-айкын жарыялашты. Мындан тышкары Америка армия командачылыгын да өз чеңгелинде кармап турат. Себеби, Мушаррафтан кийин армия командачылыгына Киянини дайындоонун артында Америка турду.

2 - Ризо Жиланий күчтүүрөөк жана Америка пландарын ишке ашырууга кудуреттүүрөөк адам. Зардори болсо өзүнүн ачык көрүнүп турган бузулгандыгы жана алсыздыгы менен таанылган. Ал, жада калса, саясатта да Беназир Бхуттонун жубайы катары гана таанылган. Муну анын өзү да тан алып, өзүнүн саясий аракетте көзгө көрүнбөгөндүгүн жана саясий чөйрөгө Бхуттонун жубайы болгону үчүн гана киргенин айткан!

3 - Эми, Америка эмнеге аны колдогонуна жана аны президенттикке алып келгенине келсек, мунун артында төмөнкү эки себеп жатат:

Биринчи: Британияны ыраазы кылуу жана Зардори Британияда бир канча жыл «сүргүн»дө жүргөн Бхуттонун жубайы деген этибарда «элдик партия»дагы Британияга малай болгон канатты тынчтандыруу. Бхутто Британияда жашаган ошол жылдары Британия аны өзүнө оодуруп алууга, арийне «элдик партия»дагы бир нече көзгө көрүнгөн адамдарга өз таасирин өткөрүүгө жетишкен. Зардори Бхуттонун жубайы болгондуктан бул нерсе Британияны тынчтандырат жана Зардори Америка менен кызматташтык кылышын жана анын жол-жобосу менен жүрүшүн жарыя кылганына карабастан, Британияда Пакистанда оңой иш алып баруу үмүтүн ойготот.

Экинчи: Белгилер, Пакистандын башкаруу премьер-министрдин колунда топтолушун, арийне президент укуктарынын кыскарышына карай жол алганын көрсөтүп турат. Демек, премьер-министр мансабы күчтүүрөөк болот.

9-рамазан, 1429-х.

9-сентябрь, 2008-м.

Пакистан менен Индия ортосундагы чыңалуу

Суроо: Пакистан тышкы иштер министрлиги 2008-жылы, 18-декабрда Исламабаддагы индуc элчисинин орунбасарын чакырып, ага, индуc аскерий самолёттору Пакистан аба боштугун бузуп киргендиги боюнча нараазылык нотасын тапшырды... О.э. америка коргоо министрлигинин жооптуулары Вашингтон, индуc аскерий аба күчтөрү чабуулга даярдана баштаганы жөнүндөгү маалыматтарга ээ экенин билдиришти.

Мумбай окуяларынан бир айга жакын убакыт өткөнүнө карабастан, бул окуялар дагы эле жаңырып турат. Индиядагы өкүмдар улуттук конгресс партиясы өкмөтү бул маселе жаатында толук токтом кабыл алуу үстүндө экиленип турат. Себеби, бир карасаң Пакистанга мамилелерди курчутууну айтып коркутуп жаткан болсо, бир карасаң Пакистан менен тынчтык процессин токтотуп коюу жөнүндө коркутууда. Мурунураак болсо, «Лашкар Тайба» жамаатын айыптап, чабуул кылышкандарды пакистан разведкасы машыгуудан өткөргөндүгүн кошумчалаган эле... Андан кийин, коркутуулар кыйла басаңдап калды жана бул маселе 2008-жылы, 17-декабрда болгондой индуc парламентинин «терроризмге каршы күрөш» мыйзамдарын күчөтүүнү талкууга алууда кайра каралып чыга турган болду... Ошондон кийин, маселе Пакистан аба боштугун бузуп өтүп, абалды курчутуу маселесине айланды... Бул болсо индуc өкмөтүнүн бул окуялар боюнча толук токтом кабыл ала албастан экиленип турганын көрсөтүп турат.

Ко-ош, бул иштин чындыгы эмнеде? Эмнеге индуc өкмөтү бул окуялар боюнча толук бир чечим кабыл ала албай, экиленип турат? Кала берсе, бул окуялар жергиликтүү, же регионалдык, же эл аралык иштерге киреби?

Жооп: ооба, туура, индуc өкмөтү Мумбай окуялары жөнүндө толук токтом кабыл ала албастан экиленип турат. Себеп, окуялардын Индияда май айында болуп өтө турган шайлоолордон мурунку баскычта жүз бергени. Ошондуктан, бул окуялар Улуттук конгресс партиясынын – эгер, бул партия өкмөттү күчтүү көрсөтө турган белгилүү бир ишти ишке ашырбаса - шайлоолордо уттуруп жиберишинин негизги фактору болуп калат. Ар кандай иш эгер Мумбай окуялары даражасындай үлкөн болбосо, эч качан өкмөттүн айбатын-сүрүн жана ага болгон ишенимин кайра тикелеп бере албайт. Бул болсо индуc өкмөтүнүн Пакистанга каршы таасирдүү чабуул амалияттарын (операция) аткарышы керектигин түшүндүрөт. Өкмөт муну ишке ашырууга дээрлик даяр болуп калган эле. Бирок, Индия менен Пакистан, таасирге ээ болгон ири мамлекеттер Англия менен Американын өз ара күрөшүп жаткан регион болгондуктан, Индиянын аракетин этибар чөйрөсүнө кирип калды. Ошондуктан, бул эки

мамлекет (Англия менен Америка) тарабынан мына ушул багытта кызуу аракеттер башталды. Британия Пакистанды кол салуучу кылып көрсөтүүгө жана Мумбай жардырууларын ишке ашырган кишилердин артында Пакистан турат, деп көрсөтүүгө урунууда. Америка болсо Пакистанды бул окуяларга тиешеси жоктой көрсөтүүгө жана текшерүү алып барууда Пакистан Индия менен кызматташтык кылууга даяр, деп көрсөтүүгө урунууда. Ошол эле учурда, Америка Индиянын бул региондо ар кандай таасирдүү аскерий операцияны ишке ашырышына жол бербөө үчүн Индияга басым өткөрүүдө. Американын максаты Пакистан өз күчтөрүн батыштан чыгышка көчүрбөстүгү.

Америка бул окуялардан кийин эмес, балким ушул окуялар чагында дароо кызуу аракеттерге өттү жана Индияга жашыруун басымдар өткөрдү. О.э. Америка Индиянын Пакистанга койгон айыптоолорун далилдер жагынан алсыздантууга да урунду. Мындан тышкары Пакистанды Индияга карата кордукка жеткен абдан жумшактык мамиле көрсөтүүгө мажбур кылды. Муну ушул окуяларда колу бар экени тастыкталган ар кандай пакистандыкты камакка алып, соттоого Пакистандын даяр экендигин көрсөтүү менен жана Пакистанды текшерүүлөр алып барууда кызматташтык кылууга, кийин «Лашкар Тайба»га алакадар, деген аргумент менен даъват жамаатынын бир канча кишилерин камакка алууга толук даяр кылып көрсөтүү менен ишке ашырды. Булардын баары Улуттук конгресс партиясы өкмөтүнүн эч кандай чабуул кыла албастан, кыйын абалга түшүп калышына себеп болду. Ошол эле учурда, бул өкмөт өзүнүн айбатын-сүрүн жана адамдардын коопсуздук жаатында бул өкмөткө болгон ишенимин кайра тикелеп бере турган бирер амалиятка муктаж болуп турат.

Пакистан менен аскерий кескиндикке киришүүдөн башка ар кандай амалият жүз берген ошол окуяларга тең келе албайт. Америка аракеттери эл аралык майданда жүзөгө келтирген шарттар натыйжасында ири аскерий операцияны өткөрүү азыр ыктымалдан алыс болуп турат. Ошондуктан, конгресс партиясы өкмөтү эмне иш кылышын билбей, айран болуп турат. Себеби, ал Пакистанга каршы бирер кескин ылайыктуу чараны ишке ашыруу жолун издеп жатат. Ошол эле учурда, муну аткаруунун аргасын таба албай жатат. Экиленип болуп калганынын себеби мына ушул.

Бул ишти жакшыраак түшүнүп алуу үчүн бир аз артка, ошол окуяларга кайталы:

1. Өткөн айдын акырында, аныгырагы 2008-жылы, 26-ноябрда Мумбай шаарында чабуулдар жүз берди, чабуул жасагандар менен индус коопсуздук күчтөрү ортосунда кагылышуулар болду. Мындай абал үч күнгө созулду. 200гө жакын киши курман болгондугу жана 300дөн

көбүрөөк киши жараат алгандыгы жарыя кылынды. Чабуул кылышкандар он киши болгондугу жана индус өкмөтү алардын бирин колго алгандыгы да айтылды. Индия чабуул кылышкандар Пакистандан келгендигин, алар «Лашкар Тайба» жамаатына таандык экендигин жана Пакистан аскерий лагерлеринде машыгуудан өтүшкөнүн айтып, Пакистанды айыптады. Кийинчерээк бул айыптоолор андан да курч түс алып, Индия мына ушул чабуул кылышкандарды Пакистан разведкасы машыктырган, деп айыптаганга чейин жетти.

2. Индиянын Пакистанга кылган мындай айыптоолору артынан жана бул эки мамлекет ортосундагы мамилелер кескиндеше баштаганына байланыштуу ушул региондо таасир күчүнө ээ болгон, таасир талашып, өз ара күрөшүп жаткан колонизатор эки мамлекет Америка менен Британиянын дипломатиялык аракетин ылдамдашып калды. Бул эки колонизатордун маалымат каражаттары жана гезиттери бул окуяга ушундай бир деңгээлде маани беришти дейсиң, кудум ал алардын жарандарына тийиштүү ички окуяга окшоп калды.

Америка жөнүндө айта турган болсок, анын тышкы иштер министри Райс 2008-жылы, 3-декабрда Индияга келди. Ал индус тышкы иштер министри Пранап Мехрежи менен биргеликте басма сөз конференциясын өткөрдү. Райс: «Бул ушундай убакыт дейсиң, мында баары өз ара кызматташтык кылышы керек», дегенден кийин кызышып кеткен, Пранап Мехрежи мындай дейт: «Мен Райска Мумбайдагы террорчулук чабуулдарды Пакистандан келген бир топ адамдар ишке ашыргандыгында эч күмөн жоктугун жана алардын башчысы Пакистанда экенин айттым». Райс буга жооп иретинде мындай дейт: «Эгер, бул окуя жаатындагы жоопкер адамдар өкмөткө алакадар болбосо, анда Пакистандын милдети – ошол адамдарга каршы жетиштүү кадамдарды таштоо жана чабуулду ишке ашыргандарды адилетүү сотко тапшыруу үчүн кызматташтык кылуу болот». Ал дагы мындай дейт: «Индия тарабынан бериле турган ар кандай каршы жооп, 1947-жылы Британиядан эгемен болушкандан бери үч согушка кирген бул эки коңшулаш мамлекет ортосундагы кескиндиктин андан ары күчөшүнө алып келбеши керек». («Рейтер» 2008-жыл, 3-декабрь). Бул болсо, Америка Пакистанды бул окуялар артында тургандыкта айыптабай жатканын, тескерисинче аны тымызын коргоп жатканын о.э. Индиянын кескиндикти күчөтүшүн, арийне Улуттук конгресс партиясы өкмөтүнө берилген какшаткыч сокку үчүн өч алуу максатында Пакистанга чабуул кылышын каалабай жатканын түшүндүрөт.

Демек, Америка мына ушул чабуулдардан кийин Индияны «тизгинге алуу» үчүн катуу, кызуу аракеттерди алып барды. Бул Райстын индус саясий жана коопсуздук жооптуулары менен болгон жолугушуусунан

даана көрүнүп турат. Себеби, Райс аларды өздөрүн кармоого чакырды. Ошондо, индус разведка аппаратынын бир офицери ордуна туруп, Райска бир разведка отчётун узатып, ага мындай дейт: «Вашингтон биздин унчукпастан турушубузду каалап жатабы. Мына, караңыз пакистандык террорчулар Индияга чегара региондору аркылуу беймарал, эркин жылжып кирүүнү токтотушкон жок». («Ар-Рай» сайты 2008-жыл, 5-декабрь). Бул сайт мына ушул кабары менен бирге төмөнкүлөрдү да жазат: «Бир аскерий булактын баса белгилешинче, Америка флоту Мумбай жардыруулары артынан Араб деңизинде, Араб Булуңунда, Индия, Пакистан жана Иран тушунда чоң күчтөрдү топтоду. Буга себеп, Американын Индия менен Пакистан ортосунда куралдуу карама-каршылыктар жүз беришинен кабатырланып жатканында. Мисалы, бортунда 80 кыргын самолёт жана 3200 аскер болгон Жон Стенис авианосеци ушул районго келди. Ал жерде турган авианосецтер саны үчкө жетти. Алардын арасында «Теодор Рузвельт» авианосеци жана «Эфо Гайма» авианосеци да бар, алардын бортунда үлкөн сандагы Маренс күчтөрү жана деңиз патрулдар күчтөрү да бар. Америка башкы штаб башчысы Молен 2008-жылы, 2-декабрда Индияга келди».

3. Райс Индиядан кийин Пакистанга жол алды жана Пакистан өкмөтүн мактап, Пакистандын жаш жаран өкмөтү терроризмге каршы күрөштөгү милдетине толук моюн сунуп жатканын жана өзүнүн ысымы террорчу кимселер менен байланып калышын таптакыр каалабай жатканын айтат. (Британ радиосу 2008-жыл, 4-декабрь). Бул болсо, Американын Пакистанды Индияга каршы колдоп жатканына далалат кылат. О.э. Америка башкы штабы башчысы Молен да Пакистанга келди. Исламабаддагы америка элчиканасы тарабынан чыгарылган билдирүүдө айтылышынча, Молен «Пакистан жооптууларында Мумбайда жүз берген кырсык террорчулар чабуулдарынын дагы да күчөшү коркунучун жана бүткүл регионго салына турган андан да көбүрөөк коркунучту жүзөгө келтиришине болгон анык ишенимди сезген». («Ал-Жазира» 2008-жыл, 3-декабрь). Мындан максат, Пакистандын өзү да буга кооптуу күч алуу, деп баа берип жаткандыгы үчүн Пакистандын бул окуяларга эч кандай алакасы жоктугун көрсөтүү! Америкалыктар Пакистанга тынымсыз каттап калышты. Мисалы, конгресстен Америка республикачылар партиясынын президенттикке көрсөткөн мурунку талапкери Жон Маккин башчылыгындагы делегация келип кетти. Булардын баарынан максат, Американын Пакистандагы малайларын колдоп-кубаттоо жана алардын Индия Пакистанга каршы бирер аскерий амалият өткөрүшүндөгү кабатырларын басуу. Ошондо бул малайлар Вазаристанда жана уруулар жашаган региондо Америка кызыкчылыгы үчүн мусулмандарга каршы согуш алып барып жаткан пакистан

армиясын ыктымалдагы индус чабуулдарына каршы жооп соккусун берүү үчүн Индия менен болгон чегараларга көчүрүүгө мажбур болушпайт!

О.э. Америка тышкы иштер министринин жардамчысы Жон Неграпonti да 2008-жылы, 11-декабрда Пакистанга келди. Ал Коопсуздук Кеңешинин 2008-жылы, 10-декабрда чыккан токтомунан кийин т.а. «Даъват» кыймылын жана бул кыймылдын төрт жооптуусун террорчулар тизмесине киргизүү жөнүндөгү токтомунан кийин Пакистанга келди. Пакистан өкмөтү бул кыймылдын жооптууларын камакка алды жана анын кеңселерине бастырып кирип, аларды жаап койду. Америка муну менен Индияны ыраазы кылып, тынчтандырмакчы экенин көрүнүп турат. Ошондуктан, Америка Пакистандан Индия Пакистанга каршы аскерий операцияны ишке ашырбоосу үчүн ошол токтомду дароо кечиктирбестен аткарууну талап кылды. Себеби, Индия аскерий операцияны ишке ашыра турган болсо, Пакистандагы Америка малайлары, президент Зардарий да, премьер-министр Жийланий да кыйын абалга түшүп калышат. Анда, Американын Ислам жана мусулмандарга каршы күрөшүү туурасындагы талаптарын лаббей, деп аткарып жаткан Зардарий менен Жийланийге карата кыжырдануу туйгусу менен карап турган Пакистан калкынын бул экөөсүнө болгон кыжырын андан да күчөшүнө алып келет. Америка Пакистандагы малайларынын милдети Исламга, Пакистан жана Афганистандагы мусулмандарга каршы күрөштөн гана турушун каалайт. Ошондуктан, бул малайларынын Индия менен боло турган согуш менен убара болуп калууларын, натыйжада Америка үчүн маанилүү болгон бул фронтту, Американын дүйнөдөгү вужудуна жана таасирине коркунуч салып жаткан коопту өз абалына таштап коюуларын каалабайт.

4. Англичтерге келсек, алар да абдан «жогорку даража»да аракеттерди алып барышты. Бирок, алардын бул аракети америкалыктарга бүтүндөй тескери болду. Себеби, Британия премьер-министри Браун 2008-жылы, 14-декабрда Нью-Делиге келип, премьер-министр Синкх менен жолугушуп, Индия позициясын колдоп-кубатташын билдирип, мындай дейт: «Биз бул чабуулдар жаатында «Лашкар Тайба» жоопкер жана алар бул үлкөн кырсык боюнча «жооп берүүлөрү» керек, деп билебиз». («Ал-Жазира» 2008-жыл, 14-декабрь). Бул Браундун Индияда айткан сөздөрү. Бирок, ал Индиядан кийин Пакистанга барганда анын позициясы Пакистандан мусулмандарга каршы күрөштү талап кылуу болду жана «терроризмге каршы күрөш», деп аталган нерсе боюнча жардам катары Пакистанга 9 миллион доллар берүүгө даяр экенин билдирди! Англич гезиттери Пакистанды мына ушул чабуулдар артында тургандыкта айыптаган жана бул чабуулду уюштургандар Пакистан армиясы

тарабынан машыгуулардан өткөрүлгөндүгү жөнүндөгү кабарларды таркатты. Мисалы, «Сенди Таймс» гезити 2008-жылы, 8-декабрда индус разведкасынын отчётуна кабардар болгону жөнүндө жазат. Ошол отчётто айтылышында, Мумбайда чабуулду уюштурган он киши Пакистан армиясы жана деңиз күчтөрү тарабынан машыктырылган 500 кишиден турган топтун мүчөлөрү имиш. Бул гезит индус разведка аппаратына жакын болгон булактардын төмөнкү сөздөрүн келтирет: «Келерки шайлоолордон мурун Индияга жасала турган ар кандай жаңы чабуул – эки мамлекет ортосундагы согуштун чыгышын качып кутулгус кылып коёт». Бул болсо англистер жана алардын Индиядагы малайлары Пакистанга каршы индус калкынын келерки шайлоолордон мурун конгресс партиясы өкмөтүнө болгон ишенимин кайра тикелей турган бир аскерий операция өткөрүү жолдорун издешип жатканына дагы бир далил.

5. Белгилүү болгондой, индус конгресс партиясы мурунтан англистерге малай жана жан тартышып келген. Бул партия 2009-жылы, май айында боло турган шайлоолорго даярдык көрүп, «тараза» салмагы өз пайдасына чечилишин үмүт кылууда. Буга себеп, жан үрөп таркатылып жаткан «Индия бул партия өкмөтү доорунда дагы да экономикалык өсүүгө жетишти, бул болсо Индияда экономикалык гүлдөп-өсүүнү жүзөгө келтирди. Мындан тышкары бул өкмөт доорунда илим өнүгүү тармагында да, космосту багынтуу тармагында да, курал-жарактарды өнүктүрүү тармагында да чоң утуштар жетти», деген пропагандалар. Мына ушул пропаганда жардамында бул партия шайлоолордо жеңип чыгууну үмүт кылууда. Ошондуктан, Мумбайда чабуул окуялары жүз берип, Индияны жана анын өкмөтүн күчтүү силкинүүгө салганда Индиядагы оппозициялык партиялар, эң оболу Американын малайы «Бхарата Жаната» партиясы (бул партия 2004-жылы, майдагы шайлоолордо жеңилген) конгресс партиясы өкмөтү позициясын алсыздантуу үчүн бир ыңгайлуу учур, деп билишти. Бул партиялар премьер-министр Синхх жана анын өкмөтүн коопсуздук маселесинде алсыздык кылганы менен, бул чабуул себепчилеринин тизгинин тартып коюуга күчү жетпегендиги менен айыпташты. Муну менен, индус өкмөтү бир нече айдан кийин боло турган шайлоолор алдынан дагы кыйын абалга түшүп калды. Ушунусу да маалым, «Бхарата Жаната» өкмөтү да ушул өкмөт доорунда жүз берген бир нече чабуулдар жана жардыруулардан кийин кулаган эле. Бул партия өкмөтү Пакистанды мына ушул чабуул жана жардыруулар артында тургандыкта айыптабастан, балким Индиядагы Исламий студенттер кыймылын айыптаган эле. Ошону менен бирге, бул партия өкмөтү ошол кезде оппозицияга баш болгон конгресс партиясы тарабынан алсыздык, кудуретсиздик, кемчиликтүүлүктө айыпталган болчу. «Бхарата Жаната»

партиясы Америка Пакистанга басым өткөрүп, аны мына ушул индуc партиясы өкмөтүнө Кашмир маселесинде бир катар корлорчо жан берүүлөргө мажбур кылганда, муну өзүнүн Пакистанга каршы күрөшүндөгү ийгилиги катары көрсөткөн эле. Ушул себептен улам, мурунку шайлоолордо жеңип чыгып, бийликке 1999-жылдан 2004-жылга чейин турду. Азыр болсо бул партия коопсуздук маселесинен пайдаланып конгресс партиясы өкмөтүнө болгон ишенимге зыян жеткирүүгө урунууда. Бул маселе ушул жааттагы анын колундагы күчтүү курал экендиги көрүнүп турат. «Ар-Рай» электрондук сайты 2008-жылы, 5-декабрда индуc разведка аппаратынын бир нече отчётторду келтиргени жөнүндө жазат. Ошол отчёттордо индуc аэропортторуна каршы чабуулдар болушу жана самолётторду уурдап кетип, алардан негизги шаарларга чабуул кылууда пайдалануу ыктымалы барлыгы айтылат.

6. Бул нерселер төмөнкү коркутундуга алып келет, Пакистан тарабынан боло турган бир катар жан берүүлөр гана индуc конгресс партиясы өкмөтүн мындай абалдан куткара алат жана ага болгон ишенимди кайра тикелейт. Ошондуктан, индуc өкмөтү Пакистандан 20 чакты изделип жаткан адамды тапшырууну талап кылууда. Индуc өкмөтүн Мумбай чабуулдары үчүн өч алына турган аскерий операция же Пакистан үстүнөн жеңишке жеткендей болуп көрүнгөн бирер аскерий операция гана бул абалдан алып чыгышы мүмкүн. Пакистандын азыркы шартта ошол изделип жаткан адамдарды Индияга тапшырышы кыйын. Себеби, Пакистан коргоо министри Ахмад Мухтар өз мамлекети изделип жаткан кишилерди Индияга тапшырууну четке кагышын билдирди. («Ал-Хаят» 2008-жыл, 8-декабрь). Анткени, Пакистан өкмөтү мындай кылса, пакистандыктардын президенттен тартып премьер-министрге чейин болгон акимдерине карата, негизи зыян жетип болгон ишенимдерине андан да көбүрөөк зыян жеткирет жана индуc конгресс партиясы өкмөтү позициясынын күчөшүнө алып келет. Муну болсо Америка каалабайт. Себеби, Америка бул индуc партиясын өзүнө көз каранды болушун каалайт.

Америкалыктар Индияны тыйып коюуга жана аны Пакистанга чабуул кылуунун акыбеттеринен коркутууга бар күчү менен урунушууда. Себеби, эгер Индия Пакистанга чабуул кыла турган болсо, анда америкалыктар азыркы индуc өкмөтүн кулатып таштоонун ыңгайлуу учурун колдон чыгарышат. Ошондуктан, алар Пакистан калкынын Индияга каршы согушта өз жетекчилеринин айланасына чогулуп жатышканын жан үрөп, ашыра түрдө көрсөтүшүүдө. Мисалы, «Вашингтон Пост» гезити 2008-жылы, 8-декабрда пакистан калкы өз жетекчилери айланасына биригише баштады, жада калса пакистан талибан согушкерлери да эгер мамлекети Индия чабуулуна учурай турган

болсо, пакистан армиясы менен желкеме-желке туруп Индияга каршы согушууга даяр экендиктерин билдиришти, деп жазат. Бул гезит Мавлавий Назир жана Байтулла Махсуд сыяктуу пакистан талибандарынын айрым жетекчилеринин Индияга каршы Пакистан армиясы тарабында туруп согушууга даяр экендиктери жөнүндөгү сөздөрүн келтирип, бардык пакистандык Индияга каршы согушууга, жада калса Пакистан өкмөтүнө каршы болгон адамдар да бул согушка даяр экендигин билдирди... Бул Американын биз жогоруда айтып өткөн урунууларына кошумча дагы бир урунуу болду т.а. Индиянын Пакистанга койгон айыптоолорун алсыздантуу, кийин Пакистанды Индияга карата абдан жумшактык көрсөтүүгө жана ушул окуяларда колу бар экени тастыктала турган ар кандай пакистандыкты камакка алууга даяр экенин билдирүүгө мажбурлоо, Пакистандын текшерүүлөр алып барууда кызматташтык кылууга даяр экенин билдирүү, ушул максатта Пакистандын «Даъват» жамаатынын бир нече кишилерин камакка алганын шылтоо кылуудан турган урунууларына кошумча дагы бир урунуу болду. Булардын баары индус өкмөтүнүн кыйын абалга түшүп, ири аскерий операцияны ишке ашырышын же ашырбашын да билбей, айран болуп калышына себеп болду.

Ошентип, конгресс партиясы өкмөтү Мумбай окуялары даражасында бир «кайнак» операцияны ишке ашырууга муктаж. Себеби, мындай операция аны шайлоолордо кулоодон куткарат. Бирок, анын Америка аракеттери жүзөгө келтирген эл аралык шарттар натыйжасында мындай операцияны ишке ашырышы кыйын. О.э. изделип жаткан кишилерди Индияга тапшыруу Пакистанга да оңой болбойт. Ушул себептен улам, конгресс партиясы өкмөтү толугу менен бир токтомго келүүнү билбей, экиленип калды.

7. Эми, бул окуяларга келсек, ал индус жериндеги окуялардан пайдаланылган эл аралык окуя. Муну төмөнкүлөрдөн анык түшүнүп алууга болот.

а) Биз жогоруда Америка менен Британиянын ушул окуялар артын эле жасаган аракеттерин айтып өттүк. Бул болсо экөөсүнүн Индияда о.э. коңшусу Пакистанда жүз берген жана жүз берип жаткан нерселерге катуу маани беришин көрсөтөт.

б) Америка менен Англия аракеттерин жакшылап күзөтө турган болсок, экөөсү бири-бирине тескери сызык бойлоп аракет кылып жатканы аян болот. Себеби, Британия Индияны жана анын Пакистанды ушул жардыруу артында тургандыкта айыптоолорун ачыктан-ачык колдоп жаткан болсо, Америка бул айыптоолордун далилдери алсыз экенин айтып, аскерий карама-каршылык курчушу коркунучтуу акыбеттерге алып келишин айтууда.

в) Мумбай чабуулдары индуc конгресс өкмөтү партиясынын пайдасына кызмат кылбайт. Тескерисинче, бул чабуулдар ушул өкмөткө тынчсыздануу туудурат, калкынын жана тарапкерлеринин ага болгон ишенимине зыян жеткирет. Натыйжада, бул партиянын келерки шайлоолордо жеңип чыгуу мүмкүнчүлүктөрү азаят, анын регионалдык жана эл аралык майдандагы позициясы күчсүздөнөт.

г) Американын Индиядагы малайлары бул чабуулдарды өздөрү үчүн бир ыңгайлуу, «алтын» учур, деп билишти. Алар бул чабуулдардан өздөрүнүн алсызданып калган позицияларын жана келерки шайлоолордо жеңип чыгууга болгон күчсүз мүмкүнчүлүктөрүн күчөтүү үчүн пайдаланууга урунууда. Муну шайлоолордо өз мүмкүнчүлүктөрүн күчөтө турган бир күчтүү оппозицияда туруу менен ишке ашырышмакчы. Бул Америка каалаган нерсенин дал өзү. Себеби, Америка англистерге малай болгон конгресс партиясы өкмөтүнүн келерки шайлоолордо кулашын жана өзүнүн малайлары дагы бийликке келишин каалайт.

Жыйынтык: Эң күчтүү ыктымал ушул, бул окуялар артында түздөн-түз же жашыруун түрдө Америка жана анын малайлары турат. Т.а. пландаштырган, иш жүзүнө алып чыккан Америка жана анын малайлары же алар Индиядагы ырайымсыз зулумдан азап тарткан айрым мазлум тарапкерлердеги өч алууга үндөгөн түрткүлөрдөн пайдаланышты, бул тараптарды мына ушул чабуулдар аркылуу өч алууга кызыктырышты. Демек, бул чабуулдарды ишке ашыруу мына ушул мазлум тараптар үчүн бир пайда болот. Ошол эле учурда, бул чабуулдардан Америка кызыкчылыктары үчүн саясий жактан пайдаланылды. Айрыкча, Индия бир канча диний тайпалардан жана бири-бирине каршы болгон ырк-тектерден тургандыктан ушундай болду. Себеби, баарына белгилүү болгондой, бир канча Кашмир кыймылдары менен бир катарда, ал жерде бир канча индуc сепаратчы кыймылдары да бар. Мисалы, Сомдогу «Бириккен азаттык фронту», Бодланддагы «Улуттук демократиялык фронт», «Трабура улуттук азаттык фронту», «Улуттук бару азаттык фронту», «Танин күчтөрү», «Колистон азаттык күчтөрү» жана башка көптөгөн кыймылдар сыяктуу. Булардан тышкары ал жерде мусулмандар жана масихийлерди бутага алган бир канча индуc кыймылдары да бар. Аларга мисал кылып, «Бхарата Жаната» партиясын келтирүү мүмкүн. Бул партия ар дайым ыпылас шайлоолордо мусулмандарга каршы ураандан пайдаланат. Мындан тышкары индуc мамлекетинин өзү да мусулмандарга каршы жырткыч амалияттарды колдонушууда. Буга мисал кылып ушул мамлекет Гужаротто ишке ашырган мусулмандарды тирүүлөй күйгүзүп жиберүү амалиятын келтирүүгө болот. О.э. бул мамлекет өткөн алты он жылдыкта Кашмирде мусулмандарды репрессия

жана өлтүрүү амалияттарын да токтотпой келди.

Демек, Индиядагы бир канча тайпалардын абалы о.э. Индиядагы аким табака ишке ашырып жаткан зулум абалы, айрыкча мусулмандарга каршы ишке ашырып жаткан зулум абалы Индияны жардыруулар жана зомбулук окуялары келип чыгышы коркунучу бар регионго айланып коёт.

Буллардын баарына кошумчалап ушуну айтууга болот, Америка өзүнүн малайы Важпайини бийликке алып келүүдө бар күчүн жумшагандан кийин, англистерге мурунтан малай болуп келе жаткан конгресс партиясы дагы бийликке келүүгө жетишти. Бул партия Американын Индиядагы өз таасиринен оңойлук менен баш тарпастыгын жакшы түшүнөт. Ошондуктан, бул партия башынан эле өз өкмөтүнө Америка менен жумшагыраак мамиледе боло турган Синххти премьер-министр кылды. Максат Американын ушул партияга өткөрө турган басымдарын азайтуу болгон. Ошого карабастан, Америка өзүнүн Индияга каршы аракеттерин күчөттү. Кээде ядролук келишимдер түзүү жана экономикалык жардамдар берүү менен кызыктырган болсо, кээде конгресс партиясынын келерки шайлоолордогу мүмкүнчүлүгүн алсыздантуу үчүн тартипсиздиктер келтирип чыгаруу жана Индиядагы аким режимдин азчылыкты түзгөн калктарга кылып жаткан зулумунан пайдалануу жолун тутту. Мумбай окуялары да англистердин эски малайы болгон конгресс партиясын бийликтен кетирип, анын ордуна дагы өз малайларын бийликке алып келүү үчүн Америка урунууларындагы бир чоң окуя.

24-зул-хиджа, 1429-х.

22-декабрь, 2008-м.

Пакистандагы кырдаал

Суроо: өткөн апта Пакистанда өкмөт менен Наваз Шариф ортосунда саясий кризис жүз берип, өкмөт 2009-жылы 15-мартта Наваз Шарифти Пакистандан чыгарып жиберүүгө токтом чыгарды. Наваз Шариф бул токтомго каршы чыкты... Кийин Америка тышкы иштер министри Наваз Шариф жана Зардарий менен жолуккандан кийин, бул кризис тынчып калды. Анан 2009-жылы 16-мартта өкмөт судьяларды өз кызматтарына кайтарууга токтом чыгаргандан кийин Наваз Шариф да тынчып калды... Ко-ош, эмне үчүн өкмөттөгү ушул кризис күчөп кетип, жарылуу деңгээлине жетип, бирок, кийин Американын жолугушуусунан кийин кризис өчүп калды? Эмне үчүн бул саясий кризис учурунда Американын, Пакистан өкмөтүнүн жана маалымат каражаттарынын көңүл борбору, башка оппозициянерлер калып, бир гана Наваз Шарифке каратылды?

Жооп: биринчиден: Белгилүү болгондой, Мушарраф Америка менен Британиянын ортосундагы, кийинчерээк өзү менен Беназир Бхуттонун ортосундагы келишимге ылайык, Беназир Бхуттону Лондондон Пакистанга келишине уруксат берген болчу. Бирок, Бхутто Мушаррафтын жасаган кылмыштарынан жана адамдардын ага болгон жек көрүүсүнөн пайдаланып, абалды өзүнүн пайдасына өзгөртүп алууга жана келишимди бузууга аракет кылды... Ошондон кийин аны өмүрүнө кол салынды...

Экинчиден: Ушул окуядан кийин, Бхуттонун Британияда сүргүндө жүргөндө англистер менен кызматташтык кылып келген Пакистан элдик партиясынын жетекчилери коркуп калышты. Өзгөчө, мына ушул партиянын анабашчыларынан болгон Зардарий жана Жийланийлер Американын куйругуна айланып калгандан кийин коркуп калышты. Буга мындан мурун Америка Пакистан армиясына командачы катары алып келген Киянийди да кошумчалай турган болсок, Америка Пакистанда башкаруунун тизгинин алда качан эле өз колунда кармап келе жатат.

Үчүнчүдөн: Ошондуктан, Британиянын Пакистандын оппозициясынан пайдалануудан башка чарасы калбады. Ал Американы пакистандыктарга провокация кылып, анын Пакистанда учактары менен аялдар жана балдарды бомбалап жатканынан, экономкалык кризис күчөп бара жатканынан пайдаланды. Оппозициядагы өз адамдарын ишке салып, абалды кескиндеттирди. Америка болсо, башында бул окуяларда эч кандай проблема жок, деп ойлоду. А түгүл, Американын адамдары да оппозициянын ушул иштеринде катышышты. Себеби, ал Пакистан ичинде адамдарды куралданып уруулар жашаган региондо кылмыш иштерин эч кандай каршылыксыз аткарууга болот, деп эсептер эле.

Бирок, соңку кездерде иштер олутташып кетти. Британиянын адамдары оппозиция чүмбөтү астында өкмөттү кулатуу же эч болбогодо бейпилдикти бузуу үчүн саясий майданды ээлеп алууларына жакын калды.

Төртүнчүдөн: Ошондон кийин, Америка Британиянын оппозицияны майданга алып чыгып, өкмөткө кирип албаса да, эч болбогондо, өкмөттү өз шарттарына мажбур кылышынын мүмкүндүгүн түшүнүп жетти. Натыйжада, ал башкарууну өз колунда кармап тургандай, оппозицияны да тизгиндеп алууга чечим кылды.

Мына ошондо, Америкага Наваз Шарифти оппозициянын арасынан тандап алып, өкмөткө каршы күч менен аракеттендирүү керек болуп калды. Муну менен ал – башкарууну өз колунда кармап алгандай – оппозицияны да өз колунда кармап турууну жана Британия уюштурушу мүмкүн болгон ар кандай каршылыктын таасирин кесип коюуну максат кылды.

Азыр Америка президенттикке да, министрликке да, башкы командачыга да өкүмдарлык кылган соң, эми оппозицияга да өкүмдарлык кылмакчы. Ошондуктан, 1999-жылы премьер-министрликтен алып таштаган, кийин 2007-жылы аны сүргүн кылган өлкөдөн дагы кайтарып алып келген малайы Наваз Шарифти Пакистандагы абалды өз колуна алуу үчүн оппозицияга жетекчи кылып койду. Анын планы боюнча, башкарууну да, оппозицияны да өзүнө моюн сундуруп алышы жана Пакистанда жүз бериши күтүлүп жаткан ар кандай калыс жана чыныгы өзгөрүүнү токтотуп калышы, бир убакыттын өзүндө, региондо өзүнүн таасир күчүн дагы кайтарып алууга урунуп жаткан Британиянын аракетине тосук коюушу мүмкүн. Акыйкатта болсо, Америка Британияны ал жерден чыгарып таштоого мүмкүлчүлүк таба албады жана бүтүндөй чыгарып таштоо да оңой эмес иш болчу. Себеби, Британиянын малайлары дагы эле Пакистандын режиминде жана элдик партиянын арасында турушат.

Бешинчиден: Ошентип, Наваз Шарифти оппозицияга жетекчи кылуу ишке ашты. Мунун ишке ашышы төмөндөгүдөй болду:

а) 2009-жылы 26-февралда Пакистан соту Наваз Шариф жана анын агасы Шахбаз Шарифти шайлоолор аркылуу бирер кызматка коюуга тыюу салуу жөнүндө токтом чыгарды. Мунун акыбетинде ушул токтомго каршы Наваз Шариф партиясы тарабынан уюштурулган демонстрациялар күч алды. Мындан бир күн мурун, 2009-жылы 25-февралда Американын Пакистанга жасаган чабуулдарына каршы болуп жаткан демонстрацияларга уланып, Пакистандагы экономикалык абалга каршы ондогон көчөлөрдө демонстрациялар жана жүрүштөр күчөдү. Пакистан федералдык өкмөтү Шахбаз Шарифти Панжаб вилаятынын

(областынын) премьер-министрлигинен бошотуп жиберген эле. Себеби, Шахбаз Панжаб жергиликтүү парламент ишинде суздук кылып, Панжаб вилаятын түздөн-түз өз өкүмдарлыгына өткөрүп алган болчу.

б) Наваз Шарифтин аракетинен Америка оппозицияны Пакистан өкмөтүндөгү өзүнүн малайларына каршы коюп, оппозицияны өз колуна алууну максат кылып жатканы көрүнүп турат. Ушундай жол менен адамдарды адаштырып, Пакистандагы түзүмдү өзгөртүүгө карай туура багытта аракет кылуудан чалгытып коёт. Кийин региондогу Америкага каршы аракет кылып жаткандарга сокку берет. Адамдарды болсо, экинчи даражалуу маселе т.а. судьяларды өз кызматтарына кайтаруу маселеси менен алек кылып, чыныгы максаттардан алыстатат. Кудум, Пакистан маселеси судьяларды өз орундарына кайтаруудан тургандай, кудум өз иштерине кайтышса, адилеттүүлүк орнотулуп, өлкөнүн баардык проблемасы чечиле тургандай. Негизи, нааразылык жана демонстрациялардан максат Пакистан режиминин америкалыктарга корлорчо моюн сунушуна каршы жана Исламдан башка түзүмдү колдонуунун акыбетинде келип чыккан зулумга каршы чыгуу эле. Себеби, бул америкалыктар өзүнүн саясатына каршы күрөш алып барып жаткандарды, Ислам менен башкара турган түзүмгө кайтууну талап кылып жаткандарды о.э. Америка тарапта туруп күрөшүп жаткан Пакистан армиясындагы боордошторун алар менен бирге өлтүрүүдө.

в) Ошондуктан да, Наваз Шариф коркпостон өкмөттүн токтомун четке кагып жатат, өкмөткө каршы чыгып жатат. Себеби, ал ушуну жакшы билет, Америка Пакистан өкмөтүнө аны камакка алууга уруксат бербейт, эгер камакка алууга уруксат бергенде, качан эле камап жибермек эле. Себеби, анын кылмыштары камакка алынышына жетиштүү далил болот. Мисалы, Пакистан ички иштер министри Рахман Маликий басма сөз жолугушуусунда Наваз Шарифти адамдарды козголоң көтөрүүгө чакыргандыкта айыптап, мындай дейт: «Адамдарды козголоңго чакыруу – фитна козгоо болуп саналат. Буга бериле турган жаза болсо – өмүр бою камак». Ал дагы мындай дейт: «Өкмөт аны камакка алмакчы эмес. Бирок, өкмөттө аны камакка алууга жетиштүү далилдер бар. Айрыкча, демонстрацияларда ырайымсыз аракеттерди колдонгону үчүн» (Британия радиосу – 2009\3\10)!

г) Пакистанда абал кескиндешип кеткенден бери Америка болуп жаткан иштерди жакшылап күзөтүп, өз пландарын түзүп келе жатат. Мисал үчүн, 2009-жылы 13-мартта Америка тышкы иштер министрлигинин баса белгилешинче, Америка жооптуулары Пакистан өкмөтүнүн жетекчилери менен анын саясий сенектик абалынан чыгаруу үчүн жолугуп жатышат (Ал-Жазира – 2009\3\14). Бул болсо өз кезегинде,

Америка Пакистандагы саясий кризисте күзөтүп, аны түздөн-түз башкарып турганына далалат кылат.

Американын «Доут гоуф» сайтында Америка тышкы иштер министрлигинин өкүлүнүн айтышынча, 2009-жылы 16-мартта Пакистан премьер-министри Жийланий жогорку сот башчысын өз кызматына кайтаруу жөнүндөгү токтомун жарыя кылды. Бул токтом үстүбүздөгү жылдын 14-15-март күндөрү Америка тышкы иштер министри Хиллери Клинтонтун Пакистан жетекчилиги менен телефон аркылуу сүйлөшкөндөн кийин чыгарылды.

Америка тышкы иштер министрлигинин өкүлү Роберт Вуд ушул жылдын 16-мартында болуп өткөн басма сөз конференциясында мындай дейт: «Америка тышкы иштер министринин баса белгилешинче, пакистандык жооптуулар ал жердеги абалга карата биздин көз караштарыбызды жана эч кандай зомбулук аракетин болбошунун маанилүүлүгүн о.э. саясий диалог зарылдыгын түшүнүштү».

д) Ошентип, Америка оппозицияны эч болбогондо, күтүлүп жаткан даражада тизгиндеп алууга жетишти. Эч болбогондо, дешибиздин себеби, Британиянын малайлары жогоруда айтканыбыздай, элдик партиянын арасында о.э. башка оппозициячыл чөйрөлөрдө, ал тургай өкмөт мекемелеринин ичинде да – таасир өткөрө турган даражада болбосо да – бар.

Демек, Наваз Шариф өз аракетинде Америкага жан тарткан бирер оппозицияны пайда кылуу үчүн Американын пландарынан аз да болсо четке чыкпайт. Ал дал мына ушул максатта башка адамдар калып, Наваз Шарифти оппозицияга жетекчи кылып алып чыгуу үчүн, баардык көңүл-этибарын ага гана каратууда.

е) Америка Британияга карата тыянактарында адашпай, оппозицияны да, башкарууну да өз колуна алды. Бирок, ал Пакистандагы Исламий Үммөт башка, Пакистандын символдук өкмөтү жана эки жүздүү оппозициясы таптакыр башка экендиги жөнүндөгү ката корутундуга барып жаткан болушу мүмкүн. Муну ал түшүнбөй жатат же түшүнүүнү каалабай жатат. Пакистанда Америка колго алган нерсе анын оппозициясы менен башкаруусу болгон соң, бул экөөсү тең Үммөт алдында эч ким эмес. Пакистан өкмөтү болобу же өкмөттүн башчылары болгон Америка же Британия болобу, Үммөттүн бир гана арстандай кыйкыруусу алдында таптакыр туруштук бере албайт. Алла Өз ишинде үстөм, бирок кээ бир адамдар муну билбей жатышат.

25-роббиул-аввал, 1430-х.

21-март, 2009-м.

Американын Афганистан жана Пакистандагы аракети

Суроо: «Wikileaks» веб сайтынын башкы редакторунун расмий чалгындоо документтерин ачып таштаганы жөнүндө чоң дүрбөлөң көтөрүлдү. Өзгөчө, бул документтер Обаманын Афганистандагы жана Пакистандагы согушту улантуудагы стратегиясына байланыштуу документтер эле. Чындыгында, бул жашыруун документтердин ачып ташталышы Обаманын ушул эки өлкөдөгү согушуна чоң кооп туудурабы? Девид Камерондун соңку кезде Пакистанга каршы билдирүү берип, аны терроризм менен байлашынын ушул маселеге алакасы барбы?

Жооп: бул суроого жооп берүүдөн мурун төмөнкүлөрдү пикирлөө зарыл:

1 – Президент Жорж Буш жетекчилигинин афган согушундагы стратегиясы ийгиликсиздикке учураганы эч кимге сыр болбой калды. Буштун стратегиясы төмөндөгүлөргө негизделген эле: Карзайды колдоп-кубаттоо, анын башкаруусуна жана башкарууга кудуреттүүлүгүнө мыйзамдуулук түсүн берүү, Афган армиясынын абалын жакшыртуу, пуштундардан турган каршылык аракетиндеги муьтадил топторду афган бийлигине шерик кылуу, Пакистанга Талибан жана уруулар регионунда жайгашкан башка куралдуу топторго каршы аракеттениши үчүн басым өткөрүү. Обама 2009-жылы кубатка келгенден кийин, өз жетекчилигинен Буштун стратегиясын бүтүндөй баштан карап чыгууну талап кылды.

Обаманын биринчи стратегиясы мындай болду: Буштун согушта катышып жаткан америкалык аскерлердин санын көбөйтүүгө негизделген принциптерин өзгөртүүсүз калтыруу, Пакистан жерлериндеги куралданган кишилерге каршы учкучсуз башкарылуучу самолёттор аркылуу ишке ашырыла турган чабуулдарды көбөйтүү, Пакистан армиясына уруулар жашаган региондо, өзгөчө, Вазиристанда аскерий операцияларды өткөрүшү үчүн кошумча басымдарды өткөрүү жана башка ушул сыяктуу.

Ушул стратегияны жергиликтүү жана эл аралык коомчулук кабыл алышына жетишүү максатында бул стратегияга катардагы калктын арасындагы курмандыктарды азайтууга урунуу жана жарандык мекемелерди күчөтүү сыяктуу башка өзгөртүүлөр да киргизилди.

Ошондой болсо да, 2011-жылдын кириши менен Обаманын Афганистанга жайгаштырылган Америка аскерлеринин санын азайтууга болгон тынымсыз аракети жогорудагы стратегияны жокко чыгара баштады. О.э. Обама жетекчилиги менен Американын аскерий командачылыгы ортосунда тартышууларды жаратты. Союздаш күчтөр менен Афганистан жана Пакистан сыяктуу башка режимдер ортосунда карама-каршылыктарды күчөттү. Обаманын максаты, 2012-жылда боло

турган Америка президенттигине болгон шайлоодо салмактуу таризде мелдешүү максатында демократтар партиясынын шайлоо добуштарын көбөйтүү үчүн Афганистандан күчтөрдү алып чыгуу маселесин өзүнүн күн тартибине коюу эле. Ошону менен бирге, бир канча аскерийлер жана саясатчылар да Обама биз үчүн ыңгайсыз бир абалда Америка армиясынан ашыкча талаптарды коюп жатат деп Обаманын жетекчилигине катуу нааразылык билдиришти. Мындай нааразылыктардан эң көзгө ташталганы Америка армиясынан эрте отставкага чыгууга мажбур болгон Маккрystalдын нааразылыгы болду. Ал тургай, анын ордуна Петриус келген болсо да, ал да азыркы афган стратегиясын ылдам ишке ашыра албайт. Натыйжада, ушул стратегиядагы айрым бөлүмдөрдү өзгөртүү үчүн аракет кылууга туура келди. Мисалы, Карзай НАТО күчтөрүнүн 2011-жылдан кийин да Афганистанда калып, туруктуулукту орнотуп беришине үгүттөөчү билдирүүлөрдү берди. Ошол эле учурда, Пакистан да Америка Афганистандан жүз үйүрүп, Пакистанды пуштундар менен чегаранын эки тарабында болуп жаткан ырайымсыз согушта жалгыз таштап коймокчу деп нааразылык билдирди. Арийне, Обама жетекчилиги чалгындоо документтеринин ачып ташталышынан мурун – жан тартуучуларынын катуу арызданууларына кошумча – бийлик, саясий топтор жана Америка армиясынын ичиндеги каршылыктарга туш келди.

2 – АКШ өткөн тогуз жыл ичинде Пакистанды Афганистанда туруктуулук орнотууда негизги ролду ойноого мажбурлоо үчүн катуу аракет кылды. Бул болсо, Пакистан армиясынын командачылыгы өз аскерлеринин пикирин уруулар регионунда жашаган жарандарына каршы согушууга каратуу керектигин түшүндүрөт. Мушаррафтын ролу бул жаатта негизги орунду ээлер эле. Ал америкалык кожоюндарына кызмат кыла албай калгандан кийин, аны иштен алышып, ордуна андан да активдүү кызмат кылат деген үмүттө Киянийди коюшту. Жада калса, америкалыктар Пакистан бийлигин Киянийдин армия башкы командачылыгынын мөөнөтүн дагы үч жылга узартууга мажбурлоого чейин барышты. Пакистан премьер-министри Жийланий Киянийдин мөөнөтү узартылганда мындай деди: «Генерал Ишфак Кияний себептүү гана анын командачылыгы астында өткөрүлгөн аскерий операциялар ийгиликтүү өтү». Ал дагы мындай дейт: «Бул операциялар кыйын абалда турат. Алардын дайыма ийгиликтүү өтүшү болсо, ушул жогорку аскерий командачылыктын туруктуулугун талап кылат» («Финансиал Таймс», 2010-жыл, 23-июль). Ушуга карабастан, Киянийдин кызматынан америкалыктардын үмүтү абага учуп кетти. Себеби, Кияний Кандагарда Американын аскерий операцияларын колдоп-кубатоо үчүн аларга Пакистан армиясын башка куралдуу жамааттарга каршы аракеттендирүү

менен бирге, Вазиристандын түндүгүндөгү Пакистандын Талибан кыймылына каршы сапарбар кылышы да зарыл эле. Соңку убакытта америкалык жооптуулар регионго бир канча жолу сапар кылышып, Пакистанга жарандык жана аскерий жардамдар көрсөткөн болушса да, бирок, Кияний Талибан кыймылы менен башка куралдангандардын Пакистан жерлеринен пайдаланууларына чек коюу үчүн аларга каршы күрөштө сезилерлик утуштарды жетише албады. Бул ийгиликсиздик Кандахар операциясын баштоону кечиктирди о.э. Обаманын шайлоо компаниясында Афганистандан Америка күчтөрүн алып чыгып кетүү максатына таасир кылды.

3 – Чындыгында, Обама жетекчилигинин Афганистан маселесинде ачыктан-ачык ийгиликсиздикке учурашы, өзгөчө, буга кошумча калкынын кыргын кылынышы – Обаманын Афганистандагы саясатына каршы республикачылардын согуш башташына алып келди. Обама мындай чабуулдар шайлоолордо демократтар партиясынын утуштарынын азайышына таасир кылат деп чочуп жаткан. Бул шайлоолор 2012-жылдагы президенттик шайлоо болобу же ага чейин арада болуп өтө турган шайлоолор болобу, айырмасы жок.

Мына ушундай учурда айтылып өткөн документтердин ачылып ташталганы жөнүндө дүрбөлөң көтөргөн кабарлар таралды.

4 – Ушул ачылып ташталган 90.000 айланасындагы жашыруун документтерди жакшылап үйрөнө турган болсок, бул документтерде АКШнын Афганистан жана Пакистанга каршы стратегиясына байланыштуу жаңы маалыматтар ачылбаганына күбө болобуз. Тескерисинче, Афганистан жана Пакистанга байланыштуу ушул документтердин көпчүлүгүндө Буш алып барган саясат сынга алынган. Бул болсо таң кала турган иш эмес. Себеби, алар Обаманын кызматка келип, Афганистан жана Пакистан алдында өз стратегиясын жарыя кылышынан мурун даярдалган документтер. Ошондуктан, ушул документтерде Обама жетекчилигинин эмес, Буш жетекчилигинин кыңыр иштери ачып ташталган. Ушул жашыруун документтердин ачып ташталышына карата АКШнын ашыра билдирген реакциясын болсо, бул нерселердин ачып ташталышы Ак үйдөгү Обама администрациясы тарабынан атайын уюштурулган иш-чара деп түшүндүрүү мүмкүн.

Муну 2010-жылы 27-июль «salon.com» сайтында басылып чыккан кабар да баса белгилеп турат. Кабарда айтылышынча, «Нью-Йорк Таймс»тын эки кабарчысы, т.а. Марк Мазетти жана Эрик Ачмитт басылып чыкмачы болгон нерсе (ушул документтер) туурасында Обама администрациясын кабардар кылуу үчүн бир апта мурун Ак үйгө барышкан. Ошондо, аларды Ак үйдөгүлөрдүн абдан жакшы күтүп алышкан! Сайтта алардын мындай дегени көрсөтүлөт: «Биз

администрациянын ушул документтерди басып чыгарышыбызга карата түшүндүрмө жана раддия билдирүүгө убакыт берүү максатында ушундай кылган элек. Алар биздин бул ишибизди макташты. Себеби, биз аларга ушул документтер туурасында талкуулашышсын жана мындай маалыматтарга жоопкерчилик менен жандашышсын жана аларга көңүлүн бурушсун деген максатта ушундай кылган элек».

[New York Times reporters met with White House before publishing WikiLeaks story, Salon, Jul 27 2010, <http://www.informationclearinghouse.info/article26025.htm>].

5 – Жогоруда айтылган нерселерге негизделип мындай деп жооп беришибиз мүмкүн, мындай эски чалгындоо документтерин Обама жетекчилигинин өзү атайын ачып таштады. Мындан эки нерсени көздөгөн:

Биринчи, ички максат: Т.а. Америка администрациясы өз атаандаштарына ушундай кылып көрсөтмөкчү болуп жатат, кудум ийгиликсиздиктин негизи мурдагы администрация заманында болгон – документтер да муну далилдеп турат – о.э. мурдагы саясат өткөн жылы күздө Обаманы өз саясатын толук кайра карап чыгууга мажбур кылган. Бул жаатта Обама мындай деп ачык айтты: «Мен согуш майданына байланыштуу жашыруун маалыматтарды ачып таштаган о.э. аскерийлерибиз өмүрүнө же операцияларыбызга кооп-коркунуч туудурушу мүмкүн болгон мындай документтерден тынчсызданып жаткан болсом да, бирок, негизи, бул документтер биз афган маселеси туурасында инсандар менен талкуу кылбаган бир да маселени ачкан жок. Бул документтер мени өткөн жылы күздө өз саясатыбызды кайра карап чыгууга үндөгөн каршылыктарга шилтеме кылып жатат». («Би-Би-Си Онлайн», 2010-жыл, 27-июль).

Экинчи, чет элдик максат: Т.а. Пакистан армиясын Талибанга жана Вазиристандын түндүгүндө жайгашкан Хакканий жамаатына каршы сапарбар кылуу үчүн Киянийге дагы да көбүрөөк басым өткөрүү. Ушуну да айтып өтүү жайыз, Кияний Мушаррафтын ордун ээлешинен мурун 2004-2007-жылдары Пакистан чалгындоо кызматынын башчысы болгон. Демек, ушул документтин ачып ташталышынын артында аны кыйын абалга салып коюу максаты да бар.

6 – Эми, Девид Камерондун Пакистандын эки жүздүүлүгү туурасында берген түшүндүрмөлөрүнө келсек, ал ушул түшүндүрмөлөрдөн башка нерсени максат кылган. Ал да болсо, Пакистанга басым өткөрүү о.э. өзүн Американын Афганистандагы саясатын колдоп-кубаттап жаткандай кылып көрсөтүү. Ошол эле учурда, Британия саясатынын адаттагы парда артындагы максаты боюнча, Пакистанды Америка калкына жаман кылып көрсөтүү да максат

кылынган. Т.а. Британия америкалыктардын өлүмүндө Пакистан чалгындоо кызматынын Талибанга жардам бергенин Америка калкына билдирүүгө жана ушул аркылуу Америка администрациясы менен Пакистандын ортосунда туңгуюкту жаратууга урунууда!

Мындан тышкары, Британия Пакистанга эки жүздүүлүк тамгасын жабыштыруу аркылуу берип жаткан ар кандай билдирүүсү менен өзүнүн союздашы болгон Индиянын деңгээлин күчөтөт жана ушул аркылуу Индиядагы англиспарас Улуттук Конгресс өкмөтүнүн эле эмес, бүткүл индус калкынын жан тартуусуна жетишет. Себеби, Британиянын Пакистанга каршы болгон ар кандай позициясы британ-индус алакаларын дагы да бекемдейт. Өзгөчө, Камерон Индияга азыркы Британия өкмөтүнүн чоң соода делегациясы менен бирге келди. Бул делегация башка мамлекеттер менен өз ара күчтүү соода алакаларын орнотуу аркылуу экономикалык кризисти чечүү үчүн түзүлгөн. Индия болсо, өнүккөн экономикалык базарга ээлиги жагынан, эң көзгө көрүнгөн мамлекет. Анткени, аны менен Британия ортосундагы достук алакаларын бекемдөө экономикалык аракетте көрүнөт.

22-шаъбан, 1431-х.

3-август, 2010-м.

Бин Ладиндин өлтүрүлгөнү тууралуу

Суроо: Бин Ладин өлтүрүлгөн кылмыштуу операция жөнүндө бири-бирине тескери кабарлар тарады. Америка тарабынан берилген билдирүүлөр же Пакистан тарабынан берилген билдирүүлөр болобу, мунун айырмасы жок... Мисалы, айрым билдирүүлөрдө Пакистан режими бул операциядан кабардар болгону жана анын жардамы менен өткөрүлгөндүгү айтылган болсо, башкасында бул маалымат бүтүндөй же кандайдыр бир деңгээлде четке кагылган...

Бул маселе боюнча анык көз карашты билдиришиңерди сурайбыз. Эгер, бул операция Пакистан режиминин жардамы менен ишке ашырылган болсо, анда, операцияны баштоо убакыты Пакистан режими менен кеңешип белгиленгенин түшүндүрөбү? Алла силерди жакшылык менен сыйласын.

Жооп: бул жерде операциядан Пакистан режими кабардар болгонун жана анын жардамында өткөрүлгөнүн, Пакистан Америка разведкасын операция өткөрүү үчүн зарыл болгон разведка маалыматтары менен камсыздаганын көрсөтүп турган бир нече күчтүү ишараттар бар:

1 – 2011-жылы 25-апрелде генерал Петрзус менен генерал Киянийдин ортосунда Шаклалдагы аскерий аба базасында өзгөчө жолугушуу болуп өткөн. Генерал Петрзус ошол эле күнү телефон аркылуу Ак Үй менен президент Барак Обама жетекчилигинде жабык жыйын өткөргөн.

Эртеси болсо, Пакистан аскерий координациялык кеңеши жыйын өткөрдү. Жыйында Пакистан разведкасынын башчысы генерал Шижа Паша катышкан. Негизи, ал бириккен штаб кеңешинин мүчөсү эмес болчу. Бул жыйынды өткөрүү да алдын ала белгиленбеген эле.

Барак Обама Усама бин Ладиндин өлтүрүлгөнү жөнүндө: «Акыркы өткөн аптада зарыл чараларды көрүү үчүн жетиштүү маалыматтарды алганыбыздан кийин бир чечимге келдим. Усама бин Ладинди колго алып, адилет жазага тапшыруу үчүн операция өткөрүлүшүнө уруксат бердим», - деп билдирүү менен ошол телефон аркылуу байланыш болгонуна шилтеме кылып өттү.

(Алынган булак: <http://www.dawn.com/2011/05/03/pak-military-caught-in-the-crossfire.html>).

2 – О.э. Обама Усама бин Ладиндин армия бөлүктөрү жайгашкан Билал шаарында, аскерий блокпостторго алынган Пакистан аскерий академиянын жанында жашашын да айтты.

3 – Зардарий Пакистан тарап бул операцияда катышканын четке каккан болсо да, бирок, өз ара кызматташтык бул операцияны өткөрүүнү жеңилдеткенин тан алды. Зардарий «Вашингтон Пост» гезитине мындай

деди: «Жекшемби күндөгү окуялар биргеликте өткөрүлгөн операция эмес болчу, бирок, ошого карабастан, Кошмо Штаттар менен Пакистан ортосундагы кызматташтык Усама бин Ладиндин – цивилизация дүйнөсүнө ар дайым коркунуч салып келген кооптун – жок кылынышына алып келди».

4 – Обама да Пакистан режими бул операцияга аралашпаган деп көрсөтүүгө урунган болсо да, бирок, Пакистан менен болгон кызматташтык Бин Ладин турган жайды билип алууга жардам бергенин тан алды. Обама мындай дейт: «Пакистан менен терроризмге каршы күрөштөгү кызматташтыгыбыз Бин Ладиндин жашырынган жайын билип алууга жардам бергенин баса белгилеп өтүү маанилүү».

5 – Буга чейин Ал-Каиданын бир нече мүчөлөрү, мисалы, ливиялык Абу Фараж, Халид шейх Мухаммад, Ахмад Халфан Жийланий камакка алынган. Алар да дал ушуга окшогон региондордо, аскерий имараттарга жакын жайгашкан региондордо же коопсуз жайларда колго алынып Америкага тапшырылган...

Ушуга ылайык, Пакистан режими бул кылмышка мурунуна чейин баткан деп айтууга болот. Бирок, Пакистан режиминин бул операциянын башталыш убакытын билиши шарт болбогон. Пакистан режиминин ролу өзүнүн кожоюнуна операциянын башталыш саатын белгилеши үчүн курманды өлтүрүү үчүн зарыл болгон маалыматтарды жеткирип бере турган тыңчынын ролу болгон. Бул тыңчы операциянын башталыш убакытын билиши же билбешинин айырмасы жок. Себеби, ал кожоюнунун назарында муну билүүгө арзыбаган кор кимсе болуп саналат!!!

Сөзүбүздүн соңунда Пакистан калкынын, өзгөчө, Пакистан армиясынын көңүлүн төмөнкүлөргө бурмакчыбыз. Бул режим Пакистандын аянычтуу абалынын жана балээ-мусийбаттарынын негизги себепчиси. Бул режим Бин Ладинди – Алла аны рахмат кылсын жана бейиш кендигине алсын – өлтүрүүгө тил бириктирүү менен эле токтоп калбайт, мусулмандардын канын ичүүнү токтотпойт... Ошондуктан, бул режимди кулатып, анын ордуна Халифалыкты тикелөө важиб. Мына ошондо, Ислам жана мусулмандар азиз болот, ал эми, куфр жана капырлар кор болот.

﴿وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِۦ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

«Алла Өз ишинде үстөмдүк кылуучу, бирок, адамдардын көпчүлүгү (муну) билишпейт» [12:21]

Армиянын өлкө ички ишине кийлигишүүсү

Суроо: Pakistan News гезити 2011-жылы 21-августта армия командачысы генерал Ашфак Киянийдин ушул сөздөрүн басып чыкты: «Эгер, өкмөт талап кылса Пакистан армиясы Карачи шаарындагы диний жана саясий зомбулук толкунун токтотууда бийликке жардам берүүгө даяр».

Ко-ош, бул иштин чындыгы эмнеде, армиянын шаар иштерине аралашуусуна чынында эле муктаждык барды, акыры, мындай иштер армиянын эмес, полициянын милдетине кирет го же армиянын аралашуусунан башка максаттар көздөлгөнбү?

Жооп: болуп өткөн иштердин абалын жана себептерин билүү үчүн төмөнкүлөрдү айтып өтөбүз:

1 – Карачи Пакистандагы эң чоң шаар, калкы 20 миллиондун тегерегинде. Шаар калкы мухажирлер, пуштундар, панжабдар, синддер, бенгалдар жана башкалардан турган түрдүү этникалык топтордон куралган. О.э. шаар насраний, индус, сикх, бахайи, яхудий, буддист жана исмаилий сыяктуу диний азчылыктын да мекени болуп эсептелет. Арийне, мамлекет ар бир адамдын укугун камсыздаган Ислам өкүмдөрүн колдонбой жатканынан улам, диний жана текчилдик кагылышуусу келип чыгышынын ыктымалы артып барууда.

2 – Совет баскынчылыгына каршы афган жихады алып барылгандан кийин көптөгөн пуштундар Карачи шаарына көчүп келишип, шаар жана анын айланасына жайгашкан. О.э. шаарга пулемёт сыяктуу, арзан, оңой табылган жана чоң көлөмдөгү куралдар тарап кетти. Бул болсо шаарга терс таасирин өткөрдү.

Мушарраф Уруулар регионундагы 2003-жылдагы Америка согушун колдоого ыраазы болгондон бери о.э. Америка учактарынын жана Пакистан армиясынын Уруулар регионунда чабуул кылуулары себептүү көптөгөн пуштундар жана башкалар Карачиге көчүп өтүштү. Алар Американын учактарынын чабуулунан качып, Карачиде тынч башбаанек издешти.

3 – Соңку кездерде Америка – мужахиддер, өзгөчө, Талибан Карачиде беймарал аракет кылып, ошол жерден жихадга... чыгып жатат деген жагдайды жаратууда. Бул болсо, Американы Киянийге Карачиде жайгашкан Талибан жана ал-Каида мүчөлөрүнө каршы аракет кылышы үчүн басым өткөрүүгө мажбур кылды. Америка бул саясатын өткөн жылдын ортолорунан, өзгөчө, 2010-жылы 1-майда Таймс-Сквер аянтындагы окуяны Шахзад Файсал ишке ашырды деп жарыя кылышынын артынан баштады. Ошондон кийин Америка Карачиге чоң этибар менен карай баштады. Анткени, Кошмо Штаттар Шахзадды

Карачиде эркин жүрөт жана куралдангандар менен алакасы бар деп баса белгилеген. Белгилүү болгондой, 2011-жылы 22-майда Карачидеги Мехрон аскерий деңиз базасына чабуул кылынган жана бул чабуулдун жоопкердигин Талибан өз мойнуна алган. Кошмо Штаттар болсо, Талибандын бул моюнга алуусунан Киянийге иш жүзүндө чараларды көрүшү үчүн басым өткөрүүдө пайдаланды.

2011-жылы 27-майда «Рейтер» маалымат агенттиги Клинтондун Мехрон базасына чабуул уюштурулгандан бир күн өтүп Пакистанга жасаган сапарында мындай билдирүү берди: «Биз бурулуш чекитине жетип келдик, менин сапарым чоң мааниге ээ. Биз Пакистандын жана Пакистан бийлигинин жакынкы күндөрдө чечүүчү кадамдарды ташташына көз салып турабыз. Анткени, бир нече Талибан жетекчилери дагы эле Пакистанда башбаанек табышууда. Ошондуктан, Пакистандын алдында Афганистанга жардам берүү менен бизге жардам берүү вазыйпасы турат. Ал бул жардамды козголоңчулардын Пакистан жерлериндеги согушуна чек коюу аркылуу ишке ашырышы мүмкүн».

4 – Америка Уруулар регионунан жана чегарага жакын жайгашкан региондордон тынчсызданганы сыңары, Карачиге да кабатырлануу менен карайт. Себеби, Америка Карачи сыяктуу калкы тыгыз жайгашкан шаарларда өзүнүн учкучсуз башкарылган учактарынан пайдалана албай жатат, негизи, ушул учактардан чегарага жакын жайгашкан региондордо каалагандай пайдаланууда. Ошондуктан, Америка Карачиге Пакистан армиясын киргизүүгө Кияний менен өз ара келишип алды. Эгер, армия Карачиге кирсе, Американын Уруулар регионундагы жана чегара алдындагы региондордогу согушуна жардам берип жаткан Пакистан армиясы, эми, Американын Карачиде мужахиддерди куугунтуктоого да жардам берген болот.

5 – Америка жана анын Пакистандагы малайлары өз «куйруктарын» ишке салышып, Карачидеги түрдүү улуттар арасында чыр-чатак чыгарышты. Бул окуянын натыйжасында көптөгөн кишилер жарааттанды жана өлтүрүлдү... Чатак чыгаруудан максат, Пакистан армиясыны Карачи шаарына кириши үчүн маалымат каражаттары аркылуу актанууну жаратуу. Мисалы, «ал-Жазира нет»те Пакистан коопсуздук булактарынан алынган маалымат негизинде 2011-жылы 18-августта төмөнкү кабарды басып чыкты: «Пакистандын түштүгүндө жээк боюнда жайгашкан шаар Карачини ээлеп алган зомбулук толкунунда 24 саат ичинде 39 адам курман болду, кырктан ашык адам жараат алды. Бул зомбулук толкуну партизандык согуш түсүндө болду, бирок, полициянын айтымында, бул иштин артында саясий себептер жатат».

6 – Булардын баарынан жаңы чөйрө жаратуу максат кылынган... Адамдар армиядан тынчтык жана коопсуздукту кайтарууну

суранышууда. Америка да бул иште Киянийге жардам берүүгө шашылып, коопсуздуктун нугунан чыгышына каршы күрөшүү үчүн Карачи шаарына материалдык жардам сунуш кылды. Мисалы, 2011-жылы 9-августта Синд провинциясынын ички иштер министри Манзур Васан Америка башкы консулдугу Уильям Мартин менен жолугушуп, Кошмо Штаттар шаардагы бул абалды турукташтыруу үчүн жабдыктарды жана адистерди жөнөтүшүн сунуш кылганын айтты.

7 – Чындыгында, ушул адаштырууга кээ бир саясатчылар да алданышты. 2011-жылы 3-августтагы маалымат каражаттарынын кабарларына көз жүгүртсөк, айрым жергиликтүү саясатчылар Карачиге армиянын аралашуусун талап кылышкан. Арадан бир апта өтүп армия да шаарга кирүү жөнүндөгү ниетин жарыялады. Т.а. Кияний чоң генералдар менен жолугушкандан кийин бир аскерий булак мындай билдирүү берди: «Биз жолугушууда Карачидеги мыйзам жана түзүм, анын бөлүнүп кетиши, улуттук экономикабызга терс таасир тийгизиши алдында тынчсыздануубузду билдирдик».

8 – Шек-күмөнсүз, Пакистан армиясынын Карачиге кириши Америка кызыкчылыктарына кызмат кылат. Негизи, бул армия Американы ыраазы кылуу үчүн өзүнүн мусулман боордошторун куугунтуктоонун ордуна, мусулман өлкөлөрү болгон Афганистанды басып алган жана Пакистанда инсандардын коопсуздугуна кедергисин тийгизип жаткан тигил америкалык кылмышкерлерди куугунтуктоосу керек.

Айрым жергиликтүү күчтөрдүн армиядан тынчтыкты орнотушун суранып жатканына келсек, бул – америкалык душман күчтөр жана Киянийдин саткын «куйруктары» менен тил бириктирүү болуп эсептелет. Же болбосо акылсыздык же саясий аң-сезими жоктугунан о.э. армиянын аралашуусу коопсуздукту сактайт деп ойлошуп, тигил айрым жалданма маалымат каражаттарынын жалганына алданып калышканынан улам ушинтип суранып жатышат.

9 – Ички коопсуздук армиянын эмес, полициянын жардамында корголот. Анткени, армиянын вазыйпасы – өлкөнү жана адамдарды душман Америкадан коргоо.

Биз Пакистандагы бардык калыс күчтөрдү ушуга чакырып кетебиз, алар армиянын шаарлардын иштерине аралашуусуна каршы чыгышсын о.э. Афганистанга баскынчылык кылып жаткан, Пакистанда болсо учкучсуз башкарылган учактары, «ЦРУ», «ФБР» жана коопсуздук тыңчылары жардамында согуш отун жагып жаткан душман Америкага каршы согушууга армияны үгүттөшсүн.

Албетте, ички коопсуздук полициянын вазыйпасы. Коопсуздуктан максат, Американын коопсуздугу эмес, инсандардын коопсуздугу о.э.

Америка жана Батыш тыңчыларынын эмес, өлкө коопсуздугуна кайгыргандарга тынчтыкты камсыздоо.

Аллах, Расулу жана момундар – таква ээлери тарабында. Таква ээлери болсо капыр колонизаторлорго каршы турат.

22-рамазан, 1432-х.

22-август, 2011-м.

Америка саясатынын колдоосу астындагы Индия менен Пакистандын ортосундагы алакалар

Суроо: Америка президенти «Бхаратия Жаната» партиясын (БЖП) жана анын жетекчиси Модини биринчилерден болуп шайлоолордо жеңип чыкканы менен куттуктады жана аны Вашингтонго келүүгө чакырды. Ал эми, 2014-жылы 5-июнда Моди сентябрь айында Вашингтонго сапар жасашы жарыяланды. 2014-жылы 26-майда Индия жаңы премьер-министри Мединин кызматты ээлешинин ырасымы болуп өттү. Анын партиясы парламенттеги жалпы 545 орундун 282 орунун ээлеп күчтүү жеңишке жетишип, парламентте 44 орунга гана ээ болгон «Индия Улуттук Конгресс» партиясын (ИУК) чоң тарыхый жеңилүүгө учуратты. Биринчи жолу мындай ырасымга Пакистан премьер-министри да келди. Негизи, Моди аны менен жолугушууну каалап, аны ушул ырасымга чакырган. Бул эмнелерге далалат кылат? Бул эки мамлекеттин ортосундагы алакалар Америка саясаты жана Американын эки мамлекетке, регионго тиешелүү пландары алкагында кандай алып барылат, бул алакалар Кытай жана Афганистанга кандай таасирин тийгизет?

Жооп:

1 – Чынында, Американын Модини шайлоолор учурунда колдоп-кубатташы этибарды тарта турган даражада болду. Себеби, Модини мактап, ага добуш берүүгө үгүттөө кампаниясы Индияда гана эмес, чет элдеги, айрыкча, Америкадагы кеңири чөйрөдөгү индуc уюмдарына чейин жайылды. Бул уюмдар Модини индустардын лидери жана азчылык улуттар менен иштешүүгө даяр жетекчи катары көрсөтүп үгүт иштерин алып барышты. Модини колдогон ушул уюмдардын айрымдары: «Америка-Индия уюму» жана «Индус-Америка саясий аракетинин комитети». Бул уюмдар түздөн-түз же кыйыр түрдө БЖП менен байланышкан о.э. алар «чет элдеги БЖПнын достору» вазыйпасын аткарат, Америкада жана башка мамлекеттерде жашаган миндеген индустар менен байланышы бар.

Вашингтондогу «American Enterprise» борбору басып чыккан кабар бул партиянын күчтүү колдоп-кубатталганын тастыктайт. Бул кабарга ылайык, шайлоо кампаниясын акча менен камсыздоо үчүн чет элде чогулган акчалардын чоң бөлүгү БЖПга жиберилген. Компаниялар менен базар экономикасын өнүктүрүү саясатын колдогон он миңден ашуун Америка жана Европа жарандыгына ээ индустар да шайлоо кампаниясында Модини колдоп-кубаттоо жана шайлоочуларды ага добуш берүүгө үндөө үчүн Индияга келишти. Табигый болгондой, бул партия досторунун, анын саясатын колдоп-кубаттоочулардын жана Моди

тарапкерлеринин күчтүү жардамынан пайда болгон бул кубаттын Модинин аброюн көтөрүүдө жана башка партиялардын шайлоо кампанияларын четке сүрүүдө ролу күчтүү болду.

Кандай болбосун, Американын Ыраакы жана Ортоңку Чыгыштагы кызыкчылыгы фанатиктүү индус Модинин жеңиши артында тургандыгы анык. Араб тилиндеги Би-Би-Си 2014-жылы 19-майда «Көз караш: Модин Индия-Америка алакаларына кандай таасир өткөрөт?» деген макаланы басып чыкты. Лиза Кертис калемине таандык «Модин менен бирге иштөө» деген аталыштагы макалада мындай делет: «Нью-Дели менен Вашингтонду терроризмге каршы күрөшүү, деңиз жолдору үстүнөн көзөмөл орнотуу, Кытайдын көтөрүлүшүнө каршы туруу сыяктуу стратегиялык максаттар байланыштырып турат. БЖП Кытайга активдүү каршы туруу саясатына кызыкдар, бул болсо америкалык жооптууларга жаңы өкмөт менен тыгыз кызматташтык кылуу мүмкүнчүлүгүн берет». Америка президенти Барак Обама да – Ак үй чыгарган билдирүүгө ылайык – Модини жеңиши менен куттуктоо үчүн телефон аркылуу байланышып, аны Кошмо Штаттарга келүүгө чакырды. Обама Модин менен иштерди жөнгө салуу жана «Кошмо Штаттар менен Индия ортосундагы стратегиялык кызматташтыкты бекемдөө жөнүндө кезексиз келишимге жетишүү» үчүн аны менен жолугушууга ынтызар экенин айтты. Би-Би-Си Арабий 2014-жылы 16-майда басып чыккан кабарга ылайык, Обама «эки мамлекет ортосундагы алакаларды жакшылоо чечимине келишип алган учурда Модини Америкага чакырган».

2 – Ошентип, Америка шайлоолор бүтөрү менен жана Модин башчылыгындагы БЖП жеңишке жеткен акыркы расмий натыйжалар жарыяланышынан мурун кандай позицияда турганына күбө болдук. 2014-жылы 12-майда «Ортоңку Чыгыш» гезитинде мындай делет: «Обама али акырына чыга элек Индия шайлоолорун алкыштады. БЖПнын жеңишин көрсөткөн алдын ала божомолдор гана белгилүү болчу. Негизи, корутунду натыйжалар 2014-жылы 16-майда маалымдалат». Обама мындай дейт: «Биз жаңы Индия өкмөтүн көрүүгө жана келерки жылдардагы өз ара аракетибиз жемиштүү болушу үчүн жаңы Индия жетекчилиги менен тыгыз кызматташууга ашыгып жатабыз...». Бул болсо Америка Модин башчылыгындагы БЖПнын жеңишке жетишүүсүн канчалык каалаганын көрсөтүп турат. Бул партия 1998-2004-жылдары бийликте турган Атал Бихари Важапайи жетекчилиги астында да Америка менен кызматташтык кылган. Ошондуктан, бул партиянын жеңишке жетишкени 2014-жылы 16-майда расмий түрдө жарыяланышы менен Обама дароо анын башчысы Модини телефон аркылуу куттуктады жана аны Вашингтонго келип, жолугушуу өткөрүүгө чакырды. Америка президенти Модин менен өткөргөн телефон

сүйлөшүүсүндө «кызматташтык келишимин узартуу жана бул келишимди кеңейтүү о.э. Кошмо Штаттар менен Индия ортосундагы стратегиялык өнөктөштүктү өнүктүрүү үчүн Моди менен тыгыз кызматташтык кылууга үмүттөнүп жатканын» көрсөтүп өттү. (Индия телевидениеси, 2014-жыл, 17-май). 2014-жылы 5-июнда болсо эки гезит т.а. «Times of India» жана «Hindustan Times» гезиттери кабар таратты. Кабарга ылайык, Моди Америка президенти менен жолугушуу үчүн сентябрда Вашингтонго барат. Булардын баары Америка «өзгөчө стратегиялык өнөктөштүк» наамы астында Моди жетекчилик кылган партиянын башчылыгындагы Индия менен алакаларды бекемдөөгө толук ишеникте экенин көрсөтүп турат. Агенттиктер ушул жылдын башында Американын Индиядагы элчиси БЖП башчысы Моди менен жолугушканы жөнүндө кабарларды тараткан. Ушул жолугушуу шайлоолордон мурун болуп өткөн, бул болсо ортоктош пландар түзүлгөнүн, Моди бул пландарды шайлангандан кийин Америка саясатына ылайык ишке ашырууга киришүүсүн көрсөтөт.

Америка Модинин жеңишке жеткенине жана ИУК өкүмдар болгон он жылдан кийин БЖП бийликке кайтканына кубанды. ИУК бийликте турганда Америка менен Индия ортосундагы алакалар жакшы эмес эле. Себеби, ИУК айрыкча Кытайга каршы туруу маселесинде Америка менен келише албаган. Ошондуктан, Обама Америка малайлары бийликке кайткандыктан өз кубанычын билдирүү үчүн Индиядагы шайлоолордун натыйжаларын чыдамсыздык менен күттү. Обама кубанганынан улам Модини Гужарат штатындагы мусулмандардын кыргыны себептүү Кошмо Штаттарга кирүүгө тыюу салуу жөнүндөгү Америка токтомун да унутуп койду. Ошол кыргында Моди ушул штаттын премьер-министри болчу. Мында Американын адам укуктары жөнүндөгү жалгандарына алданган кимселер үчүн сабак бар. Америка өзүнүн кызыкчылыктарын «адам укуктарынан» жогору коёт. Ошондуктан, Американын Модини АКШга кирүүгө тыюу салуу жөнүндөгү токтому Модини жеңиши менен куттуктап, Кошмо Штаттарга чакырууга айланды...

Ушуга ылайык, Америка БЖПнын бийликке кайтканына кубанып жатат. Бул болсо, Индия жана Пакистандагы акимдер Америкага канчалык малай экенин көрсөтүп турат. Ошондуктан, Америка Пакистандагы малайларынан, оболу, премьер-министр Наваз Шарифтен Индиянын Кытайга каршы туруудагы позициясын бекемдөө үчүн Индиянын пайдасына дагы да көбүрөөк жан берүүлөрдү талап кылышы күтүлөт. Башкача айтканда, Америка Пакистандын эсебинен Пакистан менен Индиянын ортосундагы жаңжалды токтотууну каалоодо... Пакистан менен Индиянын ортосундагы эки тараптуу алакалардагы негизги оор маселе жаңжалдуу Кашмир региону, андан кийин Индияда

иш-аракет алып барып жаткан куралдуу Исламий топтор маселеси турат. Нью-Дели Пакистанды бул топторду колдоп-кубаттоодо айыптоодо. Ошондуктан, Америка экстремист индус Нарендра Модини жана анын партиясын ыраазы кылуу үчүн Америка малайы Наваз Шарифке Кашмирде Индия пайдасына чоң жана кооптуу жан берүүлөргө кадам ташташы үчүн басым өткөрүшү күтүлөт. Америка «терроризм» деп атап жаткан нерсени жок кылуу үчүн Наваз Шарифтен Кашмирдеги мужахиддерди куугунтуктоону да талап кылат. Мындан өнүгүп келе жаткан Кытайга каршы туруу үчүн Индияга мүмкүнчүлүк берүү көздөлгөн...

1998-2004-жылдары БЖП бийликте турган убакта да ушундай болгон. Ошондо да Пакистан Кашмир жаатында – ал жердеги Америка малайларын күчөтүү жана Америка таасирин бекемдөө үчүн – Индиянын пайдасына жан берүүлөргө барган. Наваз Шариф Американын көрсөтмөсү менен Пакистан армиясына Каргилл дөңсөөлөрүнөн чыгып кетүүнү буйруган. Негизи, бул дөңсөөлөрдү армия менен мужахиддер каармандык согуш алып барып азат кылышкан. Бул жан берүү Наваз Шариф 1999-жылы 4-июлда Америкага барып ошол убактагы Америка президенти Билл Клинтон менен жолугушкандан кийин жүз берген эле. Ошондо Америка Навазга армияны алып чыгып кетиши үчүн басым өткөрдү жана Наваз моюн сунуп армияга чыгып кетүү жөнүндө буйрук берди. Мына азыр да ушул Наваз жан берүүлөрдү дагы улантууда. Наваз Шариф 2014-жылы 26-майда жаңы Индия премьер-министри Мединин ант берүү ырасымында катышкандыгы жана аны менен жолугушуп бир жарым саат сүйлөшкөнү бул жан берүүлөрдүн белгилери болуп эсептелет. Моди ага мындай деди: «Пакистан өз жериндеги согушкерлерди бастырышы, согушкерлердин Кашмирге киришин токтотушу жана 2008-жылы Мумбайга чабуул кылгандарды жазалашы керек» (Рейтер, 2014-жыл, 27-май). Наваз Шариф алсыздык көрсөтүп, кордук менен баш ийди. Ал буга каршы эч болбогондо тең даражада да жооп бербеди. Тескерисинче, ал журналисттерге: «Моди менен эки жактуу жылуу жана достук жолугушуусун өткөргөнүн» гана айтты. Акыйкатта болсо, Индиянын Гужарат штатында жүз берген окуялар мусулмандардын көз алдында дагы эле турат. 2002-жылы Нарендра Моди Гужарат штатынын премьер-министри болуп турган убакта индустар мусулмандарга каршы жырткыч иштерди жасашып, акыбетте 2000ден ашуун мусулман өлтүрүлгөн жана 100 миңге жакын мусулман өз жеринен кууп чыгарылган. Бул мусулмандар дагы эле азап тартышууда, үйлөрүнө дагы дале кайта алышпады, штат өкмөтү да, Индиядагы борбордук өкмөт да аларга эч кандай жардам көрсөткөн жок. Наваз Индия Пакистанга караштуу Балужистан жериндеги сепаратисттерди

колдоп-кубаттап жатканын да козгободу. Ошентип, Наваз эч болбогондо ушулардын баарын жаңы Индия премьер-министри Модинин бетине айтуунун ордуна Америка саясатынын талаптарына моюн сунуп Модинин алдында кор болуп турду!

3 – Башка тараптан, Америка Индияга Афганистанда роль бергени жана бул эки мамлекет ортосундагы алакаларды бекемдөөгө аракет кылып жатканы байкалууда. Америка Афганистанда туруктуулукту камсыздоодо Пакистанга муктаж болуп калбоо үчүн Индия менен Афганистан ортосундагы алакаларды бекемдөөгө аракет кылууда. Ошондуктан, Модинин ант берүү ырасымында жолугушкан биринчи президент Афганистан президенти Карзай болду. Америка учурда Индиядагы бийлик Америкага баш ийип турганда Пакистанга караганда Индияга көбүрөөк ишеним артат. Ал тургай, Пакистандагы бийлик Америкага малай болсо да, бирок, Америка бул исламий өлкөдө ар кандай учурда ар кандай өзгөрүү жүз бериши мүмкүндүгүнөн коркот. Ошондуктан, Америка Пакистанга узак убакыт аралыгында ишенбей келүүдө. Себеби, бул өлкө калкы өзгөрүү жасоо аракетинде. Ал жерде Батыштан, айрыкча, Америкадан бүтүндөй азат болууга карай чыныгы жана олуттуу умтулуу бар. Америка бул өлкөдөгү режимдин желкесине минип алып, өз малайларын бийликке алып келүүдө, армия командачылыгын да өз чегелинде кармап турат. Ушул таризде Америка Пакистандагы саясий жана аскерий жетекчиликте өзүнүн таянычтарын пайда кылып алган.... Америка Үмөт анын таянычтарын кулатышынан коркууда. Америка Үмөт Ислам башкаруусун тургузуп, Халифалыкты тикелешинен эң көп коркууда жана абдан тынчсызданып жатат... Ошондуктан, Америка өзүнүн аскерлерин Афганистандан «чыгаргандан» кийин Афганистандагы иштерди тартипке келтирүүдө Пакистан режимине таянуу менен гана чектелбей, Индияга Афганистандагы абалды тартипке салууда өзүнчө роль бермекчи. Бул болсо, Америка жана Батыш күчтөрү Афганистандан чыгып кеткенден кийин Индия менен Афганистан ортосундагы коопсуздук боюнча кызматташтыкты бекемдөө жана Америка коопсуздук жагынан көбүрөөк Индияга таянышы менен ишке ашырылат. Американын «Сайенс Монитор» гезити 2014-жылы 1-июнда Индия-Афганистан алакалары жөнүндө отчет басып чыкты. Отчетто мындай делет: «Афган президенти Хамид Карзай өткөн аптада жаңы Индия премьер-министри Нарендра Модинин ант берүү ырасымында катышканда өзү менен кошо Афганистан колго алууну каалап жаткан тизмени алып келди. Тизме танктар, курал-жарактар, жүк машиналары жана вертолётторду камтыйт». Гезит минтип кошумчалады: «Карзайдын талаптары Нью-Дели Кабулга жеткирип берип жаткан аскерий жардамдарын көбөйтөбү же жокпу деген маселе Индус

өкмөтүндө жана аскерий чөйрөлөрдө талкууланып жаткан учурга туура келүүдө...». Гезит дагы мындай деп жазат: «Индиянын Афганистан менен адаттагы жылуу алакалары бар. Индия Талибан бийлиги доорунда Афганистандан четтеп, учурда Кабулдун стратегиялык шеригине жана досуна айланган». Ошентип, Индия Америка малайы Модии доорунда Афганистандагы Америкага малай режимдин пайдасына коопсуздук жагынан активдүү роль ойномокчу.

4 – Кытай жөнүндө айта турган болсок, Кытайдын таасири акыркы жыйырма жыл аралыгында күчөдү. Себеби, Кытай региондогу өзүнүн абалын бекемдөө үчүн аракет алып барды. Америка Кытайды анын айланасындагы Япония, Түштүк Корея, Вьетнам жана Индия сыяктуу мамлекеттер аркылуу тизгиндөөгө аракет кылууда. Кошмо Штаттар Кытайды кысымга алуу жана аны өз чегараларынын жанында жайгашкан мамлекеттер менен ар дайым алек кылып коюу максатында түрдүү союздарды жана өнөктөштүктөрдү түздү. Америка өз планына ылайык Индияны Кытайга каршы турууга татыктуу мамлекет деп билди. Себеби, Индия менен Кытай ортосунда чегараларга тиешелүү түрдүү келишпөөчүлүктөрдөн улам мурунтан келе жаткан душмандык бар.

Ошентип, Америка Кытайга басымдарды күчөтүү үчүн Индияны таасирдүү таризде ишке салуу планын түздү. Америка ушул аркылуу Кытайды кысымга алып, Кытайды өз айланасындагы региондорду өз көзөмөлүнө алышына тоскоолдук кылмакчы, аны өз жеринде камалган абалда калтырып, Индия менен жана өз чегараларын коргоо менен алек кылып коймокчу. Ушул максатта Америка эки жыл мурун Азия-Тынч Океанына карата өз планын жарыялады. Америка Кытайга каршы туруу үчүн өзүнүн деңиз күчтөрүнүн 60%га жакынын ушул регионго топтошу жана региондогу мамлекеттер менен – аларды өз тарабына оодуруу жана Кытайга каршы аракет кылууга багыттоо үчүн – союздарды түзүшү ушул саясаттын бир бөлүгү. Бул мамлекеттер арасында Индия да бар. Америка Индиянын этибарын Тынч Океанындагы чыгыш регионго, аныгы, Түштүк Кытай деңизи регионунан каратууга аракет кылды. Америка Индияны бул региондогу нефть жана газ сыяктуу энергия булактары менен кызыктырууга урунду. Бирок, ИУК башчылыгындагы Индус бийлиги бул багытта Америкага кошулбады. Акыйкатта болсо, Америка ИУК башкарып жаткан Индияны Кытайга каршы туруу иримиине тартуу үчүн бүткүл таянычтарын ишке салып басым өткөргөн эле. Америка ушул максатта өткөн жылдын ортосунда вице-президент Жозеф Байденди о.э. мамлекеттик катчы Жон Керрини Индияга жиберген жана Австралияны Индия менен кызматташтык кылууга үндөгөн. Америка Пакистанга – Индия пайдасына жан берүүлөргө жана Индия менен чектешкен чегаралардан өз күчтөрүн алып чыгууга мажбурлоо үчүн –

басым өткөрдү. Себеби, ошондо Индия өз күчтөрүн жана бүткүл этибарын Кытай менен чектешкен чегараларга көчүрүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болот. Жорж Буш да 2006-жылы ИУК доорунда Индияга келип, Индияны колдоп-кубаттаган бир нече келишимдерди, алардын катарында, ядролук энергиядан тынч максаттарда пайдалануу тармагындагы келишимге кол койгон. Обама да Индияга 2010-жылы ноябрда келди. Булардын баары Индияда бийликте турган ИУКка таасир өткөрүү жана аны Америка саясатына тартуу үчүн жасалган. Бирок, Америка ИУКка – бул партия Америка саясатынын алкагында жүрүшү үчүн же Америка саясатын ишке ашырууда Америка тарабында турган күчтүү шерик болушу үчүн – таасир өткөрө албады. Мунун себеби ИУК англистерге малай экендигинде жана Америка саясатын сындашында... Бул партиянын 2005-жылдагы шайлоолордогу билдирүүсү ушуга далалат кылып турат. Ошол билдирүүдө мындай делген: «Бул улуу Индия мамлекети АКШга ээрчиген жөнөкөй бир мамлекетке айланып калганы өкүнүчтүү. АКШ жетекчилиги Индияны малай кылып алууну кепилдей алды. Бул болсо, бийлик Индиянын улуттук коопсуздук кызыкчылыгына жана тышкы саясатына маани бербей, Кошмо Штаттардын кызыкчылыгына жана саясатына ылайык өзүнүн саясатын өзгөртүшүнө алып келди».

Ошентип, Америка ИУКту Кытайга каршы Америка саясатын ишке ашырууга көндүрө албаган. Мындан тышкары Кошмо Штаттардын Индус армиясынын командачылыгын Индия армиясын Пакистандан Кытайга каршы жайгаштырууга көндүрүү аракетин да ийгиликсиздикке учурады. Индус армиясы бүткүл этибарын ички туруктуулукка, Кашмирге жана Пакистан менен чектешкен чегараларга каратат. Пакистан менен чектешкен чегаралар бойлоп тогуз Индия армиясынан жетөөсү о.э. үч аскерий бригада жайгаштырылган. Индия армиясынын негизги аскерий базаларынын 80%ы Пакистанга каршы багытталган.

Бирок, учурда 2014-жылы майдагы шайлоолордо БЖП жеңишке жетишти, бул партия токсонунчу жылдардагы Важпаи доорунан бери ар дайым Кошмо Штаттарга малай болуп келген. Ошондуктан, Америка Индияны Кытайга каршы багытташы үчүн дагы бир учур пайда болду. Индияны Кытайга каршы багыттоо алдында турган чоң тоскоолдук т.а. ИУКтун бийликте турушу жок болду. Ошондуктан, Америка өзүнө малай БЖПны Индия армиясын Пакистан менен чектешкен чегаралардан Кытай менен чектешкен чегараларга топтоого көндүрүшү оңой болуп калды. Айрыкча, Пакистандагы саясий жана аскерий жетекчиликтин Америка талаптарына моюн сунушу этибарга алынса, Кошмо Штаттар БЖПга Пакистан жетекчилиги Пакистан армиясын түндүк региондор бойлоп жайгаштырышы, Пакистан армиясынын Индия менен чектешкен

чегаралардагы даярдыгын жана аскерий техникасын азайтышы туурасында кепилдик бериши анык! Маалымат үчүн айтабыз, Пакистан кургактык күчтөрү негизинен 13 армиядан турат, алардын тогузу Индия чегараларынын жанында жайгаштырылган. Мушарраф жана Кияний доорунан тартып түндүк региондордогу жана Суват регионундагы аскерий операциялар бул армиялардын айрымдарын Индия чегараларынан алыска көчүрүүгө алып келди.

2013-жылы январда генерал Кияний мамлекеттин стратегиялык доктринасын жарыялады. Натыйжада, аскерий абалга өзгөртүү киргизилди жана мамлекет коопсуздугунун эң чоң коркунучу Индия эмес, ички коркунучтар деп белгиленди. Муну менен Пакистан бүткүл этибарын Индия чегараларынан Афганистан менен чектешкен өзүнүн түндүк региондоруна каратты. Бирок, Индия Пакистандын кадамына жооп катары дал ушундай кадам таштаган жок, тескерисинче, Индия Пакистанды дагы эле негизги коркунуч катары кароодо. Ошондуктан, Индия өз күчтөрүн Пакистан чегараларынан бүтүндөй алыстатуудан баш тартып келди.

Кандай болбосун, азыр Индия жана Пакистан режимдери Америка саясатын аткарууда. Ушул максатта Америка Пакистанды Афганистан жана Түндүк региондор иши менен алек кылып коюуну улантууда. Арийне, бул жерде ири Индия аскерий күчтөрүнүн Пакистан менен чектешкен чегараларда турушун актаган эч кандай негиз калбайт. Бул болсо Индияга өз күчтөрүн негизинен Кытайга каршы топтоо мүмкүнчүлүгүн берет. Ушул максатта Кошмо Штаттар Индияга коопсуздук келишимдери аркылуу аскерий жабдыктарды жеткирип берет. Учурда бийликте БЖП турат, бул партия көптөн бери жарым аралда полицей ролун ойноону арзуу кылып келген жана ал ушул жолдон барат. Америка Индияга инвестиция жаткыруу жана Индия экономикасына жардам көрсөтүү үчүн технологияларды жеткирип берүү сыяктуу экономикалык келишимдерди сунушташы күтүлүүдө. БЖП Түштүк Кытай деңизиндеги энергия булактарына ээ болууга аракет кылып, өзүнүн аскерий даярдыктарын жан үрөп кеңейтиши да ыктымалдан алыс эмес.

Америка Кытайды кысымга алуу, көзөмөл астына алып анын аракеттерин чектеп коюу жана Индия Кытайга атаандаш күч катары майданда пайда болушу үчүн бул стратегиялык кызатташтыкты бекемдөөдөн шек-күмөнсүз кызыкдар. Айрыкча, БЖП шайлоолордо бир өзү бийликте турушуна мүмкүнчүлүк берген көпчүлүк добушту алып жеңишке жетишкени Америка Индияны Кытайга каршы аракеттендиришин жеңилдетет:

а) Тибет регионунун эгемендүүлүк маселесин, Кытай менен Индия ортосунда Ладакх регионундагы чегарада жүз берген келишпестик маселесин козгоо...

б) Соода жолдорунун т.а. Кытай деңизи аркылуу өтө турган соода жолдорунун коопсуздугу, бул жолдор аркылуу эл аралык жүктөрдүн 50%ы өтөт.

Буллардын баары Кытайга проблемаларды туудуруп, Кытайды аларды чечүү менен алек кылып коёт. Арийне, Кытайды анын айланасындагы региондорго камап коёт. Бул болсо, Американын Кытайга каршы даярдаган саясатына ылайык келет. Америка Модини Кытайга каршы аракеттендире алганы көрүнүп турат. Себеби, Модини армиянын мурунку командачысы В.К.Сингхти түндүк-чыгыш региондун – ал жердеги улуттук коопсуздук абалын реформалоо үчүн – министри кылып дайындады. Модинин айтымында, бул региондогу коопсуздук абалы мурунку бийлик доорунда күчсүздөнүп калган. Ал бейшемби күнү ант берүү ырасымынан кийин журналисттерге «түндүк-чыгышты өнүктүрүү менин эң биринчи даражалуу вазыйпам болот» деди. Ошондуктан, Сингх түндүк-чыгыштагы Кытай менен чектешкен чегаралар бойлоп 80 миң аскерден турган күчтөрдү түзүүгө тиешелүү Индия планына дагы көңүл бурушу күтүлөт.

Ошентип, Америка Индияны Кытайга каршы аракеттендирүү планын улантууда. Бул үчүн Индиянын Пакистан менен чектешкен чегараларынын коопсуздугун камсыздайт. Ушул максатта Америка Пакистан жетекчилигине Пакистан армиясын Афганистан менен чектешкен чегараларга жана түндүк региондорго жиберүүнү буюруп жатат. Америка Пакистан армиясы бүткүл күчүн Кашмирди туткундуктан куткарып азат кылууга каратуунун ордуна өзүнүн мусулман боордошторуна каршы согушка киришин көздөп жатат. Акыйкатта болсо, Аллах мусулмандарга Аллахтын душмандары мусулман өлкөлөрүнө өкүмдар болуп алышына мүмкүнчүлүк бербөөнү фарз кылган.

﴿وَلَنَجْجَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾

«Жана Аллах эч качан кафирлер үчүн момундар үстүнө жол бербейт»
[4:141]

Америка кылмыштары, фитналары жана мамлекеттердин суверенитетин бузуу менен эң жырткыч колонизаторлордон да өтүп кетти... Америка өзүнүн колонизаторлук кызыкчылыктары үчүн ар кандай кылмыш жана фитнаны жасоого даяр. Ал Кытайга каршы ачык түрдө фитнага тил бириктирип жаткан болсо, Индияга каршы жашыруун түрдө фитна кылууда. Америка Индияга кургактык жана денгизде

Кытайга каршы туруу Индиянын кызыкчылыгына кызмат кылат деген элести берүүдө жана Индияны жардамдар, стратегиялык союздар менен кызыктырууда. Негизи булардын баары Индияга зыян болот. Себеби, Кытай Индияга караганда материалдык жана пикирий жактан күчтүү... Ошентсе да, Кытай менен Индияны бириктире турган нерсе да жок жана алар бири-бирине каршы күрөшкө кириши таң калычтуу да эмес. Бирок, Пакистан жана Афганистан режимдери мусулмандарды өлтүрүүнү талап кылган Америка саясатын аткарып жатканы таң калтырат... Мындан да таң калычтуусу – бул эки залым режим дагы эле адамдардын желкесинде олтурганы! Аллах Ислам менен азиз кылган бул Үммөткө Исламды бекем кармап, аны хакам кылышы, тигил режимдерди жок кылып, Ислам мамлекети, рошид Халифалыкты кайрадан тикелеши важиб. Халифалык Американы жана анын фитналарын талкалап, Афганистан, Пакистан жана бардык мусулман өлкөлөрүн Аллахтын боордош пенделерине айлантат.

﴿وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ۖ بَنَصَّرَ اللَّهُ ۖ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾

«Ошол күндө момундар Аллах үстөм кылганы себептүү шаттанышат. (Аллах) Өзү каалаган кишини үстөм кылат. Ал кудурет жана ырайым Ээси» [30:4-5]

13-шаъбан, 1435-х.

11-июнь, 2014-м.

Пакистандын «Ядролук материалдарды жеткирүүчү топко» кошулуу жөнүндөгү талабы

Суроо: Пакистан тышкы иштер министрлиги «ядролук материалдарды жеткирүүчү топко кошулуу туурасында расмий талап тапшырганын билдирди. Бул кадам бул клубдун ичинде карама-каршылыкка алып келишинин ыктымалы күчтүү. Себеби, мындан мурун клуб Индиянын кошулуу жөнүндөгү талабын да алган. Рейтер: 2016-жыл 20-май». Америка Пакистандын талабына каршы чыкты. Мурдараак Кытай Индияны бул топко кошуу жөнүндөгү бир нече сунуштарга каршы чыккан, бирок, Америка каршы чыкпаган... Бул клубга Индиянын кабыл алынышына Кытайдын каршы чыгып жатканын түшүнсө болот. Бирок, Американын Индия талабына каршы чыкпай, Пакистан талабына каршы чыгышы суроо туудурат. Себеби, Индиядагы режим да, Пакистандагы режим да учурда Америкага малай. Ошондой болгон соң, бул эки түрдүү мамилени кандай түшүнсө болот? Негизи, бул топ кандай иш-аракет алып барат? Сураныч, ушул маселени ачыктап берсеңиз. Аллах сизди жакшылык менен сыйласын.

Жооп: бул маселени төмөнкү көрүнүштө карап чыгабыз:

Биринчи: колонизатор кафир мамлекеттердин өз малайларына карата мамилеси бул малайлардын мамлекетине карап жана бул мамилелерден көздөлгөн максатка карап айырмаланат:

1 – Малайлардын мамлекетине карап мамиленин айырмаланышына келсек, бул мамиле ушул малайлар мусулман өлкөлөрүнүн акимдери болобу же кайрымусулман мамлекеттеринин акимдери болобу, ушуга байланыштуу. Себеби, колонизатор мамлекеттер мусулман өлкөлөрүндөгү акимдерге жок болуп кетүүчү акимдер деген назарда карайт. Ошондуктан, бул акимдер менен ар кандай келишим түзүлүп жатканда колонизаторлор бул келишим эртеби-кечпи ушул акимдер өзгөргөн убакта бузулушун эсепке алышат. Колонизаторлор кафир мамлекет менен түзүлгөн келишимди мусулмандар кабыл албашын, жалаң басым жана мажбурлоо менен гана кабыл алып жатышканын, бул болсо узакка созулбашын да эсепке алышат. Ошондуктан, Индия режими менен Пакистан режими учурда Америкага малай болсо да, бирок, Америка Пакистандагы адамдар мусулмандар экенин, алар Америка таасирин кабыл албашын унутпайт... Ал эми, Индиядагы адамдар – кафир мушриктер, куфр болсо бир улут. Ошондуктан, Американын Индия режимине карата мамилеси Пакистан режимине карата мамилесинен айырмаланат.

2 – Индиядагы режим да, Пакистандагы режим да Америкага малай болсо да, бирок, Американын бул эки мамлекеттен көздөгөн максаты ар

түрдүү. Себеби, Америка Индиянын Кытайга каршы «найза» болушун максат кылат. Ал эми, Американын Пакистанга карата максаты – Пакистанды Америкага каршы күрөшүп жаткан Пакистан жана афган каршылык кыймылына каршы коюу. Башкача айтсак, Индияны куралдантуудан максат – Кытайды күчсүздөнтүү болсо, Пакистанды куралдантуудан максат – жогорудагы каршылык кыймылын күчсүздөнтүү.

3 – Жогорудагы эки абал себептүү Америка Индиядагы режимди ядролук куралдануу жагынан жана заманбап куралдар менен күчтүү колдоп-кубаттоодо. Максаты – Кытайга каршы туруу. Бирок, Америка Пакистандагы режимди ядролук куралды өнүктүрүү менен колдоп-кубаттабайт, тескерисинче, жөнөкөй жеңил жана оор курал-жарактар менен гана колдоп-кубаттайт. Американын мындан максаты – каршылык кыймылына каршы туруу.

Экинчи: бул жөнүндөгү сөз жалпы таризде болуп калбашы үчүн Америка Индияга жана Пакистанга карата – бул экөөсү ядролук мамлекетке айлангандан тартып – кандай мамиледе болгонун карап чыгалы:

1 – Пакистандын Индия менен атаандашуусу 1965, 1971-жылдардагы согушта чокусуна жетти. Муну менен бир катарда Индия өзүнүн ядролук программасын ишке ашырууга катуу аракет кылды. Бул болсо Пакистан коопсуздугуна коркунуч туудурат эле. Ошондуктан, Пакистан аскерий максаттарга кызмат кылган ядролук программаны жашыруун таризде түзүүгө киришти. Бул аракет жөнүндө алгачкы ирет Пакистан тышкы иштер министри Зулфикар Али Бхутто маалымдады. Зулфикар Али Бхутто мындай деген: «Эгер, Индия ядролук бомбага ээ болсо, биз чөп-чар жей турган болобуз, ачкалыктан өлөбүз жана миң жыл артка кайтабыз. Бирок, биз да өз кезегинде бир бомбага ээ болобуз... масихийлер ядролук бомбага ээ, яхудийлерде да ядролук бомба бар, азыр болсо индустар ядролук бомбага ээ болушууда. Ошондой болгон соң, эмне үчүн мусулмандар да мындай бомбага ээ болбошу керек? (Asia. Weekly Blitz (Dhaka Yasin Rahil (16 January 2009) War clouds hovering over South). Пакистан ушул максатта ядролук изилдөөлөр институтун түзүп, ага «ядролук энергия кеңеши» деген наам берди. Пакистан тынч максаттарда иштетилген ядролук энергияга ээ болууга аракет кылды. 1965-жылы биринчи изилдөө реактору ишке түшүрүлдү. 1972-жылы болсо табигый урандан ядролук энергия алуу биринчи станциясы жана оор суу станциясы (Карачи ядролук энергия станциясы) ачылды. Бул эки ядролук станция атом энергиясынын эл аралык агенттигинин толук көзөмөлү астына киргизилди... Пакистандын бул тармактагы аракеттери Индия 1974-жылы өзүнүн ядролук бомбасын жардырганга чейин

жөнөкөй таризде улантты. Индия өзүнүн ядролук бомбасын жардырып сыноодон өткөргөндөн кийин Пакистандагы мусулмандардын туйгулары козголду. Бул болсо Пакистан өз ядролук объектилерин куруп, ядролук жанылыгыга ээ болуу же аны иштеп чыгаруу жаатындагы аракеттерин тездетилишине таасир кылды. Пакистан 1987-жылы ядролук жанылыгыга ээ болууга жетишишти.

Пакистан Индиянын жөнөкөй куралдардагы үстөмдүгүн этибарга алып өз жерлерине жат аскерий бөлүмдөрдүн жылжып киришин токтотуу үчүн ядролук куралдарды ишке салуу саясатына таянууга туура келди. Мындан тышкары Пакистан ядролук бөрктөрдү жеткире алган баллистикалык ракеталар (Гаури, Шахин, М-11, Тармук... жана башкалар) программасын ишке ашырууга да киришти. (<http://www.atomicarchive.com/Reports/India/Misseles.shtml>).

Ошентип, Пакистан суук согуш доорунда жана андан кийин өзүнүн ядролук программасын кеңейтүүгө күчтүү аракет кылды. Натыйжада, бул программа кеңейип ядролук аскерий бөрктөрдү иштеп чыгаруу менен бирге баллистикалык ракеталарды иштеп чыгаруу жана самолётторду өнүктүрүп, ядролук бөрктөрдү жеткире алдырган системаларын да өз ичине камтыды.

2 – Америка суук согуш доорунда да, андан кийин да Индиянын ядролук программасын колдоп-кубаттады. Америка Индияны оор суу изилдөөлөр реактору (CIRUS) менен камсыздады. Бул реактор плутонду алуу үчүн зарыл. Индия андан пайдаланып 1974-жылы ядролук бомбасын жардырып сыноодон өткөрдү. Бул убакытка келип Вашингтон Бомбей сыртында жайгашкан Тарапурдагы ядролук энергия станциясына байытылган уранды жеткирүү жөнүндөгү 30 жыл мөөнөткө түзүлгөн келишим боюнча алып барылып жаткан сүйлөшүүнү кайра баштоого чечим кылды.

Кошмо Штаттар менен келишим түзүү боюнча алып барылган бул сүйлөшүү Индияга тендешсиз мүмкүнчүлүк берди. Индия бул мүмкүнчүлүктөн пайдаланып өзүнүн ядролук кубатын жана коргонуу тармагын кеңйте турган, ядролук ыдыроодон заттарды ажыратып ала турган, баллистикалык ракеталарга каршы калкан системасын жана ядролук бөрктүү ракеталарды атуучу суу асты кемелерин өнүктүрө турган болду. Бул болсо Индияга анык үстөмдүк мүмкүнчүлүгүн берет эле. Индия параллель түрдө аскерий түзүм бойлоп ракеталарды (Агни, Притхви... жана башкаларды) иштеп чыгарууга жана өзүнүн аскерий инфраструктураларын өнүктүрүүгө да киришти. (<http://www.atomicarchive.com/Reports/India/Misseles.shtml>).

3 – Ушул таризде Индия жана Пакистан ядролук мамлекеттерге айланды. Америкага малай «Жаната» партиясы 1998-жылы апрелдеги

шайлоолордо жеңип чыгышы менен абал капыстан өзгөрдү. Себеби, «Бхаратия Жаната» партиясы беш ядролук сыноону өткөрдү. Анын артынан Американын дагы бир малайы Пакистан режими да алты ядролук жардырууларды ишке ашырды. Клинтон жетекчилигинин буга каршы билдирген мамилеси – Клинтондун президенттик доору бүтүшү жакындашып калганына байланыштуу – эки мамлекетке каршы санкция колдонуу болду. Бул болсо Америка Индия жарым аралындагы бул эки ядролук күчтү тымызын моюнга алганына далалат кылат.

4 – Буш жетекчилигинин дооруна келип Американын Пакистан жана Индия менен болгон алакасы сезилээрлик түрдө өзгөрдү. Себеби, Америка Индиянын үлкөн мүмкүнчүлүктөрүн моюнга алды. Натыйжада, Индия Кытайга каршы бекем чеп жана стратегиялык шерик болууга ылайык талапкерге айланды. Ошол эле учурда, Америка Пакистанга НАТО блогунан тышкарыдагы негизги союздаш статусун берди. Мында Америка Пакистандан анын ордуна Уруулар регионунда «терроризмге» каршы согушууну талап кылды. Бул саясат «алакалар сахнасы – the de hyphenation of relations» деп аталды. Т.а. Америка – жогоруда айтылгандай – Индияга карата башкача саясат, Пакистанга карата башкача саясат жүргүзө турган болду.

5 – Американын ушул саясатына ылайык Индия Кытайга каршы, Пакистан болсо каршылык кыймылына каршы Американын алдыңкы фронту болду... Пакистандагы адамдардын көпчүлүгүн мусулмандар түзөт. Индияда болсо адамдардын көпчүлүгүн кафир мушриктер түзөт... Ошондуктан, Америка:

а) Пакистанды каршылык кыймылына каршы согушуу үчүн ядролук куралдар менен эмес, жөнөкөй куралдар менен колдой турган болду... Ал тургай, Пакистанга берилген экономикалык жана аскерий «жардамдар» (бул жардамдар Рейган жетекчилиги доорунда көбөйдү) Пакистандын ядролук программасына чекит коюу каражаты болду. Америка мамлекеттик департаментинин коопсуздук, илим жана технология боюнча өкүлү Жеймс Бакли кыскача мындай деди: «Пакистан ядролук программасына каршы мурунку жетекчилик киргизген оор санкциялардын ордуна, биз бул проблеманы салттуу жолдор менен чечүүнү үмүт кылып жатабыз. Биз Пакистан мамлекетинин кабатырлануусун тынчтандыруу үчүн ушундай кылып жатабыз, себеби бул мамлекет эң оболу ядролук кубатты тургузуу пикирине түшпөсүн». (Quoted in Akhtar Ali, *Pakistan's Nuclear Dilemma: Energy and Security Dimensions* (Karachi: Economic Research Unit, 1984, p.10.)). Т.а. Америка салттуу каражаттар дегенде жөнөкөй экономикалык жана аскерий жардамдарды назарга алууда. Американын бул саясаты ядролук колдоо көрсөтпөө менен гана эмес, жада калса, Пакистан ядролук программасын

өнүктүрбөөгө чакыруу менен да уланды. «... Америка президенти Барак Обама октябрда Пакистанды өз ядролук программасын өнүктүрбөөгө чакырды. Рейтер: 2016-жыл, 20-май».

Кошмо Штаттар Пакистан менен бир ядролук келишим түзүүнү жана Пакистандын ядролук материалдарды жеткирүүчү топко киришин да бир нече ирет четке какты... Америка Пакистандын бул топко киришине каршылык көрсөтүүдөн Исламабадды жергиликтүү объектилерде даярдалган плутонийден пайдаланып тактикалык ядролук куралдарды иштеп чыгарууга мажбур кылууну көздөгөн. Себеби, иштетилген плутоний көлөмүн салмак көлөмүнө салыштырганда аны ядролук аскерий бөрктөрдү күчөтүүгө ылайык кылып коёт. (3http://www.dawn.com/news/124803).

б) Бирок, Америка Индияны жөнөкөй куралдар менен да, ядролук куралдар менен да колдоп-кубаттоодо. Муну ачыктоо үчүн бул колдоп-кубаттоого тиешелүү кээ бир окуяларды карап чыгабыз:

– 2004-жылы январда президент Буш жана Индия премьер-министри Ваджапаи стратегиялык шериктештик келишими (NSSP) түзүлгөнүн жарыялашты. Бул келишим боюнча эки мамлекет төрт тармакта: тынч максаттардагы ядролук энергия, аба мейкиндигинен тынч максаттарда пайдалануу программасы, заманбап технология соодасы жана ракета коргонуу тармактарында кызматташтык кыла турган болду... 2005-2006-жылдарда Нью-Дели өзүнүн курал-жарактарга тиешелүү ядролук энергия программасы үчүн ядролук жанылыгы беймарал жетишиши туурасында Америкадан убада алды. Мында Индия эч кандай келишимге амал кылбай турган болду. Мисалы, ядролук сыноолорго толук тыюу салуу келишимине жана «майдаланган заттарды иштеп чыгарууну токтотуу» келишимине амал кылбай турган болду. Индиянын ракета программасына да эч кандай чектөөлөр салынбайт. 2007-жылы Индия «123» келишимине жетишти. Бул келишим Индия менен Америкага ядролук маселелер боюнча тынч кызматташуу мүмкүнчүлүгүн берет. Бул ядролук келишимдер Индияга өзүнүн ядролук программасы үчүн жергиликтүү өнөр жайда даярдалган уранды байытуу мүмкүнчүлүгүн берет. Акыйкатта болсо, бул Кошмо Штаттардын ядролук куралдын жайылышына жол бербөө келишими боюнча өз мойнуна алган милдеттенмени бузуу болуп эсептелет. Ушул келишимде «ядролук куралдарга ээ болууга уруксат берилген мамлекеттерден башка ар кандай мамлекетке ядролук курал-жаракты иштеп чыгарууга үндөгөн, же ушуга кызыктырган, же жардам берген ар кандай каражатка жол бербөө зарылдыгы» көрсөтүлгөн. (See SIPRI, *The NPT: The Main Political Barrier to Nuclear Weapon Proliferation* (London: Taylor and Francis, 1980), Appendix A, p.43).

– Шаркул Авсат гезити 2016-жылы 7-майда төмөндөгү кабарды таратты: «Индия премьер-министри Моди Кошмо Штаттар менен ири аскерий келишимге кол койду. Бул келишимге 14 жылдан кийин кол коюлду. Байма-бай алмашкан индус өкмөттөрү ага кол коюудан баш тартып келген. Бул келишим Кошмо Штаттар менен Индия армияларына аскерий техниканы оңдоо жана жаңылоо амалияттарын өткөрүүдө, деңизде биргеликте аскерий машыгуу өткөрүүдө эки мамлекеттин аскерий базаларынан пайдалануу укугун берет. Ушул келишим боюнча эки мамлекеттин деңиз күчтөрү суу асты кемелерине каршы согуштарда да кызматташат. Бул болсо маанилүү аскерий жана тактикалык технология тармактарынын бири болуп эсептелет. Кошмо Штаттар бул тармакта өзүнүн салттуу союздаштары менен гана кызматташтык кылат. Кошмо Штаттар дүйнөдө эң чоң суу асты кемелеринин флотуна ээ. Кытай болсо суу асты кемелеринин флоту боюнча Индиядан үстөм турат...» . Суу асты кемелери ар кандай ядролук согушта экинчи соккуну берүү үчүн маанилүү. Себеби, аларды радар аркылуу күзөтүү мүмкүнчүлүгү жок. Индия акыркы убактарда ушул келишимде көрсөтүлгөн жеңилдиктер себептүү «Ариана» деген суу асты кемесинен баллистикалык ракетаны атуу сыноосун ийгиликтүү өткөрүүгө жетишти. Бул болсо Кытай жана Пакистандын кыжырын козгоду. Себеби, бул сыноо Индиянын экинчи соккуну жолдоодогу кубатка карай алга кадам таштаганына далалат кылат. (<http://missilethreat.com/china-concerned-about-indian-submarine-missile/>).

– Америка Индияны «Ядролук материалдарды жеткирүү тобуна» кошууга бир катар аракеттерди жасады. Бирок, Кытай буга каршы чыкты. Американын Индияны бул топко кошуудан көздөгөн максаты – бул топко кошулуу Индияны ядролук аскерий бөктөр саны боюнча Кытайдан өтүп кетиши үчүн зарыл ядролук материалдар менен камсыздайт. (<http://www.icanw.org/the-facts/nuclear-arsenals/>).

Үчүнчү: ядролук материалдарды жеткирүүчү топтун вакиълигине келсек, ал төмөнкүдөй:

1 – Бул топ Индия 1974-жылы май айында жардыруу сыноосун өткөргөндөн кийин түзүлдү. Анын биринчи жыйыны 1975-жылы ноябрда болуп өттү. Бул топко башында жети мамлекет: Канада, Батыш Германия, Франция, Япония, Советтер Союзу, Бириккен Королдук, Кошмо Штаттар мүчө болду. 1976-1977-жылдары бул топтун мүчөлөрүнүн саны 15ке жетти. Ошондон кийин анын мүчөлөрүнүн саны көбөйүп учурда 48ди түзөт. Бирок, бул топто чыныгы таасир жана өкүмдарлык ири ядролук мамлекеттерге, өзгөчө АКШга таандык.

2 – Бул топтун максаты ядролук куралдардын жайылышын көзөмөлдөө. Бул көзөмөл ядролук куралдарды өнүктүрүүдө зарыл болгон

материалдарды экспорттоо жана кайра транспортировка кылууну көзөмөлдөөнү о.э. ядролук материалдарды коргоо жана коопсуз сактоо каражаттарын жакшыртууну камтыйт. Бул топ ядролук материалдарды жана технологияларды сатып алууга укуктуу мамлекеттерди жана мындай материалдар менен иштөөгө тыюу салынган мамлекеттерди белгилеп чыгат.

3 – Бул топко кошулууда ири ядролук мамлекеттердин, өзгөчө Американын таасири өз өкүмүн өткөрөт. Бул мамлекеттер өз кызыкчылыктарына карап бул кошулууга ыраазылык берет жана аны четке кагат... Ядролук материалдарды жеткирүүчү бул топ ядролук материалдардын жайылуу проблемасын жана мамлекеттерге экспорттоло турган материалдарды көзөмөлдө кармап туруу проблемасын чечүү үчүн зарыл болгон саясаттар жыйындысын да ири ядролук мамлекеттердин, эң оболу Американын өкүмүсүз түзө албайт. Бул ири мамлекеттер жана Америка экспорт кылына турган материалдарды, айрыкча, эки жактуу максаттарда иштетүүгө мүмкүн болгон материалдарды көзөмөлдөө аркылуу өз өкүмүн өткөрөт. Бул болсо ири мамлекеттердин, айрыкча, Американын кызыкчылыктарына кызмат кылат. Себеби, Америка эки жактуу максаттарда иштетилиши мүмкүн деген шылтоо менен уруксат берет же тыюу салат...

Ошондуктан, ядролук материалдарды жеткирүүчү топко кошулуу – ядролук куралды иштеп чыгарууну жана өнүктүрүүнү тездетүүгө жардам берген ядролук материалдарга жана зарыл нерселерге ээ болууну жеңилдетсе да, бирок, бул иш аң-сезимдүү түрдө болушу зарыл. Мында ушул зордукчул мамлекеттердин пландарынан сак болуу зарыл. Себеби, ошондо мамлекеттин бул топко кошулушу анын ядролук программасын өнүктүрүүгө каражат болуп берет. Ошондо бул мамлекет ушул зордукчул мамлекеттер пайдаланган кудуретсиз мамлекет болбойт.

4-рамазан, 1437-х.

9-июнь, 2016-м.

Пакистан-Кытай экономикалык коридору жана Иран-Индия-Афганистан үчтүк долбоору

Суроо: «Иран, Индия жана Афганистан ортосунда Иран түштүгүндөгү Оман булуңуна чыккан Чабехар порту аркылуу транзит жүктөрдү ташуу боюнча кызматташуу үчүн үчтүк келишимине кол коюлду. Бул стратегиялык келишимден үч мамлекет ортосунда жүктөрдү ташуу үчүн эл аралык коридорду жолго коюу көздөлгөн. Чабехар порту Гвадар деңиз портунан (Пакистан) 100 км. алыстыкта жайгашкан. Кытай Гвадар портун Пакистан-Кытай экономикалык коридору долбоору алкагында реконструкция кылууда. Бул долбоор үчүн 46 миллиард доллар бөлүнгөн». (Арабийя, 2016-жыл, 24-май). 2015-жылы 20-апрелде Кытай жана Пакистан ушул экономикалык коридор долбоорун баштоого келишип алган... Суроо төмөнкүчө: булар жөн гана үлкөн экономикалык долбоорлорбу же аларда саясий факторлор да барбы? Белгилүү болгондой, бул долбоорлорго катышкан мамлекеттер – Кытайды кошпогондо – Америкага көз каранды. Бул болсо, ушул долбоорлордун артында Кытайды Түштүк Кытай деңизинен алыста алек кылып коюу үчүн тузакка түшүрүү жана экономикалык жактан алдан тайдыруу планы турганын түшүндүрөбү? Анткени, бул коридор маанилүү болсо да, бирок, андан түшкөн экономикалык киреше 46 миллиард доллар чыгашага туура келбейт го? Акыркы суроо: бул долбоорлордо аларга кол койгон мамлекеттер гана эмес, башка мамлекеттер да, мисалы Орто Азия мамлекеттери да бутага алынганбы? Аллах сизди жакшылык менен сыйласын. Суроо созулуп кеткени үчүн үзүр сураймын.

Жооп: жооп анык болушу үчүн ушул нерселерди карап чыгабыз:

Биринчи: Американын бул долбоорлорго кошулган мамлекеттер менен болгон алакасы:

1 – Индия «Бхаратия Жаната» партиясынын өкмөтү доорунда Америкага малай болуп калды. Бул партия 1998-жылы бийликке келип 2004-жылы бийликтен кетти. Он жылдан кийин т.а. 2014-жылы бул партия Моди башчылыгында кайра дагы бийликке келди. Бул мезгилге келип Американын колдоосу анык болуп калды. Натыйжада, Америка менен Индия ортосунда түрдүү тармактарда, айрыкча ядролук тармакта келишимдер түзүлүшү күчөдү. Бул келишимдердин Кытайга каршы багытталганы анык. Пакистан болсо токсонунчу жылдардагы Наваз Шариф өкмөтү доорунан тартып Парвез Мушарраф өкмөтүнө чейин, Асиф Зардарий өкмөтүнөн тартып азыркы Наваз Шариф өкмөтүнө чейин Америкага малай бойдон келди. Индия менен Пакистан ортосунда – экөөсү тең Америкага малай болгондуктан – өз ара жакындашуу жүз берди. Пакистан Америка көрсөтмөлөрүнө ылайык Индия пайдасына бир

катар маанилүү нерселерден баш тартты. Америка Индиядагы малайларын жана алардын Кытайга каршы позицияларын бекемдөө үчүн Пакистанга мына ушундай көрсөтмөлөрдү берди. Америка Пакистанга «терроризм жана экстремизмге» каршы согуш деген аталышта ичкеридеги жана региондогу Исламий кыймылдарга каршы согушуу вазыйпасын жүктөдү. 2016-жылы 9-июндагы суроонун жообунда мындай делген: «Индия режими да, Пакистан режими да Америкага малай болсо да, бирок, Американын бул эки мамлекеттен көздөгөн максаты ар түрдүү. Себеби, Америка Индиянын Кытайга каршы «найза» болушун максат кылат. Ал эми, Американын Пакистанга карата максаты – Пакистанды Америкага каршы күрөшүп жаткан Пакистан жана афган каршылык кыймылына каршы коюу...».

2 – Иран жөнүндө айтсак, ал да Америкага малай. Иран Америкага Афганистанды басып алып, ал жерде орношуп алышына жардам бергенин, мурунку Карзай өкмөтү жана азыркы Ашраф Ганий өкмөтү сыяктуу Америкага малай өкмөттөрдү колдоп-кубаттап келе жатканын моюнга алды. 2016-жылы 29-июнда Түркиянын «Дүйнө кабарлары» сайты ушул кабарды таратты: ««Иран» газетасы Ирандын мурунку тышкы иштер министри Али Акбар Вилаетий менен маек өткөрдү. Ал азыр жумхурият муршиди Али Хаменеийдин башкы кеңешчиси болуп турат. Ал маек учурунда Иран менен Америка ортосунда алака жана кызматташтык бар экенин моюнга алып мындай деди: «Иран Афганистан жаатында Америка менен сүйлөшүүлөрдү алып барды. Ушул сүйлөшүүлөрдө БУУдагы туруктуу өкүлүбүз, азыр тышкы иштер министри болуп иштеп жаткан Мухаммад Жавад Зариф биздин өкүлүбүз болду. Ошол кезде Афганистандын чоң бөлүгү Талибандын колунда эле. Эгер, Иран болбогондо Америка ушул шарттарда Афганистанга кире албайт эле». Ал ушуларды кошумчалады: «Ирак жаатында да дал ушундай болду. Анткени Иракта да Иран менен Америка өз ара келишим түздү. Саддам кулагандан кийин Иракта коопсуздукту камсыздоо боюнча кызматташтуу максатында сүйлөшүүлөр алып барылды...»». Сайт Ирандын мурунку президенти Хашимий Рафсанжанийдин дал ушундай моюнга алууларын ачыктаган. Рафсанжаний мындай деген: «Азыр Америка менен Иран ортосунда болуп жаткан сүйлөшүүлөр жогорку муршидик макамынан алдын ала алынган макулдук негизинде алып барылууда. Америка менен сүйлөшүүлөр Хасан Руханий өкмөтүнүн келишинен беш жыл алты ай мурун Оман султаны Кабус ортомчулугунда башталган»...». Булардын баары Ирандын Америка менен алакада экенин тастыктап турат. Мунун акысына Америка Ирандын Ирак жана Афганистандагы ролун колдоп-кубаттай турган болду... 2014-жылы 11-июндагы суроонун жообунда мындай делген: «Башка тараптан, Америка

Индияга Афганистанда роль бергени жана бул эки мамлекет ортосундагы алакаларды бекемдөөгө аракет кылып жатканы байкалууда. Америка Афганистанда туруктуулукту камсыздоодо Пакистанга муктаж болуп калбоо үчүн Индия менен Афганистан ортосундагы алакаларды бекемдөөгө аракет кылууда. Ошондуктан, Модии ант берүү ырасымында жолугушкан биринчи президент Афганистан президенти Карзай болду. Америка учурда Индиядагы бийлик Америкага баш ийип турганда Пакистанга караганда Индияга көбүрөөк ишеним артат. Ал тургай, Пакистандагы бийлик Америкага малай болсо да, бирок, Америка бул исламий өлкөдө ар кандай учурда ар кандай өзгөрүү жүз бериши мүмкүндүгүнөн коркот. Ошондуктан, Америка Пакистанга узак убакыт аралыгында ишенбей келүүдө... Ошентип, Индия Америка малайы Модии доорунда Афганистандагы Америкага малай режимдин пайдасына коопсуздук жагынан активдүү роль ойномокчу». Азыр болсо буга экономикалык кызматташтык да кошулду. Мындан максат коопсуздук боюнча кызматташтыкты бекемдөө жана Американын Афганистандагы таасирин коргоо.

Экинчи: Иран-Индия-Афганистан долбоору:

1 – Индия менен Иран Чабехарга Индия аркылуу чыгуу идеясын биринчи жолу 2003-жылы талкуулаган. Ошол кезде эки мамлекет бул портту биргеликте реконструкциялоого келишип алган. 2004-жылы болсо индус компанияларынын ассоциациясы Ирандын объектилерин реконструкциялоо порттор жана жүк ташуу уюму менен өз ара келишим меморандумуна (MoU) кол койду. Бирок, бул нерсе жүзөгө чыкпады. Бирок, 2015-жылы майда Ирандын ядролук программасы жаатында кеңири көлөмдүү ортоктош иш алып баруу планынан эки ай мурун индус транспорт министри Нитин Гадкари Чабехар боюнча өз ара келишим меморандумун кол коюу үчүн Иранга барды. Мына ошондон кийин эле Чабехар келишим долбоорун акырына жеткирүү үчүн Нью-Делиде Иран, Афганистан жана Индиянын өкүлдөрү чогулду. 2016-жылы 23-майда бул үч мамлекет ортосунда келишимге кол коюлду. Бул келишим Ирандын Чабехар портун реконструкциялап аны Индия океанындагы соода коридоруна айландуу үчүн түзүлдү. Максат үч мамлекет ортосунда товар айырбаштоону көбөйтүү. Бул болсо Ирандын ядролук программасы жөнүндөгү келишимге кол коюлушу артынан санкциялар алып салынгандан кийин жүзөгө келмек. Индия премьер-министри Модии Тегеранда «анын мамлекети Чабехар портун реконструкциялоо үчүн 500 миллион доллар кредит долбооруна каражат бөлүшүн» айтып мындай деди: «... Биз дүйнө менен байланышууну каалайбыз, бирок үч мамлекеттин өз ара байланышуусу биринчи маселе... Бул албетте тынчтык жана жыргалчылык коридору болот... Ал экономикалык алакага

таасир кылат». Иран президенти Руханий ушуларды айтты: «Бу келишим экономикалык келишим гана болбостон, саясий жана регионалдык келишим. Бирок ал эч бир мамлекетке каршы багытталбаган. Бул келишим региондо туруктуулук жана тынчтык орнотууга салым кошуусу мүмкүн». Руханий Модии менен 12 өз ара түшүнүү меморандумуна кол койду. Бул меморандум боюнча Индия Тегеранга 6,5 миллиард доллар бериши керек. Иран ага карата киргизилген эл аралык санкциялар себептүү бул акчаларды кайтара албайт. (Франс Пресс агенттиги, 2016-жыл, 25-май). Француз маалымат агенттиги буга түшүндүрмө берип ушуларды кошумчалады: «Бул келишим деңиздерге чыгуу жолуна ээ болбогон Афганистанга деңиз портунан пайдалануу мүмкүнчүлүгүн берет. Бул келишим Иран аркылуу Афганистанга өтө турган темир жолун куруу долбоорун да камтыйт. Ал Индиянын Кытайга каршы стратегиялык жеңиши болуп эсептелет. Индия Чабехардан 100 км. алыстагы Гвадар портуна капитал жаткырып жаткан Кытай менен атаандашмакчы». Иран президентинин ачык-айкын сөздөрүнөн көрүнүп тургандай, бул долбоорлор экономикалык гана эмес, саясий долбоор жана Кытайга коңшулаш региондогу регионалдык кырдаалга алакасы бар. Иран президенти бул долбоорлор эч бир мамлекетке каршы багытталбаганын айтты. Бирок, бул долбоорлор бир мамлекетке каршы багытталганы көрүнүп турат! Анткени, Иран президенти алардын экономикалык гана эмес, саясий жана регионалдык долбоорлор экенин да моюнга алды. Индус премьер-министри болсо үч мамлекет ортосундагы байланышты т.а. үчөөсү ортосундагы алакаларды бекемдөө зарылдыгын жана буга ушул үч мамлекеттин максаттары себеп экенин көрсөтүп өттү.

2 – Бул Индия-Иран долбоорлорунан максат Орто Азия республикаларына кирип баруу экени да маалымдалды. Иран тышкы иштер министри Жавад Зариф «Чабехар портун реконструкциялоо жөнүндөгү Иран Ислам республикасы менен Индия ортосундагы бул стратегиялык долбоорду – бул порттун Орто Азияны Кытай менен байланыштырган темир жол, кургактык жана соода жолдорун өрчүтүүдө өзгөчө ролу бар болгону үчүн – тезирээк ишке ашырууга» чакырды. (Иран аалам гезити, 2016-жыл, 17-апрель). Индус тышкы иштер министрлиги да: «Бул келишим Чабехар портунан пайдаланууну жакшылап, Афганистандын экономикалык өнүгүүсүнө салым кошот жана жакшыраак регионалдык байланыштарга жол ачат. Ал Индия жана Афганистан менен Орто Азия ортосундагы алакаларды да камтыйт» деп билдирди. (Дипломатия, 2016-жыл, 18-апрель). Бул Иран президенти Хасан Руханийдин 2016-жылы 24-майда өткөрүлгөн басма сөз конференциясында айткан сөздөрүнөн да ачык-айкын түшүнүлүп турат.

Ал мындай деген: «Чабехарда биргеликте капитал жаткыруубуз Индияны ишеничтүү жол аркылуу Афганистан жана Орто Азия мамлекеттери менен байланыштыруу мүмкүнчүлүгүн берет». (Quartz India, 2016-жыл, 24-май). «Индус өкмөтү жакында Чабехар портуна 100 миллион доллар көлөмүндө капитал жаткыруу долбоорун макулдады». (Иран аалам гезити, 2016-жыл, 2-июнь). Чабехар порту Оман булуңунда жана Индия океанында стратегиялык мааниге ээ экени, Орто Азия мамлекеттери жана Афганистан үчүн эң ыңгайлуу жол экени айтылууда.

Үчүнчү: Кытай-Пакистан долбоору:

1 – Кытай президенти Си Цзиньпин 2015-жылы 20-апрелде Пакистанга келип бул мамлекет менен бир катар келишимдерге кол койду. Келишимдерде көлөмү 46 миллиард доллар болгон долбоорлорду ишке ашыруу көрсөтүлгөн. Бул долбоорлор Пакистандагы Гвадар портунан Кытай батышындагы Шинжанга (Чыгыш Түркстанга) чейин жаткырыла турган 3 миң км. жолдор тармагын курууну камтыйт. Мындан тышкары темир жолдор жана түтүктөр да жаткырылат. Бул долбоорлор Кытайдын Индия океанына жана анын артындагы жерлерге кирип баруусун камсыздайт. (Рейтер). «Рейтер» Пакистан парламентиндеги коргоо комиссиясынын төрагасы Мушахид Хусайн Саййиддин ушул сөздөрүн ачыктады: «Пакистан азыр Кытай үчүн негизги мааниге ээ. Ошондуктан, бул ийгиликтүү болушу керек жана биз аны ийгиликтүү болот деп билебиз». Айрым кабарчылар минтип жазышты: «Бул Кытайдын Борбор Азия жана анын түштүгүндөгү экономикалык таасирин бекемдөөгө умтулуудагы чоң алга жылуу болуп эсептелет. Бул каражат Кошмо Штаттар Пакистанда сарптап жаткан каражаттан кыйла көп». Ошол күнү Пакистан министри Ихсан Икбал «Франс Пресске» мындай деп билдирди: «Албетте, бул инвестициялар үлкөн жана реалдуу долбоорлор. Алар Пакистан экономикасына чоң таасир кылат». Кытай президенти болсо Пакистан маалымат каражаттарына ушуларды айтты: «Кытай жана Пакистан коопсуздук тармагында кызматташтыкты бекемдөө үчүн коопсуздук жаатындагы коркунучтарга каршы аракеттерди бириктирүүгө муктаж». Кытай Пакистанга капитал жаткыруу боюнча 50 келишимге кол койду. Алардын 30 келишими экономикалык коридорго таандык. Наваз Шариф ушуларды айтты: «Си Цзиньпиндин Пакистанга келиши эки мамлекет ортосундагы алакалар тарыхындагы бурулуш чекити болуп эсептелет. Кытай менен достук Пакистан тышкы саясатындагы негизги маселе». Пакистан министри Хусайн Мамнун ушуларды билдирди: «Бул долбоордон 3 миллиардга жакын адам пайда көрөт. Пакистан Кытайга Гвадар портунан кырк жыл ичинде пайдаланышы үчүн чектелген укуктарды берди». Жаңы экономикалык коридорду коргоо үчүн жаңы күчтөрдөн 13000 аскерийден

турган дивизия түзүлдү. Кытай болсо Пакистанга жашыруун ядролук жардамды көрсөтөт жана ракеталарды берет. Кытай Пакистанга 2750 км. аралыкка учкан ядролук кубатка ээ баллистикалык ракеталарды да берет. Пакистан премьер-министри «Кытай экономикалык коридору үстүнөн жеке өзү көзөмөл кылышын, бул коридор региондогу миллиондогон калктын тагдырын өзгөртүшү мүмкүндүгүн жана бул экономикалык коридор бүткүл регионду ылдам жолдор жана темир жолдор тармагы аркылуу байланыштырышын...» айтты. (Пакистан расмий маалымат агенттиги, 2016-жыл, 12-июль).

2 – Бул экономикалык иш Кытайды Пакистан менен болгон алакаларына маани берүүгө тартат. Анткени Пакистан ушуга жан үрөп умтулууда жана Кытайды ушул экономикалык долбоорлор менен кызыктырууга аракет кылууда. Пакистан Кытайдын ушул долбоорлорго үлкөн каражаттарды сарптоосуна жетишип аны ушул жактан алек кылып коймокчу. Муну менен Пакистан өз кожоюну Америкага кызмат көрсөткөн болот. Анткени Америка Кытайды курчоого жана кысымга алып, аны менен атаандашуусуна жол бербөөгө аракет кылууда. Америка Кытайды Түштүк Кытай деңизи үстүнөн көзөмөл орнотуудан мүмкүн болушунча алыстатып, башка нерсе менен алек кылып коюуга аракет кылууда. Бул иш Америка үчүн маанилүү. Америка Кытайдын Түштүк Кытай деңизи үстүнөн көзөмөл орнотууга болгон аракеттерине тоскоолдук кылууда бардык күчүн жумшап келүүдө. Анткени, Кытай өз көзөмөлүн орнотсо аралдарды кеңейтип, ал жерлерге аэродромдорду жана портторду курат. Андан кийин Кытайдын аралдардан турган архипелагга өкүмдар болуп алышы табигый болуп калат. Белгилүү болгондой, бул архипелагда 250га жакын арал бар. Америка Кытайды муну менен алек болуп калуудан алыстатып, аны кызыктыра турган башка долбоорлорго буруп жибермекчи. Кытай ал үчүн эч бир мааниси жок аралдардан көрө пайдалуу деп билиши үчүн башка долбоорлор мына ушундай кызыктыруучу болушу керек! Ошондуктан, индустардын Бхарата порту жана 60 миль аралыкта бири-бирине жакын эки портко багытталган Индия-Иран-Афганистан долбоорлору тушунда Пакистандын Гвадар портуна багытталган Пакистан-Кытай долбоорлору Кытайды ушул регионго алек кылып коёт... Белгилүү болгондой, Пакистандагы Гвадар порту жана Ирандагы Чабехар порту регион үчүн стратегиялык географиялык жана геосаясий мааниге ээ. Эки порт эл аралык деңиз жолуна жана нефть соодасына карата да мааниге ээ. Түштүк Азия боюнча эксперт Адам В. Ларки бул долбоорлор келишимдеринин саясий табиятын минтип деп көрсөтүп өттү: «Кытайдын Гвадардагы ролунун көлөмүн жана максатын Индиянын Чабехардагы ролуна салыштырып болбойт. Бирок америкалыктар Индия Кытайдын кеңейүү

идеясына тоскоолдук кылганына кубанышууда». «Кошмо Штаттар Чабехар порту боюнча Индия менен Иран ортосунда түзүлгөн келишимди колдоп-кубаттоодо. Анткени бул келишим Кытай менен Пакистан ортосундагы Гвадар долбоорун курчоого алат. (Firstpost.com, 2016-жыл, 26-май). Демек, Америка Кытайга Пакистан менен түзүлгөн ушул долбоор аркылуу таасир өткөрмөкчү. Анткени 46 миллиард долларды түзгөн Кытай-Пакистан экономикалык коридору долбоору ишке ашса, ал Кытай үчүн кудум жүрөк катары болуп калат. Бул болсо Кытайдын бул долбоордон оңойлук менен баш тартпашын түшүндүрөт. Натыйжада, Кытай бул долбоор менен алек болуп калып, Түштүк Кытай деңизи сыяктуу андан да маанилүү болгон башка региондорго колу бошбой калат...

Америка бул региондогу мамлекеттерди Кытайга каршы тукурууга да аракет кылууда. Ушул мамлекеттердин бири Филиппин. Филиппин Кытай менен талашып жаткан талаш аралдар боюнча эл аралык сотко кайрылды жана бул сот Филиппиндин пайдасына өкүм чыгарды. Голландиянын Гаага шаарындагы эл аралык арбитраждык соту 2016-жылы 12-июлда мындай токтом чыгарды: «Кытай тогуз чекит сызык ичиндеги деңиз регионундагы ресурстар үстүнөн тарыхый укугу бар экенин талап кылышы мыйзамдуу негизге ээ эмес. Кытай балык улоо, нефть казып алуу, жасалма аралдарды куруу иштерине аралашуу аркылуу жана кытайлык аңчыларга ушул региондо аң улоосуна тыюу салбоо аркылуу Филиппиндин чектелген экономикалык регионундагы суверенитет укугун тебеледи». Кытай бул токтом жарыяланышы менен дароо өзүнүн расмий маалымат агенттиги «Синьхуа» аркылуу ушуларды баса белгиледи: «Кытай бул соттун токтомун кабыл албайт жана моюнга албайт». Кытай тышкы иштер министрлиги ушул жарыядан кийин: «Бул өкүм негизсиз, милдеттендире турган эч кандай күчкө ээ эмес» деп билдирди. Министрлик: «Бул Кытай менен жаңжалды чечүү да эмес, Түштүк Кытай деңизинде тынчтык жана туруктуулукту сактоо да эмес, тескерисинче ыпплас максат», - деп билдирди. Андан кийин Кытай президенти Си Цзиньпин «анын мамлекети эл аралык соттун өкүмүнө таяна турган эч кандай сунушту же иш-аракетти кабыл албашын» билдирди. Ошондо Америка дароо бул соттун токтомун колдошун билдирди жана мамлекеттик департаменттин өкүлү Жон Кирби аркылуу «Бу токтом Кытай жана Филиппин үчүн мыйзамдуу жактан толук жана милдеттүү токтом, ал Түштүк Кытай деңизиндеги жаңжалдарды тынч жол менен чечүүдөгү ортоктош максатка чоң салым кошот», деп баса белгиледи жана «Бардык тараптарды бул токтомго амал кылууга жана провокация мазмунундагы билдирүүлөрдү берүүнү же провокация

иштерди жасоону токтотууга» чакырды. (ДПА, АФП, 2016-жыл, 12-июль).

Төртүнчү: жогорудагы нерселерден суроодо келген маселелердин жооптору мындайча айкындашат:

а) Индия, Иран, Афганистан ортосунда жана Пакистан менен Кытай ортосунда жүзөгө келген экономикалык иштер экономикалык иштер гана болуп калбастан, алардан саясий максаттар да көздөлгөн. Айрыкча Кытайдан тышкары бул мамлекеттердин баары Америка саясатына көз каранды болгону үчүн бул иштерден саясий максаттар да көздөлгөн.

б) Америка Индияга Кытайга каршы туруу ролун берди. Америка Индиянын ядролук кубатын бекемдөөгө аракет кылгандай индус экономикасын бекемдөөгө да аракет кылууда. Анткени, ошондо Индия ушул ролду ойной алат. Америка Индияны Иран менен колдоодо жана ага Иранда капитал жаткыруу эшиктерин ачып берүүдө. Америка Иран экономикасын бекемдөөгө да аракет кылууда. Анткени, ошондо Иран кулабастан жана бул региондо Америка тарабынан жүктөлгөн ролун аткарууну улантат. Америка өзүнүн Афганистандагы таасирин коргоо үчүн Индияга Афганистанда роль ойноо вазыйпасын тапшырды. Иран да Американын Афганистандагы таасирин бекемдөөдө. Ушул максатта Индия жана Иран Америка басып алган Афганистан экономикасын колдоо жана ага деңиз портуна чыгуу жолун ачып берүү үчүн аракетке келди.

в) Америка Пакистанды Кытай менен алакаларды бекемдөөгө шыктандырууда, анткени, ошондо Кытайды Түштүк Кытай деңизи үстүнөн көзөмөл орнотуу иштерин кеңейтүүдөн алыстаткан долбоорлор менен кызыктырат. Ошол эле учурда, Америка бул деңиздеги мамлекеттерди Кытайга каршы тукуруп, Кытайга проблемаларды жана кыйынчылыктарды туудурууда. Бул проблемалардын акыркысы Гаага эл аралык арбитраждык соту тарабынан чыгарылган саясийлешкен токтом.

г) Америка Орто Азия регионун да бутага алууда. Анткени, Америка бул регионду Пакистан менен кызматташтык кылууга тартууга аракет кылууда жана Кытай кура турган экономикалык коридор аркылуу деңиз портуна чыгуу кызыкчылыктары менен бул регионду кызыктырууда. Анткени, муну менен Америка бул регион акимдерин өзүнүн малайы Пакистан кызыкчылыктары менен байлап коёт жана мына ошондон кийин алардын Пакистан менен болгон алакаларынан жана алардын Пакистандагы кызыкчылыктарынан пайдаланып алар менен байланышууга жетишет. Натыйжада, аларды сатып алат. Башка тараптан болсо үчтүк (Иран, Индия, Афганистан) долбоорунан көздөлгөн максаттардын бири Орто Азияга кирип баруу. Муну ирандык жана индус жооптуулары ачык айтышты. Америкага малай бул мамлекеттер аркылуу

Орто Азияга кирип баруу болсо шексиз Америка кызыкчылыктарына кызмат кылат. Анткени, муну менен ал жердеги орус таасирин сүрүп чыгаруу үчүн Американын бул региондогу таасири бекемделет.

Бешинчи: акырында ушуну айтабыз, бул регион жүздөгөн жылдар Исламий Халифалык доорунда Ислам башкаруусу астында болуп келген. Бул региондогу Жибек жолу жана бардык соода жолдору, порттор Халифалык мамлекетинин көзөмөлүндө болгон. Соодагерлердин көпчүлүгү мусулмандар болуп, алар ар тараптан соода малдарын алып барышкан жана Ислам даъватын жеткиришкен. Мунун натыйжасында миллиондогон адамдар Исламга кирген. Алар кийин көбөйүп жүздөгөн миллиондорду түзүштү. Жакында бул регион – Аллахтын уруксаты менен – дагы ошол абалына, балким андан да жакшыраак абалына кайтат. Ошондо бийликте калуу, чириген ыпплас режимдерин жана тар улуттук кызыкчылыктарын сактап калуу акысына Америкага кызмат кылып жаткан, Америка буйруктарын аткарып жаткан малайлар калбайт. Эртеңки күн аны күтүүчүгө жакын.

﴿وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ ۚ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

«Аллах Өз ишинде үстөм. Бирок, адамдардын көпчүлүгү (муну) билишпейт» [12:21]

16-шаввал, 1437-х.

21-июль, 2016-м.

Американын Пакистандагы малайларын алмаштыруусу

Суроо: «Пакистандын мурунку премьер-министри Беназир Бхуттонун уулу Билавал Бхутто Зардарий бүгүн, шаршемби күнү премьер-министр Шахбаз Шариф өкмөтүнүн тышкы иштер министри болуп дайындалып ант берди. Белгилүү болгондой, Шариф өкмөтү Имран Ханга ишеним билдирөө артынан түзүлгөн. 33 жаштагы Бхутто Зардарий Пакистан Элдик Партиясын жетектейт...». (Ал-Жазира, 2022-жыл, 27-апрель). Агасы Навази Шарифтен кийин Пакистан Мусулман Лигасы Партиясын (PML-N) жетектөөнү колуна алган Шахбаз Шариф өкмөтү Имран Ханга ишеним билдирбөө артынан бир апта өтүп, 2022-жылы 19-апрелде ант берген. Ушул жерде бир суроо пайда туулат – бул өзгөрүүнүн себеби эмне? Белгилүү болгондой, Имран Хан кызматка дайындалып жатканда армия тарабынан колдоп-кубатталган парламент ага ишеним билдирген. Ошол убакта Пакистан Мусулман Лигасы менен Пакистан Элдик Партиясы армиянын каарына калган эле. Ко-ош, учурда эмне өзгөрдү? Көптөгөн жылдардан бери бийликтин артында турган Американын бул маселеде колу барбы?

Жооп: бул суроолорго жооп ачык-айкын болушу үчүн ушуларды карап чыгабыз:

Биринчи: Имран Хан бийликке кантип келди:

1 – Армия Имран Хандын бийликке келишине жол ачып берди. Имран Хан өкмөтү генералдарга сөзсүз моюн сунган. 2018-жылдагы шайлоодо жеңишке жетишип, мамлекетти коррупция жана тууганчылыктан тазалоо үчүн «Жаңы Пакистанды» куруу убадасы менен бийликке келген Имран Хан аскерийлерге өтө жакын болгону үчүн сындоолорго да учураган. Имран Хан акыркы кездерге чейин Пакистан премьер-министрлери арасында аскерийлердин эң жакын союздаштарынын бири катары айтылып жаткан, ал тургай, армияга көз карандылыкта айыпталган. Аскерийлердин жардамы болбогондо ал ишеним вотумун ала албайт эле! Имран Хан Пакистан Адилет Кыймылы (PTI) деп аталган саясий партияга негиз салганын 1996-жылы билдирген. Ал 1997-жылдагы жалпы шайлоолордо Улуттук Ассамблеяда эч кандай орунду ала албады. 2013-жылы Имран Хан жетектеген Пакистан Адилет Кыймылы армиянын колдоп-кубаттоосун алганы үчүн Пакистан саясатына таасир өткөрө баштады. Ошондо Улуттук Ассамблеяда 30 орунга ээ болду. Муну менен Пакистан Мусулман Лигасы жана Пакистан Элдик Партиясынан кийин үчүнчү ири оппозициялык партияга айланды. Кийин армия Имран Ханга 2018-жылдагы шайлоолордо жеңишке жетүү мүмкүнчүлүгүн берди. Албетте, бул башкы штаб башчысы Камар

Бажванын командасы жалпы шайлоолорду көзөмөлдөшүнө Имран Хандын макул болушу артынан болду.

2 – О.э. армия генерал-лейтенант Фаяз Хамид жетектеген разведка кызматы аркылуу Имран Хандын саясий келечегин жакшыртуу үстүндө иштеди. Пакистан разведкасы бүткүл өлкө бойлоп жолугушууларды уюштурууга жардам берип, аны жеңүүчү талапкерге айлантты. Армия башка партиялардагы саясатыларды өз партияларынан чыгып, шайлоочулары менен Имран Хандын партиясына кошулууга көндүрдү. О.э. басма сөзгө да басым кылып, Пакистан Мусулман Лигасын сындаган Пакистан Адилет Кыймылын жакшы көрүнүштө көрсөтүүгө мажбурлады. Коопсуздук кызматы Пакистан Мусулман Лигасы (Наваз) партиясынын кызматкерлерине басым өткөрүп, аларды куугунтуктады жана камакка алды. Армия парда артында туруп, Пакистан Мусулман Лигасынын талапкерлерин өз талапкерлигин көрсөтүү мүмкүнчүлүгүнөн ажыратууга аракет кылды...

3 – Имран Хандын партиясы Улуттук Ассамблеяда 149 орунду ээлеген болсо да, бирок, өкмөт түзүү үчүн зарыл болгон 172 орунду ала алган жок. Бирок, ал армиянын жардамы менен коалициялык өкмөт түзүүгө жетишти. Коалициялык өкмөт Пакистан армиясынын планы болуп, эгер Имран Хан өз оюн өзгөртүп, армияга каршы чыккыдай болсо, кайтуу жолун камсыздоо көздөлгөн эле. О.э. разведка кызматы Пакистан Элдик Партиясынын мүчөлөрүн Имран Хан өкмөтүнө тартууга да жетишти. Ошентип, разведка кызматынын таасири жана басымы менен Имран Хан тобунан болгон 17 киши министрлик кызматын ээледі. Министрлер кабинетинин болгону үч гана мүчөсү мурун эч бир партиянын мүчөсү болбогон болсо да, алар да Пакистан Адилет Кыймылынын тарапкерлери эле!

Экинчи: Имран Хан премьер-министр болгондон кийин Америкага көп кызматтарды көрсөттү:

1 – Имран Хан Пакистандын Гео ТВ телеканалына берген интервьюда «2018-жылы 3-декабрда эрте менен Америка Кошмо Штаттарынын президенти Трамптан кат алганын, катта Пакистандын Афганистан тынчтык сүйлөшүүлөрүндө роль ойноосу жана Талибанды сүйлөшүүлөр столуна олтургузууга жардам берүү талап кылынганын айтты...». (sputniknews, 2018-жыл, 3-декабрь). Эки күндөн кийин Имран Хан Исламабадда АКШнын атайын өкүлү Халилзад менен жолугушуп, Пакистан Афганистанда АКШнын планы негизинде аракет кылып жатканын баса белгиледи!

2 – Пакистандын мурунку коргоо министри Хаважа Асиф 2018-жылы 19-январда Твиттердеги баракчасында Пакистан башчыларынын кыянаттары жөнүндө – түпкүлүгүндө өзү да ошолордун бири – минтип

жазган: «Пакистан бизге таандык болбогон согуштарга кирип, дагы эле Америка үчүн кан төгүп жатат. Биз Америка кызыкчылыктарына ылайык келиши үчүн динибиздин баалуулуктарын жок кылдык, боорукендигибизди ойрон кылып, аны фанатизмге жана мунасалыкка алмаштырдык». Анын: «Пакистан бизге таандык болбогон согуштарга кирип, дагы эле Америка үчүн кан төгүп жатат... Америка кызыкчылыктарына ылайык келиши үчүн динибиздин баалуулуктарын жок кылдык...», - деген сөздөрү бардык нерсени ачык-айкын түшүндүрүп турат.

3 – Индия менен да кудум ушундай абал болду. Имран Хан Индия алдында күчсүздүк кылып, Кашмирды кошуп алышына унчукпады, «булчуң көрсөтүү» оюндарынан сырткары эч нерсе кылбады. Биз 2019-жылы 18-августтагы суроо-жоопто мындай дегенбиз: «Индия Кашмирдин атайын макамын бекер кылуу жөнүндө токтом кабыл алганын билдиргенде Пакистан дагы коркоктук позициясын карманып, каралоодон жана сындодон ары өткөн жок. Мисалы, Пакистан тышкы иштер министрлигинин билдирүүсүндө мындай делет: «Пакистан 2019-жылы 5-август күнү Нью-Дели тарабынан кабыл алынган чечимди кескин каралайт жана четке кагат. Индия өкмөтүнүн бир тараптуу аракеттери Жамму Кашмирдин талаштуу макамын өзгөртө албайт. Эл аралык чыр-чатактын бир тарабы болгон Пакистан бул сыяктуу мыйзамсыз кадамдарга каршы турууда мүмкүнчүлүгүндөгү бардык иштерди жасайт». (AFP, 2021-жыл, 6-сентябрь). Т.а. Махмуд Аббас администрациясы жана коңшулаш араб мамлекеттери яхудий вужудунун мубарек Фалестин жеринде Куддусту тебелеп-тепсөөсүнө каршы армияларды аракетке келтирбей, каралоо жана нааразылык билдирүү менен гана чектелгендей, Пакистан да кудум ушул нерсени кайталап, армияны согушка сапарбар кылуунун ордуна, каралоо менен гана чектелүүдө!».

4 – Имран Хан Америка өкүмдарлыгы астындагы жана анын саясаттарын ишке ашырган Эл аралык Валюта Фонду менен келишим түздү. Негизи, андан мурда Имран Хан өзүнүн шайлоо кампаниясында Эл аралык Валюта Фонду менен түзүлө турган келишимдерге каршы экени туурасында ачык билдирүүлөрдү берген т.а. «Эл аралык Валюта Фондунан карыз алгандан көрө өз өмүрүнө кол саларын» айткан! Бирок, ал айткан убадасын бузуп, Эл аралык Валюта Фонду менен сүйлөшүүлөрдү баштады. Ошондон кийин 2019-жылы 3-июлда Эл аралык Валюта Фонду Пакистанга 39 айлык кеңейтилген программанын алкагында 6 миллиард доллар көлөмүндө кредит бөлүүнү макулдады...

5 – Пакистан премьер-министри Имран Хан 2019-жылы 22-июль күнү Фокс Ньюска берген интервьюда Америкага кылган кызматтарын

ачык-айкын баса белгиледи: «Пакистан разведкасы Ал-Каида уюмунун негиздөөчүсү Усама бен Ладенди табуу жана өлтүрүү мүмкүнчүлүгүн жараткан маалыматтарды АКШ Борбордук Разведка Башкармалыгына берген. Бул, мурунку крикет чемпиону Имран Хандын бир жыл мурда премьер-министр болуп шайлангандан бери Ак үйгө жасаган алгачкы сапары болуп, жекшемби күнү ал жерде АКШ президенти Трамп менен жолугушту. (Кудсул Арабий, 2019-жыл, 23-июль).

Үчүнчү: Имран Хан менен башкы Штаб башчысы жана Америка ортосундагы кескиндик:

Имран Хан бийликке келгенден кийин болжол менен үч жыл ичинде Башкы штаб башчысына жана анын артында турган АКШга моюн сунуп келди. Үчүнчү жылдын акырына келип, Башкы штаб башчысы Бажва жана армиянын позициясын колдогон Америка менен мамилелери кескиндешти... Себеби, Имран Хан аскерий разведка жетекчилигине армия тарабынан көрсөтүлгөн генерал-лейтенант Анжум Недимдин талапкерлигин четке кагып, аны узак мөөнөткө кечиктирип келди. Бул болсо, армиянын тынчсыздануусун жаратты... «Анжум 20-ноябрдан тартып жаңы кызматын аткарат. 6-октябрда Бажва Анжумду Пакистан разведка агенттигинин башчысы генерал-лейтенант Файз Хамиддин ордуна дайындады. Анжум Карачи порт шаарынын корпус командачысы эле. Бажва Хамидди ушул айда Пешавардагы корпус командачысы кылып дайындады. (Манар каналы, 2021-жыл, 27-октябрь). Имран Хан ички коопсуздук командачылыгына Файз Хамиддин келишин ачыктан-ачык колдоп-кубаттаган. Ошентип, Анжум Файз Хамиддин ордуна дайындалгандан кийин, Имран Хан өкмөтү менен армия ортосундагы мамилелер дагы да кескиндешти. Айрыкча, экинчи мөөнөтү 2022-жылы аяктай турган Жавед Бажванын ордуна Имран Хан тарабынан Хамид талапкерлигинин көрсөтүлүшү жөнүндөгү кеңири жайылган сөздөр артынан ушундай болду. Башкы штаб башчысынын артында Америка турган соң, Имран Ханга ишеним билдирбөө жана анын ордуна башка альтернативаны табуунун артында турган да Америка болот. Бул маалыматтардын бир бөлүгү Имран Ханга жеткен соң, армия командачылыгы менен мамилени оңдоого урунуп, Анжумду өзүнүн досу Файз Хамиддин ордуна дайындоого макул болду. Бирок, армия командачылыгы Американын жардамы менен Имран Ханды премьер-министрликтен алып, ордуна башкасын дайындоо чечиминде бекем турду! Аскерийлер жана Америка Имран Хандын армиянын чечимине каршы чыгышын Америка колдогон армиянын чечимдеринен чыгуу үчүн ташталган биринчи кадам болушунан кабатырланып калышты...

Төртүнчү: Имран Хан эмне кыларын билбей калды. Себеби, жогоруда айтып өткөнүбүздөй, ал Америкага чоң кызматтарды көрсөткөн жана

армия командачылыгынын да итааткөй куралы эле... Көрсөткөн ушунча кызматтарынан кийин армия жана Америка аны кызматтан четтетилиш күтпөгөн. Ал кафир мамлекеттер өз малайларына башка абадан дем тартышына жол бербестигин унутту же өзүн унутканга салды! Эмнеси болгондо да, Имран Хан абдан абдырап, Америка жөнүндө да билдирүүлөрдү берип жиберди. Бирок, өтө кеч болгон эле! Ал билдирүүлөрдүн айрымдары:

1 – «Пакистан премьер-министри Имран Хан ишемби күнү бир топ чет элдик журналисттер алдында: «Мени кулатуу аракети – АКШнын ички саясатка ачык аралашуусу», - деди. (Арабий Евроньюс, 2022-жыл, 2-апрель). «Пакистан массалык маалымат каражаттары кабарлагандай, Имран Хан Исламабаддын Вашингтондогу элчисинен видео кат алган. Видеодо америкалык жогорку кызматтагы бир расмий эгер Имран Хан бийликтен кетсе, Кошмо Штаттардын көз карашына ылайык, өз ара мамилелер дагы да жакшырышы жөнүндө айткан. Бул жогорку кызматтагы расмий АКШ Мамлекеттик катчысынын Түштүк жана Борбор Азия боюнча жардамчысы Дональд Лу экени айтылган». (Арабий Пост, 2022-жыл, 3-апрель).

2 – Россиянын Украинага чабуулуна Вашингтондун позициясына тескери позицияны карманган Имран Хан чабуулду каралоодон баш тартуу менен гана чектелбестен, 2022-жылы 24-февралда т.а. Россия Украинага согуш ачкан биринчи күнү Москвага барып, президент Путин менен жолугушту. Ошол эле учурда, Пакистан Башкы штаб башчысы Бажва Американын позициясын ачык колдоп-кубаттап Имран Хандын позициясынан айырмаланган билдирүүлөр берди. «Пакистан Башкы штаб башчысы Россиянын Украинага чабуулун сындады. Генерал Бажва согушту тезинен токтотууга чакырып, бул согушту кичине мамлекет учурап жаткан «чоң кырсык» деп сүрөттөдү. Маанилүүсү, Башкы штаб башчысы Камар Жавед Бажванын Москвага карата айткан сыңдоолору өлкө премьер-министри Имран Хандын позициясына тескери келет. Имран Хан Украинада болуп жаткан окуяларга карата Исламабаддын позициясы бейтарап экенин баса белгилеп, Россия президенти Владимир Путиндин аракеттерин сыңдоодон баш тартты». (Хурра, 2022-жыл, 2-апрель).

3 – Имран Хандын айырмаланган позициясына дагы бир мисал: ««Европа Союзунун элчилери бизге Россиянын Украинадагы аскерий операциясын каралоону сурап кат жазышты... Ушул жерде, алардан Индияга да ушундай кат жиберген белеңер деп сурамакчымын»... Ал кошумчалап: «Биз эмне десеңер кыла бере турган силерге кулбузбу?», - деди. Кийин сөзүн улантып: «Индия басып алынган Кашмирде эл аралык

мыйзамдарды бузганда ким Индия менен мамилени үздү же сооданы токтотту?», - деди». (Арабий Жадид, 2022-жыл, 7-март).

Бешинчи: жогоруда айтканыбыздай, Имран Хан армияга жана анын артында турган Америкага көрсөткөн ушунча кызматтары ага эч кандай пайда алып келбестигин күтпөгөн эле! Ал колонизатор кафирлердин колдоосу менен малай катары бийликке келген ар бир киши алардын назарында шахмат фигурасына айланып каларын, аларды каалагандай ойнотушун, эгер кызыкчылыктарын ишке ашырып бербесе, каалаган убакта курман кылышарын түшүнүп жетпеген көрүнөт. Имран Хан менен да кудум ушундай болду! Пакистан жогорку соту 2022-жылы 7-апрелде парламент спикеринин орун басарынын токтомун бекер кылды. Токтомдо Имран Хан өкмөтүнө карата ишеним билдирбөө жөнүндөгү оппозициянын сунушун добушка коюу четке кагылган. О.э. жогорку сот президенттин 2022-жылы 3-апрелдеги парламентти таратуу жана премьер-министр Имран Хандын президентке берген сунушу негизинде мөөнөтүнөн мурда шайлоолор өткөрүү жөнүндөгү токтомун да бекер кылып, ал конституцияга тескери келген, эч кандай мыйзамдуу негизи болбогон аракет деп баалады. Конституциялык сот парламент спикеринен 2022-жылы 10-апрелде парламенттик сессияны өткөрүүнү талап кылды. Ошон күнү сессия өткөрүлдү. 342 орундан турган Пакистан парламентинде Имран Ханга ишеним билдирбөө вотумун билдирүү үчүн көпчүлүк т.а. 174 добуш берилди. Бул окуяларда армия парда артында туруп иштерди башкарып турганы ачык көрүнүп турат. Анткени, чоң судьялар Башкы штаб башчысынын толук кандуу колдоосу болмоюн мындай чечимге келишпейт...

Алтынчы: эртеси күнү, 2022-жылы 11-апрелде парламент Шахбаз Шарифти 2023-жылы августта өтө турган жалпы шайлоолорго чейин премьер-министр кылып шайлады. Шахбаз Пакистандын мурунку премьер-министри Навази Шарифтин иниси болуп, Пакистан Улуттук Ассамблеясындагы оппозицияга 2018-жылдан бери жетекчилик кылат. Ал Пакистан Мусулман Лигасы Партиясын (PML-N) партиянын негиздөөчүсү болгон агасы Навази Шарифтен кийин жетектеди. Шахбаз армия жана Американын итааткөй куралы болууга убада берди... Ушул себептен улам, парламенттеги шайлоодо Имран Хандын ордун ээлеши үчүн ал колдоого алынды. Ушуга ылайык, ал ушул иштерди жасады:

1 – Шахбаз өз саясатын Америка каалаган таризде баштады... Индияга карата мунаса өнүтүнөн жандашып, карама-каршылыктын ордуна сүйлөшүүлөргө даяр экенин айтты. Ал алгачкы сөзүндө мындай деди: «Пакистан Индия менен мамилелерди жакшыртууну каалайт. Бирок, Кашмир макамы чечилбей туруп, туруктуу тынчтыкка жетишүү мүмкүн эмес. Мындан улам, Индиянын премьер-министри Кашмир

проблемасын чечүү жана күч-аракетибизди эки мамлекеттин өнүгүүсүнө жумшоо үчүн бизге мүмкүнчүлүк бериши керек...». (Скай Ньюз, 2022-жыл, 14-апрель). Индия премьер-министри Моди Твиттердеги баракчасында минтип жооп берди: «Шахбаз Шарифти Пакистан премьер-министри болуп шайланганы менен куттуктаймын. Индия тынчтык жана туруктуулукту о.э. терроризм орун албаган регионду каалайт. Муну менен бардык көңүлүбүздү өнүгүүгө каратууга, элибиздин тынчтыгын жана бейпилдигин камсыздоого мүмкүнчүлүк табуу керек». Белгилүү болгондой, Индия премьер-министринин Ислам жана мусулмандарга карата душмандыгы чексиз. Ал ар дайым өзүнүн индуc жолдоочуларын Индиядагы мусулмандарга каршы тукуруп, мусулмандарга басым өткөрүп, алар өз өлкөсү Индияда жашоосун каалабайт. Мектептердеги мусулман кыздарга да исламий кийимдер туурасында басым өткөрөт.

2 – Кабарларда айтылгандай, Шахбаз Шариф премьер-министр болуп шайланса, генералдар менен кызматташуу сунушун билдирген. О.э. ал мамлекетти алга жылжыруу жана армия менен келишпестикти жоюу керектигин баса белгилеген. Негизи, ал 1999-жылы агасы, мурунку премьер-министр Навази Шарифге каршы төңкөрүш жасаганы үчүн армияны сындаган. Кийин ал шайлоолорго катышып, Имран Хандан жеңилди. 2019-жылы декабрь айында Аудит мекемеси эки ага-иниге тиешелүү 23 кыймылсыз мүлктү камакка алып, аларга акча адалдоо айыбы коюлган. 2020-жылы сентябрь айында Шахбаз акча адалдоодо айыпталып камакка алынган, 2021-жылы апрелде күрөө акысына бошотулган. Анын армия менен келишүүсү бийликке келишине мүмкүнчүлүк берген факторлордун бири болду.

3 – Американын дароо Шахбаз Шарифти куттукташы жөнүндө айтсак, АКШнын мамлекеттик катчысы Блинкен бул жөнүндө төмөнкүдөй билдирүү берди: «Кошмо Штаттар Пакистандын жаңы шайланган премьер-министри Шахбаз Шарифти куттуктайт. Биз Пакистан өкмөтү менен узак жылдык кызматташуубузду улантууну ынтызарлык менен күтүп жатабыз». (Скай Ньюз, 2022-жыл, 14-апрель). Бул жагдай Америка Шахбаздын аскерийлер менен келишүүгө барганына о.э. АКШнын саясатын аткаруу жөнүндөгү убадаларын кабыл алып, бийликке келишине ыраазы болгонун билдирет. Негизи, АКШ мурун Шахбаз жана анын иниси Навазга басым өткөрүп келген. Учурда болсо, Америка Шахбаздын иштешүүгө жана америкачыл армия менен келишүүгө даяр экенин көрүп, макулдук берди!

4 – Жаңы өкмөттүн 2022-жылы 12-апрелдеги билдирүүсүндө «региондогу тынчтык, коопсуздук жана өнүгүүнүн ортоктош максаттарын өнүктүрүү үчүн Кошмо Штаттар менен конструктивдүү

жана натыйжалуу кызматташуу» жөнүндө айтылган. О.э. Шахбаз Шарифтин кеңсеси тарабынан берилген билдирүүдө: «Кошмо Штаттардын Пакистан менен узак мөөнөттүү мамилелерди жогору баалашы жөнүндөгү билдирүүсүн алкыштайбыз... Бул маанилүү мамилелерди тендик, ортоктош жана жалпы кызыкчылыктар негизинде тереңдетүүнү күтөбүз», - деп айтылат. Ал эми, Псаки мындай деди: «Байден администрациясы конституциялык демократиялык багыттарды тынчтык жол менен аткаруунун тарапкери. Ал Пакистандагы бир саясий партияны башкасынын эсебинен колдоп-кубаттабайт... Биз Пакистан менен узак мөөнөттүү кызматташтыгыбызды жогору баалайбыз жана ар дайым өнүккөн демократиялык Пакистан Кошмо Штаттардын кызыкчылыгы үчүн маанилүү деп билебиз... Исламабаддагы жаңы жетекчилер доорунда узак мөөнөттүү, бекем жана туруктуу мамилелер дагы уланат». (Америка үнү, 2022-жыл, 12-апрель).

Бул нерселер малай Имран Хандын кулатылышы о.э. Имран Ханга караганда активдүү жана чечкиндүү кызматташууга даяр экенин ачык жарыялаган Шахбаз Шарифтин премьер-министр болуп дайындалышы артында Америка турганын көрсөтөт!

Жетинчи: бул малайлар эч кандай сабак албай, акылдарын иштетпей жатышат. Эгер, Америка алардын бирин бийликтен алса, экинчиси чыгып, бийликке келүү үчүн заматта АКШнын сүйүүсүнө татыктуу болууга аракет кылып, ага кызмат көрсөтүүгө даяр экенин билдирип жатат. Алар АКШдан баш тарта алышпайт. Ал тургай, Америка аларды кулатса да, бийликке кайтуу үчүн кайра эле АКШга жүгүрүшөт! Америка алардын чыныгы идеологиялык саясий лидер эместигин, мансапкор өзүмчүл экенин жакшы билет. Шахбаз Шариф анын агасы Америка тарабынан бир нече ирет кулатылганынан, ал да, агасы да сүргүн кылынганынан сабак албады. Ушул себептен улам, Умнат бүгүнкү күндө маселелерди түп тамырынан жана туура чечкен Ислам мабдасына ээ принципалдуу чыныгы саясатчыларга муктаж. Мындай кишилер Умнатты куткарып, ойготот о.э. Америкага моюн сунбаган улуу мамлекеттин ээсине айлантат. Аллахтын уруксаты менен Пакистан улуу мамлекет болгон ушул Рошид Халифалык мамлекетинин таяныч чекити болууга татыктуу өлкө.

(إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عَابِدِينَ)

«Албетте мында Аллахка ибадат кылган коом үчүн жеткиликтүү үлгү бар» [21:106]

5-шаввал, 1443-х.

5-май, 2022-м.

Афганистан менен Пакистан коопсуздук күчтөрү ортосунда Дюранд кыркасынын эки тарабында болуп өткөн кагылышуулар

Суроо: Дюранд кыркасынын ар эки тарабында Афганистан менен Пакистан коопсуздук күчтөрү ортосунда маал-маалы менен чабуулдар жана кагылышуулар болуп турат. Эки мамлекет ортосундагы бул чабуулдарда ондогон адамдар курман болду. 2021-жылы август айынын ортолорунда Афганистанда Талибан бийликти колго алгандан бери эки мамлекет ортосундагы чегарада абал курчуду. Бул кескиндиктин себептери эмнеде? Мунун себептери жергиликтүүбү же тышкы себептерге байланыштуубу?

Жооп: бул себептерге айкындык киргизүү үчүн ушуларды карап чыгабыз:

Биринчи: Афганистан менен Пакистандын тарыхый жана географиялык абалы:

1 – Миладий 1893-жылы ал кездеги Британия тышкы иштер министри Сэр Мортимер Дюранд жана Афганистан Шахы Амир Абдурахманхан ортосунда Афганистан менен Пакистандын ортосундагы түндүк-чыгыштан түштүк-батышка чейин созулган 2640 километрлик чегараны түзгөн «Дюранд кыркасы» деген чегара кыркасын белгилөө жөнүндө келишим түзүлгөн. Пакистан менен Афганистандын расмий чегаралары катары кабыл алынган Дюранд кыркасы пуштундарды экиге бөлдү. Белгилүү болгондой, Пакистан менен Афганистандын ортосундагы чегара аймагында көпчүлүгү пуштун улутуна таандык мусулмандар жашайт. Алар Афганистандагы эң жыш этникалык топ болуп, калктын болжол менен 40 пайызын түзөт. Эки кылым Афганистанды жалаң пуштун өкүмдарлары башкарды. Пуштундар Пакистанда панжабдардан кийинки экинчи ири этникалык топ болуп эсептелет. Бирок, Афганистан бул кырканы таануудан баш тартты. Өзгөчө, Англия 1893-жылы 12-ноябрда өзүнүн колонизаторлук кызыкчылыктарын эсепке алып жасалма түрдө белгилеген Дюранд кыркасында региондун демографиялык, этникалык жана уруулук түзүлүшүн эсепке албады. Англичтер да алардан мурунку көпчүлүк сыяктуу тоолордогу чегара аймактарын көзөмөлдөө үчүн күрөштү. Ал жерлерде фарстардын жана кеңейүүгө аракет кылып жаткан индуc өкүмдарларынын өкүмдарлыгын кабыл алуудан баш тарткан баш ийгис уруулар жайгашкан. 1839-1842-жылдары Афганистанга чабуулу жасап шерменде жеңилүүгө учураган Британия 1878-жылы кайра дагы чабуул жасады. Бирок, эки жылдан кийин чегинүүгө мажбур болду. Бирок, 1879-жылы Гандамак келишимин түзгөн Афганистан өкүмдарлары аркылуу саясий таасирге ээ болду. Келишимге ылайык, Исламий Индия жарым

аралында өкүмдар болгон англис колонизаторлугунун пайдасына Афганистан чоң аймактарды колдон чыгарды. Афганистан жооптуулары англистердин Афганистандын тышкы алакаларын көзөмөлдөшүн кабыл алышты, ал тургай, Афганистанга көрсөткөн финансылык жардамдын акысына өздөрүнүн тышкы алакаларын Британияга гана чектешти...

2 – Болжол менен жыйырманчы кылымдын ортолорунда Британия эки мамлекетке (Афганистан менен Пакистан) жана алардын саясатына өз көзөмөлүн орнотту. Британиянын Пакистандагы өкүмдарлыгы Америка тарабынан уюштурулган аскерий төңкөрүштөрдүн артынан өз таасирин жоготконго чейин созулду. Ал эми, Афганистанда монархия кулашы артынан өз таасирин жоготту. Андан кийин Советтер Союзу доорунда орустар Афганистанга өкүмдарлык кылды жана 1979-жылдын аягында Афганистанга бастырып кирди. Бирок, үрөй учурган жеңилүүгө учураган орустар кордолдон абалда Афганистандан чыгып кетүүгө мажбур болушту. Америка орустардын ордун ээлөө жана анын малайы болгон Пакистан менен Сауд Арабия аркылуу Афганистанда өз таасирин кеңейтүү үчүн аракет кыла баштады. Андан соң 1996-жылы биринчи Талибан өкмөтү орнотулду жана ал 2001-жылы АКШнын Афганистанга бастырып кириши менен кулатылды. Бирок, АКШ 20 жылдык баскынчылыктан кийин 2021-жылда кордолгон жана аскерий жактан жеңилип Афганистандан чыгып кетиши артынан Талибан кыймылы 2021-жылы 15-августта бийликти кайра колго алды.

Экинчи: Афганистан менен Пакистан ортосундагы акыркы чыр-чатактар:

1 – 2021-жылдын август айында Доха келишимине ылайык АКШ Афганистандан чыгып кеткенден кийин Талибан кыймылы Кабулда бийликти колго алган соң Пакистан тарабынан көрүлгөн чегара чараларын ачык эле четке кага баштады. Тарыхта токтоосуз чегарадан оңой эле өткөн афган качкындарына жана пуштун үй-бүлөлөрүнө карата катуу басымдар себептүү бул чегаралар айыгышкан чекитке айланды. Чегаралар ачылып, адамдар жана жүктөрдүн өтүшүнө уруксат берилиши үчүн кагылышуулар жүзөгө келди жана курмандар берилди. Андан кийин Пакистан басымды күчөтүп, тарыхта биринчи ирет афгандарга виза киргизди. Пакистан чегарада бийиктиги 3 метр болгон зым тартышы бул кескиндикти дагы да күчөттү. Жүк жана адамдардын өтүшүн көзөмөлдөөнү о.э. «террорчулардан» коргонууну шылтоолоп жүздөгөн километр зым тосмолорду тартуу үчүн жүз миллиондогон долларлар сарпталды. Ошентип, зым тосмо эки мамлекеттин ортосундагы чегарада жүзөгө келген чыр-чатак жана кескиндиктин себептеринин бири болуп калды. Андан соң Талибан өкмөтү Пакистан күчтөрү эки мамлекеттин чегарасында тосмону орнотууну улантышына тоскоолдук кылды. Буга

чейин 2700 километрлик чегара тосмолорунун 90 пайызга жакыны курулуп бүткөн эле. Себеби, Ашраф Гани өкмөтү кулатылардан мурун зым тосмолордун тартылышын кабыл алган. Зым тосмо тартылышын бүтүрмөкчү болгон Пакистан күчтөрүнө Талибан өкмөтү каршы болгондуктан кагылышуулар келип чыкты. Натыйжада, түрдүү чегара аймактарында ар эки тараптан курман болгондор жана жараат алгандар болду. Түштүк Хост вилаятындагы уруу жетекчиси Мина Гул Задран региондогу абалды төмөнкүдөй түшүндүрөт: “Талибан кыймылынын позициясы чегаранын эки тарабында жашаган уруулардын табиятына ылайык келет. Себеби, уруусу, үрп-адаты, дини жана жамааты бир болгон адамдардын ортосуна тосмо орнотуу мүмкүн эмес. Эки тараптын ортосунда тууганчылык байланыштар бар. Ошондуктан, уруулар башынан эле тосмо орнотууга макул болушпаган. Бирок, алар эч нерсе кыла алышпады. Ашраф Гани өкмөтү тосмо орнотуу жөнүндө Пакистан менен келишим түздү. Бирок, Талибан кыймылы ал үчүн уруулар канчалык маанилүү экенин билет жана болгон күчүн ушул уруулардан алат...”. (“Арабий Жадид”, 2022-жыл, 19-апрель).

2 – Ошентип, эки мамлекет ортосундагы мамилелер, айрыкча, Пакистан өкмөтү Пакистандагы Талибан кыймылынын Пакистан армиясына чабуул кылышында Афганистандагы Талибанды айыпташы артынан дагы да жамандашты. Ошондон кийин Пакистан Пакистандагы Талибан согушкерлерине таандык деген шылтоо менен Афганистандагы кээ бир аймактарды бомбалады жана эки тарап ортосундагы жаңжал күчөп баштады. Талибан өкмөтү Кабулда Ал-Каида жетекчиси Айман Завахирийдин өлтүрүлүшүндө болгондой Афганистанды бомбалап жаткан Америка дрондору үчүн аба мейкиндигин дагы эле ачык кармоодо деп Пакистанды айыптады. “Талибан коргоо министринин милдетин аткаруучу мулла Мухаммад Якуб Пакистан АКШнын учкучсуз учактары анын аба мейкиндигинен Афганистанга өтүшүнө жол бербеш керектигин билдирди. Өткөн айда «Ал-Каида» жетекчиси Айман Завахирий Афганистан борбору Кабулда АКШнын учкучсуз учагынын соккусуна курман болгон. Өкмөттүн маалыматтарына ылайык, Якуб учкучсуз учактар Пакистан аркылуу Афганистанга киргендигин билдирди”. (“Би-Би-Си”, 2022-жыл, 28-август).

3 – Пакистандын кызыкчылыктары өлкө ичинде да, Афганистанда да Пакистан Талибаны кыймылынын чабуулдарына учурады. Пакистан армиясы ушул кыймылдын Афганистандагы орундарына чабуул кылды. 2022-жылдын апрель айында Афганистандын чыгышындагы Хост жана Кунар вилайаттарына урулган авиасоккуларда 47 киши курман болду. Бул чабуулдар Афганистан менен чектеш аймактарда ишке ашырылып, Пакистандын ички аймактарын бутага алган о.э. Афганистандын

аймагында оңой жана тоскоолдуксуз аракеттенип жаткан куралдуу адамдардын Вазиристан вилаятында 7 пакистандык аскердин өлүмүнө себеп болгон чабуулдарына жооп болду. Талибан өкмөтү мындай чабуулдар кайталанса, унчукпай турбашы жана кескин жооп кайтарышы жөнүндө Пакистан өкмөтүн эскертти. Ал тургай, Афганистан өкмөтүнүн ортомчулугунда Пакистан Талибаны менен Пакистан өкмөтү ортосунда 2022-жылы 2-июнь күнү Кабулда ок атууну токтотуу келишими түзүлгөн болсо да, бирок, Пакистан 2014-жылы аскерий мектепте 126 студенттин өлүмүнө себеп болгон кыргын үчүн жоопкер деп билген кыймыл жетекчилеринин бири жана кыймылдын үч мүчөсүн 2022-жылы августта өлтүрүшү менен бул келишимди бузду. Муну артынан тараптар ортосунда кайра кагылышуулар уланды... Акыркы кагылышуулар 2022-жылдын 15-декабрында болуп өттү. Пакистан менен Афганистан чегара күчтөрү ортосунда бир аптадан азыраак убакыт ичинде экинчи ирет болгон бул кагылышууда 16 пакистандык катардагы адамдар жараат алды. Эң тыгын өткөрүү пункттарынын бири жана маанилүү соода жолу болгон Чаман чегара өтмөгү бир апта жабылды. Ошондон кийин эки мамлекеттин жогорку даражадагы аскерий жана жарандык расмийлери 2022-жылы 20-декабрь күнү Пакистан-Афганистан Достук өтмөгүндө жолугушту. Бул жолугушуу эки мамлекеттин ортосундагы чегара регионунда эки тарап ортосунда болуп өткөн көптөгөн куралдуу кагылышуулар жана чабуулдар о.э. Пакистан ошол күндөрдө чегара өтмөктөрүн убактылуу жапкан туруксуздуктан кийин эки мамлекет чегарасында тынчтык жана туруктуулукту орнотуу аракеттерин жана механизмдерин талкуулоо үчүн уюштурулду. Бирок, жолугушуу ийгиликсиз аяктады, пайдалуу бир да натыйжа болбоду!

Үчүнчү: ушул чыр-чатактарга үндөгөн фактор жана эки мамлекет ортосундагы кескиндиктин себептери:

Буга жооп берүү үчүн эки маанилүү маселени т.а. Пакистан менен АКШнын Талибанга басымын жана провокацияларын карап чыгуу зарыл:

1 – Пакистан режиминин басымдары жана провокациялары:

а) Пакистандын афгандарды кысымга алуу, чегарадан өтүүсүнө тоскоолдук кылуу, Афганистанды бомбалоо, чегарада зым тосмолорун орнотуу, чегара жана коопсуздук объектерин олуттуу бекемдөө сыяктуу чегарадагы афгандарга каршы провокациялары Афганистандагы Талибан кыймылын жооп кайтарууга үндөдү. Бомбалоолорго артиллерия менен жооп кайтарды жана Пакистан армиясы чегарада тарткан зым тосмолордун бир бөлүгүн алып салды. Ушул себептен улам, алардын ортосунда көптөгөн келишпестиктер, кагылышуулар жана жана

кескиндиктер жүзөгө келди. Эки тарап тең куралын колунан түшүргөн жок.

б) Пакистан армиясынын Пакистандагы пуштундарга каршы согушу жана чегара кыркасын Афганистандын ичине көчүрүү сыяктуу башка маселелер о.э. тарыхта чегарадан оңой эле өткөн афган качкындарына жана пуштун үй-бүлөлөрүнө олуттуу басымдарды өткөрүшү кагылышууларга себеп болду. Чегараларды ачуу, адамдар жана жүктөрдүн өтүшүнө уруксат берилиши үчүн болгон кагылышууларда курман болгондор болду. Андан кийин Пакистан чектөөлөрдү күчөттү жана тарыхта биринчи жолу афгандар үчүн виза киргизилди...

в) Мулла Мухаммад Якуб жогорудагы билдирүүсүндө баса белгилегендей жана Кабулда Ал-Каида жетекчиси Айман Завахирий курман болгон аба чабуулу сыяктуу, Пакистан режими Афганистанды чабуулга алган АКШнын учкучсуз учактарына аба мейкиндигин ачышы кескиндикти дагы да күчөттү.

2 – Американын Талибан режимине басымы:

а) Афганистандагы Талибан жетекчилигинин эл аралык масштабда таанылбашын жана өткүнчү башкаруу формасы катары кабыл алынышын кепилдөө. Кошмо Штаттар Талибандын эл аралык жактан таанылышы үчүн көптөгөн шарттарды койду. Эл аралык таануу Талибан өкүмдарлыгына каршы куралга айланды. Бир ууч афган илманийлери жана мурунку Америка малайларынын башкарууга кошулушу о.э. Талибан аялдардын укуктары жана башка жасалма ураандар сыяктуу эл аралык шарттарды аткарышы керектиги баса белгиленди.

б) Афганистанга таандык чет элдеги каражаттарды конфискация кылуу жана жаңы өкмөттү бул каражаттардан куру калтыруу, ал тургай, бир бөлүгүн бейөкмөт ыкмалар менен сарптоо т.а. Талибан башкаруусун алсыратуу. Афганистанда Батышка тиешелүү бейөкмөт уюмдарды түзүү талаптары жана аракеттери ушул басымдарга кирет.

в) АКШ Индия чегараларын Пакистандан коргоо аркылуу Индиянын Кытайга көңүл буруусун каалайт. Бул болсо, Пакистанды Афганистан чегарасындагы окуялар менен чалгытууну талап кылат. Демек, Пакистан-Афганистан фронту тынчыбайт, тескерисинче, Пакистан-Индия фронту тынчийт. Мына ошондо Индия Кытай тарапка бурулуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот...

3 – АКШ менен Пакистандын Талибанга басымдарын, айрыкча, 2022-жылы 11-апрелде Шахбаз Шариф бийликке келгенден кийин Пакистан Америкага өтө берилген режимге айлангандыгын жана Пакистан режими эл аралык мамилелерде жана тышкы иштерде Америка талаптарынын алкагынан чыкпашын бири-бирине байлоо аркылуу ушулар ачыкталат:

а) Америка 2020-жылы Катар борбору Дохада Талибан кыймылы менен тынчтык келишимин түздү. Талибан кыймылы Афганистан Ислам Амирлиги атынан «АКШ жана анын союздаштарынын коопсуздугуна каршы Афганистан жерлеринен пайдаланууга уруксат бербөө о.э. АКШ жана анын союздаштарынын коопсуздугуна кооп-коркунуч туудурган ар кандай адам же топко тыюу салуу о.э. аларды жалдоо, окутуу, каржылоого жол бербөө жана аларды кабыл албоо» милдетин мойнуна алды. «АКШ жана Афганистан Ислам Амирлиги өз ара жакшы алакаларды орнотууга аракет кылышууда». Ага карабастан, Афганистан дагы эле Америка чабуулдарына дуушар болууда. Ак үйдүн веб-сайтында баса белгиленгендей, Жо Байден 2022-жылы 1-августта Ал-Каида жетекчиси Айман Завахирий Афганистанда учкучсуз самолёт жардамында ишке ашырылган операцияда өлтүрүлгөнүн жарыялады. О.э. бул нерсе жогоруда Мулла Мухаммад Якубдун билдирүүсүндө да келди. Бул нерселер Америка дагы эле жок кылынбаган разведкалары, тынчылары жана агенттери аркылуу Афганистанда аракет кылып жатканын көрсөтөт. Пакистан дагы эле Америка таасири астында калууда. Анткени, Америка Афганистанда аракет кылуу үчүн Пакистанда туруп, аны менен келишип аракет алып барууда.

б) О.э. бул нерселер Афганистан менен Пакистан ортосундагы чегара жаңжалдары АКШнын үндөөсү жана түрткүсү менен болгонун көрсөтөт. Максат – Пакистанды чегара чыр-чатактары менен чалгытып, Индиянын этибарын Кытайга буруу о.э. Талибанды, айрыкча, Талибан кыймылы ичиндеги Хакканий тобун кээ бир эл аралык келишимдерди жана идеяларды кабыл алууга же Америкага моюн сунууга мажбурлоо. Афганистандагы АКШ жана НАТО күчтөрүнө каршы бир нече чабуулдарга «Хакканий» тобу шилтеме кылынат.

Төртүнчү: жыйынтык – Америка жана ага малай, көз каранды болуп кызмат кылып жаткандар мусулман өлкөлөрүндө фитнанын башы болуп эсептелет. Америка жана анын малайлары момундар туурасында убадага да, милдетке да турушпайт.

﴿هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرُوهُمْ﴾

«Алар душмандар. Демек, алардан этият болгун!» [63:4]

Ошондуктан, бул нерселерге карабастан Талибан жооптуулары Америка расмийлери менен Катарда жолугушканы чындыгында да таң калгычтуу. Негизи, Америка Афганистандын жана бардык мусулмандардын башына кайгы келишин күтүп турат. Убадасын эч качан аткарбайт. Анткени, Америка Доха келишимине тескери түрдө Афганистандын каражаттарын тоңдуруп койду, жерлерин жана аба мейкиндигин тебеледи... Колонизатор кафир мамлекеттер ушундай болот. Себеби, куфр бир уммат... убаданы да, келишимди да аткарбайт...

Шексиз, мусулмандардын абалы алгач оңдолгон нерсе т.а. Пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалык мамлекетинде Аллах түшүргөн нерсе аркылуу өкүм кылуу менен оңдолот.

﴿فَإِمَّا تَنْفِقْنَهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلَفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ﴾

«Демек, эгер аларды согушта тапсаң, аларды жок кылуу менен артындагы адамдарды коркутуп койгун! Балким, сабак алышаар» [8:57]

Халифалык мамлекетинин конституциясы – Аллахтын Китеби, Расулу ﷺдин сүннөтү жана бул экөөсүнөн келип чыккан сахабалар ижмасы жана шарый кыястан турган Ислам. Ал адам тарабынан түзүлбөгөн. 1973-жылда бийликтен кеткен Мухаммад Захир Шах доорундагы жана 2021-жылы 28-сентябрда Талибан өкмөтүнүн Адилет министринин жарыясы менен кабыл алынган 1964-жылдагы Афганистан конституциясы болобу («Ал-Жазира», «Анадолу» агенттиги, 2021-жыл, 28-сентябрь), башка исламий өлкөлөрдө колдонулуп жаткан адам ойлоп тапкан конституциялар болобу, алардын баары Аллах буюрган нерсеге тескери. ﴿وَأَن اَحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ﴾

«(Эй Мухаммад), алардын ортосунда Аллах түшүргөн нерсе менен өкүм кылгын, алардын каалоо-нафсилерине ээрчибе жана Аллах сага түшүргөн өкүмдөрдүн айрымдарынан сени буруп фитнага салып коюуларынан этият болгун! Эгер (сенин өкүмүңдөн) баш тартышса, билип кой, Аллах аларга айрым күнөөлөрү себептүү кайгы келтирүүнү каалоодо» [5:49]

Мусулман мамлекеттерге келген мусибаттар, фитналар жана мусулман мамлекеттериндеги колонизатор кафирлердин ач көздүктөрү Уммат Пайгамбарлык минхажы негизиндеги рошид Халифалык мамлекетинде Аллах түшүргөн нерсе менен өкүм кылбай жаткандыгына байланыштуу. Бул белгисиз нерсе эмес, тескерисинче, алысты көрө алган парасаттуу ар кандай адам билген жана баамдаган нерсе.

Мусулмандар ортосундагы согуш кылмыштарын о.э. Америка жана Индиянын чыныгы душмандыгын идирек кылбастан, АКШ күчөтүп жаткан жаңжал жана күрөштөр менен алек болуу Афганистан менен Пакистан сыяктуу исламий өлкөлөргө жарашпайт. АКШ жана Индия кара ниет максаттарына жетүү үчүн ушул жаңжал жана кагылышууларды күчөтүп жатат. Түпкүлүгүндө, бул эки исламий өлкөгө ылайык болгон иш – өз ара исламий боордоштук мамилелерди дагы да тереңдетүү, куфрдун башы болгон Америка жана башка колонизатор кафир мамлекеттер менен бардык алакаларды үзүү жана Халифалыкты тикелөө үчүн аракет кылып жаткандардын нусрат талабына жооп берүү. Мына ошондо Ислам жана мусулмандар азиз болот, куфр жана кафирлер кор болот.

﴿وَيَوْمَئِذٍ يَقَرِّحُ الْمُؤْمِنُونَ * يُنْصِرُ اللَّهُ يُنْصِرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾

*«Ошол күндө момундар Аллахтын нусраты себептүү шаттанышат.
(Аллах) Өзү каалаган кишилерине нусрат берет. Ал Кудуреттүү,
Брайымдуу Зат» [30:4-5]*

Пакистан армиясынын командачысынын Америка менен кызматташуусу жана малайлыгы

Суроо: Пакистан Башкы штаб жетекчиси Асим Мунир Америкага жасаган расмий иш сапарынын алкагында аналитикалык борбордо сүйлөгөн сөзүндө Пакистан Америка Кошмо Штаттары менен узак мөөнөттүү, көп тараптуу өнөктөштүк аркылуу эки тараптуу алакаларды өнүктүрүүнү кааларын билдирди. Мунир: “АКШга иш сапардын алкагында саясий жана аскердик жетекчилер менен жолугушуулар абдан позитивдүү болду”, - деп баса белгиледи. (Пакистан куралдуу күчтөрүнүн Х баракчасы, 20.12.2023). 2023-жылдын 11-декабрында Пакистан Куралдуу күчтөрүнүн медиа кызматы болгон “Кызматтар жана калк менен байланыш биримдиги” (ISPR) жасаган билдирүүдө Башкы штаб жетекчиси алгачкы расмий иш сапары менен АКШга барганын жарыялады. Пакистан Америка Кошмо Штаттары менен көп тараптуу кызматташтыкты өнүктүрүүсү, ошондой эле министрдин америкалык саясий жана аскерий жетекчилер менен жолугушуулары позитивдүү өткөнүн айтышы эмнени билдирет? Бул Индия жана Кашмир маселесинде, Ооганстан темасында жана яхудийлердин баскынчылыгы каршысында Палестина калкын колдоого тоскоолдук кылуу жана “эки мамлекет” чечими шылтоосу менен яхудий вужудун кабыл алуу үчүн Пакистандын колонизатор Америка менен көбүрөөк союз түзүшүн билдириби!

Жооп: жогорудагы суроолорго жооп берүү үчүн ушул маселелерди карап чыгабыз:

1 – Асим Мунир 2022-жылдын 24-ноябрында генерал Камар Жавед Бажванын сунушу менен, америкачыл премьер-министр Шахбаз Шарифтин макулдугу менен Башкы штаб жетекчиси болуп дайындалды. Бул жагдай Америка аны Башкы штабдын жетекчиси катары көргүсү келгенин билдирет. Кудум Бажва Америка менен кызматташканы сыяктуу, ал да Америка талаптарын кабыл ала тургандыгын көрсөтүп турат... Анын бул кызматка дайындалышы Пакистан экономикалык кризистен жапа чегип турган учурга туш келди. Ошондуктан, Сауд Арабиядан жана Фарс булуңундагы башка өлкөлөрдөн акча агымын камсыздай ала турган адам керек болду. Анткени, Мунир Сауд Арабияда кызмат өтөгөн жана аны менен жакшы мамиледе... “Байкоочулар Министрдин сапары абдан чоң мааниге ээ экендигин жана зарыл болгон каржылык жардамдын жолун ача алышына ишенүүдө...”. (<https://tribune.com.pk> 05.01.2023).

Асим Мунир толугу менен Америкага малай аскерий режимдин мүчөсү болгон. Ал коопсуздук жана аскердик кызматтарда жогорулап,

2014-2016-жылдары кургактык күчтөрдүн Түндүк аймагынын башчысы, 2016-2018-жылдары Аскердик чалгындоо башкармалыгынын жетекчиси, 2018-2019-жылдары Башкы чалгындоо кызматынын жетекчиси болгон. Уруулар аймагында согушка катышкан. Ошондуктан, ал Америкага малай Пакистан режиминдеги түркүктөрдүн бири. Мунир 2019-жылы эч кандай себеп көрсөтүлбөстөн мурунку премьер-министр Имран Хандын чечими менен чалгын кызматынын жетекчилигинен бошотулуп, анын ордуна Файз Хамид дайындалган. Имран Хан менен армиянын ортосунда 2022-жылы 29-ноябрда мөөнөтү аяктап бараткан Бажванын ордуна кимдин Башкы штаб жетекчиси болуп келиши маселесинде келишпестик чыкты. Имран Хандын Бажвага жакын болгон Асим Мунир менен келишпестиги бар эле. О.э. Имран Хан өзүнө жакын Фаиз Хамидди Ички чалгындоо кызматына жетекчи кылып дайындамакчы болду. Имран Хан армиянын таасири астында калбоо үчүн премьер-министр катары армияга басым өткөрүүгө аракет кылып жатканы көрүнүп турду. Анткени, армия бийликтин көзөмөлдөөчүсү сыяктуу иш алып барып, ага каалаган саясатын таңуулап турган. Бул келишпестиктен улам, Имран Хан 2022-жылдын апрель айында кызматтан алынган, андан кийин ага каршы коррупция жана мамлекеттик сырды ачыкка чыгарган деген айыптар менен кылмыш иштери козголгон. 2022-жылдын 5-майындагы суроо-жоопто мындай деп айтылган: "... Жогоруда айтылгандай, Имран Хан армияга жана анын артындагы Америкага кылган бардык кызматтары ага эч кандай пайда алып келбейт деп күткөн эмес! Колонизатор кафирлердин колдоосу аркылуу бийликке келген кимсе, алардын малайы экенин жана алар каалагандай гана кыймылдай аларын аңдабагандай. Кафирлер үчүн ал каалагандай жылдыра турган шахматтагы таш сыяктуу. Мындан да жаманы, эгер ал кожоюндарынын кызыкчылыктарын ишке ашырып бербесе, ар кандай учурда таштандыга ыргытылат. Имран Хан туш болгон абал дал ушунун өзү". Ошентип, Америка Имран Хандын кулатылышына каршылык көрсөткөн жок жана ал өз малайы экенин билип туруп, оодарылышына үнсүз макул болду. Белгилүү болгондой, Имран Хан да Американын малайы болгон. Ошондуктан, Имран, Бажва жана Хамид 2019-жылы Кашмирди Индияга кошууга макул болушкан. Бул окуядан эки апта мурун алар Америкага иш сапары менен барып, президент Трамп менен жолугушкан. Ошондуктан, алар Индиянын Кашмирди аннексиялап алуусуна каршы эч кандай олуттуу чара көрүшкөн жок. Тескерисинче, алар Американы ыраазы кылуу жана өздөрүнүн мансабын, тар кызыкчылыктарын сактап калуу үчүн ага кыйыр түрдө макул болушту. Америка армиянын бийлик жана калктын үстүндөгү өкүмдарлыгын колдоду. Анткени, күч түзүмүндөгү лидерлер Америкага байланган жана анын колониялык

кызыкчылыктарын аткарып берип турат. Ал эми, Пакистандагы саясий чөйрөдө британиячыл дагы адамдар бар, андыктан, Американын кызыкчылыгы толук ишке ашуусуна кепилдик жок. Саясий чөйрөдөгү малайлардын алмашуусу аркылуу бийликтин Америкага болгон малайлыгына коркунуч туулушу ыктымал.

2 – Пакистан Куралдуу күчтөрүнүн медиа кызматы болгон “Кызматтар жана калк менен байланыш биримдиги” (ISPR) тарабынан арабча X баракчасы аркылуу 2023-жылдын 11-декабрында жасалган билдирүүдө айтылат: “Пакистан Башкы штаб жетекчиси генерал Асим Мунир кызматка келгенден кийинки алгачкы расмий сапарын Америка Кошмо Штаттарына жасаганы айтылды. Сапардын алкагында ал жогорку даражалуу аскерий жана саясий адамдар менен жолугушары белгиленди. 2023-жылдын 11-декабрында Египеттин “Al-Shorouk News” сайты Пакистандын “The Express Tribune” гезитине шилтеме жасап ырасташынча, Мунирдин сапары Американын жогорку даражалуу аткаминерлери өткөн аптада Пакистанга жасаган иш сапарынын артынан уюштурулду. Ага чейин Байден администрациясынын качкындар маселелери боюнча жогорку даражалуу расмий өкүлү Исламабадга төрт күндүк сапар менен барган. Анын сапары Пакистан менен Ооганстандын ортосундагы мамилелер чыңалып жаткан учурга туш келген. АКШ Мамлекеттик катчысынын “Калк, качкындар жана миграция иштери” боюнча жардамчысы Жульетта Вэнс Нойес Пакистандын борборунда 7-декабрга чейин калды”. Бул күнү Башкы штаб жетекчиси генерал Асим Мунир өкмөттүн мыйзамсыз мигранттарды депортациялоо чечимин колдоп, качкындар Пакистандын коопсуздугуна жана экономикасына зыян тийгизерин билдирди. Айрыкча, мыйзамсыз мигранттар жергиликтүү нормаларга ылайык жана адам укуктары сакталган, ар намысына шек келтирилбеген абалда өлкөлөрүнө жөнөтүлгөнүн баса белгиледи. Бул жерде Американын качкындар маселеси менен бирге Пакистандын ички иштерине кийлигишүүсүнүн көлөмү ачык көрүнүп турат. Качкындар маселеси согуштар себептүү Пакистанга баш калкалаган жана экинчи өлкөсү катары эсептелген, ондогон жылдар бою жашап жаткан афгандарга байланыштуу маселе. Алар чет элдиктер эмес, тескерисинче, калкы мусулман болгон өлкөлөрүнүн пайдубалы бир өлкө. Америка бул эки мусулман өлкөнүн ортосундагы айырмачылыктардан пайдаланууга, аймактагы таасирин арттыруу үчүн бул айырмачылыктардан колдонууга аракет кылууда. Ошентип, Америка Пакистан менен Ооганстан ортосундагы мамилени чыңалтып, алардын биригүүсүнө тоскоолдук кылмакчы. Ушундайча, Пакистан Кашмирди Индиядан азат кылуу үчүн күрөшүүнүн ордуна Ооганстан менен болгон бул чыңалууну басаңдатуу менен алек болмокчу. Муну менен Америка

Индиянын Пакистан тараптагы чек арасында коопсуздукту камсыздамакчы. Индиядагы Моди өкмөтү болсо бүткүл күч-кубатын Кытай менен болгон жаңжалдарга багыттоо менен Америкага кызмат көрсөтүүнү улантмакчы.

3 – “Марефа” сайты 2023-жылдын 15-декабрында “Пакистан таңы” баракчасына шилтеме кылып билдиришинче, “Коопсуздук министри Асим Мунир 14-декабрь күнү АКШнын Коргоо министри Ллойд Остин менен жолугушту. Жолугушуудан кийин Пентагондо жасалган кыскача билдирүүдө: “Тараптар аймактагы акыркы коопсуздук маселелерин жана эки тараптуу коргонуу кызматташтыгынын потенциалдуу багыттарын талкуулашканы жана АКШ Штаб башчысы, генерал Браун менен жолугушту”. Аталган сайт “Мунир 15-декабрда АКШнын мамлекеттик катчысы Блинкен, анын саясий иштер боюнча орун басары Виктория Нуланд жана Улуттук коопсуздук боюнча кеңешчинин орун басары Жонатан Феннер менен жолугушту” деп жазды. Анда, АКШнын Мамлекеттик катчысынын расмий сүйлөөчүсүнүн: “Пакистан биздин маанилүү өнөктөш жана Пакистан өкмөтүнүн ичинде ар тараптуу чөйрөлөр менен диалогдобуз... Биз аймактык коопсуздук жаатында Пакистан менен кызматташууну улантууну чыдамсыздык менен күтөбүз”, - деген билдирүүсү да жарыяланды. “Пакистан таңы” Мунирдин Блинкен менен болгон жолугушуусу тууралуу дипломатиялык булакка шилтеме жасап: “Алар эки тараптуу кызматташтыкты жана аймактагы кырдаалдын бардык тарабын талкуулашты”, - деп жазды. АКШнын Мамлекеттик катчысынын расмий сүйлөөчүсү, Пакистан Башкы штаб жетекчиси жана Чалгындоо кызматынын башчысы менен Энтони Блинкендин жолугушуусу тууралуу суроого жооп берип жатып мындай деди: “Биз алар менен аймактык коопсуздук жана коргонуу тармагында кызматташууну чыдамсыздык менен күтүүдөбүз”. (АКШ өкмөтүнүн веб-сайты, 18.12.2023).

Булардын баары Пакистан Башкы штаб жетекчисинин президент сыяктуу америкалык аскердик, коопсуздук, ал тургай саясий жетекчилер менен тынымсыз жолугушууларды өткөргөнүн көрсөтүп турат! Америка бул жолугушууларды кеңейтип, Пакистандагы иштерди жөнгө салууну каалап жатканы ыктымалдан алыс эмес. Америка Пакистанда шайлоолор жакындап калгандыктан (2024-жылдын февраль айында), эгер жылдырылбаса эле, Пакистандагы малайлары жана саясаты ал каалагандай жүрүп жатканына кадыржам болууну каалайт... Ошондуктан, бул жолугушууларга “кызматташтык” шөкөтү тагылса да, түпкүлүгүндө Америкага берилгендиктерин аныктоо жолугушуулары болуп эсептелет... Кызыгы, Штаб жетекчиси Асим Мунирдин динчил көрүнүүгө болгон аракеттери. А түгүл, айрымдар аны “молдо генерал”,

башкача айтканда, шейх деп атап алышкан! Бирок, ал Америка менен союздаш экенин, анын пландарын ээрчип, анын максаттарын ишке ашырып, коопсуздук жана коргонуу тармагында өнөктөштүк жана кызматташтык атын жамынып, региондогу анын таасирин арттыруу үчүн жол ачаарын жарыялап жатат... Исламдагы чыныгы динчилдик кафирлерге эмес, Кудуреттүү Аллахка жана Анын Элчиси соллаллоху алейхи уа салламга берилгендикти талап кыларын түшүнбөгөндөй:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا﴾

«Оо, ыйман келтиргендер, момундарды коюп, кафирлерди дос тутпагыла, (муну кылуу менен) Аллахка өзүңөрдүн үстүңөрдөн ачык далил бергиңер келеби?» [Ниса: 144]

Башкача айтканда, эгер кафирлерди дос тутууну уланта берсеңер, Аллах силерди жазалашы үчүн Аллахка өзүңөрдүн үстүңөрдөн ачык далил берген болосуңар. Динчилдик чынында динди бекем кармоо менен түшүнүлөт!

﴿أَفَلَا يَعْلَمُونَ﴾

«Алар акыл жүргүзүшпөйбү?!» [Ясин: 68]

4 – 2023-жылдын 19-декабрында “Пакистан үнү” сайты жазышынча, Башкы штаб жетекчиси, генерал Сайид Асим Мунир Флорида штатынын Тампа шаарында жайгашкан АКШ Борбордук командачылыгын зыярат кылды. Ал жерде Борбордун башчысы генерал Майкл Курилла менен жолугуп, аймактык коопсуздукка байланыштуу аскерий кызматташтыкты талкуулады. “Кызматтар жана коомчулук менен байланыш” кызматы ырасташынча, генерал Асим Мунир генерал Эрик Курилла менен эки тараптуу алакалар боюнча терең сүйлөшүүлөрдү өткөргөн. Жолугушууда эки тарап аймактык коопсуздукка байланыштуу кызматташуудан баштап, жалпы кызыкчылыкка тиешелүү темалардын ар бири боюнча кеңири пикир алмашышты. Пакистандын Башкы штаб жетекчиси, Пакистан менен АКШ Борбордук командачылыгы арасында биргелешкен машыгууларды жана таалим үйрөтүү жолдору боюнча пикир алмашуунун зарылдыгын дагы бир жолу баса белгиледи... Сапардын жүрүшүндө пакистандык генерал АКШ Борбордук командачылыгынын Биргелешкен аракет борборуна да барды. Байден жетектеген администрация Пакистанга колдоо көрсөттү. Пакистанды “НАТОдон тышкаркы негизги өнөктөш” катары мүнөздөдү.

Ушундан улам, Америка үчүн бул сапардын канчалык маанилүү экени билинип турат. Пакистан Башкы штаб жетекчисинин Американын жогорку деңгээлдеги расмий адамдары менен жолугушуулары, талкууланган темалар, коопсуздук жана коргонуу жаатындагы кызматташтык тууралуу сөздөрү муну ырастап турат. Б.а. Пакистан

Америкага каршы мусулман кыймылдары менен күрөштө жана аймактагы таасирин коргоодо Америка найзасынын учу болуп калмакчы. Америка Пакистан өкмөтү ичинде кызматташтык беткабы астында саясий малайлар менен гана чектелбестен, аскерий малайларга көбүрөөк маани берет. Пакистанды аймактагы саясатынын маанилүү кызматчысы катары көргөндүктөн, 2004-жылдан бери НАТОдон тышкары Американын негизги өнөктөшү катары жарыялап келет.

5 – Пакистандын “Кызмат жана коом менен байланыш кызматы” арабча Х баракчасы аркылуу 20-декабрда Мунирдин ушул сөздөрүн жарыялады: “Генерал Асим Мунир америкалык белгилүү аналитикалык борборлордун жана маалымат каражаттарынын өкүлдөрү менен ачык маектерге катышты. Иш-чаралардын учурунда аймактык коопсуздук, эл аралык терроризм жана Түштүк Азиядагы стратегиялык туруктуулукту сактоодо Пакистандын ролун ачыктады. Пакистан геосаясий жана геэкономикалык көз караштан алганда, маанилүү өлкө экендигин, байланыштыруучу өлкө болуп, Борбор Азияга жана андан ары жактагы өлкөлөр үчүн дарбаза катары өнүктүрүүнү каалай турганын айтты”. Ал Пакистан узак мөөнөттүү, көп тармактуу өнөктөштүк аркылуу Америка Кошмо Штаттары менен эки тараптуу алакаларды кеңейтүүнү каалай турганын баса белгиледи. АКШга жасаган иш сапарынын алкагында саясий жана аскердик жетекчилик менен болгон жолугушуулары абдан позитивдүү болгонун кошумчалады. Айрыкча, Пакистандын регионалдык туруктуулукту, глобалдык тынчтыкты жана коопсуздукту камсыз кылуу үчүн ондогон жылдар бою эл аралык терроризмге каршы чеп катары турганын белгиледи.

Генерал Мунир ушуларга да токтолду: “Пакистан терроризмге каршы күрөштө теңдешсиз салымдарды кошуп, курмандыктарды берди. Пакистан калкынын максатын улай күрөштү акырына чейин улантат. Айрыкча, Кашмир маселеси Кашмир калкынын каалоосуна жана Бириккен Улуттар Уюмунун Коопсуздук Кеңешинин резолюцияларына ылайык чечилиши керек. Кашмир эл аралык деңгээлде кабыл алынган талаштуу маселе. Эч бир бир тарап бир тараптуу иш-аракет менен аймактагы миллиондогон тургундардын каалоосун өзгөртө албайт. Газадагы кыргын токтотулушу, гуманитардык жардамдар камсыздалышы жана аймакта туруктуу тынчтыкка жетишүү үчүн “эки мамлекет” чечимин тез арада ишке ашыруу зарыл”.

6 – Бул жерде Пакистан Башкы штаб жетекчиси эки тараптуу кызматташтык шылтоосу астында Америка менен өнөктөштүктү кеңейтүүнү жана АКШга болгон малайлыгы ар тараптуу жана узак мөөнөттүү болушун каалап жатканын билдирүүдө. Америка Пакистанды өзгөчө Ооганстанда, жалпысынан Ислам өлкөлөрү арасында терроризмге

каршы күрөшүү шылтоосу менен үмөттүн ичиндеги боштондук кыймылдарына каршы чепке айлантууну каалайт. Түпкүлүгүндө, Ооганстан менен Пакистан бир мамлекет болгон. Аны басып алган колонизаторлор алардын ортосуна чек ара тартты. Алар алсыз, эч нерсеге кудуретсиз болушу үчүн жана колония кылып, байлыктарын тоноп, ташып кетүү үчүн аларды бири-бирине каршы колдонду жана эки өлкөгө бөлүп салды.

Кашмирге келсек, генерал Мунирдин Вашингтонго сапары Индиянын Жогорку соту Кашмирдин Индия көзөмөлдөгөн бөлүгүн Индия менен биригүүсүн колдогон учуруна туш келди. “Al Jazeera Net” 2023-жылдын 14-декабрында жарыялаган маалыматта, Жогорку сот Чандерчуд баш болгон 5 судья коллегиясы 12-декабрда Моди өкмөтү тарабынан сунушталган Кашмирдин өзгөчө статусун жокко чыгаруу чечимин макулдаганы жарыяланды... Американын макулдугу жана колдоосу болбосо Индия бул чечимди кабыл ала албайт болчу. Ага карабастан, Пакистан Башкы штаб жетекчиси эч нерсе болбогондой, Американын Индияга болгон колдоосун жана Пакистанга болгон душмандыгын унуткарып же көрмөксөнгө салып, АКШга расмий сапар менен барды! Муну менен эле чектелбей, Кашмирдин оккупацияланышына жана индус текебердигине каршы турууга жардам берип аны азат кылуунун ордуна, Кашмир маселесин эл аралык маселе катары тааныды. Анын Бириккен Улуттар Уюмунун адилетсиз резолюцияларына ылайык чечилээрин айтты. Айрыкча, Кашмир маселеси исламий маселе экенин жана Индия аны басып алганын билип туруп ушундай кадамга барды. Түпкүлүгүндө, Пакистанды бутка тургузуп, Кашмирди азат кылууга жана индустардын зомбулугуна каршы күрөшүүгө жардам бериши шарт эле. Пакистан бул ишти кылууга кудурети жетип турган чакта милдеттүү болот. Кашмирдин жихаддык кыймылдары 1999-жылы Каргил тоолорунда болгон согушта, эгер премьер-министр Наваз Шариф менен Башкы штаб жетекчи Первез Мушаррафтын чыккынчылыгы болбогондо Пакистан армиясынын колдоосу менен Индиянын үстүнөн дээрлик жеңишке жетип калган. Америка Наваз Шариф менен Первез Мушаррафтан дароо бул колдоону токтотууга буйрук берип, Пакистандын аскерлерин аймактан чыгарып кетүүнү жана Кашмирдик кыймылдарды террористтик уюм катары жарыялоону талап кылды. Ал экөө Америкага моюн сунуп, Кашмирге карата чыккынчылык кылышты.

Яхудийлердин Газага каршы ырайымсыз баскынчылыгына жана Пакистан Башкы штаб жетекчиси айткан “эки мамлекет” чечимине келсек, Палестина – ыйык жер... Исламий аймак болуп, ал жерде яхудийлердин бийликке ээ болушу таптакыр мүмкүн эмес. Ал жерде “эки мамлекет” чечимине орун жок. Ал жерди Умар Аль-Фарук фатх кылып,

рошид Халифалар аны коргогон. Андан кийин баскынчылардан Салахиддин азат кылган, Абдул Хамид аны яхудийлерден сактап калган... Ошондуктан, Палестина Ислам жери... Ал сатууга сунуштайбайт жана аны калкы менен бирге басып алуучулар да, элин кууп чыгарган баскынчылар да кабыл алынбайт. Палестина маселесинин чечими “эки мамлекет” чечими эмес, тескерисинче, анын чыныгы чечими Улуу жана Кудуреттүү Алла Таала айткандай:

﴿وَأَقْتُلُوهُمْ حَتَّى تَقْتُلُوهُمْ وَأَخْرَجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوهُمْ﴾

«Аларды кайсы жерден тапсаңар өлтүргүлө жана алар силерди кууп чыккан жерден кууп чыгаргыла» [Бакара: 191]

7 – Проблема Пакистан жетекчилеринин жана аскер башчыларынын аңсезиминде жана туура эмес ой жүгүртүүсүндө. Анткени, алар Америка менен атаандаша ала турган чоң өлкө боло турган эбегейсиз потенциалга ээ экенине карабастан, өздөрүн Америка үчүн унаа кылып алышкан. Алар өздөрүнүн маселелерин жана көйгөйлөрүн Аллахтын Элчиси соллаллоху алейхи уа саллам, кудуреттүү Аллахтан вахий катары алып келген диний түшүнүктөр жана чечимдерге ылайык чече алышмак. Ислам арабдарды Исламга чейинки өз ара согуштан куткарып, аларды Ислам аркылуу адамзат үчүн жаратылган эң жакшы уммат кылды... Бул Уммат ошол кездеги чоң мамлекет болгон Персияны фатх кылып, Перс мамлекетин жок кылды... Ошол кездеги эң ири империя болгон румдуктардын борбору Константинополду фатх кылды... Ислам жана мусулмандар ааламды адилеттүүлүк менен жарык кылып Ислам мамлекети даңазаланып, акыйкат орноп, батыл жок болду. Чындыгында, батыл жок болуучу... Мына, Хизб-ут-Тахрир силерден Аллах Таала убада кылгандай, Пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалык мамлекетти тикелөө аркылуу ушундай улуулукка жетүүгө жардам бергиле деп, нусрат сурап жатат:

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾

«Аллах силердин араңардан ыйман келтирип, салих амалдарды кылгандарга, алардан мурункуларды халифа кылгандай, аларды жер жүзүндө халифа кылууну убада кылды»

[Нур: 55]

Расуллалах ﷺ да минтип башарат кылган:

﴿ثُمَّ يَرْفَعَهَا إِنْ شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةً عَلَى «ثُمَّ تَكُونُ مَلَكًا جَبْرِيَّةً فَتَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونُ مِنْهَا حَاجَةُ النَّبِيِّ. ثُمَّ سَكَتَ»

«Андан кийин залым падышалык болот, ал Аллах каалаганча болот, анан аны көтөргүсү келсе аны көтөрөт. ...Кийин Пайгамбарлык жолундагы халифалык болот». Кийин унчукпай калды»». (Ахмад риваяты).

21-жумадуссаний, 1445-х.

3-январь, 2024-м.

Пакистан менен Ооганстандын чек арасындагы кагылышуу

Суроо: “Al Arabiya.net” 2024-жылдын 13-августунда: “Талибан өкмөтү шейшемби күнү эки өлкөнүн чек арасындагы кагылышуу учурунда үч жай тургунду (бир аял жана эки баланы) өлтүрдү. Пакистан тараптын Торхамдагы чек ара кызматкери кагылышууда үч Пакистандык аскер жарадар болгонун билдирди. Ага чейин Эл аралык валюта фонду жума күнү Пакистан өкмөтү менен үч жыл ичинде жети миллиард долларлык жардам программасын түзүү боюнча келишимге кол койду”, деп жазды. (Sky News Arabia 13.07.2024). Бул кагылышуулардын артында эмне турат? Белгилей кетсек, анын алдында да кагылышуулар болгон. Америка көзөмөлдөгөн Фонддун жардамы менен Пакистанды Индиядан алыс жайгашкан Ооганстан менен согуштуруп, Индияны Американын каалоолоруна ылайык Кытайга каршы туруусун ишке ашыруу максат кылынуудабы? Бул окуянын Индияны Кытайга каршы коюу ишине байланышы барбы? Же башка себептер барбы?

Жооп: жогорудагы суроолорго жооп берүү үчүн биз төмөнкү маселелерди карап чыгабыз:

1- Биз 2023-жылдын 28-январында Пакистан менен Ооганстандын ортосунда Британия колонизаторлугу тарабынан белгиленген чек аралар тууралуу суроого жооп берип жатып мындай дегенбиз: “1893-жылы Улуу Британиянын ошол кездеги Тышкы иштер министри Мортимер Дюранд менен Ооганстандын шахы, принц Абду Рахман Хан ортосунда кургактыктагы чек ара сызыгы (Дюранд сызыгы) деп аталган келишим түзүлдү. Ооганстан менен Пакистандын ортосундагы чек аранын узундугу 2640 километр болуп, түндүк-чыгыштан түштүк-батышка чейин созулат. Бул чек аралар Пакистан менен Ооганстандын расмий чек аралары катары кабыл алынган. Пуштун уруулары ушул чек ара сызыгынын эки тарабында жайгашкан. Белгилей кетсек, бул чек ара аймагында мусулмандар жашашат. Алардын басымдуу бөлүгү Афганистандагы калктын эң көп бөлүгүн түзгөн пуштундар. Анткени алар калктын 40%га жакынын түзөт. Эки кылымдан бери Ооганстандын бардык башкаруучулары пуштундардан болгон. Пуштундар Пакистанда пенжабийлерден кийинки экинчи көпчүлүктү түзөт. Бирок, Ооганстан бул чек араны таануудан баш тарткан. Айрыкча, Англия 1893-жылдын 12-ноябрындагы токтомдо өзүнүн колониялдык кызыкчылыктарын гана эске алып, жасалма жол менен тартылган Дюранд линиясында аймактын демографиялык, этникалык жана уруулук түзүлүшүн эске албаган. Британдыктар, алардан мурункулардай эле, чек ара аймактарын көзөмөлдөө үчүн күрөшкөн. Британия 1839-1842-жылдардагы баскынчылыгы учурунда Ооганстанда кыйраткыч аскердик жеңилүүгө

дуушар болгон. Андан кийин 1878-жылы ага каршы кайрадан согуш баштаган, бирок эки жылдан кийин андан чыгып кеткен. Бирок ал 1879-жылы Жандамак келишимине кол коюу аркылуу Ооганстандын башкаруучуларында саясий таасирге ээ болгон. Натыйжада, Ооганстан ошол кезде Индияны башкарган британ колонизаторлорунун айлакерлиги себептүү эбегейсиз жерлерди жоготкон.

Доха келишимине ылайык, Америка 2021-жылдын августунда чыгып кеткенден кийин Талибан кыймылы Кабулда башкаруучу болуп калганда, Ал Пакистан тарабынан таанылган чек араны катуу түрдө четке кага баштады. Чек арадагы провокациялар чыныгы чек ара сызыгынын эки тарабында эки тараптын ортосунда үстөмдүк кылуучу позиция болуп калды. Бул чек арада мурда эч ким тоскоол болбостон, ооган качкындары оңой эле өтүп турган. Кийин пуштун үй-бүлөлөрүнө коюлган катуу чектөөлөрдөн улам чыңалуу кагылышуулар менен коштолуп, кайноо чекитине чейин жетип, курмандыктарга алып келди...”. (Жооптон цитата бүттү).

2- Бул чек ара сызыгы (Дюранд сызыгы) Ооганстан 1979-жылы Советтер Союзунан жана 2001-жылы Америка басып алгандан кийин чоң державалардын кол салуусунан кийин башынан өткөргөн оор мезгилдерде, эки өлкөнүн (Ооганстан менен Пакистандын) ортосундагы чыр-чатакты жок кылды. Бирок, бүгүн Америка 2021-жылы Ооганстандан маскара болуп чыгып кеткенден кийин анын талаптарына ылайык кайрадан жанданды. Белгилүү болгондой, бул чек аралар советтик аскерлер Ооганстанды басып алган учурда бош калтырылган. Бул Ооганстанда советтик аскерлерге каршы согушуу үчүн Пакистанда окуудан өтүп жаткан мужахиддердин өтүшүн жеңилдетти. Чек аралардын мындай боштугу бир жагынан чек аранын эки тарабындагы пуштун үй-бүлөлөрүнүн ортосундагы мамилелерди бекемдеген. Башка жагынан, бул Афганистанда советтик аскерлердин болушуна каршы Американын саясатына туура келген. Бирок, Америка Ооганстанды басып алгандан кийин саясаты өзгөрүп, Пакистандан чек араларды күчөтүүнү жана анын Ооганстанды басып алуусуна каршы чыккан мужахиддердин чек арадан өтүшүнө жол бербөөнү талап кыла баштады. Пакистан армиясы Пакистандын ичиндеги ошол чек ара аймактарында айыгышкан согушту жүргүздү.

3- 2018-жылы май айында Пакистан Ооганстан менен чектеш уруулар жашаган чек ара аймактарын Хайбер-Пахтунхва провинциясына кошуп алган. Бул белгисиздик жана бул аймактардын Пакистан полициясына жана сотунун мыйзамдарына, бийлигине баш ийбестиги менен аяктады. Ал эми Пакистан аны менен Ооганстандын ортосундагы чек ара маселеси чечилди деп эсептейт. Муну жакында Пакистандын

убактылуу премьер-министри Анварул Хак Какар Ооганстандын “Tolo News” телеканалына берген интервьюсунда ырастап: “Дюранд линиясы Пакистан менен Ооганстандын ортосундагы расмий эл аралык чек ара болуп саналат. Ооганстан менен чек ара маселеси биз үчүн жана дүйнөнүн бардык өлкөлөрү үчүн бүттү”. (Al-Jazeera Net, 3.14.2024). Бирок, тарых бою бардык ооган өкмөттөрү, саясий жана интеллектуалдык көз караштарына карабастан, Дюранд линиясын эки өлкөнүн ортосундагы расмий эл аралык чек ара катары таануудан баш тартууну улантып келишет. Бул боюнча акыркы билдирүү молдо Нур ад-Дин Тураби тарабынан болду. Ал Талибан өкмөтүндө чек аралар жана уруулар министри болуп саналат. Ал: “Ооганстандын Пакистан менен расмий чек аралары жок”, - деп билдирди. Узундугу 2600 чакырымдан ашкан чек ара тилкесинде эки өлкөнүн ортосундагы жаңжал күчөгөн. Биз мурунку суроо-жоопто мындай дегенбиз: “Андан кийин Пакистан чектөөлөрдү күчөтүп, тарыхта биринчи жолу оогандыктарга кирүү визасын киргизди. Бул чыңалууну Пакистан 3 метр бийиктиктеги чек ара тосмосун тургузушу менен күчөтүп, анын жүздөгөн километрин курууга жүз миллиондогон доллар сарптады. Мунун баары товарлардын жана адамдардын кыймылын көзөмөлдөө жана “террорчулардан” коргоо шылтоосу менен болду. Ошондуктан, эки өлкөнүн чек ара аймагындагы курч кырдаалдын жана кагылышуулардын бирден бир себеби тосмо болду. Андан кийин Талибан өкмөтү пакистандык күчтөргө эки өлкөнүн чек арасына 2700 чакырымдай (анын 90%ы бүткөрүлгөн) тосмо орнотууну улантууга жол бербей баштады. Ашраф Ганинин өкмөтү кулаганга чейин тосмо орнотууга каршылык билдирген эмес болчу. Талибан өкмөтү пакистандык күчтөргө тосмону орнотууну аягына чыгарууга аракет кылган сайын каршылык көрсөттү. Бул эки тараптын ортосунда ар кандай чек ара аймактарында кагылышууларга алып келди. Натыйжада, эки тараптын арасында каза болгондор жана жарадарлар орун алды. Ошентип, Пакистан Ооганстан бийлигиндеги Талибан кыймылы Пакистандагы Талибан кыймылынын Пакистан армиясына кол салуусуна жол ачып жатканын айтып, айыптагандан кийин, эки өлкөнүн ортосундагы маселелер татаалдашып кетти. Андан кийин Пакистан Ооганстандын ичиндеги жерлерди Пакистандагы Талибан кыймылынын согушкерлерине таандык деп бомбалады...”. Аягы.

4- Ошентип, Пакистан армиясы менен Талибан күчтөрүнүн ортосундагы кагылышуулар эки өлкөнүн мамилесинде жаңы бир барак ачты. Бул чыңалуу жана кагылышуулар чек ара маселеси себептүү “пакистандык талибдер” менен Пакистан армиясынын чабуулдарынан улам күч алууда. Исламабадда жайгашкан Коопсуздукту изилдөө борборунун маалыматы боюнча: “Өткөн жылы жоготуулардын саны

акыркы 6 жыл ичиндеги эң жогорку деңгээлге көтөрүлдү. Анткени, 1500дөн ашуун адам, анын ичинде карапайым калк, коопсуздук күчтөрүнүн мүчөлөрү жана согушкерлер набыт болгон. (Al Jazeera Net, 17.07.2024). Пакистан армиясы Пакистан талибдерине башпаанек берип жатат деп Ооганстанды айыптап, барган сайын чектеп жатат. Кайтып келгендерге жардам берүү жана аларды түпкү аймактарына жайгаштыруу боюнча Талибан комитетинин басма сөз катчысы Кари Юсуф Ахмади мындай деди: "Эки кошуна өлкө - Пакистан жана Иран - 2024-жылдын башынан бери 400, 000ден ашуун качкынды күч менен депортациялады. Депортациялардын 75 пайызына Пакистан жооптуу". (Аль-Хура, 06.11.2024).

5- Булардын бардыгынан Америкага малай болгон Пакистан өкмөтү Ооганстандагы Талибан кыймылына кысым жана чагымчылдык кылып жатканы белгилүү болуп турат. Ал оогандардын чек арадан ээн-эркин өтүшүнө жол бербей чек арадан өтүп жаткан туугандарына баруу үчүн виза талап кылды. Ал чек ара тосмосун орнотуп, аны ишке ашкан нерсе катары таңуулап жатат. Ал тургай чек ара сызыгын Ооганстанга жылдырып, эки миллиондон ашык ооган качкындарын өлкөдөн чыгарды. Анын ичинде 600 миңи америкалык аскерлер 2021-жылы Ооганстанда чыгып кеткенден кийинки куугунтуктоо. (Аль-Хурра, 11.1.2023). Пакистан ооган качкындарын Пакистандан массалык түрдө чыгарып, 2022-жылы америкалык учактардын өтүшүнө жана Ооганстандын ичиндеги жардырууну ишке ашырууга көмөктөштү. Ал операцияда Аль-Каиданын эмири Айман ал-Завахири өлтүрүлгөн. Пакистандын чалгын кызматы Ооганстан менен чектеш шаарларда "Талибан-Пакистан" уюмунун көрүнүктүү мүчөлөрүнө кол салуу операцияларын жүргүзүүдө.

6- Пакистан тарабынан жасалган бул иш-аракеттердин баары Американын Ооганстандагы Талибан кыймылын толугу менен баш ийдирмейинче кысым кылуу саясатынын алкагында улана берет. Ошондой эле Вашингтондун Пакистан армиясын жарандык согушка жана Афганистан менен согушка түртүп, Индияны Кытайга каршы Америкага көмөктөшүү каалоолору алкагына кирет. Бул ошондой эле Американын Кытайдын Ооганстандагы кен байлыктарды иштетүүсүнө бөгөт коюу аракетин билдирет.

Себеби, Америка менен Ооганстандагы Талибан кыймылынын ортосунда жыйырма жылдан ашуун убакыт согуш жүрүп, ал 2021-жылы чыгып кетти. Ушундан кийин, өнөр жайы чийки заттын бардык түрүн талап кылган Кытайдын Ооганстанды эксплуатациялоо үмүтү артты. Пакистан менен Ооганстандын ортосундагы чек ара маселеси боюнча талаш Пакистандагы экономикалык коридорго миллиарддаган доллар короткон Кытайдын кыялдарынын ишке ашуусуна тоскоол болууда.

Бул Пакистандын Ооганстанга карата саясатынын жалпы негизи. Ушундан көрүнүп тургандай, Америка алардын ортосундагы чыр-чатактын негизги кыймылдаткычы. Бул жалпы негиз кастыкты козутууну жана куралдуу чек ара кагылышуусун камтыйт. Ал бардык аймактарда күчөгөн чыңалууну жана Пакистандын Ооганстандын ичиндеги аба чабуулдарын камтыйт. Ооганстандын коргоо министри Пакистандын аскер-аба күчтөрүнүн согушкерлери Пакистан менен чек арадагы Хост жана Пактика провинцияларындагы эл жыш жайгашкан аймактарга чабуул жасаганын билдирди. Анын айтымында, бул бейкүнөө балдардын жана аялдардын өлүмүнө алып келген. Пакистан армиясы да, өкмөтү да бул боюнча комментарий берген жок. Соккулар пакистан-ооган чек ара аймактарында аскердик көзөмөл-өткөрүү пунктуна жасалган эки жанкечтилик кол салууда 6 пакистандык аскер каза болгондон кийин жасалды. Аба соккусу ишемби күнү Пакистандын түндүк-батышында, Ооганстан менен чек арага жакын жайгашкан Түндүк Вазиристанда болгон кол салууда 7 аскер курман болгондон кийин жасалды. (Жакынкы Чыгыш, 18.3.2024).

7- 2021-жылдан бери эки өлкөнүн ортосундагы чыңалган бул карым-катнаш күчөп баратат. Анткени ага “америка каалоосу” аралашууда. Пакистан Эл аралык Валюта Фондунан кредит алабы же албайбы айырмасы жок мындай абал улана берет. ЭВФтин официалдуу шарттары - улуттук валюта, валюта курсу, соода, энергетика жана салык маселелери - келишимдерде Пакистандын Афганистан менен мамилелерин “расмий түрдө” камтыбаса да, Американын кара ниет саясатынын негизинде Пакистан өкмөтүндөгү малайлардын бул убада кылынган кредиттерге шилекейи агып, алардын өз кызыкчылыктарына жетүү аракетин күчөтүүдө. Ошондуктан, Пакистандын Ооганстан менен тирешүүсүн жокко чыгарууга болбойт.

2023-жылы жайында Пакистан Америка үстөмдүк кылган Эл аралык Валюта Фондунан 3 миллиард долларлык насыя алган. Учурда аны көбүрөөк алуусу убадаланган. Жума күнү Эл аралык валюта Фонду Пакистан өкмөтү менен үч жыл ичинде жети миллиард долларлык жардам программасын түзүү боюнча келишимге кол койду. (Sky News Arabia, 7.13.2024). Бул американын каалоолорун ишке ашырууга ашыгуу аракетин күчөтөт.

8- Булардын бардыгы, Америкага лоялдуу болгон Пакистандын азыркы өкмөтүнүн билдирүүлөрү, Ооганстан менен чыңалуу абалын жогорулатууга түртүп жатканын көрсөтүүдө. Бул 2024-жылдын июль айынын орто ченинде пакистандык аскерлер каза болгон окуяда айкын болду:

а) Пакистандын Коргоо министри Би-Би-Сиге Пакистан терроризм менен күрөшүүгө багытталган жаңы аскерий операциянын алкагында Ооганстанга каршы чабуулдарын уланта турганын айтты... (BBC English, 2.7. 2024). Ушул эле булактын айтымында, Талибан бул билдирүүнү “жоопкерчиликсиз” деп айтып, Пакистанга чек арадагы чабуулдардын “кесепеттери” болоорун эскерткен.

б) Элчини чакыруу. Пакистандын Тышкы иштер министрлиги бүгүн, шаршемби күнү Талибан баштаган ооган өкмөтүнүн миссия башчысынын орун басарын чакырды. Кыймыл Ооганстанда жайгашкан куралдуу топторго каршы чара көрүүгө үндөдү, Исламабад ушул аптада аскерий базага чабуул жасаганын билдирди. (Al Jazeera Net, 17.7.2024).

в) Пакистан Ооган өкмөтүн шейшемби күнү 8 аскердин өлүмүнө алып келген чабуулдун күнөөкөрлөрүнө каршы "тез жана натыйжалуу" чараларды көрүүгө чакырды. Хайбер-Пахтунхва провинциясында "террорчулар" менен кагылышууда... Билдирүүдө кол салууну Ооганстанда жайгашкан пакистандык талибдер кыймылына караштуу "Хафиз Гүл Бахадур" тобу жасаганы жана 8 аскердин өмүрүн алганы белгиленди. (Anadolu агенттиги, 17.07.2024).

г) “Al Arabiya Net” 2024-жылдын 13-августунда: “Талибан өкмөтү шейшемби күнү Пакистан күчтөрүн эки өлкөнүн чек арасындагы кагылышуу учурунда үч карапайым тургунду, бир аялды жана эки баланы өлтүрдү” деп айыптады. Пакистандын Торхамдагы чек ара кызматкери кагылышууда үч пакистандык аскер жараат алганын билдирди.

9- Корутунду: Пакистандагы ооган качкындарынын маселеси боюнча чек ара талаштары жана тирешүүсү улана берет. Ошондой эле Пакистан Ооганстан өкмөтүн Пакистан-Талибан кыймылынын согушкерлерине башпаанек берип жатат жана чабуулдар Ооганстандан келип чыккан деп айыптоосун улантууда. Мунун баары эки тараптын ортосундагы чыңалуунун деңгээлин жогорулатып, кагылышууларга, чек ара согуштарына жана Ооганстандын чек ара аймактарында, шаарларында жана айылдарында бомбалоолорго себеп болууда. Мындай абал 2021-жылдан бери, тагыраагы, Байдендин администрациясы Ооганстандан чыгып кеткенден бери туруктуу өсүп баратат жана бул чыңалуунун себептери биз көрсөткөндөй, биринчи кезекте Америка кызыкчылыгына байланыштуу...

Америка чыңалууну дагы да күчөтүү менен аймактагы жана Кытай менен болгон максаттарына жетүүнү көздөп жатат. Эл аралык Валюта Фондунун шарттары муну ачык камтыбаса да, Америка бул насыяларды Пакистан менен Ооганстандын ортосундагы чыңалууну, чыр-чатакты

жана кагылышууларды күчөтүү үчүн пайдаланат. Муну Пакистандагы малайларына берген жем катары эсептейт.

Президенттик шайлоодо демократтар менен республикачылардын ортосундагы катуу атаандаштыкка байланыштуу Республикачыл талапкер Трамп Демократ Байдендин администрациясынын 2021-жылы Ооганстандан шерменде абалда чыгып кетүүсүн айыптады. Мындан улам, Байдендин администрациясы Пакистанды Ооганстандагы Талибдер менен катуу салгылашууга түртүп жатат. Муну менен Талибан менен болгон согушта Американын ордуна Пакистан согуш алып барып жатканына ишара кылмакчы. Мунун баары Пакистандагы Америка малайларынын жаңжалды курчутуу, коркутуу билдирүүлөрүндө ачык көрүнүп турат. Башкача айтканда, үзгүлтүксүз атышуулар чек арадагы салгылашууларга айланып кетиши мүмкүн. Бирок толук кандуу согушка айланып кетиши күмөн. Айрыкча күчтүүрөөк тарап болгон Пакистандын Ооганстандан аймактык талаптары жок...

10- Мусулмандардын ортосундагы чек араларды бузуп, өлкөлөрүн бир халифа астына бириктирүүнү талап кылган Ислам мыйзамдары турмушта ишке ашпаса, мусулмандардын ушундай абалы улана берет. Бул үммөт, өзгөчө андагы күч кубат ээлери Роббисине жана үммөтүнө жан ачытмайынча жана бул малай акимдерди кулатууга көтөрүлбөсө улана берет. Бул малай акимдер күн батканча үммөткө каршы тил бириктирип түнгө кирип, күн чыккыча Аллахтын душманы Американы ыраазы кылуу үчүн бул фитналарды ишке ашырууга киришишет. Мусулмандардын иштери башында эмне менен оңолгон болсо ошону менен гана оңолот. Тагыраагы, Пайгамбарлык минхажы негизиндеги халифалык аркылуу Аллах түшүргөн нерсеге ылайык өкүм чыгаруу жана каапырларды артына сүрүп чыгаруу менен гана оңолот. Аллах Таала айтат:

﴿فَإِمَّا تَنْفِقْنَهُمْ فِي الْحَرْبِ فَتَرَدَّ بِهِمْ مَن خَلَفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَدَّكُرُونَ﴾

«Эгер (Эй Мухаммад) согушта аларды (келишимди бузган каапырларды) жеңип туткундасаң аларга жаза берүү менен алардын артындагыларды коркууга сал. Алар аны эстеринде сактай турган болушсун» [Анфал: 57]

Туура жол көрсөткөн Аллахтын Китебине, Расулунун сүннөтүнө жана сахабалардын ижмасына жана шарый кыяска негизделген конституциясы Ислам болгон Халифалык гана бул абалдан куткарат. Бул абал адам тарабынан жасалган конституция менен өзгөрбөйт. Бул бийлиги 1973-жылы аяктаган, 1964-жылдагы Ооганстандын шахы Мухаммад Захир доорундагы конституциябы же 2021-жылы 28-сентябрда талибдердин юстиция министри жарыя кылган конституциябы айырмасыз. Же бул башка мусулман өлкөлөрүндө колдонулуп жаткан

адамдар тарабынан чыгарылган конституциялардын бири аркылуу болобу айырмасы жок. Анткени, булардын баары Аллах буйруган нерсеге каршы келет.

﴿وَأَن آَحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَآَحْذَرْ لَهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَن بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِن تَوَلَّوْا فَآَعْلَمَ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ﴾

«Алардын ортосунда Аллах түшүргөн нерсе менен өкүм кыл жана алардын напсилерине ээрчибе, алар сени Аллах түшүргөндүн кээ бир бөлүгүнөн азгырышынан сактан. Эгер алар жүз бурушса билгин Аллах аларды күнөөлөрүнүн бир бөлүгү менен азапка салууну каалайт»

[Маида: 49]

Ооганстан менен Пакистан мусулман өлкөлөрү экенин жана алардын ортосунда согушуу арам экенин түшүнүшү керек. Тескерисинче, ортодогу исламий бир туугандык мамилелерди тереңдетүүлөрү керек. Америка баш болгон каапыр колонизаторлор менен ар кандай байланышты үзүп, Хизб-ут-Тахрирдин Халифалыкты тикелөө үчүн аракет кылып жаткан колдоосуна жооп берип, мусулмандарды улуу жана каапырларды кор кылуу үчүн аракет кылуулары шарт.

﴿يُنْصِرُ اللَّهُ يُنْصِرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾ (وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ

«Ошол күнү момундар Аллахтын жардамы менен кубанышат жана Ал кимге кааласа жардам берет жана Ал Кудуреттүү, Мээримдүү»

[Рум: 4-5]

22-сафар, 1446-х.

27-август, 2024-м.

Белужистандагы чыңалуу тууралуу

Суроо: 2024-жылдын 14-сентябрында “Дар аль-Хилал” басылмасы Пакистан полициясы ишембиде өлкөнүн Белужистан провинциясынын борбору Кветта шаарында полиция автобусунун жанында болгон жардыруудан кеминде эки кызматкер каза болгонун жарыялады. Буга чейин Пакистан ондогон жылдар бою согушкерлер жүргүзгөн этникалык козголоңдун эң ири чабуулдарына күбө болгон. Бир нече кол салууларда жалпысынан 73төн ашуун адам каза болду. Журналисттерге электрондук почта аркылуу жөнөтүлгөн билдирүүдө, кол салуулар үчүн жоопкерчиликти Белужистан боштондук армия тобу өзүнө алды. (Аль-Хурра 27.8.2024). Эмне үчүн бул чабуулдар Белужистанда күчөп жатат? Армияга көйгөйлөрдү жаратууда Британиянын катыштыгы барбы? Америка Пакистан армиясын басып алынган Кашмир жана Индиядан алыстатып башка нерселер менен алек кылып жатабы? Бул окуяга Индиянын да тиешеси барбы? Кытайдын ролу канчалык?

Жооп: жогорудагы суроолорго жоопту тактоо үчүн биз төмөндөгү маселелерди карап чыгабыз.

Биринчиси: Белужистан аймагы Пакистан, Ооганстан жана Ирандын ортосунда жайгашкан. Бул Пакистандын түштүк-батышында жана анын борбору Кветта шаары. Ирандын түштүк-чыгышында да борбору Захидан шаары эсептелген Систан-Белужистан провинциясы жайгашкан. Ал ошондой эле Ооганстандын түштүгүнө жүз чакырымдан ашык созулуп, түштүк Нимруз, Гилменд жана Кандагар провинцияларынын бир бөлүгүн камтыйт. Демографиялык көз караштан алганда, Белужистандын Пакистандагы бөлүгү эң маанилүү болуп эсептелет. Анда 20 миллионго жакын белуждар жана пуштундар жашайт. Анын аянты Пакистандын 44%га жакынын түзөт. Анда Пакистандын 240 миллионго жакын калкынын 6%ы жашайт. Пакистандын жаратылыш ресурстары, өзгөчө газ жана минералдар боюнча эң бай аймактарынын бири. Жез жана алтын запастары дүйнөдөгү алдыңкы орундарда турат. Мисалы, канадалык Barrick Gold тоо кен компаниясы Белужистанда жайгашкан “Rico Diq” кенинин 50%га жакынына ээлик кылат. Белужистан Кытайдын “Бир алкак – бир жол” демилгесинин алкагында Кытай-Пакистан экономикалык коридорундагы маанилүү бөлүктө жайгашкан. Оман булуңуна жакын жайгашкан Гвадар порту Араб деңизине чыгуу үчүн Кытай тарабынан каржыланат. Кошумчалай кетсек, Кытай Гвадарга эл аралык аэропорт куруп жатат. Ошондуктан, Белужистан аймагы Пакистанда чоң мааниге ээ. Ал эми Иран бөлүгүндө 3 миллионго жакын адам жашайт. Ооган бөлүгүндө балуждардын саны бир миллиондон ашпайт. Бул үч өлкөдөгү Белужистан калкынын дээрлик

бардыгы суннит мусулмандары. Ислам бул аймактарга хижраттын 23-жылынын башында, халифа Умардын (Аллах андан ыраазы болсун) тушунда кирген. Синд Индус королдугундагы толкундоолордон кийин колдон чыгып, халифа Муавиянын тушунда кайрадан фатх кылынган. Халифа Абдул-Малик ибн Марван бул аймакты Синдди катх кылуу үчүн таяныч чекит кылган.

Экинчиси: Пакистанда өткөн кылымдын 60-жылдарынын аягынан бери Пакистан армиясына каршы партизандык согуш жүргүзүп келе жаткан көптөгөн улутчул сепаратисттик топтор бар. Бул топтордун эң атактуусу жана эң чоңу 2000-жылы түзүлгөн Белужистан боштондук армиясы. Бул топ Пакистан армиясына каршы лгачкы партизандык согуш баштап, 1964-жылы түзүлгөн Балужи боштондук фронту менен союздаш. Ирандын ичиндеги Иран армиясына каршы операцияларга да катышкан. Ошондой эле салмагы азыраак башка топтор да бар. Акчага жана куралга өтө муктаж болгон куралдуу уюмдар сыяктуу Белужистандагы сепаратисттик топтор тез эле чалгын кызматтарынын бутасына айланган. 1979-жылы СССРдин Ооганстанды оккупациялоодо Пакистандын СССРге каршы мужахиддер үчүн базага айланышы себептүү Москва Пакистанга каршы Белужистандагы жикчил топторго колдоо көрсөтө баштаган. 1979-жылы Иранда Хомейнинин революциясынын артынан Иран-Ирак согушу башталып, Ирак режими Белужистан боштондук армиясын Ирандагы аскердик аракеттери үчүн колдой баштаган. Ошондой эле Индия да Кашмирдеги Пакистан менен болгон согуштарда Белужистандагы бул топторду колдогон. Америка Индиянын Кытайга каршы таасир күчүн арттыруу үчүн Пакистан армиясын ички салгылашуулар менен алек кылууну көздөйт. Ушул максатта Индиянын чек араларынан жана Жаму, Кашмирди көзөмөл кылуусунан алыс кармоо максатында Белужистандагы бул топторду колдой башташты...

Үчүнчүсү: Булар Белужистандагы жамаат же куралдуу топтордун Пакистан армиясына каршы баштаган кол салууларын жана партизандык согушун түшүнүү үчүн зарыл болгон саясий фактылар. Бул чабуулдарга жана алардын ондогон жылдар бою өнүгүшүнө көз салуу менен биз төмөнкүлөрдү аныктай алабыз:

Америка Афганистанды басып алуудан мурда Пакистандын өкмөттөрү бул топтор менен байланышта болуп, алар менен тынчтык келишимдерин түзгөн. Токсонунчу жылдар салыштырмалуу тынч мезгил болгон. Бирок бул топтордун, өзгөчө Белужистан боштондук армиясынын кол салуулары кыйла көбөйүп, 2003-жылдан бери алардын көлөмү айкын боло баштады. 2006-жылы Пакистан жооп кайтарып, Белужистандагы жикчилдердин лидери Наваб Акбар Бугтини өлтүргөндө, кырдаал курчуп кеткен.

2024-жылдын 25-26-августунда Пакистан Белужистан боштондук армиясынын акыркы жылдардагы эң чоң кол салууларына күбө болду. Белужистандагы автожолдогу полиция бекеттерин, темир жол линияларын жана кан жолдогу унааларды бутага алып, болжол менен 73 кишини өлтүрдү. "Эң катуу чабуулдар дүйшөмбү күнү 26-августта Белужистан жана Пенжаб провинцияларын Муса провинциясы менен байланыштырган трассада болду. Анда куралчан адамдар автобустарды жана жүк ташуучу унааларды кармап, 23 пенжабилик жумушчуну өздүгүн текшергенден кийин атып өлтүрүшкөн", - деп айтылат жергиликтүү маалымат каражаттарында. Пакистан армиясы да Белужистанда 21 жикчил согушкерди жок кылганын жарыялады. Исламабадда жайгашкан Пакистандын Тынчтык изилдөө институтунун статистикасы боюнча 2023-жылы 110го жакын чабуул жасалган, ал эми 2024-жылдын алгачкы айларында 62ге жакын кол салуу жасалган (Al Jazeera, 26.08.2024).

Пакистандын полициясы ишемби күнү өлкөнүн түштүк-батышындагы Белужистан провинциясынын борбору Кветта шаарында полиция автобусунун жанында болгон жардыруудан кеминде эки кызматкери набыт болгонун билдирди. Алгачкы маалыматтарда жол жээгине коюлган жардыргыч заттын жарылышы себеп болгону айтылды. (Дар аль-Хилал, 14.09.2024).

Төртүнчүсү: Бул топтор Пакистан армиясы жана полициясы менен катар Пакистандагы Кытайдын экономикалык долбоорлорун да атайын бутага ала башташты. Бул чабуулдарды төмөнкүдөй карап чыгууга болот:

Белужистанда Кытай башкарган бир катар ири долбоорлор бар. Хайбер-Пахтунхва провинциясындагы Дасу ГЭСинин курулушунда иштеген беш кытайлык жана алардын пакистандык айдоочу жанкечтинин жардыруусунан каза болушту... (Al Hurra, 27.8.2024).

Жанкечти колоннасына кол салган жардыруудан алты адам каза болду. Бул бир апта ичинде Кытайдын Пакистандагы кызыкчылыктарын бутага алган үчүнчү ири чабуул. Буга чейинки эки жардыруу Кытайдын инфраструктуралык долбоорлоруна тагыраагы, миллиарддаган инвестиция салып жаткан Белужистан провинциясындагы авиабаза менен стратегиялык портту бутага алган. (Ашаркуль-Авсат, 26.03.2024).

Белужистан боштондук армиясына "жанкечтилик" операцияларын жүргүзгөн Мажид бригадасы кирет жана анын эң көрүнүктүү чабуулдарынын бири 2022-жылдын апрель айында Синд провинциясындагы Карачи университетиндеги Кытай институтун бутага алган "жанкечтилик" жардыруу болду. (Al Jazeera Net, 02.01.2024).

Бул чабуулдар кайталанып жатат: 2018-жылдын августунда кытайлык инженерлер өлтүрүлгөн (Reuters, 11.08.2018). 2018-жылдын ноябрь айында Карачидеги Кытай консулдугуна кол салууга чейин (Sky News Arabia, 23.11.2018) 2019-жылдын май айында Белужистандын Гвадар шаарында Кытай курган атактуу портто көбүн кытайлар түзгөн кымбат мейманканага кол салуу болду. (Аль Хурра, 5.12.2019).

Сепаратисттер Кытайдын кызыкчылыктарын жана Белужистанда иштеген кытайларды бутага алууда. Жакында эле 2024-жылдын 13-августунда алар Гвадар портуна кытайлык инженерлерди ташыган конвойго кол салышкан. Ошондой эле буга чейин кытайдын “Бир алкак – бир жол” долбоорунун алкагында иштеген кытайлык окумуштуулар каза болгон айрым окуяларда да орун алды. Пакистандын премьер-министри Шехбаз Шариф: “Кол салуулар Кытай-Пакистан экономикалык коридоруна зыян келтирүү максатын көздөйт”, - деди. (Аль-Арабия 30.08.2024).

Бешинчи: Бул чабуулдарды Кытайдын кызыкчылыгына жана Пакистан армиясына каршы багыттап жаткан тараптарга келсек, ал Индия. Ал эми Индиянын артында Америка турат:

Индиянын Пакистан армиясына жасалган бул кол салууларга карата кызыкчылыгына келсек, муну төмөнкү маселелерден көрүүгө болот:

А) 2018-жылы “The News International” басылмасы Индиянын Белужистандагы баш аламандыктарды уюштуруп, экономикалык коридорду бутага алуу үчүн 50 миллиард рупийден (261 миллион доллар) ашык каражат бөлгөндүгү тууралуу коопсуздук отчетторуна шилтеме кылып жазган. (Al Jazeera Net, 15.05.2022).

Б) Пакистан армиясынын штабынын начальниги, генерал Рахил Шариф, Белужистан провинциясынын жергиликтүү башкы министри жана Сенаттын президенти Раза Раббани бул ишке Индиянын чалгын кызматтарынын тиешеси бар экенин айтып, айыпташты. Шариф Индиянын Кытай баштаган 46 миллиард долларлык чоң экономикалык долбоорлорду саботаж кылууну каалаганына көңүл бурду. Нью-Дели бул анын экономикасына терс таасирин тийгизишинен кооптонуп жатканын айтып, мындай деди: “Региондогу коопсуздукту туруксуздаштыруу үчүн Пакистан менен Кытайдын ортосундагы экономикалык коридор долбоору бутага алынууда”. (Нон пост 18.08. 2016).

В) Бул топ 29-июнда өлкөнүн экономикалык борбору Карачи шаарында Пакистандын фондулук биржасын бутага алган жана жети адамдын өлүмүнө алып келген жанкечтилик кол салуу үчүн жоопкерчиликти өзүнө алды. Ушундан кийин кайрадан биринчи планга чыкты. Чабуулдан кийин Пакистан дароо Индияны Белужистан боштондук армиясын жана башка бардык белужу сепаратисттик

кыймылдарын колдоп жаткандыкта айыптады. (Аль-Араби Аль-Жадид, 12.07.2020).

Г) “2023-жылдын 9-апрелинде Пакистан 2022-жылдын январында негизделген Белужистан улуттук армиясынын лидери жана негиздөөчүсү Гүлзар Имамды камакка алды. Ал Белужистан жана Пенжаб аймактарында ондогон кол салууларга жооптуу”. Пакистан армиясынын маалымат кызматы армиянын башкы чалгындоо мекемесине таянып, мындай деп билдирди: “Гүлзар Имам Индия жана Ооганстанда болду. Душмандын чалгындоо органдары аны Пакистанга жана анын улуттук таламдарына каршы аракеттениши үчүн пайдаланууга аракеттеништи”. (Аль-Жазира, 09.12.2023).

Американын Белужистан армиясынын чабуулдарына болгон кызыкчылыгына келсек, бул төмөнкү маселелерде көрүнүп турат:

А) Индия, 2014-жылдан бүгүнкү күнгө чейин Американын Кытайга карата саясатын ишке ашырган Модии жетектеген “Бхаратия Жаната” партиясы тарабынан башкарылат. Ошондуктан, Индиянын Кытайга карата жасап жаткан бардык иштери Американын кызыкчылыгына кызмат кылуу алкагына кирет.

Б) Пакистандын Тышкы иштер министри Хина Раббани Хар Америка Кошмо Штаттарын анын өлкөсүнүн ички иштерине кийлигишүүгө каршы эскертти. Министр бул тууралуу АКШ Конгресси Белужистан аймагынын өз тагдырын өзү аныктоо укугуна ээ болууга чакырган резолюцияны жактыргандан кийин айтты. Бирок, пакистандык министр бул чечим АКШнын расмий саясатын чагылдырбай турганын түшүнөрүн айтты. (BBC, 20.02.2012).

В) 2022-жылы Америка Кошмо Штаттары Белужистан өкмөтү менен Белужистанда биринчи полициялык иликтөө мектебин куруу боюнча келишимге кол койгон. Бул Америка Кошмо Штаттарына аймактагы укуктук иликтөөлөрдү, полициялык иликтөөлөрдү жана укук коргоо органдарын өнүктүрүүдө маанилүү ролду берди. Бул Американын Белужистандын ички иштерине кийлигишүүсү болчу!

Алтынчы: Америка Белужистандагы бул сепаратисттик улутчул кыймылдарды колдонуу менен Кытайдын кызыкчылыктарына каршы коркунуч туудуруу саясатына кызыктар.

Муну Кытайдын кызыкчылыктарына сокку урууга аракет кылып жаткан жана чек ара талаштары үчүн Кытайга каршы күрөшүп, Американын кызыкчылыктарына кызмат кылып жаткан Индия да пайдаланып жаткандай. Мына ушул америкалык максаттардын бардыгы бүгүнкү күндө жер-жерлерде ишке ашырылып жатат. Пакистан армиясы Индиядан алыскы ички аймактарына, өзгөчө оккупацияланган Кашмирден алыстатылды. Белужистанда козголоңчуларга каршы

күрөшүү жана сепаратисттик топторду куугунтуктоо менен алаксытылды. Региондогу чыр-чатактын күчөшүнүн натыйжасында Пакистан өкмөтү белужи уюмдары менен күрөшүү үчүн 80 000 аскерин жиберди... (Al Jazeera Net, 2.1.2024). Пакистандын Индияга каршы көнүмүш билдирүүлөрү жана коркутуулары жок болуп, анын ордун терроризмге жана козголоңчуларга каршы коркутуулар ээледі. Ошентип, Индия фронту Пакистандан корголду жана анын армиясы Кытай менен болгон чек араларына жайгаштырылды. Ал жерде кагылышуулар болуп, Америка Кытайды Индия тирешүүсү менен алек кылгысы келди.

Жетинчиси: Британияга келсек, анын ишмердүүлүгүнө же малайларынын Белужистан, Пакистандын булуңундагы жигердүү ишмердүүлүгүнө далил жок. Бирок, буга карабастан 2010-жылы Белужистан боштондук армиясынын ичиндеги бөлүнүүнү Британиянын жарандыгын алган жана Бириккен Белужи армиясын негиздеген Мехран Марри жетектеген... (Al Jazeera Net, 2.1.2024). Бул анын Белужистандагы жикчил топтордун ичинде таасир табуу аракетин көргөзүшү мүмкүн. Бирок анын таасири Индия жана Пакистанды Америка малайлары башкаргандан бери Америка жана Индияга салыштырмалуу аз бойдон калууда.

Корутунду

Пакистандагы башкаруучу режим өз аймагынын бир бөлүгү болгон Белужистан маселесин шарый камкордук жана адилетүүлүк, жакшылык менен чечүүсү керек эле. Белужистан жерлеринде мамлекеттик менчикти мамлекеттин бардык жарандарынын пайдаланусу керек эле. Анын ичинде белуждар дагы. Бирок Пакистан тескерисинче, Исламдагыдай «أَخْرَجَهُ الْبَخَارِي» “имам кам көрүүчү жооптуу ал кол алдындагылардан жооптуу” (Бухари риваяты) жакшы кам көрүү менен эмес, өлтүрүү жана камакка алуу аркылуу коопсуздук маселесин чечип жатат.

Ошондой эле, Белужистандагы куралдуу уюмдар Исламдын душмандарына (Америка жана Индия) аларды өз өлкөлөрүнө каршы пайдалануусуна шарт түзбөшү керек эле. Мамлекетти бөлүп-жаруу үчүн аракет кылбашы керек эле Аны кылган адам Исламда чоң күнөөгө батат. Мусулмандар бөлүнгүс бир үммөт. Алла Таала айтат:

﴿إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ﴾

“Чындыгында, бул үммөт бир үммөт. Мен силердин Раббинермин, Мага ибадат кылгыла”. (Анбия: 92).

Эң жаманы жана эң маанилүүсү Пакистандагы башкаруучу режимдин Америкага берилгендиги. Пакистан аскер күчтөрүн Кашмирди бошотууга багыттоонун ордуна ички иштери менен алек кылуу аркылуу Американын буйруктарын аткарууда. Экинчи жагынан Белужистандагы

сепаратисттик уюмдар каапыр жана мушриктерден жардам сурашы. Мунун баары Исламда тыюу салынган. Аллах Таала айтат:

﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾:

“Аллах каапырларга момундардын үстүнөн эч качан жол бербейт”. (Ниса: 141).

Исламдын эрежелерин ишке ашыруу жана чыныгы исламдык бир туугандык идеясын жайылтуу гана Пакистан элдеринин чыныгы биримдигин калыбына келтирет. Белужистан калкы башка калктар сыяктуу адилетсиздик, жакырчылык жана айырмалуулуктан арылуу үчүн кен байлыктар сыяктуу элдик мүлктөн түшкөн кирешелерден пайдалануу бардык мусулмандардын арасында теңдик менен бөлүштүрүлүүгө тийиш. Ислам улутчулдук саркындыларынан баш тартты, аларга кескин түрдө тыюу салды жана мусулмандар арасында бир туугандыкты алып келди. Аллах Таала айтат:

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾

“Момундар бир тууган, ошондуктан бир туугандарыңардын ортосун жараштыргыла жана Аллахтан корккула. Балким ырайымга ээ болосунар”. (Хужрат: 10).

Ошол эле учурда бул Ислам боордоштугу аларды өздөрүнүн бирдиктүү бир мамлекетин тикелөө үчүн амал кылуучулар менен бирге иш алып барууга түрткү болушу керек. Бул Халифалык алардын биримдигинин башаты, сыймыгы, бир туугандык акыйкаты жана улуу жеңиш.

﴿وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ * بَنَصَرَ اللَّهُ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾

“Ал күнү момундар Аллахтын нусраты себептүү шаттанышат. Ал кимге кааласа жардам берет жана Ал Кудуреттүү, Мээримдүү”. (Рум: 4-5).

14-робиул аввал, 1446-х.

17-сентябрь, 2024-м.

Пакистан-Индия жаңжалы жана ок атышууну токтотуу тууралуу

Суроо: Трамп кечээ, ишемби күнү өзүнүн “Truth Social” платформасында күтүлбөгөн билдирүү жасап, мындай деди: “Америка Кошмо Штаттарынын ортомчулугу менен узак түнгө созулган сүйлөшүүлөрдөн кийин мен Индия менен Пакистан токтоосуз жана ар тараптуу ок атышууну токтотууга макул болгондугун кубанычтуу жарыялайм. Мен эки өлкөнүн акыл-эстүүлүгүн жана чоң интеллектти колдонгону үчүн мактайм”. (Al Jazeera, 11. 05.2025).

Индия менен Пакистандын ортосунда 2025-жылдын 22-апрелинде Индия башкарган Джамму жана Кашмирдин Пахалгам районундагы Байсаран өрөөнүндө туристтерге кол салуудан кийин чыңалуу күчөгөн. Натыйжада 25 индиялык жана бир непалдык каза болду. Индия Пакистанга каршы жазалоочу чаралардын сериясы катары 1960-жылдагы Инд суулары боюнча келишимдин токтотулгандыгын жарыялады. Буга жооп кылып, Пакистан эки тараптуу мамилелерди жөнгө салуучу 1972-жылдагы Симла келишими токтотулгандыгын жарыялады. 7-майда Индия “Синдур операциясы” деп аталган аскердик операциясын жарыялады. Андан кийин Пакистан жооп берди... Эми Трамп анын ортомчулугу ок атууну токтотууга жетишти деп жарыялады... Бул тирешүүнүн жана чыр-чатактын артындагы акыйкат кандай? Индия убактылуу токтоткон Инд суулары келишими деген эмне? Американын кол салууну баштоодо да, токтотууда да колу бар беле?

Жооп: бул суроолорго жоопту тактоо үчүн биз төмөнкү фактыларды карап чыгышыбыз керек:

1. 1998-жылдан 2004-жылга чейин Индияны Атал Бихари Важпайинин жетекчилигиндеги Бхарата Жаната партиясы башкарды. Андан кийин британчыл Конгресс партиясы 10 жыл башкарды. Кийин 2014-жылы Нарендра Мединин тушунда Бхарата Жаната партиясы кайра бийликке кайтып келди. Ал Америкага ыктаган партия. Американын Евразия боюнча стратегиясынын бир бөлүгү катары Кытайга каршы туруу жана аны ооздуктоо ролун аткарат. Албетте, 2014-жылы Мединин жеңишинин артында АКШнын Ыраакы Чыгыштагы чукул кызыкчылыктары турган жана аны колдонууну дагы эле улантууда. Нарендра Моди 2019-жылы Кашмирдин аннексияланышында, 2014, 2017 жана 2020-жылдары Кытай менен болгон чек ара кагылышуусунда, Ооганстан, Кытай-Пакистан экономикалык коридорунун ишке ашпай калышында, ар дайым Американын кызыкчылыгына кызмат кылып келген.

2. Моди 2014-жылы Индияда бийликке келгенден кийин Америка Индияны Кытайга кысымды күчөтүү, аны курчоого алуу, анын

айланасындагы аймактарды көзөмөлдөөсүнө жол бербөө жана өз аймагында чектөө үчүн натыйжалуу пайдаланды. Айрыкча, Америка Кытайга экономикалык согуш жарыялагандан бери Трамп кытай товарларына оор бажы салыгын киргизди. Трамп бул кошумча тарифтер менен Кытай экономикасын алсыратууну максат кылууда. Apple сыяктуу ири технологиялык компаниялар тарифтердин олуттуу көтөрүлүшүнө байланыштуу заводдорун Индияга көчүрүүнү пландап жатканы тууралуу маалыматтар бар. Apple АКШда сатылган бардык iPhone телефондорунун жыйындысын Индияга көчүрүүнү пландап жатканын ачыктады. (Financial Times ... Euro News, 26.04.2025). Ошентип, АКШ Кытайга каршы стратегиянын бир бөлүгү катары Индиянын аймактагы экономикалык жана аскерий держава катары позициясын бекемдөөгө умтулууда.

3. Бул бир тараптан Индияны аскердик жана экономикалык каражаттар менен колдоону талап кылат. Экинчи жагынан, Индия Кытай тарапка көңүл бурушу үчүн Пакистан менен болгон проблемаларын чечти. Бул экөө тең Америкага ыктаган режимдер.

Биринчи жагына келсек: Америка Индияны жана анын армиясын ар тараптан колдоду. Мисалы, Американын өзөктүк технологияларын Индияга берди. Кытай менен тирешүү маселеси Трампын Индиянын премьер-министри менен Вашингтондогу жолугушуусунда катуу козголду. Эки лидер ошондой эле Азия-Тынч океан аймагындагы “Төрттүк” коопсуздук альянсын, анын ичинде Жапония менен Австралияны да бекемдөө маселесин талкуулашты. Индия ушул жылдын аягында Кытайдын өсүп бараткан аскердик активдүүлүгүнө каршы эсептелген топтун лидерлерин кабыл алат. (Reuters, 14. 02. 2025).

Экинчи аспект бул көйгөйлөрдүн эң көрүнүктүүсү:

А. Чек арадагы Пакистандын аскерлери Индия аскерлеринин Кытай фронтуна карай кыймылын чектейт. Ошондуктан Америка Пакистанды Индиянын чек арасынан өз күчтөрүн Пакистан талибдери менен күрөшүү үчүн Вазиристан аймактарына, Белужистан боштондук армиясы менен согушуу үчүн Белужистанга жана Ооганстандын чек арасына жылдырууга түрттү. Индия Кытайга каршы ээн-эркин кыймылдап, аскерлерин Пакистандын чек арасына жайгаштырбастан, Кытай чек арасына жылдырышы үчүн ушундай кылды. Америка андан кийин Индия Пакистан менен тирешүүдөн алыстап, Кытай менен тирешүүсүн жеңилдетүү үчүн Пакистандан Индияга карата көбүрөөк чегинүүгө баруусун талап кыла баштады. Ушул себептен улам, жогоруда айтылгандай, Пакистан Индия менен чектешкен чек арадан көптөгөн аскердик бөлүктөрүн көчүрүп, аларды Пакистандагы жихадчы топторго

каршы ички салгылашууларга колдонгон... О.э Ооганстандагы Талибан кыймылы менен кагылыша баштады.

Б. Индиянын 2019-жылдын 5-августундагы чечими менен аннексияланган Кашмир боюнча талаш.

Биз 2019-жылдын 18-августундагы суроого жооп берип жатып мындай дедик: “2001-жылдын 11-сентябрындагы окуялардан көп өтпөй, Буштун администрациясы Индияга көңүл бурган жана Американын иш-аракеттеринин чоң бөлүгү Американын программаларына ылайык Индия менен Кытайдын ортосундагы аскердик ажырымды жоюуга багытталган, анын ичинде Индия менен болгон Американын өзөктүк келишими... Америка Индия менен Пакистандын ортосундагы Кашмир боюнча чыңалуу Индиянын Кытай менен тирешүүсүн алсыратып жатканын көрдү. Бул чыңалууну жеңүү үчүн Америка Кошмо Штаттары Индия менен Пакистандын ортосун нормалдаштыруу процессин баштады. Нормалдаштыруунун максаты Индия менен Пакистан күчтөрүн Кашмир боюнча бири-бири менен уруштурбоо жана Кытайды ооздуктоо үчүн Америка Кошмо Штаттары менен кызматташууга багытталган аракеттерге багыттоо болгон. Америка Кашмирди Индияга кошуу жана аны аскерий жактан кайтарып албоосу үчүн Пакистан режимине кысым көрсөтүү, диалогго өтүү маселени чечет жана алардын ортосундагы аскерий жаңжалдын алдын алат деп ишенди. Кудум эле Аббастын Палестинадагы жана анын тегерегиндеги араб өлкөлөрүнүн бийлиги сыяктуу, яхудий мамлекети менен аскерий жаңжалсыз, ошол эле маалда жөөтөр Палестинадан каалаганын басып алып, каалгандай аннексиялап жатканы сыяктуу! Ошентип, Моди Джамму жана Кашмирди аннексиялоо жана анын демографиясын өзгөртүү планын баштады. Андан кийин Моди тарабынан 2019-жылдын 8-май күнү кабыл алынган конституциясынын Кашмирге байланыштуу 370-беренесин жокко чыгаруу чечими чыкты....). Америка аннексия мусулмандарга Кашмирди унуттурат жана Индия менен Пакистандын учурда режимдери Американын линиясын карманып жатканын эске алганда, алардын ортосундагы көйгөйлөрдөн арылтат деп ойлойт. Америка менен Индия Кашмир мусулмандардын жүрөгүндө экенин, Кудай буюрса ал кайтарыларын унутуп коюшту же унуткандай түр көрсөтүштү.

В. Пакистан менен суу бөлүшүү маселеси. Индия учурдагы Инд суулары боюнча келишимди кайра карап чыгууну каалады. Индия көптөн бери калктын тездик менен өсүп жаткандыгын шылтоолоп, тогуз жылдык сүйлөшүүлөрдөн кийин Дүйнөлүк банктын ортомчулугу менен 1960-жылы кол коюлган Инд суулары келишимин кайра карап чыгууга аракет кылып келет. Пакистан келишимди кайра талкуулоону четке кагууда. Бул тууралуу Indian Today гезити аты аталбаган маалымат булактарына

таянып билдирди. Индия Ченаб дарыясындагы Баглихар дамбасынан Пакистанга агып жаткан суунун агымын токтотту. Гезит: Индия дагы Желум дарыясындагы Кишанганга плотинасынан суу агымын токтотууну пландаштырып жаткандыгын белгилеген. (Анадолу 05.05.2025). Индия тарабынан келишимдин бир тараптуу токтотулушун жана анын көп жылдар бою аны кайра карап чыгуу боюнча туруктуу талаптарын эске алуу менен, Пахалгамдагы кол салуудан кийин Модии өкмөтү Пакистанды келишимди кайра карап чыгуу талабына көндүрүү алкагында ага кысым көрсөтүү аракети катары чечмелесе болот. Акыркы бир нече жылда Индиянын премьер-министри Нарендра Модиинин өкмөтү келишимди кайра карап чыгууга аракет кылды. Эки өлкө Кичинганга жана Ратл ГЭСтериндеги суу сактагычтын көлөмү боюнча Гаагадагы Туруктуу Арбитраждык сотунда кээ бир талаш-тартыштарын чечүүгө аракет кылышты... (Arabi21, 27.04.2025).

Белгилей кетсек, Инд суулары келишими (ISA) Индия менен Пакистандын ортосундагы суу бөлүштүрүү келишимин билдирет. Ал Дүйнөлүк банктын көзөмөлү астында даярдалып, сүйлөшүүлөр болгон жана бул маанилүү келишимге кол коюу аземи 1960-жылдын 19-сентябрында Карачи шаарында болгон. Пакистанга Инд бассейнинин батыш бөлүгүндөгү үч дарыянын (Желум, Ченаб жана Инд дарыясынын өзү) суусун пайдалануу укугу берилген. Индия үч чыгыш дарыясында (Сутлеж, Беас жана Рави) толук көзөмөлүн сактап калган.

Г. Кашмирдеги джихадчыл кыймылдар:

Бул Индия үчүн тынчсызданууну жаратып жаткандыктан, Америка Кашмирдеги ал кыймылдардын тамырына Индиянын кол салууу шылтоосун актоо максатында ал жерде согушту козгоону жана ал кыймылдарга каршы чабуулга Пакистан режимин да тартууга аракет кылууну каалады.

Бул эки этапта болгон:

Биринчиси: Кашмирде чабуул жасоо жана аны ошол кыймылдарга шылтоо. Ал Пакистандагы бул кыймылдардын борборлоруна каршы ири согуштук операцияны актоо катары пайдаланылып жатат. Сиз айткандай... Кашмирдеги ошол кыймылдардын тамырына жана ал жердеги мусулмандарга каршы, аларды өлтүрүү же ошол кыймылдарга колдоо көрсөтүү шылтоосу менен аларды ал жерден көчүрүү үчүн пайдаланылып жатат. Кудум эле яхудийлер каршылык көрсөтүү шылтоосу менен Газа калкын кырып жаткан сыяктуу. Андан кийин Пакистан режими Кашмирди колдобоосу үчүн аны оңтойсуз абалга кептөөнү көздөдү. Анткени чабуул ошол кыймылдар тарабынан башталган деген маанай жаратуу зарыл болду!

Ошентип, Индия Американын буйругу менен Кашмирде бул ойдон чыгарылган чабуулду баштады. Буга далил:

– Индия башкарган Кашмирдин Пахалгам районундагы Байсаран өрөөнүндө 2025-жылдын 22-апрелинде туристтерге кол салууну Индия Пакистан колдогон куралдуу топ жасаган деп ырастаса, Пакистан муну четке какты. Бул чабуул Кашмирде 2025-жылдын 22-апрелинде АКШнын вице-президенти Ди Вэнс Нью-Делиде жүргөндө болгон. АКШнын вице-президенти Д.Вэнс дүйшөмбү күнү Индияга келип, төрт күндүк иш сапарын баштап, анын жүрүшүндө премьер-министр Нарендра Модии менен сүйлөшүүлөрдү өткөргөн. (Бахрейн маалымат агенттиги, 21.4.2025). Индия Пакистанга каршы бардык алгачкы кадамдарын, анын ичинде Инд келишимин токтотууну, бул америкалык расмий Нью-Делиде болгон учурда жасады. Бул Американын Индия менен болгон координациясын көрсөтөт жана мунун баарын (Индия Пакистан ортосундагы жаңжалды) жөн эле кокустук деп ойлоо таптакыр мүмкүн эмес.

Индия өкмөтү 22-апрелдеги кол салуудан бир нече мүнөт өткөндөн кийин жана кандайдыр бир иликтөө же изилдөө баштала электе эле Пакистанды айыптоого шашылды. Бул окуя боюнча Пакистандын эл аралык иликтөө жүргүзүү талабына караган жок. Ошондой эле Индиянын массалык маалымат каражаттары, Лашкар-э-Тайба (LET) уюмунун канаты катары эсептелген Каршылык көрсөтүү фронтуна (TRF) ишарат кылгандан тышкары, Уюм кол салуу үчүн жоопкерчиликтен баш тартканына да карабады. Мунун баары анын “ойдон чыгарылган” операция экенин көрсөтүп турат. (“Каршылык көрсөтүү фронту” социалдык медиа аркылуу чабуул үчүн жоопкерчиликти өзүнө алды, бирок кийин хакерликке шилтеме берүү менен муну четке какты...) (24 website, 30.04.2025).

Андан кийин Индия 2025-жылдын 5-майы кечинде Пакистанга ракеталык чабуул койгон экинчи этап башталды. Ал адаттагыдай эле Кашмирдин Пакистандык бөлүгү менен чектелбестен, Пакистандын ичиндеги Пенджаб аймагындагы бутага да сокку урду. Пакистан Индиянын ичиндеги буталарга сокку уруу менен жооп берген жок жана чек арадагы кагылышууларга жана чек арада Индия учактарынын атып түшүрүлүшүнө чектелди. Индия Пакистандын аскерий буталарына кол салбаганын, бир гана “террорчуларга” кол салганын айтып, Пакистанга болгон чабуулдун таасирин азайтууга аракет кылды... (Al-Arabiya TV, 07. 5. 2025). Эки тараптын ортосунда кагылышуулар күчөдү. Индиялык басылмалардын маалыматы боюнча, Кашмирдеги көзөмөл линиясында Индия менен Пакистандын аскерлеринин ортосунда катуу кагылышуулар болду. Кашмирдеги көзөмөл линиясында

жардыруулардын үндөрү угулуп, каза болгондор болду.... Анда анын үч учагы атып түшүрүлгөнүн моюнга алып, пакистандык чабуулдардын натыйжасында өзү көзөмөлдөгөн Кашмирде жети жайкын тургун набыт болгонун жарыялады. (Al Arabiya, 05.9.2025). Пакистан Индиянын 5 учагын, анын ичинде француздардан алынган үч Rafale учагын, ошондой эле жөөт уюму чыгарган 25 учкучсуз учакты атып түшүргөнүн билдирген. Пакистандын премьер-министри Шехбаз Шариф мындай деди: “Биз Индиянын Пакистандын позицияларын бутага алган чабуулуна жооп катары Индиянын 10 истребителин атып түшүрө алмакпыз, бирок армиянын командирлери сабырдуулук көрсөтүп, 5 учакты атып түшүрүштү”. (Ашаркуль-Авсат, 7. 05.2025). Пакистан армиясынын басма сөз катчысы Ахмед Шариф Чаудри армия 26 аскерий объектилерди бомбалаганын жана ондогон учкучсуз учактар Индиянын баш калаасы Нью-Дели баш болгон ири шаарлардын үстүнөн учуп өткөнүн жарыялады...(Sky News, 10. 05.2025). Көрүнүп тургандай, Пакистан масштабдуу чабуулду баштап, Индияга каршы турууга жана аны жеңүүгө жөндөмдүү болгон. Бирок ал Америка менен байланышта, Америка мындай тирешүүнү жүргүзүүгө жана Индияны кыйратуучу жеңишке жол бербейт. Бул анын малайы Модинин кулашына алып келет. Америка Пакистандагы өзүнүн малай режимине кысым көрсөттүү аркылуу Индиянын баскынчылыгына чектелген жооп кайтарды. Бул чектелген жооптун натыйжасы Пакистандагы мусулман аскерлеринин эрдигин жана согушууга болгон мотивациясынын күчтүүлүгүн көрсөтүп турат. Пакистандагы режимдин Америка менен тил табышуусуна жана армиянын кыймылына болгон чектөөлөргө карабастан, бул мусулман армиясы, жогоруда да айтып өткөндөй, мушрик душманга олуттуу жоготууларды келтирди. Булардын баары Американы согуш планын баштагандай эле токтотууга жана согуш планын өзүнө лоялдуу эки режим – Индия менен Пакистандын ортосундагы саясий сүйлөшүүлөргө өзгөртүүгө жана Индия үчүн аскердик агрессия аркылуу жетише албаган нерсеге сүйлөшүүлөр аркылуу жетишүүсүнө түрттү...

4. Ошондуктан Индиянын чабуулу башталгандан төрт күн өткөндөн кийин Американын буйругу менен 2025-жылы 10-майда ок атышпоо жарыяланды. АКШнын президенти Трамп өзүнүн Truth социалдык платформасында 2025-жылдын 10-майында мындай деп жазды: “Америка Кошмо Штаттары жетектеген узак түнкү сүйлөшүүлөрдөн кийин Индия менен Пакистан токтоосуз жана ар тараптуу ок атышууну токтотууга макул болгондугун жарыялоого кубанычтамын. Мен эки өлкөнү тең акыл-эстүүлүк жана жогорку интеллектти колдонгондугу менен куттуктайм. Бул маселеге терең маани бергендери үчүн рахмат”.

АКШнын мамлекеттик катчысы Марко Рубио 2025-жылдын 10-майында Х платформасында мындай деди: “Индия менен Пакистандын өкмөттөрү ок атышууну токтоосуз токтотууга жана бейтарап жерде маселелердин кеңири спектри боюнча сүйлөшүүлөрдү баштоого макул болушту”. Ал кошумчалагандай, вице-президент Ди Вэнс менен Индиянын премьер-министри Нарендра Моди жана Пакистандын премьер-министри Шехбаз Шариф, Индиянын тышкы иштер министри Субрахманьям Жайшанкар, Пакистан армиясынын штабынын башчысы Асим Мунир жана Индиянын улуттук коопсуздук боюнча кеңешчилери Ажит Довал жана Асим Малик менен акыркы эки күндө макулдашууга жетишүү үчүн иштешкен. Башкача айтканда, Америка Пакистан армия жетекчилигинин лоялдуулугуна карабастан, анын эрдигин баалаган эмес. Эгер согуш уланса Моди Американын Кытайга каршы талаптарын аткарбастан, бийлигинен ажырап калат деп корккон. Ошондуктан ал согушту токтотууга жана ага лоялдуу эки режимдин сүйлөшүүлөрү аркылуу өз максаттарына жетүү үчүн кара ниет саясий сүйлөшүүлөргө барууга буйрук берди!

5. Жыйынтыктап айтканда, Хизб-ут-Тахрир жалпы мусулмандарды жана өзгөчө Пакистан калкын Ислам жана мусулмандардын душмандары, өзгөчө Индиядагы инду мушриктери жана Палестинада жөөттөр менен болуп жаткан кара ниет саясий сүйлөшүүлөрдөн эскертет. Бул сүйлөшүүлөр эч кандай жакшылыкка алып келбейт, өзгөчө учурда болуп жаткандай каапыр колонизатор Америка ал сүйлөшүүлөрдү башкарып жаткан чакта мүмкүн эмес. Алар ар дайым ар жерде Аллах жана Анын Элчиси менен согушушат. Аллахтын Элчиси (саллаллаху алейхи уа саллам) бизге алар менен согушуу жана алардын үстүнөн жеңишке жетүүгө жана ушунда чоң сыйлык бар экенин кабарлады. Муслим өзүнүн “Сахихине” Ибн Умар Пайгамбар (саллаллаху алейхи уа салламдан) риваят кылган хадисте: «لَقَائِلُ الْيَهُودِ».. “Силер, албетте, алар менен согушуп, аларды өлтүрөсүнөр”... деди. Ахмад жана Насаи Аллахтын Элчиси (саллаллаху алейхи уа саллам), азат кылган кулу Савбандан риваят кылат, ал айтты: Аллахтын Элчиси (саллаллаху алейхи уа саллам) айтты:

قال رسول الله ﷺ: «عَصَابَتَانِ مِنْ أُمَّتِي أَحْرَزَ هُمَا اللَّهُ مِنَ النَّارِ؛ عَصَابَةٌ تَغْرُو الْهِنْدَ، وَعَصَابَةٌ تَكُونُ مَعَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ»

“Менин үммөтүмдүн эки тобу бар, аларды Аллах тозоктон сактады: Бир топ Индияны фатх кылат жана бир тайпа Мариям уулу Иса менен бирге болот”.

Палестинада яхудийлер менен согушуу жана өлтүрүү, Индияга казат кылуу жана ал жерлерде Исламдын жеңиши Аллах кааласа сөзсүз болот. Бул чынчыл жана ишенимдүү адамдын, (ага Аллахтын салам салааваты

болсун) айткан сөзү. Бирок, Аллах Таала бизге асмандан жеңиш түшпөөсүн, анын периштелери биз отурсак эле жеңиш алып келсин деп буйруган эмес. Тескерисинче, биз иштеп, аракет кылып, амал кылып, кылган ишибизде чынчылдыкты жана ыкласты издешибиз керек. Мына ушундай болушубуз керек, анткени Аллахтын жеңиши, албетте, Анын уруксаты менен келет. Биз Пакистан элине оптимисттик көз караштабыз. Анткени ал күчтүү исламий өлкө, андагы Исламдын тамыры терең, ал жерде Ислам сезимдери өсүп жатат жана анын армиясы Аллах жолунда жихадды жакшы көрөт. Ал жердеги мусулмандардын Халифалык мамлекетин курууга болгон умтулуусу күчөп баратат, калка калп айтпаган жетекчиликтин жеңишке жетүүсү, Кудай буюрса, көпкө созулбайт. Биз жашап жаткан бул заалим режимдерден кийин туура жолдогу Халифалыкты тикелөө жөнүндөгү Расулулланын (Ага салам-салаваттар болсун) сөзү ишке ашат. Ахмад өзүнүн “Муснадында” Хузайфадан риваят кылган хадисте Аллахтын Элчиси (саллаллаху алейхи уа саллам) айтты:

«ثُمَّ تَكُونُ مُلْكًا جَبْرِيَّةً فَتَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونَ، ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا، ثُمَّ تَكُونُ..»
«خِلَافَةً عَلَى مِنْهَاجِ النَّبَوَّةِ. ثُمَّ سَكَتَ»

“Андан кийин заалим падышалык болот, ал Аллах каалаганча турат. Анан аны жок кылууну кааласа аны жок кылат. Андан кийин пайгамбарлык жолундагы Халифалык болот, анан унчукпай калды”.

Ал күнү момундар Аллахтын жеңиши менен шаттанышат.

(وَيَوْمَئِذٍ يَقَرُّحُ الْمُؤْمِنُونَ * بِبَصَرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ)

Ал күнү момундар Аллахтын жеңиши менен кубанышат. Ал кимди кааласа жеңишке жеткирет жана Ал Улуу, Мээримдүү.

17-зул каада, 1446-х.

15-май, 2025-м.

Индиядагы шайлоо

Суроо: Индиядагы шайлоонун натыйжалары Улуттук конгресс партиясынын жеңишке жетишкендигин көрсөтөрү менен, бул партиянын төрайымы Соня Гандинин Италия жараны экендиги жөнүндөгү маселе козголду. Негизи, анын Италия жарандыгын таштап, мыйзамдуу түрдө индия жараны болгондугу анык эле. Анын Италиянын мурунку жараны экендигин козгогон маселе ушунчалык ачык түстө көтөрүлүп, Бхаратия Жаната партиясынан шайланган депутаттар ушуну хужжат кылып парламенттен чыгып кетебиз деп коркутушту. Кийин буга ар түрдүү тартышуулар кошулуп, бул нерсе Соня Гандини премьер-министрликке коюлган талапкерлигин алып таштоого алып келди. Бул иш, Улуттук конгресс партиясы мамлекет башына келери менен дароо аларга Американын ар кыл кыйынчылыктарды пайда кылмакчы экендигин билдиреби?

Жооп: ооба, абдан туура. Америка Индияны саясий жактан бышкан абалында, Индия жарым аралында жаңыдан Британия таасирине кайра өтүп кетишине оңойлук менен жол бере койбойт. Ошондуктан, Соня башчылыгында Улуттук конгресс шайлоолордо жеңип чыгып, ийгиликке жетишкенден кийин, анын мурунку жарандыгы жөнүндөгү маселени Америка чеңгели кыймылга келтиргендигинин ыктымалы бар.

Бул нерсени жакшы түшүнүп алуу үчүн бир азыраак артка кайрылабыз. Улуттук конгресстин англичандарга берилгендиги белгилүү, себеби, бул партия анын көз алдында өнүп-өстү (жетиштирилди). Британия саясатын бекемдөөдө жана бул саясатта Америка саясатына бетме-бет турууда эң активдүү партия жетекчилеринин бири Неру эле. Ага бул иште Гандинин үй-бүлөсү кошулду (Индира Ганди жана анын эки уулу – Санжай жана Ражив). Америка алар менен дайыма күрөштө болгон, Ражив Гандинин өлтүрүлүшүндө Американын ролу бар экендиги ыктымал кылынат. Анын ордуна премьер-министр болуп Нарасино Раонун дайындалышы муну тастыктайт. Себеби, ал Улуттук конгресс партиясындагы Америка менен жарашуу керек дей турган орточул позицияны карманган таанымал кишилерден. Айрыкча, анын финансы министри кылып Манмахан Сингхти дайындашы да жогорудагы пикирди тастыктайт. Анткени, ал (Сингх) Индияда Америка инвестициясын колдоп-кубаттагандыгы менен таанымал эле. Бул финансы министри америкалык ири инвесторлор менен, өзгөчө, электроника тармагында экономикалык мамилелерди жаратты. Соня Гандинин ордуна мына ушул мурунку финансы министринин талапкерлиги коюлушу жана анын төрага болуп

калышынын мүмкүндүгү да бул иштердин артында Американын өзгөчө басымы бар экендигине далалат кылууда.

Кандай болгон күндө да, Америкага Улуттук конгресс партиясын колго алуу оңойго турбайт. Себеби, бул партия англичандардын таянычтарынын бири. Бирок, Америка сегиз жылдан бери өз таасирин өткөрүп келе жаткан Индияны оңойлук менен таштап кетпейт. Жана ал бул жолдо мүмкүнчүлүгүндө болгон бардык нерселерди ишке салат. Анын ичинде, Улуттук конгресс партиясынын ичине кирип алуу үчүн коркутууну, же кызыктырууну, же болбосо, анын алдына ар кандай кыйынчылыктарды пайда кылууну, Конгресс менен блок түзгөн партиялар аркылуу коалициялык өкмөттөгү биримдикти бузууга аракет кылууну ж.б. иштерди амалга ашырат. Себеби, Улуттук конгресстин жалгыз өзү парламентте көпчүлүк добушка ээ боло албайт. Бирок, Британиянын саясий аярдыгын жана Улуттук конгресс партиясынын байыркылыгын эске алып, биз Америка ийгиликке жетише албайт деп ойлойбуз. Британия жана Улуттук конгресс партиясы Американын алдында жумшак мамилеге сүйөнөт. Бул адат Британиянын Ортоңку Чыгыштагы эле эмес, балким, Американын алдындагы да адаты, сыртынан ага жумшактык кылымыш болуп, ичинен аны кыйын акыбалга салып коюуга аракет кылат. Ушуну менен бирге, Британия Улуттук конгресс партияси аркылуу Индия жарым аралында, айрыкча Пакистанда, Американын таасирин туруксуздаштыруу үчүн ыңгайлуу учурду колдон чыгарбайт. Британия Индия жарым аралындагы мурунку таасирин толугу менен тикелей албаса да, жок дегенде, бул таасирде Америка менен шерик болуу үчүн бул ыңгайлуу учурдан пайдаланат.

9-рабиул ахир, 1425-х.
28-май, 2004-м.

Бхаратия Жаната партиясындагы өзгөрүүлөр

Суроо: Бхаратия Жаната партиясы башчылыгына шайлоолор болуп өттү. 2005-жылдын акырларында партия башчылыгынан отставкага чыгууну жарыя кылган Адвоний өз ордуна четтештирилгенден кийин, 2006-жылы 3-январда партия башчылыгына Америкага ыктаган активисттердин бири Ражнат Сингх партия башчылыгын ээледі. Адвоний Америкага ыктаган эмес эле. Бул нерсе Ражнат Сингх да кайрадан башкарууга жетишүү жана Америка таасирин кайтарууда Важпай ойногон ролду ойношун билдиреби?

Жооп: суроо-жооп анык болушу үчүн бир азга аркага кайтабыз. Аныгыраагы, 2004-жылы Конгресс партиясы жеңишке жетишип, Америкага малай болгон Жаната партиясынын кулоо дооруна кайтабыз.

Конгресс партиясынын ийгилиги Америка үчүн да, Бхаратия Жаната партиясы (BJP) үчүн да катуу сокку болду. Англичандардын күчтүү таасири Индияга кайтып келди. Американын бул жерден чыгып кетиши оңой кечпеди. Балким, шайлоолор натыйжасы анык болушу менен ишке катуу киришип, бул иште эки жолдон жүрө баштады.

1. Ишти Конгресс партиясынын ичинен баштады. Ошондуктан, премьер-министрликке Конгресс партиясынан өзүнө катуу каршы болгон кишилер келбеши үчүн бар күчү менен аракет кылды. Ушул себептүү, Америка – түпкү теги индус эмес, индия жарандыгын индуска эрге тийгендиги үчүн алган, түпкү улуту италян – деген хужжат менен Соня Гандини узакташтырууга жетишти. Америка бул туурасында маалымат каражаттарында жана саясат коридорлорунда шоокум козгоп, бул иште Важпай өкүмдарлыгы убагында Соня Ганди менен иштеген өзүнүн кээ бир адамдарын ишке салды. Натыйжада, Жаната партиясынын кээ бир депутаттары, эгер Соня өзүнүн талапкерлигин премьер-министрликке койсо, анда өздөрүнүн парламенттен чыгып кетишерин айтып коркута башташты. Бул нерсе Соняны премьер-министрликке өз талапкерлигин койбоого мажбур кылды. Американын бул шоокумдары Соняны премьер-министрликке мурун финансы министри болуп иштеген Манмахан Сингхтин талапкерлигин коюуга алып келди. Ал болсо Индияга Америка инвестициясы кирип келишинин тарапкери т.а. Америка менен жакшы мамиледе болуу тарапкерлеринен эле. Конгресс партиясы муну жакшы билер эле. Ошондуктан, Соня Ганди Манмаханды премьер-министрликке сунуш кылып жаткан убакта, премьер-министрдин ыйгарым укуктарын баян кыла турган мыйзамга өзгөртүүлөр киргизүүгө аракет кылды. Бул иш Американын алдында эшиктер ачык калышынан корккондугу үчүн Манмахандын жалгыз өзү бир ишти кылуудагы кубаттарын чектөө үчүн кылынган эле. Ушуну менен бирге,

Соня өкмөттүн маанилүү мансаптарына өзүнө берилген кишилерин коё алды. Айрыкча, тышкы иштер министри Натвар Сингх өкмөттө абройлуу адам болуп, ал Манмахан Сингхти макул келбей турган токтомдорду чыгаруудан токтотуп тура турган адам эле. Ал Америкага ачык душмандык позициясында болуп, Жавахарлал Неру жүргөн жолдон жүрүүгө катуу камал кылар эле. «Outlook» журналы менен болгон баарлашууда андан Индиянын тышкы саясаты жөнүндө суралганда, ал мындай деп жооп берди: «Жавахарлал Неру жолго койгон иш жолу али да жашап жатат». О.э. анын Ирак согушу туурасындагы билдирүүлөрү да Американы анча ташбишке салып койду. Себеби, ал Американын Иракка каршы согушу мыйзамсыз согуш деп ачык билдирүү берди.

Америка Натвардын жылдызы жанып, өкмөт башчысы болуп калышынан коркуп, Натвар БУУнун «Азык-түлүк акысына нефт» программасынан мыйзамсыз пайдаланган деп, анын атын Америка федералдык резерв түзүмүнүн (Америка борбордук банкынын) мурунку жетекчиси, комиссия башчысы Пол Волкер отчетуна кошуп койду. Премьер-министр Манмахан бул отчетто келген нерсени бекем кармап, ал өкмөттөн отставкага кетиши керек деп туруп алды. Премьер-министр алдыңкы 2005-жылы 5-январда басып чыгылган отчетто Натвардын аты жоктугун, анын аты кийинки 2005-жылы 19-ноябрда чыгарылган гезит отчетунда кошуп коюлганын абдан жакшы билер эле.

Натварды Конгресс партиясына берилген-садык кишилерден деп билген Соня Ганди ага жардам берүү үчүн бул ишке аралашты жана Натвар өкмөттө калат, бирок, тышкы иштер министрлигинен четтетилип, бул министрликти да премьер-министрдин өзү башкарат деп келишишти. Муну менен Соня аларды жараштырууга жетишти.

Соня партияга берилгендигинен шектене турган жана премьер-министрликке Американын басымы астында келген Манмахандын өкмөтүндө Натвар анын тамагына сайылган тикен болуп калса да, Америка аны тышкы иштер министрлигинен узакташтырууга жетишти.

Маанилүүсү ушул, Американын Конгресс партиясы ичиндеги колдонгон ыкмалары жана Манмахандын премьер-министрликке жетишиши Америка үчүн Индияда этияткердик менен өз таасирин өткөзүүдө ыңгайлуу келе турган чырайлуу мамилелерге шарт даярдап берди. Америка Конгресс партиясынан чырайлуу мамиледе боло турган жана ага карата катуу турбай турган кишиден артыгын үмүт да кылбаган эле.

2. Америка Жаната партиясына, аныгыраагы, Важапаи партия башчылыгынан кеткенден кийин, партия башчылыгы үчүн анын адамдарына жандуулукту кайтарууга аракет кылар эле. Бирок, Американын эсебинде жок нерсе болду. 2004-жылы октябрда Важапаиден

кийин Жаната партиясы башчылыгына дайындалган Адвоний менен улуттук демократиялык коалиция (NDA)дагы Жаната партиясынын шериктери Раштра партиясы (RSS) жана Вишва Хинду Паришад партиясы (VHP)нын ортосунда күрөш күч алды. Индиянын бул эки партиясы Жанатадан да ашынган оңчул партиялар. Бул партиялар Адвонийдин саясатында, айрыкча, Айодхиядагы индустар бузуп таштаган мечиттин ордуна ибадаткана курууда индиялыктардын идеологиясынан чегинүү бар дешти. Адвоний 2005-жылы июнда Пакистанды зыярат кылып, анын негиздөөчүсү Мухаммад Али Жиннахты мактагандан кийин, бул карама-каршылык дагы жалындады. Ушул эки партия жана Жаната партиясынын кээ бир канаттары да Адвоний кыянатчы, отставкага кетиши керек дей башташты. Негизи, Адвоний саясатта алардан көрө узагыраакты көрө алар эле. Ал партиянын айланасына башка катмарларды топтоо үчүн индустардын катуу колдук идеологиясын узакташтырууну каалар эле. Ошондуктан, ал мындай деп билдирүү берген эле: «Жаната партиясы өзүнүн негизги идеологиясын сактоого мүмкүнчүлүк бере турган жолдо аракет кылышы жана ушул убакыттын өзүндө идеологияга гана чектелбестен, калктын көпчүлүк бөлүгүнүн ишеничине кирүү үчүн кең кулач жайышы لازым болот».

Ошентип, Жаната партиясы жана аны менен коалиция түзгөндөрдүн абалы туруксуз болуп калды. Натыйжада, Америка өз таасири кирип келишине мүмкүнчүлүк берген союздашын жоготуп коюуга аз гана калды. Конгресс партиясы Америка таасиринин Индияга кирип келишине узак жылдар бою тоскоолдук кылып келген эле.

Америка бул бөлүнүүнү оңдоо үчүн бар күчүн сарптады жана өзүнө малай болгон Ражнат Сингхти Жаната партиясы башчылыгына алып чыгууга жетишти. Ушуга карай, Америка өзү менен жакшы мамиле тарапкери болгон Конгресс партиясы мүчөсү Манмахандын премьер-министр болуп калышын кепилдеди. О.э. Америка Жаната партиясы башчылыгына өзүнө малай болгон Ражнат Сингхти коюу менен партия биримдигин кайра тикелөөгө да мүмкүнчүлүк тапты.

Ушуну менен бирге, Америка Важпаи башчылыгында Жаната партиясы бийлик башында турган убакытта жетишкен ролуна жетүүдөн өтө узак. Азыркы өкмөт үстүндө тургандар заманында т.а. 2009-жылы боло турган шайлоолорго чейин өзүнүн эски ролуна жетишиши өтө кыйын.

Бирок, азыр бул жерде ишара кылынышы керек болгон эки иш бар:

1. Оңчул Жаната партиясынын ашынган оңчул эки партия менен коалиция түзүшүнүн акыбетинде, Рам ибадатканасы темасы дагы козголуп, мусулмардарга каршы зомбулук амалияттары келип чыгышы мүмкүн. Бул коалициянын эл ичиндеги аброюн Конгресс партиясынын

каршысында жакшыртуу үчүн бул коалиция мутаасиб индиялыктар массасынын колдоп-кубаттоосуна жетишмекчи.

2. Америка Индияны ыраазы кылуу үчүн Кашмир маселесин ага автономия берүү менен чечүүгө аракет кылып жатат. Ал муну өзү менен жакшы мамиледе болуу тарапкерлеринен биринин башчылыгында ишке ашырмакчы. Конгресс партиясы Манмаханды четтетүүгө жетишпей туруп, анын позициясын бекемдөөгө жана өзүнө ыктаган тарапкерлерин күчөтүүгө урунуп жатат. Себеби, Конгресс партиясы Манмаханды четтете турган болсо, Америкага эшиктер тарс жабылат. Ошондуктан, кийинки убактарда Мушаррафтын шаша-буша Кашмир жаатындагы жан берүүлөргө даяр экендиги көзгө урунууда. Себеби, ал Кашмирге эгемендүүлүк берүүнүн ордуна автономия берүү жөнүндө тынбай бежирей турган болуп калды. Негизи, автономия жөнүндө сөз жүргүзүү тыюу салынган нерселердин катарына кирер эле.

24-зулхижжа, 1426-х.

24-январь, 2005-м.

Американын Кытайга каршы Индия саясатына таасири

Суроо: Индияда 2014-жыл, 7-апрелде шайлоолор башталды. Шайлоолор 2014-жыл, 12-майга чейин уланат жана натыйжалары 2014-жыл, 16-май күнү жарыя кылынат. Бул шайлоолордо эки ири саясий уюм: Америка менен байланышкан Бхаратия Жаната партиясы жана анын союздашы о.э. англистерге малай болгон Конгресс партиясы өз ара атаандашууда. Конгресс партиясы 2004-жылдагы шайлоодо жеңип чыгып бийликке кайтып келгенден бери Британияга байланганы себептүү Америка менен алака кылууда суздук көрсөтүп келет. Бул партия Кытайга каршы турууда тынчсыздануу да билдирди... Суроо: Индиянын Кытайга каршы туруу саясатына Америка канчалык таасир өткөрө алат? Мунун Азия-Тынч Океаны туурасындагы Америка стратегиясына о.э. Американын Австралия жана Японияны бул карама-каршылыкка кирүүгө тукурууга кандай тиешеси бар? Конгресс партиясы же Жаната партиясы жеңишке жетишсе өкүмдар партиянын канчалык күчкө ээ болушуна карап бул саясат канчалык өзгөрөт? Индиянын Кытайга каршы турууга кудурети жетеби? Кытай менен Индия ортосундагы күчтөр таразасы кандай?

Жооп: төмөнкү иштерди көрүп чыгуу менен бул суроолордун жообу анык болот:

1 — Америка Кытайды аны курчап турган мамлекеттер жардамында, Тынч Океандагы, айрыкча Чыгыш жана Түштүк Кытай деңизиндеги мамлекеттер жардамында кысымга алууга аракет кылууда. Америка ушундай максатта бир нече түрдөгү союздарга жана блокторго таянып иш кылууда жана ушул региондогу мамлекеттер менен алакаларын күчөтүүдө. Бул нерсе он жылдан ашыгыраак убакыт мурда, Америка Кытайды кысымга алуу саясаты акырына же канааттандырарлык даражага жетти деген пикирге келген убактан баштап олуттуу көрүнүштө башталды. Т.а. Америка Кытайды мындан ашык кысымга ала албады. Ошондуктан, Кытайды дүйнөлүк соода уюмуна киргизип ага жакындады, аны менен соода алакаларын күчөттү, Американын Кытай менен стратегиялык диалогу мурункудай назик болбой калды... Ошого карабастан, Кытай мына ошол саясат боюнча Америка сызган сызыкта айлана турган болбоду жана ал тургай, анын союздашына да айланбады. Америка Кытайдын маанилүү жана турмуштук региону, балким тагдыр чечүүчү маселеси болуп эсептелүүчү Түштүк Чыгыш Кытай деңизи региону үстүнөн көзөмөл орнотуу туурасындагы каалоолоруна чек коё албады. Кытай регионалдык улуу мамлекет катары өз вужудун, бүтүндүгүн жана эгемендүүлүгүн сактап калган мамлекет болуп кала берди. Кытай аскерий жана экономикалык кудуретин күчөтүүгө аракет

кылууда. Ушунчалык даражада дейсиң, ал өзүнүн экономикалык кудуретинен пайдаларга ээ болуу үчүн эле эмес, балким кээ бир региондорго саясий таасир өткөрүү үчүн да пайдалана баштады. Кытай өз регионундагы таасирин күчөтүүгө аракет кылууда. Бул болсо Америка саясатына тескери келет же башкача айтканда Америка таасирин коркунучка кептейт. Кытай тагдыр чечүүчү маселеси деп эсептеген мына ушул региону үстүнөн өкүмдар болуу туурасында өзүнүн регионалдык каалоолору бар. Кытай өзүнүн жерлери созулуп баруучу кургактык менен эле чектелүүнү, экономикалык жактан бир улуу мамлекет катары мына ушул жерлерде гана камалып калууну каалабайт... Америка да Кытай деңизин өзү үчүн бир маанилүү регион деп эсептейт. Себеби, Америка текебердиги себептүү эки Америка материги чегарасында камалып калган бир регионалдык мамлекет болуу менен чектелбейт, тескерисинче, ал дүйнөнү өзүнүн региону деп эсептейт! Ошондуктан да Америка өзүнүн эл аралык өкүмдарлыгын кеңейтүү максатында Кытайды өзүнүн регионунда кысымга алууда... Ошентип, демек Кытайга соода алакаларында жана стратегиялык диалогдордо жакындашып кысымга алуу саясаты Кытайды Америка сызган сызыкта жүрө турган кыла албады, аны ал тургай Америкага белгилүү мааниде союздаш да кыла албады. Тескерисинче, Кытайдын регионалдык саясаты Американын тынчын алууда жана ушундан келип чыгып айтуу мүмкүн болгондой, кысымга алуу саясатынын бир өзү пайда бербеди. Ошондуктан, Америка өзүнүн жаңы планын иштеп чыгууга киришти. Бул план Азия-Тынч Океанына тиешелүү. Бул саясат Американын деңиз күчтөрүнөн 60 %га жакынын ушул региондо топтошун талап кылат. Бул Кытайды өз регионундагы маселелер менен убара кылып коюу туурасындагы Америка жүргүзгөн Кытайды кысымга алуу саясатына кошумча болот... Америка өзүнүн бүтүндөй аракетин региондогу мамлекеттерди мына ушул кысымга алуу саясаты боюнча аракетке келтирүүгө каратты. Бул кысымга алуу туурасында күчтүү таасир өткөрүшү мүмкүн болгон мына ушул мамлекеттердин эң көрүнүктүүлөрү үчөө: Индия, Япония жана Австралия.

2 – Индия жөнүндө айта турган болсок, ал Кытай менен 3488 км. узундукта чектешет. Ал жерде мына ошол чегараларга тиешелүү эки мамлекет ортосунда чечилбей келе жаткан проблемалар бар. Ошондуктан, чейрек кылымдан бери сүйлөшүүлөр жүрүп келет. Бул сүйлөшүүлөрдүн акыркысы эки мамлекет ортосундагы чегараларды белгилеп чыгууга тиешелүү сүйлөшүүлөрдүн он төртүнчү раунду болду. Ошондон кийин бул сүйлөшүүлөр токтоп калды жана он бешинчи раунд өткөрүлбөдү. 2013-жылы 15-апрелде чатак чыгып, кытайлык аскерлер чегараны бузуп өтүп, Ладак регионундагы Индиянын жерлерине

бастырып кирип, чатырларын орнотушту, бирок, үч аптадан кийин чыгып кетишти. Бул Кытай тарабынан Индияга өз «мускулдарын» көрсөтүү иш-чарасы болду. Бул аркылуу Кытай Индияга 1962-жылы октябрдагы сыяктуу чегараны бузуп өтүп Индия менен согушууга даяр экендигин билдирип коймокчу болду. Себеби, Кытай армиясы Аруначал-Прадеш регионуну чабуул кылып, Индия күчтөрүн кууп чыгарды. Мына ошол иш-чарадан бир айдан кийин Кытай күчтөрү индуc жерлерине экинчи жолу чабуул кылып, 2000ге жакын индуcту кырып таштады. Бул иш дагы деле чечилбей келе жатат жана «амалий көзөмөл сызыгы» деп аталууда. Ал эки мамлекет ортосундагы кагышуу чекити болуп, абалды тынымсыз курчутуп турат. Мындан тышкары, Кытай 1950-жылы басып алган Тибет региону проблемасынан келип чыккан келишпестик да бар. Тибет Индия менен чектеш. Ошондуктан, Индия бул проблеманы козгоодо Америкага шерик болууда, муну ушул региондогу буддисттерге жана алардын башчысы Далай Ламага демөөрчүлүк кылуу аркылуу ишке ашырууда. Индия Далай Ламага сүргүндөгү өкмөт катары борбордук Тибет мекемесин түзүп берди. Бул факторлордун бардыгы Индия менен Кытай ортосундагы келишпестикти тынчыбастан улана бере турган кылып коюуда...

3 – Америка Кытай менен Индия ортосундагы бул келишпестиктерден Индияны Кытайга каршы коюу үчүн, же эки мамлекет ортосундагы проблемаларды козгоп Кытайды ушул маселе менен убара кылып коюу үчүн пайдаланууга аракет кылды. Бирок, Индия Кытай менен кургактыкта карама-каршылыкка кирүүдөн коркот. Кытайдын Индиянын четки аймактарына кылган чабуулдары муну тастыктап турат. Ошого ылайык, демек Америка үчүн Индияны азгырып аны ар дайым Кытайдын тынчын алып турууга тукуруу жана Кытайды чегара проблемалары менен убара кылып коюу маанилүү болот, Америкага ушул нерсе керек... Ушундай максатта Америка Индия менен стратегиялык шериктик келишимин түздү, эки мамлекет ортосунда ядролук кызматташтык келишими да түзүлдү... Кошмо Штаттар Индия менен бир нече экономикалык жана коопсуздукка тиешелүү келишимдерге да кол койду. Мисалы, 2005-жылы коргоо келишими түзүлдү, 2008-жылы болсо тынчтык максаттагы ядролук кызматташтык келишими түзүлдү. Булардын бардыгы эки мамлекет ортосундагы коопсуздук кызматташтыгын кеңейтет. Мунун натыйжасында бүгүнкү күндө бул эки мамлекет бир нече болуп көрбөгөндөй ортоктош аскерий манёврларга киришүүдө, өтө чоң өлчөмдөгү Америка курал-жарактарын Индияга сатуу да тынымсыз көбөйүп барууда... Индия армиясынын башкы штаб башчысы генерал Дипак Капур 2009-жылы декабрдын аягында: «Индия армиясы эки фронтто согушка кирүү үчүн даярдык

көрүшү керек» деп айткан убакта Америка Индия менен болгон Чыгыш фронтто өз күчтөрүн азайтышы о.э. өз күчтөрүн Афганистанда жана уруулар региондорунда Америкага каршы жихад кылып жаткан мужахиддерге каршы согушуу максатында батыш фронтто топтошу үчүн Пакистанга басым өткөрдү. Булардын бардыгынан көздөлгөн максат, Индиянын бүтүндөй көңүлүн Кытай менен болгон түндүк фронтко каратуу болчу... Америка Индия менен соода көлөмүн көбөйтүүгө да аракет кылды. Ошондуктан, Американын Индияга экспортторунун көлөмү башка ар кандай мамлекетке салыштырмалуу акыркы беш жылда көбөйдү. Мисалы, Индия өнөржай бирикмесинин эсеп-китептерине ылайык, кызмат көрсөтүү боюнча эки тарап ортосундагы алака келечектеги алты жылда алтымыш миллиард доллардан 150 миллиард долларга көтөрүлүшү мүмкүн... Ошого карабастан, Индия Кытай менен кургактыкта күрөшкө кирүүдөн коркот. Кала берсе, Индиянын Америкага караганда көбүрөөк Британияга малай болгон Конгресс партиясынан шайланган акимдери Америка кызыкчылыктары үчүн Кытай менен уттура турган карама-каршылыкка кирүүгө даяр эмес!

4 – Америка Индия этибарын Тынч Океандагы чыгыш регионду көздөй, аныгыраагы Түштүк Кытай деңизин көздөй буруу жана Кытай менен атаандаштыкка киришүүсү үчүн бул региондогу нефть жана газдан турган энергия булактары бар экендиги менен кызыктырып, аны өзүнүн Азия-Тынч Океаны стратегиясы алкагында Кытайга каршы коюу пикирине келди. Ошондой да болду. Себеби, Индия Вьетнам менен Спратли аралдары айланасындагы территорияда нефть жана газ издөө боюнча келишим түздү. Бул аралдар Вьетнам менен Кытай ортосунда талаш болгон жаңжалдуу аралдар болуп эсептелет. Мына ошондон кийин Кытай тышкы иштер министрлигинин өкүлү Лю Вэйминь мындай билдирүү берди: «Биз бирер-бир чет өлкөлүк күчтөрдү Түштүк Кытай деңизинде көрүүнү, чет өлкөлүк компаниялардын Кытай суверенитети, укугу жана кызыкчылыктарын тебелей турган иштерге аралашуусун каалабайбыз». (Шаркул Авсат 2011-жыл, 28-декабрь). Мындан бир аз мурда коммунисттик партиянын маалымат органы болгон элдик газета Индияны да, Вьетнамды да Кытайга каршы жоопкерчиликсиз аракеттерди ишке ашыргандыкта айыптаган эле. Америка болсо Индияны мына ушул регионду көздөй тукурууга аракеттенүүнү улантты. Себеби, Американын вице президенти Жозеф Байден Индияга сапар кылуунун алдынан Индия этибарын Тынч Океандын чыгышына каратууга чөйрө даярдоо максатында Вашингтондо билдирүүлөрдү берип: «Индия тынчтык жана өнүгүүнүн бир кубаты катары барган сайын чыгышты көздөй көбүрөөк умтулууда, бизге карата мындай кабар алкыштообузга татыктуу», - деди. Ал дагы: «Биз Индиянын бул регионго

кирип барышын алкыштайбыз, анын бул региондо кургактык жана деңиздеги соода жана транспорт тармагында жаңы алакаларды өнүктүрүү максаты көздөлгөн аракеттерин алкыштайбыз», - деди. (IP Digital 2013-жыл, 23-июль). «Мындан бир ай мурда т.а. 2013-жыл, 24-июнда Керри өзүнүн индиялык кесиптеши Шри Салман Хуршид менен Нью-Делиде жолугушту жана экөө Кошмо Штаттар менен Индия ортосундагы стратегиялык диалогдун төртүнчү раундуна биргеликте төрагалык кылышты. Экөө Азия-Тынч Океаны о.э. Индия Океанындагы тынчтык жана туруктуулук туурасында ортоктош көз карашта экендиктерин дагы бир жолу баса белгилешти. Экөө регионалдык алакаларды күчөтүүнү ар дайым колдоп-кубаттай тургандыктарын жана деңиздеги тынчтык маанилүү экендигин дагы бир жолу баса белгилешти...». (IP Digital 2013-жыл, 24-июнь). Булардын бардыгы Америка Индияны Тынч Океанындагы чыгышка, аныгыраагы Түштүк Кытай деңизине этибар каратууга тукурууга катуу маани берип жатканына далалат кылууда... Ошого карабастан, Америка өзүнүн Азия-Тынч Океанына тиешелүү жаңы планын иштеп чыгып, Индияны чыгышты көздөй тукургандан кийин өткөн эки жылдын ичинде Америка талабына Индия жетиштүү жооп берген жок. Бул нерсе Британияга малай Конгресс партиясы саясатына тиешелүү себептерге о.э. Индиянын Кытайга каршы туруудан коркуп жатканына барып такалат...

5 – Австралия жөнүндө айта турган болсок, Америка өзү сызган сызыкта айланып жаткан Австралия ролун күчөтүүгө жана өзүнүн Азия-Тынч Океанына тиешелүү планы алкагында Кытайга каршы туруу үчүн Австралия менен экономикалык жана коопсуздук тармагында кызматташтыкты күчөтүүгө аракет кыла баштады. Ушундай максатта эң жогорку мансаптагы америкалык жооптуулар аракетке түшүштү. Айрыкча, мурдагы тышкы иштер министри Хиллари Клинтон, мурдагы коргоо министри Леон Панетта, башкы штаб башчысы Мартин Демпси Австралиянын Перт шаарында австралиялык кесиптештери менен жолугушту. Клинтон ошол күнү Перт шаарындагы батыш Австралия университетинде Америка-Азия борбору ачылышы ырасымында мындай деди: «Австралия эки улуу океан: Тынч Океаны жана Индия Океаны ортосундагы стратегиялык кесилиш чекитин түзөт. Бул эки океан активдүү соода эшиктери жана дүйнөнүн бардык тараптарын көздөй агуучу энергия продукциялары жеткирип берүүнүн кесилиши болуп эсептелет». Ал дагы: «Австралияда чет өлкөлүк инвестициялардын бул даражада көтүрүлүшү күтүлбөгөн абал эмес. Бул инвестициялар арасында Кошмо Штаттардан келген 100 миллиард доллардан ашык каражаттар да бар. Себеби, бул суулар барган сайын дүйнөлүк экономиканын так борборунда болуп калууда жана Американын бул

регионго кененирээк кирип келиши үчүн негизги борбордук чекитти түзүүдө. Ошондуктан, биз аны кээде биздин Азиядагы огубуз деп атайбыз», - деди. Клинтон дагы: «Кошмо Штаттар Азия жана Тынч Океаны регионун эч качан этибардан четте калтырбаган. Кошмо Штаттар Тынч Океанда дагы деле бир күч болуп калууда, ал бул жерде калуу үчүн турат», - деди. Ал кошумчалап: «Кошмо Штаттардын Азия, Тынч Океан жана Индия Океаны менен Тынч Океаны ортосунда жайгашкан региондор жөнүндө пикир жүргүзүү ыкмасы Австралия жана Кошмо Штаттар келечеги үчүн чечүүчү болот», - деди. (IPR Digital 2012-жыл, 15-декабрь). Клинтон мына ошол борбордо Американын Индияга болгон көз карашы жана андан эмнени каалашы жөнүндө да сүйлөп: «Кошмо Штаттардын негизги стратегиялык иштеринин бири Индиянын чыгышка этибарды каратууга тиешелүү саясатын колдоп-кубаттоо жана Нью-Делини Азия мекемелеринде жана иштеринде чоңураак рол ойноого кызыктыруу», - деди. Ал дагы: «Кошмо Штаттар келечекте Австралия жана Индия ортосунда ортоктош деңиз манёврлары болушун алкыштайт. Кошмо Штаттар 2013-жылы Австралия төрагалык кыла турган Индия Океаны каршысында жайгашкан мамлекеттердин регионалдык кызматташтыгы союзу менен тең иш алып барууга кызыкдар. Кошмо Штаттар ага диалогдогу бир шерик катары кошулду», - деди. (Жогорудагы булак). Бул пикирлер Американын бул регионго тиешелүү пикирлөө ыкмасына далалат кылып турат. Демек, Америка Австралияны Кытайдын бул региондогу аракеттенишине тосук коюуда күчтүү бир жардамчы катары ишке салмакчы жана бул Американын өз максаттарына Кытайга кургактыкта кошуна болгон Индия аркылуу жетише албаганын о.э. Американын Австралияны Түштүк Кытай деңизи сууларында Индия менен шерик кылмакчы болуп жатканына далалат кылат. Себеби, Австралия Америка саясатын ишке ашырууга Индияга караганда жакыныраак. Себеби, ал капитализмди негиз кылып алган жана ар кандай капиталисттик Батыш мамлекети сыяктуу колонизатор болууга умтула турган Батыш мамлекети болуп эсептелет. Ошондуктан да Австралия колонизатордук баскындарында илгери Британияга шерик болгону сыяктуу эле Америкага да шерик болду жана бүгүнкү күндө да ушул эки колонизаторго шерик болуп келе жатат. Себеби, ал ушул эки мамлекет сызган сызык боюнча айланат...

6 – Японияга келсек, Америка өзүнүн Япониядагы күчтөрүн күчөтүүгө жана Кытайга каршы регионду коргоодо чоңураак ролду берүүгө аракет кылууда. Себеби, Америка 2014-жылы 6-апрелде ракета менен куралданган кошумча коргоо кемелерин Японияга жибере тургандыгын жарыя кылды. Америка коргоо министри Чак Хейгел берген интервьюда төмөнкүлөр келди: «Кошмо Штаттар 2017-жыл кирип

келиши менен Японияга ракеталык коргоо системасы менен камсыздалган мина ташуучу эки кошумча кемени жиберет. Бул кадам жаңы ядролук сыноолор түркүмүн өткөрүү менен коркуткан Түндүк Корея тарабынан боло турган арамзалыкка каршы жооп катары ташталат». Ал Кытайды өзүнүн ири күчтөрүн ишке салуунун жаман акыбеттеринен эскертип мындай деди: «Улуу мамлекеттер мажбурлоо жана коркутууну ишке салбашы керек. Себеби, бул нерсе күрөштөрдү келтирип чыгарышы мүмкүн». Хейгел өзүнүн «Кытай менен анын аскерий күчтөрүн ишке салышы жөнүндө жана айкындуулук үндөө жөнүндө сүйлөшүүлөр алып барууну каалай тургандыгын» айтты (Рейтер 2014-жыл, 6-апрель). Хейгел Россиянын Крымда кылган ишин көрсөтүп өттү. Ал муну Япония менен Кытай ортосундагы талаштуу аралдарда кудум ушундай ишти кылган Кытайды эскертүү үчүн көрсөтүп өтүп: «Сен чегараларды кайрадан сызып чыга албайсың, мамлекеттердин жерлерин жана суверенитетин күч, же зордук, же коркутуу менен буза албайсың. Бул Тынч Океандагы бир кичинекей аралдарда болобу же Европадагы чоң мамлекеттерде болобу, мунун айырмасы жок», - деди. Хейгел дагы: «Мен кытайлыктар менен сүйлөшө турган дагы бир нерсе, алардын өз кошуналарын урмат кылышы керектиги жөнүндө, мажбурлоо жана коркутуу күрөшкө гана алып бара турган өтө жаман нерсе», - деди. Америка министри өткөн апта Түштүк Чыгыш Азия мамлекеттеринин коргоо министрлери менен жолугушуп, Американын Түштүк Кытай деңизи туурасында барган сайын көбүрөөк тынчсызданып жатканынан эскерткен эле. (Жогорудагы булак). Япониянын Kyodo News маалымат агенттиги 2014-жыл, 5-апрелде мындай деп жазды: «Америка коргоо министри жана Япония коргоо министри Ицунори Онодэранын Япониянын япон конституциясына өзгөртүү киргизүү аркылуу өзүн коргошуна жол ачуу маселесин талкуулашуусу күтүлүүдө. Мындан тышкары, Онодэра Америка коргоо министри менен боло турган жолугушуусу маалында курал-жарактар жана коргоо техникалык жабдыктар жеткирип берилиши маселесин да талкуулашат. Эки тарап коргоо техникалык жабдыктары тармагында кызматташтыкты күчөтүүгө тиешелүү бир келишимге жетишүүсү да мүмкүн». Т.а. Америка Кытайга каршы Японияга бул регионду коргоо ролун берип, өзүнөн жүктү жеңилдетмекчи жана япондордун улуттук туйгуларын кытыгыламакчы. Себеби, япондор өздөрүн коргоого аракет кыла турган жана Америкадан өз алдынча болгон өздөрүнүн күч-кубаттары болушуна умтулушууда.

7 – Эми Америка саясатынын Азия-Тынч Океанына тиешелүү Америка планы туурасында Конгресс партиясынын же Жаната партиясынын жеңиши менен таасирлениши жөнүндө айта турган болсок, бул саясат эч күмөнсүз таасирленет. Себеби, Конгресс партиясы

англистерге эскиден малай болуп келет. Бул партияда саясий айлакердик бар. Ал бул айлакердикти өзүнүн кары кожоюну Британиядан мурас кылып алган. Ошондуктан, демек ал Американы тынчсыздандырат. Ошол эле убакта бул партия кудум Британия сыяктуу Америкага сүйкөнүп аны менен кээ бир аскерий келишимдерди түзөт жана соода алакаларын орнотот. Бирок, ал Америкага саясий алакаларда жана стратегиялык маселелерде проблема пайда кылат. Мисалы, Конгресс партиясы 2004-жылы жеңишке жетишкен шайлоо кампаниясы чагында бир билдирүүнү иштеп чыгып, анда өзүнүн Америкага болгон көз карашын анык баяндады т.а. өзүнөн мурда бийликте болгон Жаната партиясынын саясатын сындады. Ошол билдирүүдө төмөнкүлөр келген: «Индия сыяктуу бир улуу мамлекеттин АКШга көз каранды алакада болуу даражасына түшүп калышы өтө аянычтуу. Себеби, АКШ өкмөтү Индиянын көз карандылыгын далил талап кылбас (кепилденген) акыйкаттардын бири деп эсептейт. Бул болсо, Жаната өкмөттөрүнүн негизги милдеттерди жана саясаттарды АКШ менен ылайыкташтырууга даяр болушуна алып келди. Мында Индиянын өзүнө таандык тагдыр чечүүчү тышкы саясатына жана анын улуттук коопсуздук кызыкчылыктарына татыктуу даражада маани берилбеди». Бул билдирүүнүн Американы канчалык тынчсыздандырышы анда анык көрүнүп турат. Ошого карабастан, стратегиялык диалог үзүлбөдү, балким 2010-жылы июнда кайрадан тикеленди. Бул диалог 2004-жылы Буштун президенттик доорунда башталган эле. Диалог маегинде Америка делегациясынын башчысы тышкы иштер министри Хиллари Клинтон Индияга «Муктаж болуучу шерик жана ишенимдүү дос» деп баа берди. Ошондуктан, демек Америкага малай Жаната партиясы кулагандан кийин бийликке Конгресс партиясынын келишинен баштап Индиянын Американын Кытайга каршы планын аткаруу боюнча жүрүшү кыйын болуп калат, эгерде Америка Индияга – бир аз мурда айтып өткөнүбүздөй – кызыктыруучу көп нерселерди убада кылса гана Индия Америка планы боюнча аракет кылышы мүмкүн. Ошого карабастан, Индия жаңы болбогон, балким Жаната партиясы доорунда болгон шарт-абалдарды аргумент кылып мындан баш тартып келүүдө. Маалымат үчүн айта кетебиз, Британия Конгресс партиясын өзүнө толук салттуу малайлык кыла турган партияга айландырып ага өзүнүн чыгып кетишинен баштап бийликти тапшырган, бул партия бийликтен бүтүндөй алыстабаган, болгону 1998-жылдан 2004-жылга чейинки кыска убакытта гана алыстаган, себеби, ошондо Америкага малай Жаната партиясы жеңишке жетишкен эле, мына ошондон кийин 2004-2009-жылдардагы шайлоолордо Конгресс партиясы жеңишке жетишти.

Эми 2014-жыл, 7-апрелде башталган учурдагы шайлоолор жөнүндө айта турган болсок, алардын натыйжалары 2014-жыл, 16 майда жарыя кылынат. Кээ бир сурамжылоо жүргүзүүчү мекемелердин айтышынча, сурамжылоо натыйжалары Бхаратия Жаната партиясынын жана анын союздаштарынын бул шайлоолордо жеңип чыгышы күтүлгөндүгүн кабар берүүдө. Ошондуктан, эгерде сурамжылоолор боюнча божомолдор жана Индиядагы шайлоолор жөнүндөгү пикирлерди күзөтүп баруучу мекемелердин божомолдору туура болуп чыкса, Жаната партиясы бир өзү өкмөт түзө алышы үчүн көпчүлүк добуш менен жеңишке жетишсе (мындай болушу ыктымалдан бир топ алыс) же бул партия жетишкен натыйжалар ал өзүнүн шарттарын түзүлүүчү ар кандай өкмөткө өткөрө ала турган даражада салмактуу болсо, эгерде иш ушундай болсо, анда Индия аркылуу Кытайга басым өткөрүү саясатын жүргүзүү Америка үчүн Конгресс партиясы доорундагыга караганда бир нече эсеге жеңил болуп калат, балким өзүнө малай болгон Жаната партиясынын тушунда болгону сыяктуу Америка үчүн өз саясатын ишке ашыруу оңой болуп калат. Себеби, мындан мурда Конгресс партиясынын ондогон жылдарга уланган өкүмдарлыгынан кийин Жаната партиясы бийликке келген убакта Америка жеңилдей түшкөн эле. 2004-жылы Конгресс партиясы бийликке келген убакта болсо Американын Индиядагы саясатына каршы ттынчсыздануу жаратуу саясаты башталды, балким Конгресс партиясы Америкага анын саясатында жардам берүү кадамын таштоодон мурда өз кызыкчылыгы үчүн андан келишимдерди алуу үчүн Америкага айлакердик менен кошоматчылык кылган эле.

8 – Эми Кытай менен Индияны бири-бирине салыштыра турган болсок, тараза ташы Кытайдын пайдасына басышы анык. Бул төмөнкү бир нече жактан ушундай:

Себеби, Кытай мейли ал өз мабдасын көтөрүп чыкпай жаткан, тышкы саясатта, экономикалык жана финансылык саясатта бул мабдадан баш таркан о.э. турмуштун көптөгөн тармактарында мабдадан баш тарткан болсо да, бирок, Кытай бул мабданы бийликте коммунисттик партиянын аты менен сактап калды. Бул партияга ээрчигендердин кызыкчылыктарын о.э. мамлекет бүтүндүгүн жана эгемендүүлүгүн сактап калуу үчүн ушундай кылды. Булардын бардыгы Кытайдын өз каалоосу менен эркин аракет кылышына алып келди, анда көз каранды мамлекетке же бирер ири мамлекет сызган сызык бойлоп айлана турган мамлекетке айланып калуудан сактай турган иммунитетти пайда кылды, аны дүйнөдөгү бир улуу мамлекетке айланууну арзуу кыла турган мамлекетке айландырды. Улуттук коргоо университетинин профессору полковник Лео Минжу – ал жаш офицерлерди машыгуудан өткөрөт – муну өзүнүн «Кытай арзуусу» деген аталыштагы китебинде сүрөттөп

берген. Ал ошол китебинде өзүнүн мамлекети Кытайды дүйнөдөгү эң күчтүү армияга ээ болууга жана дүйнөнүн чоңу Американы кулатып таштоо үчүн тездик менен аракет кылууга чакырган. Ал Кытайды бүткүл дүйнөлүк максаттарга тиешелүү нерселерде жупунулуктан баш тартууга жана дүйнөдө биринчи орундагы мамлекетке айлануу үчүн секирик жасоого чакырган. Ал «Кытай эгерде жыйырма биринчи кылымда дүйнөдө биринчи орунда тура турган мамлекетке айланууга жана дүйнөдөгү эң жогорку кубат болууга жетише албаса, анда Кытайдын бир четтеги мамлекетке айланып калышы анык...» деп кошумча кылган. Демек, Кытайда кубатты жана коркутуучу чакырыкты сезүү бар. Ошондуктан, эгерде Кытай өз регионун сактап калуу менен гана чектелбегенде, өзүнүн регионун көздөй Американын көз артып аракеттенишине жооп иретинде Америкага каршы туруу менен гана чектелип калбаганда (ошондуктан да Кытай Американы анын өзүнүн региондорунда жана анын таасири региондорунда кыйын абалга кептеп туруксуз кылууга чыкпай жатат)... эгерде Кытай көп тармактарда, айрыкча экономикалык тармакта капитализмди кабыл ала баштабаганда... эгерде мына ушулар болбогондо, анда Кытайдын эл аралык майдандагы добушу албетте эң бийик болуп, анын Америка кызыкчылыктарына таасири эң күчтүү болот эле... Кандай болбосун, Кытайда кубатты сезүү бар, ошондуктан да ал өз вужудунун – мейли өз регионунда болсо да – өз каалоо-ыктыяры менен эркин аракет кылышын сактап калууга аракет кылууда...

Индияда болсо эч бир мабда жок, ал мабадан келип чыккан пикирлерге ээ эмес. Тескерисинче, ага капитализм мабдасы колдонулууда, анын Батышка, айрыкча Британияга көз каранды болуп кала беришин кепилдөө үчүн ага капитализм колдонулууда. Максат, аны ойготуу жана бир эгемендүү мамлекетке айландыруу эмес. Демек, ал да региондогу башка көз каранды мамлекеттер сыяктуу. Себеби, ага колонизатор капитализм түзүмүн күч менен зордоп тыгыштырган жана дагы деле тыгыштырып келе жатат. Ошондуктан, демек ал өз алдынча алдыга умтула албайт, анда күч, тездик, аң-сезим жана эгемендүү план менен алдыга умтулууга үндөөчү фактор жок. Ошондуктан, ал көз каранды мамлекет бойдон калып кетүүдө жана ал өз саясатында эгемендүү эмес. Индиянын саясий майданда суздук менен аракет кылышы күзөтүлүүдө, ал ар дайым таасир астында, таасир кылуучу да, демилге көтөрүп чыгуучу да эмес. Мунун натыйжасында ал өзүнүн биринчи кожоюну Британиянын же өзүнө ченгелин созуп жаткан Американын таасири астына түшүп калууда. Себеби, Америка Индияда өзүнө көз каранды болгон саясий күчтөрдү пайда кылууга жетишти. Ошондуктан, демек Индия Кытайдан мына ушул жактан айырмаланат.

Ал пикирий жактан артта калган, белгилүү бир пикирий коидалардын тартип-үлгүсүнө түшпөгөн. Ошондуктан, саясий майданда иш алып барып жаткандар эч кандай негиз менен тартипке түшпөгөн. Ошондуктан да финансылык жана саясий коррупция бардык саясатчыларды өз агымына тартып алган. Мунун натыйжасында Индиянын бир улуу мамлекетке, ал тургай регионалдык улуу мамлекетке айланышы да кыйын. Ал келечекте башка бирер улуу мамлекеттин, Америка же Британиянын же бир эле убакта экөөнүн сызган сызыгы менен аракеттене турган мамлекетке айланышы мүмкүн.

Бул саясий тараптан ушундай. Ал эми экономикалык тараптан ала турган болсок, Кытай экономикасы Индия экономикасынан төрт эсеге артыкчылык кылат. Кытай өзүндөгү жакырчылык даражасын азайтууга жетишкен бир убакта дүйнөдөгү кембагалдардын 66 %ы Индияга туура келет. Ошондуктан, Индия экономикалык жактан Кытай менен атаандаша албайт. Себеби, Кытай өнөржай секторун өтө өнүктүрүп жиберди. Бул болсо, валютанын өтө чоң запастарына ээ болуп алууга алып барды, бул запастар анын дүйнөлүк экономикага таасир көрсөтө алышына мүмкүнчүлүк жаратты. Индиядагы өнөржай болсо продукция иштеп чыгарууда жана өнөржайды өнүктүрүүдө Кытайдын даражасынан алыста калып кетүүдө. Айрыкча оор өнөржай станоктору жана заманбап технология тармагында Индия ушундай аксап жатат. Бул Индиянын ушул иштерден баш тарткандыгын түшүндүрбөйт, балким анын Кытай даражасынан артта калганын түшүндүрөт...

Эми аскерий тараптан ала турган болсок, Кытайдын расмий аскерий бюджети 119 миллиард долларга жетти, бул болсо, Индиянын 38 миллиард долларга жеткен коргоо бюджетинен үч эседен да көптүк кылат. Кытай куралдуу күчтөрүн заманбап абалга келтирүүдө маанилүү утуштарга жетишти. Мисалы, ал учурда өзүнүн атайын арсеналдарын (кемелер, танктар жана самолёттор сыяктуу өтө чоң аскерий жарак-жабдыктар өнөржайы арсеналдарын) куруп, өз флотун кеңейтүүдө. Кытай өз региону үстүнөн көзөмөл орнотуу үчүн активдүү кадамдарды таштап жатат. Бирок, Индия жакында бир нече проблемалардан кыйналып келе жаткан аскерий модернизация программасын каражат менен камсыздоо үчүн өз кудуретин өнүктүрүүгө киришти. Индия дүйнөдө аскерий жарак-жабдыктарды эң көп импорт кылуучу мамлекеттердин бири болуп калууда. Өзүнүн аскерий кудуретин өнүктүрүү үчүн эки он жылдыктын ичинде күч жумшаганына карабастан, Индия салмактуу баага ээ болгон бирер арсеналды өнүктүрүүгө жетише албады. Стокгольмдогу дүйнөдө тынчтык изилдөөлөрү институтунун изилдөөчүсү Питер Ди Вайсман мындай деди: «Мен бул жерде дүйнөдө Индия сыяктуу курал-жарак иштеп чыгарууга олуттуу аракеттенген жана

бүтүндөй ийгиликсиздикке учураган башка бирер мамлекет бар деп билбеймин». (Дүйнөдөгү эң чоң курал-жарак импорт кылуучу, Индиянын жергиликтүү продукцияны сатып алуу туурасындагы каалоосу, Нью-Йорк Таймс, 2014-ж. март айы).

Ошентип, демек Кытай менен Индия бири-бирине салыштырылса Кытай тарабы Индияныкына караганда бир нече эсеге оордук кылат...

9 – Тыянак: Америка Индиянын Пакистан менен болгон Батыш фронттон кадыржам болушун камсыздагандан кийин, Кытай менен күрөшүү үчүн Индияны түндүк фронтту көздөй жолдоого аракет кылды. Себеби, Пакистандын Америкага малай акимдери Индия пайдасына – Америкага малай Бхаратия Жаната партиясы өкүмдарлыгы маалында – өтө чоң чегинүүлөргө барышты. Конгресс партиясы бийликке кайтып келгенден кийин амалий көзөмөл сызыгы деген ат берилген бул фронт (түндүк фронт) бойлоп аракет кылууда артка чегинүүнү көрсөтүштү. Буга себеп, Индиянын Кытай менен карама-каршылыкка кирүүдөн корккондугу жана анын акыркы коркутуусу болчу. Кала берсе, мунун дагы бир себеби, бул партия англистерге малай экендиги. Англистер болсо Индиянын Америка пландары бойлоп аракет кылышын макулдашпайт. Америка Индияны чыгышты көздөй багыт деп аталган нерсени көздөй жолдоого т.а. Тынч Океаны регионун көздөй, аныгыраагы Түштүк Кытай деңизин көздөй жолдоого аракет кылды. Америка Индияны бул региондо нефть жана газдан турган энергия булактары бар экендиги менен, андан өз үлүшүн алууга акысы бар экендиги менен азгырып кызыктырды жана аны Вьетнам менен кызматташууга мажбур кылды. Себеби, Вьетнам бул региондо өзүнүн акысы бар экендигин дааба кылууда жана ал жердеги Спратли аралдары туурасында Кытай менен чатакташууда... Америка Австралияны да Кытайга каршы тукурду, Кытайга каршы бир нече мамлекеттерден турган бир блоктун түзүүгө аракеттенип Австралияны да өзү тарапка тартууга аракет кылды... Америка өзүнүн мойнундагы коргоого кетүүчү каражаттар жүгүн жеңилдетүү үчүн Японияга активдүүрөөк ролду берүүгө да аракет кылууда. Ошондуктан, эгерде Бхаратия Жаната партиясы учурда болуп жаткан шайлоолордо жеңип чыгып дагы бийликке келсе Индия Чыгыш региондо т.а. Түштүк Кытай деңизинде Америка тарабында туруп иш-аракетин күчөтүшү ыктымал. Кытай кудурети менен Индия кудуретин бири-бирине салыштырылса бул жерде Кытай пайдасына боло турган өтө чоң айырма бар. Себеби, Кытайдын кудурети Индияныкынан бир нече эсеге артыкчылык кылат... Ошондуктан, эгерде Кытай өз регионун сактап калуу менен гана чектелбегенде, өзүнүн регионун көздөй Американын көз артып аракеттенишине каршы жооп катары Америкага каршы туруу менен

чектелип калбаганда (ошондуктан да Кытай Американы анын региондорунда жана таасири региондорунда кыйын абалга кептеп туруксуз кылууга чыкпай жатат)... эгерде Кытай көп тармактарда, айрыкча экономикалык тармакта капитализмди кабыл ала баштабаганда... эгерде мына ушулар болбогондо, анда Кытайдын эл аралык майдандагы добушу албетте эң бийик болуп, анын Америка кызыкчылыктарына таасири эң күчтүү болот эле...

12-жумадус-саний, 1435-х.

12-апрель, 2014-м.

Америка менен Моди башчылыгындагы Индия ортосундагы алакалар жана Кашмир маселеси. Кытай менен Афганистан... жана Талибан ортосундагы алака

Суроо: менин суроом үч бөлүктөн турат, ал үчүн кечирим сураймын:

Биринчи: Обама менен Моди ортосундагы акыркы жолугушуу маалымат каражаттарында активдүү ачыкталды. Бирок, бул жолугушуудан эч кандай ишке аша турган токтомо келип чыкпады. Көрүнүшүнөн, Кошмо Штаттар менен Индия жана Бхартия Жаната партиясы ортосунда дагы эле бирер проблема бар окшойт. Эки тарап ортосундагы мына ошол келише албай жаткан маселелерди көрсөтүп берүү мүмкүнбү?

Экинчи: Индиядагы Бхартия Жаната партиясы о.э. Пакистандагы Наваз партиясынын Кошмо Штаттарга ишенимдүүлүгү жана Кашмир маселеси Индияны алдан тайдырып жатканы эсепке алынса эмне үчүн Индия Кашмир проблемасын чечүүдө убакытты созуп жатат?

Үчүнчү: Кытай Талибан менен ортомчулук сүйлөшүүлөрүн жүргүзүү үчүн жолугушууда. Кошмо Штаттар буга жол коюп бердиби же бул Кошмо Штаттардан көз карандысыз көрүнүштө жүз берип жатабы? Кытай бул ортомчулуктан кандай максатты көздөйт?

Аллах сизге жакшылыкты тартууласын.

Жооп: биринчи: Америка менен Моди башында турган Индия мамлекети ортосундагы алакаларды түшүнүү үчүн төмөнкү чекиттерди этибарга алуу керек:

1 – Моди Конгресс партиясынын он жылдык башкаруусунда Индия менен Америка ортосундагы алакаларда пайда болгон проблемалардын оор жүгүн мурас кылып алды. Себеби, мындан мурда Бхартия Жаната партиясы башкаруусу жылдарында Нью-Дели менен Вашингтон ортосундагы алакалар болуп көрбөгөндөй жанданган эле. Бирок, мунун бардыгы 2004-жылы Бхартия Жаната партиясы жалпы шайлоолордо жеңилип, Британияга ишенимдүү болгон Конгресс партиясы бийликке келген кезде өзгөрүп кетти. 2010-жылы Индия парламенти «ядролук жоопкерчилик» мыйзамын чыгарды, бул мыйзам ядролук энергия станцияларына сырьё жеткирип берүүчүлөргө ашыкча чектөөлөрдү койду. Максат, Кошмо Штаттар жана анын компанияларын Индия базарына кирүүдөн тыйып коюу эле. Бул мыйзамдын күчкө кириши 2005-жылы Америка менен түзүлгөн тынчтык максаттардагы ядролук келишимди мүмкүнчүлүгү болбогон ишке айландырып койду. Башка тараптан болсо Нью-Дели Американын Кашмир боюнча диалог баштоодогу аракеттерин жанталашып четке какты жана 2008-жылдагы Мумбай чабуулдарынан кийин Вашингтондон Пакистанга каршы катуу

чараларын көрүүнү талап кылды. Американын БРИКС мамлекеттерине (Бразилия, Россия, Индия, Кытай, Түштүк Африкага) басым өткөрүшү себептүү Нью-Дели менен Вашингтон ортосунда келишпестик пайда болду жана бул келишпестик бир нече соода-экономикалык чатактарга да байланыштуу. Түпкүлүгүндө, бул эки мамлекет ортосунда көптөгөн ортоктош соода алакалары болушу – бул алакалар Конгресс партиясы башкаруусу жылдарында пайда болгон эле – күтүлгөн эле. Бирок, Кошмо Штаттар мисалы күн панелдерине «Индияда иштелип чыккан» деген мөөр басылышына каршы чыгып, муну Дүйнөлүк Соода Уюмунун мыйзамдарын бузуу деп баалады. Индия азыркыга чейин – Кошмо Штаттар 2013-жылы Дүйнөлүк Соода Уюмунун жаңжалдарды чечүү кеңешине тапшырган арызга каршы – өзүн коргоо менен алек болуп келүүдө...

2 – Конгресс партиясынын башкаруусу маалында Индия коомчулугунда Америка жөнүндө терс көз караш бар эле. Бул көз караш Вашингтондун Индия дипломаттарына кылган акаараттуу мамилеси себептүү начарлаган эле. Ошондуктан, Модинин эң биринчи милдети Америка жүзүн индустар арасында, айрыкча саясий чөйрө арасында чырайлуу кылып көрсөтүү болду. Ошондуктан, Обама Индияга Индия республикасынын башкы коногу катары сапар кылган кезде Моди Америка жүзүн Индия коомчулугу алдында чырайлуу кылып көрсөтүүгө аракеттенди жана ошол сапар маалында ядролук келишимге да кол коюлду...

3 – Президент Обама азыр – Кошмо Штаттарда 2016-жылы күздө өткөрүлүүчү шайлоонун алдында – буту сынган өрдөккө окшоп калды. Анын бүт этибары шайлоодо демократтар партиясынын утуп чыгышына каратылган. Обаманын абалы кандай болбосун ал убактысын жергиликтүү шайлоо кампанияларында катышуу менен этибарды чет өлкөдөгү бир нече проблемаларга каратуу ортосунда бөлүштүрүүгө мажбур. Ошондуктан, демек Индиядагы Конгресс партиясынын 10 жылдык башкаруу доорун артта калтыруу үчүн Обаманын көп иш кыла алуу ыктымалы жок.

Мына ушул факторлор шартында, демек Обама жана Моди саммитинде айтылган билдирүүлөрдө кандайдыр сезиле турган алдыга жылууга күбө болушубуз кыйын. Ашып кетсе, Пакистандан келип чыгып жаткан «терроризм»ге каршы күрөш жана Кытай таасирине чек коюу сыяктуу бул региондо Америка жана Индия кызыкчылыктарын бириктире турган маселелер боюнча бекем кызматташтык болушу мүмкүн. Ошону менен бирге бул жерде көптөгөн тоскоолдуктар бар болуп, бул тосуктар Конгресс партиясынын башкаруусу натыйжасында бир кыйла жарака кетүүлөрдү пайда кылган. Ошондуктан, бул

тоскоолдуктарды жеңип өтүү о.э. аларды жок кылуу үчүн Модигана Обамага бир топ убакыт керек болот. Американын Индиядагы мурдагы элчиси Роберт Блэквилл Модиган доорундагы Америка-Индия алакалары жөнүндө Нью-Делиде 2015-жылдын январында сөз сүйлөп: «... Кошмо Штаттардын Индияга карата алдыдагы жылдардагы стратегиясы жөнүндө айта турган болсок, менимче, өтө жакшы дегенде биздин божомолдорубуз өткөн он жылдыктын башында болгон нерселерге тескери көрүнүштө жупуну болушу керек. Себеби, бул премьер-министр да жана бул президент да Кошмо Штаттар менен Индия ортосундагы алакаларда бирер стратегиялык өзгөрүш жасай албайт, ошондуктан, демек менимче бул жерде алдыдагы эки жылда бул эки мамлекет ортосунда бирер стратегиялык шериктик таптакыр болбойт», - деди. (Кошмо Штаттар менен Индия ортосундагы алаканын абалы жана биргелешкен соода иштери, 2015-жыл, 24-январь).

Башкача айтканда, Блэквилл бул эки мамлекет ортосундагы алакаларда тыныгып алуу болушун жана Обамадан кийин – андан мурда эмес – өз күчүн толук тикелеп алышын божомолдоп жатат.

Экинчи: Кашмир маселесине келсек, бул маселенин айланасында да Конгресс партиясынын башкаруусу маалында пайда болгон көптөгөн чиеликтер бар. Бул болсо, Кашмир маселесин столго коё алышы үчүн Модиган бир топ убакытка муктаж кылып коёт:

1 – Конгресс партиясы 2004-жылы бийликке келгенден баштап Кашмир маселеси негизинен текчеге коюлуп келди. Мушарраф башкаруусу доорунда эки мамлекет ортосундагы токтоп калган диалог иш-чарасын баштоо үчүн Пакистандын бир нече чегинүүлөрүнө карабастан бул маселе текчеге алып коюлду. Пакистандын ушунча чегинүүлөрүнө карабастан, Конгресс партиясы Мушарраф көтөрүп чыккан ар кандай демилгени четке какты жана Кашмир маселеси бир ички маселе деп катуу туруп алды.

2 – Кырдаал 2008-жылдын ноябрындагы Мумбай чабуулдарына чейин ушундай уланды. Мына ошол чабуулдардан кийин Кашмир маселеси боюнча диалог баштоо горизонтторунун бардыгы бүтүндөй муздап калды жана Индия өкмөтү сөздүн басымын өзгөртүп Пакистанга – ал мына ушул чабуулдар жаатындагы айыпты мойнуна алышы үчүн жана Пакистан ичкерисинде аракет кылып жаткан бардык куралдуу жамааттарды, айрыкча «Лашкар Тоййиба» жамаатын тизгиндеп коюшу үчүн – басым өткөрдү... Индия өкмөтү 2010-жылдын октябрында мына ошол чабуулдарды пландаштыруу жоопкерчилигин Пакистан разведка агенттигинин мойнуна жүктөдү. Бул өкмөт өзү чыгарган билдирүүдө мындай деп билдирди: «Пакистан разведка агенттиги 2008-жылы Мумбайга кылынган террорчулук чабуулду пландаштырууга баш

кошкон...». («Индия өкмөтү: Мумбай чабуулдары артында Пакистан агенттери турушат», Индия Таймс, 2010-жыл 19-октябрь).

3 – Мумбай чабуулдарынан кийин Исламабад менен Нью-Дели ортосундагы алакалар курчуп кетти. Пакистан же Америка тарабынан Кашмир боюнча диалог баштоо максатында басым өткөрүүгө болгон ар кандай аракет Индия тарабынан четке кагыла турган болду.

4 – Мына ошол кезде Америка Пакистан менен болгон чегаралардагы, айрыкча көзөмөл сызыгындагы кескиндикти жумшартуу үчүн Индияга басым өткөргөн эле. Басым өткөрүүдөн максат, Афганистандагы каршылык аракетинен каршы согушууда Америкага жардам берүү үчүн Пакистан өз күчтөрүн Афганистан менен чектеш аймактарга жайгаштыруу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушу эле. Бирок, Индия өзүнүн Кашмир жаатындагы позициясынан чегинбеди жана Пакистан менен Американы бул жаңы абалды кабыл алууга мажбур кылды.

5 – Индияда Конгресс партиясынын башкаруусу доорунда коомдук пикир Кашмир маселеси жаатында Пакистан пайдасына кандайдыр чегинүүлөргө карата катып калды. Ушуга ылайык, демек Моди 2014-жылы 26-майда премьер-министр канцеляриясына көтөрүлгөндө Конгресс партиясы Кашмир жаатында сүйлөшүүнү кабыл албаган позициясынан баш тартпай кежирдик менен туруп алган 10 жыл менен бетме-бет келген эле.

6 – Америка Кашмир боюнча бирер чечимди пайда кылуу үчүн сүйлөшүү жүргүзүүгө бир кадам коюу катары Индия менен Пакистанды бири-бирине жакындатууга аракет кылып көрдү. Ушуга ылайык, Наваз мусулмандар туйгуларына каршы чыгып, Модини куттуктоо жана анын шайлануу ырасымына катышуу үчүн – акыйкатта болсо Моди мусулмандарга каршы душмандыгы менен таанылган адам – Индияга келди... Натыйжада бул кадам жакындаштыруунун ордуна ого бетер алыстатты...

7 – Кала берсе, бул жерде башка иш да бар болуп, ал төмөнкүдөн турат, Индия партиялары Кашмирдин ар бир карышына бекем жабышып алышкан. Ошондуктан, ал тургай Жаната партиясы жана Наваз Америкага ишенимдүү болушса да Кашмир маселесин сүйлөшүүлөр аркылуу чечүү оңой эмес, тескерисинче туура жана адилеттүү чечим – Кашмирди басып алган Индия баскынчысын күч менен жок кылуу болот. Ал болсо – эгерде Пакистанда Аллах Субханахуга жана Расулу ﷻга ишенимдүү болгон мамлекет болсо – Аллахтын уруксаты менен оңой эле иш. Мындай мамлекет жакында Аллахтын уруксаты менен болуп калса ажеп эмес.

Ушулардын бардыгына карабастан, Америка эки тарапты келиштириши ыктымалдан алыс эмес, бирок, бул иш бир топ убакытты алат.

Үчүнчү: Кытай жана Афганистан алакасы... Талибан:

1 – Кытай Афганистан менен соода алакаларын өнүктүрүүгө катуу көңүл бурду. Ушундай максатта мамлекетке караштуу кендер компаниясына Кабулдан түштүккө карай 50 километр аралыкта жайгашкан Айнак жез кенине 3 миллиард доллар жумшады. Кытай улуттук нефть компаниясы болсо – ал бул мамлекеттеги эң чоң нефть компаниясы болуп эсептелет – 2011-жылы Афганистандагы Амударыя бассейнин өнүктүрүү боюнча келишим түздү. Ал 7 миллиард доллар пайда алып келиши мүмкүн болгон долбоор. Кытай улуттук нефть компаниясы Афганистанда нефть казып алына турган биринчи жерди ишке түшүрүүгө жардам берди, бул жер жылына 1,5 миллион баррель нефть казып алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ. (Кытай жана анын Афганистанда пайда болушу, Ватания газетасы, 2014-жыл, 1-ноябрь). Мындан тышкары, Кытай жакында «жаңы жибек жолу» долбоорун жарыя кылды, ага миллиарддаган доллар жумшады. Бул долбоор үч бөлүктөн туруп, биринчи бөлүгү Кытайдагы Сианьдан башталып Пакистан аркылуу өтөт жана Түркияда аяктайт. Экинчи бөлүгү болсо, Бангладештен тартып Мьянмага чейин созулат, үчүнчү бөлүгү болсо, Кытайдын Фуцзянь жээгин дүйнөнүн калган бөлүгү менен байланыштырат. Жибек жолунун экономикалык долбоорун кайрадан тикелөө пикири президент Цзиньпинден чыккан эле. Ошондуктан, 2013-жылдын акыркы чейрегинен баштап аны ишке ашыруу үстүндө активдүү аракет кылынды жана ал өнүктүрүлдү. Ушуга ылайык, демек Афганистан мына ушул ири долбоордогу бир маанилүү бөлүк болуп эсептелет. Кала берсе, Кытайдын ресурстарга болгон «табити» Афганистанда ого бетер араандай ачылат. Себеби, ал жерде кендердеги байлыктардан 1 триллион доллардан көбүрөөк пайда көрүшү күтүлүүдө.

Ошондуктан да, Ашраф Гани Афганистандын президенти болору менен эле анын биринчи чет өлкөлүк сапары Кытайга болгондугу таң калычтуу эмес, ал жерде ал Пекин тарабынан сунушталган жаңы контракттар менен «сыйланды». Кытай Афганистанга 2017-жылы 2 миллиард юань (327 миллион доллар) жардам берүүнү убада кылды, мындан тышкары, Кытай Афганистанда 2001-жылдан баштап салым кошкон 250 миллион доллар да бар. Кытай 3000 афган профессионалдык кызматкерлерин толук машыгуудан өткөрүп берүүнү о.э. афган айыл чарбасын, электр энергиясы тармагын жана инфраструктураларды өнүктүрүүдө жардам берүүнү да убада кылды.

Жогорудагылардан белгилүү болгондой, Кытайдын Афганистан менен жакынкы келечекте алакаларды өнүктүрүүдө күчтүү соода-экономикалык кызыкчылыктары бар.

2 – Кытай Афганистан менен өзүнүн соода-экономикалык алакаларынан бул мамлекетте туруктуулук болсо гана пайда көрө алат. Туруктуулук болсо Афганистанда бир күчтүү өкмөт болушун талап кылат. Ошондуктан, Кытай Гани өкмөтүн мүмкүн болушунча колдоп-кубаттап жатат. Кытай тышкы иштер министри Ван И 2014-жылы 22-февралда Кабулга келген кезде: «Бул мамлекеттеги тынчтык жана туруктуулуктун Кытай батышындагы тынчтыкка таасири бар, мындан да маанилүүрөөгү бул туруктуулук бул региондо толук тынчтык орнотууга жана аны өнүктүрүүгө таасирин тийгизет, ошондуктан биз Афганистанда мүмкүн болушунча жакынкы убакыттын ичинде бир толук камтуучу, кеңири базага ээ болгон саясий жарашуу болушун көрүүдөн үмүттөнөбүз. Кытай бул ишти жеңилдетүү үчүн жаратмандык ролун ойнойт... Анткени, бөлүнүп кеткен мамлекеттин келечеги болбойт», - деди (Рейтер 2014-жыл, 22 февраль).

Кытайдын Афганистанда туруктуулук болушуна эмне үчүн кызыкдар экендигин мына ушундан түшүнүп алууга болот. Бул жерде башка бир иш да бар. Себеби, Кытай Афганистандын Кытай менен болгон «Вахан өтүү жолу» деген аталыштагы чегараларынан келип чыгып жаткан коркунучтан тынчсызданууда. Ал Афганистандын түндүк-чыгышындагы жерлерден турган лента сыяктуу тар жолдор, ал Кытайдан тартып Тажикстанга чейин созулуп жатат, Пакистан менен Пакистандын Кашмир региону ортосун ажыратып турат, Памирдин ортосунда түндүккө жана Гиндукуштан түштүккө чейин созулуп жатат, анын узундугу 350 км.ге жакын, кеңдиги болсо 13 км. ден 65 км.ге чейин. Ал уйгур Исламий согушкерлеринин аракетин жеңилдетүү каналын түзөт. Белгилүү болгондой, уйгур согушкерлери Кытай ичкерисинде коопсуздук маселесин пайда кылышууда. Талибан Афганистанда жана Пакистандагы уруулар региондорунда «Исламий Чыгыш Түркстан кыймылындагы» уйгур куралдуу согушкерлерине баш баанек берүүдө, аларды машыгуудан өткөрүүдө, бул уйгур согушкерлери Кытай өкүмдарлыгы болбогон эгемендүү бир мекенди куруу үчүн согушуп жатышат. Муну Кытайдын тышкы иштер министри өткөн жылы Кабулга болгон сапары маалында бул сапардан көздөлгөн максат жөнүндө Кытай тышкы иштер министрлиги таркаткан билдирүүдө анык-турук кылып, мындай деп айтты: «... Максат терроризмге каршы күрөш жана Исламий Чыгыш Түркстан кыймылына каршы күрөш сыяктуу коопсуздук тармагындагы кызматташтыкты жана башка тармактардагы кызматташтыкты күчөтүү...». («Ван И Афганистан тышкы иштер

министри менен сүйлөшүүлөрдү жүргүзүүдө» Кытай Элдик республикасынын Чехия республикасындагы элчиканасы 2014-жыл, 23-февраль).

Азыр гана айтып өтүлгөн чекиттер шартында, демек Кытай Американын Афганистанда 2014-жыл декабрдан кийин да калышын колдоп-кубаттап жатат. Буга Кытайдын Хамид Карзайды эки тараптуу коопсуздук келишимин кол коюуга кызыктырганда анык ишара кылынды. Себеби, 2013-жылы сентябрда президент Хамид Карзайдын өкүлү Эмал Файзий Кытай президентинин регионалдык жана чет мамлекеттер менен болгон, аныгыраагы АКШ менен болгон афган тышкы алакаларына колдоо көрсөткөнүн айтты. Кытай ушул аркылуу бул региондо тынчтык жана туруктуулук орнотууга аракеттенүүдө. Ошондуктан, Кытай Афганистан менен Кошмо Штаттар ортосундагы коопсуздук келишимин колдоп-кубаттап жатат («Кытай Афганистан менен Кошмо Штаттар ортосундагы коопсуздук келишимин колдоп-кубаттап жатат» Кама газетасы, 2013-жыл, 28-сентябрь). Газетанын дагы жазышынча Кытай Афганистан жүргүзүп жаткан тынчтык операциясын колдоп-кубаттай тургандыгын, афган тынчтык сүйлөшүүлөрүндө т.а. Талибан менен тынчтык сүйлөшүүлөрүндө рол ойноого даяр экендигин да жарыя кылды... Демек, мына ушул билдирүүлөрдөн – алардын бардыгы бир мааниде – жана ушуга окшогон башка билдирүүлөрдөн Кытайдын Афганистанда туруктуулукту сактап калуу үчүн Американы колдоп-кубаттап жатканы анык көрүнүп турат. Кытай Талибан менен боло турган тынчтык сүйлөшүүлөрүн да колдоп-кубаттап жатат, америкалыктар мындан толугу менен кабардар.

Кытай – Рейтер жазгандай – 2014-жылы ноябрда «тынчтык жана жарашуу жыйынын» да уюштурду, Кытай ушул аркылуу тынчтык сүйлөшүүлөрүн алдыга жылдыруу үчүн Афганистанда чоңураак роль ойноого аракет кылып жатат (Рейтер 2014-жыл, 11-ноябрь). Гани өкмөтү менен Талибан кыймылы ортосунда бир тынчтык келишими туурасында ортомчулук жолдорун пайда кылуу үчүн акыркы кездерде Талибан кыймылы Пекинге барды, Кытай болсо Пакистанга афган Талибан кыймылына – Гани өкмөтү менен жарашууга жетишүү үчүн – басым өткөрүүдө жардам берүүдө. Муну Кытай Афганистанда Американын ордун ээлемекчи болууда деп түшүндүрүү мүмкүн эмес, тескерисинче, Пекин менен Вашингтондун кызыкчылыктары Афганистанда туруктуулук орнотуу маселесинде туура келет. Бул жаатта америкалык бир жооптуу мындай деди: «Кошмо Штаттар менен Кытай Афганистан өкмөтүн, улуттук биримдикти, коопсуздук күчтөрүн жана экономикалык өнүгүүнү биргеликте колдоп-кубаттоого аракет кылуу жаатында бирдей пикирде, максат, террорчулардын Афганистандан бир тынч баш баанек

катары пайдаланышына жол бербөө». («Кытай афган Талибан кыймылы менен токтоп калган тынчтык сүйлөшүүлөрүндө ортомчулук кылууга кадам коюуда», Экономик Таймс 2015-жыл, 13-февраль).

Булардын бардыгы Кытайдын Афганистанда туруктуулук болушуна кызыкдар экендигин ачык көрсөтүп турат. Себеби, Кытай бул мамлекетте өзүнүн кеңири экономикалык кызыкчылыктарын өнүктүрүүнү көздөп жатат. Ошондуктан, Афганистан туруктуулугу темасында Америка менен келишүүдө... Кытай Афганистан менен Талибандын өз ара жарашуусунан да кызыкдар, себеби, мындан Кытай Чыгыш Түркстан козголоңчуларына жардамдарды жеткирип берүү сызыгын кыскартуу менен пайда көрөт. Кытайдын Афганистан жана Талибан менен болгон тиги байланыштары ушундай максатта пайда болду...

Биз Талибан бул ишти түшүнүп жетет жана Кытайдын айла-амалын анын өзүнүн кекиртегине кайтарат, натыйжада Талибандагылар менен Чыгыш Түркстан козголоңчулары ортосундагы Ислам боордоштугу уланат деп үмүттөнөбүз.

9-жумадул-аввал, 1436-х.

28-февраль, 2015-м.

Индия жарым аралында ракеталарды өнүктүрүүнү жандантуу

Суроо: акыркы убактарда Индия жарым аралында ракеталарды сыноо аракеттери кыймылга келди. 2017-жылы март айынын башында, Индия АбдулКарим аралында МИГ үлгүсүндөгү ракетеларын сыноодон өткөрдү. Ушул эле жылы, мындан бир аз мурдараак Пакистан (Абаабиил) 2200 км.ге жете турган ракетасын сыноодон өткөрдү. Ал ракета кассеталык дүрмөттү камтый алат. Ракеталарды мындай сыноодон өткөрүү – Пакистан менен Индия ортосундагы куралдануу жарышынын жаңычасыбы? Ракеталарды сыноодон өткөрүүнүн бул аймакка карата таасири кандай болот?

Жооб: Пакистан жана Индияда ракеталарды сыноодон өткөрүү – бул эки өлкөнүн экинчи сокку берүүгө кудуреттүү болушу үчүн өзөктүк прогаммаларын өнүктүрүүгө болгон аракеттери. Бул ачык-айкын болушу үчүн, Индия жарым аралындагы куралдануу жарышына назар салып чыгуу зарыл.

1 – Өлкөлөр өзөктүк куралга ээ болуу үчүн эки негизде иш алып барат. Биринчи, аскерий артыкчылыкка ээ болуу. Мисалы, Түндүк Корея бул жаатка катуу басым жасайт. Түндүк Корея – жөнөкөй аскерий куралга ээ болгон Түштүк Кореядан аскерий жактан артыкчылык кылууда жана куралсыздандырылган Түштүк Корея аймагындагы Америка куралдуу күчтөрүнө ташбиш жаратууда – өзөктүк куралга ээ болууну негизги баскыч деп түшүнөт. Экинчи, өлкөлөрдүн өзөктүк куралдар конфронтациясы. Мисалы, СССР Корея согушу аркылуу Кытайды да өзүнүн өзөктүк чатырына кошуп алуу аракетиңде ийгиликсиздикке учурагандан кийин, Кытай өзүнүн өзөктүк куралы болуусуна аракет кыла баштады. Кытайдын бул аракети өз кезегинде Индияны өзөктүк куралга ээ болууга түрттү. Ушундай эле Индиянын бул кадамы Пакистанды өзөктүк куралга ээ болууга түртү. Мына ушундайча бул үч өлкө өз ара ядролук чабуулга каршы туруу үчүн өзөктүк куралга ээ болуу аракетин башташты. (Waltz, K. (1981) *The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better: Introduction. The Adelphi Papers*, 21(171), pp.383-425.)

2 – Бирок, өзөктүк дүрмөткө ээ болуу каршылашынын өзөктүк курал иштетишине бөгөт коюуга жетишсиз. Ал тургай, өзөктүк дүрмөттөн коргонуу максаты ишке ашкан күндө дагы, өзөктүк куралга ээ болгон өлкөлөр өзүнүн өзөктүк арсеналын ар кандай чабуулдан коргоого кудуреттүү болушу керек. Өзөктүк дүрмөттүн каршылаш тараптагы мелженген жерге жетип баруу кудуретине ээ болушу – биринчи сокку деп аталат. Биринчи соккуга туруштук берүү жана өч алуу соккусун берүү кудуретине ээ болуу – экинчи сокку деп аталат. Тактап айтканда,

биринчи өзөктүк соккуга туруштук берип, кайра каршылашка карата өзөктүк сокку берүү кудуретине ээ болуу. Өзөктүк дүрмөткө ээ мамлекеттин суу астындагы кемеси да өзөктүк сокку урууга кудуретүү болсо – өзөктүк үчтүк деп аталат. Анткени, суу астындагы кемени көрүү кыйынга турат жана ал учактан урула турган соккуну зыянсыздандырууга кудуретүү болот.

3 – Экинчи сокку кудуретине ээ болгон эки мамлекет ортосунда – карышылашынын өзөктүк дүрмөтүн ишке салуусуна бөгөт коюу (коргонуу) аракети – активдүү иштей баштайт. Анткени, экинчи сокку эки тарапты тең бүлгүнгө салат. Ошондуктан, эки тарап тең биринчи соккунун алдын алууга умтулат. Өзөктүк курал стратегдери буга «өз ара кыйратуучу абал» т.а. бири-бирин кыйратуу (MAD) деп атама беришет. Ошондуктан, кадимки өзөктүк куралга салыштырмалуу, каршылашынын өзөктүк дүрмөт колдонушуна бөгөт коюу аракети зарыл болуп саналат.

4 – 1998-жылы Пакистан менен Индия өзөктүк сыноолорун баштагандан бери, өз ара кыйратуучу абал (MAD) себептүү, өзөктүк курал окумуштуулары, стратегдери жана саясатчылары жогоруда айтылып өткөн өзөктүк куралга бөгөт койуу теориясын ишке ашырууга аракет кыла башташты. Эки тарап тең жарым аралда өзөктүк коркунуч бар деп ишенишет. Мына ушул нерсе ракета технологиясын өнүктүрүүгө болгон тез аракеттин негизги түрткүсү болуп калды. Ракета башындагы өзөктүк дүрмөттүн көлөмүн кичирейтүү жана ракетанын октолуп атылыш амалияттарын өнүктүрүү да ушул алкакка кирет. Ошол эле учурда, акыркы убактагы Пакистан менен Индиядагы сыноолор өзөктүк куралды ооздуктоо теориясын колдонуу зарылдыгын да түшүндүрүп турат. Өткөн кылымда эки тарап тең биринчи сокку алкагындагы ракеталык технология жаатында бир топ алга жылган. Эми ошону менен эле бирге, эки тарап тең экинчи сокку жаатында эбегейсиз аракет жумшап жатышат. Буга төмөндөгү мисалдар далил:

а) 2017-жылы 9-январда Пакистандын баллистикалык ракеталарды (SLBM) алып жүрүүчү суу астындагы кемеси Индокеандын белгисиз аймагында Бабур-3 ракетасын ийгиликтүү сыноодон өткөрдү. Ал жерде 450 км.ге жете турган канаттуу ракетаны сыноодон өткөрдү. Ачыкка чыгып калбашы үчүн, аны деңизде сынады. Пакистан армиясы Бабур-3 ракетасын сыноодон өткөргөндүгүн айтты. Бул ракета Исламабадга өзөктүк экинчи сокку кудуретин берет. (<https://www.wsws.org/en/articles/2017/02/28/inpk-f28.>)

Ушул эле учурда, Пакистандын өзөктүк отун менен иштей турган суу астындагы кемеси жок. Ошондуктан ал Бабур-3 ракетасын дизель жана ток менен иштей турган суу астындагы кеме менен алып жүрүүгө аргасыз. Анткени, мындай кеменин суу астында жүрүү чамасы чак.

Пакистандын Бабур-3 ракетасы Индиянын К-4 үлгүсүндөгү ракеталык системасына каршы жооп катары турат. Индия бул ракетасын баллистикалык ракеталарды алып жүрүүчү суу астындагы кемеси (SLBM) аркылуу 2014-жылы май айында сыноодон өткөргөн. Ал ракета 3000 км.ге жетет. Б.а. Пакистанга жана Кытайга чейин жете алат. Мына ушундайча Пакистан менен Индия экинчи сокку кудуретине ээ болуп калышты.

б) Курамы көптөгөн бутага тие турган (MIRV) (кассеталык типтеги) ракеталарды сыноодон өткөрүү. Индия 2016-жылы декабрда, 2017-жылы январда өзөктүк дүрмөткө ээ эки ракетасын сыноодон өткөрдү. Биринчиси Aṅgu V. Бул баллистикалык ракета жерден жерге атылат жана өзөктүк арсеналдын тез өнүккөн түрү болуп эсептелет. Экинчиси Agni V. Бул ракета бир нече бутага тие турган (кассеталык типтеги) ракета, 5000 км ге жетет. Буга кошумча, 2017-жылы январда Нью-Дели Agni IV ракетасын сыноодон өткөрдү. Бул ракеталык система 4000 км.ге жетет. Agni V ракетасы Кытайдын өзөктүк арсеналы жайгашкан жерге чейин жетет. Ушул жылдын башында Пакистан Абаабиил ракетасын сыноодон өткөрдү. Бул ракета кассеталык типтеги (MIRV) ракета болуп саналат. Пакистан армиясы сыноо ийгиликтүү өткөнү тууралуу кабар берди.

Баллистикалык жерден жерге атыла турган Абаабиил ракетасы 2200 км ге жетет. Ошондой эле MIRV технологиясы негизинде, анын башы кассеталык типте даярдалган жана бутага так тийүү, душмандын радарын талкалоо кудуретине ээ. Пакистандын Абаабиил ракетасы Индиянын өзөктүк калканын талкалай турган негизде иштелип чыккан. Ошондой эле Индия буга жооп катары, өзүнө карата атылышы мүмкүн болгон Пакистандын өзөктүк ракетасына бөгөт койуу максатында Ashvin ракетасын активдүү сыноодон өткөрдү. MIRV технологиясы негизинде бир ракета бир нече ракетага айланат жана душмандын бөгөт койуучу (перехватывающая) ракетасынын кудуретин жокко чыгара алат.

5 – Пакистан менен Индия ортосундагы куралдануу жаатындагы жарыштагы максат, экинчи соккуну тандоого болгон даярдык. Бул нерсе Индия менен Кытай ортосундагы өзөктүк тең салмактуулукка доо кетирет. Кытай өзөктүк куралды ооздуктоо маселеси жаатында эле иш алып барып жатат. Индия MIRV технологиясын тез өнүктүрүү жана ракеталарды алып жүрүүчү суу астындагы кемелерди өнүктүрүү жаатында аракеттенүүдө. Бул нерсе Индиянын аскерий жетекчилерине дем берди. Индия армиясынын жетекчиси генерал Бипин Рават Индия бир учурда эки фронтто (Пакистан жана Кытай менен) согуш алып барууга кудуреттүү экенин билдирди.

Индия Agni V ракетасын сыноодон өткөргөндүгүнө Кытай ачууланды. Кытайдын ТИМнин басма сөз катчысы Чунь Ин мындай деди: «Эгер

Индия өзөктүк кудуретке ээ болгон баллистикалык ракетеларды өнүктүрсө, ал тууралуу БУУнун Коопсуздук Кеңешинде ачык-айкын эрежелер бар». Кытай министирлиги «Индиянын Agni Vти сыноодон өткөрүүдөгү максаты – Кытай менен конфрантацияга барууга болгон дымагы» экендигин белгилеп өттү.

6 – Индия мындай провокациялуу саясатын Американын колдоосусуз алып барышы мүмкүн эмес. 2005-жылы Америка менен Индия ортосунда ушул жаатта №123 макулдашууга кол коюлган. Бул келишим аркылуу Индия жарандык реакторлору үчүн өзөктүк отунду туруктуу алып турууга мүмкүндүк алган. Ошондой эле, бул өзөктүк отун өзүнүн өзөктүк долбооруна да колдонуу мүмкүнчүлүгүн алган. Трамптын администрациясы мурунку Америка адмнстрациясы Индия жаатында жетишкен жылыштар негизинде иш алып барууга ынтызар экендигин билдирди. 2017-жылы февралда, Америка коргоо министри генерал Жеймс Маттис Индиянын коргоо министри Манохар Барикар менен телефон аркылуу сүйлөшкөндө «Индиянын акыркы убактарда кылган прогресси өтө чоң жетишкендик» деп мактады. Дагы «эки өлкө коргонуу жаатында кызматташарына» ишаара кылды. Ал мындай деди: «Американын жаңы администрациясы ушул прогресске негизделип иш алып барат».

Корутундулап айтканда, Америка Индия жарым аралындагы өзөктүк курал жарышы аркылуу Кытайды да өзөктүк куралдануу жаатына сүнгүтүп киргизүүнү көздөгөн. Американын мындагы максаты, Кытайды экономикасын жандантуудан алыстатып, аскерий жакка тартуу. Ушул ыкма менен Кытайдын кулашы жеңил болот. Анткени, Америка СССРди да ушул ыкма менен кулаткан эле.

Мунун каршысында, Кытай өзөктүк куралдануу жарышын четке кагып, өзөктүк куралды ооздуктоо жаатында гана иш алып барып жатат.

12-жумадус-саний, 1438-х.

11-март, 2017-м.

Индия Кашмирдин өзгөчө макамы бекер кылышынын артында эмне турат?!

Суроо: «Ак үйдүн билдирүүсүндө айтылышынча, жума күнү АКШ президенти Дональд Трамп Пакистан премьер-министри Имран Хан менен телефон аркылуу сүйлөшүп, Индия менен Пакистан эки тараптуу сүйлөшүү өткөрүү аркылуу Жамму жана Кашмирдеги кескин абалды басандатууга аракет кылуулары өтө маанилүү экенин айтты». (Рейтер, 2019-жыл, 17-август). Трамп бул сөздү Модди Кашмирди расмий түрдө аннексия кылып, эми ал Индия менен Пакистан ортосундагы талаштуу зона эместиги менен мактанып жатканда айтууда: «2019-жылы 15-августта Индия премьер-министри Нарендра Модди мамлекеттин эгемендүүлүк майрамы менен куттуктаган кайрылуусунда «анын өкмөтү мурунку өкмөттөр жетишпеген ийгиликке жетишкенин» баса белгиледи». (Шаркул Авсат, 2019-жыл, 16-август). Суроо мындай, Индия Кашмирди расмий түрдө аннексия кылып алган болсо, бул сүйлөшүүнүн эмне пайдасы бар? Эмне үчүн Пакистан Кашмирди азат кылуу үчүн жихад алып баруу менен туура иш-чара көрбөй жатат, негизи, анын армиясы буга кудуреттүү го? Кийин, бул иште Американын ролу барбы? Аллах ажырыңызды берсин.

Жооп: жооп жаркын болушу үчүн ушуларды баян кылабыз:

1 – АКШнын тышкы саясий пландары үчүн бүткүл дүйнө региондору ичинде Евразия региону маанилүү болуп эсептелет. Америка бул региондо ага атаандаштар пайда болбошу үчүн катуу аракет кылып жатат. Бул региондогу анын төрт ыктымалдуу атаандашы: Россия, Кытай, Германия жана Халифалык. Учурда, Америка реалдуу атаандаш Кытай деп билүүдө. Советтер Союзу кулагандан тартып, америкалык стратегиялык саясатчылар Кытай АКШ кызыкчылыктары үчүн эң чоң коркунуч деп карап келишет. Иш жүзүндө америкалык стратегдер Кытайдын деңизде бир күч катары өсүшүнө сокку берүү үчүн Азия мамлекеттеринен жана Тынчтык океанынан пайдаланышты. Индия жарым аралын Кытайдын Евразияда өкүмдар күч катары өнүгүшүнө каршы ишке салышты. Америка Тайван, Таиланд, Вьетнам, Филиппин, Япония, Индонезия жана Австралия сыяктуу мамлекеттер менен көптөгөн союздарды түзүү аркылуу Азия регионундагы жана Тынчтык океанындагы күчтөрүн бекемдеп жатканда, Индия жарым аралында, өзгөчө, Индияда эч кандай ири союз түзбөдү. Ошентип, Важапайи токсонунчу жылдардын акырында Индия премьер-министри болду. 2000-жылы президент Клинтон Индияга сапар жасаган соң бул өлкөдөн пайдалануу эң жогору даражага көтөрүлдү. 2001-жылы 11-сентябрь окуяларынан Буш администрациясы Индияга негизги этибарын каратты.

Америка Индия менен Кытайдын ортосундагы аскерий айырманы кыскартуу үчүн ар кандай чараларды көрүп келүүдө, мисалы, АКШ менен Индия ортосунда ядролук келишимге кол коюлганы сыяктуу.

2 – Американын баамында, Кашмир жаатында Индия менен Пакистан ортосунда уланып келе жаткан кескиндик Индия жарым аралынын Кытайга каршы күрөшүнө терс таасир кылууда... Ушул себептен улам, ушул кескиндикти жоюу үчүн Кошмо Штаттар Индия менен Пакистан ортосунда мамилелерди нормалдаштырууга аракет кыла баштады. Максат – бул эки мамлекетти Кашмир үчүн бири-бири менен согушуусунан алыс кармап, алардын аракеттерин Кытайдын өнүгүшүнө каршы Кошмо Штаттар менен кызматташууга багыттоо. Америка «Кашмирди Индия аннексия кылып алса, мен Пакистанга басым кылып, Индияга каршы аскерий аракет кылуусуна жол бербей, теманы сүйлөшүү тарапка бурамын, ошондо Индия-Пакистан проблемасы чечилет» деп ойлоп жатат. Кудум Фалестиндеги Аббас режими жана араб мамлекеттери менен яхудий мамлекети ортосундагы аскерий аракетти алдын алганы сыяктуу. Мына, бүгүн яхудийлер Фалестинди басып алып, каалагандай аннексия кылып жатат! Ошентип, Модии Жамму жана Кашмирди аннексия кылууга жана ал жерде түзүмдү өзгөртүүгө киришти, 2019-жылы 5-августта конституциянын Кашмир жөнүндөгү 370-беренесине өзгөртүү киргизүү токтомун кабыл алды. Бул беренедө Жамму жана Кашмир вилаятына чоң автономиялык укук берилген болчу. Т.а. Кашмир өз конституциясына, байрагына, тышкы иштер, коргоо жана байланыш иштеринен тышкары көптөгөн маселелерде көз карандысыз эле. «Кайра карап чыгуу» мыйзамы деп аталган өзгөртүү токтомунда болсо, басып алынган Кашмир эки регионго т.а. Жамму жана Кашмир регионун, Ладах регионун бөлүндү, алардын администрациясы Нью-Делидеги федералдык өкмөткө моюн суна турган болду. Эртеси, 2019-жылы 6-августта Индия парламентинин жогору палатасы бул мыйзам долбоорун 125 депутаттын макулдугу жана 61 депутаттын каршылыгы менен тастыктады, 35-беренени бекер кылды. Бул беренедө кашмирлик болбогон адамдарга кыймылсыз мүлк жана жер сатып алууга тыюу салынган. Бул болсо, башка вилайттардагы индустардын Кашмирге көчүп келүүсүнө жана ал жерден кыймылсыз мүлк, жер сатып алып, өкмөттөгү кызматтарда иштешине алып келет. Өз кезегинде, бул калкынын чоң бөлүгү мусулман болгон региондун калкы жана маданияты өзгөрүшүнө себеп болот. Башкача айтканда, яхудий мамлекети Фалестинде аннексия амалияттарын алып барышына окшойт! Нетаньяху муну Американын ыраазылыгы жана «жашыл чырагы» менен кылып жаткан болсо, Модии да анын ыраазылыгы жана «жашыл чырагы»

менен ишке ашырууда. Т.а. Модии АКШнын ыраазылыгына жана колдоп-кубаттоосуна таянып Нетаньяху моделине ээрчүүдө.

3 – Индия Кашмирдин өзгөчө макамын бекер кылуу жөнүндө жогорудагы токтомду жарыялаганда Пакистан туруксуз позицияны карманып, мындай абалга чекит коюу үчүн каралоодон ары өтпөдү. Мисалы, Пакистан тышкы иштер министрлиги жарыялаган билдирүүдө мындай делет: «Пакистан Нью-Дели 2019-жылы 5-август күнү чыгарган токтомго кескин нааразылык билдирет, Индиянын мындай бир тараптуу иш-чарасы ортодогу жаңжалды өзгөртө албайт, мындай мыйзамсыз иш-чараларга каршы Пакистан бул эл аралык жаңжалдын бир бөлүгү катары, колунан келген чараларды көрөт». (Франс-Пресс агенттиги, 2019-жыл, 5-август). О.э. Пакистандын Москвадагы элчиси Казы Халилуллах: «Учурда Пакистан өкмөтү Индиянын Кашмирдеги иш-чараларына дипломатиялык, саясий жана укуктук жооп кайтарууга даярдык көрүүдө, бул жаатта өкмөткө сунуш берүү үчүн атайын комиссия түзүлдү», - деди. Демек, Пакистан режими дал Аббас режиминин жана араб мамлекеттеринин позициясын карманат... Алар яхудий вужудунун мубарек Фалестин жериндеги мыйзамбузууларына каршы эч кандай аскерий аракетке барышпастан, каралоо жана нааразылык билдирүү менен чектелип жаткандай, Пакистан да армияны согушка аракеттендирбестен, жөн гана каралоо позициясын тандоодо! Бул да жетишпегендей, проблеманы чечүү үчүн БУУга жана АКШга кайрылып жатат, акыйкатта болсо, алар душмандар!

(هُمُ الْعَدُوُّ فَأَخَذُوا هُمُ)

«Алар душмандар. Демек, алардан этият болгун» [63:4]

4 – Пакистан премьер-министри Имран Хан 2019-жылы 11-август күнү Твиттерде Индиянын бул кадамы «Индиядагы мусулмандарды репрессия кылууга, кийин Пакистанды бутага алууга алып келет, бул тектик тазалоо аркылуу Кашмирдеги калктын абалын изден чыгарууга урунуудан башка нерсе эмес», - деп, эл аралык коомчулуктан жардам талап кылып, Индияны тыйып коюу үчүн эл аралык коомчулукта кудурет бар экенин баса белгиледи! Ал Пакистан да кудуреттүү экенин унуткандай. Мисалы, Индия 2019-жылы 26-февралда Кашмирдеги жамааттар лагерлерине аба чабуулдарын жасап, «лагерлерде көптөгөн адамдарды кыргын кылды». Андан мурун Кашмирдеги жамааттар 2019-жылы 14-февраль күнү Индиянын басып алынган Кашмирдеги кошуунуна каршы операция алып барып, 41 индус аскерин өлтүргөнү айтылган. Индия чабуулунун эртеси күнү Пакистан Индиянын эки учагын атып түшүрүп, бир учкучун тутканга алып, экөөсүн өлтүргөнүн... кабарлады. Бул болсо, Пакистан армиясы Индияны тыйып коюуга кудуреттүү экенине, бирок, анын режими бул үчүн эч бир олуттуу кадам

таштабай жатканына, тескерисинче, Американын буйруктарына итаат кылып жатканына далалат кылат. Мисалы, Америка эки учак атып түшүрүлгөндө абалды курчутпоону талап кылды. Кабарларга ылайык, «Индия «Жайшу Мухаммад» жамаатынын лагерине абадан чабуул жасашы артынан АКШ мамлекет катчысы Помпео индиялык жана пакистандык кесиптештери менен телефон аркылуу сүйлөштү, кийин билдирүү жарыялап эки тарапты тынчтыкты сактоого, коркунучту жана кескиндикти курчута турган ар кандай аракеттен тыйылууга үндөдү». Ал тургай, Америка Индия тарабында турду: «Индиянын аба соккулары терроризмге каршы күрөш болуп эсептелет, биз Пакистанды өз аймагында аракет кылып жаткан террорчу жамааттарга каршы олуттуу аракет кылууга чакырабыз». (Франс пресс жана Рейтер агенттиктери, 2019-жыл, 28-февраль). Бул билдирүүдөн Америка, кудум Фалестинде кылгандай, Индия тарабында турганы, анын бул кадамын колдоп-кубаттап жатканы жаркын көрүнүп турат. Америка өз өлкөсүн коргоп, аны азат кылууга аракет кылып жаткан мусулмандарга каршы ар дайым яхудий вужудунун тарабын алып келүүдө. Индиянын мына ушундай кылмыштарына карабастан, Пакистан режими да Аббас режими жана араб мамлекеттеринин режимдери сыяктуу, Америкага кайрылуу жана проблеманы чечүү үчүн анын аралашуусун күтүү адатына берилген бойдон калды. Пакистан Америка Индия тарабында турганын билет. Мисалы, Пакистандын Вашингтондогу элчиси Мухаммад Хан 2019-жылы 2-февраль күнү өз билдирүүсүндө мындай деген: «АКШ мамлекеттик катчысынын билдирүүсүнөн Индиянын позициясына колдоо көрсөтүлүп жатканы айкын болуп турат. Бул болсо, Индияны дагы да шыктандырууда», кийин: «Ыктымал, эч бир мамлекет АКШдан жакшыраак роль ойной албаса керек», - деп кошумчалады. (Франс-Пресс, 2019-жыл, 2-февраль). Т.а. Мухаммад Хан АКШ мамлекеттик катчысынын билдирүүсүнө таянып Америка Индияны колдоп жатканын моюнга алууда, бирок, проблеманы чечүү ролуна Америка ылайык деп эсептөөдө! Негизи, бул акимдерди Коопсуздук Кеңеши жана БУУ... сыяктуу нерселер менен алек кылып туруу Американын адатына кирет. Чынында эле, Пакистан режими ушундай кылды жана Индия менен абалды курчутууну каалабай жатканын, Нью-Делиге каршы БУУга расмий түрдө нааразылык билдирерин, мындан ашык да, мындан аз да аракет кылбашын жарыя кылды. Ал тургай, бул режим эки катыл учкучту Индияга тапшырмакчы экенин расмий жарыялап, «тынчтык белгиси» деген нерсени айтып, учкучтарды тапшырды. Ошентип, Кашмир аннексиясы артынан Пакистан «Кашмир вилаятынын автономиясы бекер кылынгандан кийин Коопсуздук Кеңешин ушул вилайттын мамкамы боюнча атайын сессия өткөрүүгө чакырды... Жыйында Пакистандын

БУУдагы өкүлү Малиха Лодхи Коопсуздук Кеңешинин Кашмир маселесин атайын сессияда кароо жөнүндөгү токтомун алкыштап, Кашмир маселесинин эл аралык даражада ортого салынганын, шексиз, (бул маселе) Индия менен сүйлөшүү өткөрүү аркылуу чечилишин баса белгиледи». (Арабий жадид, 2019-жыл, 16-август).

5 – Мындай позиция ушуларга далалат кылууда, Пакистан режими Индияны токтотуу үчүн эч качан аскерий позицияга өтпөйт жана ага каршы бир да олуттуу аракет кылбайт. Бул болсо, Кашмирдин өзгөчө макамын өзгөртүү жөнүндөгү Индиянын токтомун жана анын баскынчылыгын бекемдейт. Белгилүү болгондой, 2019-жылы 21-июлда Имран Хан Пакистан армиясынын командачысы Жавид Бажва, разведка жана ички коопсуздук кызматынын жетекчиси Файз Хамид менен биргеликте АКШга сапар кылды. Жолугушуу учурунда Трамп андан Афганистанда Америка пайдасына роль ойноп берүүнү талап кылып, «Пакистан 18 жылдан бери Афганистанда уланып жаткан согушка чекит коюу үчүн саясий сүйлөшүүдө ортомчу болушуна жана бул иште жардам беришине үмүт кылып жактанын» билдирди. Имран Хан Трамптын буйругуна дароо моюн сунуп: «Талибан менен жолугушамын жана болгон аракетимди жумшап, аны Афган өкмөтү менен сүйлөшүүгө олтурууга көндүрүүгө аракет кылам», - деди. Кийин Имран Хан Пакистан режиминин саткындыгына жана Америкага кызмат кылып жатканына сыймыктанып: «Пакистан разведкасы америкалыктарга Усама бин Ладендин жайын аныктоого көмөк көрсөткөн маалыматтарды берген», - деди. (Рейтер, 2019-жыл, 22-июль). Америка Индияны колдоп-кубаттап жатат, ал эми, Пакистан мына ушинтип Америкага кызматтарды көрсөтүүдө! Индия Кашмирдин өзгөчө макамын бекер кылуу жөнүндө токтом кабыл алганда АКШ тышкы иштер министрлиги: «Биз Кашмир жана башка курч маселелер туурасында Индия менен Пакистан ортосунда түздөн-түз сүйлөшүү өткөрүлүшүн колдоп-кубаттайбыз», - деп билдирүү берди. (Рейтер, 2019-жыл, 7-август). Америка Индиянын бул кадамын каралабады жана бул эл аралык мыйзамдарга тескери деп айтпады, тескерисинче, сүйлөшүүгө чакыруу менен Имранды жана анын режимин акаарат кылды. Демек, кандай сүйлөшүү болушу мүмкүн, акыйкатта болсо, Индия Кашмирди расмий түрдө аннексия кылып бүткөн болсо?! Бул болсо Америка Индиянын бул кадамына ыраазы экенине далалат кылат. Ыраазы гана эмес, ал тургай, алдын ала муну жакшы билгенин көрсөтүүдө. Себеби, Индия Америка менен кеңешпей жана андан «жашыл чырак» ишаратын албастан бул сыяктуу кадамга барбайт.

6 – Биз 2004-жылы 21-майда жарыялаган «Басып алынган мусулман өлкөлөрүндөгү саясий маселелер» деп аталган китебибизде Кашмир маселеси жөнүндө мындай делет: «Ошондуктан, Америка өз таасири

астындагы эки мамлекет – Индия менен Пакистан ортосунда Кашмир жаатында түшүнбөстүк болбошуна аракет кыла баштады. Проблеманы чечүү үчүн негизги көз карашын өзгөрттү т.а. башында маселеге эл аралык түс берилген болсо, эми ал эки тараптуу маселеге айланды. Америка Кашмирди бөлүштүрүү менен маселени чечмекчи болду. Мында Азат Кашмир Пакистанга, Индия өкүмдарлыгы астындагы Кашмир болсо Индияга таандык болуп калат». Бүгүнкү күндө болуп жаткан окуялар ушул китебизде айтылган пикирлерге туура келүүдө. Индия Кашмирдеги баскынчылыгын бекемдөө максатында бул кадамга барды жана ал жерде жаңы абалды жаратты.

7 – Кытай Индиянын бул кадамын каралады. Индия «Кайра карап чыгуу» мыйзамы астында конституциянын Кашмир жөнүндөгү 370-беренесине өзгөртүү киргизүү токтомун кабыл алып, басып алынган Кашмирди Жамму жана Кашмир, Ладах регионуна бөлдү жана бул эки региондун администрациясын Нью-Делиге федералдык өкмөткө моюн сунду. Ладах региону Кытайга жакын Тибет тоолорунда жайгашкан. Ал эми, Индия бул мыйзамды кабыл алуудан мурда Кытай менен кеңешпеди. Ошондуктан, «Баян» гезити маалымдагандай, ушул жылы 8-августта Кытай тышкы иштеринин маалымат катчысы Хуа Чуньин Нью-Делинин токтомуна раддия катары мындай билдирүү берди: «Соңку убакта Индия чегара жөнүндөгү өзүнүн жергиликтүү мыйзамдарын Пекинге кайрылбастан өзгөртүү менен Кытайдын регионалдык саясатын бузууда, Кытай мындай аракетке макул болушу мүмкүн эмес». Токтомдо Ладах бүтүн аймак болуп, Кытай-Индия чегараларынын батыш бөлүгүн өз ичине алары баса белгиленген. Билдирүүдө: «Кытай Индия административдик вилайат деген шылтоо менен (Кытай жерлерин) кошуп алышына ар дайым каршылык билдирип келген», - делет.

8 – Жогоруда айтылгандарды мындай тыянактайбыз:

а) 370-берененин бекер кылынышы, кийин Модинин кылган жана дагы эле кылып жаткан иштери Американын «жашыл чырагы» жана колдоп-кубаттоосу астында болууда. Америка «бул аннексия мусулмандарга Кашмирди унуттурат, эми Индия менен Пакистан өз ара проблемасыз мамлекеттерге айланат, себеби, экөөсү тең менин планым ылайык жүргөн режимдер» деп ойлоп жатат. Бирок, Кашмир Пакистан жана башка жерлердеги мусулмандардын жүрөгүнүн орун алганын жана алар Кашмирге башка басып алынган исламий өлкөлөр сыяктуу назарда карашын АКШ да, Индия да унуткан көрүнөт же унутумуш болуп жатышат.

б) Пакистан режиминин Кашмир аннексиясына ыраазы болуп, сүкүт кылып жатканы Пакистан мусулмандары жана армиясы ыраазы болуп, сүкүт кылып жатышканын түшүндүрбөйт. Бул армиянын

соккуларын Индия өтө жакшы билет, эки учагы атып түшүрүлгөн окуя да жакында эле болду. Имран режими Пакистан армиясына Кашмирди азат кылуу үчүн чабуулдарды уюштуруусуна жол бербей, аны коргонууда гана кармап, анын бул коргонуусу да чектелген учурда армия ушундай соккулар берди! Эгер, бул армия согушка сапарбар кылынса, эмне болушу мүмкүн. Демек, душман бул армияда өз кыйроосун көрүп-сезиши анык!

в) Кытай Индиянын бул кадамын каралады. Кытай тышкы иштер министрлиги чыгарган билдирүүдө мындай делет: «Индиянын бул токтому бир тараптуу болуп, Кытайдын регионалдык суверенитетине терс таасир кылууда, эл аралык келишимдерди бузууда. Пекин Кашмир вилаятынын мыйзамдуу макамын өзгөртүү жөнүндөгү Индиянын бир тараптуу токтомуна ыраазы болбойт жана ал кабыл алгыс токтом деп билет». (Анадолу, 2019-жыл, 8-июнь). Т.а. Кытай Индиянын мындай кадамы региондогу Индия позициясын бекемдешин, аны Кытай менен атаандаша турган регионалдык мамлекетке айланташын, бул болсо, Кытайдын регионалдык кубатына каршы багытталган АКШ планына ылайык болуп жатканын түшүнүүдө. Өзгөчө, Кашмир вилаятындагы Ладах Кытайга жакын Тибет тоолорунда жайгашкан, анын калкы аз (270000) болушуна карабастан, Кашмир проблемасы Кытай менен кеңеш өткөрүлбөстөн, Индия-Кытай чегараларындагы Ладах регионунда мына ушундай түрдө чечилиши Кытай сындоолоруна себеп болду. Эгер, Кытай өз кадамдарын бекемдеп, саясий аң-сезиминен туура пайдаланып, Ладах абалынан өз кызыкчылыгы үчүн пайдалана алса, АКШ пландарын кыйратышы анык, АКШ Ладахты өз күчтөрүнүн Кытайга каршы алдыңкы оперативдик базасына айлантууну пландап жатканда, АКШнын ушул планы америкалык күчтөр кайтып чыга албай турган даражада жарга кулашына алып келиши мүмкүн!

9 – Ошентип, биздин мусибатыбыз мусулман өлкөлөрүндөгү акимдерде. Анткени, өз акы-укугубузду күч менен кайтарып алууга жана душманга унуткус сабак берүүгө потенциалдарыбыз жетиштүү, ашыгы менен бар! Бирок, Аллахтын, Расулунун жана момундардын саткыны болгон бул акимдер ааламдар Роббисинен көрө, бул колонизатор кафир кожоюндарына миң эсе көп сажда кылып жатышат... Армияларыбызга басып алынган Кашмирди душмандан азат кылуусуна жол бербей жатышат. Бул да жетпегендей, кор абалда БУУ жана Коопсуздук Кеңешинен болбогур нерселерди үмүт кылышууда...

Бирок, ушул мусибаттарга карабастан, Фалестин, Кашмир, рохинжалар жери болгон Бирма, Чыгыш Түркстан, Кавказ, Чеченстан жана анын айланалары, Крым, муаззин азаны жаңырган жана Ислам душмандары тарабынан басып алынган ар бир регион Аллахтын

уруксаты менен, эртең мусулмандардын калканы болгон рошид Халифалыктын мужахид армиясынын колу менен кайра Ислам диярына айланат, бул региондордо Ислам байрагы желбирей баштайт. Кимде-ким бул дүйнөдөгү күч-кудуретти жана акыреттеги Фирдавс Аъланы кааласа, анда, калыстык, чынчылдык менен жеңди түрүп, ушул Халифалык үчүн аракет кылып жаткандарга кошулсун жана бул аракет анын канында, жүрөгүндө, денесинде аксын.

﴿إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ * لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ﴾

«Албетте мына ушул улуу бакыттын өзү. Амал кылуучулар мына ушундай (түбөлүк бакыт) үчүн амал кылышсын!» [37:60-61]

17-зул-хиджа, 1440-х.

18-август, 2019-м.

Яманда эмнелер жүз берип жатат?

Суроо: Яманда эмнелер болуп жатат? Ал жердеги күрөш хувсыйлер менен мамлекет ортосундагы жергиликтүү мазгабчылык күрөшпү же жергиликтүү каражаттар ишке салынып жаткан эл аралык күрөшпү? Ушул маселени жарытып беришиңерди сурайбыз, Алла силерден ыраазы болсун!

Жооп: Ямандагы күрөш эл аралык күрөш экендиги анык. Бул күрөштө жергиликтүү абалдар пайдаланылып жатат. Америка англистердин адамы болгон Али Абдуллах Салихтин бийлигине коркунуч туудурмакчы. Америка ушуну түшүндү, Али Абдуллах Салих бийликке келиши мүмкүн болгон саясатчылардын бирин калтырбастан, башка аймактан болгон бардык саясатчыларды өлтүрүп, камакка таштап, сүргүн кылууда... Ошондуктан, Америка түштүктөгү майда саясатчыларга «таалим берип», аларды келечектеги саясий бийликке аракеттендирип жатат. Ошол эле учурда, Иран аркылуу хувсыйлерди курал-жарак, каражат менен камсыздап, Яман жана Саудияга коркунуч туудуруучу кескиндикти жаратууга аракет кылып жатат... Бирок, Американын Яманда өз кызыкчылыгына жетүүдөгү саясий планы – биринчи кадам катары – Али Абдуллах Салихке коркунуч салуудан турат. АКШ бул кадамы менен Яманга өз таасирин толук, узак мөөнөткө орнотуп алууну максат кылып жатат...

Өз кезегинде, Али Абдуллах Салих да муну түшүнүп, Американы ыраазы кылуу максатында өз ара тынчтык келишимин түзүүнү суранууда. Муну менен Америка Али Абдуллах Салих бийлигине унчукпастан турушу керек. «Шаркул Авсат» гезитинин 2009-жыл 11-декабрь санындагы кабарга ылайык, Яман АКШ менен коопсуздук жана аскерий тармакта келишим түздү. Бул келишимге алардын аскерий жана коопсуздук командачылары ортосунда Санъада эки күнгө созулган сүйлөшүүлөр натыйжасында кол коюлду.

Ушул келишим коопсуздук жана аскерий тармактарда өз ара кызматташтык кылуу о.э. эки тармакта өз ара маалымат жана кабарлар алмашууну камтыйт. Бул келишим Яман армиясы башкы штабынын башчысы талаа командачысы Ахмад Али Ашвал менен Америка жалпы командачылыгындагы долбоорлоштуруу башчысы капитан Жефри Смит ортосунда болгон бир катар сүйлөшүүлөрдөн кийин жарыя кылынды...

Бул маселе бардык саясатчыларга ачык-айкын болуп турат. Т.а. Яманда жергиликтүү абалдар ишке салынып, эл аралык күрөш жүрүп жатат. Бул эл аралык саясатчылар тарабынан учун эле чыгарбастан, тескерисинче ачык-айкын айтылды. Мисалы, 2009-жылы 24-ноябрда Британиянын Ортоңку Чыгыш иштери боюнча мамлекет министри *Айвен*

Льюис Ямандын Лондондогу элчиси менен жолугушканда Яманда Ирандын ролу бар экенин баян кылып: «Яманда болуп жаткан иштер убактылуу согуш...», деди. Ошол эле күнү, ушул министр Ямандагы абал менен толук таанышып чыгуу үчүн бир топ британиялык депутаттар менен жолугушуу өткөрдү. Жолугушууда Британиянын Санъадагы элчиси Тим Торлот катышып, ал да: «Ал жерде Ирандын белгилүү бир деңгээлде таасири бар...» деп, Яманда жүз берип жаткан иштерде Ирандын тиешеси жөнүндө сөз кылды. О.э. Британия Яман бийлигине үстүбүздөгү жылдан тартып, үч жыл ичинде 105 миллион фунт стерлинг көлөмүндө жардам көрсөтүүгө убада кылган.

Булардын баары Ямандагы күрөш эл аралык күрөш экенин, күрөштө жергиликтүү абалдар пайдаланылып жатканын анык көрсөтүп турат.

11-зул-хиджа, 1430-х.

28-ноябрь, 2009-м.

Ямандагы акыркы өзгөрүштөр айрыкча «тынчтык жана улуттук кызматташтык» келишимине кол коюлушу

Суроо: мага Ямандагы акыркы өзгөрүштөр, айрыкча «тынчтык жана улуттук кызматташтык» келишимине кол коюлушу түшүнүксүз болуп калды. Анткени, 2014-жылдын 21-сентябрында бул өзгөрүштөр кудум оюн «карта»ларын аралаштырып жибергендей эле... Хувсийлер кантип өкмөт тарабынан катуу каршылык көрсөтүлбөстөн Санъага чейин келе алышты о.э. кантип андагы күчтүү жана таасирдүү орундарды ээлей алышты? Бул Яманда англистер таасири бүткөндүгүн жана хувсийлерди колдоп-кубаттап жаткан Америка Яманда күчтүү таасирге ээ болуп калгандыгын түшүндүрөбү, же бул нерсе таасирди өз ара бөлүштүрүп алуубу? Сураныч, ушул иштерди айкындаштырып берсеңиз, Аллах сизге жакшылык берсин.

Жооп: жооп анык болушу үчүн төмөнкү иштерди көрүп чыгабыз:

1 – Яманда англистер таасири акыркы он жылдыктарда, айрыкча, Али Солих 1978-жылы бийликти өз колуна алгандан баштап терең тамыр жайды. Анткени, Али Солих Американын Ямандагы таасир «канаттарын» кыркып таштап, анын малайларын айдап чыкты. Натыйжада Яманда күчтүү саясий катмар дээрлик англистердики жана алардын малайларыныкы болуп калды... Мындай абал Яманда 2011-жылы араб жазы окуялары жүз бергенге чейин уланды. Анткени, ушул убакытка келип адамдар Али Солихтин тогуттугуна жана жеке акимдигине каршы козголоң көтөрүштү. Адамдар аракетке келүүдө башка араб мамлекеттериндеги өзгөрүш шамалынан таасирленишкен эле. Бирок, козголоң көтөргөн көпчүлүктө саясий аң-сезимдин жоктугу башка тараптарга, айрыкча Америкага, анын региондогу союздашы Иранга, жергиликтүү союздаштары хувсийлерге жана түштүк аракеттерге жаткан окуялардан өз кызыкчылыктары жолунда пайдаланып калуу мүмкүнчүлүгүн берди. Америка муну өзүнө таандык бир ыңгайлуу учур деп билди. Анткени, биринчи жолу Солих бийлиги катуу силкинип, анын бийликтеги чеңгели алсыраган жана өкмөттүк мекемелерге зыян жеткен эле.

2 – Америка окуяларды өзүнүн кызыкчылыктарына ылайык келе турган көрүнүштө чечүү үчүн олуттуу аракет кыла баштады. Буга өзүнүн элчиканасы жана өкүлдөрү о.э. жергиликтүү малайлары аркылуу киришти. Британия Американын буга олуттуу киришкенин сезип, өзүнүн адаттагы ыкмасы боюнча аракет кылды. Бул ыкма Британиянын өз таасирин сактап кала турган чечимди көтөрүп чыгууга шашылуусу болчу. Бул чечим боюнча Британия Америкага «олжо»дон – өзүнүн Ямандагы таасирин жок кылбай турган – бирер нерсени берип

Американы ыраазы кылат. Ушундай максатта Британия Булуң мамлекеттериндеги малайларын ишке салды жана 2011-жылы апрелдин башында Булуң демилгесин баштады. Бул демилге Али Абдуллах Солихтин бийликтен четтешин, анын сот тарабынан куугунтукталбастыгы милдетин жана анын ыйгарым-укуктарын өзүнүн орунбасары, Британия малайы Абдуроббих Мансур Ходийге тапшырылышын талап кылат эле. Мына ошондон кийин эки айдын ичинде шайлоо өткөрүлүп, жаңы конституцияны иштеп чыгууга киришилет болчу. Америка бул демилгени Али Абдуллах Солихти алыстатуу үчүн бир баскычтуу кадам деп эсептеп, ага ыраазылык берди. Анткени, Америка Али Солихти англистердин Ямандагы күчтүү адамы деп билет эле. Ходийди болсо Али Солихке караганда өзүнүн кызыкчылыктарына туура келе турган көрүнүштө мамиле кылуу оңой боло турган жумшагыраак деп билет эле. Ямандагы Рейтер маалымат агенттиги 2013-жылы 14-августта ушуга ишара кылуучу кабарды таркатып: «Вашингтон Ходийди Солихке караганда мамиле кылуу бир кыйла оңой болгон шерик деп билүүдө», - деп жазды. Америка «англистердин күчтүү малайы Али Абдуллах Солихтен кутулгандан кийин Британиянын Ямандагы таасирин алсыратуу мүмкүн болот» деп билет эле. Ошондуктан, Америка бул демилгени бир баскычтуу кадам деп эсептеди. Америка бул демилгени өзүнүн кызыкчылыгына буруу үчүн аны жакшыртууну, эгерде андай болбосо, бекер кылууну максат кылды. Мында төмөнкү эки ыкманы ишке сала турган болду: Биринчиси, бул демилгени четке кагуу жана аны жараксыз абалга келтирүүгө Америка өзүнүн малайларын, айрыкча, хувсийлерди тукурду. Экинчиси болсо, Америка өзүнүн адамы Жамал ибн Умарды БУУнун, же аныгыраагы Американын өкүлү катары жиберди. Бул малайын ушул демилгенин иштерин Америка кызыкчылыктарын толук же күчтүү жузый түрдө жүзөгө чыгара турган көрүнүштө башкаруу үчүн жиберди.

Ошентип, бул демилге ар кимиси ар жакка тебе турган бир топко айланып калды. Анткени, бир тараптан Британия жана анын Булуңдагы малайлары чечимдин тизгинин Булуң демилгеси аркылуу өз колунда кармаган о.э. бул демилге пайдасына Американы аны кабыл алууга мажбур кыла турган коомчулук пикирин пайда кылгашкан болсо, башка тараптан Америка бул демилгени Британиянын күчтүү малайы Али Солихтен кутулууга жардам берүүчү бир кадам деп билет эле. Анткени, Солихтин орунбасары Ходий, мейли англистердин малайларынан болсо да, бирок, ал Солихке караганда жумшагыраак эле, бул болсо, Америкага демилге шарттарын өзгөртүп жиберүү, же анын ишке ашуусун кечендетүү, же аны бүтүндөй жокко чыгаруу мүмкүнчүлүгүн берет эле. Америка буга хувсийлер жана кыймылдардын күчү аркылуу о.э. өзүнүн

адамдарынын бири Жамал ибн Умарды ишке салып сүйлөшүү иштери аркылуу жетишүүнү максат кылды... Башкача айтканда, Британия бул демилгеде өз таасирин куткаруу жана сактап калуу мүмкүнчүлүгүн көрдү – анткени, Ходий анын адамдарынан, саясий чөйрө болсо анын куурчактарынын бири болуп эсептелет – дагы ошол эле убакта Американын басымдарын жеңилдетүү үмүтүндө Американы ыраазы кылмакчы болду... Америка болсо бул демилгеге Яманда өзүнүн күчтүү таасири болушу үчүн бир өткөөл баскыч катары ыраазылык берди...

3 – Мына ошондон кийин иштер ушул багыт боюнча жүрдү жана Булуң демилгесинен кийин улуттук диалог конференциясы болду. Бул конференциянын биринчи жыйыны 2013-жылы 18-мартта башталды жана 2014-жылдын 25-январына чейин уланды. Анын натыйжасы катары Яманды алты регионго бөлүнгөн федерациялык түзүмгө айлантуу документи пайда болду... Бирок, хувсийлер кыймылынын расмий сүйлөөчүсү Мухаммад Абдуссалам мындай деп жарыя кылды: «Биз бул документке кол койгон жокпуз о.э. биз аны түштүк маселеси үчүн да, чечимсиз калып кетип жаткан жана саясий напис-каалоо боюнча бөлүштүрүлгөн улуттук маселелер үчүн да бир чечим деп эсептебейбиз». (Аалам каналынын сайты 2014-жыл, 2-октябрь). Демек, Америка өзүнүн Ямандагы малайлары бөлүп таштоонун өзүн эмес, тескерисинче бөлүп таштоо ыкмасын четке кагуусу аркылуу өзүнүн малайларынын таасирин жаюу үчүн келечектеги чөйрө даярдаган болот. Анткени, Америка бир тараптан бөлүп таштоо принцибине жанталашып басым жасап жаткан болсо, башка тараптан хувсийлер жана Америка малайлары бул демилгени – тээ анын шарттары өздөрүнүн каалоолоруна ылайык болгонго чейин жана өздөрү үчүн деңизге чыга турган бир жолду пайда кылуу максатында бул бөлүштүрүү кайрадан көрүп чыгылганга чейин – четке кагышууда. Болбосо аны бекер кылууга аракет кылышат... Мунун натыйжасы катары Америка күйүүчү майлардын баасын көтөрүү жөнүндөгү өкмөттүн токтомунан пайдаланды. Бул токтом 2014-жылдын 30-июлунда күчүнө кирди. Америка Ходий өкмөтүнө кызуу каршылык көрсөтүүдө хувсийлерди жана түштүк аракеттерди ишке салды. Америка Ходийге каршы бул аракеттерди саясий жана коопсуздук жагынан колдоп-кубаттап келе жатат. Анткени, саясий жактан Америка хувсийлерди ал-Коида сыяктуу террорчулар деп эсептебейт, тескерисинче бир саясий кыймыл деп эсептейт. Мисалы, Америка элчиси Мэтью Туеллер 2014-жыл, 18-сентябрь күнү өткөргөн маалымат жыйынында: «Биз саясий иш-чарада катышкан мына ушул топтор ортосунда айырма бар деп билебиз, мисалы, хувсийлер кыймылы улуттук диалог конференциясында катышты жана мунун натыйжасы катары көптөгөн жакшы натыйжалар жүзөгө чыкты, хувсийлер саясий

позицияларга жана мыйзамдуу умтулууларга ээ... Ошондуктан, биз хувсий жана анын аракетин саясий жамааттар менен партиялар ишке ашыра турган мына ошол иштерди кылуусу жаатында колдоп-кубаттайбыз», - деди. Америка элчиси: «Элчикана бул диалогдорду алардагы кээ бир катышуучулар менен болуп жаткан сүйлөшүүлөрүбүз аркылуу күзөтүп барууда, биз бул диалогдордо негизги этибар хувсийлердин талаптарына каратылып жатканын билебиз, алар өкмөттө өз ролдоруна ээ болууну күтүп жатышат, бул болсо, мыйзамдуу маселелер болуп, диалогдо катышып жаткан ар кайсы тарап бул маселелерди талкуулашуусу керек», - деди. Ал сүйлөшүүлөрдүн ийгиликтүү болушу туура багыт боюнча кадам таштоону чагылдырышын айтып: «Айрыкча, бул сүйлөшүүлөр Санъа ичкерисиндеги жана анын айланасындагы региондордогу коопсуздук абалын бекемдесе ушундай болот», - деди. (moragboonpress.net сайты). Коопсуздук жагынан болсо, хувсийлер Санъага киришкен убакта армия менен полиция аларга каршылык көрсөттү жана 2014-жыл, 9-сентябрь күнү хувсийлерден жети адамды өлтүрдү. Тараза ташы дээрлик Ходийдин пайдасына ооп калайын деген эле. Бирок, Америка шашылыш түрдө БУУнун өкүлү (же аныгыраагы Америка өкүлү) Жамал ибн Умарды жиберди. Ал келип Ходийге басым өткөрдү, бул маселени сүйлөшүүлөргө чакыруу аркылуу жана сүйлөшүүлөр чөйрөсү аркылуу аракеттенүүнү күчөтүү туурасында хувсийлерге «жашыл чырак» жагып берүү аркылуу көтөрүп чыкты. Жамал ибн Умар көрүнүшүндөгү Америка басымдары менен кубаттанган хувсийлер Ходий жана армияга каршы аракетти күчөтүштү. Америка элчиси мындан мурда 2014-жыл, 11-сентябрда Яман коргоо министрин зыярат кылган эле. Америка элчиси Мэтью Туеллер Яман тынчтыгы жана туруктуулугу Ямандын геосаясий орду регион жана дүйнө үчүн маанилүү деп баса белгиледи. Америка элчиси коргоо министри генерал Мухаммад Насир Ахмад менен болгон жолугушуу маалында мамлекетинин позициясы Яман тынчтыгы, туруктуулугу жана бүтүндүгүн колдоп-кубаттоо экендигин баса белгиледи. Мына ошол жолугушууда Яман башынан өткөрүп жаткан коопсуздук абалы жана учурдагы кризистерден тынчтык жолдору менен чыгууну кепилдөөчү жолдор талкууланды (almashhad-alyemeni 2014-жыл, 11-сентябрь). Күчтүүрөөк ыктымал мындай, мына ошол зыярат армиянын хувсийлерге каршы турушуна жол бербестик үчүн болду, анткени окуялар ошону көрсөттү... Ошондуктан, 2014-жыл, 28-сентябрда кээ бир аскерлер коргоо министри Мухаммад Насирге каршы анын отставкага кетишин жана армия өз милдетин аткарабаандыгы боюнча анын соттолушун талап кылып демонстрация өткөрүштү...

4 – Британия Яман үстүнөн өкүмдарлык кылууда салмактуу утуштарга жетишүү үчүн Америка күч колдонууга олуттуу киришкенин о.э. хувсийлерге Иран аркылуу курал-жарак жана техникадан турган таасирдүү күч-кубат берилгенин түшүндү... Британиянын муну түшүнүүсү аны буга каршылык кылууда төмөнкү эки план боюнча аракет кылууга үндөдү: Биринчи план, хувсийлердин күчтүү бийликке ээ болушуна мүмкүнчүлүк бербестик үчүн Ходийдин президенттик мансабынан пайдаланууга бар болгон күчүн ишке салышы. Экинчи план болсо, Али Солихти кудум ал Ходий башкаруусуна каршы сыяктуу хувсийлерге шерик катары оюнга киргизүү. Солихтин кээ бир тарапкерлери да Элдик башкы Конгресс (Ямандын мурдагы президентинин партиясы) байрагын көтөрүп чыгып хувсийлерге кошулушту. Британия элчисине «мурдагы президент Али Абдуллах Солих менен байланыштыңарбы» деген суроо берилгенде, элчи: «Менин Али Абдуллах Солих менен түздөн-түз алакам жок, бирок, мен Элдик башкы Конгресс партиясы менен ошону менен бир катарда бул партияга жакын тараптар менен байланышып турамын», - деп жооп берди (Шаркул Авсат 2014-жыл, 22-сентябрь). Мындан түшүнүлгөндөй, Британия өзүнүн малайы Али Солихке да хувсийлер менен кызматташууну сунуштаган. Анткени, Британия элчиси өзүнүн Али Солих партиясы менен байланышып турушун моюнга алды. Али Солих болсо бул партияны башкарат, ага өкүмүн өткөрөт, бул партияда ага атаандаш боло турган жана ага каршы чыга турган адам жок. Хувсийлердин расмий сүйлөөчүсү Мухаммад Абдуссалам да: «Биз Солихтин 2011-жылдагы февраль козголоңунан кийин жана андан мурда да эч кандай ролу болбогон деп билебиз, ошондуктан, диалог конференциясы чыгарган токтомдор аны муалажа кылат (жолго салат) деп үмүттөнөбүз», - деди (Кувейттин «Саясат» гезити 2014-жыл, 23-сентябрь). Бул болсо, хувсийлер да Али Солихке оң көз караш менен карай тургандыктарын көрсөтөт. Бул нерсе англистердин Али Солихке жана өздөрүнө малай партияга т.а. Али Солих башчылыгындагы Конгресс партиясына мына ушул позицияда туруп хувсийлер менен кызматташууну уктурушкандыгын тастыктап турат. Хувсийлер менен бул кызматташтык борборго кирүү аркылуу ишке ашырылды. Ал тургай, президент Ходийдин коргоо иштери боюнча кеңешчиси Мухсин Ахмар да – ал башында хувсийлерге каршылык көрсөткөн эле – хувсийлердин расмий сүйлөөчүсү айткандай, хувсийлерге каршылык көрсөтүүнү токтотуп мамлекеттен чыгып кетти жана башбаанек сурап Саудия режимине кайрылды о.э. коргоосуна алганы үчүн Саудияга ыраазылык билдирди. Ал Саудияда пайда болгондон кийин өзүнүн чыгып кетүү себеби жөнүндө айтып жалпысынан: «Президент Абдуроббих Мансур Ходий

мырза менен кеңешкенден кийин ар кандай төлөм менен болсо да ички согуштан качуу чечимин кабыл алдык», - деди (Арабий Жадид 2014-жыл 26-сентябрь). Ошентип, демек Британия өзүнүн кээ бир малайларын хувсийлер менен шерик болууга таштаган болсо, хувсийлерге каршылык көрсөткөн кээ бир малайларын алыстатууда...

Солихти хувсийлер менен кызматташууга таштоо үчүн Британия тарабынан көрүлгөн чаралар мына ушулар. Ал тургай, Ходий Америка жана анын тобунун бийликке келишине жол бербестикте өзүнүн президенттик мансабынан пайдалана албаган күндө да Али Солих хувсийлер менен күчтүү шерик болот жана натыйжада англистердин Ямандагы таасири сакталып кала берет. Айрыкча, хувсийлер Ямандын жеке акими болуп ала турган даражада элдин колдоосуна ээ болбогондуктан да ушундай болот...

5 – Хувсий күчтөрү Америка тарабынан саясий жана коопсуздук жагынан колдоп-кубатталып жаткан о.э. Британиянын саясий түлкүлүгү жана Америка менен келишүү чөйрөсүндө... мына ушундай чөйрөдө хувсийлер Санъаны басып алышты, армия каршылык көрсөтүүгө аракет кылганда буга жол бербестик үчүн Жамал ибн Умар сүйлөшүүлөр деген шылтоо менен аралашты. Хувсийлер бул чөйрөдөн өздөрүнүн кызыкчылыктары жолунда пайдаланып калышты жана өкмөттүк имараттарды, ошону менен бирге премьер-министрдин имаратын, армия командачылыгы борборун, телевидение имаратын... ээлеп алышты. Алар кээ бир имараттарга чабуул кылып аларды талап-тоноп кетишти. Бүтүндөй борбор же көпчүлүк бөлүгү алардын колуна өтүп калды... Бул чөйрөдө Жамал ибн Умар да тынчтык жана улуттук кызматташтык келишимин түзүү үчүн ар түрдүү басым өткөрүү ыкмалары менен аракет кылды. Бул келишимден Америка таасиринин Яманга кирип келиши көздөлгөн эле. Бул келишимде хувсийлерге кээ бир нерселер берилиши көрсөтүлгөн. Мисалы, келишим беренелеринде «түштүк аракети жана хувсийлерден республика президентинин жаңы саясий кеңешчилери дайындалат», «республика президентинин саясий кеңешчилери жаңы өкмөттөгү мансаптарга талапкерлерди көрсөтүү өлчөөлөрүн иштеп чыгышат», «республика президенти коргоо, финансы, тышкы иштер жана ички иштер министрлерин дайындайт, ал үчүн болгону алар жогоруда келтирилген өлчөөлөргө туура келиши о.э. эч кандай саясий тарапка таандык же тарапкер болбошу шарт», «премьер-министр эч кандай партияга таандык болбостон бейтарап болот» деген сөздөр келген. Хувсийлер «бул келишим Булуң демилгесин бекер кылды» деп эсептешти. Анткени, хувсийлердин расмий сүйлөөчүсү Мухаммад Абдуссалам Булуң демилгеси кайтпас болуп аяктады деп билдирүү таркатты. Ал 2014-жыл, 21-сентябрда президент сарайында кол коюлган

тынчтык жана кызматташтык келишими жаңы саясий шериктик жаатындагы саясий келишимди бекемдейт, жаңы саясий шериктикте негизги этибар диалог конференциясы чыгарган токтомдорго жана элдин талаптарына жооп берүүгө каратылат деп көрсөтүп өттү (nbaonline 2014-жыл, 25-сентябрь).

Ошого карабастан, расмий бийлик президент Ходий жана кээ бир маанилүү министрликтер аркылуу Британиянын колунда кала берди... Азыр эле айтып өткөнүбүздөй, Британия Али Солихтин хувсийлер менен шерикчилик кылышына жол ачып берди. Британия эгерде Ходий хувсийлердин бийликке активдүү аралашууларына чек коюуда өзүнүн президенттик өкүмдарлыгынан пайдалана албай турган болсо, өз таасирин кайрадан тикелөө сызыгы катары ушундай кылды. Бул жерде мына ушул келишимге тиркелген коопсуздук тиркемеси да бар болуп, хувсийлер башында ага кол коюудан баш тартышты, бирок, алар ага бир аптадан кийин, Ходий премьер-министрди дайындоону – хувсийлер коопсуздук тиркемесине кол коюшпаганы үчүн – кечиктирген убакта кол коюшту. Т.а. президент бул сапар – хувсийлер коопсуздук тиркемесине кол коюудан баш тартышканы үчүн – премьер-министрдин атын жарыялоону кечиктирүүдө өзүнүн президенттик мансабынан пайдаланды. Мына ошондон кийин хувсийлер ага кол коюшту, акыйкатта болсо, алар бүгүнкү күнгө чейин аны иш жүзүндө аткарышкан жок! Хувсийлер ага премьер-министрдин атын жарыя кылуу кечиктирилгени өздөрүн кыйын абалга кептеп койгондон кийин гана кол коюшту. Анткени, Жамал ибн Умар «хувсийлер бул келишимге кол коюшу керек» деген пикирге келди. Анткени, кабыл алуу жана четке кагуу ага кол коюу жаатында эмес, аны аткаруу жаатында болот! Жамал ибн Умар хувсийлер жамааты тынчтык жана шериктик келишиминин коопсуздук тиркемесине – ага кол коюудан баш тарткандан бир аптадан кийин – кол койгонун айтты. Муну хувсийлердин расмий сүйлөөчүсү Мухаммад ибн Абдуссалам: «Коопсуздук тиркемесине жөнөкөй эле өзгөртүүлөр киргизилгенден кийин кол коюлду», - деп тастыктады (khabaragency.net 2014-жыл, 27-сентябрь). Ирандын да ролу болгону көрүнүп турат. Анткени, кол коюу Яман жооптуулары тынчтыкта жана куралдуу согушкерлерди машыгуудан өткөрүүдө айыпталган Иран ынкылабынын сакчылары эксперттеринен экөөнү о.э. Ирандан хувсийлерге курал-жарак контрабанда кылууда айыпталган башка сегиз адамды эркиндикке чыгарышкандан кийин жүз берди! Британия кол коюунун өзүнө эмес, аткаруу зарылдыгына маани берди. Бул позицияны Ямандагы Британия элчиси Жейн Марриот: «Мен хувсийлерден өздөрү кол койгон келишимди урматташын талап кылдым, бул болсо, алар өз күчтөрүн Санъа көчөлөрүнөн жана анын айланасындагы аскерий штабдардан алып

чыгып кетиши аркылуу болот», - деп билдирди. Ал дагы: «Биз алардын эч кечиктирбестен дароо Санъаны таштап чыгып кетишин жана коопсуздук маселесин Яман коопсуздук күчтөрүнө калтырышын көрүүнү каалайбыз, ошол эле убакта биз хувсийлер жана башкалардын Яманда өздөрү ойной турган бир мыйзамдуу ролго ээ болушун кабыл алабыз, хувсийлер жаңы премьер-министр дайындалган кезде Санъа көчөлөрүнөн чыгып кетиши керек, биз хувсийлердин ушундай кылышын күтүү менен бирге муну жакындан күзөтүп турабыз, эгерде алар мындай кылышпаса биз муну келишимди бузуу деп эсептейбиз» (Шаркул Авсат 2014-жыл, 27-сентябрь).

6 – Ходий өзүнө көптөгөн басымдар болгонун билдирди. Мисалы, Яман маалымат агенттиги «Сабаъ» кабар таркаткандай, Ходийдин өз режиминдеги башчылар, министрлер жана депутаттардан турган жооптуулар алдында сүйлөгөн сөзүндө т.а. келишимге кол коюлгандан эки күндөн кийин төмөнкү сөздөр келди: «Мен силерге Ямандагы тарыхыбыздын мына ушул оор ирмеминде кайрылуу менен өткөн күндөрдүн оор болгонун толук түшүнөмүн, мен силердин баарынар жүз берген нерсенин соккусун, мамлекеттин кээ бир мекемелери жана армия бөлүктөрү өзүбүз күбөсү болгон көрүнүштө моюн сунганынан турган соккуну сезип турганыңарды да түшүнүп турамын, бирок, силер бул тил бириктирүү элестетип болбой турган даражада болгонун да билип коюшуңар керек, анткени, бизге арка жактан канжар сайышты жана бизге кыянат кылышты». Ал дагы: «Бул албетте мекен чегараларын муунтуп кирген бир тил бириктирүү болуп эсептелет, анда колдон чыгарылган кызыкчылыктар ээлеринен жана учурдан пайдаланып калуучулардан турган бир нече күчтөр өз ара союз түзүштү, биз аларды ар бир окуяда бул мекендин боорун жеп жаткан абалда көрөбүз», - деди (Яман маалымат агенттиги «Санъа» 2014-жыл, 23-сентябрь). Ходий «alastria.net»те 2014-жыл, 15-сентябрда келгендей, Иранга чабуул кылып мындай деди: «Биз Ямандын ички иштерине ар кандай аралашуунун натыйжасынан көп жолу эскерттик, бирок, жүз берип жаткан нерселер бул региондо өкүмдарлык орнотуу үчүн жана Яманды чоң коркунучтарга дуушар кылуу үчүн жолдонгон «каттар» болушу мүмкүн, анткени, бул жерде Ирандын Яман иштерине аралашып жатканын далилдей турган далилдер бар».

7 – Америка бул келишимди алкыштады. Бул болсо, Америка болуп жаткан бардык нерсени колдоп-кубаттап жатканына, хувсийлердин борборго киришин каалаганына о.э. алар менен келишим курал-жарак басымы астында болуп жатканына жана алардын бир салмактуу саясий түзүм катары кабыл алынышына ишара кылат... Мисалы, Америка президентинин терроризмге каршы күрөшүү иштери боюнча кеңешчиси

Лиза Монако Ак үйдөн туруп Яман президенти Ходий менен телефон аркылуу сүйлөшүүдө: «Бул утуш (келишимге кол коюлганы) кеңири камтуучу улуттук диалог конференциясы чыгарган токтомдор үстүнө курулган негизги таянычты чагылдырат», - деди. Ал дагы: «Кошмо Штаттар окуяларды жакындан күзөтүп турат», - деди (yemenstreet.net 2014-жыл, 24-сентябрь). Ошентип, болуп жаткан бардык окуялар Америка тарабынан болуп жаткан басым аркылуу болууда, Америка ушундай көрүнүштө Иранга көз каранды болгон хувсий түзүмүн – аны өзү куралдантканына карабастан – Ямандагы саясий курамдагы түзүмдөрдүн бири катары моюнга алууга режимди мажбур кылмакчы. Мындан Американын максаты Ямандагы режимди өзүнүн пландарын ишке ашырууга моюн сундуруу, Америка Ливанда да Иранга көз каранды куралдуу саясий партияларга карата кудум ушундай кылган эле.

Бул жерде Америка аракет кылып жаткан дагы бир иш бар. Бул иш кол учу менен болгон ишарага Яманды моюн сундуруп коюу үчүн жан үрөп аракет кылууга Американы үндөп жатат. Буга Ямандын стратегиялык жайгашуусу эле эмес, тескерисинче, отчёттордо басылган нерселер да себеп болууда. Анткени, отчёттордо Яманда өтө чоң запастагы нефть жана газ байлыктары бар экендиги көрсөтүлгөн. Мисалы, Америка телеканалы «skynews»тин билдиришинче, дүйнөдөгү жер астындагы нефть запасына чейин жетип баруучу эң чоң нефть булагы Яманда, анын бир бөлүгү 1800 метр тереңдикте Саудияга чейин созулуп барат, бирок, эң чоң казына Яман жеринин астында... (yemensaeed.com сайты 2013-жыл, 1-август). Яман нефть министрлиги – «Яман нефть жана кендер министрлиги сайтында» 2013-жыл, 13-январда келгендей – «skynews»тин отчётун четке каккан болсо да бирок, «skynews» таркаткан бул кабар маанилүү маселе болуп кала берет. Айрыкча, Америкага окшогон колонизатор мамлекеттер маани бере турган маселе болуп кала берет. Ошондуктан, демек Америка элчисинин Яман нефть министрлиги менен алакалары жылуу алакалар болуп эсептелет! «sabanews.net» 2014-жыл, 15-сентябрда Ямандагы Америка элчисинин Яман нефть министри менен 2014-жыл, 15-сентябрда жолугушканы жөнүндө төмөнкүлөрдү таркатты: «Америка элчиси бир нече Америка компанияларынын 2014-жылы ноябрда өткөрүлүүчү эл аралык Абу-Даби нефть конференциясынан тышкарыда Яман нефть жана кен-байлыктар министрлигиндеги адистер менен жолугушууну каалап жатканын көрсөтүп өтүү менен Ямандагы нефть секторуна инвестиция жаткыруу кеңейип бара жатканы көрсөткүчтөрүнө, айрыкча, көптөгөн аймактарда нефть издөө иштери уланып жаткан соң ушундай болушуна көңүл бурду». Булардын бардыгы Американын Яманга маани беришин ого бетер күчөтөт.

8 – Тыянак:

а) Яманда күрөш эки топтун ортосунда: Америка жана анын малайлары менен Британия жана анын малайлары ортосунда кызып барууда, эки тарап тең өзүнүн каражаттары жана ыкмаларын ишке салууда... Америка хувсийлер, түштүк аракеттерди жана Иранды ишке салып о.э. Жамал ибн Умар аркылуу «олжо»го жетишүү үчүн сүйлөшүүлөр ыкмасынан пайдаланып жаткан болсо, Британия Ходийдин президенттик мансабынан пайдалануу аркылуу саясий түлкүлүк жана Американын басымдарынан сактануу үчүн Америка менен келишүү логикасы боюнча аракет кылууда. Ал Американын бийликтеги маанилүү мансаптарга кожоюн болуп алышына мүмкүнчүлүк бербестен ушундай аракет кылууда. Британия Али Солихти хувсийлер менен шерик болууга таштоо аркылуу да аракет кылууда. Анткени, ошондо Ходий ийгиликсиздикке учурап тараза ташы хувсийлердин пайдасына баскан күндө да Британиянын бийликте Али Солих жана анын адамдары аркылуу өтө чоң үлүшү болот.

б) Хувсийлер Яманды башкаруу үчүн калк тарабынан жетиштүү колдоого ээ эмес, ырасында ушундай болгон соң, демек күчтүн өзү гана Ямандагы бийлик тизгинин колдо кармап туруу жана улантуу үчүн жетиштүү эмес. Айрыкча, саясий катмар хувсийлер тарабында болбогон соң, жаңы саясий катмарды пайда кылуу болсо азыркы шартта өтө кыйын болгондуктан да күчтүн өзү гана жетиштүү эмес... Ходий жана анын тобуна келсек, алар мейли саясий чөйрөгө ээ болушса да, бирок, акыркы өзгөрүштөр алардын өкүмдарлыгына зыян жеткирди. Мунун болсо англистер таасиринин – Яманда өткөн он жылдыктарда болгондой – толук жеке өкүмдар болуу даражасынан түшүп кетүүсүнө таасири болот. Ошондуктан, демек Британия жана анын малайларына бийлик тизгинин – кудум мурда болгону сыяктуу – өз колунда кармап калышы жана бул бийлигин улантышы жеңил болбойт.

в) Бул Яманда күтүлүп жаткан чечим Америка менен Британия ортосундагы капиталисттер тарыйкаты боюнча орточо (келишүүчү) чечим болушун түшүндүрөт. Демек, бийлик ошол тараптар ортосунда шериктик болот... Адатта капиталисттерде орточо чечим көпкө чейин турбайт, ал кудум согушуп жаткан согушкердин дем алуусуна окшойт. Ошондуктан, бул чечим качан Америка же Британия бул маселени өз пайдасына чечүүгө кудуреттүү болгонго чейин уланат. Т.а. Ямандагы окуялар кээде тынчып, кээде болсо олуттуу түс алуу менен улана берет. Бул күрөшүп жаткан эки тараптын саясий жана аскерий күчтөрүнүн таразасына карай болот.

г) Жогоруда айтылгандарга ылайык жыйынтык чыгаруу мүмкүн болгондой, Ямандагы иштер биротоло тынчыбай, курчуп бара берет.

Алар төмөнкү эки абалда гана биротоло токтошу мүмкүн: Биринчиси, Америка же Британия иштерди өз пайдасына биротоло чече алса жана мына ошондон кийин Яманда күчтүү таасирге ээ боло алса. Бул болсо, азыр эле айтып өткөнүбүздөй, жеңил иш эмес. Экинчиси болсо, Аллах бул Үмөттү Халифалык менен сыйласа. Анткени, Халифалык колонизатор кафирлердин таасирин жок кылып таштайт, аларды өлкөлөрүбүздөн түп-тамыры менен сууруп таштайт, алардын пенделер ортосундагы карасанатайлыктарын жана зомбулуктарын жок кылат. Натыйжада куфр жана анын калкы кор, Ислам жана анын калкы болсо азиз болот. О.э. момундар Аллахтын нусраты себептүү шаттанышат.

﴿وَيَوْمَئِذٍ يَقَرِّحُ الْمُؤْمِنُونَ * يُنْصِرُ اللَّهُ يُنْصِرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾

«Ошол күндө момундар Аллах үстөм кылганы себептүү шаттанышат. (Аллах) Өзү каалаган кишинин үстөм кылат» [30:4-5]

Ошондуктан, ыйман жана хикмат калкы болгон Яман калкына татыктуу болгон иш – мына ушул нерсени ишке ашырып, дүйнө жана акыретте жеңишке жетишүүсү. Анткени, Аллах солихтерди дос тутат.

7-зул-хиджа, 1435-х.

1-октябрь, 2014-м.

Ямандагы өзгөрүүлөр жана Саудияда Салман ибн Абдулазиздин башкарууну колго алышы

Суроо: Йеменде (Яман) жана Саудияда этибарды тарта турган окуялар жүз берди. Себеби, Йеменде Хувсийлер Санъа үстүнөн көзөмөл орнотушту. Алгач өкмөт, андан кийин республика президенти 2015-жылы 22-январда отставкага кетти. 2015-жылы 23-январда Саудия падышасы Абдуллах дүйнөдөн кайтты жана анын ордун Салман ибн Абдулазиз ээледі. Менин суроом эки бөлүктөн турат:

Биринчи: Йемендеги окуялар дагы деле Хизб 2014-жылы 1-октябрда чыгарган анализге ылайык жүрүп жатабы? Кандай чечим күтүлүп жатат?

Экинчи: король Абдуллахтан кийин Салман ибн Абдулазиздин бийликти колго алышы Саудия саясатын өзгөртөбү же иштер эски багыт боюнча калабы?

Бир суроо ордуна эки суроо бергеним үчүн үзүр сурайм, Аллах сизге жакшылыктарды берсин.

Жооп: Йемендеги окуялар:

1 – Йеменде жүз берген окуялар жараянын күзөткөн киши анын 2014-жылы 1-октябрда берген жообубузга толугу менен дал келип жатканын көрөт. Себеби, Америка Йеменде курал күчү жана мажбурлоо менен иш жүргүзүп жатат: Хувсийлер Санъаны жана башка жерлерди ээлеп алышты, «элдик козголоң жана элдик комиссиялар» деген хужжат менен адамдарды камап жана өлтүрүп жатышат. Англичандар Йеменде саясий түлкүлүк кылып, эки сызык боюнча иш алып барууда: Биринчиси, Ходий алдын ала эсептелип чыккан манёврларды жасап, өзүнүн президенттик башкаруусунан пайдаланды. Хувсийлер аны кысымга алган сайын, ал убадаларды берип, аларды келишимдер менен үмүткөр кылып алдады жана бул келишимдердин ишке ашуусун артка сүрдү. Ходийдин максаты Хувсийлерге ачылып калганга чейин ушундай иш тутту. Ушундан кийин Хувсийлер аны ар тараптан кысымга алышты жана бардык келишимдер ишке ашырылышын катуу талап кылып туруп алышты. Ошондо Ходий отставкага кетип, аларды кеңгиретип койду! Натыйжада, жаңы эле орношуп, эми чечим табам деп турган Хувсийлер кайра дагы туруксуздук абалына түшүп калышты.

2 – Мурунку президент Али Абдуллах Солих аркылуу ишке ашышы божомолдонгон план. Англистер Солихке өзүнүн бар экенин Хувсийлерге көрсөтүүнү буюрду. Ошондуктан, ал алардын ичине кирип барды жана алардын «досуна» айланды, негизи, буга чейин алардын душманы эле. Солих аларга өз күчтөрү менен жардам берди, акыбетте, хувсийлерге алардан бөлүнүү кыйын болуп калды. Бул экинчи план боюнча, президент Ходийдин Хувсийлерге таасир өткөрүүдөгү

манёврлары ийгилик келтирбей турган болсо, Али Абдуллах Солих жана анын тобу башкарууну Хувсийлер менен өз ара бөлүшүп алышат. Натыйжада, англистер да, америкалыктар да үлүшкө ээ болушат.

3 – Йемендеги окуялар жараяны мына ушундай. Себеби, Британия Йемен үстүнөн мурдагыдай өкүмдар болуп алууга күчү жетпей калды. Азыркы убакта Америка менен анын малайларына аскерий каршылык көрсөтүшкө да кудуреттүү эмес. Ошон үчүн, Британия саясий түлкүлүк жолуна өтүп алды. Муну малайлары Ходий жана Али Солих аркылуу ишке ашырышка аракет кылууда, бул эки малай өздөрүнүн ролдорун тыкан аткарышты:

Маселен, Ходий өз манёврларын аткарууда жана убакытты созууда эң акырына чейин барды жана ушундан кийин гана отставкага кетти. Акыбетте бүткүл мамлекет бойлоп демонстрациялар кең түс алып, Хувсийлер кыйын абалга түшүп калышты. Себеби, мындан мурун Хувсийлер «төңкөрүш кылышты» деген атка калбастан эле, өздөрүнө мыйзамдуу түс бере турган президент чечимдери аркылуу өз өкүмдарлыктарын орнотууга жетишмекчи болушкан. Эми алар төңкөрүш жасашты деген атка калышты. Курч кырдаалды, айрыкча мамлекет борбору Санъадагы кырдаалды оңдоодон кыйнала турган болушту. Бул да жетишпегендей, президент орду да бошоп калды.

Солих жөнүндө айта турган болсок, анын Хувсийлер менен аралашып кеткени көзү көр кишиге да анык болуп калды. Британия, анын малайлары жана телеканалдары Али Солихтин Хувсийлер менен бирге экени жөнүндөгү маалыматтарды тышка чыгарууга салым кошушту. Мындан алар Хувсийлерди адамдар алдында кыйын акыбалга салып коюш максатын көздөштү. Себеби, адамдар Солихке каршы анын жаман иштери үчүн козголоң көтөрүшкөн эле. Азыр болсо аны менен Хувсийлер бир тарапта болуп калышты. Телеканалдар Хувсийлерге Солихтен бөлүнүүнү кыйын кылып көрсөтүп коюуда! Бул телеканалдарды, айрыкча, ал-Жазираны күзөткөн кишиге бул анык көрүнүп турат. Себеби, бул телеканалдар «Хувсийлер коррупцияга каршы күрөшөбүз дешкени менен, бирок өздөрү коррупциячылардын эң чоңу Солих менен мамиледе болуп жатат» деген сөздөргө басым жасашты. Хувсийлердин Солих менен алакада экенин анык көрсөтүп турган маалыматтарды таркатышты. Бул агылып чыккан маалыматтар артында англистердин малайлары турат. Мисалы, ал-Жазира 2015-жылы 21-январда Солих менен Хувсийлердин жетекчиси Абдул-Вахид Абу Рас ортосунда болуп өткөн сүйлөшүү жазылган бир үндүү тасманы эфирге узатты. Телеканалдын айтышынча, бул тасманы ушул каналдын өзү колго киргизген имиш! Бул үндүү тасма Солихтин Хувсийлер менен келишип аракет кылып жатканын көрсөтүп турат.

4 – Келечекте эмне күтүлөрүнө келсек, эки тарапка тең ишти Йемен үстүнөн өзү жалгыз өкүмдар болуп ала тургандай кылып өз пайдасына чечип алышы кыйын. Капитализм тарыйкаты боюнча орточо чечим болушунун ыктымалы күчтүүрөөк. Мындай чечим бул кризиске чек койбойт. Тескерисинче, бул ишти өз пайдасына чечүүгө мүмкүнчүлүк болгонго чейинки бир аз тыныгууга окшойт. Бул кризиске бир гана Халифалык адилет жана жакшылык менен чек коет. Ошондо Ислам жана мусулмандар азиз болот, куфр жана кафирлер кор болот. Бул Аллахка кыйын эмес.

5 – Мына ушулар Йеменде болуп жаткан окуялар жараяны. Биз буга карата өзүбүздүн саясий көз карашыбызды 2014-жылы 1-октябрдагы жообубузда айткан элек. Мен сизге анда келген кээ бир нерселерди – биздин үч ай мурун чыгарган райыбыз туура экенин көрүшүңүз үчүн – келтирип өтөмүн:

« Британия Яман үстүнөн өкүмдарлык кылууда салмактуу утуштарга жетишүү үчүн Америка күч колдонууга олуттуу киришкенин о.э. хувсийлерге Иран аркылуу курал-жарак жана техникадан турган таасирдүү күч-кубат берилгенин түшүндү... Британиянын муну түшүнүүсү аны буга каршылык кылууда төмөнкү эки план боюнча аракет кылууга үндөдү: Биринчи план, хувсийлердин күчтүү бийликке ээ болушуна мүмкүнчүлүк бербөө үчүн Ходийдин президенттик мансабынан пайдаланууга бар болгон күчүн ишке салышы. Экинчи план болсо, Али Солихти кудум ал Ходий башкаруусуна каршы сыяктуу хувсийлерге шерик катары оюнга киргизүү. Солихтин кээ бир тарапкерлери да Элдик башкы Конгресс (Ямандын мурдагы президентинин партиясы) байрагын көтөрүп чыгып хувсийлерге кошулушту. Британия элчисине «мурдагы президент Али Абдуллах Солих менен байланыштыңарбы» деген суроо берилгенде, элчи: «Менин Али Абдуллах Солих менен түздөн-түз алакам жок, бирок, мен Элдик башкы Конгресс партиясы менен ошону менен бир катарда бул партияга жакын тараптар менен байланышып турамын», - деп жооп берди (Шаркул Авсат 2014-жыл, 22-сентябрь). Мындан түшүнүлгөндөй, Британия өзүнүн малайы Али Солихке да хувсийлер менен кызматташууну сунуштаган. Анткени, Британия элчиси өзүнүн Али Солих партиясы менен байланышып турушун моюнга алды. Али Солих болсо бул партияны башкарат, ага өкүмүн өткөрөт, бул партияда ага атаандаш боло турган жана ага каршы чыга турган адам жок. Хувсийлердин расмий сүйлөөчүсү Мухаммад Абдуссалам да: «Биз Солихтин 2011-жылдагы февраль козголоңунан кийин жана андан мурда да эч кандай ролу болбогон деп билебиз, ошондуктан, диалог конференциясы чыгарган токтомдор аны муалажа кылат (жолго салат) деп үмүттөнөбүз», - деди

(Кувейттин «Саясат» гезити 2014-жыл, 23-сентябрь). Бул болсо, хувсийлер да Али Солихке оң көз караш менен карай тургандыктарын көрсөтөт. Бул нерсе англистердин Али Солихке жана өздөрүнө малай партияга т.а. Али Солих башчылыгындагы Конгресс партиясына мына ушул позицияда туруп хувсийлер менен кызматташууну уктурушкандыгын тастыктап турат. Хувсийлер менен бул кызматташтык борборго кирүү аркылуу ишке ашырылды...».

Ушундан кийин биз сөзүбүздү минтип тыянактаган элек:

«в) Бул Йеменде күтүлүп жаткан чечим Америка менен Британия ортосундагы капиталисттер тарыйкаты боюнча орточо чечим болушун түшүндүрөт. Демек бийлик ушу тараптар ортосунда шериктеш болот... Адатта капиталисттер да орточо чечим узак уланып кетпейт, ал кудум урушуп жаткан согушкердин дем алышына окшойт. Ошон үчүн бул чечим Америка же Британия бул теманы өз пайдасына чечиүүгө кадыр боло алганга чейин уланат. Т.а Йемендеги окуялар кээде тынчпы, же кээде күчтүү түс алып, өзгөрүп уланып кете берет. Бул болсо, күрөшүп жаткан эки тараптын саясий жана аскерий күчтөр салмагына карап өзгөрөт.

г) Жогоруда айтылгандарга ылайык ушудай жыйынтык кылуу мүмкүн. Йемендеги иштер үзүл-кесил тынчтанбай кескиндешип бара берет. Алар бир гана кийинки эки абалда үзүл-кесил тынчтанышы мүмкүн: биринчиси, Америка же Британия иштерди өз пайдасына үзүл-кесил чечим кыла алса жана мына ушундан кийин Йеменде күчтүү башкаруу таасирге ээ болсо. Бул азыр эле баян кылганыбыздай оңой иш эмес. Экинчиси, Аллах бул үмөткө Халифалыкты тартуу кылса. Себеби, Халифалык колонизатор капыр таасирин талкалап жок кылып таштайт, аларды мекенибизден түп-тамыры менен сууруп таштайт, алардын пенделер ортосундагы кара санатайлык жана күч колдонууларына чекит коет. Натыйжада куфр жана анын малайлары, Ислам жана анын үмөтү азиз болот ошондо момундар Аллахтын нусраты себептүү курсант болушат.

(وَيَوْمَئِذٍ يُفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ * بَنَصَرَ اللَّهُ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ)

«Ошол күндө момундар Аллах жеңишке ээ кылгандыгы себептүү шаттанышат. (Аллах) Өзү каалаган кишини үстөм кылат» [Рум 4-5]

Ошондуктан, ыйман жана хикмат калкы болгон Йемен калкына татыктуу болгон иш – мына ушул нерсени ишке ашырып, дүйнө жана акыретте жеңишке жетишүүсү. Анткени, Аллах солихтерди дос тутат”.

Ушинтип, иш жараяны биз өзүбүздүн 2014-жылы 1-октябрдагы анализбизде баян кылгандай таризде жүрүүдө.

Экинчи: Саудиядагы окуялар

Эми Саудиядагы окуялар жараянына келсек, аны түшүнүш үчүн төмөндөгү суроолорго жооп алуу зарыл. Бул жараян көзү өтүп кеткен король Абдуллахтын Британия жана Америка менен болгон алакаларына негизделген мурунку план боюнча жүрүп жатабы же өзгөрдүбү? Жаңы король Салмандын саясий абалы эмнеден турат? Бул жараянды түшүнүш үчүн төмөндөгү иштерди айтып өтүш зарыл:

1 – Сауддар үй-бүлөсүнүн амирлерине Америка жана Британия таасири сиңип кеткен. Ошондуктан, Саудиядагы башкаруу ушул эки тараптын малайлары канчалык күчкө ээ экендиктерине карай болот. Мына ушундан кийин Саудия алакалары британча же америкача түс алат.

2 – Бул алакалар күзөтүлсө, Америка таасири коргоо министрлигинде экендиги маалым болот. Хижрий 1382-жылдан бери ушундай болуп келе жатат, ошол убакта министр Султан ибн Абдулазиз эле, анын Америка адамдарынын бири экендиги маалым. Министирликтеги мындай саясий абал Салман ибн Абдулазиз хижрий 1432-жылы 9-мухаррамда коргоо министри болгондо да андан ары уланды. Хижрий 1436-жылы 3-робуус-санийде анын ордун уулу Мухаммад ибн Салман ибн Абдулазиз ээледі, Салман ибн Абдулазиз болсо азыр Саудия королу болуп калды.

3 – Англистер таасири хижрий 1382-жылдан бери улуттук гвардияда орношуп келе жатат. Ошол убакта улуттук гвардия башчысы мурдагы король Абдуллах ибн Абдулазиз эле. Андан кийин хижрий 1431-жылы анын ордуна уулу Мутъаб ибн Абдуллах ибн Абдулазиз ээледі. Ал хижрий 1434-жылга чейин улуттук гвардия башчысы болуп турду, ушул убакка келип улуттук гвардия өзүнчө бир министирликке айланды. Мутъаб азырга чейин улуттук гвардия министирлигинде министр болуп келе жатат.

4 – Бул үй-бүлө тартиби боюнча, королдун кайсы бир министирликтен болушу шарт эмес. Андыктан король же принц коргоо министирлигинен, же болбосо, улуттук гвардиядан, же мындан башка тараптардан да болушу мүмкүн. Акыркы он жылдыкта болсо, башкаруучу мына ушу эки министирлик тарабынын келиши маалым болуп калды, ал эми экөөнөн башкасынын таасири кемирээк болот.

5 – Мурунку падыша Абдуллах улуттук гвардиядан эле, ошон үчүн англистер таасири Саудияда үстөм болгон. Ушуну менен бирге, ал Американы ыраазы кылуу ыкмаларын да ишке салып турган. Андыктан, Америка менен алакалар кээде курчуп, кээде жумшарып турчу. Бирок жалпы саясат британча түстө болуп, бирок ушул эле учурда, Америка менен катуу каршылыкка киришпес эле. Айтып өткөнүбүздөй, британча ыраазы кылуу ыкмалары менен иш тутулар эле. Ал эми, британча ыкманын ичи башка, тышы башка...

6 – Азыркы король коргоо министирлигинен, демек, анын убагында Америка таасиринин үстөм болушу күтүлөт. Мурунку король Абдуллах муну түшүнгөн, ошол себептен улам, ал Саудияда жаңы бир салтты ойлоп тапкан. Бул салт боюнча, принц эле эмес, балким принцтен кийинки принц да дайындала турган болду. Негизи, мурдагы салт боюнча, король өз принципн өзү дайындар эле. Бирок, мурунку король Абдуллах азыркы король Салман ибн Абдулазиздин Америкага малай экендигин жакшы билген. Ушул себептен улам, Салман өз принципн өзү дайындабасы үчүн, принцтен кийинки принцти король Абдуллах өзү дайындап кетти. Муну менен ал, жаңы король өзүнө Америка адамдарынан принц дайындап алышына тосук койду. Ал Мукринди Салман ибн Абдулазиздин принци кылып дайындап кетти.

7 – Мукрин англистер менен алакада экендиги маалым. Ал Британияда окуган. Ал Британиядагы белгилүү Кромвель мектебин бүтүргөн. Мурунку король Абдуллах ага ишенип эле калбастан, балким ал анын жакындарынын бири эле. Мурунку королдун принцтен кийинки принцти да дайындап коюудан көздөгөн максаты – Салман ибн Абдулазизден кийин Америка кадрларынын аягын үзүп коюш эле. Ошондуктан да, король Абдуллах принцтен кийинки принцти алып таштоого тыюу сала турган буйрук чыгарып, аны бекемдеп койду!

8 – Жогоруда айтылгандарга ылайык, азыркы саясий абал төмөндөгүдөй:

а) Жаңы король Америкага жакын болсо, анын принци англистерге жакын.

б) Бул болсо, Америка таасири үстөм болушун жана Британия таасири аны менен кандайдыр бир деңгээлде кагылышарын түшүндүрөт.

в) Мунун натыйжасында Америка менен Саудия ортосундагы кескиндик азаят, бул болсо нефть наркынын түшүшүн токтотууга таасир этиши мүмкүн. Себеби мурунку король жана анын артында турган англистер нефть наркын түшүрүү аркылуу Американын сланец нефтисинен ала турган пайдаларын бекер кылмакчы болгон. Анткени, сланец нефтисине кете турган сарп-каражат бир баррелге 70 долларды талап кылат, ошон үчүн, ал пайда келтирбей турган болуп калат. Ал эми табигый нефтке кете турган сарп-каражат бир баррелге 7 доллар талап кылат. Муну биз 2015-жылы 7-январда берген жообубузда баян кылган элек.

9 – Акырында айтарыбыз, Ислам жана мусулмандар душманы болгон куфр мамлекеттеринин – мусулмандар кыбыласы болгон жерде, Расулаллах ﷺ га вахийюл амин түшкөн жерде, дарул хижрат жана алгачкы Исламий мамлекет борборун өз ичине алган жерде – таасирге ээ болушу жүрөктү албетте жаралайт! Бирок, Исламдын ушундай эр

кишилери бар дейсиң, алар күнү-түнү Аллахтын уруксаты менен чын дилден жана ихлас менен Ислам мамлекетин, рошид Халифалыкты кайра тикелөөгө аракет кылып жатышат. Халифалык Азиз Заттын уруксаты менен албетте тикеленет. Ошол күндө момундар Аллах нусраты себептүү шаттанышат, колонизатор капырлар өз уяларына качып киришет.

5-робиус-саний, 1436-х.

25-январь, 2015-м.

Аданда жүз берген жана жүз берип жаткан иштердин маңызы

Суроо: Аданда жүз берген жана жүз берип жаткан иштердин түпкү маңызы кандай? Хадий Зубайдийди Аданга мэр кылып дайындаган болсо, Зубайдий Кеңеши менен Хадий өкмөтү ортосунда эмне үчүн согуш болуп жатат. О.э. Зубайдий мэрлик кызматынан бошотулган соң, Хадий өкмөтү ага каршы эч кандай чара көрбөдү, тескерисинче, ал өкмөттүн көз алдында беймарал күчтөрдү топтоп жатат?! Өткөөл Кеңеш Аданды ээлеп алышы артынан эмне күтүлөт?! Сизге урматтоо менен ыраазычылык билдиремин.

Жооб: жооб толук болушу үчүн ушуларды баян кылуубуз зарыл:

Биринчи:

Британия Саудиянын «Чечкиндүүлүк бороону» деген аба чабуулдары Хусийлерди биротоло жок кылуу үчүн болбогонун амалият башталганда эле түшүнүп жеткен. Эгер, аларды жок кылуу керек болгондо, Саудия кургактык күчтөрүн шексиз киргизмек. Тескерисинче, Хусийлер Яманды аскерий учактардын чабуулунан коргоп жаткан каармандар, ошол эле учурда, мазлумдар катары көрүнүшү, ушул аркылуу элдин да, коомчулуктун да колдоосуна жетишип, Яман бийлигинен бирер үлүшкө шерик болушу көздөлгөн. О.э. эгер Саъда вилаятынын колдоосу алынса, бул вилайтта бир уруу болуп келген Хусийлер бүткүл Яманда өкмөт менен атаандашкан күчкө айланат! Британия мына ушуларды жакшы билгендиктен, Амирликтерге «Чечкиндүүлүк бороону» коалициясына кошулуп – Хусийлерге каршы үстүртөн эмес, реалдуу согуш алып баруусу үчүн – Саудия менен бирге болуу вазыйпасын жүктөдү... Британия эки максатты көздөп Амирликтерди бул ишке киргизди:

Биринчи максат:

Амирликтер Хадийге альтернатива жаратып бериши керек. Себеби, бүгүнкү күндө Хадий Саудияда кудум туткун сыяктуу жашап жатат, күчү да, кайраты да жок. Ошондуктан, Британия Аданда Хадийдин ордуна – Саудияга эмес, Британияга итаат кылган – башка бир малай жаратууга умтулуп жатат. Ушул максатта Амирликтер арты-артынан альтернативаларды издеп табууга киришти. Белгилүү болгондой, 2007-жылы өзүн «Яман түштүгү» деп расмий жарыя кылган Түштүк кыймылы бар. Оппозициячыл активист Хасан Баум жетектеген бул кыймыл Америка менен алака кылат жана Иран тарабынан колдоп-кубатталат. Британия болсо, бул кыймылдын аракетинен тынчсызданган, акыры, Салих өлтүрүлгөндөн кийин Британиянын тынчсыздануусу коркуу даражасына чыкты. Себеби, түндүктө Хусийлердин таасири кеңейиши акыбетинде Британиянын ал жердеги таасири алсырады... Ошондуктан, ал Түштүктө өзүмө бирер күч пайда кылышым керек, ошондо Яман

башкаруусунда көзүр картага ээ болушум мүмкүн, эгер Яман башкаруусуна ээ боло албасам, эч болбогондо түштүктө ээ боло аламын деген чечимге келди. Ушул себептен улам, Британия өзүнө Түштүктө таасир жаратуу жөнүндө олуттуу ойлоп баштады. Британия Хадийге толук таяна албаган, себеби, Саудия аны туткундукта кармап турат. Ошондуктан, Британия бул ишти Амирликтер аркылуу кылууга киришти. Т.а. Түштүк кыймылына жарып кирүүнү же сахнада негизги роль ойногон жаңы кыймылды пайда кылып, Түштүк кыймылын четке чыгарууну чечти. Кийин Британия Амирликтер жана анын тарапташтары аркылуу Баум кыймылына параллель болгон жана түштүк маселесинде атаандаша турган дагы бир түштүк кыймылын түзүүгө катуу аракет кылды.

Ушул жерде англистердин бактысына Айдарус Зубайдий табылып калды. Түштүк кыймылындагы белгилүү жетекчилердин бири болгон бул кимсе англистердин командасына жакын. Хадий аны 2015-жылы декабрда Аданга мэр кылып дайындаган. Т.а. Саудиянын «Чечкиндүүлүк бороону» башталгандан нече ай өтүп Зубайдий мэрликке дайындалышы англистер ага катуу ишенерин түшүндүрөт. Айдарус Зубайдийге Аданда шаардын ийгиликтүү мэринө айланды, электр жарыгын кайра жолго койду, куралдуу кылмышкерлерди кууп чыгарды, Хусийлерге каршы күрөштү... Ал ушундай ийгиликтери менен Түштүк кыймылындагы тарыхый жетекчи Хасан Баумга тек келе турган белгилүү саясий жетекчи катары белгилүү болду. Бул саясий жактан. Аскерий жактан болсо, Айдарус Зубайдий Ханий ибн Бурайкка таянат. Бурайк «Түштүк куру» күчтөрүн түзгөн адам, ал Амирликтердин түштүктөгү ишенген адамы деп каралат: «Бурайк «Түштүк куру» деп таанылган күчтөргө негиз салды. Бул күчтөр Яман түштүгүндө ачык-ашкере Амирликтер тарабынан колдоп-кубатталган согушкерлер». (Sasapost.com, 2017-жыл, 2-ноябрь). Ошентип, Зубайдий менен Бурайк экөөсү Түштүктөн кызыкдар. Бирок, экөөсү англиячыл Хадий өкмөтүндө болушкандыктан, экөөсү Түштүк кыймылына чакырышса, кадыр-барктуу боло алышпайт. Ошондуктан, биринчи кадамда экөөсү тең ашкере түрдө Хадий өкмөтүнөн чыгарылды. Айрыкча, Зубайдий Хадий тобу менен катуу жаңжалдашып, кийин анын айланасында түштүктүктөр топтолуп, жаңы кыймыл түзүлө турган болду. 2017-жылы 27-апрелде Яман президенти Айдарус Зубайдий Адан мэригинин кызматынан, Ханий ибн Бурайк министр кызматынан бошотулсун, Бурайкка карата тергөө башталсын, деген мазмунда токтом чыгарды. Токтом артынан эле каршылык көрсөтүп миңдеген ямандыктар Түштүк Аданда нааразылык демонстрациясына чыгышты. Кийин 2017-жылы 11-май күнү Зубайдий Түштүк өткөөл кеңешине төрага болуп дайындалганы, Ханий ибн Бурайк 26 мүчө менен кеңештин төрагасынын

орун басары болору жарыяланды. Ошентип, Британия амирликтер аркылуу Хадий өкмөтүнө альтернатива жаратты. Бул альтернатива Өткөөл кеңеш болуп, Британия аны убагы келгенде ишке салат. Кеңеш Амирликтердин армиясы тарабынан корголгон абалда аброй менен Аданда калды.

Экинчи максат:

Хадиданы Хусийлерден азат кылуу:

а) Амирликтер Яманга абадан да, кургактыктан да кирген. Себеби, кургактыктан аралашуу болбосо, абадан аралашуу согушту чече албайт. Ошондуктан, Амирликтер өз күчтөрү менен бирге Хадидадагы жардамчыларын да согушка үндөдү, эгер, АКШ гуманитардык жардамдар деген шылтоо менен ага каршылык кылбаганда, Хадиданы Хусийлердин чегелинен сууруп алышына аз калган эле. Эми, эмне үчүн Хадида мынчалык маанилүү экенине келсек, Британия Хусийлерди негизинен Иран колдоп-кубаттап жатканын билет, Санъа аэропорту жабылып, Түштүк порттору көзөмөлгө алынгандан кийин, Иран үчүн Хусийлерге жардам жеткирип бериле турган жалгыз өтмөк Хадида болуп калды десе болот. Ошондуктан, Амирликтер Хадиданы ээлөөгө багыт алды... Хусийлер кыйын абалда калышты. Себеби, Амирликтер тарабынан колдоп-кубатталган күчтөр Хадидага жана анын порту жанына келип, ал жерлерди басып алышы мүмкүн болуп калды. Хадидада согуштар болуп, Амирликтер жана андан жардам алган согушкерлер Хадида портун ээлеп алышынын ыктымалы пайда болуп, Хусийлердин Ямандагы бийлиги коркунуч астында калды. Ошондуктан, Абдулмалик Хусий болгон күчтөрүн ушул коркунучту жоюуга сапарбар кылды. АКШ да бардык жооптууларын сапарбар кылып, Яманда гуманитардык абал коркунуч астында калды, ал жердеги ачарчылыкты алдын алуунун бирден-бир жолу Хадида порту деп жалгандан көз жаш төгүп баштады. Негизи, Амирликтер жана анын жергиликтүү союздаштары чабуулдарды күчөтүү, Хадиданы толук ээлөө максатында эл аралык мүмкүнчүлүктөрдү издешкен. Кала берсе, Амирликтердин Хадидадагы чабуулун токтотуу Америка үчүн чоң проблемага айланды. Себеби, бул шаар Хусийлердин колунан чыгып кетсе, алар тунгуюкта калышат!

б) Кийин Истамбулда саудиялык журналист Хашакжийдин өмүрүнө кол салынган жырткыч кол салуу окуясы жүз берди. Бул окуя эл аралык чөйрөдө Саудияга о.э. аны коргогон Трампка карата кескин чөйрө пайда кылды. Ошондо, Америка коомчулукту мындай эл аралык чөйрөдөн чалгытып, белгилүү бир даражада Хашакжий темасын жаба турган жана Саудия менен Трампты оңтойсуз абалдан чыгара турган теманы т.а. Яман темасын көтөрүп чыгуу керек деген пикирге келди. Кийин АКШ Сенаты

Американын Ямандагы согушту аскерий жактан колдоп-кубаттоосуна чекит коюуга добуш берди. «Сенат Ямандагы Саудия башчылыгында алып барылып жаткан кампанияны аскерий жактан колдоп-кубаттоону токтотууну 41 добуш каршысында 56 добуш менен макулдады». (Рейтер, 2018-жыл, 14-декабрь). Ушуга ылайык, Саудияны эл аралык туңгуюктан чыгаруу жана Хашакжий маселесин жабуу үчүн Америка Яманда отуз күн ок атууну токтотууга чакырды... «АКШ Коргоо министри Жеймс Мэттис Ямандагы күрөшүп жаткан тараптардан отуз күн ок атууну токтотууну жана өлкөдөгү согушка чекит коюу үчүн олуттуу сүйлөшүүлөрдү баштоону талап кылды. Ал «Яманда бири-бирине каршы согушуп жаткан тараптарга тынчтыкка карай кадам таштоонун убагы келгенин» баса белгилеп: «Муну ишке ашырышыбыз үчүн бизге отуз күн керек, менин оюмда, Саудия менен Амирликтер бул жаатта кадам таштоого даяр», - деди». (Халиж онлайн, 2018-жыл, 31-октябрь).

в) Мунун артынан Яман темасын чечүү үчүн Швеция келишимине кол коюлду. Британия бул нерселерди түшүнүп жетти, бул келишимди АКШ Хусийлер пайдасына багыттап турганын билген. Сүйлөшүүчү тараптын биринчиси Хусийлер болсо, экинчиси Саудиянын буйругуна моюн сунган Хадий. Кабарларда келишинче, өкмөт делегациясы келишимге кол койбошу керек, себеби, анда Хусийлерди Хадидадан чыгаруу маселеси каралбаган деп эсептелүүдө. Бирок, Саудиянын басымдары астында Хадий ыраазы болду! «Булактар Ал-Жазирага маалымдашынча, өкмөт делегациясы Риязда жашап жаткан Хадийге кат жибериپ, келишимге кол койбоону дайындап, келишимде Хусийлердин Хадида шаарынан жана портунан чыгып кетиши камтылбаганын билдирди. Бирок, Яман президенти акыркы сааттарда Саудия тарабынан катуу басымдар болгон соң келишимге кол койду». (Ал-Жазира, 2018-жыл, 13-декабрь). Табигый болгондой, Америка келишимди ашкере алкыштады. «АКШ мамлекет катчысы Помпео «Яманда тынчтык орношу мүмкүн» деп эсептеп, келишимге кол коюлганын алкыштады». (Би-Би-Си, 2018-жыл, 14-декабрь). Хусийлер Хадидадан чыкпастан келишимге кол коюшу Америка үчүн маанилүү эле. Себеби, ал сүйлөөшүүчү тараптар т.а. Хусийлер да жана Саудияда туткундукта жашап жаткан Хадий да анын көрсөтмөсү боюнча жүрөт деп ойлогон.

Экинчи:

Ушул жерде Британия Хадийдин альтернативасын ишке түшүрүүнүн убагы келди деп билди. Мисалы, Америка түндүктө Хусийлерди бекемдөөгө жетишсе, англистер түштүктө Хадийдин альтернативасын даярдап койгон болот. Т.а. бул ушундай альтернатива, Америка да, анын малайы Саудия да туткунда сактап жатышкан англис малайы жардамында Хусийлер менен бирер чечимге келе албайт. Балким,

түштүктөгү англистердин малайларынын аракетине күбө болушат, бул малайлар Саудия да туткунда кармап тура албай турган, Британия пайдасына гана иштей турган күчтүү тикендүү аракет экенине күбө болушат. Муну менен Британия Яман темасын чечкен болот. Ошентип, Адан окуяларын баштоо үчүн альтернатива т.а. Зубайдий кеңеши аракетке келтирилди.

1 – Аданда жүз берген соңку окуялар атайылап ылдамдатылды жана бул нерсе анык байкалып турат! Т.а. Түштүк өткөөл өкмөтү менен Адандагы мыйзамсыз өкмөт күчтөрү ортосунда абал курчуду, кийин 2019-жылы 7-августта «Коопсуздук тасмасы» менен өкмөт күчтөрү ортосунда кагылышуулар болду... Кагылышуулардан төрт күн өтүп, 2019-жылы 10-август күнү ушул билдирүү ачталды: «Кагылышуулардан төрт күн өтүп, ишемби күнү Түштүк өткөөл кеңеши Адандагы Маашик сарайын ээлегенин жарыялады». (Франс 24, 2019-жыл, 10-август). О.э. Адандагы башка аскерий бөлүк жана мекемелер да Хадий өкмөтүнүн колунан чыкты!

2 – Бул окуялардын төрт күн ичинде тездешип кетишине Хадий өкмөтү, анын аппараты, республика президенти жана анын орун басары Британиянын малайлары экендиги да жардам берди. Себеби, алар Түштүк өткөөл кеңешине Британия тарабынан жүктөлгөн вазыйпанын аткарылышына ыңгайлуулук жаратып берип турушту! Ушул таризде Кеңеш маселени бир жактуу кылуунун өтөөсүнөн чыкты жана мунун бир нече далилдерин келтирип өтөбүз:

а) «Коопсуздук куру күчтөрүндөгү бир расмий булак: «Биз Маашик сарайын президенттик күчтөрүнөн каршылыксыз алдык», деди». (Франс 24, 2019-жыл, 10-август).

б) «Яман ички иштер министри Ахмад Майсарий – Яман президенти Аданда жүз берип жаткан окуяларга унчукпай турушу күмөн ойготууда, бул туура эмес, деди». (Ал-Жазира, 2019-жыл, 11-август).

в) «2019-жылы 10-август күнү Яман өкмөтүнүн атайын күчтөрүнүн командачысы генерал-лейтенант Базл Баиш армиядан бөлүнүп чыгып, Өткөөл өкмөттүн күчтөрүнө кошулганын жарыялады. Ушул күчтөр тарабынан таркатылган видеодо ал мыйзамдуу өкмөт куралдуу күчтөрдөн бөлүнүп, өзү кошуундары менен биргеликте генерал-лейтенант командачылыгы астындагы Түштүк өткөөл кеңешине кошулганын айтты». (Middle East online, 10-август).

г) Мындан тышкары, Амирликтер да чоң роль ойноду. Кудум кожоюнуна окшоп алдады... Себеби, Зубайдийди эң көп колдогон Амирликтер болот! Мисалы, ал Саудия пландарына каршы бирер иш кылса, тезинен артынан – биз Саудия жетекчилигиндеги коалицияда

шериктешпиз деп билдирүү берди! Экөөсү тең Яман туруктуулугу үчүн «аракет кылышат»!

Үчүнчү:

Саудия абал – айрыкча хаж мезгилинде – мынчалык курчуп кетет деп ойлобогон көрүнөт. Ушул себептен улам, 2019-жылы 10-август күнү кечкурун Өткөөл кеңеш Аданды ээледі... Мына ошондо Саудия буга карата чара көрүүгө киришти. Мисалы:

а) «... Кече кечкурун Ямандагы мыйзамдуулукту колдоп-кубаттаган коалиция Адан шаарындагы бардык аскерий уюмдарды жана мекемелерди, Түштүк өткөөл кеңешминин күчтөрүн жана ал жерди көзөмөлдөп жаткан «Коопсуздук куру» күчтөрүн тезинен өз жайларына кайтууга, акыркы күндөрдө басып алган жайлардан чыгып кетүүгө, жеке жана эл мүлкүнө кол салбоого чакырды. О.э. коалиция өткөн түнү саат 01:00ден баштап Ямандын убактылуу борбору Аданда ок атууну токтотууга чакырды, коалиция күчтөрү бул чакырыкка каршы чыккан ар кандай тарапка аскерий күч колдонорун баса белгиледи. Мөөнөт башталгандан бир нече мүнөт өтүп, Түштүк өткөөл кеңеши ок атууну токтотууга макул экенин жарыялады жана Рияз чакырыгына жогору баа берди». (Шаркул Авсат, 2019-жыл, 11-август). Ага карабастан, «Кеңеш төрагасынын орун басары Ханий Али Бурайк Твиттер аркылуу кеңеш коалицияга моюн сунууну улантарын, бирок, мындай коркунуч астында сүйлөшүү болбошу керектигин баса белгиледи. Араб коалициясындагы бир расмий булак убактылуу өкмөттүн ок атууну токтотуу жөнүндөгү билдирүүнү «жакшы» деп баалады, бирок, курал жардамында көзөмөлдөнүп жаткан жайлардан чыгып кетүү зарылдыгын эсепке алганда, бул чакырык жетиштүү эмес, деди. Ага ылайык, «Өткөөл өкмөт күчтөрү чыгып кетип, өз объектирине кайтары менен Яманда тараптар ортосунда жолугушуу болушун маалымдады». (Индепендент, 2019-жыл, 11-август).

б) Коалиция жарыясын ишеничтүү жарыяга айлантуу үчүн, объекттердин бири бутага алынды: «Яман борбору Адандагы мыйзамдуу өкмөткө каршы сепаратист күчтөр коркунуч эсептеген аймактардын бири бутага алынды. Коалиция бул мындай иште биринчи ирет ишке ашырылган амалият экенин, ок атууну токтотуу жөнүндөгү билдирүүгө амал кылынбаган абал жүз берсе, бул бутага алуу дагы уланышын, себеби, билдирүүдө баш ийбегендерге күч колдонулушу менен эскертилгенин баса белгиледи». (Арабия, 2019-жыл, 11-август).

в) Араб мамлекеттери коалициясындагы расмий булак билдиришинче, Түштүк өткөөл кеңеши аларга караштуу объекттердин бири коалиция тарабынан бутага алынгандан кийин Адандагы көзөмөлдөп жаткан айрым региондордон чыгып кете баштаган.

Төртүнчү:

Эми, эмне болору жөнүндөгү божомолго келсек, эки нерсенин бири болушу мүмкүн:

Биринчи божомол: эки тарапты сүйлөшүүгө чакырган Саудия Зубайдийди жана анын кеңешин – кудум Хадий жана анын өкмөтүн кылгандай – көзөмөлгө алууга аракет кылат. Бирок, бул оңой иш эмес. Себеби, Британия Хадий Саудиянын көзөмөлүнө түшүп калгандыктан ушул кеңешти түзгөн, ошондуктан, Хадий маселесинде кулаган орго кайра кулоо жүз берилишине жол бербейт. Көбүрөөк божомол, Саудия Зубайдийге жана кеңешине карата алдап тузакка түшүрүү саясатын колдонот т.а. өкмөттө кеңири укуктарды берүү, Хадий өкмөтүнө кошулуу менен алдайт, Хадийдин укуктары Зубайдийдин укуктарына караганда аз болот, Зубайдий болсо, абройду сактап калуучу катары өкмөткө премьер-министр болуп калат, Зубайдий эгер буга ыраазы болбосо, ага каршы аскерий чабуулдар кылуу менен коркутат. Король Салмандын 2019-жылы 12-августта Абу Даби канзадасы менен жолугушуусу да, иштерди мурдагы абалына кайтаруу максат кылынган болушу мүмкүн. Себеби, Саудия Зубайдий жетектеген Өткөөл Кеңештин артында Амирликтер турганын жакшы билет.

Экинчи божомол: эгер Өткөөл Кеңеш макул болбосо, кийин Саудиянын аракеттери ийгиликсиздикке учураса, Британия Яман ишине түздөн-түз аралашат... АКШ менен сүйлөшүү өткөрүп, Өткөөл кеңешти Хусийлер менен сүйлөшүүгө үндөөнү, ушул аркылуу Хусийлерге өкмөттөн абройлуу үлүш берилишин Америкага убада кылат. Хусийлердин саясий бөлүмүнүн мүчөсү Мухамад Бухайлинин өзүнүн Фейсбук баракчасында тараткан чакырыгы да кокустук эмес. Өткөөл кеңеш Аданды ээлеши артынан жана Саудия тараптарды сүйлөшүүгө чакырышы менен бир убакта билдирилген анын чакырыгында мындай делет: «Биз бардык саясий уюмдарды, өзгөчө, Ансаруллах, Конгресс партиясы, Ислах партиясы, Өткөөл кеңеш сыяктуу башка уюмдарды Яман согушуна чекит коюу үчүн сүйлөшүү столуна отурууга, баарын өзүндө камтуучу жаңы Өткөөл өкмөттү түзүп, кийин келишим долбооруна келишип алууга чакырабыз».

Ошентип, мына ушундай бир чечимге чөйрө даяр көрүнөт. Себеби, Америка Швеция сүйлөшүүлөрү алдынан ачыктаган билдирүүлөрүнөн көрүнүп тургандай, Яман маселесине чекит коюуну каалоодо. Саудия да Яман баткагынан чыгууну каалап жатат. Британия болсо, Саудияга итаат кылбай, өзүнүн буйругу боюнча аракет кыла турган адамды колго киргизди жана ушул себептүү да сүйлөшүүлөргө ыраазы болуп жатат, иштери мурдагы Хадий туткун болуп калгандай уланышын каалабай жатат. Качан АКШ менен Британия биргеликте чечимге келишишсе гана,

аны Хусийлер, Өткөөл кеңеш жана Саудия сыяктуу малайлары аткарышат. Бирок, капиталисттердин ар кандай чечим алдында эксплуатация, алардын канында болгон утилитаризм-кызыкчылык назариялары тоскоолдук болот. АКШнын да, Британиянын да баштапкы вазыйпалары мына ушул ортоктош чечим эмес. Балким, экөөсүн бул чечимден мурда кызыктыра турган маанилүү нерсе – ушул чечим өз кызыкчылыктарына ылайык келиши. Ушул себептүү, өз ара сүйлөшүүлөрү созулуп кетүүдө... Хусийлер, Хадий жана кеңеш болсо, күтүп жатышат!

Бешинчи:

Бирок, маселенин биз үчүн кайгылуу тарабы Яман калкы маселеси. Эгер, алар Аллах Субханахуга калыс жана Расулу ﷺ га садык турушса, өз маселелерин өздөрү чечүүгө кудуреттүү. Жетишет, качанга чейин проблемаларынын чечимин душмандарга тапшырып коюшат?! Бул кафир колонизаторлор Яман маселесин мусулмандардын каны аркылуу чечүү жолдорун издеп жатышат, кийин төгүшкөн ушул кандарды кечип жүрүп, өз кызыкчылыктарына ылайык чечимди тандап жатышат. Алардын мусулмамн өлкөлөрүндөгү малай акимдери жана тарапкерлери да караңгылык баткагына дагы да батышууда. Болуп жаткан бул сыяктуу окуялар кудум мусулмандар өлкөлөрүндө эместей, бүтүндөй башка мамлекеттерде болуп жаткандай! Бул акимдердин биздин маселелерибизди кафир колонизаторлордун колуна тапшыруулары ушундай бир чоң күнөө болуп, аны кылган кимселерди бул дүйнөдө кордук, ахиретте катуу азап күтөт.

﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ﴾

«Жакында мындай кылмышкерлерге жасап өткөн айла-амалдардары себептүү Аллах алдынан кордук жана катуу азап жетет» [6:124]

12-зул-хиджа, 1440-х.

13-август, 2016-м.

Ямандагы «Түштүк» кыймылы жанан анын көз карандылыгы

Суроо: «Түштүк» кыймылы дагы деле Америкачыл болуп саналабы? Же Бириккен Араб Эмираты аны колго алып койгондугу себептүү, жумушчулар кеңеши британчыл Эмиратты ээрчий турган болуп калдыбы? Эмират аймакта Британиянын позициясын чагылдырат. Башкача айтканда, Америка «Түштүк» кыймылын көзөмөлгө алууда ийгиликсиздикке учурап, Британия Эмират аркылуу «Түштүк» кыймылын өзүнө тартып алдыбы? Же ал өз иштеринде дагы эле Америкага ээрчийби? Же «Түштүк» кыймылы Британияга ыктабаса дагы, Эмират Адендеги аскеринин күчтүүлүгү себептүү «Түштүк» кыймылына таасир өткөрүп жатабы?

Жооп:

1 – Америка Саалим Баяз менен Насир Мухаммадды токсонунчу жылдардын башында Саудия, Миср аркылуу түздөн-түз же кыйыр түрдө өз тарабына азгыра алды. Буга Британия кыжаалат болду. Негизи, Британия өз малайлары аркылуу «Ямандын түштүгүндө улуттук боштондук фронту» аталышындагы кыймыл түзгөн. 1967-жылдын 20-ноябрында ал кыймылды Женевага сүйлөшүүгө чакырды. Ошондон кийин 30-ноябрда Ямандын түштүгүнө эгемендик берди. Британия куралдуу күчтөрү чыгарылып кеткенден кийин Британиянын колдоосу менен Ямандын түштүгүнө Баяз аким болуп калды. Ал Америка менен бирге жүрө баштагандыгын Британия карасантайлык катары карады. Ошондуктан, аны бийликтен алды. Британиянын буга мүмкүнчүлүгү бар эле. Ал Ямандын түндүгүндө күчтүү таасирге ээ болгон Салих малайы бар экендигин эсепке алып ушундай кадамга барды... Мына ушундайча 1994-жылы Ямандын ичинде эки жаат болгон жарандык согуш тутанды. Ямандын түндүк-түштүгүн бириктиргенче төрт жыл убакыт өттү. «Түштүк» аскерлери аталышында куралдуу күчтөрдүн жеңилиши менен согуш аягына чыкты. Саалим Баяз качып кетти. Ошондой эле Мухаммад Насир да бир азга унутулду. Кийин Салих Санадагы өкмөтү менен түштүктө аскерийлерди куугунтуктоого алды. Мындай куугунтук бир топ жылга созулду. Түштүктөгү эс алуудагы аскерий жамаатын да куугунтуктоону күчөттү. Анткени, эс алуудагы аскерийлер жамааты куугунтуктоо, репрессия кылуу иштерин айыптап, акы-укуктарын талап кыла башташкан. Ушундай зулум өткөрүүнүн натыйжасында эс алуудагы аскерийлер ассамблеясынын арасына бөлүнүү пикири жылжып кире баштады. Бул сеператисттик пикир бөлүнүп чыгууну жактагандарды бириктирип, бир кыймылга айланта турган өзөк болуп калды. Ал кыймыл бүгүнкү күнү «Түштүк» кыймылы деген ат менен таанымал. Алар расмий түрдө 2007-жылы өздөрүн жарыя кылышты. Бул жерде буга окшогон

дагы көптөгөн кыймылдар бар. Алардын кыймылдары көзгө көрүнүктүү болбогондуктан аларга токтолбойбуз.

2 – Америка Ямандын түштүгүндө таасирге ээ болуп калуу үчүн бул кырдаалдан пайдаланды. Ошондой эле Америка Ямандын түндүгүндө да Ирандын колдоосу менен хувсийлер аркылуу таасирге ээ болуп алды. Эл аралык күрөш алкагында Ямандагы «Түштүк» кыймылы Яман бийлиги ишке ашырып жаткан зулумдукту токтотуусун талап кыла баштады. Бул нерсе Американын Ямандагы британчыл өкмөтүнүн ички иштерине кийлигишүү чечимине май тамызды. Ири колонизатор өлкөлөр майда барат өлкөлөрдөгү туруксуз кырдаалды пайдаланып, ал жерде өз таасирлерин өткөрүп алууну адатка айланткан. Америка токсонунчу жылдары Фахидиндин учурунда Саудия чалгын кызматын пайдалануу аркылуу, Ямандын түштүгүндөгү аскерийлер менен колун чындоого аракет кылды. Башкача айтканда, 1994-жылы жарандык согуш аягына чыккандан кийин, Саалим Баяз Америкага ыктагандардан эле. Бирок, Саалихтин өкмөтүнө каршы согуш алып барууга болгон жалгыз Салимдин чакырыгын Америка ийгиликке жеткире албайт деп карады. Ошондуктан, Америка Салихтин өкмөтүнө таасир өткөрүп, түштүктү бириктирүүгө кудуреттүү жана саясий иштерди күчтүү алып бара турган адамды издей баштады. Америка бул ишке ылайыктуу катары, оппозициялык иштерди активдүү алып барып жаткан Хасан Баумду ылайыктуу деп тапты. Ал Ямандын түштүгүн өзүнчө бөлүү тууралуу иштерди катуу алып барып жаткан. Ал бир шаардан бир шаарга өтүп, уруу урууларды кыдырып өзүнчө бөлүнүүнү колдоп чыгууларына чакырык салып жатты. Баумдун бул аракеттеринин баары Ямандын түштүгү кыйынчылык тартып, социалдык, саясий туруксуздук жүз берип жаткан учурда жүргүзүлүп жатты. Баум Ямандын түштүгүн өзүнчө бөлүп алууну колдой турган коомдук пикир жаратуу үчүн катуу урунду. Ал күч колдонууну четке кагып, тынч жол аркылуу ишке ашырууга чакырык салды. Баумдун сепаратисттик аракети, туруксуздук системалуу саясат деген пикир сиңип калган Ямандын түштүк аймактарында кээде күчөп, кээде жаңырып турду. Кийин Сана бийлиги тараптан камоолор, куугунтуктоолор башталды. Баум 2007-2008-жылдары бир нече жолу камалып чыкты. Кийин 2010-жылы кайрадан камалды. 2011-жылы кайра чыкты. Ошол эле жылы кайра камалды. Мына ушундайча Баумдун түштүктү бөлүп алуу аракети көзгө көрүнөөрлүк кыймылга айланды. Ал Санадагы борбордук бийликке каршы активисттерди, урууларды, эс алуудагы аскерийлерди өзүнө тарта алды. Сепаратисттик пикирди дагы тереңдештирди. Америка менен байланышы жана Ирандан колдоо алып туруусу анын аракеттеринин тездешине шарт жаратты. Баум Ямандын түштүгүндө жогорку мажлисти түздү жана анын төрөгасы да болуп

шайланды. «Тынчтык жолу аркылуу Түштүктү көз карандысыз кылуу кыймылдарынын башында турган жогорку мажлиске – түштүк көз карандысыздыгы үчүн күрөшкөн «Жогорку улуттук органы», «Жогорку улуттук мажлис», «Түштүк демократиялык биримдиги», «Түштүк жаштар жана студенттер биримдиги» кошулушту. Сепаратисттик кыймылдын очогу Дали аймагы болуп калды». («Аль жазира нет», 2011.03.03.) Бул аймакта Баумду ачыктан ачык Ирандын адамы катары сыпаттаган сайттар да бар. Мисалы, 2016-жылдын 13-сентябрда «Аден» сайтында да айтылган. Мына ушундайча мурдатан эле Америкадан колдоо алып келген жана туруксуздукту камсыздап келген Баумдун жетекчилиги астындагы «Түштүк» кыймылы Американын Яманга түштүк аркылуу кирип келе турган жолу болуп калды. Баум Мукаладан болгонуна карабастан, туруксуздукту пайда кылуу жана сепаратисттик аракеттерди кылуу чордону Дали аймагы болду. Ушул аракеттердин бардыгы бул кыймылдын жамаатын саясий иштерге даярдап, көндүрүп баруу үчүн кылынды. Санадагы бийлик оболу бул кыймылды кооптуу катары санаган жок. Анткени, ал саясий иш аракет аркылуу гана аракеттенип жаткан. Ошондуктан, камоолорго алуу менен гана чектелди. Алардын көрүнүктүүлөрү Хасан Баум, Ахмад бин Фарид, Али Гориб, Али Мансурлар болушуп, аларды бир азга камап кайра коё беришти.

3 – Яман Түштүгүндөгү сепаратисттик пикирди колдоп кубаттаган америкачыл кыймылдарга сепаратисттик пикир идеология катары болуп калды. Ага бекем жабышып алышты. Ал эми, кээде сепаратисттик кыймылдардын аракеттерине кошулуп, кээде сырттан караган жергиликтүү активисттер жана Британия таасири астындагылар үчүн сепаратисттик пикир идеология сыяктуу болгон жок. Сана бийлиги америкачыл кыймылдар алга сүрөп жаткан сепаратисттик пикирди зыянсыздандырууда ушулардан пайдаланууга аракет кыла баштады. Ушул максатта кээ бир адамдарын алардын арасына киргизди. Биз айтып өткөнүбүздөй, Сана бийлиги булардан коркунуч күткөн эмес. Бирок, Британия артында турган Санадагы Салихтин бийлиги бул кыймылдар көзгө көрүнөөрлүк аракеттерге өткөндөн кийин кооптоно баштады. Айрыкча, бул кыймылдардын башында америкачыл адамдар тургандыгы кооптонууну дагы күчөттү. Ошондуктан, Сана бийлиги, анын артында турган Британия жана жергиликтүү активисттер бул кыймылдардын аракеттерин көзөмөлгө алуу үчүн алар менен тыгыз иш алып барууга өттү. Өзгөчө бул кыймылдар түштүктө туруксуздуктарды келтирип чыгаргандыктан, ал жердеги ырбаган жараны сакайтуу кыйынчылыкты туудуруп жатканда башка арга жок эле. «Британия» токтотуу планы түштүк кыймылынын өнүгүшүнө жараша өнүгүп жатат. Бул кыймылдын иш аракеттерин токтотууга болгон аракет

камоолордон да нары өтүп күч колдонуу өңүтүн ала баштады... БАЭ Араб коалициясында экендигин бетке кармап кургактыктан аскерлерин киргизди. Кийин Салих өлтүрүлгөндөн кийин Британиянын Ямандын түндүгүндө таасири алсыздай түштү. Британия Хувсийлер Ямандын түндүгүндө таасирин жаюуда ийгиликке жетишинен коркту. Ошондуктан, ал эгер күчү жетпей бара жатса Яман өкмөтүндө өз таасирин сактап калууда кысым катары колдоно турган күч пайда кылуу үчүн, түштүктө өз таасирин бекемдөө жаатында олуттуу пикирлей баштады. Анткени, анын таасири түштүктө аз. Ошондуктан, ал түштүктө таасирин кеңейтүү жаатында олуттуу аракетке өттү. Ал жерде Хадиге таянбады. Анткени ага Саудия басым кыла алмак. Мына ушундайча, Британия Яман маселесинде Эмират аркылуу ишин жүзөгө чыгара баштады. Буга кошумча 2017-жылдын 4-декабрында Хувсийлер тарабынан өлтүрүлгөн Салихтин куралдуу күчтөрү да түштүккө кайтып келип, хувсийлер менен согушуу максатында Эмираттын куралдуу күчтөрү менен бир сапка турду. Яман өкмөтүнүн булагы, «Салихтин агасынын баласы Тоорик Салих Эмираттын куралдуу күчтөрүнүн коргоосу астында Аденде экендигин билдирди». Дипломатиялык булактар, «Келечекте саясий маанилүү роль ойной алат деген максатта Али Салихтин баласы Али Ахмадга карата коюлган санкцияларды алдыруу жаатында үлкөн күч жумшап жаткандыгын билдиришти». («Times Яман» сайты, 2018.02.05). Түштүктүн көчмө аскерлер мажлисинин жетекчиси Идроса Зубайди мындай деди: «Биз Сананы толук бошотмоюнча түндүктө да, бүткүл өлкө боюнча да Тоорик Салихтин сабында туруп аны колдойбуз». («Франс 24», 2018.01.30). Бул Британия Яман куралдуу күчтөрүндөгү, конгресс партиясындагы Али Салихтин туугандарынан турган малайлары аркылуу түштүктө таасирин кеңейтип, оюн ойноп жаткандыгын билдирет. Сепаратисттердин куралдуу күчтөрү Эмират тарабынан колдоого алынып жатат. Маалым болгондой, Эмират абадан да, кургактыктан да согушка катышып жатат. Ал эми, Саудия болсо абадан гана согушка катышып жатат.

4 – Мына ушундайча Британия Ямандын түштүгүндөгү америкачыл «Түштүк» кыймылынын иш аракетин изинен чыгаруу жана майданга жаңы кыймыл пайда кылуу үчүн Эмират аркылуу иш аракетин баштады... Эмират Саалим Баяздын канатында туруп ишти баштады. Британия Америка Саалим Баязды, Насирди канчалык деңгээлде колдоого аларын жакшы билет. Америка аларды Иран аркылуу катуу колдоого алды. Ошондой эле, Миср аркылуу да колдоого алды. Мисалы, 2014-жылы Абду Насир баштаган «Түштүк» кыймылынын делегаты Каирге жолугушуу өткөрүүгө келди. Ливан аркылуу да колдоого алды. Бейрут Саалим Баязга 1994-жылы качкын болуп баргандан кийин куржалак

калган маалымат майданын түзүп берди. Кийин Саудия 2014-жылы «Чечкиндүү бороон» аскерий операциясын баштады. Саалим ири суммадагы акча сарптап жаткан Эр-Рияд тарапка өтүп барды... Ушулардын баарына (Американын ушунчалык колдоосуна) карабастан, жогоруда айтып өткөнүбүздөй Эмират Саалим менен Насир канатына таасир өткөрүү ишинен баштады... Эмираттын кандай негизде Саалимдин канаты аркылуу таасир өткөрүп жатканы эки себепке барып такалат. Биринчиси, Саалим күч колдонууну тандады. Экинчиси, Саалимдин мурунку иштеринде, улуттук фронт түзүп, кийин аны Түштүк өкмөтүнө өткөрүп берүүсүнүн артында Британия турган. Британия Саалимге ошол маалды эсине салууну каалады жана ага сылык сыпаалык кылып жакындоону пландады. 2015-жылы Араб коалициясы аскерий операция баштагандан кийин аны Саудиядан Эмиратка алып өтүштү. Азыр да ал Абу Дабиде турат. Баяз Америка малайы болгон Ливанда Ирандын Хизбулла жамаатынын коргоосунда 2012-2013-жылдары турду. Кийин Саудияга өттү. Андан соң араб коалициясы деген шылтоо аркылуу Эмират менен коюн колтук алыша баштады жана ал жакка өттү. Жогоруда айтып өткөнүбүздөй, ал азыр сый урмат менен Абу Дабиде жашайт. Маалым болгондой, Саалим Баяз өзгөрүүчөн. Ал токсонунчу жылдардын башында Яман түштүгүнүн жетекчиси болуп турганда Британияга малайлык кылып келген. Кийин Америкага азгырылып ага кызмат кылууга өттү жана ошол кызмат кылуусун улантып жаткан. Ал Америкага малай мамлекеттердин биринен сала экинчисине өтүп турду. Кийин болсо Эмиратка өтүп алды. Эмират аны өздөрү тарапка тартууга аракет кылып жатат. Ал өз позициясын кайрадан өзгөртүп жиберип чындыктан алыс эмес. Эгер, өзгөрө турган болсо, аны менен Эмират ортосунда чыңалуу жүз берет. Анын позициясы көбүрөөк өткөөл кеңешинин позициясына жакыныраак. Ал өткөөл кеңешине карата мындай деди: «Ямандын мурунку президентинин орун басары «Түштүк саясий чөйрөсүн» түзүү чакырыгын колдоорун билдирди. Саалимдин мындай колдоосу чыккандан бир күн өтпөй түштүктүн провинциялары болгон Аден, Эйдрос, Зубаиди губернаторлору саясий чөйрө түзүүгө чакырык салышты. «Арабий жадид» маалымат агенттиги Баяздын бул чакырыкты «бүткүл аракети менен колдоорун» билдирген кайрылуусун басып чыкты. Ал түштүктөгү ар түрдүү кыймылдарды жаңы жагдайларды күтүп отура бербестен, бул чакырыкка жооп берүүгө чакырды. Саалимдин бул билдирүүсүнөн кийин Абяндын губернатору Хазар Сагдий, Хажждын губернатору Насир Хабажий, Далинин губернатору Фазл Жагдийлер Аден, Эйдрос, Зубаидинин «түштүк өлкөсүн түзүү» чакырыгына кошулушту». («Ал арабий жадид», 2016.09.16). Салимге окшоп Насир Мухаммад да бирде бөлүнүп чыгууну

колдосо, бирде Ямандын бирдиктүү өкмөтү болушун колдойт. Бирок, өзү ылайык көргөн шарттардын негизинде! 2017-жылдын 4-октябрында ал Яман маселесинин чечими тууралу суроого жооп берип жатып, 2017-жылдын аягында Али Салих Хувсийлерге каршы курбандык чалына электен мурда мындай деди: «Бирдиктүү улуттук өкмөт түзүү – мезгил шарттарынан. Эки тараптын «хувсийлер менен Хади өкмөтүнүн» согушуусуна себеп болгон негизги элементтерди өткөөл мезгил учурунда кайсы макам деңгээлинде болбосун зыянсыздандыруу керек. Тараптардын, партиялардын курал жарактары алынып, коргоо министрлигине өткөрүп берилиши керек. Анткени, Яман бирдиктүү президентке, бийликке, өкмөткө жана бирдиктүү коргоо министрине муктаж. Кийинки баскычта шайлоолор аркылуу иш кылууга өтүү зарыл». («Ал ахраам арабий», 2017.10.04). Ушундан көрүнүп тургандай, Британия Эмират аркылуу Саалим Баяз менен Насир Мухаммад канаты аркылуу таасир өткөрүүдө ийгиликке жетише баштады. Алар түштүк кыймылына сиңип калган сепаратисттик пикирди идеология катары туу тутушпады. Тескерисинче, кырдаалга жараша иш алып барууга өтүштү.

5 – Ал эми, Хасан Баумдун канатына келсек, ага сепаратисттик пикир сиңип калган жана аны саясий жол менен ишке ашырууга бекем жабышып алган. Британия аны азгыруу, же ыраазы кылуу, же ага көзөмөл кылуудан майнап чыкпасын түшүндү. Аны Оманда эч кандай расмий айыптоо жок эле үй камагына алуу аркылуу коркутууга аракет кылышты. Анткени, ал Оманга баш калка сурап барган. Оман Баумга Британия сызып берген роль менен жүрөөрүн билдирбөө максатында бейтарап көз карашта болгондой түр жараткан. Британия Омандагы адамдары аркылуу Хасан Баумга кысым кылды. Аны Омандын Салала калаасында узак убакыт үй камагында кармады... Американын Йемендин түштүгүндөгү «Түштүк» кыймылындагы биринчи адамы мынча көп убакытка көздөн кайым болушу Америка колдоп жаткан «Түштүк» кыймылынын иш-аракеттерин солгундатты. Британия бул ыңгайлуу учурдан пайдаланып, Эмиратты колдонду. Хасан Баумдун аракетине тең келе турган кыймылды түштүктө пайда кылууга жан үрөй баштады. Алар бул ишти жүзөгө ашыра турган адам катары Эйдрос Зубайдини ылайыктуу деп табышты. Ал түштүк кыймылындагы белгилүү жетекчилерден. Ал 1996-жылы өз тагдырын өзү белгилеген «чечкиндүүлүк» сепаратисттик кыймылын негиздеген. Британчыл жамааттарга жакын болгондуктан, Хаади аны 2015-жылдын 7-декабрында Аден провинциясына жетекчи кылып дайындаган. Бул дайындоо 2015-жылдын мартында башталган Саудиянын «Чечкиндүү бороон» аталышындагы аскерий операциясы башталгандан кийин жүз берди. Бул дайындоо аркылуу Британия өз малайына ишеним артаарына күчтүү ишара кылды. Зубайди Аденде

күчтүү кадыр баркка ээ. Ал бул провинция үчүн ийгилик жараткан жаратман губернатор катары саналат. Ал бул провинциядан куралдуу жамааттарды кууп чыгып, Хувсийлер менен согуш алып барды жана электр энергиясын калыбына келтирди. БУУдагы Американын атайын ыйгарым укуктуу өкүлү Валаду Шейхтин сунуштарына каршы чыкты. Ушунун баары Эмираттын Зубайдини ачык түрдө аскерий да акчалай да колдоосу аркылуу болду. Ал 1994-жылдагы жарандык согушта сепаратисттик кыймылдын бирден бир жетекчилеринен болгон. 1994-жылы Жибутиге куулгангандан баштап Сананын президенти Али Салих бийлигинин андууларына кабылган. Анткени, ал түштүк кыймылынын очогу болгон Далиден болгон. Ал Адендин ийгиликтүү губернатору, хувсийлерге каршы согуш алып бааруусу менен бирге түштүктөгү «Түштүк» кыймылына Хасан Баумга тең келе турган саясий жетекчи катары да тааныла баштаган... Аскерий жактан Зубайди «Түштүк куру» куралдуу кыймылын негиздеген Али Хани Брикке таянат. «Али Хани түштүктөгү Эмираттын адамы катары саналат. Али Хани Брик Хувсийлерге каршы согушуучу күч катары майданга чыкты. Кийин Эмират күчтөрү тарабынан дайындалган министр катары саясий майданга чыкты. Анын мындай ташынын өйдө кулашы Абу Дабиден марттык менен алып жаткан жардамы аркылуу болду. Ал кийин «Коопсуздук куру» аталышындагы куралдуу күчтү түздү. Бул куралдуу күч түздөн-түз Эмират тарабынан колдоого алынды». («Politicians Post», 2017.11.02). Мына ушундайча Али Хани Брик менен Зубайдинин түштүктө таасири артты. Бирок, ал экөө тең Хадинин өкмөттүк курамында болушту. Хади болсо ачык түрдө британчыл адам. Алардын өкмөт курамында болушу «Түштүк» кыймылына чакырык салууларына көлөкө түшүрмөк. Ошондуктан, биринчи кадам аларды Хадинин өкмөттүк курамынан көзгө көрүнүктүү кылып чыгаруу болду. Айрыкча, Зубайди Хадинин куралдуу күчтөрү менен катуу келишпестиктерге барды. Бул окуялардын жүрүшүнөн кийин анын айланасында жаңы түштүк кыймылын түзүү үчүн түштүктөгү күчтөр топтолушу керек болчу. Акыйкатта иш ушундайча уланууда...

6 – 2017-жылдын 27-апрелинде Ямандын президенти акыркы тергөө иштерине ылайык Адендин губернатору Зубайдини жана министир Хани бин Брикти кызматтан кетирүү тууралуу жарлыгын чыгарды. Аден шаарында миндеген ямандыктар Хаадинин жарлыгына каршылык билдирип митингге чыгышты. Түштүк кыймылынын фракциясы 2017-жылдын 4-майында «Аден декларациясы» аттуу токтомун чыгарды. Ал токтомдо Зубайди өз максаттарын ишке ашырышы үчүн түштүктү башкара турган бир комитет түзүүсү жана аны өзү башкаруусу бекитилген. Буга кошумча, токтомдун пункттарын ишке ашыруу үчүн ага

бардык ыйгарым укуктардын берилүүсү да каралган... «Түштүк» кыймылы түштүктү башкара турган бир саясий комитет түзүү ыйгарым укугун Зубайдиге ыраа көрүп берди. Бир жумадан соң Зубайди 11-майда Аден шаарында «түштүк өткөөл кеңешин» жетектей тургандыгын жана орун басарлыкка Хани бин Брикти дайындагандыгын жар салды. Буга кошумча, анын 26 мүчөсү боло тургандыгын да билдирди. Ал Хасан Баумга ишара катары Түштүк Ямандын мурунку желегин жанына коюп, теле каналдан кайрылуу жасады. Зубайди «Адендин тарыхый декларациясына ылайык Түштүк саясий жетекчилигин түзүү аягына чыгып, ал «Түштүк өткөөл башкы кеңеши» деп аталат. Хани бин Брик бул башкы кеңештин орун басарлыгына дайындалат жана анын 26 мүчөсү болот. Бул «Түштүк башкы өткөөл кеңеши» башка түштүк кеңештерин негиздөөгө жана түштүктүн ички сырткы саясий жетекчилигин алып барат» деп билдирди». («CNN Arabic», 2017.05.11). Мына ушундай жол менен Зубайди, Хани бин Брик жана алардын артында турган Эмират менен Британия Ямандын түштүгүндөгү саясий жетекчиликти негиздөө үчүн ыйгарым укуктарга толук ээ болуп калышты. Провинциялардын губернаторлору Ямандын президенти тарабынан дайындалат. Башкача айтканда, алар да Британия таасириндеги адамдардын чөйрөсүнө кирет. Ошондой эле өткөөл кеңештин башка мүчөлөрү да Зубайдини колдогондор. Зубайди Баумдун кээ бир кишилерин, мисалы, Али Сагдий, Насир Хабжий сыяктуу көзгө басарларын өз кеңешине тартты. Эгер, акыйкат ачыкка чыгып кетсе, булар кеңешмеден чыгышат же чыгарылышат. Бул өткөөл кеңешме аларды жакындаштыруучу жол болуп калды. Насир Хабжий Баум «көздөн кайым» болгон учурда Зубайдинин колдоочуларынан болуп калган. Түштүктө мындай бийлик күчүнө ээлик кылуу Адендеги Зубайди башында турган өткөөл кеңештин демине дем кошту. Ири көлөмдөгү аскерий кубатка да ээлик кылып калды. Буга кошумча, түштүктүн башка провинциясында Хани бин Брик жетектечилиги астында да күчтөр бар. Бул күчтөр Маърибде да бар. Провинциялардын губернаторлору Зубайдинин жетекчилиги астына топтоло баштады. Ошондой эле мурунку «түштүк мамлекетиндеги» социалисттердин адамдары да тартыла баштады. Мисалы, Саалим Баяз мурдатан эле Зубайдини колдоорун жар салган. Тоорик Фазлий жана анын исламий мүнөздөгү кыймылы да буга кошулду. Ошондой эле анын Абьяндагы уруулук кадыр баркы күчтүү. Эмираттын аскерий, акчалай жана саясий жактан Зубайдини колдоого алуусу менен Британия түштүк маселесин малайы Зубайди аркылуу чечүүгө катуу белсенди. Эгер саясий кырдаал азыркыдай улана берсе, айрыкча Эмираттын тараза ташы түштүктө оор болуп турганда Зубайдинин бул салтанаты улана берет.

7 – Америка кечигип калгандыгына көзү жетти. Ошондуктан, ал кыжаалаттыгын көргөзө баштады. Америка Түштүк өткөөл кеңешинин түзүлүшүнө каршылык иретинде БУУдагы ыйгарым укуктуу өкүлү Валаду Шейх аркылуу кат жолдоду. БУУдагы ыйгарым укуктуу өкүл Исмаил Валаду Шейх Аден провинциясынын губернатору Зубайдинин Түштүк өткөөл кеңешин түзгөндүгүнө каршы «ачык опузага» ала турган кат жолдоду. Булактын билдиришинче: «Яман өкмөтү, Булуң кызматташтык кеңеши, Хувсий жамааты жана түштүктүн ичиндеги көптөгөн кыймылдар тарабынан четке кагылып жаткан Зубайди өзү жарыялаган Түштүк өткөөл кеңешинин ишин улантуусунан кайтаруу максатында ачык коркутууга алган катты жолдоонун аркасынан Валаду Шейх Зубайдиге жолукту. Эгер Зубайди өткөөл кеңешинин ишин алып барууну уланта турган болсо БУУ, Эл аралык коргоо кеңеши аны Ямандагы тынчтык жараянынын ишке ашуусуна тоскоолдук жаратуучулардын катарына кошоорун жана 7-бөлүмдөгү 2216-токтомун ишке ашуусун эскертти. Ошондой эле ага карата «бунт чыгаруучулар» катары Хувсийлер менен Салих сыяктуу мамиле кылынары менен да опузага алды». («Россия сегодня», 2017.05.14). Америка иштин жагдайын түшүндү. Баумду бошотушу үчүн Оманга кысым кылды. Баум бошоп чыккандан кийин Ямандагы Британия-Америка күрөшү алкагында Эмират колдоп жаткан «Түштүк өткөөл кеңешине» каршы катуу аракетке өттү. Баумдун бул аракети Саудия тараптан ачык айкын эле колдоого алынды. Алардын көз алдында козголоң кыймылынын жетекчилиги астында Аденде 600дөй тарапташтары катышкан конференция өткөрүлдү. Анда Ямандын түштүгүн Эмират басып алды деген айыптоолор айтылды... Конференциянын баяндамасында: «Түштүк элинин колдоосун козгоо максатында эмоциялуу жалган айтуулар менен аларга таасир өткөрүүгө аракет кылынды. Кийин алардын каалосуна каршы иш тутуп, Түштүк элинин кайраттуулугунан пайдалууну бүтүндөй четке какты. Козголоң кыймылынын төрөгасы Хасан Баум Түштүктөгү жетекчилердин эң көзгө көрүнүктүүсү экендигин баса белгилейбиз жана аны менен биз сыймыктанабыз... Бүгүнкү күндө түштүктө Араб Эмираты сыяктуу сырткы күчтөр кызуу жарышка түштү. Жүз берип жаткан күрөштөр, биздин түштүк элинин каражатына, байлыктарына ээлик кылуу үчүн алардын тагдырларын белгилөө болуп жатат. Алардын мындай кылышына жол берип жаткандар өзүбүздүн арабыздагы эле бир ууч адамдар. Алар Эмираттын берген ит жеминдей болгон жемге азгырылып Түштүк элинин тагдырын сатып жатышат...». («Аден год», 2017.08.17). Башкача айтканда, Баумдун жамааты Эмиратты ачык түрдө душман катары санады жана Ямандан чыгып кетүүсүн талап кылышты. Ошондой эле Баумдун конференциясында Зубайдинин

жамааты «Эмират берип жаткан ит жеминдей жемге азгырылып жаткан саткындар» катары бааланды. Кийин 2017-жылдын 11-ноябрында Баумдун жамааты экинчи ирет конференция өткөрдү. Бул конференциянын корутунду баяндамасында: «Араб коалициясы биздин жерибизден бардык куралдуу күчтөрүн чыгарып кеткенден кийин «козголоң кыймылы кеңеши» менен түздөн-түз сүйлөшүү отурумуна чакырабыз. Биздин ортобузду коомдук жана диний баалуулуктар байланыштырып тургандыгын баса белгилейбиз», - деп айтылды. Баум жетектеген кеңеш коалицияны «баскынчы мамлекеттер» катары баалап мындай деди: «Биз өз өлкөбүздүн кызыкчылыгына жараша баскынчы өлкөлөр менен бардык орун жана мезгилде ар түрдүү жолдор менен мамиле кылууга толук акылуубуз. Түштүктүн мыйзамдуу өкүлдөрүсүз кандай гана сүйлөшүү же чечим болбосун, ал эч качан ийгиликке жетпейт. Ошондуктан, мыйзамдуу өкүлдөр – бул кокустан пайда боло калгандар, же акча жасагандар, же сырткы баскынчы күчтөрдү алып киргендер эмес. Тескерисинче, түштүк кыймылын биринчи күндөн баштап жетектеп келгендер болуп саналат». («Арабий жадид», 2017.11.11.). Баяндамада араб коалициясы тууралуу айтылып жатса да негизги багыт Эмиратка каратылды. Анткени, конференция Саудия коргоосу менен өткөрүлдү!

8 – Корутунду: 1994-жылы Али Насир менен Салим Баяз ийгиликсиздикке учурап, Салих түштүккө ээлик кылды. Ал жердеги аскерийлерди куугунтукка алып, түштүк элин туруксуздуктарга кептеди... Бул көрүнүш Түштүктө мындай абалга каршы күрөшүү үчүн түрдүү кыймылдардын негизделишине себеп болду. Алардын көрүнүктүүлөрү үчөө:

- Өзгөрүүчөн Саалим Баяздын канаты катары саналган «Түштүк кыймылы». Ал бирде Америкага кызмат кылса, бирде Британияга кызмат кылат.

- Хасан Баумдун канаты катары саналган «Түштүк кыймылы». Бул Америка тарабынан колдоо алат жана анын малайы. Айрыкча Ирандын малайы катары саналат.

- Зубайди канаты катары саналган «Түштүк кыймылы». Ал Британия тарабынан колдоого алынат жана анын малайы. Айрыкча, Эмираттын малайы катары таанылган.

Жогоруда Яман маселеси тууралуу баяныбызда маалым болгондой... Биздин көйгөйлөрүбүздү, биздин арабыздагы бир ууч адамдардын ит жеминдей жемге азгырылып, баскынчы кафир мамлекеттердин кызыкчылыгына жараша чечип жаткандыктары өтө ачуу көрүнүш. Баскынчы кафир мамлекеттер жергиликтүү малайлары менен өз кызыкчылыгына жараша биздин канды төгүүдө. Бул жергиликтүү

малайлар өздөрү эмне кылып жаткандыктарынын натыйжасы кай жакка алып бараарын унутушту. Эгер, алар эмне кылып жаткандыктарын түшүнүшкөндө көздөрүнөн жаш эмес кан акмак:

Улуу азиз Аллах мусулмандарды залим кафирге таянбоого катий түрдө буйруган:

﴿وَلَا تَرْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ﴾

«Зулумдук жолун туткан адамдарга берилип кетпегиле. Антпесе силерге тозок оту жетет. Силерге Аллахтан бөлөк бир да дос жок. Кийин (залымдерди ээрчип кетсеңер) силерге жардам да берилбейт» [11:113]

Расулуллах ﷺ бейкүнөө кан төгүү бул Аллахтын алдында дүйнө жок болушунан да улуу нерсе экендигин билдирди. Абдуллах бин Амрдан риваят кылынат. Пайгамбар ﷺ айтты:

﴿لَزَوَالِ الدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللَّهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُّسْلِمٍ﴾

«Аллахтын алдында мусулман адамдын өлтүрүлүшүнүн да дүйнө жок болуп кетиши жеңилрээк». Ибн Асакир «Муъжам» китебинде муну хасан хадис деген. Анан кантип кафир кызыкчылыгы үчүн бейкүнөө мусулмандардын канынын төгүлүүсү мүмкүн? Бул күнөөлөрдүн эң үстүнкүсү болуп саналат.

﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ﴾

«Жакында мындай кылмышкерлерге кылып өткөн айла амалдары себептүү Аллахтын алдынан кордук жана катуу азап жетет» [6:124]

Муну менен бирге Расулуллах ﷺ Яманды ыйман жана хикмат жери деп сыпаттаган. Ал жер чынчыл, калыс ыймандуу адамдардан эч качан кол жуубастыгын айткан. Мына ушундай сыпаттагы адамдар гана баскынчы кафирлерге таянып жаткан адамдарга каршы турушат. Аллахтын жардамы менен Яманды Ислам коргонуна кайтарат. Туура жолдогу Халифалыктын желеги астында өз улуулугуна жетиштирет. Пайгамбар ﷺ айткандай абалга кайтат. Абу Хурайранан риваят кылынат. Пайгамбар ﷺ айтты:

﴿أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ هُمْ أَرْزُقُ أَفِيدَةً وَاللَّيْنُ قُلُوبًا الْإِيمَانُ يَمَانٌ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَّةٌ﴾

«Силерге Яман калкы келет. Алардын жүрөктөрү жумшак, акыйкатка жакын жана мээримдүү. Ямандыкындай ыйман, Ямандыкындай хикмат болсо».

8-жумадус-саний, 1439-х.

24-февраль, 2018-м.

Дарфур кризиси

Суроо: Суданда Дарфур кризиси этибарды тарта турган даражада күч алды. Бул таңдык-кризистин негизи эмне, анын артында ким турат? Эмне үчүн Судан өкмөтү бул таңдык олуттуу түс алганга чейин аны тек таштап койду?

Жооп: Дарфур маселеси козголоңчу Гарангдын кыймылы менен Судан өкмөтүнүн ортосунда болуп өткөн сүйлөшүүлөр учурунда жылуу маанайда көтөрүлгөн эле. Бул маселенин пайда болушунда жана анын олуттуу түс алышында үч фактордун салымы бар:

Жер жана жайлоолор жаатында жергиликтүү тартышуулар; бул проблемага чет элдиктердин аралашуусу жана аны козгошу; о.э. алдыкийин Судан өкмөтүнүн өз букараларынын иштерине камкордук кылууга кайдыгерлиги, негизи, Ислам өкмөттүн букараларга адилет болушун жана камкордук кылышын важып кылат.

Жергиликтүү тартышууларга келсек, Дарфурда кара түстүү африкалыктардын «Фур» уруулары жана теги араб болгон башка уруулар жашайт. Дарфурдагы күрөш – жаныбарлардын санынын көбөйүшү жана эгин майдандарынын кеңейиши менен табийгый ресурстардын азайышы жана төө бакчу айрым араб урууларынын чөп-чарга муктаждыгы бардыгы үчүн жерге ээлик кылууга умтулуусу себептүү башталган эле. Буга жооп кылып «Фур» уруулары арабтардын жерге жана жайлоого шерик болушун четке кагып, буларды ата-бабаларынан калган мурас катары өздөрүнүн мүлкү деп эсептешер эле.

Козголоң Загова уруусуна байланыштуу иштен башталып кетти. Анын катарына башка урууларды да кошуп жибермекчи болушту да, баскынчылык кылып, салыктар салып, аларга каршы террорду баштап жиберишти. Ошондо ошол уруулардын алдында эки жолдун бирин тандоодон өзгө чара калбады: же козголоңчуларга кошулуу, же каракчылыктардан коргой турган лашкерлер түзүү. Ошондо бул уруулар лашкерлер түзүштү. Дарфурда курал-жарак кең таркалгандыгы себептүү лашкерлер тез эле күчөп кетти, себеби, курал-жарак аларга коңшу мамлекеттерден келип турчу. Бул болсо өз кезегинде күн сайын кырдаалдын курчуп, дагы да жамандашып чиеленишине алып келди. Себеби, миңдеген кишилер өлтүрүлдү, жүздөгөн кыштактар өрттөлдү жана жүз миңдеген адамдар өз жерлеринен кууп чыгарылды. Алардын болсо жер жана асмандан башка төшөнчү же жамынчысы жок. Айрымдары болсо Дарфур тозогунан кутулуу үмүтүндө Чадга качып өттү.

Эми чет элдиктердин бул проблемага аралашып, аны козгошуна келсек, Дарфур окуяларын көтөрүп чыгып, кескиндик пайда кылгандар

европалыктар, айрыкча, Франция менен Британия. Мунун далили, Африканын «Фур» урууларынан болгон козголоңчуларга жардамчы күчтөр о.э. таяныч жана башбаана нуктасы жагынан алып каралганда, алар Чад жана анын Францияга малай акимдери тарабынан колдоп-кубатталып турулду. Лондон болсо козголоң кыймылынын жетекчилеринин информациялык трибунасы катары активдүү катышты.

Америкага келсек, ал өз малайы Баширди билдирүүлөргө чектелип туруу менен басып турууга урунду. Бирок, Башир өкмөтүнө козголоңчуларды бастырып токтотуп коюуну буюрган жок. Негизи, анда козголоңчуларды бастырып токтотуп коюу мүмкүндүгү бар эле. Лекин кескин кырдаал олуттуу түс алып, адам кыргынына айланып кеткенден кийин гана гуманитардык уюмдар жана БУУ – Европанын үндөөсү менен – Суданга басым жасады жана (таркатылып жаткан кеп-сөздөргө караганда) африкалыктарга каршы жазалоо иштерин алып барган «Жанжавид» арабий лашкерлерди колдоп-кубаттабоону Судандан катуу талап кылды.

Массалык маалымат каражаттары Дарфурдагы окуяларга «өлгөндөрдүн саны нече да миңдерге жеткен жана көчүүгө мажбур болуп башбаанасыз калгандар болсо миллионго жеткен» деп ачыктык киргизген соң о.э. ушул маалымат каражаттары Дарфурда болуп жаткан окуяларды «бул кылымдагы эң чоң адамзат каргашасы, эл аралык коомчулук дароо аралашуусу керек, себеби, эл аралык коомчулуктун аралашпоосу ар айда мидеген африкалыктардын өлүмү дегени» деп сыпаттагандан кийин, Америка өзүн ушу ишке аралашуу үчүн жана бул тартышка барып, аны башкаруу үчүн мажбур деп билди-да, Судан өкмөтүнө ушул каргашаны бир нече талаптар аркылуу токтотууну буюрду: маселен, африкалык жарандардын коопсуздугун камсыздоо үчүн Дарфурга 6000 кишиден турган судандык полиция күчтөрүн жиберүү жана «Жанжавид» лашкерин таркатып жибериپ, аларды куралсыздандыруу. Судандын БУУдагы өкүлү: «Бул полиция күчү 22-июлда толук болгон» деп билдирүү жасады жана: «Жанжавидди куралсыздандыруу үчүн канча убакыт керек болот?» деп берилген соболго: «Муну эч ким билбейт» деп жооп берди.

Бирок, европалыктар Америкадан бул иш-чараларга чектелип калбастан, Суданга жаза-чаралар колдонушун жана Дарфурга судандыктардан башка чет элдик күчтөр жиберилишин талап кылышты. Европа, айрыкча, Франция Суданга жаза-чаралар орнотулушунда Американын ролу бардыгына шектенүү менен карай баштады.

Ошол эле учурда, Британия Судан өкмөтүнө абдан калети таризде душмандык позицияда турду. Түпкүлүгүндө, Судан өкмөтүнө каршы провокациялык билдирүүлөрдү берүү, тукуруу жана чоочутуу менен

Американы кыйын акыбалга салып коюунун аркасында Британия турар эле.

Америка түштүк темасы жаатында Гаранг менен Судан өкмөтүнүн ортосундагы келишимге кол коюлбастан жана муну ишке ашыруу үчүн бир нече кадам ташталбастан туруп, Дарфур проблемасын козгомокчу эмес эле. Ушул иштерди түгөл бүткөн соң, анан Дарфур проблемасына өтмөкчү эле. Ал эми, Европа т.а. Франция менен Британия болсо, Америка тарабында болгон болгон Башир өкмөтүн кулатуу үчүн же аны майдалап таштоо үчүн кыйынчылыктар жаратып, бир убакыттын өзүндө ушул проблеманы да козгомокчу, абалды да курчутмакчы эле.

Хартумдагы Америка элчисинин милдетин аткаруучу Жерард Галлуччи 2004-жылы май айынын ортолорунда «мамлекеттин батышында жайгашкан Дарфур чөлкөмүндөгү кырдаалдар Судан туурасындагы адам укуктары чөйрөсүндө эң маанилүү темага мисал болот - деп баянат берип - батышта алып барылып жаткан тынчтык амалияты Дарфур чөлкөмүндө тынчтык орношуна байланыштуу эске алынат» деп кошумчалады. Бул болсо Америка түштүктү бөлүү үчүн түзүлгөн пландарын акырына чыгарууга умтулуп жатканын, андан соң түндүк аймактары деген темага көңүл бурууга өтүшүн көрсөтөт.

Бирок, Европа т.а. Франция менен Британия ушу нуктаны түшүнүп жетип, Америка тарабында болгон Башир бийлигине сокку берүү жана Американы кыйын акыбалга салуу үчүн Дарфур проблемасын аскерий, саясий жана информациялык жактан көтөрүп чыгууга этибар каратты. Америка түштүк темасында активдүү ролду өзүнүкү кылууга жетишип, Европанын ролун бир четке сүрүп койгондон кийин, Европа т.а. Франция жана Британия Дарфурга таасир көрсөтүүчү ролго ээ болууну каалашты, алар түштүк темасында мындай ролго ээ боло албаган эле.

Ошондой болсо да, Америка Дарфур проблемасында Европанын жолун тосуп койчудай болуп көрүнүүдө. Ошондуктан, ал демилге тизгинин колго алып, 2004-жылы 22-июлда Коопсуздук кеңешине бир долбоор сунуштады (азыр бул долбоор талкууланууда). Ал долбоор боюнча, Америка Суданды иштерди түзөтүү тууралуу эскертип, бир ай мөөнөт берет, бул мөөнөт ичинде иштер ондолбосо жаза-чаралары колдонулат. Ошол эле учурда, Европа аскерий аралашууну жана мөөнөт бербестен жаза-чараларды колдонууну каалаган. Пауэлл 22-июлдагы Кофи Аннан менен жолугушуусу чагындагы прессага берген интервьюсунда мындай деди: «Азыр аскерий чечим үчүн эч кандай себеп жок. Албетте, Судан өкмөтү бул проблеманы чечиши керек». Муну менен ал, ошол күнү, 2004-жылы 22-июлда, Блэрдин – Суданга аскерий аралашуу ыктымалдан узак эместиги жана Британиянын Дарфурга 5000

кишиден турган аскер жиберүүнү сунуш кылганы – туурасында берген баянатын макулдабады.

Бул болсо Америка Дарфур үчүн жакшылык каалайт экен дегени эмес. Тескерисинче, ал жамандык каалайт. Бирок, өзү баштап койгон түштүктү толук бөлүп таштап, бир проблемадан кутулуу менен аста-секин, баскычма-баскыч жамандыкка карай көтөрүлүп барууда. Европа Американын бул планын аңдап жетти да, Америка тарабында болгон Судандын азыркы бийлигине зыян жеткирүү үчүн бул теманы эртерээк козгоду. Ошол эле учурда, Европа четке сүрүлүп калбаш үчүн Дарфур маселеси жиптеринин бир бөлүгүн бекем кармап турду, себеби, Судан түштүгү маселесинде ушундай абал жүз берип, ал маселени Америка колго алган эле.

Кыскача айтканда, Дарфурдагы кескиндик чукул жана шашылыш таризде апырта көрсөтүлгөндүгү себептүү, Америка дүйнө коомчулугунун пикири алдында кыйын акыбалга түшүп калгандан кийин, Судан өкмөтүнө каршы ушул иш-чараларды колдонууга мажбур болду. Бул проблема эгер эл аралык жактан макул даражада жана өз жетекчилиги астында калып, чоңоюп кетпегенде, анда Америка аралашпаган болор эле. Бирок, аны ашыра көрсөткөн Америка эмес, балким, Франция менен Британия болчу.

Ошентип, Дарфур козголоңунда чет эл аралашуусунун жана тукурууларынын зор ролу бар.

Ал эми, Судан өкмөтү иштерди камкордук менен башкарууда кайдыгерлик кылып, кийин аны чечүүдө тобокелге салып иш тутутушуна келсек, ал ушул проблема чоңоюп олуттуу түс алганга чейин өз абалына таштап коюлганынан да анык болуп турган. Негизи, мындай проблемалар уруу-уруу болуп жашала турган аймактарда адаттагы абал. Эмнеге дегенде, Дарфур Судандын аймагы болуп, ал Судан батышында – Чаддын чегараларында жайгашкан. Бул аймактын аянты болжол менен Франциянын аянтына тең. Ал жерде араб жана африкалык уруулар жашайт, алардын баары мусулмандар. Бул аймак Африканын «Фур» урууларына карата Дарфур деп аталган. Загова сыяктуу араб уруулары келип, алар менен жашоо образында, улут жана турмушунда биригип кеткен.

Адатта уруулар арасында жүз берип тура турган проблемалар кадимки салттагы көрүнүш болуп, дыйканчылык, сугат, мал багууга ыңгайлуу болгон чөлкөмдөр жана суу топтоло турган жаайларга байланыштуу пайда болуп, булар уруу аксакалдары тарабынан тез эле өз чечимин тапчу. Белгилүү болгондой, мындай түрдөгү проблемалар уруу-уруу болуп жашала турган бардык аймактарда кадыресе нерсе болуп саналат.

Негизи, бул проблемалар көчмөн уруучулдук коомдорунда пайда болуп тура турган табийгый келишпөөчүлүктөргө кирет.

Бирок, бул келишпөөчүлүктөрдү мамлекет аң-сезимдүү түрдө, иштерди көркөм түстө башкарып чечүүнүн ордуна т.а. мал чарбачыларга жайлоолорду камсыздап берүү жана жер ээлерин, айыл калкы үчүн дыйканчылык жана сугат үчүн зарыл болгон нерселерди камсыздап коюунун б.а. эки тайпаны топтоп, алардын эч кимисин кемсинтпестен камкордук менен башкарып, бул проблемага чет элдиктердин аралашуусу үчүн каршылык кылуунун ордуна, мамлекет мунун тескерисинче, иштерди араб жана африкалыктардан турган мусулмандар ортосуна таштап койду. Айтор, иштер олуттуу түскө кирип чиеленишти жана африкалык лашкерлер кең таркалды, алар Чад аркылуу Франция тарабынан курал-жарак менен камсыздалып турду, информациялык жактан болсо Британия аркылуу, кийин парда артынан түштүк козголоңчусу Гаранг аркылуу азыктанып турду. Андан кийин араб лашкерлери да кең таркалып, алар мамлекет тарабынан колдоп-кубатталып турулду. Мына ушундан бары-жок аралашып кетти, кылмыш кеңири жайылды, адамдар үй-жайларынан ажырады. Мамлекет болсо, мамлекет катары лашкерлердин кагылышууларына чек коюунун жана эки тайпанын иштерин камкордук кылып башкаруунун ордуна, аларды өз абалына бири-бири менен кагылышкан абалда таштап койду. Эгер Америка Европа тарабынан кыйын акыбалга салынып ишке аралашпаганда жана Судан өкмөтүн мамлекет катары бул проблеманы чечүү үчүн аралашууга буюрбаганда, лашкерлер мамлекеттен да, анын түзүмүнөн да бошоп калган майданда өз ара күрөшө бөрмөк.

Ошенип, Башир өкмөтү ошол лашкерлерди түп-тамыры менен жок кылып, уруулар ортосунда жарашуу келишимин түзүүнүн ордуна проблеманы күчөтүп, «Жанжавид»ди колдоп-кубаттоодо аскердик жактан кургактык жана аскерий аба күчтөрүн иштетти. Ушунусу менен мусулмандар ортосунда кандуу кагылышуу отун алоолонтту. Кийин проблеманы чечүүдө эмне кыларын билбей калды да, башка мамлекеттерден, ал тургай, Судандан түштүктү бөлүп тартып алган түштүк козголоңчусу Жон Гарангдан да чечим күтө баштады. Мына, тышкы иштер министри 2004-жылы 14-майда: «Сиздердин - деп Гарангга кайрылып - Дарфурдагы козголоңчу күчтөр менен мамилелериңиздер бар. Ушул маселени чечүүдө сиздердин оң ролуңар болушу керек» деп айтты. Мындан мурун, Дарфурда өкмөт токтомдорун ишке ашыруу боюнча Судан өкмөтүнүн жооптуу комиссиясынын бир жооптуу кызматкери мындай баянат берген эле: «Дарфурдагы проблеманын акыркы чечими – түштүк проблемасы чечилип, Жон Гаранг президенттин орунбасары катары өз бийлигинин органдары менен ишке киришүү үчүн

Хартумга келгенден кийин – ал аркылуу болушу керек. Себеби, Гарант бул сыяктуу чыр-чатактарды чечүүгө эң кудуреттүү адам, анда мындай чыр-чатактарды жоюу боюнча чоң тажрыйба бар».

Бул жооптуулар ушундай сөздү айтып жатышканда, Гарант кыймылы Дарфурдагы козголоңду азыктандырып турганын жакшы билишер эле. Себеби, Судан тышкы иштер министри 2004-жылы 14-майда гезиттерге берген интервьюларынын биринде, журналисттердин бири: «Гарант кыймылы Дарфурдагы козголоңго жоопкер деп этибар кылынабы?» - деп сураганда, министр: «Ооба - деп жооп берди - ошондой болсо да, Судан жооптуулары Гарангдан ушул проблеманы чечип берүүнү сурайт. Дарфур аймагы үчүн ал каалап жаткан чечим болсо, түштүк бөлүнүп чыкканы сыяктуу алардын да Судандан бөлүнүп чыгуусу экендигинде күмөн жок».

Ошентип, Судан өкмөтүндөгү шермендечилик Дарфур козголоңунун чечимин түштүк козголоңунун жетекчисинен суроого чейин жетип келди!

Судан өкмөтү мындай кырдаалга карата ушундай бир ыкма колдонуп, бул ыкма Дарфур жана башка калган түндүк аймактарындагы кырдаалдын курчушуна алып барышы анык. Жардам көрсөтүүчү уюмдардын ошол жердеги козголоңчуларга курал-жарак жеткирип беришин билип туруп, мамлекет ошол уюмдардын ошол жерде кайтадан иш башташына ыраазылык берди. Козголоңчулар өз саптарын толтура алуулары жана кайтадан козголоңго даярдык көрө алуулары үчүн аларга коргонууну камсыздап бере турган Африка тергөө тайпаларына да ыраазылык билдирди. Судан тышкы иштер министрине жогоруда айтып өтүлгөн интервьюсунда: «Уганда күчтөрүнүн Судан түштүгүнө киришине жол коё турган ушул келишимден сиз бактылуусузбу?» - деп суралганда, ал мындай деп жооп берди: «Сиз ар бир кылып жаткан иштериңизден бактылуу болосузбу? Кээде сиз көп нерселерди зарылдык таалап кылганы үчүн кыласыз». Бул нерсе, мындай күчтөр козголоңду козгошунан жана аны колдоп-кубатташынан анын кабардар экендигине далил.

Таң калычтуусу, өкмөт БУУнун гуманитардык деп аталмыш уюмдарынын Дарфурдан чыгып кетишин каралап, Дарфур жарандарынын иштерин камкордук менен башкаруу үчүн калууну алардан талап кылды. Эмесе өкмөт эң жакшы билет, бул уюмдар фитна таркатуу жана жардам көрсөтүү ящиктеринде курал-жаракты контрабанда кылып, козголоңчулар очогу менен алака орнотуу үчүн иш алып барат. Дарфурдагы козголоңчулар үчүн курал-жарактар алып баратканда колго түшүрүлгөн БУУ самолётунда, андан мурун «Кызыл крест» самолётунда ушундай абал жүз берген эле. Өкмөт ошол

уюмдардын чыгып кетишин каралоонун ордуна, өз букараларынын иштерин адилеттүү жана көркөм түстө камкордук менен башкарышы важып эле.

Мындай мусибат-тарткылыктардын биринчи жана негизги себеби ошол тагдырый маселелерге карата өкмөттүн кайдыгерлиги, алсыздыгы жана башка бирөөлөргө баш ийгендиги. Козголоңго чакыруучу малайлардын аяк алдынан килемди тартып алуу ыкмасы менен Дарфур маселесине аралашуунун ордуна т.а. 100% мусулмандар жашап жаткан аймакта байлыкты бөлүштүрүүдө шарый өкүмдү баян кылуунун ордуна, эл аралык мекемелердин, душман Америка жана Европа союзу, айрыкча, Франция, Германия жана Британиянын алдында өкмөттүн коркоктук кылып жатканын көрөбүз. Блэрдин мурунку баянатында айтылышында, Британия Дарфурга аскерий күчтөрүн жиберүүгө даяр. Ошентип, бул мамлекет чет эл мамлекеттеринин аралашуу майданына айланды. Ушундай болсо да, өкмөт Дарфур проблемасынын чечимин Гарангдан жана анын артында турган Америкадан талап кылууда. О.э. Судандагы бийлик Америкага бойсунуп жатып, ар кандай шартта Америка Суданды колдоп-кубатап коргойт деп ойлоп жатат. Негизи, Америка, эгер малайларынын турушу өз кызыкчылыктарына тескери келип калса, же тапшырылган милдеттерди аткарып бүтсө, аларды бир тыйынчалык да көрбөй калат.

Анан дагы өкмөт Ак үйдөгү кожоюнунун буйруктарына моюн сунуп, түштүктөгү аймактарынан баш тартуу аркылуу түркүн түрдүү саясий жана экономикалык шылтоолор менен Судандын бардык жерлеринде козголоң көтөрүүнүн алдына эшикти кеңири ачып коюп жатканын көрүүдөбүз. Судандын табийгый ресурстарынын байлыгына жана анын ар түрдүүлүгүнө карабастан, ал баштан кечирип жаткан кең кулач жайган экономикалык кыйынчылык кай даражада экенин баарыбыз билебиз. Бул болсо Алланын шариятына тескери жүргүзүлүп жаткан өкмөттүн саясаттарына о.э. анын Алла түшүргөн өкүмдөргө кайрылбай жатканына, жарандардын иштерин адилет жана көркөм түстө камкордук менен башкарбай жатканына гана барып такалат.

Муну Судан ички иштер министри Абдурахим Хусайн да ырастап, Дарфур окуяларын мындайча чечмеледи: «Дарфурдагы козголоңчулардын талаптары түштүктөгү сүйлөшүүлөрдү жүргүзүүчүлөр кылып жаткан талаптарга окшоп калды, мисалы, өз тагдырын өзү белгилөө укугу жана көз карандысыз кошуунга ээ болуу сыяктуу».

Капыр душмандын башкаруусуна өтүшү үчүн мусулмандар жеринин бир карышынан болсо да кечип жиберип, андан баш тартуу Исламда чоң кылмыш болуп эсептелет, анткени, бул нерсе калган аймактарды да

бөлүнүп чыгууга шыктандырат о.э. душманда мусулмандардан дагы да көбүрөөк жерден баш тартууну талап кылуу үчүн батынууну пайда кылат. Себеби, ар кандай баш тартуу – мейли, аз болсо да – мындан кийинки баш тартууга эшикти кең ачып коёт.

Палестина, Индонезияда жүз берген жана Суданда жүз берип жаткан баш тартуулар буга ачык далил болот.

Дагы да ачынарлыгы, Судандагы оппозициячыл партиялар ар бир иште өкмөткө каршы тура калчу эле, бирок, алар Америка түзүп берген план боюнча козголоңчу Гарангдын пайдасына түштүктөн баш тартуу кылмышында өкмөттү макулдоодо. О.э. Дарфурдагы козголоңчулар менен алып барылып жаткан сүйлөшүүлөр түштүктө алып барылган темага келип такалат. Бул болсо өз кезегинде, өздөрүн оппозиция деп атап алып, мусулмандар өлкөсү үчүн иш алып барбай коюуда Алладан коркпой жаткан партиялардын жаман көрүнүшүн ачып берет.

Судандын алдында эки чечимдин бирин тандоо гана турат:

Биринчиси - мамлекет маселелерин чечүүдө Америкага таянып, Суданды Америка менен Европа ортосундагы күрөш майданына айландыруу; жана түрдүү аймактарынан кечип, бытырандыланып бөлүнүү саясатында кала берүү;

Экинчиси - акыйкатка кайтуу – негизи, акыйкатка кайтуу зор фазилат – жана Алланын шариятына ээрчип, козголоңчу Гаранг менен түзүлгөн келишимди бекер кылуу; Дарфур козголоңчулары менен алып барылып жаткан сүйлөшүүлөрдү токтотуп, өлкөнүн бүтүндүгү маселесин тагдырый маселе, эч кандай абалда ага кайдыгер кароого болбойт деген негизде чечим берүү. Себеби, ал өмүр-өлүм маселеси.

Биринчи тандоо болгон бөлүнүү жана күчсүздүккө келсек, бу нерсе өлкөнү чоң-чоң көргүлүктөргө: кордукка, күчсүздүккө, бытырандылыкка, кыйроого, Аллага жана Расулуна о.э. момундарга кыянат кылууга карай жетелейт.

Экинчиси болсо ызат жана урматка, биримдикке, гүлдөп өсүүгө жана Алла Субханахунун жана Анын Пайгамбары ﷺдин ыраазылыгына карай жетектейт.

Судандагы акимдерибиз эстерин жыйып, Алланы жана Анын Расулун ыраазы кыла турган жолду тандап, дүйнө жана акыретте өздөрүнө пайдасы тие турган чыныгы позицияны ээлешер бекен?

11-жумадул-ахир, 1425-х.

28-июль, 2004-м.

Судандагы абал

Суроо: 2004-жылдын 31-декабры – Судан өкмөтү менен Гарант жетекчилигиндеги козголоңчулар кыймылы – түштүктөгү жарандык согушту токтотуу туурасындагы келишимди толук аткарууга келише турган күн. Бул келишимге 2004-жылы 19-ноябрда, Нью Йорктогу туруктуу кеңсесинде эмес, балким, Найробиде чакырылган Коопсуздук кеңешинин алдында кол коюлган эле. Коопсуздук кеңеши Африкага бирер өкүлүн жөнөтүп коё калбастан, балким, ал жакка кеңеш мүчөлөрүнүн бардыгынын келиши Судандын иши канчалык маанилүү экендигин билдиреби? Же Коопсуздук кеңешинин чакырылышында башка арамза ниеттер да барбы?

Жооп: Судан маселесинин маанилүүлүгүнө келсек, ал абдан маанилүү. Анткени, өткөн кылым ичинде т.а. Британия таасиринин ал жерге кирип келиши менен жана анын Египетке байланганынан тартып, ал Батыштын көңүл чордонунда болгон. Кийин Судан Египеттен бөлүнүп чыккан соң, Англия таасиринин ага келип-кетип турушу, Нумайрий жана Баширлер доорунда Америка таасири келип орношконго чейин уланды. Европа (Британия менен Франция) алиге чейин ага кирүүгө умтулуп келүүдө. Мындай абал Суданга кирип баруу үчүн жакында алар Дарфур маселесинен пайдаланмакчы болушканда күзөтүлдү. Ушуга караганда, маанилүүлүк жагынан Судан эң зор мааниге ээ жана ал эл аралык саясатта митайымдардын көңүл борборунан орун алган.

Бирок, бул маселе Судандын өзүнө эле тиешелүү болгондо, анда бул теманы талкуулоо үчүн Коопсуздук кеңешинин Найробиге келишине зарылдык туулмак эмес, бар-жогу Коопсуздук кеңешинен же Америка жана Европадан бирер өкүл чакырылмак. Себеби, мындай абал мурун да жүз берген эле.

Бирок, бул теманы күзөткөн киши, Буштун биринчи президенттик доорунда Кошмо Штаттарды Афганистан жана Ирак окуялары дээрлик толугу менен алек кылган болсо, эми Кошмо Штаттар Африкага олуттуу этибар карата баштаганын көрөт.

Ушул жагынан алганда, Коопсуздук кеңешинин Африкадагы жыйналышы да Кошмо Штаттардын Африкага карата олуттуу жүздөнүп жатканынан дарек берет. Мунун далилдери төмөндө келтирилет:

1. Коопсуздук кеңешинин Найробиде чакырылышын сунуш кылып, катуу турган киши – 2004-жылы ноябрь айында Коопсуздук кеңешинин төрагасы болгон АКШнын өкүлү Жон Дэнфорт.

2. Найробиде чакырылган Коопсуздук кеңеши бир эле Судан маселеси тууралуу талкуу жүргүзүп калбастан, чоң колдор аймагынын он беш мамлекети жөнүндө да айтып өттү. О.э. Коопсуздук кеңеши Дорус-

Саламда өткөрүлгөн бул мамлекеттердин саммит-конференциясына өзгөчө этибар каратты. Анда ушул мамлекеттердин президенттери катышып, өз ара тынчтык келишимине кол коюшту. Кийин, экинчи конференциясын 2005-жылы июль айында Найробиде чакырууга токтом кылышты. Чоң колдор мамлекеттеринин саммит-конференциясы Коопсуздук кеңешинин Судан маселесине сарптагандан көрө кыйла көп убактысын алды. Себеби, Судан маселесинин күн тартиби анык болчу, беренелердин көбү талкууланган эле жана аларга Судан өкмөтү менен Гаранг кыймылынын ортосунда келишип алынган эле. Булардын кылар иши протокол боюнча жолугушуу жана кол коюу эле болчу.

Ушуга негизделип, Америка Буштун экинчи президенттик доорунда Африкага каратылган чабуулун Суданга эле эмес, балким, чоң колдор регионундагы бардык он беш мамлекетке эки параллель сызык боюнча багыттоого токтом кылды деп айтууга болот: биринчиси – ушул региондогу үч малайын (Уганда, Руанда, Бурунди) турукташтыруу болсо, экинчиси – калган чоң колдор мамлекеттерине карата ушул үчөөсүнөн келип чыгып иш алып барат. Демек, Американын Африкадагы негизги планы чыгыштан Эритрея, Эфиопия жана Судандан (өзгөчө, анын түштүгүнөн) Африка өлкөлөрүнө, чоң колдор мамлекеттерине чейинки, анан батыштагы Кот д’Ивуарга (Пил сөөгү жээгине) чейинки жерлерди өз ичине алат. Себеби, Буштун экинчи президенттик доору башталышы менен Кот д’Ивуар окуяларын козгоодо Американын активдүү ролу бар экендиги анык билинип калды. Муну Буштун экинчи президенттик доорунан баштап «Америка Африкага карай өз чабуулун өнүктүрүүгө токтом кылды» деген сөзү ырастап турат. Бул иштин жашыруун жайы калбаган. Себеби, Кот д’Ивуар президенти (Лоран Гбагбо) Американын жардамына таянып аракет кылды, бирок, уруксат берилген чегарадан чыгып кетти. Көпчүлүгү мусулман болгон түндүктөгү каршылык кыймылы менен Кот д’Ивуар мамлекетинин ортосун ажыратып туруш үчүн эл аралык күч катары турган Франциянын чегара кошуунуна ок атты. Анын бул катасы Американы кыйын акыбалга салып койду, натыйжада, ага жардам бере албай калды. Франция бул учурдан пайдаланып, Африкадагы малайларын аракетке келтирди. Аларга Британия да малайлары менен көмөктөштү. Абужада Африка союзунун жыйналышы чакырылды. Бул жыйналышта союз – кийинчерээк Коопсуздук кеңешинде талкуу кылына турган – Франция токтомунун долбоорун колдоп-кубатташын билдирди жана ошол жерде Кот д’Ивуардын 13 ай курал-жарак иштетишине тыюу салуучу беренени өз ичине алган токтом макулданды.

Эгер Кот д’Ивуардын президенти Франция кошуунуна ок атып ката кетирбегенде, Франциянын аерде туруу мөөнөтү акырына жетмек жана

Америка таасири ал жерде орношуп калмак. Саясат таануучуларга Кот д'Ивуардын Францияга каршы аракеттениши Америка үндөөсү менен болгону белгилүү эле. Бул жаатта Париждеги геосаясий изилдөөлөр борборунун директору билдирүү жасап: «Кот д'Ивуар президенти – тапшырманы аткаруу үчүн жана Кот д'Ивуарды Америка менен болгон эсеп-китептеринде ушул жээкти бүтүндөй тапшыруу менен төлөй турган майданга айландыруу үчүн – Францияга каршы согуш уюштурууда», - деди.

Кошмо штаттар Кот д'Ивуар президенти менен шарт-абалдарды дагы да тереңирээк үйрөнүп чыгып, кыябын таап, окуяларды кайтадан козгошу да мүмкүн. Эмнеге дегенде, Кошмо штаттар Атлантика жээгинде стратегиялык позицияга ээ болгону үчүн Кот д'Ивуарды эч качан өз абалына таштап койбойт. Себеби, мындай позицияга ээ болуу найзанын учуна ээлик кылуу болуп, Америка Африкага чукурураак кирип баруу максатында аны ишке салат. Эгер ал бүтүндөй өзүнүн колуна өтүп, Франциянын (Европанын) ал жердеги таасири бүтсө, Америка Африканын батышынан туруп чыгыштагы Эфиопия, Эритреяга, Судандын түштүгүнө, Африканын ортосунан чоң колдор регионуна, өзгөчө, Уганда, Руанда жана Бурундиленге толугу менен жетишкен болот.

Бир сөз менен айтканда, Коопсуздук кеңешинин Найробидеги жыйыны Кошмо штаттардын Африканы ээлеп алуу үчүн ага олуттуу көңүл буруп жатканына далалат кылат.

3-зулкада, 1425-х.

15-декабрь, 2004-м.

Дарфур маселеси

Суроо: Дарфур маселеси дагы эле кескин болуп турат. Айрыкча, акыркы убактарда барган сайын курч көрүнүшкө айланып бара жатат. Ко-ош, Дарфур Судандын түштүгүнө окшоп дээрлик бөлүнүп чыккан регион болуп калабы, же бул иш башкачараакпы, ал бул регионго кеңирирээк башкаруу укуктарын берүүдөн нарыга өтпөй, бул регион Судандын бир бөлүгү болуп кала береби? Кала берсе, эл аралык күчтөрдүн Африка күчтөрү менен бирге катышуу темасы азыр кандай абалда? Бул иш билдирүүлөрдө жана конференцияларда – бул конференциялардын акыркысы 2007-жылы 28-апрелде Ливияда өткөрүлгөн Дарфур конференциясы болду – этибарды тарта турган түрдө кызуу түс алган эле, ошондой эмеспи?

Жооп: (Биз мурунураак 2004-жылы 28-июлда Дарфур жөнүндө суроого жооп чыгарып, анда бул проблеманын негизи кандай пайда болгонун анык түшүндүргөн элек).

Дарфур проблемасы айрым жактары боюнча Судандын түштүгүнөн айырмаланат. Судандын түштүгүнө тиешелүү проблемада негизги нерсе түштүктүн Судандан өзүнчө эгемендүү болуп бөлүнүп чыгып, Американын аскерий базасына айланышы эле. Ошондо Америка бул базадан туруп беймарал Африкада саясий жана аскерий иш алып бара турган болот. Т.а. Америка Африкадагы айрым мамлекеттердеги, мисалы, Судан акимдери сыяктуу малайларынын бар болушуна канааттанбай калды. Тескерисинче, ал өзүнүн таяныч аскерий базаларынын болушун каалап калды. Ошондуктан, Америка күч-кайратын сарптап муну чечүүгө жана «Найваши келишими» пункттарынын тартибин түзүүгө киришти. Ал бул иште Европанын шерик болушун каалабады. «Найваши келишиминин» хужжаттары бул бүтүмгө 2005-жылы январда кол коюлгандан алты жылдан кийин Судан түштүгүнүн референдум аркылуу бөлүнүп чыгышына жол даярдайт. Бул эле эмес, балким, бул бүтүмдүн хужжаттары Судан түштүгүн азыртадан эле өз армиясына, каражат жана байлыкта өз үлүшүнө ээ болгон дээрлик башка бир мамлекет формасына келтирип коёт. Ал тургай, түндүк менен түштүктүн ортосунда жайгашкан Абийе да ал жердеги козголоң себептүү түндүк менен түштүк ортосундагы чырдуу зона эсептеле турган болду. Ал кудум эки мамлекет ортосундагы нейтрал зонага окшоп калды!

Дарфур проблемасын келтирип чыгарган Европа (Франция менен Британия). Себеби, булардын түштүк проблемасынан эч нерсеге ээ болбой чыгып кетиши аларды Суданда дагы бир проблеманы издөөгө үндөдү. Алар өз таасирлерин, мейли, толо болбосо да, айрым бир бөлүгүн

тикелеши, натыйжада, Америка аларды олжого шерик кылышы үчүн ошол проблеманы козгошу керек эле.

Дарфур проблемасы алгач уруулар ортосунда адатта жүз берип тура турган жайлоо, эгин жерлери жана суу талашуу сыяктуу жөнөкөй иштер менен башталды. Анысы келип чыгыш теги африкалык, мунусу болсо араб болгон уруулар ортосундагы мына ушул иштерге тиешелүү бул келишпөөчүлүк барган сайын күчөп, курчуп жатты. Судан өкмөтү бул ишке олуттуу киришкенде эле, бул проблеманы башынан эле чечип коюшу мүмкүн эле. Бирок, Америка Судандын түштүгү менен убара эле жана бул жаатта Судан өкмөтүнүн күч кайрат сарпташын каалар эле. Америка түштүктөгү козголоңчу фронттун да мурун Судан түштүгү проблемасын бир жактуу кылууга карай аракет кылышын, мына ошондон кийин гана Дарфур проблемасына этибар каратышын каалады. Америка Дарфурга автономияга окшош бир нерсе берип, уруулар ортосундагы карама-каршылыктарды биротоло чечмекчи эле. Ошондуктан, Дарфур проблемасы мына ошол убакта сүйлөшүү столуна коюлбады. Аны талкуулоо Судан түштүгү проблемасы толук бир жактуу болгонго чейин кечиктирип турулат деген этибарда, ага кез-кезде гана кайрылып турулду.

Европа муну т.а. Американын түштүк менен алек болуп калганын жана Дарфур проблемасы талкуусун артка сүрүп жатканын түшүнүп калды. Ушул себептен улам, Европа муну Америка менен ага малай болгон Судан өкмөтүнүн түштүктөн колу бошошунан мурун Дарфур проблемасын козгоо үчүн абдан ыңгайлуу учур деп билди. Ошондой да болду.

Франция Чад аркылуу козголоңчуларга курал-жарак жеткирип берүүнү баштады. Муну ошол козголоңчулардын жайлоолору, жерлери жана үй-жайларын коргоо деген шылтоо менен ишке ашырды. Акыбетте Дарфурда курал-жарак көптөп таркалды. О.э. «Жанжавид» уруусу да куралданды жана «жара жарылды», кризис дагы да кескин түс алды... Кыргыз, өрттөө, ойрон кылуу, ар-намыстарды тебелөө массалык көрүнүшкө айланды. Франция Судан өкмөтүнө каршы козголоң көтөргөндөрдү Чад аркылуу аскерий жактан колдоп-кубаттап турду жана коопсуз башбаанек менен камсыздады. Британия болсо абалды дагы да кескиндештирүү үчүн массалык маалымат каражаттарында жар салууну күч алдырды. Судан болсо буга каршы «Жанжавид» отряддарын колдоп-кубаттады.

Ошентип, Дарфур проблемасы майданга чыкты жана БУУнун кулуарларына чейин жетип барды. Франция Британиянын колдоп-кубаттоосу менен аскерий аралашуу жаатында басым өткөрө баштады. Америка болсо Суданды бул ишти чечүү жөнүндө эскертүү жана ага

мөөнөт берүү менен буга т.а. аскерий аралашууга каршы чыкты. Бул ачык-айкын күрөш эле. Себеби, француздар аралашуу үчүн армияларын даярдай башташты, даярдап эле калбастан, амалий ишке да өтүштү. Себеби, алар «булчуңдарды» көрсөтүү үчүн Чаддын Дарфур менен чектешкен жерлерине аскерий күчтөрдү жибершти. Блэр болсо 2004-жылы 22-июлда 5000 аскерден турган британ жардамчы аскерий күчтөрүн жиберүү сунушу менен чыкты. Дал ушул күнү Америка Коопсуздук кеңешине «Суданга бул ишти тынч жол менен чечүүнү жүктөй турган жана ага бир ай мөөнөт бере турган, антпесе, жаза чараларга дуушар болушу жөнүндө эскерте турган» долбоорду сунуш кылды.

Иштер ушундай көрүнүштө улантылып, 2005-жылы январда «Найваши келишимине» кол коюу менен аяктады. Муну менен болсо Судан түштүгү проблемасы бир четке чыгып калган темага айланды жана Дарфур темасы боюнча талкуу-тартышуу кызуу түс алды. Ошондон кийин бул жаатта 2005-жылы 5-июлда «Абужа келишимине» кол коюлду.

Мына ошол эки келишимге назар ташталса, Судан түштүгүнө тиешелүү проблеманын чечими сепаратчылык-бөлүнүп чыгуу көрүнүшүндө иштеп чыгылгандыгы, Дарфур проблемасынын чечими болсо кең автономиялык башкаруу укугун берүү жана жакынкы келечекте бөлүнүп чыгууга алып келбей турган түрдө иштеп чыгылганы айкын болот. Бирок, Дарфур да адатта кең автономия берилген региондордо жүз берип жаткандай ыңгайлуу учурда бөлүнүп чыгууга даяр болгон абалга келет.

Америка тынчтыкты сактоодо Суданга жардам берүү үчүн Дарфурга кире турган күчтөрдүн Африка союзунан болушуна умтулду. Максаты Британия менен Франциянын Коопсуздук кеңешинин туруктуу мүчөлөрү катары аралашууларына жол койбоо (же күчсүздөнтүү) үчүн, бул маселени Коопсуздук кеңешине жакындаштырбоо эле. Себеби, Британия менен Франция эл аралык күчтөрдү түзүү жөнүндөгү токтомдорго veto коюу укугуна ээ эле. Ошентип, бул тема талаш-тартышуу ортосунда калып кетти: Америка тынчтыкты сактоочу күчтөр бир гана Африка союзунан болушун кааласа, Европа эл аралык күчтөр жиберилишин каалады. Америка эл аралык токтомдордун Суданга аларды аткаруу үчүн мөөнөт бере турган, антпесе, жаза чаралар колдонулушун билдирген токтомдор болушу үчүн басым өткөрсө, Европа эч кандай мөөнөт бербей, эл аралык күчтөрдү жиберүү туурасында токтом чыгарууну талап кылды. Иштер азыр да ушундай көрүнүштө улантылууда. Себеби, ал акыр-акыбет күчтүүрөөк тараптын «тараза ташы» оор келе турган күрөш. Бул күчтөр орточо чечимге жетишкенге окшоп турат т.а. амалий күчтөр

Африка союзуна болушу жана аларды БУУ тарабынан жибериле турган анча чоң болбогон күчтөр колдоп-кубатташы туурасындагы чечимге жетишкенге окшойт.

Америка бул чечимге жол даярдоого киришти. Бирок, аны мүмкүн болушунча артка сүрүү ыгында киришти. Ушул максатта Америка тышкы иштер министринин жардамчысы Негропонтини Хартумга жиберди. Негропонти 2007-жылы 14-апрелде Дарфурга инспекция максатында сапар кылды, кийин Хартумга кайтып келип «бул региондогу гуманитардык абал жакшырып бара жатат» деп билдирүү жасады. Ал мунун жетиштүү эместигин жана Хартум БУУ күчтөрүнө жардам берүүчү эл аралык күчтөргө ыраазылык бериши керектигин кошумчалады.

Судан тышкы иштер министри 2007-жылы 16-апрелде өз мамлекети БУУнун Африка күчтөрүн колдоп-кубаттоо туурасындагы планынын экинчи баскычына ыраазылык беришин жарыя кылгандан кийин, Негропонти бул жерде андан көрө көбүрөөк нерсеге муктаждык бар экендигин айтып, ага терс жооп берди. Бирок, ишти тездеткен нерсе Блэрдин 2007-жылы 18-апрелде Суданга каршы жаза чараларын колдонуу туурасында бир токтом долбоорун Коопсуздук кеңешине сунуш кылышын жарыя кылышы болду. Блэр Дарфурда болуп жаткан окуялар эл аралык коомчулук үчүн коркунучтуу экендигин кошумчалады. Европанын эл аралык күчтөрдү жиберүү туурасында токтом кабыл алынбаганы үчүн өзүн кармай албай каарданганы анык эле. Мына ошондо Америка орточо чечим үчүн ыңгайлуу учур келгенин билди. Ошондуктан, Буш дал ошол күнү т.а. 2007-жылы 18-апрелде өзүнүн башкы катчысына эл аралык күчтөр туурасында президент Башир менен бирге аракеттерин улантышы үчүн убакыт берүүгө чечим кылгандыгын билдирди жана кошумчалап, «президент Башир башкы катчы менен кызматташтык кылуу үчүн жана эл аралык коомчулуктун адилеттүү талап-калоолоруна лаббей деп жооп берүү үчүн акыркы убакыттан пайдаланып калышы керек» деди. Американын Африка союзу күчтөрүн колдоп-кубаттоочу ылайыктуу эл аралык күчтөрдү жиберүү туурасында орточо чечим токтомун кабыл алгандыгы анык эле.

Буштун бул токтому (жана андан мурун Негропонтинин позициясы) Баширдин кыйын, ыңгайсыз абалга түшүп калышына себеп болду. Себеби, Башир Американын эл аралык күчтөр жиберилишине ыраазы болбоо жөнүндөгү талабына карата бул күчтөрдүн жиберилишин четке кагып келе жаткан эле. Эми болсо Америка андан бул күчтөрдүн жиберилишине ыраазылык беришин талап кылып жатат. Ошондуктан, Башир «агынан жарылып» 2007-жылы 19-апрелде: «Судандын бардык проблемаларынын артында Америка турат» деп айкырды.

Бирок, бул кеп узакка бекем турбады. Себеби, Судан өкмөтү 2007-жылы 22-апрелде «БУУ башкы катчысынын сунушун алкыштарын...» билдирди!

Ошондуктан, демек, эл аралык ылайыктуу күчтөрдүн Африка союзу күчтөрү менен биргеликте катышуусу реалдуу нерсеге айланды. Бул күчтөрдүн саны, укуктары, камсыздалышы... өз ара күрөшүп жаткан күчтөрдүн стандарт-өлчөмдөрүнөн келип чыгып белгиленет.

Ливияда Дарфур маселесине арналган конференциянын акыркы жыйынын күзөткөн адам бул конференцияга 2007-жылы 28-апрелде келген өз ара күрөшүүчү күчтөр: Америка өкмөтүнүн өкүлү, Британия өкмөтүнүн өкүлү, Франция өкмөтүнүн өкүлү, БУУ, Африка союзу, Египет, Судан, Чад, Эритрея, Ливия тышкы иштер министрлери экенин көрөт.

Орточо чечимди белгилеп бере турган нерсе болсо, бул жана ушуга окшош конференцияларда негизги, башкы күчтөр ортосунда боло турган күрөш болот.

13-робиус-саний, 1428-х.

30-апрель, 2007-м.

Судандагы кырдаал

Суроо: эл аралык соттун Дарфур окуяларына карата ал-Башир ишин карап чыгышы каерге жетип келди? Кошмо Штаттар жана Европа ортосундагы кескиндиктин күзөтүлүп жаткан жумшашы алардын бул маселелерде компромисске жетишүүлөрүнө жакын калганын түшүндүрөбү?

Жооп: биринчиден: бул суроого жооп берүү үчүн ушул маселеге тиешелүү окуяларды жана ага таандык нерселерди карап чыгуу керек болот:

1. Эл аралык сот Европа колу менен жасалган «куурчак» болуп, ал эл аралык мыйзамчылык, деген чүмбөт астында өз кызыкчылыктарын сактап калуу жана Америка чабуулуна дуушар болбоо үчүн ушул сотту ишке салат. Эл аралык сот 1998-жылы Рим келишими, деп аталган нерсе боюнча түзүлгөн. Аны түзүүдөн максат «геноцид (массалык кыргын), адамзатка каршы кылмыштар жана согуш кылмыштары» сыяктуу кооптуу, эл аралык майданда маани берүү керек болгон кылмыштарды жасаган адамдарды куугунтуктоо. Бул сот мына ушул кылмыштарды кылган адамдарды мамлекеттердин жергиликтүү соттору эч кандай активдүү чаралар көрүүгө жетише албагандан кийин акыркы вариант катары сот кылат.

2. АКШ 2000-жылы, 31-декабрда Рим келишимине кол койгон. Кийин Клинтон президенттиктен кетпестен туруп аны тастыктаган. Бирок, Америка конгресси бул келишимди тастыктабады. Бул сот өз ишин баштоодон мурун 2002-жылы Жорж Буш өз мамлекетинин мына ушул келишимдеги колун кайтарып алды. Мына ушундан кийин Буш америкалык аскерлерди коргоо жөнүндөгү жана бул соттун америкалыктарды камакка алышына тыюу салуу, алардын бул сот чараларына моюн сунбастыгы жөнүндөгү мыйзамдарды чыгарды. Мына ошол учурдан тартып Америка бул сотко душман болуп калды.

3. Америка Рим келишимине кол койбогонуна жана Судан да ага кол койбогонуна карабастан, Европа Союзу, айрыкча Франция, кийин Британия Коопсуздук Кеңеши тарабынан Дарфур маселесин эл аралык сотко ашыруу туурасында токтом чыгарылышы үчүн эл тарабынан боло турган жергиликтүү басымдарды жана дүйнөлүк басымдарды жүзөгө келтирүүгө жетишти. Негизи, Судан айтып өткөнүбүздөй, ошол келишимге кол койбогон. Европа бул маселени сотко ашырууну ошол келишимдин «бул сот ар кандай маселени эгер сот бул маселе дүйнө тынчтыгына кооп салат, деп билсе, карап чыгуу укугуна ээлиги» көрсөтүлгөн беренелердин бири менен актады. Муну тастыктоо үчүн европалыктар, айрыкча Франция Дарфур окуяларынан пайдаланды жана

ал жерде жүз берген кылмыштарды ашыра, үлкөн кылып көрсөтү. Ушундай көрүнүштө дүйнө коомчулугунда Дарфурда жүз берип жаткан окуялар тынчтыкка кооп салат. Буга себеп миллиондогон качкындардын пайда болгондугу, жүз миңдеген адамдардын өлтүрүлгөндүгү, геноцид жана согуш кылмыштарына чейин жеткен кылмыштар, деген пикирди пайда кылды... Франция менен Британия Судан өкмөтүнө жана ушул өкмөткө байланган «Жанжавид» уюмуна карата берилген кылмыштарга жан үрөп басым берди, Европа тарабынан, өзгөчө Франция тарабынан колдоп-кубатталган козголоңчу кыймылдар кылган кылмыштарга болсо көз жумду.

4. Ошентип, Франция менен Британия Дарфур окуяларынан пайдаланып ал-Башир өкмөтүнө каршы өздөрүнүн элдин жан тартуусуна жетишти. Ушул даражада дейсиң, Америка Коопсуздук Кеңешинин 2005-жылы, марттагы бул маселени эл аралык сотко ашырууну талап кылган 1593-номерлүү токтомуна добуш берүүдө veto укугун ишке салбай, келбей коюу менен гана чектелүүгө мажбур болду. Негизи, Америка бул токтомду чыгартууда европа колу бар экенин жана өзүнүн Судандагы таасирине каршы каратылганын абдан жакшы билет эле! Ошентип, жогорудагы токтом эч бир каршылыксыз 11 добуш менен кабыл алынды. Аны кабыл алууда төрт мамлекет гана Алжир, Бразилия, Кытай жана АКШ катышпады. Негизи, Америка бул токтомдун талкуусунда мамлекеттерге коркутуп, аны кабыл алууну жактап, добуш бербөөнү уктурган. Бирок, Франция менен Британия Башир өкмөтүнө каршы Дарфур кылмыштары себептүү жүзөгө келтирген коомчулук пикири ушул даражада күчтүү эле дейсиң, акыбетте АКШ Дарфур маселесин эл аралык сотко сунуштоо жөнүндөгү токтомго каршы чыгууга батына албады, балким келбей коюу менен гана чектелди.

5. 2007-жылы, февралда Эл Аралык Соттун башкы прокурору Луис Морено Окампо соттон мурунку ички иштер министри Ахмад Махмуд Харун жана «Жанжавид» күчтөрү командачысы Али Махмуд Алини (аны Али Кушаиб деп да аташат) камакка алуу туурасында ордер берүүнү талап кылды. Бирок, Судан бул сот ордерин четке какты. 2007-жылы, апрелде сот экөөсүн камакка алуу үчүн ордер берди. Бул ордерде Харунга каршы 42 айыптоо, анын ичинен кыргын кылуу, куугунтуктоо, кыйноого салуу айыптоолору, Алиге каршы болсо 50 айыптоо, анын ичинен кыргын, катардагы жарандарга атайлап кол салуу айыптоолору көрсөтүлгөн. Бирок, Судан айыпталып жаткан бул эки адамды тапшырууну ошол замат эле четке какты.

6. Судан Европанын катуу басымдарына карабастан, камакка алуу жөнүндөгү ордер берилгенден кийин сегиз ай ичинде ошол айыпталып жаткан эки адамды тапшырууну катуу четке кагып келди. Акыры келип,

2007-жылы, ноябрда Европа Союзу мамлекеттери, эң оболу Британия Коопсуздук Кеңешинен Суданга кошумча басымдар өткөрүүнү талап кылды. Британия элчиси Жон Саорс мындай дейт: «Адам укуктарын бузууда айыпталып жаткан бул эки адамдын бири Судан өкмөтүндө министр болуп турушу Коопсуздук Кеңеши үчүн шерменделик. Башкы прокурор келерки айда Коопсуздук Кеңешине сунуштай турган отчет анчейин үмүт ойготпошунан кабатырдамын». Мына ошондон кийин Британия менен Франциянын Дарфурдагы малайлары болгон козголоңчулар башчылары да тезде аракетке келип, Коопсуздук Кеңешинен дароо чаралар көрүүнү талап кылышты. «Судан элдик азаттыгы» кыймылындагы козголоңчулар башчыларынын бири Абдул Вазид Ан-Нур «Судан минбары» гезитине интервью берип, мындай дейт: «Дарфурда тынчтык орнотууга жетишүү үчүн Дарфурдагы кызматтагы адамдардын кол тийгистиги деген түшүнүктү жок кылуу керек». Ал кошумчалап, мындай дейт: «Коопсуздук Кеңеши өзүнүн 1593-номерлүү токтомуна таянып берилген камакка алуу жөнүндөгү ордер боюнча Судандын кызматташтык кылышына ишениши керек». Абдул Вазид Коопсуздук Кеңеши тарабынан кескин чаралар көрүлбөй турган болсо, бул нерсе ушул Кеңештин проблеманы чечүүгө кудуретсиз экендигине бир далил болушунан эскертти. 2007-жылы, 3-декабрда Дарфурдагы козголоңчулар кыймылы «Адилет жана теңдик кыймылы» эл аралык коомчулукту Эл Аралык Соттун Дарфурга таандык ишинде ушул сот тарабында турууга чакырды. Бул кыймылдын расмий өкүлү Ахмад Хусайн Ахмад «Судан минбары» гезитине берген интервьюсунда мындай дейт: «Адилеттикти орнотпой туруп Дарфурда туруктуу тынчтык орнотуп болбойт». Мына ушул убакытта башкы прокурор Окампо жаңы иш даярдап жатканын айтат.

7. Буга кошумча катары, европарламент 2008-жылы, 22-майда Эл Аралык Сот менен кызматташтык кылбаган Судан жетекчилеринин капиталдарын «тондуруп» коюуга чакырды. Сот башкы прокурору Судан өкмөтүндөгү чоң мансаптагы адамдарга каршы жаңы иш жарыя кылышын билдирди. Европа Союзу жана АКШ саммитинде Франциянын БУУдагы өкүлү Жин Морис Роберт мындай дейт: «Франция менен Европа Союзу эгер Судан кызматташтыктан баш тартууну токтотпой турган болсо, Судан өкмөтүнө каршы кошумча катуу чаралар көрүүгө даяр. Европанын бардык жетекчилери мени колдоп-кубатташат. Бул алты европа мамлекети (БУУдагы алты мамлекет) Коопсуздук Кеңеши токтомунун урматталышы керектигин бир добуштан ачык көрсөтүп жаткан алгачкы окуя».

8. Чындыгында, 2008-жылы, 14-июлда Европа Союзу Эл Аралык Сот аркылуу Умар ал-Баширге айыптоо коюуга жетишти. Башкы прокурор

Морено Окампо Умар ал-Баширге он айыптоо койду. Алардын үчөөсү геноцид, бешөөсү адамзатка каршы кылмыштар, экөөсү болсо кыргын кылуу кылмыш айыптоолору. Судялар ал-Баширди камакка алуу жөнүндө токтом чыгаруудан мурун далилдерди карап чыгууга бир нече ай кетишин божомолдошту.

Ошентип, европалыктар ал-Баширди куугунтуктоо туурасында токтом чыгартууга, арийне согуш кылмыштар менен айыпталып Эл Аралык Сот тарабынан кысымга алына баштаган Америка малайы ал-Баширди алсыздантуу аркылуу Американын Судандагы таасирине сокку берүүгө жетишти!

9. Америка мына ушул убакыт арасында Эл Аралык Сот токтомдорун, өзгөчө ал-Баширди олуттуу куугунтуктоого тиешелүү токтомдорун күчкө киргизбөөгө бир нече жолу урунду. Америка Европанын Дарфурдагы согуш кылмыштарына каршы жана Башир өкмөтүнө каршы коомчулук пикирин жаратууга жетишкенин, сот текшерүүлөрүнө карата эл аралык майданда урмат менен каралып жатканын этибарга алып, ушундай жол тутту. Ошондуктан, ал төмөнкү кадамдарды таштады:

а) Буш жетекчилиги 2008-жылы, 26-апрелде Вашингтон Гаага сотунун Дарфур регионундагы жырткыч амалияттарга тиешелүү нерселер жөнүндө өткөрүп жаткан текшерүүлөрүн урматташын билдирди.

б) Америка эгер Эл Аралык Сот Судандын дагы бир канча расмийлерин иш жүзүндө куугунтуктоону уланта турган болсо, Дарфурдагы тынчтык процессинин алга жылууларына коркунуч туудурушу жөнүндө жар салды. Американын Судандагы мурунку өкүлү Андро Натасис мындай дейт: «Эгер, Эл Аралык Сот гезиттерде жазылгандай Судандын дагы бир канча дипломаттарын куугунтуктоого болгон чечими жөнүндөгү коркутууларын ишке ашырса, анда биз мамлекетти башаламандык жана кыйроо абалына карай үндөгөн болобуз».

Америка Эл Аралык Сот ал-Баширди ачыктан-ачык айыптагандан кийин мындай билдирүүлөр берүүнү дагы да көбөйттү. Кошмо Штаттар ал-Баширди куугунтуктоо Дарфурдагы тынчтык процессинин жокко чыгышына катуу басым бере баштады.

в) Америка Соттун ал-Баширди камакка алуу жөнүндө ордер чыгарышын артка сүрүү үчүн өзүнүн Африка жана араб дүйнөсүндөгү малайларын ишке салды. Америка Суданды Харун жана Алини бирер африка сотунда же Судан сотунда соттоого үндөө үчүн Амр Мусаны жиберди. Америка мында Рим келишиминдеги 16-номерлүү беренеден пайдаланды. Ошол беренедө Эл Аралык Сот жергиликтүү соттор тарабынан карала турган иштерди кароо укугуна ээ эместиги көрсөтүлгөн. Бул кадамды Африка Союзу, Араб лигасы, Кошулбастык

кыймылы, Исламий конференция уюму, Танзания, Кения жана Уганданын баары колдоп-кубаттады.

10. Бул урунуулар Европа басымдарына өз таасирин көрсөтү. Ошондуктан, Европа өзүнүн малайларын Суданды колдоп-кубаттап жаткандарды сыңдоого тукурду. Ушул себептен улам, «Адилет жана теңдик кыймылынын» төрагасы мындай дейт: «Мен Араб лигасынын Судан өкмөтү менен Дарфур калкына каршы фитнага тил бириктиришинен кабатырдамын. Бул нерсе келечекте дагы бир кырсыкка алып келет». Ал Африка союзун сындап, мындай дейт: «Бул союз мыйзамынын төртүнчү беренсинде бул союз ага мүчө ар кандай мамлекет тарабынан адам укуктары тебелене турган ар кандай маселеде, анын ичинен согуш кылмыштары, геноцид жана адамзатка каршы кылмыштарда аралашуу укугуна ээлиги көрсөтүлгөн. Ушундай болгон соң, ко-ош, анда эмнеге бул союз мына ушул беренени колдонбой жатат? Кантип эле, бул союз Дарфурдагы абалды беш жылдык окуялардан кийин да кырсыктуу эмес, деп ойлоп жаткан болсо?».

11. Ошону менен бирге, Европа, өзгөчө Франция Американын Африка Союзун козгоп ишке салышы окуялар өнүгүүсүнө таасир кылышын түшүнүп жетти. Ошондуктан, Африка Союзу өкүлдөрү менен жолугушуулар өткөрдү. Бул жолугушууларда өзүнүн позициясынын «жумшашы» акысына бир катар «утуштарды» колго алмакчы экенин баян кылды. Андан кийин, Европа Америка менен компромисске келүүдөн башка аргасы жок, өзүнүн бул жолдо акырына чейин уланта бериши ал-Баширди куугунтуктоо жагынан да, айыпталып жаткан Харун жана Алини Эл Аралык Сотко тапшырууну катуу талап кылуу жагынан да эч кандай пайда келтирбейт, деген жыйынтыкка келди. Бирок, муну европа расмийлеринин билдирүүлөрүндө келгендей, сүйлөшүүлөрдө өзү колго киргизе турган «утуштар» акысына кыла турган болду. Муну төмөнкүлөр көрсөтүп турат:

а) Жакында Франциянын БУУдагы өкүлү Жан Морис Роберт мындай деди: «Биз Африка Союзу өкүлдөрү менен кызуу жолугушуулар өткөрдүк. Биздин Судандан талабыбыз ушул, ал Дарфурда кыргынды жана аскерий операцияларды токтотушу керек, инсандар башынан өткөрүп жаткан кыйынчылыктарга чек коюу жана гуманитардык жардамдардын Дарфурга жеткирип берилишине шарт жаратуу үчүн о.э. бардык саясий партиялардын саясий сүйлөшүүлөргө кошулуу мүмкүнчүлүгүн берүү о.э. Чад менен алакаларын жакшылоо үчүн колунан келген нерсени кылышы керек».

б) 2008-жылы, 15-июлда француз өкүлү Жан Морис Роберт жана британ өкүлү Жон мындай дешет: «Судан жетекчилеринин Эл Аралык Сот менен бул соттун Судан мурунку ички иштер министри Ахмад Харун

жана «Жанжавид» күчтөрү командачысы Алий Кушайбга койгон айыптоолору боюнча кызматташтык кылуу үчүн али да мүмкүнчүлүктөрү бар», т.а. ал-Башир эгер Ахмад жана Алини тапшырса камалуудан кутулуп калышы мүмкүн. Бул сунушту жан үрөп өткөрүү үчүн Британия Ливияны, Түштүк Африка жана Катарды бул ишке аралашууну буюрду.

в) 2008-жылы, 27-июлда Судан тышкы иштер министри Британия менен Франция Судандын Эл Аралык Сот менен кызматташтык кылышынан жана айыпталып жаткан эки расмийди ушул сотко тапшырышынан кандай максатты көздөп жатканын ачып таштады. Ал эки мамлекеттин «тынчтыкты сактоочу» күчтөрүн жайгаштыруу жана чыр-чатакты тезде саясий чечим аркылуу чечүүнү жүзөгө келтирүү туурасындагы талабына шилтеме кылды.

г) Франция, Британия жана Американын Ливия тарабынан токтом долбооруна киргизилген оңдоп-түзөтүүлөргө ыраазы болушу. Бул түзөтүү киргизүүдө Эл Аралык Сот тарабынан Умар Хасан ал-Баширге карата коюла турган ар кандай айыптоону токтотуп турууга чакырылды.

д) Судан адилет министри Абдул Басит Сабдарат Намр Иброхим Махмуддун Дарфурда 2003-жылдан бери жүз берген адам укуктарын бузуулар боюнча иштерди карап чыгуу үчүн прокурор орунбасары болуп дайындалганын билдирип, мындай дейт: «Кушайиб сурак кылынат жана Судандын жергиликтүү сотунда сот кылынат». 2008-жылы, 1-сентябрда болсо башкы прокурор орунбасары Намр Иброхим Махмуд «Жанжавид» күчтөрү командачысы Али Кушайибди Дарфурдагы согуш кылмыштарын кылууда айыптап жаткан доолор боюнча өзү текшерүү алып барып жатканын баса белгилеп, мындай дейт: «Биз согуш кылмыштарын кылууда айыпталып жаткан Али Кушайибди суракка алууну улантабыз».

е) Франция Суданга карата жана ал-Башир өкмөтүнө карата о.э. Харун жана Али маселесине карата өз позициясынын бир канча жумшаганын билдирди. Ошондуктан, Харун жана Алини Эл Аралык Сотко тапшырылышын шарт кылып койбой турган болду, балким экөөсүн жергиликтүү сотто сот кылынышы менен жана экөөсүнүн өкмөт курамына министрлик мансаптарын ээлебестиги менен чектеле турган болду. Саркази жакында БУУнун Нью-Йорктогу резиденциясында журналисттер менен жолугушуп айыпталып жаткан эки расмийди тапшыруу жөнүндө мындай дейт: «Биз айыпталып жаткан адамдардын Судан өкмөтүндө министр болуп калууларын каалабайбыз». Ал бул сөзү менен Харунга шилтеме кылды. Мындан мурунураак Франциянын БУУдагы өкүлү Жан Морис Роберт мындай деген эле: «Мен бир нече жолу ушуну айткан элем, Судан жетекчилери кыла турган ар кандай иш

Эл Аралык Сот менен расмий кызматташтык кылуулары алкагында болушу керек. Эгер, алар өз жарандарын өз мамлекеттеринде сот кылууну каалашса анда бул Рим келишими боюнча алардын укугу. Бирок, алар муну Эл Аралык Сот менен келишип туруп кылуулары керек. Кызматташтык кылуу үчүн али да убакыт бар».

л) 2008-жылы, 15-октябрда Эл Аралык Соттогу судьялар Умар ал-Баширди камакка алуу туурасында ордер чыгаруудан мурун кошумча убакыт берилишин талап кылышты.

Экинчиден: Эми, жогоруда айтылгандардан корутунду чыгарып суроого төмөндөгүчө жооп берүүгө болот:

Ал-Башир жана Дарфур маселесин Эл Аралык сотто карап чыгуу Америка менен Европанын өз ара орточо чечимге келишине карай кетүүдө. Бул орточо чечим Харун жана Алинин сот кылынышы аркылуу кризистен чыгуу жолун жүзөгө келтирүү, арийне ал-Баширди куугунтуктоону «жумшартуу», кийин бүтүндөй бекер кылуу мазмунун өз ичине алат. Бирок, мунун акысына Европа, айрыкча Британия менен Франция айрым нерселерди колго алышы керек. Муну өздөрү үчүн Дарфурда кадам коё турган жайларын жүзөгө келтирүү аркылуу ишке ашырышат. Буга өздөрүнө малай болгон козголоңчу кыймылдарды бийликте активдүү катышуу аркылуу о.э. Чад коопсуздугуна жетишүү мазмунундагы сүйлөшүүлөр аркылуу жетишишмекчи.

Көрсөткүчтөр бул маселенин компромисске карай багытталып жатканын көрсөтүп турат. Бул болсо саясий күчтөрдүн өз ара күрөшкө киришин, басымдарды ишке салууну жана компромисс чечимди талкуулоо шарттарын жакшылоо үчүн абалды «кайнак» абалга келтирүүнү т.а. кабыл алуу, четке кагуу жана кызуу тартышууларды талап кылат. Себеби, мындай чечимге жакынкы келечекте жетишүү оңой эмес. Кандай болбосун, Американын жаңы жетекчилиги 2009-жылы, январда Ак үйгө келишинен мурун бирер чечимге жетишүү күтүлбөйт. Жада калса, жаңы Америка жетекчилиги келгенден кийин да чечимге жетишүү үчүн кыйла убакыт керек болот. Региондо таасирге ээ көптөгөн күчтөрдүн бул маселеге аралашуусу үчүн кыйла убакыт керек болот.

26-сентябрь, 1429-х

25-октябрь, 2008-м.

Дарфур маселеси

Сууро: «Адилет жана Теңдик» кыймылы Дарфур жөнүндөгү 2011-жылы 14-июлда кол коюлган келишимге кол коюудан баш тартты. Бул келишим Катардын Доха шаарында Судан режими менен «Азаттык жана Адилет» кыймылы деген козголоңчу кыймылдардын биринин жетекчиси ортосунда түзүлгөн. Бул келишимге «Дарфурдагы тынчтык жөнүндөгү Доха документи» деп наам берилди.

Бул нерсе жогорудагы келишим да Абужада ушул кыймылдар менен түзүлгөн мурунку келишимдер жана башка келишимдер сыяктуу деген маанини билдиреби? Т.а. мурунку келишимдер бир кыймыл менен эле түзүлүп, башка кыймылдар ошол келишимдерге кошулбай калган, акыбетте, бул келишимдер өз күчүн жоготуп, а түгүл, жок болуп кеткен. Андыктан, бул келишим (Дарфурдагы тынчтык жөнүндөгү Доха документи) да мурунку келишимдер сыяктуу элеби же алардан айымаланабы?

Жооп: Бул келишим иликтенип көрүлгөндөн кийин, ал мурунку келишимдерден айырмаланышынын божомолу күчтүүрөөк:

1 – Мурунку келишимдердин артында Европа (Франция менен Британия) турган. Европанын максаты Американын Түштүк Судан маселесинде жеке өзү кожоюн болуп алганына каршы жооп катары Дарфурда бекем орношуп алуу болгон. Себеби, Америка Европаны Түштүк Суданга тиешелүү чечимдер долбоорунан четтетүүгө жетишти. Бул чечимдер Түштүк Судандын 2011-жылы 9-июлда бөлүнүп чыгышы менен аяктады. Ошондуктан, Европа Американын Түштүк менен алек болуп турганынан пайдаланып, жаңы келишимдер түзүүгө өттү...

Ошентип, 2006-жылда «Судан азаттык» кыймылы менен Абужа келишими кол коюлду, 2009-жылда болсо, «Адилет жана Теңдик» кыймылы менен алкактуу келишим кол коюлду... Бирок, Америка Судан режими менен келишип, бул келишимдердин күчкө киришин бекер кылды. Себеби, Америка Түштүк Суданды бөлүп таштоо маселеси толук акырына чыкканга чейин Дарфур маселеси бир жаңсыл болуп чечилбей турушун каалады. Анткени, Дарфурдагы негизги уюмдар (бул уюмдар негизинен Францияга көз каранды, аларды Британия колдоп-кубаттайт) Европага көз каранды болгону үчүн Дарфур маселесине Европа жалгыз өзү кожоюн болуп алмак.

Белгилүү болгондой, «Адилет жана Теңдик» кыймылы – негизги уюм, ал Франциянын куурчагы. Франция аны материалдык жактан колдоп-кубаттайт. Британия болсо, аны массалык маалымат жагынан колдоп-кубаттайт. Ошондуктан да, Франция Судандагы режим менен келишим түзүүгө жан үрөп аракет кылды. Бул келишим жаатындагы

сүйлөшүүлөрдө мына ушул кыймыл негизги фигура боло турган болду. Франция бул келишимдин алдындагы көптөгөн кыйынчылыктарга чек койду. Мисалы, Чадды Судан менен жакындашуусуна мажбур кылды жана кыймылдын айрым позицияларын жумшартты. Британия да бул келишим Катарда түзүлүшү үчүн аракет кылды. Белгилүү болгондой, Катар – Британиянын малайы. Мындан улам, Катар бул келишимге жетишүү үчүн Судан жана ушул кыймылга финансылык жардамдарды берип кызыктыруу ыкмасын ишке салды. Ошентип, 2009-жылы 17-февралда Судан режими менен «Адилет жана Тендик» кыймылынын ортосунда «жакшы ниет жана ишеничке негиз салуу келишими» деген же «алкактуу келишим» деген келишим түзүлдү.

Америка бул келишимге каршылык кылбастан, ал жөнүндө жумшак маанайда сүйлөдү. Себеби, Американын БУУдагы өкүлү ушул келишимге кол коюлгандан кийин: «Бул келишим тынчтыкка карай ташталган иш жүзүндөгү кадам болушу мүмкүн», - деди. (аш-Шаркул Авсат, 2009-жыл, 18-февраль). Ошондой болсо да, бирок Америка Судан режими менен өз ара келишип, бул келишимдин күчкө киришин бекер кылды, аны маанисиз нерсеге айландырды. Натыйжада, бул келишим да Судан режими менен «Судан азаттык кыймылынын» каршы канаты ортосунда Абужада 2006-жылы майда түзүлгөн мурунку келишим сыяктуу бир куру кагаз болуп калды. Себеби, Америка Европанын таасирин өткөрө турган жана Дарфурда Европагы көз каранды уюмдардын таасирин өткөрө турган ар кандай келишимге каршы чыгышы айкын. Америка Түштүк Суданды бөлүп таштап, Францияга көз каранды болгон, Британия тарабынан колдоп-кубатталган уюмдар алкагынан тышта өзүнө малай болгон уюмдарды түзгөнгөн чейин эч кандай келишимге ыраазы эмес эле.

2 – 2011-жылы 9-июлда Түштүктүн бөлүнүп чыкканы расмий түрдө жарыя кылынды. Түштүк Судан өзүнчө бир мамлекет болуп калды. Мунун натыйжасында Түштүк менен Түндүктүн ортосундагы ар кандай проблема эки мамлекеттин ортосундагы проблема катары карала турган болду, Коопсуздук Кеңеши жана Башкы Ассамблея сыяктуу өзүнүн эл аралык рычагдарына ээ болгон, айрыкча, Кошмо Штаттар сыяктуу күчтүү таасир көрсөтүүчү эл аралык рычагга ээ проблема катары карала турган болду т.а. режим менен козголоңчу кыймылдын ортосундагы проблема деген нерсе жокко чыкты. Арийне, Америка «Азаттык жана Адилет кыймылы» деген жаңы уюм менен сүйлөшүүлөрдү баштап, Дарфур маселесин чечүү үчүн убакыт бөлүүгө мүмкүнчүлүк тапты. «Азаттык жана Адилет кыймылы» бул сүйлөшүүлөр башталардан бир нече ай мурун түзүлгөн. Ошондуктан бул келишим 2011-жылы 14-июлда түзүлгөн.

Биринчи кадам ушул болду, Америка Дарфурдагы негизги козголоңчу кыймылдардан жана аларга кошулган кишилерден бөлүнүп чыккан кишилердин бир жаңы тобун түзүп, ага «Азаттык жана Адилет кыймылы» деп наам берди. Бул кыймылга Тижани Сиси башчы болду. Тижани Сиси Судан режими менен жашыруун алакалар орноткону маалым. Жада калса, 2010-жылы октябрда ушул кыймылдын курамындагы бир топ Тижани Сисини кыймыл башчылыгынан четтетилишин жарыя кылды. Себеби, алар Тижани Сиси Хартумга жашыруун түрдө тынымсыз сапар жасап жатканын, Башир режими менен жана башкалар менен өзгөчө алакалар орнотконун сезип калышкан болчу. Ошого карабастан, Сиси Америка жана Судан режими тарабынан колдоп-кубатталып, ушул кыймылга жетекчи боюнча кала берди.

3 – Америка Дарфур маселесинде да Түштүк Судан жаатында таштаган кадамдардын таштоодо т.а. Америка Дарфурду да бөлүп таштоого аста-секин жетишүүгө аракет кылууда. Бул нерсе ушул келишимдин мазмунунан, Америка жетекчилигиндеги жооптуулардын ушул келишим жөнүндөгү сөздөрүнөн о.э. Тижани Сисинин сөздөрүнөн анык көрүнүп турат.

– Келишим жөнүндө айта турган болсок, келишимде чоң укуктар көрсөтүлгөн. Себеби, бул келишимдин экинчи бөлүмүндө Дарфур регионалдык бийлиги түзүлүшү айтылган. Бул регионалдык бийликтин 22 мүчөдөн турган кеңеши болот. Бул кеңеш бийлик жана укуктарга ээ болот. Алардын кеңири укуктары болушу айтылган. Бул кеңештин вазыйпасы Хартумдагы бийлик менен кызматташтыкта келишимдеги нерселерди ишке ашыруу. Судан президентинин Дарфурдан бир орунбасар дайындашы да көрсөтүлгөн. Ал Дарфурда эле эмес, бүткүл калган Судан боюнча президенттин орунбасары (вице-президент) катары иш алып барат. Ал президенттин Түштүк Судандан дайындалган орунбасары сепаратчы Салва Киир жана андан мурунку Жон Карнакка окшогон, бирок, бүткүл Судан боюнча вице-президент болот. Келишимде регионалдык бийликтин мыйзам чыгаруучу кеңеши болушу да көрсөтүлгөн. Ал алтымыш жети мүчөдөн турат. Африка Союзу жана БУУдан келген күзөтүүчүлөрдүн катышуусундагы атайын сот түзүлүшү да көрсөтүлгөн. Келишимде Дарфурду Дарфур регионалдык бийлигинин астындагы бир регионго же бир бийлик астындагы бир нече региондорго айландыруу жөнүндө референдум өткөрүү да орун алган. Келишимди ишке ашыруу механизми да иштелип чыкты. Ал: Кошмо Штаттар, Британия, Франция, Россия, Кытай, Япония, Канада, Араб Лигасы, Африка Союзу, БУУ, Катар, Судан бийлиги, Дарфурдагы кыймылдар жана Чад. Келишим 100 беттен туруп, адам укуктары жана жалпы эркиндиктерден тартып, бийликти өз ара бөлүштүрүү, финансылык

федералдык система, байлыкты өз ара бөлүштүрүү, куралдуу күчтөр жана полицияга тиешелүү нерселер, бажылык, чегараларды көзөмөлдөө, Дарфурда сот аппаратын жана башка мамлекеттик аппараттарды түзүүнү камтыган көптөгөн пунктуларды өз ичине алат. О.э. эмигранттар жана качкындарды кайтаруу маселесин, компенсацияларды, жерлерди жана табигый ресурстарды, нефть секторун башкарууга тиешелүү нерселерди, Дарфур өзгөчө сотун түзүүнү да өзүнө камтыйт. Бул сотко 2003-жылдан бери Дарфурдагы мыйзам бузууларга, адам укуктарын оройлук менен басмырлоолорго жана эл аралык мыйзам бузууларга каршы сот ишин козгоо укугу берилет.

– Америка жетекчилигинин жооптуулары айткан сөздөргө келсек, Америка мамлекеттик департаментинин расмий өкүлү Марк Тонер мындай деди: «Бул келишим – Дарфурдагы проблеманы туруктуу чечүүгө карай алдыга ташталган бир кадам». Ал дагы мындай деди: «Сүйлөшүүлөрдө катышуудан баш тартып жаткан башка куралдуу топторго – алар да тынчтык процессине толук моюн сунуулары үчүн – басым өткөрмөкчүбүз». Ал Хартумду «Дарфурда толук тынчтыкка жетишүү үчүн сүйлөшүүлөрдү улантуу ниетинде экенин ачык билдирүүгө» чакырды. (Ал-Жазира, 2011-жыл, 15-июль).

Демек, Америка бул келишимди акыркы чекит деп эсептебейт, тескерисинче, Дарфурдагы проблеманы туруктуу чечүүгө карай алдыга ташталган бир кадам деп эсептейт. Мындан, Америка ушул кадамдан кийин туруктуу чечимге жетишпейинче Судандагы режимди байма-бай жан берүүлөргө мажбур кылган башка кадамдарды да ташташын айтууда деген маани чыгат. Маани-маңызын Америка толук ачык жарыя кылбаган нерсе мына ушул. Булардын баары бир кадам болсо, демек, башка кадамдар Дарфур регионунун кенири укуктарга ээ автономдуу башкарууга ээ болушунан көбүрөөк нерсени түшүндүрөт... Мындан, Дарфур да Судандан бөлүп ташталат деген маани гана чыгат. Муну Найваша келишимине окшогон дагы бир келишимди түзүп, Дарфур калкына да өз тагдырын өзү белгилөө укугу деген нерсени берип, бул боюнча референдум өткөрүп ишке ашырылат. Мына ошондон кийин Дарфур да Түштүк Судан сыяктуу Судандан бөлүп ташталат. Америка мамлекеттик департаментинин өкүлүнүн сөздөрү ушуларды түшүндүрүп турат. Анткени, ал Хартумдагы режимден – анын сөзү менен айтканда Дарфурда толук тынчтыкка жетишүү үчүн – сүйлөшүүлөрдү улантуу ниетинде экени ачык-айкын билдирүүнү талап кылууда. Т.а. Хартумдагы режимден дагы башка жан берүүлөргө да даяр турууну талап кылууда. Мына ошондо Америка өзү каалаган «толук тынчтыкка» жетишет. Америка Хартумдагы режимден сүйлөшүүлөрдү улантуу ниетинде экенин жарыя кылышын талап кылууда, башкача айтканда Америка Доха

келишими жетиштүү эмес, толук тынчтык деген нерсеге жетишүү үчүн сүйлөшүүлөрдү улантуу керек демекчи!

О.э. Америка «Азаттык жана Адилет» кыймылынын көлөмүн чоңойтууга жана анын башчысын күчөтүүгө да аракет кылууда. Мына ошондо бул кыймыл да Түштүк Судандагы Америка малайына айланган жана анын буйруктары менен аракет кылган элдик кыймылга окшогон кыймыл болуп калат. Дарфурдагы регионалдык бийликтин башчысы жана Судан президентинин орунбасары да «Азаттык жана Адилет» кыймылынан дайындалышы божомолдон алыс эмес. Эң маанилүү кызмат-мансаптар да ушул кыймылга берилиши мүмкүн. Себеби, мына ошондо Америка Дарфур маселесин өз колунда кармап калат жана ал жердеги иштер тизгинин өз колуна алат.

– Эми, Сисинин айткан сөздөрүнө келсек, «Азаттык жана Адилет» кыймылынын башчысы Тижани Сиси бул келишимге кол коюлушун «бул региондо тынчтык жана туруктуулук орнотулушу максат кылынган чоң утуш» деп атады. Анын «Бул тарыхый учур мамлекеттин Түштүгү бөлүнүп, көз карандысыз мамлекет деп жарыя кылынышына туура келүүдө. Бул эки окуянын Судандагы проблемалар чечилип жаткан жараянга байланыштуу экендигинде эч кандай күмөн жок» деген сөздөрү этибарды өзүнө тартат. (Бүгүнкү Африка, 2011\7\15). Тижани Сиси Дарфурга тиешелүү келишимге кол коюлушу жана Түштүк Судандын бөлүнүп чыгып, өз мамлекетинин жарыя кылышынын ортосунда байланыш бар экенин ачык көрсөтүп берүүдө жана Судандагы проблемалардын чечилиши жараянына ишарат кылууда. Бул жараян – Судандын калган региондорун да бөлүп таштоо жана Судан режиминин муну кабыл алышы. Т.а. Судан режими иштерди Түштүк проблемасын кандай чечкен болсо ошондой чечет дегени. Муну Судандан бөлүнүп чыгууну каалаган башка региондорго да бөлүнүп чыгуу укугун берүү менен ишке ашырат. Мында бир нече келишимдер түзүлөт, акыры Найваша келишимине окшогон келишимге жетип келишет. О.э. Сиси «Азаттык жана Адилет» кыймылы акыр-акыбет Түштүк Судандан жаман үлгү алып, бул региондун да бөлүнүп чыгышын жана өз мамлекетин жарыя кылышын максат кылып жатканына да ишарат кылууда. Тижани Сиси Судандагы проблемаларды Умар Башир башчы болгон Судан режими кандай чечип жатканын түшүнүп жаткан болсо, көптөгөн саясатчылар да муну түшүнүүдө. Бул жараян байма-бай жан берүү жана бөлүнүп чыгууну каалаган региондорго өз тагдырын өзү белгилөө укугун берүү, мына ошондон кийин референдум өткөрүүдөн турат. Ошондон соң, бөлүнүп чыгуу токтому жарыя кылынат да, Судандын калган бөлүгүндө жаңы мамлекетчелер туулгандыгы жарыя кылынат.

Демек, Америка Түштүк Судандын тизгиндерин бир өзү кармап калууга жетишкендей Дарфур тизгиндерин да бир өзү кармап калууга, Франция менен Британияны ал жерден четтетип, аларды жана алардын малайларын Чад жана Катарда кол коюу ырасымдарында катыша турган жана бул кол коюуларга күбө боло тургандай кылып калтырууга жетишти. Америка Франция менен Британияны, алардын малайларын качкындарга зарыл каражаттарды жана компенсацияларды төлөөгө шерик кылууга да жетишти. Өзгөчө, Британия кызыкчылыктарына кызмат кылуу үчүн белгилүү бир ролду ойноп жаткан Катарды ушуга шерик кылды. Америка аларга күзөтүү механизми комиссиясынын курамына киргизүүдөн чоң роль бербейт. Бул комиссия Америка эмнени кааласа, ошону аткарат. Т.а. алар эл аралык күзөтүүчүлөр катары Америка токтомдорун аткарышат. Мисалы, Дарфурга тиешелүү ушул акыркы документке кол коюуда дал ушундай болду. Демек, Америка Умар Башир режимине басым өткөрүүнүн бардык «карталарына» ээ болуп алды жана Дарфурдагы оюн тизгиндерин өз колунда кармап турат. Америка сүйлөшүүлөрдө катышуудан баш тартып жаткан башка топторго басым өткөрөрүн да жарыя кылды. Бул болсо, Американын ушул кыймылдарга карата айтып жаткан коркутуусу. Т.а. бул, Америка башка козголоңчу кыймылдар маселесин – аларды өзүнө моюн сундурмайынча – түрдүү жолдор менен чечүүгө аракет кылат дегени. Америка муну коркутуу менен, же кызыктыруу менен, же бул кыймылдарды назарга албастан бир четке сүрүп коюп алардын ролуна чек коюу менен, же аларды дээрлик жок болуп кете турган даражада бөлүп таштоо менен ишке ашырышы мүмкүн. Ушуну да айтып өтүү керек, «Дарфурдагы тынчтык жөнүндөгү Доха документи» деп аталып жаткан ушул келишимге Америка өзүнүн болгон оордугун таштагандан кийин гана (т.а. өзүнүн болгон салмагын, таасирин ишке салгандан кийин гана) кол коюлду. Мисалы, Америка президенти акыркы айларда өзүнүн Судан боюнча атайын өкүлү Принцетон Лиманды жиберди. Аны менен кошо президенттин Дарфур боюнча чоң кеңешчиси Дейн Смит да барды. Алар келишим кол коюлганга чейин Доха сүйлөшүүлөрүндө катышуу үчүн келишти. Ошол күнү Америка мамлекеттик департаменти билдирүү чыгарып, Америка жетекчилигинин бул кадамын т.а. өз өкүлдөрүн Дохага жибергендигин «Судан бийлигин жана Дарфурдагы куралдуу кыймылдарды калган апталарда саясий чечимге жетишүү, ок атууну тезинен токтотуу жана Дарфур жерлеринде коопсуздук жана гуманитардык шарттарды жакшылоо максатында тезинен кадамдарды таштоо үчүн Доха сүйлөшүүлөрүндө пайдаланып калууга чакыруу үчүн болгон иш» деп бааланат (Куна, 2011-жыл, 30-апрель). Бул болсо, ушул келишимдин артында Америка турганына далил. Ал келишимди Судан

режиминдеги жана Дарфурдагы малайлары аркылуу түздү. Бул, Америка тарабынан Дарфур маселесинде иштер тизгинин өз колунда кармап калуу жана Франция менен Британия таасирин ал жерден четтетүү үчүн ташталган бир кадам болду.

4 – Европа (Франция менен Британия) Американын бул келишимде ийгиликке жетишкенин жана бул келишимдин артында туруп өзүнүн бүткүл салмагын ишке салганын түшүндү. Ошондуктан, өзүнө малай болгон козголоңчу кыймылдардын, айрыкча, «Адилет жана Теңдик» кыймылынын каршылыкты билдирген сөзүн жумшартууга уруна баштады. Мисалы, ушул кыймылдын расмий сүйлөөчүсү Жибрил Адам мындай деди: «Албетте, бул келишим тынчтык процессине негиз болууга жана маселелер боюнча талкуу кылууга жарайт, бирок, ал кол коюла турган соңку келишим эмес». Ал дагы мындай деди: «Коопсуздук Кеңеши бул документтин тынчтыкка негиз болушун айтып жатат, бирок тараптарды тынчтыкка мүмкүн болушунча тезирээк жетишүү зарылдыгына чакырып, ага азыр кол койсо болобу же жокпу, бул жөнүндө унчукпай жатат» (Бүгүнкү Африка сайты, 2011-жыл, 14-июль). Ошондуктан, бул кыймылдын документти кийинчерээк кол коюушу же Хартумдагы Башир режиминин дагы да көбүрөөк жан берүүлөрү акыбетинде жүзөгө келүүчү келишимдерге кол коюуда катышуусу ыктымалы бар. Себеби, кол койбогон башка кыймылдарга 3 ай мөөнөт берилген. Айрыкча, эгер бул кыймылга Дарфурдагы жаңы саясий жетекчиликте ал ыраазы боло турган кызмат күрсүлөрү бериле турган болсо, келишимге кол коюшунун ыктымалы бар. Себеби, бул кыймыл вазыйпа-кызматтар башка козголоңчу кыймылдардан өзүнчө түзүлгөн жана Тижани Сиси баш болгон «Азаттык жана Адилет» кыймылына тийишин, өзү болсо жан талашып умтулуп жаткан жана башка козголоңчу кыймылдар менен ким озорго талашып жаткан мансаптардын көбүнөн куру жалак калышын сезип жатканы көрүнүп турат. Ошондуктан, бул кыймылдын расмий сүйлөөчүсү Жибрил Адам Доха документи жөнүндө мындай деди: «Бул документ вазыйпалар берүү документи, ал дипломатиялык вазыйпаларды аны кол коё турган кишилерге берет, Дарфурдагы чыныгы проблемаларды болсо, чече албайт». (Франс Пресс, 2011-жыл, 14-июль).

Демек, Франция, эгер өзүнүн малайлары келишимге кол коюшпаса, Дарфурда өзү уттуруп коёт деп биле турган болсо, бул малайларына, айрыкча, «Адилет жана Теңдик» кыймылына бул келишимге кол коюуну буюрушу мүмкүн. Муну албетте Дарфур регионалдык бийлигинде ушул кыймылга ыраазы боло турган вазыйпа-мансаптар берилиши туурасындагы убаданы алгандан кийин же түзөтүүлөр киргизиле турган башка келишимге жетишкенден кийин кылат. Анткени, мына ошондо

Франция өзү баштаган жана Америка пайдасына уттура баштаган Дарфур маселесинде бардык нерсени колдон чыгарбай калат. Белгилүү болгондой, ушул кыймылдын делегациясы Дохада болду, бирок сүйлөшүүлөрдө расмий түрдө катышкан жок. Колонизатор мамлекеттердин өз малайларынын позицияларын толук өзгөртүүгө мажбурлашы же эгер кызыкчылык бар деп билсе аларды ыргытып жибериши да ыктымалдан алыс эмес. Ошондуктан, бул мамлекеттер Дарфур маселесинде Американын «тараза ташы» «Азаттык жана Адилет» кыймылы менен болгон сүйлөшүүлөр аркылуу оор келгенин көрүшкөн соң – белгилүү болгондой, бул кыймылды Америка өткөн жылдын жарымында түзүп, Баширди 2010-жылы мартта ушул кыймыл менен биринчи келишимге кол коюуга мажбур кылды – жана Дарфур сүйлөшүүлөрүндө өздөрү да роль ойноону каалаганы үчүн Халил Иброхимди «Адилет жана Теңдик» кыймылы башчысы катары көрүүнү каалабаган Баширге жакындашууну о.э. Чадга «Адилет жана Теңдик» кыймылынын башчысы Халил Иброхимди «кууп», Ливияга, Британия малайы Каззафий (Каддафи) алдына жиберүүнү буюрушту. Негизи, Халил Иброхим өз өмүрүн Франция жана Чад кызматына багыштаган. Азыр Халил Иброхим Триполиде, Каззафий режиминин алдында «мейман» болуп камалып олтурат. Ал кыйын абалга түшүп калып, эмне кыларын билбей жатат. Ошондуктан, айтып өткөнүбүздөй, Франциянын, арийне, «Адилет жана Теңдик» кыймылынын – өзүнө белгилүү бир мансаптар берилгенден кийин жана келишимге, жүзеки болсо да, кошумчаларды киргизип бул кыймылды ыраазы кылынгандан кийин – келишимге кол коюуга ыраазы болушу божомолдон алыс эмес.

Ошону менен бирге, Европа (Франция менен Британия) Америка Түштүк Суданда жеке кожоюн болуп алгандай Дарфурда да жеке кожоюн болуп алышына оңойлук менен багынып бербейт. Анткени, Европа бул келишимге болгон мамилесин жумшарткан болсо да, жада калса, «Адилет жана Теңдик» кыймылына аны кол коюуну буюрган болсо да, бул нерсе «саясий позициялардын дем алып турушун» гана түшүндүрөт. Европа бир ыңгайлуу учур таап, бул келишимди бузуп таштап, аны туруксуз абалга келтиргенге чейин «дем алып туруу» гана. Мына ошондо Европа оболу өзү пайда кылгандай Дарфур тизгиндерин – бардык тизгиндерди болбосо да – дагы бир жолу өз колуна алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот...

5 – Акырында ушуну айтмакчыбыз, бул – өкүнүчтүү жана ызааланткан иш. Тигил акимдер Аллахтан, Расулунан жана момундардан уялбастан, өлкөлөрүбүздү бөлүп ташташууда. Судандагы режим баарынын көз алдында Түштүк Судандан баш тартты жана расмий түрдө жарыя кылынышынан бир кун мурун, а түгүл, Америка тан алышынан да

мурун Түштүктүн бөлүнүп чыкканын тан алды. Муну менен Түштүктү бөлүп таштоо кылмышын биринчи болуп тан алган, ага биринчи болуп ыраазылык берген, бүткүл Судандын жана Судан калкынын өкүлү болуп алган режим башчысы катары бул кылмышты куттуктаган болот. Түштүктүн бөлүнүп чыгышына жергиликтүү, регионалдык жана эл аралык мыйзамдуу түс берүү үчүн ушундай кылынды... Кала берсе, Башир жеке өзү таптакыр уялбастан, күнөөнү сезбей, өкүнбөстөн ал жерге барып бөлүп таштоо кылмышын майрамдоо ырасымында катышты. Ал муну менен бүткүл өлкөнүн башына дал ушул багытта дагы да көбүрөөк ыдыроо тагдыры салынышына жол ачып берди жана буга кызыктырды.

Мына азыр Дарфур да акыбетте эмнеге жетип келгенин, Түштүк Судандагы жараян боюнча таштала турган кадамдардын киришүүсү катары кеңири автономдуу башкарууга жетип келгенин көрүп турабыз.

Мусулман өлкөлөрүндөгү режимдер бизди кыйроого карай алып бара жатат... Ырас, мусулмандар бул режимдердин ордуна Исламий Халифалыкты тикелөө үчүн олуттуу аракет кылбаса, кыйроого бет ала берет. Ошондуктан, мусулмандар олуттуу аракет кылулары керек. Антпесе, мусулман өлкөлөрүнүн ыдырабаган жери калбайт.

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾

«Албетте, мында (билгич) жүрөк ээси болгон же өзү күбө болгон абалда (т.а. чын дилден) кулак салган киши үчүн эскертме-ибраттар бар» [50:37]

19-шаъбан, 1432-х.

20-июнь, 2011-м.

Судан менен Түштүк Судандын нефть келишими

Суроо: 2012-жылы 3-августта Аддис-Абебада Судан менен Түштүк Судан ортосунда нефть маселеси боюнча келишимге кол коюлду, бул келишимге Америка мамлекеттик катчысы Түштүк Судандын борбору Жубага келгенден бир нече сааттан кийин гана кол коюлду. Америка президенти бул келишимге кол коюлушу менен эле аны алкыштады. Бул келишимдин артында эмне турат? Эмнеге Америка ага кол коюлушу үчүн бардык басымды өткөрдү? Акыйкатта болсо, бир Судан жооптуусу он күн мурун бул келишимди тогуз күндө же токсон күндө түзүү мүмкүн эмесин айткан эле го? Кала берсе, бул келишим Судан кызыкчылыгына кызмат кылабы? Же ал Судан тарабынан Америка басымы себептүү жүзөгө келген дагы бир жан берүүбү?

Жооп: ушуларды карап чыгуу менен жооп айкындашат:

1 – Судан тышкы иштер министрлигинин өкүлү Аваз Абдулфаттах мындай деди: «Биз Түштүк Судан менен нефть өткөрүү туурасында келишимге жетиштик, биз башка маселелерди да сүйлөшүүлөр аркылуу чечмекчибиз». (Судан маалымат агенттиги, 2012/8/4). Бул жерде ал ушул келишимге кол коюлушу башка маселелерди чечүүнүн киришүүсү экенине ишарат кылып жатат. Мына ушул расмий Судан маалымат агенттиги Судан делегациясынын өкүлү Мутриф Соддиктин Хартумга келгенден кийин айткан ушул сөздөрүн маалымдады: «Нефть боюнча келишим канааттандыралык болду, бирок, ал эки тараптын талаптарына жооп бербеди». Ал мындай деп кошумчалады: «Коопсуздук маселелери боюнча өз ара келишип алынгандан кийин бул келишимди ишке ашыруу башталат». Демек, ал да бул келишим өз ара келишип алына турган коопсуздук маселелеринин киришүүсү экенин баса белгилеп жатат. Т.а. Судан режиминин бул эки жооптуусу тымызын алдын ала өз ара келишип алынган маселелер бар экенин, алар туурасында расмий түрдө келишип алынбаганын, аларга расмий кол коюлушу үчүн аларды чыгаруу күтүлүп жатканын айтты.

2 – Африкалык ортомчу, Түштүк Африканы мурунку премьер-министри Табо Мбеки мындай дейт: «Бул эки мамлекет алдында чечилбей келе жаткан бул маселени чечүү үчүн 22-сентябрда бүтө турган мөөнөт бар. Президент Башир менен Салва Киир ортосундагы жаңжалдуу Абиейдеги абалды талкуулоо үчүн өткөрүлө турган жолугушуу сентябрга белгиленди». (Американын Сава радиосу, 2012/8/5). Ал дагы мындай деди: «Эки тарап нефть жеткирип берүүнү баштоо үчүн белгиленген убакыт кириши менен коопсуздук боюнча келишимге кол коюу зарылдыгын түшүнүүдө». (Рейтер, 2012/8/4). Бул болсо, нефть жеткирип берүү жөнүндөгү ушул келишим жеке эмес,

тескерисинче, башка келишимдердин алкагында жүзөгө келип жактанын көрсөтөт. Мына ушул билдирүүлөрдөн бул жерде Судан режими менен Түштүк Судан ортосунда нефть жеткирип берүү келишиминен да мааниси чоңураак маселелер т.а. Абией маселесин чечүүгө тиешелүү түзүлгөн келишим бар экени анык көрүнүп турат.

3 – Ошондуктан, Хиллари Клинтон 2012-жылы 8-августта Жубага келди жана Салва Киирден ушул келишимге кол коюуну талап кылды, бир нече сааттан кийин ага чынында эле кол коюлду. Негизи, бул келишимге кол коюу алга жылбай турган. Себеби, Судандын сүйлөшүү алып барып жаткан делегациясынын өкүлү Мутриф Соддик он күн мурун мындай деген: «Бул келишимге тогуз күн же токсон күн ичинде кол коюуга жетишүү мүмкүн эмес, себеби, кээ бир маселелерди талкуулоо жана чечүү үчүн узак убакыт керек» (Би-би-си, 2012\7\23). Демек, бул нерсе Судан делегациясы келишимге 2012-жылы 2-августка чейин кол коюлушун күтпөгөнүн көрсөтөт. Бул мөөнөттү Коопсуздук Кеңеши 2012-жылы 2-майда өзүнүн 2046 резолюциясында белгилеген. Мына ушул резолюция эки мамлекетке өз ара жаңжал болуп жаткан чегаралар жана региондорду белгилөөгө алакадар келишпестиктерди чечүү туурасында келишимге кол коюу милдеттенмесин жүктөйт. Антпесе, эки тарапка каршы жаза-чараларды колдонот. Ошондуктан, бир күн өткөндөн кийин Америка эки тарапты келишимге кол коюуга мажбур кылуу үчүн бүткүл басымды өткөрдү. Себеби, Американын БУУ жана Коопсуздук Кеңешиндеги өкүлү Сюзан Райс мындай дейт: «Кошмо Штаттар эки тарапты 2046 резолюция боюнча жоопкерчилигине алган милдеттенмелерин тезинен аткарууга чакырат». (Би-би-си, 2012\8\2).

4 – Келишимге кол коюлгандан кийин Америка президенти Обама аны мындай деп алкыштады: «Судан президентин жана Түштүк Суданды бул келишим менен куттуктоого арзыйт, мен эл аралык коомчулуктун аракеттерин алкыштайм, бул аракеттер чечимге умтулуп эки тарапты үндөө жана колдоо үчүн бирикти». (АФП, 2012\8\4). Америка мамлекеттик катчысы Клинтон да «Түштүк Судан республикасынын жетекчилеринин бул токтомду кабыл алууда кайрат көрсөткөнүн» алкыштады. Ал мындай дейт: «Келечектеги башка коркунучтар шартында Судан калкынын кызыкчылыгы үчүн жана анын жакшыраак келечекке карай умтулуулары үчүн бул кыйынчылыкты жеңип өтүү зарыл» (жогорудагы булак).

5 - Судан режими бул келишимде өтө көп жан берүүлөргө барган. Эң чоң жан берүү бул режимдин Судан нефтисинен Түштүк Судан режиминин пайдасына баш тартышы болду. Түштүк Судан режими Судан нефтисинин 75%ына ээ болуп алды. Судан режими Түштүктүн бөлүнүп чыкканын моюнга алганы жана аны эгемендүү мамлекетке

айлантканы жетишпегендей нефтисинин ушунча бөлүгүнөн да баш тартты. Бул режим өзү талап кылган баадан да баш тартты. Себеби, Судан режими өз жери аркылуу өтө турган ар бир баррель нефтиден алына турган акы катары 36 долларды талап кылган. Эми, ал бул каражаттан баш тартып, аны 22,20 долларга түшүрдү, Түштүк Судан болсо 7,61 доллар төлөө туурасында бекем туруп алган. Бирок, ал төлөнө турган акыны 9,10 долларга көтөрүүгө ыраазы болду. Муну Түштүк Судан делегациясынын башчысы ушул келишимге кол коюлушунан он күн мурун айткан (Би-би-си, 2012/7/23). Клинтон аралашкандан кийин, Түштүк Судан ар бир баррель үчүн 9,48 доллар төлөөгө макул болду, Судан болсо буга эбак эле ыраазы болгон эле. Бул баа Түштүк Судан талабына жакын болсо, Судан режиминин талап кылган баадан өтө алыс. Судан режими өзү талап кылган биринчи баанын төрттөн бирине жана талап кылган акыркы баанын жарымынан да азына макул болду. Муну менен бирге Судан режими Түштүк Судан мойнундагы карыздардын бир бөлүгү катары 4,9 миллиард доллар каражатты да талап кылып жаткан. Бирок, Түштүк Судан жооптуулары Судан режимине 3,2 миллиард доллар берүүгө ыраазы болушту, натыйжада, Судан режими дагы жан берип, ушул каражатты кабыл алды.

6 – Судандын жан беришиндеги эң кооптуу иш ушул, бул келишим Абией региону боюнча дагы да кооптуураак жан берүүнүн киришүүсү болуп эсептелет. Себеби, Судан режими ал жерде референдум өткөрүлүшүнө ыраазы болду жана буга чөйрө даярдоо үчүн бул региондон өз күчтөрүп алып чыгып кетти. Бул болсо, Судан режиминин бул региондон да баш тартууга даяр экенин түшүндүрөт. Референдумда кимдер добуш берүүгө акылуу экени үстүндө келишпестик орун алган. Себеби, Түштүк Судан бул добуш берүүдө мусулман Масирия уруусу катышуусун четке кагууда. Себеби, бул уруу ушул региондо эң көпчүлүктү түзөт. Түштүк Судан референдумда добуш берүүгө Динка уруусу акылуу деп бекем туруп алууда. Себеби, бул уруу Түштүк Суданга малай. Бул болсо, эгер, референдум мына ушул негизде өткөрүлө турган болсо, анын натыйжасы Абией регионун Түштүк Суданга өтөрүн түшүндүрөт. Америка нефть жеткирип берүү келишимине кол коюлушу үчүн басым өткөргөн соң, Түштүк Суданды өз чечиминен дароо баш тартууга мажбур кылган соң – акыйкатта болсо, бул маселе боюнча көптөн бери сүйлөшүү жүрүп, эки тарап эч кандай натыйжага жетишпеген эле, тескерисинче, бул келишим Судан делегациясынын өкүлү айткандай дээрлик мүмкүн эмес нерсе эле – Америка Судан режими тарабынан нефть маселеси жана Абией маселеси боюнча жан берүүлөргө барарына толук ишенет, буга кадыржам. Америка мамлекеттик катчысы Клинтондун айткан сөздөрү ушуну көрсөтүп турат. Ал мындай деген:

«Башка коркунучтар шартында Судан калкынын кызыкчылыгы жана анын жакшыраак келечекке карай умтулуулары үчүн бул кыйынчылыкты жеңип өтүү зарыл». Бул умтулуулар жана коркунучтар өзгөчө Абией регионунан тиешелүү. Себеби, Түштүк Судан бул регионду Судандан кесип алынган өзүнүн жер аянтына кошуп алууну катуу талап кылууда. Америка президентинин бул келишимди алкышташы – бул иш түндүк аркылуу нефть жеткирип берүү маселесин да артта калтырышына далалат кылат. Нефть жеткирип берүү маселеси чоң проблема эмес, себеби, аны Кения аркылуу жеткирип берүү да мүмкүн жана бул туурасында сүйлөшүү да жүргүзүлүп жаткан. Ошондуктан, Түштүк Судан өз нефтисинин түндүк аркылуу өтүшүнө көп деле муктаж эмесин сезип жаткан. Ошол себептен улам, өзү каалап жаткан баада бекем туруп алган. Африкалык ортомчу бул иш Абией региону боюнча чыр-чатакты чечүүгө байланыштуу экенин жана эки президентке буга тиешелүү нерселер туурасында өз ара келишип алуулары үчүн 22-сентябрга чейин мөөнөт берилгенин ачык-айкын көрсөтүп өттү.

7 – Жогорудагыларды карап чыккандан кийин мындай десе болот: Тышынан нефтиге тиешелүү болуп көрүнгөн бул келишим Түштүк Суданга бир нече пайдаларды алып келди. Бул пайдалардын ичинде нефтиге тиешелүүлөрү да жана башка нерсеге тиешелүүлөрү да бар: нефтиге тийиштүүсүнө келсек, Судан режими бул келишим менен Түштүк Судандын Судан нефтисинин 75%ына ээ болгонун расмий түрдө моюнга алган болот. Бул режим ушул нефтинин алынып өтүшүнөн түшкөн баа үстүндө гана сүйлөшүү алып барып жатат, нефтиге ээлик кылуудан болсо ага эч кандай үлүш жок. Эгер, келечекте Түштүк Судан ылайык көрсө, же Америка Судан режимине Дарфурга алакадар бирер иштен баш тартышы, же башка региондор жана маселелер туурасында баш тартышы үчүн басым өткөрмөкчү болсо, нефтини Кения тарапка буруп да жибере алат. Ошондо, Судан ар кандай төлөм алуудан да бүтүндөй куру жалак калат. Айрыкча, бул келишим үч жарым жылга чейин күчүндө болот. Ошондуктан, Түштүк Судан бир баррель нефть үчүн төлөнө турган бааны өзү сунуш кылган 9,10 долларга өтө жакын кылып, Судан режими талап кылган сандан болсо – ал 36 доллар же 22,20 доллар – абдан алыс белгиледи.

Түштүк Суданга түшө турган башка пайдаларга келсек, алар келечекте көрүнөт, бул пайдалардын башында Абией региону турат. Себеби, Судан режими бүткүл Түштүк Судандан эбак эле баш тартып болгон. Демек, Абиейден баш тартышы да божомолдон алыс эмес. Бул режим 2005-жылдагы түштүктүн бөлүнүп чыгышына алып келген Найваши келишими боюнча ушул региондо тиешелүү протокол алкагында референдум өткөрүлүшүнө ыраазы болгон. Ушул референдумда кимдер

катышуусу үстүндө гана келишпестик калды. Демек, кимде ким өз жеринин өз тагдырын өзү белгилеши боюнча референдум өткөрүлүшүнө ыраазы болгон соң, ал өз жеринен баш тартууга да ыраазы болот. Мунун тушунда көз боёмочулук кылып алдоо үчүн Түштүк Судан Кордофан түштүгү региону Көк Нилде чегараларды белгилеп чыгууга ыраазы болушу жана Хаглиг регионун Суданга таандык деп тан алышы ыктымалдан алык эмес, себеби, бул регионду Судандыкы деп 2009-жылы эл аралык коомчулук тан алган. Мына ошондон кийин Судан режими Абией регионунда референдум өткөрүп андан баш тартышынын акысына чыр-чатактуу жайларга чегаралар белгиленгенде Судан режими адамдарга чыгып өзүнүн жеңиштерге жана утуштарга жетишкенин айтып мактанат! Булардын баарынын ишке ашуусунун негизги фактору – Америка. Америка өзүнө көз каранды Судан режимине басым өткөрүүдө. Натыйжада, бул режими – Америка өзү ылайыктуу деп билген шарттарга карап буга олуттуу киришкенде – дагы жан берүүдө. Хартумдагы Судан режими кулоодон коркууда жана Америкадан башка коргоочуну көрбөй жатат. Ошондуктан, Американын талаптарына лаббей деп жооп берип, Исламий жерлерден – ал жерлерде яхудий мамлекетке окшогон мамлекет пайда болушу үчүн – оңой эле баш тартууда. Түштүк Судан мамлекети яхудий мамлекет менен бекем союздаш экенин жарыя кылды жана бул эки мамлекет бири-бирине сапар жасап башташты. Яхудий мамлекет менен Түштүк Судан ортосунда яхудийлер Түштүк Суданды каалаган жакка багытташына мүмкүнчүлүк берген, өзгөчө, Суданга каршы жол-жобо көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк жараткан келишимдер түзүлдү.

20-рамазан, 1433-х.
8-август, 2012-м.

Америка Дарфурга тиешелүү Доха келишиминен жүз үйрүдүбү?

Суроо: «Суна» 2014-жыл, 23-март күнү Судан республикасынын президентинин алдындагы улуттук эксперт Усман Даррордун төмөнкү сөздөрүн келтирди: «Американын Дарфурда тынчтыкка тиешелүү Доха документине карата позициясы Дарфур ичкерисиндеги чыныгы кызыкчылык ээлеринин позициясы жана каалоолоруна тескери келет...». Ал Кошмо Штаттардын коопсуздук кеңешиндеги өкүлү Саманта Пауэрдин айткан сөздөрүнө түшүндүрмө берген эле. Саманта 2014-жыл 10-мартта Аддис-Абебада Африка тынчтык кеңеши жыйыны алдында: «Доха документи эскирип, ага негизделүүгө болбой калды», - деген эле. Саманта Пауэр кеңешти Дарфур маселесин чечүү үчүн бир жаңы трибуна табууга чакырды. Белгилүү болгондой, Америка 2011-жылы 14-июнда мына ушул Доха документине кол коюунун артында турган эле. Бул Американын Доха келишиминен жүз үйрүгөндүгүн түшүндүрөбү? Андай болбосо Кошмо Штаттардын коопсуздук кеңешиндеги өкүлү Саманта Пауэрдин сөздөрүн кандай түшүнүүгө болот? Аллах сизди жакшылык менен сыйласын.

Жооп:

1 – Ооба, туура, Америка Доха келишимине кол коюунун артында турган жана бул үчүн күч жумшаган эле. Келишимден көздөлгөн максат, европалыктар таасирин алыстатуу болчу. Америка Дарфур маселеси тизгинин бир өзү кармап турууга аракет кылып, Франция жана Британияны бул маселеден алыстатууга, аларды жана алардын Чад жана Катардагы малайларын кол коюу ырасымдарында гана катышуучу жалган күбө кылып калтырууга о.э. аларды качкындарга зарыл болгон каражаттарды жана компенсацияларды төлөөдө гана катыштырууга аракет кылды. Айрыкча, Британия кызыкчылыгы үчүн белгилүү ролду ойноп жаткан Катарды ушундай абалга салууга аракет кылды. Америка аларга берген эң чоң рол аларды токтормдордун аткарылышын күзөтүү механизми болгон комиссиянын курамына киргизүү болду. Т.а. алар Американын Дарфурга тиешелүү документтеги токтормдорун аткара турган эл аралык күзөтүүчүлөр боло турган болушту. Ошого карабастан, Европа (Франция жана Британия) Американын кудум Судан түштүгүндө болгону сыяктуу Дарфурда да бир өзү кожоюн болуп алышына оңой эле ыраазы боло койбойт. Ошондуктан, Европа мейли келишимге карата өз позициясын жумшарткан болсо да, бул согушкердин бир аз дем алышы сыяктуу нерсе. Бул «дем алуу» качан гана Европа Дарфур тизгинин – ал тургай тизгиндин баарын болбосо да – дагы кайрадан өз ченгелинде кармап туруу мүмкүнчүлүгүн бере турган көрүнүштө бул келишимге жарып кирип ала турган бир ынгайлуу учурду тапканга чейин уланат...

2 – Бул документ Америка үчүн маанилүү. Ошондуктан, Америка аны салмактуу утуш деп эсептеди! Себеби, Америка бул келишимди акыркысы деп эсептебейт, тескерисинче аны Дарфурдагы кризистин туруктуу чечимин көздөй ташталган бир кадам деп эсептеди. Бул болсо, Америка анын артынан башка кадамдарды таштай тургандыгын кабарлап жаткандыгын түшүндүрөт. Америка Дарфурдун кеңири ыйгарым-укуктарга ээ болгон автономиялуу башкарууга ээ болушу менен эле чектелбеши мүмкүн. Тескерисинче, иш Дарфурдун Судандан бүтүндөй бөлүнүп чыгышына чейин жетет. Бул бөлүнүп чыгуу Дарфур калкына өз тагдырын өзү белгилөө туурасында кудум Найваша келишимине окшогон дагы бир келишимди пайда кылуу менен ишке ашырылат. Бул боюнча референдум өткөрүлгөнгө чейин жана мына ошондон кийин кудум Судан түштүгүндө болгону сыяктуу бөлүнүп чыгуу жүз бергенге чейин ушундай кылынат. Ошондуктан, демек Американын Доха документиндеги негизги беренелерден баш тартышынын эч бир ыктымалы жок. Себеби, бул документ Американын Дарфур маселесинде жеке кожоюн болуп алуу үчүн таштай турган кадамдарынын бири болуп эсептелет, анын артынан Америка жаңы кадамдарды таштайт...

3 – Бирок, эки иш жүз берди дейсиң, Америка ушул эки иштен улам өзүнүн Европаны Дарфур маселесине шерик кылууга жана Доха келишимин жаңыдан талкуу кылууга тоскоолдук кылбастыгын Европага уктурду. Бул нерсе алдамчы билдирүүлөр аркылуу ишке ашты. Европа бул билдирүүлөрдү кабыл алган күндө Доха келишими туурасында алыш-бериш гана болот. Бул алыш-бериш анын негизги беренелеринде эч бир өзгөрүшкө алып барбайт, тескерисинче бул беренелерди башка тараптарды ыраазы кыла турган көрүнүштө бир аз боёп-түзөлөт жана мына ошондон кийин бул келишимге кол коюлат. Ошол эки иш төмөнкүлөр:

Биринчи: Доха келишимине кол койгон Азаттык жана Адилеттүүлүк кыймылында келишпестиктер күчөп барууда. Ал тургай, бул кыймылдын төрагасынын саясий иштер боюнча орунбасары Ахмад Кабир Жибрилдин (ал Чыгыш Дарфур валийинин орунбасары) отставкага чыгышы жөнүндө арты-артынан кабарлар таркады. Кыймылдын башкы катчысы Бахр Идрис Абу Гарда бул келишпестиктерди тан алып: «Коопсуздук тартип-чаралары жана күн тартибиндеги башка маселелер аткарылышы дуушар болуп жаткан чоң коркунучтар шартында кыймылдын ичиндеги абал анчалык жакшы эмес», - деди. Ал «Доха тынчтык документине кол койбогон кыймылдар менен – алар да тынчтык процессине кошулушу үчүн – мамилелер болуп жатканын» көрсөтүп өттү. Себеби, Дарфурдагы бардык куралдуу кыймылдар тынчтык документине кол койгон күндө гана толук тынчтыкка жетишилет (Акыркы ирмем, 2014-жыл, 27-

февраль). Демек, бул кыймыл ынтымактуу эмес, тескерисинче ал адам санын көбөйтүү жана мүмкүн болушунча тезирээк белгилүү бир утуштарга жетишүү үчүн чогулган адамдар тобунан турат. Ошондуктан, ал да Судандагы калган козголоңчу кыймылдар сыяктуу. Себеби, бул кыймылдардын бардыгында бөлүнүп кетүүлөр жана келишпестик өкүм сүрүүдө. Себеби, бул кыймылдардын жетекчилери чет элдик күчтөр менен байланышкан болуп, бул жетекчилердин акча жана мансаптан башка кайгысы жок, аларды аракетке келтирүүчү фактор мабда да, пикирлер да эмес. Бул жетекчилер болгону, зулум жана жаман башкаруу себептүү пайда болгон адамдардын оор абалынан т.а. мамлекеттин башкарууга алсыздыгынан пайдаланышууда... Бул кыймылдар түздөн-түз колонизатор мамлекеттерге таянып иш жүрүгүзүүдө. Бул колонизатор мамлекеттер өзүнө малай боло турган жана өзүнүн колонизаторлук максаттарын ишке ашырып бере турган жаңы жетекчилерди чыгарууга аракет кылууда. Демек, Азаттык жана Адилеттүүлүк кыймылы ичкерисиндеги мына ушул келишпестиктер анын ынтымагына таасир кылууда. Ал башка козголоңчу кыймылдардан бөлүнүп чыккандардан Америка тарабынан түзүлгөн кыймыл болуп эсептелет. Адилеттүүлүк жана Теңдик кыймылы о.э. Судан Азаттык кыймылы сыяктуу европалыктарга көз каранды болгон башка кыймылдар өзүн четке алгандан кийин сүйлөшүүлөрдү алып барышы жана Доха документиине кол коюшу үчүн Америка тарабынан бул кыймыл түзүлдү.

Экинчи: Хартумдагы режимге каршы уланып жаткан саясий башаламандыктар. Бул башаламандыктар акыркы кезде ушунчалык тездей баштады дейсиз, бул абал тынчтандыруу чечимдерин издөөгө режим башчысы Умар Баширди мажбур кылды... Ал тынч эмес абалга түшүп калып бул абал аны Британияга малай жетекчилер менен байланышууга мажбур кылды, акыйкатта болсо, ал мурда аларды четтеткен эле! Бул болсо, режимде чечимдер калбаганына, анын кыйын абалга түшүп калганына жана саясий кырдаал ага каршы туруксуз болуп калганына далалат кылат.

4 – Европа (Британия жана Франция) бул эки иштен пайдаланып калды жана аны өзүнүн Судан түштүгү маселесинен четтетилгендигинин ордун толтуруу мүмкүнчүлүгүн бере турган, натыйжада Дарфур маселесине өз өкүмүн өткөрө ала турган же жок эле дегенде маанилүү чечимде ролго ээ болуп алышынын мүмкүнчүлүгүн бере турган бир ыңгайлуу учур деп билди. Ушуга ылайык, демек Европа малайлары Судан түштүгүндө Американын ал жердеги таасирин алсыратуу жана Американы ал жерде алек кылып коюу үчүн жан үрөп иш алып барышты. Бул малайлар Дарфурда да – Американы Дарфур проблемасы чечиминен

Европаны четтетпестикке мажбур кылуу жана мына ошондон кийин Европанын чечим туурасында салмактуу раыйы болушу үчүн – жаңы саясий абалды зордоп тыгыштыруу максатында иш алып барышты. Мунун Судан түштүгү жана Дарфур туурасындагы тафсилаты төмөнкүдөй:

а) Дарфур жөнүндө айта турган болсок, акыркы убакта көңүл бура турган өнүгүүлөр жүз берди. Себеби, Дарфурдагы кээ бир козголоңчу кыймылдар ал жердеги окуяларды курчутту. Бул мына ошол кыймылдар 2014-жыл, февраль айынын башында катуу чабуулдарды уюштуруп баштаган убакта жүз берди. Натыйжада, Түндүк Дарфур регионунун борбору Фашир туруксуз болуп калды, Түштүк Дарфур борбору Ньяла да туруксуз болуп калды. Бул эки шаардын калкын коркуу жана туруксуздук абалы курчап алды. Козголоңчулар Фаширден 60 км. алыстыктагы Товила регионун ээлегенден кийин ушундай кырдаал жүз берди. Ньяладан 50 км. алыстыктагы аймакта жайгашкан 45 айылга да куралдуу жамааттар чабуул кылышты. Мисалы, маалымат агенттиктеринин кабар беришинче, Доха келишимине кол койбогон Судан Азаттык кыймылы о.э. Азаттык жана Адилеттүүлүк кыймылы Хасканита жана Луайт «Жару Набий» региондоруна чабуул уюштуруп бул эки регионду ээлеп алышты. Бул эки кыймыл Маллитке жана валий Усман Кабирдин туулган жери Товишага да чабуул кылышты. Дарфур түндүгүнүн валийи Усман Юсуф Кабирге кол салынды. Кол салуу маалында анын айдоочусу жана сакчыларынын бири өлтүрүлдү. «Судан армиясы бул чабуул болгонун тан алып, аны каралады, Дарфурдагы козголоңчу Судан Азаттык кыймылынын жетекчиси Мини Арко Манавинин жалданмаларын бул аракетти ишке ашырууда айыптады, аларды тынчтык жана туруктуулукка зыян жеткирүүгө аракет кылууда, түндүк Дарфур вилаятындагы Маллит шаарынын жарандарын коркутууда айыптады. Ишенимдүү булактардын айтышынча, Кабир өткөн ишемби күнү (2014-жыл, 15-март) козголоңчулар чабуул кылган Маллит регионуна сапар кылган, калк болсо аны күтүп алууну четке каккан, ал шаардан кайтып жаткан убакта ал түшкөн автомашиналар колоннасы куралдуу буктурмага дуушар болгон». (Саудиянын Ватан газетасы, 2014-жыл, 18-март). Бир нече мамлекеттердин аскерлеринен түзүлгөн тынчтык орнотуучу күчтөрдүн – Америка өкүлү көрсөтүп өткөндөй – бул чабуулдарга тоскоолдук кыла албагандыгы бул окуяларды дагы да кызуу түс алдырды. Себеби, бул күчтөрдүн бардыгы эле Америкага көз каранды болбостон, алардын арасында европалыктарга көз каранды болгон күчтөр да бар. Ошондуктан да Америка өкүлү бул күчтөрдүн ролун жана алардын европалыктарга көз каранды козголоңчу кыймылдар келтирип

чыгарган акыркы окуялардын өркүндөп кетишине жол койбостугу керек болгон өз милдетин аткарбагандыгын сынга алды.

б) Судан түштүгүндө болсо Дарфур окуялары акыркы айларда англистер малайы Риек Мачар Америка малайы Салва Киирге каршы козголоң көтөргөн окуялар менен бир мезгилге туура келди. Бул козголоңдагы деле уланууда жана Американы тынчсыздандырууда, Америка азыркыга чейин ага чек коё албады...

Ошентип, Доха документине кол коюлгандан берки салыштырмалуу тынчтыктан кийин Дарфурда согушту жаңыдан күчөтүү үчүн Европа (Британия жана Франция) өзүнө малай болгон козголоңчу кыймылдарды аракетке келтирди... Бул кыймылдардан Европанын аларды пландаштырганы анык көрүнүп турат. Максат, Доха документине кол койбогон кыймылдарды таасирдүү көрүнүштө шерик кылууга жана алардын майданга дагы кайтышына көнүүгө мажбур кыла турган бир жаңы саясий абалды пайда кылуу. Бул козголоңчу кыймылдардын европалыктар тарабынан даярдалган план менен аракетке келгенин Судан Азаттык кыймылынын маалымат иштери жана коомчулук мене байланышуу Манави канатынын төрагасынын жардамчысы Убайда Абдуллах Таишийдин айткан сөздөрү тастыктап турат. Ал: «Кыймылдын Дарфур регионундагы жеңиштери жаңы саясий абалды орнотту», - деди. (Судан Трибун баракчасы, 2014-жыл, 18-март).

5 – Булардын бардыгы Американы өзүнүн өкүлү аркылуу Америка Доха келишимин дагы сүйлөшүүлөр столуна коюуга жана бул документке кол койбогон козголоңчу кыймылдардын Доха документи бекер кылынышы менен же андагы негизги беренелерге өзгөртүү киргизилиши менен өздөрү үчүн дароо бир «таасирдүү» рол болушу туурасындагы каалоолорун кабыл алууга даяр экендигин Европага уктуруу үчүн мына ушул билдирүүлөрдү берүүгө мажбур кылды... Акыйкатта болсо, түпкүлүгүндө Американын бул документтеги негизги кең көлөмдүү пландарга бекем жабышып алганы жакшы белгилүү. Себеби, Америка бул документти өзүнүн Дарфурду бөлүп таштоого тиешелүү долбоору жолунда ташталган биринчи кадам жана маанилүү бир утуш деп эсептейт. Билдирүүдөн максат болсо, Доха келишимине кол койбогон кыймылдар – качан бул келишимге бир аз оңдоп-түзөтүүлөр киргизилгенден кийин – ага кол коюу үчүн келгенге чейин аларды майданга киргизип туруу үчүн бир алдоо гана. Америка өкүлү Пауэрдин Аддис-Абебада Африка тынчтык жана коопсуздук конференциясында «Доха документи эскирип, ага негизделүүгө болбой калды...» деп айткан мына ушул сөздү өзүнүн расмий билдирүүсүнө киргизбегендиги Американын Дарфурда тынчтык орнотуучу Доха документиндеги кең көлөмдүү пландарды алып таштоону каалабастыгына далил болот. Пауэр

бул расмий билдирүүнү эки күндөн кийин чыгарды жана ал «Америка тышкы иштер министрлигинин сайты IP Digital»да 2014-жыл, 14-март күнү басылып чыкты. Пауэрдин мына ошол конференцияда сүйлөгөн сөзү Америка тышкы иштер министрлигинин расмий сайтында адаттагыдай басылып чыкпады, тескерисинче, Пауэрдин ошол конференцияда айткан сөздөрүн өз ичине алган бир жаңы мазмундагы билдирүү коюлду, анда болгону мына ошол сөз гана жок! Бул болсо, сөз оюну болуп жаткандыгын көрсөтүп турат. Себеби, Пауэр мына ошол сөздү айтты, бирок, аны тышкы иштер министрлигинин сайтында айтпады. Ал расмий позиция болуп эсептелип калбасын үчүн айтпады, себеби, бул сайтта басылган нерсе Америка администрациясынын саясатын түшүндүрө турган бир расмий кайрылуу болуп калат. Ошентип, демек Доха документи Америка утуштарынын бири болуп, бул документ Американы Дарфур маселесине – бул маселеде бир өзү кожоюн болуп алышы үчүн – бекем жабышып ала турган кылып койду. Бул документ 2006-жылдагы Абужа келишими жана 2009-жылдагы Адилеттүүлүк жана Теңдик кыймылы менен түзүлгөн чөйрө келишими сыяктуу Европанын колу бар келишимдерди бекер кылды. Ошондуктан, демек Американын бул документтеги негизги беренелеринен баш тартышы ыктымалдан алыс. Америка бул документтин артынан кудум Найваша келишимине окшоп, Дарфурдун өз тагдырын өзү белгилөөсүнө тиешелүү толук тынчтык келишимин түзүүнү пландаштырууда.

6 – Америка өкүлү айткан сөздөргө Судандын нааразылык билдирүүсү болуп көрүнгөн нерсеге келсек, бул билдирүүлөр көз боёмочулуктан башка нерсе эмес. Булардын бардыгынан максат, Америка токуган жалганды толуктоо гана. Америка ушул аркылуу европалыктарга Европа жана анын малайларын ыраазы кыла турган планды – ал тургай бул план Судан режимин ыраазы кылбаса да – даярдап жаткандай болуп көрүнмөкчү. Мындан максат, Американын чындап эле Европаны өз малайларын Доха документи боюнча сүйлөшүүлөрдө катышууга үндөөгө чакырып жатканына ишенимин пайда кылуу. Америка эгерде Европа малайлары бул сүйлөшүүлөрдү кабыл ала турган болушса алардын бул келишимди боёп-түзөө менен алек болуп калышын, ал жерине өзгөртүү киргизүү, бул жерине киргизбестик, кабыл алуу жана четке кагуу үчүн узак убакыт кетишин жана мына ошол убакта козголоңчулардын аскерий кыймылдары тарыхка айландаган күндө да токтоп, тынчып турушун жакшы билет! Бул сүйлөшүүлөр чөйрөсүн булгабаш керек деген шылтоо менен болот. Судан режиминин Америка өкүлүнүн сөздөрүнө нааразы болгону бир куру ызы-чуудан башка нерсе эместигин ушул өкүлдүн өзү 2014-жыл, 14-мартта өзүнүн билдирүүсүндө айткан нерселер анык көрсөтүп турат.

Себеби, Америка өкүлү ошол билдирүүсүндө Судан өкмөтүнүн саясий диалогго даяр экендигин айтып, куралдуу топторду толук тынчтык саясий чечимине жетишүү максат кылынган ушул саясий диалогго катышууга чакырды. Өкүлдүн 2014-жыл, 14-мартта басып чыгылган билдирүүсүндө төмөнкүлөр келди: «Биз Судан өкмөтү январь айында саясий диалогго башчылык кылууга даяр экендигин билдиргендигин албетте эсепке алабыз. Бул диалогдо саясий катмардагы бардык активдүү күчтөр о.э. зомбулукту четке кага турган куралдуу жамааттар катышат... Биз бардык куралдуу топторду, ошону менен бирге Судан өкмөтү колдоп-кубаттап жаткан жарым аскерий жамааттарды да бардык зомбулук чабуулдарына чек коюуга жана Судандагы кандуу жаңжалдарды, ошону менен бирге Дарфур боюнча сакталып калып жаткан келишпестиктерди чечүүгө тиешелүү толук тынчтык чечимине жетишүү максат кылынган саясий диалогдо катышууга чакырабыз...» (Америка тышкы иштер министрлигинин сайты IP Digital, 2014-жыл, 14-март). Бул болсо, Судан режими менен Америка ортосунда толук келишим бар экендигин жана Америка сыртынан Судан режимине каршы кудум мына ушул кыймылдар тарабында болуп көрүнмөкчү экендигин, кудум мына ушул кыймылдар өз чабуулдарын токтотуп, Америка көзөмөлү астында болуучу режим менен сүйлөшүүлөргө келиши үчүн режимдин бул кыймылдардын талаптарыга моюн сунушун каалап жаткандай болуп көрүнмөкчү экендигин көрсөтүп турат.

7 – Тьянак: Америка өкүлүнүн Доха келишимине каршы айткан сөздөрү, болгону, бир алдоо гана. Максат, Европа жана анын малайларын Америка аларды Дарфур проблемасы чечимине шерик кылууну олуттуу каалап жатканына ишендирүү жана Доха келишиминин Дарфур проблемасын чечүү үчүн чогула турган топтор ортосунда бардыгынын ыраазылыгы менен жана эч бир тарапты четтетпестен талкуу кылынышына ыраазы экендигин уктуруу... Түпкүлүгүндө болсо, Америка Доха келишиминдеги негизги кең көлөмдүү пландарга бекем жабышып келүүдө жана өзүнүн билдирүүлөрү менен өзүн олуттуу кылып көрсөтмөкчү, өзүн Европа жана бул келишимге кол койбогон кыймылдар кызыкчылыктары тарапкечи кылып көрсөтмөкчү... Аларды буга ишендирүү үчүн кудум Судан режими менен келише албай жаткандай көрүнүп мына ушул билдирүүлөрдү берди! Ошондуктан, булардын бардыгы – айтып өткөнүбүздөй – Европа жана анын малайларын алдап, аларды Дарфур проблемасын чечүү келишими туурасындагы саясий сүйлөшүүгө тартуу. Мына ошондон кийин сүйлөшүүлөр чөйрөсүн булгабастык деген шылтоо менен козголоңчу кыймылдардын Дарфурдагы куралдуу иш-чараларын токтотууга мажбур кылуу.

Мусулмандар маселелеринде колонизатор кафир мамлекеттердин кожоюн болуп алганы өтө өкүнүчтүү. Бул нерсе мусулмандар өлкөлөрүндөгү залым, малай акимдердин көз алдында болуп жатат. Бул колонизаторлор Ислам жана анын калкына каршы ачыктан-ачык айла-амалдарды кылышууда. Мусулмандар өлкөлөрүндөгү бирер аким буга жок деп каршы чыгууга батына албай жатат!

﴿ذَالِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ﴾

«Мына ушул. Албетте, Аллах кафирлердин айла-амалын алсыз кылуучу Зат» [8:18]

23-жумадул-аввал, 1435-х.

24-март, 2014-м.

Судандагы митингдер жана анын оң-сол тарабы

Суроо: Суданда каршылык митингдери эки айдан тынчыбай уланып келе жатат. Бул экономикалык кырдаалдын начарлашы натыйжасынан келип чыктыбы? Же бул каршылык митингдери, Америка мамкатчысынын орун басары Жон Салливан 2017-жылы ноябрда Хартумга иш сапары менен келгенден кийин Хартум менен Вашингтондун ортосундагы алакалардын чыңалуу себебинен келип чыктыбы? Ал Судан тарап менен сүйлөшүү учурунда Баширдин талапкерлигин 2020-жылкы шайлоодо кайра көрсөтүлбөшүн сунуштаган. Башир буга теригип Америкага моюн толгоо ирээтинде Орусияга иш сапары менен барып аскерий база ачууга макулдук берди. Ошол себептен улам Америка Баширди алмаштырууга чечим кылып, аны экономикалык жактан кысмакка алып, ага экономикалык жактан жардам берип жаткандардын, айрыкча Саудиянын жардамын андан тосуп койдубу? Кийин Содик Махдийдин митингди колдоосу Британиянын да мында колу бар экендигин билдиреби? Узун суроо бергениме үзүр сурайм. Аллах ыраазы болсун.

Жооб:

1. Ооба Америка ТИМинин орун басары Жон Салливан 2017-жылы 16-ноябрда Суданга иш сапары менен барды. Судандын ТИМи, Финансы министри, Куралдуу күчтөрдүн штаб башчыларынын бириккен комитетинин төрагасы, Судандын Улуттук чалгындоо кызматы жана Ички иштер министрлигинин өкүлдөрү менен жолукту. Мындан тышкары, Америкада Судан элчилигинин утурумдук өкүлү, ошондой эле диний жетекчилери менен жабык отурумда жолугушту. Кийин Куран Карим Университетинин шейиттер залында Американын Судан жаатындагы саясаты тууралуу сөз сүйлөдү. «Жон Салливан Судандын «Судан Таймс» сайтына берген маегинде Судан өкмөтүнөн кээ бир мыйзамдарды кайра карап чыгууну же жокко чыгарууну талап кылды. Мисалы: муртадга (динден кайткандарга) карата өлүм жазасын колдонууну алып салуу, «жалпы мыйзамдын ичиндеги кийимге тиешелүү беренени» алып салуу. Бул мыйзамдын негизинде адепсиздик көрүнүштө кийинген аялдар бул мыйзамдарды аткаруучу коопсуздук кызматкерлери тарабынан балак урулуп жазаланат. Ошондой эле Судандын жаңы баш мыйзамын жазууда бардык диндердин эркиндигин сактоого чакырды» («Судан Трибуна», 2017.11.18.).

2. Дагы кээ бир жылчып чыккан маалыматтарда Жон Салливан Баширден 2020-жылкы шайлоодо талапкерлигин көрсөтпөшүн талап кылган. Буга Башир ыраазы болгон эмес. Андан кийин эки тарап ортосундагы алакаларда чыңалуу жүз берди (деп айтылды). Бирок, бул

акыйкаттан алыс. Анткени, Башир өз кожоюну Америкага түздөн-түз каршылык көргөзүүгө чамасы жок. Ал мамбашчылыкка талапкерлигин койбойт, Америка ыраазы болсо гана койот. Эгер, Башир Американын көрсөтмөлөрүнө моюн толгоп 2020-жылкы шайлоодо талапкерлигин көрсөтүп дагы бийликте калууну каалап жатат деп ала турган болсок, анда Америка 1989-жылы 30-июнда Баширдин өзүн ыңкылап аркылуу бийликке алып келгендей, аны ыңкылап аркылуу бийликтен алып салмак. Ошондой эле, Америка жооптуусу Баширден 2020-жылда талапкерлигин көрсөтпөшүн талап кылгандыгы тууралуу маалыматтар коомдук маалымат каражаттары тарабынан байма-бай тарай баштаган учурда Судандын ТИМи Ибрахим Гандур муну четке кагып мындай деди: «Америка Суданды терроризмди каржылоочу мамлекеттердин тизмесинен чыгаруунун акысына Баширди 2020-жылга белгиленген шайлоодо талапкерлигин көргөзбөө шартын койгон жок», дагы мындай деди: «Биз Америка ТИМинин орун басары Жон Силливандын акыркы жолку Хартумга жасаган иш сапары алкагында адам укуктары жана дин эркиндиги боюнча талкуулаштык» («Кудус Арабия», 2017.11.14.). Кийин бул иш сапар чыңалууга эмес, тескерисинче жамдашууга далалат кылгандыгы көрүнүп турат. Салливан бул иш сапары учурунда мамлекеттин ар тармактуу өкүлдөрү менен жылуу жоолугушууларды өткөрдү! Америка администрациясы 2017-жылы 26-сентябрда Судан жарандарына карата каттамдык тыюуну алып салгандан кийин, ошондой эле 2017-жылы 6-октябрда жыйырма жылдан бери Суданга карата киргизилген кээ бир экономикалык санкцияларды алып салгандан кийин бул иш сапар орун алды. Бул иш сапарда көздөлгөн максат Баширдин талапкерлигин талкулоо болгон эмес, негизги максат Суданды «терроризмди колдоп коргогон мамлекеттердин» тизмесинен чыгарууга каратылган. Ошол үчүн Америка Суданды бул тизмеден чыгаруу үчүн кээ бир шарттарды койду. Ал шарттар жогоруда «Судан Трибуна» маалыматында айтылып өттү. Бул бир тараптан, экинчи тараптан Башир Салливандын иш сапарынан он күн өткөндөн кийин талапкерлигин койбоо тууралуу мурда айтып жүргөн убадасын кайра жаңылады. «Судандын мамбашчысы Умар Башир биринчи күнү мамбашчылыктын экинчи мөөнөтү айгына чыккандан кийин 2020-жылда тарапкерлигин койбостугу тууралуу мурдагы убадасын дагы кайталады. Башир бул сөзүн өкмөттүк эмес Судан жаштарынын Улуттук союзунун жетинчи жалпы жыйынында айтты» («Халиж Онлайн», 2017.11.06.). Бирок, ошондой болсо да Судан сыяктуу өлкөлөрдө убадасынан кайтуу көнүмүш адат. Бирок, Америка менен Судан тараптын кызматташууларынан көрүнүп тургандай, билдирүүлөрдө бул иш сапардагы максат Баширди талапкерлигин койдурбоо эмес экендигин

көргөзүп турат. Америка менен Судан тарап бул иш сапардан кийин да, каршылык минтингдеринен кийин да өз кызматташууларын улантып келе жатышат. Судан 1993-жылы «терроризмди колдоп коргогон» мамлекеттердин тизмесинен киргизилген. Ал эми, бул иш сапардын максаты Суданды бул тизмеден чыгарууга каратылган. Анткени, 1997-жылы Суданга карата киргизилген экономикалык санкцияларды Трамтын администрациясы алып салгандан кийин Судандын бул тизмеден чыкпай турушу уланып жатат. Америка Суданды бул тизмеден чыгаруу үчүн Суданга экинчи этапты аткарууга шарт койду. Ал этапта Судан «терроризмге каршы күрөшүү» жаатында жигердүү иштерди алып баруусу жана адам укуктарын, дин эркиндиктерин камсыздоонуу күчөтүүсү шарт.

3. Ошондой эле, Жон Салливандын 2017-жылы 16-ноябрдагы иш сапары 2018-жылы 19-декабрда башталган каршылык минтингдерине түрткү берген жок. Анткени, Американын позициясы иш сапардан кийин да, митингдерден кийин да митингчилер тарабында эмес, Судан өкмөтү тарабында болду. Билдирүүлөр жана кызматташуулар ушуга ишаара кылып турат. 2019-жылы 17-февралда Хартумга Америка мамбашчысынын Африка боюна атайын кеңешчиси Сирил Сартр иш сапары менен келди. Аны АКШ улуттук коопсуздук кеңешинин Африка боюнча департаментинин мүдүрү Даррен Серайл коштоп жүрдү. Анын иш сапары 2019-жылы 20-февралда аягына чыкты. Америка мамбашчысынын Африка боюнча атайын кеңешчиси Сирил Сартр Республикалык сарайдагы жолугушуудан кийин берген билдирүүсүдө мындай деди: «Менин мамбашчынын жардамчысы менен жолугушуум натыйжалуу жана жемиштүү болду. Суданды терроризмди колдоп коргогон мамлекеттердин тизмесинен чыгаруу тууралуу жүрүп жаткан эки тараптуу сүйлөшүүлөрдү улантуу үчүн келгем». Сирил баса белгилеп мындай деди: «Өкмөт чоң сабырдуулук менен саясий чечим табууга жете алат. Суданга сырттан эч кандай чечим тыгыштырылбайт. Эки тарап тыгыз кызматташуу алкагында күчтүү шериктештик жолун табат» («Sunrise News», 2019.02.18.). Ушулардан көрүнүп тургандай, иш сапар минтингдердин келип чыгуусуна түрткү болгон жок. Тескерисинче, бул иш сапар Америка Баширдин өкмөтүн колдоого алып жаткандыгына далалат кылат. Суданга сырттан эч кандай чечим тыгыштырбоо жана Суданды «терроризмди колдоп коргогон» мамлекеттердин тизмесинен чыгаруу үчүн Америка коюп жаткан шарттар аркылуу Америка Судан өкмөтүн колдоого алып жаткандыгына далалат кылат.

4. Ал эми, Америка малайларынын позициясы да митингдерди эмес, өкмөттү колдоого алып жатат. Башкача айтканда, суроодо келгендей эмес, өкмөттү колдоого алып жатат.

Ал төмөнкүчө:

А. Саудия: Саудия Йеменде коалициялык аскерий иш-чара башталгандан бери Судандын айыл чарбасына жаңы инвестицияларды жаткырууну улантууда.

«Саудия 2016-жылы Суданга инвестиция салган эң ири араб өлкөсү болуп калды. Анын инвестициясы 15 миллиард долларды түздү. Бул инвестиция көбүнчө тоют, буудай жана жүгөрү өстүрүү жаатына сарпталды. Ошондой эле, Хартумдун экономикасын колдоого алды» («Халиж Онлайн», 2017.07.17.). Саудиянын элчиси «Саудиянын Суданга салган инвестициясынын чыныгы көлөмү 12 миллиард доллардан ашкандыгын» баса белгиледи. («Portal» сайты, 2018.12.03.). Ошондой эле «Судан биринчи күнү 2018-жылы 7-майда Саудия менен беш жылдык мөөнөтүндө мунай келишимине жетишкендигин билдирди» («Судан Трибунал», 2018.05.07.).

Саудия министирлер делегациясы 2019-жылы 24-январда Хартумга иш сапары менен барышты жана ал жакта Судандын мамбашчысы Башир менен Судандагы кырдаал тууралуу талкуулашты. Саудия соода министри Маджид ал-Касаби басма сөз жыйынында мындай деди: «Саудия делегациясы Судан менен экономикалык алакаларды чыңдоо жана соода алмашууларды көбөйтүү негизинде Малик Салмандын багыттоосу менен барды». Дагы кошумчалап: «Малик Салман Судандын коопсуздугу жана туруктуулугу Саудиянын коопсуздугу жана туруктуулугу болуп саналарын, ошондой эле Судан башка мамлекеттер сыяктуу эле Саудия менен алака кылууга укуктуулугун баса белгиледи», - деди. («Ватан Мисрий», 2019.01.26.).

Ушундан айкын болуп тургандай, Саудия Суданга карата жардам колун үзгөн жок.

Б. Ал эми, Мисир башка тараптан мамы болду. Башир 2019-жылы 27-январда Мисирге иш сапары менен барды. Сиси аны аэропорттон өзгөчө меймандостук менен тосуп алды. Мындан көрүнүп тургандай, Америка Баширден кол үзүүгө чечим кыла электиги көрүнүп турат. Анткени, эгер андай болбосо Сиси Баширди мындай маанайда тосуп алмак эмес. Себеби, ал Америка малайы. Судандын Мисирдеги элчиси бул иш сапарды баалап мындай деди: «Бул иш сапар өз убагындагы маанилүү иш сапар» («Сабаах Мисир», 2019.01.27.). Маалым болгондой, 2018-жылы 25-октябрда Сиси 12 министиринин коштоосу менен Суданга иш сапары менен барып 12 келишимге колгондон кийин 2018-жылы 6-ноябрда Башир Мисирге зыярат кылып Сиси менен жолуккан. Андан кийин каршылык митингдери башталган. Мисирдин ТИМи Самих Шукри жана чалгындоо кызматтынын башчысы менен биргеликте Суданга иш сапары менен барып мамбашчы Башир жана эки кесиптештери менен

жолугушкан. Жолугушуудан кийин Саамих Шукри мындай деди: «Судан азыркы кырдаалдын жолун табаарына Мисир терең ишенет. Мисир ар дайым Суданга көмөкчү болууга даяр. Судандын коопсуздугу жана туруктуулугу Мисирдин коопсуздугу жана туруктуулугу болуп саналат» («Баваабату Мисир», 2018.12.27.). Мындан айкын болуп тургандай, Мисир Суданды колдоосун улантып жаткандыгы көрүнүп турат.

Г. Ал эми, жергиликтүү жагынан алып карала турган болсо, Американын жергиликтүү күчүнүн маанилүүсү бул армия. Каршылык митингдери учурунда армия Башир тарабында болуп, анын бийлигин коргоо позициясында болду. Армия өз баянатында мындай деди: «Элдин жана жарандардын коопсуздугун, саламаттыгын, канын, мал-мүлкүн сактоону Армия берилгендик менен аткарат» («Арабия Пост», 2018.12.23.). Судан куралдуу күчтөрүнүн штабынын жетекчиси Камал Абдул-Мааруф генерал жана полковник чининдеги офицерлерге кайрылуусунда мындай деди: «Армия өлкөнү күмөндүү сырткы уюмдардын агенттерине жана сепартисттердин колуна салып бербейт» («Мисир арабия», 2019.01.30.). Ушундан маалым болуп тургандай, армия Баширди колдоого алып жатат. Ошондой эле, армия жана коопсуздук күчтөрү башка тармактары да ушундай позицияда турат. Өзгөчө, ыкчам күчтөрдүн жетекчиси Мухамеда Хамдана Дуклу Хамидати анын күчтөрү кандай гана ач көз, кара өзгөй күчтөр болбосун, ага каршы турууга даяр экендигин баса белгиледи («Масиироту Нет», 2018.12.26.). Ошондой эле, Судан коопсуздук чалгындоо кызматтынын мүдүрү Салах Кош парламенттеги кыска билдирүүсүндө мындай деди: «Майданда көптөгөн демилгелер болууда. Бирок, баардыгы билип койо турган нерсе ушул, бул демилгелердин кайсы бири учурдагы мыйзамдуулуктан чыгып кете турган болсо, ага орун жок» («Ал-жазира нет», 2019.02.21.). Америка 1969-жылдагы Нимейри ыңкылабынан бери Суданда ыңкылап кылууда Судан армиясын колдонууну адат кылып алган.

5. Ал эми, оппозицияга келсек, «Умма» партиясынын лидери Ал-Садик ал-Махди үчүнчү күнү митингчилерди бардык тараптар катыша турган жаңы өкмөттү түзүүгө чакырды. Ал «өлкөдөгү элдик митингди колдой тургандыгын, бирок анын партиясы буга катышпай тургандыгын» айтты... («Би-Би-Си», 2018.12.22.). Бирок, митинг токтобостон улангандыгын көргөндөн кийин өз тандоосун жарыялады. ««Умма» партиясынын лидери жана «Судан чакырыгы» коалициясынын төрөгасы Ал-Садик ал-Махди бийликти кулатуу үчүн элдик кыймылды колдоорун билдирди. Ошондой эле, мамбашчы Умар Баширди бийликтен кетүү талабын койуудан мурда демонстранттарды өлтүрүүнү токтотууга чакырды» («Судан Трибунал», 2019.01.25.). Башкача айтканда, ал митинг башталгандан бери эки айдан ашык убакыт өткөн

соң аны пайдаланып кетүүгө чамына баштады. Маалым болгондой, Ал-Садик ал-Махди Англияга малай. Ал 1986-89-жылдары Судан өкмөт башчылыгын аркалаган. Кийин аны ордуна Башир козгоду. Кийин өкмөткө таандык профсоюз уюму сыяктуу эле Судан кесипкөйлөр биримдигин түздү. Бул кесипкөйлөр биримдигине Махди аркылуу Европа таасир кылды. Махди бул уюмду өкмөт ээлик кылган профсоюз уюмдардын ордун баса тургандай кылууга аракет жасады. Аны сыртан башкаргандар Европада болушту. «Аны сыртан башкаргандардын ысымдары маалымат каражаттарында да айтылды алар: Мухаммед Асбат Францияда болду, доктор Сара Абделжалил Англияда болду» («Би-Би-Си», 2019.01.24.). Ошондой эле каршылык митингдерине илманий (динсиз) багыттагылар да кошулду жана таасири жок башка кыймылдар да аралашты. Бул чогулуштарга Британия айрыкча Ал-Садик ал-Махди партиясына чоң таасир өткөрдү. Бирок, бул таасир иш жүзүндө өзгөрүү жасоого кудуретсиз. Бирок, митингдин улануусу Англиянын митингден пайдаланып кетүү тажрыйбасына салым кошуп жатат. Ошондуктан, Махдинин партиясы минтингди колдой турган билдирүүнү берүүнү создуктурду, себеби ал Башир митингди алгачкы күндөрү эле токтотуп койот деп ойлогон. Качан митинг токтобостон улана баштаганда ал өз багыттын белгилей баштады! Кийин митинг эки айдан ашыгыраак убакыттка созула баштаганда Махдинин да чырпыгы катуулап Баширдин бийликтен кетүүсүн талап кыла баштады. «Махди жаңы системага өтүү жаатында анын майда баратын талкуу кылуу үчүн оппозиция менен жолугушууга даяр экендигин билдирди» («Спутник», 2019.03.02.). Мына ушундайча бийлик митингди токтотууга кудурети келбей жаткандан пайдаланып британиячылдардын кубаты өсүп жатат. Ошондуктан, Америка муну эске алды. Америка Башир менен биргеликте кандай гана күтүлбөгөн кырдаал болбосун, бул митингдерди жеңип өтүү үчүн өкмөткө шериктеш кээ бир партияларды өкмөттөн чыгарып, кийин аларды оппозиция кылууга келишишти: «Умма партиясынын жетекчиси Мубарак ал-Фадил өкмөт курамынан чыккандыгын жарыялады» («Nileine» сайты, 2018.12.28.). Ошондой эле Гази Салах ад-Дин да чыккандыгын жарыя кылды. «Гази Салах ад-Дин пресс-конференцияда Реформаторлук кыймылы мыйзамчылык межлисинен өзүнүн баардык өкүлдөрүн чакыртып алгандыгын айтты» («Сава» кабар агентиги, 2019.01.01.). Гази Салах Өзгөрүү Улуттук Фронтунун төрөгасы болуп шайланды. «Өзгөрүү Улуттук Фронтунун генералдык ассамблеясы доктор Гази Салах ад-Динди фронттун межлисинин жетекчиси кылып шайлады» («Халиж 365», 2019.02.14.). Буга кошумча митингдин күчөшү жана Европанын андан пайдаланып кетүү үмүтү Баширдин өзгөчө кырдаал абалын киргизүүгө жол ачып берди. Башир 2019-жылы 22-

февралда өзгөчө кырдаал абалын киргизди. 2019-жылы 28-февралда Америка менен тыгыз байланышта болгон Миргани партиясы да өкмөт курамынан чыкты. «Мухаммед Усман ал-Миргани жетектеген Демократия юнионисттикалык партиясы төртүнчү күнү Улуттук Конгресс партиясы менен бирге кол койгон баардык макулдашуулар аягына чыккандыгын билдирди» («Айнул Ахбария», 2019.02.28.). Кийин Башир тарабынан жаңы кадамдар ишке салынды. Башир каршылашпаган тараптар менен бейтарап багытта экендигин билдирди. «Судандын мамбашчысы Башир өзүнүн отуз жылдык башкаруусунун натыйжасында келип чыккан оор кризиске чечим таба албай, андан качуу максатында Улуттук Конгресс партиясынын жетекчилигин өзүнүн орун басарына өткөрүп берди». Партия Баширдин бул чечимине түшүндүрмө берип мындай деди: «Өлкө башчысы баардык саясий күчтөр бирдей баланста болушу үчүн ушундай кадамга барды» («Жакынкы Чыгыш онлайн», 2019.03.01.). Башир бул кадамы менен башкаларды алдагандан мурда өзүн алдап жатат. Ал өлкө башчысы болуп туруп кантип бейтарап болот. Анын партиясы башкаруучу партия? Жада калса, ал партия жетекчилигине башка адамды койгон күндө да бул кагаз түрүндө гана нерсе, андан башка нерсе эмес?!

Митингдерди тынчтандыруу аракеттеринин бардыгы оппозицияга таасир өткөрүү жана митингди жайгаруу болуп саналат. Айрыкча, азыр бийликте оппозицияны жеңип өтүүгө күчү бар. Эгер, бийликтин бул күчү кудуретсиз болсо, анда ал оппозиция жетекчилигин колго алууга же ага таасир өткөрүүгө аракет кылат, анын натыйжасында Американын кожоюндугу өзгөрүүсүз калат.

6. Ал эми, 2017-жылы 22-ноябрда төрт күнкө созулган Баширдин Москвага жасаган иш сапары, башкача айтканда Салливандын Суданга болгон иш сапарынан алты күн өткөндөн кийинки иш сапарына келсек, Башир бул иш сапарын Орусия алдында Америкага наарызылыгын билдирүү үчүн кылган жок. Тескерисинче, бул иш сапарын Америка ыраазылыгы негизинде жасады. Буга далил: «Үчүнчү күнү Судан гезити Хартум менен Вашингтон ортосунда орун алган келишим тууралуу маалымдады. Бул келишим Умар Баширдин Орусияга бара турган учагынын аба жолун камсыздап берүүнүн акысына Судан тарап Америка администрациясы талап кылып жаткан талаштуу мыйзамдарды жокко чыгарууну кабыл алуу зарылдыгын камтыды. Бул келишим Баширдин Москвага биринчи иш сапары башталышына туура келди. «Ал-ракуба» газетасынын маалыматында: «Жон Салливандын Хартумга болгон иш сапарында Америка Суданга сунуштаган диний эркиндик, айрыкча муртад, мурас өкүмдөрүн жана аялдардын адепсиз кийинишине тиешелүү өкүмдөрдү жокко чыгаруу тууралуу сунуштарына Судан

макулдук берсе, анын акысына Судан бийлиги Салливандан Баширдин Москвага бара турган учагы зыянга учурабашы тууралуу кепилдик алды» («Masrawy», 2017.11.22.). Ошондуктан, маселе Америка тараптан чечилбегенде Башир Саудия аба жолдорун пайдалана алмак эмес. Анткени, Саудияга кожоюндук кылган колонизатор мамлекет анын аба жолдоруна да таасир кылат. Англияга малай падыша Абдулланын учурунда 2013-жылы Британия Баширдин Иранга баруусун каалаган жок, анткени Англия Иран мамбашчысынын инаугурациясына көптөгөн мамлекет жетекчилери барып Ирандын кадыр-баркы көтөрүлүшүн каалаган жок. Ошондуктан, Саудия Британия каалоосуна ылайык Баширдин учагына өз аба мейкиндигинен өтүүсүнө уруксат бербеди. «Расмий Судан Судан мамбашчысы Иран мамбашчысынын инаугурациясына катышуу үчүн Тегеранга баруусунда Саудия аба мейкиндиги аркылуу өтүүсүнө Саудия уруксат бербегендиги аны кайра кайтууга мажбур кылгандыгын бидирди» («Франция 24», 2013.08.04.).

7. Жогоруда айтылгандардан айкын болгондой, митингдердин артында Америка турган жок. Британия аны баштаганга кудурети жетпейт. Андай болсо, ал кандайча башталды жана эмнеге тынчыбай уланып жатат?

Буга жооб төмөнкүдөй. Митинг элдин жашоосундагы кризистин күчөшү себебинен келип чыкты:

А. Башир жана анын айланасындагылар Америка талабын канааттандырып Судандын түштүгүнөн баш тартышса Судан туруктуу, жыргалчылыкта жашайт жана Америка ага карата киргизген санкцияларын алып салат деп ойлошкон. Бирок, мунун тескериси болду. Экономика мурдагысынан да төмөндүккө түшүп кризис күч алды. Кризис 2018-жылдын башынан баштап жана Америка санкцияларды алгандан кийин да күч алды! Өкмөт нандын баасын көтөрдү жана бажылык доллардын баасын үч эсе көтөрдү. Жергиликтүү акча бирдигинин куну түшүп кетти. Анын натыйжасында баалар көтөрүлдү жана мунайдын кризиси да келип чыкты. Нандын баасы асмандап таңсыктык башталды. Нанга кезек күтүүлөр сааттарга созулду жана баасы адамдар көтөрө албай турган деңгээлге жетти. Инфляция 70%ды түздү, Борбордук банк доллардын курсун туруксуздугун токтотуу максатында башка банктарга доллар бербей калды жана долларды 45,50 фунт стерлинг деңгээлинде кармап туруу үчүн жергиликтүү валютаны 60% төмөндөтүүгө аргасыз болду. Ал дагы төмөндөп 2019-жылы 20-февралда эркин базарда 75 фунт бир долларга барабар болду.

Б. Судан жашоочуларынын жакырчылыгы жогорку чегине жетти. Борбордук статистикалык аппараттын маалыматында көрсөтүлгөндөй «2011-жылы Түштүк Судан бөлүнгөндөн бери биринчи жолу өткөрүлгөн

сурамжылоого ылайык калктын үчтөн эки бөлүгү жакырчылыкта күн өткөрөт». Мунун баары Эл аралык Валюта Фонду өз сунуштарын чыгаргандан кийин орун алды. Тагырагы, бул сунуш эмес, тескерисинче Эл аралык Валюта Фонду баардык жерде ишке ашырып келген буйруктарын чыгаргандан кийин ушундай абал пайда болду. Өкмөт экономикалык реформа жасоо жаатында техникалык жактан көмөк көргөзүүсү үчүн Эл аралык Банк менен келишишти, ага ылайык Дүйнөлүк Банк Судан өкмөтүнөн жергиликтүү валютаны өзгөрүлмө курска өткөрүүнү жана отун энергетикасына, электр энергияга, буудайга бөлүнгөн субсидияларды бекер кылууну талап кылды! Бул келишүү 2018-жылы октябрда Индонезияда Дүйнөлүк Банк менен болгон жолугушуу алкагында түзүлгөн. Маалым болгондой, Эл аралык Валюта Фонду Судан өкмөтүнөн 2017-жылы декабрдагы жылдык отчетунда фунтту өзгөрүлмө курска өткөрүүнү талап кылды. Эл аралык Валюта Фонду бул талап экономикалык өсүүнү калыбына салууда сырттан инвестиция тартуу үчүн зарыл экендигин баса белгиледи, ошондой эле 2019-2020-жылдары валюта өзгөрүлмө курска өткөндөн кийин өкмөттөн электр энергияга жана буудайга бөлүнгөн субсидияларды жоюуну талап кылды. Судан өкмөтүнүн бул буйруктарга кулак салуусу калкты жакырчылыкка кептеген экономикалык кризистин келип чыгуусуна алып келди.

В. Мына ушундайча Судандагы кырдаал жарылуу чегинде турган эле, баалардын асмандап көтөрүлүүсү, жакырчылыктын күчөшү, жумушсуздуктун көбөйүшү, байлыктын туура эмес бөлүнүүсү себебинен элдер көчөөгө агылып чыкты. Мунун баары Баширдин капиталисттик бийлиги Эл аралык Валюта Фондунун осуяттарына кулак салып, аны аткаргандыгынын жана Америка кысымдарына моюн сунгандыгынын кесепети болду. Бул бийлик өзгөчө Америкага малай жана анын саясатын ишке ашырат.

Өлкөнүн Түштүгүн бөлүү өлкөдөгү ири кирешелүү мунайдан кол жуугандыкты билдирет. «2011-жылы Судандын Түштүгүн бөлүү кесепетинен Хартум казынага 80% киреше алып келген төртөн үч мунай ресурсунан кол жууду» («Ал-жазира нет», 2018.12.26.). Анын натыйжасында калктын жакырчылыгы күчөдү... Кийин 2018-жылы 19-декабрда өлкөнүн Түндүк аймагы Нил дарыясы вилаятында жана Атбара шаарында Судан революциясынын учкуну башталды. Кийин ал бүткүл өлкөнүн аймактарына жайылды. Ал дагы эле токтобостон уланып жатат. Анын оту өчпөстөн жалбыртап бир гана талап менен бийликтин кетүүсүн талап кылып жатат.

Мына ушундайча митинг өзү-өзүнөн келип чыкты. Ошондой эле жогоруда баяндалгандай, андан пайдаланып митингди өз нугунан

чыгарып жиберүү жана өз максаттарын ишке ашыруу үчүн башка күчтөр да ага кошулду.

8. Сөз акырында бул жерде терең назар сала турган эки нерсе бар:

Биринчиси: Америка өз малайларына биринчи кезекте тапшырган иши – бул Американын кызыкчылыгын ишке ашырып берүү үчүн болгон аракетти жумшоо. Башир бул жаатта болгон күч-аракетин жумшады, ал тургай анын кыянатчылыгы Судандын түштүгүн бөлүп жиберүүгө чейин жетип барды... Азыркы күнгө чейин, жогоруда айтылып өткөндөй, Америка Баширдин бийлигин колдоого алып келет. Бирок, эгер каршылык митингдери токтобостон күчөй берсе, аны жакынкы аралыкта басууга Баширдин кудурети жетпесе, анда Башир Америка көз алдында кулайт жана Америка кызыкчылыгын ишке ашырып берүүгө алсыз болуп калат. Ошол учурда Америка анын ордун алмаштырууга бел байлайт. Америка өкмөт курамындагы өз адамдарын оппозиция толкуну менен бирге болушу үчүн өкмөттөн чыгарып митингчилердин катарына койду, айрыкча, ага малай Мухамед Усман ал-Миргани жетектеген Демократия партиясын оппозиция катарына кошту. Американын бул кадамдарынын баардыгы ушул жаатка каратылышы толук мүмкүн. Башкача айтканда, Баширдин ордун ээлей турган адамды даярдоо жаатындагы кадамдар. Анткени, Баширдин ордун ээлей турган адам калк тарабынан кабыл алынышы керек. Америка бул ыкманы өз малайлары менен биргеликте иш салат. Амкрика муну Мубаракка да колдонгон. Мубарак митингдерди баса албаганда Америка аны бийликтен кетүүнү буйруду жана аскерий межлисте анын ордун ээлөөсү үчүн Тантавини койду. Бул ыкма Америка адатка айлантып алган ыкма. Америка өз малайын бийликтен кетүүгө буйруштан мурда анын ордун ээлей турган адамга муктаж болууда. Америка ал орун басар бышып жетиле электен мурда анын жүрөгүнө канжар болуп сайыла турган калыс ыкластуулар бийликке келип кала турган өзгөрүү жүз беришинен коркууда. Баширди азыркы учурга чейин кармап турушу ушуга байланыштуу.

Экинчиси: минтингдер учурундагы өлгөндөрдүн каны, жарадар болгондордун аркеттери жана жалпы калктын оор жоготуулары текке кетүү коркунучу бар. Митингдердин акыр аягы бир малайдын ордуна башка малай келип, илманий дастур өзгөрүүсүз калып өлкөнү ичинен жемирген түзүм ошол бойдон сакталып калууга алып барат. Биз мына ушул нерседен эскертебиз, анткени митингдерде азыркы күнгө чейин Исламды кайрадан жашоого кайтара турган, шариятты толук ишке ашыра турган туура жолдогу Халифалыкты тикелөө талабы коюлган жок. Ошол себептен улам, саясий кризис өзгөрбөстөн, а түгүл андан да жаман абалда кала берет. Экономикалык кризис мындан жаман абалга кептелет. Акыйкатта Аллах Таала айтат:

فَمَنْ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً
ضَنْكًا

«Силерге Мен тараптан хидаят келгенде ким Менин хидаятыма ээрчисе, жолдон адашпайт жана бактысыз болбойт. Ким Менин эскертмеден баш тартса, анда, албетте ал үчүн бактысыз жашоо болот» [20:123]

فَاعْتَبِرُوا يٰٓأُولِيَ الْأَبْصَارِ ﴿٥٩﴾

«Эй акыл ээлери ибрат алгыла»

[59:2]

29-жумаадил-аахир, 1440-х.
4-март, 2019-м.

Судан майданындагы акыркы кырдаал

Суроо: Суданда кандай окуялар жүз берип жатат? Башир бийликтен кетти. Аны коопсуз жерде деп да жатышат. Ал бийликтен кеткенден бир күн өтүп анын ордуна Бурхан келди. Ыкчам күчтөрүнүн командири Аскерий кеңешке кирбейм деп билдирүү берди. Кийин бир күндөн кийин Аскерий кеңештин орун басары болуп дайындалды. Оппозиция толук түрдө жарандык мыйзам болушун талап кылды. Аскерий кеңеш жарандык өкмөт түзөөрүн, бирок Аскерий кеңештин ыйгарым укугу сакталышы менен болоорун билдирди. Мына ушундай көрүнүштө тараптар бир топ бүдөмүк абалды жаратышты! Болуп жаткан окуялардын акыйкаты кандай? Аллах ыраазы болсун!

Жооб:

1. Бир тууган, эгер сиз биз чыгарган суроо-жоопторго назар салып турсаңыз, сизде бүдөмүктөшкөн нерселер болмок эмес. 2019-жылы 4-мартта, башкача айтканда Башир бийликтен кете электен бир айдан ашыгыраак мурун чыккан суроо-жооптун корутундусунда мындай деген элек:

«Сөз акырында бул жерде терең назар сала турган эки нерсе бар:

Биринчиси: Америка өз малайларына биринчи кезекте тапшырган иши – бул Американын кызыкчылыгын ишке ашырып берүү үчүн болгон аракетти жумшоо. Башир бул жаатта болгон күч-аракетин жумшады, ал тургай анын кыянатчылыгы Судандын түштүгүн бөлүп жиберүүгө чейин жетип барды... Азыркы күнгө чейин, жогоруда айтылып өткөндөй, Америка Баширдин бийлигин колдоого алып келет. Бирок, эгер каршылык митингдери токтобостон күчөй берсе, аны жакынкы аралыкта басууга Баширдин кудурети жетпесе, анда Башир Америка көз алдында кулайт жана Америка кызыкчылыгын ишке ашырып берүүгө алсыз болуп калат. Ошол учурда Америка анын ордун алмаштырууга бел байлайт. Америка өкмөт курамындагы өз адамдарын оппозиция толкуну менен бирге болушу үчүн өкмөттөн чыгарып митингчилердин катарына койдү, айрыкча, ага малай Мухамед Усман ал-Миргани жетектеген Демократия партиясын оппозиция катарына кошту. Американын бул кадамдарынын баардыгы ушул жаатка каратылышы толук мүмкүн. Башкача айтканда, Баширдин ордун ээлей турган адамды даярдоо жаатындагы кадамдар. Анткени, Баширдин ордун ээлей турган адам калк тарабынан кабыл алынышы керек. Америка бул ыкманы өз малайлары менен биргеликте иш салат. Амрика муну Мубаракка да колдонгон. Мубарак митингдерди баса албаганда Америка аны бийликтен кетүүнү буйруду жана аскерий межлисте анын ордун ээлөөсү үчүн Тантавини койдү. Бул ыкма Америка адатка айлантып алган ыкма. Америка өз малайын бийликтен кетүүгө

буйруштан мурда анын ордун ээлей турган адамга муктаж болууда. Америка ал орун басар бышып жетиле электен мурда анын жүрөгүнө канжар болуп сайыла турган калыс ыкластуулар бийликке келип кала турган өзгөрүү жүз беришинен коркууда. Баширди азыркы учурга чейин кармап турушу ушуга байланыштуу.

Экинчиси: митингдер учурундагы өлгөндөрдүн каны, жарадар болгондордун аркеттери жана жалпы калктын оор жоготуулары текке кетүү коркунучу бар. Митингдердин акыр аягы бир малайдын ордуна башка малай келип, илманий дастур өзгөрүүсүз калып өлкөнү ичинен жемирген түзүм ошол бойдон сакталып калууга алып барат. Биз мына ушул нерседен эскертебиз, анткени митингдерде азыркы күнгө чейин Исламды кайрадан жашоого кайтара турган, шариятты толук ишке ашыра турган туура жолдогу Халифалыкты тикелөө талабы коюлган жок. Ошол себептен улам, саясий кризис өзгөрбөстөн, а түгүл андан да жаман абалда кала берет. Экономикалык кризис мындан жаман абалга кептелет. Акыйкатта Аллах Таала айтат:

فَمَنْ أَتَّبِعْ هَذَا يَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴿٢٠﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً

صَنِكَ

«Силерге Мен тараптан хидаят келгенде ким Менин хидаятыма ээрчисе, жолдон адашпайт жана бактысыз болбойт. Ким Менин эскертмемден баш тартса, анда, албетте ал үчүн бактысыз жашоо болот» [20:123]

فَاعْتَبِرُوا يَٰأُولِيَ الْأَبْصَارِ ﴿٢١﴾

«Эй акыл ээлери ибрат алгыла»

[59:2]»

(цитата бүттү).

2. Судандагы окуя, биз айтып өткөн негизде бара жатат. Башир митингдерди токтотууга кудурети жетпеди. Акыбетте, Башир иштен четтежи, басынган жана кордолгон абалда калды! Бейшемби күнү анын ордуна Авад ибн Ауф келди. Жума күнү көчөдөгү эл кабыл албай жатат деген түрдө Авад ибн Ауф да кетти. Кийин анын ордуна Абдул Фаттах Бурхан келди. Башир аны 2018-февралда кургактык күчтөрүнүн штаб жетекчиси кылып дайындаган. Кийин 2019-жылы 26-февралда Башир генерал-лейтенант Абдель-Фаттахтын наамын жана мансабга көтөрүүнү токтоом кылды, ошол эле күнү ага биринчи даражадагы командирлик наамын ыйгарды, ошондой эле аны куралдуу күчтөрдүн башкы инспектору кылып дайындады («Явму Судан» сайты, 2019.04.13). Башкача айтканда, Башир аны митингдер учурунда армияга башкы

инспектор кылып дайындады! Ал 2019-жылы 12-апрель жума күнү эрте менен митингчилер менен сүйлөшүүлөрдү алып барды. Жума күнү кечинде Ибн Ауфтуң билдирүүсүнө ылайык, Бурхан Аскерий кеңештин башчысы болуп калды! Бурхан чыңалууну басандатуу максатында кээ бир кадамдарды таштады. «Судан Өткөөл аскердик кеңешинин президенти Абдель-Фаттах Бурхан митингчилерге жагынууга урунуп биринчи билдирүүсүн жарыялады. Ал мамлекеттин эгемендүүлүгүн камсыздай турган Аскерий кеңеш түзүүнү, келерки өткөөл мезгилде өлкөнү башкара турган жарандык өкмөттү түзүүнү жарыялады о.э. коменданттык саатты жокко чыгарды, камалгандарды эркиндикке чыгаарууну буйруду» («Хартум баян», 2019.04.14.). Кийин ыкчам куралдуу күчтөрдүн башчылыгына Мухаммед Хамдан Даклону жана анын орун басарын дайындады. Таң калычтуусу, Дакло 2019-жылы 11-апрелде Аскерий кеңешке эч качан катышпай тургандыгын билдирген. Кийинки күнү Аскерий кеңештин орун басары болуп келди! Ал мындай билдирүү берди: «Мен ыкчам куралдуу күчтөрүнүн жетекчиси катары жалпы Судан элинен 2019-жылы 11-апрелде Аскерий кеңешке катышкандыгым үчүн кечирим суроону туура көрдүм. Биз куралдуу күчтөрдүн бир бөлүгү болуп кала беребиз жана өлкөнүн бүтүндүгү, Судан элин коргоо, адамдардын укуктары сакталышы үчүн аракет алып барабыз» («RT», 2019.04.12). Бирок, кийинки күнү эле Дакло Аскерий кеңештин орун басары болуп дайындалды! «Ишемби күнү кечинде Судан Өткөөл аскерий кеңеши Мухаммад Хамдан Даклону Өткөөл аскерий кеңештин орун басары кылып дайындады» («Observatory Sunday», 2019.04.14). Маалым болгондой, бул адам Башир бийлигиндеги көрүнүктүү адамдардын бири болгон. Көрүнүп тургандай, жаңы келген бийликтин да көрүнүктүүлөрүнүн бири болуп калды. Ал дайындалганына бир күн болбой жатып Америка элчилигинин убактылуу ишенимдүү өкүл менен жакшы маанайда жолугушту. «Өткөөл аскерий кеңештин орун басары Мухаммад Хамдан Дакло дем алыш күнү президенттик сарайда Американын Хартумдагы элчилигинин убактылуу ишенимдүү өкүлү Стивен Кутсис менен жолугушту. Судан маалымат агенттиги «Суна» маалыматына ылайык, Дакло Америка дипломатына «өлкөдөгү кырдаал, Өткөөл аскерий кеңештин түзүлүшүнүн себептери жана Суданда коопсуздук, туруктуулукту камсыз кылуу жаатында таштала турган кадамдар тууралуу маалымат берди». Ушул эле маалымат булагынын кабарына ылайык, Америка элчилигинин убактылуу ишенимдүү өкүлү Аскерий кеңештин туруктуулукту камсыздоодогу ролун кубаттады жана Судан-Америка алакаларын бекемдей турган эки тараптуу кызматташууларды улантуу зарылдыгын баса белгиледи» («24» сайты, 2019.04.14).

3. Абалдын турукташына салым кошуу максатында Америка санцияларды алып салуу мүмкүндүгүнө ишаара кылды. Америка мамдепартаментинин жооптуусу: «Америка, эгер Судандагы жаңы өкмөт терроризмди колдобоо жаатында ачык-айкын иштерди кылса, Суданды терроризмди колдоп-кубаттоочу өлкөлөрдүн тизмесинен чыгарып салуу жолдорун караштырат», - деген билдирүү берди («Аль-Баян» сайты, «Reuters» агенттигинен алып берген маалыматы, 2019.04.17).

Ушундан кийин аймактагы Американ малайлары жаңы бийликти колдоолорун туш туштан жаадыра башташты:

«Сиси Судандагы Аскерий кеңештин башчысы менен байланышты, Мисир мамбашчысы Судандагы Өткөөл аскерий кеңештин башчысы биринчи командир Абдул Фаттах Аль-Бурханга Мисир Судандын коопсуздугу жана туруктуулугу үчүн толук түрдө жардам берерин баса белгиледи» («Ахбаарул Аалам арабий», 2019.04.16).

- ««Явму Саабиг» маалымат агенттигинин кабарында айтылышынча, 2019-жылы 17-апрелде Мисирдин жогорку даражалуу делегациясы Судан элинин тандоолорун колдоо максатында Хартумга зыярат кылды, жогору даражалуу Мисир делегациясы Мисир Суданды толук колдоого алаарын тастыктады» («Явму Саабиг», 2019.04.17).

- «Саудия министрлер кеңеши шейшемби күнү Судан эли өзүнүн келечегин тандагандыгын жана Өткөөл аскерий кеңешти кабыл алгандыктарын колдоорун билдирди» («SPA» Саудия агенттигинин маалыматына таянуу менен «Ватан» сайты, 2019.04.16).

4. Америка саясаты ар бир акыл эстүү адамга да айкын болуп калды. Ал армиядагы адамдарына таянып, алардан өз кызыкчылыгына кызмат кылып берүүсүн жана кырдаалды колго алууларын талап кылып жатат. Эгер, кудуреттери жетпесе, аларды четке ыргытып, армиядагы башка адамдарын алып келүүдө. Армияда ыкластуу мусулмандар көп болушуна карабастан, Америка армия арасынан динине жана Үммөтүнө кыянат кыла турган адамдардын өзүнө азгырып алууда. Алар Америка аларды жарандык бийлик аркылуу өз кызыкчылыгына кызмат кылдырып, качан кызмат кылууга кудуреттери жетпей калганда аларды жолдо калтырып, армиядагы башка адамдарын бийликке алып келип жаткан кылыгына назар салып карашкан жок. Америка мындай кылыгын Мисирде кылды. Мубарак митингдерди баса албай кудуретсиз болуп калганда, аны ыргытып анын ордуна Аскерий кеңешке Тантавини алып келди. Жарандык өкмөт Аскерий кеңештин көзөмөлүндө калды. Кийин армиядагы Америка адамы болгон Сиси кайтып келди. Башкача айтканда, армия бийликке кайрадан кайтып келди. Америка буга окшогон кылыгын Суданда кылды. 1985-жылы Нимейри митингдерди баса албай кудуретсиз болуп калганда, Америка аны четке ыргытып

Дахабды алып келди жана ал жарандык өкмөттү армия көзөмөлүнө киргизди. Кийин армиядагы Америка адамы Башир кайтып келди. Башкача айтканда, армия кайрадан бийликке келди.

Азыр болсо Башир митингдер каршысында кудуретсиз болуп калды жана Америка аны четке ыргытты. Кийин Бурханды Аскерий кеңештин башчысы жана Даклону анын оорун басар кылды. Бурхан жарандык өкмөт түзө тургандыгын, бирок ал армиянын көзөмөлүндө боло тургандыгын билдирди. Кийин кандайдыр бир убакытка чейин жарандык коом буга катышат, кийин болсо кырдаал мурдагы абалына кайтат.

Мындай саясат дээрлик Батыш малайларына карата адатка айланган саясат болуп калды. Бирок, Батыш, айрыкча Британия мындан мыйзамдуу түрдө чыгууга аракет кылып жатса, Америка мыйзамдуу түрдө чыгууга камтама да болгон жок.

5. Оппозицияга көптөгөн тараптардын катышып аралашып кеткенине карабастан, Британия таасири көңүл бурарлык бар, айрыкча профсоюздук уюмдарда жаны Садик аль-Махди партиясында күчтүү. Бирок, алар жарандык өкмөттүн курамына киргендиктерине карабастан, таасирлери чектелүү. Анткени, жарандык өкмөт америкачыл адамдар жетектеген армиянын көзөмөлү астында турганда алардын таасири чектелүү боюнча кала берет. Биз жогоруда айтып өткөндөй, Америка бул саясатын мусулман өлкөлөрүнө карата ишке ашырып адатанып калган. Америка үчүн тынч шайлоолорду өткөрүү негизги орунда эмес. Анткени, анын жыйынтыгы анын кызыкчылыгы үчүн болбой калышы мүмкүн. Ал мусулман армиясындагы динине, Үммөтүнө кыянат кылууну кабыл алган адамдарды өзүнө малай кылып, өз кызыкчылыгына кызмат кылып берүүлөрүн талап кылат. Качан алар Америка кызыкчылыгы үчүн кызмат кылуу кудуретинен ажырап калышканда басынган жана кордолгон абалда четке ыргытылат. Алар Үммөткө кыянаттык кылып, акыреттерин жок кылгандан кийин Америка аларды четке ыргытып дүнүйөлөрүнөн да кур жалак калышат.

6. Бирок, өкүнүчтүүсү бул армиядагы динине, Үммөтүнө кыянаттык кылбаган көптөгөн адамдар бар туруп, алар армияда азчылыкты түзгөн жана адашкан америкачыл адамдарды өз абалына таштап коюулары. Алар кантип аларга Америка менен бирге жүрүүлөрүнө жана бузгунчулукту кылуулары мүмкүнчүлүк берип жатышат?! Алардын Аллахка жана динге нусрат берип, эки дүйнө бактысына ээ болуу мүмкүнчүлүгү бар. Эгер, алар Аллахты зикр кылып, Ага нусрат беришсе, Аллах да аларды зикр кылып, аларга нусраттын берип, ансарлар сыяктуу боло алышат. Алардын мыктысы Саъд бин Муаз каза болгондо анын жаназасына жетимиш миң периште катышты. Анын каза болгондугу үчүн арш титиреди. Ушунун баары алардын Аллахтын динине нусрат

бергендигинен болду. Ушул сыяктуу, эй армиядагы ыкластуу чынчыл жоокерлер, эки дүйнө бактысы үчүн Аллахтын динине нусрат бергиле. Бул улуу жеңиш!!! Ал эми, динине, Үммөтүнө кыянаттык кылып кафирлердин ана баштары Америкага, Британияга жардам берип жаткандардын акыреттерин, балким дүйнөлөрүн да жок кылып жатышат. Ошондой эле качан алар өз ролдорун аткарып бүткөндөн кийин кереги жок буюмдай басынган жана кордолгон абалда четке ыргытылышат. Алар өздөрүнөн мурункулар сыяктуу акыретинен же дүйнөсүнөн жок, эч бир жакшылыкка жете албай кур жалак калышууда. Алар өкүнө турган учур өтүп кеткенден кийин өкүнүп жатышат. Эгер, алар акыл жүргүзүшсө өз иш-амалдарын идирек кылышар эле? Аллах Таала айтат:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٥٧﴾

«(Албетте) бул (айтылып өткөн) нерселелерде кимде өзү күбө болуп туя турган жүрөк, уга турган кулак (болсо) эскертме үлгү бар» [50:37]

11-шаъбан, 1440-х.

17-апрель, 2019-м.

Судандагы Америка менен Европа ортосундагы күрөш

Суроо: Европа жооптууларынын Суданга болгон сапарлары артынан чууруй баштаганы көзгө урунду, ошондой эле, Хамдук өкмөтүн колдогон билдирүүлөрү да чыга баштады. Франциянын ТИМи 2019-жылы 16-сентябрда Хартумга келди жана Судандын өкмөт башы Хамдук менен жолугушту, суданга 60 миллион евро бере тургандыгын, ошондой эле, Суданды террористерди колдогон мамлекеттердин тизмесинен чыгаруу үчүн иш алып бара тургандыгы билдирди. Ошону менен катар эле, Германия ТИМи Хартумга келип ушул сыяктуу билдирүү берди... Бул колдоп-кубаттоо таризиндеги мамилелер эркиндикти чындоого жана армия жаатында өзгөрүүлөрдү ишке ашырууга каратылганбы же башка нерсе үчүн кылынып жатабы? Ошондой эле, Судандын өкмөт башы Хамдук 2019-жылы 5-сентябрда Башир бийликтен кеткенден берки биринчи өкмөттү түзө тургандыгын жарыялады. «Өкмөт өткөн айдагы аскерийлер менен жарандык коом ортосунда үч жылдык мөөнөттө бийликти бөлүштүрүү негизинде түзүлгөн келишимге ылайык иш алып барат». («Франс 24», 05.09.19). Бийликти бөлүштүрүү келишиминен кийин туруктуулук орун алабы же кайрадан чыңалуу жүз береби?

Жооб: жооб ачык-айкын болушу үчүн төмөнкү нерселерге токтолуп өтөбүз:

1. Британия жана анын аймактагы малайлары, маалымат каражаттары тарабынан колдоого алынып жаткан «Эркиндик жана өзгөрүү үчүн» күчтөрү зулумга, ачкачылыкка жана жем кордукка каршы күрөшүү үчүн көтөрүлүп чыккан карапайым элдин козголоңун өз тарабына оодарып алды. Алар бул оор кырдаалды түп тамырынан өзгөртүүгө эч бир орун калтырышкан жок, балким, алар бул бузгунчу түзүмдү ушул эле түзүм менен оңдоону сунуштап жатышат. Америка тарабынан колдоого алынган Аскерий Кеңеш менен Европа тарабынан колдоого алынган «Эркиндик жана өзгөрүү үчүн» кыймылы ортосунда сүйлөшүүлөр жүрө баштады. Кийин ал экөөнүн ортосунда 2019-жылы 17-августта конституциялык документ жаатында келишим түзүлдү. Ушундай көрүнүштө элдин зулумга каршы көтөрүлүп чыккан курбанчылыгы асманга сапырылып жок болду. Келишим Исламга каршы батышчыл светтик түзүмдүн негизиндеги коррупциялык көрүнүштүн уландысы болуп калды. Келишим Аскерий Кеңеш менен «Эркиндик жана өзгөрүү үчүн» кыймылы ортосунда эки тараптан 5+5 адам жана жарандык коомдон бир адам кошула турган 11 адамдан турган көз карандысыз межлис түзүүнү камтыды. Бул келишим өткөөл 39 ай мөөнөт иштейт. Ошондой эле, келишимдин негизинде Аскерий Кеңеш бул мөөнөттүн 21 айында башчылык кылат, калган 18 ай аралыгында

«Эркиндик жана өзгөрүү үчүн» күчтөрү жетекчилик кылат. Өткөөл учурунун артынан эле жалпы шайлоолор өтөт жана мыйзамдык межлиси негизделет. Келишим эки министрлик: коргоо жана ички иштер министрликтерине көз карандысыз межлисте аскерий бөлүк ыйгарым укуктарын тандоо ыктыяры калтырылганын камтыган. Башкача айтканда, бул аскерий бөлүк армиянын, коопсуздук жана чалгындоо кызматтарынын ортомчулугу менен биринчи этапта көз карандысыз межлисти жетектөө аркылуу көзөмөл кылууну сактап калат.

2. Ушундай көрүнүштө армия бийликте таасирдүү күчтүү ыйгарым укуктарды камтып алды. Межлисте беш адам армиядан, кийин министирлер межлисинде экөө (коргоо жана ички иштер министирликтери). Анын бирөө азыркы убактагы куралдуу күчтөрдөгү эң кары офицер катары саналган өткөөл өкмөттөгү коргоо министир генерал Жамалдин Умар. Бул генерал мурунку коргоо министир Авад бин Ауфтун жакын санаалаш досу болгон. Бул экөө узак жылдар бою чалгын кызматтында бирге иштешкен. Аскерий академиядагы Фаттах Бурхан анын кесиптеш досу саналат. Жалпы чалгындоо кызматынын мүдүрү Абу Бакр Думлаб жана Умар Зайн Абидин да анын жакын санаалаштары катары саналат... Бул дегени, мурунку эле түзүм өткөөл өкмөттө күчтүү көрүнүштө сакталып калгандыгын билдирет. Бул эскиден калган калдык Европа (Британия) малайы катары саналган жарандык өкмөт өз максаттарын ишке ашырышына көптөгөн тоскоолдуктарды жаратат. Мына ушундайча, америкачыл күчтөрдүн тараза ташы оор болуп кала берди.

3. Британиядагы Манчестер университетинде экономика илими боюнча докторлукка жана магистратура күбөлүгүнө ээ болгон Абдуллах Хамдук 2019-жылы 20-августта «Эркиндик жана өзгөрүү үчүн» күчтөрү тарабынан сунушталып өкмөт башчылыгына келди. Ошондой эле, министирлер кеңешине таасирдүү аткаруу ыйгарым укуктары да берилди. Кийин Хамдук 2019-жылы 5-сентябрда 39 ай аралыгында иштөөсү бекитилип жаткан өткөөл өкмөттү түзүүнү жарыя кылды. Ушундай көрүнүштө өкмөт башчылыгына британиячыл жана европачыл адам дайындалды. Бул Европа кызыкчылыгына ылайык иштерди алып барат. Ага карама-каршы түрдө, көз карандысыз межлис, армия жетекчиси Абдул Фаттах, анын орун басары, ыкчам күчтөр отрядынын жетекчиси Мухаммад бин Хамдан Даклу жана алар менен бирге аскер жаатындагы америкачыл адамдар Америка кызыкчылыгына ылайык иштерди алып барышат.

4. Судандагы бийлик конституциялык документтин негизинде кызыкчылыктары ар түрдүү болгон сырткы күчтөрдүн таасири астында калган эки топко бөлүнүп калды. Мунун кесепети Судан элинин

коопсуздугуна тескери таасирин берип, элдин көйгөйү чечилбестен, сыртта калып, бийликтеги эки топ өз кожоюндарын ыраазы кылуу жаатында иш алып барат. Соңунда эки топтун бирөөсү ички жана тышкы каражаттар аркылуу тизгинди колго алып, экинчи тарабын сүрүп салуу аракеттин көрөт. Маалым болгондой, Суданда бул сыяктуу межлистерди түзүүнүн узун таарыхы бар. Бул межлис бир гана өткөөл учур жана кризистер учурунда түзүлүп келген. Бул межлисти түзүүнүн максаты – армия мамлекеттин иштерин тартиптештирип тартиптештирип алгандан кийин межлисти таркатат жана мамлекет башчылыгына армиядан бир офицерди алып келип койот, ошону менен иш аягына чыгат. Мындай көрүнүш 1956-жылы 1-январда «көз карадысыз» Судандын бийлигин колуна алгандан, 1955-жылы 26-декабрда биринчи түзүлгөн көз карандысыз межлистен бери ачык-айкын көрүнүп турат. Бул межлис 1958-жылы 17-ноябрда командир Иброхим Абуд аны таркатканга чейин өз ишин аткарды... Кийин 1969-жылы Нимейри ыңкылабы болду. Кийин 1989-жылы июнде Умар Баширдин ыңкылабы болду. Кийин Башир да бийликтен кулатылып, кайрадан көз карандысыз межлис түзүлдү... Бул межлис ар дайым Америка менен Британия күрөшүнүн алкагында түзүлүп келген. Бул экөөнүн ар бири өз алдынча өкмөт түзүүгө аракет кылышат. Экөөсүнүн бирөөсүнүн алы келбей калган учурда, аны экинчиси – мурдагыдай эле – майдандан четтетет. Британиячыл Садик Махдий өкмөт башчылыгына келгенде Америка тынчып турду. Анткени, элдин толкундоолорун тынчытуу жана өз кызыкчылыгына оодарып алуу керек эле. Качан Америка армияда өз кишилерин тартиптештирип алгандан кийин 1989-жылы Башир ыңкылап кылды. Башир элдин толкундоолорун баса албай калган учурда, аны мурдагылар (Нимейри, Мубарак ж.б.) сыяктуу эле, алардын кылган кызматын бир тыйынга татыбай бийликтен алып ыргытты! Баширден кийин кайрадан аскерий межлис келди... Азыр болсо, көз карандысыз межлис оюну кайрадан башталды. Армиядагы америкачыл жетекчилер элдик толкундоолорду өз кызыкчылыгына тартып алган «Эркиндик жана өзгөрүү үчүн» күчтөрүндөгү британиячыл адамдар менен келишим кылууга мажбур болушту. Муну менен элдин ачуусун басат. Алар «Эркиндик жана өзгөрүү үчүн» күчтөрү бийликке шериктеш болуусуна макул болушту. Бирок, бул жолу мурдагыдай эмес. Армия Садик Махдий учурундагыдай, бийликти толук берген жок. Балким, көз карандысыз межлисин жетектеп, өкмөттөгү кээ бир манилүү орундарды ээледі. Ал тургай, британиячыл өкмөткө таасирдүү ыйгарым укуктарды күчтөп берген күндө да, өлкөнү башкара турган көз карандысыз межлистин жарымы армия жетекчилеринен түзүлгөн жана аны 21 ай аралыгында Бурхан жетектейт. Аскерий бийликтин көзөмөлү сакталып калышынын кепилдиги үчүн

коргоо жана ички иштер министирлигинин аскерий бөлүк ыйгарым укуктарын тандоо ыктыяры толук ишке ашкан.

5. Америка менен Британия бирге чогуу тынч кадам шилтей албашы күтүлөт. Алардын кызыкчылыктары ар башка, ошондуктан, жеригиликтүү алардын талабын талашкандар да алдардын кызыкчылыктары аркасынан жүрөт жана бири-бирин жок кылуу аракетин кылышат. Жүз берип жаткан окуяларга назар салынса, жергиликтүү жана сырткы, айрыкча, Америка, Европа билдирүүлөрүнө тыкыр назар салынса, эки тарап бири-бирин бийликтен четтетүүгө аракет кылып жаткандыктары ачык-айкын көрүнөт. Ал төмөнкүчө:

Ал эми, аскерий тарап өкмөткө кысым кылууда экономикалык тарапты колдонот. Элдин Баширге каршы толкундоосу экономикалык начар абалдан келип чыккан. Азыркы өкмөт болсо элге экономикалык абалды жакшыртуу тууралуу убадаларды берген. Эгер, ал бул жаатта ийгиликсиздикке учураса, элдер кайрадан толкуйт, армияга «Эркиндик жана өзгөрүү үчүн» күчтөрүн бийликтен кетирүүгө ыңгайлуу учур жаралат. Башкача айтканда, Судандан Европа таасирин сүрүп чыгарууга ыңгайлуу шарт жаралат. Экономиканы жолго койуу факторлору Американын колунда, ал төмөнкүдөй:

А. Хамдук Германия ТИМи менен бирге берген пресс-конференцияда мындай деди: «Судан экономикасынын көйгөйү өтө үлкөн көйгөй. Инфляция көйгөйү – улуттук валютаны калыбына келтирүү жана банк түзүмү ишенимин кайра кайтаруу көйгөйү»; «Эгер, Вашингтон менен Суданды террористик тизмеден чыгаруу жаатында өз ара түшүнүшүүлөргө жетишилбесе, анда, кыйынчылык кала берет». («Анадолу», 03.09.19). Хамдук мындай деди: «Мурунку бийликтин тоскоолдуктарын жок кылгандан кийинки эле биринчи маселе – бул Америка менен биздин алакаларды өз нугуна салуу болуп саналат». («Анадолу», 08.09.19). Ошондуктан, Судан өкмөтү санкцияларды алып салуу маселесинде Америка көмөгүнө муктаж.

Б. Америка Судандагы анын малайлары элди тынчтандыруу үчүн конституциялык документке кол койууга аргасыз болуп, ага кол койушкандан кийин, санкцияларды алып салбай тургандыгына ишаара кылган опузасын баштады. Ошондой эле, Суданды колдоо планынан да баш тарта баштады. Америка Судандагы убактылуу консулдук ишин алып барып жаткан адамынын да убактысы бүтүп калгандыгын билдирди. Ошондой эле, Судандагы жооптуу адамдарга жакынкы аралыкта санкцияларды алып салуу ишке ашпай тургандыгын билдирди. Анткени, токтом чыгаруу Трамп администрациясынын колунда эмес, конгресстин колунда экендиги билдирилди. Бул билдирүүлөрдү 2019-жылы 4-сентябрда «Elar» газетасы басып чыкты. Башкача айтканда,

Америка санкцияларды алып салбастан, аны колдонуу опузасы менен Хамдук өкмөтүнө басым жасоону пландады. Башында Америка Бурханга жакынкы аралыкта санкцияларды алып сала тургандыгын убада кылган. Ошондо Бурхан билдирүү берип мындай деген: «Мурунку бийликтин доорунан бери санкциялар жаатында иш-чаралар уланып келе жатат. Биз бул маселени Америка администирциясы менен талкуулоо үчүн атайын эксперттерди жибердик. Америка тынчтык амалияттары толук ишке ашкандан кийин Суданды террористерди колдогон мамлекеттердин тизмесинен чыгарып салууну убада кылды. Биз мунун убагы келип калды деп ойлойбуз». Ал дагы мындай деди: «Ушул аптанын аягында өткөөл өкмөттүн курамын беките турган документтик иштер аягына чыккандан кийин бул келишимге кол койулуп калуусу ыктымал». («Шаркул Авсат», 07.07.19). Американын Хартумдагы убактылуу консулдук иштерин алып барган Стивен Котисис мындай деди: «Суданды террористерди колдогон мамлекеттердин тизмесинен чыгарып салуу маселеси жакындашып калды». («Халиж онлайн», 07.07.19).

В. Дүйнөлүк банк Суданга Американын уруксаты менен гана карыз берет. Бул дагы – Американын Хамдук өкмөтүнө кысым өткөрө турган каражат. Андан кийин Америка өлкө ичиндеги малайлары аркылуу кысым кылат. Ошондой эле, Судан террористерди колдогон мамлекеттердин тизмесинен чыкпай турганда ал Американын эл аралык акча которуулар түзүмүнөн да пайдалана албайт. Бул болсо, Судандын эл аралык соодасына эң чоң тоскоолдук болуп саналат. Анткени, ал доллардан баш тарта албайт.

Ал эми, Европа менен «Эркиндик жана өзгөрүү үчүн» күчтөрү эки сызык менен жүрүүсү күтүлөт. Биринчиси: «Америка экономикалык жактан кысым кылууда маанилүү роль ойноп жаткан санкцияларды алып салууну создуктуруп жатышы» жаткандыктан Европада жардам сурап кайрылышат. Экинчиси: армия жана коопсуздук кызматына бюджеттик чегерүүлөрдө кысым кылышат...

Биринчиси: Европа, башкача айтканда, «Эркиндик жана өзгөрүү үчүн» күчтөрү Суданга карата санкциялардын тескери таасири күчтүү экендигин түшүнүшөт. Ошондой эле, Америка санкцияларды алып салууну создуктуруу менен да кысым кылышын билишет. Ошондуктан, Европа Судан өкмөтүн БУУда каржы тарабы менен колдоо боюнча иш алып бара баштады. Германия жардам берүүгө даяр экендигин билдирип, Германия ТИМи Хайку Маас: «Германия ушул айда боло турган БУУнун Башкы Ассамблеясынын жыйынында Суданды терроризмди колдогон мамлекеттердин тизмесинен чыгаруу маселесин көтөрүүнү караштырып жаткандыгын», - билдирди. («Анадолу», 08.09.19). Франция ТИМи Людриан 2019-жылы 1-сентябрда Суданга иш сапары менен барды. Ал

Судандын өкмөт башчысы Хамдук менен жолугушкандан кийин мындай деди: «Мен Судан өкмөт башчысына, биз европалык шериктештерибиз менен биргеликте Суданды Американын «терроризмди колдогон мамлекеттердин» тизмесинен чыгаруу үстүндө иш алып бара турганыбызды айттым». Людриан минтип кошумчалады: «Франция Суданды колдоо максатында 60 миллион евро берет. 15 миллион евро тез арада которулат». («Софхату Рокубату Судания», 16.09.19). Ушулардан көрүнүп тургандай, булардын баардыгы «Эркиндик жана өзгөрүү үчүн» күчтөрүн, ошондой эле, Хамдуктун өкмөтүн колдоого алуу үчүн жасалып жатат.

Экинчиси: ал эки ишти камтыйт, армия бюджетин азайтуу жана коопсуздук кызматын реформалоо. Хамдуктун билдирүүлөрү буга ачык далалат кылып турат.

Аскердик бюджет жөнүндө Хамдук «Армияга бөлүнүп жаткан каражатты кескин кыскартууга чакырды». Ал кошумчап: «Армияга жумшалып жаткан каражат өлкө бюджетинин 80%ын түзөт», - деди. («Арабий пост», 26.08.19). Хамдук өлкө бойлоп жайылган куралдуу жамааттар менен болгон келишимдер «Тынчтыкты кайтарууга» алып барган келишимдер болушу керектигин белгиледи. Башкача айтканда, Судан бюджеттинен армияга жана коопсуздук кызматына жумшалып жаткан каражатты кескин кыскартууга чакырды.

Ал эми, коопсуздук кызматын реформалоо болсо: Судандагы коопсуздук кызматынын азыркы түзүмү, айрыкча, ыкчам аракеттеги күчтөрү Башир бийлиги тарабынан иштелип чыккан. Митинге чыккан судандыктар мунун запкысын аябай тартышкан. Ошондуктан, бул түзүмдүн мамлекеттик мыйзамга баш ийүүсүн, мамлекет көзөмөлдөөсүн кепилдей турган, анын түзүмүн кайра карап чыга турган реформаны талап кылган «Эркиндик жана өзгөрүү үчүн» күчтөрүнүн урааны көтөрүлүп белгилүү бир европачыл күчтү пайда кылды. «Хамдук ыкчам аракеттеги күчтөр түзүмү – анын түзүмү кайра каралып чыгуусу менен биргеликте - коопсуздук кызматына кошуларын жана бирдиктүү өлкө армиясы түзүлөрүн белгиледи». Ал кошумчалап: «Улуттук күчтүү армия түзүү үчүн, өкмөттүн коопсуздук кызматын реформалоо чечими бекем чечим экендигин жана коопсуздук кызматы менен ыкчам аракеттеги күчтөр бириктирилери, ошондой эле, баардык куралдуу күчтөрдүн түзүмдөрү каралып чыгарын», - билдирди. («Ал-Жазира нет», 11.09.19).

6. Европанын Судандагы «Эркиндик жана өзгөрүү үчүн» күчтөрүн колдоо ийгилиги ага каршы болгон америкачыл күчтөрдү Американын колдоого алуусуна караганда азыраак. Ал төмөнкүчө:

Европанын колдоосу – эгер, Америка Суданды терроризмди колдогон деген кара тизмеден чыгарбаса – көйгөйдү чечпейт. Сырткы жардамга

таянып жаткан, башкача айтканда, өлкөнү соргон инвесторго жана рибага негизделген карыздарга таянып жаткан Суданды – Судан өкмөт башчысы айткандай – кыйынчылыктар күтөт. Ал өнөр жай ыңкылабын да кыла албайт, ошондой эле, экономикалык ресурстарын да өнүктүрүүгө дарамети жетпейт. Анткени, азыркы түзүм да Умматтын акыйдасынан таза, тунук түзүм келип чыккан жана ал түзүмдүн экономикалык түзүмү аркылуу Умматтын баардык көйгөйлөрүн чечип, экономикалык жактан да, баардык тараптан да өлкөнү өнүктүрө турган түзүмдөн алыс болгон, мурунку паракор бузгунчу түзүмдүн дал өзү. Судан элинин Баширге каршы көтөрүлүшүнүн бирден-бир себеби – баалардын асмандап көтөрүлүшү, жумушсуздук, жонунан жоон кайыш тилген жакырчылык болгон.

Ал эми, армиянын бюджетин азайтуу тарабы: Судан армиясы ондогон жылдардан бери мамлекеттик бюджеттен арстан үлүшүнө ээ болуп адаттанып калган. Ошондуктан, ал өз үлүшүн тарттырып жибербөө үчүн ар түрдүү ыкмалар менен каршылык көрсөтөт. Соңунда акча жемкордугу эки тарапта тең өөрчүгөн абалда калат. Анан кантип ал экөө бири-бирин оңдойт? Акча жемкордугун кудайсыз светтик түзүм эмес, тескерисинче, бир гана Аллахтан корккон, бир гана Исламдын өкүмү менен чечкен адамдар түп тамыры менен жок кылат.

Ал эми, коопсуздук кызматынын тарабы болсо: Америка ыкчам күчтөрдүн жетекчиси Мухаммад Хамдан Даклуга негизги көңүл борборун кылат. Анткени, ал сыртка болгон Мисирге, айрыкча, Саудияга болгон иш сапарлары көбөйүп, билдирүүлөрү да көбөйдү. Ошондуктан, Судандын келечеги үчүн Америка ушуну тандап жаткандай өңдөнүп баштады. Даклу көз карандысыз межистин орун басары, ошондукан, ал аскердик бюджеттин 25% каражаты жумшалып жаткан ыкчам аракеттеги күчтөр жаатында кандайдыр бир өзгөрүүлөр болуусуна күчүнүн болушунча каршылык көрсөтөт. Ошол себептен улам, Судан өкмөт башчысы Хамдуктун ыкчам аракеттеги күчтөр түзүмүн кайра карап чыгуу аракетине Судандагы Американын күчтүү кадры катары саналган Даклу тарабынан катуу каршылык болот.

7. Ушуга негизделип Судандагы өткөөл мезгилде саясий жактан да, экономикалык жактан да туруктуулук болушу күтүлбөйт:

Саясий жактан туруктуулук болбостугу: эл аралык күчтөрдүн жана алардын жергиликтүү эки тараптык жүгүртөктөрүнүн күрөш майданы болгон эч бир өлкөдө саясий туруктуулук болбойт. Бул нерсе биз жогоруда баяндап өткөндөй, Судандагы чет мамлекеттердин элчилеринин берген билдирүүлөрүндө, алар Судандагы жооптуу адамдар менен жолугууларында жана иш-аракет, сөздөрүндө ар бир аң-сезимдүү адамга анык көрүнүп турат. Ошондуктан, мындай абалда туруктуулук

болбойт. Өткөөл мезгилде туруктуулуктун жоктугунан улам Америка аскерий төңкөрүш да жасап жибериши чындыктан алыс эмес. Мындай абалдан качан гана Судан эли бул чындыктарды андап, Аллахтын динине жардам берип, колонизатор кафирлерди жана алардын жергиликтүү жүгүртөктөрүн түп тамыры менен сууруп салып, Пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалыкты тикелешсе гана өз өлкөсүндө тынч, аман, туруктуу, саламат жашоо кечире алышат да, Аллахтын бул аятындагы сыпатка ээ болушат. Аллах айтат:

﴿ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ ﴾

«Силер адамдар үчүн чыгарылган эң жакшы уммат болдуңар»
[3:110]

Экономикалык туруктуулуктун болбостугу: бул көрүнүш колонизатордун өлкө ишине аралашуусунун натыйжасынан башка нерсе эмес. Тикенектен жүзүм жыйнай албайсың!!! Муну Судандагы көрүнүштөр ачык-айкын көрсөтүп турат. Умматка кыянаттык кылган акимдин Америка буйругун аткаруусу Судан түштүк бөлүгүнөн, мунай байлыгынан ажырап калуусуна алып келди. Судан Африканын азык баштыгы сыпатына ээ болуп туруп, анын эли жакырчылыкта калды, анткени, алар үстөк пайыздуу карыздарга таянгандарга айланган. Дыйкандарга колдоо көргөзүлбөй, жерлер айдалбай ташталды. Кен байлыктар чет элдик инвесторлордун колуна тапшырылды... Эң маанилүүсү, Аллах шарият кылып белгилеп берген Ислам мамлекеттен бөлүнүп, Исламдын экономика түзүмү колдонулбай, анын ордуна кудайсыз светтик паракор түзүм колдонулуп жаткандыгы... Анан кантип экономикалык туруктуулук жөнүндө сөз болсун?! Тескерисинче, улуу Аллах Өз аятында убада кылган эң төмөн жашоо болоору анык эмеспи?! Аллах айтат:

﴿فَمَنْ اتَّبَعَ هَذَايَ فَلَا يَصِلْ وَلَا يَنْفَقْ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا﴾

«Ким менин хидаятыма ээрчисе, адашпайт да, бактысыз да болбойт, ким менин зикримен жүз үйрүсө, ал үчүн эң төмөн жашоо болот»
[20:123]

24-мухаррам, 1441-х.

23-сентябрь, 2019-ж.

Судандагы келишим

Суроо: 2022-жылы 5-декабрь күнү Судан армия командачысы, суверендүү кеңештин жетекчиси жана анын орун басары менен 52 саясий партия жана уюмдар келишим түзүштү. Республика сарайында болуп өткөн, Судан телевидениеси жана массалык маалымат каражаттары аркылуу көрсөтүлгөн бул келишим жалпы шайлоолорго, эки жылдык өткөөл өкмөт үчүн жол ачат. Бул келишим эл аралык көзөмөл, өзгөчө Америка, Британия жана келишимге башчылык кылып жаткан Бириккен Улуттар Уюмунун өкүлүнүн көзөмөлү астында түзүлдү. Бирок, бул келишимге каршы чыккандар да бар. 2022-жылдын 8-9-декабрь күндөрү келишимге каршы демонстрациялар болуп өттү. Суроо мындай: бул келишим эмнени түшүндүрөт жана кимдин кызыкчылыгы үчүн ишке ашырылууда? Келишимге каршылыктар жөнүндө эмне десе болот? Келишимдин аткарылышы күтүлөбү?

Жооп: бул суроолорго жооп берүү үчүн ушуларды карап чыгабыз:

Биринчи: келишимдин тексти:

1 – Келишимдин биринчи бөлүгүндө «Судан көп маданияттуу, көп улуттуу жана көп диндүү мамлекет» деп көрсөтүлгөн. Бирок, белгилүү болгондой, Судан калкынын 96 пайзынан ашууну Ислам динине итикад кылат. Ошондуктан, уруулар канча көп болушуна карабастан, алардын дини жана маданияты бир. Түпкүлүгүндө, бул келишим Исламды жашоодон, башкаруу, экономика, агартуу, социалдык түзүм, жазалар түзүмү, ички жана тышкы саясат, аскерий жана өнөр жай саясаты сыяктуу коомдун бардык турмуштук иштеринде Исламды колдонуу зарылдыгынан четтетүүгө багытталган алдамчылык жана көз боёмочулук. Ушул себептен улам, келишимде «Судан –жарандык, демократиялык, федералдык, парламенттик мамлекет. Башкаруу элге таандык, ал – бийлик булагы» деп айтылган. Булардын баары Исламга тескери. Себеби, бул, Суданды жарандык мамлекетке т.а. динди жашоодон бөлгөн жана адамдарга мыйзам чыгаруу укугун берген илманий мамлекетке айлантат. Демократия бийликти булагы Куръан жана Сүннөт болгон шариятка бербейт, тескерисинче, мыйзам чыгаруу укугун инсанга берет. Ал мамлекетти федерациялык мамлекетке айлантат. Бул болсо, Исламга тескери башкаруу түзүмү болуп, мамлекетти бөлүнүүгө жана Судандын түштүгүндө болгондой региондордун бөлүнүшүнө жол ачат! Бул келишим Судандагы Исламдын бардык көрүнүштөрүн жок кылууну максат кылган көрүнөт. Себеби, келишимдеги пунктуга ылайык: «Мамлекет эч кимге динди мажбурлабайт. Ал дин, ишеним жана абийир маселелеринде калыс. Бул болсо, эркиндиктер жана эл аралык адам укуктары конвенцияларын,

өзгөчө, аял укуктары туурасындагы конвенцияларды аткарууну кепилдейт». Т.а. келишимди түзгөн тараптар бул мусулман өлкөсүндөгү мусулмандарды атайылап Исламдан алыстатууну пландашкан.

2 – Келишимдин экинчи бөлүгүндө ушул тексттер камтылган: «Өткөөл доордогу ыйгарым укук толук жарандык бийликке өткөрүлөт... Ардактуу милдеттерди президент аткарат... Аткаруучу бийликке, ошону менен бирге, мыйзам чыгаруу кеңешине келишимге кол койгон тараптар шайлаган жарандык премьер-министр төрагалык кылат. Коопсуздук жана коргонуу премьер-министрдин жоопкерчилигинде болот жана бул, туруктуу уюмдун жетекчилерин о.э. Жуба тынчтык келишимин түзгөн куралдуу кыймылдарды да өз ичине алат». Келишимге ылайык «Армия саясатка, экономикалык, соода-сатык жана инвестиция иш-аракетине аралашпайт. Ыкчам күчтөр жана куралдуу кыймылдар бир, профессионалдуу улуттук армияны түзө турган коопсуздук жана аскерий реформалар алкагында интеграция жана демобилизация комиссиясы тарабынан келишилген келишимдерге ылайык армиянын курамына киргизилет... Жуба тынчтык келишими ишке ашырылат... Келишимге кол койгон куралдуу кыймылдар менен тынчтык келишими акырына жеткирилет». Дагы келишимге ылайык «Конституциялык комиссиянын көзөмөлү астында жана Судандын бардык региондорунун катышуусунда конституциялык негиздер жана маселелер боюнча сүйлөшүү жана келишим түзүү үчүн кеңири көлөмдүү программа иштеп чыгуу жараёны башталат». О.э. келишимде «премьер-министр дайындалган күндөн тартып, 24 айлык өткөөл доордун аягында кеңири көлөмдүү шайлоо процессин уюштуруусу» белгиленген.

Экинчи: жергиликтүү позициялар:

1 – Башкы штабдын жетекчиси жана Судан суверендүү кеңешинин төрагасы Абдулфаттах Бурхан келишимге кол коюу ырасымында: «Мына, акыры биз аскерий түзүлүштү саясий жараяндан алыстатууга жана өткөөл доордун аягында шайлоолорду өткөрүүгө о.э. келишимде ортого салынган маселелерди ишке ашырууга кадам таштадык... Өлкө өзгөчө кырдаал абалын башынан өткөрүүдө. Биз саясий жана аскерий күчтөр ортосундагы келишпестикти башыбыздан өткөрдүк. Бул мамлекетке терс таасирин тийгизди. Армияны ар кандай партия, топ же идеялык бөлүнүүдөн тышкары болгон конституциялык мекемеге айлантууга аракет кылып жатабыз», - деди. Анын орун басары Мухаммад Хамдан Даглу мындай деди: «Саясий чөйрөнүн келишимди түзүшү Судан мамлекетинин тарыхында ажайып жаңы доордун башталышын түшүндүрөт. Келишимдин түзүлүшү менен азыркы саясий кризиске чекит коюлушуна жана мурунку доордогу каталарга жол бербей турган жаңы өткөөл доорго даярдык көрүлүшүнө үмүт кылынууда. 2019-жылы

август айында өткөөл доор башталгандан бери анын курамдык бөлүктөрүндө келишпестиктер жана 25-октябрга алып келген туура эмес саясий аракеттер жүзөгө келди. Мына ушул саясий жаңылыштык антиыңкылаптык күчтөрдүн кайтышына эшик ачат... Ушул себептен улам, түзүлө турган өкмөттүн биринчи даражалуу милдеттери Жуба келишимин жүзөгө чыгарууга, бул келишимге кол койбогон кыймылдар менен толук тынчтык орнотууга, көчүрүлгөндөрдү жана качкындарды өз үйлөрүнө кайтарууга о.э. өлкө жана качкындар проблемаларын чечүүгө каратылышы керек». («СУНА» маалымат агенттиги, 2022-жыл, 5-декабрь). Бул келишим Бурхандын жана анын орун басарынын башчылыгындагы аскерий жетекчиликти о.э. алардын айланасындагыларды алар түшүп калган оор абалдан куткарат. Себеби, адамдар алардын бийлигин четке кагышкандыктан алар эч кандай ички рычагга ээ болбой калышты. О.э. бул келишим аскерий жетекчиликке – жасаган кылмыштары үчүн жоопко тартылуудан коргой турган – кол тийбестик укугун берет жана алардын жазадан кутулууларына мүмкүнчүлүк жаратат. Алар өлкө иштерин башкара алышкан жок жана проблемаларын чече алышпады. Алардын колунан келген жападан-жалгыз иш – Умар Башир кулатылгандан кийин өлкөдө Америка таасирин сактап калуу болду. «Азаттык жана өзгөрүү күчтөрү» деп аталган күчтөр жана өкмөттү түзгөн партиялар да өлкө иштерин башкарууда, анын проблемаларын чечүүдө жана элдин минималдуу турмуштук муктаждыктарын камсыздоодо ийгиликке жетишпеди. Алар кылган жалгыз иш – өлкөдөгү Британия таасирин сактап калуу жана режимдин түптөн өзгөрүшүнө каршы туруу болду.

2 – Бул келишимге каршы чыккандар болду. Алар 2022-жылы 8-9-декабрь күндөрү келишимди четке кагып, демонстрация өткөрүштү. Алардын айрымдары: Жибрил Ибрахим жетектеген «Адилет жана Теңдик Кыймылы», Минни Арка Минавий жетектеген «Судан Азаттык Кыймылы» о.э. колонизатор Британияга көз каранды «Эркиндик жана өзгөрүү» күчтөрү менен союз түзгөн кээ бир саясий партиялар сыяктуу Уммат жана Судан калкына садык жана ак ниеттүү эмес оппозициялык күчтөр. Британия өзү үчүн кайтуу жолун түздү жана параллель оппозиция катары аракет кылган күчтөрдү уюштурду. Эгер, келишим ийгиликсизликке учураса, бул күчтөр оппозициянын курамдык бөлүктөрү катары аракет кылат жана өздөрүнүн тынчтык ишин жашырып, америкалык же англис малайларынын өкүмдарлыгынан кутула албай жаткан элге жетекчилик кылуу үчүн аракетке келишет. Ошентип, адамдар биринен кутулса, экинчисинин тузагына түшөт жана ушинтип улана берет. Өлкөгө расмий эгемендүүлүк берилген жана колонизатор күчтөр аскерлерин алып чыгып кеткен күндөн бери саясий,

пикирий, экономикалык жана башка тармактарда колонизаторлук уланууда.

3 – Кээ бирөөлөр бул келишим өлкө башкаруусундагы кризисти чечет деп ойлоп жатышат. Бул кризис бийликти саясий күчтөргө тапшыруу, аскерийлерди башкаруудан жана саясаттан алыстатуу үчүн аскерийлер менен саясатчылар ортосунда жүзөгө келген чыр-чатак болчу. Ал эми, түзүлгөн келишим малайлар ортосунда кызмат талашуу боюнча жүзөгө келген келишпестиктен башка нерсе эмес. Биринчи кезекте бул келишим Судан башынан өткөрүп жаткан жана ыңкылапка себеп болгон экономикалык проблемаларды чечпейт. О.э. башкаруу проблемасын да чечпейт. Себеби, ал – Суданда улуу мамлекеттердин пайдасына аракет кылып жаткан малайлар ортосундагы күрөш. Келишим бул жана андан башка проблемаларды чече албайт. Себеби, ал динди жашоодон, мамлекеттен жана коомдон бөлүү сыяктуу бузгунчу негизге курулган. Мындан тышкары, бул келишим тышкы күчтөрдү ээрчип жаткан калыс болбогон саясий күчтөр менен аскерийлер ортосундагы убактылуу келишүү болуп эсептелет. Мындан мурунку өткөөл доордо да бул тараптар ортосунда келишим түзүлүп, 25-октябрдагы мамлекеттик төңкөрүш менен аяктаган. Себеби, маселе жарандык бийликти түзүү же түзбөө маселеси эмес, ал эч нерсени чечпейт... Анын ийгиликтүү болушуна кепилдик жок. Анткени, тараптар бири-бирин күзөтүп турушат жана ар бир тарап бири-бирине каршы күрөшүп жаткан улуу мамлекеттер тарабынан башкарылат.

Үчүнчү: эл аралык позиция:

1 – Америка келишимди жогору баалады. АКШнын мамлекеттик катчысы Энтони Блинкен 2022-жылы 6-декабрда Твиттердеги өз баракчасында мындай деди: «Бул – жарандар жетектеген өткөөл өкмөт түзүү жана өткөөл доор үчүн конституциялык эрежелерди аткаруу үчүн коюлган биринчи маанилүү кадам». 2022-жылы 6-декабрда АКШнын мамлекеттик департаменти өзүнүн веб-сайты аркылуу ачыктаган билдирүүдө мындай делет: «Судандагы жарандык партиялар менен аскерийлердин корутунду келишим түзүү жана бийликти жарандар жетектеген өткөөл өкмөткө тапшыруудан мурда чечилбеген маселелер боюнча инклюзивдүү диалогго киришүү пландарын колдоп-кубаттайбыз». АКШнын мамлекеттик департаменти өз билдирүүсүндө келишимди бузууга аракет кылгандарга санкциялар колдонулушун эскертти: «Бүгүн министрлик Судандын учурдагы жана мурунку аткаминерлерине же адам укуктары жана негизги эркиндиктерди бастыруу аркылуу Судандын демократиялык өткөөл жараянына зыян жеткирүүгө жооптуу же шерик деп каралган адамдарга визаны чектөө саясатын кеңейтүүнү чечти». Бул келишим Суданда өз таасирин сактап

калуу, малайы Абдулфаттах Бурхан, анын жардамчысы Мухаммад Даглу жана башкалар жетектеген америкачыл аскерий бийликтин кулашына жол бербөө үчүн Американын назарында маанилүү кадам. Өзгөчө, Бурхан менен Даглу бир жарым жыл мурун 2021-жылы 25-октябрда жарандык өкмөткө каршы мамлекеттик төңкөрүштү уюштуруп, 2019-жылы 21-августта тараптар ортосунда кол коюлган өткөөл доор жараянын токтотуп койгон. Келишимге ылайык, 21 ай суверендүү кеңешке аскерлер төрагалык кылышы жана андан кийин 18 ай жарандык башкаруу төрагалык кылышы шарт эле. 2020-жылы 3-октябрдагы Жуба келишиминен кийин өткөөл доор 53 айга узартылды. Бирок, 2021-жылы 25-октябрдагы мамлекеттик төңкөрүш англис малайларына мүмкүнчүлүк берген жок жана суверендүү кеңешке төрагалык кылууларына тоскоолдук кылды... Бул акыркы келишим Америка малайларын кулодон жана кылмыш жоопкерчилигине тартылуудан куткарат. О.э. Американын Судандагы таасирин сактап калат жана саясий чөйрөнү көзөмөлдөгөн англис малайларынын ар жерде өкүмдарлык кылышына тоскоолдук кылат.

2 – Британия да Африка иштери жана эл аралык өнүгүү боюнча министри Эндрю Митчелл аркылуу келишимди алкыштаганын жарыялады: «Төрттүк тобу жана Үчтүк мамлекеттери Суданда жарандардын жетекчилигинде түзүлгөн бул келишим үчүн ташталган маанилүү кадамды алкыштайт. Британия мындай өкмөт түзүлгөндөн кийин аны менен жакындан кызматташууну ынтызарлык менен күтүүдө жана биз бардык катышуучуларды акыркы келишимди түзүү үчүн тездик менен биригүүгө чакырабыз». (<https://alsudantoday.com>, 2022-жыл, 6-декабрь). «Судандагы акыркы келишимди кечиктирүүнүн үрөй учурган акыбеттери» жөнүндө эскерткен Британиянын коопсуздук кеңешиндеги өкүлү Жеймс Кариуки мындай деди: «Бириккен Королдук жарандык башкаруудагы өткөөл өкмөт түзүлгөндөн кийин ага маанилүү экономикалык жардам көрсөтүүнү жөнөг салуу үчүн эл аралык шериктештер менен иштешүүдө. Судандагы коопсуздук да оор абалда калууда. Биз Көк Нил жана Батыш Кордофандагы зомбулуктарга терең тынчсызданып жатканыбызды дагы бир ирет баса белгилейбиз». (<https://www.sudanakhbar.com>, 2022-жыл, 6-декабрь). Британия да Америка сыяктуу Суданга түздөн-түз аралашып, келишимди колдоп-кубатташын билдирди. Британия БУУдагы атайын өкүлү аркылуу Кошмо Штаттар менен биргеликте келишимди түзгөндөрдөн жана ишке түшүрүүнү көзөмөлдөгөндөрдөн. Британия негизинен анын малайларынан түзүлөрү күтүлүп жаткан жарандык өкмөттү колдоп-кубатташын жарыялады. Британия муну менен бийликти колго алуу о.э.

армиянын башкаруудагы жана саясаттагы таасирин күчсүздөнтүү үчүн саясий чөйрөдө өз таасирин сактап калды.

Төртүнчү: корутунду:

Судандагы бул окуяларга карап чыксак, андагы эл аралык жаңжал өзгөргөндүгү көрүнөт. Туурасы, бул жаңжал – Бурханды, анын орун басарын жана тобун көзөмөлдөп жаткан АКШ менен Британия малайларынан турган «Азаттык жана өзгөрүү күчтөрү» жана аны менен союз түзгөн партиялар ортосундагы жашыруун болбогон ачык күрөш. Эки тарап т.а. Америка менен Британия ушул убакытка чейин аскерий жана жарандык курамдык бөлүктөрдө өз таасирин кеңейте албады. Ошондуктан, Америка менен Британия Башир кулаганда болгондой келишип алышты. Бул келишим 25-октябрда чыр-чатак күчөгөнгө чейин созулду. Мына эми алар кайра дагы келишим түзүштү! Бул келишим убактылуу келишим, эки тараптын бири толук аскерий жана жарандык таасирге ээ болгонго чейин созулат... Бурхан башкарууну колго алгандан тартып биз ушул нерсеге жана «төңкөрүшкө» ишара кылып, бул туурасында жарыяланган эки суроо-жооп баракчабызда ушуларга көңүл бурган элек:

1 – Биз 2019-жылы 23-сентябрда жарыялаган суроо-жоопто т.а. болжол менен башкарууга эки партиянын кириши башталганда, аскерий компонент жарандык компонент менен бийликти бөлүү жөнүндөгү келишими жөнүндө мындай деген элек: «Күтүлүп жаткан нерсеге келсек, АКШ менен Британия ынтымакта жашай албайт. Себеби, алардын кызыкчылыктары жана аларга көз каранды жергиликтүү каражаттары бири-биринен айырмаланып турат. Ошондуктан, тараптар бири-биринин аракеттерин бузууга аракет кылышат! Бул окуяларды күзөтүү, алардын акыбеттери жөнүндө пикирлөө, тышкы жана жергиликтүү, айрыкча, Америка менен Европа расмийлеринин билдирүүлөрүн терең үйрөнүү аркылуу ушуларды айтууга болот – эки тарап өз атаандашын куугунтуктоо, басым өткөрүү жана бийликтен куру калтыруу үчүн ушул каражаттардан пайдаланышы мүмкүн...». Биз ошол каражаттарды суроо-жоопто баян кылып өткөн элек жана чынында эле ошондой болду.

Андан кийин, 2021-жылы 25-октябрдагы суроо-жоопто мындай дегенбиз: «Америка малайлары тарабынан алып барылган ыплас ыкмалар болобу, Британия жана Европа малайлары карманып жаткан карамүртөз багыттар болобу, алардын баары – Суданда зулумдун, ачкачылыктын, кризистердин жана кан төгүүнүн негизги себепчиси. Ошондуктан, Судан калкы өз абалын түшүнүп, Америка, Британия менен Европага малай болгон жана Судан калкынын канын жана баалуулуктарын кафир мамлекеттерге кызмат кылуу үчүн пайдаланган

бул ийгилисиз өкүмдарлардан баш тартышы керек. Бул малай өкүмдарларга каршы туруп, саптарын бириктириши керек».

2 – Келишимдин аткарылышы жөнүндөгү суроолорго келсек, бул, шектүү. Негизи, бул келишим мамлекетти куткарабы? Андай болушу таптакыр мүмкүн эмес. Себеби, бул келишим жалганга негизделип, убактылуу келишим түзгөн колонизатор мамлекеттердин иши. О.э. келишим жалаң кызмат жана мансапты гана көздөгөн, финансылык кирешелерин коргоо жана көбүрөөк акча табуу жөнүндө ойлогон малайлардын ортосунда түзүлгөн келишим. Алар өлкө жана калктын проблемалары, өлкөнүн өнүгүүсү, өлкөнү колонизаторлуктун сыйыртмагынан жана колонизаторлордун чеңдегинен азат кылуу жөнүндө ойлошпойт. Алар өнүгүү жолун да билишпейт. Себеби, алар өз таасирин пикирий жана саясий жактан өлкөдө бекемдөөгө аракет кылып жаткан колонизаторлордун кызыкчылыгы үчүн аракет кылышууда. Бул колонизаторлор, өзгөчө Америка менен Британия Суданда өз таасирин кеңейтүү үчүн күрөшүп жатышат. Чет мамлекеттердин аралашуусу эч кимге сыр эмес. Келишим Республика сарайында түзүлгөндө чет элдиктер да катышты. Мындан тышкары, келишимди даярдаган адам да чет элдик жаран. Бул келишимди Судандагы эл аралык чыр-чатактын себепчилери болгон америкалыктар менен англистердин түздөн-түз көзөмөлү астында «Төрттүк» жана «Үчтүк» атынан Бириккен Улуттар Уюмунун атайын өкүлү даярдады. Төрттүк – бул Америка, анын малайы Саудия, Британия, анын малайы Бириккен Араб Эмираты. Америка жергиликтүү партияларга таасир өткөрүү жана пара берүү үчүн өзүнүн малайы Саудиядан пайдаланса, Британия андай иштерди жасоо үчүн Бириккен Араб Эмиратынан пайдаланат. Үчтүк – бул Америка, Британия жана Европанын атынан Норвегия. Норвегия зарыл болгондо жана жашыруун сүйлөшүүлөр алып барылганда гана таасирге ээ. Негизинен жашыруун сүйлөшүүлөр жашыруун келишимдерди түзүү менен белгилүү болгон Норвегия борбору Ослодо жүргүзүлөт. Америка келишимди бузгандарга санкцияларды колдонуу менен коркуткан болсо, Британия келишим ийгиликсиздикке учураса үрөй учурган акыбеттерге алып келерин эскертти.

3 – Бири-бирине карама-каршы болгон АКШ менен Улуу Британияны курсант кылууга урунган Германиянын БУУдагы өкүлү Фолькер Пертеске келсек, ал келишимдин ийгиликсиздигинен эскертти. Пертес БУУнун Коопсуздук Кеңешиндеги брифингде мындай деди: «Судан акыркы саясий келишимге жакындашып жатканда, саясий чечим өз кызыкчылыктарына туура келбейт деп эсептегендер саясий жараянга зыян жеткире турган аракеттерди күчөтүшү мүмкүн». (www.alrakoba.net, 2022-жыл, 8-декабрь). Бул келишим тараптар ортосундагы убактылуу

келишим. Бул чарчаган согушкерлер эс алышы үчүн түзүлгөн «убакыттан утуу» келишимине окшойт. Бир аз убакыт өтүп, тараптардын бири экинчисин жеңмейин согуш кайрадан башталат. Биринчи тарап экинчисин жеңсе, жеңилген тарап моюн сунбайт, өлкөнүн чыгышында, батышында, түндүгүндө, түштүгүндө жана борбордо проблемаларды жарата берет. Себеби, ал жерлерде анын тыңчылары бар. Өлкө алардан тазаланбаса, абал жакшырбайт. Адамдар өз үмүттөрүнө жетише албайт, бейпил, татыктуу турмушту көрүшпөйт, натыйжада, бул дүйнө жана Ахырет бакытын колдон чыгарышат. Ушул себептен улам, ар бир адамдын жана ыхластуу кишинин важиб милдети – Расулуллах ﷺдын башараты болгон Пайгамбарлык минхажы негизиндеги рошид Халифалыкты тиккелөө үчүн аракет кылып жаткандар менен олуттуу жана чын жүрөктөн аракет кылуу.

«ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةً عَلَىٰ مِنْهَا جِ النَّبُوءَةِ»

«Кийин Пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалык болот». (Ахмад риваяты).

﴿وَيَوْمَئِذٍ يُفَرِّخُ الْمُؤْمِنُونَ * بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾

«Ошол күндө момундар Аллахтын нусраты себептүү шаттанышат. (Аллах) Өзү каалаган кишисине нусрат берет. Ал кудурет жана ырайым ээси» [30:4-6]

17-жумадулаввал, 1444-х.

11-декабрь, 2022-м.

Судандагы саясий күрөш

Суроо: “Ал-Жазира” веб-сайты 2023-жылы 19-март күнү ушул кабарды таратты: “Ишемби күнү Судандагы Өткөөл суверенитеттин кеңеши маалымдашынча, алкактуу келишимге кол койгон тараптар өлкөдөгү кризисти жоё турган саясий келишим түзүүнү каалашын билдиришкен. Бул Өткөөл суверенитеттин кеңешинин төрагасынын орун басары Мухаммад Хамадон Хамидатийдин ушул тараптар менен өткөргөн жолугушуусунан кийин билдирилди. Эске салсак, 2022-жылы 5-декабрда Судандагы Өткөөл суверенитеттин кеңеши менен жарандык тараптар, өзгөчө, Азаттык жана Өзгөрүү күчтөрү-Борбордук Кеңеш ортосунда Суданда жаңы өткөөл доорду баштоо жөнүндө «алкактуу келишим» түзүлгөн. Бирок, башка күчтөр, алардын катарында Эркиндик жана өзгөрүүлөр декларациясы күчтөрү (Демократиялык блок) келишимге кол коюудан баш тартты...”. “Арабий Жадид” 2023-жылы 16-март күнү өзүнүн веб-сайтында мындай кабар таратты: “Бейшамби күнү Хартумда алкактуу келишимге кол койгон тараптар саясий жараяндын аяктоочу доорунун иштери алкагында болуп өткөн «Адилет жана өткөөл доорунун адилети» конференциясына катышышты...”. Суроо мындай, чынында эле жыйынтыктоочу баскыч жакынбы? Белгилүү болгондой, армия командачысы Суверендүү кеңештин төрагасы Бурхан менен анын кеңештеги орун басары, Ыкчам күчтөрүнүн командачысы Мухаммад Хамадон Даклу Хамидатий ортосунда келишпестиктер болгону жөнүндө кабарлар тараган. Американын көрсөтмөсүнө каршы ушундай келишпестик барбы? Америка Хамидатийдин Дарфурда аброю күчтүү болгону үчүн ал жерди эгемендүү кылуу үчүн кудум Судандын түштүгүн бөлгөндөй Дарфурду да бөлмөкчүбү? Же бул келишпестик ролдорду аткарууга каратылган жасалма келишпестикпи? Учурда Хартум менен АКШнын ортосундагы өз ара сапарлар эмнени түшүндүрөт? Акыркы суроо: Бурхандын яхудий вужуду менен мамилелерди нормалдаштыруусунун ушул күрөштөргө байланышы барбы? Суроолор ар түрдүү болуп кеткени үчүн кечирим сураймын, Аллах ажрыңызды берсин.

Жооп: ооба, ушул ар түрдүү суроолорду бир бербесеңиз жакшы болот эле. Макул, эч нерсе эмес. Аларга жооп берүү үчүн ушуларды карап чыгабыз:

1 – 2023-жылы 11-мартта массалык маалымат каражаттары жарыялаган кабарларда Судан куралдуу күчтөрүнүн маалымат катчысы бригада генералы Набил Абдуллах элге видеокайрылуу жасап, ушуларды уктурду: «Судан куралдуу күчтөрү бүгүнкү күндө болуп жаткан саясий жараянга колдорун о.э. алкактуу келишимде көрсөтүлгөн нерселерди

катый жана толук ишке ашырышын баса белгилейт. Бул келишим өткөөл доордун калган бөлүгүндө шайлоолор бүткөнгө чейин аскерий бөлүктү бириктирүүгө жана жарандык өкмөт орнотулушуна алып келет». Оппозициячыл күчтөр Куралдуу күчтөрдүн билдирүүсүнө ыраазычылык билдирди, негизи, мындан мурда аларда – армия жакын арада келишимди аткарбайт, келишимден чыгууга, же аны бузууга, же болбосо аны четтеп өтүүгө аракет кылат о.э. аны аткаруу үчүн шарттарды коёт деген күмөн бар эле.

2 – Куралдуу күчтөрдүн бул билдирүүсү маалымат каражаттарында кеңири тараган кабарлардан бир күн өтүп берилди. Кабарларга ылайык, Дарфур вилаятынан келе жаткан Ыкчам күчтөргөн караштуу курал-жарак жүктөлгөн машиналар Хартум вилаятына кирип келген, армия борбордо чоң аскерий бөлүктөрдү жайгаштырган. Айрым күчтөр – Бурхан командачылыгындагы армия менен Даклу командачылыгындагы Ыкчам күчтөр ортосунда боло турган согушка даярдык көрүлүүдө, эки күчтөр ортосунда келишпестик чыккан деген тыянакка барды. Армиянын маалымат катчысы Набил Абдуллах мындай деди: “Өлкөдөгү абал көзөмөл астында, кээ бир социалдык тармактарда тараган Хартумга куралдуу топтор киргени туурасындагы сөздөр туура эмес...”. (“Явмуттали” гезити, 2023-жыл, 10-март). Бирок, куралдуу күчтөрдүн маалымат бөлүмү өз билдирүүсүндө мындай деди: “Куралдуу күчтөрдүн Хартумга киргенин четке каккан кабар бир да массалык маалымат каражаттарына берилбеген. Судан куралдуу күчтөрү жана коопсуздук кызматынын командачысы мекен жана мекендештердин коопсуздугун сактап, өлкөдөгү коопсуз абалды сабырдуулук менен күзөтүүдө”. (“Шаркул Авсат”, 2023-жыл 11-март). Армиянын маалымат бөлүмү ушул кабарларды да тастыктап, четке какпай жатканынан көрүнүп тургандай, бул жерде адамдардын сезими менен ойношуу көздөлгөн... Ушул аркылуу оппозицияны коркутууга, Бурхан менен Даклу ортосунда «келишпестик» жана «жаңжал» бар деген нерсени шылтоолоп, алардын жолугушуусуна чөйрө даярдоого аракет кылып жатат!

3 – Мунун артынан Суданда 2023-жылы 11-март күнү кечинде Бурхан, Даклу жана алкактуу келишимге кол койгон күчтөр ортосунда жолугушуу болору жарыяланды. Судан Суверендүү кеңеши жарыялаган билдирүүдө айтылгандай, Даклу менен Бурхан «саясий жараяндын жүрүшүн жана келишилген келишимдер боюнча алга жылуу зарылдыгын талкуулап, саясий жараян үчүн ачыкталган иштерди улантууга келишип алышкан о.э. саясий жараян жөнүндө келишилген иштерди улантууга чечим кылышкан». Судандагы саясий жана коопсуздук абал талкууланган ушул жыйындын акырында Бурхан менен Даклу «өлкөдөгү коопсуздук абалды күзөтүү үчүн тынымсыз кошуундар, тиешелүү

мамлекеттик мекемелер жана куралдуу бөлүктөрдөн турган биргелешкен коопсуздук комиссиясын түзүү» чечимин кабыл кылышты... (“Судан Трибюн” жана “Ал-Жазира”, 2023-жыл, 11-март). Бул нерселерден Бурхан менен Даклу ортосунда күрөш жүрүп, армия менен Ыкчам күчтөрү ортосунда кагылышуу чыгышына жакын калгандай, абал болсо ушул жолугушуулардын артынан убактылуу тынчпы тургандай көрсөтүү көздөлгөн.

4 – Андан мурун Даклу Хамидатий “2021-жылы 25-октябрдагы төңкөрүшкө катышуу жаңылыштык болду, себеби, ал эски режимдин кайтышы үчүн эшик ачкан төңкөрүш болду деп билдирүү берген”. (“Ал-Жазира”, 2023-жыл, 19-февраль). Белгилүү болгондой, Хамидатий армия командачылыгы менен биргеликте мурунку бийликке каршы жасаган иштерин коргогон. Ошондуктан, анын өз пикирин өзгөртүшү жана ачык өкүнүч билдириши мүмкүн эмес. Тескерисинче, бул нерселер менен ал оппозицияны алдап, аны өзүнө ээрчитүүнү же жакындаштырууну көздөп жатат. Ошондуктан, ал ушул жарыясынан кийин “бул келишим жалгыз пакет болуп, ал бөлүнбөстөн, бир бүтүн абалда ишке ашырылышы керек” деди. (“Арабий пост”, 2023-жыл, 21-февраль). Кийин Хамидатий ушул кампаниясын күчөттү жана өзүн армия командачылыгына каршы кылып көрсөтүп, мындай деди: “Биз эч бир адамдын өлкөнү башкарган диктаторго айланышына жол бербейбиз. Биз өз ыктыяр жана эркибиз менен бийликти толук жарандык башкарууга тапшырууга келишкенбиз... Өлкөдөгү негизги келишпестик бийликчилдер менен бийликти жарандык башкаруунун тарапкерлерине тапшырууну каалап жаткандар ортосунда болуп жатат. Ыкчам күчтөр менен армия ортосунда эч кандай проблема жок, келишпестиктер армияга бекем жабышып алгандар менен болуп жатат. Жарандык өкмөттү түзүү принциби армия, Ыкчам күчтөр жана Суверендүү кеңештеги боордошторубуз ортосунда тилектештик менен ишке ашкан”. (“Шаркул Авсат”, 2023-жыл, 8-март). Көрүнүп тургандай, Хамидатий жарандык башкаруунун тарабында турган жана алкактуу келишимди толук ишке ашырууну өтө каалап жаткан адамдын ролун ойномокчу болуп жатат. Мунун тушунда, Бурхан алкактуу келишим армия үчүн мажбурый эмес экенине, себеби, ал бардык саясий күчтөрдү камтыбаганына ишара кылды. О.э. ал алкактуу келишимди аткарууну улантуу үчүн Ыкчам күчтөр менен куралдуу кыймылдарды армияга кошуу керектигин баса белгилеп, мындай деди: “Качан Ыкчам күчтөр менен куралдуу кыймылдарды армияга кошуу туурасында анык сөз болсо, биз да алкактуу келишимди улантабыз, мындан башка ар кандай сөзгө таптакыр ыраазы болбойбуз”. (“Шаркул Авсат”, 2023-жыл, 8-март). Бул нерселерден көрүнүп тургандай, Бурхан менен Хамидатий алкактуу

келишимди аткарууга келише албай жаткандай кылып көрсөтүлүүдө, акыйкатта болсо, аны тастыктоого экөөсү тең катышкан!

5 – Биз 2022-жылы 11-декабрдагы суроо-жоопто 2022-жылы 5-декабрда түзүлгөн алкактуу келишим жөнүндө мындай дегенбиз: “Бул келишим Бурхандын жана анын орун басарынын башчылыгындагы аскерий жетекчиликти о.э. алардын айланасындагыларды алар түшүп калган оор абалдан куткарат. Себеби, адамдар алардын бийлигин четке кагышкандыктан алар эч кандай ички рычагга ээ болбой калышты. О.э. бул келишим аскерий жетекчиликке – жасаган кылмыштары үчүн жоопко тартылуудан коргой турган – кол тийбестик укугун берет жана алардын жазадан кутулууларына мүмкүнчүлүк жаратат. Алар өлкө иштерин башкара алышкан жок жана проблемаларын чече алышпады. Алардын колунан келген жападан-жалгыз иш – Умар Башир кулатылгандан кийин өлкөдө Америка таасирин сактап калуу болду”. Дагы мындай дегенбиз: “Келишимдин аткарылышы жөнүндөгү суроолорго келсек, бул, шектүү. Негизи, бул келишим мамлекетти куткарабы? Андай болушу таптакыр мүмкүн эмес. Себеби, бул келишим жалганга негизделип, убактылуу келишим түзгөн колонизатор мамлекеттердин иши. О.э. келишим жалаң кызмат жана мансапты гана көздөгөн, финансылык кирешелерин коргоо жана көбүрөөк акча табуу жөнүндө ойлогон малайлардын ортосунда түзүлгөн келишим. Алар өлкө жана калктын проблемалары, өлкөнүн өнүгүүсү, өлкөнү колонизаторлуктун сыйыртмагынан жана колонизаторлордун чеңлегинен азат кылуу жөнүндө ойлошпойт. Алар өнүгүү жолун да билишпейт. Себеби, алар пикирий жана саясий жактан өлкөдө өз таасирин бекемдөөгө аракет кылып жаткан колонизаторлордун кызыкчылыгы үчүн аракет кылышууда. Бул колонизаторлор, өзгөчө Америка менен Британия Суданда өз таасирин кеңейтүү үчүн күрөшүп жатышат. Чет мамлекеттердин аралашуусу эч кимге сыр эмес. Келишим Республика сарайында түзүлгөндө чет элдиктер да катышты. Мындан тышкары, келишимди даярдаган адам да чет элдик жаран. Бул келишимди Судандагы эл аралык чыр-чатактын себепчилери болгон америкалыктар менен англистердин түздөн-түз көзөмөлү астында «Төрттүк» жана «Үчтүк» атынан Бириккен Улуттар Уюмунун атайын өкүлү даярдады”. Алкактуу келишимди ишке ашырууга тоскоолдук кылуу максатында эки тараптын аскерий командачылыгы т.а. Бурхан жетектеген армия жана Даклу жетектеген Ыкчам күчтөр келишпестикти пайда кылышты же иштеп чыгышты. Муну менен, адамдардын көңүлүн тараптардын ар кандай учурда келишүүгө барышына же келишпестигине буруу көздөлгөн о.э. адамдар чечим аскерий башкаруу менен жарандык башкаруунун ортосунда эмес, а балким ушул нерседе деп ойлоп калуусу максат кылган.

6 – Үстүбүздөгү жылдын февралында Бурхан Британия үчүн маанилүү болгон Эмираттарга сапар кылды жана ушул сапардын артынан Эмираттардын тышкы иштер министри шейх Шахбут Суданга келип, ага жашыруун кат тапшырды. Бул сапарлар эч нерсени түшүндүрбөйт. Алар Бурхандын позициясында, билдирүүлөрүндө жана аракеттеринде бирер олуттуу өзгөрүш жасаган жок. Тескерисинче, анын позициясы Американын каалоолоруна толук ылайык келүүдө. Чамасы, бул сапарларга себеп бири-бирине «тыңчылык» кылуу... Эки тарап тең абалды тынчтандырууну шылтоолоп, өздөрү таштаган кадамдарына каршы тараптын реакциясын үйрөнүүгө аракет кылып жатат. Кудум жарандык тараптар Бурхан менен Хамидатий ортосундагы бул «келишпестикке» алданып, аны чыныгы келишпестик деп ойлоп жаткандай көрүнөт. Ушул таризде аскерий тарап жарандык тарапты аскерий тарап ортосундагы келишпестикти чечүү үчүн аралашууга мажбур кылды. Азаттык жана Өзгөрүү күчтөрүнүн лидери Мухаммад Исмат “Шаркул Авсатка” мындай деди: “Азаттык жана Өзгөрүү күчтөрү мамлекетти кыйроо жакасына алып келген кагылышууну алдын алуу максатында Ыкчам күчтөр менен куралдуу күчтөр ортосундагы абалды чечүү үчүн тынымсыз аракет кылууда”. (“Шаркул Авсат” гезити, 2023-жыл, 6-март). Андан кийин 2023-жылы 8-мартта Суданда мурун өкүмдар коалиция болгон Азаттык жана Өзгөрүү күчтөрүнүн жетекчилеринин жогорку даражадагы делегациясы мамлекеттеги саясий кризисти токтотуу боюнча жыйынтыктоочу келишим түзүүнү колдоп-кубаттоо үчүн Бириккен Араб Эмираттарына барды. “Делегация мүчөлөрү байланыш жана тышкы байланыш комитети о.э. Судан Конгресс партиясынын төрагасы Умар Дакир, Федералдык кеңештин аткаруучу аппаратынын төрагасы Бабакар Файсал, Улуттук «Уммат» партиясынын башкы катчысы Васик Барир, Азаттык жана Өзгөрүү күчтөрүндөгү Эмгекчилдер уюмунун өкүлү Таха Усман болду. Коалициянын билдирүүсүндө айтылгандай, делегация Эмираттардын жетекчилери менен жолугушуп, саясий алкактуу келишимге негизделген саясий жараяндын акыркы иш-чараларын бүтүрүүнү талкуулайт”. (“Шаркул Авсат” гезити, 2023-жыл, 9-март). Бул нерселер жарандык тарап бир бурчка тыгылып калганынан, эми маселе саясий тараптан көзөмөлдөнүшүнө далалат кылат! Башкача айтканда, Америка Судандагы саясий күрөштү жаңы сахнага көчүрдү, бул АКШ малайлары ортосундагы алдамчы күрөш сахнасы болуп, ал башка күрөштөргө көлөкө салат о.э. европалыктарга көз каранды күчтөрдү Хамидатий менен жакындашууга мажбур кылат, айрыкча, Хамидатий жарандык башкарууну колдорун ачык билдирип жатканда!

7 – Эми яхудийлер менен мамилелерди нормалдаштыруу темасына келсек, Бурхан өзүн кулоодон коргоо жана бийлигин бекемдөө үчүн Америка каалаган бардык нерсеге жан берүүгө аракет кылып жатат. Яхудийлер менен мамилелерди нормалдаштыруу да – Американын каалоолорунун бири. Бул нормалдашуу яхудийлерге, Америкага, жеке Бурхан жана анын тарапкерлерине гана пайда алып келет. Бирок, Суданга андан таптакыр пайда жок, тескерисинче, зыян алып келет. Яхудийлер менен мамилелерди нормалдаштыруу – шарый түрдө харам. Себеби, яхудийлер менен мамилелерди нормалдаштыруу бул мусулмандар үчүн эң азиз жер болгон Фалестиндин баскынчысын таанууну түшүндүрөт. Негизи, бул баскынчы күнү-түнү Фалестин калкына чабуул кылып, үй-жайларын бузуп жатат, перзенттерин өлтүрүп, мал-мүлктөрүн тартып алууда. Бирок, ага карабастан “Судан Суверендүү кеңеши билдиришинче, кеңештин төрагасы Абдулфаттах Бурхан “Хартумда Эли Коэн менен жолугушту. Тараптар өзгөчө коопсуздук жана аскерий тармактарда биргелешкен кызматташтыктын келечегин талкуулашты”. Судан тышкы иштер министрлигинин баса белгилешинче, тараптар “өз ара мамилелерди нормалдаштыруу үчүн аракет кылууга келишишти...” (Судан маалымат агенттиги, 2023-жыл, 2-февраль). Яхудийлердин расмий радиосу 2023-жылы 8-февралдагы уктуруусунда бүгүн Судан Суверендүү кеңешинин атайын делегациясы яхудий «мамлекетине» жашыруун сапар кылды деген мазмунда кабар таратты. Ошентип, Судан режими Американын колдоп-кубаттоосу астында өз бийлигин сактап калуу үчүн яхудий вужуду менен мамилелерди нормалдаштыруу кыянатына баруудан уялбай калды!

Корутунду:

1 – Бурхан менен Хамидатий ортосунда чыныгы келишпестик жок, тескерисинче, экөөсү тең Американын малайлары. Америка Бурханды учурдагы кызматына Хамидатий аркылуу алып чыккан: “Умар Баширден кийин бийликке Коргоо министри Абдурахман ибн Авф келген болсо, Америка аны кызматтан алып, Бурханды алып келген. Бүгүнкү күнгө келип Бурхан менен Хамидатий ортосундагы мамиле союздаштык даражасына жетти. Бурхан Суверендүү кеңештин төрагасы жана армиянын башкы командачысы болду, негизи, ал куралдуу күчтөрдө биринчи даражалуу командачы эмес эле. Ошондуктан, ал бийликке Хамидатийдин жардамы менен жана регионалдык колдоп-кубаттоо астында келгени айтылат. Хамадан Суверендүү кеңештин төрагасынын орун басары болгондон кийин, бул экөөсү жарандык күчтөргө каршы союз түзүштү”. (“Арабий Пост”, 2023-жыл, 21-февраль). Ошентип, учурда болуп жаткан келишпестик чыныгы эмес, жасалма, ролдор бөлүштүрүлгөн.

2 – Эмнеге келишпестик чыныгы эмес, акыры, Хамидатий кудум Судандын түштүгүндө болгондой Американын көрсөтмөсү менен Дарфурду эгемендүү кылып, аны бөлүп алышы мүмкүн го, айрыкча, бул адам Дарфурда аскерий жана финансылык салмакка ээ болсо, “Хамидатий күчтөрү вилайаттын көпчүлүк байлыктарына, алардын катарында алтын кендерине ээлик кылып, Эмираттарга 16 миллиард долларга экспорт кылууда...” (“Мисир 360” веб-сайты, 2022-жыл, 12-май) деген сөзгө келсек, ушул күнгө чейин бул жөнүндө бир да ишара болгон жок. Анткени, Америка учурда өз малайларын Судан бийлигинде бекемдөөгө жана англис малайларынын активдүү ролдорду аткарышына жол бербөөгө көңүл бурууда. Америка англис малайларын Бурхан жана Хамидатийге каршы күрөшүүнүн ордуна аларды жараштыруу менен алек кылмакчы! Бирок, Американын мусулман өлкөлөрүн – эгер колуна келсе – бөлүп ыдыратышы күтүлөт. Негизи, колонизатор кафир мамлекеттердин иши ушул.

3 – Бурхан келишимге катышууну кеңейтүүнү каалап, кол койгон күчтөрдүн өжөр экендиктерине ишара кылып жатат. Анын максаты – келишимдин аткарылышына жол бербөө. Ошондуктан, ал келишимге кол койбогондор менен жолугушууга аракет кылды. Өз кезегинде анын бул аракети – суроонун башында баса белгиленгендей – кол койгондор менен кол койбогондор ортосунда келишпестикти пайда кылууда. Өзгөчө, кол койгон Азаттык жана Өзгөрүү күчтөрү-Борбордук Кеңеш менен алкактуу келишимге кол койбогон Эркиндик жана өзгөрүүлөр декларациясы күчтөрү (Демократиялык блок) ортосунда келишпестик пайда болууда... Ушул келишпестик келишимдин корутунду ратификациясынын мөөнөтүн узартып жатат. Бурхандын мындай позициясын Суверендүү кеңештин мүчөсү Шамсиддин Каббаший билдирди. Каббаший ушул айда берген бидирүүсүндө мындай деди: “Армия тараптардын саясий келишимсиз алкактуу келишимди аткарбайт. Ал эми, ага кол койгондордун саны өлкөдөгү саясий кризисти чечүү үчүн жетиштүү эмес. Анткени, армия тастыкталбаган конституцияны коргобойт...” (“Ал-Жазира”, 2023-жыл, 20-февраль). Ушул таризде армия алкактуу келишимден качууга же болбосо ал же бул таризде аны четтеп өтүүгө аракет кылууда. Муну кээде келишимге катышууну кеңейтүү аркылуу, кээде болсо Ыкчам күчтөрдү жана башка куралдуу кыймылдарды куралдуу күчтөргө т.а. армияга кошууну шарт кылуу аркылуу ишке ашырууда. Бул иштерди Бурхан Хамидатий менен биргеликте – узак убакыт болобу, кыска убакыт болобу – Американын каалоосуна ылайык көзөмөлдөп келүүдө!

4 – Америка Судандагы саясий күрөштү жаңы сахнага көчүрүүдө ийгиликке жетишти. Бул, АКШ малайлары ортосунда болуп жатат деген

элес берген күрөш сахнасы болуп, ал башка күрөштөргө көлөкө салат о.э. европалыктарга көз каранды күчтөрдү алкактуу келишимди аткарууга көңүл бурууну кечиктирүүгө жана Бурхан менен Хамидатий ортосунда чындап эле күрөш болуп жатат ойлоп, аларды жараштырууга мажбур кылат! Ушул себептен улам, Хамидатий көзөмөлдөгөн күчтөрдү армияга кошууда аскерий тараптын (Бурхан менен Хамидатий) келише алышпаганы шылтоо кылынып, алкактуу келишимдин аткарылышы кечигиши аскерий тараптын көзөмөлүндө калууда. Бул, шарттар жана кырдаалдар келишимди өзгөртүүгө жана келидимдеги жарандык тараптын ар кандай таасирине бөгөт коюуга жол ачканга чейин созулат. Бурхандын «жакын арада» деген сөзүнүн мааниси ушул. Ал мындай деди: “Мамлекет жарандык башкарууну орнотуу жолунда бара жатат, жакын арада жарандык өкмөт орнотулушу мүмкүн”. (“Иттихад”, 2023-жыл, 19-март). Алкактуу келишим аскерий тараптын талаптарына ылайык аткарылат. Мына ошондо келишимдин аткарылышы жакын же алыс болушуна карабастан, Бурхандын «жакын арада» деген сөзү ишке ашат! Эгер, алардын талаптарына ылайык келбесе, алкактуу келишим бекер кылынышы да ыктымал. Бул үчүн мисалы Бурхан менен Хамидатийдин келише албай жаткандыктан Ыкчам күчтөрдү армияга кошуу кыйын болуп жатат деген нерсени ойлоп табышат т.а. жаңы ыкма менен конституциялык документти бекер кылуу сценарийи кайра кайталанат... Дагы айта кетчү нерсе, конституциялык документ 2019-жылы 21-августта аскерий тарап менен жарандык тараптын ортосунда түзүлгөн, президенттик кеңешти алгач аскерий башкарууга, кийин 2021-жылы ноябрда жарандарга өткөрүүгө келишилген. Муну алдын алуу үчүн Судан коргоо министри генерал-лейтенант Ясин Ибрахим 2021-жылы 21-сентябрда жарандардын бийликти алышына эки ай калганда мамлекеттик төңкөрүш алдын алынганын билдирди. Андан кийин өкмөттү таратуу талап кылынды жана өкмөт таратылып, конституциялык документ да бүтүндөй жок болду. Биз бул жөнүндө 2021-жылы 25-октябрда жарыяланган суроо-жоопто баян кылганбыз. Учурда да ушул сценарийдин кайталанышы ыктымал. Бирок, бул ирет Американын белгилүү элементтеринен болгон Хамидатий менен кагылышуу уюштуруу аркылуу ишке ашырылууда!

5 – Тыянактап ушуну дагы бир ирет баса белгилейбиз, тигил же бул колонизатордун пайдасына иштеп жаткан малайлар турганда Суданда эч кандай үмүт чырагы болбойт. Анткени, Америка менен Британиядан турган бул эки колонизатор бир мусулман өлкө үчүн күрөшүп жатышат. Аларды мамлекеттин өнүгүүсү да, көйгөйлөрдү чечүү да, калкты тойгузуп, муктаждыктарын камсыздоо да кызыктырбайт. Ушул себептен улам, адамдар үчүн бирден-бир жол – исламий өлкөлөрдөгү малайлардан

арылуу, аларды жана бузгунчу жолдорун ээрчибөө. Тескерисинче, Аллах Таалага жүздөнүп, Ага даъват кылып жаткан о.э. Анын өкүмүн жер жүзүндө колдонууга жана мусулмандарды бириктирип, өнүктүрүүгө аракет кылып жаткан аң-сезимдүү адамдардын жолун ээрчүү керек.

﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾

«Аллах(тын динине) даъват кылган жана өзү да жакшы иштерди кылып, «Шек-күмөнсүз, мен мусулмандарданмын» деген кишиден да жакшыраак сүйлөгөн ким бар?» [41:33]

27-шаабан, 1444-х.

19-март, 2023-м.

Судандагы куралдуу кармаштар жана анын саясий күрөштөргө таасири

Суроо: “Скай Ньюз арабийя” сайты АКШ 2023-жылы 23-апрелде өз дипломаттарын эвакуация кылганын ачыктады: «Жекшемби күнү эрте менен АКШ президенти Жо Байден бир нече күндөн бери айыгышкан согушка сахна болуп жаткан Судандан америкалык дипломаттардын эвакуация кылынганын маалымдады. Байден өз билдирүүсүндө «Америкалык аскерийлер бүгүн (жекшемби күнү) менин буйругум менен АКШ өкмөтүнүн кызматкерлери Хартумдан алып чыгуу операциясын аткарышты», - деди». “Арабий 21” сайты 2023-жылы 23-апрелде мындай кабар таратты: «Америкалык дипломаттардын эвакуация кылынганы жөнүндө Судан аскерийлери эч кандай түшүндүрмө беришпеди. Бирок, алар мурунку билдирүүлөрүндө Кошмо Штаттар, Британия, Франция жана Кытай өз дипломаттарын жана жарандарын Хартумдан эвакуация кылмакчы экенин айтып, эвакуация «тезинен башталышы күтүлүп жатканын» кошумчалашкан».

Бул эвакуация Суданда болуп жаткан согуштун созуларын түшүндүрөбү? Өзгөчө, Бурхан да, Хамидатий да Американын малайлары экенин эсепке алсак, бул согушту кантип түшүндүрүү мүмкүн? Же алардын бири Британия жана Европага ыктап калдыбы, ошондуктан согуш болуп жатабы? Бул согуш кандай чечим менен бүтөт? Ыраазылык билдиремин.

Жооп: жооп ачык-айкын болушу үчүн конституциялык декларациядан жана ага каршы аскерий төңкөрүштөн кийинки окуяларды карап чыгабыз:

Биринчи: конституциялык декларациянын этабы:

1 – «Конституциялык декларация» аскерий кеңештен турган Американын малайлары жана жарандык жактардан турган Британия жана Европанын малайларына өкүм өткөргөн. 2020-жылы 3-октябрда түзүлгөн Жуба келишиминен соң 2019-жылы 17-августта эки тарап кол койгон бул декларациянын убакыты өзгөртүлдү. Т.а. өткөөл доор 51 айга узартылып, башкаруу жарандык тарапка 2021-жылы ноябрда өтө турган болду... Конституциялык декларацияда көптөгөн күч борборлору аскерий тараптан жарандык тарапка өткөрүлүшү белгиленгендиктен, бул нерсе Бурхан менен Хамидатийге жакпады. Ушул себептен улам, жарандык тарап ушул борборлорду ээлешине эки айдай калганда мамлекеттик төңкөрүш жасоо аракети аныкталганы жарыяланды. Мамлекеттик төңкөрүш жасоо аракети ким тараптан жасалды – дабаланып кайтканына 5 күн болбогон армиянын адамы Бакровий тарабынан жасалды. «Судан коргоо министри генерал-лейтенант Ясин

Иброхим төңкөрүш жасоо аракетине бөгөт коюлганын, төңкөрүшкө генерал-майор Абдулбакий Бақровий жетекчилик кылганын, аны менен 22 түрдүү наамдагы офицерлер, унтер-офицерлер жана аскерлер катышканын маалым кылды». (“Би-Би-Си”, 2021-жыл, 21-сентябрь.).

2 – Ушул төңкөрүш жасоо аракетин дыкат үйрөнүп чыксак, ал жасалма болгонуна күбө болобуз: Себеби «бул төңкөрүш жасоо аракетинин жетекчиси Бахрул Жабал операциясында Бурхан менен, Дарфурдун батышында Шамсиддин Каббаший менен бирге кызмат кылган». (“Арабий 21”, 2021-жыл, 22-сентябрь.). Алар Судан армиясынын жана суверендүү кеңештин жогору наамдагы командачылары. Башкача айтканда, Бақровий аскерий командачылыктагы жогору наамдагы Америка малайларына абдан жакын жана ишеничтүү адам. Ошондуктан, төңкөрүш жасоо аракети чындык эмес. Т.а. төңкөрүш суверендүү кеңештин жетекчилиги жарандык тарапка өтүшүнөн мурун башкарууну тартиптештирүү максатында Бақровий менен аскерий жетекчиликтин келишими негизинде болгон. Мунун артынан «маалымат каражаттарында аскерий төңкөрүш ишке ашырылып жатканы жөнүндө сөздөр тараган, Судан армиясы дүйшөмбү күнү премьер-министр Абдуллах Хамдук менен бирге өкмөттүн көпчүлүк мүчөлөрүн, көптөгөн расмийлер жана журналисттерди камакка алды». (“Ал-Жазира”, 2021-жыл, 25-октябрь). Камакка алынган Хамдук жетекчилиги тарабынан жарыяланган билдирүүдө мындай делет: «Болуп өткөн окуялар конституциялык декларацияны жок кылуу жана козголоңдун ийгиликтерине каршы жасалган төңкөрүш болуп эсептелет». (“Ал-Жазира”, 2021-жыл, 25-октябрь).

3 – Мындан көрүнүп тургандай, демек, “Азаттык жана өзгөрүү” күчтөрүнөн турган жарандык тарап менен Аскерий кеңештин ортосунда 2019-жылы түзүлгөн келишим тузак болгон. Бул тузак суверендүү кеңештин төрагалыгын оболу аскерийлерге, андан кийин жарандык тарапка берүүнү камтыган тузак болуп, аны Аскерий кеңеш анын артында турган Америка менен биргеликте койгон. Ошондуктан, “Азаттык жана өзгөрүү” күчтөрү – суверендүү кеңештин төрагалыгын т.а. Судандагы башкарууну 21 айдан кийин өз колубузга алабыз деп алданышкан. Эгер, чынында эле бул нерсе ишке ашканда, анда Британия жана Европанын өлкөдөгү малайлары АКШнын Судандагы таасирине коркунуч туудура турган таризде армия жетекчилигинде жана аны каржылоо иштеринде кеңири көлөмдүү өзгөрүүлөрдү жасашмак. Бул болсо, Америка уруксат бербеген нерсе.

Андан соң, адамдар арасында – төңкөрүш маселеси түндө Бурхан менен Хамидатий ортосунда конституциялык декларацияны жок кылуу

максатында уюштурулган деген сөздөр тарады... Андан кийин адамдар – айрымдары калыс ниетте, айрымдары жарандык тараптын үндөөсү менен – көчөлөргө чыгышты жана башталган нааразылык демонстрациялары күндөп, жада калса айлап уланды...

Экинчи: алкактуу келишимдин этабы:

Мурунку төңкөрүш маселеси ачыкка чыгып, нааразылык демонстрациялар көчөлөргө жайылгандан кийин жарандык тарапты тузакка түшүрүүнүн экинчи этабы башталды. Т.а. аскерий жана жарандык тарап ортосунда сүйлөшүүлөр башталып, 2022-жылы 5-декабрда алкактуу келишимге кол коюлду. Биз 2022-жылы 11-декабрдагы суроо-жоопто бул жөнүндө мындай дегенбиз: «... Келишимдин экинчи бөлүгү ушуларды өз ичине алат: «Өткөөл доордун ыйгарым укугу толук жарандык бийликке өткөрүлөт... Мамлекетте президент ырасымдык вазыйпаларды аткарат... Аткаруучу бийликке жарандык тараптан чыккан премьер-министр төрагалык кылат»... Келишимде дагы айтылышынча: «Армия саясаттан жана экономикалык, соода, инвестиция иш-аракеттеринен четтетилет. Ыкчам колдоо күчтөрү жана куралдуу кыймылдар интеграция жана демобилизация комиссиясы тарабынан келишилген тартипке ылайык жана коопсуздук, аскерий реформалар планы алкагында армиянын курамына киргизилет...». Келишим 2023-жылы 6-апрелде акыркы кол коюуну, 2023-жылы 11-апрелде жарандык өкмөттү түзүүнү талап кылган. Бирок, окуялар мындайча түс алды:

1 – Ошол күнү 2023-жылы 6-апрелде т.а. өткөөл доордун конституциясы кол коюлушу керек болгон жана өткөөл өкмөттүн түзүлүшүнө беш күн калганда АКШ мамлекеттик катчысынын Африка иштери боюнча жардамчысы Молли Хамидатий жана Судандагы саясий жараяндын басма сөз катчысы Халидумар Юсуф менен телефондо сүйлөшкөн: «Молли суверендүү кеңештин төрагасынын эки орун басары т.а. Ыкчам колдоо күчтөрүнүн командачысы Хамидатий жана саясий жараяндын басма сөз катчысы Халидумар Юсуф менен телефон аркылуу сүйлөштү. Андан бир нече күн мурун суверендүү кеңештин төрагасы жана армия командачысы Бурхан менен да телефон аркылуу сүйлөшкөн». (“Судан Трибюн”, 2023-жыл, 6-апрель).

2 – “Arabicpost” веб-сайты 2023-жылы 19-апрелде “Нью-Йорк Таймс” гезитинин ошол күндөгү кабарынан цитата келтирип ушул жылдын 15-апрелинде жүз берген кагылышуунун алгачкы сааттары жөнүндө эң маанилүү маалыматтарды берди: «14-апрель күнү кечкурун Бурхан менен Хамидатийдин ортосунда чет элдик өкүлдөрдүн катышуусунда сүйлөшүүлөр болуп өтү. Жогорку наамдагы аскерий командачылардын биринин үйүндө кечки тамактан мурун өткөрүлгөн

бул сүйлөшүүдө убадалар берилди жана жан берүүлөр сунушталды». (“Arabicpost”, 2023-жыл, 19-апрель).

3 – Андан кийин 2023-жылы 15-апрелде армия менен Ыкчам колдоо күчтөрү ортосунда капыстан айгышкан кагылышуулар башталды. Бул болсо башкарууну Британия малайы болгон жарандык тарапка өткөрүү үмүтүнө каршы кезектеги сокку болду... Ушул таризде, Судандагы америкачыл аскерий тарап менен британиячыл жарандык тарап ортосунда уланып келе жаткан саясий карама-каршылык Бурхан менен Хамидатий ортосундагы согуштук майданга өттү. Биз 2023-жылы 19-мартта жарыяланган суроо-жоопто мындай дегенбиз: «Ушул себептен улам, Хамидатий көзөмөлдөгөн күчтөрдү армияга кошууда аскерий тараптын (Бурхан менен Хамидатий) келише алышпаганы шылтоо кылынып, алкактуу келишимдин аткарылышы кечигиши аскерий тараптын көзөмөлүндө калууда. Бул, шарттар жана кырдаалдар келишимди өзгөртүүгө жана келишимдеги жарандык тараптын ар кандай таасирине бөгөт коюуга жол ачканга чейин созулат. Бурхандын «жакын арада» деген сөзүнүн мааниси ушул. Ал мындай деди: «Мамлекет жарандык башкарууну орнотуу жолунда бара жатат, жакын арада жарандык өкмөт орнотулушу мүмкүн». (“Иттихад”, 2023-жыл, 19-март). Алкактуу келишим аскерий тараптын талаптарына ылайык аткарылат. Мына ошондо келишимдин аткарылышы жакын же алыс болушуна карабастан, Бурхандын «жакын арада» деген сөзү ишке ашат! Эгер, алардын талаптарына ылайык келбесе, алкактуу келишим бекер кылынышы да ыктымал. Бул үчүн мисалы Бурхан менен Хамидатийдин келише албай жаткандыктан Ыкчам колдоо күчтөрүн армияга кошуу кыйын болуп жатат деген нерсени ойлоп табышат т.а. жаңы ыкма менен конституциялык документти бекер кылуу сценарийи кайра кайталанат...». (Цитата бүтү).

4 – Оппозициячыл саясий күчтөр армия менен Ыкчам колдоо күчтөрүнө кайрылып, аларды өз ара согушту токтотууга чакыра баштады. Акыйкатта болсо, бул оппозициячыл күчтөр армияга жана Ыкчам колдоо күчтөрүнө каршы эле, эми болсо аларды бири-бирине каршы согушту токтотууга чакырып калышты. О.э. алар армияны саясий турмуштан четтетүү жана жарандык өкмөттү орнотуудан турган өздөрүнүн талаптарын да унутушту. «”Азаттык жана өзгөрүү” күчтөрүнүн борбордук кеңеши өз билдирүүсүндө Куралдуу күчтөр жана Ыкчам колдоо күчтөрүнүн командачылыгын туура пикир менен аракет кылууга, аскерий кагылышууларды тезинен токтотуп, сүйлөшүүлөргө кайтууга чакырды жана чечилбеген проблемаларды чечүүнүн варианты тынчтык жолу экенин баса белгиледи». (“Ал-Жазира”, 2023-жыл, 16-апрель). Ушул таризде оппозиция башкача оппозицияга айланды. Т.а. саясий

оппозиция каршылаш күч эмес, армия менен Ыкчам колдоо күчтөрүнөн турган жасалма оппозициячыл күчтөрдү жараштыруучу болуп калды!

5 – АКШ Мамлекеттик департаментинин билдирүүсүндө мындай делет: «Блинкен жабырлангандарга гуманитардык жардамдардын жеткирилишине уруксат берилиши үчүн ок атууну токтотуу зарылдыгын баса белгиледи». (“Скай Ньюз”, 2023-жыл, 18-апрель). Кагылышууну токтотууну эмес, ок атууну токтотууну каалап жаткан Блинкендин бул чакырыгын тараптар дароо кабыл алышты. Армия өткөөл суверендүү кеңештин мүчөсү Шамсиддин Каббаший аркылуу мындай билдирүү берди: «Суверендүү кеңеш шейшемби күнү кечкурундан тартып 24 саатка ок атууну токтотууга макул болду». (“Арабийя”, 2023-жыл, 18-апрель). Америка мамлекеттик катчысы Энтони Блинкен аркылуу талап кылган сулхка (ок атууну убактылуу токтотуу келишимине) Ыкчам колдоо күчтөрү да макул болду. Анын билдирүүсүндө мындай делет: «АКШ мамлекеттик катчысы Энтони Блинкен мырза менен болуп өткөн сүйлөшүүгө негизделип, катардагы калктын кыймылын жана жарадарлардын эвакуациялоону камсыздоону көздөп, коопсуз жол ачуу үчүн бизди ок атууну токтотууга чакырган дос мамлекеттердин иш-аракеттерине негизделип, 24 саатка ок атууну токтотууга макул экенибизди билдиребиз». (www.alrakoba.net, 2023-жыл, 18-апрель). Бул – көрүнүш Бурхан менен Хамидатий америкалыктарды ээрчип, алардын буйруктарын дароо аткарып жатышканын тастыктайт. Эгер, америкалыктар согушту бүтүндөй токтотууну олуттуу талап кылышса, экөөсү тең ошол замат ок атууну токтотушат. Бирок, америкалыктар алардан 24 сааттык сулхту талап кылышты. Бул болсо, америкалыктар согушту улантууга уруксат бергенин түшүндүрөт.

6 – 2023-жылы 19-апрелде өзүнүн ысымын атабаган АКШ мамлекеттик департаментинин кызматкери “Шаркул Авсат”ка мындай билдирүү берди: «АКШ мамлекеттик департаменти Судандагы аскерий жаңжал боюнча жумушчу топ түздү. Бул жумушчу топ Судандагы окуяларга байланыштуу мамлекеттик департаменттин пландоо, башкаруу жана логистика иштерин көзөмөлдөйт... Биздин негизги этибарыбыз тезинен ок атууну токтотууга каратылган». Ал минтип кошумчалады: «Биз Ыкчам колдоо күчтөрү менен Судан Куралдуу күчтөрү 24 сааттык ок атууну токтотууну камсыздашы үчүн басым кылууну улантабыз жана экөөсүн тең бардык күчтөрдүн ок атууну токтотуусун камсыздоого чакырабыз». (“Шаркул Авсат”, 2023-жыл, 19-апрель). Бул эки тарап ортосундагы жаңжалды америкалыктар башкарып жатканын жана алар өз максатына жетишмейинче согушту бүтүндөй токтотмокчу эместиктерин тастыктайт.

7 – Байден өз билдирүүсүндө: «Америкалык аскерийлер бүгүн (жекшемби күнү) менин буйругум менен АКШ өкмөтүнүн кызматкерлерин Хартумдан алып чыгуу операциясын ишке ашырышты», - деди. О.э. Жибути, Эфиопия жана Саудияга ыраазылык билдирип: «Операциябыздын ийгилиги үчүн маанилүү жардамдарды көрсөтүштү», - деп аларды алкыштады. Судандагы жаңжалдагы тараптардын бири болгон Ыкчам колдоо күчтөрү Кошмо Штаттар менен келишип Хартумдагы АКШ элчилигинен америкалык дипломаттар жана алардын үй-бүлөлөрү эвакуация кылынганын жекшемби күнү маалым кылды. “CNN” «бардык америкалык дипломаттар жана алардын үй-бүлөлөрү Америка аскерий самолётторунда Судандан коопсуз чыгып кетишкенин» билдирди. “CNN” «дипломаттардын кетиши менен АКШнын Хартумдагы элчилиги жабылды» деп кошумчалады... (“Скай Ньюз арабий”, 2023-жыл, 23-апрель). Ошондой эле “Арабий 21” 2023-жылы 23-апрелде өз сайтында АКШ президенти Жо Байдендин эвакуация жөнүндөгү билдирүүсүн жарыялап, минтип кошумчалады: «Америкалык дипломаттардын эвакуация кылынганы жөнүндө Судан аскерийлери эч кандай түшүндүрмө бербеди. Бирок, алар мурунку билдирүүдө Кошмо Штаттар, Британия, Франция жана Кытай өз дипломаттарын жана жарандарын Хартумдан эвакуация кылмакчы экенин айтып, бул «тезинен башталышы күтүлүп жатканын» кошумчалашкан». Бул нерселер согуштун дагы да күчөшүн көрсөтүүдө...

8 – Америка 2023-жылы 25-апрелде шейшембиге өткөн түндөн тартып 72 сааттык сулх жарыялады: «Блинкен өз билдирүүсүндө: «Акыркы 48 саат ичинде кызуу алып барылган сүйлөшүүлөрдөн кийин Судан Куралдуу күчтөрү менен Ыкчам колдоо күчтөрү 24-апрель күнү түндө башталып, бүткүл мамлекет бойлоп 72 саатка ок атууну токтотууга келишишти», - деди. Блинкен баса белгилешинче: «Кошмо Штаттар Судан Куралдуу күчтөрү менен Ыкчам колдоо күчтөрүн ушул убакытта ок атууну токтотууну толук аткарууга чакырган». (“Ал-Жазира мубашир”, 2023-жыл, 25-апрель).

Ушул алкактуу келишимдин этабындагы окуяларды карап чыксак, ок атууну токтотууну Америка көзөмөлдөп жатканы, окуяларды башкарып, эки малайынын ортосундагы аскерий жаңжалды жалындатып жатканы айкын болот... Судан армиясы менен Ыкчам колдоо күчтөрү ортосунда жүз берген бул кагылышуулар Судандагы саясий күрөштү кескин түрдө жаңы майданга т.а. Британия жана Европа малайларын натыйжалуу башкаруу борборунан четтетүү үчүн Америка тарабынан белгиленген майданга көчүрүүдө. Мына ошондо Америка майдандын бардык тарабын өзү көзөмөлдөйт. Аны набыт болгон жана жаракат алган адамдардын саны да, Судан жана анын аскерий механизми ойрон болушу да таптакыр

тынчсыздантайт. Бул нерселер Американын эң акырында оюна келе турган нерселер. Себеби, Америка үчүн эң маанилүүсү – Суданга жалгыз өзү өкүмдарлык кылышы, Британия жана Европанын бул жаатта аны менен жаңжалдашпастыгы.

Үчүнчү: Хамидатийдин Бурханды кулатууга урунушу артында Британия менен Европа турабы деген суроого келсек, андай болушу ыктымалдан алыс. Муну ушул нерселер тастыктап турат:

1 – Америка региондогу малайлары күрөшүп жаткан тараптар менен ар дайым байланышта болуп келди. Эгер, Америка Хамидатий англистер менен европалыктардын тарабына өтүп алды деп ойлогондо, Судан армиясына мыйзамдуу улуттук аскерий мекеме деген этибарда карап, ошол малайларын Судан армиясын колдоп-кубаттоого үндөмөк. О.э. Ыкчам колдоо күчтөрүн өзүнүн мыйзамдуулук маселесин армия менен карап чыгууга чакырмак т.а. анын мыйзамдуулугун жокко чыгармак. Саудия эки тарап менен байланышып турду. Буга кошумча, бүгүн “Ал-Жазира” телеканалы Мисир тышкы иштер министринин сөздөрүн келтирип, ал Судандагы эки тарап (Бурхан жана Хамидатий) менен байланышта экени туурасында кабар таратты.

2 – АКШ мамлекеттик катчысы эки тарап менен алакада болуп, аларды ок атууну токтотууга чакырды: «Судан Ыкчам колдоо күчтөрүнүн командачысы Мухаммад Хамадан Даклу Хамидатий Твиттердеги өз баракчасында: «Биз АКШ мамлекеттик катчысы менен бул мыйзамбузууларды чечүү жолдорун талкуулоо үчүн кезектеги сүйлөшүүнү күтүп жатабыз», - деди». (“Ал-Жазира”, 2023-жыл, 18-апрель). «АКШ мамлекеттик катчысы Судан армиясынын командачысы Бурхан жана Ыкчам колдоо күчтөрүнүн командачысы Мухаммад Хамадан Даклу (Хамидатий) менен байланышып, алардан гуманитардык сулх түзүүнү талап кылгандан кийин сулх түзүлдү». (“Ал-Жазира нет”, 2023-жыл, 18-апрель).

3 – Эгер, Ыкчам колдоо күчтөрү европалыктардын пайдасына төңкөрүш жасап жаткан болсо, “Азаттык жана өзгөрүү” күчтөрү шексиз анын тарабын алмак. Себеби, “Азаттык жана өзгөрүү” күчтөрү армиянын бийликтен кетишин жана жарандык башкаруу орнотулушун күнү-түнү талап кылып келет. Т.а. азыркы кагылышуулар башталгандан мурун да армия жана анын командачысы Бурханга ачык каршылык кылып келген. Ал эми, азыр “Азаттык жана өзгөрүү” күчтөрү ок атууну токтотууга чакырууда. Башкача айтканда, Хамидатий демократиянын үндөөсү себептүү Бурханга каршы күрөшүп жатканы жөнүндөгү сандыракка карабастан, “Азаттык жана өзгөрүү” күчтөрү Хамидатий тарапка өткөн жок. «Судандагы “Азаттык жана өзгөрүү” күчтөрү армия жана Ыкчам колдоо күчтөрүнүн командачыларын аскерий кагылышууларды тезинен

токтотуп, сүйлөшүү столуна кайтууга чакырды». (“Шарк” гезити, 2023-жыл, 16-апрель).

Көрүнүп тургандай, бул кагылышуулар Судандагы Европага көз каранды күчтөрдү шок кылды. Алар бир тарапты башка тарапка каршы колдоп жатышканын билдирген жок. Ошентип, Хамидатийдин Британия тарапка өткөндүгү туурасындагы күмөндөр жокко чыкты. Ал Бурхан сыяктуу Америкага малайлык кылууну улантууда.

Төртүнчү: корутунду:

1 – Бүгүнкү күндө Судан армиясы менен Ыкчам колдоо күчтөрү ортосунда болуп жаткан бул жаңжал да, ок атууну токтотуу да Америка тарабынан башкарылып жаткан кагылышуулар болуп эсептелет. Максат – Судандагы саясий күрөштү кескин түрдө жаңы майданга т.а. Британия жана Европа малайларын натыйжалуу башкаруу борборунан четтетүү үчүн Америка тарабынан белгиленген майданга көчүрүү. Мына ошондо Америка майдандын бардык тарабын өзү көзөмөлдөйт. Американы набыт болгон жана жаракат алган адамдардын саны да, Судан жана анын аскерий механизми ойрон болушу да таптакыр тынчсыздантпайт...

2 – Америка Судандагы анын таасири Европанын эч кандай каршылыгысыз калышын каалайт. Көп убакыттан бери ошондой болуп келди. Американын Судандагы таасири Умар Башир заманында болжол менен 30 жыл созулду... Ал эми, Башир керек болбой калганда Хамидатий сыяктуу Башир тарабынан даярдалган жана Бурхан сыяктуу алар менен биргеликте иштеген адамдарды алып келди... “Азаттык жана өзгөрүү” күчтөрүндөгү Британиянын адамдары Американын адамдарына каршы аракетке келгенде, Америка алардын келесоолугу себептүү аларды оболу конституциялык декларация, андан кийин алкактуу келишим деген нерселер менен алдады.

3 – Британия эки адамдын бирин (т.а. Хамидатийди) өзүнө оодуруп алдыбы, ошондуктан аскерий кагылышуу болдубу деген сөзгө келсек, буга далалат кылган эч кандай ишаралар жок. Тескерисинче, бардык ишаралар анын бүтүндөй тескерисин көрсөтүүдө. Анткени, биздин туура деп билген пикирибизге ылайык, жогору баса белгилегенибиздей, Бурхан менен Хамидатий – экөөсү тең Американын итааткөй куралдары.

4 – Бул кагылышуунун уланышына жана кандай акыбетке алып келишине келсек, жогоруда айтканыбыздай, мындан Британиянын малайларын (“Азаттык жана өзгөрүү” күчтөрү жана башкалардан турган жарандык тарапты) жок кылуу көздөлгөн. Негизи, бул нерсе ишке ашып бүтүү же ишке ашуу алдында турат. Бирок, конституциялык декларацияга каршы мурунку төңкөрүш прецеденти жана анын калкка ашкере болушу Америка жана анын малайларын бул жолу кагылышуулардын мөөнөтүн бир азга узартууга мажбур кылууда.

Кагылышуулар кескин көрүнүштө эмес, маал-маалы менен болуп турат. Мындан ушул нерселердин бирин жүзөгө чыгаруу көздөлгөн:

а) Эгер, Америка Бурхан менен Хамидатийден турган малайлары ортосунда келишим-жарашууну ишке ашыруу Америка үчүн абзел деп билсе, аны ишке ашырып, европалыктарга көз каранды күчтөр менен түзүлгөн алкактуу келишимди четке ыргытат. Ушундай көрүнүштө европалыктарга көз каранды күчтөр Суданда жаңы абалды орнотуп жаткан Америка малайлары алдында четке чыгышат...

б) Эгер, европачыл күчтөрдү четке чыгаруу мүмкүнчүлүгү болбосо, Америка Судандын түштүгүн Судандан бөлүп алгандай Судандын калган бөлүгүн да бөлүп жиберүүдөн кайра тартпайт. Ал Батыш жана Дарфурду бөлүп, ал жерге Хамидатийди өкүмдар кылып дайындайт. Себеби, Хамидатий – ал жердеги алтын кенин көзөмөлдөп жатканын эсепке алсак – бул регионду көзөмөлдөшүнүн ыктымалы басымдуу.

в) Эгер, европачыл күчтөр манёвр кылуу максатында Американын малайларынын бирине (маселен Хамидатийге) кошулуп сапка тизилсе, Америка бул малайы четке чыгып, башка бир малайына моюн сунууну, экинчи малайынан болсо европачыл күчтөр тарткан сапты бузуу үчүн Судандагы аскерий кескиндикти башкарууну талап кылышы мүмкүн...

Бешинчи: ошентип, бул малайлар өз кожоюндары сыяктуу адамдардын ахвалына жана коопсуздугуна кайгырбастыгы айкын болду. Анткени, алар өз тактыларында олтуруп, кожоюндарынын буйруктарын аткаруудан башка несени ойлошпойт. Мына, адамдар Рамазандын акыркы он күндүгүндө бири-бирин куттуктап, бир-бирин зиярат кылуу үчүн Айт майрамын күтүп турганда бул канкор кылмышкерлер адамдардын коопсуздугун бузушту... О.э. адамдардын канын төгүшүп, чар тарапты талкалашты, адамдарды үйлөрүнө камап, иштерин токтотушту. Алар бул нерселерди Аллах, Расулу жана момундардын душмандарын ыраазы кылуу үчүн жасашты. Ошондуктан, адамдар Америка жана Британия малайларынан турган эки тарапты тең четке кагышып, аларды кулатууга жана Судан перзенттери арасындагы калыс аң-сезимдүү жаштарга т.а. Пайгамбарлык минхажы негизиндеги рошид Халифалык мамлекети долбоорун көтөрүп чыккан, маъруфка буюруп, мункардан кайтарып жаткан Хизб ут-Тахрир мүчөлөрүнө нусрат-жардам бериши зарыл. Мына ошондо Хизб мүчөлөрү өлкөнү бүткүл малайлардан тазалап, өнүктүрөт, ыдыроосун жана бөлүнүшүн алдын алат. Андан соң Аллах аларга ырайымдуулук көрсөтүп, күч-кубаттуу кылат.

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

«Мумин эркек жана муминалар бир-бирине дос. Алар жакшылыкка үндөшөт, жамандыктан токтотушат, намазды толук аткарышат,

зекетти беришет. Аллах жана Анын пайгамбарына моюн сунушат. Дал ошолорго Аллах ырайым кылат. Албетте, Аллах кудуреттүү, даанышман» [9:71]

5-шаввал, 1444-м.

25-апрель, 2023-м.

Суданда Армия менен Ыкчам колдоо күчтөрү ортосундагы кагылышууда негизги этибар белгилүү бир аймактарга каратылууда

Суроо: акыркы эки айда (2023-жылдын октябрь жана ноябрь айларында) Судан армиясы менен Ыкчам колдоо күчтөрү ортосундагы кагылышуулардын көңүлү белгилүү бир аймактарга бурулуп жатканы т.а. армия негизги этибарды Хартумга, Ыкчам колдоо күчтөрү болсо Дарфурга каратып жатканы байкалды. Калган аймактардагы кагылышуулар бул эки регионго байланыштуу болгон экинчи даражалуу кагылышуулар болуп, бул нерсени – Судан армиясы Хартумда басымды күчөткөн соң – Ыкчам колдоо күчтөрү 2023-жылы 15-декабрда Жазира вилаятынын борбордук шаары Вад-Маданийге чабуул кылышында көрсөк болот. Суроо: абалдын мындай түс алышы Суданда кезектеги бөлүнүү башталып жатканынан кабар береби? Судандын түштүгү бөлүнгөндөй, Ыкчам колдоо күчтөрүнө Дарфур бөлүп берилеби? Ыраазычылык билдиремин.

Жооп: жооп тунук болушу үчүн ушуларды карап чыгабыз:

Биринчи: биз 2023-жылы 25-апрелдеги суроо-жооп баракчабызда айткан элек: «2023-жылы 15-апрелде армия менен Ыкчам колдоо күчтөрү ортосунда капыстан башталган катуу кагылышуулар бийликтин Британия малайы болгон жарандык күчтөрүнө өтүшү туурасындагы үмүттөргө берилген кезектеги сокку болду...». Бул суроого-жоопто Америка өз малайлары ортосундагы бул согуштан көздөгөн нерсе ушул үч ыктымалдан турарын баян кылганбыз:

а) Эгер, Америка Бурхан менен Хамидатийден турган малайлары ортосунда келишим-жарашуу Америка үчүн пайдалуу деп билсе, аны ишке ашырып, европалыктарга көз каранды күчтөр менен түзүлгөн алкактуу келишимди четке сүрөт...

б) Эгер, европачыл күчтөрдү четке сүрүү мүмкүнчүлүгү болбосо, Америка Судандын түштүгүн Судандан бөлүп алгандай, Судандын калган бөлүгүн да бөлүп салуудан кайра тартпайт. Ал Дарфурду Хамидатийге бөлүп берет...

в) Эгер, европачыл күчтөр манёвр кылуу максатында Американын малайларынын бирине кошулса, Америка бул малайына четке чыгууну буйруп, башка бир малайына моюн сунууну талап кылыш мүмкүн...

Экинчи: мындай абалда кырдаал кайда бара жатканы туурасындагы эн туура пикирге келишибиз үчүн окуялардын өнүгүшүн карап чыгабыз:

1 – 2023-жылы 15-апрелдеги чабуулдан бери кагылышуулар жана бул кагылышууларга байланыштуу болгон сулх жарыялоо, аскерий аракеттерди кайра баштоо, сүйлөшүүлөр жана алакалардан турган

нерселердин бардыгы Америкага көз каранды эки тарап ортосунда т.а. Америка жана анын көрсөтмөлөрүн аткарган Сауд Арабиянын көзөмөлү астындагы Армия командачылыгы менен Ыкчам колдоо күчтөрү ортосунда чектелип калды. Ушул себептен улам, бул кагылышууну башкаруу үчүн «Жидда платформасы» деп аталган платформа түзүлдү. Мухаммад Хамадан Даклу «Хамидатий» Американын көрсөтмөлөрү негизинде аракет кылып жатканын тастыктап, «Согуштун күч алышына жол бербөө үчүн АКШнын мамлекеттик катчысы Энтони Блинкен менен байланышта» экенин билдирди. («Шаркул Авсат», 2023-жыл, 2-май). Ушул таризде, Америка Британия жана анын малайы Эмираттар кагылышууну, ага байланыштуу иштерди башкаруу ролун ойношунан алыстатууга жетишти. АКШ жана анын малайы Саудия о.э. Британия жана анын малайы Эмираттардан турган «төрттүк» комиссия бар. О.э. Америка «Азаттык жана Өзгөрүү» күчтөрүндөгү жана башка партиялардагы англис малайларынан түзүлгөн саясий оппозициянын ролун жок кылуу максатында өзүнүн эки малайы Бурхан менен Хамидатий ортосунда согуш чыгарды.

2 – Ошондуктан, Судан армиясынын делегациясы ошол жерде турса да Аддис-Абебадагы саммитке катышкан жок. Себеби, саммитке Кения президенти британиячыл Уильям Руто төрагалык кылып жаткан. «Аддис-Абебада Судан кризисин талкуулоо чүн Чыгыш Африкадагы Өнүгүү боюнча Өкмөттөр аралык органдын (IGAD) саммити болуп өттү... Судан Армиясынын делегациясы – Аддис-Абебада турганына карабастан – төрттүк комитетке Кениянын төрагалык кылышына каршылык катары саммиттин сессияларына катышкан жок...». («Sky News Arabia», 2023-жыл, 10-июль). Кения президенти Руто чет элден Суданга тынчтыкты сактоочу күчтөрдү киргизүүнү жана «жарандык күчтөр» аталышы астында бул ишке «Азаттык жана Өзгөрүү» күчтөрүн да – ал күчсүздөнүп, бүтүндөй алсыздап калышынан мурун – тартууну сунуштаган. Анткени, Америка малайлары Бурхан менен Хамидатий ортосундагы согуш «Азаттык жана Өзгөрүү» күчтөрүн аракеттен жана пикирлөөдөн шал кылып койду. Бурхан АКШ-Саудия ортомчулугун колдоп, Британиянын ортомчулугун жана ал өз малайы Кения президенти жана башкалар аркылуу аралашуусун четке какты. Генерал-лейтенант Ясир Ата аскерлери алдында сүйлөгөн сөзүндө буга көңүл буруп «ар кандай чет элдик тынчтыкты сактоочу күчтөр душман күчтөр» экенин баса белгиледи. О.э. ал: «Чыгыш Африка күчтөрүн ошол жерде калтыргыла. (Эгер кааласаңар) Кения армиясын алып келгиле. Ант ичип айтамын, алардын эч бири өз өлкөсүнө «аман» кайтпайт», - деп Кенияны коркутту. Ал «атын атабай, Кениянын артында аны ушундай демилгеге үндөгөн үчүнчү мамлекет турганын» айтты...». («Рейтер», 2023-жыл, 24-

июль). Ал үчүнчү мамлекет дегенде Британияны назарга алып жатат. Кения тышкы иштер министри Сингх Ойе судандык аскерий командачынын билдирүүсүнө: «Булар негизсиз айыптоолор», - деп раддия билдирди. О.э. ал: «Жарандык тараптарды ар кандай ортомчулук жараянга тартуу аркылуу гана туруктуу тыкчыкка жетүү мүмкүн», - деп баса белгиледи.

3 – Ошентип, Бурхан ички абал Американын планы боюнча баратканына кадыржам болгон соң, армия менен Ыкчам колдоо күчтөрү ортосундагы согуш башталгандан бери биринчи ирет чет элге сапарларын баштап жатат. Ал андан мурда Хартумдан Порт-Суданга көчүп, аны өзүнүн иш-аракетинин борборуна айлантты. Ал алгачкы чет элдик сапарын 2023-жылы 30-августта Мисирге жасады. Бул сапар Мисир режими бул баскычта Судан армиясын жана Бурханды колдоп жатканынын тастыгы катары каралат. «Каир Ньюз» телеканалы Бурхан Мисирдеги сапары учурунда «Бул сапар аркылуу Мисир жетекчилигине өлкөбүздөгү абал жөнүндө туура түшүнүк берүүнү о.э. абалдагы өзгөрүүлөр туурасында кабардар кылууну максат кылганбыз» деген билдирүүсүн таратты. Сисий менен Бурхан Американын адамдары болуп эсептелет. Бурхан Мисирден кийин башка сапарларды да жасады. Чамасы, ал Судандагы убактылуу Суверендүү кеңештин жетекчиси эмес, бардык ыйгарым укуктарга ээ туруктуу мамлекет жетекчиси катары мыйзамдуулукка жетишмекчи.

4 – Кагылышуулар тез бүтпөй, тескерисинче, узакка созула тургандай көрүнөт. Себеби, максат – жаңжалды армия менен Ыкчам колдоо күчтөрүнүн командачылыгынан турган эки америкачыл тарапка чектеп коюу. Ал эми, жаңжалдын натыйжасы Америка өзүнүн ушул эки малайына ролдорду бөлүштүрүп берүү аркылуу өлкөдө өкүмдарлыкты толук колго алуу менен бүтүшү керек. Ошондо британиячыл жана европачыл оппозиция 2023-жылы апрель айында жаңжал башталгандан бери болгондой шал абалда калат. Муну менен ал минималдуу даражага алсырайт. Муну дагы да кенен ачыктоо үчүн ушуларды айтып өтөбүз:

а) 2023-жылы 21-ноябрда Ыкчам колдоо күчтөрү Чыгыш Дарфур вилаятынын борбору Дайин шаарын, ал жердеги 20-дивизия командачылыгынын штабын согушсуз ээлеп алды. Себеби, армия бөлүктөрү кагылышууларды жана катардагы адамдардын курман болуусун алдын алууну шылтоолоп шаардан чыгып кеткен! Ыкчам колдоо күчтөрү өз билдирүүсүндө «алардын бул жеңиши чыныгы тынчтык эшигин ачарын, Чыгыш Дарфур вилаяты жана Дайин шаары алардын коргоосунда коопсуз болорун» билдирди. («Ал-Жазира», 2023-жыл, 22-ноябрь). Белгилүү болгондой, Дайин шаары Ризейгат уруусунун чеби болуп эсептелет. Ыкчам колдоо күчтөрүнүн командачысы Даклу,

анын көптөгөн командачы жана адамдары ушул урууга таандык. Андан мурун Ыкчам колдоо күчтөрү Түштүк Дарфур вилаятынын борбор шаары Ньюланы, Борбордук Дарфур вилаятынын борбор шаары Залингейди жана Батыш Дарфур вилаятынын борбор шаары Жанинаны колго алган. Алдыда Түндүк Дарфур вилаятынын борбору, Дарфур вилаятынын саясий жана административдик борбору Фашир шаарын ээлөө калат. Эгер, Ыкчам колдоо күчтөрү Фашир шаарын колго алса, англиячыл жана ервопачыл кыймылдарга, өзгөчө, Судан Азаттык кыймылы менен Адилет жана Теңдик кыймылына катуу сокку берген болот. Бул эки кыймыл жаңжал Америкага малай болгон армия менен Ыкчам колдоо күчтөрү ортосундагы жасалма жаңжал экенин билишкени үчүн бейтарап позицияны карманышкан!

б) Бул нерсе Судан-Дарфур багыты боюнча «Жуба» тынчтык келишимин түзгөн регионалдык куралдуу кыймылдарды кооп-коркунучту сезүүгө үндөдү. Ошондуктан, 2023-жылы 16-ноябрдагы маалымат конференциясында алар «Бейтарап позициядан чыгып, Ыкчам колдоо күчтөрү, анын чет элдик жана жалданма согушкерлери тарабынан жасалып жаткан «мамлекетти талкалоо жана бөлүү долбооруна» каршы чыгарын, бардык фронттордогу аскерий операцияларга «таптакыр экиленбестен» катышууларын билдирди». (Франциянын «Le Monde» гезити, 2023-жыл, 16-ноябрь). Бул кыймылдар Фаширди коргоого катуу киришишти, антпесе жок болуп кетишет. Фашир шаары Ливия, Чад жана Дарфур вилайттарынын батыш шаарлары менен чектешкени үчүн стратегиялык мааниге ээ. О.э. ал «Жуба» тынчтык келишимин түзгөн, режим менен сулх түзгөн жана башкарууга катышкан куралдуу оппозициялык кыймылдардын борбордук шаары болуп эсептелет. Отчёттотто келгендей, Загава уруусуна таандык каражаттардын чоң бөлүгү Ум-Дурмандан Фаширге көчкөн... Өз кезегинде, Фашир шаарынын басып алынышы Ыкчам колдоо-күчтөрүн колдогон араб уруулары менен жогорудагы куралдуу кыймылдарды колдоп-кубаттаган Загава уруусу ортосунда фитна чыгарат.

в) Судан армиясынын командачылыгына, айрыкча, Абулфаттах Бурханга келсек, армия өлкөнүн түндүгүнө жана чыгышына өкүмдарлык кылып жатканынан тышкары, анын Хартумдун ичиндеги акыркы күчтүү кол салуулары Хартумдагы аскерий маселелерди убакыттын өтүшү менен армиянын пайдасына чечүүгө карай бара жатканынан кабар берүүдө. «Судан армиясы борбордо Ыкчам колдоо күчтөрү жайгашкан объекттерге, брондолгон корпус аймагы, борбордук базар, спорт шаарынын айланасы, Арада трассасы жана Ум-Дурмандагы радио жана телевидениенин айланасына бир катар чабуулдарды жана аба чабуулдарын уюштуруп, артиллериядан ок атты...». («Индепендент

арабийя», 2023-жыл, 24-ноябрь). Бул болсо, армия проблеманы чечип, бул аймактарда жетекчи күчкө айланмакчы экенин түшүндүрөт.

г) 2023-жылы 10-декабрда «IGAD» учурда уюмга жетекчилик кылып жаткан Жибутиде Африка Союзу, БУУ, Суданга кошуна мамлекеттер, Саудия, Катар, Бириккен Араб Амирликтери, АКШ жана Британия өкүлдөрүнүн кеңири катышуусунда кезектен тышкары саммитин өткөрдү. «Саммиттин иш-чараларына Судан Суверендүү кеңешинин төрагасы генерал-лейтенант Бурхан да катышты. Белгилүү болгондой, ал кандуу согуш башталгандан эки ай өтө электе болуп өткөн биринчи саммитке катышпаган эле. Ал эми, Ыкчам колдоо күчтөрүнүн командачысы генерал-лейтенант Даклу Хамидатий саммит төрагасы жана Жибути президенти Исмаил Жиллий менен телефон менен сүйлөштү. Сүйлөшүүдө саммиттин натыйжалары, Ыкчам колдоо күчтөрүнүн кризисти чечүү боюнча көз караштары талкууланды. Саммиттин корутунду билдирүүсүнө ылайык, «IGAD» жетекчилери Бурхан менен Хамидатийди тезинен, эч кандай шартсыз ок атууну токтотуу жана түздөн-түз сүйлөшүүлөрдү алып баруу милдетин алууга көндүрө алышкан... «Би-Би-Си» менен сүйлөшкөн булактардын айтымында, бул регионалдык уюм Аддис-Абебада жыйын өткөрүү үчүн максималдуу эки апта мөөнөт белгилеген...». («Би-Би-Си», 2023-жыл, 10-декабрь).

5 – Жогоруда айтылгандар каралып чыккандан кийин акыркы кездерде ушул үч этибарга ылайык нерсе жүз бергени көрүнүп турат:

Биринчиси: Ыкчам колдоо күчтөрү Дарфурдун чоң бөлүгүн бат көзөмөлгө алды. Ал жерде Фаширден тышкары анын көзөмөлүнө өтпөгөн регион калбады. Мамлекет бул нерсеге олуттуу каршылык көрсөткөн жок... Бул абал Дайин шаарындагы армиянын 20-дивизиясын жана Түштүк Дарфурдын Ньяла шаарындагы 16-дивизиясын Ыкчам колдоо күчтөрү ээлеп алышында ачык байкалды.

Экинчиси: жогоруда баса белгиленгендей, армия акыркы кездерде Хартум, Ум-Дурман жана Түндүк Хартумда күчтүү чабуулдарды жасады. «Судан армиясы борбордо Ыкчам колдоо күчтөрүнүн бөлүктөрүнө бир катар чабуулдарды, аба жана артиллерия чабуулдарын жасады». («Индепендент арабийя», 2023-жыл, 24-ноябрь). Хартумдагы басымды сезген Ыкчам колдоо күчтөрү басымды басаңдатуу үчүн багытты Вад-Маданий шаарына бурду жана ошол жерде катуу согуштар болуп өттү. «Өлкөнүн борборунда жайгашкан Жазира вилаятынын борбор шаары болгон Вад-Маданийдин чыгышында Судан армиясы менен Ыкчам колдоо күчтөрү ортосундагы кагылышуулар төрт күндөн бери уланууда... Судан армиясынын маалымат катчысы Набил Абдуллах жарандарды Вад-Маданий шаарында абал туруктуу деп тынчтандырды». («Арабийя»,

2023-жыл, 18-декабрь). Андан мурун «жекшемби күнү эрте менен АКШ элчилиги Ыкчам колдоо күчтөрүн «Жазира вилаятындагы аракеттерин тезинен токтотууга, Вад-Маданий шаарына чабуул кылуудан баш тартууга» чакырган». («Арабийя», 2023-жыл, 17-декабрь). Бул болсо, АКШ элчилиги кагылышып жаткан тараптарга өз сөзүн өткөрөрүн тастыктоодо!

Үчүнчүсү: Бурханды акыркы «IGAD» саммитине катышуусу. «Саммиттин иш-чараларына Судан Суверендүү кеңешинин төрагасы генерал-лейтенант Бурхан да катышты. Белгилүү болгондой, ал кандуу согуш башталгандан эки ай өтө электе болуп өткөн биринчи саммитке катышпаган эле. Ал эми, Ыкчам колдоп-кубаттоочу күчтөрдүн командачысы генерал-лейтенант Даклу Хамидатий саммиттин төрагасы жана Жибути президенти Исмаил Жиллий менен телефон аркылуу сүйлөштү. Сүйлөшүүдө саммиттин натыйжалары, Ыкчам колдоо күчтөрүнүн кризисти чечүү боюнча көз караштары талкууланды. Саммитинин корутунду билдирүүсүнө ылайык, «IGAD» жетекчилери Бурхан менен Хамидатийди тезинен жана эч кандай шартсыз ок атууну токтотуу жана түздөн-түз сүйлөшүүлөр жүргүзүү милдетин алууга көндүрө алышкан... «Би-Би-Си» менен сүйлөшкөн булактарга ылайык, бул регионалдык уюм Аддис-Абебада жыйын өткөрүү үчүн максималдуу эки апта мөөнөт белгилеген». («Би-Би-Си», 2023-жыл, 10-декабрь).

Булардын бардыгы Американын мамлекетти бөлүүгө чөйрө даярдап жатканын көрсөтөт. Суданда бул үчүн дээрлик бардык нерсе даяр абалга келтирилди. АКШ расмийлери да өз билдирүүлөрүндө бул бөлүнүүнү эске салып өтүштү: «АКШнын БУУдагы туруктуу өкүлү Линда Томас азыркы кризисте Судандын коргоосуз катардагы калкына гуманитардык жардамдарды жеткирүү үчүн Судандын жанында экендиктерин баса белгиледи. Ал конференциядагы сөзүндө «бийликке умтулуу Судандын андан ары бөлүнүшүнө алып келишин кабыл алгыс абал» экенин билдирди». («Индепендент арабийя», 2023-жыл, 20-ноябрь). Бирок, ага карабастан, Америка бүгүн бөлүү планына ылайык аракет кылып жатканы күмөн. Тескерисинче, АКШнын кызыкчылыктары талап кылганда жүзөгө чыгаруу үчүн бул нерсеге чөйрө даярдоодо.

6 – Ушул себептен улам, азыркы маалыматтарга ылайык, Дарфур регионунун Судандан бөлүнүп чыгышы учурда ишке ашпашынын ыктымалы көбүрөөк. Ушуга ылайык, Ыкчам колдоо күчтөрүнүн режимге каршы күчтүү саясий оппозицияга айланып, оппозицияга жетекчилик кылууга аракет кылышы о.э. англисчил жана европачыл саясий оппозицияны өз канатына алууга же жок кылууга урунушу күтүлөт. Анткени, ошондо Судандагы негизги саясий оппозиция азыркы саясий күчтөр эмес, Ыкчам колдоо күчтөрү болуп калат... кырдаал ушул тарапка

карай бара жаткандай болуп көрүнүүдө... Ошондуктан, Ыкчам колдоо күчтөрү өлкөдөгү негизги саясий оппозицияга айлануу үчүн армиянын көз алдында Дарфурга карап багыт алууда. Ыктымал, Американын Суданда эки канаты болот: оппозицияга жетекчилик кылган Ыкчам колдоо күчтөрүнөн турган куралдуу саясий канат жана армиядагы аскерий канат. Ошентип, эки канат тең Американын кызыкчылыктарына кызмат кылат. Ыкчам колдоп-кубаттоочу күчтөрдөн турган оппозициянын эмне үчүн куралсыздантылбашына керсек, көбүрөөк ыктымалга ылайык, анын эки себеби бар:

Биринчи: Британия малайларынан түзүлгөн европачыл оппозицияны тизгиндөө. Анткени, европачыл оппозицияны саясий жактан жок кылуу оңой эмес, аны аскерий жол менен жок кылуу керек...

Экинчи: Американын кызыкчылыктары Түштүк Судандан кийин кезектеги бөлүнүүнү талап кылганда бул бөлүнүүнү Дарфурда ишке ашыруу үчүн Ыкчам колдоо күчтөрү куралдуу күчкө ээ болгон саясий оппозиция көрүнүшүндө болушу керек. Бирок, учурда бөлүп салуунун убагы келбегендей көрүнөт... Тескерисинче, бөлүү үчүн чөйрө даярдалууда.

7 – Бул кагылышуулар-согуштар – Америка жана анын малайлары тарабынан толук көзөмөлдөнүп жаткан согуш. Бул кагылышуу аркылуу – эгер, токтобосо – өлкөдө кезектеги бөлүнүүгө чөйрө даярдашууда. Ушул себептен улам, эй, Судан калкы, өзгөчө, аскерлер жана башка согушкерлер, колонизатор кафирлердин кызыкчылыгы үчүн кантип бири-бириңер менен согушуп жатасыңар? Кантип, өзүңөрдү өзүңөр өлтүрүп, үй-жайларыңарды ойрон кылып, урматыңарды тебелеп жатасыңар?! Расуллаллах ﷺдин ушул хадисин унуттуңарбы? Бухарий Ахнаф ибн Кайстан кылган риваятта келет: Ахнаф айтат: Мен Расуллаллах ﷺдин мындай дегенин уктым:

«إِذَا التَّقَى الْمُسْلِمَانِ بَسِيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ»

«Эки мусулман бири-бирине каршы кылыч көтөрсө, катыл да, мактул да тозокто». Ошондо мен: «Я, Расуллаллах, катыл го түшүнүктүү, бирок, мактул эмнеге тозокто?», - деп сурадым. Ал:

«إِنَّهُ كَانَ حَرْبِيًّا عَلَى قَتْلِ صَاحِبِهِ»

«Ал да өз досун өлтүрмөкчү эле», - деди. Демек, ушул кагылышуу Американын кызыкчылыгы үчүн болуп жатканын эсепке алсак, анда кандай болот?! Анда бул дагы да жаман, дагы да кайгылуу болот.

Эй, улуу Ислам жери болгон Судандагы элибиз! Судан – ал жердеги алгачкы мусулмандар курган Дункула мечити жайгашкан жер... Судан – халифа Усман розияллаху анху заманында фатх кылынган ири исламий фатх... Усман розияллаху анху Мисир валийине Суданга Ислам нурун алып кирүүнү буюрган, өз кезегинде, валий да бул үчүн Абдуллах ибн

Абу Сарх командачылыгы астында Ислам кошуунун Суданга жиберген жана ушул таризде бул жер хижраттын 31-жылы фатх кылынган. Ошентип, Аллах Тааланын фазилети себептүү Ислам бүткүл Суданга, түндүгүнөн түштүккө, чыгыштан батышка бат жайылды. Андан кийин мусулман халифалар заманында – 1896-жылдан 1916-жылдагы Биринчи дүйнөлүк согушка чейин англистерге каршыжихад кылышканга чейин – ушундай болду. Жихадда Дарфур валийи таква жана каарман Али ибн Динар шахид болду. Ушул мужахид аалымдын Мадина жана Шам калкынын микат жери болгон «Зул Хулайфа» мечитинин оңдоодо жана ажыларды суу менен камсыздоо үчүн кудуктарды казууда салымы чоң болгон. Азыркы күнгө чейин бул кудуктар «Абяр Али» деп аталат.

Ошентип, Британиянын Судандагы түздөн-түз колонизаторлугу алтымыш жылга, т.а. 1896-жылы Британиянын басып алуусунан 1956-жылга чейин созулду... Андан кийин кыйыр саясий жана сакафий колонизаторлук башталды. Ыплас капиталисттик баалуулуктар кеңири жайылып, Судан үстүндө Британия менен Америка көрүнүшүндө эски жана жаңы колонизаторлордун күрөшү башталды. Акыбетте, ушул пакиза өлкө болгон Судан ыдырап, батыл жана кандуу Найваша келишими аркылуу кафир АКШнын жетекчилиги астында Судандын түштүгү түндүгүнөн бөлүндү... Эми, бүгүн бул Америка өзүнүн кызыкчылыгы талаб кылып Суданды дагы бөлүү үчүн чөйрө даярдап жатат!

Эй, Судан калкы! Өз элин эч качан алдабаган Хизб ут-Тахрир силерди ага-инилеринер, тууганыңар, кошуна жана тааныштарыңар болгон аскерийлер менен Ыкчам колдоочу күчтөр ортосундагы согушту токтотуу үчүн болгон күчүнөр менен аракет кылууга чакырат... Силер бул согуштун кырсыгын көрүп турасыңар. Ошондуктан, өкүнүп калуудан мурун абалды оңдогула. Акыркы өкүнүч пайда бербейт.

{إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ}

«Албетте, мында жүрөк ээси үчүн же өзү күбө болуп кулак салган киши үчүн эскертме бар» [Коф: 37]

6-жумадулаввал, 1445-х.

19-декабрь, 2023-м.

Женевадагы сүйлөшүүлөр жана Судандагы согушту токтотуу аракети

Суроо: Суданда 16 айга жакын убакыттан бери уланып жаткан согушту токтотууга аракет кылуу максатында Женевада сүйлөшүүлөрдүн ачылыш сессиясы өткөрүлдү. 2024-жылдын 14-августунда өткөн сүйлөшүүгө ортомчулук кылып жаткан АКШ, Швейцария, Сауд Арабия, Египет, БАЭ, Африка Биримдиги жана Бириккен Улуттар Уюмунун өкүлдөрү катышты. Ал эми, Судан армиясы сүйлөшүүлөргө катышкан жок. Америка Жидданын ордуна Женевада конференция өткөрүүсү жана катышуучуларды кеңейтүү чакырыгынын себеби эмнеде? Эмнеге армия келген жок? Американын Женевадагы сүйлөшүүлөргө чакыруусу ок атышууну токтотууга жетишүүбү же убакытты созуу аракетиби? Же мунун Британиялык күчтөргө тиешеси барбы? Анда эмне үчүн Эль-Фашерде кайра-кайра тирешүүлөр орун алып жатат жана анын эки тарап үчүн кандай мааниси бар? Рахмат.

Жооп: жогорудагы суроолорго жоопту тактоо үчүн биз төмөнкү маселелерди карап чыгабыз:

Биринчи: Биз 19.12.2023 чыгарылган суроо-жоопто айтканбыз: "...Конфликт тез арада чечилбейт. Ал убакытты талап кылышы мүмкүн. Анткени, ал жерде маселе Америкачыл эки тараптын ортосундагы чыр-чатак чектөөгө багытталган. Бул Армия командачылыгы жана Ыкчам колдоо командачылыгы ортосундагы чыр-чатак. Жаңжалдын жыйынтыгын Америка алардын ортосундагы ролдорду бөлүштүрүү менен көзөмөлдөйт. Демек, британчыл жана европачыл оппозиция 2023-жылдын апрель айынын орто ченинде башталган жаңжалдан бери шал бойдон калууда. Кийин ал минимумга чейин алсыратылат.

Муну тактоо үчүн биз төмөнкүлөрдү түшүндүрөбүз: 2023-жылы 21-ноябрда Ыкчам колдоо күчтөрү Чыгыш Дарфур штатынын борбору Эль-Дайн шаарын басып алган. Ошондой эле ал жердеги 20-дивизия армиясынын штаб-квартирасын согушсуз басып алган. Кагылышуулар жарандарга зыян келтирет деген шылтоо менен армия ал жерден чыгып кеткен! Ыкчам колдоо күчтөрү билдирүүсүндө: "Жеңиштер чыныгы тынчтыкка кенен эшик ачат жана Чыгыш Дарфур вилаяты Эль-Дайн менен бирге коргоо астында коопсуз бойдон кала берет", - деди. (Аль-Жазира 22.11.2023). Эскерте кетсек, Аль-Дайн Ризеигат уруусунун чеби болуп саналат. Ыкчам колдоо күчтөрүнүн командири Дагло жана анын көпчүлүк башчылары жана мүчөлөрү ошол уруудан. Ага чейин бул күчтөр Түштүк Дарфур штатынын борбору Ньяла шаарын, Борбордук Дарфур штатынын борбору Залингей шаарын жана Батыш Дарфур штатынын борбору Эль-Женейна шаарын басып алышкан. Эми Түндүк

Дарфур штатынын борбору жана Дарфур чөлкөмүнүн саясий жана административдик борбору Эль-Фашер шаарын ээлөө гана калды. Ыкчам колдоо күчтөрү Эль-Фашерди басып ала турган болсо, алар британчыл жана европачыл кыймылдарга, өзгөчө “Суданды боштондукка чыгаруу” кыймылына жана “Адилеттик жана теңдик” кыймылына кыйратуучу сокку урган болот...”.

Биз дагы ошол эле жоопто айтканбыз: “Бул кыймылдар Эль-Фашерди коргоого чечкиндүү, антпесе алар жок болот. Айрыкча, Эль-Фашер шаары стратегиялык орунду ээлегендиктен, анын чек аралары Ливия, Чад жана Дарфур аймагынын батыш шаарлары менен байланышкан.

Ыкчам колдоо күчтөрү армиянын алдында Дарфурга багыт алып, өлкөдөгү негизги оппозицияга айланды. Суданда Американын эки канаты болот: Саясий канат - оппозицияны жетектеш үчүн курал көтөрүүдөн баш тартпай турган Ыкчам колдоо күчтөрү. Аскерий канат - армиядан турат. Ошентип, эки канат Американын кызыкчылыгына кызмат кылат.

Эмне үчүн Ыкчам колдоо оппозициясы куралдан куру эместигине келсек, мунун эки себеби бар: Биринчиден, британ агенттеринен турган европачыл оппозицияны ооздуктоо, аны саясий жактан жок кылуу оңой эмес. Ошондуктан, аны аскердик жактан жок кылуу зарыл. Экинчиси, Дарфурда Ыкчам колдоо күчтөрү саясий оппозиция болушу керек. Американын кызыкчылыгы Түштүк Судандан кийин дагы бир бөлүнүүнү талап кылса, Дарфурдагы бул бөлүнүүнү ал аркылуу ишке ашырат. Бул бөлүнүүнүн учуру келе элек окшойт. Тескерисинче, учурда ага шарт даярдоо жүрүп жатат...”. Жооптун аягы.

Ошондуктан, Эль-Фашер бардык тараптар үчүн маанилүү. Америка жана анын жолдоочулары (Армия жана Ыкчам колдоо күчтөрү) үчүн бул шаар Түштүк Судандан кийин дагы бир бөлүнүү талап кылынса, Дарфурда Ыкчам колдоо күчтөрү куралдуу күчкө ээ болгон саясий оппозицияга айлануусу үчүн маанилүү.

Бул европачыл оппозиция үчүн да маанилүү, анткени алардын Дарфурда Эль Фашерден башка таяна турган эч нерсеси калган жок. Эгерде алар андан чыгарылса, бул оппозиция жок болорун түшүндүрөт. Айрыкча, Эль-Фашер шаары стратегиялык маанилүү жерде жайгашкандыктан, анын чек аралары Ливиянын, Чадын жана Дарфур аймагынын батыш шаарларынын чек аралары менен байланышкан. Ошондуктан, алар ал жерде айыгышкан салгылашуу жүргүзүүдө. Ыкчам колдоо күчтөрү ушул убакка чейин Эль-Фашерди басып ала албай койду. Эль-Фашер армиянын Дарфурдагы акыркы таянычы эсептелсе да, алар Ыкчам колдоо күчтөрүнө каршы оппозиция менен бирге олуттуу күрөшпөй жатышат. Болбосо, армия жетиштүү күчкө ээ болгондуктан,

Ыкчам колдоо күчтөрүнүн аракеттерин токтотмок. Бирок Америка планы армиянын жана Ыкчам колдоо күчтөрүнүн ал жерде калышын, биз жогоруда айткан максатта европачыл оппозицияны жок кылуу же сиңирип алуу үчүн калтырууну каалайт!

Экинчиси: Женева конференциясы тууралуу суроолорго келсек, биз аларды төмөнкүдөй карап чыгабыз:

АКШнын мамлекеттик катчысы Блинкен 2024-жылы 23-июль күнү мындай деди: “Вашингтон Судан армиясын жана Ыкчам колдоо күчтөрүн АКШ тарабынан 2024-жылдын 14-августунда Швейцарияда баштала турган ок атышууну токтотуу сүйлөшүүлөрүнө катышууга чакырды. Сауд Арабиясы демөөрчүлүк кылган сүйлөшүүлөргө Африка Биримдиги, Египет, БАЭ жана Бириккен Улуттар Уюму байкоочу катары катышат. Сүйлөшүүлөр өлкөдөгү зордук-зомбулукту токтотуу, гуманитардык жардамдын муктаж болгондордун баарына жетүүсүн камсыз кылуу жана кандайдыр бир келишимдин аткарылышын камсыз кылуу үчүн күчтүү мониторинг жана текшерүү механизмин түзүү максатын көздөйт. Сүйлөшүүлөр кеңири саясий маселелерди чечпейт”. (AFP, 23.7.2024).

Ал эми, Жиддада өткөн сүйлөшүүлөрдүн мурунку айлампасы Америка тарабынан атайылап эч кандай жыйынтыкка жетүүнү максат кылган эмес. Анткени, ал өз көзөмөлүндөгү эки тараптын тирешүүсүн токтоткусу келген жок. Блинкендин “Сүйлөшүүлөр кеңири саясий маселелерди чечпейт” дегени Женевадагы жолугушуу эки тараптын ортосундагы согушту токтотууга алып келбейт дегенди билдирет. Сүйлөшүүлөрдү өткөрүү жөн гана сүйлөшүүлөр өткөрүү үчүн! АКШнын Мамлекеттик департаментинин басма сөз катчысы Мэтью Миллердин билдирүүсү муну ырастайт. Ал мындай дейт: “Бул макулдашууга жетишүү мүмкүнчүлүгүнө баа бере албайт. Бирок биз жөн гана эки тарапты сүйлөшүү үстөлүнө кайтарууну каалайбыз. Бул акыры ок атышпоо келишимине жетишүү үчүн мүмкүнчүлүк болот деп үмүттөнөбүз”. (The Independent, 24. 07. 2024).

Британия Америка чакырган Женева сүйлөшүүлөрү бир чечимге алып барбай турганын билген. Анын Судан боюнча Бириккен Улуттар Уюмундагы өкүлү Рамтан Ламабра 2024-жылы 29-июлдагы Коопсуздук Кеңешинин жыйынында 14-августта Америка өткөрүүгө чакырып жаткан Женевадагы сүйлөшүүлөрдү сыпаттап мындай деди: “Узунураак жана татаал процесстеги шыктандыруучу биринчи кадам”. (Шарк аль-Авсат, 29.07.2024). Башкача айтканда, ал бул жолугушууда бир чечимге келбей турганын, тескерисинче, Женевадагы Рона дарыясынын жээгиндеги ушак сүйлөшүү экендигин билдирди! Белгилей кетсек, чабарман Рамтан Ламабра Алжирдин мурдагы тышкы иштер министри. 2024-жылдын 26-

27-июлунда болуп өткөн Жибути жолугушуусунда Суданга байланыштуу сүйлөшүүлөргө Евробиримдик менен Британиянын катышуусу үчүн иштеген Британ агенти. Ага Европа Биримдигинен тышкары 20дан ашык өлкө катышкан. Белгилей кетсек, Америка Рамтан Ламамранын Ливияга чабарман болуп дайындалышына тоскоолдук кыла алган. Бирок, Британия аны Бириккен Улуттар Уюмунун Суданга өкүл кылып дайындай алды.

Ошентип, Америка Тышкы иштер министри аркылуу Швейцарияда конференция өткөрүүгө чакырат замат, Ыкчам колдоо күчтөрүү дароо жооп берди. 2024-жылы 23-июль күнү кечинде Ыкчам колдоо күчтөрүнүн башчысы Мухаммад Хамдан Дагло Х платформасы аркылуу Блинкендин чакыруусун кубаттап, мындай деди: "Мен 2024-жылдын 14-августунда Швейцарияда боло турган ок атышууну токтотуу боюнча сүйлөшүүлөргө катышаарыбызды жарыялайм". Бул Дагло чакыруу тууралуу кабарды мурда билгенин ырастайт. Анын себептери тууралуу АКШнын Мамлекеттик департаментинин каналдары аркылуу кабардар болгон. Анткени, ал жооп берүүдөн эч тартынган жок. Ал эми, армиянын командири жана Эгемендик Кеңештин башчысы Аль-Бурхандын сүйлөшүү тууралуу кабары болсо да, алдын ала макулдашып алганын билдирбөө үчүн жоопту кечиктирди. Мындан максат Аль-Бурхан көз карандысыз жана Америкага каршы чыга тургандай көрүнүү эле. Ал Америка менен Женева конференциясы тууралуу чечимди Американын уруксатысыз кабыл алып же четке кага ала тургандай түр көрсөттү! Андан кийин ал сүйлөшүүлөрдүн ийгиликсиз болгонун жарыялады. Ыкчам колдоо күчтөрү менен сүйлөшүүлөргө армиянын катышуусуна жол ачкан кеңешме токтоп калганын расмий жарыялады. Ал муну Суданда жайгашкан армия башчылыгы тарабынан колдоого алынган өкмөттүн суроо-талабына жооп катары кылды. Консультациялар Сауд Арабиянын Жидда шаарында өттү. Бул Женевада белгиленген келерки шаршемби күнү өтө турган сүйлөшүүгө коркунуч туудурду. Маалымат булактардын айтымында, консультациялардын натыйжасыз болушуна алып келген пикир келишпестиктердин негизгилери Судандык делегация IGAD менен Бириккен Араб Эмираттарынын “байкоочу” катары катышуусун четке кагуу болду. Сүйлөшүүлөргө катышуу армиянын эмес, өкмөттүн атынан болушу керек. Ал башка сүйлөшүүлөргө кирүүдөн мурда “Жидда гуманитардык декларациясын” ишке ашыруудан башташы керек. Делегациянын башчысы Абу Наму “арканды желге калтырып” сүйлөшүүлөргө катышуу боюнча чечим кабыл алган жок. Тескерисинче, “маселе акыры жетекчиликтин чечимине жана баалоосуна жараша болот” деп жетекчиликтин эркине калтырды. (Шаркуль-Авсат, 13.8.2024).

Ошентип, Жидда кеңешмелеринде Швейцария жолугушуусуна макул боло алышпады жана мунун себеби, чакырык армиягабы же өкмөткөбү деген суроо чечилбегенинде болду! Аль-Бурхан Американын Женева жолугушуусу жөнүндөгү өтүнүчүн, эгер ал олуттуу болсо да четке кага ала тургандай түр жаратты! Негизи, Америка Судандагы Европа таасирине чек койгуча тараптарды сүйлөшүү маселеси менен алек кылууну көздөгөн. Ал алдыдагы шайлоодо өзү үчүн натыйжалуу чечимге жетүүсү керек.

Америка Судан маселесин чечүүнү ушул убакка чейин создуктуруусунун себебине келсек, бул Суданда европачыл жана британчыл тараптардын дагы эле күчтүү болушунда. Жогоруда да айтылгандай, Америка Бурхан менен Хамидтинин ортосундагы кагылышууну баса белгилеп, европалык күчтөрдү четтетүү үчүн аракет кылды. Бирок азырынча бул максатына жете элек. Себеби Британия Судандагы активдүүлүгүн БАЭ тарабынан күчтөндүрүп алды. Согушту токтотуу үчүн тынчтык күчтөрүн киргизүүнү жана сүйлөшүүлөргө британ агенттеринен турган жарандык күчтөрдү тартууну Кения аркылуу талап кылды. Бирок, Кениянын талабы ийгиликсиз болгонунан кийин, алар "согушту токтотууга жана жарандык күчтөрдү тартууга" жетише алышкан жок.

Судан өкмөтү жана Аль-Бурхан муну билишет. Анткени Судан менен БАЭнин өкүлдөрү арасында 2024-жылдын 18-июнунда Бириккен Улуттар Уюмунун Коопсуздук кеңешинин сессиясында чыр чыккан. Судандын өкүлү Идрис Аль-Харис ырастагандай, “БАЭ Ыкчам колдоо күчтөрүнө колдоо көрсөткөндүгү тууралуу далилдер бар”. БАЭнин өкүлү Мухаммад Абу Шахаб болсо “жалган айыптоо” деп жооп берип, мындай деди: "Судандагы чыр-чатакты жеңүү аскерий жөнгө салуу аркылуу болбойт. Сүйлөшүү үстөлү аны чечүүнүн жалгыз жолу". (CNN, 19.6.2024). Бул билдирүү менен БАЭ Суданда уланып жаткан кагылышууга кийлигишип жатканын жарыялады. Анын алдында эки тарап дипломаттарды өлкөлөрүнөн чыгарып жиберген. Америка Судандагы малайларын Армия командачылыгына же Ыкчам колдоо командачылыгына жайгаштыруу менен аларга каршы ойногон оюнду Британия да ойной баштады. Британия Эмираттар аркылуу өз агенттерин коргоо жана алардын катышуусун күчөтүү үчүн Ыкчам колдоо күчтөрүн колдой баштады. Ушул себептен Ыкчам колдоо күчтөрү алардан кутула албайт же башкарууну толук колуна ала албайт. Британ агенттери бул ишти 2021-жылы Аль-Бурхан жана Хамидти тарабынан кулатылган Судандын мурдагы премьер-министри Абдулла Хамдок жетектеген "Прогресс" координациясынын аты менен баштады... Алар байкаларлык чара көрө башташты жана 2024-жылдын 3-апрелинде Судандын

прокуратурасы Хамдок баштаган координациялык жетекчилердин 16сын камакка алуу чечимин чыгарды. Аларга каршы “мамлекетке каршы кылмыштарга, конституциялык түзүлүштү бузууга, согуш кылмыштарын жана геноцид жасоого жардамдашты” деген айыптар тагылып, алардан прокуратурага багынып берүү талап кылынды. Бирок, өкмөт эч кимди камакка алган жок жана алардын эч кимиси багынып бербеди. Бул болсо Бурхан режиминин британ малайларынын алдында эркинин алсыздыгын көрсөтөт. Андан кийин, Аль-Бурхан аны менен сүйлөшүүдөн да баш тартты. "Судандын Эгемендүүлүк кеңешинин төрагасы Аль-Бурхан бейшемби күнү Демократиялык жарандык күчтөрдүн координациясы (Такаддум) “Прогресс” менен сүйлөшүүдөн баш тартканын жарыялады." (Анадолу, 6.6.2024).

БАЭнин Ыкчам колдоо күчтөрүнө колдоо көрсөтүүсү анын кожоюну Британиянын Судандагы кызыкчылыгына туура келет. Бул Ыкчам колдоо күчтөрүнүн башчысы Дагло Британиянын агенти болгондуктан эмес. Тескерисинче, ал Американын агенти. Британия Дагло жана анын Ыкчам колдоо күчтөрү менен жанма-жан жүрүп ага таасир этип Судандагы Американын планын бузууну каалайт. Кудум Ливиядагыдай эле. Ливияда өзүнүн малайы Эмираттарга Америка малайы Хафтарга колдоо көрсөтүү аркылуу ага кирип барып, ага таасир өткөрүп, борбор Триполиде Британиянын малайларына каршы жүрүп жаткан аракетти ийгиликсиздике учуратууга жетишкен. Ошондой эле, Йемендин түштүгүнөн Америка малайы Хусийлерди кууп чыгып ал жерде таасирге ээ болуу үчүн БАЭге Йеменде да роль берген. Бул үчүн БАЭ Саудия башында турган “Аль-Хазм” альянсына кирип, ага таасир өткөрүүгө аракет кылды. Бул аркылуу Британия Ходейданы көзөмөлгө алууга жакын калды. Андан соң Хусийлерди кулатыш үчүн Санага бет алды. Эгер Американын Ходейда калкы ачарчылыктан жана оорудан өлүп жатат деген пропагандасы болбогондо аны алып коймок. 2018-жылдын 13-ноябрында Ходейда калкынын ачарчылыгы тууралуу Стокгольм конференциясы болуп өттү. Бул аркылуу Америка БАЭ жана анын союздаштарынын Йемендин түштүгүндө алдыга жылышын токтотту. Бул Британиянын эл аралык саясаттагы белгилүү куулук саясаты!

Ошондуктан, Америка Суданда чечим табууну создуктуруп жатат. Сүйлөшүүгө Ыкчам колдоо күчтөрү макул болду, армия баш тартты ж.б.у.с... Сүйлөшүүлөр Жиддадан Каирге, Каирден Женевага бир чечимди табуу үчүн эмес, чечимди кечиктирүү үчүн көчүрүлүүдө. Башкаруудагы Убактылуу Эгемендик Кеңеши Американын Судандагы өкүлү Том Перриеллого таянып билдирүү жасады: “Америка өкмөтү менен болгон байланышка таянып, Жидда келишимин ишке ашыруу үчүн өкмөттүн көз карашы Каирде талкууланат. Өкмөт Египеттин

чакыруусуна ылайык Каирге делегация жиберет. Жидда келишимине ылайык, Ыкчам колдоо күчтөрү жарандык аймактарды таштап кетүүсү керек... (Аль-Марсад-Араби, 19.8.2024).

Корутунду:

2024-жылы 14-августка белгиленген Женева конференциясы 10 күнгө созулушу пландалган. Анда Судан армиясы менен Ыкчам колдоо күчтөрүнүн ортосундагы согушту токтотуу үмүтүн билдирген чалгытуучу чечимдер чыгышы мүмкүн.

А. Женева сүйлөшүүлөрү Америка-Саудиянын көзөмөлү астында он күнгө чейин уланат... (Al Jazeera, 14.8.2024). Бирок ал натыйжасыз, кагаз жүзүндө гана калат. Ал убактылуу жана узакка созулбайт. Анткени, Америка өз максаттарына жете элек. Сүйлөшүүлөр гуманитардык жардам жеткирүү менен гана чектелет. Судан өкмөтү гуманитардык жардамды Чад менен чек ара аркылуу Адре өткөөлүнөн өткөрүүгө уруксат берерин жарыялады. Женева конференциясына катышкан жети эл аралык тарап бул кадамды кубаттады... (Sky News Arabic, 17.8.2024). АКШ Женева сүйлөшүүлөрүн жаңы үлгү катары сыпаттап, сүйлөшүүлөрдүн максаты жардам жеткирүү чөйрөсүн кеңейтүү жана гуманитардык коридорлорду ачуу экенин баса белгиледи. (Аль-Жазира, 20.8.2024).

Б. Америка Британиянын Судандагы таасирин жок кыла албай жатат. Өзгөчө анын Эмираттар сыяктуу аймактык агенттери жана “Такаддум” координациясы сыяктуу жергиликтүү агенттери аркылуу жасап жаткан тасирин жоготууга кудурети жетпей жатат. Бул Америка кайра эсептешип, Бириккен Араб Эмираттарын Женева конференциясына кошууга мажбур болгонунан да көрүнүп турат. Ал мурда “Эркиндик жана Өзгөрүү” сыяктуу Европа күчтөрү менен эсептешпей, Судан маселесине байланыштуу ишти Жидда платформасында өзү менен малайы Саудиянын ортосуна чектеп койгон эле. Учурда БАЭни кошууга мажбар болду. Артында БАЭ турган “Эркиндик жана Өзгөрүү”дөн да эффективдүү болгон “Такаддум” альянсы пайда болду. Буга чейин Америка согушту токтотуу үчүн чечим табууга олуттуу мамиле кылбастан, БАЭнин конференцияга кошулушун качуу жана алдоо катары көрүп келген!

В. Булардын баары Судандын мусулман калкы үчүн чоң жоготуу болуп саналат. Алардын арасындагы киши өлтүргүч жана өлтүрүлгөндөрдүн жазасы Аллахтын Элчиси (саллаллаху алейхи уа саллам) айткандай болот:

«إِذَا لَقِيَ الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ».

"Эгер эки мусулман кылычтары менен жолукса, өлтүргөн да, өлтүрүлгөн да тозокто болот".

Армиядагы жана элдеги ишенимдүү адамдар бул тил бириктирүүлөрдүн баарын кыйратып, малайлардан кутулуу үчүн чара көрүшү керек. Анткени, алар бул азап тозоктун негизги себепкери жана алар аркылуу колонизаторлор бул кутумдардын баарын ишке ашырууда. Андыктан, бардык калыс адамдар ондогон жылдар бою бул фитналарды ачыкка чыгарууну токтотпогон жана анын пикири ар дайым туура болгон Хизб-ут-Тахрирдин калыс саясий жетекчилигин колдоого аракет кылышы керек. Калыс бийлик адамдары Аллахтын динин колдоп жана ага жардам бериши шарт.

﴿وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾.

“Албетте, Аллах ким ага жардам берсе, ага жардам берет Аллах кудуретүү жана улуу”.

15-сафар, 1446-х.

20-август, 2024-м.

Судандагы согуштук аракеттердин тездөөсү

Суроо: “Al Arabiya Net” өзүнүн веб-сайты 2025-жылдын 4-февралында жарыялаган кабарда: “Армия жана аны колдоочу күчтөр акыркы сааттарда Аль-Жазира штатынан Хартум штатынын түштүк-чыгыш бөлүктөрүнө киргенин билдирди...”. “Youm7” сайты 2025-жылдын 2-февралында жарыялаган кабарда: “Каир жаңылыктар каналынын кабарчысы, Судандын армиясы Хартум штатындагы Нилдин чыгышындагы бир катар кыштактарды кайтарып алганын билдирди”. Буга чейин, 2025-жылдын 11-январында “Ыкчам колдоо күчтөрү” борбору Вад Мадани болгон Аль-Жазира штатында Судан армиясы тарабынан талкаланган. Ыкчам колдоо күчтөрүнүн командири Хамидати өзүнө таандык болгон аудио жазууда аскерлеринин Аль-Жазира штатында жеңилгенин мойнуна алды...” (Аль-Жазира 13.01.2025). Андан кийин борбор Хартум, Бахри жана Омдурмандагы бардык салгылашуулардын багыты Судан армиясынын пайдасына бурулду. Армия бул шаарлардагы бир нече маанилүү жерлерди көзөмөлгө алып, Башкы командачылык үстүндөгү курчоону алып салган. Согуштагы мындай адаттан тыш тез өзгөрүүнүн артында эмне турат? Мунун баары Судан армиясы тарапта капысынан пайда болгон күч аркылуу пайда болгон жергиликтүү өзгөрүүгө байланыштуубу? Же бул салгылашууларда эл аралык өңүттөр барбы?

Жооп: жогорудагы суроолорго жоопту тактоо үчүн биз төмөнкү маселелерди карап чыгабыз:

Биринчи: Судандагы аскердик операциялардын тездеши:

1. Ооба, Судандагы аскердик операциялардын мындай тез өнүгүшү көңүл бура турган абал. Суданда 2023-жылдын апрелинде бийликте турган эки тарап ортосунда согуш башталгандан бери, согуштар аймакты көзөмөлдөө жагынан натыйжасыз жүрүп жаткан. Ар бир тарап ээлеген аймактарын кармап, акыркы айларда бир тараптын экинчи тараптын аймагына карай илгерилөөсү бираз байкалган. 2023-жылдын 15-апрелинде башталып, бир жыл созулган согушта армия 2024-жылдын мартында Улуттук радио жана теле берүү борборунун штаб-квартирасын жана Омдурмандагы айрым аймактарды кайтарып алуудан башка олуттуу ийгиликтерге жетишкен жок. Ал аскердик штабдын калган бөлүгүн сактап калуу үчүн гана коргонуу тактикасын карманды. (Судан “Ал ракоба” веб-сайты, 25.01.2025.).

2. Бирок 2024-жылдын сентябрынан тарта майданда маанилүү өзгөрүүлөр башталды. Судан армиясы катарын көбөйтүп, чечкиндүү аракетти баштады. “Стратегиялык сабыр” жана “узак мөөнөттүү күтүү” деген аталыштагы тактиканы токтотуп, Ыкчам колдоо күчтөрүнө каршы

жаңы фронтторду ача баштады. Халфая көпүрөсүн жана Ак Нилди көзөмөлгө алып, борбор шаардын ортосуна жана Хартум Бахриге карай кеткен жолду ачты. Согуш майданындагы окуялар бир айга жетпеген убакытта өзгөрө баштады. Андан кийин Судан армиясы бир жыл мурун Ыкчам колдоо күчтөрүнө алдырып жиберген Вад Мадани шаарын 2025–жылдын 11-январында кайра көзөмөлгө алды. Вад Мадани Судандын ортосунда жайгашып, Аль-Жазира штатынын борбору. Бул эки тараптын ортосундагы согушта чечүүчү салгылашуу катары бааланды. Себеби бул шаар Судандын экинчи чоң шаары. Ал Судандын ортосунда жайгашкандыктан, аны көзөмөлдөгөн тарап башка штаттарда, өзгөчө борбордук аймактагы өз күчтөрүнө аскерий, логистикалык жардам жеткирүү мүмкүнчүлүгүн таба алат. Ошондуктан, бул чабуул согуштун өнүгүшүнө таасирин тийгизе турган окуя катары бааланды. Вад Маданинин үстүнөн болгон армиянын көзөмөлү Ыкчам колдоо күчтөрү үчүн чоң сокку болду жана анын аракетин оорлотту. Аны жоготуу менен Ыкчам колдоо күчтөрү Хартум аймагындагы күчтөрүн жардам жөнөтүү жөндөмүнөн ажырады. Башка жагынан алып караганда, Ыкчам колдоо күчтөрү Аль-Жазира штатына, Сеннарга, Ак Нилге жана чыгыш Судандын башка бөлүктөрүнө чабуул жасоодо колдонгон негизги таянычынан ажырады. Ошентип, бул жоготуунун артынан болгон үмүттөрү жана кыялдары закымга айланды. “Убактылуу эгемендик кеңешинин төрагасы жана Армиянын башкы колбашчысы, генерал-лейтенант Абдель Фаттах Аль-Бурхан, Вад Мадани шаары бошотулгандан кийин шаарга зыярат кылып, Баш калаа Хартумда жана башка шаарлардын айланасында Ыкчам колдоо күчтөрүнө каршы кеңири аскерий чабуул жасоону пландап жатканына ишара кылды. (Индепендент Арабия, 11.01.2025.)

Экинчиси: Вад Маданиге көзөмөл кылгандан кийин, армия борбор шаардын ички аймагына катуу чабуул жасай баштады.

1. Судан армиясы Ыкчам колдоо күчтөрү менен бир жылдан ашык согушкандан кийин Хартум Бахринин түндүгүндө жайгашкан Хартум мунай иштетүүчү заводун кайрадан көзөмөлгө алганын жарыялады. (BBC, 25.01.2025).

2. “Ал-Арабиянын кабарчысы бүгүн, жума күнү, Судан армиясы Хартумдагы армиянын башкы командачылыгына “Ыкчам колдоо күчтөрү” тарабынан киргизилген бир жарым жылдан берки курчоону сындырганын билдирди. Судандык жергиликтүү кабарлары да армия күчтөрү Хартум Бахринин борборундагы салгылашуулардан кийин, Сигнал күчтөрү корпусунун лагериндеги курчоону алып салганын билдирди. (Арабия, 24.01.2025).

3. Армия жана союздаш күчтөр аталган эки штабдагы курчоону алгандан кийин, борбор шаар Хартумда эң чоң аскердик ийгиликке жетишти. Айрыкча Хартумдагы штаб жана Сигнал корпусунун штабы менен Омдурмандын түндүгүндөгү Вади Сайидна аба базасынын ортосундагы байланышты калыбына келтирди. Ошондой эле Желей мунайды кайра иштетүүчү заводду жана анын айланасындагы турак-жайларды жана аскерий аймактарды кайрадан көзөмөлгө алды. (Ал Ракоба Судан веб-сайты, 25.01.2025).

4. “Al Arabiya Net” өзүнүн сайтында 2025-жылдын 4-февралында жарыялаган кабарда: “Акыркы сааттарда Армия жана аны колдоочу күчтөр Аль-Жазира штатынан Хартум штатынын түштүк-чыгыш бөлүктөрүнө чабуул жасады...”, деп жазды.

5. “Youm7” веб-сайты 2025-жылдын 2-февралында төмөнкү кабарды жарыялады: “Cairo News Channel” кабарчысы Судан армиясы Хартум штатындагы Чыгыш Нил аймагындагы бир катар кыштактарды кайтарып алды”.

Үчүнчүсү: Судан армиясы Ыкчам колдоо күчтөрүн борбордогу негизги үч шаардан сүрүп чыгаруу жана бул шаарларды мамлекеттин символу болгон армиянын көзөмөлүнө кайра алуу максатында операцияларды тездетти. Бурхан болсо козголоңчулар менен сүйлөшүүдөн баш тартты. Бул окуяларды карап чыгуу менен биз төмөнкүлөрдү көрө алабыз:

1. Судан армиясы эки тараптын ортосундагы аскердик тең салмактуулукту өзгөртпөстөн “стратегиялык сабыр” жана “узак мөөнөттүү күтүү” саясатын жыйынтыктады. Башкача айтканда, армия 2023-жылдын апрель айында согуш башталгандан бери анын багытын белгилей турган кудуретте болгонун, бирок атайын мындай кадамга барбаганы айкын болду. Мунун албетте белгилүү себептери бар!

2. Ыкчам колдоо күчтөрү Вад Мадани шаарын колдон чыгаргандан кийин борбордо да оор жоготууларга учурап жатат. Бирок ал аскерлерин согуштук фронттордон артка чыгарып, беш бордордук шаардын бири болгон Дарфурга багыттап жатат. Башкача айтканда, ал өзүнүн күчү топтолгон аймактардан (Дарфурдан) борборго колдоо алып келүүнүн ордуна, ошол аймактарга чегинүүдө. Чынында эле, Ыкчам колдоо күчтөрү үстөмдүк кылган Дарфурда салгылашуулар кайрадан башталды. Ал Дарфурда бийлигин бекемдөө үчүн өзүнүн көзөмөлүндөгү башка аймактарынан баш тартып жаткандай. Армия да аны багындыруунун ордуна, Дарфурга карай чегинүүсү үчүн коридорлорду ачып жатканы көрүнүп турат!

3. Булардын бардыгына ишарат кылган нерсе, “Independent Arabia” сайты 2025-жылдын 20-январында чыгарган материал: “Ыкчам колдоо

күчтөрү Жабал Авлияда өз көзөмөлүндөгү аймактарга чегинүү үчүн Нилдин чыгышындагы Маншия жана Соба көпүрөлөрүн колдонду. Бул Батыш Суданга жана Дарфурга бара турган жападан жалгыз жол болчу. Аскерлерин эле эмес, коопсуздук кызматкерлери, алардын үй-бүлөлөрү жана алар менен кызматташкандар да чегиништи. Судандын борборундагы Ыкчам колдоо күчтөрүнүн арты-артынан жоготуулары аркасынан армиянын баскычтуу пландары ишке салынды. Ага ылайык, ар күнү чоң топтор, ачык калтырылган белгилүү коридорлор аркылуу Дарфурга чегинүүсүн тездетти”. Макалада Ыкчам колдоо күчтөрү Дарфурда активдүү түрдө аскер топтоо иштери жүргүзүлүп жатканы да айтылды: “Ал жердеги уруу башчыларына кысым көрсөтүү менен өзүнө берилген араб урууларынан аскерлерди топтоону күчөттү... Ыкчам колдоо күчтөрү Telegram аркылуу Түштүк Дарфурдагы Касс жана Ад Фурсандагы бир нече уруулар толук берилгендигин жарыялап, анын катарына 50 000 согушкер кошулганын ачыктады”.

Төртүнчүдөн: Ошентип, Дарфур Ыкчам колдоо күчтөрү көзөмөлдөгөн дана калктын колдоосун аркасына алган кезектеги согуш майданы болууга даярданууда:

1. Ыкчам колдоо күчтөрүнүн расмий өкүлүнүн билдирүүсүндө, кечээ, ишемби күнү алар Түндүк Дарфур штатындагы Аль-Халаф, Дришки жана Мао аймактарын толук көзөмөлгө алганын билдирди. (“Independent Arabia” 20.01.2025.).

2. Түндүк Дарфурдун борбору Эль Фашерде Ыкчам колдоо күчтөрү менен армия, куралдуу каршылык көрсөтүү күчтөрү, полиция жана жергиликтүү коргонуу бөлүктөрүнөн турган Судан биргелешкен күчтөрүнүн ортосунда катуу кагылышуулар болду. (Франция 24, 25/01/2025).

3. Батыш фронтто болсо, Ыкчам колдоо күчтөрү армия менен “бирдиктүү” күчтөргө Дарфур аймагынын борбору Эль-Фашер шаарынан чыгуу үчүн 48 сааттык мөөнөт берди. Анын артынан шаарга көп тараптуу чабуул жасады. Армия жана бирдиктүү күчтөр менен кагылышуу 24-январда алты сааттан ашык уланды. (Independent Arabia 25.01.2024).

4. Булардын баары Суданда ылдамдап бараткан согуш окуяларынын бир багытка жылып жатканын, бул армиянын Судандын көпчүлүк аймактарын кайрадан көзөмөлгө алып жатканын жана батыш аймагынын, айрыкча, Дарфурду Ыкчам колдоо күчтөрү үчүн калтырылып жатканын көрсөтүүдө. Бул окуялардын аягы өлкөнүн чыныгы бөлүнүүнүн босогосуна алып келет. Дарфурдагы Эль Фашерден башка чоң аймактарды көзөмөлдөгөн Ыкчам колдоо күчтөрү Аль-Жазира штатына жана борбордук аймактарга жардам күчтөрүн жөнөтүү

кудуретинде болчу. Бирок алар бардык коркутуу билдирүүлөрүнө карабай ал аймактардан чыгып, Дарфурга чегиништи. Бул көрүнүш Судан майданындагы аракеттерди башкарган жана Суданды өз оюн талаасы катары көрүп, шахмат фигураларын каалгандай жылдырып жаткан эл аралык күчтүн парда аркасында турганын ачыктап турат!

Бешинчиден: Судан согуш талаасындагы бул ылдам өзгөрүүлөр Вашингтон тарабынан берилген жаңы позиция жана билдирүүлөр менен дал келип жатканын да көздөн качырбоо керек:

1. 7-январда бийликти жаңы администрацияга өткөрүүгө аз күн калганда, Байдендин кызматтан кеткен администрациясы Ыкчам колдоо күчтөрүн Судандын батышындагы Дарфур аймагында “геноцид” жасады деп айыптады. Бул айыптоонун артынан Ыкчам колдоо күчтөрүнүн жетекчилерине жана БАЭ тарабынан каржыланып жатканы айтылган жети компанияга каржылык санкциялар киргизилди. Бирок бир нече күн өүп, 16-январда Байден администрациясы Судан армиясынын башчысы жана өлкөнүн иш жүзүндөгү лидери генерал Абдель Фаттах аль-Бурханга каршы санкцияларды киргизди. Аны “Судандагы демократиялык процессти туруксуздаштыруу жана ага тоскоолдук кылууда” деп айыптады. Ушул шылтоо менен Бурхандын АКШдагы бардык активдерин тоңдурду. (BBC, 26. 01.2025).

2. Ушунун негизинде, Судан сахнасындагы өзгөрүүлөр Америкадагы өзгөрүүлөрдүн чагылуусу экени толугу менен ачыкка чыгат. Америка Судан архивин ачып, эки тарапка каршы санкцияларды киргизгенден кийин, согушуп жаткан тараптар жаңы көзөмөл картасына ылайык позицияга өтүштү. Америка өзүнүн саясатын көздөн өткөрүп жатат. Байдендин администрациясы бийликти жаңы администрацияга өткөрүп бергендиктен, мындай аракеттин зарылдыгы дагы да артты. Американын жаңы президенти Трамп өзүнүн Американын кызыкчылыктарын кепилдеп, өзүнүн статусун көтөрө турган маселелерди чечүү үчүн жаңы багыт алып жаткандай. Ал жөөт вужуду менен мамилени нормалдаштыруу үчүн “Ибрахим келишимдери” сыяктуу колунда негизги козыр карталар бар деп ойлоп жатат. Бул келишимди кеңейтип, Суданды да ага кошууну каалайт. Инаугурациясына чейин ал Газа келишимине жетишүүгө чоң салым кошту. Учурда ал тынчтык орнотуучу катары күчтүү позицияда көрүнгүсү келет. Вашингтондогу бул жаңы көз караш Суданды жана андагы согушту да камтыйт. Президент Трамп Суданды жөөт түзүмү менен мамилелерди нормалдаштыруусу үчүн “Ибрахим келишимдерине” катышууга түрткүсү келет. АКШнын мурдагы дипломаты жана африка иштери боюнча адис Дэвид Шинн, президент Дональд Трамптын жаңы администрациясы, айрыкча, жаңы мамлекеттик катчы Марко Рубионун

Судан боюнча иштери активдүү түс алышын белгиледи. Шинн, Трамптын биринчи мөөнөтүндө Суданга чоң маани бергенин жана ошол убактагы аракеттерден улам “Ибрахим келишими” алкагында Судан менен “Израил”дин ортосун нормалдаштыруу ийгиликтүү болгонун түшүндүрдү. (Альхурра, 25.1.2025).

3. Судандын Тышкы иштер министри Али Юсуфтун билдирүүсү да муну тастыктаа турат: “Судандын Тышкы иштер министри Американын Судан саясатын кайрадан карап чыгуу боюнча көз карашы жана программасы бар экендигин ачыктады. Министр бул көз караш жаңы администрация ишке киргенден кийин ишке аша баштай турганын айтып, “АКШнын жаңы администрациясы менен маселени жөнгө салуу боюнча байланышууга эрте”, – деп кошумчалады. (Аш-Шарк гезити, 23.01.2025). “Sudan News” гезити 25-январда: “АКШ мамлекеттик катчысы Марко Рубионун Египеттик кесиптеши Бадр Абделати менен эки өлкө ортосундагы стратегиялык мамилелерди чыңдоо алкагында жолугушканын жазды. Эки министр жолугушууда, Судандагы окуяларды талкуулап, согуштук аракеттерди токтотуу жана гуманитардык жардамды кеңейтүү үчүн тараптарга кысым көрсөтүү зарылдыгын баса белгилешти”.

Алтынчы: Демек, Судан майданындагы иштер Трамп тарабынан пландалып, башкарылат. Окуялардын ал тарабынан багытталышы төмөндөгү максатка кызмат кылышы ыктымал:

1. Бул планга ылайык, Судандын борбордук жана чыгыш аймактарын Бурхан жетектеген армиянын көзөмөлүнө, Дарфурду болсо Ыкчам колдоо күчтөрү менен Хамидатинин башкаруусуна калтырууда. Муну менен өлкөнү Американын эки малайы ортосунда бөлүштүрүүгө шарт түзүлүп жатат. Натыйжада, Суданда эки башка башкаруу пайда болот. Бул абал Хамидатинин Дарфурга көзөмөл кылуусуна карай баратат. Биз бул планды 19.12.2023-жылы чыккан суроо-жоопто эле айтып, мындай дегенбиз: “Булардын баары Американын бөлүнүүгө абал даярдап жатканын көрсөтүүдө. Качан Американын кызыкчылыктары, Түштүк Судандан кийин дагы бир бөлүнүүнү талап кылса, бул бөлүнүүнү Дарфурда жасайт. Ыкчам колдоо күчтөрү болсо куралдуу күчү бар саясий оппозиция болушу керек... Көрүнүп тургандай, азырынча бул бөлүнүүнүн убагы келе элек. Балким, бөлүү үчүн ылайыктуу абал даярдалып жатат...”. Бул биз мурун айткан нерсе. Учурда Американын кызыкчылыгы Түштүк Судандагыдай Дарфурдун да бөлүнүшүн тездетүүгө жакындап калды окшойт... Эгер Трамп бул планды ийгиликтүү ишке ашыра алса, өтө кооптуу кесепеттерге алып келет. Ошондуктан, үмөт Түштүк Судан бөлүнүп кеткендегидей унчукпай калбастан, Трамптын планына каршы туруу керек!

2. Судан Трамптын жөөт вужуду менен мамилени нормалдаштыруу поездине түшүрүүгө мажбурланып, даярдалып жатат. Биз буга чейин Судандын “Израил” менен алаканы нормалдаштырышы жөнүндө 2023-жылдын 19-мартында чыккан суроо-жоопто айтканбыз: “Израил” менен алаканы нормалдаштыруу арам. Анткени, бул мусулмандар үчүн эң ыйык болгон Палестинаны басып алган, анын элине күнү-түнү кол салып, үйлөрүн бузуп, балдарын өлтүрүп, мал-мүлкүн тартып алган вужудду тан алуу болуп саналат. Бирок, буга карабастан, Судандын Эгемендик Кеңешинин төрагасы Абдел Фаттах Аль-Бурхан Хартумда Коэн менен жолугуп, өзгөчө коопсуздук жана аскерий тармактарда кызматташтыкты кеңейтүүнү талкуулаганын жарыялады. Судандын Тышкы иштер министрлиги болсо, “тараптар мамилелерди нормалдаштыруу багытында алдыга жылууга макулдашканын...” билдирди. (Судан маалымат агенттиги 02.02.2023). Кыязы, Трамп нормалдашуу планын мурунку президент Байден сыяктуу баскычма-баскыч эмес, чечкиндүү түрдө жүзөгө чыгарууну көздөп жатат.

Жетинчиси: Булардын баары Судандагы окуялардын картинасын жана анын аркасында Вашингтон турганын айкыныраак көрсөтүп турат. Судан калкы жана жалпы мусулмандар бул согуштун он миңдеген адамдын курман болушуна, 12 миллиондон ашык судандык качкын болушуна себепкер экенин түшүнүүлөрү керек. Бир учурда “дүйнөнүн азык себети” аталган өлкөдө айыл чарба системасы кыйрады. Экономиканын маанилүү тармактары шал абалда. Мунун баары Америка малайлары ортосундагы маани-маңызы жок согуштун айынан болду. Бурхан, Хамидати жана алардын өнөктөштөрү Американын кызыкчылыктарына кызмат кылуу, анын Судандагы таасирин бекемдөө жана европа таасириндеги күчтөрдү майдандан сүрүп чыгаруу үчүн согушуп жатышат. Мусулман канынын ыйыктыгына эки тарап тең маани берген жок. Алардын жолдоочулары мындай кылмыштуу жолду токтотушу керек эле. Бирок, ар бир тараптын бири-бирине каршы күч топтоосу жана зулумдуктар көздөрүн пардалады. Алар Исламда мусулмандын канын төгүү канчалык оор күнөө экенине маани беришпеди:

أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ .. عَنْ الْأَخْنَفِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ: فَبِإَيِّ سَمْعَتْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «إِذَا لَقِيَ الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ. قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا الْقَاتِلُ فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ؟ قَالَ: إِنَّهُ كَانَ حَرِيصًا عَلَى قَتْلِ صَاحِبِهِ

Имам Бухари риваят кылган асыл хадисте Ахнаф бин Кайс айтты: “Мен Аллахтын Элчиси (саллаллаху алейхи уа саллам) мындай дегенин уктым: “Эгер эки мусулман кылычтары менен жолукса, өлтүргөн да, өлтүрүлгөн да тозокто болот”. Мен айттым: “Оо, Аллахтын Элчиси,

өлтүргөндүн абалы белгилүү, бирок өлтүрүлгөн киши эмне үчүн тозокто?”. Ал: “Анткени, ал да каршылашын өлтүргүсү келген”, – деди.

Ал эми, бул согуш Американын жана анын малайларынын кызыкчылыгы үчүн болсо акыбет кандай болот? Мунун акыбети өтө оор жана ачуу болот.

Акырында айтаарыбыз, эй Судан калкы! Калкка эч качан калп айтпаган Хизб-ут-Тахрир силерге кайрылат:

Силер хижрий 31-жылы рошид халифа Усмандын (Аллах андан ыраазы болсун) дааватына жооп берип, Исламды бийик кылган жана жүздөгөн жылдар бою анын туусу астында болгондордун мураскерсиңер. Силер ажыларга кызмат кылуу үчүн Микатта “Абяр Али” кудугун каздырган жана анын артынан каапырларга каршы согушуп, эки жакшылыктын бирине ээ болгон Али бин Динардын урпактарысыңар.

Силерди төмөндөгү кылмыштуу үч ишке каршы турууга чакырабыз. Алар: Түштүк Судандын бөлүнүшүнөн кийин Дарфурду бөлүү менен өлкөнүн майдаланышына каршы туруу...

Мубарек жерди басып алып, ал жерде бузукулукту жайылткан яхудий вужуду менен алакаларды нормалдаштырууга каршы...

Мусулмандардын ортосунда от жага турган жана күнөөнү арттыра турган бул согушка каршы туруу...

Бул кылмыштуу үч ишти токтоткула жана өлкөнүн куралдарын каапыр колонизаторлорго каршы карата турган бир бүтүн армияны даярдагыла. Ошол улуу жеңиш:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ﴾

“Оо, ыйман келтиргендер, Аллах жана Пайгамбар силерди өмүр берүүчү нерсеге (исламга) чакырса, ага жооп бергиле”.

7-шаъбан, 1446-х.

6-февраль, 2025-м.

Дрон чабуулдары жана Судандагы согуштун өнүгүшү

Суроо: сонку күндөрү согуш жаңы масштабга ээ болуп, алты күн катары өлкөнүн административдик борбору Порт-Суданга дрондор менен чабуул жасалды. Жарандык аэропорт, авиабаза жана күйүүчү май кампалары талкаланып, Судан боюнча күйүүчү май кризиси пайда болду. Чыгыштан Эритрея менен чектешкен Кассала шаарына жана башка шаарларга дрондор менен чабуул жасалды. Мунун баары Эль-Фашерди көздөй бараткан армия күчтөрү артка кайтып, чыгыш Суданды коргоого көңүл бурууга түрткү берди. (Би-Би-Си 10. 05.2025). Бул Судандын чыгышына жасалган чабуул армияны Дарфурдан алыстатууну көздөп, аны толугу менен Ыкчам колдоо күчтөрүнүн көзөмөлүндө калтыруу дегенди билдиреби? Бул окуялар Жиддадагы сүйлөшүү конференциясына алдын ала шарт түзүү болушу мүмкүнбү? Же башка максаттар барбы? Рахмат.

Жооп: Судандын чыгышындагы маанилүү буталарга учкучсуз уачактардын чабуулдарынын артында турган себептерди ачуу үчүн биз төмөнкүлөрдү түшүндүрөбүз:

Биринчиси: Чыгыш Суданга, өзгөчө Порт-Суданга жасалган күчтүү чабуулдардан мурда болгон окуялар:

1. Судан армиясы Ыкчам колдоо күчтөрүн маанилүү борбор Хартум, Бахри жана Омдурман шаарларынан чыгарып, чоң ийгиликтерге жетишти. Бул чоң жеңиш Дарфурдагы Ыкчам колдоо күчтөрүн кууп чыгууга даярдана баштаган, бул Судан армиясынын духун көтөрдү. Армиянын Ыкчам колдоо күчтөрүнө кууп чыгууга умтулуу чечкиндүүлүгүнүн мындай өсүшү армиянын ийгиликтеринен кийин кадыресе көрүнүш. Бул тенденция лидерлерди элдин кысымы жана тышкы оюнчуларды жакшы билбеген төмөнкү даражадагы офицерлердин кысымы астында жаңы реалдуулукка көнүүгө мажбурлайт: Судандын Эгемендүүлүк кеңешинин башчысы Абдель Фаттах аль-Бурхан бейшемби күнү армиянын өлкөнү “жалданма аскерлерден, агенттерден бошотууга жана Ыкчам колдоо күчтөрүн жок кылууга” чечкиндүү экенин ырастады. (Anadolu, 13-март, 2025-жыл). Бул билдирүү жаңы реалдуулукка дал келет, анткени бул вакый элге жана армиянын ичине чоң таасирин тийгизген. Армия бөлүктөрү Дарфурдун кээ бир аймактарында Ыкчам колдоо күчтөрү менен кагылыша баштады. Армия аскерлери Дарфурдагы беш борбордун ичинен жалгыз Эль-Фашер шаарын коргоодо эрдик менен салгылашып, Судан армиясы Дарфурга карай аттана баштады.

Акыркы талаа окуялары өлкөнүн түндүгүндөгү Дабба шаарынан баштап Эль-Фашер шаарынын курчоосун алып салуу үчүн армиянын

жана биргелешкен ири күчтөрдүн кыймылынын илгерилегенин көрсөтүүдө, ошол эле учурда тараптар менен байланышы бар башка күчтөр Кордофан штаттарында ок чыгарган. Башка тараптан шаарды көздөй бара жаткан жолдо олуттуу жеңиштерге жетишти. (Аль-Кудс Аль-Араби, 19.04.2025). Хартумдун жеңиштеринен кийин эл талап кылып жаткан жана армиянын ичинде күчтүү жаңырык тапкан бул агым Американын агымы эмес. Ошондуктан, Аль-Бурхан бул агымды чектөөгө аракет кылды.

Аль-Бурхан согуш конкреттүү этникалык топторду бутага алып жатат деген идеяны жайылткан жалган маалымат кампанияларын эскерти. Бул ушак-айың кептер “адамдарды кыймылга келтирип, адам өлтүрүүгө сүйрөө” максатын көздөп жатканын эске салып, “биздин согушубуз мамлекетке каршы курал көтөргөндөрдүн баарына каршы, кайсы бир урууга каршы эмес” деп баса белгиледи. Ал “Уруу башчысынын козголоңу бүт уруунун көтөрүлүшүн билдирбейт” деп түшүндүргөн (RT, 29.4.2025). Ал жердеги кээ бир уруулар армияны өздөрүнө каршы деп эсептегенин эске салып, бир аз убакыт сурап жаткандай, армиянын Дарфурга карай жылышын токтоткусу келгендей болду.

2. Ыкчам колдоо күчтөрү борбордук аймактагы катуу жеңилүүсүнөн кийин жана Хартум, Бахри жана Омдурмандагы негизги орундарынан ажырап, көптөгөн согушкерлер менен талаа командирлеринен ажырагандан кийин, алар жеңилүү жана алсыздык кийимин кийишти. Андан соң көпчүлүк бөлүгүн көзөмөлдөгөн Дарфурдагы чебине карай багыт алып, Эль-Фашер шаарын курчоого алды. Ыкчам колдоо күчтөрүнүн бул топтолушу Американын Судан боюнча көрсөтмөлөрүнө ылайык болду. Шарттарды эске алганда, Ыкчам колдоо күчтөрүнүн кээ бир жолдоочулары тарап кетээри жана күчтүү каршылашына каршы жеңилүүгө учураган салгылашууларда күрөшүп жатканын эске алсак, ага берилген уруулардан аскер алуусу кыйынга турушу табигый көрүнүш. Анын каршылашы Судан армиясынын, башкача айтканда, Ыкчам колдоо күчтөрүнүн духу төмөн түшүп кетти, ошондуктан Эль-Фашердин ичиндеги армия күчтөрү анын кайра-кайра чабуулдарын кайтара алды. Бул анын Эль-Фашерге чабуулу жетиштүү ылдам эмес экенин билдирет. Хамидтинин аскерлеринин моралдык маанайын калыбына келтирүү, алардын күч-кубатын жана Судан армиясынын чыгыш Судан сыяктуу алыскы жана коопсуз райондоруна сокку урууга, коркутууга алардын жөндөмдүүлүгүн көксөтүү үчүн зор күч-аракеттерди жумшоо керек эле.

3. Акимдери британдарга малай болуп турганына карабастан, БАЭ Америкага малай Ыкчам колдоо күчтөрүнүн командири Мухамед Хамдан Даглого (Хамидти) жана анын жолдоочуларына таасир калтыруу

үмүтү менен колдоо көрсөтүүсүн токтоткон жок. Бул Американын малайы Хафтарды колдоо аркылуу Ливияда кылып жаткан ишке окшош. Судан Бириккен Араб Эмираттарына нааразылыгын бир нече жолу билдирип, аны Ыкчам колдоо күчтөрүнө олуттуу аскердик жардам көрсөтүп жатат деп айыптаган. Бул айыптоолордон улам БАЭ Судандагы элчилигин жаап, 2023-жылдын апрель айында Хартумда согуш башталгандан кийин башка өлкөлөр сыяктуу аны Порт-Суданга көчүргөн жок. Бирок, Судан БАЭдеги элчилигин жана консулдугун сактап кала берди. Бул кыжырдануу жана анын күчөшүнө байланыштуу Судан Бириккен Араб Эмираттарын Судандагы Ыкчам колдоо күчтөрү жүргүзгөн геноцидге катышкан деп айыптап, Эл аралык Адилет Сотуна доо койду. Бирок сот Судандын бул өтүнүчүн четке какты. Дүйшөмбү күнү сот БАЭге каршы берилген доо арызды карай албасын жарыялады. Судандын шашылыш чараларды көрүү талабын четке кагып, маселени күн тартибинен алып салууга буйрук берди. (Reuters, 6. 05.2025). Андан кийин Судан БАЭге каршы дагы бир катаал чара көрдү. Бириккен Араб Эмираттары менен дипломатиялык мамилесин үзүп, Судан элчилигин жана консулдугун чакыртып алды. Андан кийин БАЭге байланыштуу окуялар биринин артынан бири уланды. “Судан армиясы жекшемби күнү Эмираттын жүк ташуучу учагын жана Ыкчам колдоо күчтөрү үчүн аскердик жүктөрдү жок кылганын жарыялады. Ал учакта аскердик жүктөрдү, ошондой эле жанкечти жана стратегиялык учкучсуз учактарды ташыганын билдирди”. Sudan Tribune, 4.05.2025).

Экинчиси: Бул окуялардын себептери жана алардын натыйжалары:

1. 2023-жылдан бери Хартумда кагылышуулардын күчөшү менен Эгемендүүлүк кеңеши Порт-Суданды эң коопсуз аймак деп эсептеп, борборду убактылуу ал жакка көчүрүүгө мажбур болду. Эгемендүүлүк кеңешинин мүчөлөрү менен чет өлкөлүк дипломатиялык өкүлчүлүктөр жана эл аралык жардам уюмдары да көчүштү. Көптөгөн тургундар коопсуздугу үчүн борбордук аймакты таштап, качкынга айланган. Бул аймак Судан согушу учурунда дем ала турган өпкөнү билдирет. Анда Суданды чет өлкөдөн келген товарлар менен камсыз кылуучу порт бар. Ал жалгыз иштеп жаткан эл аралык аэропортту камтыйт, анткени Хартум аэропорту армиянын көзөмөлүнө карабастан, ушул күнгө чейин жабык бойдон калууда. Ал Судандын өпкөсү жана анын убактылуу өкмөтүнүн отургучу болгондуктан, ага бир нече күн бою тынымсыз учкучсуз учактардын кол салуулары Судан калкын жана армиясын нес кылды. Бул чабуулдар Ыкчам колдоо күчтөрүнүн айрымдар ойлогондой талкаланган күч эмес экенин көрсөтүүдө. Тескерисинче, буга чейин көргөзбөгөн чоң мүмкүнчүлүктөргө ээ экендигин жана армиянын Дарфур чөлдөрүндө чачырап кетпеши керек экенин, тескерисинче, бул маанилүү

объектилерди бекемдеп, коргоосу керектигин көрсөттү. Мисалы, порт, аэропорт жана күйүүчү май кампаларын. Мындан тышкары, күйүүчү май кампаларында чыккан катуу өрт армиянын Дарфурдагы согушка керектүү логистикалык кызматтарына зыян келтиргенин көрсөтүп турат. Андыктан ал Дарфурга шашыла электе убакытты бөлүп, аны оңдоп алышы керек.

2. Порт-Судан объектилерине, Кассала аэропортуна жана Фламинго портуна жасалган соккулар 10.05. 2025 күнү Би-Би-Си баш болгон бир нече булактардан алынган анализдерге ылайык, оор кытайлык учкучсуз учактар тарабынан жасалган. Алардын бири 40 кг, дагы бири 200 кг жарылуучу заттарды жана башкарылуучу ракеталарды көтөрө алат. Ыкчам колдоо күчтөрү буга чейин мынчалык оор курал колдонгон эмес. Ушундай эле жүрүштөр Ыкчам колдоо күчтөрү көзөмөлдөгөн Ньяла аэропортунда да байкалды. Бул армия Эмираттын жүк ташуучу учагын жок кылганын айткан аэропорт.

3. Бириккен Араб Эмираттары бир нече жыл мурун кытайлык учкучсуз учактарды алган аймактагы биринчи өлкөлөрдөн болот. 2019-жылдын 2-майында Defence News веб-сайты БАЭ бул дрондорду Ливиянын Триполиге сокку урууда Халифа Хафтарга колдоо көрсөтүү үчүн колдонуп жатканын кабарлады. Times Aerospace веб-сайты БАЭ кытайлык учкучсуз учактарды 2014-жылы Ирак менен Ооганстандагы жихадчылардын объектилерине сокку уруу үчүн колдонгонун билдирди. Бул БАЭ көп жылдар бою кытайлык оор учкучсуз учактардын ар кандай түрлөрү менен куралданганын билдирет. Судандын чыгышындагы бул чабуулдардын артында алар турушу ыктымал. Же түздөн-түз деңизден аралашууда же аларды Ыкчам колдоо күчтөрүнө жеткирүү менен. БАЭ – Бурхан өкмөтү аны Эл аралык сотто каралоосуна, аны менен байланышын үзүп, жүк ташуучу учагын жок кылганына нааразы.

4. Соккулардын чордону аэропорттор, порт жана Фламинго деңиз базасына болду. Көбүнчө өрт чыгып, аны өчүрүүгө бир нече күн талап кылынды. Бул мунай кампалары бутага алынганын көрсөтүп турат. Судандын Энергетика жана мунай министри Мухйиддин Мухамед Наим, чабуул кампаниясынын биринчи күнүндө учкучсуз учактардын чабуулунун натыйжасында беш негизги мунай кампасынын өрттөлгөнүн ачыктады (Судан үнү, 6-май, 2025-жыл). Энергетика объектилерин бутага алуунун улануусунан улам, ошол эле министр Атбаранын чыгышындагы мунай насостук станциясын пилотсуз бомбалоодон улам Түштүк Судандын мунай өткөрүүчү куурун жабуу боюнча көрсөтмөлөрдү берди (Al Jazeera Net, 11. 05.2025).

5. Бутага алуу күйүүчү майга багытталган б.а. Судан армиясын андан ажыратуу, анын Дарфурда, өзгөчө Эль-Фашер шаарында чоң

операцияларды баштоосуна тоскоол болот. Бул анын штаб-квартирасын, ошондой эле Судандын бардык муктаждыктары үчүн отун жана электр энергиясын камсыздай албаган өкмөттү алсыз абалда көрсөтүүгө кошумча болду. Судандын электр компаниясы “Судандын электр станциясы учкучсуз учактар тарабынан бутага алынгандыктан жабыркап, электр энергиясы өчүрүлгөнүн” жарыялады. (Анадолу агенттиги, 8-май, 2025-жыл).

6. Булардын бардыгынан көрүнүп тургандай, Судандын чыгышындагы, өзгөчө Порт-Судандын стратегиялык объектилерине жасалган чоң кол салуулар Дарфурдагы согушка байланыштуу. Бул армияны Эль-Фашерге кол салуудан алыстап, Порт Суданды коргоо үчүн чыгышка багыт алуусуна мажбурлоо. Би-Би-Си 2025-жылы 10-майда Эль-Фашерди көздөй бараткан армия күчтөрү чыгыш Суданга жасалган чабуулдан улам артка бурулуп, чыгыш Суданды коргоого көңүл бурууга аргасыз болгонун кабарлады.

Үчүнчүсү: Бул окуялардан чыккан жыйынтык.

1. Бул оор соккулардан кийин Судан армиясы Ыкчам колдоо күчтөрүнүн жаңы мүмкүнчүлүктөрүнөн коркуп башташы ыктымал. Ал Эль-Фашерде жана бүт Дарфурда пландаган согушта өзүнүн техникасын иштетүү үчүн керектүү күйүүчү майга жетүү мүмкүнчүлүгүн жоготот. Бул дагы боло турган чабуул толкундарынан коркуп, чыгыш Суданды бекемдөө зарылчылыгынан тышкары. Ошондо армиянын Дарфурга жасаган басымы жана чыгыш фронту менен алек болушу азаят.

2. Ыкчам колдоо күчтөрүнө келсек, алардын күчтөрү Эль Фашерде жыйынтыктарга жетүү үчүн күч алат жана жакшыраак моралдык абалда болот. Мунун бардыгы БАЭ тарабынан колдоого алынып, кытайлык оор учкучсуз учактар менен камсыздалууда.

3. Эль-Фашер шаарына кол салуулардын күчөшү жана Эль-Фашер шаарын колдоо үчүн бараткан армия секторлорунун артка чегиниши күтүлөт. Ал эми Эгемендүүлүк кеңеши Судандын чыгышындагы бул кыйроону ондоого убакыт бөлүшү керек. Ыкчам колдоо күчтөрү Эль-Фашерди көзөмөлдөй электе же Дарфурда маанилүү болгон кандайдыр бир пикирге ээ боло электе Жиддадагы сүйлөшүүлөрдүн кайра башталышы күмөн. Андан кийин Америка Судандын кагылышып жаткан эки күчүнүн (Армия жана ыкчам колдоо күчтөрү) ортосунда күч жана көзөмөл балансын түзөт. Жидда сүйлөшүүлөрү кайра башталганга чейин, Ыкчам колдоо күчтөрү жеңилүү ызасын төгүп, өз күчтөрүнө жана көзөмөлүнүн туруктуулугуна ишенип Дарфурда иш жүзүндө өкмөттү түзө алуусуна шарт жаратат. Башкача айтканда, Дарфур бөлүнүүсүнүн жетилүүсү жана каршылыксыз кабыл алынышы керек болгон чындыкка айлануусу үчүн тиешелүү шарттар түзүлөт.

Төртүнчүсү: Каапыр колонизатор Америка Суданда тутанган согушту башкарып, муну ишке ашыруу үчүн жашыруун эмес ачык эле малайларын колдонуп жатканы өкүнүчтүү. Бурхан менен Хамидти Американын кызыкчылыктарына кызмат кылуудан башка эч бир себепсиз Судан элинин канын төгүп жатышат. Анткени Америка Судандын түштүгүн Судандан бөлгөндөй, Судандын бөлүнүшүн кайталагысы келет. Азыр ал Дарфурду Судандын калган бөлүгүнөн бөлүү үчүн бардык аракеттерди көрүп жатат. Ошондуктан армия көңүлүн Судандын калган бөлүгүнө буруп, ал эми Ыкчам колдоо күчтөрү болсо Дарфурга көңүл буруп жатат. Армиядагы ыкластуулар Дарфурду кайтарып алууда жигердүү болсо, Ыкчам колдоо күчтөрү армияны алаксытуу согушту Судандын башка аймактарына жылдыруу үчүн, Армиянын күчтөрүн Ыкчам колдоо күчтөрү учкучсуз учактар менен чабуулдарын күчөтүп жаткан Дарфурдан чыгыш Суданга чегиндирип жатат. Бул Ыкчам колдоо күчтөрү Дарфурду толук көзөмөлгө алуусу үчүн жасалууда!

Жыйынтыктап айтканда, 19.12.2023-жылдагы мурунку жообубузда кайрылган чакырык менен силерге кайрылабыз:

Эй, улуу Ислам Суданындагы элибиз... Судан, Судандагы алгачкы мусулмандар курган биринчи мечит Донгола мечити... Судан: Халифа Усман радияллаху анху, Египеттин валийи Исламдын нурун Суданга алып келүүнү буйруган мезгилдеги Улуу Ислам фатхы... Абдуллах бин Абу Сархтын жетекчилигинде Ислам аскерлерин жибериپ, фатх хижрий 31-жылы болгон... Ошентип, Ислам Аллах Тааланын фазилети менен, түндүктөн түштүккө, чыгыштан батышка чейин бүткүл Суданды толтурганга чейин тездик менен жайылды. Андан кийин Мусулман халифалар доорунда да уланган...

Оо, Судан эли! Бул жерде 1896-жылдан 1916-жылы 1-дүйнөлүк согуштун ортосуна чейин Британдарга каршы турган Дарфур валийи, такыба жана күчтүү баатыр мужахид “Али бин Динар” шейит болгон. Мадина жана Шам элинин “Зул-Хулайфа” микаттарын оңдоодо жана зыяратчыларды суу менен камсыз кылуу үчүн кудуктарды курууда эмгеги сиңген бул аалым жана мужахиддин бүгүнкү күнгө чейин “Абяр Али” деген ысымын алып жүрөт...

Урматтуу Судан эли, биз сиздерди өкүнүп кала электен мурда абалды оңдоого чакырабыз. Согушуп жаткан эки тарапка каршы чара көрүп, аларды туура акыйкатка кайтаргыла. Туура Хиддаяттагы Халифалыкты тикелөө үчүн Хизб-ут-Тахрирге колдоо көрсөткүлө, анткени анда Ислам жана мусулмандардын даңкы, куфр жана кафирлердин кордугу бар жана Аллахтын ыраазылыгы көбүрөөк.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ

“Акыйкатта, мында күбө болуп туя турган жүрөгү бар, эшите турган кулагы бар адам үчүн эскертүү бар”.

23-зулкаада, 1446-х.

21-май, 2025-м.

Мисир, Тунис, Ливия жана Йемендеги козголоңдор

Суроо: жүз берип жаткан окуялар жараянында бир канча бүдөмүк иштер бар:

1 – Белгилүү болгондой, Мисир жана Тунистеги окуялар өз-өзүнөн башталды жана биз аларды мубарек интифаза (козголоң) деп атадык. Ливия жана Йеменде да демонстрациялар абдан үлкөн, массалык түрдө башталды. Ко-ош, эмне үчүн «ыңкылапчы» интифазачылар Тунис жана Мисирдеги режимди «пластикалык операция» жасоо менен гана чектелишти? Себеби, «ыңкылапчылар» кудум «раундда» жеңип чыккандай болушту, бирок режим кандай болсо, ошондой боюнча калды, жада калса, Мисир жана Тунистеги режимдин көз карандылыгы да өзгөргөн жок. Эмнеге андай болду?

2 – Тунис жана Мисирде окуялар кандайдыр бир деңгээлде тездик менен өзгөрдү. Бирок «инфекция» Ливия жана Йеменге көчкөндө маселе созулуп кетти. Эмне үчүн мындай айырмачылык орун алган?

3 – Массалык маалымат каражаттары өткөн үч күн ичинде: «Европа (Британия менен Франция) Ливияга аралашууга кызыкдар, ошондуктан Ливиянын үстүнөн самолёт учушуна тыюу салуу долбоорун даярдап жатат, Америка болсо, өзүн четке алууда же экиленүүдө!» деп кабар таратты, дагы эле ушундай кабар таратууда. 2011-жылы 9-мартта Франция Ливиядагы убактылуу улуттук кеңешти моюнга алганын жарыялады жана Европа Союзун да ушуга чакырууда. Европа Союзу 2011-жылы 11-мартта Брюсселде өткөргөн өзгөчө жыйында ошол убактылуу улуттук кеңешти дээрлик моюнга алды. Себеби, бул убактылуу улуттук кеңешти сүйлөшүү алып барыла турган расмий тарап деп, Каззафийден тезинен бийликтен кетүүнү талап кылды... Ошол эле учурда, Америка Европага окшоп «кайраттуулук» көрсөтпөй жатат. Негизи, жүз берген окуя Америка үчүн ыңгайлуу учур болушу, ал мындан өз кызыкчылыгы үчүн пайдаланып, Британия таасиринин ордун ээлеши күтүлгөн болчу... Демек, эмне үчүн Европа Ливияга аралашуу үчүн Америкага караганда көбүрөөк аракет кылууда?

4 – «Ыңкылапчылар» жөнүндө эмне дейсiner? Алар мыкты куралданган, жырткыч кандуу аракет жасап жаткан, Ливияны жалын ичинде калтырууну жарыялаган Ливия тогутунун алдында бекем тура алышабы?

Бизге мына ушул иштерди ачык-айкын түшүндүрүп беришинерди суранабыз. Алла силерге жакшылыкты тартуу кылсын.

Жооп:

1 – Ооба, Тунис жана Мисирде эле эмес, Ливия, Йемен да... окуялар өз-өзүнөн башталды. Алардын оң таасири болду. Себеби, бул окуялар

адамдардын акимдерден коркуу сезимин жоготту. Аларда исламий туйгулар үстөм болду. Себеби, адамдар акимдердин зомбулугунан коркпостон аракетке келишүүдө жана такбирлерди айтышууда. Бул болсо адамдарды аракетке келтирүүдө пайдасы бар... Ошондуктан, бул окуялар мына ушул жактан алганда жакшы жана мубарек болду... Бул бир тараптан.

Башка тараптан болсо, бул демонстрациялар туйгулардан келип чыгып элдин кыйкырыгы менен башталды. Ал эми, мындай демонстрацияларга таасирдүү эл аралык күчтөрдүн жана алардын мамлекеттеги малайларынын жылжып кирип алышы оңой болот. Ошондуктан, Тунисте Европа (Британия менен Франция) күчтөрү бул демонстрацияларга өздөрү даярдаган малайлары аркылуу жылжып киришти. Бул малайлар интифазачылардын арасына кирип алышты. Мына ошондон кийин бул эл аралык күчтөр бир аз «пластикалык операция» жасаган болуп, режимдин негизги структурасын сактап, өз таасирин камсыздап алышты...

Мисирде да дал ушундай болду. Ал жерде да Америка өз малайларын ишке салып интифазачылардын арасына жылжып кирип алды...

Муну ар бир аң-сезимдүү, калыс адам түшүнүп жетти. Бул демонстрациялар туйгулардан келип чыкканын, ошондуктан, эл аралык күчтөр жана алардын малайлары аларга оңойлук менен жылжып кирип алышын ар бир аң-сезимдүү, калыс адам аңдап турат. Мындан улам, айрым калыс күчтөр интифазачылар менен байланышып, алардын аң-сезимин ачууга, аларды тегерегинде болуп жаткан нерселерден эскертүүгө, төгүлгөн кандарды бекерге кетирбөөгө, интифазадагы талаптарды өздөрү такбир жана тахлил айтып жатышкан дин өкүмдөрүнө ылайык коюуга үндөөгө бүткүл этибарын каратышты...

Интифазачылар менен байланышып, мына ушундай чын дилден олуттуу, кызуу аракеттер жасалды. Бирок, ошого карабастан, башка күчтөр өзүнүн жалданма топторун сапарбар кылып, каражаттарын ишке салып интифазачыларга таасир өткөрө алышты. Мисирдеги Тахрир аянтында миңдеген интифазачылар жамаат болуп намаз окуп, тахлил жана такбир айтышса да, аларда исламий туйгулар үстөм болгон болсо да, бирок, алар Ислам башкаруусу – максат экенин эске алышпады. Алар Палестинаны басып алган яхудий мамлекетке каршыжихад баштоо, жада калса, Кемп-Девид келишимин бекер кылуу зарылдыгын да эске алышпады!

Бул болсо, чыныгы өзгөрүү жүзөгө чыгышы үчүн төмөнкү эки иш зарыл деген даанышман сөздүн канчалык туура экенин тастыктап турат:

- Рабыйи оммдун өзү эле эмес, тескерисинче, вабыйи оммдон келип чыккан рабыйи омм.

- Кандайдыр бир жардам эмес, кубат ээлеринин жардамы зарыл.

Интифазачылар ушул эки ишти түшүнүшпөдү. Ошондуктан, саясий структура өзгөрүлбөстөн, болгону «пластикалык операция» гана жасалды.

2 – Эми, Тунис жана Мисирдеги окуяларга, ибн Али жана Мубарактын эмнеге саналуу күндөрдө кулатылганына, Ливия жана Йемендеги окуялар болсо, созулуп бара жатканына, алардын ортосундагы айырмачылыкка токтоло турган болсок, буга Тунис жана Мисирге өз таасирин өткөргөн эл аралык күчтөр бул эки өлкөнү өз таасири астында кармап калганы себеп болду. Себеби, Европа Тунистеги иштер тизгинин өз колунда кармап калды, иштерди баскычтан баскычка, убакыттын өтүшү менен «дабалаган» болду, адамдар нааразы болуп сүрөн көтөрсө, аларга тезинен башка адамды көрсөттү. Бирок, илманий капиталисттик түзүмдүн структурасы өзгөрбөстөн кала берди. Мисирде да ушундай болду. Себеби, мурунку доордо да, учурдагы доордо да саясий күчтөр менен бир Америка гана байланышты. Америка да маселени «баскычтан баскычка дабалаган» болду, интифазачылар нааразы болуп дүрбөлөң көтөрсө тезинен бир адамды өзгөртүп, калкка башка адамды көрсөттү!

Демек, майдандагы эл аралык «оюнчунун» бир экендиги ибн Али менен Мубарактын саналуу күндөрдө кетишин жеңилдеткен нерсе болду. Т.а. Тунисте «оюнчу» Европа гана болгон болсо, Мисирде Америка болду... Мына ушул эки «оюнчу» бул эки мамлекеттеги мурунку режимдин тушунда ондогон жылдар бою тарбиялашкан малайларынын жардамында интифазачылардын арасына жылжып кирип алышты, алардан да бийик үн менен кыйкырышты, Тунис жана Мисирдеги залым акимдердин зулumu, зомбулугу жана эзишине каршы козголгон интифазачылардын сүрөнүнөн да катуураак жана күчтүүрөөк сүрөн салып, өз талаптарын коюшту, интифазачыларды чебердик менен алдашты!

Т.а. Тунис менен Мисирде күрөшкөн тараптар төмөнкүлөр болду:

Зулумга каршы туйгулардан келип чыгып өз-өзүнөн козголгон интифазачылар;

Тунисте өз малайларын ишке салган Европа о.э. Мисирде өз малайларын ишке салган Америка.

Ошентип, колонизаторлорго эркиндик жана демократия деп илманий капиталисттик түзүмдүн структурасын сактап калуу оңой болду. Муну «пластикалык операция» аркылуу ишке ашырышты. Мунун бети кийинчерээк ачылат, бирок, убакыт өтүп кеткен болот!

Ал эми, Ливия менен Йеменде иш бүтүндөй башкача. Себеби, Европа Американын Ливия жана Йеменге аралашуусуна тоскоолдук коё албайт.

Бул эки мамлекеттеги майданды Европа бир өзү элей албады. Европа бул эки мамлекетте майданды бир өзү ээлеп, иштерди өзү каалагандай тартипке салмакчы, адамдарды жүзеки өзгөрүүгө ыраазы кылмакчы жана өзүнүн малайларын калтырмакчы болду. Оболу, Европа ушуга урунду. Эгер, Ливияда Каззафий жана Йеменде Али Салих бир нече демилгелерди адамдарга сунуштап, аларды көндүрүүнүн оңунан чыгышса, ушул жол менен бийликте кала алышса, Европа аларды калтыра турган болду жана бул иште аларга жол ачып берди. Акыры келип бул эки малайдын Европа кызыкчылыктарын мындан кийин жүзөгө чыгарып бере албашы айкын болуп калды. Жада калса, көп кан төгүп, кыргын кылып интифазачыларды басышса да мындан кийин Европа кызыкчылыктарын ишке ашырып бере албашы айкын болуп калды. Себеби, бул эки малайдын өз мамлекетиндеги таасир күчү жоголду, башкача айтканда бул эки малай өз ролун ойноп бүттү. Ошондуктан, азыр Европа бул малайлардын ордуна Ливия жана Йеменде өзү жараткан саясий катмардан башка малайларды өстүрүп чыгарууга урунууда. Бирок, бул иш ага оңой болбоду. Мисалы, Тунисте ушундай болду. Себеби, Европа каршысында дагы бир колонизатор мамлекет Америка турат. Америка да Ливия жана Йеменге көзүн алайтып, бул эки мамлекетте өз таасирин орнотууга жан үрөп умтулууда... Ошентип, майдан Европанын өзүнө гана чектелбеген. Антпесе, ишти дал Тунистегидей оңойлук менен чечип коймок. Бирок, андай болбоду. Тескерисинче, биринчи күндөрдө эле күрөш сызыгына Америка да кирди. Америка ачык-ашкере же парда артынан алакаларды орнотуп кирип келди... Т.а. эки мамлекетте өз ара күрөшүп жаткан тараптардын саны үчкө жетти:

- Зулумга каршы өз-өзүнөн, туйгудан келип чыгып козголгон интифазачылар;
- Ливияда Европа (Британия менен Франция), Йеменде Британия. Европа адамдарды өзгөртүү аркылуу өзүнүн мурунку таасирин сактап калууга урунууда;
- Бул эки мамлекетте өз таасирин күчөтүүгө урунуп жаткан Америка.

Бул эки эл аралык тарап маалымат каражаттарында өздөрүн акимдерге, тогуттарга жана диктаторлорго каршы тургандай кылып көрсөтүүгө урунду. Кудум Европа менен Америка бул күнгө чейин ушул акимдердин диктатордугунан кабарсыз болгондой! Негизи, мусулман өлкөлөрүндөгү залым, тогут акимдердин артында мына ушул колонизатор капыр мамлекеттер турат. Ырас, акимдер бул колонизаторлордун кызыкчылыктарын жүзөгө чыгарып берген соң, аларды капыр мамлекеттер колдоп-кубаттай берет. Эгер, бул малайлар өз

ролун ойноп бүтүшсө, колонизаторлор аларды түкүрүп таштап, аларга караганда жагымдуураак көрүнгөн башка адамдарды издөөгө өтүшөт!

Демек, Ливия менен Йеменде эл аралык күрөш орун алган себептүү бул эки өлкөдөгү демонстрациялар Тунис жана Мисирге караганда созулуп кетти, мындан кийин да созулат.

3 – Эми, аралашуу жөнүндө айта турган болсок, 2011-жылы 17-февралдан бери окуялардын башталышында Америка Ливияга аралашуудан жана Ливия үстүнөн самолёттордун учушуна тыюу салуудан кызыкдар экендиги көзгө урунду. Америка өзүнүн кемелерин Ливиянын жээгине жакын алып келип койду... Америка өз адатына ылайык тыюу салып коюу маселесине бир өзү кожоюндук кылмакчы жана бул иштен пайдаланып өзүн кудум «ыңкылапчылардын» коргоочусундай көрсөтмөкчү болду. Ушул жол менен Ливияда Каззафийдин ордуна өзүнүн куурчак малайын орнотуу, арийне, Британия таасирин чыгарып өз таасирин орнотуу үчүн аралашмакчы болду.

Бирок, Британия да көп күттүрбөстөн аракетке келип, Кипрге өз самолётторун жиберди. Кийин Ливиянын үстүнөн учууга тыюу салууда Франция менен бирге аракет кылды. Муну менен гана чектелип калбастан, Бенгазидеги убактылуу улуттук кеңешке бир делегацияны да жиберди... Улуттук кеңеш бул делегацияны артына кайтарып жиберди.

Европанын аралашуусу Американын аралашуусунан айырмаланат. Себеби, Британия Ливияга таасир өткөрүп турган доордо өстүрүп чыгарган саясий катмардан турган өз жүгүртөктөрүнө ээ. Каззафий да, анын тарапкерлери да Британия кызыкчылыктарына кызмат кылып келген. Эми болсо, Каззафий кулады же ушуга жакын турат. Ошондуктан, Британиянын учурдагы аракети абада самолёттор учушуна тыюу салууну шылтоолоп Ливиядагы малайларынын тарабында туруп, Каззафийдин ордуна башка малайды чыгаруу максатында саясий абалды башкаруу. Ошондуктан, Британиянын ыңгайлуу келген ар кандай «мыйзамдуу» ыкманы ишке салып аралашуусу Ливиядагы өзүнүн малайлары менен жакын байланышта болуу мүмкүнчүлүгүн берет. Мына ошондо Британия адамдарга абдан жаман көрүнүп калган Каззафийдин ордуна башка малайды табат. Т.а. Каззафийдин ордуна ага караганда жакшыраак көрүнгөн бирер адамды алып келет! Ошентип, Британия Ливиядагы өзүнүн жүгүртөктөрү менен биргеликте саясий иш алып баруу үчүн аскерий аралашуудан бир маска катары пайдаланууда. Британия менен Франциянын Ливиянын үстүнөн самолёттордун учушуна тыюу салуудагы о.э. Европа Союзунун 2011-жылы 11-марттагы өзгөчө жыйын токтомдору боюнча аракетин мына ушундан түшүнүп алса болот.

Белгилүү болгондой, Франция, Италия... сыяктуу башка Европа мамлекеттеринин да Ливияда чоң экономикалык кызыкчылыктары бар. Ошондуктан, аралашуудан алар да кызыкдар. Себеби, мына ошондо, бул аралашуу мүмкүнчүлүк берсе өздөрүнүн кызыкчылыктарын сактап калышат. Британия Америкага каршы алардан күч алат... Британия даярдыкты баштады жана ичкеридеги о.э. тышкарыдагы малайлары аркылуу иш алып барууда, Каззафий куласа бул малайлар бийликти өз колуна алуулары керек. Демек, Британиянын Ливияда адамдарга башкача көрүнүштө көрүнгөн саясатчы малайлары бар...

Каззафий Америкага моюн суна турган бир да саясий катмарды калтырбаган. Ошондуктан, Америка аскерий аралашуудан мурун өзүнүн жүгүртөктөрүн жаратууну камсыздамакчы.

Ушуга негизделип Америка аралашууга шашылбай жатат. Ал ыңкылапчылардын Америка аларды Каззафийдин отунан куткарышын түшүнүп жетишип, Америкадан аралашууну суранууларын, аныгы, тынымсыз суранууларын күтүүдө. Айрыкча, Америка аскерий жактан аралашпастан туруп самолёттор учушуна тыюу салуу проблеманы чечпешин жакшы түшүнгөндүктөн муну атайлап созууда.

Демек, Америка аралашууну созууда. Аралашууну каалабаганы үчүн эмес, эгер аралашса өзүнүн жүгүртөктөрүн жаратууну камсыздоо үчүн созууда. Т.а. Америка аралашуунун кыйынчылыктарына арзый турган натыйжаларга жетүүнү камсыздамакчы. Себеби, Американын аралашуусу төмөнкү чоң кыйынчылыктарга алып келет:

Анткени, Америка үчүнчү согушту алып бара албайт. Себеби, ал Афганистан жана Пакистанда дагы эле согуш алып барууда. Иракта да абал толук чечилбеген. Мындан тышкары Америка финансылык кризисти да башынан өткөрдү. Көптөгөн тынчтандыруулар жана отчётторго карабастан (бул отчёттор туура эмес эсептелет) Америка бул кризистен али өзүнө келген жок. Мисалы, Хиллари Клинтон өкүлдөр палатасында сүйлөгөн сөзүндө ушуга ишарат кылып, тышкы иштер министрлигинин бюджети жарым эсеге кыскартылгандан арызданды жана муну «келерки кыйын доорлор үчүн арзыбаган бюджет» деп атады. Америка коргоо министри Роберт Гейтс болсо мындай деди: «Аскерий чаралардын кыйыр түрдөгү акыбеттери жаралышы мүмкүн, муну абдан кылдат менен үйрөнүп чыгуу зарыл» («Вашингтон Пост», 2011-жыл, 2-март). Демек, Американын түздөн-түз үчүнчү согушка кириши анын желкесиндеги кыйынчылыктарды көбөйтүп жиберет. Американын өзүндө жана башка региондордо кыйынчылыктарды башынан өткөрүп жатканда бул жаңы кыйынчылыктар Американы эзип таштайт. Ошондуктан, Гейтс 2011-жылы 1-мартта эки аскерий кеме «Кирсардж» жана «Понсе» Ливия жээгинде аракеттенүү жөнүндө берген буйругун

гуманитардык жардамдарды берүү үчүн болду деп актанды. Америка өз күчтөрүн мына ушундай гуманитардык вазыйпасын аткаруу үчүн жибериши мүмкүнбү?! Кантип эле ушундай болсун!.. Түпкүлүгүндө, Америка ушул кемелерди аскерий вазыйпалар боюнча абалды түздөн-түз күзөтүү, эгер зарыл болсо түздөн-түз аракет кылуу үчүн жиберген! Ливияга сокку берип Каззафий режимин коркутуу жана эң жаман божомолдорго даяр туруу үчүн жиберди!

Ошону менен бирге, Америка интифазачылар жана ыңкылапчылар менен байланышууга да аракет кылууда. Муну Клинтон билдирди. Клинтон Каирге сапар жасаганда башка байланыштар да орнотулуп жатканын билдирди. Демек, Америка түздөн-түз аралашпастан козголоңчуларды колдоп-кубаттоого аракет кылууда. Ушул аркылуу өз таасирин жаратмакчы. Буга ичкеридеги жетекчилерди өзүнө тартууга колунан келгенче урунуп көрмөкчү. Америка тышкарыдан Каззафийге басым өткөрүүгө да аракет кылууда. Эгер, айрым жетекчилерди өзүнө оодарып, өзүнүн малайы кылып алса жана Ливиянын ичине жетиштүү деңгээлде жылжып кирип алышына толук ишенсе, Америка өзүнүн аскерий аралашуусуна төлөнө турган «төлөмдү» таап, бул «төлөм» аралашуу кыйынчылыктарын көтөрүшүнө арзый турган болот.

Американын аралашууну же ыңкылапчылар менен алака орнотууну жарыялоого шашылбай жатканынын себептери мына ушулар. Максат, Ливиянын ичине активдүү таризде саясий жактан жылжып кирип алуу камсыздалганга чейин күтүп туруу. Америка ушул жолду карманып, буга дээрлик жакындашып калганы көрүнүп турат...

4 – Эми «ыңкылапчылардын» бекем турушуна токтоло турган болсок, алардын кылмышкер Каззафийдин каршысында бекемдик менен турушканы анык көрүнүп турат. Буга алардын Каззафийдин оор курал-жарактарынын тушунда коркпостон бекем турушканы далил. Себеби, алар коркууну сындырып, куралды колго алышты, аларга армиядан да күчтөр келип кошулду. Алар көптөгөн региондорго өз көзөмөлүн орнотушту, аларга бир нече уруулар да кошулду. Алар жаңы абалга көнүп калышты, аларда исламий туйгулар кызуу согуш, күч алууда... Булардын баары аларды согуш майданында Каззафийдин адамдарына каршы улуу каармандык менен турушуна себеп болууда...

Бирок, алардын колундагы курал-жарактар менен Ливия тогутунун колундагы курал-жарактардын ортосунда абдан чоң айырма бар. Ливия тогуту ыңкылапчыларга жердин күлүн көккө сапыра турган даражада бомбаларды жаадырууда... Колонизатор күчтөр, Европа менен Америка болсо, Каззафийдин курал-жарагынын үстөмдүгүнөн пайдаланып, өздөрүн кудум ыңкылапчыларга жардам берип жаткандай кылып көрсөтүшүүдө. Колонизатор күчтөрдүн Каззафий ишке ашырып жаткан

кандуу кыргыздарды токтотуу максатында аралашуу үчүн «гуманитардык» жардам көрсөтүү деген шылтоосу кабатырлантат...

Капаланткан, аныгы, шерменде иш ушул, коңшу мамлекеттердеги араб акимдери Ливиядагы кандуу кыргыздарды көрүп туруп аракетке келишпеди, кадыржам болуп карап турушат. Алардын армиялары казармаларда жатат. Акимдер бул армияларды казармаларынан адамдарды кыргын кылуу үчүн гана чыгарышат. Бирок, Ливиядагы мазлумдарга жардам берүүгө келгенде унчукпай кыймылдабастан турушат. Алар – дудук, көр, дүлөй, акылдарын иштетпеген кимселер...

Колонизатор капырлардын Ливия тогуту жасап жаткан кандуу кыргыздардан пайдаланып калышы кабатырга салат. Мында ушул колонизаторлор бир жол таап Ливияга аскерий жактан аралаша турган болушат, токтобой келе жаткан жырткыч кыргыздардын натыйжасында капырларды ушуга чакырган бирер араб же Ливия тарап табылат. Мисалы, Араб Лигасынын башкы секретары ушуга шилтеме кылып өттү.

Бул кабатырлануунун артынан дагы бир кабатырлануу келип чыгат, т.а. Британия өзүнүн малайларына бул интифазада иштер тизгинин өз колуна алууларына мүмкүнчүлүк жаратып берүүгө урунуп жатат. Себеби, эгер Каззафий режими куласа Британия ушул малайларын анын ордуна алып келет. Америка малайларынын – эгер алар жаңы адамдарды сатып алып, өз малайларын жарата алса – иштер тизгинин өз колуна алууларында да коркунуч бар. Демек, абал бүгүнкү күнгө чейин толугу менен чечилген жок. Калыс кишилердин пайдасына да, Британия малайы Каззафийдин пайдасына да, Британия Каззафийдин ордуна алып келе турган малайлардын пайдасына да, Америка малайларынын пайдасына да чечилген жок. Жада калса, интифаза жеңип, Каззафий кулаган тагдырда да абал кыска убакыт ичинде бул тараптардын эч биринин пайдасына чечилбейт. Буга мына ушул колонизатор мамлекеттердин аралашып жатканы жана жашыруун өз ара атаандашып жатканы о.э. адамдар арасында ушул мамлекеттердин малайлары жүргөндүгү себеп. Бул малайлар иштер тизгинин өз колуна алууга урунушууда. Ошондуктан, Ливия калкы бул абалдан Исламга мамлекет, коом жана бардык иштердин жашоо түзүмү катары ачык-ашкере таянса гана куткарылат... Ал эми, ортого ташталып жаткан улуттук ураанга келсек, бул ураанга ээрчиген адамдар да бар, ар бир тарап иштер тизгинин өз колуна алууга жана адамдарды башкарууга урунат. Арийне, төгүлгөн ушунча пакиза кандар бекерге кетип, адамдар тынчтык, амандыкка жете турган адилеттүү башкаруу жүзөгө чыкпастан кала берет.

Бул өлкөгө коңшу акимдер Ливиядагы мусулмандарды жардамсыз таштап коюшканы үчүн жана мусулман өлкөлөрүн колония кылган капырлар ыңгайлуу учурду күтүп турганы үчүн о.э. Ливия тогуту ишке

ашырып жаткан кандуу кыргындар күч алганы үчүн Ливия мусулмандарынын башына ушундай божомолдор түшүшүнүн мүмкүндүгүнөн коркуп жатабыз...

Үмөт өз акимдерине, ошону менен бирге, Ливияга коңшу Мисир, Алжир, Тунистеги акимдерге басым өткөрүп, бул тогутту тыйып коюуга, армияларды Ливия тогутун жанчып таштоого мажбурлашы важып. Армиялар Каззафийге жана анын жүгүртөк жардамчыларына өздөрү жасаган кылмыштарынын азабын, Акыретте болсо жан чыдагыс азапка жолугарын көрсөтүп коюулары керек. Бул болсо Аллага кыйын эмес.

6-робиус-саний, 1432-х.

11-март, 2011-м.

Мисирдеги окуялар жараяны

Суроо: окуялар жараяндарын күзөтүп жатып төмөнкү нерселер мага түшүнүксүз болуп калды:

1 – Белгилүү болгондой, Америка Мисирде күчтүү таасирге ээ. Андыктан, эмне үчүн Саудия, Эмирликтер жана Кувейт Мисирдеги жаңы акимдерди финансылык жактан колдоп-кубаттоодо? Акыры, бул мамлекеттер Британияга көз каранды го?

2 – Кала берсе, Эмирликтер Францияны да Малиде колдоп-кубаттап Малиге финансылык жардам жиберди. Акыры, Малидеги күчтүү таасир Британияга таандык эмес го?

3 – Эмирликтердеги ал-Арабия телеканалы менен Катардагы ал-Жазира телеканалынын маалымат позициялары бири-бирине карама-каршы экенин да күзөтүп жатабыз. Акыйкатта болсо, Эмирликтер жана Катар экөөсү тең англистердин малайы го? Ушуга байланыштуу Катардагы акыркы өзгөрүү Британиянын ал жердеги саясатына таасир кылабы?

4 – Биз Саудиянын коалициядагы Жарба сыяктуу адамдары Катар адамдарына тескери түрдө күчтүү роль ойноп жатканын да көрүп жатабыз. Ко-ош, Сирияда болуп жаткан окуяларда Катар адамдары алсыздана баштадыбы жана Саудия адамдары бекемделдиби?

5 – Акыркы суроо: Американын Мурсийден баш тартышы ал «муътадил ислам» деп атап жаткан нерсенин бийликке келишин жеңилдетүү максатынан баш тартканын түшүндүрөбү?

Мен бул суроолор созулуп кеткенине «чыдашыңызга» үмүт кылып каламын, Аллах сизге жакшылык сыйлык кылсын. Суроолор созулуп кеткени жана көптүгү үчүн сизден алдын ала үзүр сураймын. Бирок, биз амирибиздин айкөлдүгү жана илими кеңдигин билебиз. Ошондуктан, бизге түшүнүксүз болуп турган нерселерди чечип берет деген үмүттө ушул суроолорду жолдодум.

Жооп: бул – эй боордош бир суроо эмес, «бир үймөк» суроолор экен!!! Кандай болсо да силерге – инша Аллах – кыскача, бирок түшүнүүгө жолто болбой турган таризде жооп беремин:

Бул жерде Британия саясатында кеңири көлөмдүү пландар бар, алар болуп жаткан окуялар жараянын түшүнүүнөргө жардам берет:

1 – Британия азыр Америкага ачык-айкын каршы турууга батына албай жатат. Тескерисинче, өзүн Америка менен бир сапта тургандай көрсөтүүдө. Бирок, алдоого тиешелүү аракет пландарын бекитип алгандан соң өзүнүн малайлары аркылуу жашыруун түрдө Америка саясатына тоскоолдук коюуда.

2 – Британия өзүнүн малайларына бөлүп берген ролдордун көбү төмөнкүдөй: бул малайлар өздөрүн кудум Америка багыты боюнча бара жаткандай кылып көрсөтүшү жана аны менен кагылышууга барбашы керек. Мисалы, Иорданиянын Америка менен болгон алакаларын алып көрөлү. Саясий аң-сезимге ээ болбогон киши муну көрүп Иордания Америка менен бир сапта турат деп ойлойт. Акыйкатта болсо, Иордания Британия таянычтарынын бири. Эмирликтер да, башка малайлар да ушундай... Бирок, Британия өзүнүн айрым малайлары Америкага каршы турушуна жол берүүдө. Мисалы, Катар ушундай позицияда турат. Бул болсо башка айрым малайлардын ролунан айырмаланат жана башка ушул сыяктуу... Т.а. Британия малайларына ар түрдүү ролдор бөлүнгөн: алардын көпчүлүгү тышынан Америкага жылмайып, достугун билдирип жаткан, парда артынан болсо өз кожоюну Британия кылып жаткандай иш тутуп Американы туңгуюк абалга салып жаткан болсо, алардын азчылыгы дагы да ашкере Американын тынчсызданышына себеп болуп жаткан ролду ойноодо...

3 – Британия Америка саясатына каршы турууда Франция менен шайкеш иш тутууда. Бул Европа саясаты, өзгөчө Британия менен Франция саясаты алкагында ишке ашууда. Айырмасы ушул, Британия Америка каршысында ыпластык, аярдык жана алдамчылык менен иш жүргүзүп жаткан болсо, Франция бакырып, дүрбөлөң көтөрүү менен иш тутууда... Көбүнчө Британия өз саясатын Франция артында туруп алып ишке ашырууда! «Британия акыркы француз аскери калганга чейин согуша берет» деген белгилүү макал бар. Бул мурунку замандарда болгон болсо да, бирок анын мааниси – аз даражада болсо да – дале сакталып келүүдө.

4 – Саудияда бийликте Британияга моюн сунган адамдардын бири король Абдуллах башчылык кылып жаткан болсо да, бирок Америка башка айрым амирлерге таасири бар. Бул таасир Америка саясаты үчүн бир жылжып кире турган жолду жаратып берет...

Ушулардын негизинде суроолоруңузга жооп анык болушу мүмкүн:

а) Катар жөнүндө айта турган болсок, Катардын мурунку амири жана тышкы иштер министри Катарды Британиянын Булуңдагы борбордук очогуна айлантат алды. Ошондуктан, Катар бир нече мамлекетке эки таасирдүү курал: маалымат каражаты «ал-Жазира» жана финансылык каражат «нефть» менен аралаша баштады... Катардын иш-аракеттери таасирдүү болуп Американын Сирия жана Палестинадагы саясатына, жада калса Мисир о.э. башка мамлекеттердеги саясатына коркунуч туудурду... Америка тынчсызданып калганы Британияга сыр эмес. Британия өзүн Американы тынчсыздантпай турган көрүнүштө көрсөтүүгө урунуп жатканы үчүн ушул амирди өзгөртүүгө ыраазылык

берди. Бирок, бул өзгөртүү ушул амирден алыста ишке ашырылган жок, тескерисинче, анын ордуна уулу амир болду. Т.а. Британия саясаты өзгөргөн жок. Бирок, бул уул атасындай таасирге ээ болуп Американы тынчсыздантышы үчүн ага убакыт керек. Демек, муну менен Британия Америка тынчсыздануусун басып, аны тынчтандыргандай болот... Т.а. бул иш Британиянын Американы мазмуну жагынан эмес, тышкы көрүнүшү жагынан ыраазы кылуу үчүн колдонгон ыкмасы болуп эсептелет (т.а. Британия Американы ыраазы кылуу үчүн өзүнүн бир малайын башка малайына алмаштырды).

б) Катардын ролу мына ушул өзгөрүү менен бир аз азайды. Анткени, жаңы бийлик адамдарынын таасирдүү саясий иштердеги тажрыйбасы мурунку бийликтегилердикинен кемирээк. Бирок, ошого карабастан Катар Британия саясаты алкагында дале аярдык жана ыпластык менен аракет кылууда. Болгону мурункудан көрө күчсүз роль менен аракет кылууда. Ошондон келип чыгып Катардын Сириядагы адамдарынын активдүүлүгү мурункудан көрө азыраак болуп калды деп айтууга болот.

в) Саудиянын адамдарына келсек, алар активдүү аракет кылышууда жана Америка менен Британия тарабынан көбүрөөк кабыл алынууда. Анткени, король Британияга моюн сунат, Америка болсо королдун үй-бүлөсүндөгү айрым амирлер менен биргеликте олуттуу аракет кылууда.

Ал эми, Жарба Саудияга жакын болсо да, бирок ал Америка саясаты алкагында жүрөт. Ошондуктан ал – Саудия аны канчалык колдоп-кубаттабасын – Америкага итаат кылудан чыга албайт. Анткени коалиция жалпысынан алганда Америка куурчагы болуп эсептелет. Ошондуктан, ага Америкага моюн сунган кимсе гана башчы болуп тура алат.

г) Мали жана Эмирликтердин финансылык жардамдары жөнүндө айта турган болсок, белгилүү болгондой Америка Малиде 2012-жылы 22-мартта жүз берген биринчи өзгөрүүнүн артында турган жана бул өзгөрүү Францияга берилген кыйраткыч сокку болду. Ошондуктан, Франция өзүнүн таасирин кайра тикелөө үчүн олуттуулук менен аракет кылды. Британия болсо Малиде таасири жоктугун, тескерисинче таасир Францияга таандык экенин жана Америка Францияны сүрүп чыгарып, андан ушул таасирди тартып алууга урунуп жатканын жакшы түшүнөт. Ошондуктан, табигый түрдө Британия Францияны колдоду. Күрөш Америка менен Франциянын ортосунда гана болуп жатканы үчүн Британия Францияны колдоду. Ошон үчүн Эмирликтердин Францияга малай болгон Малидеги бийликке берген финансылык жардамдары Британиянын Францияны колдоп жатканы менен туура келет.

д) Эми, Британиянын Мисирде болуп жаткан окуяларга т.а. Эмирликтер делегациясынын жана Иордания королунун Мисирге жасап

жаткан сапарларына о.э. анын малайлары Мисирге финансылык жардам көрсөтүшүнө карата позициясына келсек, бул позиция да жогоруда айтылган кеңири көлөмдүү пландардын алкагынан чыкпайт... Эмирликтердин ролу Катардын ролунан башкача болуп жатканынан жүзөгө келген чаташтыкка келсек, Британия саясаты боюнча ролдордун бөлүштүрүлүшү натыйжасында ушундай абал түзүлдү. Ошондуктан, Мисирдеги окуялар кандай натыйжаларга алып келиши күтүлүп Британиянын бул малайы Америкага жакындашып жаткан болсо, тигиниси алысташууда... Эмирликтер Мубарак режиминин адамдарын мейман катары кармап турушу да мына ушул кеңири көлөмдүү пландардын алкагынан чыкпайт. Анткени, Мубарак адамдары дагы бийликке кайтышы күтүлүүдө. Андай боло турган болсо Британия саясаты үчүн Эмирликтер аркылуу – тар болсо да – бир кирүү жолу пайда болот!

е) Эми, Американын Мурсийден баш тартышы «муьтадил исламчылардын» бийликке келишин жеңилдетүүдөн баш тартууну түшүндүрөбү? - деген сурооңузга келсек, бул жерде маселе баш тартуу же баш тартпоодо эмес, Американын Мисирдеги таасирин бекемдөөдө. Анткени, Америка Мисирде өз таасирин ондогон жылдардан бери саясий табаканын көпчүлүгүндө орното алды. Ошондуктан, азыр Американын ташбиши Мисир анын таасиринин туруктуу борбору болуп калышын камсыздоо. Бул жерде туруктуулук делгенде Америка Мисир анын таасиринин жана долбоорлорунун бир тынч базасы болуп калышына жетишүүсү назарга алынууда... Ошондуктан, 2011-жылы 25-январда элдик козголоңдор башталып – Америка муну күтпөгөн эле – Мубарак бул козголоңдорду бастыра албаган соң, Мисир дагы Америка кызыкчылыктары ишке аша турган бир ыңгайлуу чөйрө болуп калышы үчүн Мубарак туруктуулукту кайра орното албагандан кийин Америка Мубаракты четке ыргытып, элдик козголоңдордун толкунуна минип алды. Мурсий Америка долбоорлорун, айрыкча яхудий мамлекети менен түзүлгөн Кэмп-Дэвид келишимин ишке ашырышы жөнүндө Америкага кепилдик бергенден кийин Америка Мурсийди бийликке алып келди, кийин аны колдоп-кубаттады... Америка Ихванды «Улуттук партия» бекер кылынгандан кийин эң негизги жана эң чоң партия деп маани бергени үчүн Мурсийден Америка кызыкчылыктары үчүн дагы туруктуулукту орнотушун күттү. Америка Ихвандагылардан кудум «Улуттук партия» кулатылган президент менен бирге кылгандай абалды турукташтырууга аракет кылышын күткөн... Бирок, Мурсий муну ишке ашыра албады. Ошондуктан, Америка андан да баш тартты жана 2013-жылы 3-июлда жаңы бийликти колдоп-кубаттады...

Ушуга ылайык, Америка «муътадил исламчыларды» бийликке алып келүүнү жеңилдетүүдөгү акыркы жылдарда алып барган саясатынан башка бир себепке ылайык Америка Мисирдеги «муътадил ислам» өкүлдөрүнөн баш тартты. Америка бул саясатты төмөнкүчө бир ок менен эки коёнду атуу үчүн кабыл алган:

Биринчи: Ислам башкаруусуна талпынып жаткан мусулмандарды алдоо... Анткени «муътадил исламчылар» демократия жана республиканы жарыя кылып, бул үчүн ант беришкен болсо да, бирок алардын «исламчылар» деп аталышы мусулмандарды туйгусуна тийди, натыйжада алар ушул исламчылардын бийликке келишин Исламдын бийликке келиши деп ойлошту... Убакыттын өтүшү менен алардын Ислам башкаруусун т.а. Халифалык түзүмүн жүзөгө келтирүү үчүн туура аракет алып барууга болгон кайраты суздашты... Америка мына ушул нерсени каалап жаткан. Анткени, Халифалык Американын тынчын бузууда...

Экинчи: Америка адамдардын туйгуларына таасир кылуу үчүн исламчылардан пайдаланып өз таасирин бекемдөөнү камсыздоо... Эгер, исламчылар Америка таасирин бекемдей алышпаса Америка алардан баш тартып жиберет. Мурсий менен дал ушундай иш тутуп, андан башкаларды колдоп-кубаттоодо. Айрыкча, Америка узак жылдар бою Мисирде өзүнүн малайларын даярдап койгону үчүн малай саясатчыларга муктаж болбогон соң, анын ушундай иш тутушу дайын эле!

л) Кинана калкы мына ушуну түшүнүп жетиши керек. Америка Мубарак доорундагындай алып ташталган Мурсий доорунда да күчтүү таасирге ээ болуп турду, азыркы өкмөт доорунда да ал ушундай таасирге ээ болуп турат. Демек, кеселдин башы жана балээнин булагы – Америка. Ошондуктан, Аллах жана Расулуна ыйман келтирген ар бир мусулман Америка таасирин түп-тамыры менен сууруп таштоо жана анын малайларын жок кылып, Ислам башкаруусу болгон рошид Халифалыкты Кинана жерине кайтаруу үчүн олуттуулук менен аракет кылышы важиб. Ошондо Кинана дагы исламий өлкөлөрдүн борборуна айланат. Халифалык өтмүштө кресттүүлөрдү жана монголдорду жок кылгандай Ислам жана мусулмандардын душмандарын да жок кылат, яхудий мамлекетин кыйратат, ыйык жерди дагы Ислам жана мусулмандардын кучагына кайтарат. Бул болсо Аллахка таптакыр кыйын эмес.

12-рамазан, 1434-х.

21-июль, 2013-м.

Мисирде жараштыруу кандай болушу жөнүндө

Суроо: мына бир нече айдан бери Мисирде кыргын кылуу, камакка алуу, көчөлөр жана аянттарда ойрон кылуу сыяктуу зомбулуктар токтобой жатат, турмуш өз нугунан чыкты, адамдар экиге бөлүнүп калганы жаркын байкалууда... Бул абалда Америка, Европадан ортомчулар чыга келди, ал тургай, Россия да Мисир менен алакаларды баштап жиберди, Кытай да мурунун тыгышы ыктымалы бар! О.э. мындай ортомчулук жана жараштыруу аракеттерине айрым жергиликтүү, партиялык жана партиялык эмес күчтөр, таасирдүү адамдар да аралашты... Бирок, эч кандай натыйжа чыккан жок. Адамдардын урматтоосуна ээ Хизбут-Тахрир мындай ортомчулукка да, жараштырууга да, жарашууга да аралашпаганы биздин көңүлүбүздү бурду. Биз ушул Хизб Расулуллах ﷺдин төмөнкү сөздөрүн унуткан деп ойлобойбуз:

«أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلِ مِنْ ذَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ؟» قَالُوا: بَلَى، يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: «إِصْلَاحُ ذَاتِ النَّبِيِّ، وَفَسَادُ ذَاتِ النَّبِيِّ الْخَالِفَةُ»

«Силерге орозо, намаз жана зекет даражасынан да жакшы амал жөнүндө кабар берейинби?». Ооба, кабар бериңиз, я Расулуллах, дешти. Ал зат мындай деди: «Адамдарды жараштыруу, анткени, адамдар арасын бузуу динди жок кылат».

Суроо мындай, Хизбдин ортомчулук, же сулх, же жараштыруу иштерине аралашпашынын бирер себеби барбы? Аллах сизди жакшылык менен сыйласын!

Жооп: биринчиден: оболу, сизге Хизбге ишенгениңиз жана ал жөнүндө жакшы күмөндө болгонунуз үчүн рахмат, Аллах Субханаху баарыбызды иштерибииздин эң туурасына жолдосун, Аллах Субханаху угуучу жана кабыл алуучу Зат.

Ооба, биз Абу Давуд Умми Дардадан, ал Абу Дардадан риваят кылган Расулуллах ﷺдин ушул хадисин унутканыбыз жок. Бирок, сулх жана жараштыруу маселесинде башкасынан эмес, шарияттан өкүм суралышы керек. Ушул себептен улам, эгер сулх жана жараштыруу арамды адал кылса же адалды арам кылса, ал жайиз эмес. Бул нерсеге бизди Расулуллах ﷺ өзүнүн бир нече хадиси шарифтеринде буюрган:

Абу Давуд «Сунан»ында Абу Хурайра رضي الله عنهдан риваят кылат: Расулуллах ﷺ мындай деди:

«الصُّلْحُ جَائِزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ»

«Сулх мусулмандардын ортосунда жайиз». Имам Ахмад ушуларды толуктады:

«إِلَّا صُلْحًا أَحَلَّ حَرَامًا، أَوْ حَرَّمَ حَلَالًا»

«Арамды адал же адалды арам кыла турган сулх жайиз эмес».

Сулайман ибн Давуд риваятында Расулуллах ﷺ мындай деген:

«الْمُسْلِمُونَ عَلَى شُرُوطِهِمْ»

«Мусулмандар өз шарттарында турушат».

Имам Тирмизий «Сунан»ында Касир ибн Абдуллах ибн Амр ибн Авф Музанийден, ал атасынан, ал чоң атасынан риваят кылат: Расулуллах ﷺ мындай деди:

«الصَّلَاحُ جَائِزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ، إِلَّا صَلَاحًا حَرَّمَ حَلَالًا، أَوْ أَحَلَّ حَرَامًا، وَالْمُسْلِمُونَ عَلَى شُرُوطِهِمْ، إِلَّا شَرْطًا حَرَّمَ حَلَالًا، أَوْ أَحَلَّ حَرَامًا»

«Сулх мусулмандар арасында жайиз, арамды адал кыла турган же адалды арам кыла турган сулх гана жайиз эмес, мусулмандар өз шарттарында турушат, бир гана адалды арам кыла турган же арамды адал кыла турган шарт мындан сырткары» (Тирмизий бул хадисти хасан сахих деген).

О.э. Ибн Хиббан да өзүнүн «Сахих»инде Абу Хурайрадан мындай лафз менен риваят кылган:

«الصَّلَاحُ جَائِزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا صَلَاحًا أَحَلَّ حَرَامًا أَوْ حَرَّمَ حَلَالًا»

«Сулх мусулмандар арасында жайиз, бир гана арамды адал кыла турган же адалды арам кыла турган сулх жайиз эмес».

Экинчиден: Биз Мисирдеги эки топтун иштерине сереп салып көрдүк жана алардын абалдарынан таң калдык:

Алар Аллахтын өкүмү үстүндө жаңжалдашып жаткан жок т.а. бир топ Аллахтын өкүмү менен өкүм жүргүзүп, экинчиси аны менен өкүм жүргүзбөй жаңжалдашып жаткан жок. Эки топ тең мурунку башкарууда да, азыркы башкарууда да Аллахтын өкүмү менен өкүм жүргүзбөдү!

Алар шарият өкүмдөрүнөн турган дастур (конституция) туурасында жаңжалдашып жаткан жок, тескерисинче, ыплас дастур үстүндө чыр-чатакташууда. Анткени, мурунку режимдин дастуру батыл болгон болсо, азыркы режимдин дастуру батылдыкта андан да бетер!

Алар яхудий мамлекетине карата позицияда жана мурунку башкарууда күчүндө калган, дагы эле күчүндө турган «Кемп-Девид» келишими үстүндө талашып жатышкан жок. О.э. алар яхудий мамлекетине газ берүү үстүндө чатакташып жаткан жок, себеби, газ яхудийлерге мурун кандай берилген болсо, азыр да ошондой таризде берилүүдө!

Алар Сувайш (Суэц) каналынан амалда согуш абалындагы мамлекеттердин кемелеринин өтүшүнө карата чара көрүү туурасында да тартышып жаткан жок, бул кемелер бүгүн да өтүп жатат, кече да өткөн.

О.э. алар мусулмандардын акысы болгон нефть, газ, кен... сыяктуу умумий мүлктөрдүн мусулмандарга таратылышы үстүндө да тартышпай жатат, бул мүлктөр бүгүн да, кече да Кинана «акулаларынын» курсактарын тойгузууда.

Алар Америка менен мамиле кылуу маселесинде да талашпай жатышат, бул алака үзүлбөй, дагы эле уланууда.

Үчүнчүдөн: биз түшүнүп турабыз, ырас, бул эки топтун бири армияны душман жеринде согуш алып барууга үндөө ордуна, Мисир жеринде согуш алып барган соң, экинчи топ болсо, Мисир көчөлөрүн адилеттүү Халифалык түзүмү чакырыктары жаңырган көчөлөргө айлантуунун ордуна, батыл ыппас башкарууга жетүү үчүн күрөш майданына айланткан соң, Аллахтын жер жүзүндөгү Кинанасы болгон Мисир калкы эч качан жакшы жашоого жетпейт...

Ырас, эки топ Исламды четке сүрүп койгон илманий республикалык жана жарандык мамлекетке о.э. өкүмдарлыкты инсандардын Роббисине берүүнүн ордуна, калкка тапшырып койгон демократияга чакырган соң, Мисир калкы жакшылыкка да, тынчтыкка да, коопсуздукка да жетише албайт.

Бул эки топ Аллах тарабынан эч бир хужжат келбеген дастурду алып, Өз өкүмдөрүн Үмөт кызыкчылыгы жана изгилиги үчүн түшүргөн ааламдар Роббиси Аллахтын дастурун чет сүргөн соң, Мисир калкы жакшылыкка да, тынчтыкка да, коопсуздукка да жетише албайт.

﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾

«Жараткан Зат (Өзү жоктон бар кылган нерселерди) билбейби?! Ал мээримдүү жанан (ар нерседен) кабардар Зат» [67:14]

О.э. «Кемп-Девид» келишими бекер кылынып, тарых таштандысына ыргытылышынын ордуна, Палестина баскынчысы «Израиль» менен кечеги жана бүгүнкү малай режимдер ортосунда күчүндө кала берген соң, Мисир калкы жакшылыкка да, тынчтыкка да, коопсуздукка да жетише албайт.

Палестина баскынчылары болгон яхудий мамлекетине газ берүү токтотулуп, яхудийлер тарабынан адамдардын каны сорулушуна чек коюу ордуна, дал ушул газ ошол баскынчы мамлекет тарапка бериле берген соң, Мисир калкы жакшылыкка да, тынчтыкка да, коопсуздукка да жетише албайт.

Умумий мүлк акылууларга, анын катарында, Мисирдин улуу калкына кайтарылуунун ордуна, туура эмес жолдор менен бийликте мансаптарда олтургандардын капчыгына түшө берген соң, Мисир калкы жакшылыкка да, тынчтыкка да, коопсуздукка да жетише албайт.

Америка менен алакалар үзүлүшү ордуна, иш жүзүндө бул мамилелер уланып, Америка арканы Вашингтондон Каирге чейин тартылган соң, Мисир калкы таптакыр жакшылыкка жетише албайт.

Андыктан, Мисир калкы качан Аллахтын жер жүзүндөгү Кинанасы Халифалык таянычтарынын бекем бир таянычына айланып, Халифалык

өзүнүн алгачкы тарыхына: Мисир Рум өкүмдарлыгынан азат болгон, кийин кресттүүлөрдү Палестина жеринен кууп чыгарган, мусулман өлкөлөрүн монголдордон азат кылган тарыхына кайтканда жакшылыкка жетишет... Мына ошондо ал өзүнүн баштапкы сыйратын – Аллахтын уруксаты менен – толугуна жеткирип, Палестинаны яхудий мамлекетинен азат кылып, яхудий мамлекетин дым-дарексиз жок кылат...

Төртүнчүдөн: Биз бул эки топго назар салып ушуну көрдүк: алар чечимди Чыгыш-Батыштан издеп жатышат, ар кандай ортомчулар жардамында өлкө ичинен жана сыртынан да чечим издешүүдө, бирок, эч бир хидаятка жетишкен жок. Себеби, алар чечим бере албайт жана алар аракет кылып жаткан чечим да эч бир жакшы натыйжага алып келбейт:

Тышкы ортомчуларды Мисир да, анын калкы да кызыктырбайт. Андыктан, акыл ээси, пикирлүү, аң-сезимдүү киши Америкадан жакшы чечим күтөбү, акыйкатта болсо, ал Мубарак, Мурсий жана ынкылапчылардын башкаруусу артында турган го?! Мына ушул Америка Мубарак, Мурсий жана ынкылапчылар доорундагы кыргыздардын артында турган, Американы каза болгондордун саны да, ойрондулардын көлөмү да кыпындай кызыктырбайт! Америка Мисирде өз таасирин бекемдөөдөн гана кызыкдар... Анын өтмүшү гана эмес, а түгүл, Ирак жана Афганистандагы учуру да буга күбөлүк берип турат. Абалы ушундай болгон соң, ал Мисир жана анын калкы үчүн бирер туура чечим бериши мүмкүнбү? Обама жана өкүлү Керри Мисир жана анын калкына жакшылык каалашабы? Шек-күмөнсүз, алардын бул абалы бүтүндөй жок болот, алар Ислам жана мусулмандарга эч кандай жакшылыкты каалашпайт.

Аң-сезимдүү, пикирлүү адам Европада бирер жакшы чечим күтөбү? Акыйкатта болсо, 1924-жылы Халифалыктын кулатылышы артында Британия жана анын малайлары турган. Ал – Халифалык жана ага аракет кылып жаткандардын касташкан душманы. Каргаша Бельфор келишими артында турган да, яхудийлердин Палестинаны басып алып, калкын кууп чыгарышын Америка, Франция жана Россия менен бирге колдоп-кубаттаган да, Исро жана Миърож, робот жери болгон Палестинада яхудий мамлекетин тургузган да – мына ушул Британия. Франция болсо, яхудий мамлекетин биринчилерден болуп колдогонунан тышкары, мусулмандарды кыргын кылууда кара тарыхта жазылып калган. Франция бул кыргыздарды өтмүштө Алжирде эле жасап калбастан, Малиде төккөн кандары дагы деле кургай элек... Россия болсо, Советтер Союзу ыдырашы артынан Америка менен келишип алып регионубузда кадам таштоодо. Мунун үстүнө, Россиянын Шам тогутун колдоп-кубаттоо позициясы да баарына анык. О.э. Кавказ, өзгөчө Чеченстанда

мусулмандарды кыргын кылганы, Казанда мечиттерди бузганы, Татарстанда мечиттердин имамдарын камакка алып, ал тургай, айрымдарын өлтүргөнү, Ислам даъватчыларын камакка алып жатканы да баарынын көз алдында... Мындай мамлекеттен жакшылык күтүп болобу?! Чыгыш Түркстанды басып алган, ал жердеги мусулмандарга чабуулдарды кылган Кытай ортомчулук кылган тагдырда да, андан бирер жакшылык күтүп болобу?!

Бул чет элдик ортомчулардын баары бизге өлүмдөн башка нерсени алып келбейт, анткени, аларды Кинана калкынын каны эмес, тескерисинче, анын байлыгын соруу жана кызыкчылыктарын ушул кендердин үстүнө куруу гана кызыктырат, алардын башында турган Америка болсо, Мисирди региондогу өзүнүн негизги борборуна айлантууга даярдап жатат... Ушулардан кийин да, акыл жүргүзгөн адам тикенектен гүл күтөбү?! Эштондон, же Керриден, же ушул мамлекеттердин биринен жакшылык, ал тургай, жакшылыктын учкунун да күтүү мүмкүнбү?!

﴿كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ

وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ﴾

«Кандай болсун, акыры, эгер алар силерден үстөм болушса, силер туурасында убадага да, милдетке да карашпайт, ооздорунда силерди ыраазы кылышкан менен, жүрөктөрү ар кылат, алардын көпчүлүгү итаатсыз» [9:8]

Ичкеридеги ортомчулар болсо, пайдасыз жок нерсенин артынан жүрүшөт, эки топ сунуштап жаткан республикалык, жарандык жана демократиялык түзүмдөрдү коргоо чечимин каалап жатышат. Акыйкатта болсо, демократиялык түзүм мыйзамчылыкты инсан Роббисине эмес, инсанга берет, кожоюндукту калк Роббисине эмес, калкка тапшырат, жеке адам, дин, мүлк жана пикир эркиндиктери ушунча мусийбаттарды алып келгенине карабастан, аларды тизгинсиз коёт! Ортомчулар бир топту бир нерседен баш тартууга, экинчи топту башка нерседен баш тартууга чакырып жатышат жана бардык балээ, бактысыздыктардын себепкери болгон мурунку түзүмгө ыраазы болуп жатышат! Өкүнүчтүүсү, ошол ортомчулардын айрымдары Аллахтын:

﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾

«Намазды аткаргыла»

деген сөзүн түшүнүп, намаз окушат жана намаздан баш тартууну каалашпайт, бирок, Аллахтын:

﴿وَأَن آَحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾

«Алардын ортосунда Аллах түшүргөн нерсе менен өкүм кылгын»
[5:49]

деген башка сөзүн түшүнүшөт го, андан баш тартышат, Аллахтын жаза-хаддарын колдонууну айтуудан «кыжалат» болушат, эгер тараптардын бири Халифалык түзүмүн талап кылса, чочуп кетишет, себеби, алар Америка, Европа, Россия жана Кытай каарынан коркушат. Чынында, бул, таң калычтуу!

Бешинчиден: Ошентип, азыркы тышкарыдагы жана ичкеридеги ортомчулар Кинана жана анын калкынын проблемалары үчүн бир да туура чечим бере алышпайт. Негизи, чечим бир, ал да болсо, Халифалык түзүмүндө Аллахтын шариятын өкүмдар кылууга карай бүтүндөй жүздөнүү. Бул түзүмдү Аллах Роббул аламин Өзүнүн Китебинде жана Расулу ﷺдин сүннөтүндө, сахабалар ﷺ ижмасында сахих, мустаким далилдер менен фарз кылган:

Аллах Таала бул далилдерди Расулу ﷺга хытаб кылып Китебинде келтирген:

﴿فَآَحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ﴾

«Адамдар ортосунда Аллах түшүргөн нерсе менен өкүм кылгын жана сага келген акыйкаттан жүз үйрүп, алардын нафсине ээрчибе!» [5:48]

﴿وَأَن آَحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَآَحْذَرَهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَن

بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ﴾

«Алардын ортосунда Аллах түшүргөн нерсе менен өкү кылгын, алардын нафсине ээрчип кетпегин жана Аллах сага түшүргөн өкүмдөрдүн айрымдарынан сени буруп, фитнага салып коюшунан этият болгун»
[5:49]

Жана башка аяттар... Аллахтын Өз Расулу ﷺга Аллах түшүргөн нерсе менен башкаруу туурасындагы хытабы – Расулуллах ﷺдин Үммөтүнө кылынган хытаб. Бул хытаб пайгамбарыбыздан кийин Аллах түшүргөн нерсе менен башкара турган акимди тикелөө зарылдыгын түшүндүрөт. Хытабдагы бул буйрук катыйиликти билдирет, себеби, хытаб темасы – фарз, бул болсо, усул илими боюнча катыйиликке карина болот. Ал эми, Расулуллах ﷺдан кийин Аллах түшүргөн нерсе менен башкара турган адам – бул халифа. Ушул жактан биз кабыл алчу башкаруу түзүмү Халифалык түзүмү.

Сүннөттөн алынган далилдерге келсек, Нафиъден риваят кылынат: Ибн Умар мага мындай деди: Мен Расулуллах ﷺ-дын мындай дегенин уктым:

«مَنْ خَلَعَ يَدًا مِنْ طَاعَةِ لَفِيَّ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا حُجَّةَ لَهُ وَمَنْ مَاتَ وَلَيْسَ فِي عُنُقِهِ بَيْعَةٌ مَاتَ مَيْتَةً جَاهِلِيَّةً»

«Кимде-ким итааттан баш тартса, Кыямат күнү Аллахка хужжаты жок абалда жолугат. Кимде-ким мойнунда байъаты жок абалда өлсө, жахилият өлүмү менен өлүптүр» (Имам Муслим риваяты). Набий ﷺ ар бир мусулманга мойнунда байъат болушун фарз кылды жана мойнунда байъат жок абалда көз жумган кишини жахилият өлүмүндө өлүптүр деп сыпаттады, бул, күнөөнүн кандай гана оордугуна далалат кылат. Байъат Расулуллах ﷺ-дан кийин бир гана халифага берилет, андан башкага берилбейт. Имам Муслим Аъраждан, ал Абу Хурайрадан, ал Набий ﷺ-дан риваят кылат:

«إِنَّمَا الْإِمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُتَّقَى بِهِ»

«Албетте, имам – калкан. Анын артында туруп согуш кылынат жана аны менен коргонулат». Имам Муслим Абу Хазимден риваят кылат: Мен Абу Хурайра менен беш жыл бирге болдум жана андан Набий ﷺ-дын мындай дегенин уктым:

«كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ، كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ، وَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، وَسَتَكُونُ خُلَفَاءُ فَتَكُونُ. قَالُوا: فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: فُوا بِبَيْعَةِ الْأَوَّلِ فَالْأَوَّلِ، وَأَعْطَوْهُمْ حَقَّهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ سَائِلُهُمْ عَمَّا اسْتَرَعَاهُمْ»

«Бани Исраилге пайгамбарлар саясат жүргүзүшчү. Качан бир пайгамбар набыт болсо, артынан башка бир пайгамбар келет эле. Менден кийин болсо пайгамбар жок. Халифалар болот жана алар көбөйүп кетет. Ошондо: Бизге эмнени буюрасыз? – дешкенде, айтты: Биринчисинин, биринчисинин гана байъатына бапаа кылгыла жана алардын акыларын бергиле, анткени, Аллах алардан жаранды кандай башкарышканы жнүндө сурайт». Ушул хадистерде халифа калкан т.а. коргоочу, мусулмандарга халифалар саясат жүргүзөт деп сыпатталды, бул болсо, аларды тикелөөгө болгон талапты билдирет.

Сахабалар ﷺ ижмасынан алынган далилдерге сахабалар Расулуллах ﷺ көз жумушу артынан бир халифа тикелөө жөнүндөгү ижмасы кирет. Ошондо сөөктү тезинен жерге коюу фарз болсо да, Расулуллах ﷺ-ды даярдоо жана жерге коюу менен алектениши керек болгон бир топ сахабалар халифа шайлоо менен алек болушту жана калган сахабалар аларга сүкүт кылып, муну четке кагууга жана сөөктү жерге коюуга кудуреттүү болушуна арабастан, сөөктү жерге көмүү эки түн кечигишине шерик болушту. Бул болсо, сахабалардын халифаны тикелөө ижмасын баса белгилейт. Расулуллах ﷺ дүйшөмбү күнү таңда дүйнөдөн кайтты, шейшемби күндүзүнөн тартып түнүнө чейин жерге берилбей турду,

кийин Абу Бакр رضي الله عنهга бай'ат берилди, ошондон кийин пайгамбар шейшембиден шаршембиге өтөр түнү жерге коюлду т.а. жерге көмүү эки түнгө кечикти. Демек, бул, сөөктү жерге берүүнү коюп халифа шайлоо менен алек болууга карата ижма болду. Бул нерсе халифа шайлоо фарзынын улуулугуна далалат кылат.

Ошентип, мусулмандар Ислам менен өкүм жүргүзө турган аким – халифа жок болгон убакта аны тургузуу үчүн бардык күчтөрүн жумшоосу шарт. Себеби, Роббул аламин буюрган жаза-хаддарды ушул халифа аткарат, жаза-хаддар болсо улуу фарз болуп, анда Үмөттүн иши оңдолот. Ибн Мажа өзүнүн «Сунан»ында Абу Хурайрадан риваят кылат: Расулуллах ﷺ мындай деди:

«حَدَّثُ يَعْملُ بِهِ فِي الْأَرْضِ، خَيْرٌ لِأَهْلِ الْأَرْضِ مِنْ أَنْ يُمَطَّرُوا أَرْبَعِينَ صَبَاحًا»

«Жер жүзүндө амал кылына турган бир жаза-хад жер калкы үчүн кырк күн жамгыр жаашынан жакшыраак».

Жогоруда айтылган Мисир жана мусулман өлкөлөрүнүн проблемалары үчүн чечим болот. Муну менен жакшылык орноп, бул жакшылык бүткүл дүйнөгө арзыйт.

Алтынчыдан: Биз Мисир окуяларын күзөтүп, төгүлгөн кан жана ойрондулуктарга кайгырабыз о.э. бул жердеги бардык күчтөр чечимди башка бардык жактан издеп, Исламдан издебей жатышканы бизди мындан да көбүрөөк капалантат, акыйкатта болсо, бул күчтөр Исламга итикад кылышат, намаз окушат, орозо кармап, Аллах Субханахуга ибадат кылышат!

Биз бул күчтөрдүн баары Халифалык түзүмүн кабыл алуусунан башка чечимди көрбөй жатабыз. Алар Халифалык түзүмүнөн жана ага аракет кылып жаткандардан ар дайым өздөрүн алып качып келишкен, мындан улам, эгер биз эки топту жараштыруу үчүн Халифалык түзүмүн сунуш кыла турган болсок, бул сөз абага учкандай эле болор бекен деп кооптондук. Ошондуктан, күзөтүп турууну, алыс болууну абзел көрдүк. Мүмкүн, Аллах ушундан кийин бирер иш жасаса, ажеп эмес.

Биздин аралашууга карата позициябыз ушундай. Биз эки топ менен мамиле кылышыбызга карабастан, экөөсү тең Халифалыкка жана ага да'ват кылуучуларга жүздөнбөдү, өздөрү айткандай «Батышты провокация кылып коюудан» чочулап, Халифалык сөзүн оозго алуудан коркушууда. Алардын абалы ушул болгон соң, кантип ортомчулукка же жараштырууга аралашуу мүмкүн?!

Биз эки тарапты жараштырууга даярбыз, бирок, экөөсүн тең Халифалык түзүмүнө жамдоо менен жараштырабыз. Эгер, ушуну аларда сезсек жана Аллахтын шариятын өкүмдар кылууга ыраазы экендиктерин, Халифалыкты жарыялоого жана «Ла илаха иллаллоху Мухаммадур Росулуллох» байрагын бийик көтөрүүгө даяр экендиктерин

билсек, анда, бул үчүн аракетин бизди таптакыр аябайбыз. Эки топту бир түзүм, туура жолду тутуучу Халифалык мамлекети түзүмүнө бириктирүүгө даяр турабыз. Биз бул маселени өз ордунда чечүүгө т.а. Халифалыкты тикелеп, анын туруктуулугун, коопсуздугун жана амандыгын камсыздоого, Мисирди жаңыдан – Роббиси менен күчтүү, дини менен азиз болгон – Аллахтын Кинанасы айлантууга кудуреттүүбүз, инша Аллах. Анткени, мындай Кинана Аллах душмандарынын талкалайт, Исламга, мусулмандарга, ахли зиммага жамандыкты каалаган ар бир кимсени жок кылат.

Биз эмне деп жатканыбызды жакшы билебиз, жакшы түшүнөбүз жана ким Хизбут-Тахрирди, анын өтмүшүн жана учурун билсе, буга толук канааттанат. Аллахтын Өзү үстөм...

Жарашуу жана жараштыруу мына ушундай болот, биз ушундай тартипте кадам таштайбыз. Эки тарап кыйынчылыктарга туш келишкенден кийин, Үммөт проблемаларынын туура чечими Халифалык түзүмү экенин, Өз пенделерин бул дүйнө жана Акыретте эмне оңдошун жакшы билген Роббул аламин түзүмүн түшүнүп жетишсе ажеп эмес. Эки тарап буга ыраазы болушу ушул Үммөттүн улуу тарыхы кайтышына т.а. Аллах Тааланын:

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

وَتَذَكِّرُونَ بِاللَّهِ﴾

«Силер инсандар үчүн чыгарылган эң жакшы Үммөт болдуңар, маъруфка буюрасыңар, мункардан кайтарасыңар жана Аллахка ыйман келтиресиңер» [3:110]

деген тарыхы кайра жүзөгө келишине себеп болсо, Халифалык кайра тикеленип, Ислам жана мусулмандар азиз болуп, куфр жана кафирлер кор болушса, дүйнөнүн бардык тарабына изгилик жайылса ажеп эмес. Бул, Аллахка таптакыр кыйын эмес.

Сөзүбүздү аяктап жатып, биз ушул тараптардын бизге берген сыпаттарын жакшы түшүнүп турабыз. Алардын бири бизди «түш көрүп жаткан адамдар», десе, экинчиси «аларды дини алдап койгон кимселер», деди, үчүнчүсү «алар Америка жана Батыш өкүмдарлык кылып жаткан дүйнөдөн башка дүйнөдө жашашат», десе, төртүнчүсү «Халифалык болгон жана бүткөн, таптакыр кайтпайт», деди...

Бирок, ошол эле учурда, биз Аллах Субханахунун ушул аятын да идирек кылып жатабыз:

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ كَمَا
 اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ
 خَوْفِهِمْ اٰمَنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُوْا بِي شَيْءًا ۚ وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ
 الْاٰفْسُقُوْنَ﴾

«Аллах силерден ыйман келтирген жана жакшы амалдар кылган заттарга, кудум мурунку өткөн (итикаддуу) заттарды (жер жүзүнө) халифа кылгандай, аларды да жер жүзүндө халифа кылууну убада кылды жана алар үчүн Өзү ыраазы болгон (Ислам) динин үстөм кылууну о.э. аларды көргөн кооп-коркунучтарынан кийин бейпилдикке бөлөп коюуну убада кылды. «Алар Мага гана ибадат кылышат жана Мага бир да нерсени шерик кылышпайт. Ким мына ушул (убада)дан кийин куфрону (неъмат) кылса, анда, алар итаатсыз кимселер» [24:55]

Имам Ахмад жана Абу Давуд Тиялисий Хузайфа ибн Ямандан риваят кылат, Расуллалах ﷺ мындай деди:

«إِنَّكُمْ فِي النَّبُوَّةِ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونُوا ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةً عَلَىٰ مِنْهَا جِ
 النَّبُوَّةِ فَتَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونُوا ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَرْفَعَهَا ثُمَّ تَكُونُ مُلْكًا عَاضًا فَيَكُونُ مَا شَاءَ
 اللَّهُ أَنْ يَكُونَ ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا ثُمَّ تَكُونُ مُلْكًا جَبْرِيَّةً فَتَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونُوا ثُمَّ يَرْفَعُهَا
 إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةً عَلَىٰ مِنْهَا جِ النَّبُوَّةِ ثُمَّ سَكَتَ».

«Пайгамбарлык силердин аранарда Аллах каалаганча турат, кийин аны Өзү каалаганда көтөрөт, кийин пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалык болот жана ал Аллах каалаганча турат, кийин аны Өзү каалаганда көтөрөт, зордукчул падышалык болот жана ал Аллах каалаганча турат, кийин аны Өзү каалаганда көтөрөт, кийин жабыр көрсөтүүчү залым падышалык болот жана ал Аллах каалаганча турат, кийин аны Өзү каалаганда көтөрөт, кийин пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалык болот». Андан соң Расуллалах ﷺ үндөбөй калды.

Ар бир акылдуу жана пикирлүү адам тигилердин сөздөрү негизсиз батыл болуп, акыл жүргүзгөн кишилер назарында кадырсыз экенин, Аллах Субханаху жана Расулу ﷺдын сөздөрү албетте жүзөгө чыга турган акыйкат экенин жакшы билет.

﴿فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ﴾

«Акыйкаттан кийин болсо адашуу гана бар, демек, кай тарапка бурулуп бара жатасыңар?!»

[10:32]

Кыскасы, биз абалды күзөтөбүз жана мүмкүнчүлүк табарыбыз менен эки топ менен байланышабыз, ошондон кийин Аллах бирер ишти жүзөгө чыгарса ажеп эмес.

﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ﴾

«Аллах таква болгон жана жаакшы амалдарды кылган заттар менен бирге» [16:128]

﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ

أَوَّلِيْنَ﴾

«Биз болсо ал жерде кордолгон кишилерге камкордук кылууну, аларды башчы заттарга жана мураскорлорго айлантууну каалайбыз» [28:5]

﴿وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

«Аллах Өз ишинде үстөмдүк кылуучу, бирок, адамдардын көпчүлүгү (муну) билишпейт» [12:21]

11-мухаррам, 1434-х.

14-ноябрь, 2013-м.

Ливия майданындагы саясий жараяндар

Суроо: 2014-жылы 2-июнда легитимдүүлүгү талаш жараткан премьер-министр Ахмад Маитик «Мисурата» борбордук округунун аскерий бөлүгүнө таандык күчөтүлгөн аскерий отряддардын коргоосу астында борбор Триполидеги премьер-министрлик имаратына кире алганы жарыяланды... Жалпы Улуттук Конгресс (ЖУК) 2014-жылы 25-майда Триполиде өткөргөн жыйында жаңы премьер-министр Ахмад Маитикке ишеним билдирүүнү макулдаган. Мурунку премьер-министр Абдуллах Саний болсо, жаңы өкмөттү жаңы премьер-министрге тапшырууну четке какты. 2014-жылы 29-майда мурунку премьер-министр өз өкмөтүнүн жыйынын өз кеңсесинде өткөргөн болсо, жаңы премьер-министр өз өкмөтүнүн жыйынын мейманканалардын биринде өткөрдү. Парламенттик шайлоолор 2014-жылы 25-июнда өткөрүлүшү жарыяланды. Отставкадагы генерал Халифа Хафтар 2014-жылы 16-майда Конгресске каршы билдирүү берип, өкмөттү четке кагышын жарыялап, парламентти таркатууну жана шайлоолорду кечиктирүүнү талап кылды. Ливия майданындагы жараянда Америка менен Европанын аракети байкалууда. Бул аракеттенүүнүн ал жердеги окуялар жараянына кандай тиешеси бар? Бул аракеттенүүнүн отставкадагы ушул генералдын козголоңуна эмне алакасы бар жана андан эмне максат көздөлүүдө?

Жооп:

1 – Белгилүү болгондой, Ливия рошид халифа Умар ибн Хаттаб доорундагы исламий фатхтан берки илгерки исламий өлкө болуп эсептелет, Ливия калкынын баары мусулман. Бул өлкө Халифалык жана Ислам башкаруусу астында 13 кылым тынчтык, амандык, жыргалчылык жана туруктуулукта жашап келди. Мындай турмуш 1912-жылы Италия колонизаторлору бастырып келип, бул өлкөгө өз таасирин жайганга чейин уланды. Ливиянын мужахид мусулман калкы бул баскынчыларга эрдик каршылык көрсөттү. Италия экинчи дүйнөлүк согушта жеңилген соң, Ливияга Британия бастырып кирип, өз көзөмөлүн орнотту. Британия 1952-жылдын аягында Ливияга формалдуу эгемендүүлүк берип, бул өлкөдө монархия (королдук башкаруу) түзүмүн орнотту. Британия өзүнүн Ливиядагы таасирине Америка Мисирдеги Абдуннабир аркылуу коркунуч салып жатканын көргөн соң, өзүнүн малайы Каззофийге (Каддафи) жана анын тарапкери болгон бир топ офицерлерге 1969-жылы төңкөрүш жасоону буйруду. Бул малайлар Ливиядагы англистерге көз каранды режимди сактап калуу үчүн режимди Америка зомбулугунан коргоо керек деп, адамдарды алдап насирчилик чүмбөтү астында мамлекеттик төңкөрүштү ишке ашырды. Англистер өздөрүнүн Ливиядагы таасирин мына ушинтип сактап калды.

2 – Америка ондогон жылдар бою Ливияда таасирге ээ болууга аракет кылып ийгиликке жете албады. Анткени, Каззофий Британияга берилип, анын Ливиядагы таасирин сактап калууга жан үрөп аракет кылды. Британия Каззофий менен ал Милитери Академи Сандхёрстто (Military Academy Sandhurst) окуп жүргөндө таанышкан. Ошондон кийин Британия аны колдоп, узак он жылдар бою алга сүрүп келди, Каззофий болсо мунун акысына Британиянын Африкадагы кызыкчылыктарын коргоого аракет кылды...

Ошентип, Ливияда 2011-жылы козголоң жүз бергенге чейин Кошмо Штаттар Ливияда эч кандай таасирге ээ эмес эле жана Каззофий Британияга берилген малай болчу. Араб жазы жүзөгө келип Мисирде Хусни Мубарак жана Тунисте Зайнулабидин кулатылгандан кийин козголоң тездик менен чегаралардан өтүп Ливияга да жайылды. Британия Каззофийдин күнү бүтүшүнө жакын калганын сизди, анткени, Үмөт өзгөрүүнү каалап жаткан. Ошондуктан, Британия Каззофийден баш тартууга жана анын ордуна башка малайды даярдоого чечим кылды... Ушул максатта Британия Франция менен кызматташтыкта жаңы саясий жетекчиликти түзүүгө киришип, 2011-жылы февралда Улуттук өткөөл кеңешти (NTC) түздү. 2011-жылы 5-мартта болсо Каззофий режиминен бөлүнүп чыккан адилет министри Мустафа Абдулжалил ушул кеңештин төрагасы болуп шайланды. Өкмөт башчысы мансабын болсо Махмуд Жибрил, кийин Абдуррохим Кайб ээледі... Кеңеш 2012-жылы июлда Жалпы Улуттук Конгресс (ЖУК) түзүлгөнгө чейин турду жана Улуттук Конгресс 2012-жылы 8-августта Улуттук кеңештен расмий түрдө милдетин кабыл алды. Ошондон кийин Али Зайдан премьер-министр болуп шайланды. Нурий Абу Сахмин башчылыгындагы конгресс Али Зайданды отставкага чыгарганга чейин Али Зайдан премьер-министр болуп турду. Ошондон кийин Конгресс Абдуллах Санийге убактылуу премьер-министр болууну сунуштады, кийин аны да отставкага чыгарып Маитикти шайлады. Саний менен Маитиктин легитимдүүлүгү азырга чейин чечилбей келет. Ливиялык козголоңчулар жана бүткүл мамлекет бойлоп жайылган куралдуу топтор бул кеңештерге, конгресстерге жана өкмөттөргө таасирин өткөрүп келишти. Бир кеңеш кетип, анын ордуна башка кеңеш, бир өкмөт кетип, анын ордуна башка өкмөт келип жатты.

Улуттук Конгресс конституцияны иштеп чыгуу жана 18 ай ичинде жалпы шайлоолорду өткөрүүгө даярдык көрүү үчүн түзүлгөн. Конгресс кеңештен өз милдетин 2012-жылы 8-августта кабыл алышы менен бул Конгресстин иши 2014-жылы 7-февралда аягына жетиши күтүлгөн. Бирок, Конгресс 2014-жылы 24-декабрга чейин сакталып туруу үчүн өз мөөнөтүн созду жана адамдар бул жаатта экиге бөлүнүп калды... Убактылуу өкмөт түзүлдү, акыбетте, шайлоо комиссиясы кырдаалга:

президентке, парламентке жана өкмөткө мыйзамдуу түс берүү үчүн 2014-жылы 25-июнда жалпы шайлоолорду өткөрүүгө чечим кылды.

3 – Америка Ливиядагы саясий элита Британия өстүрүп чыгарган (француздардын бир аз таасири орун алган) куурчак элита экенин, бул элита Британиянын таасирин бекемдешин жакшы түшүнөт. Бул болсо ар кандай шайлоолор бийликке бир аз гана «эгемендүүлөр» менен бирге Европанын адамдарын алып келишин билдирет. Шайлоолордон кийин кырдаал турукташып Американын ач көз каалоолору зая кетет. Америка таасирде үлүшкө көбүрөөк ээ болуу үчүн Каззофий башкаруусун жок кылууда өзүнүн аскерий таасиринен пайдаланууну көздөгөн. Американын бул каалоосу Европанын өкүмдарлыгы сакталып турган бул чөйрөдө шайлоолордун өткөрүлүшү менен жүзөгө чыкпайт. Ошондуктан, Америка өзүнө малай болгон жаңы саясий элитаны пайда кылуу үчүн Ливияда аскерий жактан «карталарды» аралаштырууга жана чөйрөнү кайрадан калыптандырууга өттү. Ошентип, Америка бир аскерий кишиге мүчөлөрүнүн көпчүлүгү Европа адамдары болгон ЖУК көзөмөлдөп жаткан кырдаалга каршы төңкөрүшкө окшогон нерсени ишке ашырууну сунуштоо менен биринчи кадамды шилтеди. Максат: «карталарды» аралаштыруу жана Америка үчүн абзел шарттар жүзөгө келгенге чейин шайлоолорду кечиктирүү. Шайлоолор бир Американын көзөмөлү менен болбосо да Европа менен шерикчиликте болот, натыйжада майдан Европага таандык болбой калат. Ошентип, Америкага берилгендиги менен таанылган Хафтар Америка планы алкагында аракеттене баштады. Белгилүү болгондой, Каззофий Хафтарды Чад согушунда арамзалык менен жардамсыз таштап, аны четке каккан. Ошондон кийин Хафтар жана 300 ливиялык аскер 1987-жылы мартта туткунга түштү. Кийин Америка Чад менен ортомчулук ролун ойноп, Америка борбордук разведка башкармасы (ЦРУ) Хафтарды азат кылуу үчүн сүйлөшүү алып барды. Америка самолёттору Хафтар жана анын тобун Заирге, кийин Америкага алып келип, ага Кошмо Штаттарда саясий башбаанек беришти. Ал жерде Хафтар чет элдеги Ливия оппозициялык кыймылына кошулду. Ошентип, Хафтар кийинки 20 жылды Американын Виржиния штатында өткөрдү, ал жерде борбордук разведка башкармасы тарабынан партизандык согуш боюнча машыгуулардан өткөрүлдү жана Ливияга 2011-жылы 17-февраль козголоңунан кийин гана кайтты. Хафтар бул козголоңдо, айрыкча Бенгазиде өзгөчө роль ойноду. 2011-жылдын аягында Ливиядагы жаңы аскерий командачылар өз ара келишип, Хафтарды мурунку туруктуу армиянын ордуна түзүлгөн улуттук армия башкы штабынын башчысы катары шайлашты. Бир канча оппозициячылар Хафтардын Чаддагы тарыхы жана америкалыктар менен байлангандыгы үчүн анын

козголоңдогу катышуусуна карата ачыктан-ачык шектенүү билдиришип, сындашкандан кийин ал бул армиядан четтетилди жана армия башкы штабы башчысы милдети мурунку ички иштер министри Абдулфаттах Абидийге тапшырылды.

4 – Хафтар 2014-жылы 14-февралда ага караштуу күчтөр Ливиядагы маанилүү аскерий объектилер үстүнөн өз көзөмөлүн орнотконун жарыялап аракетке келди. Ал өз билдирүүсүндө Улуттук Конгресс (парламент) жана өкмөт иштери токтотулушун жарыялады жана Ливиянын саясий келечеги жөнүндөгү жол картасы деп атаган нерсени ортого салып мындай деди: «Биз ишке ашырган нерсе төңкөрүш эмес жана биз аскерий башкарууну орнотууга аракет кылган жокпуз, тескерисинче, Жалпы Конгресстин кетишин талап кылып чыккан элдин талабына шайкеш аракет кылуудабыз». Бул иш Хафтардын Ливиядагы бийликке басым өткөрүүгө болгон биринчи аракети болду. Хафтар бийликке келгенге чейин же Ливиядагы бийликти кулатканга чейин жол картасында сызып берилген план боюнча өзүнүн саясий максаттарына жетүү үчүн ушундай басым өткөрдү. Мына ошондон кийин, 2014-жылы 16-майда Хафтар дагы аракетин баштап, Бенгазидеги ал террорчу деп атаган куралдуу топторго каршы чабуул уюштурду. Бул чабуулду «Ливия сыймыгы» деп атады. Мына ошондон кийин бул операция борбор Триполиге көчтү жана Хафтар өзүн улуттук армиянын командачысы жана Ливияны «террорчу» топтордон сактап калуучу куткаруучу катары көрсөттү. Ага баш ийген күчтөр 2014-жылы 17-майда парламентке бастырып кирип, аны кыска убакыт ээлеп туруп, кийин чыгып кетти. Хафтардын улуттук армиясынын сүйлөөчүсү Мухаммад Хижазий «Рейтер» агенттигине: «Бул чабуулду ишке ашыргандар – террорчу топторго каршы чабуул уюштуруп жаткан улуттук армияга таандык күчтөр», деп билдирди. 2014-жылы 25-июндагы жаңы шайлоолор жакындашы менен Ливия дагы да көбүрөөк туруксуздуктар иримине кирди. Халифа Хафтар жана анын күчтөрү борбор Триполиге жана парламентке чабуул жасады. Ал мындан бир апта мурун Бенгазидеги «Шейиттер» бригадасынын базасына каршы операция өткөргөн, бийликтин тарапкери болгон бул бригада Ливиядагы эң чоң жана эң жакшы куралданган куралдуу топтордун бири эсептелет. Мына ошондон кийин Табруктагы Чыгыш Ливия аскерий аба базасынын командачылары 19-майда Хафтарды колдоп-кубатташын билдиришти о.э. армиядан бөлүнүп чыккан бир канча аскерийлер жана улуттук полициянын көзгө көрүнгөн адамдары Хафтарга берилгендигин жарыялашты. Мунун натыйжасында Хафтардын айрым күчтөрү мамлекеттеги кээ бир аскерий аба күчтөрүнөн: самолёттор жана вертолёттордон пайдаланууга жетишти. Хафтар ушул аркылуу Бенгазиде өзүнүн күчтөрү турушун

камсыздоого аракет жасады. Учурда куралдуу «Зинтан» жамааттары да Хафтар менен союз түзгөн. Ошентип, анын күчтөрү кандайдыр бир деңгээлде өстү.

Хафтар Ихванул Муслиминге жана «терроризмге» каршы согушка негизги этибарды берген Мисирде жүз берген нерсеге ээрчимекчи болду. 2014-жылы 20-майда «Ортоңку Чыгыш» гезити Хафтардан алган интервьюну басып чыкты. Хафтар интервьюда Америка Мисирде колдонгон ыкмадан таасирленгенин көрсөтүп: «Биз Мисирде жүз берип жаткан нерселерден таасирленип жатабыз», деди. Анын айтымында, ал Мисирдеги Сисийдин ишине окшогон ишти кылуу жөнүндө калктан укук алган имиш. Отставкадагы генерал Халифа Хафтардын расмий өкүлү полковник Мухаммад Хижазий мындай деп билдирүү берди: «Хафтар эгер Ливия калкы андан өз талапкердигин көрсөтүүнү талап кылса, Сисийдин жолунан барат, айрыкча Сисий оор вазыйпаны т.а. Мисирди Ихванул Муслиминден кайтарып алуу вазыйпасын аткара алган соң, Хафтар да анын жолун жолдойт». («Анадолу» агенттиги, 2014-жыл, 30-май).

5 – Мына ошондон кийин Ливия Жалпы Улуттук Конгресси – Халифа Хафтардын коркутууларына карабастан – 2014-жылы 25-май күнү шашылыш жыйын өткөрдү жана парламент жаңы премьер-министр Ахмад Маитиктин өкмөтүнө ишеним билдирүүнү жактап добуш берди. Ахмад Маитик өкмөтү көпчүлүк добуш менен, жыйынга келген жалпы 94 депутаттын 83үнүн добушуна ээ болуп, Улуттук Конгресстин ишеничине жетишти. Бул жыйынды өткөрүү туурасында бекем турулганы даана көрүнүп турду. Конгресс жетекчилиги депутаттарды ушул жыйынга катышууга чакырып, бул жыйын «акыркысы болушу» мүмкүндүгүн билдирген. Саат 11:00дө өткөрүлүшү белгиленген жыйын кворум (катышуучулардын жетиштүү көлөмү) аз болгондуктан кечкурунга кечиктирилди. Бул жыйынды өткөрүү туурасында катуу турулгандыгы депутаттардын Триполидеги валиахд сарайында (падышалык доорунан калган сарайда) чогулганынан да көрүнүп турат. Анткени, Конгресстин имараты Хафтарга тарапкер куралдуу кимселер бул имаратка жасаган чабуулунан кийин жаап коюлган эле. Триполи аскерий отряддарынын биринин аскерлери сарайды коргоо вазыйпасын өз мойнуна алды.

Бирок, Хафтар жаңы премьер-министрдин дайындалышын четке кагарын жарыялап шайлоолорду кечиктирүүгө чакырды. Ал: «Жаңы премьер-министр мамлекетке туруктуулукту кайтара албайт», деп июнга белгиленген парламенттик шайлоолорду кечиктирүүгө чакырды. («АФП», 2014-жыл, 26-май). Хафтар 2014-жылы 21-майда Куралдуу күчтөрдүн жогорку кеңешинин атынан мындай билдирүү берди: «Биз Жогорку сот кеңешинен бийликти колуна ала турган жарандык

администрацияны түзүүнү талап кылабыз», «Өз кезегинде, бул администрация шайлоолорду уюштура турган антикризисттик министрлер кабинетин түзүшү керек». Хафтар мындай дейт: «Армия бул чечимдерди Жалпы Улуттук Конгресс (парламент) өз ишин калк талап кылгандай токтотууну четке каккандан кийин кабыл алды». Ал дагы мындай дейт: «Куралдуу күчтөрдүн жогорку кеңеши өткөөл доордо жана андан кийинки доордо коопсуздукту камсыздоо вазыйпасын өз мойнуна алат». («АФП», 2014-жыл, 22-май). Жогорку сот кеңеши 2014-жылы 26-майда бул бидирүүгө каршы жообун берди. Жогорку сот кеңеши «бардык тараптарды жараштыруу максатында конституцияны иштеп чыгуу боюнча уюштуруу комиссиясынын төрагасы, уламалар ассоциациясынын төрагасы, тынч жөнгө салуу жараяндарын иликтөө боюнча бөлүм башчысы, мыйзамчылыктарды кайра карап чыгуу комитетинин төрагасы, Өткөөл улуттук кеңештин төрагасы, Элдик өкүлдөр жана аксакалдар кеңешинин башчысы, Февраль комитетинин төрагасы кирген, бардык тараптар менен жолугушууларды өткөрүү милдетин алган коомдук комитетти түзүү жөнүндө» билдирүү берди. («Ал-Жазира», 2014-жыл, 26-май). Аны менен катар, ал-Жазира кабарчысы белгилегендей, бул комитеттин башчысы «Ушул комитетти түзүү жөнүндөгү бул демилге Хафтардын демилгесин четке кагуу саналабы?» деген суроого анык жооп берген эмес. Бирок, Жогорку сот кеңеши Хафтардын сунушун кабыл албаганы жана бул сунушту ачык четке какканын жарыялабаганы көрүнүп турат. Тескерисинче, кеңеш тараптарды жараштыруу үчүн комитет түзүлгөнүн жарыялады. Бул болсо, Хафтар сот бийлигинин колдоосуна жетишпегенин түшүндүрөт.

6 – Американын позициясына келсек, Хафтар жасаган иштердин артында Америка позициясы тургандыгы жана Америка Хафтарды аракетке келтирип жатканы анык. Айрыкча, Хафтар Америка аны Чад камагынан алып чыгып, жыйырма жыл Виржиния штатында жашап Америкада тарбияланганын да эсепке алуу керек. Мындан тышкары, Америка менен Хафтарды байланыштырган башка фактылар да да бар:

а) Америкалык жооптуулар айткан сөздөрдүн тексти да, мазмуну да ушуну көрсөтүп турат:

– Бул окуялар чагында, Хафтар 2014-жылы 14-февралда аскерий аракеттерди башташы менен ушул аракеттерди 2014-жылы 16-майда кайра баштаганы ортосундагы убакытта Америка Ливияга АКШ мамлекеттик катчысынын орун басары Уильям Бернсти жиберди. Ал бул сапарында мындай деди: «Зомбулук менен бирге экстремизм күчөп бара жатканы Ливия үчүн о.э. эл аралык шериктер үчүн биринчи орундагы коркунуч». Ал мындай деп кошумчалады: «Тынчтык орнотуу Ливиянын ийгилиги үчүн маанилүү». Бернс «экстремисттердин зомбулугуна каршы

турууда Америка жардамдары көбөйтүлүшүн» убада кылып мындай деди: «Кошмо Штаттар башка шериктер менен биргеликте армияны жана коопсуздук күчтөрүн машыгуудан өткөрүүнү улантат». («Рейтер», 2014-жыл, 24-апрель). Т.а. Америка Ливиядагы өкүмдарлыгын бекемдөө үчүн «экстремизм жана терроризмге каршы күрөш» картасын ишке салууда. Ошондуктан, Америка малайы Халифа Хафтар бул «картаны» андан алып ишке салды.

– Америка Хафтар менен алака орнотконун четке какпады. АКШ мамлекеттик департаментинин өкүлү Женнифер Псаки 2014-жылы 20-майда өткөрүлгөн басма сөз конференциясында мындай деди: «Биз Халифа Хафтар менен акыркы кездерде, үч аптадан ашуун убакыттан бери байланышпадык, биз Ливиядагы аракеттерди каралабайбыз да, колдоп-кубаттабайбыз да». Псаки Хафтардын аракеттерин аскерий төңкөрүш деп атоодон – андан ушул жөнүндө суралганда – баш тартты. Ал басма сөз конференциясында: «Мурунку элчи жакында Ливиядан кайтып келгенин, өзүнүн мамлекети Ливиядагы окуяларды акыркы эки күндө түздөн-түз күзөтүп турганын...», көрсөтүп өттү. Демек, Америка Хафтар менен алака орнотконун четке какпады, акыркы кездерде аны менен байланышпаганын гана билдирди. Этибарды тарткан нерселердин бири ушул, «Хаят» 2014-жылы 24-майда жазышынча, Американын Ливиядагы элчиси Дебора Жонс мындай дейт: «Отставкадагы генерал Хафтар биздин көз карашыбызда тыюу салынган топторго каршы согуш алып барууда».

б) Кала берсе, Хафтар менен өткөрүлгөн интервьюлар Америка ага жардам берип, колдоп-кубаттап жатканын көрсөтүп турат.

«Вашингтон Пост» 2014-жылы 20-майда Хафтар менен өткөргөн интервьюда ал мындай деди: «Биз Ливиядагы террорчулук аракетин жок кылуу үчүн чабуулду баштадык, биз бул чабуулду туруктуу армиянын бардык бөлүктөрү менен биргеликте бир апта мурун баштадык, биз азыр ушул вазыйпа боюнча алга аракет кылып жатабыз, биз каршы туруу чечим экенин көрүүдөбүз, ал эми, Зинтан менен аракеттерди тартиптештирүү жөнүндөгү суроого келсек мен силерге: биз бир бүтүнбүз деп айтамын».

в) Америка күчтөрүнүн Сицилияга жайгаштырылышы туурасындагы байма-бай айтылган кабарлар да Америка өз максатын т.а. Америка Ливиядагыларды коркууга салууну жана өзүнүн малайы Хафтарды моралдык жактан колдоого о.э. жардам берүүгө даяр экенин көрсөтүүнү көздөп жатканын түшүндүрөт.

– Пентагон өкүлү Жон Кирби Америка жарандарын жана Триполидеги Америка элчилигинин кызматкерлерин көчүрүүнү жүйөлөп

2014-жылы 20-май күнү Америка деңиз жөө күчтөрүнө таандык күчтөр Сицилия аралына жайгаштырылганын жарыялады.

– «Ортоңку Чыгыш» 2014-жылы 21-майда мындай кабар таратты: «Америка коргоо министрлигиндеги бир ири жооптуу кече Италиядагы учкучтар Ливиядагы тартипсиздиктер күчөп бара жатканына байланыштуу Триполидеги Америка элчилигинен америкалыктарды көчүрүүгө даяр турганын баса белгилеп, Пентагон жооптуулары кырдаалды «мүнөтмө мүнөт, саатма саат» күзөтүп турганын көрсөтүп өттү». Гезитте америкалык жооптуулардын ушул сөздөрү да көрсөтүлгөн: «Кошмо Штаттар Сицилияда жайгаштырылган деңиз жөө күчтөрүнүн санын көбөйттү, бул аскерлер америкалыктарды алып чыгып кетүүгө чакырылышы мүмкүн... башка 60 деңиз жөө аскерлери жана «V-22 Osprey» тибиндеги башка төрт вертолёт да өздөрүнүн Испаниядагы базаларынан Сицилиядагы Сигонелла деңиз аскерий аба күчтөрүнүн базасына жиберилет. Ысымдарын ачыкка чыгарбоону сураган эки жооптуунун айтымында, муну менен Сицилияда этияттык жүзөсүнөн жайгаштырылган деңиз жөө күчтөрүнүн жалпы саны 250гө жетет жана алардын Ливияга жакын Италияда турушу тез жооп соккусун берүүдө жардам берет».

– «Франс Пресс» 2014-жылы 27-майда Америка жооптуусунун ушул сөздөрүн келтирди: «Америка аскерий кемеси бир нече күн ичинде Ливия жээктерине жетип барат, анын бортунда миң чакты деңиз жөө аскерлери бар, алар Триполидеги Америка элчилигинин кызматкерлерин көчүрүүгө катышат». Америка мамлекеттик департаменти Ливиядагы америкалык жарандардан бул мамлекеттен чыгууну талап кылып мындай деп билдирди: «АКШ мамлекеттик департаменти америкалык жарандарды Ливияга сапар кылуудан эскертет жана учурда бул мамлекетте турган америкалык жарандарга бул мамлекеттен тезинен чыгып кетүүнү сунуштайт». Департамент дагы мындай деп билдирди: «Ливиядагы коопсуздук кырдаалы акыбеттерин алдын ала айтуунун дале мүмкүнчүлүгү болбой жатат жана бул кырдаал туруксуз бойдон калууда». («Рейтер», 2014-жыл, 28-май).

7 – Ошентип, Америка Ливиядагы шайлоолорду Хафтардын аракети менен кечиктирүүгө умтулууда. Америка Малидеги тажрыйбасы ийгиликсиз чыккан болсо да, бул тажрыйбаны көчүрмөкчү. Америка Малидеги төңкөрүшкө 2012-жылы 22-мартта офицерлердин бири аркылуу башчылык кылды. Бул төңкөрүш белгиленген шайлоолордун убагынан бир айдай мурун жүз берди. Анткени, Америка бул шайлоолордо Францияга малай саясий элитанын жеңип чыгышынан коркту. Ошондуктан, Америка бул шайлоолордун мындай кырдаалда өткөрүлбөшүн, төңкөрүш аркылуу кырдаалды өзгөрткөндөн кийин гана

өткөрүлүшүн каалады. Бирок, Америка муну жүзөгө чыгара албады, тескерисинче, Франция төңкөрүш маселесин токтото алды жана төңкөрүштөн бир жарым жылдан аз убакыт өткөндөн кийин шайлоолорду өткөрдү. Бул шайлоолордун натыйжасында Франция жүгүртөктөрүнүн бири Абу Бакр Кита Малинин жаңы президенти болду жана анын ант берүү ырасымы 2013-жылы 19-сентябрда болуп өтгү. Көрүнүп тургандай, Америка Ливияда Малидеги үлүшүнөн жакшыраак үлүшкө ээ болууну күтүүдө!

Кала берсе, Америка Сисийдин тажрыйбасын кайталоого да аракет жасады... Бирок, Мисирдеги абал менен Ливиядагы абалдын ортосунда айырма бар. Анткени, Сисий армия командачысы болуп, аскерий күч анын тарабында эле. Ал эми, Хафтардын күчү Ливиядагы башка ар кандай аскерий бөлүм сыяктуу бир аскерий бөлүмгө окшойт. Анын күчү ага көз каранды болгон күчтөр менен бир аз көбөйүшү мүмкүн, бирок, айырма чоң эмес. Демек, бул абал Сисий командачылыгы астындагы Мисир армиясынын абалынан бүтүндөй айырмаланат. Ливиядагы куралдуу күчтөр Хафтар менен Улуттук Конгресстин ортосунда бөлүштүрүлгөн. Мисалы, «Саваик ва коькоь» Зинтан аскерий отряддары Хафтар кыймылына кошулганын жарыялаган болсо, «Мисурата» борбордук региондун коргоо отряддары Хафтарга каршы, Улуттук Конгреске жакын. Башка бөлүмдөр жана аскерий бөлүктөрдөн турган аскерий күчтөр да ушундай абалда десе болот. Алар түрдүү багытка ээ. Ошондон келип чыгып Хафтар Сисийге ээрчигени менен ага тең келе албайт деп айтуу мүмкүн. Себеби, аскерий абал түрдүүчө. Сисий армия командачысы болчу, андыктан, күч анын колунда эле. Ошондуктан, ал парламентти таркатып жиберди жана президент менен өкмөттү кулатты. Бирок, Ливиядагы Хафтар Америка жардамы менен козголоңго башчылык кылып жаткан бир отставкадагы аскерий гана. Ошондуктан, ал өкмөттү кулата албады, парламентти таркатып жибере албады, мамлекеттик мекемелердин ишин токтото албады. Эгер, Маитик министрлер кеңешинин жыйынына келе турган болсо, аны камакка алуу жана башка нерселер менен коркуткан Хафтар бул жыйынга тоскоолдук кыла албады. «Мисурата» борбордук регионунун отрядына караштуу аскерий күчтөр аракетке келип, мыйзамдуулугу талаш туудурган премьер-министр Ахмад Маитиктин кеңсесин коргоого алды. О.э. алар мурунку премьер-министрдин администрациясына чабуул жасап, ал жерде сакталган бардык документтерди алышты. Андан кийин Ливия жаңы өкмөт башчысы Ахмад Маитик 2014-жылы 2-июнда борбор Триполидеги премьер-министрлик имаратына – «Мисурата» борбордук регионунун аскерий бөлүгүнүн күчөтүлгөн аскерий күчтөрүнүн коргоосу астында – кирди. Ал убактылуу өкмөт башчысы Абдуллах Санийден

бийликти алышынан мурун өкмөт имаратына кирип барды жана Хафтардын коркутууларына маани берген жок! Ошондуктан, эгер шайлоолор белгиленген убагында өткөрүлсө, анда Америка малайлары бул шайлоолордо жеңип чыгышы ыктымалдан алыс. Ушул себептен улам, Американын «терроризмге каршы согуш» деген шылтоосу менен Хафтар жана башка малайлар жардамында тартипсиздиктерди чыгаруудан башка арга калбай жатат. Америка шайлоолорду токтотуу же аларды кечиктирүү максатында бул мамлекетте тартипсиздиктерди дагы да курчутуу үчүн белгилүү бир куралдуу исламий кыймылдарга каршы чабуулдарды ишке ашырышы мүмкүн. Ошондо Америка өзүнүн малайларын күчөтүү жана малайларды көбөйтүү аркылуу өз таасирин бекемдөө үчүн дагы бир ыңгайлуу учурга ээ болот. Ошондуктан, Америка муну ишке ашыруу үчүн өз малайы Хафтарды колдоп-кубаттоону улантышы күтүлөт. Эгер, Америка муну пайдасыз деп билсе, күткөн натыйжалары жүзөгө чыкпайт жана шайлоолор өткөрүлөт деп билсе, анда Америка Ливияда күчтүү таасирге ээ европалыктар менен белгилүү бир мазмунда келишүүгө аракет кылат.

8 – Бул айтылгандар аскерий күч жагынан сереп салуу болду. Башка тараптан болсо Ливиядагы кырдаал Мисирдеги кырдаалдан айырмаланат. Анткени, европалыктар, айрыкча, англистер Ливияда терең тамыр жайган. Алар бул мамлекетте экинчи дүйнөлүк согуштан тартып Каззофий кулаганга чейин таасир ээлери болуп келишти. Ошондуктан, англистер малайларды өстүрүп чыгаруу жана Франция жардамында, башка европалыктар жардамында о.э. бул региондо аларга малай режимдер жардамында иштер тизгинин өз чөңгелинде кармап туруу мүмкүнчүлүгүнө ээ. Ал эми, америкалыктар Мисирде 1952-жылы 23-июлдагы төңкөрүштөн бери Абдуннасир жана ага тарапкер офицерлер жардамында тамыр жайган. Ошондуктан, Америка Мисирде бүгүнкү күнгө чейин өкүмдар болуп келүүдө. Ошентип, бул эки мамлекеттеги абал бир-биринен айырмаланат. Европалыктардын таасири Ливиядагы саясий чөйрөдө күчтүү. Ошондуктан, Британиянын Франция, Германия, Италия жана башкалардын колдоп-кубаттоосу менен о.э. Катардагы жана Түндүк Африкадагы коңшулаш мамлекеттердеги малайларынын жардамында бул таасирди сактап калуу үчүн бар күчүн жумшоосу күтүлөт. Айрыкча, Ливия Европа коркуп жаткан «мыйзамсыз иммиграциянын» башталыш чекити болгондуктан Британия бул өлкөдө таасирин сактап калууга аракет кылат. Европа Ливияда таасир башка бирөөгө өтүп кетишинен кооптонууда. Ошондуктан, ал бул ишке болушунча бекем жабышат. Европаны негизги көпчүлүгүн Европа (Британия) малайлары түзгөн саясий чөйрө шыктандырууда. Америка муну жакшы түшүнөт. Америка Европанын, айрыкча Британиянын бул

күчтүү аракетин жакшы түшүнөт. Ошондуктан, Америка Ливия маселесинде Европадан бүтүндөй үзүлбөстөн аракет кылууда. Америка аскерий операциялар жардамында туруксуздукту келтирип чыгаруу үчүн Хафтарды ишке салып жаткан учурда Ливияга маани берүүдө Европаны да шерик кылууда... Ошондуктан, Европа мамлекеттери Америка менен биргеликте 2014-жылы 23-майда Ливиядагы кырдаал жөнүндө билдирүүнү чыгарды. Бул туурасында «Рейтер» агенттиги кабар таратты. Анда мындай делет: «Европа Союзу, Франция, Италия, Британия жана Кошмо Штаттар зомбулук токтобой жатканына абдан тынчсызданууда. Ошондуктан, бул мамлекеттер бардык тараптарды күч колдонбоого жана келишпестиктерди саясий жолдор менен чечүүгө чакырат». Билдирүүдө дагы мындай делген: «Бийликтин тынч жол менен колдон-колго өтүшүнө алып келе турган аракет кеңири чөйрөдөгү өз ара жарашуу жана бул аракетке зыян жеткире турган ар кандай аракеттерден алыс болуу негизине курулушу керек». «Рейтер» кошумча таризде түшүндүрмө берип мындай деп жазды: «Батыш күчтөрү Хафтар башчылык кылып жаткан чабуул Ливия армиясынын бөлүнүп кетишине жана мамлекетте дагы да көбүрөөк тартипсиздиктерди жүзөгө келтиришине алып келеринен тынчсызданууда». Бул болсо Европа мамлекеттери Ливияда канчалык таасирге ээ экендигин көрсөтүп турат. Андай болбосо, Америка бул мамлекеттер менен биргеликте кошмо билдирүүнү чыгармак эмес.

9 – Ошентип, Америка жана анын жүгүрткө куралы Хафтар Ливиядагы Европа таасирин жок кылышы күтүлбөйт. Бирок, алар туруксуздуктарды жана тартипсиздиктерди чыгарышы, Европа саясий чөйрөсүнө, айрыкча Британия саясий чөйрөсүнө «Британиянын жеке өкүмдарлык доору алда качан бүттү жана Америка чоң таасирге ээ болушу керек» деген мазмунда ишарат жолдошу мүмкүн... Ушуну менен бирге, Европа менен Америка ортосундагы күрөш Ливиядагы жүгүрткө куралдар жардамында бул өлкөгө кирип келген соң, бул жалын ар кандай учурда алоолонушу мүмкүн. Анткени, колонизатор кафирлер мусулмандардын кыргын болушуна жана алардын каны дайра болуп агышына таптакыр маани беришпейт. Тескерисинче, алар абдан кубанат жана күчкө толушат. Батыш мамлекеттеринин максаты өз таасирин жаюу жана Ливия нефтиси алардын ач көздүгүнө себеп болууда. Бул колонизатор кафирлер кызыкчылыктар үстүндө бир-бири менен келише албаса да, бирок, алар Ислам жана мусулмандарга душмандык кылууда баары биригишет.

Ошентип, Ливия эл аралык күрөш ирмине кирди. Бул мамлекеттер Ливияны өз ара таасир талашуу жана чоңураак олжого ээ болуу үстүндө күрөш майданына айлантты. Ошондуктан, тигил эл аралык аралашуу орун алгандыктан, бул өлкө калкы арасындагы аракетке башчылык

кылып жаткан көпчүлүктө анык көз караш жок болгондуктан, абал тынчыбайт, кырдаал тартипке келбейт жана калк козголоңдон көздөгөн максаттарына жетише албайт. Бул өлкө калкы Батыштын, айрыкча, европалыктардын жүгүртөк малайы Каззофийге каршы козголоң көтөргөн. Каззофий бул өлкө калкынын зыянына европалыктардын кызыкчылыктарын жүзөгө чыгарып келди. Калк ушул малайга каршы козголоң көтөргөн эле. Андыктан, адамдар кантип дагы Батыш мамлекеттеринин тузагына түшүүсү жана бул Батыш күчтөрү ортосундагы күрөш куралдарына айланышы мүмкүн?!

10 – Ливияда болуп жаткан окуялардын корутундусу ушул, Британия жана анын артында турган Европа окуялардан озунуп кетүүгө жан үрөп аракет кылууда, ал азыркы кыйын абалдан чыгып кетүү үчүн заман менен мелдешүүдө. Муну мүмкүн болушунча жакын убакыт ичинде шайлоолорду өткөрүү аркылуу өкмөткө мыйзамдуу түс берип, анын таянычтарын бекемдөө аркылуу ишке ашырмакчы. Ошондо Европа дагы ошол эски саясий түзүмдү орното алат, бирок бул жолу өзүнүн малайларынан турган жаңы көрүнүштө орнотот. Натыйжада, Ливия анын таасиринен чыгып кете албайт. Ошондуктан, Европа шайлоолорду мүмкүн болушунча батыраак өткөрүүгө аракет кылды жана Ливия шайлоо комиссиясына 25-июнду Ливиядагы парламенттик шайлоолордун убагы деп белгилөөнү буйруду. Бул парламент – Ливия расмий маалымат агенттиктери айткандай – улам көп тартышууга себеп болуп жаткан Жалпы Улуттук Конгресстин ордун ээлейт.

Америка жана анын малайлары бул иштен кабар таап, ага тоскоолдук кылууга жана жаңы өкмөттүн түзүлүшүнө жол бербөөгө урунушту, бул жаңы өкмөт Ливия шайлоо комиссиясы 25-июнда өткөрүүнү белгилеген шайлоолорду уюштуруу үчүн азыркы баскычка жетекчилик кылат. Буга жол бербөөдө Хафтар Американын куралы болду. Ошондуктан, Хафтар 2014-жылы 25-май күнү өзү командачылык кылып жаткан Ливия улуттук армиясынын расмий өкүлү уктурган билдирүүдө: «Жалпы Улуттук Конгресстин ар кандай жыйын өткөрүшү тыюу салууга жана камакка алууга бута болот», деп жарыялады. Армия да: «Конгресс кандай гана жайда жыйын өткөрбөсүн, бул мыйзамсыз иш эсептелет жана мыйзамдуу жоопкердикке тартылат», деп билдирди. 2014-жылы 24-май күнү армия: «Эгер парламент мүчөлөрү эртең жыйын өткөрмөкчү болушса мыйзамдуу таризде камакка алынууга бута болушат», деп кошумчалады. Америка мунун артынан күрөш абалы сакталып калышын жана туруксуздук улана беришин максат кылууда. Анткени, мына ошондо Америка кийинчерээк мүмкүнчүлүк болсо өзүнүн малайларын Ливия саясий картасына жана Ливиядагы күчтүү саясий чөйрөгө тыгыштыруу

мүмкүнчүлүгүнө, эч болбогондо, Ливияда Европага, айрыкча Британияга шерик болуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот.

Ошентип, Британия жана аны колдоп-кубаттап жаткан Европа Ливиядагы өз таасирин өздөрүнө малай болгон азыркы саясий чөйрөлөр жардамында шайлоолор өткөрүү аркылуу сактап калуу үчүн бар күчүн жумшоодо. Америка болсо азыркы саясий чөйрөнүн катарына – бул чөйрөнү өз пайдасына өзгөртүү үчүн, эч болбогондо, ага өзүнүн адамдарын жайгаштырып, андан кийин шайлоолор өткөрүлүшү үчүн – жылжып кирип алуу үчүн шайлоолорду кечиктирүүнү каалоодо. Америка Ливияда «жетиштүү» таасирге ээ болууну көздөп жатат.

11 – Акырында ушуну айтабыз, бир кездерде фатх-жеңиштердин жана бүткүл дүйнөгө адилет жана жакшылыкты жеткирген Исламды жаюунун башталыш чекити болгон мусулман өлкөлөрү колонизатор кафирлер бизди кыргын кылууда жана байлыктарыбызды талап-тоноп кетүүдө бири-бири менен мелдеше турган согуш майданына айланып калганы абдан өкүнүчтүү. Бул колонизатор кафирлер биздин ар бир тамчы каныбыз төгүлгөндө ооз толтуруп күлүшүүдө. Биздин каныбыз алардын гана колу менен эмес, аларга малай болгон, өзүбүздүн арабыздан чыккан саткындардын колу менен да төгүлүүдө!

Колонизатор кафирлер – биздин душманыбыз, ошондуктан, алар бизди кыргын кылууда бар күчтөрүн жумшоосу таң калычтуу эмес. Бирок, Ливиядагы айрымдары Америкага, айрымдары болсо Европага малай болгон топтор бул кафирлер менен бир катарда турушу, кийин бири-бирине каршы согушка кириши, Ислам үчүн жана Аллахтын калимасын бийик кылуу үчүн эмес, колонизатор кафирлердин кызыкчылыктары үчүн бири-бирине каршы согушуна келсек, бул кабира күнөөлөрдөн эсептелет. Мусулмандар бир-бирин өлтүрүшү Исламда эң чоң кылмыш болуп саналат. Расуллалах ﷺ Муслим Абу Хурайрадан чыгарган хадисте мындай дейт:

«كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ، دَمُهُ، وَمَالُهُ، وَعِزُّهُ»

«Ар бир мусулмандын каны, малы жана намысы башка мусулманга арам». Ибн Мажа Ибн Умардан чыгарган хадисте болсо Ибн Умар мындай дейт: Мен Расуллалах ﷺдин Каъбани тооп кылып жатып мындай дегенин уктум:

«مَا أَطْيَبَ وَأَطْيَبَ رِيحِكَ، مَا أَعْظَمَ وَأَعْظَمَ حُرْمَتِكَ، وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، لِحُرْمَةِ الْمُؤْمِنِ أَعْظَمَ عِنْدَ اللَّهِ حُرْمَةً مِنْكَ، مَالِهِ، وَدَمِهِ، وَأَنْ تَنْظُرَ بِهِ إِلَّا خَيْرًا»

«(Эй Каъба) кандай гана жакшысың жана кандай гана жыпар жыттуусуң, кандай гана улууусуң жана сенин кол тийгистигиң да кандай гана улуу. Мухаммаддын жаны колунда болгон Затка ант болсун, момундун, анын малынын жана канынын кол тийгистиги Аллахтын назарында сенин кол тийгистигиңден улуу. О.э. момун жөнүндө

жакшылыкты гана күмөн кылышыбыз да сенин кол тийгистигинден улуу». Насай Абдуллах ибн Амрдан, ал болсо Набий ﷺ дан риваят кылган хадисте Пайгамбарыбыз мындай дейт:

«لَزَوَالِ الدُّنْيَا أَهْوَنُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ»

«Аллахтын назарында дүйнөнүн кыйроого жүз тутуп жок болуп кетиши бир мусулман кишинин өлтүрүлүшүнөн шексиз жеңилерээк».

Ливия үчүнчү топтон, калыс, садик топтон куру жалак калган эмес. Бул садик топтун бүткүл аракети – жашоодо, мамлекетте жана коомдо Исламды өкүмдар кылып Ливияга жакшылык жана адилетти кайтаруу. Ошондуктан, бул топ Европа жана Америка малайларына каршы туруп, аларды туура жолго кайтаруусуна, алар өз ара согушту токтотуп, баары биргеликте курал-жарактарын Ислам жана мусулмандардын душманына багытташына себеп болушуна үмүттөнөбүз. Ошондо, Аллахтын кудурети жана кубаты менен, Ливия бардык колонизатор кафирден жана бардык саткын малайдан тазаланат о.э. Ливия өзүнүн түпкү абалына кайтып дагы фатихтердин таяныч базасы, Куръани Карим хафиздери өлкөсү, Ислам менен корголгон, Исламды коргоочу исламий сепил болот.

﴿وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَلَئِنْ أَكْثَرَ النَّاسُ لَا يَعْلَمُونَ﴾

«Аллах Өз ишинде үстөмдүк кылуучу, бирок, адамдардын көпчүлүгү (муну) билишпейт» [12:21]

5-шаъбан, 1435-х.

3-июнь, 2014-м.

Ливия майданындагы акыркы саясий окуялар

Суроо: Ливиядагы окуялар жараяны көңүлдү өзүнө бурат. Себеби, аскерий операциялар барган сайын күчөп жаткан бир мезгилде Франция, Алжир, Мароккодо жана Ливиянын өзүндө да сүйлөшүүлөр жүрүп жатат. Муну кандай түшүнүүгө болот? Жүрүп жаткан бул бири-бирине карама-каршы эки жараян т.а. аскерий операциялар жана сүйлөшүүлөр Америка менен Европа ортосунда Ливиянын үстүнөн жүрүп жаткан күрөштүн натыйжасы деп айтсак болобу? Мисалы, Коопсуздук Кеңешинин токтому менен аскерий аралашуу күтүлүп жатабы? Же аскерий аралашуу ыктымалдан алыспы жана чечим табуу үчүн тараптар ортосунда сүйлөшүүлөр улана береби? Бул сүйлөшүүлөр өз ара күрөшүп жаткан тараптарды ыраазы кыла турган бирер чечимге алып барышы мүмкүнбү? Аллах сизге жакшылыкты тартууласын.

Жооп:

Биринчиден: Ливияны экинчи дүйнөлүк согуштан бери, айрыкча Каззофий башкаруусу доорунда англистер башкарып келди. Себеби, Каззофий өзүнүн кырк жылдык башкаруусу доорунда Ливияны англистерге малай саясатчыларга толтуруп таштады. Ошол кезде саясий чөйрө Америка малайларынан дээрлик бошоп калган эле. Ошондуктан, америкалыктар алдында өздөрүнүн таасирлерин Ливияга жаюу жана Европа таасирине сокку берүү, айрыкча, экинчи дүйнөлүк согуштан бүгүнкү күнгө чейин Ливиядагы башкаруу үстүнөн өкүмдар болуп келген англистер таасирине сокку берип Ливиядагы кырдаалды өзүнүн көзөмөлүнө алуу жана бийликтин үстүнөн өкүмдар болуп алуу мүмкүнчүлүгү калбаган эле. Америкалыктар өздөрүнө малай болгон күчтөр Ливияда аракет кылышканга чейин буга жетишүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болушпады. Ошондуктан, америкалыктар өздөрүнүн малайы Халифа Хафтарды жибершти. Бул малай Америкада жыйырма жылдан көбүрөөк убакыт жашаган. Аны америкалыктар Ливияга Каззофийге каршы козголоң күчөгөндөн кийин жибершти. Бул америкалыктар тарабынан Хафтарды козголоң жетекчиси жана анын таасир өткөрүүчү жетекчилеринин бири кылып көрсөтүүгө болгон бир аракет болду. Ушундай максатта америкалыктар аны аракетке келтиришти, натыйжада ал 2014-жылы 14-февралда жаңы режимге жана өкмөткө каршы көтөрүлүштү баштады о.э. экөөнү тең кулатууга аракет кыла баштады. Себеби, жаңы режим үстүнөн “башкы улуттук конгресс” деген аталыш менен англистер өкүмдар болуп алышкан эле. Ошондуктан, Хафтар аны кулатууга аракет кыла баштады. Бирок, ал бир нече жерлерди ээлеп алышына карабастан, буга жетише албады. Ошондон кийин америкалыктар 2014-жылы 25-июнда өткөрүлгөн жалпы шайлоолорду

жокко чыгарууга өздөрүнүн малайы Хафтар аркылуу аракет кылышты, бул шайлоолор белгиленген убакта өткөрүлгөн эле... 2014-жылы 6-ноябрда Ливия Жогорку сотундагы конституциялык мекеме бир токтом чыгарды. Бул токтомдо «2014-жыл, 11-мартта чыккан жетинчи конституциялык өзгөртүү киргизүү боюнча өзгөртүү киргизилген конституциялык жарыядагы 30-берененин 11-бөлүмү жана бул өзгөртүү киргизүүдөн келип чыгуучу бардык белгилер конституцияга туура келбейт» деп көрсөтүлгөн. Бул болсо, парламенттин жана андан келип чыккан бардык мекемелердин таркатып жиберилишин түшүндүрөт эле. Бирок, Ливиядагы тараптар, кээ бир регионалдык жана эл аралык тараптар соттун бул чечимине кошулууну четке кагышты. Натыйжада Ливияда эки өкмөт жана эки парламент болуп калды. Бул эки партиянын бирөөсү Тобрукта жана бирөөсү Триполиде болуп калды. Тобруктагы өкмөт жана парламент кээ бир регионалдык жана эл аралык тараптар тарабынан тан алынууда:

– Хафтар Тобруктагы парламент жана өкмөт үстүнөн өкүмдар болуп алды, ал бул парламент жана өкмөттү көзүнө да илбеди. Натыйжада анын адамдары өкмөт башчы Абдуллах Санийге нааразылык билдиришти. Себеби, Хафтар Бенгазиге Санийдин уруксатысыз сапар кылган эле! Хафтарга караштуу күчтөр 2015-жыл, 5-февралда премьер-министр Абдуллах Саний учуп жаткан самолёттун Бенгазиге конушуна да каршылык кылды! Белгилүү болгондой, Хафтар менен Саний ортосунда келишпестиктер бар. Мисалы, «africatnews» баракчасы 2015-жыл, 5-февралда кээ бир ливиялык жооптуулардын төмөнкү сөздөрүн келтирди: «Өкмөт башчы Абдуллах Саний менен – ал да аскерий жетекчи болуп, ал мурда коргоо министри болуп турган – «шараф операциясы»нын командачысы бригада генералы Хафтар ортосундагы келишпестиктер экөөнүн ортосундагы алакаларда өткөн жылы пайда болгон кескиндикке чек коюу үчүн эки тарап ортосунда акыркы кездерде болгон ортомчулук аракеттерге карабастан, дээрлик тунгуюкка кептелип калды. Экөөнүн ортосундагы мына ушул кескиндик Хафтар кылып жаткан иштерди Абдуллах Саний бир аскерий төңкөрүш деп эсептегенден кийин пайда болгон эле». Бул нерсе Хафтар 2014-жылы 14-февралда аракетке киришкен убакта болгон эле, Саний сөзүнөн кайтып, Хафтардын 2014-жыл 16-майда кайрадан баштаган экинчи аракетин колдоп-кубаттап, аны «керемет (шараф) операциясы» деп атаган болсо да, бирок, Хафтардын көңүлү Санийге карата жек көрүүдөн тазаланган жок! Себеби, Хафтар президент болуу үмүтүндө Американын уктурушу менен Сисинин сызыгы бойлоп аракет кылып жатат! Ал Ливия армиясынын генерал даражасындагы башкы командачысы катары өзүнө таянууга парламентти мажбурлай алды, ошондон кийин ал 2015-жыл, 9-

мартта расмий түрдө ант берди. Бригада генералы Абдурраззак Назурий Хафтарга ыктагандыгы үчүн башкы штабдын башчысы болуп дайындалды. Демек, Тобрук өкмөтү үстүнөн Америка кожоюндук кылууда...

– Башкы конгресс жана Триполи өкмөтү жөнүндө айтсак, бул өкмөт башчысы Абу Сахмин жана анын айланасындагы топ Европа, айрыкча, англистердин этегин кармап кетүүдө. Бул топ менен бирге конгрессте англистерден алыс туруучу мусулман жетекчилер да бар. Бирок, аларда саясий аң-сезим жетиштүү эмес, бул болсо, Европа адамдарынын бул мусулман жетекчилерди өздөрү каалаган тарапка оодуруп алышын жеңилдетип коюуда! Мунун менен болсо, демек башкы конгресс жана Триполи өкмөтү үстүнөн Европа т.а. англистер кожоюндук кылууда, Франция жана Италия да кандайдыр даражада кожоюндук кылууда...

Муну менен болсо, демек Ливияда Европа менен Америка ортосунда күрөш бар, бирок, бул колонизаторлор көпчүлүк абалдарда жергиликтүү жүгүрткө куралдары жардамында өз ара күрөшүшөт! Мындан бир аз мурда бул күрөштү жана анын кандай пайда болгонун 2014-жылы 3-июндагы жообубузда анык баян кылган элек. Бул жооп фейсбуук баракчасында жарыя кылынган, ким кошумча маалымат алмакчы болсо ага кайрылсын.

Экинчиден: Аскерий аралашуу жөнүндө айта турган болсок, Америка Ливияда өзүнө малай болгон саясий чөйрөгө муктаж. Себеби, ал жердеги саясий чөйрөнүн көпчүлүгү англистер малайларынан турат, алардын айланасындагылардан жана алардын көлөкөсү астында аракет кылып жаткан кээ бир исламий кыймылдардан турат. Бул исламий кыймылдар саясий оюндарды жана бул оюндардын жаман натыйжаларын аң-сезимдүү түрдө түшүнүшпөйт... Ошондуктан, демек Америка аскерий операцияларга таянып жатат, ошол себептен да Хафтар пайда болду, ал Мисир тарабынан колдоп-кубатталат, Обаманын конгресстен бир нече абалдарда аскерий операцияларды ишке ашыруу укугун берүүнү талап кылгандыгын эсепке алсак – бул талап Ливия маселеси ушул укуктагы нерселердин бири болушун ыктымалдан узак кылып койбойт – демек, Ливиядагы кырдаал оор. Мисалы, Рейтер агенттигинин 2015-жыл, 23-февралда жазышынча, Обама конгресске кайрылуу жолдоп, мындай деген: «Ливиядагы кырдаал Кошмо Штаттар коопсуздугуна жана тышкы саясатына дагы деле өзгөчө коркунуч туудуруп жатат». Америка президентинин конгресске жолдогон бул кайрылуусунан Американын Ливияда оор же кооптуу кырдаалга түшүп калганы түшүнүлүүдө. Т.а. Американын Ливиядагы деңгээли күчтүү эмес, анын ал жердеги малайлары күчтүү эмес, алар Хафтар аракетиндегилерден гана турат.

Алар борбор Триполиден кууп чыгарылды, бир нече ай өткөнүнө карабастан, алар Триполиге кайрадан кире алышпады, Бенгази үстүнөн да көзөмөл орното алышпады. Демек, аскерий аралашуу Америка кызыкчылыктарына кызмат кылат жана анын малайларын – бул малайлар Америкага кызмат кылууну улантышы үчүн – куткарат. Ушундан келип чыгып айтуу мүмкүн болгон нерсе, мына ушундай шарттарда кыбтылар (копттор) өлтүрүлгөн кезде Мисир мындан пайдаланып калууга аракет кылып, Ливияга «терроризмге каршы күрөш» жана өлтүрүлгөн жарандары үчүн өч алуу деген шылтоо менен аралашуу үчүн эл аралык укук алууга шашылыш аракеттенди. Мисирдин 2015-жыл, 16-февралдагы аскерий аралашуусу Хафтарды жана аны ээрчигендерди жаңыдан рухтандырды, алар дагы күчтүү дем ала башташты жана алардын саясий чечим горизонттору тарый баштады. Бирок, Европа бул кризисте аскерий аралашууга катуу каршылык көрсөттү. Себеби, Британия Мисирдин Ливиядагы аскерий аралашуусуна дароо каршы турду. Себеби, «Алжир менен Британия 19-февраль күнү Ливия жаатында аскерий чечимди эмес, саясий чечимди колдоп-кубаттай тургандыктарын баса белгиледи. Бул позиция эки мамлекеттин тышкы иштер министрлеринин борбор Алжирде берген ортоктош баянатында билдирилди. Британиянын тышкы иштер министри Филип Хаммонд өзүнүн Алжирлик кесиптеши Рамтан Ламапра менен бирге өткөргөн маалымат жыйынында: «Биз аскерий операция Ливиядагы проблеманын чечимине алып барышы мүмкүн деп билбейбиз», - деди. Алжир министри да өз кезегинде мындай деп комментарий берди «Биз Ливия кошунасы катары проблеманын эмес, чечимдин бир бөлүгү болууга умтулуп жатабыз». (Россия Явм 2015-жыл, 19-февраль)».

Коопсуздук Кеңешинде аскерий аралашууга же Тобрук өкмөтүн жана Хафтар армиясын куралдантууга каршы чыккандардын башында Британия турду. Ливиянын БУУдагы өкүлү Иброхим Дибосий «Жакынкы Чыгыш» газетасына интервью берип, мындай деди: «Коопсуздук Кеңешинин кээ бир мүчөлөрү Британия башчылыгында эксперттер тобунан Ливия армиясын куралдантууга каршы киргизилген эмбаргону алып таштоо келишимине ыраазылык берүүгө каршы чыгууларын актоо үчүн бир кайрылуу жолдоону талап кылышты». Ал буга «Бул нерсе өздөрүн ыңгайсыз абалдан чыгарууга болгон бир аракет» деп түшүндүрмө берди. Ал дагы мындай деди: «Британия Ливия армиясынын террорчулар жана борбор Триполи үстүнөн көзөмөл орноткон куралдуу топтор менен болгон ишти өз пайдасына биротоло чечишин каалабай жатат... Бул ачык оюн». (Жакынкы Чыгыш 2015-жыл, 7-март). Европа Мисирдин аскерий аралашуусуна каршы чыкан Британиянын позициясына кошулду, ал тургай, Италия да Европанын

аскерий аралашууга каршы кампаниясы натыйжасында өзүнүн мурунку билдирүүсүнөн кайтты, анын ички иштер министри Анжелино Альфано Американы ыраазы кылуу үчүн «БУУ башчылыгындагы бир операция аркылуу шашылыш аралашууга» чакырган эле (Хаят 2015-жыл, 17-февраль). Тунистин тышкы иштер министри Тоййиб Бакуш жана анын италиялык кесиптеши Паоло Жентилони “Ливиядагы кризисти – өз ара күрөшүп жаткан куралдуу топтор ортосундагы «келишим» аркылуу чечүү зарыл” деп билдиришти, экөө тең «абзел чечим аскерий чечим эмес, тескерисинче, саясий чечим» деп баса белгилешти. Тунистин тышкы иштер министри Тоййиб Бакуш Туниске келген италиялык кесиптеши Паоло Жентилони менен бирге өткөргөн маалымат жыйынында «биз абзел чечим аскерий чечим эмес, тескерисинче, саясий чечим экендигине келишип алдык» деп билдирди. (france24.com 2015-жыл, 25-февраль)...

Аскерий аралашууга каршы Европа тарабынан кылынган бул катуу чабуулга кошумча түрдө Европа «Ливия Европа үчүн бир маанилүү борбор» деген ишараларды да жолдоду. Бул болсо, эгерде Америка аралаша турган болсо Европа да шашылыш аралаша тургандыгын түшүндүрөт эле. «Русиял Явм» телеканалы 2015-жыл, 6-мартта Могерининин – ал Европа Союзунун тышкы иштер министрлеринин Рига шаарында өткөрүлгөн жыйынына келгенден кийин – айткан төмөнкү сөздөрүн келтирди: «Бул жыйында талкууланган негизги маселе Ливиядагы кырдаал болду». Ал “Ливия коопсуздугу анын түштүгүндөгү мамлекеттер үчүн эле эмес, бүтүндөй Европа Союзу үчүн да бир маанилүү маселе” экендигин баса белгиледи... Табигый түрдө бул Америка аралашуусунун – эгерде ал жүз бере турган болсо – ийгиликтүү болушун бузуп коёт... Мына ушул эки иш себептүү Америка аскерий чечимди колдоп-кубаттоо позициясынан чегинди, ошондон кийин Мисир да Ливия менен биргеликте 2015-жыл, 18-февралда Коопсуздук Кеңешинде сунуштаган токтом долбоорунан баш тартты, бул долбоордон эл аралык аскерий аралашуу орун алган эле. Ошентип, Коопсуздук Кеңешинде кеңешүүлөр 2015-жыл, 27-мартка чейин кабыл алуу жана четке кагуу ортосунда турду. 2015-жыл, 27-мартта Коопсуздук Кеңешинин «2214» номерлүү токтому чыкты, анда аскерий аралашуу жөнүндө текст жок эле. Тескерисинче, Коопсуздук Кеңеши негизги басымды «терроризмге каршы күрөшкө» жасап, Американы ыраазы кылды, ошол эле убакта саясий чечимди пайда кылуу үчүн сүйлөшүүлөр жүргүзүү зарылдыгын баса белгилеп Европаны да ыраазы кылды. Мына ушул токтомдо ушул эки иш жөнүндө келген беренелердин кээ бирлери төмөнкүлөр:

(1 – Коопсуздук Кеңеши бардык террорчулук операцияларын катуу каралайт... жана бул жаатта мына ушул операцияларга толук каршы күрөшүүнүн кеңири масштабдуу жолун кармануу зарыл экендигин баса белгилейт.

3 – Коопсуздук Кеңеши мүчө мамлекеттерди БУУнун уставына жана эл аралык мыйзамга ылайык мына ушул террорчулук операциялардын натыйжасында эл аралык тынчтыкка жана коопсуздукка коркунуч туудуруп жаткан коркунучтарга бардык каражаттар менен каршы турууга чакырат...

11 – Коопсуздук Кеңеши Ливия башынан өткөрүп жаткан кризистин тынч чечимин табууга тиешелүү нерселер жаатында Африка союзу, Араб Лигасы жана Ливияга кошуна мамлекеттер мойнуна алып жаткан ролдордун маанилүүлүгүн тан алат...

12 – Коопсуздук Кеңеши Ливия өкмөтү менен Ливиядагы зомбулукту четке кага турган бардык тараптар ортосундагы БУУ башчылыгындагы саясий диалогду колдоп-кубатташын билдирет...).

Ошентип, демек жогоруда айтылган нерселерди этибарга алуу менен аскерий аралашуудан баш тартылды жана негизги басым саясий сүйлөшүүлөргө жасала турган болду.

Үчүнчүдөн: Коопсуздук Кеңешинин токтомунда аскерий аралашуудан баш тартылгандан кийин Америка жана Европа бул кризистин саясий чечимин табуу үчүн сүйлөшүүлөр чечимине аракет кылуу токтомуна ыраазылык берди. Алардын ар бири өз ыкмасы боюнча чечим тапмакчы болуп жатат! Мисалы, Европа сүйлөшүүлөрдүн мүмкүн болушунча тезирээк бир саясий чечим натыйжасын беришин каалап жатат. Себеби, Ливиядагы саясий чөйрөнүн көпчүлүгү британияпарастар. Ошондуктан, бул саясий чөйрө башкара турган ар кандай чечим Британиянын пайдасына болот. Америка болсо сүйлөшүүлөргө ыраазылык берүүгө мажбур болду. Себеби, Америка Ливияда өзүнө малай болгон саясий чөйрө жоктугу себептүү өзү же Мисир режими тарабынан боло турган аскерий аралашуу үчүн кирүүгө бир тешик таба албады. Америка мындай саясий чөйрөгө муктаж болуп турат. Ошондуктан, демек Америка сүйлөшүүлөрдү токтотуу ыкмаларын ойлоп табууга жана мына ошондон кийин Хафтарга – ал Ливиянын бирер бөлүгүндө болсо да өз өкмөтүн пайда кылар деген үмүттө – мөөнөт берүүгө аракет кылат. Себеби, ошондо бир жаңы саясий чөйрө түзүлүп, бул саясий чөйрө Хафтарга – эгерде ал ишти өз пайдасына аскерий жол менен чечүүдөн алсыздык кылса – кийинчерээк боло турган ар кандай сүйлөшүүлөрдө жардам бере турган болот. Тобруктагы депутаттар жыйынынын көпчүлүк мүчөлөрү арасында эски саясий чөйрөнүн өкүлдөрү бар. Хафтардын алар менен алакасы жакшы эмес...

Ошондуктан, Америка качан өзүн колдоп-кубаттай турган бир күчтүү саясий чөйрөнү түзүүгө кудуреттүү болмоюнча сүйлөшүүлөрдүн ар кандай натыйжаларына тоскоолдук кылууну каалайт т.а. Америка үчүн сүйлөшүүлөрдү мүмкүн болушунча токтотуу маанилүү. Ал тургай, сүйлөшүүлөр бирер чечимге жетишүүгө жакындап калган күндө да Америка бул сүйлөшүүлөрдү самолёттордон чабуул кылуу сыяктуу аскерий операциялар аркылуу, же Тобрук өкүлдөрүнүн кечиктирүүнү же мөөнөт берүүнү талап кылышы аркылуу бузуп жиберет... Же экономикалык басым өткөрүү ыкмасын колдонуу аркылуу бузуп жиберет. Кудум ушул сыяктуу басым жакында Тобрук өкмөтү нефть улуттук компаниясынан нефтиден түшүп жаткан кирешелерди борбордук банкка өткөрбөстүктү талап кылган кезде жүз берди (Мисир Арабия – Нью-Йорк Таймстан алынган, 2015-жыл, 6-апрел). «Нью-Йорк Таймс» газетасы өзүнүн электрондук сайтында басып чыккан отчетто жазышынча, бул токтоом жаман наыйжалардан кабар берүүдө... Бул иштердин бардыгы сүйлөшүүлөрдүн натыйжалуу көрүнүштө уланышына терс таасирин тийгизет.

Европа Американын сүйлөшүүлөрдү жокко чыгарууга аракет кылып жатканын жакшы түшүнүп турат. Ошондуктан да, Европа Бернардино Леонду өзүнүн ишенимдүү өкүлү кылып тандады, ал түпкүлүгүндө Европанын өкүлү болуп, башка маселелерде БУУнун өкүлдөрүнөн айырмаланат. Себеби, БУУнун өкүлдөрү адатта Америкага көз каранды болот. Буга БУУнун Ямандагы өкүлү Жамал ибн Умарга окшогон БУУнун башкы катчысынын өкүлдөрүн мисал кылып келтирүүгө болот.

Бернардино саясий чечимге жетишүү үчүн ыкчам аракет кыла баштады. Анын бүтүндөй камы 2015-жыл, март айынын аягында бүтүшү белгиленген милдетин өзүнүн биринчи өкүлдүк мөөнөтүндө ийгиликтүү аткаруу болду. Ошондон кийин анын мөөнөтү Коопсуздук Кеңешинин токтому менен 2015-жылдын сентябрына чейин узартылды. Леон Ливиядагы башкаруу кризисин чече турган чечимге жетишүү үчүн Ливия жана Женевада, кийинчерээк болсо Марокко жана Алжирде Ливия тараптары ортосунда болгон кызуу сүйлөшүүлөргө башчылык кыла турган болду. Ал бул кризисти өзүнүн биринчи өкүлдүк мөөнөтүндө чечүүгө шашылды. Сүйлөшүүлөр Женевада башталып Ливияга, кийинчерээк Марокко жана Алжирге көчүп өттү. Мына ошондон кийин дагы кайрадан Мароккодо өткөрүлө турган болду. Сүйлөшүүлөрдүн Мароккодо 2015-жыл, 12-мартта өткөрүлгөн айлампасында Тобрук парламентинин мүчөлөрү Ливия тараптары ортосунда саясий кеңешүүлөрдү баштоону кошумча кеңешүү үчүн дагы бир аптага т.а. 2015-жыл, 19-мартка чейин кечиктирүүнү талап кылышты. Тобрук парламентинин мүчөлөрүнүн бири Мухаммад Шариф мындай деди: «Биз

бир апта мөөнөт берилишин каалайбыз, мына ошондон кийин топтор дагы кеңешүүлөргө кайтат, бул документтер алда качан эле үйрөнүп чыгылган». Ал кошумча кылып, «улуттук өкмөт, коопсуздук чаралары жана конституциялык комиссия жөнүндөгү сүйлөшүүлөр толук аяктай элек» деди. БУУнун өкүлдөрүнүн башчысы Бернардино Леон Батыш Триполидеги улуттук конгресс мүчөлөрү о.э. Тобрук парламентинин кээ бир мүчөлөрү менен жолугушту. Тобруктуктар ошол кечиктирүүнү катуу туруп талап кылышты, натыйжада Леон Ливия тараптары ортосунда Мароккодо өтө турган сүйлөшүүлөрдү улуттук өкмөт түзүүгө жана Ливияны кризистен алып чыгууга жетишүүнүн чечүүчү доору катары 2015-жыл, 19-мартка чейин кечиктирүүгө ыраазылык берди. Леон бул кризистен мүмкүн болушунча тезирээк саясий чечим менен чыгуу маанилүү экендигине басым жасап «БУУ Ливиядагы бирден-бир чечим аскерий чечим эмес, саясий чечим деп билет» деди. Ал «Себеби Ливия алдында эч качан убакыт болбойт, ал жердеги кырдаал барган сайын чиелешип барууда» деп баса белгиледи (Американын Sawa радиосу 2015-жыл, 13-февраль). 2015-жыл, 16-мартта Европа Союзунан сүйлөшүүлөрдүн жокко чыгышынын натыйжасынан эскерте турган бир ортоктош билдирүү да чыкты. Билдирүүдө төмөнкүлөр келген: «Бирер саясий келишимге жетишүүдөгү ийгиликсиздик Ливия бүтүндүгүн коркунучка дуушар кылат... Улуттук биримдик өкмөтүн түзүү жана коопсуздук чаралары жөнүндө бир келишимге жетери менен Европа Союзу Ливияны колдоп-кубаттоону күчөтүүгө даяр болот» (Немис маалымат агенттиги (Deutsche Presse Agentur) 2015-жыл, 16-февраль). Бул болсо, Европанын сүйлөшүүлөрдүн уланышына канчалык маани берип жатканын көрсөтөт. Америка жана Хафтар болсо сүйлөшүүлөргө мынчалык маани бербей жатышат. Алар үчүн өздөрүнүн майданда утуштарга жетишүүсү маанилүү. Себеби, ошондо сүйлөшүүлөрдө өзүнчө бир тарап болуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат жана өз талаптарын күч менен тыгыштыра алышат.

Ошондуктан да, Хафтар сүйлөшүүлөр жүрүп жаткан бир убакта өзүнүн аскерий операцияларын улантты, ал 2015-жыл, 17 мартта т.а. сүйлөшүүлөрдү кайрадан баштоо үчүн сунушталган мөөнөттөн эки күн мурда Франс Пресс агенттигине интервью берип: «Операциялар Бенгази шаарында эмдиги айдын жарымына жетпей аяктайт», - деди. Т.а. ал азыркы сүйлөшүүлөргө да, бирер чечимге жетишүүгө да, өкмөт түзүлүшүнө да маани бербей жатат, тескерисинче, өзүнүн аскерий операцияларын улантып жатат... Булардан – азыр эле айтып өткөнүбүздөй – анык көрүнүп тургандай, Европа сүйлөшүүлөрдүн ийгиликтүү болушуна маани берүүдө жана алардын жокко чыгышы натыйжасынан эскертүүдө. Америка болсо Хафтардын тилинде бул

сүйлөшүүлөргө кудум алар аны кызыктырбай турган бир иш сыяктуу маани бербей жатат! Бул болсо, сүйлөшүүлөрдүн жүрүшүнө таасирин тийгизди. Себеби Мароккодогу сүйлөшүүлөр үчүн белгиленген мөөнөт 2015-жыл, 19-марттан 2015-жыл, 20-мартка кечиктирилди! 2015-жыл, 26 март күнү «Sky News Arabia» сайты төмөнкүлөрдү басып чыкты: «Ливиядагы диалог жүргүзүп жаткан тараптар Марокконун Схират туристтик курортунда бейшемби күнү кечинде сүйлөшүүлөрдүн үчүнчү айлампасын бүтүрүштү, эл аралык жактан тан алынган Тобрук парламентиндеги бир жооптуунун баса белгилешинче, сүйлөшүүлөрдү он күндөн кийин баштоого келишип алышты». Булардын бардыгынан, кечиктирип кийинкиге созуу анык көрүнүп турат! Ошого карабастан, сүйлөшүүлөр мына ошол он күндөн кийин да өткөрүлбөдү! Мына ошондон кийин Европа Союзу тынчсыздануусун билдирди, «Баввабатул Васат» сайты 2015-жыл, 10-апрелде «Европа Леонго жардамдашууда» деген темада төмөнкүлөрдү жарыя кылды: «Европа тышкы саясатынын жогорку өкүлү Федерика Могерининин Брюсселдеги офиси жума күнү жарыя кылган билдирүүдө Ливиядагы диалог алдыдагы күндөр ичинде башталышын күтүп жатканын тымызын билдирди. Бирок, ал белгиленген анык бир мөөнөттү көрсөтпөдү, бул болсо, Леондун бир жерде айланчыктап турган милдетин жандантууга болгон анык бир аракетти көрсөтүп турат... Леонду ачык колдоп-кубаттоо мазмунунда Могерини өзү «Ливия сүйлөшүүлөрүн жокко чыгарууга аракет кылууну улантып жаткан кимселер» деп атаган кимселерди мунун натыйжасынан эскертти... Европа Союзу Ливия армиясынын батышта алдыга жылышы ал жерде жаңы күч балансын пайда кылышынан кооптонууда, бул жаңы баланс Европанын бул кризисти чечүүдөгү ролун «бир пайдасыз рол»го айландырып коёт». Булардын бардыгынан, Могерини Америкага, Хафтарга жана анын адамдарына ишара кылып жатканы анык көрүнүп турат...

Демек, жүрүп жаткан саясий сүйлөшүүлөр түрдүү кызыкчылыктарга жана максаттарга ээ тараптар тарабынан ары-бери тарткыланууда.

Төртүнчүдөн: Бул сүйлөшүүлөрдөн күтүлүп жаткан нерсеге келсек, бул сүйлөшүүлөр убакытты өткөрүүдөгү бир оюндан башка нерсе эмес. Оюн майданындагы топту жакындан же алыстан аракетке келтирип жаткан мамлекеттер келишип алмайынча бул сүйлөшүүлөр башталып жана токтоону уланта берет. Себеби, бул мамлекеттерди – ырасында төгүлүп жаткан кандар мусулмандардын каны болгон соң жана мусибаттар мусулмандардын башына түшүп жаткан соң – убакыттын созулуп кетиши тынчсыздандырбайт. Себеби, колонизатор кафирлер момун жөнүндө убадага да, милдетке да бапаа кылышпайт. Ошондуктан, мусулмандардын ар кандай маселеси алардын чеңгелине түшсө аны

«союп өлтүрүшөт» жана «терисин сыйрып» алышат. Себеби, алар Күчтүү, Азиз Зат:

{هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتِلْهُمْ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ}

«Алар душмандар. Демек, алардан этият болгун! Аларды Аллах наалаттайт! Алар кандай адашууда ээ!» [63:4]

деп айткандай, душмандар болуп эсептелишет. Ливия маселеси колонизатор кафирлер жана алардын малайлары чеңгелинде кала берген соң, бул кризис эл аралык оюнчулардын бири башкасынан үстөм келгенге чейин т.а. Америка же Европа үстөм болгонго чейин, же экөөнүн биринин колу бийик келип, өзүнүн көз карашын экинчисине зордоп тыгыштырганга чейин, же эки жырткыч бирер чечимге келишип алганга чейин улана берет. Бул эки колонизатор жырткыч келишип ала турган бул чечимде Американын олжодон ала турган үлүшү жок эле дегенде Европанын үлүшүнө барабар болот! Ошондуктан, Ливия жана анын калкына бул кафир залимдерден эч бир жакшылык жок.

Мусулмандардын маселелери алардын душмандарынын колунда эмес, мусулмандардын өздөрүнүн колунда чечилет. Бул чечим Аллах жетиштирген адамдар үчүн өтө оңой, анын куралы жашыруун жана ашкере абалда калыс Аллах үчүн амал кылуу, сөз жана иште Расулуллах ﷺ га ишенимдүү болуу, ошондо тиги сүйлөшүүчүлөр өздөрүнүн каршысында рошид халифа Умар ибн Хаттаб رضي الله عنه доорундагы исламий фатхтан баштап исламий өлкөгө айланган байыркы исламий өлкөнү көрүшөт. Бул өлкө калкынын бардыгы мусулмандар, анын маселелеринин чечими Аллах Субханаху ва Тааланын Китебинде о.э. Расулуллах ﷺдын Сүннөтүндө бар, бул маселелердин колонизатор кафирлерге эч кандай алакасы жок.

{وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا}

«Аллах эч качан кафирлер үчүн момундар үстүнө жол бербейт» [4:141]

Үмөттө аң-сезимдүү, такыбаа муфаккирлер көп, ошондуктан аларга кайрылгыла, Аллахтын душмандарына кайрылбагыла.

{وَلَا تَرْكُؤُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ}

«Зулумдук жолун туткан кимселерге берилип кетпегиле (ээрчибегиле). Антпесе силерге тозок оту жетет. Силер үчүн Аллахтан башка бирер дос жок. Кийин (т.а. залимдерди ээрчисеңер) силерге жардам берилбейт» [11:113]

Сөзүмдү мурдагы жоопто айткан сөздөрүм менен аяктамакчымын: Бир кезде фатх-жеңиштердин жана бүт дүйнөгө адилеттүүлүк жана жакшылыкты тартуулоочу Исламды жаюунун башталыш чекити болгон мусулмандар өлкөлөрүнүн колонизатор кафирлер бизди кыргын кылуу жана байлыктарыбызды талап-тоноп кетүүдө бири-бири менен

атаандаша турган согуш майданына айланып калганы өтө аянычтуу. Бул колонизатор кафирлер бизден ар бир тамчы кан аккан кезде оозун толтуруп күлүп жатышат. Биздин кандарыбыз алардын колу менен эле эмес, аларга малай болгон, өзүбүздүн арабыздан чыккан чыккынчылар колу менен да төгүлүүдө!

Колонизатор кафирлер биздин душмандарыбыз, ошондуктан, алардын бизди кыргын кылууда бар болгон күчтөрүн жумшоосуна таң калбайбыз. Ал эми Ливиядагы кээ бирлери Америкага, кээ бирлери болсо Европага малай болгон бөлүктөрдүн бул кафирлер менен бир катарда турушу, андан соң бири-бири менен өз ара согушка кириши Ислам үчүн жана Аллахтын калимасын бийик кылуу үчүн эмес, тескерисинче, колонизатор кафирлер кызыкчылыктары үчүн бири-бирине каршы ушундай согушуусуна келсек, бул эми чоң күнөөлөрдүн бири болуп эсептелет. Себеби, мусулмандардын бири-бирин өлтүрүшү Исламда эң чоң кылмыш болуп эсептелет. Муслим Абу Хурайрадан чыгарган хадисте Расулуллах ﷺ:

«كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ، دَمُهُ، وَمَالُهُ، وَعِزُّهُ»

«Ар бир мусулмандын каны, малы жана ар-намысы башка бир мусулманга арам», - деген.

Насай Абдуллах ибн Амрдан, ал болсо Набий ﷺ дан риваят кылган хадисте болсо Пайгамбарыбыз:

«لَرْوَالِ الدُّنْيَا أَهْوُنُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ»

«Албетте дүйнөнүн кыйроого жүздөнүп жок болуп кетиши, Аллахтын алдында бир мусулмандын өлтүрүлүшүнөн жеңилээрэк», - деген.

Аягында айтаарыбыз, Ливия үчүнчү топтон т.а. калыс, ишенимдүү топтон куру эмес. Бул ишенимдүү топтун бүтүндөй кайгысы турмуш, мамлекет жана коомдо Исламды өкүмдар кылып, Ливияга жакшылык жана адилеттүүлүктү кайтаруу. Ошондуктан, биз бул топтун Европа жана Америка малайларына каршы туруп аларды туура жолго кайтышына, алардын ортосундагы согушту токтотуп курал-жарактарын баары биргеликте Ислам жана мусулмандар душмандарына каратышына себепкер болуудан үмүткөрбүз. Себеби, ошондо Ливия бардык колонизатор кафирден жана бардык чыккынчы малайдан тазаланат о.э. Ливия өзүнүн түпкү абалына кайтып дагы кайрадан фатихтердин таяныч базасы, Курани Карим хафиздери өлкөсү, Ислам менен корголгон, Исламды коргоочу бир исламий чеп болуп калат. Бул Аллахтын кудурети жана кубаты менен ушундай болот.

﴿وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

«Аллах Өз ишинде үстөмдүк кылуучу, бирок, адамдардын көпчүлүгү (муну) билишпейт» [12:21]

22-жумадус-саний, 1436-х.

11-апрель, 2015-м.

Ливия кризисиндеги акыркы окуялар

Суроо: 2015-жылы 17-декабрда кол коюлган Схират келишими негизинде Ливия өкмөтү түзүлө тургандыгы жарыяланды. Бул келишимден мурун да көптөгөн келишимдер болгон эле. Мисалы, 2015-жылы 5-декабрда Табрук парламенти жана Триполи конгрессинин бир нече мүчөлөрү Тунисте жолугушту. Жолугушуу учурунда «Ливия кризисине тиешелүү принциптерди жана улуттук келишүүнү жарыя кылууга» келишип алынды. 2015-жыл, 13-декабрда болсо Рим конференциясын өткөрүүгө чакырды жана анда Ливия кризиси темасы талкууланды ... Белгилүү болгондой, өкмөттүн түзүлүшүнө алып барган Схират келишиминин айланасында эл аралык күрөш бар, ушундай шартта жарыя кылынган бул өкмөт көпкө тура алабы жана Ливияда туруктуулук пайда болобу? Мындан тышкары, Ливияда аскерий аралашуу туурасындагы сөздөр пайда боло баштады. Ушул өкмөт аскерий аралашууну тосо алабы, же бул аскерий аралашууну тездетүү үчүн болгон алгачкы кадамбы? Аллах сизге жакшылыкты тартууласын.

Жооп: бул маселе түшүнүктүү болушу үчүн төмөнкү маселелерди карап чыгуу керек

1. Ливия боюнча мурда чыгарган жоопторубуздагы эки ишке кайрылабыз:

Биринчи, Америка Табрук парламентине Хафтар аркылуу көзөмөл кылат. Европа болсо, айрыкча, Британия Триполи конгрессине мурунку саясий чөйрө аркылуу көзөмөл кылат. Бирок, ошону менен бирге эле, Америка да, Британия да, экөө тең бири-бири тарабындагылардан үлүшкө ээ. Мисалы, Британия Америкага караштуу Табрук парламентинде да, Триполи конгрессинде да арстан үлүшкө ээ. Ал эми Америка Ливия саясий чөйрөсүнө Британия малайы Каддафиден кийин гана кире алды. 2015-жылы 11-апрелде чыккан суроо-жоопто минтип келген. «Хафтар Табрук парламентиндеги көпчүлүк менен тил табышып кетиши кыйын. Анткени, парламентте мурунку саясий чөйрөдөн калгандар да бар. Ошондуктан, Америка өзү каалагандай саясий чөйрө пайда кылып алганга чейин сүйлөшүүлөргө тоскоолдук жаратууну каалап жатат. Т.а. мүмкүн болушунча сүйлөшүүлөргө тоскоолдук кылат». Табрук парламентин Хафтар жетектегенине карабастан, анда Европанын үлүшү бар. Ошондой эле Америка азыркыга чейин күчтүү таасирге ээ боло албаганына карабастан, башка тараптан кадам коюушу ыктымалы да бар. 2015-жылы 23-сентябрда чыккан суроо-жоопто мындай деп келген «Кээ бир кабарларга караганда, конгрессмендердин айрым мүчөлөрү өз ара түшүнүшүүлөргө жетишиш үчүн, Американын айрым бир жооптуулары менен жолугушууга ыктоолоору бар». Мурун

Триполи өкмөт башчысы Халифа аль-Говиил иш кызыган мезгилде америкалык жооптууну кабыл алган эле. Триполи өкмөтүнө караштуу (Аль-Хаят) маалымат булагы: «Биринчи күнү кечинде Говиил Америка башкаруу фондунун директорунун орун басары Уилям Белмуур менен көптөгөн келишимдерге кол койгондугун маалымдады. Өз ара түшүнүшүүлөр буларды өз ичине камтыды», – деп кабар таркатты. Саламаттыкты сактоо, коргоо жана өнүктүрүү тармактарында жаңы жардамдашуу тармактарын жандандыруучу бул келишимди Триполи өкмөтүнө караштуу маалымат булактары «Америка менен болгон алакада маанилүү кадам» деп сыпаттады. (аль-Хаят 2015 09 22) Тактап айтканда, Табрук парламентине жана Триполи конгрессмендерине бир жактуу көзөмөл кылынбайт.

Экинчи, Ливия кризисин саясий чечимдер аркылуу чечүү үчүн болгон Америка менен Британия ортосундагы күрөштүн көрүнүшү. 2015-жылы 23-сентябрда чыккан суроо-жоопто мындай деп келген. «Ал эми Европа мүмкүн болушунча тезирээк сүйлөшүүлөр аркылуу саясий чечимдерге жетүүнү көздөдө. Анткени, саясий чөйрөнүн басымдуу бөлүгү аны колдойт. Тактап айтканда, саясий чөйрө колдогон кандай гана чечим болбосун, ал анын пайдасына болот. А Америка аскерий кийлигишүү аркылуу таасирге ээ боло албагандыктан, ал Ливия саясий чөйрөсүнүн колдоосуна муктаж. Ошондуктан, ал сүйлөшүүлөргө макул болду. Бирок, сүйлөшүүлөрдү изинен чыгаруу ыкмаларын ишке салуу менен алектенет. Эгер сүйлөшүүлөр бир жыйынтыкка жетейин деп калса, аны аскерий иш-чаралар менен жокко чыгарып турат». Бул эки тараптын позициясынан даана байкалып турат. Европа тезинен сүйлөшүүлөр аркылуу саясий чечимге жетүү менен таасирин сактап калуу үчүн Схират келишимине жетишүүгө катуу умтулууда. БУУнун Ливиядагы европачыл өкүлү Бернардио Леон өз мөөнөтү бүтө электе негизги кадамдарды жасап калууга аракет кылды. Бирок Америка тарабындагы Табрук парламенти Хафтар жетекчилиги аркылуу келишимдердин ишке ашуусуна каршы позициясын жарыя кылды. 2015 09 20 Франция 24 сайты кабарлашынча, «мамлекеттер тарабынан тан алынган өлкөнүн чыгышындагы Табрук парламенти Мароккодогу Схират отелинде конгрессмендер менен парламентчилердин ортосунда түзүлө турган келишимди тан албастыгын билдирип, парламентчилер отурумдан чыгым кетишти». Бирок ошого карабастан, Леон келишимдин корутунду текстин жарыя кылганга бекем турду. 2015 09 22 «жазира нет» сайты БУУнун Ливиядагы атайын өкүлү Бернардио Леон Схират отелинде Ливия сүйлөшүүлөрүндө эки тараптуу акыркы келишимге жетишилгенин жарыялады жана кол коюуга жетишүү үчүн БУУ эки тарапка октябрга чейин убакыт бергендигине ишаара кылды. Леон сүйлөшүүлөр бүткөндөн кийинки пресс конференцияда

мындай деди: «Азыркы учурда Ливия кризисин чечүүчү эки тарапты камтыган акыркы келишимдин тексти биздин алдыбызда». Леондун сөзүнөн маалым болгондой, бул акыркы келишим болду. Тактап айтканда, алмаштыргыс келишим болду. Ошондой эле Леондун сөзүнөн, кандай каршылык болбосун, айрыкча, Хафтар тараптын каршылыгына карабастан, акыркы келишимдин аткарылуусун таңуулоо ачык эле байкалып турат. 2015 10 08 Мароккодогу жыйында Бернардио Леон пресс конференция өткөрдү жана анда түзүлүшү мүмкүн болгон бирдиктүү өкмөттүн курамындагылардын аттары аталды. Бирок карама-каршылыктар уланды, бирдиктүү өкмөттү түзүү мөөнөтү 2015 17-декабрга белгиленди. Мына ушундайча Леон Европага ыктаган натыйжага жетишүү үчүн бар күчүн жумшады, Америка тарапкерлеринин каршылыктарына, айрыкча, Хафтардын каршылыгына көңүл бурбады. Ошондуктан Леон көтөрүп чыккан Европа көз карашындагы Схират келишими, өзгөчө, Британия көз карашы негизинде болду. Ошол үчүн Америка Леондун иш аракетин токтотууга токтомо кылды жана ошондой болду.

2. Ал эми БУУнун Ливия боюнча жаңы дайындалган өкүлү Мартин Коблер, ал Германиялык болсо дагы, мурда БУУда Америка кызыкчылыгы үчүн кызмат кылган. Ал Америкага ыктайт. Ошон үчүн, ал өкүл болуп дайындалгандан баштап Схират келишимине кол коюлушунан мурда ага оңдоолорду киргизүүнү колго алды. Бернардио Леон мурдараак «алмаштыргыс акыркы келишим» деп атап, ага алгачкы кол коюулар болгонун жарыя кылганына карабастан, Мартин Коблер ага оңдоолорду киргизе баштады.

Бул оңдоолордун Хафтарга өтө чоң таасири бар. Леон көтөрүп чыккан Схират келишими негизинде Хафтар биротоло оюндан чыгарылмак жана анын Ливия аскерий расмийлигин да жокко чыкмак. Анткени Схират келишиминин 8-беренесинде «Бул келишимге жетишилгенден кийин, аскерий, жарандык жана коопсуздук кызмат мансаптарынын ыйгарым укуктары өкмөт башчынын ыйгарым укуктарына өтөт. Кеңеш 20 күн ичинде бул мансаптарга тийиштүү токтомдорду кабыл алып, дайындоолорду ишке ашырышы керек. Эгер бул мөөнөттүн ичинде токтомдор кабыл алынбаса, кеңеш 30 күн ичинде, Ливия мыйзамына ылайык кайрадан жаңы токтом жана дайындоолорду ишке ашырышы керек». Бирок оңдоолор киргизилгенден кийин, бул беренин калышына карабастан, Хафтар дагы эле оюнчу бойдон калды жана андан кутулуу оңдоо киргизиле электегиге караганда оор болуп калды.

3. 2015-жылы 5-декабрда Тунисте эларалык коомчулук тарабынан тан алынган Табрук парламентинин мүчөлөрү менен тан алынбаган Триполи конгресси мүчөлөрүнүн ортосунда жоолугушуу болду.

4. Бирок Коблер Схират келишиминин токтомдорун ишке ашырууга ынтызар болду. Тунис жолугушуусуна көңүл бурбады. Бул Коблердин Схират жолугушуусун үзгүлтүккө учуратып, Хафтар менен жолугушууга кетип калгандыгын ачыктап берет. 2015-жылы 17-декабрда «аль-Хаят» гезити мындай кабар таркатты: «Кечээ Коблер Хафтар менен сүйлөшүүлөрдү өткөрүү үчүн кетти. Акыркы маалыматтарга ылайык, Хафтар Схират келишиминдеги коопсуздук тартибаттарына канааттанган. Хафтардын маалымат булактарынын билдирүүлөрүнө караганда, Коблер Хафтарга – келечекте түзүлө турган өкмөттүн курамындагы – армияны рефомалай турган комитет мүчөлөрүнүн ысымдарын сунуштаган. Хафтар мындан кийин «Акыркы сүйлөшүүлөрдү колдоп-кубаттайбыз» деп билдирүү берди. Коблер да бир тараптан тастыктап, Хафтар менен жемиштүү сүйлөшүү болгондугун айтты». Буларга карабастан, Америка дагы башка кошумчаларды каалады! 2016 2-январда «Арабий 21» сайты минтип кабарлады: «бирдиктүү өкмөттүн эки вице-премьерлери Али Кутроний жана Фатхий Мажбурийлер эгер Хафтар аскер башчылыгында калбаса өкмөт курамынан чыгып кетүүлөрү менен коркутушту».

Ушундай карама-каршылыктарга карабастан, бул эки бийлик мүчөлөрү 2015-жылы 17 -декабрда Марокконун Схират отелинде келишимге кол коюушту. Бирок, Табрук парламентинин 188 мүчөсүнүн ичинен 80и гана жана Триполи конгрессинин 136 мүчөсүнүн 50сү гана келишимге кол коюуга катышты. Келишим Табрук парламент башчысынын орун басары Ахмад Шуайб тарабынан жана Триполи конгресс башчысынын экинчи орун басары Солаху Махзуум тарабынан бекитилди. Тактап айтканда, оңдоолор Европа тарапкерлерин ачууландырды, ал эми Америка тарапкерлерин толук ыраазы кылбады. Ошондуктан, эки тарап тең кайра кайтарууну өз ичине сактап калышты. Саясий ишке эми аскерий аралашуу да кошула турган болду. Анткени, саясий иш эки тарапты толук канааттандыра турган келишимге алып келбеди. Бул келишимге парламент жана конгресс башчылары Акиилату Соолих жана Нурий Абу Сухайминдер ыраазы болушпады жана кол коюуга келишпеди!

5. Британия саясий чөйрөнүн басымдуу бөлүгү ал тарапта экенин билет. Ошондуктан Леон сунуштаган келишимдин негизиндеги кандай гана өкмөт келбесин, айырмасы жок, ал тарапта болушунан көңүлү ток. Ошондуктан, ал Схират келишиминдеги токтомдорду ишке ашыруу үчүн Леон мезгилинде катуу ынтызар болду. Кийин Коблер келди. Оңдоолор жүз берди. Британия бул оңдоолор Америка тарабынан Коблерге карата басым астында болуп жатканын билди. Америкаөзү каалагандай көрүнүштө сүйлөшүүлөр болушу менен биргеликте, Хафтар жетектеген

аскерий аралашуу кийлигишүү аркылуу жаңы саясий чөйрөнү жүзөгө келтирүүнү көздөдү. Британия болсо өзү эсепке албаган иштер жүз берип кетишинен мурун келишим токтормдорун ишке ашырууну эртелетүүнү эп көрдү. Келишимге ондоолор киргизилишине карабастан, ал Британия пайдасына калат. Мына ушинтип ал Схират келишимин ишке ашырууну эртелетүүгө урунду. Британия бул келишимдин токтормдору эл аралык коомчулук тарабынан кабыл алына турган болушу үчүн, 2259-резолюцияны Коргоо Кеңешине чейин көтөрдү. Британияны шаштырып жаткан нерсе – бул ИШИМге каршы күрөшүү шылтоосу менен түздөнтүз аскерий аралашуу аркылуу Американын келишимдин токтормдорунун аткарылышына тоскоолдук жаратуусу; ошондой эле мурунку келишимдерди жокко чыгарып, сүйлөшүүлөрдү кайра баштоону жандантуу максатында 2015-жылы 13-декабрда өткөрүлгөн Рим конференциясы сыяктуу саясий иш-аракеттер аркылуу тоскоолдук жаратуусу; же малайы Хафтар аркылуу кыйыр түрдө тоскоолдук кылуусу. Ошондуктан, Америка өзү каалагандай саясий чөйрөнү пайда кылып, анын жардамында саясий чечимге жетүү үчүн, Британия сунуштаган чечимди мүмкүн болушунча создуктурууга өттү.

Ушуга негизделип, Британиянын БУУдагы элчиси Мэттью Райкрофт жаңы өкмөткө макулдук бериши үчүн Коргоо Кеңешинин 15 мүчөсүнө токтомун сунуш кылды. Анда мындай делет: «Ливиянын мамлекеттик бүтүндүгүн, тынчтыгын жана мамлекеттүүлүгүн сактоодо жаңы өкмөт күчтүү коомдук символ болот. Бул Ливия калкы үчүн келечекте өнүгүүгө карай бет алганынын башталышы гана. Ошондуктан биз токтом кылынган келишимге кол койбой койгондордун баардыгын улуттук биримдик жаңы өкмөтүн колдоого жана аны менен иштешүүгө чакырабыз». (аль-Жазира каналы 2015 12 24) Ал эми Америка болсо, Хафтар аркылуу тоскоолдук кылуу менен биргеликте, дүйнө коомчулугу алдында келишимдин талаптарына макул болууга аргасыз болду. Ошондой эле, чаташтыруу максатында Рим конференциясы сыяктуу саясий иштерди ишке салды. Бирок келишимдин токтормдору Коргоо Кеңешинде каралганда, Америка ага тоскоолдук кылуу шылтоосун таба албады. Анткени, ал мурда Ливия боюнча мамлекеттер аралык токтормдорго макул болгон. Аны сыртынан караганда жаңы өкмөт түзүү чечимине макул болгондой көрүнөт. Мисалы, АКШ ТИМ катчысы Жон Кирби мындай билдирүү берди: «Америка Ливия улутук биримдик өкмөтү толук кандуу түзүлүшү алкагында иш алып барат». Ошондой эле Америка тышкы иштер министри Керри мындай деди: «Вашингтон саясий, техникалык, экономикалык, коопсуздук тармактарын жана биргеликте терроризмге каршы күрөшүүнү колдоо менен, Ливияда толук кандуу бирдиктүү өкмөт түзүлүшүн лаазым тутат». Американын мындай

дегени – эми ал ыраазы болуп, унчукпай калат дегени эмес. Ал күрөшүн улантат. Анткени, ал колонизатор мамлекет, ал ар дайым өз таасирин жайылуусу үчүн жана ага атаандаш мамлекетти кууп чыгуу үчүн аракет кылат. Ошол үчүн, акыркы келишимге жана Коргоо Кеңешинин токтомдоруна карабастан, 2015-жылы 24-декабрда, Хафтар баштаган куралдуу күч – ИШИМ бар деген шылтоо менен – аймактарга чабуул койду. Хафтардын куралдуу күчү ылайыктуу учур табылары менен чабуулдарды уюуштурууда. Коргоо Кеңешинин аскерий аралашууга уруксат берген чечимин Британия токтотуп койгондон кийин, эми Америка Коргоо Кеңешинин чечимсиз эле түздөн-түз «ИШИМге каршы күрөш» шылтоосу менен, Ливияга аскерий аралашуусун баштады. Бул Американын Коргоо Кеңешинин чечимсиз эле Сирияга аскерий кийлигишүүсүн баштаганына окшойт.

6. Коблердин ишинде мүдүрүлүүлөр жүз берди, анткени ал эки тарапты тең ыраазы кылышы керек эле. Леондун учурундагы толук Европага ыктаган сыяктуу эмес, эки тарапты ыраазы кылы тургандай түр пайда кылды ал. Коблер айрыкча Леон даярдаган Схират келишимине ондоолорду киргизүү учурунда мүдүрүлүүгө учурады. Европа ага ыраазы болбоду. Ливиянын Табруктагы кабар агенттиги билдиришинче, Триполи өкмөтүнө караштуу тышкы маалымат кызматынын жетекчиси Жамал Зайбата БУУнун Ливиядагы өкүлү Мартин Коблердин 2016 01 01 кечинде өткөрө турган пресс конференциясын үзгүлтүккө учуратты. Андан өлкөдөн тез арада чыгып кетүүсүн талап кылды жана аны «кызыктырбаган адам» деп сыпаттады. Коблер делегациясы менен кошо конференция залынан ачууланган боюнча чыгып, түз эле аэропортко бет алды жана өзүнө тийиштүү учак менен өлкөнү таштап учуп кетти. Ошондой эле, Коблерге Табруктагы жамаат дагы ыраазы эмес эле. Табрук палатасынын саясий кеңешчиси Ахмад Абууд Коблердин иш-аракетин сынга алып: «Коблердин тараптарды улуттук биримдик өкмөтү менен ыраазы кылуусу – учурдагы кырдаалга дал келбеген ойлонулбаган иш», – деди (аль-Годд арабий телеканалы 2016 01 06). мына ушундайча БУУнун Ливиядагы атайын өкүлү кысымдар астында калды. Мына ушундай күрөштөрдүн натыйжасында Коблер мүдүрүлдү.

7. Америка да, Европа да муну жакшы билет. Ушуга негизделип, ыңгайлуу шарт жаратуу максатында алар аскерий аралашууну пландады. Ал эми Американын аскерий кийлигишүүсү айдан ачык эле. Тунис маалымат булагы 2016 01 08 «Африкада Америка аскерий жетекчилиги беш жылдан бери пландап келе жаткан Ливияга аскерий аралашуу ниетин расмий түрдө ачыктады. Бул иш-аракет Африкадагы жана Ливиядагы террористерди куугунтуктоону өз ичине камтыйт». Бул билдирүү Американын Африкадагы аскерий жетекчиси генерал Девид Родригес

менен Америка деңиз пехотасынын жетекчиси Жозефер Френсис жолугушууларынан кийин жарыя кылынды. Американын Ливияга аскерий аралашуусунун шылтоосу «тероризмге каршы күрөшүү» жана анын ичинен «ИШИМге каршы күрөшүү» болду. Американын аскерий кийлигишүүсүндөгү максаты – колонизаторлук иш-аракетин алып баруу. Ошондуктан ал аскерий кийлигишүү планын сызды. Ошентип, Америка иш жүзүндө Ливияга аскерин жөнөтү. Би би си араб кызматы 2015 12 18 билдиришинче, «Пентагон катчысы полковник Мишель ушул жылдын он төртүнчү декабрында Ливия аскерий жетекчилери менен алакаларды бекемдөө максатында Америка аскерийлеринин жоон тобун Ливияга жөнөттү». Дагы буларды кошумчалады «Ливия аскерийлеринин бир кошууну кагылышуулар жүз бере электе Америка аскерлери тезинен Ливиядан чыгып кетүүсүн талап кылды. Кагылышуулар жүз бере электе аскерлер өлкөдөн чыгып кетти». Маалым болгондой, аскерлер Схират келишимине кол коюулушунан үч кун мурун жиберилди. Бул дегени Америка өзү каалаган чечимдерди аткара турган саясий чөйрөнү жүзөөгө келтирүү үчүн, Хафтар сыяктуу аскерий малайлары аркылуу сүйлөшүүлөрдү иштен чыгаруу үчүн аскерий иштерди ишке салууну каалагандыгын билдирет. Мындай учурда түзүлгөн өкмөт эч кандай иш кыла алмак эмес. Келечекте Америка Ливия майданында таасирге ээ болуу жана анын кызыкчылыгын ишке ашырып бере турган күчтүү саясий чөйрөнү жүзөөгө алып келүү үчүн Хафтар сыяктуу аскерий малайлары аркылуу аскерий амалдарды ишке салат.

Ал эми Европанын аскерий кийлигишүүсү алардын берген билдирүүлөрүнөн ачык көрүнүп турат. 2015 12 23 Франциянын «Фигаро» гезити делегаттардын сөзүн жарыялады: Ливияда ИШИМдин пайда болуусу Франция үчүн чечкиндүү иш алып баруу жана Ливияга аскерий кийлигишүү үчүн мамлекеттер аралык коалиция түзүү зарылчылыгын пайда кылат. 2016 01 12 Африка дарбазасы агенттиги Британиянын socialist worker сайтынан көчүрүп басып чыкты: «консервативдик өкмөт Ливиядагы нефти кудуктарын коргоо үчүн Африканын түндүк жээгиндеги Британ деңиз флотторун жана 1000 аскерди коркунуч туудуруп жаткан ИШИМге каршы күрөшүү максатында Ливияга жиберди. Ошондой эле аба күчтөрүн ИШИМдин турумдарына сокку урууга даяр турууга буйурду. Британиянын «Дейли телеграф» гезити 2015 12 12 Коргоо министринин маалымат булагына таянуу менен буларды билдирди: «Британия террорчу жамааттардын коркунучу күчөгөнүнө байланыштуу Ливия аскерий кийлигишүүсүнө Европа коалициясы менен биргеликте кирүүгө даяр. Ливияга аскерий колдоо көргөзүү үчүн аскерлерди жана жабдыктарды жөнөтүү менен аскерий кийлигишүү башталды. Бирок Британия улуттук бирдиктүү

өкмөттү күтүп жатат». 2015 12 12 маалымат каражаттары Британиянын Ливиядагы элчиси Питер Милеттин сөзүн басып чыкты: «Британия терроризмге каршы күрөшүү үчүн Ливияда түзүлүшү күтүлүп жаткан улуттук биримдик өкмөтүнүн талабы менен Ливияга аскерий аралашууну пландап жатат» т.а. Европа Ливия жаңы өкмөтүн түзүп жана андан Ливияга аскерий кийлигишүүгө макул болушун талап кылат. Өткөн айдын акырында Франция тик учактары Ливия аба мейкиндигинде чалгындоо иштерин алып барды. Британия менен Франция Ливияга аскерий аралашууну жалгыз Америкага таштап койгулары келген жок. Тактап айтканда, Америка үчүн жол ачып койууну каалашкан жок. Ошондуктан бул эки өлкө Америка аскерий кийлигишүүлөрүнө каршы туруу максатында аскерий кийлигишүүлөрүн баштады. Баардыгы тең «ИШИМге каршы күрөш» шылтоосун бетке кармашты. Буга дагы бир башка шылтоону кошуп койушту. Ал долбоор катары көтөрүлгөн улуттук бирдиктүү өкмөт талабына жооп берүү шылтоосу болду! Чыныгы акыйкат болсо – бул колонизатор мамлекеттердин биздин жерлердин байлыктары үчүн күрөш жүргүзүшү.

8. Ушуга негизделип айтсак, түзүлө турган өкмөт маанилүү иш кыла албайт. Бул өкмөттө туруксуздук күчтүү болот. Ал өзүнөн мурда тараган Табрук жана Тириполи өкмөттөрү жүргөн жол менен жүрө турган үчүнчү өкмөт эле болот. Парда артындагы оюнчулардын колундагы куурчак болот.

Түзүлө турган өкмөттүн иштеп кете албастыгы эки себебтен улам болот. Биринчиси, күрөшүп жаткандардын түрткүлөрү карама-каршы багытта. Ар бири өз кызыкчылыгы үстүндө иш алып барууда. Экинчиси, Ливия кризисин чечүү ролу Ливия калкынын колунда айланбастан, балким колонизатор каапырлардын колунда айланууда. Негизи, мусулман Ливия калкынын колунда айланышы ваажиб эле.

Тилекке каршы, мусулман өлкөлөрү колонизатор каапыр мамлекеттердин саясий тил бириктирүү жана аскерий майданына айланып калганы о.э. анын натыйжасында мусулмандардын канынын төгүлүп жатканы кандай гана өкүнүчтүү...

Ошону менен бирге эле, биз Ливия калкынан чыныгы ыкластуулар чыгып, Аллахтын жардамы менен бул баскынчы каапырлардын айла-амалдарын жокко чыгарат деп ишенебиз, Аллах эң жакшы жардам берүүчү. «Эй ыйман келтиргендер, эгер силер Аллахка жардам берсеңер, Аллах силерге жардам берет жана кадамдарыңарды бекем кылат. Каапырлардын акыбети кандай гана өкүнүчтүү жана алар кандай гана адашкан».

Хизб ут-Тахрирдин амири

9-робиус-саний, 1437-х.

Ато ибн Халил Абу Рошта 19-январь, 2016-м.

Американын Ливиядагы чабуулдары

Суроо: Саррож өкмөтүнүн талабы менен Американын Сиртке сокку берип жаткан чабуулдары уланууда. «Сирттеги башкы кеңеш күчтөрүнө жакын аскерий булактар баса белгилешинче, кече Америка самолёттору шаардагы ИШИМ позицияларына сегиз ирет аба чабуул жасаган...». (Арабийя нет, 2016-жыл, 9-август). Белгилүү болгондой, Ливиядагы Саррож өкмөтү Мароккодогу Сухайрот (Схират) келишими боюнча түзүлгөн. Бул келишимде негизги оюнчу Европа, өзгөчө Британия болгон... Бул өкмөттүн саясаты Европа саясатына ылайык Америка аскерий аралашуусун четке кагууга багытталган. Эмне үчүн бул өкмөт азырга келип Американын аралашуусуна ыраазы болду? Саррож саясаты Европа планынан өзгөрдүбү? Аллах сизди жакшылык менен сыйласын.

Жооп: Саррож өкмөтү дагы эле Европа т.а. Британия сызган сызыкта бара жатат. Ошондуктан, бул өкмөт Америка аскерий аралашуусуна ыраазылык бериши ал саясий жактан Америкага малай болуп калганын түшүндүрбөйт. Тескерисинче, аны мындай кадамга Британия үндөдү. Бул – Табрук парламентин Саррож өкмөтүнө ыраазылык берүүгө Американы кызыктыруу үчүн ташталган кадам. Себеби, Америка Саррож өкмөтүнө – Британия Саррож өкмөтүнүн пайдасына жараткан коомдук пикирдеги саясий үгүт себептүү – ыраазылык берген болсо да, бирок, Америка иш жүзүндө бул өкмөткө каршы бойдон кала берди о.э. Хафтар жана анын жамааты аркылуу бул өкмөткө проблемаларды туудурууну улантат берди. Ошондуктан, Америка Табрук парламентин Саррож өкмөтүнө ыраазылык бердирбеди. Натыйжада, Саррож Британия үндөөсү менен ушул кадамды шилтеп Американын аскерий аралашуусун талап кылды. Максат – мүмкүн Америка Табрук парламентине Саррож өкмөтүнө ыраазылык берүүнү буйруйт деген «үмүттө» Американы кызыктыруу... Муну тунугураак түшүнүү үчүн ушул жагдайларды карап чыгабыз:

1 – Саррож өкмөтү Европанын, өзгөчө Британиянын колдоосу менен түзүлдү. Британия 2015-жылы 17-декабрда Сухайрот келишими түзүлүшүнө жетишти. Британия Ливияга карата аскерий жактан аралашуунун болушуна тоскоолдук кылып келе жаткан. Себеби, Британия саясий чөйрөгө өкүмдар жана өкмөт ага малай болгондуктан мындай аралашууга муктаж эмес эле. Ошондуктан, Британия аскерий аралашууну тыюу үчүн эл аралык токторморду чыгартууга жетишти. Бирок, Америка аралашуу үстүндө катуу турду жана өткөн жылы ноябрдан баштап жеке тартипте соккуларды берди. Американын акыркы соккусу февралда болду. Анын акыбетинде Ливиядагы бир аскерий лагерде 49 киши каза болду, алардын көпчүлүгү Тунис калкынан болгон. Американын Ливиядагы таасири чабал. Ошондуктан, Америка аскерий

аралашууга таянмакчы. Америка ушундай таризде аракет кылуу үчүн өзүнүн малайы Хафтарды колдоп-кубаттады... Америка Ливиядагы таасири чабал экенин моюнга алды. Пентагон өкүлү Питер Кук 2016-жылы 17-майда ушуларды айтты: «Кошмо Штаттардын Ливиядагы таасири дагы эле күчсүз бойдон калууда, бул таасирдин вазыйпасы – Кошмо Штаттарга «Мамлекет уюмуна» каршы алып барып жаткан согушунда жардам бере турган тараптарды жана топторду аныктоо». (Шурук Тунисийя, 2016-жыл, 17-май). Саррож өкмөтүнүн ишин жеңилдетүү алдындагы тоскоолдук – Америка койгон шарттар. Америка армиядагы негизги роль Хафтарга берилишин жана мына ошондон кийин Табрук парламенти Саррож өкмөтүн моюнга алышын шарт кылууда. Бирок, Сухайрот келишиминде мындан башка нерселер көрсөтүлгөн. Эл аралык өкүл бул нерсени бир нече жагдайларда кайра-кайра айтты. Ливияга жиберилген эл аралык өкүл Мартин Коблер 2016-жылы 7-августта «Год» телевидениесине ушуларды айтты: «Саясий келишимде башкы кеңеш Ливия армиясынын жогорку командачысы экени көрсөтүлгөн, Ливиядагы бардык тараптар бул келишимди урматташы керек, армия башкы командачысы, башкы штаб башчысы, деңиз жана кургактык күчтөрүнүн командачысы ким болушу керектигин белгилеп берген токтомдор кабыл алынышы керек, бул күчтөр башкы кеңештин колу астында болушу шарт». Мартин Коблер ушуларды кошумчалады: «Мен бир нече аптадан бери генерал Халифа Хафтар менен Ливия армиясын бириктирүү маселесин талкуулоого урунуп келүүдөмүн...». Мартин Коблер «Ливия парламенти улуттук биримдик өкмөтүнө ыраазылык берүү үчүн өзүнүн бардык мүчөлөрү менен топтолуп жыйын өткөрүшүн» талап кылды жана «парламент бир гана беренени четтеп саясий келишимге макулдук берди» деди. Мартин Коблер муну менен Хафтардын позициясына байланыштуу сегизинчи беренеге ишара кылууда. Ал беренедө мындай делет: «Ливиянын мыйзамдарында жана мыйзамчылыгында көрсөтүлгөн жогорку аскерий, жарандык жана коопсуздук кызматтарынын бардык укуктары келишимге кол коюлары менен премьер-министрлик кеңешине өтөт...». Алар мына ушул берене үстүндө келише албай жатышат...

2 – Британия Америка аскерий аралашууну каалап жатканын жана аны ишке ашырып жатканын түшүндү. «Бавваба Африкийя» маалымат агенттиги 2016-жылы 8-январда мындай деп жазды: «Африкадагы Америка аскерий командачылыгы мөөнөтү 5 жылга созулган иш планы боюнча Ливияга аскерий жактан аралашуусун расмий жарыялады. Бул пландан Африкадагы, аныгы Ливиядагы террорчу жамааттарды дагы да катуу кысымга алуу көздөлгөн». Муну менен Америка эч бир эл аралык токтом чыкпай эле аскерий чабуулдарды же аскерий аралашууну ишке

ашыруу саясатын жүргүзүүгө чечим кылды жана муну иш жүзүндө баштады. Американын каалоосу түздөн-түз саясий иштер менен ишке ашпады. Мына ошондон кийин Ак Үй 2016-жылы 28-январда ушуларды жарыялады: «Президент Обама улуттук коопсуздук кеңешинин Ливиядагы абалды талкуулоого арналган жыйынына төрагалык кылды. Президент Кошмо Штаттар «Мамлекет уюмуна» – ал кайсы мамлекетте бар болбосун, зарыл болсо Ливияга чейин – чабуул берүүнү улантышын баса белгиледи жана улуттук коопсуздук тармагындагы кеңешчилерине уюмдун Ливияга жана башка мамлекеттерге кеңейишине жол бербөө боюнча көрсөтмөлөрдү берди»... Муну менен бирге Америка үчүн мыйзамдуу жактан аралашуу Саррож өкмөтүнүн талабы менен болушу маанилүү. Бул мыйзамдуу чүмбөт болот. Ошондуктан, Британия Саррожго Америкадан аралашууну талап кылып, анын аралашуусуна мыйзамдуу түс берүүнү, андан кийин Америкага көрсөткөн бул «кызматына» таянып Америкадан Хафтарга берип жаткан жардамдарды азайтышын жана Табрук парламентин Саррож өкмөтүнө ишеним билдирүүгө мажбурлашын үмүт кылууну буйруду...!

3 – Ошентип, Америка аралашуусу Саррож өкмөтүнүн талабы менен т.а. өзүн мыйзамдуу деп эсептеген өкмөттүн талабы менен ачык-ашкере түрдө башталды! Пентагон өкүлү Питер Кук 2016-жылы 1-августта мындай деди: «Бул соккулар Ливия улуттук биримдик өкмөтүнүн талабына ылайык жүзөгө келди». Албетте бул талап үлкөн кылмыш болуп эсептелет. Ошондуктан, Саррождун 2016-жылы 8-августта Ливия расмий телевидениесинде айткан ушул сөздөрдү ага пайда бербейт: «Башкы кеңеш армиянын жогорку командачысы катары ИШИМ уюмунун Сирт шаарындагы жана анын тегерегиндеги позицияларына соккуларды берүү үчүн АКШдан түздөн-түз жардам талап кылууга токтоп кылды... Албетте, бул амалияттар ушул баскычта анык белгиленген мөөнөттө жүзөгө келүүдө жана Сирт шаары менен анын айланасынан ары өтпөйт... Бул амалияттар техникалык жана логистикалык (материалдык кызмат) жардамдардан гана турат». Бул сөздөр ага пайда бербейт. Себеби, Пентагон өкүлү Питер Кук буга бүтүндөй тескери ушул сөздөрдү айтты: «Бул соккулар үчүн анык белгиленген убакытта бүтүү чекити жок... Ошондуктан, келечекте ар бир сокку улуттук биримдик өкмөтү менен келишилет жана сокку берүү үчүн Африкадагы Америка күчтөрүнүн командачысынын макулдугун алуу зарыл болот». (Хабар Жазоиррия, 2016-жыл, 2-август). Демек, Америка Ливияда чабуулдарды ишке ашыруу үчүн Ливия өкмөтүнүн расмий макулдугунун мүмкүнчүлүгүн биринчи ирет табууда. Ошол эле учурда, Америка бул чабуулдар чектелбешин жана дагы да көбүрөөк соккуларды беришин маалымдоодо. Бирок, сокку берерде Ливия өкмөтүн кабардар

кылып коёт! Америка муну Африкадагы командачылыгына байлап жатат т.а. өзүнүн Африкадагы саясаты алкагында ишке ашырмакчы. Бул амалияттарга Американын Африкадагы командачылыгы жетекчилик кылат. Демек, мында Ливия гана бутага алынбастан, бүткүл Түндүк Африка бутага алынат! Саррождун кургактык күчтөрүнүн киришине ыраазылык берилбейт деген сөздөрү да ага пайда бербейт. «Франс Пресс» агенттиги 2016-жылы 10-августта ушуларды маалымдаган: «Ливия улуттук биримдик өкмөтүнүн башчысы Файз Саррож шаршемби күнү Италиянын «Коррьере делла Сера» гезити менен болгон маекте анын мамлекети чет элдик күчтөрдүн ИШИМ уюмуна каршы согушуп жаткан күчтөргө жардам берүү үчүн Ливия жерине кирип келишине муктаж эместигин билдирди». Маалымат үчүн айта кетебиз, Американын «Вашингтон Пост» гезити 2016-жылы 9-август күнү ушуларды маалымдады: «Ал жердеги атайын Америка күчтөрү Сирт регионунда ИШИМ уюмуна каршы согушуп жаткан Ливия күчтөрүнө биринчи ирет түздөн-түз жардам көрсөтөт...!»! Бул нерселерден Саррождун сөздөрү жергиликтүү калкты алдоо үчүн гана айтылганы жана бул сөздөр чындыктан алыс экени анык көрүнүп турат!

4 – Америка бул аралашууга өзүнүн бул региондогу таасирин бекемдей турган нерсе катары кароодо. Ушул мазмунда Америка президенти Обама соккулар берилген күндүн эртеси т.а. 2016-жылы 2-августта ушуларды билдирди: «Мамлекет уюмуна каршы Ливия өкмөтүнүн согушун колдоо Америка улуттук коопсуздук кызыкчылыгына кызмат кылат... Абадан берилген соккулар Ливия күчтөрүнө ушул экстремисттик жамаатка каршы согушуу жана туруктуулукту бекемдөө вазыйпасын аткаруу мүмкүнчүлүгүн кепилдөө үчүн ишке ашырылды». Обама кошумчалап мындай деди: «Ливияда туруктуулукка жетишүү Кошмо Штаттар, Европа жана дүйнө үчүн үлкөн пайда алып келет. Себеби, туруксуздук Европадагы качкындар кризисине байланыштуу нерселерге жана Ливия менен Европа ортосундагы деңизде болуп жаткан кээ бир инсаний кырсыктарга, кээ бир кооп-коркунучтардын олуттуу түс алышына себеп болду». (Рейтер, 2016-жыл, 2-август). Демек, Америка президенти муну өз мамлекетинин улуттук коопсуздугунун кызыкчылыктарынан деп эсептөөдө. Мунун мааниси ушул: бул Американын Ливияда турушуна тиешелүү маанилүү маселе. Антпесе Америка улуттук коопсуздугунун Ливия менен эмне алакасы бар?! Бул жалаң Американын Ливиядагы таасирине тиешелүү болсо гана Америка улуттук коопсуздугуна алакасы болушу мүмкүн! Обама бул амалияттарды өз мамлекетинин кызыкчылыгы үчүн гана эмес, Европа жана дүйнө кызыкчылыгы үчүн кылып жатканын айтууда. т.а. Америка кудум Европа үчүн туруктуулукту орнотуп жаткандай болууда. Негизи,

Америка Ливияда Европа менен күрөшүп жатат. Америка Ливияда өз таасирин жайып Европаны өз өкүмү астына киргизүүгө аракет кылып жатат. Ошондон кийин Америка – эгер кудурети жетсе – европалыктар узак убакыт колония кылып байлыктарын талап-тоноп келген бул исламий өлкөнү колония кылууда Европанын ордун ээлекечи...

5 – Жогоруда айтып өткөнүбүздөй Британия Саррожго Америка аралашуусун талап кылууну буюрду. Мунун акысына Америка Хафтарга колдоо көрсөтүүнү азайтып, Табрук парламентин Саррож өкмөтүнө ыраазылык берүүгө көндүрөт деген «үмүттө» Британия өзүнүн малайына ушундай буйрук кылды... Бирок, Европа Американы Хафтар да, башкасы да кызыктырбашын, бул малайлар анын кызыкчылыктарына канчалык кызмат кылышы гана кызыктырышын жакшы түшүнөт. Ошондуктан, эгер Америка Саррожду ага гана кызмат кылган малайга айлантууга жетишсе Хафтарды оңой эле четтетилиши мүмкүн. Бирок, аралашуунун мына ушундай өңүтү талап кылынган жок! Ушуга ылайык, Европа Америка Табрук парламентинин ыраазылык беришин артка сүрүшүн эсепке алат. Америка Табрук парламентинин ыраазылык беришин артка сүрүшү Саррож өкмөтүн дагы да көбүрөөк жан берүүгө мажбур кылат. Ошондон кийин Америка аскерий аралашууну өзүнүн кызыкчылыктарына кызмат кылдыруу үчүн аскерий аралашуу мөөнөтүн созот. Натыйжада, Америка аскерий таасири уланып Саррож Американын аскерий командачылыгы астында болуп калат... Муну Европа албетте эсепке алууда. Ошондуктан, Европа Америка аралашуусун жарыялоодон өзүнүн жашыруун сактап келе жаткан аралашуусун ашкере кылуу үчүн пайдаланды. Ливиядагы аскерий майдан Американын бир өзүнө таандык болуп калбашы үчүн Европа өз аралашуусун да жарыялады. Ошентип, аралашуу ачык-ашкере боло турган болду. Натыйжада, Европа мамлекеттери аралаша турган болду. Аскерлери өлтүрүлгөн Франция сыяктуу жашыруун аралашууга кажет калбады. Ошентип, Ливиядагы Европа күчтөрү Америка күчтөрүнө каалаган ишин кылуу мүмкүнчүлүгүн бербей турган болду. Европа күчтөрүнө да олжодон үлүш тие турган болду! Ошентип, Европанын Ливияга аралашуусу жөнүндө ачык-ашкере сүйлөө башталды. «Санди Таймс» гезити 2016-жылы 7-августта ушуларды маалымдады: «Британия атайын күчтөрү Сиртте башкы кеңештин күчтөрү менен биргеликте ИШИМге каршы согушуп келди, бул күчтөр «Мамлекет уюмунун» 700 мааладагы бийик имараттар үстүнө жайгашып алган снайперларине каршы күрөшүү үчүн жаңы курал-жарактардан пайдаланды». Британиянын Ливиядагы элчиси Питер Милет өзүнүн «твиттердеги» барагында Американын Сирттеги чабуулдарына ишара кылып «Ливия «Мамлекет уюмуна» каршы согушуу үчүн эл аралык коалицияга

кошулганын алкышташын» билдирди... Франция тышкы иштер министри Жан-Марк Эро «Саррож менен телефон аркылуу сүйлөшкөндө анын мамлекети Ливия улуттук биримдик өкмөтүнүн Америка аба соккуларынан турган эл аралык жардамды талап кылган кадамын алкышташын билдирди. Бул сүйлөшүү жөнүндө француз тышкы иштер министрлиги кабар таратты». Француз министри Саррожго «анын мамлекети улуттук биримдик өкмөтү менен бардык тармактарда, эң оболу коопсуздук жана терроризмге каршы күрөшүү тармагында кызматташуусун күчөтүүгө даяр экенин» билдирди. Франция Американы ыраазы кылуу үчүн эки тараптуу оюн алып барууда. Себеби, Франция чыгышта согуш алып барып жаткан Хафтарды колдоп-кубаттоодо жана бул согуштарда анын аскерлери өлтүрүлүүдө, ошол эле учурда, Франция батышта Триполидеги Саррож өкмөтүн колдоп-кубатташын ачык жарыялоодо!... Италия тышкы иштер министри Паоло Жентилони: «Италия Сирттеги «Мамлекет уюмуна» караштуу кээ бир буталарга карата Кошмо Штаттар ишке ашырган аба чабуулдарын алкыштайт, бул амалияттар өкмөткө берилген күчтөрдү колдоп-кубаттоо үчүн улуттук биримдик өкмөтүнүн талабына ылайык жүзөгө келди», - деди. Италия министри «анын мамлекети Ливиянын ар кандай түрдөгү жардам жөнүндөгү, алардын катарында, аскерий жардам жөнүндөгү талабын кабыл алууга даяр экенин» билдирди. (Онадолу, 2016-жыл, 3-август). Италия коргоо министри Роберта Пинотти: «Күчтүүрөөк божомолго ылайык, Италия Ливиядагы «Мамлекет уюмунун» мүчөлөрүнө сокку берүү үчүн өзүнүн базаларынан жана аба мейкиндигинен пайдаланууга – эгер Кошмо Штаттар ушуну талап кылса – уруксат бериши мүмкүн» деди. (Рейтер, 2016-жыл, 3-август).

6 – Ошентип, Британия иштеп чыккан Сухайрот келишиминин жемиши болгон Ливиядагы саясий режим Америка аралашуусуна уруксат беришин жарыялады! Бул режим колонизатор кафир мамлекеттен өлкөбүзгө аскерий жактан аралашууну талап кылууда Аллахтан да, Расулунан да жана момундардан да уялбады! Бул колонизаторлор өлкөлөрүбүздөгү акимдердин кыянаты себептүү аралашып жаткан болушса да, бирок, бул аралашуу мына ушул акимдердин талабы менен болушу дагы да ыппас, дагы да кайгы абал... Түпкүлүгүндө Саррож да калган малайлар сыяктуу бүгүн бир ишти кылып, эртең ага бүтүндөй тескери ишти кылууда таптакыр уялбайт. Ошондуктан, ал кече эле француз аралашуусуна нааразылык билдирген болсо, бүгүн Америка аралашуусун алкыштоодо, алкыштап эле калбастан, талап кылууда! Малайлар өз кожоюндарынын буйруктарын аткарышат, алар дүлөй, дудук жана сокур, акылдарын иштетишпейт... Жогоруда айтып өткөнүбүздөй, булардын баары Америка Табрук

парламентин Саррожго жана анын өкмөтүнө ишеним билдирүүгө мажбурлоого ыраазы болот бекен деген «үмүттө» кылынууда!

7 – Саррож Американын аскерий аралашуусун расмий талап кылышы жана анын артынан Европа аскерий жактан аралашуусун жарыя кылгандыгы Ливияны кооптуу саясий күрөш үчүн гана эмес, андан-да кооптуураак болгон аскерий күрөш үчүн кызуу майданга айлантты! Бул албетте үлкөн кылмыш болуп эсептелет. Бул кылмышты кылган кимсе жана анын табакташ шериктери бул дүйнөдө кордукка туш болушат, акыреттеги азап болсо андан да оор.

﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ﴾

«Жакында мындай кылмышкерлерге кылып өткөн айла-амалдары себептүү Аллах алдында кордук жана катуу азап жетет» [6:124]

Күчтүү, Азиз Аллах кафирлер момундарга өкүмдар болуп алышына мүмкүнчүлүк берүүнү арам кылган. Кафирлерден жардам суроо кафирлерди момундар үстүнөн өкүмдар кылат.

﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾

«Жана Аллах эч качан кафирлер үчүн момундар үстүнөн жол бербейт» [4:141]

Күчтүү, Жаббар Аллах кафирлерди дос тутууну арам кылды жана аларды дос туткан кимсени мунафыктар катарына киргизди жана ага оор азап болушун айтты.

﴿بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا * الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَبِئْتَهُمْ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةُ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا﴾

«Мындай мунафыктарга алар үчүн жан чыдагыс азап бардыгынан «кушкабар» айтып койгун! Алар момундарды коюп кафирлерди дос тутушат. Алар ошол кафирлердин алдынан күч-кудурет издешеби?! (Убара болушат!) Анткени, бардык күч-кубат Аллахка таандык» [4:138-139]

Расул ﷺ кафирлерден жардам суроону арам кылды: Урвадан риваят кылынышында, ал Айша رضي الله عنهاдан ушуну риваят кылган: Расулуллах ﷺ айтты:

﴿إِنَّا لَا نَسْتَعِينُ بِمُشْرِكٍ﴾

«Биз эч бир мушриктен жардам сурабайбыз». (Дорамий өзүнүн сунанында чыгарган).

Табароний «Муъжамул кабир»де Хубайб ибн Абдуррахман ибн Хубайбдан, ал атасынан, ал болсо бабасынан мындай дегенин чыгарды: Расулуллах ﷺ айтты:

﴿فَإِنَّا لَا نَسْتَعِينُ بِالْمُشْرِكِينَ﴾

«Биз мушриктерден жардам сурабайбыз».

Хаким өзүнүн «Мустадрак» китебинде Абу Хумайд Соидий رضي الله عنهдан мындай дегенин чыгарды:

«فَأَبَا لَا تُسْتَعِينُ بِالْمُشْرِكِينَ»

«Биз мушриктерден жардам сурабайбыз».

Сөзүбүздүн соңунда ушуларды айтабыз: Ливия батышындагы жана чыгышындагы бул өкмөттөр Европа жана Америка сыяктуу Батыш малайлары болуп эсептелет. Ошондуктан, өз дини, өз өлкөсү жана өз Үммөтү үчүн кайгырган Ливиянын гаюр калкы бул өкмөттөрдү кулатууга аракет кылышы важиб. Себеби, бул малай өкмөттөр Ислам жана мусулмандардын душманы болгон кафир Батышка Куръани Карим хафиздери болгон мужахиддердин жерине жол ачып берди. Ливиянын гаюр калкынын жоопкерчилигинде бири-бири менен согушуп, төгүлүшү арам болгон канды төгүп жаткан, бири-бирин кафирге чыгарып жаткан куралдуу топторду жана уюмдарды тыйып коюу важиб вазыйпасы турат. Төгүлүшү арам болгон канды төгүү жана мусулманды кафирге чыгаруу Аллах Субханаху жана Расулу ﷺ назарында өтө үлкөн күнөө болот. Төгүлүшү арам болгон канды төгүүгө келсек, Тирмизий өзүнүн сунанында Абдуллах ибн Амрдан Набий ﷺдын мындай дегенин чыгарган:

«لَزَوَالِ الدُّنْيَا أَهْوُنُ عَلَى اللَّهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ»

«Албетте, Аллахка бир мусулман кишинин өлтүрүлүшүнөн көрө дүйнөнүн кыйрашы жеңилирээк».

Насайй өзүнүн сунанында Абдуллах ибн Амрдан Набий ﷺдын мындай дегенин чыгарган:

«لَزَوَالِ الدُّنْيَا أَهْوُنُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ»

«Албетте, Аллахтын назарында бир мусулман кишинин өлтүрүлүшүнөн көрө дүйнөнүн кыйрашы жеңилирээк».

Мусулманды кафирге чыгаруунун жамандыгына келсек, Бухарий өзүнүн сахихинде Абдуллах ибн Умар ﷺдан Расуллалах ﷺдын мындай дегенин чыгарган:

«أَيُّمَا رَجُلٍ قَالَ لِأَخِيهِ يَا كَافِرُ، فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا»

«Ким өзүнүн боордошуна «эй кафир» десе, бул экөөсүнүн бирине тиет».

Муслим ибн Умардан Набий ﷺдын мындай дегенин чыгарган:

«إِذَا كَفَرَ الرَّجُلُ أَخَاهُ فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا»

«Эгер киши боордошун кафирге чыгарса, бул экөөсүнүн бирине тиет».

Адабул Муфрадда Абдуллах ибн Умардан Расуллалах ﷺдын мындай дегени жөнүндө риваят келген:

«إِذَا قَالَ لِأَخِي: كَافِرٌ، فَقَدْ كَفَرَ أَحَدُهُمَا، إِنْ كَانَ الَّذِي قَالَ لَهُ كَافِرًا فَقَدْ صَدَقَ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ كَمَا قَالَ لَهُ فَقَدْ بَاءَ الَّذِي قَالَ لَهُ بِالْكَفْرِ»

«Эгер, бири башкасына «кафир» десе, анда экөөсүнүн бири кафир болот, эгер кафир деп айтылганда бул сөз тастыгын тапса, ал кафир болот жана эгер тастыгын таппаса бул сөз айтуучуга кайтат».

Демек, мусулмандын төгүлүшү арам болгон канын төгүү өтө үлкөн күнөө болуп эсептелет. Мусулманды кафирге чыгаруу да үлкөн күнөө.

Сонунда ушуларды айтабыз: биз албетте пакиза өлкө болгон Ливияда – Аллахтын уруксаты менен – көптөгөн мужахид, каарман, таква, пакиза чыныгы эркектер бар экенин билебиз. Биз ушул баатырларда жакшылыкты көрүп жатабыз. Бул баатырлар ушул жырткыч төрттүккө: колонизатор кафирлерге, динин саткан саткын акимдерге, Ислам шариятына, рошид Халифалыкка душмандык кылып жактан кимселерге жана Халифалыкты жаман көрсөтүү үчүн жалган Халифалыкты жарыялап, төгүлүшү арам болгон канды төгүп жаткан кимселерге каршы турушсун. Бул жырткыч төрттүккө каршы туруу важиб. Муну менен бирге, Аллах бизди жарык күндөргө жеткиришинен таптакыр үмүт үзбөйбүз. Биз чыныгы Халифалыктын, Пайгамбарлык минхажы негизиндеги рошид Халифалыктын кайтышы жөнүндөгү кушкабарды күтүп жатабыз. Чыныгы Халифалык адамдардын тынчтыгын коргойт, алардын иштерин камкордук менен башкарат. Натыйжада Ислам жана мусулмандар азиз, кафирлер жана мунафыктар болсо кор болот.

﴿وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

«Аллах Өз ишинде үстөмдүк кылуучу, бирок, адамдардын көпчүлүгү (муну) билишпейт» [12:21]

9-зул-каъда, 1437-х.

12-август, 2016-м.

Ливиядагы саясий кырдаал

Суроо: 2017.11.04 «Шаркул Авсад» кабар агенттиги Каирдеги жолугушуу Ливиядагы аскердик түзүмдөрдү бириктирүү келишимине жетишилгендиги менен аяктагандыгы тууралуу маалыматты таркатты. Ливия аскер түзүмдөрүнүн жетекчилери 2017.10.30. «Ливия аскер структураларын тартиптештирүү» аталышындагы жыйынга катышуу үчүн Каирге келишкен. Маалым болгондой, БУУнун Ливиядагы ыйгарым укуктуу өкүлү Гассан Салама Аль-Сарраждын өкмөтү жана Табруктун эл өкүлдөр палатасынын депутаттары менен 2017.09.21 даярдалган жол картаны ишке ашыруу үчүн сүйлөшүүлөрдү жетектөөнү баштаган. Бирок, бир айга жетпестен «Skhirat» («Схират») макулдашуусундагы сегизинчи пунктудагы карама-каршылыктар болгондугу үчүн үзгүлтүккө учураган. Суроо: аскерий жолугушуулардын башталышы саясий жолугушуулар ийгиликсиздикке учурагандыгын түшүндүрөбү? Башкача айтканда, саясий сүйлөшүүлөр ийгиликсиздикке учурагандан кийин, аскерий сүйлөшүүлөрдү алып баруу аркылуу сегизинчи пунктуну аскерий жол менен чечүүгө белсенип жатышабы? Эки тарап тең макул болуп, «Skhirat» келишими жетишилген эки жыл аралыгында эмнелер болду? Азыр болсо кайра карама-каршы болушууда?

Жооб: «Skhirat» келишими жетишилген эки жыл аралыгында маанилүү деле окуя болгон жок. Келишимге кол коюу учурунда деле карама-каршылыктар бар болчу. Бирок, эки тарап тең өз максаттары үчүн ар түрдүү себептерден улам келишимге кол коюшкан. Аны төмөндө карап чыгабыз:

1 – Каддафи башкаруусу маалында саясий чөйрөнүн көпчүлүгүн Британияга ыктагандар түзгөн. Ал саясий чөйрөдө Американын таасири жокко эсе болчу. Каддафи доорунун бүтүшү менен мурунку саясий чөйрө кайрадан майданга кайтып келе баштады. Анткени, анын тамыры али да куурай элек болчу. Бирок, саясий чөйрөдө дагы да Британияга ыктагандар көпчүлүктү түзчү. Америкачыл саясатчылар таасирге ээ боло элек болчу... Ошондуктан, Европа тез арада Ливияда жаңы өкмөттү жана жогорку палатаны калыптандыруу үчүн шайлоолорго олуттуу көңүл бура баштады. Анткени, эски саясий чөйрөнүн таасири себептүү кырдаал Америка тарабына ооп кетишинен кооптонуп жаткан... Америка болсо, Ливияда Европага ыктаган жаңы саясий чөйрөнү калыптандыруу үчүн кандай гана шайлоо болбосун ага тоскоолдук жаратууну көңүл борборуна алды. Башкача айтканда, Европа тезирээк саясий чечимге жетүүнү каалады. Ал эми, Америка болсо Европага ыктаган саясий чөйрөнү жүзөгө келтирүүчү саясий чечимдерди мүмкүн болушунча артка

сүрдү. Анткени, Американын максаты адатынча бой көтөргөн аскерий жол менен өзүнө ыктаган саясий чөйрөнү пайда кылуу эле.

2 – Америка Ливия офицери Хафтарды Ливияда Америка кызыкчылыктарын ишке ашыруу үчүн аны Ливияга жиберди. Анын өмүр баяны Америка малайы экендигин тастыктап турат... Ал 1987-жылы Чадда 300 ливиялык асерлер менен бирге туткундалган. Кийин Америка Чадга ортомчулук кыла баштады. 1990-жылы Американын ЦРУ (борбордук чалгындоо агенттиги) аны бошотуу тууралуу сүйлөшүүлөрдү алып барды. Кийин Американын учактары Хафтарды жана анын жамаатын Заирге, андан кийин Америкага алып барды. Андан соң ага саясий башбаанек берди. Кийин ал сырттагы Ливия оппозициялык аракетине кошулду. Мына ушундайча Хафтар акыркы 20 жылын Американын Виржиния штатында өткөрдү. Ал жерде Хафтар ЦРУнун партизандык согушка даярдоо машыгуусунан өткөн. Ал козголоңго чейин Ливияга кайтып келген эмес. 17-февралдагы төңкөрүштөн кийин гана кайтып келди. Америка аскерий «жеңиштер» аркылуу жаңы саясий чөйрө жаратуу максатында аскерий кубат даярдоо үчүн Хафтарды Ливияга жиберди. Ошондуктан, аны Америка түздөн-түз өз жолу же Мисирдеги малайы Сиси аркылуу курал-жарак жана акча менен камсыздап турду. Америка Ливиядагы кандай гана саясий чечим болбосун бул аракеттерге каршы турду. Хафтарды таасирге ээ боло турган саясий чөйрөнү даярдаганга чейин күттү. Өзгөчө чыгышты көңүл борборуна алды. Анткени, Триполиде Европага, айрыкча Британияга ыктаган саясатчылар көпчүлүктү түзүшкөн. Америка Ливиянын чыгышында сезилээрлик кубатка ээ болду. Табруктун эл өкүлдөр палатасын өз колуна алды.

3 – 2015-жылы Европа саясий чөйрөнүн абалы өзгөрүп кетишинен мурун бир жыл ичинде саясий чечимге жетүү үчүн каттуу аракетке өттү. Европа кадамдарды тездетүү үчүн өзүнүн ыйгарым укуктуу өкүлү Леонду Ливияга жиберүү менен ийгиликке жетишти... Ал саясий чечимге жетишүү кадамдарын алга жылдыра баштады. Коопсуздук Кеңешине басым кыла ала турган абалды жарата алды. Ошол эле маалда, эгер Америка саясий чечимди четке кага турган болсо Американы ыңгайсыз абалга калтыра турган жагдайды да жүзөгө келтирди... Натыйжада, Америка бул маселеге башка тараптан карай баштады. Америка Европанын саясий чечимге жетүү аракети ишке кирип калгандан кийин ага тоскоолдук жаратуу өзүнүн кызыкчылына кызмат кылбастыгын түшүндү. Ошентип, «Skhirat» келишимине оңдоп түздөөлөр аркылуу ага көзөмөл кылып калууну максат кылды жана ал келишимге макулдук берди... Келишимдин сегизинчи пунктуна келсек, бул келишим аскерий кубатка ээлик кылууга байланыштуу... Европа Хафтар Американын

малайы экендигин жана аны Америка Ливия аскерине жетекчи кылууну каалап жатканын түшүнгөн. Ошондуктан, бул сегизинчи пунктуну, тактап айтканда, аскерий жетекчиликти өкмөт башчыга моюн суна тургандай кылып коюшкан. Анткени, өкмөт башчы Сарраж Европанын малайы эле... Ошондуктан, келишимдеги бул сегизинчи пункт келишимдин аткарылышына негизги тоскоолдук болуп калды жана Америка келишимди изинен чыгарууда муну ыңгайлуу фактор катары пайдаланды. Муну менен Америка, Хафтар Ливия аскерий жетекчилигинде кубатка ээ болуп алуусун, андан кийин Триполидеги европачыл саясий чөйрө менен таасир талаша турган, америкачыл саясий чөйрөнү түптөөгө мүмкүнчүлүк табуусун максат кылды.

4 – Ливиянын азыркы саясий кырдаалы мына ушундай. 2015-жылы «Skhirat» келишими жетишилгенине карабастан, абал анча өзгөргөн жок. Эки тарап тең саясий дагы, аскерий дагы максаттарына жетише элек. «Skhirat» келишими келишилгенде Ливия тууралуу суроо-жоопто да бул тууралуу кенен токтолгонбуз.

– 2014.06.13 суроо-жоопто мындай деп келген: «Америка Ливиядагы саясий чөйрөнүн көпчүлүгү Британияга, айрымдары Францияга ыктаганын жакшы түшүнөт. Америка келээрки шайлоодо көпчүлүк европачылдар өтүп, азыраагы «көз карандысыз» болуп, анан Ливияда абал турукташат, ушул нерсе анын аскерий жол менен ийгиликке жетишүү каалосуна балта чабат деп түшүндү. Анткени, аскерий жол аркылуу таасирге ээ болуу Америка үчүн Ливияда эң жакшы таасир күчүн жаратмак. Ошондуктан, Америка Ливияда европачыл адамдар көпчүлүк кылган шайлоолорду өткөрүү өзүнүн кызыкчылыгына дал келбейт деп түшүндү. Ошол үчүн Америка Ливиядагы кырдаалды өзгөртүү жана өзүнө ыктай турган саясий чөйрөнү жаратууну, андан кийин гана шайлоолорду өткөрүү максатында Хафтар жетекчилик кылган аскерий иш чараларды пландады. Анын биринчи кадамы, көпчүлүгү европачыл адамдардан турган Улуттук Конгресске каршы төңкөрүш уюштуруу максатында бир аскерий адамды жүзөгө келтирүү болду... Бул Америка үчүн ыңгайлуу учур жаралгычакты шайлоолорду артка сүрүп туруучу абал жаратуу дегенди билдирет. Эгер, Америка Ливияда мындай кылбаса, шайлоолорго европалыктар менен шериктеш катышып калат жана Ливия майданы ага бошобой калат. Мына ушундайча Хафтар Ливияда Америка кызыкчылыгы үчүн кызмат кылууга киришти. Ошондуктан, анын өмүр жолу Американын малайы экендигин тастыктап турат...».

– 2015.04.11 суроо-жоопто мындай келген: «Европа Америка Ливиядагы сүйлөшүүлөрдү ийгиликсиздикке учуратуу максатында иштеп жатканын билет. Ошондуктан, өзүнүн ишенимдүү өкүлү

Бернардино Леонду тандады. Ал башынан эле Европа кызыкчылыгына кызмат кылган. Бернардино Леон өзүнүн 2015-жылы март айына чектелген биринчи мандаттык мөөнөтү бүтө электе, саясий чечимге жетишүү кадамдарын тездетип, бул чечимге жетүүнү көңүл чордонуна койду. Ал саясий чечимге Коопсуздук Кеңешинин №2213 токтому негизинде 2015-жылдын 15-сентябрында экинчи мандаттык мөөнөтү киргенге чейин жетүүгө шашты. «Сүйлөшүүлөр» Женевада башталды, кийин Ливияга көчүп өтү, андан соң Мараккого, кийин Алжирде, андан ары кайрадан Мараккодо болду. 2015-жылдын 12-мартында Мараккодогу сүйлөшүүлөр алкагында Табрук парламентинин мүчөлөрү ишти дагы бир сыйра карап чыгуу максатында ливиялык тараптардын ортосундагы саясий сүйлөшүүлөрдү бир жумага т.а 19-мартка чейин жылдырууну талап кылышты. Леон мүмкүн болушунча тез арада саясий чечимге жетүүнүн зарылчылыгын белгилеп өттү... 16-мартта Евро Биримдик сүйлөшүүлөр ийгиликсиздикке учураганын эскерткен билдирүүсүн чыгарды. Анда мындай деп келген: «Саясий чечимге жетүүнүн ийгиликсиздикке учурашы Ливиянын бүтүндүгүнө коркунуч жаратат. Улуттук Биримдик өкмөтүн түзүү жана коопсуздукту камсыздоого байланыштуу маселелерде ЕБ Ливияга жардам берүүгө даяр» («Германия кабар агенттиги» 2015.03.16)».

– 2016.01.16. суроо-жоопто мындай делет: «Британия Ливиядагы саясий чөйрөнүн көпчүлүк бөлүгү анын тарабында экенин билет. Ошондуктан, Леондун сунушу негизинде түзүлгөн убактылуу өкмөт да анын тарабында болооруна кадыржам. Ушуга таянып ал «Skhirat» келишими Леондун мөөнөтү учурунда жетишилишине кызыкдар болду. Леон муну ишке ашыра албагандан кийин Коблер келди. Келишимге карата оңдоп түздөөлөр киргизилди. Британия бул оңдоп түздөөлөр Американын Коблерге карата кысымы астында болуп жатканын жана Америка келишимди Америка каалгандай кылып кайрадан түзүп чыгуу максатында келишимди толук түрдө ийгиликсиздикке учуратуу кадамдарын жасап жатканын сезді. Америка бул максатын Хафтар жетектеп жаткан аскерий амалияттардын негизинде жаңы саясий чөйрө жаратуу, ошол эле маалда Америка өзү жетектеп жаткан саясий тил бириктирүүлөр аркылуу ишке ашырмакчы болду. Ошондуктан, Британия күтүлбөгөн иштер жүз беришинен мурда келишимге жетишүүнү тездетүүгө уруна баштады. Коблердин өзгөртүүлөрдү киргизген келишимине да макул эле. Ошол себептен келишимге жетишүү тездетилди. 2015.12.17 Мараккодо «Skhirat» келишимин жыйынтыктоочу этабын бүтүрүүгө шашты. Бул келишим эл аралык жактан кабыл алынуусу үчүн Коопсуздук Кеңешине кайрылды. Келишимдин жыйынтыктоочу бөлүгүн колдоо үчүн №2259 токтомун Коопсуздук

Кеңешине жолдоду... Британиянын келишимди тезирээк ишке ашырууга түртүп, шаштысын кетирип жаткан нерсе, Американын келишимге тоскоолдук жаратып жаткан аракети болду. Британиянын мындай аракети боюнча Ливия эл өкүлдөр палатасынын төрөгасынын кеңешчиси Иса Абдул Каюум 2015.12.13 «Ал Год» араб телеканалына берген маегинде мындай деди: «АКШнын ТИМи Керринин билдирүүсүнөн көрүнүп тургандай, Ливия кризисин чечүүдө Американын жигердүү кызыгуусу Британия менен Францияныкына салыштырмалуу аз...».

– 2016.03.12. суроо-жоопто мындай келген: «Американын келишимге мындай тоскоолдук кылуусунун себеби Ливиядагы саясий чөйрөнүн көпчүлүгү Каддафинин калдыктары, башкача айтканда, европачыл саясий чөйрө. Кандай гана өкмөт түзүү болбосун ушул саясий чөйрөнүн таасири астында калат. Америка болсо Хафтарга жана анын айланасындагы аскерийлерге таянды... Ошондуктан, Америка мүмкүн болушунча саясий чечимге тоскоолдук кылып Хафтар аркылуу аскерий жол менен жаңы саясий чөйрө жаратууга урунду. Ал арстан үлүшкө ээ болуу максатында аскерий жол аркылуу жаңы саясий чөйрө жасоого урунду. Европа болсо мунун тескерисинче келишимге жетишүү жана өкмөттү түзүү жаатында жан үрөдү. Анткени, ал Ливиядагы саясий чөйрөгө ээлик кылат эле. Буга далалат кылган нерселер өтө көп. 2016.02.19 Британиянын ТИМи Филипп Хаммонд Алжирге иш сапары менен барды жана Алжирдин ТИМи Рамтан Ламабра менен жолукту. Жолугушуунун алкагында: «Ливия башынан өткөрүп жаткан кризисти аскерий кийлигишүү аркылуу жөнгө салуу ылайыктуу чечим эмес» деп саясий чечимге чакырды. («Аль жазира», 2016.02.19)».

5 – Ошондуктан, 2015-жылы декабрда жетишилген «Skhirat» келишиминен берки иштер ар бир адамга айдан ачык түшүнүктүү. Балким ага чейинкиси деле жалпыга маалым. Европа саясий чечим табууга шашты. Анткени саясий чөйрө анын ээлигинде болчу. Америка болсо кол куурчагы Хафтар аркылуу аскерий жол менен жаңы саясий чөйрө пайда кылууга аракет кылды... Мына ушундай көрүнүштө бирде алыстап, бирде жакындап сүйлөшүүлөр айлампасы жүрдү. Сүйлөшүүлөр башталуусунан бир ай өтпөстөн Табрук делегаттары сүйлөшүүнү таштап чыгып кетишти жана сүйлөшүүлөр токтотулду... Салама да ушул делегаттар менен бирге болчу. Бул же тиги жерден ар кандай сунуштарды айтты. Сүйлөшүүлөрдү таштап Тунистен Ливияга келишкендиктеринин себебин, ишти кайра карап чыгуу шылтоосу менен түшүндүрүп, актанышты... Салама эки тараптын жыйынтыктоочу чечимге келүүсү, алардын артында турган эл аралык күчтөрдүн макулдугу менен чечилээрин да билет. Мына ошондуктан, Гассан Салама бул ишке ээлик кыла албайт, ал тургай эки тарап тең артындагы эл аралык күчтөрдүн

макулдугусуз бирер иш кыла алышпайт. Ошондуктан, делегаттар сүйлөшүүлөрдү таштап, ишти кайра карап чыгуу шылтоосу менен Тунистен Ливияга кайтып кетишти.

«Аль жазира» кабарчысы мындай маалымат таркатты: «Ливия өкүлдөр палатасынын депутаттары жогорку палата менен бирге Тунисте «Skhirat» келишимине өзгөртүүлөрдү киргизүү боюнча сүйлөшүүлөрдүн экинчи айлампасынан кийин, себебин айтпастан сүйлөшүүлөрдү таштап чыгып кетишти». Кабарчы мунун себебин президенттик кеңеш менен өкмөт эртеден кечке талкуу кылган, келишимдин сегизинчи пункту болушу мүмкүндүгүн айтты. «Аль жазира» 2017-жылдын 16-октябрында, биринчи күнкү эки тараптын ортосунда токтотулган сүйлөшүүлөргө баа берүү максатында БУУнун Тунистеги штаб квартирасында БУУнун Ливиядагы ыйгарым укуктуу өкүлү Гассан Салама жана делегаттардын төрөгасы Муса Фарадж, Абдел Салам Тасей менен жолугушаарын маалымдады. («Аль жазира», 2017.10.17). Агенттиктин кабарчысы буларды кошумчалады: «БУУнун Ливиядагы өкүлү Ливия сүйлөшүүлөрүнүн эки тарабына тең келишимдин пунктуларын иштеп чыгуу жана жолугушуунун алкагында эки тараптуу келишпестиктерди караштырууну камтыган документти берди. Ошондой эле эки тараптын ар бири менен өз өзүнчө сүйлөшөрүн да билдирди». («Аль жазира», 2017.10.18). 21-октябрда Салама өткөргөн пресс-конференциянын алкагында, Тунисте сүйлөшүүлөр үчүн чогулган мамлекеттик конгресстен жана Ливия палатасынан турган эки тараптуу делегаттардын ортосунда өз ара түшүнүү жана келишимдин багыттары бар экендигин белгилеп өттү. Делегаттардын дем алыш күнү Ливияга кайтуусу саясий жетекчилер менен талкуулашуу максатында болгондугун жана 8-пункт боюнча пикир келишпестиктер бар экендигин, аны жайгарууга аракет кылаарын белгиледи. («Аль жазира», 2017.10.24).

6 – Мына ошондуктан Хафтар аскерий амалияттарды көңүл чордонуна айлантты. Анын бул иштери жашыруун деле болгон жок. Тескерисинче, 2017.09.21 Гасан Саламанын жетектөөсү менен Президенттик Кеңеш менен Табрук Парламентинин ортосунда башталган сүйлөшүүлөр жүрүп жатканда да Хафтардын аскерий амалияттары, билдирүүлөрү чыгып турду. Ал аскерий амалияттарга өзгөчө көңүл бурду. Анын билдирүүлөрү сүйлөшүүлөрдүн ийгиликтүү болушуна шек жарата баштады. 2017.10.04 «Аль жазира» маалымат булагы билдиришинче: «Эс алуудагы генерал Хафтар Ливия кризисин чечүү үчүн БУУнун жетекчилиги менен жүрүп жаткан сүйлөшүүлөр өз натыйжасын берүүсүнө күмөн жаратты... Хафтар Бенгазидеги коопсуздук боюнча болгон биринчи пресс-конференцияда мындай деди:

«Азыркы учурда Ливия башынан өткөрүп жаткан кризисти саясий сүйлөшүүлөр жолу менен чечилишине элдин ишеними аз». Хафтар саясий сүйлөшүүнүн ордуна башка чечим бар экенидигине ишара кылып мындай деди: «Армия, бардык коопсуздук кызматы элдин кызыкчылыгына жооп берет»..».

Хафтар 2017-жылдын августунда мындай билдирүү берген: «Армия Ливия топурагынын баарына көзөмөл кылгычакты биз күрөшүбүздү уланта беребиз». («Шаркул Авсад», 2017.08.15).

Ошондуктан, Америка саясий чечимди жетектөө үчүн аскерий чечимге басым койду, бул иш Американын Ливиядагы ишинин өзөгүн түзөт. Америка Хафтар аркылуу Ливияда өзүнүн таасири Европаныкынан күчтүүрөк деңгээлге жетүү мүмкүнчүлүгүн тапканга чейин Европа алга сүрөп жаткан саясий чечимге тоскоолдук жарата берет. Тактап айтканда, Америка саясий чечимди жетектөө үчүн аскерий чечимге басым койду. Ал бул жаатта баардык ыңгайлуу учурларды колдон чыгарбаганга аракет кылды. Ошондуктан, Каирдеги Хафтардын таасирин армияда күчөтүүчү аскерий жолугушууну ыңгайлуу учур катары пайдаланды. Хафтарды ушуга буюрду. 2017.10.30 Ливиянын аскерий жамааттары Каирге чогулушту. Бул жамааттардын баары Хафтарды колдойт же ага каршылык кылышпаган жамааттар. Жолугушуу 2017.11.02 аяктады. «Шаркул Авсад» кабар агенттиги билдиришинче: «Ливия аскерий структураларын бириктирүү тууралуу Ливия офицерлеринин ортосундагы сүйлөшүүлөрдүн үчүнчү айлампасы кече күнү өз ишин аяктады. Ливия армиясынын структураларын бириктирүү жана анын 2011-жылдан бери баш аламандыкты башынан өткөрүп жаткан жарандык өкмөт менен боло турган алакасы тууралуу келишимдин жарым жартылайы макулдашылды». («Шаркул Авсад», 2017.11.04).

Мына ушундан маалым болгондой, Америка жана анын кол куурчактары болгон Мисир менен Хафтар алга кадам таштай алышты. Хафтар Ливияда сезилээрлик даражада тараза ташын өзүнө оодура алды. Айрыкча өлкөнүн чыгышында Европанын нефти пайдалары басандай түштү. (Британиянын жана азыраак өлчөмдө Франция менен Италияныкы). Бирок, бул күрөш аягына чыкты дегенди түшүндүрбөйт. Европанын Ливияда өз күчү бар, ошондой эле ал саясий иш-аракеттерде Америкадан алда канча айлакердик кылат. Ошондуктан, Ливия майданында Америка жана анын малайлары менен Европа жана анын малайлары ортосунда күрөш улануусу күтүлөт... Бирок, тилекке каршы бул күрөштүн отуну ливиялыктар болууда.

7 – Эскерте кетчү нерсе мусулмандардын көйгөйү душмандардын колу менен эмес, мусулмандардын колу менен чечилиши керек. Бул

чечимди Аллах кимдин колуна берген болсо, ал оңой эле чечилет. Анын чечүү куралы Аллахка ашкере да, жашыруун да ыкластуу болуу. Сөздө жана иште Пайгамбар ﷺ га чынчыл болуу. Мына ошондо гана сүйлөшүүлөрдү алып барып жаткандар халифа Умар رضي الله عنه фатх кылган түптүү Ислам жеринде экендиктерин тушунушот. Ливия көйгөйүнүн чечими Аллахтын Китеби Пайгамбар ﷺ дын Сүннөтүндө. Анын чечими колонизатор каапырлардын колунда эмес.

﴿وَلَا تَرْكُؤُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِن أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ﴾

«Заалымдык кылуучуларга сүйөнбөгүлө (эгер) андай кылсаңар силерди тозок оту кармайт жана силерге Аллахтан бөлөк жардам берүүчү болбойт» [11:113]

Сөзүбүздүн аягында биз мурда айткандарыбызды кайталап өтөбүз: жан кейите турган нерсе Исламды таркатуучу, ааламга адилеттүүлүк жана жакшылык нурун чачып келген мусулман жерлери каапыр колонизаторлордун таасири, байлык талашып күрөш жүргүзө турган майданына айлангандыгы. Биздин денебизден ар бир аккан кан алар үчүн шаттык тартуулайт. Биздин кандарыбыз алардын колу менен эле төгүлгөн жок, тескерисинче өзүбүздөн болгон малай акимдердин колдору менен да төгүлүүдө!

Колонизатор каапырлар биздин душмандарыбыз, алар биздин канды төгүүгө болгон күч аракеттерин жумшап жаткандыгы таңкалаарлык эмес. Ал эми, кээ бир ливиялык жамааттардын алар менен катарлаш туруулары өтө өкүнүчтүү. Алардын айрымдары Американы дос тутса, кээ бири Европаны дос тутту. Кийин бири-бирин өлтүрө баштады. Алардын согушу Ислам же Аллахтын калимасын улуу кылуу үчүн эмес, тескерисинче колонизатор каапырлардын кызыкчылыгы үчүн болду. Исламда бул чоң күнөөлөрдүн бири. Мусулмандардын өз ара согушу да чоң күнөөлөрдүн бири. Пайгамбар ﷺ айтат:

«كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ، دَمُهُ، وَمَالُهُ، وَعِزُّهُ»

«Мусулманга башка бир мусулмандын каны, малы жана намысы арам». (Муслим).

«لَرَوَالِ الدُّنْيَا أَهْوَىٰ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُّسْلِمٍ»

«Аллах Тааланын назарында мусулмандын өлтүрүлүшүнөн көрө дүйнөнүн жок болуп кетиши жеңилirээк». (Насай).

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِّمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْفَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾

«Албетте бул нерседе кимде уга турган кулак туя турган жүрөк болсо эскертме үлгү бар» [50:37]

17-сафар, 1439-х.

6-ноябрь, 2017-м.

Ливия майданындагы акыркы кырдаал

Суроо: Фаиз Сараж менен Хафтардын ортосундагы согуш тынчтана түшкөнүнө карабастан, Хафтар Ливиянын батышына кокустан чабуул кылды жана аны улантып жатат. Бул нерсеге эмне түрткү болду, айрыкча Ливия батышындагы Сараж өкмөтү эл аралык жактан тан алынган өкмөт болуп саналса? Бул чабуулдан эмне жыйынтык күтүүгө болот? Аллах ыраазы болсун!

Жооб:

1. Мунун жообун 2019-жылы 20-февралда чыккан суроо-жообдогу нерселерден түшүнсө болот. Башкача айтканда, Хафтар чабуулду баштай электен 40 күн мурда Ливияда жүрүп жаткан окуяларды кенен түшүнүктүү айтып өткөнбүз. Анда айтылган нерселердин айрымдарын көрсөтүп өтөмүн:

«Биринчиден, Америка малайы Хафтар Бенгази шаарын көзөмөлдөп баштагандан бери Ливиянын чыгышын көзөмөлдөй баштады. Хафтар 2018-жылдын жарымында Дерна шаарындагы жаңжалды өз кызыкчылыгы тарапка оодура алгандан кийин Ливиянын чыгышын толук түрдө өз чегээлине алды. Салгылашуунун ай мунай аймагына көчүшү менен Триполиде Хафтар жеткечилигиндеги Америка малайлары менен Сараждын жетекчилигиндеги Европа малайлары ортосунда күрөш оту алоолонду. Хафтардын ай мунай аймагын көзөмөл кылууга мүмкүндүк табышы Сараж өкмөтүнө карата аскерий жактан басымдуу болуп калышына өбөлгө жаратты. Бирок, Америка малайы Сиси тарабынан колдоого алынып жаткан аскерий кубат Ливиянын батышын колго алууга толук шарт жарата алган жок. Ливиянын батышында Хафтарга каршы европалыктар тоскоолдук жаратып жатышат. Ошондой эле европалыктар Ливияга кошуна жайгашкан европачыл Алжир аркылуу да тоскоолдук жаратышууда. Хафтар Алжирдин кийлигишүүсүнөн чочулап жатканы жашыруун эмес, бул нерсе ачык түрдө эле Хафтардын билдирүүлөрүндө көрүнүп турат. Ливиянын ТИМи Тахир Сиала Хафтардын опузага алган билдирүүсүнө ишаара кылып, аны «жоопкерчиликсиз билдирүү» катары баалады. Хафтар ал билдирүүдө: «Ливия согушун Алжирге өткөрүп жиберүү көз ачып жумганча», - деген. Хафтар дагы: «Алжир Ливиядагы коопсуздук кырдаалынан пайдаланууда», «Алжир аскерлери Ливия чек арасынан өтүштү», - деген билдирүүлөрдү берген. («France 24», 2018.09.10).

Экинчиден, Америка малайы Сиси жетектеген Мисир Америка малайы Хафтарды колдоп жатат. Анын колдоосу менен Хафтар Ливиянын чыгышын жана ай мунай аймагын ээледі. Анын каршысында Европа колдоп жаткан Сараж өкмөтү турат жана аны географиялык

жактан кошуна жайгашкан Алжир коргоого даяр. Бул карама-каршы турган эки вакыйлык Ливияда – Американын эбегейсиз колдоосу менен Хафтардын аскерий жактан ташы оор келгенине карабастан – тең салмактуулукту жаратты. Башкача айтканда, Америка Хафтардын тараза ташы оор келип сүйлөшүүлөргө катышуусун каалап жатат. Бирок, саясий таасир тарабынан карала турган болсо, анда Сараждын тараза ташы оордук кылат. Европа таасири Саражга Триполини көзөмөл кылышын кепилдеп берди. Триполиде европачыл саясий чөйрө өкүмдарлык кылат, ошондуктан Хафтар борбор калааны колго ала алган жок жана Сараж өкмөтү менен тең тайлаш алгылыктуу сүйлөшүүлөр эшигин ача алган жок. Ливиядагы бул эки тарап күрөштө мындай оор кырдаалга түшүп калуулары эки тараптын бирөөсү тизгинди колго алып кетишине шарт жаратпады жана катыган абалды пайда кылды. Ошондуктан, Европа таасирине караганда Америка таасири күчтүү саналып, анын натыйжасында Америка чечими алга сунушталышы үчүн Хафтардын аскерий жактан көзөмөл кылуу аймагын дагы да көбөйтүү максатында салгылашуу Ливиянын түштүгүнө көчүп өттү. Иш ушундайча уланды. «Ливия Улуттук армия басма сөз катчысы: «Үчүнчү күнү Хафтар жетектеген күчтөр өлкөнүн түштүгүн куралдуу жамааттардан «тазалоо» астында кеңири көлөмдөгү аскерий амалияттарды баштады», - деп билдирди» («France 24», 2019.01.17)

Корутундулап айтканда, Хафтар Америка, айрыкча Мисир тараптан колдоого алынуусу Ливияны эки жаатка бөлүп салды. Хафтар Ливиянын чыгышын жана Ливиянын экономикасынын тиреги болгон ай мунай аймагын толук колуна алды. Ошондой эле, Ливиянын батышына да кирип бара баштады. Дагы экономикалык жана аскерий жактан көзөмөлдөөнү күчөтүү максатында Ливиянын түштүгүндө да аскерий амалияттарды ишке ашыра баштады. Европалыктар Алжир да Ливиянын тагдырына түшүп калышынан чочуп Сараждын өкмөтүн катуу колдоого алуусу менен Ливиянын батышына Хафтардын кирип барышы кыйындап катып калган абал жаралган соң Америка Хафтарды башка максатты ишке ашыруу үчүн Ливиянын түштүгүнө шыкактады. Аны менен миграция агымынын күчөтүү аркылуу Европа мамлекеттеринин жүгүн оорлотууну максат кылды. Дагы бир тараптан Франциянын таасирине сокку берүүнү коңшу мамлекет Чаддан баштады...» (цитата бүттү).

Көрүнүп тургандай, Хафтар Алжирдеги окуяларда Алжир армиясы алек болуп турган кырдаалдан пайдаланып Ливиянын батышына сокку урду. Чабуулду 2019-жылы 4-апрелде баштатады. Башкача айтканда, Бутефлика бийликтен кеткенден эки күндөн кийин! Ушул нерсе Хафтардын Триполиге карай жүрүш жасап алга жылуусуна мүмкүнчүлүк жаратты.

2. Ал эми, бул чабуулдан күтүлө турган натыйжага келсек, Хафтар Триполини эки себептин негизинде ала албайт:

Биринчиден, Хафтардын каршысында Европа жана Алжир турат. Алжир болсо өзүнүн ички кырдаалы менен алек. Ал эми, Европа саясий жактан кысым кылууга али да болсо кудуреттүү. «ЕБдин тышкы саясат боюнча жооптуусу Федерика Могерини дүйшөмбү күнү Ливияда гуманитардык мүмкүнчүлүк берүүгө жана сүйлөшүүлөрдү өткөрүүгө чакырды» («Sky News», 2019.04.08). Ошондой эле Британия Коопсуздук Кеңешине согушту токтотуу тууралуу долбоор сунуштады:

«Ливиянын чыгышында күчтүү лидер катары саналган Хафтардын күчтөрү Триполлиге каршы аскерий иш-чараларды баштагандан кийин Британия БУУнун Коопсуздук Кеңешине Ливияда тез арада согушту токтотууга чакырган долбоор сунуштады. «Франц-пресс» кабар агентиги долбоордун көчүрмөсүн ачыктаганына ылайык, долбоордо мындай делген: «Хафтар жетектеген Ливия Улуттук армиясынын Триполлиге чабуул жасоосу БУУ алып барган Ливия кризисин чечүүгө болгон сүйлөшүүлөргө тоскоолдук жаратат жана Ливияда башаламандыкты келтирип чыгат»» («AFP», 2019.04.16). Европа колунан келишинче Хафтардын алга жылуусун токтотууга аракет кылат. Эгер, абал талап кылса аскерий жактан да кийлигишүүнү ишке салуусу күтүлөт. «Ливия Улуттук армиясынын басма сөз катчысы Ахмад Масмаари Ливия аймактарын айланып учкан Сараж өкмөтүнө таандык күчтөрдүн учактарын чет элдик учкучтар башкарып жаткандыгын билдирди» («Аларабия нет», 2019.04.13). Ошондой эле ЕБдин тышкы иштер боюнча жооптуусу Федерика Могерини шейшемби күнү ЕБдеги өлкөлөрдү Ливиядагы мунай жана курал-жарак контрабандасына каршы күрөшкөн «София» операциясын жандандыруу үчүн аскерий кемелерди Жер ортолук деңизине жөнөтүүгө чакырды. Ал кошумчалап: «Маршал Хафтар Триполлиге каршы баштаган чабуулдар Ливияда колдонулбай турган куралдар жаатында чыр-чатакка айланып кетиши толук ыктымал», - деди («Мадина» сайты, 2019.04.17). Федерика Могерини мунай жана курал-жарак контрабандасына каршы күрөшүү үчүн аскерий кемелерди Жер ортолук деңизине кайтаруу талабын койуп, Хафтардын Триполлиге чабуул жасаганын да кошуп кетти! Ошондуктан, бул аскерий кемелер мунай жана курал-жарак контрабандасына каршы күрөшүү шылтоосу менен Хафтардын чабуулуна да каршы пайдаланылышы чындыктан алыс эмес.

Экинчиден, Америка Хафтарды колдоого алып жатат, айрыкча Мисир аркылуу. Америка Европа Ливия үчүн канчалык деңгээлде камтама болоорун да жакшы билет. Европа Хафтардын соккуларына улам Ливияны колунан чыгарып жибербөө үчүн бар күчүн жумшайт. Башкача

айтканда, үйдөгү олжосуна ыраазы болуп отуруп калгысы келбейт. Америка Европа Ливияны толук түрдө колунан чыгарып жибербөө үчүн каттуу каршылык көргөзөөрүн билет. Ошондуктан, Америка ар түрдүү ыкмалар менен сүйлөшүүлөр аркылуу чечимге жетүүгө чакыра баштады. «Американын Ливиядагы элчиси дүйшөмбү күнү жарыялаган билдирүүсүндө мындай деди: «Ливия күрөшүндө аскерий чечимге орун жок». Ал Твиттердеги расмий баракчасына дагы баса белгилеп: «Өлкөнү бириктире турган жана жалпы ливиялыктарды коопсуз, туруктуу өнүгүүгө алып бара турган долбоорду ишке ашыруунун бирден-бир жолу – бул саясий чечим» («Спутник арабий», 2019.04.08). Бирок, Америка Хафтар сүйлөшүүлөрдө күчтүү тарап болуусу үчүн анын кадыр-баркы көтөрүлүп, тараза ташы оор болуп көбүрөөк аймактарга көзөмөл кылышы үчүн сүйлөшүүнү создуктурууда. Анын натыйжасында, сүйлөшүүлөрдө Америка Европага караганда арстан үлүшүнө ээлик кылып калууну максат кылды. Айрыкча, Британияга салыштырмалуу, анткени Ливиядагы саясий чөйрө британиячылдардан турат. Ушуга негизделип, Хафтар Триполини жана ага жандаш жайгашкан аймактарды толук көзөмөлгө алышы токтотулушу жана сүйлөшүүлөр жанданып, анда Хафтар негизги борбор күч катары саналышы күтүлөт. Мына ушул нерсе Америка планынан көрүнүп жатат. Эгер, Алжир өз ичиндеги көйгөйдү тез арада чечип, Алжир армиясы Хафтарга түздөн-түз коркунуч жарата турган болсо, анда бул план ийгиликсиз аяктайт. Эгер, Алжирдеги болуп жаткан окуялар тез чечимге жетпесе, анда чечимге жетүү убакытты талап кылат.

3. Мына ушундайча Сараж өкмөтү жана Хафтар армиясы ортосунда мусулмандар кыргын болуп жатышат. Мусулмандар Аллахтын динин улуу кылуу, Аллахтын пенделерин ойготуу үчүн эмес, тескерисинче Америка жана Европанын кызыкчылыгы үчүн кыргын болушууда. Алар кафирлердин кызыкчылыгын аткарып бүтүшкөндөн кийин кафирлер аларды четке ыргытышат. Колонизатор кафирлер өз малайларына ушундай мамиле жасашат. Алар акыретин жана бул дүйнөсүн да ойлобостон, кафирлердин кызыкчылыгы үчүн аракет кылышууда. Улуу Аллах эң туура айтты:

وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي آخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا

«Ким бул дүйнөдө көр болсо, акыретте да көр болот жана эң жаман адашкан жолдо болот»

[17:72]

11-шаъбан, 1440-х.

17-апрель, 2019-м.

Ливиядагы акыркы кырдаал

Суроо: Америка малайы Хафтар жана Европа малайы Сараж күчтөрүнүн ортосундагы бир нече салгылашуулардан кийин Хафтардын борбор калаа Триполиге карата чабуулу күч алды. Хафтар жана анын артында турган Америка азыркы учурда Триполини колго алуу мүмкүн деп карай баштадыбы? Мындай айыгышкан салгылашуулар жүз берип кетишине эмне өзгөрүүлөр орун алды? Триполидеги Сараждын өкмөтүн Түркия колдоого алып жатышынын акыйкатты эмне? Орусия чынында эле Ливия ишине аралаша алабы? Же бул нерсе опузага алуу бабына киреби? Германиянын Ливия кризиси тууралуу конференция өткөрүүгө чакырып жатканынан эмнелерди күтүүгө болот?

Жооб: жогорудагы суроолордун жообу ачык-айкын болушу үчүн төмөнкү нерселерге назар салып чыгуу зарыл:

Биринчиден: Америка өз малайы Хафтарды Ливиядагы аскерий күрөш майданында күчтүү фигурага айлантууда ийгиликке жетишкенден кийин, Ливия эки таасир күчү астында калды. Америка малайы Хафтар ээлик кылган аймак жана Британия жана Европа малайлары ээлик кылган аймак арасында таасир күчтөрү астында калды. Америка өз малайы Хафтарды, өзгөчө, Мисир аркылуу аскерий жактан колдоого алуусу Хафтарды Ливияда аскерий жактан таасирдүү күчкө айланта. Бул нерсе Хафтар Ливия түштүгүнө чабуул кылганда көрүндү. Европанын таасири басаңдай түштү, айрыкча, Хафтар 2019-жылы апрелде Триполиге чабуул кылган учурда орун алды. Хафтар жана анын артында турган Америка Триполидеги Европа малайы Сараждын өкмөтүнө карата кысымды күчөтүүнү максат кылды. Бул аркылуу саясий сүйлөшүүлөрдө арстан үлүшүнө ээлик кылып калууну көздөдү. Алжир өз көйгөйү менен алек болуп калгандыгынан пайдаланып Хафтар Ливия түштүгүн колго алгандан кийин анын Триполиге карата чабуулу мына ушундайча жүз берди. Америка Триполиде мыйзамдуу тан алынган өкмөт казанынан тышка чыгууга аракет кылды. Ал муну Хафтарды расмий жооптуу адам катары санап телефон аркылуу аны менен байланышкандыгы менен көрсөттү. «Америка мамбашы Хафтар менен байланышууну демилгеледи». («Sky News arabia», 19.04.19).

Экинчиден: Европа Американын мындай аракетине каршы Ливия маселесин саясий өңүттө чечүү жагын көтөрүүдөн ары өтө алган жок. Германия канцлери Меркель Ливия кризисин чечүү үчүн Берлинде эл аралык конференция өткөрүү демилгесин колго алып, конференцияга чакырды. Бирок, бул демилгенин убакыты так белгиленген жок. «Германиянын борбор калаасы Берлинде өтүшү күтүлүп жаткан конференциянын белгилүү бир датасы жок». («Deutsche Fillet», 07.12.19).

Бирок, кээ бир маалыматтарга ылайык, бул конференция ушул айдын аягында өтөрү айтылды. Европа чоң жетилик жыйынынан бери пландаган максатын бул конференция аркылуу ишке ашырууну каалап жатат. «Өнөр жайы өнүккөн өлкөлөрдүн лидердери Ливиядагы күрөш маселеси тууралуу эл аралык конференция өткөрүүгө чакырык ташташты. Франция шаары Биаррицте өтүп жаткан чоң жетилик саммитинин аягында өлкө башчылары жергиликтүү күчтөр жана бардык кызыкдар тараптар бул конференцияга катышуусу зарылдыгын белгилешти». («Кудус арабия», 26.08.19). Европа өлкөлөрү Берлин конференциясына Ливияда өз малайларын сактап калуу жана анын артынан өз таасирин сактап калуу үмүтүн жарыктандыра турган нерсе катары карап жатышат. «Сараж экинчи күнү Триполиде Италия ТИМи Лойджи де Майону кабыл алды. Де Майо Италия Ливияда коопсуздукту жана туруктуулукту камсыз кылуу үчүн колдоо көрсөтөрүн билдирди, Ливия кризиси аскерий жол аркылуу чечилбестигин баса белгиледи. Италия Саламанын саясий нукка кайтып келүү аракетин колдорун жана Берлин конференциясы Ливия маселесиндеги кызыкдар өлкөлөрдүн ортосунда бир мунусага келишүү үмүтүн жандандырышына үмүт артып жаткандыгын билдирди». («Индепендент арабия», 17.12.19).

Үчүнчүдөн: Америка Европа өткөрүүгө аракет кылып жаткан «Берлин конференциясынын» өтүшүнө тоскоолдук жаратып жаткандыгы көзгө урунду. Айрыкча, Америка Ливиядагы эл аралык атайын өкүлү аркылуу Берлин конференциясынын алдына коюп жаткан шарттар аркылуу. «Ливиядагы БУУнун өкүлү Гасан Салама Берлин конференциясы өтүшү үчүн үч шарт койгондугун ачыктады. Ал маселени чечүү аракети Коопсуздук Кеңешинин бөлүнүп жарылуу себебинен улам кыйынчылыкка учуругандыгын баса белгиледи». («Бавабату вусто», 13.11.19). БУУ өкүлүнүн бул көңүл коштугу Американын Берлин конференциясына карата тоскоолдугун көрсөтүп турат. Ушул нерсе бул конференциянын так убагын белгиленишине тоскоолдук жаратып жаткандыгын айгинелеп турат! Бирок, Америка бул нерсе менен эле чектелип калган жок, балким, Түркия менен Орусияны да Ливия майданына аралаштырды. Америка бул аракети аркылуу Ливия маселеси жаатында эл аралык жана жергиликтүү күчтөрдүн документин чаташтырып жиберди. Кийин Европанын аракети да чалгытып, Берлин конференциясынын өтүшүнөн мурда Европага таасир өткөрдү. Бул нерсени ал Ливия майданына Түркия менен Орусияны да тартуу аркылуу кылды. Бул нерсе аркылуу Европа Америка менен Ливия маселесин чечүүдө таасир талашкан негизги фигура катары болбой калат. Балким, Орусия жана Түркия Европадан озуп, андан таасир талашат, анын натыйжасында Европанын ролу алсырайт. Ошондуктан, эгер

конференция өткөн күндө да Европа үмүт кылган натыйжа болбойт. Европа Америка Берлин конференциясынын өтүшүн колдоого алуусуна жана ага катышуусуна таасир кылуу үчүн Америка позициясына карата баардык ыкмаларды ишке салды. Ал тургай, Европа жооптуулары Американы ыңгайсыз абалга салуу максатында, Америка конференциянын өтүшүнө кызыкдар экендигин билдирип, анын атынан да сүйлөштү. «Германиянын ТИМи Мас италиялык кесиптеш Де Майо менен берген пресс-конференцияда: «Америка Берлин конференциясынын өтүшүнө кызыкдар жана анын ийгиликтүү болушуна өз таасирин тийгизет», - деди». («Айн Ливия», 10.11.19). Башкача айтканда, Америка айтпаганды Европа жооптуулары Америка атынан сүйлөдү! Ал эми, Американын эки көзү Ливия майданына тигилген. 2019-жылы 17сентябрда Берлин конференциясына даярдык көрүү жоолугушуусунан кийин Американын Ливиядагы элчиси Ричард Норланд Берлин конференциясына катышууга чакырылбаса да Алжирге барды жана Алжирдин ТИМи Boukadam менен жолугушту. («Кудус арабия», 12.11.19). Бул нерсе Америка Ливия маселесинде Алжир Хафтарга каршы кийлигишүүсүнөн кооптонуп жаткандыгына далалат кылат.

Төртүнчүдөн: ал эми, Америка Ливия күрөшүү майданына Орусия жана Түркияны киргизүү аркылуу Европа позициясын алсыратуу, анын артында Сараж өкмөтүн алсыратуу аракетине келсек, анын баяны төмөнкүдөй:

а) Америка өз малайы Хафтарга жардам бериши үчүн Орусияга Ливия маселесине кийлигишүү жолдорун ачып берди. Орусиянын аскерий компаниясы «Вагнер» Ливия майданында көрүндү. Орусиянын бул кылмышкер компаниясы Американын Иракта пайда болгон «Блэкуотер» кылмышкер компаниясынын окшошу болуп саналат. Көрүнүп тургандай, Америка Хафтарды колдоого алуу үчүн Орусияны кылмышкер «Вагнер» компаниясын Ливияга киргизүүгө шыктандырды. Орусиянын бул компаниясы Орусиянын заманбап аскерий куралдары менен куралданган, мисалы, тик учактарга бөгөт койуу системасы куралдары сыяктуу. Бул аркылуу Хафтар Ливия күрөшүндө каршылаш тараптарына караганда тараза ташы оор келе турган негизги фигурага айланат. Бул сырткы аскерий келишимдер аркылуу акча табууну кесип кылган мамбашы Путиндин максатына туура келет. Путин Америка талаптарына жооб берип жаткандыгын тан алып мындай деди: «Орусиянын Хафтар жана Сараждын өкмөтү менен байланыштары бар». («Россия сегодня», 09.12.19). Ошол эле учурда, Америка Хафтарды колдоого алып жатат. «Ак үйдүн билдирүүсүндө: Трамп терроризмге каршы күрөшүүдө жана Ливиядагы мунай ресурстарынын коопсуздугун

камсыздоодо фелдмаршал Хафтардын ролу эбегейсиз экендигин тан алгандыгы айтылды». («Deutsche Fillet», 24.11.19). Америка Ливия күрөшүн аны менен Орусия ортосундагы күрөш кылып көрсөтүүнү каалап жатат. «Германиянын «Deutsche Fillet» маалымат агентиги 2019-жылы 24-ноябрда Америка өкмөтүнүн баянатын жарыялады: Орусия Ливия күрөшүн Ливия элинин каалоосуна каршы пайдалануусуна каршы Америка Ливиянын эгемендүүлүгүн жана бүтүндүгүн колдоого алат».

б) Ал эми, Түркиянын Ливиядагы ролу ачык эле көрүндү. «Түркия мамбашы Эрдоган жана Ливия өкмөт башы Файиз Сараж 2019-жылы 27-ноябрда Анкара жана Триполи ортосунда коопсуздук жана аскерий жаатта өз ара түшүнүшүү, ошондой эле, деңиз аймактарын аныктоо меморандумуна кол койушту. Эрдоган журналистерге берген билдирүүсүндө мындай деди: «Мисир Ливияда эмне кылып жүрөт? Абу Даби өкмөтү Ливияда эмне кылып жүрөт?». Орусиянын ролуна комментарий берип Эрдоган мындай деди: «Алар «Вагнер» аталышындагы компания аркылуу Хафтардын жалданма аскерлери катары иш алып барышат. Аларды ким каржылап жатканы да белгилүү». Ал дагы кошумчалап: «Мына ушул кырдаал каршысында биз кол куушуруп отурушубуз таптакыр туура эмес. Биз буга чейин болгон күчүбүздү жумшадык, аны мындан ары да улантабыз», - деди». («Ал-жазира нет», 20.12.19). Кийин Түркия парламенти Эрдогандын долбоорун колдоп берди. «Эл аралык жактан тан алынган Сараж баштаган Ливия өкмөтүн аскерий жактан колдоого алуу үчүн мамбашы жактан сунушталып жаткан демилгени – Түркия парламентинин 325 депутаты макул болуп, 184 депутат каршы чыгып – колдоп добуш беришти. Парламенттин бул колдоп берген мандаты Анкарага эл аралык жактан тан алынган Ливия өкмөттүк күчтөрү Триполиде Хафтарга каршы күрөш алып баруусунда согушуу үчүн эмес, аскерий жактан кеңеш жана машыгууларды өткөрүүдө машыктыруучу иштерин алып баруу үчүн Түркия күчтөрүн Ливияга жиберүүсүнө жол ачат». («Би-Би-Си», 02.01.20).

Бешинчиден: ал эми, Американын Түркияны Ливияга киргизүүдөгү ролу – Эрдоган кыйкырып жаткандай – Сараж өкмөтүн колдоого алуу эмес. Болуп жаткан окуяларга терең назар салып, анын түпкү маңызы каралса, эл аралык жана жергиликтүү, регионалдык максаттардын басымдуу тарабы айкын болот. Анын баяны төмөнкүдөй:

Жергиликтүү: Сараж өкмөтүнүн желеги астында «Муътадил Ислам» топтору катары этибарга алынган көптөгөн күрөш алып барып жаткан аскерий жамааттар бар. Буга чейин эле бул жамааттар менен Түркиянын байланышы болуп келген. Түркия Сирияда канкор Башарга аймактарды жеңил желпи тапшыруу үчүн аймактардагы Түркияга ыктаган куралдуу

жамааттарды ал аймактардан сыртка алып чыгып кеткендей, Ливиядагы ага ыктаган бул жамааттарды да өз тарабына оодурушу жеңил. Ошондуктан, Түркия өзүн Ливияда берилгендик менен согуш алып барып жаткандай кылып көрсөтүп, Саражды Хафтардын каршысында алсыратуу үчүн иш алып барат. Сараж Эрдоган Америка кемеси менен бирге жүрөрүн, Ливияда ага жардам берүү үчүн эмес, тескерисинче, Америка кызыкчылыгына кызмат кылуу максатында, Сирияда ага ыктаган куралдуу жамааттарды негизги аймактардан башка аймактарга чыгарып, ал аймактарды канкор Башарга тапшырып бергендей, Ливияда да ага ыктаган куралдуу жамааттарды Хафтарга керек болуп жаткан аймактардан башка аймакка алып чыгып, ал аймактарды Хафтар жеңил желпи ээлеп алышына шарт жаратуу максатында Ливиянын күрөш майданына киргенин жакшы түшүнүшү керек. Бирок, Сараж Европанын көрсөткөн тартиби менен Түркия менен жакындашып, Американы ыңгайсыз абалга калтырууну каалады. Анткени, анын өкмөтү эл аралык жактан тан алынган өкмөт жана ал кайсы өлкөндөн жардам алууну калааса, андан жардам алууга укуктуу, ошондуктан, Эрдоган Сараждын өкмөтүн колдоого мажбур болот. Кийин Европа Түркиянын Ливия маселесине кийлигишип жаткандыгына каршы эл аралык ызы-чуу көтөрөт. Анын натыйжасында, Түркиянын артында турган Америка, кийин Мисир да бул эл аралык ызы-чууга кабылышат... Сараж жана анын артында турган Европа бул эл аралык ызы-чуу жана ыңгайсыз абал Американын, Хафтардын жана Мисирдин Саражга каршы кысымын азайтуусуна таасир берет деп күтүп жатышат....

1 – Регионалдык: Алжир өзүндөгү кырдаалга байланыштуу Саражга жардам колун суна албай жаткан маалда, Түкиянын Саражды аскерий жактан колдоого алуусу шылтоосу менен Мисир Хафтарды аскерий жактан колдоого алууну күчөтөт. Чындыгында, Мисир куралдуу күчтөрүн Ливияга согушуу үчүн жөнөттү. Ал эми, Түркия Сараж өкмөтүн колдоого алуусу бул Түркия Сириядагы ага ыктаган куралдуу жамааттарды колдоого алгандай символикалык түрдө гана болот. Негизи, Түркия Ливиядан кыйла алыс. Түркиянын колдоого алуусу ооз учунан экендигин айтпаганда, анын негизги максаты Ливия күчтөрүн Түркия тузагына түшүрүү болуп саналат. Түркиянын жардамы Сириядагы сыяктуу бир закым гана!

2 – Эл аралык: Түркиянын Ливия майданына кирүүсү бул аймакты чыңалган аймакка айлантат жана Түркия менен Орусияны жакындаштырат. Бул кырдаал учурда ишке ашып жатат. Эрдоган Орусия аскерлеринин Ливияда жүргөндүгүнө каршы билдирүүлөр менен чабуул кылды. Орусия болсо, Түркиянын кийлигишип жаткандыгына нааразылыгын билдирди. Кийин бул билдирүүлөр Түркия менен Орусия

Ливия жаатында келишимге келишкендиги тууралуу башка билдирүүлөр менен орун алмашты. Бул абал Түркия менен Орусия Сирия жаатында тил бириктирүүлөргө баргандай ишке окшоп калды.

3 – Ал эми, Эрдоган Сараж менен газ жана мунай изилдөө иштерин алып баруу келишимин шылтоолоп адамдарды алдап жаткандыгы: «Түркиянын энергетика министри Фатих Донмаз мындай деди: «Деңиз аймактары такталып жана ал БУУда бекитилгенден кийин Түркия газ жана мунайды изилдөө иштерин жүргүзүүгө лицензияларды бере баштайт». Ал кошумчалап: «Бул иштер 2020-жылдын башкы айларында башталып калат деп ишенемин», - деди». («Reuters», 18.12.19). Көрүнүп тургандай, Эрдоган бул келишимдин алкагында Түркия бул аймакка өз кызыкчылыгы үчүн кирип, газ жана мунай изилдөө иштерин алып барат деген түр жаратуу аркылуу адамдарды чалгыта турган мүмкүнчүлүк тапты. Эрдоган 2018-жылы октябрь айында Анталия вилаяты тарабындагы Жер ортолук деңизде 100 км тереңдиктен газ жана мунай изилдөө иштерин алып баруусу өтө деле олуттуу болгон эмес. Кемелер газ жана мунай изилдөө иштери үчүн жиберилгендигине карбастан, Түркиянын энергетика министри изилдөө иштери башталбагандыгын тан алды. Азыр болсо, Эрдоган Түркия өз кызыкчылыгы үчүн Ливияга кирип газ жана мунай изилдөө иштерин алып барат деп адамдарды чалгытууда. Ошол эле маалда, Эрдоган бул чалгытуу ролу менен Ливияда Америка кызыкчылыгы үчүн иш алып баруу ролун ойноп жатат.

Алтынчыдан: ал эми, Триполидеги салгылашуунун чечүүчү тарабы акыркы айларда Хафтардын пайдасы үчүн боло тургандыгына ишара кылган факторлор көрүнө баштады:

Биринчи фактор: Америка Ливия майданына Түркия жана Орусияны алып кирүү аркылуу Европа үчүн кыйчалыш кырдаалды пайда кылгандан кийин жана жогоруда айтылып өткөндөй, Мисирдин ролунун күчөшү Хафтардын Триполиге карата аскерий амалияттарды күчөтүүсүнө шыктандырды. «Ливиянын улуттук армиясы аталышындагы куралдуу күчтөрдүн командири Халифа Хафтардын 12-декабрдагы билдирүүсүндө Триполиге карата чечкиндүү аскерий амалияттар башталгандыгы айтылды. Ал алдыңкы бөлүктөгү аскерлерди салгылашуу эрежелерин сактоого чакырды. Хафтар Ливиянын «Нөл саат» деген телеканалына аскерий кийимде чыгып, бардык аскерий бөлүктөргө кайрылуу жасап мындай деди: «Бүгүн биз борбор калаа Триполиге карай алга жыла турган чечүүчү салгылашууну жарыялайбыз». («Deutsche Fillet», 12.12.19). Бул аскерий амалияттар бүгүнкүгө чейин уланууда...

Экинчи фактор: Орусиянын кийлигишүүсү, айрыкча, «Вагнер» компаниясы Хафтардын тарабында болуусу. Көрүнүп тургандай, Америка Хафтарды колдоого алуу үчүн Орусиянын кылмышкер

«Вагнер» компаниясын Ливияга киргизүүгө шыктандырды. Орусиянын бул компаниясы Орусиянын заманбап аскерий куралдары менен куралданган, мисалы, тик учактарга бөгөт койуу системасы куралдары сыяктуу. Бул аркылуу Хафтар Ливия күрөшүндө каршылаш тараптарына караганда тараза ташы оор келе турган негизги фигурага айланат. Мамбашы Путин Америка талаптарына жооб берип жаткандыгын тан алып мындай деди: «Орусиянын Хафтар жана Сараждын өкмөтү менен байланыштары бар». («Россия сегодня», 09.12.19).

Үчүнчү фактор: Сараж өкмөтүнүн желеги астында «Муътадил Ислам» топтору катары этибарга алынган көптөгөн күрөш алып барып жаткан аскерий жамааттар бар. Буга чейин эле бул жамааттар менен Түркиянын байланышы болуп келген. Түркия Сирияда канкор Башарга аймактарды жеңил желпи тапшыруу үчүн аймактардагы Түркияга ыктаган куралдуу жамааттарды ал аймактардан сыртка алып чыгып кеткендей, Ливиядагы ага ыктаган бул жамааттарды да өз тарабына оодурушу жеңил. Ошондуктан, Түркия өзүн Ливияда берилгендик менен согуш алып барып жаткандай кылып көрсөтүп, Саражды Хафтардын каршысында алсыратуу үчүн иш алып барат... Бул бир тараптан. Башка тараптан болсо, Түркиянын Ливияга кийлигишүүсү көмүскө түрдө жардам берип жаткан Мисирдин ачыкка чыгып Хафтарды колдоосун күчөтүүсүнө шылтоо болуп берет!

Төртүнчү фактор: Түркия менен Орусия ортосундагы чалгытуу көрүнүшү. Түркия Ливияда Сараждын өкмөтүн колдоого алып жаткандай түр жаратып жана Орусиянын Хафтарды колдоого алып жаткандыгын айыптап билдирүүлөрдү берди: «Алар «Вагнер» аталышындагы компания аркылуу Хафтардын жалданма аскерлери катары иш алып барышат. Аларды ким каржылап жатканы да белгилүү». Ал кошумчалап: «Мына ушул кырдаал каршысында биз кол куушуруп отурушубуз таптакыр туура эмес. Биз буга чейин болгон күчүбүздү жумшадык, аны мындан ары да улантабыз». («Ал-жазира нет», 20.12.19). Ал эки күндөн кийин Путин менен келишишкенин жарыя кылды! «Эрдоган менен Путин Ливиядагы кырдаалды талкуулоо үчүн эки делегация түзүштү. Жакынкы аралыкта эки өлкөнүн расмий жооптуулары жолугушат». («НТВ» түрк телевидениеси, 18.12.19). Башкача айтканда, кудум Сириядагыдай, эртели кеч Орусия Сирия калкын бомбалоого алып жатканда Түркия эки жүздүүлүк кылып Сирия элин жана куралдуу жамааттарды колдоого алам деп, Орусия менен байма-бай жоолугушууларды өткөргөндөй абалды Ливияда да ишке ашырып жатат. Тактап айтканда, эки тарап өздөрүнүн карөзгөй иштери эбак ачылып калгандыгын жашырып жатабыз деп ойлоп роль ойноп жаткан абалдай! «Ал-жазира нет» 2019-жылы 20-декабрда Италиянын «El Soso Deriwa»

сайтынын маалыматын жарыялады: «Ливия майданы Орусия-Түркия оюнун чагылдырып жатат. Ошондой эле, бул эки өлкө ортосунда Кара деңиз жаатында келишим түзүлдү. Бул эки өлкө Ливияда Сириядагыдай тынчтык тажрыйбасын ишке ашырууга даярдык көрүп жатышат». Түркия менен Орусия ортосундагы чалгытуу иштеринин ачык-айкын болуп калуусу Хафтар үчүн ишти жеңилдетет жана аны активдештирет.

Ушул төрт фактор Хафтардын позициясын бекемдейт жана Триполиге карата чабуул алып барышына шыктандырат. Ушул төрт фактор Америка башкаруусу жана анын тартиби менен жүргүзүлөт. Бул Хафтар тууралуу болду. Ал эми, Сараж тууралуу болсо, албетте, аны Европа колдоого алат, айрыкча, Британия, Франция жана Италия. Бул бекемдик менен согуш алып барып жаткан жамааттарга кошумча күч, айрыкча, Мисурат согушкерлери. Бирок, биз жогоруда баяндап өткөндөй, сырткы күчтөрдүн кийлигишүүлөрүнүн улануусу, Триполиге карата аскерий кысымдын күч алышы, Түркия Сараждын армиясындагы ага ыктаган куралдуу жамааттарды өзүнө тартуусу Ливияда Европа таасиринин олку солку болуусуна алып келет. Ошондуктан, Ливиядагы британиячыл жана европачыл чоң саясий чөйрө бул таасирди сактап калышы кыйын. Айрыкча, Америка Ливия майданына Орусия менен Түркияны киргизүү аркылуу иштерди чалгытып жибергенден кийин бул таасирди сактап калуу кыйынга турат. Башкача айтканда, Ливиядагы Европа таасирин мурдагыдай калыбына келтирүү азыркы кырдаалдагы окуяларга байланыштуу өтө кыйынчылыкка турат. Ошону менен бирге, жакынкы келечекте кризисти асерий жол менен чечүү да оңойго турбайт. Ушуга негизделип, Ливия маселесинде күтүлөт турган жагдай – алар капиталисттик жолдо орточо чечимге келүү аркылуу саясий чечимге жетүүгө аракет кылышат. Башкача айтканда, эки тараптын аскерий жактан чечүүчү натыйжага жетишүүсү кыйынга турса, саясий жактан басымдуу болуу менен аскерий жактан кимиси басымдуу болсо, ошого карап орточо чечимге келишет. Бул басымдуулук азыр Хафтар тарапта, башкача айтканда, Америка тарапта.

Жетинчиден: корутундулап айтканда, мусулман өлкөлөрү колонизатор кафир мамлекеттердин таасир талашып согуш жүргүзгөн аймакка айлануусу жана өзүбүздөн болгон мусулмандар колонизатор кафирлердин кызыкчылыгы үчүн кызмат кылып жаткандыктары кейиштүү. Ошондой эле, мусулман өлкөлөрүндөгү акимдер өз тактыларын, бийлигин сактап калуу үчүн кафир кожоюндарына берилгендик менен малайлык кылып жатышканы өкүндүрөт. Бул акимдер акыбет такваларга, Ислам жана мусулмандарга таандык экендигин билишпеди. Кийин өкүнө турган маал өтүп кеткен соң өкүнүп калышарын да аңдашпады!

Аллах Таала айтат:

﴿فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ﴾

«Жүрөгүндө кесели барлар (мунафыктар) (яхудий жана насронийлерге) шашып барып, бизге бир мусибат жетип калышынан коркобуз деп жатышкандыктарын көрбөдүңбү. Аллах фатх кылууну же Өз алдынан бир ишти (жеңишти, мусулмандар кафирлердин үстүнөн үстөм болуусун) алып келсе, алар (мунафыктар) өздөрүнүн ичинде жашырган нерселерине өкүнгөн абалда калышат» [5:52]

11-жумадул-аввал, 1441-х.

6-январь, 2020-м.

Ливияда тараптар ортосунда диалогдун кайрадан башталышы

Суроо: 2020-жылы 23-ноябрь күнү Ливияда тараптар ортосундагы диалогдун экинчи туру кайрадан башталды. Онлайн форматта өткөн бул диалогдо негизинен жаңы өкмөткө жана президенттик кеңешке талапкер көрсөтүү механизми каралды. Диалогдун биринчи туру 15-ноябрда өтүп, анда белгилүү бир пунктулар боюнча гана келишим түзүлгөн жана маселелер ачык калган. Ушул диалогдор Мароккодо Ливиядагы тараптар ортосундагы дагы бир диалог менен параллель башталды. Ко-ош, бул диалогдордун күрөшү артында ким турат? Булар Ливиядагы кризисте чечүүгө алып келиши мүмкүнбү? Бул жаатта эл аралык позиция кандай?

Жооб: маселе ачык-айкын болушу үчүн ушул нерселерди карап чыгуу зарыл:

1 – Түркия Сарражды колдоп-кубаттады жана Сарраж күчтөрү Хафтарды борбор калаа Триполиден чыгарып, Сирт жана Жуфрага чейин кууп салышты. Кийин андан туруктуу ок атпоо режимин кабыл алууну жана Түркия козголоңчу, мыйзасыз деп атаган башка тараптар менен диалог жана сүйлөшүүлөрдү өткөрүүгө макул болууну талап кылды! Ошондуктан Түркия тышкы иштер министри 2020-жылы 17-июнда борбор Триполиге сапар кылып, Вифак өкмөтүнүн башчысы Файз Сарраж менен жолугушуп: «Биз Ливияда туруктуу тынчтык жана туруктуу саясий чечимге жетишүүгө токтодук», - деп билдирүү берди. («Анадолу», 2020-жыл, 18-июнь). Түркиянын аралашуусу Сарраж жана анын өкмөтүнүн пайдасына болбоду. Түркия бул өкмөттү башка тарапка макул болушу үчүн басым астында кармап туруу үчүн аралашты. Түркия АКШ саясатынын алкагында ашкере аракет кылат. Америка Ливиядагы Түркиянын пландарын колдоп-кубатташын ачык айткан. Бул болсо, Түркиянын иш-аракеттери Америка кызыкчылыгы үчүн болуп жатканын түшүндүрөт. 2020-жылы 8-июнда эки мамлекеттин жетекчилери Трамп жана Эрдоган ортосунда телефон сүйлөшүү болуп өттү. Алар Ливия маселесин талкуулашты. О.э. Эрдоган: «Ливия кризисин чечүү үчүн Түркия-АКШ демилгеси ишке ашырылууда», - деди. Эрдоган бул телефон сүйлөшүүсү артынан Түркиянын «TRT1» расмий телевидениесине чыгып «Трамп менен келишимдер түзүлгөнүн» айтты. Ал Ливия маселесинде эки мамлекет ортосунда «кызматташтык демилгеси» иштелип чыгышынын ыктымалы бар экенин баса белгиледи, бирок аны толук ачыктабады. Мындан тышкары, түрк тышкы иштер министри Мавлуд Чавушоглу 2020-жылы 11-июнда Түркиянын «ТМВ» телевидениесине берген интервьюда «президент Эрдоган менен анын америкалык кесиптеши Трамп ортосунда 2020-жылы 8-июнда болуп өткөн телефондук сүйлөшүүдө белгиленген келишимдер америкалык

жана түркиялык расмийлер тарабынан талкууланышы күтүлүп жатканын» айтты. Ал «Түркия-АКШ демилгеси Ливия жөнүндө болгондугун» баса белгиледи. Булардын баары Түркия Ливияда АКШ саясатынан башка саясатты аткарбай жатканын көрсөтөт.

2 – Түркия Сарражды колдоп-кубаттоону токтотту. Ушул себептен улам, Сарраж Сирт жана Жуфраны көзөмөлгө ала албады. Сарраж бул эки регионго бастырып кирүүгө астейдил аракет кылды, эгер Түркия аны колдоп-кубаттоону токтотпогондо, ал региондорду көзөмөлгө алмак. Сарраж буга жетишпегендиктен ак атпоону келишимин кабыл алышы жана башка тараптар менен сүйлөшүүлөр алып барышы үчүн басым астында калды. Ошондуктан, 2020-жылы 16-сентябрда Сарраж октябрь айынын акырында отставкага чыкмакчы экенин жарыялоо менен Эрдоганды ыңгайсыз абалга салмакчы болду. Сарраждын бул жөнүндөгү кайрылуусун Ливиянын расмий телеканалы эфирге берди: «Мен баарына октябрь айынын акырынан кечиктирбестен өз кызматымдан кетүү тууралуу каалоомду билдиремин... Диалог комитети өз ишин бүтүрдү. Үмүт кыламын, эми ал жаңы президенттик кеңешти жана премьер-министрди дайындайт». Сарраж «уюлдашуу (белгилүү бир тарапка тартуу) келишпестиктерди тынч жол менен чечүүгө каратылган бардык сүйлөшүүлөрдү абдан татаалданды» деп, ага басым кылынганын моюндады жана тараптардын бирин «согуш оюнунда акча сайгандыкта» айыптады, бирок ал тарапты ачыктабады. Сарраж анын «өкмөтү түзүлгөндөн бери толук нормалдуу эмес, бир аз нормалдуу абалда да иштей албаганын, ички жана тышкы фитналарга ар күнү учураганын» моюнга алды. Баса белгилөө зарыл, Сарраж Ливиянын премьер-министрлик кызматына өзү отурбаган. Бул өкмөттү Британия Тунисте түзүп, 2015-жылы түзүлгөн Сухайрот келишиминен кийин өкмөттү Триполиге алып келген. Андыктан, Сарраж Европанын, өзгөчө, Британиянын көрсөтмөсү болбосо отставкага чыга албайт.

3 – Эрдоган Сарраждын отставкага чыгышы жөнүндөгү кабарды кабатырлануу менен кабылдады. Эрдоган: «Мен өткөн аптада Сарраж менен Истамбулда жолукканмын, ага карабастан, анда бул сыяктуу өзгөрүүнүн болушу жана мындай кабарды угуубуз биз үчүн өкүнүчтүү», - деди. Ал: «Түркия менен Вифак өкмөтү ортосундагы жолугушуулар кийинки апталарда башталат, ушундай жолугушуулар аркылуу ишти кайра жолго коёбуз, инша Аллах», - деп кошумчалады. («Анадолу», «Рейтер», 2020-жыл, 18-сентябрь). Акыбетте, Сарраж отставкага чыгуу ниетинен кайтты. Бул жөнүндө «Ал-Жазира» 2020-жылы 30-октябрда мындай кабар таратты: «Жума күнү Ливия президенттик кеңешинин төрагасы Файз Сарраж октябрь айынын акырында кызматтан кетүү жөнүндөгү чечиминен кайтуу туурасындагы талаптарды кабыл алды».

Бул кабарды Сарраждын басма сөз катчысы Галиб Заклай өз билдирүүсүндө айтып, Твиттердеги баракчасында жарыялады. («Ал-Жазира», 2020-жыл, 30-октябрь). Европа Сарраждын отставкага чыгуудан баш тартканына аргасыздан макул болгондой болду, кудум Европанын да пикири ошондой болгон сыңары, өзүн Эрдоганга моюн сунбагандай кылып көрсөттү. Жогорудагы булакта мындай делет: «Жума күнү Германия тышкы иштер министри Хайко Маас Сарраждан Ливия диалогунун мөөнөтү бүткөнгө чейин өз кызматын улантууну талап кылды. Бул талап Маас менен Сарраж ортосундагы телефондук сүйлөшүүдө айтылды. Ливия өкмөтүнүн Фейсбуктагы билдирүүсүнө ылайык, сүйлөшүү чагында Ливиядагы окуялар да талкууланган. Германия тышкы иштер министри ушул баскычта Ливия өкмөтүн жетектөөнү улантуу үчүн Сарраждын кызматта калышы «маанилүү маселе» деди». («Ал-Жазира», 2020-жыл, 30-октябрь).

4 – Ошентип, Сарраж отставкага чыгуу ниети менен Эрдоганды ыңгайсыз абалга сала албады, тескерисинче отставкага чыгуудан баш тартууга мажбур болду! Жада калса, Сарраж отставкага чыгуудан баш тарткан соң Эрдоган аны менен байланышып, отставкага чыгуу чечими туура эмес болгонун улам-улам баса белгиледи! Бул жөнүндө 2020-жылы 7-ноябрда Түркиянын «Хабар 7» веб-сайты мындай кабар жарыялады: «Бир дипломатиялык булак маалым кылышынча, Эрдоган Сарражга «отставкага чыгуу жөнүндөгү чечимиңиз туура эмес болгон, отставкаңыз Ливия калкына душмандык кылып жаткан тараптардын пайдасына салым кошмок» деди».

5 – Россиянын Ливияга аралашуусуна келсек, албетте бул аралашуу АКШнын макулдугу жана Түркия менен келишкен абалда болууда. Россия эки тарап ортосунда бейтарап позицияны карманууга урунуп, өзүн ортомчу кылып көрсөтүүгө аракет кылууда. Россия Ливияга күчтөрүн жибербегенин айтып жаткан болсо да, бирок Ливияда аракет кылып жаткан «Вагнер» орус аскердик жеке компаниясы президент Путинге байланыштуу! Ошондуктан, Россия Сарраж өкмөтү менен алакасын үзмөкчү эмес, анткени Россиянын көздөгөнү: ал жерде өз ролун ойноо жана Ливия боюнча сүйлөшүүлөргө катышуу. Ушул себептен улам, Россия президентинин Жакынкы Чыгыш жана Африка маселелери боюнча атайын өкүлү Михаил Богданов: «Москва бардык таасирдүү эл аралык оюнчулар, анын катарында Түркия менен байланышта, өзгөчө, Триполи жетекчилиги менен болгон байланыштарын сактап калат», - деп билдирүү берди. Ал Ливиядагы Россия-Түркия кызматташуусун мактап: «Эки мамлекеттин жетекчилери 2020-жылы 13-январда маалым кылган демилге эки тараптын ок атпоону жарыялашында оң роль ойноду. Бул

Берлин конференциясы үчүн зарыл чөйрөнү жаратат», - деди. («Ахром», 2020-жыл, 20-июль).

6 – Ушундай кыраалда АКШнын талабы айтылды. АКШнын тышкы иштер министри Помпео 2020-жылы 10-июнда мындай деди: «Биз Ливияда тезинен тынчтыкка жетишүүнү талап кылабыз. Ливиядагы бардык чет элдик аралашууларды токтотууга жана сүйлөшүүлөр столуна олтурууга чакырабыз... Вифак өкмөтү менен Ливия Улуттук армиясы (Хафтар күчтөрү) БУУнун коопсуздук боюнча сүйлөшүүлөрүнө кайтышы абдан жакшы кадам болот. Учурдагы негизги талап: тынчтык орнотуу жана БУУ жетектеген Ливия саясий сүйлөшүүлөрүн кайрадан баштоо үчүн жакшы ниет менен батыраак сүйлөшүүлөрдү баштоо». («Sky News», 2020-жыл, 10-июнь). Америка эки тараптын тынчтыкка макул болушканы туурасындагы кабарды алкыштады жана 2020-жылы 26-октябрда өзүнүн тышкы иштер министри Помпео оозунан мындай деди: «Ливиядагы ок атпоо боюнча келишимге кол коюу кайраттуу кадам. Эми чет элдик согушкерлер ушул келишимге ылайык 90 күндүн ичинде Ливиядан чыгып кетиши керек... Биз Ливиядагы бийликтин жаңы аткаруучу бийликке алмашуусун жана шайлоолорго даярдык көрүшүн колдойбуз». БУУнун Ливиядагы миссияси 2020-жылы 23-октябрда «БУУда беш күнгө созулган сүйлөшүүлөрдөн кийин жаңжалдашып жаткан тараптарды ок атпоо келишимине кол коюшканын» жарыялады. Демек, Америка БУУ аркылуу түздөн-түз дипломатиялык жана саясий жол менен Ливияга аралашууда. АКШ ушул жол менен абалдын тизгинин колго алууну жана Европа, өзгөчө Британиянын таасирин кыйратууну көздөп жатат.

7 – Ливияда болуп жаткан окуялар – арасында согуштук иштер болуп турган саясий күрөш. Саясий күрөш болгондуктан ал жердеги бардык тараптарды диалог жана келишимдерге бириктирүү, жада калса көрсөтмөлөргө кол коюу үчүн жолугушуу өткөрүү жарышы болууда. Мисалы, Британия Марокконун Бузника шаарында үч тур жолугушуу өткөрдү. Бул «Триполидеги Мамлекеттик Жогорку Кеңеш делегациясы менен Табрук өкүлдөр Ассамблеясынын делегациясы ортосундагы диалог» деген жолугушуу болду. Анын биринчи туру 2020-жылы 6 жана 10-сентябрда эки күн, экинчи туру 2020-жылдын 2 жана 6-октябрда эки күн, үчүнчү туру 2020-жылы 5-ноябрда бир күн болуп өттү. Эки тараптын делегациясы «суверендүү кызматтарды тандоо шарттары» боюнча келишим долбооруна кол коюшту. Ушул жолугушуулардын артында Британия тургандыгы анын малайлары аркылуу жакшы маалым. Бул диалог 2015-жылы 17-декабрда Мароккодо кол коюлган Сухайрот келишиминин 15-беренесин аткарууну макулдоо жөнүндө болду. Марокко борбору Рабаттагы ушул келишимге Триполидеги Ливия

өкмөтү тарабынан Мамлекеттик Жогорку Кеңешинин делегациясынын башчысы Фавзий Укаб, Табрук өкүлдөр Ассамблеясынын делегациясынын төрагасы Юсуф Акурий кол коюшту. 15-беренинин 1-пунктунда негизинен ушулар баса белгиленген: «Өкүлдөр палатасы жетекчи кызматтар ээлери боюнча келишим түзүү үчүн Мамлекеттик Кеңеш менен кеңешет жана бул суверендүү кызматтар ушулардан турат: Ливия Борбордук банкынын төрагасы, Мамлекет иликтөө мекемесинин жетекчиси, Административдик көзөмөл органынын төрагасы, Коррупцияга каршы күрөшүү кызматынын төрагасы, Жогорку шайлоо комиссиясынын төрагасы жана анын мүчөлөрү, Башкы судья жана башкы прокурор». Жогорудагы берененин 2-пунктунда «Өкүлдөр палатасынын үчтөн эки бөлүгү ушул кызматтарды тастыкташы керек» делген. Диалог алып барып жаткан эки тарап ушул жылдын 6 жана 10-сентябрь күндөрү жолугушуулардын биринчи турун өткөрүштү. Алар суверендүү кызматтарды ээлөө механизми жана келишимге тиешелүү процедураларды аткаруу үчүн жыйындарды кайрадан баштоо боюнча кеңири көлөмдүү келишимди түзүштү.

8 – Америка БУУнун Ливия боюнча атайын өкүлүнүн орун басары Стефани Уильямс аркылуу бардык карталарды аралаштырууга киришти. Бул америкалык дипломат Бузникага параллель түрдө «Оболу Ливия» урааны астында Ливия диалогунун жолугушууларын өткөрүүгө чакырды. 2020-жылы 9-ноябрда башталган бул жолугушуунун туру БУУнун демөөрчүлүгүндө 75 Ливия саясий лидерлеринин катышуусунда өлкөдөгү жаңжалдашып жаткан тараптар ортосунда сүйлөшүүлөр катары болуп өттү. Диалог алып баруучу топ: депутаттар, жогоку кеңештин мүчөлөрү, таанымал адамдар, үч регион (Триполи, Киренаика жана Фаззан) өкүлдөрү. Стефани Уильямс 2020-жылы 15-ноябрда мындай деди: «Ливия боюнча Тунисте болуп өткөн диалог абдан жакшы натыйжалар менен бүтөт. Эми кезектеги тур бир апта ичинде онлайн форматта өткөрүлөт. Жакшы натыйжалар шайлоолор күнүн белгилөөдө жана аткаруучу бийликтин функциялары, Президенттик жана Өкмөттүк Кеңешке талапкерлерди көрсөтүү шарттарын белгилөөдө өз тастыгын тапты. Ливия диалогунун катышуучулары сүйлөшүүлөрдүн жетинчи күнүндө ушул үч негизги маселеге келишишти: биринчи маселе, 2021-жылы 24-декабрда өтө турган шайлоолор күнү белгиленди. Бул Ливия үчүн маанилүү күн т.а. мамлекеттин 1951-жылдагы көз карандысыздык күнүнө туура келет. Экинчи маселе, аткаруучу бийликтин укуктары жана Президенттик кеңешке талапкерлерди көрсөтүү шарттары аныкталды. Анткени, талапкерлер жөнөкөй жоопкерчиликтерге ээ болгон, улуттук жарашуу боюнча иш алып барган, түштүк, чыгыш жана батыш региондорду айгинелеген үч мүчөдөн турат. Үчүнчү маселе,

катышуучулар Ливия калкына суу, электрэнергия жана башка кызматтарды камсыздоого чектелеген өкмөттүн укуктарын камтыган вазыйпаларды аткарууга келишишти. Президенттик Кеңеш менен өкмөттүн өзүнчө түзүмдөрү болот. Бул кызматтарга шайлана турган адамдар кыска мөөнөт кызмат кылышат жана алардын ар бири партияларга алакасы болбогон технократ адамдар болот... Көп иш кылуу керек. Он жылдык күрөш-проблеманы бир апта ичинде чечип болбойт... Диалогдун катышуучулары бир апта ичинде видеобайланыш аркылуу жолугушуп, укуктук комиссия тандоо механизмдин иштеп чыгышат жана суверенитет маселеси боюнча шайлоолордун конституциялык негиздерин аныкташат». («Анадолу», 2020-жыл, 16-ноябрь). Бул аял Сухайрот келишимин оозго албай, ага бүтүндөй көз жумду, «он жылдык күрөш-проблеманы бир апта ичинде чечип болбойт» деген сөзү менен кудум ишти нөлдөн баштамакчы көрүнөт. Ал бардык маселелерди жаңыдан талкуулап, Сухайрот келишимин расмий эмес түрдө бекер кылууда. Ал Британиянын таасирине чекит коймокчу, эгер мүмкүнчүлүк тапса аны жок кылууга, жок кылууга мүмкүнчүлүк таба албаса, көзөмөлдө кармап турууга аракет кылууда.

9 – БУУнун Ливия боюнча атайын өкүлүнүн орун басары Стефани Уильямс диалогдун ишмердүүлүгүнө тоскоолдук кылгандарды жазага тартуу менен коркутту. Ал: «Бул диалогдун катышуучуларына акча берүүгө урунгандар тоскоолдук кылгандар тайпасына киргизилип, пара берүү жана добуш сатып алуу туурасындагы маалыматтар боюнча тергөө кылынат», - деди. «Саясий коррупциялык акчалардын аралашуусу болгону белгиленгенин» айтып, «диалогдун катышуучулары кызматтан бошотуу сунушун киргизишкен жок, бирок катышуучулардын көлөмү 61%га жетти, негизи 75% болушу керек эле», - деди». («Шаркул Авсат», 2020-жыл, 17-ноябрь). Бул аял БУУнун өкүлү эсептелсе да, бул бир чүмбөт гана. Түпкүлүгүндө ал Америка саясатынын өкүлү болуп эсептелет жана Америка бул аялдын токтомун АКШ Конгресси аркылуу колдоп-кубаттады. Маселен, Өкүлдөр Палатасы «Ливияда туруктуулукту колдоп-кубаттоо мыйзамы» долбоорун макулдап добуш берди. Бул мыйзамда «Ливия боюнча БУУ жетекчилигинде өткөн сүйлөшүүлөрдүн мааниси» баса белгиленген жана «мыйзам долбоорунда Ливиядагы нефть запастарын же финансылык уюмдарды мыйзасыз түрдө эксплуатация кылган ар кандай адам же уюмга карата санкцияларды колдонуу талап кылынган. О.э. адам укуктарынын бузулушуна аралашкан адамдарды жоопкердикке тартуу баса белгиленген». («Sky News», 2020-жыл, 19-ноябрь).

10 – Ливия кошко аскерий комиссиясынын («5+5») эки делегациясы ортосунда тынчтыкка келишүү боюнча сүйлөшүүлөр болуп

өттү. Берлин конференциясынан келип чыккан ушул сүйлөшүүлөр да БУУнун Ливия боюнча атайын өкүлүнүн орун басары Стефани Уильямстын колдоосу астында өттү. Бул аял 2020-жылы 4-ноябрда келишимдин беренелери боюнча консенсуска келишилгенин маалымдап мындай деди: «Тынчтыкка келишүү үчүн он эки берене бар. Алардын негизгиси – чакан аскерий комиссия түзүү, комиссиянын вазыйпасы 2020-жылы 23-октябрда кол коюлган келишимдин талабына ылайык, Ливиядагы бардык чет элдик күчтөрдүн «өз өлкөлөрүнө кайтып кетишин» жана күрөшүп жаткан эки тараптын күчтөрүнүн Сирт жана Жуфрадан чыгып кетишин көзөмөлдөө». Стефани «бардык чет элдик күчтөрдүн Ливия жеринен чыгып кетиши үчүн 90 күн белгиледи». («Рейтер», 2020-жыл, 23-октябрь). Эрдоган: «Биз Вагнер сыңары жалданган аскерлер үч ай ичинде Ливиядан чыгып кетеби же жокпу, билбейбиз», - деди. («Рейтер», 2020-жыл, 23-октябрь). Эрдоган Ливия жаатында Россия менен келишип алганы үчүн ушундай деди! Негизи, Америка Россияга бул жана башка күчтөрүн Ливиядан алып чыгып кетиши үчүн басым кылып жаткан жок. Анткени, Америка Ливиядагы жана региондогу максаттарын ишке ашырып алышы керек, кудум Сирияда ишке ашыргандай.

11 – Жогоруда кеңири баяныбыздын кыскача жыйынтыгы:

а) Сарраж өкмөтү Түркиянын колдоосунан Европанын, өзгөчө Британиянын долбоорун ишке ашырууда пайдаланууну көздөдү. Муну Хафтардын күчүн кыйратуу жана анын таасири астындагы аймактарды, негизинен Сирт жана Жафрадагы таасирин көзөмөлгө алуу үчүн кылмакчы болду. Бирок Түркия АКШ долбоорун ишке ашыруу үчүн Сарражды колдоп-кубаттады, маселен, Сарраж күчтөрү Сирт жана Жафрага жетери менен колдоп-кубаттоону токтотту жана Сарраждан туруктуу тынчтыкка жана Түркия козголоңчу, мыйзасыз деп атаган башка тараптар менен диалогдорду жана сүйлөшүүлөрдү өткөрүүгө макул болууну талап кылды! Натыйжада Сарраж эмне кылууну билбей калды. Ал отставкага чыкмакчы экенин жарыялоо менен Эрдоганды кабатырлантууну пландаган эле. Бирок Түркия ага басым кылып, отставкага чыгышына жол бербеди. Европа Эрдогандын Түркиясы Сарражга басым кылууну күчөтүп жатканын көрдү... Ошондо Европа өзүн Эрдогандын бул басымдарына моюн сунбай жаткандай кылып көрсөтүүгө урунуп, Сарраждын отставкасына нааразыдай болду, Сарраждын кызматта турушу – Британия менен Европанын кызыкчылыгы, анын отставкага чыгуу жөнүндөгү билдирүүсүнүн артында европалыктар турушса да!

б) Бул диалогдор жасалма болуп, аларды ири мамлекеттер уюштурушууда. Максат – ушул аркылуу көз каранды мамлекеттерди

туткун кылып, алардын проблемаларын чечүү же ого бетер татаалдантуу жана жанжалдашып жаткан тараптарды бул диалогдорду ишке ашырууга мажбурлоо... Мына ошондо бул ири мамлекеттер өз таасирлерин бекемдешет... Ооба, ошондой, бул диалогдордон проблемаларды туура чечүү көздөлбөгөн. Муну Сухайрот келишими ырастап турат. Британия бул келишимдин башында туруп, аны ишке ашыруу үчүн Сарраж өкмөтүн түзгөн. Мисалы, жакында болуп өткөн Марокконун Бузника шаарындагы жолугушуулар аркылуу Британия Сухайрот келишиминдеги башка беренелерди аткарууга аракет кылды. Бирок АКШнын «БУУ өкүлү» деген чүмбөт астындагы дипломаты Стефани Уильямс тынчтыкка келишүү үчүн Британиянын жолугушуулары менен параллель түрдө эки тараптын ортосунда жолугушууларды өткөрдү. Оболу Женевада жана Гадамис-Ливияда, кийин Тунисте өткөргөн ушул жолугушууларда бир жылдан кийин шайлоолор өткөрүүгө келишилди. Ошентип, Америка бардык каражаттарын өзүнүн дипломатиялык миссиясын ийгиликтүү бүтүрүүгө сапарбар кылууда. Максаты, Британиянын таасирин кыйратып, Ливиядагы күрөштү жеке өзү башкаруу жана каалаган тарабына багыттоо.

в) АКШ жана Британиядан турган бул негизги күрөшүп жаткан мамлекеттер бир-бирин буттан мүдүрүп, бир-биринин долбоорун кыйратуу аркылуу жеңип чыгуу аракет кыла берет. Ошондуктан, бул мамлекеттердин Ливия калкына коопсуздукту жана тынчтыкты камсыздаган бирер чечим бериши мүмкүн эмес. Жада калса, шайлоолор өткөрүлгөн тагдырда да андан бирер коопсуз корунтуду чечим чыкпайт. Жок, тескерисинче, АКШ менен Европа өз таасирлерин орнотуу үчүн күрөштү улантышат... Ал эми, күрөштүн отуну ливиялыктар болуп кала берет! Ошондуктан, Ливия эли бул сыяктуу тил бириктирүүлөргө каршы чыгышы, ал же бул мамлекеттердин жана ал же бул малайлардын айла-амалына алданбай, иштердин тизгинин алардын колунан тартып алышы жана аны Уммат перзенттери арасындагы аң-сезимдүү калыс таза колдорго тапшырышы керек. Алар Ливияны бүткүл мусулман өлкөлөрүн өз ичине алган Ислам мамлекетинин бир бөлүгүнө айлантууга даярданышы керек. Бул Ислам мамлекети – Расуллаллах ﷺ башарат берген Пайгамбарлык минхажы негизиндеги рошид Халифалык мамлекети:

«ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةً عَلَىٰ مِنْهَاجِ النَّبِيِّ»

«Кийин Пайгамбарлык минхажы негизиндеги рошид Халифалык болот».

10-робиуссаний, 1442-х.

25-ноябрь, 2020-м.

Тунистеги абал

Суроо: акыркы кезде Тунисте болуп өткөн айрым окуялар Тунистин азыркы көз карандылыгы өзгөрүүгө карай бара жатабы же жокпу деген суроону козгойт. Мына ошол окуялардын катарына төмөндөгүлөр кирет:

- Тунистин массалык маалымат каражаттары, алардын катарында, «Тунис чөйрөлөрү» жана «Тунис ньюс» гезиттери – Зайнулабидин айыкпай турган простата беги рагы менен ооруп, дарылануу үчүн жашыруун түрдө Европага кеткен – деген мазмундагы кабар таркатты.

- 2005-жылы, август айында Тунис дипломаты Камал Маржан коргоо министрлигине башчы болуп дайындалды. Мындан мурун ал БУУнун качкындар иши менен алектенген комиссиясында иштеген. Камал Маржан министр катары өз ишине киришкенден баштап тездетилген дипломатиялык кампаниялар башталды. Бул кампания алкагында Америка менен бир нече маанилүү бүтүмдөр түзүлдү.

- 2006-жылы, август айында Дональд Рамсфельд батыш араб мамлекеттерине, ошолордун катарында, Туниске сапар кылды. Камал Маржан да ошол жылы Америкага барып келди.

- 2007-жылы Франциянын Америкага жакындыгы менен таанылган жаңы президенти Сарказийдин Европадан тышкарыга кылган биринчи сапары батыш араб мамлекеттерине болду.

- Июль айында Америка конгрессинин өкүлдөрүнөн турган делегация Туниске келди.

- Июль айынын аяк чендеринде «Тунис ойгонуу кыймылы» жетекчилеринин бир тобу азат кылынды.

- Жакында болсо, Американын башкы штаб башчысынын жардамчысы адмирал Эдмонд Жан Бастиан Туниске келип, Тунистин ири жооптуулары менен жолугушту. Анын артынан америкалык офицерлерден турган делегация да Туниске келип кетти.

Ко-ош, булардын баары Америка Туниске өз кадамын коюуга киришкенин түшүндүрүп жатабы?

Жооп: жооп анык болушу үчүн төмөнкүлөрдү айтып өтөбүз:

1 – Тунис колонизатор күчтөрдүн таасир талашуу күрөшүнө бута болгон региондордун бири. Буга себеп, анын стратегиялык жерде жайгашкандыгы жана өзүнө таандык касиеттери. Мындан тышкары, ал батыш мамлекеттеринин саясий «лаборатория»ларынын бири болуп эсептелет. Тунис француз колонизаторлорунун аскерий күчтөрү чыгып кеткенден кийин англичандар таасирине моюн сунду.

1987-жылы Хабиб Буркиба оодарып ташталгандан кийин – себеби, ал карылык жашына жетип, башкаруу милдеттерин өтөөгө алсыздык кылып калган эле – анын ордуна Зайнулабидин ибн Али отурду. Ал да

өтмүшдөшү Хабиб Буркиба сыяктуу эле эч бир экиленбей англичандарга болгон толук көз карандылыкты сактап калды.

2 – Америка 1988-жылы Тунис менен Ливиянын ортосундагы мамилелердин курчушунан пайдаланып, басым өткөрүүгө жана Зайнулабидинди өзүнө каратууга аракет кылды. Максат, Туниске кирип баруу эле. Ушул максатта Америка «агрессияны кайтаруу» деген шылтоо аркылуу Туниске «берешендик» менен 61 миллион доллар өлчөмүндө жардам бергени турду. Негизи, максаты полковник Каззофийге жана анын режимине каршы фронтту күчөтүү үчүн Тунис президентин өзүнө тартып алуу болчу. Бирок, Зайнулабидин ибн Али бул «жардам»дан көздөлгөн негизги максатты тезинен түшүнүп алды. Ушул себептен улам, Америкага арка салып, Каззофий менен алакаларын кайрадан жакшырта баштады. Андан кийин Америка Туниске көрсөткөн жардамын 8 миллион долларга чейин кыскартты. Ошентип, Америка ибн Алинин Британияга болгон малайлыгын буза албады. Тескерисинче, Зайнулабидин өтмүшдөшү Буркиба доорундагы жолду карманды...

3 – Америка 1994-жылы декабрда бир канча аракеттерди жасап көрдү. Ал муну Түндүк Атлантика союзунун (НАТО) демөөрчүлүгү астында болуп өткөн «Жер Ортолук деңизи диаологу» деп аталган нерсе аркылуу ишке ашырды. Америка НАТОну Советтер Союзу кулагандан кийин абдан сезилерлик көрүнүштө өз кызматына салууга жетишкен болчу. Ушуну да көрсөтүп өтүү керек, ошол «диалог» Алжир, Египет, (Израиль), Иордания, Мавритания, Марокко жана Тунисти өз ичине камтыйт. Негизи, булар НАТОго мүчө эмес эле.

4 – Мунун каршысында Европа союзу 1995-жылы октябрда Барселона жыйынында өзүнө мүчө болгон мамлекеттерди жана Жер Ортолук деңизинин айланасындагы мамлекеттерди (Алжир, Египет, (Израиль), Иордания, Ливан, Марокко, Сирия, Тунис, Түркия, Палестина режими) топтоду. Муну «евромед» (EURMED) долбоору деп аталган нерсе аркылуу ишке ашырды. Европа союзу өзүнүн бул долбооруна 1995-2000-жылдар аралыгында тогуз миллиард евро сарптады. Кийинчерээк беш түштүк Европа мамлекеттери (Франция, Италия, Испания, Португалия, Мальта) менен түндүк Африканын беш мамлекеттеринин, ошолордун катарында, чыгыш араб мамлекеттеринин (Алжир, Марокко, Тунис, Ливия, Мавритания) ортосунда союз жүзөгө келип, ага «5+5» деген наам берилди. Бул союз негизги аракетин «терроризм»ге т.а. «мыйзамсыз иммиграция»га каршы күрөшкө каратты. Бул болсо, Американын бул регионго өз таасирин жаңыдан жаюусуна тоскоол болду. Мисалга алсак, Америка тышкы соодасынын болгону 2%ы жана Америка тышкы инвестицияларынын 1%ынан азырагы гана ушул регионго тиешелүү.

5 – О.э. мына ошол доордо Зайнулабидин режими Американын мурунку президенти Билл Клинтондун 1995-жылы Туниске «жарып кирүүгө» болгон аракетине тоскоолдук кылууга жетишти. Себеби, Америка тышкы иштер министринин ошол убактагы жардамчысы Беллетронун Туниске барган чагында, Тунис режимин Американын Түндүк Африкага таандык коопсуздукка тиешелүү долбоорлору боюнча жүрүүгө ыраазылык берген режимдердин катарына кошууга болгон урунушу жокко чыкты.

6 – 2000-жылы Америка администрациясы өзгөргөн убакта Американын бул регионго көз артышы андан да курчуп, жаңы реформаларды өткөрүү жаатында бул регионго кылып жаткан басымдарын күчөттү. Реформалардын планы бул регион мамлекеттерине «Чоң Ортоңку Чыгыш долбоору» аркылуу сунуш кылынды. Ошого карабастан, Америка сезилерлик натыйжаларга жетише албады.

7 – Эми Американын Тунис «Коопсуздук тосугун» биринчи жолу дээрлик «жарып өтүүгө» жетишишине келсек, бул 2001-жылдагы сентябрь жардырууларынан кийин жүз берди. Себеби, бул доорго келип Америка аскерий базаларын куруу жөнүндөгү кеп-сөздөр адаттагы ишке айланып калды. Мисалы «Уолл стрит журнал» гезити 2003-жылы 10-июнда бир отчет чыгарып, анда коргоо министрлигиндеги жооптуулардын Тунис, Алжир жана Мароккодо Америка аскердик базаларын куруу мүмкүнчүлүктөрүн үйрөнүп чыгып жатышканы жөнүндөгү маалыматтарды келтирген. Бул «Америка күчтөрүнүн дүйнө бойлоп жайгаштырылышы»на чоң өзгөртүүлөрдү киргизүү алкагындагы иш эле. Мындай өзгөртүүлөрдүн катарына Американын Германияда жайгаштырылган күчтөрүнүн санын азайтып, аларды башка жайларга көчүрүүгө тиешелүү пландары да кирет.

Тунис режимине оппозицияда болгон чет элдеги Тунис чөйрөлөрү бул кабарларды тастыктап, Бизерта регионунан бир Америка аскерий базасын курууну болжоп жатканын, анын бир бөлүгү Сиди Ахмадда болуп, ал аба базасы катары пайдаланылышын, башка бир бөлүгү болсо Башатирде болуп, ал деңиз базасы катары пайдаланылышын айтат.

Тунис акыркы жылдары түндүк Африкадагы калган мамлекеттер менен бирге, Америка менен жыйындарда катышууда. Бул жыйындардан көздөлгөн максат «терроризм»ге каршы күрөшүү жана «ал-Каида»нын түндүк Африкадагы куралдуу согушкерлерин куугунтуктоо экендиги жарыя кылынган.

Тунис акимдери Американын Ирактагы саясатын колдошу үчүн Америка аларга дагы бир басым өткөрдү. Себеби, Америка тышкы мамилелер кеңеши тарабынан «Африка: терроризм коргоочулары» деген отчет чыгарылды. Анда Тунис, Египет жана Алжир – бул мамлекеттерде

террор коркунучу күчөп бара жаткандыктан – орточо көлөмдөгү кооптуу мамлекеттердин катарына киргизилген.

Конгресс өкүлдөрүнүн жана Америка расмийлеринин акыркы эки жылдагы сапарлары ушул максаттын алкагында алып барылды т.а. Туниске «жарып кирүү» үчүн ага басым өткөрүп, өзүнө каратып алуу максатында болду.

Ошого карабастан, Тунисти Америка менен бирге жүрүүгө мажбурлаган Америка басымдары ийгиликке жетише албады. Тескерисинче, алар – Америка менен ачыктан ачык салгылашпастан, балким, аны «парда» артынан туруп иш жүзүндө тынчын алууга негизделген – англисче ыкмага каршы бир тактика болуудан нарыга өтпөдү.

Англичандар Американын Туниске эле эмес, балким, бүткүл түндүк Африкага олуттуу көңүл буруп жатканын жакшы түшүнүшөт. Ошондуктан, алар бийликти Буркибадан өздөрүнүн ишенимине кирген Зайнулабидинге алып берүүнү уюштурушту. Азыркы учурда да эртерээк аракет кылып, бийликти Зайнулабидинден англичандарга көз карандылыкты сактап келе жаткан анын орунбасарына алып берүү ыктымалын уюштурушууда. Ошол эле учурда, Зайнулабидинден кийин бийликке келиши дайындалган бул орунбасарды Американын кыжырына тийбей турган же ага каршы позицияда турбаган кишидей кылып көрсөтүшүүдө. Англичандар муну менен Американын Туниске барган сайын күчөп бара жаткан басымдарынын жолун тосуп коюшат. Ошентип, англичандар Америка басымдарын солгундатуу үчүн Камал Маржанды тандашты. Бул адам Америкага Зайнулабидинден көрө көбүрөөк туура келет деген этибарда ушундай кылышты. Ошону менен бирге, маалым болгондой, Зайнулабидиндин оорусу анчейин деле олуттуу эмес. Ошондуктан, ал өз президенттик мөөнөтүнүн аягына чейин, 2009-жылга чейин калышы ыктымалдан алыс эмес. Бирок, Камал Маржанга анын орунбасары катары ишара кылынышынан максат, Американын Туниске басым өткөрүшүн басандатуу. Бул англичандардын адаттагы тактикасы болуп, алар кандайдыр бир малекетке басым өткөрүлүп жатканын сезишсе, ошол мамлекеттеги өзүнүн таасирин бекемдөө үчүн ушундай жол карманышат. Америка Ливия режимине басым өткөргөн кезде Англия бул режимди сактап калуу үчүн дал ошондой тактиканы колдонушкан болчу. Англия бул режимге Америкага ийилип таазим кылууну, куралдануудан баш тартууну, Локерби маселеси боюнча моюн сунууга ыраазы болууну жана талап кылынган компенсацияны төлөөнү тымызын буюрду... Булардын баарынан максат, Американын Каззофийге басым өткөрүшүнө эч кандай шылтоо-негиз калтырбоо же жок дегенде бул басымдарды солгундатуу эле.

Камал Маржанга күнү бүтүшүнө аз калган сыркоо Зайнулабидиндин орунбасары катары ишара кылынышынан максат, айрыкча, Британия кудум Зайнулабидин акыркы демин тартып жаткандай кылып, анын ооруусу жөнүндөгү кабарды апыртып көрсөтүшүнөн максат, азыр айтып өткөнүбүздөй, Америка басымдарын токтотуу. Муну жакшыраак түшүнүп алуу үчүн төмөндө коргоо министрлигинде иштеп жаткан Камал Маржан жөнүндөгү айрым маалыматтарды айтып өтөбүз:

1. Камал Маржан күчтүү дипломат.

2. Ал тышкы иштер министрлигиндеги милдеттерди башкарышы натыйжасында атагы чыкканына карабастан, анын өкүмдар партияга активдүү мүчөлүгү билинбейт.

3. Аны мамлекеттин азыркы президенти Зайнулабидин ибн Али менен жакындык жана тууганчылык алакасы байлап турат. Себеби, экөөсү тең Хамам Суса шаарынан болуп, Камал Маржандын аялы Зайнулабидиндин эжесинин кызы болот. Түлкүдөй айлакерлиги менен белгилүү болуп, «камыры» англисче саясий душмандык менен жуурулган Зайнулабидин Камал Маржанга ишенет. Ошондуктан, ага маанилүү мансапты т.а. коргоо министрлигин тапшырган.

4. Камал Маржан тышкы иштер министрлигинде көп жыл маанилүү кызматтарды ээлеп келгендиктен, эл аралык коомчулукта кадыр-баркка ээ.

5. Мамлекеттин ички саясатынан алыс болгондуктан, анын наамы режимдин мамлекетке жана анын калкына кылган кылмыштары менен булганбаган. Ал өз сөздөрүндө, ошону менен бирге, БУУда сүйлөгөн сөздөрүндө Тунисти коргоп чыккан болсо да, бирок, анын аты булганбаган. Ошондуктан, аны мына ошол жагдайдан эл аралык жана жергиликтүү майданда абдан оңой кабыл алынышы мүмкүн.

Ошентип, демек, Камал Маржанды Америка өзүнө каратып алышы мүмкүн деген күмөн абдан күчсүз күмөн.

Акыркы убактарда Камал Маржан өзүнө каршы чыгышы мүмкүн деп билген күчтөргө жагынуу максатында, өзүндөгү бардык ыкмаларды ишке салуу үчүн болгон күчүн сарптап жатканы сезилди. Бул күчтөр анын тажрыйбасына, эл аралык майдандагы аброюна, ички таасирине туура баа берип, аны кабыл алуулары үчүн ушундай кылууда. Камал Маржан баштаган саясий чабуул өз шахсияты туурасында өзүнүн эч качан эл аралык коомчулукка, айрыкча, Америка кызыкчылыктарына каршы турбашы жөнүндөгү тынчтандыруучу каттарга толуп кеткен. Ал муну менен Америка ага каршы иштерди колдонуудан же алдына тосуктарды коюудан Американы четтетүүгө жетишүү үмүтүндө ушундай жол карманууда.

Булар Камал Маржан жөнүндөгү ой-пикирлер.

Эми Европадан тышкарыга жасаган биринчи сапары батыш араб мамлекеттери болгон Сарказийге токтолсок, анын мына ошол сапарынан Тунистеги өкмөттүн өзгөрүшүнө далалат кылган эч кандай билинерлик таасир көрүңбөдү. Себеби, ал өзүнүн бул сапарында, негизинен «Жер Ортолук деңизи кызматташтыгына» этибар каратты. Ушундай бир даражада дейсиң, Марокко ар кандай шылтоолор менен анын сапарын четке какты. Ошондуктан, күчтүүрөөк ыктымал мындай, анын сапары Тунис режимине саясий таасир өткөрүү түрүндөгү иш эмес, балким, Франциянын сакафий-маданий таасирин күчөтүү түрүндөгү иш болду. Бул сапар Сарказийдин англичандар таасири астындагы региондор бойлоп британиялыктардын өздөрү менен келишип ишке ашырган турнесинин уландысы. Демек, ал анын мындан мурунураак Ливияга барган сапарына окшогон сапар болуп эсептелет.

Эми Сарказийдин өз сапары учурунда, адам укуктары жана саясий туткундар жөнүндө сөз сүйлөгөндөн кийин, июль айында 21 саясий туткундун азат кылынышына токтолсок, бул туткундар Тунис республикасынын тикеленгенине 50 жыл толгонуна байланыштуу азат кыланды. Ал эми, бул азат кылуунун ошол мамилеге болгон байланышы, анын Сарказийдин сапарынын натыйжасында болгондугун ыктымалдан алыс кылып коёт. Кандай болбосун, бул иш Сарказийдин талаптарын кабыл алуудан көрө, адам укуктары, реформалар, демократия жөнүндө жар салып жаткан Американын обонуна үндөш иш. Мындан адам укуктарынын коргоочусу, адвокат Мухаммад Абунун азат кылынышы гана тышкары. Себеби, Сарказий Зайнулабидин менен болгон учурашууда бул маселеге өзүнчө токтолгон. Калган жыйырма туткун болсо «Нахза» (Ойгонуу) кыймылынын мүчөлөрү болуп, алар Тунис адилет министрлиги тарабынан коюлган бир канча чектөө, шарттардын негизинде бошотулуп жиберилди.

Сөзүбүздүн аягында, Камал Маржан коргоо министрлигине англичандардын көрсөтмөсү менен «абдан эрте» келди деп айтууга болот. Мындан максат, Американын Тунис режимине өткөрүп жаткан басымдарын басандатуу жана Камал Маржандын керек болгон учурда эч кандай күтүлбөгөн иштерге, же ички, же тышкы тосуктарга туш келбестен мамлекет жетекчилигин колго алууга даяр туруусу. Бул «үлбүрөгөн отто тамак бышырууга» окшогон иш.

Ошону менен бирге мындай тыянак чыгарууга болот: Тунисте, мейли, Американы толук ыраазы кылуу үчүн болбосо да, бирок, анын каалоолоруна «үндөш болуу» үчүн реформалардын өткөрүлүшү күтүлөт. Мындан тышкары, адам укуктарына тиешелүү маселелерде жана ага окшогон нерселерде да абалды жакшыртуучу кадамдар ташталышы мүмкүн. Бирок, Америка Тунисте өз таасирин орнотуп болду же жүзөгө

келтирүү алдында деп айтууга али убакыт абдан эрте. Т.а. Тунистин англичандарга жана европалыктарга болгон көз карандылыгы дагы эле кепилденип турат о.э. Тунистин «коопсуздук дубалы» Американын ага «жарып» кирүүгө болгон аракеттеринин каршысында дагы эле темир коргонуу сызыгы болуп калууда. Анткени, армия менен коопсуздук аппараты англичандар малайларынын колунда бекем кармалып тургандыктан, демек, Американын бул бекем «дубалды» бузууга болгон аракеттеринин ийгиликке жетишүүсү кыйын.

21-шаъбан, 1428-х.

3-сентябрь, 2007-м.

Тунис президенти парламенттин иш-аракетин токтотуп, премьер-министрди отставкага кетирди

Суроо: Ал-Жазира 2021-жылы 30-июлда кабарлашынча, кеңешчи кызматынан кийин ички иштер министри болуп дайындалган Риза Гарсиллави президент Кайс алдында ант ичти. Тунис президенти Кайс Саид аскерий жана коопсуздук жетекчилери менен чукул жолугушуу өткөргөндөн кийин, 2021-жылы 25-июль күнү кечкурун мамлекеттик телевидение аркылуу парламенттин ыйгарым укуктарын токтотконун, конституциянын 80-беренесине негизделип, премьер-министр Хишам Машишийди кызматтан алганын, депутаттардын кол тийгистигин бекер кылганын, коргоо жана адилет министрлерин иштен бошотконун, жаңы дайындалган премьер-министрдин жардамында аткаруу бийлигин жетектөөнү өз мойнуна алганын билдирди. Эмне үчүн Тунис президенти мындай кадам таштады? Бул жагдайга карата эл аралык реакциялар кандай болду? Бул абал Тунис эл аралык күрөштүн курчоосунда калганын түшүндүрөбүз?

Жооп: бул маселелер жөнүндө эң туура пикирди билдирүү үчүн ушуларды карап чыгабыз:

1 – Тунис президенти Кайс Саид менен өкмөт жана парламент ортосундагы кризис ушул жылдын башында башталган. Хишам Машиший 2021-жылы 16-январда министрликтерде технократтардан турган 25 министрдин 11и өзгөртүлгөнүн билдирди. Тунис президенти ага жакын айрым министрлер да кызматтан алынганы үчүн министрликтеги өзгөрүүлөргө veto койду. Кайс Саид 2021-жылы 25-январда ачыктаган билдирүүдө баса белгилешинче: «Премьер-министр Хишам Машиший жасаган министрликтеги акыркы өзгөрүүлөр конституцияга, өзгөчө, 92-берене тескери болгон. Т.а. маселе өкмөттүн структурасын өзгөртүүнү камтыганда биринчи кезекте министрлер кеңешинде талкууланышы керек. Андан тышкары, башка бир канча мыйзамбузууларга жол берилген». (Бирок Кайс бул мыйзамбузууларды ачыктабады). Ал дагы мындай деди: «Конституцияга өзгөртүү киргизүүнү сунуштаган айрым адамдарга карата доо арыздары же кызыкчылыктар кагылышуусу боюнча сот иштери ачылган. Иши каралып жаткан адам ант иче албайт. Ант ичүү расмиятчылык эмес, ал маанилүү процедура». Андан кийин Кайс «министрликтерде аялдардын жоктугуна» нааразылыгын билдирди... (AFP, 25-январь, 2021-жыл). Мамлекет экономикалык кризис менен күрөшүп жатканда Тунис президенти ушундай чечим кабыл алды. Мамлекетке катуу таасир кылган коронавирус пандемиясы кризисти дагы да күчөтүп жиберген. Саламаттыкты сактоо түзүмү кыйроо жакасына келгени тууралуу

эскертүүлөр айтылган. Ушул себептен улам, акыркы бир нече күндө айрым мамлекеттерден шашылыш түрдө медициналык жардамдар алынды. Тунис статистика институтунун маалыматына ылайык, 2020-жылы Тунис экономикасы 8,8 пайызга төмөндөгөн. «Дүйшөмбү күнү Тунис улуттук статистика институту жарыялаган маалыматтар ушуну көрсөттү: өлкөнүн экономикасы 2020-жылы рекорддук даражада 8,8 пайызга төмөндөгөн. Негизинен туризмден көз каранды Тунис экономикасы коронавирус пандемияси себептүү олуттуу зыян көрдү. Улуттук статистика институтунун маалыматына ылайык, жумушсуздук деңгээли 2020-жылдын төртүнчү чейрегинде 17.4 пайызга жогорулады. Ошол жылдын үчүнчү чейрегинде болсо 16.2 пайызды түзгөн». (Анадолу агенттиги, 2021-жыл, 15-февраль).

2 – 2021-жылы 25-июлда Тунис президентинин аппаратынын Фейсбуктагы расмий баракчасында жарыяланган билдирүүдө мындай делет: «Премьер-министр жана парламент төрагасы менен конституциянын 80-беренеси негизинде кеңеш өткөрүлгөндөн кийин президент Кайс Саид 2021-жылы 25-июлда мамлекетти, анын коопсуздугун жана көз карандысыздыгын коргоо жана мамлекеттик мекемелердин нормалдуу иш-аракетин камсыздоо үчүн төмөндөгү токтомдорду кабыл алууну зарыл деп эсептеди:

- Премьер-министр Хишам Машишийди кызматтан бошотуу;
- Парламенттин ишин жана укугун 30 күнгө токтотуу;
- Парламенттеги бардык депутаттардын кол тийгистигин бекер кылуу;

• Өлкө президенти тарабынан дайындалган премьер-министр жетектеген өкмөттүн жардамында аткаруу бийлигин жетектөөнү президент жеке өзү мойнуна алат». Билдирүүдө дагы мындай делет: «Кырдаалдын талабына ылайык, жүзөгө келген жана себептери жоюлушу менен бекер кылына турган бул чукул чараларды тартипке салуу үчүн жакынкы сааттарда буйрук чыгарылат... Президенттин аппараты Тунис калкын тартипсиздиктерди уюштуруп жаткандарды ээрчибөөгө чакырат». (Dubai CNN, 2021-жыл, 26-июль). Саид анын токтомдору «Конституцияны чектебегенин, конституциялык мыйзамдуулуктан чыкпаганын» баса белгиледи. (Ал-Жазира, 2021-жыл, 26-июль). Тунис президенти Кайс Саид жума күнкү билдирүүсүндө ал диктаторго айланбаганын айтып, «Конституциянын беренелерин абдан жакшы билерин, урматтарын жана үйрөнүп чыгарын» билдирди. Андан мурун Тунис расмий маалымат агенттиги сот «Нахда» партиясынын төрт мүчөсүн, анын катарында, Ганнушийдин жан сакчысы жана Тунис парламентинин депутаты Ясин Аярини парламентте зомбулук жасады

деп айыптап, тергөө башталганы жөнүндө кабарлаган... (France 24, AFP, Рейтер, 2021-жыл, 30-июль).

3 – Тунис парламентинин спикери Рашид Ганнуший 2021-жылы 26-июлда Фейсбуктагы расмий баракчасында президент аны менен кеңешкенин төгүндөп, мындай деди: «Спикер конституциянын 80-беренесин колдонуу үчүн президент менен кеңешкенин четке кагат... Президент Кайс Саид конституциянын 80-беренесин колдонуу жөнүндө кеңешпеген. Андан башка бардык нерселер жалган. Дүйшөмбү күнү бир топ депутаттардын жана парламенттин эшигине келген парламент төрагасынын ичкериге киришине аскерлер уруксат бербеди. Алар парламентти жабууга буйрук берилгенин айтышты». Ганнуший: «Мен парламент төрагасымын. Мен өзүм жетектеген мекеме алдында турамын. Аскерлер менин парламентке кирүүмө жол беришпеди», - деп, Кайс Саидди «ыңкылабга жана конституцияга каршы төңкөрүш» жасады деп айыптады. (Ал-Жазира, 2021-жыл, 27-июль). Бирок, Кайс Саид анын акыркы токтомдору конституцияга каршы төңкөрүш жасоо эместигин, конституция жана мамлекеттин мыйзамдуулугуна каршы төңкөрүш жасоо ниети жок экенин, акыркы токтомдору бүтүндөй мыйзамдуу болгонун, капыстан мамлекетти камтып алган коркунуч жок болору менен токтомдор өз күчүн жоготорун айтты. (Тунис президентинин Фейсбуктагы баракчасы, 2021-жыл, 27-июль). Андан соң 2021-жылы 30-июлда Ал-Жазира кабар бергендей, кеңешчи кызматынан кийин ички иштер министрлигине дайындалган Риза Гарсиллави президент Кайс Саид алдында ант ичти.

4 – Тунистеги күчтөрдүн реакциясы:

а) Америка. Америка Тунисте күчтүү саясий таасирге ээ эмес. Анткени, азыркы саясий чөйрө англистердин малайы болуп эсептелет. Кийинчерээк Франция да Туниске таасир өткөрүүгө жетишти. Ошондуктан, Тунис саясатчылары Европанын т.а. Англия жана Франциянын таасири астында. Америка аскерий жана жарандык коомдун жардамдары менен Туниске белгилүү бир даражада кирүүгө аракет кылды. Аскерий жардамга келсек, АКШ Тунисте өз таасирин күчөтүү үчүн бул тактикадан пайдаланды. Ондогон жылдар бою АКШ терроризмди шылтоолоп Тунис армиясын куралданып келди. Америка Тунис армиясын машыгуудан өткөрүп, бирге аракет кылып келүүдө. Кошмо Штаттар Эл аралык Аскерий Таалим жана Машыгуу (IMET) алкагында жана терроризмге каршы күрөш программасы аркылуу Тунис армиясын каржылады. 2012-жылдан 2016-жылга чейин Американын Тунис армиясына көрсөткөн жардамы болжолдуу 2,7 миллиард долларга жетти. 2015-жылы Тунис НАТОго мүчө болбогон союздаш катары таанылды. 2020-жылы 1-октябрда АКШ Коргоо министри Марк Эспер

Тунис менен он жылдык аскерий кызматташуу келишимин түздү. Эспер президент Кайс менен жолуккандан кийин: «Биз Тунис портторун жана чегараларын коргоо, терроризмди алдын алуу жана автократиялык режимдердин зомбулук аракеттерин мамлекетиңизден алыс кылууга жардам берүү үчүн кызматташуубузду тереңдетүүгө ыраазыбыз», - деди. (Africa news, 2020-жыл, 1-октябрь).

Жарандык коомдун жардамдарынын тактикасына келсек, АКШнын Тунистеги элчилиги бул вазыйпаны жакшы башкарууну колдоо программасы жана коррупцияга каршы күрөшүү алкагында ишке ашырууда. АКШ элчилиги Тунисте коррупцияга каршы күрөшкө 5,6 миллион доллар бөлүүдө. «Мамлекеттик Соттор Улуттук Борбору (NCSC) жарандык коомдор үчүн санарип платформаны иштеп чыгуу үчүн конституциялык органдар, жарандык коом жана байланыш министрлиги менен өз ара меморандум түздү. Бул платформа жарандык коомдун уюмдарын аралыктан тизмеден өткөрүүгө о.э. майнаптуулук жана жоопкердик механизмдерин бекемдөө максатында уюмдардын финансылык жана эсеп-кысап отчетторун даярдоого жардам берет...». (АКШнын Тунистеги элчилиги, 2020-жыл, 20-декабрь). Бирок, качан мамлекетте саясий боштук жүз берсе о.э. кудум Британия сыяктуу же Европа Союзу, айрыкча Англияга жетүүгө аракет кылып жаткан Франция жана Германия сыяктуу бирер мамлекеттин бул мамлекетте таасири болбосо, мына ошондо гана бул тактикалар ошол мамлекетте өз таасирин орнотуу үчүн кирүү чекити катары колдонулушу мүмкүн. Ушул себептен улам, азыр Американын бул аракеттери Тунисте Британиянын же Европанын таасирин бузууну түшүндүрбөйт. Тунисте армия абдан чакан жана мамлекеттин саясатында экинчи даражалуу ролду ойной албайт. Ошондуктан, Кошмо Штаттар ага берилген малайларды жалдоо жана Тунисте майнаптуу роль ойноо жөндөмүн өнүктүрүү үчүн убакытка көбүрөөк муктаж. Бул көп убакыт алышы мүмкүн... Т.а. Американын ролу Тунисте али активдүү эмес. Анын ролу демократияга жана адам укуктарына чакырууну шылтоологон жалпы ролго чектелген! Бирок, Америка Туниске жылжып кирүү аракети менен баш тартпайт.

б) Англия. Ыңкылабдан мурун абал бүтүндөй Англиянын колунда болгон. Англия өз малайы Зейнулабидин жана андан мурун Буркиба аркылуу мамлекетти парда артынан башкарып келген. Тунис майданында анын эл аралык атаандашы жок эле. Англия «исламий» оппозицияны жөндөө жана керек болгондо бул маанилүү картадан пайдалануу үчүн «Нахда» кыймылынын жетекчиси Рашид Ганнушийди кабыл алуу сыяктуу оппозициячыл партияларга ачык эле демөөрчүлүк кылды... Англия Тунисте эч бир атаандашсыз беймарал шүмшүндөп жүрчү эле. 2015-жылы Англиянын Тунистеги элчилиги «Адам Смит» эл аралык

консалтинг компаниясын Тунис өкмөтүнө кеңеш берүүгө, жогорку наамдагы офицерлерди окутууга, саясатты калыптандырууга жана жаңы мыйзамдарды кабыл алууга чакырды. Ушул көрүнүштө Британия тышкы иштер министрлиги жана Улуттар Шериктештиги үчүн миллион фунтдук келишимдерди ишке ашырган өнүктүрүү подрётчүсү «Aktis Strategy Ltd» Туниске алынып келди. Андан тышкары Британия Хабиб Буркибадан тартып Ибн Али жана 2012-жылы «Нида Тунис» партиясын түзгөн Бажи Сабсийге чейинки саясий чөйрөнү башкарып келген. Сабсий Хабиб Буркибанын санаалаштарынын бири жана Ибн Али менен союздаш болгон. Ал англистер менен кызматташкан бардык эски илманий күчтөрдү бир партияда бириктирди. Ошентип, Англия өзүнүн колу астындагы саясий чөйрө жардамында мамлекетте өз таасирин сактап калды. Зейнулабидин президенттиктен кетиши менен Англия өзүнүн күчтүү малайын жоготту, лекин режимди эмес. Анткени, Англиянын мамлекет ичинде да, тышында да көп малайлары бар. Ошого карабастан, анын саясий таасири мурункудан кыйла алсыздашты. Жада калса, Ганнушийдин Британиядан англиячыл болуп кайтышы да бул алсыздыкты жоё албады. Анткени, «Нахда» мүчөлөрү жана жетекчилери, айрыкча, алар илманийлеши артынан Ганнушийдин жетекчилик кылышы тууралуу бир пикирге келе алышпады. Себеби, кыймылдын ичинде калыс кишилер болгондой, Түркияга жана президент Эрдаганга ишенгендер да бар. Бул нерселер Англия өз малайларынын катарын бириктирүүгө тоскоолдук кылды. Америка малайы болгон Түркия «Нахда» партиясына ичинен таасир өткөрүүгө жана Ганнуший жетекчилигине ичинен коркутууга жол ачты. Бул проблеманы чечүү максатында «Нахда» кыймылы илманийлердин колдоосун алуу үчүн өзүнүн «исламийлигин» басандатты. Ошондуктан «даъватты» «саясаттан» бөлдү. Англис малайы Бажи Сабсийди колдоо үчүн басымдуу парламенттик фронтту түзүү максатында 2014-жылы «Нида Тунис» менен союздаш болду. Бирок, Сабсий партиясы өз күчүн сактай албады, тескерисинче, бөлүнүп кетти... Тунис окуяларына карата Англиянын жандашуусун карап чыксак, болуп өткөн окуялар ал үчүн капыстан жүз бергенин көрөбүз. Британиянын Гардиан (The Guardian) гезити «Гардиандын Тунистеги төңкөрүшкө карата көз карашы: жаз кышка айланууда» деген аталышта макала жарыялады. Бул туурасында «Ал-Жазира» веб-сайты 2021-жылы 27-июлда кабарлады. Гезит Тунис контрыңкылабга күбө болгонун айтып: «Коопсуздук күчтөрүнүн телеканалдарга бастырып кириши жакшы белги эмес», - деди. Макалада көрсөтүлгөндөй: «Жарандар кайдыгер аракет кылып, неолиберал идеяларды карманышууда. Анткени, эркиндик жана демократия саясий туруктуулукту жана экономикалык жыргалчылыкты камсыздай албады. Тескерисинче, коррупция, инфляция жана

жумушсуздук өкүм сүрдү. Тунистеги үй-бүлөлөрдүн үчтөн бири өткөн жылы коронавирус пандемиясы тарагандан кийин азык-түлүктүн жок калышынан коркуп калышкан. Ачыкталган документтерге ылайык, өкмөт Эл аралык Валюта Фондунан 4 миллиард доллар көлөмүндө кредит алуу үчүн сүйлөшүүлөрдө нанга болгон мамлекеттин колдоосун бекер кылууга даяр. Бул кредит он жыл ичиндеги төртүнчү кредит болуп эсептелет. Өкмөттүн пандемияга каршы күрөшүнө карата коомчулуктун ачуусу улуттук карыздын көбөйүшүнөн улам дагы да күчөдү. Кредит төлөмдөрү учурда мамлекеттик саламаттыкты сактоо каражаттарынан алты эсеге көп». Т.а. Тунис режими Эл аралык Валюта Фонду аркылуу АКШнын басымы астында турат. АКШ бул басымдар аркылуу Тунистеги өз таасирин бекемдемекчи.

Бул нерселерден Тунистеги Англия таасири чынында эле алсыздаганы маалым болууда. Англиянын таасирин алсызданткан абал уланып жатканда Франция Туниске күчтүү таризде кирип алуу үчүн эшик ачты. Англия француз таасирин кооптуу эмес деп ойлоду. Анткени, ал Франция менен ар дайым, айрыкча Американын таасирине каршы келишип аракет кылып келген. Алар бул маселеде союздаш эле. Лекин, Британиянын «Брексити» алардын ортосунда чоң ажырым пайда кылды. Алардын эч бири бул ажырымды жамоого аракет кылбады. Мындан тышкары, Европа Союзунун бир катар мамлекеттери, өзгөчө Германия Франциянын позициясына жакын позицияны карманды. Германия Тунисте жүз берген окуяны Британия маалымат каражаттарында көрсөтүлгөндөй төңкөрүш катары баалабады. «Германия тышкы иштер министрлигинин басма сөз катчысы Мария Адебар дүйшөмбү күнү Тунисте саясий башаламандык күчөгөнүнөн Берлин кабатырланып жатканын билдирип, мамлекетти конституциялык укуктук тартипке кайтарууга чакырды. Бирок, ал жүз берген окуяны «төңкөрүш» эмес деп эсептейт...» (Спутник, 2021-жыл, 27-июль).

в) Франция. Франциянын позициясына келсек, ага көбүрөөк көңүл буруу зарыл. Жаңы президент Кайс Саид колонизаторлукка катуу каршы эле. Анын ыңкылабдык тезистерин тунистиктер жакшы кабыл алышты. Алар ыңкылабдан кийинки доордо мамлекеттин башкаруусун кандайдыр бир мааниде уланткан «эски гвардияны» жок кылуу үмүтүндө Кайс Саидге добуш беришкен. Президент Саид 2019-жылы ноябрда президент болгондо алгач Тунистин көз карандысыз президенти эле. Бирок, бирер эл аралык күчкө таянуу пикири анын менталитетинен жана зээнинен орун алган. Ушул себептен улам, Франция ага кучак жайганын көрдү. Франция Тунисти кайра француз тилдүү өлкөлөрдүн активдүү мүчөсүнө айлантууну арзуу кылат. Франция Кайс Саидди өз малайына айланып алганына далалат кылган бир канча далилдерди көрсөтүп өтөбүз:

– Тунис парламенти президент Кайс Саиддин тарапкерлеринен жана каршылаштарынан турган эки топко бөлүндү. Анын каршылаштары көпчүлүктү түзөт. Президент Кайс Саиддин каршылаштарынан орун алган «Нахданын» союздашы жана парламенттеги Франциянын касташкан душманы «Карама коалициясы» Франция менен Тунис ортосундагы мамилелерди бузууга аракет кылды. Маселен, ал Тунис Франциянын колониясы болгону үчүн «Францияны кечирим суратуу» идеясын парламенттик добушка койду. Сабсий же Марзуки президенттигинин доорунда парламенттин күн тартибине мындай сунуш киргизилбегени ушуну көрсөтөт: президент Саидге каршы болгон блок президентти кыйын ахвалга салууну, Франция-Тунис мамилелерин орчундатууну жана Франциянын колонизатор душмандыгын эске салууну көздөгөн. Бирок, шайлоо кампаниясы учурундагы позициясынан айырмаланып Тунис президенти Францияны коргоо позициясын карманды. Ал өз билдирүүсүндө: «Ким кечирим сураса өзүн айыптаган болот», - деди. Ал: «Келечекке назар салалы», - деп кошумчалады... Франция Тунисте кылмыштарды кудум Алжирдегидей түздөн-түз колонизаторлук негизинде эмес, режимдин коргоосу астында жасаган. Тунистиктер көз карандысыздык үчүн абдан чоң курмандыктарды беришкен. Кечирим суроону талап кылуу – алардын укугу. Лекин, кечирим суроонун өзү жетиштүү эмес. Кайс Саид: «Мүмкүн, айрым долбоорлор же жаңы кызматташуу кечиримдин ордуна өтүшү мүмкүн», - деди. Ал кечирим суроо менен актанбастыгын билдирип: «Мен таң калам, эмне биз 60 жылдан кийин гана кечирим суроону талап кылып жатабыз?», - деген суроону ортого салды. («ultratunisia.com», 2021-жыл, 23-июнь).

– «2020-жылы июнь айында Кайс Саид Франция менен мамилелерди тереңдетүү үчүн өз кызматын ээлегенден кийин биринчи Европа сапарын Франциядан баштады». (Анадолу агенттиги, 2021-жыл, 4-июнь). Тунис президентинин Париж сапарынан мурун жана сапар алдында жогору мартабадагы француз расмийлеринин Туниске келиши Кайс Саид президент болгондон кийин эки мамлекеттин ортосундагы мамилелердин өзгөчөлүгүн көрсөтөт. «Президенттин Францияга чакырылышы эки мамлекеттин ортосундагы аскерий кызматташуу долбоорлорунун башталышы болушу мүмкүн. Өзгөчө, ушул визиттин алдынан Франция коргоо министри 2020-жылы май айында Туниске сапар кылды. Андан мурун Франция башкы штаб башчысы келген эле. Эки визиттин мазмуну жөнүндө эч кандай түшүндүрмө берилбеди. Жалпы проблемалар жөнүндөгү билдирүүлөр гана берилди». (Ал-Жазира, 2021-жыл, 18-июнь).

– Тунистеги кризис тереңдеп, Франциянын колдоосуна муктаждык көбөйгөн сайын Франция жогорку мартабадагы чиновниктерин Туниске жөнөтүүнү улантты. «Түрдүү кризистерди башынан өткөрүп жаткан жана коронавирус пандемияси астында эзилген Африка мамлекети менен мамилелерди бекемдөө максатында Франция премьер-министри Жан Кастекс шаршемби күнү алты министр менен биргеликте Туниске келди. Анын сапары бейшембиге чейин уланат. Сүйлөшүүлөрдө «экономикалык кызматташуу», «колдоо көрсөтүү» жана «саламаттыкты сактоо кризиси» сыяктуу маселелер талкууланды. Сапар учурунда бир катар келишимдер да түзүлдү. Тунисте ылдам поезддер тармагын куруу боюнча жолугушуудан тышкары тунис жана француз ишкерлери тарабынан уюштурулган санарип тармактар боюнча да жолугушуу болуп өтөт». (Франс 24, 2021-жыл, 2-июнь).

– Тунис президенти Франция өткөргөн жана Парижде болуп өткөн Африка экономикалык саммитине да катышты. (Спутник, 2021-жыл, 22-май). Саммитте Туниске айрым коронавирус вакциналарынан тышкары эч кандай тышкы жардам көрсөтүү айтылбады. Бул болсо, сапардан көздөлгөн максат президент Макрон менен Тунистин ички кырдаалын талкуулоо болгонун көрсөтөт. Анткени, Кайс Саид француз басма сөзүнө Тунистеги ички кырдаал жөнүндө көп сүйлөдү. Бул визит Ганнушийдин «парламенттик дипломатия» деп атаган Катар сапарына өч алуу катары жасалган сапар болушу да мүмкүн. Башкача айтканда, экөөсү тең кожоюндары жана малай достору менен күчтүү болууга аракет кылышууда.

– Франция саламаттыкты сактоо тармагындагы долбоорлорду каржылоо жана жумуш менен камсыздоо мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруу үчүн 2022-жылга чейин Туниске 1,7 миллиард евро көлөмүндө жардам жана кредит берүүгө убада кылды. Франция президенти Макрон Тунис президенти Кайс Саиддин 2020-жылдын ортосунда Парижде жасаган сапарында Туниске 350 миллион евро карыз берилишин билдирген...». (Араб Жаид, 2020-жыл, 2-ноябрь).

– 2021-жылы 28-июлда Ал-Жазира Франциянын расмий билдируусүнөн цитата келтирди. Билдирүүдө Франция тышкы иштер министри Ле Дриан: «Франция Тунистеги саясий абалга байланыштуу өзгөрүүлөрдү дыкат күзөтүүдө», - деди. RT 2021-жылы 28-июлда ушул кабарды таратты: «Франция тышкы иштер министрлигинин шаршемби күнкү билдирүүсүндө Ле Дриан бүгүн тунистик кесиптеши Усман Жаранди менен телефон аркылуу сүйлөшкөнү айтылды. Билдирүүдө көрсөтүлгөндөй, Ле Дриан «мамлекеттеги саясий кризис шартында батыраак премьер-министр дайындоо жана тунистиктердин үмүттөрүн аткара турган өкмөт түзүү маанилүү экенин баса белгилеген».

Корутунду: Тунисте курчуп бара жаткан эл аралык күрөштүн белгилери ушуну көрсөтүүдө: ал жердеги күрөш эски жана чоң таасир ээси Англия менен жаңы жана туруксуз таасирге ээ Франция ортосунда болуп жатат. Франция жана анын малайлары Америка жана анын малайлары аркылуу Тунистеги англис малайларына каршы күчөмөкчү болуп жаткан болсо да, Америка бул күрөштө али да оор салмакка ээ эмес. Франция өзүнүн Тунистеги малайларын Мисирдеги Америка малайлары тарапка багыттаганын да көрүүгө болот. Бирок, Мисирдин Тунистеги таасири Тунис менен чектешкен Алжирдеги англис малайларынын таасирине караганда кыйла төмөн. Ошондуктан, Алжир президенти Тунис жана Тунис менен Франция мамилелерине ишара кылып мындай деди: «Тebbун Франциянын Алжирге олуттуу карашын айтты. Журналисттин Франция али да Алжирди француз провинциясы деп эсептейби деген суроосуна, «Жок, жок» деп оңдоп койду. Кийин: «Сиз башка мамлекетти назарга алып жатасыз. Анткени, француздар сиз назарга алган ошол мамлекетке буйрук беришет. Ал мамлекет болсо, буйруктарды каршылыксыз аткарат», - деди. Тунис президенти Кайс Саиддин Францияга жасаган сапарында: «Тунис колония астында болбогон, коргоо астында болгон», - деген сөздөрүнөн кийин, айрымдар Алжир президенти ошол сөздөрү менен Туниске ишара кылууда деп ойлошту... (<https://el-hosary.com>, 2021-жыл, 8-июль).

Бул эл аралык позициялардан Франция Англия менен Тунистеги бийлик үчүн күрөшүп жатканы маалым болууда. Лекин, күрөш Европанын ичинде болуп жатат. Америка катышкан жок. Америка күрөштө активдүү катышпагандыктан Тунисте жүз береген окуяны терминологиялык маанидеги эл аралык күрөш деп атабайбыз. Жогоруда айтканыбыздай, бул Европа ичиндеги, айрыкча, бир тараптан Франция жана Германия, башка тараптан Англия ортосундагы күрөш. Ошентип, күрөш узакка созулбайт, тараптар өз ара келишүүгө кайтышат, көбүрөөк ыхтымалга ылайык, Англиянын таасири Тунисте жок болуп кетпейт. Анткени, Англия саясий айла-амалдуу мамлекет. Франция болсо, андай эмес... Бирок, биз алардын ортосундагы карама-каршылык кескин болушун жана биздин колубуз менен Халифалык тикеленишин кудуреттүү жана күчтүү Аллахтан сурайбыз. Халифалык менен Ислам жана мусулмандар кубаттуу, куфр жана кафирлер кор болот.

(وَيَوْمَئِذٍ يُفَرِّخُ الْمُؤْمِنُونَ * يَتَصَرَّ اللَّهُ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ)

«Ошол күндө момундар Аллахтын нусраты себептүү шаттанышат. (Аллах) Өзү каалаган кишиге нусрат берет. Ал кудуреттүү жана ырайымдуу» [30:4-5]

22-зул-хижжа, 1442-х.

1-август, 2021-м.

Тунисте өткөн «Франкофония» уюмунун 18-саммити

Суроо: «Франкофония» уюмунун 18-саммити 2022-жылы 19-20-ноябрь күндөрү Тунисте болуп өттү. Саммитте Тунис президенти ачылыш сөзүн француз тилинде сүйлөдү. Бул уюм эмнени түшүндүрөт жана кимге кызмат кылат? Бул саммит Тунис президенти Кайс Саид жана анын Франция менен болгон мамилелери үчүн кандайдыр бир мааниге ээби? Бул Британиянын Тунистеги таасири бүтүндөй жоюлганын түшүндүрөбү? Эмне үчүн Алжир «Франкофония» уюмуна мүчө болсо да саммитке катышкан жок? Аллах сизди жакшылык менен сыйласын...

Жооп: жооп ачык-айкын болушу үчүн ушуларды карап чыгабыз:

1 – Башкы кеңсеси Франция борбору Парижде жайгашкан эл аралык «Франкофония» уюмунун 88 туруктуу жана күзөтүүчү мүчөсү бар. Уюм 1986-жылдан бери ар эки жылда бир ирет саммит өткөрүп келет. Анын мүчөлөрүнүн арасында, өзгөчө, Африкадагы жана башка жайлардагы Францияга колония болгон мамлекеттер о.э. француз тилинде сүйлөшпөгөн жана Францияга колония болбогон мамлекеттер да бар. Уюмга мүчө мамлекеттер Францияга көз каранды болушу шарт эмес. Ошондуктан, алардын арасында Францияга көз каранды болгондор да, болбогондору да бар. Божомолдорго таянсак, дүйнөдө француз тилинде сүйлөшкөн адамдардын саны 321 миллион кишини түзөт. «Франкофония» уюму 1970-жылда түзүлгөн. Анын максаты, уставында жазылгандай, мүчө мамлекеттер ортосунда француз тилин жаюу о.э. саясий, экономикалык, маданий жана билим берүү тармактарында кызматташтыкты өнүктүрүү. Бул уюм француз тили, француз баалуулуктары о.э. демократия, илманийлик, жалпы эркиндиктер, адам укуктары жана аял укуктары сыяктуу Батыш пикирлерин жаюуга көңүл бурат. О.э. Францияга колония болгон мамлекеттерде колонизаторлук мурасты сактап калуу, француз тилин жана маданиятын жаюу аркылуу Франция таасиринин туруктуулугун камсыздоого аракет кылат. Себеби, Франция үчүн эң маанилүүсү – колонизаторлукту улантуу, таасирин күчөтүү, таасир чөйрөсүн кеңейтүү жана Франциянын улуулугун сактап калуу. Франция өткөн кылымдын алтымышынчы жылдарынын башында өз колонияларынан чыгып кеткенден кийин «Британия Шериктештигине» окшогон уюм түзүү жөнүндө ойлой баштады. Жаңы колонизатор эсептелген Американын Британияга жана Францияга каршы жаңы кампаниясынын тушунда Британия расмий эгемендүүлүк берүүгө мажбур болгон өзүнүн мурунку колонияларында өз таасирин сактап калуу максатында «Британия Шериктештигин» түзгөн.

2 – Тунис Президенти Кайс Саид «Франкофония» саммитин Тунисте уюштурууга аракет кылды. Ал өзүнүн Францияга жана анын

максаттарына берилгендигин ырастоо о.э. ушул таризде колдоого жетишүүнү камсыздоо үчүн ачылыш сөздү француз тилинде сүйлөдү. Саид ачылыш сөзүндө мындай деди: «Франкофония мажбурияттарыбызды калктарыбыз, айрыкча, аялдарыбыз жана жаштарыбыз даражасында биримдик жана ачык-айкын ийгиликтерге айланта алат деп ишенемин». («Монте-Карло», 2022-жыл, 21-ноябрь). Кайс Саиддин саммитке кызыгуусу анын бийлигин колдоп-кубаттоо үчүн негиз издөөдөн келип чыгууда. Ал издеген таянычын Франциядан тапты. Саид парламент тарабынан шайланган мурунку өкмөттү кулатып, парламентти таратып жиберүү жана 2014-жылдагы конституцияны бекер кылып, жаңы конституцияны иштеп чыгууга легитимдүүлүк берүүнү каалайт. Көпчүлүк адамдар Кайс Саидге каршы чыкты жана демократия көз карашынан алганда Кайс Саиддин жасаган аракеттерин мыйзамсыз жана антидемократиялык деп баалашты. Ошол себептен улам, ал мамлекет ичинде жана чет элде сыңдоолорго учурады жана Тунис Көз карандысыз Жогорку Шайлоо Кеңеши 2022-жылы 25-июлда болуп өткөн конституциялык референдумга катышуу көрсөткүчү болжол менен 27,54 пайызды түзгөнүн жарыялады. «Франкофония» уюмуна мүчө мамлекеттер жана башка мамлекеттер Туниске келип, саммитке катышуусу жана Саиддин кылган ишине нааразылык билдирбей, саммитти бойкот кылбашы – бул Франциянын Саидди колдоп-кубатташын айгинелейт. Себеби, саммитти башка мамлекетте өткөрүү жөнүндөгү талаптарга карабастан, Франция саммитти Тунисте өткөрүүдө катуу турду. Саммитке болжол менен 89 делегация, алардын катарында, 31 мамлекет жана өкмөт жетекчилер, 7 эл аралык жана регионалдык уюмдардын жетекчилери катышты. Бул, Кайс Саиддин аракеттерин тастыктоо, ага мыйзамдуулук түсүн берүү жана бийлигин бекемдөө дегенди түшүндүрөт.

3 – Франция президенти Макрон дагы бир ирет Кайс Саидди колдорун баса белгилеп, мындай деди: «Тунис президентине өз мамлекетинде эмне кылуу керектигин айтуу Франция президентинин милдети эмес. Мен досум деп билген Кайс Саидге Франция Тунисти колдоп-кубаттарын айттым. Тунис ыңкылапты башынан өткөрдү, терроризмге каршы жеңишке жетишти жана дүйнөнүн бардык өлкөлөрү сыяктуу «корона» пандемиясына каршы күрөштү». Ал дагы кошумчалап айтты: «Кайс Саид сыяктуу жогору конституциялык укуктаануучу мындай нерселерден кабардар экендигине толук ишенем. Бир аз мурда аны менен болгон жолугушуумдун темасы да ушул болду. Бүгүн Тунис өзүнүн саясий сахнасында өзгөрүүлөрдү башынан өткөрүүдө. Саясий майдандагы бул өзгөрүү өз жемишин берет деп үмүт кыламын жана жараяндын аякташы үчүн Тунистеги бардык саясий партиялар жана

күчтөр жакындап келе жаткан парламенттик шайлоолорго катышат». Макрон Саидди бул жараянды экономикалык жана саясий даражада аяктоо максатында Тунисти колдоп-кубаттоо үчүн Франция-Тунис шериктештигинин мүмкүнчүлүктөрүн үйрөнүп чыгууга чакырганын билдирди. Франция бул саммит себептүү Туниске берген 200 миллион евро негизги эркиндиктер жана демократиялык талаптар үчүн берилген жөн гана бир чек эмес». («Арабий Жаид» Франциянын «ТВ5 Монде» каналына таянып жарыялаган кабар, 2022-жыл, 21-ноябрь). Макрон бул билдирүүсү менен Франция Тунис Президенти Кайс Саидди саясий жана экономикалык жактан колдоп-кубаттап, аны дос деп билерин, жасаган иш-чараларын колдоп-кубатташын, себеби, ал эмне кылып жатканын билген укуктаануучу адам экендигин т.а. кылган иши мыйзамдуу жана туура экендигин баса белгиледи. Макрон Кайс Саидге финансылык жардам берди. 200 миллион евролук риба карыз жөн гана чек эмес, балким, негизги эркиндиктер жана демократиялык талаптарды жамынган Францияга көз карандылык үчүн берилген карыз. Европа Союзу да Тунистин бюджетин колдоо үчүн 100 миллион евро риба карыз берилишин жарыялады. Кайс Саид биринчи чет элдик сапар катары 2020-жылы июнь айында Францияга барган. Сапар учурунда ал президент Макрондун алдында төмөндүк жана кордукту көрсөттү. Себеби, Кайс Саид колонизаторлук доорунда жана андан кийин жасаган кылмыштары үчүн Франциянын кечирим суроосу керектиги жөнүндөгү Тунис парламентинин талабын о.э. Францияны колонизатор мамлекет катары моюнга алууну четке какты. Түпкүлүгүндө, анын бул иш-аракети Франциядан коргоо талап кылуу болуп эсептелет. Ал Франциядан 350 миллион евро өлчөмүндө риба карыз алууга жетишти. Ошентип, ал издеп жаткан нерсени Франциядан о.э. Франция менен Германия төрагалыгындагы Европа Союзунан тапты.

4 – Кайс Саид учурда ал башкарып жаткан режимге каршы 2021-жылы 25-июлда мамлекеттик төңкөрүш жасаганда Франциянын колдоп-кубаттоосуна жетишкен. Ал «2021-жылы 23-июль күнү (т.а. мамлекеттик төңкөрүштөн эки күн мурун) өкмөттүн күндөн-күнгө күчөп жаткан «корона» пандемиясына каршы күрөшүнө жардам берүү үчүн медициналык жардам көрсөтүү максатында келген Франция делегациясын кабыл алганын жана кээ бир чаралар көрмөкчү экендигин» айткан. О.э. ал «бул чаралар бир актёрдун шексиз макулдугу менен ишке ашырылышына» ишара кылган. Ошондон кийин 2021-жылы 25-июлда парламент жабылып, өкмөт кулатылды, конституциялык аракет токтотулду. Бир нече күн өтүп т.а. 2021-жылы 7-август күнү Макрон тунистик кесиптешине телефон аркылуу «Франция ушул маанилүү учурда өз эркиндиги жана суверенитети үчүн Тунис жана анын калкы

менен бирге турууга даяр» экендигин маалым кылган. Елисей билдирүүсүндө «Тунис экономикалык, социалдык жана саламаттыкты сактоо проблемаларына тезинен чечим табуу үчүн Францияга таянышы мүмкүн экендиги» айтылды. («Ал-Жазира», 2021-жыл, 21-ноябрь). Бул нерселер Кайс Саид Францияга канчалык байланганын ачыктоодо. Т.а. бул иштер, парламентти таратып жиберген, өкмөттү кулаткан, франкофониячыл аялды премьер-министр кылып дайындаган жана конституцияны бекер кылып, башкасын сунуштаган Кайс Саид өз бийлигин бекемдөө максатында режимге каршы ишке ашырган төңкөрүштө Франциядан ишара алганын көрсөтөт.

5 – Эл аралык «Франкофония» уюмунун башкы катчысы, руандалык Луиза Мушикиваба 2022-жылы 20-ноябрь күнү Тунистин Жарба аралында өткөн саммиттен кийин маалымат конференциясында: «Жарба биздин каалообузду жокко чыгарбады... Тунис биздин каалообузду жокко чыгарбады... Биз заманбап жана жаркын келечектин франкофониясына карай бара жатабыз», - деди. Мушикиваба Африка континентинде француз таалимине инвестиция кылуу, таалимди жакшыртуу, интернет жана эл аралык уюмдарда француз тилин күчөтүүгө чакырды...». («Монте-Карло», 2022-жыл, 21-ноябрь).

Жогорудагылардан көрүнүп тургандай, «Франкофония» уюмунун саммити Тунисте болуп өткөнү, Франциянын саммит өткөрүлө турган жай үстүндө катуу турушу, Кайс Саиддин француз тилинде ачылыш сөзүн сүйлөшү, кийин Макрон өз сөзүндө Кайс Саидди макташы жана уюмдун башкы катчысынын сөздөрү... булардын бардыгы Франция Тунис президентин жана француз тилин канчалык колдоп-кубаттап жатканын көрсөтөт!

6 – Бул нерсе Тунисте жалгыз Франциянын таасири өкүмдар таасирге айланып, Британиянын таасири жоюлганын түшүндүрөбү деген суроого келсек, биз буга 2021-жылы 1-августтагы суроо-жоопто жооп берген элек. Ушул тема боюнча ошол суроо-жоопто келген сөздөрдүн айрым бөлүктөрүн көрсөтүп өтөмүн:

«...Тунис окуяларына карата Англиянын жандашуусун карап чыксак, болуп өткөн окуялар ал үчүн капыстан жүз бергенин көрөбүз. Британиянын «Guardian» (Гардиан) гезити «Гардиандын Тунистеги төңкөрүшкө карата көз карашы: жаз кышка айланууда» деген аталышта макала жарыялады. Бул туурасында «Ал-Жазира» веб-сайты 2021-жылы 27-июлда кабарлады. Гезит Тунис контррыңкылабга күбө болгонун айтып: «Коопсуздук күчтөрүнүн телеканалдарга бастырып кириши жакшы белги эмес», - деди. Макалада көрсөтүлгөндөй: «Жарандар кайдыгерлик кылып, неолибералдык идеяларды карманышууда. Анткени, эркиндик жана демократия саясий туруктуулукту жана экономикалык

байгерчиликти камсыздай албады. Тескерисинче, коррупция, инфляция жана жумушсуздук өкүм сүрдү. Тунистеги үй-бүлөлөрдүн үчтөн бири өткөн жылы коронавирус пандемиясы тарагандан кийин азык-түлүктүн жок калышынан коркуп калышкан. Ачыкталган документтерге ылайык, өкмөт Эл аралык Валюта Фондунан 4 миллиард доллар көлөмүндө кредит алуу үчүн алып барылган сүйлөшүүлөрдө нанга карата мамлекеттин колдоосун бекер кылууга даяр. Бул кредит он жыл ичиндеги төртүнчү кредит болуп эсептелет. Өкмөттүн пандемияга каршы күрөшүнө карата коомчулуктун ачуусу улуттук карыздын көбөйүшүнөн улам дагы да күчөдү. Кредит төлөмдөрү учурда мамлекеттик саламаттыкты сактоо каражаттарынан алты эсеге көп». Бул нерселерден Тунистеги Англия таасири чынында эле алсыздаганы маалым болууда. Англиянын таасирин алсызданткан абал уланып жатканда Франция Туниске күчтүү таризде кирип алуу үчүн эшик ачты...». Кийин суроо-жооптун корутундусунда мындай дегенбиз: «Тунисте курчуп бара жаткан эл аралык күрөштүн белгилери ушуну көрсөтүүдө: ал жердеги күрөш эски жана чоң таасир ээси Англия менен жаңы жана туруксуз таасирге ээ Франция ортосунда болуп жатат... Бул эл аралык позициялардан Франция Тунистеги бийлик үчүн Англия менен күрөшүп жатканы маалым болууда. Лекин, күрөш Европанын ичинде болуп жатат... Ошентип, күрөш узакка созулбайт, тараптар өз ара келишүүгө кайтышат, көбүрөөк ыктымалга ылайык, Англиянын таасири Тунисте жок болуп кетпейт. Анткени, Англия – саясий айла-амалдуу мамлекет. Франция болсо, андай эмес». (22-зул-хиджа, 1442-х. 1-август, 2021-м.). Суроо-жооптон алынган цитата бүттү.

Франция Тунисте күчтүү таасирге ээ экендиги анык. Тунис президенти Кайс Саид учурда анын жолунан бара жатат. Британия таасири алсырады жана артка чегинди... Бирок, бул, Британия таасири жоюлду, ал Тунистен чыгып кетти дегени эмес. Тескерисинче, анын көптөгөн адамдары дагы эле аракетте... Алар Францияда жок болгон британиячыл саясий жөндөм менен аракет кылышууда...

7 – «Франкофония» уюмунун Тунистеги саммитине Алжир эмне себептүү катышпаганына келсек, биринчиден, Алжир туруктуу мүчө эмес, күзөтүүчү мамлекет... Экинчиден, бул саммит Алжир калкы Франциянын колонизаторлук дооруна ачууланып турган учурда уюштурулду. Себеби, Франция ошол доор үчүн кечирим суроону жана келтирген кырсыктар үчүн компенсация төлөөнү четке какты. О.э. араб тилине жана Исламга каршы күрөшүү, француз тилин жаюу кылмыштарына кошумча өткөн кылымдын алтымышынчы жылдарындагы Алжир чөлүндө өткөргөн ядролук сыноолору жөнүндөгү фактыларды ачыкка чыгаруудан баш тартты. Бул иштер Алжир калкынын ачуусун келтирди. Француз тилинде сүйлөгөндөрдүн саны

өлкөнүн үчтөн биринен азыраакка азайды жана Алжир француз тилин пайдаланууну токтотууга аракет кылууга өттү. Алжир президенти Абдулмажид Теббун Тунис жана анын Франция менен болгон мамилелерине ишара кылып: «Франция Алжирге тиешелүү миндеген отчётторду окуйт», - деди. Ал Франция дагы эле Алжирди өзүнүн району деп эсептейби деп суроо берген журналисттин сөздөрүн «Жок, жок» деп оңдоп: «Сиз башка мамлекетти назарга алып жатасыз. Француздар ошол мамлекетке буйрук беришет жана ал мамлекет болсо унчукпай аткарат», - деди. Кээ бирлери, Алжир президентинин бул сөздөрүн Тунис президенти Кайс Саиддин Францияга сапары учурунда «Тунис колонизаторлук астында эмес, коргоо астында...» деген билдирүүсүнөн кийин Туниске ишара деп баалашты. (www.el-hosary.com, 2021-жыл, 8-июль).

Белгилүү болгондой, «Франкофония» уюмуна мүчө Марокко да саммитке катышпады. Бул, англисчил Алжир жана Мароко режимдеринин Тунисте англисчил режимге каршы мамлекеттик төңкөрүш уюштурган жана Францияга берилгендигин көрсөткөн Кайс Саидди колдоп-кубаттоодон өздөрүн тыйганын көрсөтөт. Себеби, бул саммит Кайс Саидди колдоп-кубаттоо о.э. анын жогорудагы эки мамлекеттен айырмаланып Францияга берилген бойдон калуу жана Британиядан алыстоо үчүн жасаган иштерине мыйзамдуу түс берүү катары өткөрүлүүдө.

8 – Тыянактап, эки нерсени баса белгилемекчибиз:

Биринчи: Франция жана «Франкофония» уюму, башка Батыш мамлекеттери эгер бир мамлекетте таасирге ээ болушса, демократия, эркиндиктер, адам укуктары, аял укуктары, азчылыктардын укуктары туурасындагы курулай сөздөр эч кандай мааниге ээ эмес. Бирок, сөзү өтпөй калганда жогорудагы курулай сөздөрдөн басым кылуу үчүн пайдаланышат. Бул мамлекеттер өз колонияларын ондогон жылдар, кээ бирлери болсо кылымдан ашуун колония кылып келишти. Бул учурда эркиндиктерди да, адам укуктарын да, өздөрүнүн жасалма демократияларын да урматташкан жок. Алар өз кызыкчылыктарына ээ болуу үчүн бул нерселердин баарын тебелешти, адамдарды өлтүрүштү, адам урматына жана мүлкүнө кол салышты, кадыр-кыйматын тебелешти, байлыктарын талап-тоношту. Батыш өз пикирлерине садык эмес. Башкача айтканда, өз идеясын урматтабайт. Батыш кен-байлыктарды талап-тоноо, адамдардын канын соруу, аларды жакырчылык, куру калтыруу, ооруга туш кылууга өч болгондой, өз идеясын турмушка колдонууга ынтызар эмес. Франция өз колонияларынан чыгып кеткен соң, ал жерде таасирин сактап калуу жана кызыкчылыктарын камсыздоо максатында «Франкофонияны» т.а. «Француз тилинде сүйлөгөн

улуттардын байланышы» деп аталган уюмду түздү жана бул үчүн француз тилин ортомчу катары кабыл алды.

Экинчи: демократия идеяларын кабыл алган колониядагы мамлекеттердеги саясатчылар жана партиялар оңдоочу эмес, бузгунчулар. Алар бузгунчу саясий көз карашка ээ. Себеби, алар Батышка жана анын пикирлерине азгырылышкан. Алар Батыштын рычагына жана бийликке жетүү үчүн Британия, же Франция болобу, же жаңы колонизатор Америка болобу, айырмасыз, алардын кулуна айланууга даяр.

Ушул себептен улам, бүгүнкү күндөгү негизги маселе – ошол адамдардын баарын саясий чөйрөдөн жана бийликтен алыстатуу о.э. адамдарды чыныгы жана сергек саясий кишилер менен биргеликте аракет кылууга ишендирүү. Анткени, бул саясий кишилер саясий окуяларга исламий көз караштан карап, ар кандай колонизатор мамлекетке саясий, пикирий, сакафий, экономикалык же аскерий жактан көз каранды болууну четке кагышат. Китеп жана Сүннөт негизиндеги исламий чечимдерди кабыл алып, Ислам өкүмдөрүн турмушка колдонуу үчүн Пайгамбарлык минхажы негизиндеги Рошид Халифалыкты тикелөөгө даанышмандык жана жан дили менен аракет кылышат. Бул акыйкатка чакырган даъват. Алар болсо ушул даъват ээleri.

(وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ)

«(Адамдарды) Аллах(тын динине) даъват кылган жана салих амал кылып, «Албетте мен мусулмандарданмын» деген кишиден да чырайлуураак сүйлөөчү ким бар?» [41:33]

4-робиуссаний, 1444-х.

28-ноябрь, 2022-м.

Алжирдеги таасир талашуу эл аралык күрөшүнүн акыйкаты эмне?

Суроо: Алжир элинин баардыгы Ислам динин тутунган жана 132 жыл мурда Франция колонизаторлугунан азат болуу жихадында миллиондогон курбанчылыктарды берген, кийин 2019-жылы 22-февралда калк Алжирдин тогут бийлигинен коркуу сезимин сындырып, ага каршы элдик толкундоо жүз берип, азыркы күнгө чейин токтобой уланды, бирок, бул толкундоолордо Ислам урааны көтөрүлбөдү. Мунун себеби эмнеде? Кийин Алжирдеги таасир талашуу эл аралык күрөшүнүн акыйкаты кандай? Азыркы учурда болуп жаткан окуялардын ролу барбы? Соңунда, шайлоолордон эмне жыйынтык күтүлөт?

Жооб: жооб түшүнүктүү болушу үчүн төмөнкү нерселерге токтолобуз:

Биринчиден: элдик толкундоолордо Ислам ураанын жаңырбашынын себеби:

1. Ооба, Алжир тээ илгертен Исламий өлкө болуп эсептелет. Ал муну токсонунчу жылдары мамлекет эркин шайлоолорго бир аз мүмкүнчүлүк бергенде, Аллахтын шариятын талап кылып Алжир көчөлөрү толо миллиондогон элдин чыгуусу менен тастыктаган. Бул учурда, Европанын айласы кетип, Франция аскерий кийлигишүү менен опузага алды. Кийин Франция жана Европа Алжир мамбашын 1992-жылы 1991-жылдагы шайлоолордун жыйынтыгын жокко чыгарууга түрттү. Армия аралашып өлкө бийлигине ээ болгондугун жарыялады. Алжирдин бийлигиндегилерге негизги жардам – калп аталышы нур борбору болгон, чыныгы жүзү зулумдук борбору болгон «Парижден» – келип жатты. Кийин Франция чалгын кызматы жергиликтүү Алжир чалгын кызматы менен кызматташуу алып барып токсонунчу жылдары Алжирдеги жүз миндеген мусулмандарды жапайы кыргын кылды. Кийин Алжир бийлиги жана анын артында турган Франция, Британия эч уялбастан бул кыргындарды исламийлерге чаптады. Ал тургай, өздөрү кылган бул жапайы кыргындардын ар бир тамчы канын исламийлерге жабыштырды. Мындай абал он жылдай аралыкка созулду. Кийин бул мезгил «кара он жылдык» аталышы менен аталып калды. Бийлик адамдардын зээине Исламга болгон кандайдыр бир чакырык болбосун үчүн ага каршы коркунуч киргизди. Бийлик элди кимдир бирөө Ислам менен өкүм кылууга чакыра турган болсо, ал «кара он жылдык» окуяларына чакырып жаткандай туя турган абалга жеткирди. Франция маалымат каражаттары бул Исламдан болгон коркутуу кампаниясын кеңири чагылдырып турду. Исламдан коркутуу Париждеги саясатчылардын адатына айланды. Мына ушул Франция жана Европа

коркутуусу Алжир кыймылдарын Исламга чакыруудан кайтарууга багытталган. Бул ыкма Алжир бийлигине да көчүп өттү: «Өлкөдө чечим кабыл алуучу чөйрөгө жакын тараптар : «Өлкөдөгү исламчылар илманийлерге каршы ыңкылаб уюштурууну жана исламий мамлекет курууну пландап жатышат. Ал тургай, эгер талап кылынса, илманийлердин урандыларынын жана жасаттарынын үстүнө болсо да, Ислам мамлекетин тикелөөнү пландап жатышкандыгын», - баса белгилешти». («Индепендент», 23.02.19). Бийлик мусулмандардын канын өзү төгүп жаткандыгына карабастан, «Исламий экстремизм» «кан төгүүгө даярданып» жатат деген өңдүү коркутуулар аркылуу элди Исламдан коркутуп, эскертүү ыкмаларын ишке ашырып келүүдө. «Алжир коопсуздук кызматты «Ислам куткаруу фронтунун» негиздөөчүлөрүнүн бир катары саналган белгилүү оппозиционерди көчөлөрдүн бирине сүйрөп чыкты». («Арабия», 23.02.19). Башкача айтканда, Алжирдеги митингдер башталгандын экинчи күнү.

2. Бул жерге Американын Исламга каршы күрөшүү согушу болгон «Исламий терроризм» да келип кошулду. Американын Исламга каршы бул согушу исламий дүйнөдөгү бардык калыс адамдарды, кыймылдарды, партияларды жана жамааттарды өз ичине алды, аларды террорист атады. Кийин Исламий байрактарды каралап көрсөтө баштады. Ислам өкүмдөрүн бекем карамагандарды экстремист, террорист атап айыптады. Ушулардын баардыгы Алжир элинин Исламга чакыр ташташына көлөкө түшүрдү.

3. Алжир кыймылдарын Исламий чакырыктардан кармап турган дагы бир нерсе «салтуу Ислам» аталышындагы кыймылдардын кылып жаткан иш-аркеттери. Алар бирде өздөрүн оппозициялык кыймыл десе, бирде бийлик менен шайма-шай жүрүп министрлик кызматтарга жана парламентте мандатка ээ болуп, бийлик сөзүн сүйлөп жаткандыктары, элдин көпчүлүгүн, айрыкча, бул кыймылдарды Ислам негизинде иш алып барат деп бул кыймылдарга ишенишкен, кийин алар бийлик менен кызматташып жатканын көрүшкөн адамдарды ирээнжитти. Мындан тышкары, алар Исламда харам болгон парламенттик мыйзам чыгаруучулукка, ошондой эле, эч бир Исламга байланышы жок харам болгон түзүмгө аралашуулары да кошул-ташыл болду... Ушулардын баардыгы митинге чыккан Алжир кыймылдарынын Исламга чакырышына жолтоо болду.

4. Акырында, Алжирдеги эл аралык таасир талашуу күрөшү жана Европа, айрыкча, Франция туруктуу түрдө илманий сакофат таратуусу, ошондой эле, Алжирдеги кыймылдардын арасында европачыл кыймылдарды жетекчи катары көргөзүү араткеттеринин баардыгы илманий негизде алып барылат. Алар Алжирде илманийликти

калыптандыруу үчүн Алжирдеги саясий таасирлери аркылуу иш алып барышат. Маалым болгондой, Алжирдеги эл аралык күрөштүн тарапташтары Алжирде Ислам нурун өчүрүп, илманийликти калыптандырууга эч каршылыксыз макулдашып алышкан.

Мына ушул себебдер Алжирдеги элдик кыймыларда илманийликтин оркойуп чыга келишине шарттарды жаратты. Мунун баары Батыш жана анын жергиликтүү жүгүртөктөрүнүн артында турган саясий адаштыруу жана алдоо болуп саналат... Бул нерсе элдик кыймылдарда сыртынан Исламдын ураандары жаңырышына жолтоо болсо дагы, а чынында, миллиондогон алжирликтердин жүрөктөрүнүн тереңинде Исламдын туруктуу жай алышына жолтоо боло алган жок. Анын Аллахтын жардам менен ачыка чыгышы да алыс эмес.

﴿إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾

«Албетте, Аллах (каалаган) ишине жетүүчү. Чындыгында, Аллах бардык нерсе үчүн өлчөө белгилеп койгон» [65:3]

Экинчиден: Алжирдеги эл аралык күрөш.

1. Британия жана Франция.

А. Алжирдеги 1965-жылдагы Бумедьендин ыңкылабынан кийин кээ бир учурда гана Франция таасиринин оркойуп чыга калган учурунан башка учурда Британиянын таасири толук туруктуу орногон. Бирок, 1993-жылы Алжир мамбашы Чадли Франциянын таасирдүү адам катары саналган Халид Низарды коргоо министирлигинен алып салгандан кийин Франциянын таасири армияда акырындык менен алсырап отуруп «аскерий сакофаттандырууга» чейин түшүп, андан да төмөндөп саясий жүгүртөктөрдү пайда кылуу аракетине таяна турган болуп калды. Британияга берилгендиги менен белгилүү болгон Бутефлика 1999-жылдан берки узун башкаруусунда Франция таасири анда-санда чыга калышын биротоло жок кылуу үчүн эч кандай ызы-чуу кылбастан акырындык менен иш алып барды. Франция таасирин мамлекеттик аппараттан алыстатуу иши спорттук мелдеш сыяктуу негизде кетти. Башкача айтканда, спорттук мелдеш көрүнүшүндө бара жаткан таасир талашуу жаатында эки тарап эч кандай чыңалуу жаратышкан жок. Бирок, 2015-жылы 13-сентябрда Бутефлика «генерал Тафых» аты менен таанымал болгон чалгындоо кызматынын генералдык мүдүрү Мухаммад Мединди кызматтан алуусу Франция үчүн үлкөн сокку болду. Алжирде коопсуздук жаатында бирден-бир таянган ишеничтүү адамынан айрылышы Франция үчүн таасир жоготуу жагынын чоң сокку болду. Бул үлкөн сокку Алжирдеги эки тараптын тарапташтары ортосунда өчүп турган күлдү чокко айлантаып, алакаларды чыңалууга бет алдырды.

Б. Алжирдеги Британия-Франция тарапташтары ортосундагы спорттук мелдеш өңүндөгү таасир талашуу жарышынын көрүнүшү

өзгөрүп «моюн сындыруу» даражасына жетип барбаса да, «кол кайруу» көрүнүшүн алды. Алжирдеги бул эки тараптын атаандашуусу ушул эки мамлекеттин атаандашуусун чыңалуу даражасына чейин алып барды:

Биринчи: 2016-жылда Британия ЕБден чыгуу (Брексит) үчүн референдум өткөргөндө Британия менен Франция ортосунда карама-каршылыктардын күчөөсүнө алып келди. Бул нерсе Британия өкмөт башы Мэй менен ЕБ сүйлөшүү өткөргөндө Франциянын катып туруп алышында көрүндү. Ошондой эле, Британиянын жаңы өкмөт башы Жонсонду ЕБден келишимсиз болсо да чыгып кетүү планында дагы көрүндү. Бул нерсе Франция үчүн чоң зыян болуп эсептелет. Американын Иран өзөктүк келишиминен бир тараптуу чыгуу маселесинде да эки тарап ортосунда карама-каршылыктар орун алды. Бул маселеде Франция Америкадан бөлөк позицияны карманса, Британия Америка позициясына жакын позицияны карманды. Франция менен Британия ортосундагы карама-каршылыктар кеңейип олтуруп, Алжир сыяктуу өлкөлөрдө да таасир талашуу жаатында көрүнө баштады.

Экинчи: 2019-жылы 22-февралда Алжирдеги элдик толкундоолордун башталышы менен Франция Алжирдеги туруксуз абал Британия таасирин олку-солку кылат жана өзүнүнүн таасирин кайра кайтарып алуучу ыңгайлуу абал деп билди. Башкача айтканда, 2015-жылдан бери оту өчөйүн деп калган Франция таасири элдик толкундоолордун аркасынан учкундары жандана баштады.

Мунун натыйжасында эки тараптын ортосундагы атаандашуу күрөшү «кол кайруу» көрүнүшүнө өттү. Коопсуздук кызматы Каид Салахты армия жетекчилигинен алгандыгын ал аскерий ыңкылап уюштурууну пландагандыгы менен түшүндүрдү. Алжир коопсуздук кызматы Алжирдеги Франциянын эң коркунучтуу жана күчтүү саналган кишилерин камакка алды. Алар Мухаммад Медин (генерал Тафых) жана Башир Тартак, бул экөө мурдагы коопсуздук кызматынын жетекчилери болуп саналат. Алар 2019-жылы 5-майда камака алынды. Кийин 2019-жылы 9-майда лейбористтик (жумушчулар) партиянын жетекчиси Луиза Ханунду камакка алынды. Кийин франциячыл адамдар өз сабына мурунку мамбашы Бутефликанын тууганы Сайид Бутефликаны да кошуп алды деген жүйө менен Сайид Бутефликаны да камака алышты. «Блидеги Алжир аскерий соту мамлекет бийлигине жана армияга каршы тил бириктирди деген жүйө менен төрт айыпталуучуга каршы 15 жылдык жаза өкүмүн чыгарды. Аскерий соттун өкүмү Саид Бутефлика, Луиз Ханун жана эс алуудагы лейтенант Мухаммад Медин сот залына алынып келип, алардын катышуусунда чыкты. Ошондой эле, Блидеги аскерий сот мурунку коргоо министри Халид Низарга сыртынынан 20 жылга кести». («Sky News арабий», 25.09.19). Франиция Алжирдеги аскерий

жетекчилердин камакка алынуу себебдерине каршы ачууланды. Луиза Ханун камакка алынгандан кийин Британиянын «Индепендент» гезитинин 2019-жылдын 18-майдагы маалыматы боюнча 1000 франциялык, анын ичинде мурунку өкмөт башы Жан Марк Эйро Ханундун бошотулушун талап кылган демилгеге кол коюшкан. Гезит буларды кошумчалады: «Франция парламентиндеги республика партиясынын депутаты Жан Ласал Алжирдеги болуп жаткан окуялар Франция кызыкчылыгына тескери таасир беришинен кооптонуп жаткандыгын билдирип мындай деди: «Алжир аскерий институттарындагы улуттук борборлошкон жаңы генерал офицерлердин жаңы мууну чыга келиши Алжирдеги Франция кызыкчылыгына коркунуч жаратат. Айрыкча, сакофий, экономикалык жана саясий жактан». Бул нерсе Франциянын деми кысылып жаткандыгына ишаара кылат. Башкача айтканда, бул таасир талашуу күрөшү Армия жетекчилиги тарабынан колдоого алынган британиячыл бийликтин тараза ташы оор болуусу менен биргеликте чыңалуу жаатына күчөп баратат...

2. Американын Алжир майданына кирип келүү аракети.

Америка маалымат каражаттары Алжирдеги элдик кыймылдардагы кээ бир, мисалы, социалисттик фронтун жетекчиси Карим Табу сыяктууларды жарнамалды. «Эркин» аталышындагы Америка маалымат каражаты Карим Табуну «элдик кыймылдардагы көрүнүктүү адам» деп, анын видеолорун чыгарып, «ал Алжирдеги элдик жүрүштөрдү жетектеп жатат» деп сыпаттады. Ошондой эле, «ал башка партияларга салыштырмалуу, бийликке негизги оппозициялык күчүн көрсөтүп жатат» деп жарнама кылды. Бул нерсе Алжир элдик кыймылдарынын арасында Табуга окшогон активисттер сыяктуу Америка таасири бар экендигине ишаара кылат. Алжир коопсуздук кызматы бул активистти жана башкаларын «Армиянын моралдык духун түшүрүп жатат» деген жүйө менен камакка алды. Алжир элдик кыймылдардын Америка менен байланыштары болуусун күтүүгө болот. Бирок, ал байланышы бар адамдардын кубаты саясий чөйрөдө таасирге ээ болууга дараметине жете элек. Америка азыркы күнгө чейин Алжирде армия арасында жана мамлекет аппаратында таасирге ээ болуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон жок.

Жогорудагылардын негизинде Алжирдеги эл аралык күрөш Америка-Европа күрөшү эмес, ал Британия-Франция ортосундагы, Британия Алжирдеги Франциянын канатын кесип салуу аркетиндеги күрөш. Ал эми, Американын Алжирдеги эл аралык Европа күрөшүнө башын тыгуу аракетинен майнап чыга элек. Алжирдеги бийлик элдик толкундоолордун жана кризистин созулушу Америка көп жылдардан бери аракет кылып келе жаткан таасирге ээ болуу аракетине

мүмкүнчүлүк жаратат деп кооптонуп турат. Ошондой эле, Франция да кризистин узакка созулушунан пайдаланып өз таасирин бекемдеп алууга ашыгып жатат.

Үчүнчүдөн: шайлоолордон күтүлө турган нерсе:

1. Британия жана Алжирдеги азыркы британиячыл бийликтегилер, ошондой эле, аскер жетекчилери Франция адамдарын мамлекет аппаратынан бир топ алыстатып салууга мүмкүнчүлүк табышты. Ошондуктан, азыркы бийликтегилер кырдаал өзгөрүп кеткичекти, айрычка, элдик толкундоолор уланып жаткан учурда мүмкүн болушунча шайлоолорду өткөрүүгө ашыгат. Каид Салих мындай деди: «Биз буга чейин президенттик шайлоону тездетүү тууралуу айтып келгенбиз. Бүгүн биз шайлоо өз убагында өтүшүнө толук ишенимдебиз». («Индепендент», 14.09.19). Ошондой эле, анын талап кылган позициясы да ачык-айкын болду. «Учурдагы кырдаал ачык-айкын позицияны талап кылаарын билдирип мындай деди: «Таяктын ортосунан кармаганга орун жок, же Алжир менен бирге болуш керек, же анын душманы менен бирге болуш керек». («Индепендент», 14.09.19). Бул нерседен көрүнүп тургандай, азыркы британиячыл бийлик шашып жатат, анткени, иштер анын кызыкчылыгына ооп турган учуру. Ал эми, Франция жана аны ээрчиген Алжирдеги күчтөр азыркы шайлоолорду өткөрүүгө каршы, же аны артка жылдырып өзүнө ылайыктуу болгон учурда өткөрүүнү каалап жатат. Бирок, бул тууралуу ачык-айкын билдирүү берген жок. Балким, дипломатиялык жол менен гана Алжир эли өз өлкөсүнүн ишин өзү чечет дегенге гана чектелди.

2. Учурдагы бийлик президенттик шайлоого мурдагылардан жүздөрү гана башка болгон эки талапкерин чыгарууга аракет кыла баштады. «Мурдагы өкмөт башы Али Бенфлис жана Абдилмажид Табуун 12-декабрда өтө турган президенттик шайлоого талапкерликтерин көрсөтүү». («Reuters», 28.09.19). Булар жана булардан башкалары да азыркы бийликтин ишенимдүү адамдары. Алардын кээ бирлери өздөрүн оппозиция катары көргөзүп оппозиция ролун ойноп жатышат. Али Бенфлис «Эркиндик» партиясынын лидери, ал өзүн оппозиция катары көрсөтүп, өзгөрүүгө чакырып жатат. Али Бенфлис 2000-2003-жылдары Бутефлика бийлиги учурунда өкмөт башчы болуп иштеген. Башкача айтканда, азыркы бийлик эски системаны өзгөрүүсүз калтырып, жаңы жүздөрдү бийликке алып келүү аркылуу, элдин туйгусун басып элдик толкундоолорду аягына чыгарууну каалап жатат!

3. Бирок, ушуларга карабастан, элдик толкундоолордун калың катмары азыркыс система негизинде шайлоо өткөрүүгө каршы. Бул катмар бийликти колдогон тараптардан жана шайлоолорду колдоп жаткан оппозиция аталышындагы кыймылдарга салыштырмалуу алда

канча күчтүү. Бул нерсе өлкөнү эки ыктымалдуу болгон нерсенин бири менен кетүүгө түртөт:

- Азыркы бийлик 2019-жылы 18-апрелде шайлоолорду акыркы мөөнөтүндө артка жылдырганы сыяктуу бул шайлоолорду да акыркы мөөнөтүндө артка жылдырууга мажбур болот.

- Же элдик толкундоолорду уланышы менен биргеликте шайлоо толук эмес түрдө өткөрүлөт. Башкача айтканда, бул шайлоо элдик кыймылдардан кээ бир күчтөр бөлүнүп чыгып шайлоого катышкан күндө да элдин көпчүлүгү колдобогон шайлоо сыяктуу болуп калат. Бирок, ал учурда элдик толкундоолорду күч менен басууга кырдаал жаралып калат. Анткени, бийлик мыйзамдуу түрдө президент шайланды, анын токтомдорун аткаруу важиб деген жүйөнү карманып калат. Иштер кылыш керекпи же кылбай туруш керекпи деген негизде уланат!!!

4. Ошондуктан, Алжирдеги азыркы толкундоолор чыныгы өзгөрүүнү же ойгонууну ишке ашыра албайт. Анткени, бул элдик толкундоолор өз өзүнөн башталса да, Британия, Франция жана алардын жергиликтүү жүгүртөктөрү бул элдик толкундоолорду изинен чыгарып, өз кызыкчылыктарына оодуруп жатышат. Айрыкча, армия бийлик менен бирге экендигин билгизген көшөгөсү ачылып турган учурда. Балким, армия бийликтин буйрук-кайтарууларын аткара турган анын ажырагыс бөлүгү. Ошондуктан, азыркы кырдаалда Алжирде чыныгы өзгөрүү жүз бербейт. Качан гана армия Ислам жана элдин талабын коргоп чыккан учурда гана чыныгы өзгөрүү жүз берет. Бул нерсе мүмкүн боло турган нерсе. Качан гана армиядагы ыкластуу офицерлер армиядагы Батыштын жана Британиянын малайлары болгон генералдарды иштен четтетип, армия ичиндеги тизгинди колго алып, Ислам жана Умматка нусрат берген учурда жүз бере турган иш. Бул дегени армия бийликти колго алат дегенди түшүндүрбөйт, балким, акыйкатка нусрат бергенди билдирет. Анын натыйжасында Уммат күтүп жаткан чыныгы жетекчи топ толук түрдө өзгөрүүнү ишке ашырышына шарт жаралат жана туура жолдогу Халифалыктын тикелениши менен Исламий жашоо жашоого кайтып Уммат Аллах каалган макамына кайтат. Аллах айтат:

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾

«Силер адамдар үчүн чыгарылган үмөттөрдүн эң жакшысы болдуңар: маъруфка буюрасыңар, мункардан кайтарасыңар жана Аллахка ыйман келтиресиңер» [3:110]

﴿وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ۖ بِنَصْرِ اللَّهِ ۖ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾

«Ошол күндө момундар Аллахтын нусраты себептүү шаттанышат. (Аллах) каалаган кишини үстөм кылат. Ал кудурет жана ырайым ээси» [30:4-5]

Алжирдеги күчтүү каршылык митингдери

Суроо: «Sky News» кабар агентиги 2019-жылы 17-мартта «Бир нече күн аралыгында... Алжирдеги митингдер бийликтин «баш оорусуна» айланды» деген аталышта жарыялаган макаласында ушуларды келтирди: «Алжирдеги эң ири көз карандысыз профсоюздук бирикменин лидери жакын күндөрдө жалпы энергетика тармагында, анын ичинде газ, мунай жаатында жалпы иш таштоону ишке ашыруу үчүн юридикалык кадамдарды жасагандыгын билдирди». 2019-жылы 11-мартта Бутефлика талапкерлигин кайтарып алды. Ал 18-апрелге белгиленген президенттик шайлоонун мөөнөтүн жокко чыгарды жана анын убактысын кайра аныктоо үчүн жалпы улуттук конференция долбоорун жарыялады. Бирок, эл анын бул кадамын өзүнүн азыркы төртүнчү мамбашчылык мөөнөтүн узартуу катары санап аны четке какты. 2019-жылы 15-март жума күнү 2019-жылы 22-февралда митинг башталгандан бери эң көп эл чогулган митинг болуп өтү, миллиондогон адамдар көчөгө чыгышты. Суроо: бул күчтүү митингдер – айрыкча мунай өндүрүш жаатында иш таштоо – жергиликтүү абалдан келип чыктыбы же мында чет мамлекеттердин колу барбы? Ушунун негизинде Алжирдеги саясий кырдаал өзгөрөбү? Бул каршылык митингдерине карабастан, Бутефлика өзүнүн акыркы токтомунун негизинде дагы бир жыл бийликте калабы?

Жооб: болуп жаткан окуяларга, чет мамлекеттердин колу бар экендигине жана суроодо келген башка жагдайларга жооб берүү үчүн төмөнкүлөргө назара салуу зарыл:

1 – Алжирдеги митингте учурдагы башкаруу түзүмүнүн зулумдугу, элдин байлыгын талап-тоноо, адамдарды жакырчылыкта күн кечиришине таштап койуу жана бийлик жемкорлукка белчесинен баткандыгы себеп болуп, табигый түрдө келип чыкты. Ар түрдү даражада элдин жашоосу кыйындап, көйгөйлөр чечилбестен калып кетти жана бул жагдай абалдын курчушуна алып келди. Бутефлика өзүм билемдик менен бийлик жүргүздү, ал тургай 2008-жылы баш мыйзамды өзгөртүп, мамбашчыны эки мөөнөткө гана шайлоо шартын алып салды. Анын натыйжасында Бутефлика катарынан төрт жолу мамбашчылык мөөнөтүн аркалады, алжып бара жатканына карабастан, бешинчи жолу кайрадан мамбашчылыкка баруу жолун издеп жатат. 2013-жылы мээсине кан куюлуп кыймылдоо, туура сүйлөө жөндөмүн жоготконуна карабастан, ал ушул айдын үчүндө расмий түрдө талапкерлик документтерин тапшырды. Элдер буга нааразы болуп, ар түрдү тармакта тынчтык негизинде митингдерди башташты.

2 – Бутефлика элди алдоо үчүн 2019-жылы 11-мартта жалпы элдерге карата кат жолдоп, төмөнкү токтомун жарыялады: «Биринчиден:

бешинчи мөөнөткө эч кандай орун жок. Мен эч качан аны талап кылган жокмун. Менин ден-соолугум жана жашым Алжир эли алдындагы акыркы милдетеримди аткаргандан башка бешинчи мөөнөткө барууга мүмкүнчүлүк бербейт. Ошондой эле биз умтулган Алжир түзүмү үчүн негиз болгон жаңы республика негиздөө үстүндө иш алып баруу негизги маселелерден болуп эсептелет. Экинчиден: силер мага талап койуп жатканыңардын негизинде келерки апрель айында мамбашчылыкка шайлоо болбойт. Үчүнчүдөн: жакынкы аралыкта өкмөт курамына олуттуу өзгөртүүлөрдү киргизүүнү токтомо кылдым. Төртүнчүдөн: көз карандысыз жалпы улуттук конференция жаңы системага жана плюралисттик башкарууга негиз боло турган баардык реформаларды тактап жана даярдап чыгуусу ага баардык зарыл болгон ыйгарым укуктар берилет. Ал өз аракетин 2019-жылдын аягына чейин улантат. Бешинчи: президенттик шайлоо жалпы улуттук конференциядан кийин өткөрүлөт» («Радио Алжир», 2019.03.11.). Бул кат элдин нааразылыгын андан бетер козгоду. Бутефлика талапкерлигин койуп жатып, мен талапкер болууга ниеттенген жокмун деп элди басууга аракет кылганы элдин кыжырын кайнатты! Элдер Бутефлика алдоо жолу менен төртүнчү мөөнөтүн дагы узартууну каалап жатат жана өзүнүн жемкордукка белчесинен батып калган командасынын таасирин бекемдөө үчүн шайлоо мөөнөтүн жокко чыгарды деп түшүнүштү...

3 – Бутефлика митингдин басымы астында жана элге өлкөдө өзгөртүүлөрдү жүргүзүп жемкордук менен күрөшүп жаткандай көрүнүү үчүн 2019-жылы 11-мартта Ахмед Уяхья башында турган өкмөттү таратты. Кудум Бутефлика муну менен жемкордуктун бир бутагы болгон бирөөсүн кетирип, анын ордуна ошондой эле башкасын алып келип койсом, эл ыраазы болот деген кыялда кылды! Бирок, адамдар буга окшогон алдоолорго ооздорун күйгүзүп алышкан, ошондуктан 2019-жылы 15-мартта Бутефликанын токтому жарыяланары менен эле элдер агылып көчөгө чыгышты. Бутефлика Нуриддин Бадавийди өкмөт башчы жана Рамтана Ламамруну тышкы иштер мансабын сактап калуусу менен биргеликте өкмөт башынын орун басары кылып дайындады. Бирок, алар да эч нерсе кыла алышпады. Ал экөө Бутефликанын токтому менен элдерди алдоого аракет кылып көрүштү. Нуриддин өзүнүн орун басары менен биргеликте 2019-жылы 14-мартта пресс-конференция берип: ««Өткөөл мезгил» бир жылдан ашык болбойт, президенттин шайлоону эртелетүүсү элдин талабына жооп берүү ирээтинде кылынды. Жаңы өкмөттү түзүү үчүн кеңешүүлөр жүрүп жатат. Ал технократиялык өкмөт болот», - деп билдирди. Ошондой эле, ал жаңы мыйзамдын негизинде жаңы мамлекет тикелөөгө жана ага оппозицияны да катышууга чакырды. («Алжир ТВ», 2019.03.14.). Бир күн мурда 2019-жылы 13-мартта Алжир

өкмөттүк радиосуна Рамтана Ламамру билдирүү берип мындай деди: «Сүйлөшүүлөр зарыл. Биздин биринчи максатыбыз алжирликтерди бириктирүү. Жаңы система элдин каалоосуна жараша болот». Бирок, калк алардын алдап жатканын андашты. Көрүнүп тургандай, алжирликтер бул алдоолорду чындыгында эле аң-сезимдүү түрдө сезишти, ошондуктан алар мамбашчынын бийликтен кетишин талап кылышты, Бадавий менен Рамтана Ламамру чакырып жаткан сүйлөшүүлөрдү, президенттин бийликтен кетишин кечендетип жаткандыктарын, система өзгөрбөй эле жүздөр өзгөрүп жатканын четке кагышты, ошондой эле алардын кызматтан кетүүлөрүн талап кылышты. Элдин мындай четке кагуусу жума күнү 2019-жылы 15-мартта миллиондогон адамдардын көчөгө чыккандыгында айкын болду. Бийлик оор кырдаалда калып, камоолорду баштады!

4 – Көрүнүп тургандай, армия Бутефликаны жана анын бийлигин коргоо тарабында болду. Алжирдин коргоо министринин орун басары жана Бутефликага берилип кызмат кылгандыгы менен белгилүү генштабдын жетекчиси Ахмед Каид Соолих митингчилерди опузага алып мындай деди: «Бул жерде өлкөнү кайгы жылдарына кайтарууну каалап жаткандар да бар». Ал убада берип айтты: «Армия коопсуздукту жана туруктуулукту камсыз кылууга жоопкер болот». Ал дагы мындай деди: «Бул жерде Алжирдин туруктуу жана коопсуз жашоо кечиришин көрүүнү каалабагандар да бар. Алар өлкөнү кайгы жылдарына кайтарууну каалап жатышат» («Би-Би-Си», «Шаркул Авсат», 2019.03.05.). Ал 26-февралда митингчилерге күч колдонуу мүмкүндүгү менен коркутууга алды жана аларды алданып жаткандар катары айыптап, аларды көчөгө чыгарып жаткан тараптарды да жемеге алды. Бирок, коргоо министрлиги артка кайтып, массалык маалымат каражаттарынан Каиддин коркутууга алып сүйлөгөн сөзүн ачыктабоону талаб кылды... Ал элдер менен ымалага келишүүгө аракет кылып мындай деди: «Мен эл менен армия ортосундагы алаканын бекемдигине ишенемин. Ушул бекем алака чынчыл жана калыс калк менин айткан сөздүрүмдү туура түшүнүүсүнө түркү болот» («Sky News», 2019.03.13.). Маалым болгондой, негизинен армия өлкөнү көзөмөлдөйт. Бутефлика франциячыл аскерий жетекчилерди кетирип, өзүнө ыктаган британиячыл жетекчилерди жетекчиликке алып келүүгө мүмкүнчүлүк таба алды. Ошондуктан, аскерий жана коопсуздук органдарынын жетекчилери британиячыл Бутефлика тарабында турушат. 2019-жылы 8-мартта Британиянын радио уктуруу корпорациясы армия жетекчиси Ахмад Каида Соолихтин ийгиликтерин көңүл толорлук катары баалаганына күбө болдук, анда мындай делет: «Көпчүлүкү адамдар 2013-жылдын сентябрынан тартып Ахмед Каид Соолих Алжир генштабынын

жетекчилигин сактап калуу менен биргеликте коргоо министринин орун басары кызматтын аркалагандан бери аны жана анын командасын Бутефликанын оң колу деп билишет. Бутефлика Францияга дарылануу үчүн кеткенде мурунку чалгындоо кызматтынын жетекчиси генерал Тофых башында турган топ президентти бийликтен кулатууга аракет кылышкан. Бирок, Каид кызматка жогорулганда чалгындоо кызматтындагы көптөгөн офицерлерди иштен четтете алды». Бутефлика 2015-жылы 13-сентябрда генерал Тофыхты чалгындоо кызматтынын жетекчилигинен алып салды.

5 – Мына ушундайча митинг өз-өзүнөн келип чыкты. Бирок, ал созула баштаганда эл аралык мамлекеттер өз кызыкчылыктарына жетүү максатында ага колдорун сала баштады... Анын баянына киришүүдөн мурда 2015-жылы 23-сентябрда жарыяланган суроо-жоопто келген нерсеге токтолуп өтөбүз. Анда Алжирдеги эл аралык күрөштүн вакыйына токтолуп өткөнбүз: «Алжир кошунасына караганда Америка пландарына күчтүү каршылык көргөзгөн олуттуу мамлекет. Абду Наасир менен биргеликте Америка сызыгында жүргөн Бен Белл кулатылып, Бумедьен бийликке келгенденден тартып Алжирде Британиянын таасири бекем орношту. Франциянын таасир талашуусу бирде алсызданып, бирде, өзгөчө алсыз президенттер доорунда күчөп турду. Бумедьен бийликте 1965-жылы 19-июндан тартып 1978-жылы 27-декабрда өлгөнгө чейин турду. Бутефлика 1999-жылдан тартып азыркыга чейин мамбашчы болуп келе жатат. Бутефлика Британия менен тыгыз алакада. Бутефлика Алжир мамбашчылары арасында биринчи ирээт Британияга сапар жасаган башчы катары 2006-жылы Британияга иш сапары менен барды. Ошону менен бирге, кандайдыр бир таасирге ээ армиядагы франциячыл аскерийлер Бутефликанын Британия менен болгон алакасын билишет, ошодой эле Бутефлика франциячыл саясатчылар менен шайкеш эмес экенин да билишет. Ошентсе да, армиядагы франциячыл топ Бутефликаны азыркы күнгө чейин бийликтен кетире алышкан жок. Британия Алжирде Франциянын таасиринен Америка таасиринчелик корккон жок. Анткени, Британия Франциянын алдан тайган таасирине караганда Американын таасири алда канча күчтүү экенин көрдү. Ошондой болсо да, Британия Алжирде Франциянын таасирин жок кылмай болду, бирок муну азыр эмес, аста секин ишке ашырмай болду. Себеби, учурда Британия Франция менен эмес, Америка менен таасир талашуу күрөшүндө. Ошондуктан, бийлик абалды курчутпастан тымызын франциячыл офицерлерди өзгөрттү. Ал тургай, Бутефлика 2015-жылы 13-сентябрда франциячыл чалгындоо кызматынын мүдүрү Мухаммад Ламинди кызматынан бошоткондо кескиндикти курчуткан жок. Бул кадамдар системага таасир бере тургандай эч бир абалды

курчутпаган негизде кылынды. Башкача айтканда, Бутефлика Британиянын колдоосу менен бир нече франциячыл офицерлерди кызматтан алууда ийгиликке жетишти. Бирок, ошондой болсо да армияда Франциянын орду дале сакталып калды. Себеби, армия маданияты жана окуусу Франциядан өздөштүрүлүүдө. Бирок, биз жогоруда айтып кеткендей, Бутефликанын армияга карата «күрөшү» түзүмгө көйгөй жаратпай турган мээлүүн түрдө болду...» цитата бүттү.

Анан тышкары, ошол суроо-жоопто буларга токтолгонбуз: «Британия Американын Алжирде таасир ээ болуу планына каршы күрөшүп жатат, бул күрөш жогорудагыдан айырмаланат...». Мисалы:

а) Испания 91 жыл колония кылып турган Батыш Сахарадан 1976-жылы чыгып кеткенден кийин Америка Батыш Сахаранын көз карандысыздыгы үчүн күрөшкөн «Полисарио» кыймылынан ыңгайлуу учурду көрдү. Америка Түндүк Африкага, айрыкча Алжирге башын тыгып алуу үчүн бул кыймылды шылтоо катары пайдаланды... Бирок, Алжирдеги британиячыл бийлик бул маселени байкап турган. Ал «Полисариону» чек ара тилкелери менен чектеп, аны өзүнүн тынчылары менен курчоого алды, себеби, ал Америка бул уюмдун ичине өз тынчыларын киргизишин билген. Америка БУУну көзөмөл кылып, анын Батыш Сахара жаатындагы ыйгарым укуктуу өкүлдөрүнүн бардыгына басым кыла алгандыгына карабастан, Алжирде таасир күчүнө ээ боло албады.

б) Америка Алжирде база жайгаштыруу максатында «Africom» деп аталган атайын бөлүктөгү куралдуу күчтөрдү терроризмге каршы күрөшүү шылтоосу менен Алжирге киргизүүгө аракет кылды. Бирок, муну Алжир четке какты, анткени анын артында турган Британия Америка бул базаны Алжирге жайгаштыруу менен анын ишине аралашууну пландап жатканын сезді. Ошондуктан, Алжирдин ТИМи 2007-жылы 3-мартта: «Алжир Американын Африка боюнча атайын бөлүктөгү «Africom» аскерлеринин штаб-квартирасын Алжирге жайгаштыруусуна кызыкдар эмес», - деген билдирүү берди.

в) Америка 2012-жылы 22-мартта Малидеги окуяларды пайдаланып, терроризмге каршы күрөшүүнү күчтөөнү жана терроризмдин чеги Алжирге да жетип калды деген шылтоону карманып, Алжир менен аны биргеликте терроризмге каршы күрөшүүдө кызматташуусу үчүн иш сапарларын уюштурду. Бирок, ошого карабастан Алжир жана анын артында турган Британия Американын планын четке какты. Бул иш сапарлардын көрүнүктүүсү Хилари Клинтондун 2012-жылы 29-октябрда Бутефлика менен болгон жоолугушуусу болду» цитата бүттү.

6 – Азыркы учурдагы Британия менен Франциянын эл аралык алакаларынан көрүнүп тургандай, алардын ортосундагы күрөш дээрлик спортук мелдеш көрүнүшүндө орун алууда. Бирок, Америка менен Британия ортосундагы күрөш кайнап жаткан эл аралык деңгээлдеги күрөш негизинде бара жатат. Бул кырдаал азыркы күндө да өз нугунда бара жатат. Америка менен Франция каршылык митингдерин өз тараптарына оодарып алуу максатында ар бири элдин арасында кадыр-баркы бар өзүнүн малайларын ишке салып жатат, аларды Британия малайларынын ордун басуусу үчүн бийликке алып келүүгө урунушууда:

– Америка. АКШ 2019-жылы 5-мартта Америка ТИМинин өкүлү Роберт Палладинонун аркылуу менен мындай деди: «Биз бул митингдерди күзөтүп жатабыз жана аны улантабыз. АКШ тынчтык митингдерин өткөрүүдө Алжир элин колдоого алат» («Би-Би-Си», 2019.03.06.). Бул Алжир окуяларына карата Американын биринчи реакциясы. Ушул билдирүүдөн көрүнүп тургандай, Америка бул митингдерди өз кызыкчылыгына пайдаланууну каалап жатканына далаалат кылып турат. Бутефлика президенттик шайлоо мөөнөтүн жокко чыгаруу токтомун чыгаргандан кийин Америка ТИМинин өкүлү Роберт Палладинонун мындай деди: «Биз жаңы жол негизинде, өнүккөн коопсуз келечекке карай умтулуп жаткан алжирликтердин үмүттүү аркетин колдойбуз. Алжирликтер өз позицияларын тынч негизде билдирип жаткандыктарын урматтайбыз. Ошондой эле шайлоо мөөнөтүн артка жылдыруу токтомун да күзөтүп барабыз жана эркин адилеттүүлүк негизинде Алжир эли өз тандоолорун ишке ашырышын колдойбуз» («Reuters», «Algerian Sunrise», 2019.03.12.). Бирок, Америка өкүл Бутефликанын токтомуна түшүндүрмө берген жок. Америка бул токтомду колдобой тургандыгына жана шайлоо мөөнөтүн жылдырууга каршы экендигине ишаара берген көрүнүштө аны билмексенге салды.

Америка гезиттери Бутефликага каршы экени ачык-айкын болду. Бутефликанын токтому чыгары менен эле ага каршы позицияда «New York Times» гезитинин митингчилер арасындагы кабарчысы Алжир оппозициясы Бутефликанын бул кадамдарын айыптап, аны элди алдоо катары санап жаткандыгын жарыялады. Ошол эле маалда «Washington Post» гезити Бутефлика өз мөөнөтүн узартууга аракет кылып, бийликти өткөрүп ордун бошотуудан качып жатканын эскертти. Мына ушундайча негизде Америка Бутефлика менен бирге эмес позициясын гезиттери аркылуу ачыка чыгарды. Америка Алжирге таасирин киргизип алуу аракетинде митингдерди өз кызыкчылыгына пайдаланууга аракет кылып жатат. Биз жогоруда айтып өткөндөй, Америка ар бир өлкөдө ар кандай окуялардан өз максатына жетүү үчүн пайдаланууда. Ал Алжир элинин кызыкчылыгын ойлоп аракет кылган жок, себеби алардын

кызыкчылыгын ойлосо – түздөн-түз болобу, же ыңкылаптар аркылуу болобу, же шериктеш мамлекеттер менен биргеликте болобу, же берилген малайлары аркылуу кылабы, айырмасыз – Мисир, Ирак, Сомали, Сирия, Ооганстан ж.б. өлкөлөрдүн калкын кордомок эмес.

– Франция: Франциянын позициясы эки анжы, бирде Бутефликаны колдосо, бирде ага каршы позицияда болду. Ал Британия менен тирешпестен, акырын жылчып кирүүнүн ыңгайлуу учурун издеп жатат. Франция Алжирдеги окуяларды кудум өз жеринде болуп жаткандай күзөтүп жатат. Анткени, ал Алжирди мурунку колониясы катары, өзүн анын осуятчысы катары санайт! Франция ТИМи 2019-жылы 4-мартта мындай деди: «Париж Алжир мамбашчысы Абдул Азиз Бутефликанын апрелде өтө турган президенттик шайлоодо талапкерлигин койорун эске салды. Шайлоо ачык-айкын өтүүсүнө үмүт артат». Ал дагы мындай деди: «Кимди мамбашчы кылып шайлоо тандоосу Алжир элинин колунда. Алжирдин келечегин тандоо Алжир элинин колунда» («Рейтер», 2019.03.04.). Франциянын тышкы иштер боюнча мамкатчысы Батист Ле Мойн «Radio France International» берген маегинде мындай деди: «Алжир бийлиги жаштардын митингдерди кылуусуна жол берүүсү керек. Франция жаштардын тынчтык жолу менен өз каалоолорун билдирип жатканына күбө болууда жана алардын өз каалоолорун билдирүүлөрүнө чакырабыз». Бирок, Бутефлика өз токтомун чыгарганда Франция мамбашчы Макрон аны колдоорун билдирип мындай деди: «Алжир мамбашчы Абдул Азиз Бутефлика өзүнүн бешинчи мөөнөткө бара турган талапкерлигин алып салуусу Алжир тарыхы үчүн жаңы баракты ачат». О.э. ал «Акылка сыярлык өткөөл мезгилге» чакырып мындай деди: «Бул өткөөл мезгилде биз достук жана урматтоо менен колдон келген жардамыбызды Алжир элинен аябайбыз». Франциянын ТИМи Ле Дриан Бутефликанын Алжирдин саясий түзүмүн жаңылоо жаатындагы кадамдарын кубаттоосун билдирди» («Радио Алжир», 2019.03.12.).

Ушулардан көрүнүп тургандай, Франция бир туруп митингчилерди колдоого алса, ошол эле маалда Бутефликага карата чагымчылык кылбай, анын токтомун да кубаттады. Анткени, бул эки нерсеге таянат: биринчиси, бийликти капа кылып козутпай жеңил жол менен кийлигишүү. Экинчиси, Бутефликага каршы Америка менен бир катар болуп калуудан кыйгап өтүп, зарыл учурда өзүн Европанын бир бөлүгү катары көрсөтүүгө аракет кылууда. Эгер, Франция Алжирде Британиянын ордун баса алууга кудурети жетпей калса, анда Алжирде Америка таасиринин ордуна Британиянын таасири улануусун абзел көрөт.

Ал эми, Франциянын гезиттерине келсек, 2019-жылы 2-мартта «Франция 24» Франция гезиттеринин макаласын жарыялады,

«Liberation» мындай дейт: «Алжир жаштары коомдук адилетүүлүккө жетүүгө жана өзгөртүүгө, айрыкча, Бутефликадан башка президентти билбегендерди өзгөртүүгө өтө ашык болушууда». Бул француз гезити дагы мындай деди: «Алжир жаштары мурункулардын кесепеттерин алар эмнеге көтөрүшү керектигин түшүнө албай жатышат. Бул жаштар чыныгы жасалма президенттин артына жашынган режимдин саясий өкүмдарлыгынан көбүрөөк нерсеге татыктуурак». Ал эми «Le Figaro» гезити Алжирдеги митингдер тууралуу «Алжир бийлигине каршы күчтүү митингдер толкуну» деп аталган макала жарыялады. Гезит митингдерге «саясатчылар, Эркиндик партиясынын лидери Али бин Флис, президенттикке талапкер Рашид Нказ, мурунку өкмөт башчы Ахмед Бен-Битур, Бутефликанын биринчи мөөнөтүндө өз кызматтынан кетип калган маданият министри Абдел Азиз Рахаби сыяктуу саясатчылар» катышып жаткандыгын жазды. («Франция 24», 2019.03.02.).

7 – Британия: Британия эч бир расмий билдирүү чыгарган жок. «Би-Би-Си» Британия радиосу Алжирдеги митингдерге карата басым кылып чагылдырбастан, жөн гана үстүртөн чагылдырды. Британия гезиттери Бутефликанын иштерин сынга алган жок жана митингчилерди да колдогон жок. Ошондуктан, мындан көрүнүп тургандай Британия Бутефлика менен бирге жана аны колдоого алып жатат. Анын бийликтен кулап калышын каалаган жок. Ошондуктан, ал өзүнүн маалымат каражаттары аркылуу Түркия, Мисир, Судандагы митингдерде өзүнө ыктаган малайларынын билдирүүлөрүн байма-бай басымдуу чагылдырып жана ал жердеги бийликтин зулумун сынга алып, элдерди бийликке каршы багыттагандай, Алжирде элди бийликке каршы багыттаган да жок. Мындай нерселерди Алжир митингдеринде чагылдырган жок. Ушундан билинип тургандай, Британия Алжирде Бутефлика жана анын чөйрөсү кылып жаткан иштерге көңүлү тынч. Анын кара өзгөй саясатына ылайык, ал өз малайлары бийликтен кол жууп калбастыгы үчүн биринчи катарга чыкпастан тымызын ишин улантууда!

8 – суроолор үчүн күчтүүрөөк жыйынтык төмөнкүдөй:

а) Митингдер саясий жана экономикалык адилетсиздиктен улам, Бутефлика, анын чөйрөсү бийликти, байлыкты бүтүндөй ээлеп алуусу себептүү өз-өзүнөн табигый келип чыкты. Бутефлика тыңыраак баса албай, ондуу сүйлөй албай жатып бешинчи мөөнөткө баруу айласын таппай төртүнчү мөөнөтүн узартуу аракетинде, ошондой эле анын саясий чөйрөсү өздөрүнүн каалоолоруна ылайык баш мыйзамга өзгөртүүлөрдү киргизишти. Ал жана анын саясий чөйрөсү жемкордук менен байлык топтоо камында. Алжир өзгөчө мунай жана газга бай болуп туруп элдер жакырчылыкта, кембагалчылыкта жашоо кечиришүүдө. Ал тургай, зарыл муктаждыктарына жете турган нерселерди да сатып ала алышпаган

деңгээлге түшүп кетишти, жумушсуздук өз чегинен ашты. Бутефлика жана анын саясий чөйрөсү чет элдик компаниялар менен биргеликте элдин байлыгын тоноо аракетинде. Анын натыйжасында адамдар кыйын жашоо запкысын тартышууда.

б) Бутефлика өлсөм да бийликтен кетпейм деген негизде бийликке жармашып алды. Армия аны колдойт, ошондой эле британиячыл саясий чөйрө да аны колдойт. Анткени, Британия саясий чөйрөдө таасирге ээ. Ошондуктан, ал саясий чөйрөнү сактап калуу аракетинде. Алжирде өзүнө ыктаган малайлардын бийликке калуусу Британиянын Түндүк Африка боюнча иштеринде Америкага каршы туруу үчүн маанилүү. Алжир Ливияда Америка малайы Хафтарга каршы турат, Америка тарабынан колдоого алынган «Полисарио» кыймылын ооздуктоого салым кошот.

в) Франция Алжирде саясий, сакофий, экономикалык жактан колонизаторлук кызыкчылыгы бар, илгерки Алжирди колония кылып келген дымагы аны шыкактап турат. Америка таасири жайылышына каршы турууда 1965-жылдагы Бумедьен ыңкылабынан бери Алжирде Британия таасири орногон жана Франция Британия менен ымалага келишип алган, ошондой эле, Батыш колонизаторлугунан кутулуу үчүн умтулуп, Ислам адилетүүлүгүн орното турган туура жолдогу Халифалык мамлекеттин тикелөөгө аракет кылган мусулман өлкөлөрүндөгү кыймылдарга да биргеликте каршы туруу үчүн келишип алышкан. 1992-жылы франциячыл саясатчылар төңкөрүш жасашты, натыйжада жүз миңдеген адамдар өлүп, Алжирдин боштондугу үчүн күрөштө миллиондогон алжирликтерди кыргын кылган Францияны эске салды. Ага карабастан, каршылык толкунун тизгиндөө үчүн франциячыл саясатчылар митингдерге катышты, бирок, айтып өткөнүбүздөй, этияттык менен аралашышты....

г) Америка митинг кырдаалынан пайдаланып Алжирге башын тыгып алууну көздөп жатат. Ал өзү жамандыктын жарчысы болуп туруп өзүн адилетсиздикке, тирандарга каршы туруучу жана адам укуктарын сактоочу катары көргөзөт. Тескерисинче, аны зулум, адилетсиздик, тирандык эч качан тынчсыздантпайт. Ал тургай, ал өзү зулум менен адилетсиздикти жер жүзүнө жаят, айрыкча, мусулман өлкөлөрүндө тиран түзүмдөрдү колдоого алат. АКШ Саудияда Салманды жана анын баласын колдоого алды, Мисирде канкор Сисини, Иракта Ирак режимин колдоого алды, Сирияда түздөн-түз жана кыйыр түрдө малайлары, шериктештери аркылуу зулумду жайды. Американын камы Алжир элине жардам берүү эмес, тескерисинче ал Батыш Африка жана Сахара түштүгүндө Франция таасирин сүрүп чыгып, анын ордун ээлеп алуу максатында Алжирде өзүнө караштуу атайын бөлүктөрү үчүн түзүлгөн «Africom» куралдуу күчтөрүнүн базасын жайгаштырууну жана ал аркылуу Алжирге таасир

өткөрүүнү каалап жатат. Американы Алжир байлыктарына ээлик кылып калуудан бөлөк, Хафтардын Ливия батышын көзөмөлдөөсүнө Алжир тоскоолдук жаратап жатканы кыжаалат кылып жатат.

д) Ал эми, Алжир эли болуп жаткан окуяларды толук кандуу андай алышат. Алар «Биздин мамбашчыны Вашингтон же Париж эмес, биз тандашыбыз керек» деген урандарды көтөрүп чыгышты. Ошондуктан, алар чет элдик кийлигишүүлөрдү, алардын максаттарын андай алышат. Алжир элинин колонизатор мамлекеттер өзүлөрүнүн жемкор малайларынын артына туруп, алар менен биргеликте кылган кылмыштарын анык сезе алышат жана бул жаатта чоң тажрыйбаны баштарынан өткөрүшкөн. Алар өзгөрүүгө карай умтулуп жатышат, Исламдын келишине аракет кылышууда. 1991-жылы Исламды бийликке алып келебиз дегендерди элдин 84%ы шайлаган. Жума намазынан кийин мечиттерден агылып чыккан миллиондогон адамдардын жүрүш кылуусу элдердин арасында Исламий туйгу канчалык экендигин көргөзүп турат. Митингдерде катышып жаткан илманийлер мечиттердеги намаз окуган мусулмандардын ири агымына нааразылык билдиришти.

е) Бул кыймылдан күтүлө турган натыйжага келсек, Алжирде негизги токтомдорду кабыл алуучу саясий чөйрө - бул британиячыл саясий чөйрө. Ал эми, франциячыл саясий чөйрө жокко эсе, айрыкча Бутефлика бийликте туруп жыйырма жылдан ашык өкүм жүгүзгөн мезгилде франциячыл саясатчыларды негизги токтомдорду кабыл алган чөйрөдөн бир топ алыстатып койгон. Ошондуктан, алар британиячыл саясий чөйрө менен негизги эмес маселелерде гана шериктеш иш алып баруу үчүн гана жарышат. Алардын мындан аркы абалы учурдагы митингдерден кандай ийгиликтүү пайдалана алышат, ошого жараша болот.

Ал эми, Американын Алжирде таяна турган саясий чөйрөсү жок. Ал адатынча мындай учурда армияга ыктайт. Бирок, азыр армия бийликти кубаттап жатат. Башкача айтканда, учурдагы митингдер Британияга малай саясий режимди Францияга же Америкага буруп жибере турган деңгээлде эмес.

ё) Ал эми, Бутефлика дагы бийликте кала береби же жокпу дегенге келсек. Ал учурда өкүм жүргүзө ала турган абалда эмес, өкүмдү анын айланасындагы британиячыл саясий чөйрө жүргүзөт. Каршылык митингдери күчөшү чындыктан алыс эмес, эгер толкундоо күчөп мунай жана газ тармагына коркунуч жаралса, Британия адатынча кара өзгөй саясий айлакерлигине салып Бутефликаны бийликтен кетируүгө ыктайт. Башкача айтканда Британия бир Бутефликаны кетирип, өңү-жүзү башка, тили сайраган башка бир Бутефликаны бийликке алып келет!

ж) Бирок, режим Аллахтан жана Анын Расулунан алыс болсо, элди кыйынчылыктан чыгарып жыргал жашоого алып келбейт. Зулум жана жемкордуктун башаты болгон Батыштын капиталисттик түзүмү өкүм жүргүзгөн жерде эч качан кембагалчылык, жакырчылык, жумушсуздук жоюлбайт. Тескерисинче, көйгөйлөр, кыйынчылыктар кемчиликсиз Аллахтын түзүмү менен гана чечилет. Көпчүлүгүн мусулмандар түзгөн каршылык митингдериндеги элдер өз көйгөйлөрүн «Пайгамбарлык жолундагы Халифалык мамлекетин» тикелөө аркылуу чечүүгө аракет кылуулары лаазым. Халифалык менен гана бул дүйнө жана акырет бактына кайтышат. Дүйнөнүн булуң бурчуна адилетүүлүк нуру жайылат, бактысыз жашоого чек койулат. Аллах айтат:

﴿فَمَنْ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى * وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا﴾

«Ким менин хидаятыма ээрчисе ал адашапайт жана бактысыз да болбойт. Ким менин зикиримен жүз үйрүсө ага машакаттуу жашоо болот» [20:123-124]

12-ражаб, 1440-х.

21-март, 2019-м.

Алжир менен Марокко ортосунда мамилелердин чыңалуусу

Суроо: акыркы убакта Алжир менен Марокконун ортосундагы мамилелерде чыңалуу күч алды. Алжир Мароккону токойлорду өрттөөдө жана сепаратисттик кыймылдарды колдоп жатат деп айыптап, дипломатиялык мамилелерди үзүп, аны менен болгон чек арасын жаап салды. Алжир Марокко аркылуу Испанияга жаратылыш газын жеткирүү келишиминин узартпастыгын жарыялап, аны үч алжирликти өлтүрдү деп айыптады. Бул экөө бир тарапка – Британияга берилгендиктери менен белгилүү болуп туруп, экөөнүн ортосунда мындай чыңалуунун күчөшүнүн себептери эмне? Бул чыңалуудан эмне күтүлөт? Бул кырдаал согушка чейин курчушу мүмкүнбү же кайрадан тынчып кетеби?

Сизден Аллах ыраазы болсун.

Жооб: Алжир менен Марокко ортосундагы мамилелерди карап чыгуу аркылуу бул суроолорго жооп болот:

1 - Аллах хижраттын биринчи кылымында Магрибге Ислам нематын берген. Анын жакшы адамдары өз ыктыярлары менен Исламга кирип, туусун көтөрүп, анын жолунда жихад кылышты. Алардын өлкөлөрү Халифат мамлекетинин курамындагы вилайеттарга айланды. Колонизаторлор Халифат мамлекетинин алсыздыгын сезгенде аны басып алууну башташты. Француздар 1830-жылы Алжирди басып алып, аны Франциянын бир бөлүгү деп жарыялашты. Ошентип, анын эли баскынчыларга каршы турду. Колонизаторлор аларды исламий өзгөчөлүгүнөн ажыратып француздарга айландыруу максатында ар кандай зулумдуктарды жана кордуктарды колдонуп, Алжирдин миллиондогон калкын өлтүрүштү. Бирок, алар эч кандай жакшылыкка ээ болушкан жок, алар 1962-жылы кор абалда өлкөдөн чыгып кетишти. Мужаахиддер Марокко элинен колдоо алып турушкан... Мароккого келсек, француздар 1912-жылдан 1956-жылга чейин француздук протектораттык (камкорчу) келишимдин атынан ага өз көзөмөлүн киргизген. Ал жерге колонизатор менен бирге жүрө турган Батыш үлгүсүндөгү монархияны орнотту.

2 - Колонизатор Франция Алжирден кеткенден кийин, анын президенти Ахмед бин Белла Американын Алжирдеги таасирин кеңейтүү үчүн революциячыларга колдоо көрсөтүп жаткан Абду Наасирдин доорунда Египет режими аркылуу Американын колдоосуна ээ болуп турду. Ошентип, колонизатор менен колонизатор орун алмашты. 1963-жылы Алжир менен Марокконун ортосунда кагылышуу болуп, ал "Кум согушу" деп аталган, ал чек ара чатагы болду. Бен Белла башында турган Алжир режими Америка менен байланышта болгон үчүн бул колониялык күрөштүн бири болгон. Марокко 1961-жылы Хасан II бийликке

келгенден бери Британия менен байланышта. Ошентип, малайлар Аллахтан, Расулунан жана момундардан уялбастан, ээрчиген колонизатор өлкөлөрү үчүн бири-бирине каршы согушат.

3 - Бирок, Британия 1965-жылы Хасан Пнин учурунда Марокко аркылуу Алжирде мамлекеттик төңкөрүш жасап, малайы Хуари Бумедьенди алып келди жана Американын малайы Ахмед Бен Белланы бийликтен кулатты. Анын артынан Алжир менен Марокко ортосунда жакшы мамилелер түзүлдү. Британия Мароккодогудай эле Алжирдин Бумедьенге баш ийүүсүнө кепилдик бергенден кийин, эки өлкө чек араларды жана жакшы коңшулаштыкты эки этапта, 1969-жылы жана 1972-жылы демаркациялоо (чектеш аймакты аныктоо) боюнча келишимге кол коюшкан. Муну менен алардын ортосундагы чек ара чатагы токтоп калган. Алар колонизатор каалагандай көз каранды эмес улуттук мамлекетти сактап калууну тастыкташты. Бирок, 1976-жылы Марокко Алжир Америка артында турган Полисарио фронтун тааныганына нааразы болуп, ал менен мамилесин үзгөн. Алжир режими, Марокко режими сыяктуу эле, Британияны ээрчийт. Бирок, Британия Алжир Полисариону өз көзөмөлүнө алып, аны лагерлерде жана чакан аймакта курчоого алуусу үчүн, ошондой эле Марокко Сахарасында Американын атынан бир мамлекет түзүшүнө жол бербөө максатында Мароккодогу малайларын колдоп андагы таасирин сактап турат.

4 - Андан кийин 1989-жылы Марокко, Алжир жана Тунис ортосунда Магриб биримдиги түзүлгөнү жарыяланды. Анын пункттарынын арасында Магриб союзуна мүчө болгон мамлекеттердин ар биринин көз карандысыздыгын сактоо камтылган. Бул келишимге жакындашуу жана ага киришүү максатында ал 1988-жылы Алжир менен Марокко режимдеринин ортосунда дипломатиялык мамилелер калыбына келтирилгенин жана бир нукка салынгандыгын жарыялаган. Алжир Полисарио фронтун өз кучагында сактап калуусуна Марокконун макулдугу менен жетишилген келишим. Бул кучагында сактап калуудан көздөлгөн максатка жетүү үчүн болгон. Башкача айтканда, Америка Марокконун Батыш Сахарасында мамлекет түзүшүнө бөгөт коюу жана Марокко режиминин кулатылышына жол бербөө. Бирок, Британия – Американын аймактагы таасири күчөшү жана Американын аймактык, эл аралык үстөмдүгү себептүү, ошондой эле Британиянын долбоорлоруна тоскоол болуу жөндөмүнөн улам – өзүнүн Магриб биримдиги долбоорун же башка долбоорлорун ишке ашыра алган жок...

5 - 1991-жылдын аягында Алжирде шайлоолор өттү. Алжир калкы өздөрүнүн динине карата өз пикирлерин жана Ислам менен башкарууну каалоолорун билдирүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болушту. “Исламды куткаруу фронту” добуштардын 82% жакынын алды. Секулярдык армиянын

лидерлери, өзгөчө Алжирдеги француз маданиятынын интеллигенттери президент Шадли Бенджедид бул исламий фронттун 1992-жылдын башында шайлоолорго киришине уруксат бергендиги үчүн ага каршы төңкөрүш жасашты жана аны кызматтан кетүүгө мажбур кылышты. Төңкөрүш лидерлери төңкөрүштү четке каккан жана өз өлкөсүн чыныгы Ислам динине ылайык башкаруу укугунан ажыратылган Алжир элине каршы кыргыздарды жасай башташты. Эгер, төңкөрүш лидерлери өлкөдөгү кыргыздарды кылбаганда Алжир режиминин лоялдуулугу Францияга дээрлик бурулмалык, бирок Британия мындан пайдаланып, мурдагы төңкөрүштүн лидерлеринин позицияларын сактап, аларды сот жообуна тарттырбоо мукабалына (ордуна) Британия малайы Абдулазиз Бутефликаны 1999-жылы өлкө башчылыгына кайтара алды. Мына ушундай болду б.а. Алжир Британиянын колтугуна кайтып келди. Бутефлика өз милдетин Марокко менен карым-катнаштарын калбына келтирүү үчүн иштөө менен баштады. Бутефлика 1999-жылы Хасан Пнин тажиясына катышуу үчүн Мароккого барды. Жаңы падыша Мухаммед VI атасынын жолун улап Британияга баш ийүү мамилесин ээрчиди. Эки режимдин ортосундагы мамиленин жакшырганынын белгилери 2005-жылы көрүндү. Эки режим эки өлкөнүн кызыкчылыгынан мурда Британиянын кызыкчылыгын биринчи орунга койуп, экөөнө тең чийип берилген ролдорго ылайык Британия кызыкчылыгына кызмат кылууда жандашып иш алып барышты!

6 - Бул абал эки мамлекеттеги акимдердин чыныгы жүздөрүн ачып берген сезимтал ички шарттар пайда болгонго чейин уланды. Бул болсо, адамдарды ички абалдан алагды кылуу үчүн, эки өлкө ортосунда сырткы проблемаларды ойлоп чыгарууну талап кылды. Ошондуктан, эки өлкө ортосундагы бул талаш-тартыш жана кызуу тиреш ойлоп чыгарылган! Бул шарттарды карап чыгуу менен төмөнкүлөр айкын болот:

А. Алжирдеги кырдаал тынчтык жок, 2019-жылы кыймыл башталгандан бери коогалаңдуу абалда турат. Жаңы президенттик жана парламенттик шайлоолор болуп өтүп, конституцияга өзгөртүүлөр киргизилсе да... Алжирде ички чыңалуу жогору бойдон калууда. Бул нерсе Алжирдеги жаңы режимге ар дайым кысым көрсөтүүнүн булагы болуп калды. Демек, режим элдин көңүлүн ички бурчтан тышкы бурчка буруу үчүн, өзгөчө Марокко менен тышкы тирешүүлөрдү жаратышы керек болчу. Анан Марокко менен болгон окуялар жүз берди... Бул бир жагынан, экинчи жагынан болсо Алжир Марокко менен эскалацияга баруу аркылуу туруксуз ички шарттардан жабыр тарткан өзүнүн салыштырмалуу төмөндөп бараткан регионалдык позициясын кандайдыр бир негизде калыбына келтирүүгө умтулууда...

Б. Мароккого келсек, анын ички шарттары да өтө курч, марокколуктарды ички көйгөйлөрдөн жана Палестина жерин басып алып жаткан яхудий мамлекети менен болгон мамилелерин нормалдаштыруудан алагды кылууга умтулууда – анткени бул Аллахка, элчисине жана момундарга эң касташкан душман болгон яхудий мамлекети менен болгон достук жана моюн сунуу негизинде түзүлгөн мамилелер – ошондуктан Марокко режими элдин назарын ички көйгөйдөн сыртка бурууга өтө ынтызар болду. Марокко режими яхудий вужуду менен болгон карым-катнашын бардык тармактарда бекемдөөдө чектен чыгып кетти. “Израилдин” Коргоо министрлиги мындай деди: “Жөөттөрдүн коргоо министри Ганц жана Марокконун улуттук коргонуу боюнча премьер-министрдин делегаты Абдуллатиф Лаудийи өз ара түшүнүшүү боюнча коргонуу меморандумуна кол коюшту... Келишим эки өлкө ортосундагы коргонуу мамилелерин расмийлештирип, келечектеги ар кандай кызматташууга бекем негизди түзөт. Келишим эки өлкөнүн коргонуу мекемелерине чалгындоо, өнөр жай кызматташтыгы, аскердик даярдык жана башка тармактарда кызматташууну кеңейтүүгө мүмкүндүк берет...”. The Times of "Israel" маалымат сайты: "Бул – "Израиль" менен араб өлкөлөрүнүн ичинен бир араб өлкөсүнүн ортосундагы мындай биринчи келишим"... “Анадолу” агенттиги 24.11.2021. Марокко режими бул кемсинүү жана басынуусун Трамп Батыш Сахарада Марокко автономиясын таануу декларациясын жарыялаганынын үчүн болууда деп актанды: “Бүгүн мен Батыш Сахарадагы Марокконун суверенитетин тааныган декларацияга кол койдум. Марокконун автономия боюнча олуттуу, реалдуу жана чынчыл сунушу, туруктуу тынчтыкка жана өнүгүүгө жетишүү үчүн адилеттүү чечимдин бирден-бир негизи болуп саналат!”. (Аль-Сахифа, 10.12.2020). Бул далилге коопшой турган жана күнөөдөн да жаман шылтоо... Ошондуктан, Марокко да яхудий вужудуна болгон кордугунан жана басынуусунан көңүлдөрдү буруу үчүн өзгөчө Алжир менен тышкы көйгөйлөрдү жаратышы керек болчу!

Ошентип, окуялар бир калыпта тутана баштады, тескерисинче, эки режим үчүн маанилүү болгон нерсе – бул эки режимдин ички абалындагы көйгөйлөрдөн жана каапыр Батыш колонизаторлугу менен кол кармашып карышма-карыш бирге жүрүп жасаган күнөөлөрүнөн, кылмыштарынан элдин назарын тышкы көйгөйгө буруу! Бул окуялардын кээ бирлерин карап чыгуу төмөнкүлөрдү көрсөтөт:

- Алжирдин Тышкы иштер министрлиги 2020-жылдын май айында Алжирдин Оран шаарындагы Марокко консулу Алжирди душман өлкө деп сыпаттаганына нааразылык билдирүү үчүн Марокконун элчисин өзүнө чакырып, консулдун өзүн персона нон грата деп эсептеген.

- 2020-жылы 13-ноябрда Гергерат чек ара аймагында Марокко армиясы Мавритания менен болгон чек ара бекетинен жүргүнчүлөрдүн өтүшүнө тоскоол болгон Сахара демонстранттар тобун кууп чыгарды. Кийинчерээк Алжир Марокколук аскерлерди чыгарып кетүүнү талап кылды.

- 2021-жылы 15-июлда Марокконун Бириккен Улуттар Уюмундагы элчиси Алжирдеги Кабыл (уруулар) элинин көз карандысыздыгын талап кылды. Алжир Мароккодогу элчисин кеңешүүгө чакырды. 2021-жылы 23-июлда Алжир Марокко жөөттөрдүн Pegasus шпиондук программасын өз аткаминерлерине каршы колдонуп жатат деп айыптады, Марокко бул дооматты четке какты.

- Айман ибн Абду Рахман башында турган жаңы Алжир өкмөтү түзүлүп, анын биринчи жыйыны 2021-жылдын 25-июлунда өткөндөн бери Алжирдин тышкы саясаты Алжир өкмөтү токойдогу өрт кризисин жөнгө салуу учурунда Мароккого болгон мамилесин курчусун көрсөттү. Алжир Марокко өлкөнүн түндүгүн каптаган өрткө катыштыгы бар жана Алжир тарабынан өрттөөчү деп айыпталып эки жикчил уюмга колдоо көрсөткөн деп айыптады.

- Яхудий тышкы иштер министри Мароккого иш сапары менен келди. Бул учурда 2021-жылдын 11-августунда Алжир Мароккону Иран менен жакындашууга барып, яхудий вужудуна каршы козутуусу Алжир менен Марокконун ортосундагы мамилени ого бетер курчутууга алып барды деп айыптады.

- 2021-жылдын 24-августунда “Алжирдин тышкы иштер министри Рамтан Ламапра Марокко менен мамиле үзүлгөнүн жарыялады. Ал мындай деди: “Марокко Королдугу 1962-жылы Алжир эгемендик алгандан бери биздин өлкөгө каршы достукка жатпаган, душмандык жана жийиркеничтүү иш-аракеттерди жасоону эч качан токтотпогону тарыхта далилденген...”. (AFP 24.08.21.). 22.09.21 Алжир Марокконун бардык аскердик жана жарандык учактары үчүн өзүнүн аба мейкиндигин жапты...

31.10.2021 Алжир маалымат агенттиги мындай деп билдирди: “Алжирдин президенти Абдулмажид Теббун “Сонатрач” улуттук компаниясына Марокко менен соода алакасын токтотууга жана жаратылыш газын Испанияга Марокко аркылуу жеткирүү келишимин узартпоого буйрук берди, бул келишим 2021-жылдын 31-октябрында түн жарымында аяктайт”. Ал муну Марокко Королдугунан Алжирге карай агрессивдүү мүнөздөгү “практикаларына” каршы туруу деп актанды.

- Алжирдин жарыясынан кийин дароо эле Марокконун электр жана ичүүчү суу боюнча улуттук бюросу “Алжир бийлиги тарабынан жарыяланган Магриб-Европа газ кууру боюнча келишимди узартпоо

чечими азыркы учурда улуттук электр системасы аркылуу газ куруунун аткарылышына анча деле таасир этпейт” деп жарыялады... Ал эми Марокко орто жана узак мөөнөттүү келечектеги туруктуу альтернативалардын башка варианттарын караштырат”... (BBC, 31.10.21).

- Алжирдин президенттик кеңсеси 03.11.21 күнү Мароккону үч алжирдик айдоочуну Мавританиянын борбору Нуакшат менен Алжирдин түштүгүндөгү Уаргла шаарынын ортосунда бара жаткан коммерциялык жүк ташуучу унааларды бутага алуу менен өлтүрдү деп айыптаганын жарыялады. “Алжир 3-ноябрь 2021-жылы Батыш Сахара менен Мавританиянын чек арасында Марокконун жардыруусунан үч жараны каза болгонун билдирди. Алжир бул адамдардын өлтүрүлүшү “жазасыз калбайт” деп убада берди”. (Deutsche Welle, 03.11.21). AFP кабар агенти: “Алар өткөн дүйшөмбүдө, 01.11.21 өлтүрүлгөн”, ал эми Марокко муну четке какты... (AFP, 03.11.21.)

8 - Бул окуялардын жана андан келип чыккан кесепеттерге терең назар салып караган адам эки өлкө ортосунда жүз берип жаткан окуялардын көбү сүйлөшүүлөр жана талкуулар менен чечилерин, ошондой эле байланыш үзүлүп же жүк ташуучу унаалар жана учактар токтоп калбастан, ал тургай газдын өтүүсүнө күбө болот! Башкача айтканда, маселелер сүйлөшүү жолу аркылуу жолго койула берет. Мындан максат ички көйгөйдөн элди алаксытуу гана! Айрыкча бул эки режим бир колонизаторго – Британияга лоялдуу болгондуктан ушундай. Аларды бул колонизатор үчүн ар кандай ролдорду ойноого түрткөн ошол. Ошондуктан, бул пикир келишпестиктерге карабастан Түндүк Африка регионунун маселелери боюнча алардын позициялары бирдей. Ливия маселесине байланыштуу болобу же Тунис маселеси болобу, айырмасы жок, алардын көз карашы бирдей. Бул аймактык маселелер боюнча алардын ортосунда эч кандай келишпестиктер жок. Аларга Британия башка малайларын кандай ролду аткарууну тапшырганы сыяктуу эле буларга рол тапшырганына жараша бир жерде келишпестиктерге барышса, башка жерде бир пикирде иш кыла беришет. Мисалы, Катар менен БАЭ сыяктуу. Британия алардын ар бирине роль берет. Кээде анын кызыкчылыктары аларды элдештирүүнү талап кылат, алар ошого жараша маселени элдешип чечип алышат. Ал эми, кээде анын кызыкчылыгы алардын келишпестиктерге баруусун жана ар бирин башка Америкага малайлык кылган өлкө менен жандашып иш алып баруусун талап кылат! Марокко менен Алжирдин ортосундагы ролдорду бөлүштүрүү ушул сыяктуу эле. Ливия жана Туниске байланыштуу иштерде Британия кызыкчылыгына жараша алардын шайкештиги көрүнүп турат. Ошол эле маалда экөө талашып тартышып жаткан да учуру!

9 - Мындан эмне күтүлөт? Азыр алардын ортосунда согуштун чыгышы күмөн. Анткени, ортодогу чыңалуу себептери өздөрүнүн реалдуулугуна ылайык оң себептер эмес. Бирок, Алжир президенти үч алжирликтин өлтүрүлүшүн комментарийлеп, “Бул окуя жазасыз калбайт” деп айткан билдирүүсүнө байланыштуу, жүзүн сактап калуу максатында кыска мөөнөткө атышуулар болоору да жокко чыгарылбайт. Мындай болуп кетиши эгер эки тарап тынчтыкты калыбына келтирүү үчүн Британиянын компромисстик ыкмасы менен сүйлөшүүлөргө жана өз ара түшүнүшүүгө барбаса болуп кете турган иштерден. Бирок бул эки тарап тең ички көйгөйлөрүн сезгенден кийин (Марокко яхудий вужуду менен алакаларды нормалдаштыруусу. Алжирдин жаңы режимине каршы элдик нааразылык) эки өлкө элин толкундоосун алдын ала алса келишпестик маселесин Британия жолу аркылуу чечип алышат! Тактап айтканда, эки режим элдин назарын ички көйгөйдөн тышкы көйгөйгө каратуу максатына эки өлкө отосунда ойлоп чыгарылган эскалация себебинин жок болушу.

Жыйынтыктап айтканда, Ислам дүйнөсүндөгү бардык режимдердин өз ролдорун колонизатор мамлекеттерге моюн сунуу менен бөлүштүрүлүшү жана колониялык кызыкчылыктардын талабына жараша ролдордун бөлүштүрүлүп жаткандыгы абдан кейиштүү. Бул ролдор мусулмандардын бөлүнүп-жарылышына жана колония доорунан мурункудай Исламды ишке ашырган бир мамлекетте биригүүсүнө каршы иштейт... Бул абал мусулмандардын ортодогу ынтымакты калыбына келтирүүсүн жана алар бир мамлекетке биригүү үчүн аракет кылууларын важиб кылууда. Мусулмандардын ортосундагы карама-каршылыкты жок кыла турган чыныгы нукура Ислам менен өкүм жүргүзө турган туура жолдогу Халифалыкты тикелөөнү важиб кылууда.

Аллах айтат:

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾

“Албетте, момундар бир туугандар”

[Хужрат:10]

Ан-Нуамиман ибн Баширдин (Аллах андан ыраазы болсун) айтты, Пайгамбарыбыз (ага Аллахтын салам-салаваты болсун) айтты:

﴿مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ «الْجَسَدِ» بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى﴾.

“Момундардын бири-бирине болгон сүйүүсү, ырайымдуу мамилеси жана боорукердиги бир дене сыяктуу. Эгер, анын бир жери ооруп калса, бүт денеси уйкусуздук жана ысытма менен жооп берет”. (Мусли риваяты).

14-жумаадил уула, 1443-х.

18-декабрь, 2021-м.

Марокко туурасында

I. Америка Алжир менен Мароккодогу Франциядан азат болуу кыймылдарын колдоп-кубаттады. Ибн Билла доорунда Алжир эгемендүү болгон соң, ага өз таасирин киргизүү мүмкүнчүлүгүн тапты. Мухаммад Vнин доорунда Мароккого да таасирин киргизе алды. Бирок, бул иш узак созулбады. Британия Малик Хасандын колдоосу менен Бумиддин аркылуу ибн Биллого каршы төңкөрүш жасай алды. О.э. Мухаммад V дүйнөдөн кайткан соң, Хасан IIнин келиши менен Британия таасири дагы күчүнө кирди.

Америка үчүн бул эки өлкөгө жол жабылып калды. 1976-жылдын 26-февралында 91 жылдык колонизаторлуктан кийин Испания Сахродон (Сахара) чыгып кеткен соң, «Полисарио» каршылык кыймылынын эгемендүүлүккө умтулууларынан мүмкүнчүлүк тапты. Андан мурун БУУ Американын басымы астында изилдөө тобун түзүп, аны Батыш Сахрого жиберген эле. Топ өз отчетун 1975-жылдын 9-июнунда Башкы ассамблеяга тапшырган эле. Ага Сахронун Испаниядан эгемендүү болушу сунуш кылынып, «Полисарио» уюмунун региондогу өкүмдар кыймыл экендиги жана этибарлуу таасир күчүнө ээлиги кошумча кылынган эле. Ошентип, Америка «Полисарио»ну колдоп-кубаттап, Сахро калкынын өкүлү катары майданга алып чыкты. Мындан көздөлгөн максат, Испания андан чыгып кеткенден кийин Сахронун Мароккого кайтпашы, эгемендүүлүктү талап кылуучу кескиндик очогу болуп калышы эле, анткени, Америка андан түндүк Африкадагы кызыкчылыктар үчүн пайдаланмак. 1976-жылдын 26-февралында, Испания андан чыгып кеткен соң, бир окуя болуп өттү. Сахро улуттук кеңеши Сахро араб республикасы тикеленгенин жарыя кылды. Бул иш «Полисарио» тарабынан жарыя кылынган болсо, экинчи тараптан 1976-жылдын 14-апрелинде Хасан II Мавратия президенти Мухтар Даддах менен Сахрону бүлүштүрүп алууга келишишти жана аны жаңы союздашы менен ээлеп алды. Бирок, көтөрүлүштөн кийин, Мухтар Ададх 1979-жылдын 5-августунда Алжирде «Полисарио» менен тынчтык келишимине кол койду. Анда Сахро бүтүндөй өз абалына коюлду. Бирок, Сахронун Мавритания бөлүгүн «Полисарио» тапшырбады. Марокко аны ээлеп тура берди жана ал Сахро өкмөтү менен «Полисарио»нун Алжирдеги (Тендофтогу) борборуна айланды. Мына ошондон кийин Америка БУУ аркылуу токтомдор чыгарып, Сахрого түздөн-түз иш жүзүндө кирише баштады. Ал токтомдор төмөнкүлөр:

- 1979-жылдын 21-ноябрында БУУнун Башкы Ассамблеясы «Сахро калкынын өз тагдырын өзү белгилеши жөнүндөгү мыйзамдык укугун

түшүндүрүү жана «Полисарио»ну чөл калкына жалгыз мыйзамдуу өкүл деп тан алуу» жөнүндө токтом кабыл алды;

- Коопсуздук кеңешинин атайын жыйналышынын 1988-жылдын 30-сентябындагы 621-номерлүү резолюциясында баш катчыга Батыш Сахродо өзүнүн атайын бир өкүлүн дайындашына уруксат берилген. Баш катчы уругвайлык Акрос Испиялды өзүнүн өкүлү кылып тандады. Ортоктош сунуштар «Африка улуттук тынчтык планы» наамы менен киргизиле баштады;

- 1991-жылдын 19-апрелиндеги 690-номерлүү токтомдо Коопсуздук кеңеши Батыш Сахродо (Минурсодо) референдум өткөзүү үчүн БУУнун комиссиясын түзүү жөнүндө жарыя чыгарды;

- Кофи Аннан БУУ жетекчилигине келип, 1997-жылы мурдагы Америка мамлекеттик катчысы Жеймс Бейкер Сахродо референдум өткөрүү токтомун аткаруу үчүн атайын өкүл кылып дайындалганга чейин, токтомдор чыгарууну уланта берди;

- Кофи Аннан кийинчерээк 1998-жылдын 30-ноябрында регионго келип, кескиндикти чектөөгө тиешелүү сунуштар менен чыкты;

- Кофи Аннан өзүнүн 2000-жылдын 17-февралында Коопсуздук кеңешине берген отчетунда, кескиндикти чектөө комиссиясы тарабынан добуш берүүгө ылайыксыз болгондугу үчүн четке кагылган кимселер комиссияга каршы сын иш ачышканын айтты жана иштердин ушундай көрүнүштө уланышын элестетүү мүмкүн эмес деди. Натыйжада, Африка улуттук коопсуздук планын колдонуу мүмкүн болбой калды;

- 2001-жылдын 5-майында Бейкер «чөлкөмдүк союз» деген сунуштар менен чыкты. Бул союз автономдуу өкмөттүн мөөнөтүн 5 жылга созуу мүмкүнчүлүгүн берер эле. Андан кийин тагдырды белгилөө туурасында референдум чакырылышы сунуш кылынды;

- 2004-жылдын 11-июнунда Жеймс Бейкер 1997-жылдан бери алектенип келе жаткан планынан баш тартканын жарыя кылды. Мындан кийин Аннан июнда өзүнө жаңы орун басар дайындады. Ал Алваро де Сото деген киши.

Ошентип, Америка Батыш Сахро маселелеси боюнча өз тагдырын өзү белгилөө проблемасын козгоону жана БУУ тарабынан токтомдор чыгарууну уланта берди.

Отчёттордо көрсөтүлгөндөй, мейли, Батыш Сахро Европа менен Американын шилекейин чуурута турган даражада байлыкка, өзгөчө, нефтиге ээ болсо да, негизи, атаандаштык саясий таасирге байланыштуу эле. Алжир жана Мароккого кирип баруу үчүн биринчи даражада проблема козгоочу фактор мына ушул эле. Ушуга караганда, Сахронун эгемендүү болушу же өзү каалагандай башка бир формага кириши,

Америка үчүн маанилүү эмес эле. Аны, Сахро проблемасын басым өткөзүү ыкмасына айлантып, ал аркылуу Алжир менен Мароккого кирип баруу кызыктырат. Ошондуктан, Алжир жана Марокконун Америка менен болгон мамилелерине карай Сахро маселеси кээде күчөп, кээде төмөндөп барар эле.

Европа, айрыкча, ал эки мамлекет менен үзгүлтүксүз мамиледеги Британия, Франция жана Испания муну түшүнөт. Алжирде да, Мароккодо да Британиянын колу бар эле – Алжирде Бумиддин доорунда, Мароккодо Хасан доорунда. Ушул себептен улам, ал Американын Сахро проблемасын өзү каалагандай иштетишине мүмкүнчүлүк бербеди. Алжирдеги «Полисарио»нун абалын о.э. Америка менен мамилелерин көңүл коюп күзөтөр эле. Болгону, Американын БУУда чыгарып жаткан токтомдорунан гана кабарсыз эле. Мароккодо ар кандай чечим Марокко суверенитетинин чегинде болушуна катуу турар эле. Басым өткөзүлсө гана башкасына ыраазы болор эле. Кийин Британия өз саясатындагы айлакерлиги менен аткаруу жолуна тоскоолдуктар коё баштады.

Бумиддинден кийин Алжир өкмөтүн алсыз жетекчилер ээлешти. Натыйжада, бийлик кошуундун колуна өттү. Андагы аткаруу бийлигиндегилер Франциядан таалим алып өсүп чыккан франкофилдер (французпарастар) эле. Ушуну менен Алжирде Франция таасири көрүнүп калды. Муну көргөн Британия Бутифликаны Швецариядан алып келип, Алжирге кайра тикеледи. Ал британияпарастыгы жагынан да, сыртынан Американы жактоочу болуп, ичинен кууланып ага каршы күрөшүү жагынан да мурдагы устазы Бумиддинге окшор эле. Ошентип, Бутифлика Америкага жакындаша баштады. Өткөн жылы аны менен 1,87 миллиард доллардык курал-жарак келишимин түздү. Америка 2002-жылы Алжирге терроризмге каршы күрөшүү шылтоосу менен аскердик техника берген эле. Муну күзөтүүчүлөр Алжир Америкага ыктап жатат деп чечмелешкен эле. Анткени, ал биринчи жолу Америкадан 1,87 миллиард доллардык үлкөн келишимди колго киргизип жаткан эле, адатта болсо, Алжир кошуунун куралдандыруу Франция тарабынан, кээде болсо, Россия тарабынан ишке ашырылар эле.

Бул нерсе Франциянын Алжирдеги ролун күчсүздөнтүп жиберди. Айрыкча, Бутифлика Алжир кошуунундагы французпарас генералдарга каршы өзгөртүүлөр киргизди. Бул иштин башталышы французпарас башкы штаб башчысы Амморик менен Бутифлика ортосундагы келишпөөчүлүк болду. Бутифлика кошуун назарында көп жактуу оюн ойноор эле: Британия саясатына моюн сунуу; Американын көңүлүн алуу; Франциянын каарын козгобоо. Аны өзгөртүүлөр киргизүүгө шаштырган фактор өзүнүн атаандашы, президенттикке талапкер Алий ибн Флис менен Амморийдин ортосундагы байланыш болду. Амморий 2004-

жылдын апрелинде болуп өтө турган президенттик шайлоолордо Бутифликаны кулатуу аркылуу алып таштоону пландаштырып жаткан эле. Бутифлика шайлоолордо ийгиликке жеткен соң, бул эки адамдын ортосундагы күрөш курчуп кеткени жана Амморийдин күнү бүтүп калганы баарына айкын эле. Ошондой да болду. (Өзү негиздүү себептерге ылайык мансабынан кетишинен мурун) аны иштен четтетти. Ошондон 48 саат өткөн соң, 2007-жылы 5-августта, биринчи аскердик нохиянын (нохия – мамлекеттер ортосунда вилайттар. Борбор да ушунун ичинде жайгашкан) командачысы, кошуунда Амморийден кийинки экинчи күчтүү адам наамын алган Ибрахим Фузайл Шарифти да отставкага кетирди. Кошуундагы аскер башчыларды да иштен алып, алардын ордуна башкаларды дайындады. Расмий кабыл алуудан бир күн өткөндөн кийин Бутифлика мурдагы башчы Мухаммад Амарийдин алдында Ахмад Коид Солихти Алжирдин штаб башчы кылып дайындады.

Мындай иштен алуулардан мурда, Бутифлика шайлоолордо ийгиликке жетер замат кошуун жөнүндө билдирүүлөр жасаган эле. Аларда жаңы жетекчинин өзүнөн кошуун коркунучун алыстатып жатканы анык көрүнүп турар эле. Өткөн жылдын 5-июлунда эгемендүүлүк күнү кылган баяндамасында мындай делген: «Ушул мүнөттөн тартып Алжир кошууну, куралдуу күчтөрдүн башкы командачысы жана граждандык коргонуунун биринчи жооптуусу катары республика президентинин буйругу, өкүмдарлыгы жана жоопкерчилиги астында профессионализм баскычтарына ылайыкташуусу жана өзүнүн конституциялык милдеттерин аткарууга киришүүсү керек». Дагы Амморий менен анын командачылыктагы тарапкерлерин шылдыңдап: «Мен Улуттук азаттыктын кошуунуна командачылык кылган убагымда алар али эч кандай мансапты ээлебеген эле», - деди.

Бутифлика өзүнүн биринчи мугалими – Хафорий Бумиддинге окшоп, кошуун чеңгелинен кутулмакчы эле. Бумиддинди өзүнө тышкы иштер министри кылып алды. Ал Британиянын колдоосу менен бирөөлөрдү мансабынан бошотуп, башкаларды дайындоодо кандайдыр бир деңгээлде ийгиликке жетишти дешке болот. Бирок, кошуунда дагы деле Франциянын өз орду бар эле. Анткени, көпчүлүк Франция таалимин алган эле. Мунун үстүнө, Амморий сыяктуу иштен четтетилген командачылардын кошуун ичиндеги күч менен али да алакасы бар.

Эмнеси болсо да, натыйжада Американын тараза ташы Франциянын ташынан оор келди. Анын мамлекетке кириши жеңилдешти. Бул иште утуп чыккан Британия болду. Себеби, анын Алжирдеги саясий таасирине коркунуч салуучу Францияны колдогон күчтүү кошуундун таасири жоголду. Ал Америка таасиринен коркпойт. Анткени, ибн Билло

кулагандан кийин ал жерде АКШнын этибарлуу адамы калбаган. Кошуун Франциянын тиреги эле. Ошондуктан, көбүрөөк андан кооптончу.

Алжир жөнүндөгү кеп – ушул. Эми Мароккого токтоло турган болсок, Мухаммад VI атасы Хасан IIге окшоп, англичандардын саясий таасирине моюн сунар эле. Массалык маалымат каражаттарынын кабар беришинче, анын Британиядагы король үй-бүлөсү менен кызуу барды-келди мамлеси болгон, бирок, ал саясий иштерде атасынан тажрыйбасызыраак, чийкирээк эле. Ошондуктан, Британия ага атасына окшоп Америкага каршы тура бербешин кеңеш берди. Мунун себеби кичи Буш доорундагы неоконсерваторлордун менменсирөөсү болду. Ушуга караганда, ал Американын Жакынкы Чыгыш жана Түндүк Африка үчүн түзгөн планын туура түшүнгөнүн билдирди. Демократиялык көрүнүштөр кыла баштады. Министрликтерге оппозициялык партияны да сунуш кылды. Өзүн Америка айтып жаткан азаттык, демократия, адам укуктары сыяктуу ураандарды кабыл алып жаткандай кылып көрсөттү. Өткөн доорлордогу бийлик кылмыштарын козгоого да, массалык маалымат каражаттарында жаңы рубрика ачылышына да жол берди. АКШ менен Марокко ортосунда эркин соода алакаларын жолго коюу үчүн келишим түздү. Келе жаткан марттын башында Марокко парламенти тастыктагандан кийин аны аткарууга киришет. Америка Марокко соода шериктештеринин төртүнчүсү жана Европа союзунан тышкаркы биринчи шериги болду. (Соода айырбаштоо көлөмү 1,5 миллиард долларды түзөт). Буш 2005-жылдын 8-февралында конгресстен Мароккого бериле турган жардамдын көлөмүн көбөйтүүнүн тастыкталышын талап кылды. Жардам көлөмү өткөн жылкы 20-миллиондун ордуна 63 миллион доллар болушун айтты.

Алжир жана Мароккодогу Америкага карата мындай жумшак абал аны Сахро маселеси туурасында бейгам кылып койду. Анткени, ал Сахрого Сахро республикасын тикелөөнүн астанасы катары карагандан көрө, көбүрөөк Африка түндүгүнө кирип баруу эшиги катары карар эле.

Ошентип, Америка убакыттын өтүшү менен референдум өткөзүлүшүнө жана автономия болуш үчүн беш жылдан кийин болсо да референдум өткөзүлүшүнө ыраазы болду. Бул сунушту (эгемендүүлүк да, кошулуу да эмес, орто чечимди) Жеймс Бейкер киргизген эле. Кийин эки тарап келишпегендиги жана Марокконун үчүнчү чечимге сак тургандыгы шылтоосу менен 2004-жылдын июнунда Жеймс Бейкер иштен бошоду. Сахро иштери дагы тымып калды. Эгер Марокко жана Алжирдин позициясы Америкага карата жумшак болбогондо референдум токтому баскычтуу автономияга, андан кийин референдумга айланып кетпеген болор эле. Жеймс Бейкер да иштен кетпестен, Америка өзүнүн Сахро жөнүндөгү көз карашында суздук кылбас эле.

Ушуга карабастан, Америка Сахро проблемасы арканынын бир учун дагы деле кармап келе жатат. Ал ишти бүтүргөнү жок. Жөн эле абалга карай токтотуп койду. Бул эки өлкөгө экономикалык жолдор жана саясий пландар аркылуу кирип баруу мүмкүнчүлүгүн көрүп турат. Эгер абал өзгөргүдөй болсо, же экономикалык жолдор жана саясий пландар иш бербешине көзү жетсе, Сахро проблемасын кайрадан – мурункудан беш бетер кылып козгойт.

Америка жөнүндөгү сөздөр мына ушулар.

Эми Европа жөнүндө токтолобуз. Муну менен биз, Испаниянын мурдагы премьер-министри Хосе Марио Аснардан кийинки т.а. азыркы убактагы Франция жана Испанияны назарда тутуп жатабыз. Алар мына ушул жымжырттыктан пайдаланып, бул проблеманы Алжир жана Мароккону канааттандыра турган түстө, турмуш чындыгына ылайык чечүүгө киришишти. Ал сахролуктарды кеңири автономиясынын болушуна, бул иштин баскычтуу чечим экендигине, кийинчерээк Марокко менен өз ара тил бириктирип конфедерацияга т.а. эки мамлекеттен турган союзга жетишүү мүмкүндүгүнө ишендирүүдөн турат. Мындан максат, Америка ушул регион аркылуу түндүк Африкага өтө турган тешикти чып бекитүү эле. Британия да бул иште аларга түздөн-түз жардам берди. Бирок, ал өзүн көрсөткөн жок. Анткени, Түндүк Африкадагы (Ливия, Тунис, Марокко жана Алжир) агенттеринин тизгини анын колунда болуп, ал ишти узактан күзөтөр эле.

Ошентип, Франция менен Испания Сахро проблемасындагы бул жымжырттыктан пайдалануу үчүн бар мүмкүнчүлүктөрүн ишке салды.

Франция али да түндүк Африка – Тунис, Алжир жана Мароккодогу илгерки жерлерине кайтып келүү арзууларынын кучагында. Кыйладан бери бул жолго экономикалык жана сакофий кадамдар коё башталган эле. Анткени, түздөн-түз саясий жолду тутуу эшиги ал үчүн Америка жана Британия тарабынан жаап коюлган эле. Төмөнкүлөр ушул кадамдар катарына кирет:

- Ширак Бутифликаны 2004-жылдын апрелинде болуп өткөн президенттик шайлоолордо ийгиликке жетиши менен куттуктоо үчүн Алжирге кылган кыска мөөнөттүү визити учурунда, журналисттер алдында Францияны эки мамлекет ортосундагы кызматташтык келишимине кол коюуга аракет кыларын билдирди;

- 2005-жылдын 11-февралында Франция инвесторлорунун делегациясы Алжирге келип, инвестицияга тиешелүү жактарын үйрөндү;

- Марокко менен өзгөчө жеңилдиктерге ээ экономикалык алакалар орнотулду. Анткени, Франция Мароккодогу эң ири чет элдик инвестор болуп эсептелет (анын инвестициялары жалпы инвестициялар көлөмүнүн 13%тин түзөт). Андан кийинки катарда Испания, Америка

жана Саудия турат. Бул мамлекеттердин ар биринин инвестиция көлөмү 4%ти түзөт.

Испанияны да Мароккодо өз кызыкчылыктары жана ага жараша проблемалары бар. Айрыкча, Сабта жана Малиланы басып алуу, Жер Ортолук деңизи жана Атлантика океанындагы коңшучулук маселеси. Булар экономикалык иштер. Аң уулоо жана саякат жаатына келсек, ал көптөн бери Сабта жана Малила проблемасын чечүүгө умтулуп келет жана Марокко ал жерлердин автономдуу болушуна көнүшү менен Испаниянын ага мыйзамдуу өкүмдар экендигин тан алат.

О.э. Алжирдин «Сонатрак» компаниясына караштуу газ куурлары да бар. Ал Марокко аркылуу өтүп, Испанияны жылына 8 миллион кубометр табигый газ менен камсыздайт.

Ошентип, Франция менен Испания мүмкүнчүлүк туулар замат Мароккого кирүүгө аракет кыла баштады. Алар Сахро проблемасын чечүү Мароккого, андан кийин Алжирге өткөзүүчү тешик экенин, кокус ал ого бетер жалындаса, Америка үчүн регоинго эшик ачылышын билишер эле. Сахро проблемасы Америка таасиринин Түндүк Африка регионунан өтүшү үчүн тешик экени жөнүндөгү сөздөр француз жетекчилери тилинен бат-бат угулуп турат. Франция муну Америка менен өз ара келишим түзүп таанылган Аснар башчылыгындагы элдик партия Испанияда өкүмдар болгон убакта түшүнгөн эле. Ал Франциянын Сахро күрөшүнө карата тутулган позициялар маселесине аралашышына каршылык кылат эле. Бирок, кокустан Испаниядагы өкмөт башына европапарастыгы, айрыкча французпарастыгы менен таанылган Сапатеро башчылыгындагы социалисттик партия келди. Мына ошондо Франция Сахро проблемасына ылайыктуу чечим табуу аркылуу Түндүк Африка регионундагы Америка таасирине каршы туруу үчүн Испания менен шериктештик кылууга ынгайлуу учур тапты. Мурунураак Ширак бир нече жолу өзүнүн мамлекети Марокко менен Алжир ортосундагы тартышуулар жана саясий карама-каршылыктарды токтотуп, жакшы мамилелерди тикелөө аркылуу Сахро күрөшүнүн саясий чечилишин колдоп-кубаттарын билдирген эле.

Ырас, күрөш Франция, Испания жана Америка ортосунда жүрүп жаткан соң, ырас, ал Англия агенттеринин кызыкчылыктарына зыян жеткирүү даражасына жетпеген соң, Англия өзүнүн түлкү мүнөзүндө кала берет т.а. ушул үч тараптын күрөш жүрүшүндө алсырашын күтүп жата берет.

Ошондуктан, Франция, Испания жана Британия Америка тарабынан келе жаткан селди көрүп, Түндүк Африканын жаңы саясатын жымсалдамакчы болушту. Анткени, ал муну менен Америка таасирин кайтара алсын, эч болбогондо ушуга аракет кылсын. Батыш сахро

проблемасы Америка кирип келүүчү тешик болуп саналат. Ошондуктан, Европа бул маселеден, аны Америкадан бөлөк абалда чечүү менен кутулмакчы болуп жатат.

II. Ушул мамиле менен Испания королу 2005-жылы 17-январда Мароккого келди. Келүүдөн көздөлгөн негизги максат, Сахро проблемасын чечүүгө жардам берүү эле. Испания ушул шылтоо аркылуу бир ок менен эки коён атат: Биринчиден Американын Түндүк Африкага өтүп жаткан тешигин жабат. Экинчиден, Сабта жана Малила маселелсин биротоло үзүл-кесил чечет. Т.а. ал Мароккого жага турган чечимди сунуш кылат. Сунушка ылайык Сахро Марокко суверенитети астындагы автономия болот. Испания аны Сабта жана Малила маселесине алмаштырат. Т.а. алар үзүл-кесил түстө Испания суверенитети астындагы автономия болот. Айрым массалык маалымат каражаттары 2005-жылдын 23-январында бул тууралуу кабар берген. Бул максат визиттен мурунку жана кийинки иштердин бардыгынан көрүнүп турат. Испания ушул жылдын баштарында королдун визитинен мурун тышкы иштер министри Моратиносту Алжирге жиберди. Жакында, келерки айда Испания премьер-министри Алжирге барат. О.э. бул жерде Марокко королунун да, Испания королунун да визит учурунда Сахро проблемасы жөнүндө берген расмий билдирүүлөрү да турат. Бул максат экинчи даражалуу: мамилелерди изилдөө, Марокко жээктеринин тушундагы Лайло (Перехил) аралы үстүндө болуп өткөн чыр-чатактан келип чыккан абалдарды оңдоо, эконимикалык мамилелер (бул жаатта Испания Франциядан кийинки экинчи орунда турат), о.э. Марокко менен Испания ортосундагы Жабалут-Торик (Гибралтар) кысыгы аркылуу өтө турган деңиз туннели жөнүндөгү пикирди кайра үйрөнүү сыяктуу иштер менен жаап-жашырылды.

Келүү жана келүү учурундагы билдирүүлөр негизги максат ушул экендигин көрсөтүп турат. Король Мухаммад VI өз мамлекетинин Сахро маселесин саясий сүйлөшүүлөр жана келишимдер аркылуу үзүл-кесил чечүүдө БУУ менен болгон кызматташтыкка баш ийишин билдирди. Ал бул сөзүн Испания королу 2005-жылы 17-январда Мароккого келгенде, ага атап уюштурулган кечки зыяпат учурунда айтты. «Саясий чечимден максат, түштүк региондор (Сахро жерлери) калкына өздөрүнүн чегара иштерин Марокконун суверенитетин, аймактык жана улуттук бүтүндүгүн урматтаган абалда өздөрү башкарууларына мүмкүнчүлүк берүү» деген сөздү да кошуп койдү.

Испания өкүмдары буга жооп катары мындай деди: «Биздин мамлекетибиз бул маселенин БУУ токтондорунун алкагында, баарына макул келген, үзүл-кесил, адилет чечилишин сунуш кылат». Кийин Батыш Сахро маселесине ишара кылып, төмөнкүлөрдү кошумчалады:

«Биздин мамлекетибиз сүйлөшүүлөр аркылуу кызыкдар тараптар өкүлдөрү ортосунда эл аралык мыйзамдуу жана БУУ хартиясы алкагында адилеттүү, үзүл-кесил келишүү чечимине жетишүү үчүн, айрыкча, көз караштарды жакындаштырууга этибарын каратат». Марокко королунун да, Испания королунун да билдирүүлөрүндө «үзүл-кесил» сөзүнүн кайталанып жатканына этибар бергиле.

Башка тараптан «Полисарио» фронтунун жетекчиси полковник Мухаммад Абдул-Азиз ушул күндөрдө Мароккого визит жасаган Испания өкүмдарынын аракеттерин жогору баалады. Сахро кабар агенттигинин кабар беришинче, «Полисарио» полковниги Испания королу катары Карлоско, анын мына ушул визиттен пайдаланып, Марокко менен Сахро фронтунун ортосундагы чыр-чатакты чечүүдө маанилүү рол ойношу мүмкүндүгүн билдирген.

О.э. Мексика президенти 2005-жылы 11-февралда Мароккого келишинен мурун Мадридге тийип өттү. Мароккодон кийин Алжирге келди.

Аны Испаниядан Мароккого, андан Алжирге өтүшүнөн көздөлгөн максат, Испаниянын ушул маселеде Мексиканы ортомчу кылып алууга урунушу экендигин көрсөтөт. Анткени, Мексика Сахро жумуриятын тан алган. Массалык маалымат каражаттарынын, өзгөчө, «Ал-Хаят гезитинин 2005-жылы 13-февралдагы кабарларына караганда, Мексика президенти келишинин биринчи күнү эле Марокко жетекчиси менен Сахродогу чыр-чатак күч алып жатканы, түндүк Африка регионундагы абал, Марокко-Алжир мамилелери, Сахро маселесине саясий чечим издөө жөнүндө саясий сүйлөшүүлөр алып барды.

Мына ушулардан көрүнүп тургандай, Испания королунун сапар кылышынан негизги максат, Сахро проблемасын т.а. Америка таасиринин Түндүк Африкага өтө турган тешигин жабууну көздөөчү француз-испан планы негизинде чечүүгө урунуу болгон.

Бул али Европа өзүнүн Америка менен Түндүк Африка жаатында алып барып жаткан күрөшүндө жеңишке жетти дегени эмес, ал үчүн ал сахро проблемасын үзүл-кесил чече алышы керек. Бирок, бул оңой иш эмес. Анткени, проблема арканы же анын чоң бөлүгү дагы деле Америка менен БУУнун колунда, ал эми, БУУ дегениң да Америка дегени да.

Ошентип, Түндүк Африка жаатындагы Европа-Америка күрөшү кызуу түс алды. Бул нерсе Американын эл аралык саясаттагы жеке өкүмдарлык тактысынан аста-секин түшүп жатканын көрсөтөт деп айтууга болот.

III. Эми Мароккодогу бийлик маселесине токтоло туган болсок, ал – королдун колунда, али анын колунан чыгып кеткени жок. Көзгө урунуп жаткан либералдаштыруу, сөз эркиндиги, мурунку коопсуздукка

тиешелүү кылмыш иштерин козгоо – булардын баары Американын Жакынкы Чыгыш жана Түндүк Африка үчүн түзгөн планы негизинде жүрүүнүн талабы. Алар король бийлигин алсыратпайт, тескерисинче бекемдейт. Ал Британия насааттары менен Мароккодогу Британия таасирин бекемдөө жана өз падышалыгын сактап калуу үчүн ушунтип жатат. Британия Каззофийге да кудум ушундай кеңеш берген эле. Т.а: Куралдар маселесинде Америкага моюн сунуу жана аларды америкага тапшыруу. Булардын баары Каззофийди Американын ага каршы козголушу коркунучунан асырап калуу үчүн кылынган эле.

Ошондуктан, король бийлик башына келгенинен тартып Батыштагы демократиялык көрүнүштөр ыкмасында айрым иштерди кылды. Мурунку социалисттик биримдиктин жетекчиси Юсуфка 1998-жылы премьер-министрликти тапшырды. Аны оппозицияга каршы деп эсептер эле. Ошондон кийин адамдарга басым өткөрүү бир аз азайды. Ошондо да эсеп-китептүү т.а. бийликти термелте турган эмес, бекемдей турган түстө. Королдун парламент ачылышындагы билдирүүсүндө айтылган көпчүлүккө, оппозиция жана ортозарларга бөлүштүрүлүүчү саясий уюлдардын тикеленишине чакырган сөздөрүн мына ушул агымдан келип чыгып түшүнүү керек. Ушул себептен улам, Буш бир нече мамилелер менен демократиялык Мароккону жогору баалады. Акыркысы бүгүнкү Брюссель билдирүүсү болду. Кеп арасында Марокко демократиясын эске алып, аны бул жолдо ылдам бара жаткан мамлекеттер катарына кошту. Ушуга караганда, Мароккодогу демократиялык көрүнүштөргө, бийликтин король колунан чыгып кетиши эмес, мына ушул агымдан келип чыгып баа берилет.

11-мухаррам ал-харам, 1426-х.

21-февраль, 2005-м.

«Полисарио» уюму тууралуу

Суроо: «Полисарио» уюму 18-августта, бейшемби күнү кечинде 404 марокколук туткундарды коё берди. Бул туткундар Атлантика океаны жээгиндеги көлдөргө жетип келишти. Бул иш болуп көрбөгөндөй даражада көп өлчөм жана тездик менен ишке ашырылды. Ко-ош, аны жүзөгө келтирген жаңы шарттар эмнелер?

Жооп: маалым болгондой, 1976-жылы 26-февралда Испания колонизаторлугуна чек коюлуп, Сахраи Кабирден чыгып кеткен соң, Америка «Полисарио»ну Сахро калкынын өкүлү катары көрсөтүп майданга алып чыкты жана аны колдоп-кубаттады. 1979-жылы 21-ноябрда БУУ Американын таасиринде ушул ишке эл аралык мыйзамдуулук түсүн берүүчү токтоом чыгарды. БУУнун башкы ассамблеясы «Сахро калкына өз тагдырын өзү белгилөө укугун берүү жана «Полисарио»ну Сахро калкынын жалгыз мыйзамдуу өкүлү деп тан алуу туурасында токтоом кабыл кылды.

Америка Сахро проблемасынан Европа таасири астындагы Марокко жана Алжирде саясий аракеттер баштоо үчүн жылчык катары пайдаланды. Марокко королу Мухаммад Vнин өлүмүнөн жана Алжирдеги Ибн Бийло оодарылгандан кийин тээ ушул күнгө чейин бул дияр Европа таасири астында калып келүүдө.

Батыш Сахро кендерге, айрыкча, нефтиге бай болгондуктан, атаандаш мамлекеттердин, Европа жана Американын шилекейи агар эле. Ушуга карабастан, байлык үстүндөгү атаандаштык саясий таасир үстүндөгү атаандаштыкка көз каранды эле. Проблеманы биринчи даражада козгоп жаткан нерсе саясий таасир эле. Ушуга ылайык, Сахронун эгемендүү болушу же мамлекет катары калыптанышы Американы кызыктырбас эле. Ал Сахро проблемасы аркылуу басым өткөзүп, Алжир жана Мароккого кирип барууну гана каалар эле. Ошондуктан, бул проблема Алжир жана Марокконун Америка менен болуп жаткан мамилелерине карап кээде күчөп, кээде түшүп турар эле.

1997-жылы Кофи Аннандын референдум өткөзүү боюнча токтомду аткаруудагы шахсий өкүлдүк милдети Беккер аттуу кимсеге жүктөлгөн эле. Беккер бул милдетинен 2004-жылы 11-июнда отставкага кетти. Ошондон кийин Америка Европанын т.а. Франция жана Испаниянын Британия колдоп-кубаттоосу менен Сахро проблемасын чечүү үчүн Алжир менен Марокко ортосунда жакындыкты жүзөгө келтирүүнү өз мойнуна алгандыгын түшүндү. Бул нерсе Франция, Испания жана Британиянын Сахрога карата туткан позициясында ачык көрүнүп калды. Америка демилге өз колунан чыгып кетишинен коркту. «Полисарио»нун

айырбаштоо келишимисиз эле Марокколук туткундарды коё бериши мына ушундан.

Туткундардын азат кылынышында Американын ролу ачык көрүнүп турат. Ишти Америка конгрессинде тышкы иштер комиссиясынын башчысы Ричард Лугар ишке ашырды жана туткундардын көчүрүлүшүн камсыздады. Т.а. алар Америка компаниялары ижарага алган самолёттордо кайтып кетишти. Мурдалары болсо, азат кылынган туткундардын чыгымдарын «Кызыл чырым» төлөр эле.

Муну Марокко тышкы иштер министрлигинин билдирүүсү да белгилеп турат. Анда туткундардын азат кылынышы «Полисарио»нун демилгеси менен же Алжирдин аралашуусу натыйжасында болбогон» делген. Билдирүүдө бул иштин президент Буштун региондогу өкүлү сенатор Лугардын аракеттери менен жүз бергендиги да айтылган.

Кыскасы, туткундардын азат кылынышы Америка демилгеси менен болгон. Максат, Европа – Франция, Испания жана парда артындагы Британиянын Сахро проблемасын өз колунда кармап туруу үчүн урунууларына чек коюу эле. Бул кадам өз көлөмү менен көңүлгө аларлык кадам болду. Ал ушунчалык даражада болуп, натыйжада, Европа союзу Американын бул кадамын алкыштап, анын артынан жүрүүгө мажбур болду. Ошентип, Америка бул кадамы менен европалыктар үстүнөн үстөмдүккө жана ийгиликке жетишти. «Полисарио» проблемасын өз колунда кармап турууну жана андан өз пайдалары жолунда кызмат кылдырууну уланта турган болду.

23-ражаб, 1426-х.

28-август, 2005-м.

Мавританиядагы төңкөрүш

Суроо: өткөн айдын башында Мавританияда революция болду. Президент Муовия Оулд Тайа мамлекет тышкарысында болгон убакта т.а. Саудиядан кайтып жатканда оодарылды. Бийликти аны менен бирге иштей турган кишилер ээлешти. Ко-ош, бул революция Оулд Тайа (Израил) менен алака орнотуп, улуттук жана исламий аракеттерди бастырганы себептүү кыжырланган калктын каарын басуунун дагы бир жолу экендигин түшүндүрөбү же эски саясий таасир ордуна жаңы таасир келгенин түшүндүрөбү?

Жооп: Оулд Тайа бийликке 1984-жылдагы Оулд Хайдолага каршы революцияда келген эле. Ал убакта Мавританияда Европа таасири үстөм эле. Себеби, ал Франция колониясы эле. 1998-жылдын баштарына чейин ушундай болду. Кийин Америка аны жана башкы штаб башчысы полковник Валад Саййид Алийди өзүнө оодуруп алды. Ушуну менен Мавритания Америка таасири астында жөөт мамлекети менен алакаларды нормалдаштыруучулар сабына кошулду. Ушул себептүү, Оулд Тайа терроризмге каршы америкача күрөшүү шылтоосунда Исламий жана Европаны жактоочу жамааттарга каршы чабуул уюштурду. 2003-жылдын майында Дорул Байзо жана Рияздагы жардыруулар шылтоосунда исламийлерге каршы кең көлөмдө коопсуздук чабуулдары болду. Жардырууларды исламийлер менен байлоого урунду. 2003-жылдын июнунда эле улутчул офицерлер тарабынан революция уюштурулган эле. Революционерлер президенттин турагын жана башкы штаб башкармалыгын басып алып, жеңишке жетишүүлөрүнө аз калган эле. Оулд Тайа качууга жетишип, аны Америка жана (Израил) революционерлерге каршы аскердик операциялар уюштуруу аркылуу куткарып калган эле. 36 саат гана жашаган көтөрүлүш бастырылып, Оулд Тайа дагы бийликке кайткан эле. Ошондо айып Ливияга төңкөлдү. Негизи, бул революция артында Европа турган эле. Анткени, Оулд Тайа өлкөнү Америка көрсөтмөсү менен башкараар эле.

Ошинтип, Оулд Тайа өкүмдарлыгын улантып, Америкага дагы катуурак байланды. Аскердик тармакка кыйла жаңылыктар киргизди. Кийинирээк Америка кошууну Сахрой Кабирдин түштүгүндө жээк регонунда терроризмге каршы күрөшүү шылтоосу менен аскердик машыгуулар өткөздү. Бул машыгууларга экинчи дүйнөлүк согуштан бери Африка күбө болбогон эң ири манёврлар деп баа берилди. Оулд Тайа 2005-жылкы 3-августтагы революцияга чейин өкмөт тизгинин кармап келди. Революция учурунда ал мамлекет тышкарысында болуп, Саудия королу Фахддын таазиясынан кайтып жаткан эле.

Революция жараянын күзөткөн адам төмөнкүлөргө туш келет:

1. Революция башталышы менен 3-август күнү таңкы саат 3:⁰⁰дө революционерлер башкы штаб башкармалыгы тарапка багыттанышып, башкы штаб башкармалыгынын башчысы полковник Валад Саййид Алийди колго алышты. Аны мурдатан жакшы таанышканы себептүү, аны менен сүйлөшүү алып барышпады. Башкармалыктын бир нече офицерлерин үй камагына тыгышты.

2. Коом коопсуздугунун башчысы Аьло Валад Мухаммад Фолдун үйүнө барып, аны камал кылышты жана ага революцияга жетекчилик кылууну сунуш кылышты. Анткени, аларга чоң офицер, ошол эле учурда, саясий умтулуусуз өз ишин зыңылдатып аткара турган адам керек эле. Ал сунушту кабыл алды жана аскердик кеңеш башчысы кылып дайындалды. Ушул революция жеңишке жетишти.

3. Мавританиядагы Мухаммад Амин башчылыгындагы элдик фронт бул революцияны алкыштады. Мухаммад Амин Европа «эркатайы».

4. Америка революцияны каралады жана президент Муовия Оулд Тайанын бийликке кайтышын ачыктан-ачык талап кылды. Том Кейси Мамлекеттик департамент атынан «Президент Оулд Тайа өкмөтү режими кайра орнотулушуна чакырабыз», деди. Америка Африка союзу революционерлер менен алакаларды жакшыртуу жөнүндө билдирүү чыгарганга чейин революцияны каралоодон токтободу. Кийин 2005-жылы 8-августта Мамлекеттик департаменттин сүйлөөчүсү Адам Эрели ушундай билдирүү берди: «Африка союзу бул өлкөдөгү окуялардын өнүгүшү жөнүндө билдирүү чыгарды. Биз да анын көз карашына кошулабыз».

5. Франция болсо жалпы кеп менен «Демократияны жана мыйзамдуу конституциялык чөйрөнү урмат кылууга» даъват кылды.

6. Россиянын тышкы иштер министрлиги этият билдирүү берип: «Абалдын тезинен конституциялык жол менен, Мавритания калкынын пайдаларына кызмат кыла турган түстө күч иштетилбестен чечилишине» үмүт билдирип коё калды.

7. Британия болсо революцияны этибарды тарта турган даражада колдоо үчүн өз малайларын ишке салды. Марокко дароо 2005-жылы 4-августта тышкы разведка жетекчиси Ясир Мансурийди Нуакшотко жиберди. Ошондон кийин Ливия тышкы иштер министри Абдурахман Шалкам визит жасап, революция жетекчиси менен учурашкан соң, мындай билдирүү берди: «Мавритания калкынын каалоосу эсепке алынышы керек». Аскердик кеңеш башчылыгынын сөздөрүн уккандан кийин, бул жердеги абал кишиде «Мавритания калкы революцияны колдоп-кубаттай баштаптыр деген таасир калтырат», - деди. «Ливия

Мавритания калкы эмнени колдоп-кубаттаса, ошону колдоп-кубаттайт», - деп кошумча кылды ал.

Жогорудагылардан көрүнүп тургандай, Оулд Тайага каршы революция олуттуу революция болгон. Т.а. ал адамдардын орун алмашышы эмес, саясаттагы өзгөрүү. Эгер ал адамдардын орун алмашышы болгондо, кошуун штабы өз абалында калып, болгону, өкмөт гана өзгөрөр эле. Башкы штаб башчысынын камакка алынышы жана башка офицерлердин үй камагына салынышы өзгөрүүнүн чындыгын көрсөтүп жатат. Мындан тышкары, эл аралык позициялар т.а. Америка жана Европанын позициясы, ички позициялар т.а. элдик фронттун позициясы да революциянын олуттуулугун, ага Франция жана Британия жетекчилик кылганын, Америка ушул баскычта Мавританияны колдон чыгарганын көрсөтүп жатат. Ушул баскычта деп жатканыбызга себеп, Мавритания Америка үчүн бул регионго өз таасирин өткөзүүдө маанилүү эсептелет. Себеби, Мавритания Американын бул региондогу куралы болгон «Полисарио» үчүн бир таяныч. Мавритания колдон чыккан соң, «Полисарио»дон башкасы калбады. Эми анын таасир күчү мурунку Мавритания тарабынан колдоп-кубатталган убактагыга караганда алсыз болот.

23-ражаб, 1426-х.

28-август, 2005-м.

Мавританиядагы аскерий төңкөрүш

Суроо:

1 - 2008-жылы, 6-августта Мавританияда аскерий төңкөрүш ишке ашырылды. Бул төңкөрүш республиканын коргоо министри генерал Мухаммад Валад Абдулазиз башчылыгында президент Саййид Мухаммад Валад шайх Абдуллага жана премьер-министр Яхя Валад Ахмад ал-Вакифге каршы ишке ашырылды. Төңкөрүш 2007-жылы, март айында армиянын уруксаты менен өткөрүлгөн шайлоолордон 16 ай өткөндөн кийин ишке ашты. Бул шайлоодон эки жылдай мурун да т.а. 2005-жылы армия Муавия Валад ат-Тойеьге каршы төңкөрүш жасап, аны оодарып таштаган эле. Армия полковник Али Валад Мухаммад башчылыгында башкарууну колго алган болчу. Ал кийинчерээк шайланган өкмөткө башкарууну тапшырышы тууралуу берген убадасын аткарды. Азыркы төңкөрүштүн акыйкаты жана ага алып келген нерсе эмне?

Жооп: колонизатор Франция катуу каршылыктардан кийин Мавританиядагы мусулмандардын үстүнөн жеңишке жетишти. Бул 1920-жылы болуп, Франция Мавританияны өзүнүн колониясы деп жарыялаган. 1946-жылы аны деңиз артындагы Францияга көз каранды вилайат деп жарыя кылган. Чындыгында болсо, бул колонизаторлор бул жерде 1960-жылга чейин калышып, ага тышкы көрүнүшүнөн эркиндик беришти. Бирок, алар бул жерде иштерди өздөрү башкарышып, Мавритания үчүн өздөрүнүн акыйдаларына ылайык армияны о.э. өздөрүнүн сакафаты менен суугарылган офицерлерди жетиштирип чыгарышты. 1978-жылдан тартып ыңкылаптар башталып, француздар дайындаган Мухтар Валад Додага каршы болду. Төңкөрүштөр арты-артынан уланып, бүгүнкү күнгө чейин алардын саны бешке жетти. Бул ишке ашпаган төңкөрүштөрдөн тышкары, ишке ашпаган төңкөрүштөр отуз жылдын ичинде тогуз жолу болгон.

Акыркы төңкөрүш коргоо министри генерал Мухаммад Валад Абдулазиз башчылыгында – президент Саййид Мухаммад Валад шайх Абдулла бул генералды коргоо министрлигинен, штаб башчысы Валад Газвонийди жана полиция башчысын бошотуу жөнүндө буйрук чыгаргандан кийин – ишке ашты. Акыйкатта болсо, президент Валад шайх Абдулла аларды полковник даражасынан генерал даражасына көтөргөн эле. Бул нерсе президенттин алардан ыраазы экендигин, же алардын басымы астында экендигин, же алардын достугуна жетишүү үчүн даражаларын көтөрүү менен аларды ыраазы кылууга аракет кылгандыгын түшүндүрөт. Акыркы күмөндүн ыктымалы күчтүүрөөк.

Президенттин армия жетекчилеринин башкарууда күчтүү таасирге ээ

экендиктерин билип туруп аларды тез жана оңой гана бошотуп жиберүүгө аракет кылышы кызык! Негизи, ал шайлоолор аркылуу жакында эле шайланган биринчи президент болчу! Ал күчтүү орунга жетиштим, демократия деп аталып жаткан нерсе себептүү ичкериде да, тышкарыда да мени колдошот жана өзүн Америка колдоп жатканын сезип тургандыгы үчүн Франция офицерлерди колдоп-кубаттабайт деп ойлогон болсо керек.

Франциянын биринчи мамилеси тышкы иштер министрлигинин расмий сүйлөөчүсү Роман Нодалдын мына бул сөзү болду: «Биз Нуакшоттогу элчиканабыз менен үзгүлтүксүз байланыштабыз. Башка шериктерибиз менен келишкен абалда абалды күзөтүп турабыз». Ал дагы: «Азыр абал тууралуу айтууга эрте», - дейт. Мавританияда аскерий төңкөрүш болгондугун жарыя кылган да Франция болду. Төңкөрүш башчысы менен биринчи болуп учурашкан элчи да Франция элчиси болду. Булардын бардыгы Франциянын төңкөрүш болушун алдын ала билгендигине далалат кылат. Кабарларда келишинче Франция төңкөрүш жүз беришинен эң кеминде эки саат мурун кабардар болгон.

Ал эми, Американын мамилесине келсек, ал төңкөрүштү айыптады, дүйнөдөгү башка мамлекеттерди да бул төңкөрүштү айыптоого чакырды жана Европа комиссариатын төңкөрүштү айыптаганы менен куттуктады. Африка союзу да ушундай жолду карманды, президент Валад шайх Абдулла жана премьер-министр Яхя Валад Мухаммаддын азат кылынып, мыйзамдуу шайланган өкмөттүн дароо башкарууга кайтарылышын талап кылды. О.э. Мавританияга гуманитардык жардамдарды да токтотуп коюшун жарыялады.

Бирок, бир күн өткөндөн кийин Франция Европада союзунун төрагасы катары берген билдирүүсүндө: «Европа союзу жыйынынын кеңеши Мавританияда генерал Мухаммад Валад Абдулазиз ишке ашырган төңкөрүштү катуу каралайт» деп айтылды. Көрүнүп тургандай, Франциянын атынан эмес, балким, Европа союзунун атынан келген бул айыптоо кечигип келди. Төңкөрүштөрдү колдоп-кубаттоо саясаты жана демократия Европа союзу мамлекеттеринин позицияларына – айрыкча, Америка бул төңкөрүштү айыптап, башкалардан да айыптоону талап кылып тургандан кийин – туура келбейт окшойт... Анткени, Европа биз төңкөрүштү колдоп-кубаттайбыз деп айта албайт – эгер, ошентип айтса – тынымсыз мактап жаткан демократиясына тескери болуп калат.

Британия тарабынан бул төңкөрүшкө – газеталарында да, маалымат каражаттарында да – мамиле билдирилбеди. Бул нерсе анын бул төңкөрүштөн тынчсызданбаганына далалат кылат. Анткени, Британия төңкөрүштү айыптаган да, колдоп-кубаттаган да жок, ага каршы же анын пайдасына бирер сөз тараткан да жок, ал тургай тынчсызданып да койгон

жок, кудум, демократияга болгон каршылыгы жана төңкөрүш менен бирге экендиги ачылып кала тургандай!

Мавританиядагы бул төңкөрүш республика президенти, анын премьер-министри менен армия ортосунда пайда болгон келишпөөчүлүктөн кийин жүз берди. Анткени, армия парламент жыйыны жана шейхтер жыйыны мүчөлөрүнөн президенттин «адилеттүү партия» деп аталган партиясынан отставкага чыгышын талап кылып, тартипсиздикти чыгарды. 2008-жылы, 5-августта 48 мүчө партиядан чыгышты. Ошондон кийин президент армия жетекчилери жана алардын башчысын, акыркы төңкөрүшкө башчылык кылган Мухаммад Валад Абдулазизди ээлеген кызматынан бошотту. Армия жетекчилери өздөрүнүн бошотулгандыктары туурасындагы токтомдорду туура эмес деп кабыл алышып, төңкөрүштү уюштурушту.

Парламенттеги кризис 2008-жылы, 30-июнда депутаттар өкмөттү коррупцияга баткандыкта айыптап, ага ишенимсиздик билдиргенден кийин башталды. 2008-жылы, 1-июнда отчёттор чыкты. Анда: парламенттеги бул депутаттардын артында Франция тургандыгы о.э. ал өкмөт жана президенттин алып барып жаткан ишинен нааразы экендиги, алар өзү көрсөтүп белгилеп берген жол менен жүрбөгөнү айтылган. Анда Франция ыраазы болбогон кээ бир себептер да айтылып, алар: салафий агымына тиешелүү мусулман туткундарды азат кылуу, «исламчылар» деп этибар кылынып жаткан партияга уруксат берүү, президенттин өз сарайында мечит кургандыгы себептүү өзүнүн динге ыктагандыгын көрсөткөндүгү, жөөт мамлекети менен мамилелерге катуу киришкени жана ушул себептүү эл арасында бул мамилелерди үзүү туурасында референдум өткөрүлүшүнүн мүмкүндүгү о.э. Мавританияда Американын таасири күчөп барышы сыяктуулар, мына ушул акыркысы негизги себеп болсо керек.

Жыйынтык: Жогоруда айтылган нерселерден ушуну айтууга болот, бул жерде президент тарабынан Франция ыраазы болбой турган иштер көрүнө баштаган. Мына ушул нерсе офицерлерди төңкөрүштү ишке ашырууга үндөгөн. Америка болсо президенттин Франциянын бул жерде турушуна каршы алып барып жаткан иштерине ыраазы эле. Т.а. Американын Мавританияда өз таасирин күчөтүп баруу аркылуу Франция таасирин жоготуп, анын ордуна өзү отурууга даярдык көргөн болчу. Ошондуктан, Американын планы армия башкаруусунан кутулуп, алардын ордуна өзү башкара ала турган офицерлерди алып келүү жана Францияга ыктаган офицерлерди башкаруудан алыстатуу эле.

Суроо:

2 - Грузияны Түштүк Осетияга шашылыш түрдө чабуул жасоого эмне мажбурлады? Россия тарабынан күчтүү каршылык болушун

күтпөгөн беле? Бул согуш эмнеге алып барат?

Жооп: Грузияда согуш отун жаккан Америка экендиги анык. Анткени, Түштүк Осетияны басып алууга аракет кылган Грузия аскерий күчтөрү мындай чоң ишти Американын көрсөтмөсүсүз ишке ашырышы мүмкүн эмес.

Грузиянын чабуулу алдын ала пландаштырылып, Россия үчүн күтүлбөгөндө жүз берди. Бул согуш грузиялыктар менен осетиндер ортосунда болгондо узакка созулган согуштун башталышы болушу мүмкүн мүмкүн эле. Россия бул чабуулга тим карап турбайт. Эгер, тим турса региондо анын деңгээли түшүп кетет. О.э. Түштүк Осетия үстүнөн болгон көзөмөлүн Грузияга тапшырып койбойт. Анткени, анын көпчүлүк калкы т.а. 70 миң кишиси орустар жана Россияны дос деп эсептегендер, алар орус паспортуна ээ жана Россияга көз каранды болгон Түндүк Осетиянын жарандары болуп саналат.

Грузия эч качан Түштүк Осетиядан оңойлук менен баш тартпайт, анткени Түштүк Осетия расмий карталар боюнча анын бир бөлүгү, экинчи тараптан ал осетиндерден 1992-жылы болгон согуштагы жеңилүү ызасын алууну каалайт. Ошол убакта, осетиндер Россиянын жардамы менен Грузиядан бөлүнүп чыгышкан эле. Согуштун Түштүк Осетиядан калкынын саны жана кеңдиги жагынан чоңураак болгон Абхазияга да көчүшүнүн ыктымалы көбүрөөк, Абхазия да ошол жылы Россиянын жардамы менен Грузиядан бөлүнүп чыккан.

Окуялар болуп өткөндөн кийин эле Американын биринчи берген билдирүүлөрү анын Грузия тарабында экендигине далалат кылат. Америка тышкы иштер министрлиги тарабынан сүйлөөчү Гонсало Голивус: «Биз Россия жана Грузиядагы чоң жооптуулар менен байланышта болуп турабыз» деди. Ал дагы: «Биз Москваны Түштүк Осетиядагы бул иштин үстүндө турган башчыларына басым өткөрүүгө чакырабыз, анткени муну менен алар ок атууну токтотушсун», - деп кошуп койдү о.э. бул сөзү менен бөлүнүп чыккан эки жетекчини азыркы болуп өткөн окуянын уюштуруучуларынын ордуна коюп койдү. Америка администрациясындагы жооптуу башка билдирүүдө Түштүк Осетиянын Грузияга кошулушу шарт экендигине шилтеме жасап: «Түштүк Осетия проблемасынын чечими Грузия жерлеринин бүтүндүгү негизинде болуш керек», - дейт.

Ал эми, Россияга келсек. Косово Сербиядан бөлүнүп чыгып, эгемендүү болгондон кийин, Россия буга жооп иретинде Түштүк Осетия жана Абхазиянын Грузиядан бөлүнүп чыгышы, алардын көз карандысыздыгын таанышы менен коркутту. Кээ бир адистердин пикиринче, Грузиянын НАТОго кириши Абхазия менен Түштүк Осетия проблемасынын чечилишине байланыштуу. Көрүнүп тургандай, Грузия

президенти Саакашвили НАТОго кошулууга шашылып, убакыттан ашып кетмекчи болду. Ошондуктан, ал Россия Грузиянын ички иштерине аралашуусунан кутулуу жана Россиянын таасиринен бүтүндөй кутулган Литва, Латвия жана Эстония мамлекеттери деңгээлине жетүү үчүн Американын убадаларына ишенип бул согушту баштады. Жогорудагылардан көрүнүп тургандай, Россия менен Грузиянын бул проблеманы чечүүдө бир чечимге жетишүүлөрү күтүлбөйт. Анткени, грузиндер бул проблеманын чечимин күтүүдөн жадашты, орустар болсо, бул маселени «өз регионуна тиешелүү маселе» деп билишет жана алардын бул эки бөлүнүп чыгуудан (Абхазия менен Түштүк Осетиядан) баш тартууларын элестетип да болбойт. Ошондуктан, чечимден эң акыркы күтүлүп жаткан нерсе бүтүндөй толук чечим эмес, балким эки тарап согуштан дем алып жаткан убактагы тынчтыкка гана окшогон нерсе болот.

Албетте, бул согуштан пайда көргөн Америка болот, анын бул жерде жогото турган нерсеси жок. Анткени, бул проблема Россиянын боорундагы тикен болуп, анын бар болгон күчүн сууруп алат жана аны узак мөөнөткө башка проблемалардан алаксытып коёт.

10-шаъбан, 1429-х.

9-август, 2008-м.

Малидеги окуялар

Суроо: 2012-жылы 22-мартта Малиде кичүү мартабадагы офицерлер президент Амаду (Ахмаду) Тумани Туреге каршы аскерий төңкөрүш жасагандыгы жарыя кылынды. Төңкөрүш жасагандар «Демократиялык реформа жана мамлекетти кайра куруу улуттук комиссиясы» деп наам берген нерсенин расмий өкүлү лейтенант Амаду Конаре ыңкылап билдирүүсүн Мали телевидениеси аркылуу окуп уктуруп: «Бул комиссия жоопкерчиликти өз мойнуна алууга жана ылайыксыз Амаду Тумани Туре режимине чек коюуга токтом кылды», - деди. Белгилүү болгондой, президент Тумани Туренин экинчи президенттик доору келерки айда бүтөт, конституция боюнча ал үчүнчү жолу өз тарапкердигин коюуга акысы жок...

Ошондой болгон соң, аны келерки айда конституциялык жол менен алып таштоону күтүп туруунун ордуна аны төңкөрүш жасап алып таштоого ушул офицерлерди эмне мажбур кылды? Ал, жергиликтүү окуябы же анын артында бирер эл аралык тарап турабы? Эгер ушундай болсо, ал тарап ким? Аллах силерди жакшылыктар менен сыйласын.

Жооп: туура, кулатылган президент Амаду Тумани Туре 2002-жылы шайланган, 2007-жылы кайра шайланды, ошондуктан, анын экинчи президенттик мөөнөтү келерки айда бүтүп, ошол айдын жыйырма тогузунда шайлоо өткөрүлүшү керек эле. 1992-жылы иштелип чыккан Мали конституциясы боюнча президент үчүнчү жолу өз талапкердигин коё албайт. Кала берсе, кулатылган азыркы президент өз талапкердигин үчүнчү жолу коюу ниетинде экенин да жарыя кылбаган. Ошондуктан, аны конституцияны бузган деп айыптоого эч кандай негиз жок эле. Бул болсо, «ылайыксыз президентти алып таштоо» деген жагдайын алганда ушул төңкөрүштү актоо мүмкүн эместигин түшүндүрөт. Себеби, президенттин мөөнөтү бир айдан кийин бүтөт. Демек, ушунча тартипсиздиктерди чыгарууга эч кандай негиз жок эле!

Бирок, бул ишти ар тараптуу кылдат карап чыксак, бир эл аралык тарап мына ушул офицерлерди төңкөрүш жасоого тукурганы айкын болот. Максат, жаңы президенттик шайлоо келерки айда белгиленген убакытта өтүшүнө жол бербөө жана мына ошондон кийин жаңы саясий абалды жаратуу болгон... Ал эми, бул кандай болгонуна жана ошол эл аралык тарап ким экенине келсек, төмөндөгү нерселерди карап чыгуудан кийин бул нерсе ачык-айкын болот:

1 – Төңкөрүшкө башчылык кылган капитан Амаду Хая Саного Испаниянын «EFE» агенттиги менен 2012-жылы 23-мартта өткөргөн маекте өзү жана кесиптештери ишке ашырган бул төңкөрүштү «зарыл болгон кадам» деп атап, бийликти мамлекеттеги бардык күчтөр

ортосундагы кеңешүүлөрдөн кийин түзүлө турган жаңы өкмөткө тапшыруу ниетинде экенин айтты. Анын айтымында, ал бийликте калууну каалабайт, ал жана анын шериктери бул төңкөрүштү Малиде бузгунчу режим он жыл өкүм сүргөндөн кийин өзгөрүү жасоо үчүн ишке ашырышып, бул жерде кулатылган президент менен диалог алып баруу учуру калбаган имиш, ошондуктан, армия командачылыгы курал көтөрүүгө токтомо кылган имиш. Ал бардык нерсе дагы да жаманыраак тарапка карай бара жатканын баса белгиледи. Анын бул сөздөрү ишеничсиз болду. Себеби, шайлоо келерки айда өтүшү керек эле. Демек, ал ишке ашырган бул төңкөрүштү актаган эч кандай негиз жок. Муну, ал өзү жактырбаган жетекчини бийликке келтирбөө үчүн шайлоонун өтүшүнө жол бербөөнү гана максат кылган деп түшүндүрүү мүмкүн. О.э. 1992-жылдан бери саясий күчтөр ортосунда эч кандай күрөш да көзгө урунбаган. Ошондуктан, шайлоо жараяны табигый түрдө болуп жаткан...

2 – Франция биринчилерден болуп бул төңкөрүшкө каршы кескин реакция билдирди. Себеби, Франция бул төңкөрүштү катуу каралады, Франция тышкы иштер министри Ален Жюппе Малиде шайлоону мүмкүн болушунча жакыныраак убакытта өткөрүү зарылдыгына чакырды. Жюппе Франция «Мали менен ар кандай кызматташтыгын токтотконун, гуманитардык жардамдарды гана улантышын» билдирип «Биз терроризмге каршы күрөш жаатындагы ишибизди улантабыз» деди. (Франс-Пресс, 2012-жыл, 22-март).

Франциядан кийин Европа Союзу да реакция билдирди. Европа Союзунун тышкы иштер министри Кэтрин Эштон айымдын өкүлү Майкл Манн: «Биз аскерийлердин бийликти ээлеп алышканын жана конституцияга бөгөт коюлганын каралайбыз... Түзүм жана конституция мүмкүн болушунча тезирээк кайра тургузулушу зарыл», - деп билдирди. (Франс-Пресс, 2012-жыл, 22-март).

Ошол күнү эле Франция менен Британия шаша Коопсуздук Кеңеши тарабынан бул төңкөрүштү кескин каралаган жана конституциялык түзүм менен шайланган өкмөттү кайра тикелөөгө чакырган резолюциянын чыгарылышына аракет кылды... Ошондон кийин Британия элчиси Марк Лайалл Грант – белгилүү болгондой, азыр Британия Коопсуздук Кеңешине башчылык кылууда – мындай деди: «Малиде конституциялык түзүм жана демократиялык жол менен шайланган өкмөт тезинен кайра тургузулушу керек... Коопсуздук Кеңешинин он беш мүчөсү Малидеги төңкөрүштү катуу каралашат». Бул болсо, ушул төңкөрүш Франция жана аны менен бирге европалыктардын пайдасына болбогонуна далалат кылат. Ошондуктан, европалыктар өздөрүнүн Африкадагы таасирлерин сактап калуу үчүн Францияга

кошулуп бул төңкөрүшкө каршы чыгышууда. Себеби, бул төңкөрүш алардын таасирине каршы багыттандырылган.

3 – Ал эми, Америка болсо, Франция жана Европадан кийин реакция билдирип, бул төңкөрүштү «негизсиз» каралагандай болду! Себеби, Америка мамлекеттик катчынын өкүлү Виктория Нуланд аркылуу: «Азыр абал белгисиз бойдон турат жана ылдамдык менен өзгөрүп барууда... Биз арыздануулар зомбулук жолу менен эмес диалог аркылуу чечилиши керек деп билебиз», - деп билдирди. (BBC, 2012-жыл, 22-март). БУУнун башкы катчысы Пан Ги Мун да ушуга окшогон сөздү айтты. Себеби, ал билдирүү чыгарып, «токтоолукка жана келишпөөчүлүктөрдү демократиялык жол менен чечүүгө» чакырды. Америка өкүлдөрүнүн сөздөрү Америка бул төңкөрүштөн тынчсызданбаганына далалат кылып турат. Американын саясаты боюнча жүрө турган БУУнун башкы катчысы Пан Ги Мундун билдирүүсү да ушуга, аныгы, ичинен колдоп-кубаттоого далалат кылып жатат. Себеби, Американын мамлекеттик катчысынын өкүлүнүн «арыздануулар диалог аркылуу чечилиши керек» деген сөзү о.э. Пан Ги Мундун сөздөрү Америка шайланган өкмөт менен ыңкылапчыларды бирдей, бири-бирине тең деп билип жатканын жана арыздануулар бар деп ыңкылапчыларга козголоң көтөрүү жана төңкөрүш жасоо укугун берип жатканын көрсөтүп турат.

4 – Америка соңку кездерде Мали менен Мали күчтөрүн «терроризмге» каршы күрөш боюнча машыгуудан өткөрүп берүү жана козголоңчу жамааттарга каршы күрөшкө алакадар тактикалык машыгууларды өткөрүүгө тиешелүү келишимдерди түзүү аркылуу Малиде өз таасирин орнотууга аракет кылып жаткан болчу. Ушул максатта офицерлер тандалып Америкага жиберилип жаткан. Кылым сайты 2012-жылы 24-мартта кабардар Америка булактарына таянып билдиришинче, атын атоону каалабаган бир америкалык дипломат төмөнкүлөрдү айткан: «Төңкөрүшкө башчылык кылган капитан Амаду Хая Саного тандалган офицерлер арасынан Кошмо Штаттарда терроризмге каршы күрөш боюнча аскерий тажрыйба алуу үчүн Америка элчилиги тарабынан тандап алынган». Ал кошумчалап: «Саного атайын иштер менен Америкага бир нече жолу сапар кылган...», - деди.

5 – Франция Мали менен саясий, аскерий жана экономикалык кызматташтыгын о.э. жардамдарын токтотуп койгон учурда Кошмо Штаттар муну токтотуп коюуну жарыя кылбады. Американын Малиге бере турган жардамдары жылына 137 миллион долларга жетет. Тескерисинче, Американын мамлекеттик катчысынын өкүлү Виктория Нуланд «Америка Малиге бериле турган Америка жардамдарын токтотуп коюу туурасында токтом кабыл албаганын» баса белгиледи (ал-Жазира, 2012-жыл, 3-март). Бул болсо, Франция бул төңкөрүштөн канчалык

тынчсызданып жатканын, Америка болсо тынчсызданбастан, тескерисинче, бул төңкөрүшкө тымызын ыраазы экенин көрсөтөт.

6 – Биз жогоруда айтып өткөн бардык нерселер Малиде жүз берген бул төңкөрүштүн артында Америка турганын көрсөтүп турат. Америка бул исламий өлкөгө өз таасирин жайып, дагы эле өз таасирин сактап келе жаткан эски колонизатор Францияны сүрүп чыгармакчы. Америка Малидеги саясий күч Францияга көз каранды болгондуктан шайлоону кечиктирмекчи болду. Америка бул төңкөрүш аркылуу оюнду француз саясаты боюнча түшүнгөн Франциянын малайларынан турган оюнчуларга «сокку» берди. Ушундай көрүнүштө Америка аскерийлердин аракетин иш жүзүндө өз чегелинде кармап туруу аркылуу Малини өзүнө байлап алууда. Ошондуктан, Франция жараткан эски саясий күчтүн жаңы абалды жеңиши кыйын. Аша барса, бул саясий күч Америка таасири астындагы жаңы бийликте күчсүз түрдө катышуусу гана мүмкүн.

7 – Мали исламий өлкө болуп, анын калкы Исламга киргенине жүздөгөн жылдар болду. Азыр анын калкынын эң көп бөлүгүн т.а. 90%ынан көбүрөөгүн мусулмандар түзүшөт. XIX кылымдын аяктарында француз колонизаторлор Малини басып алып, 1904-жылы аны өздөрүнө кошуп алышканын жарыя кылышкан. Ал эми, 1960-жылы Малиге үстүртөн эгемендүүлүк беришкен болду. Мали алтын, фосфат, калий, боксит, темир, уран жана башка көптөгөн кендерге бай өлкө. Ошондуктан, акыркы убактарда Мали үстүндөгү эски колонизатор Европа, айрыкча, Франция менен жаңы колонизатор Американын ортосунда күрөш абдан күч алды.

Ошентип, дагы бир исламий өлкө көз алайткан ар кандай колонизатор үчүн талап-тоноло турган олжого айланды. Буга, мусулмандардын бытырандылыгы жана Исламдан башка нерсени өкүмдар кылып алышканы себеп. Негизи, мусулмандар ушунча кор болушкандан кийин өз азиздигин кайра тикелей турган, бытырандылыгын жоюп, бириктире турган Халифалык мамлекетин кайра тикелөөгө аракет кылуулары керек эле. Мунун ордуна алар элүүдөн ашык мамлекетке бөлүнүп кетишкенин көрүп турасыңар. Бул мамлекетчелердин акимдери адамдар иштери жөнүндө кайгырышпайт, тескерисинче, колонизатор кафирлердин кызыкчылыктарын гана ишке ашырып беришет... Ошондуктан, мусулмандар өздөрүн азиз кыла турган нерсени жоготушуп кор болуп калышты, башка үмөттөр аларга кудум жырткыч сымал кол салып жатат. Акыйкатта болсо, мурун мусулмандар дүйнөгө жиберилген жакшылык элчилери эле, дүйнөгө акыйкат рисалатын даъват жана жихад аркылуу жеткиришчү... Расулуллах ﷺ абдан туура айткан:

«يُوشِكُ الْأَمَمُ أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمْ كَمَا تَدَاعَى الْأَكْلَةُ إِلَى قَصْعَتِهَا»، فَقَالَ قَائِلٌ: وَمِنْ قِلَّةِ نَحْنُ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: «بَلْ أَنْتُمْ يَوْمَئِذٍ كَثِيرٌ، وَلَكِنَّكُمْ غِنَاءَ غِنَاءِ السَّيْلِ، وَلَيَنْزِعَنَّ اللَّهُ مِنْ صُدُورِ عَدُوِّكُمْ الْمَهَابَةَ مِنْكُمْ، وَلَيَقْذِفَنَّ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنَ»، فَقَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا الْوَهْنُ؟ قَالَ: «حُبُّ الدُّنْيَا، وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ»

«Жеп тойбос ачкөздөр өз табагына жулунганы сыяктуу жакында улуттар силерге жулкунат, деди. Ошондо бир киши, я Расулаллах, ошол убакта саныбыз аз болгонунан ушундай болобу? – деди. Ал зат: Жок силер ал убакта көп болосунар. Бирок, селдин көбүгү сыяктуу көбүккө окшойсунар. Аллах душманыңардын жүрөгүнөн силерден болгон коркууну алып коёт, силердин жүрөгүңөргө болсо вахнды салат, деди. Ошондо: Вахн эмне? – деп суралганда, ал зат: Дүйнөнү жакшы көрүү жана өлүмдү жаман көрүү, деп жооп берди». Абу Давуд Савбандан риваят кылган.

Ошондой болгон соң, Аллах жолунда дүйнөнү жакшы көрүүнү жана өлүмдү жаман көрүүнү четке таштап, Расулуллах ﷺдин жабыр көрсөтүүчү залим падышалыктан кийин рошид Халифалыктын кайра кайтышы жөнүндөгү башаратын жүзөгө чыгаруу үчүн бардык күчүбүз менен аракет кылабыз. Пайгамбарыбыз ﷺ мындай дейт:

«ثُمَّ تَكُونُ مُلْكًا جَبْرِيَّةً، فَتَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونَ، ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا. ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةً عَلَى مِنْهَاجِ النَّبِيِّ. ثُمَّ سَكَتَ»

«Кийин жабыр көрсөтүүчү залим падышалык болот жана ал Аллах каалаганча турат. Кийин Аллах Өзү каалаганда аны көтөрөт. Кийин пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалык болот. Кийин Пайгамбар ﷺ унчукпай калды», (Ахмад риваяты).

1-робиул-аввал, 1433-х.

24-март, 2012-м.

Малидеги аскерий төңкөрүш

Суроо: «Анадолу» маалымат агенттигинин кабарына ылайык, 2020-жылы 27-август күнү Малинин аскерий кеңеши президент Иброхим Абу Бакр Кейтанын эркиндикке чыгарылганын жарыялады. Андан мурун 2020-жылы 18-августта Малиде президент Иброхим Абу Бакр Кейтага каршы аскерий төңкөрүш жасалганы жана аны менен кошо премьер-министр Бубу Сиссе камакка алынганы жарыяланган. Суроо: бул төңкөрүштүн артында ким турат? Төңкөрүштүн АКШ-Европа күрөшүнө тиешеси барбы?

Жооб: жообубуз айкындуу болушу үчүн ушуларды баян кылабыз:

1 – Бүгүн болуп өткөн окуяны сегиз жыл мурун болгон окуяга байлайбыз. Ошондо 2012-жылы 22-мартта Малиде кичүү макамдагы офицерлер экинчи мөөнөтү бүтүшүнө эки ай калган президент Амаду (Ахмаду) Тумани Туреге каршы аскерий төңкөрүш жасашкан. Бул жөнүндө 2012-жылы 24-мартта жарыялаган суроо-жообузда төңкөрүштүн артында Америка турганын маалымдап, мындай дегенбиз:

«Биз жогоруда айтып өткөн бардык нерселер Малиде жүз берген бул төңкөрүштүн артында Америка турганын көрсөтүп турат. Америка бул исламий өлкөгө өз таасирин жайып, дагы эле өз таасирин сактап келе жаткан эски колонизатор Францияны сүрүп чыгармакчы. Малидеги саясий күч Францияга көз каранды болгондуктан Америка шайлоону кечиктирмекчи болду. Америка бул төңкөрүш аркылуу оюнду француз саясаты боюнча түшүнгөн Франциянын малайларынан турган оюнчуларга «сокку» берди. Ушундай көрүнүштө Америка аскерийлердин аракетин иш жүзүндө өз чөңгелинде кармап туруу аркылуу Малини өзүнө байлап алууда». (цитата бүттү).

Бүгүн да эң жогору наамдагысы полковник болгон кичүү макамдагы офицерлер президент Абу Бакр (Бубакар) Кейтага каршы төңкөрүш уюштурушту. Абу Бакр 2013-жылы 15-августта шайланып, ал эми, 2018-жылы 12-августта экинчи мөөнөткө кайра шайланган болчу. Төңкөрүш жасаган аскерлер борбордон 15 километр алыс жайгашкан «Кати» базасынан жолго чыгышты. Бул база 2012-жылда төңкөрүш жасаган аскерлер жолго чыккан база болуп эсептелет. Ошол жылдын март айындагы төңкөрүштөн кийин Франция БУУнун Коопсуздук Кеңешинен Малинин түндүгүнө аралашуу жөнүндө резолюция чыгартууга жетишкен. Франция бул 2012-жылдын сентябрындагы №2071 жана 2012-жылдын 20-декабрындагы №2085-резолюциялар аркылуу Ал-Каидага жана экстремисттик уюмдарга каршы күрөшүүнү шылтоолоп өзүнүн колониясын коргоону көздөгөн! Ошентип, эл аралык күчтөр, айрыкча, Франция жана Европадан саны 15 миңге жеткен аскерий күч түзүлдү. Ал

эми, Африка күчтөрү Мавритания, Мали, Нигер, Буркино-Фасо жана Чад мамлекеттери катышкан «Беш Жээк күчтөрү» деп аталган ортоктош күчтөрдөн түзүлдү. Бул мамлекеттерде Франциянын таасири күчтүү болуп, Франция бул таасирин 2012-жылдагы төңкөрүштөн кийин болгону бир жарым жылда эле кайра тургузуп алган. Франция буга Абу Бакр 2013-жылы 15-августта шайланып, 2018-жылы 12-августта экинчи мөөнөткө кайра шайланышы аркылуу жетишти! Белгилүү чөйрөлөрдө Американын Франция сыяктуу таасири күчтүү болбосо да, бирок анын аскерийлердин арасына кирүү мүмкүнчүлүгү чоң. Ушул аркылуу АКШ бүгүн 2012-жылдагы биринчи төңкөрүштөн да күчтүүрөөк төңкөрүш жасады! Америка бир жылдай мурун аракет кылган төңкөрүшү ийгиликсиз чыккан соң, бүгүнкү төңкөрүштү колдоп-кубаттоо үчүн белгилүү чөйрө курууну максатында эми бир гана аскерий чөйрөдө эмес, Малинин саясий чөйрөсүндө жана жарандык коом уюмдары арасында малайларды тартууга аракет кыла баштады.

2020-жылы 19-августта ушул төңкөрүштүн жетекчиси полковник Касимий Квита «Калкты Куткаруу Улуттук комитетинин» төрагасы экенин жарыялады. Ал төңкөрүшчүлөрдүн тобунан турган офицерлердин жолугушуусунда 2020-жылы 8-августта телевидениеге чыгып сүйлөдү. Ушул төңкөрүшчүлөр республика президенти Кейтаны, премьер-министр Сиссени, бир канча министрлерди жана 17 расмийди камакка алышты. Кийин аскерийлер Кейтаны армиядан баш тартканын жарыя кылышы үчүн телевидениеге алып келишти. Ал: «Бийликте калышымдан улам кан төгүлүшүн каалабаймын», - деди. («Рейтер», 2020-жыл, 19-август). Төңкөрүшчүлөр тобунун басма сөз катчысы полковник Исмаил Ваги: «... Өлкөбүз тартипсиздикти, анархияны жана коопсуздуктун бузулушун башынан өткөрүүдө жана бул көп жактан өлкө тагдыры үчүн жообгер адамдардын катасына байланыштуу», - деди. («Рейтер», 2020-жыл, 19-август). О.э. «Ал-Жазира» телеканалынын 2020-жылдын 21-августтагы кабарына ылайык, Исмаил Ваги мындай деди: «Өткөөл кеңешти түзөбүз. Анын төрагасы аскерий же жарандык адам болот. Биз өткөөл доорду тартипке салуу үчүн жарандык коом, оппозициячыл партиялар, баары менен мамиле кылабыз. Өткөөл кеңеш тарабынан түзүлгөн улуттук комитет 6 аскерий жана 18 жарандык адамды өз ичине камтып, өткөөл доордун мыйзамчылык органынын вазыйпасын аткарат жана кеңештин төрагасы кеңештин мүчөлөрүнөн шайланат».

Көрүнүп тургандай, аскерий төңкөрүштү аскерийлер уюштурушту жана төңкөрүшкө саясатчылар жана оппозициячыл топ, профсоюздар, коомдордон турган «жарандык уюмдар» катышты. Ошону менен алар саясий иштер менен шугулданган жана колонизатор мамлекеттер тарабынан каржыланып, акчага сатылган саткындар чыккан уюмдарга

айланышты. Мындан Америка Кейтанын экинчи мөөнөткө бийликке келишинен мурун аны кулатуу үчүн көптөгөн саясатчыларды өзүнө тартып алгандыгы айкын болот. Максат – армияга негизги көңүлдү буруп, офицерлерден малайларды тартуу менен бирге, өз малайларынын келечектеги ийгиликтерин камсыздоо.

2 – Америка бул жолку төңкөрүшүндө элдин колдоосуна жаратууга урунган көрүнөт. Ушул себептен улам, АКШ июнь айынан тартып ушул нерсеге шарт жаратты. Ошентип, июнь айынан тарта Мали борбору Бамако көчөлөрүндө миңдеген демонстранттар катышкан нааразылыктар башталды. Демонстранттар президент Кейтанын отставкасын талап кылып, аны жана өкмөтүн коррупцияда, мамлекеттин мүлкүн талаптоодо, мамлекеттик кызматтарды начарлатууда, шайлоолорду бурмалоодо, «экстремизм» жана «терроризмге» каршы күрөштө чабалыкта айыпташты. Белгилүү бир партиялар «5-июнь» же «М5» деп аталган коалиция түзүштү. Коалицияга төрага болуп дайындалган жана демонстрацияларга жетекчилик кылган Нахам Тажа ушуларды айтты: «Мен бийликти алган аскерийлер менен аракет кылдым, ЭКОВАС (Батыш Африка мамлекеттеринин экономикалык коомунун) санкциялары өтө кескин реакция болду жана бул айрым жетекчилердин мамлекеттик төңкөрүш өлкөдө саясий тартипсиздиктерге алып келет деген коркууларынан улам келип чыкты. Жашасын аскерий төңкөрүш! Бул төңкөрүш Мали калкынын аракеттерин жана демократиялык илманий жарандык мамлекетти курууга умтулуусун бекемдейт». («Ал-Жазира», 2020-жыл, 21-август).

Мындан маалым болгондой, Малидеги нааразылык демонстрациялар табигый түрдө келип чыкпаган, демонстрацияларга демократия, жарандык жана илманийлик сыяктуу колонизаторлордун пикирлерин карманган малайлар жетекчилик кылышкан. Алар бул иште аскерийлер менен союз түзүп, төңкөрүштү колдоп-кубатташкан. Америка Францияга жана Британияга көз каранды Батыш жана Борбордук Африкадагы режимдерди кулатуу максатында Малини бир катар төңкөрүштөр үчүн башталыш чекити жана душмандык очогуна айлантмакчы.

3 – АКШнын Жээк региону боюнча атайын өкүлү Ж. Питер Фам Малидеги төңкөрүштөн кийин Твиттердеги баракчасында: «Кошмо Штаттар бийлик конституцияга карама-каршы түрдө өзгөрүшүнө каршы», - деди. Ал дагы ушуларды баса белгиледи: «Офицерлер президент Иброхим Кейтаны кулаткандан тартып Малидеги саясий кырдаал айкындашканга чейин, АКШ бул өлкөнүн армиясы менен аскерий кызматташууну токтотуп турат», «Жакында болуп өткөн окуяны мамлекеттик төңкөрүш катары расмий түрдө сыпаттоо мыйзам жагынан каралып чыгышы керек». («Рейтер», 2020-жыл, 22-август).

Мындан Америка төңкөрүштү да, төңкөрүшчүлөрдү да каралабай жатканы айкын болууда. АКШ атайын өкүлү аркылуу Америка конституцияга карам-каршы өзгөрүүлөргө каршы деген сөзү жалпы сөз болуп, төңкөрүшкө тиешеси жок. Негизи, Америка Мисирдеги Сисийдин төңкөрүшүн да колдоду, Судандагы аскерий төңкөрүштү дагы колдоду, ал тургай, аларды төңкөрүш деп да атабады. Анткени, эки төңкөрүштүн тең артында өзү турат. АКШ Малидеги төңкөрүштө да ушундай кылды, өз өкүлү аркылуу окуяны төңкөрүш же төңкөрүш эместигин мыйзам тараптан карап чыгуу керектигин баса белгиледи! Бул ушул төңкөрүштүн артында Америка турганына далалат кылат. Муну Катардын «Ал-Жазира» каналы ачыктаган ушул кабар да тастыктап турат: «Америка Мали аскерлерин, Кейтага каршы төңкөрүшкө жетекчилик кылган айрым офицерлерин туруктуу аскерий машыгуулардан өткөрүүдө». Демек, төңкөрүшкө Американын колунда машыгуудан өткөн жана малайлар катары тартылган кимселер жетекчилик кылды. 2012-жылдагы төңкөрүштө да дал ушундай болгон. Бул жөнүндө 2012-жылдын 24-мартында жарыялаган суроо-жообузда мындай дегенбиз: ««Кылым» сайты 2012-жылы 24-мартта кабардар Америка булактарына таянып билдиришинче, атын атабаган америкалык дипломат ушуларды айткан: «Төңкөрүшкө башчылык кылган капитан Амаду Хая Саного тандалган офицерлер арасынан Кошмо Штаттарда терроризмге каршы күрөш боюнча аскерий тажрыйба алуу үчүн Америка элчилиги тарабынан тандалып алынган». Ал кошумчалап: «Саного атайын иштер менен Америкага бир нече жолу сапар кылган...», - деди». (цитата бүттү).

Америка 2012-жылдагы аракетине шайкеш кадам шилтөөдө, ал кезде АКШ европалыктарды өлкөдөн чыгарып, өлкөнү жеке өзү колония кылуу максатында мамлекеттик төңкөрүш жасаган. Бирок, бул жолу АКШ мурункуга караганда көбүрөөк көңүл бурат. Анткени, АКШ саясий партиялардын жана жарандык коомдордун арасынан Францияга көз каранды саясий чөйрөнүн ордун баскан саясий чөйрө кура баштады.

4 – Малиде таасир ээси болгон Франциянын реакциясы абдан кескин болду, ал эсинен танып кала жаздады. Франция президенттик департаменти: «Өлкө жетекчиси Макрон кырдаалды жакындан күзөтүүдө жана бул төңкөрүштү каралайт», - деди. («Франс-Пресс», 2020-жыл, 18-август). Франция тышкы иштер министри Жан-Ив Ле Дриан: «Франция мындай кооптуу окуяны кескин каралайт», - деди. Макрон 2020-жылы 20-августта Германия канцлери Меркель менен Малидеги өзгөрүүлөрдү талкуулоо үчүн өткөрүлгөн жолугушууда мындай деди: «Франция менен Германия Малиде болгон мамлекеттик төңкөрүштү каралайт жана бул өлкө мүмкүн болушунча батыраак жарандык башкарууга кайтышын каалайт. Биз Жээктеги исламий

согушкерлер зомбулуктарды жасашын көз жаздымда калтырбашыбыз керек». Франция коргоо министри Флоранс Парли: «Мали президенти эки күн мурун болгон аскерий төңкөрүштө бийликтен кулатылганына карабастан, Франция бул өлкө менен алып барып жаткан аскерий операцияларды улантат», - деди. («Рейтер», 2020-жыл, 20-август). Бул билдирүүлөр Франция төңкөрүштөн канчалык кабатырланып жатканын көрсөтүп турат. Чынында, бул төңкөрүш Мали жана ага коңшулаш мамлекеттердеги ири көлөмдөгү көптөгөн сейрек кездешкен минералдык кендерди талап-тоноп жаткан Франциянын таасирин бутага алды. Франция Малини Батыш Африкадагы өзүнүн таасирин коргогон стратегиялык орун катары пайдаланат. Анткени, Жээк мамлекеттери менен бул өлкө бир регионду түзөт, биринде жарака кетсе, калгандарына таасир кылбай калбайт. Франция өзүнүн аскерий күчүн бекемдөөгө аракет кылууда, анткени, ал жерде анын европалык күчтөр менен бирге 5100дөн ашуун күчтөрү бар. Франция бул жаатта Германиядан жардам суроодо. Германия өзүнүн 1100 күчтөрү менен «Бархан» операциясында кызматташууда. Франция Африка ортоктош күчтөрүн каржылоодо Фарс булуңундагы мамлекеттерге, Бириккен Араб Амирликтерине да кайрылган. Операцияда Британиянын 250 аскери жана үч вертолёту, Европа Союзунун 620 аскери катышууда. АКШ «Бархан» күчтөрүн финансылык жана техникалык жактан колдоодон баш тартты. АКШ учкучсуз самолёттордун жардамында разведка маалыматтарын чогултуп салым кошуп жатканын айтып келет.

5 – Африка Союзу менен ЭКОВАС Малидеги төңкөрүштү каралады. Бул жөнүндө Африка Союзу комиссариатынын төрагасы Муса Факий Мухаммад Твиттерде мындай деди: «Мен президент Иброхим Кейтанын, премьер-министр жана башка Мали өкмөтүнүн мүчөлөрүнүн камакка алынышын кескин каралаймын, аларды тезинен эркиндикке чыгарууну талап кыламын». Он беш мамлекеттен турган Батыш Африка мамлекеттеринин экономикалык коому (ЭКОВАС) Мали менен чектешкен чегараларды жабууга жана ал жерге капиталдын киришин токтотууга, ЭКОВАС коомундагы бардык токтом чыгарган органдардан Малини чыгарууга келишишти. 2020-жылы 22-август күнү ЭКОВАС делегациясы Малиге сапар кылып, төңкөрүштүн жетекчилери менен жолугушту. Бир жарым саатка белгиленген ушул жолугушуу 20 мүнөттө эле аяктады, бул жагдай ЭКОВАСтын миссиясы ийгиликсиз бүткөнүн көрсөтөт. Эл аралык маалымат агенттиктеринин кабарларына ылайык, бул миссиянын вазыйпасы төңкөрүштүн жетекчилерин Кейтаны жана анын өкмөтүн бийликке кайтарууга көндүрүү болгон. Бирок, төңкөрүштүн жетекчилери макул болбой, төңкөрүштө бекем турушту жана өткөөл өкмөт түзүлгөндө ЭКОВАС делегациясы менен

сүйлөшүүлөр өткөрүлөрүн баса белгилешти. Белгилүү болгондой, Африка Союзу менен ЭКОВАС негизинен Европанын Батыш Африкадагы малайларынан турат.

6 – Жыйынтык. Америка Европа, айрыкча, Франция жана Британия менен атаандашууда. Бул колонизаторлор Африкада, ал жердеги исламий өлкөлөрдө, мусулман өлкөсү болгон Малиде өзүлөрүнүн таасирин жайып, ал жердеги кен байлыктарды талап-тоноо максатында бири-бирине каршы күрөшүүдө. Франция Малидеги кен байлыктардын үлкөн үлүшүнө ээ. О.э. бул колонизаторлор Малинин Батыш Африкадагы стратегиялык орду үчүн да күрөшүүдө, анткени бул мусулман өлкөсү Жээк мамлекеттери менен бир регионду түзөт. Алар Малинин мусулман калкын жакырчылыктан, муктаждыктан жана оорулардан азап тартышына таштап коюшкан. Малай акимдер бийликке жетүүнү көздөп кордолуп колонизаторлорго каалаган нерселерин аткарып беришүүдө. Мали – колониядагы күчсүз мамлекет. Аны колонизаторлордун чабуулунан коргой турган исламий күчтөр жок болгондуктан, колонизаторлор негизсиз шылтоолор менен түздөн-түз аскерий аралашууну жүзөгө чыгаруу токтомдорун кабыл алышууда. Малини коргой турган, колонизаторлордун курчоосуна каршы туруп, аларга сабак берип коё турган мындай күч – Аллахтын уруксаты менен, жакында тикелениши күтүлүп жаткан рошид Халифалык мамлекетинин күчтөрү болот. Ошондуктан, ушул мамлекетти тикелөөгө аракет кылуу – эң маанилүү фарздардын бири. Ушул фарзды аткаруу аркылуу күч-кубатка, нусратка жетебиз жана жабыр кылган бардык кафирлерден корголобуз.

Расулуллах ﷺ айтат:

«إِنَّمَا الْإِمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتِلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُنَقَّى بِهِ»

«Имам-халифа – калкан, анын артында туруп согуш кылынат жана аны менен коргонулат». (Имам Муслим риваяты).

13-мухаррам, 1442-х.

1-сентябрь, 2020-м.

Мали-Нигер-Буркина Фасо конфедерациясы

Суроо: Буркина Фасо, Нигер жана Малини башкарган аскердик кеңеш лидерлери 2024-жылдын 6-июлунда Нигердин борбору Ниамейдеги саммитте конфедерациялык келишимге кол коюшту. Бул келишимдин артында эл аралык күч барбы? Эгер ал күч бар болсо алар малайлык кылып жаткан өлкө кайсы? Же бул конфедерация субъективдүү көрүнүшпү?

Жооп:

Бул суроонун жообу үчүн биз төмөнкү нерселерди карап чыгабыз:

Бул үч мамлекет 2020-2023-жылдар аралыгында болгон төңкөрүштөн кийин Америкага малайлык кылып, буйруктарын ишке ашыра баштады! Биз муну буга чейинки суроолордун жообунда түшүндүргөнбүз. Бул тууралуу 2020-жылы 1-сентябрда Малиде Асими Гоита жетектеген төңкөрүш боюнча, 2020-жылы 7-февралда Буркина Фасодо Ибрагим Траоре жетектеген төңкөрүш боюнча, 2023-жылы 15-августта Абдурахман Чияни жетектеген Нигер төңкөрүшү боюнча суроо-жооптордо түшүндүрдүк... Бул үч өлкө тең калкы мусулман болгон мамлекет.

А) Мали: Малиге Ислам он биринчи кылымда жетип барган. Малиде басымдуулук кылган дин Ислам, малиликтердин болжол менен 90%ы мусулмандар. 5%га жакыны христиандар. Калган 5%ын башка диндегилер түзөт. Борбору Бамако.

Б) Буркина Фасо: Батыш Африкадагы исламий өлкө. 2006-жылдагы каттоого ылайык, калктын 60,5%дан ашыгы мусулмандар. Христиандар 23%га жакын, калганын башка диндегилер түзөт. Анын аянты 274 200 чарчы чакырым. Калкынын саны 21 510 000. Анын экономикасы айыл чарбасына таянат. Уагадого шаары бул өлкөдөгү эң маанилүү шаар жана анын борбору.

В) Нигер: Батыш Африкада жайгашкан жана аны Нигер дарыясы бөлүп өткөндүктөн Нигер деп аталып калган. Ал түштүк тараптан Нигерия жана Бенин менен чектешет. Батыштан Буркина Фасо жана Мали менен чектешет. Түндүк тараптан Алжир жана Ливия менен, Чыгыш тараптан Чад менен чектешет. Нигердин жалпы аянты 1 270 000 чарчы чакырым. Нигер исламий өлкө. Ислам Нигердеги көпчүлүктүн дини. 99 %дан ашыгы мусулмандар. Ислам азыркы Нигерге 15-кылымда батыштагы Сонгай султанатынын кеңейиши жана Магриб менен Египеттин Транс-Сахаралык соодасынын таасири аркылуу тараган. Борбору Ниамей.

2020-2023-жылдар аралыгында Мали, Нигер жана Буркина-Фасодо болгон төңкөрүштөр Америкага ыктап, ал тарабынан колдоого алынган.

2023-жылдын 16-сентябрында үч өлкө Нигерде ECOWAS аскердик кийлигишүүсүнүн потенциалдуу коркунучуна каршы биргелешкен коргонуу үчүн “Сахел мамлекеттеринин коалициясын” түзүштү. Келишимге Малинин президенти полковник Ассими Гоита, Нигериянын президенти генерал Абдурахман Чиани жана Буркина Фасо президенти капитан Ибрагим Траоре кол коюшту. 2023-жылы сентябрда Малинин тышкы иштер министри Абдулла Диоп ошол кезде журналисттерге жасаган билдирүүсүндө мындай деген: “Бул үч өлкөнүн ортосундагы аскердик жана экономикалык аракеттердин айкалышы болот”.

Мали, Буркина-Фасо жана Нигер лидерлери тарабынан 2023-жылдын 16-сентябрында кол коюлган биргелешкен келишимде “Сахел өлкөлөрүнүн коалициясын” түзүү каралган. Альянсты уюштуруу уставы 17 беренеден турат. Алардын биринчиси “Липтако-Горма келишими” деп аталат жана анда “келишим түзүүчү тараптар Сахел өлкөлөрүнүн альянсын түзүүгө макулдашты” деп айтылат. Кыскартылып “AES” деп колдонулууда. Ал эми, 2-беренде бул Уставдын максаты “келишим түзүүчү тараптардын жамааттык коргонуу жана өз ара жардамдашуу борборун түзүү” деп айтылат. Уюштуруу Уставынын 6-беренесинде “Коалицияга кирген бир тараптын эгемендигине жана аймактык бүтүндүгүнө ар кандай кол салуу башка тарапка жасалган агрессия катары каралат. Бул өз ара жардам көрсөтүү милдеттенмесин билдирет. Анын ичинде коопсуздукту калыбына келтирүү үчүн куралдуу күчтөрдү колдонуу каралган” деп айтылат. Уставдын 11-беренесинде “Альянска кирген бул үч өлкө менен географиялык, саясий, социалдык жана маданий реалдуулуктарды бөлүшкөн жана Альянстын максаттарын кабыл алган ар бир өлкө үчүн ачык” деп айтылат. (“Al Jazeera” изилдөө борбору 2024.06.25).

Бул үч өлкө түзгөн союздун 6 жана 11-беренелеринде көрүнүп тургандай, аны түзүүнүн максаты Батыш Африка мамлекеттеринин экономикалык коомчулугу аркылуу мүмкүн болуучу чет элдик аскерий интервенцияга, өзгөчө француздарга каршы туруу болуп саналат. Алардын бири Франциянын чет элдик аскерий соккусуна дуушар болгон болсо, алар биргеликте аскердик жактан ага каршы турат. О.э Батыш Африка мамлекеттеринин Экономикалык коомчулугунун ичинен ыдыроосуна шарт жаратуу. Он биринчи беренеден көрүнүп тургандай, ECOWASка кирген өлкөлөрдү бул союзга кошулууга үндөшкөн.

2024-жылы 6-июлда Мали, Нигер жана Буркина-Фасо конфедерация түзүшкөнүн жарыялашты. Нигердин борбор шаары Ниамейде кол коюлган конфедерация келишими, биринчи жолугушууда кол коюлган Сахел мамлекеттеринин союздук келишиминин уландысы. “Африканын Сахел аймагында жайгашкан Буркина-Фасо, Мали жана Нигер бүгүн,

ишемби күнү "конфедерацияга" бириккенин жарыялашты" деп айтылат билдирүүдө. Ниамейде өткөн биринчи саммиттеги билдирүүсүндө, алардын президенттери "мүчө мамлекеттер арасында теренирээк интеграцияга карай кошумча баскычты басып өтүүнү чечтик" деп айтышты. Ушул максатта Буркина-Фасо, Мали жана Нигердин ортосунда "Сахел мамлекеттеринин конфедерациясы" деген аталышта уюм түзүү келишимин кабыл алышты". (Аль-Иттихад БАЭ, 2024.07.24).

Буга байланыштуу Американын түз билдирүүлөрү болбосо да, бардык белгилер "Сахел мамлекеттеринин конфедерациясы" түзүлүшүнүн артында Америка турганын көрсөтүүдө. Америка бир жагынан бул өлкөлөрдөгү малайларын ECOWAS тобунун санкцияларынан коргоону каалайт. Айрыкча үч өлкө деңизге чыга албагандыктан, алардын соодасына тоскоол болот. Башка жагынан, бул Франция жана Британия тарабынан көзөмөлдөнгөн ECOWASтын ордун баса турган альянс болушун каалайт. Чынында эле, конфедерациянын түзүлүшү ECOWAS тобунун ичинде келишпестик жаратып, реформа талап кылган тараптар болду. Бул Сенегал президентинин билдирүүлөрүндө айкын көрүндү. Башкача айтканда, ECOWASтан "конфедерацияга" карай өлкөлөрдүн агымы мүмкүн экени ачыкка чыкты.

Демек, бул конфедерация өзүнөн-өзү пайда болгон жок. Европанын, өзгөчө Франциянын кийлигишүүсүнө жана колонияларына кайтып келүүсүнө жол бербөө үчүн Америка өз колонияларын сактап калуу жана ага малайлык кылган бул үч өлкөнүн ортосунда түзүлгөн... Бул мамлекеттердин биримдиктин алдында жасаган кадамдары муну тастыктайт. Алар төмөнкүлөр:

А) Буркина-Фасо жана Нигер 2023-жылдын ноябрында G5 Сахел жумушчу тобунан чыкканын жарыялашкан. Ошондой эле Мали 2022-жылдын май айында G5 Сахел жумушчу тобунан чыгып кеткен. Ишемби күнү Буркина-Фасо Нигер жана Мали Африкалык топтун курамынан чыккандан бир жарым жыл өткөндөн кийин Сахел беш өлкөлөрүнүн тобунан чыкканын жарыялашты. Буркина-Фасо официалдуу маалымат агенттиги Буркина-Фасо жана Нигер өкмөттөрүнүн биргелешкен билдирүүсүн жарыялады. Ага ылайык, "Эгемендүү чечим топко жана анын ишине терең баа бергенден кийин кабыл алынат." Билдирүүдө мындай деп кошумчаланган: "Сахелдеги бештик тобу Сахел элдеринин кызыкчылыктарына зыян келтирип, чет элдик кызыкчылыктарга кызмат кыла албайт. Ал тургай, кандай гана болбосун, шериктештик аты менен биздин элдердин суверенитетин танган жана жаңылышып адашкан кандайдыр бир күчтүн буйруктарын кабыл ала албайт. Ошондуктан, Буркина-Фасо жана Нигер бул уюмдан чыгуунун тарыхый жоопкерчилигин так мойнуна алды...". (Anadolu агенттиги, 2023.03.12).

Малинин аскерий кеңеши жекшемби күнкү билдирүүсүндө өлкө 2014-жылыжихадчыларга каршы күрөшүү үчүн түзүлгөн Батыш Африканын Сахел аймагындагы көп улуттуу аскерий күчтөрүнөн чыгып жатканын жарыялады. Аскердик кеңеш чыгып кетүү чечимин Малинин "G5 Сахел тобуна" төрагалык кылууга жол бербөө менен актады. Анткени, Бамако 2022-жылдын февралында бул өлкөлөрдүн, атап айтканда Мавритания, Чад, Буркина-Фасо жана Нигердин лидерлери үчүн конференция өткөрүшү керек болчу. Аскердик төңкөрүш аркылуу бийликке жеткен аскердик кеңеш Малидеги ички туруксуздукту шылтоолоду... (France 24, 2022. 05.16).

Б) Мали, Нигер жана Буркина-Фасо Франциянын таасиринен кутулуу жана терроризм менен күрөшүү шылтоосу менен аскердик кийлигишүүсүнө жол бербөө үчүн 2024-жылдын январь айында ECOWASдан чыгышын жарыялашкан. Жекшембиде Мали, Буркина-Фасо жана Нигер Батыш Африка мамлекеттеринин экономикалык шериктештигинен (ECOWASдан) чыгууну чечишти. Бул тууралуу Аскердик кеңештер жана убактылуу өткөөл өкмөттөр жетектеген үч Сахел өлкөсүнүн биргелешкен билдирүүсүндө айтылды. Билдирүүдө үч өлкөнүн 15 мүчөдөн турган ECOWASдан “мүмкүн болушунча тезирээк” чыга турганы белгиленген. Анда айтылгандай, “чет элдик күчтөрдүн таасирине баш ийди” жана “анын принциптерине чыккынчылык кылды” деп айыпталган ECOWAS үч өлкөгө “коркунуч” жаратат деп айтылды... (Anadolu агенттиги, 2024.01.28).

Булардын баары бул үч өлкөнүн Франциянын таасиринен кутулуу үчүн Франциянын таасири жана багыты астында болгон бардык уюмдардан чегингендигин көрсөтүүдө. Американын буйругу болбосо, бул өлкөлөр өз алдынча чыгып кетпейт эле. Конфедерацияны түзүүнүн башаты катары Америка ECOWASты ыдыратууну же аны алсыратууну каалады. Андан соң жалпы калкынын саны 70 миллиондон ашкан жана француз компаниялары тарабынан эксплуатацияланган ири энергетикалык жана минералдык ресурстарга ээ болгон бул үч маанилүү өлкөдө Франциянын таасирин солкулдатууну же алмаштырууну каалады! О.э бул "конфедерация" жана анын лидерлеринин үнү Сахел аймагындагы Франциянын таасир чөйрөсүнөн көбүрөөк өлкөлөрдү чыгарып салууну каалайт. Булар Франциянын колониялык талап-тоноосунан жана анын артында калтырган өтө жакырчылыктан, акимдер арасында кеңири жайылган коррупциянын катаалдыгынан улам пайда болгон абдан алсыз өкмөттөр. Бул жаңы жагдайлар аркылуу Америка (терроризмге каршы күрөшүү) жана аскердик машыгуу, колдоо көрсөтүү аркылуу байланышып жаткан аскерлерди азгырууда. Жалпысынан алганда, үч өлкөнүн лидерлеринин Францияга каршы келишпестиги -

Франциянын бул аймактагы таасири ондогон жылдар бою коопсуз жана туруктуу болуп тургандан соң - ага каршы эң чоң коркунуч болуп саналат.

Ушундай негизде Ислам өлкөлөрүнүн акимдери өлкөнүн көз карандылыгын бир колонизатордон экинчи колонизаторго өткөрүп жатат. Мусулмандардын мал-мүлкүн талап-тоногон Франциядан жүз буруп, калган байлыктарды Америка тоношу үчүн ага жүздөнүштү. Ал эми мусулмандардын кыйналып, жакырчылыкта калуусу уланууда. Мусулмандар өз өлкөлөрүн башкарууга кудурети жетпегендей түр жаратышууда. Бул абал бардык мусулман өлкөлөрүнө тиешелүү болгону менен, Африка өлкөлөрүндө оор жана терең. Мусулмандар өздөрүнүн дини менен ойгонуусу күчөгөн сайын аны кармануу бул дүйнөдө да, акыретте да кутулууга алып баруучу жол экенине бекем ишенишет жана Аллах Таала ыраазы болгон нерсеге жакын болушат. Бул алардын өз өлкөсүнүн байлыгын талап-тоноп жакырчылык жана жокчулукта калтырган каапыр колонизаторго болгон жек көрүүсүн күчөтөт. О.э динди жашоого алып келүү Пайгамбарлык минхажы негизиндеги экинчи Халифалык мамлекетин тикелөө жолунда кайрат жана аракетин арттырат. Мусулмандар жашап жаткан мажбурлоочу режимдерден кийин курула турган Ислам мамлекети бүткүл мусулмандарды бириктирет. Биз Аллахтын уруксаты менен мусулмандардын жетишет, Ислам мамлекетин куруп, бүткүл Ислам аймактарын бириктирип, бардык каапыр колонизаторлорду өз аймактарынан кууп чыгууга, а түгүл бул каапыр мамлекеттерге хидаят байрагын ташып барууга бир кадам калганын көрүп турабыз. Шек күмөнсүз бул иш Аллах үчүн оор эмес. Пайгамбар (с.а.в) Ахмад Хузайфа радияллаху анху дан риваят кылган хадисте мындай дейт:

«ثُمَّ تَكُونُ مُلْكًا جَبْرِيَّةً فَتَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونَ ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا ثُمَّ تَكُونُ...»
«خِلَافَةً عَلَىٰ مِنْهَاجِ النَّبُوَّةِ ثُمَّ سَكَتَ».

“...Андан кийин ал мажбурлоочу падышалык болот, ал Аллах каалаганча болот, анан кааласа аны көтөрөт, анан пайгамбарлык минхажы негизинде халифалык болот, анан ал унчукпай калды”.

18-мухаррам, 1446-х.

24-июль, 2024-м.

Нигерия туурасында

Суроо: Нигерияга Исламдын кирип келгендиги, кийин ал жер кандай башкарылгандыгы жөнүндө бирер тарыхый маалымат барбы? Кийин, Нигериянын саясий абалы кандай?

Жооп: Нигериянын тарыхый вакыйы

1 – Ислам Нигериянын түндүк региону Каного абдан эрте т.а. миладдын жетинчи кылымынын ортосунда эле кирип келип, анын түндүгүндөгү Гусауда, борбору Фуланийде соода-сатык аркылуу таркалды. Ислам ал жерде миладий онунчу кылымдын ортолорунда андалусиялык (испаниялык) фукахалардын колу менен иш жүзүндө кең жайылды. Бул региондордо Усманий Халифалык, же Усман Данфудиюнун наамына таандык Сокото Халифалыгы, деп аталган Исламий амирлик тикеленди. Усман Данфудиюнун бул мамлекети миладий 1904-жылы англистер тарабынан түгөтүлгөнгө чейин жүз жылдай өкүм сүрдү. Ошол доордо Робих ибн Зубайрдын колу астында Буруно салтанаты, деп таанылган башка бир маанилүү Исламий салтанат тикеленди. Нигерия шарый мекемелеринде көбүрөөк Маликий мазхабына негизделип өкүм кылынчу, кээ бир мусулмандар сунний мазхабында эле. Анын 12 регионунда болсо, Исламий шарияттын айрым өкүмдөрү колдонулат.

2006-жылдын статистикасына ылайык, Нигерия калкынын саны 140 миллионго жетип, анын ичинен көпчүлүгү мусулмандар болгон. Түрдүү статистикаларга ылайык, мусулмандар Нигерия калкынын 68% менен 78%ын түзөт.

Нигериянын территориясы бир миллион кв.км., территориясынын чондугу жагынан дүйнөдө отуз экинчи орунда турат.

2 – Европалыктардан биринчилерден болуп, миладий он бешинчи кылымда жашап өткөн португалиялык изилдөөчү Жон Алфонсо Дамизи Нигерияны ачкан. Кийин изилдөөчүлөрдүн катарына европалык соодагерлердин катары уланып кетти. Бул соодагерлер 1450-жылдан 1897-жылга чейин Нигериянын Лагос портунан жети миллиондун тегерегиндеги африкалыкты Европа жана Америкада акысыз иштетүү үчүн жүктөп кетишкен.

1885-жылы Британия өкмөтү Африканын батыш регионун өз өкүмдарлыгына моюн сунган регионго айланганын жарыя кылды, ушуну менен бул нерсе эл аралык коомчулук тарабынан тан алынды. Кийинки жылы Нигерия регионун сэр Жорж Томбман Жулдинин командачылыгы тарабынан «Нагр» аттуу мүлкчүлүк компаниясы башкара турганы жарыя кылынды. 1900-жылы болсо, бул компания башкарып жаткан регион Британия өкмөтүнүн таасири астына өткөнү жарыяланды.

1900–1904-жылдар аралыгында Британия бардык регионду өз өкүмдарлыгы астына алууга жетишип, ал жердеги Исламий башкарууну бүтүндөй жок кылгандан кийин, бул региондор Нигерия деп атала турган болду.

3 – Нигерия бул аты 1914-жылдан тартып гана таанылды. Ошондо Британия, түштүктөн Гвинея булуңу, түндүктөн Чаддын Сахрой Кабири жана Нигер мамлекети менен батыштан Бенин, чыгыштан болсо Чад жана Камерун мамлекеттери ортосунда жайгашкан ушул регионду Нигерия, деп атады. Мындан мурун ал Нигериянын үч регионун – түндүк, түштүк региондорун жана Лагос шаарларын колония кылып алган болчу.

Британия Нигерияны түрдүү ыкмада башкарды. Мисалы, анын түштүгүндө жана Лагосто англис башкаруучуларынын башкаруусуна таклид кылып (көчүрүп, окшоштуруп), таклидий колонизатордук ыкманы колдонду. Мындай башкарууга инсанпарвар (гумандуу, адамгерчиликтүү) миссионерлер ыраазы болуп келишкен эле.

Анын түндүгүндө болсо, ал жердеги Исламдын күчтүүлүгүн этибарга алып, Британия көзөмөлү астында мусулмандарды өздөрүн өзү башкарууларына коюп берди. Муну менен Британия түндүктөгү көпчүлүктү түзүүчү мусулмандарды түштүктөгү азчылыкты түзүүчү христиан жана бутпарасттардан бөлүп коюуга жетишти. Максат, Исламды Нигериянын түштүгүнө жайылып кетишинин алдын алып, узак жылдар бою Британиянын таасири астында бири-бирине душман жарандардан түзүлгөн бытыранды мамлекетти пайда кылуу болчу.

Британия Нигерияны колония кылуу доорунда эки башкаруу ричагын ишке салды: Биринчиси, «Шелл» нефть компаниясы. Бул компания кыска доор ичинде Нигериянын нефтиге бай жерлерине өкүмдар болуп алып, бүгүнкү күнгө чейин Нигерия иштеп чыгарган нефтинин 40-50%ына ээлик кылууда. Экинчиси, миссионердик аракеттер. Бул аракеттер Нигериянын кырк пайызга жакын калкын христиандаштырууга жетишти.

4 – Бүгүнкү күндө Нигерия калкынын саны жагынан сегиз чоң мусулман мамлекеттердин бири жана Исламий конференция уюмунун мүчөсү. Британия 1963-жылы бул мамлекетти Британия шериктештигине мүчө кылып алды. Бирок, ушулардын баарына карабастан, бул мамлекет бытыранды, жакыр, эч кандай кадыр-баркы жок мамлекет болуп турат. Ал жерде 250 түрдүү уруу бар. Бул уруулар негизинен төрт чоң уруулардан турат: Түндүк жана борбордук бөлүгүндө көпчүлүгү мусулмандардан турган, өлкөнүн жарымынан көп калкын түзүүчү Хавсо жана Фулон уруулары; Түштүк-батыш жана борбордук бөлүгүндө көпчүлүгү христиан жана азчылыгы мусулмандардан турган Юруба уруусу; Түштүк-чыгыш жана борбордук бөлүгүндө болсо, көпчүлүгү христиан католиктерден турган Айбо уруусу болуп, алар Нигерия

калкынын 18%ын түзүшөт. Алар өздөрүн биз Нигериянын жөөттөрүбүз, дешет жана өлкө байлыктары, анын ичинен нефтб байлыгы алардын колу астында.

5 – 1922-жылы Улуттар Союзу колония кылынган Нигерия мамлекетинин башкаруу укугун Британияга берүү жөнүндө токтом чыгарды. 1960\10\1 болсо, Британия мурун өз колониясындагы башка мамлекеттерге бергендей, Нигерияга да атына эле эгемендүүлүк берүүгө мажбур болду. Себеби, ал Атлантика артынан көзүн алайтып, үлкөн Африка континентиндеги байлыктарга шилекейин агызып карап турган Американын таасиринен этият болгону үчүн ушундай кылды.

Нигерия Британиядан эгемендүү болуп алгандан кийин, Британия башкарууну англистерден колонизатордук таасирин алган жана материалдык жактан камсыздалган азчылык христиан айболорго тапшырды. Өлкөнүн эгемендүүлүгүнөн кийин, биринчи өкүмдары Биньямин Намди Озикви болду. Кийин ал келип чыгышы дал ошол азчылык Айбо уруусунан болгон генерал Жонсон Огили Эронсинин колу менен 1966-жылы иштен алынды. Бул экинчи өкүмдар салтанатты жалгыз өз колуна өткөрүп алууга урунуп, аны Айбо уруусуна монополия кылып, мусулмандардан турган Хавсо уруусуна таандык болгон оппозициядагы кызматкерлердин өмүрүнө кол салууларды уюштурду. Кол салуулардын курмандары – Абубакр, түндүк бөлүктүн дипломатия жетекчиси Ахмад Баллу, генерал Закария Маймаларий, полковник Кур Мухаммад жана башкалар. Андан кийин Жонсон ошол жылдын май айында мамлекетте өз өкүмдарлыгын бекембеп алуу максатында федералдык башкаруу программасын бекер кылды.

Бирок, алты ай өтпөстөн анын өмүрүнө да кол салынды... 1967-жылы Айбо уруусунун командачылары козголоң көтөрүп, полковник Чикимукко Удимижо нефтиге бай болгон, Айбо уруусунун негизги мекени эсептелген Бияфро вилаятын (областын) мамлекеттен бөлүнүп чыкканын жарыя кылгандан кийин, граждандык согуш келип чыкты. Үч жылга созулуп, бир миллион нигериялыктын өмүрүн алган бул согушта Хавсо уруусунун мусулмандары Айбо уруусунун христиандары үстүнөн жеңишке жетишти...

6 – Ушул аскерий төңкөрүштөргө Убасанго «Obasanjo» жетекчилик кылды. Ал 1976\2\13 өкмөттү өз колуна алып, 1979\10\1 чейин өкүмдарлык кылды. Ал Юруба уруусунан болгон, Хавсо уруусуна жакыныраак христиан эле. Анын өкмөткө келиши Хавсо уруусунун мусулмандарынын жетекчилигиндеги армия командачыларынын ыраазылыгы менен болду.

Убасанго өзүнүн өкүмдарлык доорунда 1978-жылы президенттик шайлоону өткөрүүгө уруксат берүүчү жаңы мамлекеттик программаны

иштеп чыкты. 1979-жылы болсо, Нигерияда биринчи жолу президенттик шайлоо болуп өтүп, шайлоодо Хавсо уруусунан Чихо Чигари жеңип чыкты.

Нигериядагы төңкөрүштөр өкмөткө 1985-жылы Хавсо уруусунан чыккан генерал Иброхим Бабажида келгенге чейин улантылды.

1990-жылы Бабажиндага каршы төңкөрүш уюштурууга аракеттер болду, бирок бул урунуу ийгиликсиз аяктады. Андан кийин Бабажинда Нигерияны жарандык башкарууга кайтаруу жөнүндөгү жаңы мыйзамга кол койду.

1993-жылы Америка жана башка мамлекеттердин басымы астында экинчи президенттик шайлоо өткөрүлдү жана анда Юруба уруусунан мусулман Масъуд Абюло жеңип чыкты. Бабажинда болсо, бул шайлоону бекер кылып, Масъудду камакка алды. Бирок, Бабажинда ички жана чет элдик басымдар астында калып, өкмөттөн кетүүгө мажбур болду. Өкмөттү же аскерий болбогон, же армиянын колдоп-кубаттоосуна ээ болбогон Оранст Чункан, деген адамга тапшырды. Ошол жылдын 17-ноябрында кошуун сабында күчтүү адам катары эсептелген, Хавсо уруусунун чыккан коргоо министри Сани Абаша (Sani Abaha) төңкөрүш уюштуруп, Чункан өкмөтүн жок кылды.

1998-жылы көп талапкердүү президенттик шайлоо өткөрүү жарыяланды. Бирок, бул шайлоо болуп өтүшүнөн мурун президент Сани Абаша дүйнөдөн кайтты. Анын ордуна тарапкерлердин бири, Хавсо уруусунан болгон аскер Абдусалам Абуакар президенттикке отурду. Ушуну менен өкмөттө отуз жылга жакын созулган аскерийлердин башкаруу доору аягына жетти.

1999-жылы табигый түрдө шайлоолор болуп өтүп, анда Убасанго эч кандай каршылыксыз үстөм болуп, 1999\5\29дан 2007\5\29га чейин эки жолу президенттик доорун сүрдү. Ал президенттик доорунда толук америкапарасттыгын жана мусулмандарга ачык душмандыгын көрсөттү...

Кийин, 2007-жылы президенттик шайлоо өткөрүлүп, анда Умар Яр'авда «Yar Adua» жеңишке жетип, ал бүгүнкү күнгө чейин Нигерияны башкарып келип жатат.

Нигериянын саясий вакыйы

1 – Нигериянын нефть байлыгы алдында улуу мамлекеттер, өзгөчө Британия менен Америка мамлекеттери ушул нефть үчүн бири-бири менен катуу күрөш алып бара турган мамлекеттерге айланып калышты. Себеби, Нигерия дүйнөдө нефть иштеп чыгаруучу мамлекеттер арасында он экинчи, нефть экспорттоочу мамлекеттер ичинде сегизинчи, нефть запасына ээ мамлекеттер ичинде онунчу орунду ээлейт. Бул мамлекеттин нефть запасынын көлөмү Америка энергетика маалымат агенттиги

тарабынан 16-22 миллиард баррель ортосунда, деп белгиленген. Ал эми, башка бир документте айтылышынча, Нигериянын нефть запасы 35,3 миллиард баррелге жетет. 2001-жылы бир күндө нефть иштеп чыгаруу 2,2 миллион баррелге жетти. Акыйкатта болсо, бул мамлекет нефтини күнүнө 3 миллион баррель иштеп чыгаруу кубатына ээ. Чындыгында, нефть казып алуу бул мамлекеттин экономикасында маанилүү ролду ойнойт. Себеби, нефтиден алынган пайда өкмөттүн жалпы кирешесинин 40-80%ын түзөт. Нигерия нефть экспорт кылуучу мамлекеттердин «ОПЕК» уюмуна мүчө. Нигер-дельта вилаятынын нефть регионунун узундугу 20,000 кв.км.ге тең, ал жердеги нефть адамдардын экономикалык жана саясий турмушунда чоң мааниге ээ. Нигериянын топурагы жумшак, тропикалык жер болуп, баткактар, суулуу жерлер, каналдар жана көптөгөн жээк аралдарга бай. Мындан улам, Нигерия экспорт кыла турган нефтинин 90%ы мына ушул жерлерден алынат. Ошону менен бирге, Нигерия нефть запасынын үч эсесине тең келген газ запасына да ээ мамлекет. Соңку күндөрдө ал жердеги газдын көлөмү 4 триллион кубометрди түзүшү айтылууда.

Нигерия табигый ресурстар жана кендерге, анын ичинен табигый газ, көмүр, алюмин боксиди, алтын, калай, темир, акиташ жана цинк сыяктуу кендерге да бай мамлекет. Ал эми, газ запасынын көлөмүнө тең келүүчү бул кендерди казып алуу жакында башталат.

2 – Нигерия нефтиси 1950-жылы Британия тарабынан ачылып, Голландиянын Британияга караштуу «Шелл» компаниясы мамлекеттин саясий, экономикалык жана чет элдик иштерине өкүмдарлык кылат. Нигерия Британиядан эгемендүү болгондон кийин анын байма-бай өзгөрүп туруучу өкмөттөрү өз жарандарынын зыянына, «Шелл» кампаниясы пайдасына кызмат кылуучу мыйзам жана саясаттарды иштеп чыга турган болуп калды. Мисал үчүн, Нигер-дельта вилаятынын жарандарынын жерлери абдан чоң байлыкка ээ болушуна карабастан, өтө жакыр турмуш көрүшөт. Эл аралык амнистия уюмунун отчетуна ылайык, 6 миллион Нигер-дельта вилаяты калкынын 70%ы күнүнө бир доллардан кем каражатка жашашууда.

Нигерия нефтисин талашуучу мамлекеттердин шилекейлери агышынын себеби – бул нефтинин абдан таза жана тазалоо иштеринин аз чыгаша жумшалышында. Нигерия нефть министрлигинин статистикасына ылайык, мамлекетте 159 нефтиге бай регион, 1481 нефть кудуктары бар.

Анын эң көп нефть иштеп чыгара турган жерлери негизинен Нигер-дельта вилаятында жайгашып, 159 нефтиге бай жерлердин 78и ошол вилайтта жайгашкан. «Шелл» нефть компаниясы болсо, Нигерия иштеп чыгарган нефтинин 40-50% акциясына ээлик кылат т.а. күнүнө 899,000

баррель нефть иштеп чыгарат. Бул компания Нигерияда 100 нефть регионунa, 87 нефть куюучу станция түтүктөрүнүн 600 километринe, жээкте нефть жүктөй турган эки станцияга ээлик кылат жана анын төрт ири филиалдары бар:

- 1) «SRDC» нефтини өркүндөтүү компаниясы;
- 2) «SNERCO» нефть казып алуу жана иштеп чыгаруу компаниясы;
- 3) «SNG» Нигерия газ компаниясы;
- 4) «SNOR» нефть иштеп чыгаруу компаниясы.

О.э. «Шелл» компаниясы Нигериянын табигый суюк газ компаниясынын акцияларынын чоң бөлүгүнө да ээ.

3 – Британия Нигерияда президент Сани Абашанын (Sani Abaha) башкаруусуна чейин, негизги өкүмдарлык милдетин өтөгөндүгү жана Нигерия иштеп чыгарган нефтини башкарууда чоң салмакка ээлигин о.э. иштелип чыккан нефтинин 10%ын Британия импорт кылып алышын ээтибарга алганда, Британия бул өлкөдө коопсуз туруктуу орношуп алган. Айрыкча, Нигериянын аскерий башкаруу доорунда Британиянын таасири чоң болду. Президент Иброхим Бабанжида болсо, 1985-жылы Британиянын кызыкчылыктарын кепилдөө үчүн «Шелл» компаниясы менен өз ара келишим меморандумуна кол койду. Ушул меморандум 1991-жылы дагы англистердин пайдасы үчүн бир нече өзгөртүүлөр киргизилиши менен аякталды.

4 – Бирок, 1999-жылы т.а. Убасингунун президенттик доорунда нефть тармагына Американын кирип келиши Британия компанияларынын жеке акимдигине чек койду. Т.а. Америка Британиянын Нигерия нефтисиндеги жалгыз өкүмдарлык тизгинин тартып коюу үчүн эки ыкманы колдонду:

Биринчи ыкма: Америка Нигер-дельта вилаятындагы козголоңчуларды жана партияларды Эл Аралык Валюта Фонду аркылуу колдоп-кубаттап, «структура жана модуляциялоо планы», деген чүмбөт менен аларга карыздарды берип, куралдандырды. Бул болсо, өз кезегинде, «Шелл» компаниясынын нефть экспорт кылышына тоскоолдук кылды. Мунун үстүнө, Американын Нигерияда нефть тармагына инвестиция жаткырышынын көлөмү көбөйгөндүктөн «Уксон Мобел» жана «Шеврон» сыяктуу нефть компанияларынын саны көбөйүп кетти. Бул компаниялардын нефть иштеп чыгаруу көлөмү 2000-жылдын өзүндө эле күнүнө 900,000 баррелге жетип, 2005-жылы «Шелл» компаниясы иштеп чыгарган нефть көлөмүнөн өтүп кетти. Америка менен Британиянын Нигерия нефтисинин үстүндөгү күрөштөрү Нигер-дельта вилаятынын калкына бактысыз күндөрдү алып келди. Мисалы, бул эки нефть компаниялары атайын коопсуздук тармагынын жалданма

агенттери аркылуу бири-биринин нефть имараттарына чабуулдар уюштурушту.

Ошону менен бирге, Америка нефть компаниялары Билл Клинтон доорунда колдонулган саясаттардан да катуураак саясаттарды колдонуу үчүн Нигерияда кичи Буш жетекчилигиндеги Дик Чейни, Кондализа Райс жана Рамсфельд сыяктуу паскеч кимселерден пайдаланды. Чындыгында, Нигерия нефтисин көздөө америкалыктардын калоосуна ылайык келет эле. Себеби, Нигерия нефтисин өздөштүрүүнү максат кылуу америкалыктардын калоолоруна туура келчү. Себеби, мына ушул калоо Американын Ортоңку Чыгыш нефтисине болгон ишенимин суздаштырып койду. Ушул нерсе Америка нефть компанияларын бардык күчтөрүн Нигерия нефтисин өздөштүрүп алуу үчүн жумшоого үндөдү.

Буш жетекчилигинин Америка энергетикасы министрлиги чыгарган негизги документте мындай делет: «Африка батышындагы нефть Американын экспорттоочу нефтилери үчүн тынч булак болуп эсептелет». Дик Чейни Бушка жолдогон сунуштардын биринде, мындай сөздөр айтылат: «Американын газ, нефть соодасында жана инфестициясында өз мүмкүнчүлүктөрүн бекемдеп алышы үчүн Африка өкмөттөрү менен бир тараптуу жана эки тараптуу мамилелерди тереңдетүү керек». Мындай саясат жөнүндө Буштун 2005-жылы федералдык жыйында айткан мына бул сөздөрү анын Ортоңку Чыгыш нефтисинен көрө жакшыраак нефтини көздөп жатканын ачып койду: «2005-жылы Ортоңку Чыгыш нефтисинен ала турган пайдабызды 75%га азайтырышыбыз ал жердеги нефтиге болгон ишеничибизди өтмүшкө айландырды». Т.а. эми Америка Африканын батышын, аныгыраак кылып айтканда Нигерияны болжолго алып жатат. Нигериянын нефть экспортунун көлөмү да аста секин жогорулап, өзгөчө Америка тарапка бурулуп калды. 2007-жылдын март айында Нигерия Америкага нефть экспорттоо тармагында Саудия Арабстан Королдугунан да өтүп, Америкага нефть экспорттоочу мамлекеттердин үчүнчүсүнө айланып калды. Т.а. Саудия Америкага 38,557,000 баррель нефть экспорт кылып жаткан болсо, Нигерия Америкага 41,717,000 баррель экспорт кылууда. Бул дагы ушуну түшүндүрөт дейсиз, Нигериянын нефть энергиясы АКШнын тышкы саясатынын биринчи даражадагы маселелеринин бири. 2006-жылы Америка тышкы иштер министринин батыш Африка боюнча орунбасары Жиндия Фрезер Американын Гвинея булуңундагы таасирин күчөтүүгө чакырды.

Экинчи ыкма: Америка, өзгөчө мурунку президент Клинтон доорунда да, андан кийинки экс президент Жорж Буштун доорунда да Африкага тезирээк жылжып кирүүгө шашылды. Ал Нигерияга басым өткөрүүгө жетишип, ал жерде эле эмес, балким бүткүл Африкада аскерий бакшаруу

түзүмүнө каршы коомчулук пикирин козгоо аркылуу Нигерияны көп талапкердүү шайлоо өткөрүүгө кызыктырды. Американын бул ыкмасы болсо, Британия менен Франциянын Африкадагы таасирлерине каршы күрөштө таасирдүү ыкма болду.

Ошентип, Америка бардык көңүлүн жарандык башкарууга карай каратты жана көп талапкердүү шайлоо идеясын колдоп-кубаттоо менен бирге, шайлоого аскерий болбогон талапкерлерди күч менен коргоп турду. Натыйжада, ушул шайлоолор аркылуу өзүнө көз каранды болгон же өзүнө жардам берүүчү акимдерди тандап алды.

Чындыгында да, бул нерсе иш жүзүндө өз тастыгын тапты. Мисалы, Америка Британияга моюн сунган, айрыкча Иброхим Бабанжида жана Сани Абаша сыяктуу аскерийлерге каршы Убасангону күч менен колдоп турду. Бабанжида жана Абаша болсо Британия кызыкчылыктарын коргоп келишти. Бабанжиданын «Шелл» компаниясы менен өз ара келишим меморандумуна кол койгону о.э. Абаша доорунда британияпараст коргоо кызматынын Америка кызыкчылыктарына каршы Британия кызыкчылыктарын коргогондугу буга мисал болот. Ал тургай, Британия пайдаларын Нигерияда эле эмес, балким коңшулаш мамлекеттерде да коргоду. Нигерия батыш Африкадагы мамлекеттердин «Алаквос» уюмуна жетекчилик кылды жана бул уюмдун негизги аскерий кубаты нигериялыктардан түзүлгөн эле. Бул уюм аркылуу Британиянын региондогу таасирин сактап турду. Мына ушул күчтөр өткөн кылымдын токсонунчу жылдары, Сани Абаша доорунда Алаквос уюмунун аты менен Сьерра-Леонеде 1998-жылы Ахмад Тийжанды бийликке алып келди. Британия Ахмаддын өкмөткө кайтышын ачыктан-ачык талап кылып келе жаткан болчу. Кийин бул күчтөр Либерияда узакка созулган граждандык согуштан кийин, 1997-жылы Чарльз Тайлор өкмөтүнүн түзүлүшүнө жардам берди. Нигерия мына ушул иштери менен Сьерра-Леоне жана Либерияда англистердин таасирин сактап турду. Кээ бир маалыматтарга ылайык, Нигерия бул эки мамлекетте «тынчтык орнотуу» деп аталган ишке 10 миллиард доллар сарптаган. Ошол кезде Американын башкы штаб башчысы болуп иштеген Колен Пауэль Сани Абашаны «жийиркенчтүү эргежээл», деген лакап менен атачу. Абашаны мындай аташынын себеби, ал Пауэлдин Африка батышында түзгөн Америка долбоорлорун кыйратып, Британия пайдасына иш кылгандыктан андан катуу кыжырдангандыгы болду. Бул орунда ушуну айтып өтүү керек, Америка Либерияга жасаган басымы, үгүттөөсү жана блокадасы жардамында Либерияда Чарльз Тайлорду кулатып, ордуна анын орунбасары Мусис Билахти дайындоого жетишти. Чарльз болсо 2003-жылы өз өлкөсүн таштап Нигерияга кетти. Ал өзүн Американын

Африкадагы, айрыкча Либериядагы ачкөздүгүнө каршы күрөшүүчү, деп айтчу.

Америка 1999-жылы Нигерияда көп талапкердүү шайлоо өткөрүп, анда Убасангонун жеңишке жетишине жана аны финансылык жактан колдоп-кубаттап турууга жетишти. Нигерия ошол кезде Америкадан жардам алуучу мамлекеттердин эң алдыңкы сабында туруп, аскерий башкаруу доорунда жыл сайын ала турган 10 миллион доллар жардамы Убасангонун доорунда 40 миллионго жетти. Убасанго болсо бул жардамдардын акысына Америкага ушундай чоң кызматтар кылып берди дейсиң, Нигериянын бир да президенти мындай кызматтарды жасабаган эле. Бул кызматтардын маанилүүлөрү төмөндөгүлөр болду:

а) Эл аралык терроризмге каршы күрөш чүмбөтү астында Америка деңиз күчтөрү менен Нигерия деңиз күчтөрү ортосунда өз ара аскерий машыгуулар өткөрүү;

б) Американын негизги көңүл борборундагы маселе ушул эле, Американын керектөөсүнүн 29%ы Нигерия нефтисинен келет, деп, Нигерия менен «Шевролин», «Ткаско» жана «Изомобайл» сыяктуу Америка компаниялары ортосунда нефть издөө үчүн жаңы келишимдерге кол коюлушу керек эле. Убасанго Нигерия парламент депутаттарынын катуу каршылыктарына карабастан, мына ушул келишимге кол койду.

Ошентип, Америка эки ыкмадан пайдаланууга жетишти, анын ичинен Нигерия оппозициясына жардам берүү, мамлекетте жарандык башкарууга өтүп, көп талапкердүү шайлоо өткөрүү идеяларын колдоо ыкмалары. Муну менен ал Британиянын нефть компаниялары менен атаандашып, алардан өтүп кетти.

5 – Америка мындан тышкары, 1999-жылы аскерий башкаруу доорун аягына жеткирүү жана Убасангону өкмөткө алып келүү аркылуу саясий, аскерий жактан өкүмдар болуп алууга жетишти. Убасанго Америка деңиз күчтөрү менен Нигерия деңиз күчтөрү ортосунда өз ара аскерий машыгуулар өткөргөндөн тышкары Нигерия армиясы менен да машыгуулар өткөрүүгө америкалыктар менен келишим түздү. Ал 2001-жылы Америкага жасаган сапары аркылуу Америка-Нигерия ортосундагы алгачкы жолу өз ара жардам пайдубалын бекемдеди. Убасанго бул жолдо алып барып жаткан саясатында, айрыкча Америка деңиз күчтөрүнүн Нигерия сууларына кирип алышына мүмкүнчүлүк жаратып бергенине каршы болуп жаткан катуу ички сындоолорго да көңүл бурбады. Себеби, ал америкалыктар менен кызуу мамилелерди орнотуп, бир нече Америка уюмдарынын мүчөсүнө айланып калган эле.

Убасангонун президенттик доорунда Эл Аралык Банк уруксатын алууга токтон кабыл алынышынан мурун Нигериянын мамлекет бюджетин карап чыгуу үчүн Вашингтон жибериле турган болуп калды.

Акыйкатта болсо, мурун бул токтом Нигерия мыйзам чыгаруу палатасы тарабынан кабыл алынчу.

Тыянак чыгарып айтканда, Убасанго Британиянын Нигерия аскерий мекемелериндеги таасирин күчсүздөндүрүүдө чоң ийгиликтерге жетишти. Ал өзүнүн башкаруу доорунда англистерге көз каранды генералдарга караштуу түндүк командачылардын эки жүз офицерин отставкага чыгарып жиберди. Иш ушундай бир абалга жетти дейсиң, адам укуктары боюнча адвокат Фими Фалана 2002\2\30да Асхад Тохоменен бирге ал-Жазира телеканалынын көрсөтүүлөрүнүн биринде «бүгүн (т.а. Убасанго доорунда) Нигерия Америкага колония болуп калды», деди.

Убасанго Американын саясатын аткаруу менен эле чектелбеди, балким мурунку англиспараст генералдарды кысымга алып, алардын мамлекеттен уурдаган мал-мүлктөрүн тартып алууга, аларды өкмөт тарабынан берилип жаткан компенсациялардан куру жалак калтырууга киришти. Мисалы, ал мурунку президент Сани Абаша мамлекеттен уурдап, Британиянын жыйырма үч банкына жайгаштырып алган 1,3 миллиард долларды кайтарып алуу үчүн өлүп-тирилип аракет кылды. Бирок, Британия анын талабын четке какты...

Дагы айтып кетчү нерсе, Убасанго төмөндөгү америкача түшүнүктөрдөн да таасирленип калды:

Жарандык башкаруу түшүнүгү. Убасанго 1976-жылы аскерий төңкөрүш аркылуу биринчи жолу өкмөткө келгенде жарандык башкарууга өттү жана кийинчерээк ушул башкарууну 1979-жылы өзү өткөргөн кийинки президенттик шайлоодо жеңишке жеткен Шиху Шажариге тапшырды;

Америка менен жакшы алакаларды орнотуу түшүнүгү. Убасанго доорунда Нигерияга Американын үч президенти сапар жасады: 1978-жылы анын биринчи аскерий башкаруу доорунда президент Картер келди;

Кийинки жарандык башкаруу доорунда эки президент, анын ичинен 2000-жылы августта Клинтон жана 2003-жылы Буш сапар кылды.

6 – Убасангонун бийликте 2007-жылга чейин, эки жолу сегиз жыл президенттик кылгандан кийин анын ордун, соңку өткөрүлгөн президенттик шайлоодо жеңип чыккан азыркы президент Умар Ярвада «Yar Adua» ээледі. Ал бийликке келген экинчи аскерий эмес президент болду. Америка болсо, Убасангону да, ал калтырган жаңы президентти да Нигерияны Америка кызыкчылыктары менен байлоо жана ал жерде Америка таасиринин сакталып калышын кепилдөө сыяктуу Убасанго баштап берген иштерди дагы да өркүндөтүү үчүн колдоп-кубаттап турду. «Аш-Шаркул Авсат» гезити өзүнүн кабарчысы Мухаммад ад-Дангонун

мына бул сөзүн басып чыкты: «Жаңы президент түшүнүксүз адам. Ал бардык ишти мурунку президет Убасангонун пайдасына бири-бирине колмо-кол тапшырып жаткан кимселердин тобунан». Себеби, айрымдардын айтымына караганда, Умар Ярвада Убасангонун колундагы, башкача айтанда Американын колундагы куурчак. Мындан тышкары, ал дал ошол Убасангонун элдик демократиялык партиясынан.

Умар Ярвада мурунку президенттерге окшоп өзүнүн жеке күчүнөн пайдалана турган президент болбогонун этибарга алганда, анын Америкага жан тартуусу Убасангодой күчтүү эмес. Азыр Нигерияда англис аскерийлердин таасири күчтүү болуп калды. Умар Ярвада да муну түшүнүп жатат. Ошондуктан, ал мурунку президенттерге ээрчип Америка тарапта аракет кылып жатканда, Британияга да жакындашууга урунуп жатат.

Ошондой болсо да, 2007-жылдын декабрында т.а. өкмөттү кабыл алгандан көп убакыт өтпөстөн, АКШга сапар тартып, Буш менен жолугушту. О.э. 2008-жылы июлда Британияга да барып, Браун менен жолугушту. Мындан мурун Ливияга да барган болчу.

7 – Демек, азыр Нигериядагы саясий күрөш – Сани Абаша дооруна чейин созулган, Британия таасири күчтүү болгон аскерий башкаруу саясатындай саясат эмес. Ошону менен бирге, азыркы саясий күрөш Убасангонун мурунку эки доорундагыдай, таразанын салмагы Американын пайдасына оор болгон саясий күрөш да эмес. Балким, бүгүнкү күндөгү саясий күрөш өзүнүн кызуу доорунда турат:

Бир жактан алганда, Америка ар кандай президентти бийликке алып келип, демократия жана жарандык башкаруу, деген түшүнүктөр менен колдоп-кубаттап турчу. Бирок, бул президент – шахсияты туруксуз президент...

Ал эми, экинчи жактан алганда болсо, азыр Нигерия армиясынын тараза салмагы англис аскерийлер тарапка оор болуп жатат. Мындай күрөштө талаша турган негизги «олжо» нефть президенти көрүнүшүндөгү «олжо» болуп эсептелет. Нигериянын Африка батышында ээлеген орду болсо кийинки «олжо».

Жогорудагы президент Америка тарабынан ушунчалык колдоп-кубатталып жатканына карабастан, англистерге моюн сунган аскерийлер дал ошол мурунку доордо болгондой, дагы өкмөткө кайтып, жайгашып алышууда.

17-роббиул-аввал, 1430-х.

13-март, 2009-м.

Нигерия менен Кениядагы абал

Суроо: акыркы кездерде Нигерия менен Кениядагы айрым абалдар, окуялар жана шарттар күзөтүүчүлөрдүн этибарын тартты... Бул нерсе Кошмо Штаттар, Бириккен Королдук же башка күчтөр Африканын бардык тараптарында болуп жаткан жарандык согуштарды азыр Нигерияда, 2007-жылдагы шайлоолордон кийин болсо Кенияда курчутуу үчүн жаңы саясат жүргүзүп жатканын түшүндүрөбү же бул ички окуяларбы?

Жооп:

Биринчиден: Кенияда болуп жаткан күрөш жана түрдүү уруулар ортосунда токтобой келе жаткан кескиндиктер – Кошмо Штаттар менен Бириккен Королдуктун ортосундагы 2013-жылы мартка белгиленген президенттик шайлоо жаатындагы атаандаштыктын натыйжасы. Бул англис-америка күрөшү негизинен азыркы президент Киаки жана президенттикке талапкер Кениата (бул экөөсү англистер малайы) менен Американын малайы, президенттикке талапкер премьер-министр Райла Одингга ортосунда болуп жатат. Бул күрөшкө 2007-жылдагы президенттик шайлоонун натыйжалары себеп болду. Бул натыйжалардан улам Одингга жана аны колдогон-кубаттаган америкалыктар менен Киаки жана аны колдогон англистер ортосунда чоң жаңжал жүзөгө келди.

Киаки менен Кениата бир тектеги этникалык Кикую тобуна таандык, ал Кениядагы эң чоң тектик топ болуп эсептелет. Райла Одингга болсо Луо тобуна таандык, ал Кениядагы үчүнчү эң чоң тектик топ болуп саналат. Киаки менен Одингга ортосундагы о.э. өз ара союз түзгөн уруулар ортосундагы күрөш көп абалдарда Кошмо Штаттар менен Бириккен Королдук ортосундагы бийлик үчүн күрөштү айгинелейт.

Президенттик шайлоо жакындашы менен шайлоодон мурун өз утуштарын бекемдөө үчүн түрдүү топтор ортосундагы кескиндиктер дагы да күчөп жатат. Азыр Кошмо Штаттар тарабынан да, Бириккен Королдук тарабынан да күрөштөрдү келтирип чыгаруу үчүн ички согушту пайда кылууга жана абалды кескин, туруксуз абалда калтырууга атайын аракет жок. Тескерисинче, азыр президенттик шайлоодон мурун саясий упайларды алуу же президенттик шайлоону кечиктирүү мүмкүнчүлүгүнө ыктоого карай багыт күтүлүүдө. Эгер, өз ара күрөшүп жаткан Америка менен Британия күрөш өз талапкеринин жеңишине алып келбейт деп билсе, шайлоо кечиктирилиши мүмкүн... Ушул себептен улам, Америка Киакинин шайлоону айкын, эркин жана таза өткөрүү зарылдыгын катуу баса белгилөөдө, максат, Одингга Кениатаны жеңип чыгышы үчүн чоң мүмкүнчүлүк берүү. Ошондуктан, Кошмо Штаттардын

аралашуусу түздөн-түз аралашуу даражасына жетти, себеби Америка мамлекеттик катчысы Клинтон ушул айдын башында Кенияга жасаган сапарында мындай деди: «Кошмо Штаттар шайлоонун эркин, таза жана айкын өтүшүн кепилдөө үчүн Кениядагы бийликке жардам көрсөтүү жөнүндө убада берди, биз бүткүл дүйнөгө чыныгы үлгү боло турган шайлоого даярдык көрүүгө чакырабыз». Бирок, Клинтон бул нерсе оңой вазыйпа эмесин, себеби бул жерде көптөгөн даярдык иштерин ишке ашыруу керектигин моюнга алды: «Бирок, биз бул жерде токтомдор кабыл алынышы жана бир нече мыйзамдар өткөрүлүшү керек болгон көптөгөн иштер бар экенин жакшы түшүнөбүз». (*Клинтон Кениядагы шайлоо учурунда кан төгүлүшүн алдын алуу үчүн Кошмо Штаттардын жардам беришин убада кылууда – Гардиан Онлайн, 2012-жыл 4-август*).

Шек-күмөнсүз, Америка Одинганын шайлоодо жеңишке жетпей калышынан дале кабатырланууда, ошондуктан шайлоо жараянына аралашууну көздөдө. Бул болсо Британиянын – Америка аралашуусуна тоскоолдук кылууга урунуп – Кйбаки, Кениата жана өзүнө көз каранды элита о.э. Кикую уруусу аркылуу кескиндикти дагы да курчутушуна алып келет.

Ошону менен бирге, бул жерде учурдагы кескиндик курчуткан бир маселе бар, ал да болсо, Кйбакинин 2012-жылы март айында Кенияда нефть бар экендиги аныкталганын жарыя кылышы (*Кения акыркы аныктоолордон улам Африка нефть секиригине кошулууда – Christian Science Monitor, 2012-жылы 9-май*). Табигый түрдө, бул, Британия менен Кошмо Штаттардын ортосундагы күрөш кескиндигин дагы да курчутту, себеби бул эки колонизатор өз трансулуттук компанияларынын Кения нефтисине кожоюн болуп алышын камсыздоо үчүн өз ара атаандашат. Кала берсе, бул эки колонизатор мамлекет курч экономикалык кризисти башынан өткөрүп жатканда Кенияда нефть аныкталууда.

Экинчиден: Нигерия жөнүндө айта турган болсок, Нигерия президенти Умар Муса Яр-Ярадуанын каза болушуна алып келген оорудан кийин Гудлак Жонатан 2010-жылы февралда Нигерия президентинин кызматына дайындалган, Жонатан мындан мурун президент Умардын орун басары болгон. Экөөсү тең «Элдик демократиялык партиянын» (PDP) мүчөсү. Ошондуктан, Умар да, Жонатан да өздөрүнүн саясий кызмат жаатында көтөрүлүүдө Элдик Демократиялык партиянын күчтүү жетекчиси Обасанжодон карыздар деп айтууга болот.

Обасанжо Американын малайы, ал мамлекет президенти болгон, ага Американын Нигериядагы өкүмдарлыгын сактап калууну кепилдөө жана Британия таасирин сүрүп чыгаруу вазыйпасы жүктөлгөн. Обасанжо Жонатанды 2007-жылдагы президенттик шайлоодо Умарга орун басар

болуу мансабына тандады. Британия радиокорпорациясынын маалыматына ылайык, Жонатандын жеке ишинде ушул нерселер көрсөтүлгөн: «Жонатан мырза губернаторлук кызматты ээлеп келген, мына ушундан эки жыл өткөндөн кийин Олосиго Обасанжо тарабынан 2007-жылдагы президенттик шайлоодо Нигерия президентинин орун басары болуп тандалды». *(Гудлак Жонатандын жеке иши: Нигерия, BBC Ньюс Онлайн, 2011-жыл 18-апрель)*. Кийинчерээк Обасанжо Жонатандын президенттик кызматка келишин уюштурду. «Талиъа» гезитине ылайык, Жонатандын президент мансабына келишинде Обасанжо негизги ролду ойногон. Гезит мындай деп жазат: «Ярадуа ооруп айыгуудан үмүтүн үзгөндө, анын төрт жылдык президенттигинин эки жылга жакын мөөнөтү өткөндөн кийин Обасанжо Саудия ооруканасында ооруп жаткан президентти алгачкы жолу зыярат кылды жана Гудлак Жонатандын президент орун басары мансабына дайындалып президент Ярадуа иштерин аткарып туруучу катары конституция боюнча ант ичиши үчүн кайтып келди, себеби ага бул мансап президенттин чет элге жасаган сапарынан мурун тапшырылбаган эле». *(Клифор: Обасанжо отставкасы: Элдик демократиялык партиядан кийин эмне болот, Жонатанбы? Талиъа сайты, 2012-жыл 4-апрель)*

Ошентип, Америка Жонатандын 2011-жылы кайра президенттикке шайланышына жетишти, себеби Жонатан Нигерия калкынын колдоосуна жетишүү үчүн массалык маалымат куралдарын ишке салды жана 77,7% добушту камсыздады, бул натыйжалар Умар Ярадуага берилген добуштарга салыштырганда жогору болду.

Ошону менен бирге, Жонатан президент болуп дайындалгандан кийин Умар Ярадуа доорундагы абалдан көрө көбүрөөк саясий күчсүздүк байкалды. Обасанжо Элдик демократиялык партиянын башкы секретары болуп турганда Жонатандын кеңешчиси болгонуна карабастан ушундай болду. Нигерия Жонатандын президенттик доорунда бир нече проблемаларды башынан өткөрдү, бул проблемалар Жонатандын Нигериядагы жергиликтүү мекемелерди жана саясий турмушту башкарууга болгон кудуретин чектеп койдү. Бул проблемаларды төмөнкүдөй кыскача баян кылуу мүмкүн:

1 – Саясий коррупция:

Нигерияда саясий коррупция терең тамыр жайган, ошондуктан Жонатан бийликте турган кезинде өкмөттүк мекемелердеги коррупцияга чек коюу үчүн жумшаган аракеттер минимум даражада болду, жада калса Жонатанды колдоп-кубаттаган Америка да коррупцияга каршы күрөшүү аракетинен чарчап Нигерия бийлигин ачык сыңдоого өттү. Себеби, Америка мамлекеттик катчысы Клинтон адам укугу тармагындагы иштер

боюнча 2011-жылы конгресске сунуштаган отчётунда мындай деди: «Нигерияда коррупция кеңири жайылган, бийликтин бардык тармагында жана коопсуздук күчтөрүндө кеңири жайылган». Мындан тышкары Жонатан бийлиги Нигерия мамлекетинин башка мамлекеттер менен бирге өнүгүшүнө да көз жумду жана бул нерсе элдин катмарынын Жонатан башкаруусунан нааразы болушуна алып келди, бул болсо зомбулукка алып келди, айрыкча, мамлекеттин түндүгүндө ушуга алып келди.

2 – Жанылгы продукцияларынан мамлекет колдоосун алып таштоо:

Гудлак Жонатан жанылгы продукцияларынан мамлекет жардамын алып таштоо кандай акыбеттерге алып келишин жана бул проблема бүтүндөй көзөмөлдөн чыгып кетишин түшүнүп жетпеген көрүнөт. 2012-жылы январда тартипсиздиктер курчугандан бир нече күн өтүп Жонатан бийлиги баш ийүүгө жана жанылгы продукцияларына бир аз жардам көрсөтүүгө мажбур болду. Бирок, кыйла кеч болуп калган эле, бул нерсе Жонатан бийлигинин аброюна өтө чоң зыян жеткирди жана Нигериядагы ортоңку катмар Жонатанга каршы болуп калды, негизи, аны колдоп-кубаттап келген ушул катмар эле.

3 – Мусулман калкка каршы тектик кемсинтүүнүн курчушу:

Жонатандын президенттик доорунда бийлик менен мусулман калк ортосундагы алакалар жаман абалга келди, себеби Гудлак Жонатан Обасанжо сызып көрсөтүп берген «мусулмандарды ыраазы кылуу» саясатынан баш тартты. Мына ушундан кийин мусулмандардын талаптарын бастыруу үчүн зомбулуктар күчөдү. Жакшыраак саясий укук берүү жана иш орундары менен камсыздап социалдык шарттарды жакшылоонун ордуна коопсуздук күчтөрү мусулмандарга зулум кылууну дагы да күчөттү. Айрыкча, мамлекеттин түндүк бөлүктөндө ушундай болду. Бул болсо, мусулмандардын Жонатан башкаруусуна кескин каршы жооп беришине алып келди жана Боко Харам сыяктуу айрым исламий жамааттардын Жонатан бийлигинин мусулмандарга каршы жырткыч репрессиячыл жолуна каршы жооп катары зомбулук жолун карманган жамаатка айланышына түрткү болду.

Жонатан бийлигин кысымга алган проблемаларга жана мамлекеттеги зомбулукка терең назар салсак, бул проблемаларды Америка Гудлак Жонатан менен кызматташтыкта жасалма түрдө келтирип чыгарганы айкын болот. Максат, Американын Нигерияга бир гана максатта т.а. мамлекеттеги нефть байлыгына кожоюн болуп алуу максатында дагы да көбүрөөк жылжып киришине кеңири жол ачуу.

Американын бул «өнөрүн» аныгыраак түшүндүрүү үчүн төмөндөгүлөрдү баян кылабыз:

Саясий коррупцияга карата: Нигерияда саясий коррупция калкты тажатып жибергенине карабастан, Америка муну жашыруун таризде колдоп-кубаттап келүүдө, о.э. Америка мамлекет өз капчыгын болуп көрбөгөндөй көбүрөөк Америка жардамдары менен толтурушуна да жол ачып берүүдө. Себеби, бул, Америка малайларын дагы да байытып, аларды өз кожоюндарына дагы да ишенимдүү кызмат кылдырып коё турган ыкма. Америка өзүнүн жолуна жолто болуп, башка чет элдик күчтөргө, айрыкча Британияга малай болган саясатчыларды кысым астына алынышына да кеңири жол ачып берүүдө. Мындан тышкары «коррупция акчасы» Америка өз малайларын кызыктыруу жана коркутуу үчүн ишке сала турган эки баштуу курал болуп эсептелет: себеби, ал бир тараптан Америка малайларын өз кожоюндарынын кызматына дагы да бекем жабышуусу үчүн акча менен кызыктыруу болсо, экинчи тараптан Америка малайларын опузалап, аларды коркутуу куралы. Себеби, бул нерсе бул малайларды өз кожоюндарына дагы да көбүрөөк таяна турган кылып коёт, эгер, бул малайлар Америкага итаатсыздык кылышса, Америка аларды жазалоо жана бийликтен алып таштоо куралы катары дароо коррупция деген нерсени оңойлук менен ишке салышын жакшы билишет.

Мамлекеттин жанылгы продукцияларына болгон колдоосун алып таштоого келсек, бул, Америка кожоюн болгон Эл аралык Валюта Фондунун талабы менен болду, ошондуктан Британия радиокорпорациясы мындай деп билдирди: «Эл аралык Валюта Фонду Нигерия бийлигин жанылгы продукцияларына колдоо көрсөтүлүшүн токтотууга чакырды, отчётко ылайык, бул, ар жылы 8 миллиард долларга жеткен» (*Нигерия колдоо токтотулгандан кийин жанылгы баалары эки эсе көтөрүлүп кеткенден кыжырданууда, ВВС Ньюстун интернеттеги сайты, 2012-жыл 2-январь*). Американын бул кадам артынан адамдарды экономикалык жактан эзип, аларды жанылгыга колдоо көрсөтүү токтотулгандыктан пайда болгон оор жүк менен алек кылып коюуну көздөгөн. натыйжада, адамдардын этибары мамлекеттин нефть байлыктарын талап-тоноп жаткан Америка нефть компанияларынын иш-аракеттеринен бурулуп, чалгып калат.

Жонатандын мусулмандарга, айрыкча Боко Харамга зомбулук кылганына келсек, мындан максат «исламчы экстремисттерге каршы күрөштө Нигерия коопсуздук жооптууларына жардам берүү» деген шылтоо менен нефтини беймарал ташып кетүү үчүн Нигерия коопсуздук аппараты үстүнөн Америка көзөмөлүн дагы да бекемдөө. Ошондуктан, Клинтон 2012-жылы 9-августта Нигерияга келгенде коопсуздук боюнча жогору кызматтагы жооптуу мындай деди: «Вашингтон Нигерияга мыйзамдуу медицина тармагында жардам көрсөтөт, врачтар арасындагы

шектүү кимселерди күзөтүү жана полиция менен аскерий разведканын бири-биринен айырмаланган багыттарын «шайкеш» кылуу үчүн жардам көрсөтөт...». Ошол жооптуу мындай деп кошумчалады: «Вашингтон Нигерияга разведка координациялоо борборун өнүктүрүүдө да жардам берүүгө даяр, бул нерсе маалыматтарды жамдоодо жардам бериши мүмкүн». (Франс Пресс агенттиги, 2012-жыл 9-август).

Мындан тышкары Америка өзүнүн мындай кескин проблемаларды келтирип чыгаруу «өнөрү» артынан байлыктарды беймарал алып кетүү үчүн аралашууну актаган шылтоону пайда кылуу максатын көздөйт. Бирок, бул проблемалар нефть байлыгын – жакынкы келечекте – беймарал алып кетүү аракетин токтотуп коё турган ички согушка алып келе турган даражага жетпеши керек.

Нигериядагы саясий күрөш жөнүндө айта турган болсок, ал Кениядагыдан айырмаланат, себеби Америка жана Британиянын Кенияда ушул эки колонизатор мамлекеттин кызыкчылыктарына кызмат кыла турган өз ара жакын саясий катмардан турган малайлары бар. Бирок, Нигерияда Обасанжо 1999-жылы 29-майда президент болгондон тартып күчтүү саясий катмар Америкага малай болуп калды, англистердин малайлары болсо аста-секин күчсүздөндү, алар кичи аракет алып барууда, алар экинчи планда турат. Бирок, Британия өзүнүн мурунку таасирин кайра тикелөө үчүн күчөп бара жаткан кескиндиктерден пайдаланып калууга урунууда...

Сөзүбүздүн аягында ушуну айтабыз, Ислам улуу кадыр-баррчка ээ болгон өлкөлөрдө мамлекеттердин өз ара күрөш алып барып жатканы өкүнүчтүү... Бүгүн бул өлкөлөрдүн маселелери колонизатор кафирлерден турган душмандарынын колуна өтүп калды. Ошого карабастан, Исламий Үммөт унчукпастан тура бербейт, тескерисинче – Аллахтын уруксаты менен – бул Үммөт барган сайын күчтүү аракет кылып, мунун артынан ал Аллах Субханаху ва Таала:

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾

«(Эй Мухаммаддын Үммөтү), силер адамдар үчүн чыгарылган үммөттөрдүн эң жакшысы болдуңар. Анткени, силер жакшы амалдарга буюрасыңар, жаман амалдардан кайтарасыңар жана Аллахка ыйман келтиресиңер» [3:110]

деп сыпаттагандай азиздик жана жакшылыгын кайтарып бере турган жаңы күндүн таңы атышын күтүүдө. Бул болсо, Аллахка кыйын эмес.

3-шаввал, 1433-х.

21-август, 2012-м.

Нигериядагы шайлоолордун жылдырылышы тууралуу

Суроо: Нигерия шайлоо комиссиясы 2015-жылы 8-февралда президенттик жана парламенттик шайлоолорду “ички коопсуздукка коркунучтар бар” деген шылтоо менен 28-мартка жылдырганын жарыя кылды. Негизи, бул шайлоолор 14-февралда өткөзүлмөк эле. Чындыгында ушундай коркунучтар барбы? Же бул жылдыруу эл аралык себептерге байланыштуу болдубу? Эгер ушундай болсо, ал кайсы мамлекеттер таасири астында болду? Бул шайлоолордон кийин эмне күтүлүп жатат?

Менде бир мулахаза (ой-пикир) бар, Хизб өзү чыгарып жаткан басылмаларда Нигерия маселелери жөнүндө дээрлик сөз жүргүзбөйт. Нигерия Африкада элинин саны жагынан эң чоң исламий өлкө, океан менен байланышып турат, анда нефт бар. Ушундай болгон соң, эмнеге бул мамлекетке көңүл бурулбай жатат? Эгер менин мулахаза билдирүүгө эмес, суроо берүүгө гана укугум болсо анда кечирим сураймын, Аллах сизди жакшылыктар менен сыйласын.

Жооп:

Биринчи: Биринчиден, мулахазаңыз тууралуу айтып өтөйүн: Аллах сиздин адебинизге адеп кошсун. Себеби, сиз өзүңүздүн акы-укугуңуз болгон иш туурасында үзүр сураптырсыз. Бул эң жакшы адептерден.

Нигерияга келсек, ага көңүл буруу – Аллахтын уруксаты менен – албетте бар. Ошон үчүн сиз сарсанаа болбоңуз, себеби, биз сиз айткан нерсени да, башка иштерди да жакшы түшүнөбүз, алар боюнча жакшы жылыштабыз. Аллах Субханаху тавфик берүүчү Эгебиз...

Ал эми басылмалар чыгарууга келсек, биз кээ бир мулахазаларды жана маанилүү маселелерди эсепке алабыз. Ушуну менен бирге, биз Нигерия тууралуу бир нече жолу басылмаларды чыгарганбыз. Маселен:

– 2009-жылы 13-мартта «Нигерияга Исламдын кирип келгендиги, ал жерди кандай башкаргандыгы туралуу бирер тарыхый маалымат барбы о.э. Нигериянын саясий абалы кандай?» деген суроо-жоопту чыгарганбыз.

– 2012-жылы 20-январда да «Нигериядагы «Боко Харам» жамааты жана Исламга каршы кылынып жаткан чабуул о.э. мамлекеттердин буга алакасы туралуу жигиттер үчүн маалыматтар»ды чыгардык.

– 2012-жылы 21-августта да «Акыркы кездерде Нигерия менен Кениядагы айрым абалдар, окуялар жана шарттар күзөтүүчүлөрдүн этибарын тартты... Бул нерсе Кошмо Штаттар, Бириккен Королдук же башка күчтөр Африканын бардык тараптарында болуп жаткан жарандык согуштарды азыр Нигерияда, 2007-жылдагы шайлоолордон кийин болсо

Кенияда курчутуу үчүн жаңы саясат жүргүзүп жатканын түшүндүрөбү же бул ички окуяларбы?» деген суроого жооп чыгардык.

Ал суроого толугу менен жооп берилген, биз анда Жонатан жана анын 2011-жылда президент болуп шайланганы туралуу сөз жүргүздүк. Жоопто төмөнкүлөр келген: «...Обасанжо Американын малайы, ал мамлекет президенти болгон, ага Американын Нигериядагы өкүмдарлыгын сактап калууну кепилдөө жана Британия таасирин сүрүп чыгаруу вазыйпасы жүктөлгөн. Обасанжо Жонатанды 2007-жылдагы президенттик шайлоодо Умарга орун басар болуу мансабына тандады. Британия радиокорпорациясынын маалыматына ылайык, Жонатандын жеке ишинде ушул нерселер көрсөтүлгөн: «Жонатан мырза губернаторлук кызматты ээлеп келген, мына ушундан эки жыл өткөндөн кийин Олосиго Обасанжо тарабынан 2007-жылдагы президенттик шайлоодо Нигерия президентинин орун басары болуп тандалды». *(Гудлак Жонатандын жеке иши: Нигерия, ВВС Ньюс Онлайн, 2011-жыл 18-апрель)*. Кийинчерээк Обасанжо Жонатандын президенттик кызматка келишин уюштурду. «Талиѣа» гезитине ылайык, Жонатандын президент мансабына келишинде Обасанжо негизги ролду ойногон. Гезит мындай деп жазат: «Ярадуа ооруп айыгуудан үмүтүн үзгөндө, анын төрт жылдык президенттигинин эки жылга жакын мөөнөтү өткөндөн кийин Обасанжо Саудия ооруканасында ооруп жаткан президентти алгачкы жолу зыярат кылды жана Гудлак Жонатандын президент орун басары мансабына дайындалып президент Ярадуа иштерин аткарып туруучу катары конституция боюнча ант ичиши үчүн кайтып келди, себеби ага бул мансап президенттин чет элге жасаган сапарынан мурун тапшырылбаган эле». *(Клифор: Обасанжо отставкасы: Элдик демократиялык партиядан кийин эмне болот, Жонатанбы? Талиѣа сайты, 2012-жыл 4-апрель)*

– Ошентип, Америка Жонатандын 2011-жылы кайра президенттикке шайланышына жетишти, себеби Жонатан Нигерия калкынын колдоосуна жетишүү үчүн массалык маалымат куралдарын ишке салды жана 77,7% добушту камсыздады, бул натыйжалар Умар Ярадуага берилген добуштарга салыштырганда жогору болду...».

Ушундай кылып, биз Нигерия туралуу басылма чыгарганбыз. Мына ушу басылмалар башка кээ бир аймактар тууралуу басылмалардан азыраак болсо да, бирок – сизге айтып өткөнүмдөй – биз «кээ бир мулахазаларды жана маанилүү маселелерди этибарга алабыз».

Кандай болбосун, Аллах сиздин дин үчүн күйгөнүңүздү жана көңүл бурганыңызды жакшылык менен сыйласын.

Экинчи: эми сиздин шайлоолор жылдырылганы туралуу суроонузга келсек, жооп анык болушу үчүн мен сизге төмөдөгүлөрдү эстетип өтмөкчүмүн:

1 – Америка жакында өзүнүн Нигериядагы таасирин күчөтүү пландарын жарыя кылды. Бул пландардын бирин «Нью-Йорк Таймс» газетасы 2014-жылы 7-июнда жарыя кылган. Анда газета «Кошмо Штаттардын Нигерия түндүгүндө 24 саат бою иш бара турган телеканал ачууга чечим кылганы», «бул телеканалды Кошмо Штаттар каржылап, максаты Боко Харам жана башка экстремисттик исламий жамаатарга каршы күрөшүү» экендиги тууралуу кабар таркаткан. Бул газета бир америкалык жооптуунун төмөндөгү сөздөрүн келтирди: «Бул проект Боко Харамга каршы кызматташтык кылуу жолдору туралуу Нигерия менен 2012-жылдын акырына барып такалган талкуулардын натыйжасы болду. Эми бул телеканалдын көрсөтүүлөрүн Нигериядагы нигериялыктар даярдашат». Газета «Америка тышкы иштер министрлигиндеги терроризмге каршы күрөшүү кеңсеси бул телеканалды акча менен каржылайт, ага кете турган сарп каражаттар алты миллион долларга жетиши күтүлүүдө» деп жазды.

2 – Британия Нигерияны 1960-жылга чейин колония кылып турду. Ал Нигерияда толук таасирге ээ эле, азыр да анын Нигериядагы таасири – мурдагыдан алсызыраак болсо да – сакталып турат. Америка аны менен таасир талашыш үчүн кирип келди, бул эки колонизатор ал жерде таасирге ээ жана өз ара атаандашууда. Британия Франция менен биргеликте аракет кылууда. Франция өзүнүн Нигерияга коңшу мамлекеттеги таасирине коркунуч туулушунан кабатыр болууда. Ошондуктан, ал Камерун-Нигерия чегаралары бойлоп жайгаштырылган Чад күчтөрүн 2015-жылы 3-февралда Нигериянын Гамбору шаарына кигизди. Мындан мурун Боко Харам исламий жамааты менен катуу кармаштар болуп өткөн эле». (АФП 2015-жыл 3- февраль). Агенттик бул шаарды ушул жамаат бир ай мурун басып алгандыгын жана Чад күчтөрү Камерунга январь айынын жарымында киргенин билдирди. Рейтер агенттиги да 2015-жылы 3-февралда мындай деп билдирди: «Француз самолёттору Нигерия менен чегаралаш мамлекеттерге Боко Харамга каршы турууда жардам бериш үчүн разведка вазыйпаларын аткарууда». Британия өзүнүн кийинки убактарда алып барып жаткан саясатына ылайык, Америка менен ачык каршылыкка киришүүнү каалабайт. Ошон үчүн өзүн Америка менен жанаша тургандай кылып көрсөтөт. Америкага эл аралык маселелерде шерик болуш үчүн жана анын каарына калуудан сактаныш үчүн ушундай кылууда. Демек Британия өзүнүн Америка менен бирге жетише турган пайдаларынын о.э. өзүнүн эски колонияларындагы калган-каткан таасирлеринен кол жууп калбаш үчүн,

Америкага ачык каршы туруудан коркот. Азыркы убакта Британия Францияны козгоп жатат. Британия мурунтан өз максаттарына жетиш үчүн Францияны аракетке келтирип, аны ишке салып келген. Айрыкча, Франция ачык каршылыкка киришүүнү жактырганы үчүн, Британия андан ушундай пайдаланат. Себеби Франция өзүнүн улуу экендигин көрсөтмөкү болот жана муну ар дайым далилдешке аракет кылат. Ошон үчүн да, Британия өзүнүн максаттарына жетишиш үчүн Франциядан пайдалануу мүмкүнчүлүгүнө ээ болууда. Айрыкча, Франция саясий манёврларды андай албаганы үчүн, Британия андан ушундай пайдаланууда. Ушуларга караганда, бул күрөш амалий таризде Америка менен Британия ортосунда болууда.

3 – Нигерия ичинде өкмөт мамлекеттин эң көбүн түзгөн мусулмандарга каршы күрөш алып барууда. Мисалы, 2014-жылы февралда бул өкмөт расмий мектептерде хижаб кийүүгө тыюу салганын кабарлады. Христиандар башкарып жаткан жана Батыш, эң биринчи Америка тарбынан колдоп-кубаталып жаткан бул мамлекет ачыктан-ачык христиандар тарабында турат. Ошон үчүн да ал Батыштын таалим программаларын мусулмандарга зордоп тыгыштырды. Бул мамлекеттин мусулмандарга каршы айбанчылыгы дээрлик чегинен ашып кетти. Нигерия армиясындагы кээ бир аскерлер мусулмандарга каршы режим амалга ашырып жаткан бул айбанчылык амалдарын аткарыштан баш тартышты, натыйжада алар өлүм жазасына тартылышты. Скай Ньюс 2014-жылы 18-декабрда мындай мазмундагы кабарды таркатты: «Нигериядагы аскердик сот 2014-жылы 18-декабрда атайын күчтөрдүн 54 аскерин өлүмгө өкүм кылды. Бул аскерлер Боко Харам жамаатына каршы согушка катышуудан баш тарткан эле. Өткөн сентябрь айында да бул сот 12 Нигерия аскерин – алар офицерине каршы ок атышкандан кийин – “козголоң” деген айып менен өлүм жазасына тартты». Булардын бардыгы Жонатан башкаруусуна каршы жек көрүү канчалык күчтүү экенин жана аны жарандар жана аскерлер канчалык жаман көрөрүн көрсөтүп турат. Эгер шайлоолор белгиленген убактысында өткөзүлө турган болсо, бул дагы Жонатан ала турган добуштарга терс таасир көрсөтөт.

4 – Бул бир тараптан ушундай. Башка тараптан болсо, Жонатандын шайлоодогу азыркы атаандашы мурунку президент Мухаммад Бухарий болуп турат. Ал Хабсо уруусунан, бул уруу эң чоң уруу болуп эсептелет. Себеби ал калктын төрттөн бир бөлүгүн түзөт, алардын көпчүлүгү мусулмандар. Мухаммад Бухарий Нигерия түндүгүндө эл арасында абройго ээ болуп, ал 2011-жылдагы шайлоодо Жонатанга атаандаш болгон. Ошондо Мухаммад Бухарийдин 32% добуш алганы жарыя кылынган эле. Ушундан кийин ал шайлоолордун таза өткөзүлгөндүгүнө

күмөн билдирген жана мында «Нигерия шайлоо комиссиясындагы компьютер программасы аркылуу» оюн кылынганын айткан эле. Ал бул сөзү менен кыйыр түрдө Американы айыптаган. Себеби, комиссияга техниканы берген Америка болгон, бул комиссияны акча менен камсыздаган жана ага колдоо көрсөткөн да Америка эле. Ошондогу Америка тышкы иштер министринин жардамчысы Жонни Карсон бул комиссияны мактаган. Нигериялик чиновниктер да 2010-жылы 9-декабрда Вашингтондо америкалык жооптуу адамдар менен жогорку деңгээлдеги сүйлөшүүлөрдү алып барышкан. Бул сүйлөшүүлөр 2011-жылы апрелде болуп өткөн шайлоолор туралуу, бул шайлоолорго тиешелүү техника туралуу, акча менен камсыздоо жана колдоо көрсөтүү туралуу болгон эле.

Мухаммад Бухарий Британия малайларынын бири болуп, ал мурдагы аскер башчы. Ал 1983-жылы Шеху Шагариге каршы аскерий төңкөрүш жасаган. Шагари 1979-жылы граждандык башкарууну өз колуна алган эле. Мухаммад Бухарий 1999-жылдагы жана 2003-жылдагы шайлоолордо отставкадагы генерал Олосиго Обасанжого атаандаш болгон. 2007-жылдагы шайлоодо да Обасанжо өз партиясынан Умар Яр-Адуанын талапкерлигин койду, ал бир мусулман уруусунан эле. Максаты, аны Мухаммад Бухарий менен атаандаштырып, натыйжада Мухаммад Бухарийди мына ушул шайлоолордо утуп чыгуу эле. Мына ушундан улам, Обасанжо баш болгон режим шайлоо натыйжаларын бурмалагандыкта айыпталды. Биз жогоруда айтып өткөнүбүздөй, Мухаммад Бухарий эл арасында, айрыкча Нигерия түндүгүндө кандайдыр бир даражада абройго ээ. Бул ага жана анын Либерал Конгресс партиясына – Жонатанды жана анын Элдик Демократиялык партиясын – бийликтен кулатышына мүмкүнчүлүк берүүдө.

5 – Америка бул шайлоолор өз пайдасына болбойт деген пикирге келди жана Керри шайлоону жылдыруу чарасына киришти:

– Франс Пресс агенттиги билдиришинче, Керри 2015-жылы 23-январда Британия тышкы иштер министри Филип Хэммонд менен жолугушту. Бул жолугушуу шайлоо жылдырышынан эки апта мурун болду. Бул узакка созулган жолугушууда негизги тема шайлоолор тууралуу болгондугуна эч күмөн жок. Себеби Америка Британиянын Нигерияда адамдары бар экенин жакшы билет.

– Мына ушундан кийин Керри оппозициядагы Конгресс партиясынын жетекчилери менен жана бул партиядан талапкер Мухаммад Бухарий менен жолугушту. Керри жолугушуудан кийин: «Президент Барак Обама андан Нигериядагы саясий адамдарга Америка Нигерия менен шериктеш болууга жана аны колдоп-кубатташка даяр

экенин, бирок демократиялык процесс ишеничтүү болушу керектигин жеткирүүнү суранганын » айтты. (АФП 2015-жыл 25- январь).

– Кийин Нигерия президенти Жонатан менен жолугушту. Керри ал туралуу «Ал эркин, адилеттүү жана ишеничтүү шайлоо өткөрүүнүн тарапкери» деп айтты. (АФП 2015-жыл 25- январь).

Бул зыяраттар президенттик шайлоого тиешелүү болду. Себеби Франс Пресс агенттиги Керринин 2015-жылы 25-январда Нигерияга кылган сапары туралуу кабарда мындай деп жазды: «Керри 14- февралда өткөзүлө турган президенттик жана парламенттик шайлоолорду да талкуу кылды».

6 – Көрүнүп тургандай, Керри мына ушул жарыя кылынган жана жарыя кылынбаган жолугушуулар аркылуу шайлоолорду бир аз артка жылдырып туруш үчүн баардык тараптар менен келишүү чечимин пайда кылууга урунду, бирок ал бул чечимге аралашпады. Демек Жонатан – тараптар ыраазылыгын күтүп отурбай – шайлоолорду жарым айга жылдырышын буюрду жана Нигерия шайлоо комиссиясы 2015-жылы 8-февралда коопсуздукту шылтоолоп, президенттик жана парламенттик шайлоолорду 28-мартка жылдырганын жарыя кылды. Америка болсо өзүн адатынча бул ишке эч тиешеси жоктой кылып көрсөтүп, аны Жонатан тарабынан кабыл кылынган чечимдей кылып көрсөттү. Керри болсо буга карата мындай деди: «Вашингтон Нигериянын шайлоолорду жылдырганына нааразы». (Рейтер 2015-жыл 8 -февраль). Керри мындай дегени менен, акыйкат андай эмес. Себеби Керринин жогорудагы жолугушууларында этибар негизинен – Франс Пресс агенттиги айткандай – шайлоолор темасына каратылган. Жылдырылыш тууралуу чечим мына ушул жолугушуулар убагында, эч күмөнсүз, Америка тарабынын кабыл алынган. Анткени Жонатандын Америкага каршы турушу акылга сыйбас нерсе, себеби ал Америкага көз каранды жана Американын колдоп-кубатташына таянат. Демек, чечим Америка тарабынан кабыл алынган анык. Рейтер агенттиги 2015-жылы 8-февралда кабар таркатышынча, Нигерия шайлоо комиссиясы оппозиция кыжырлануусун козгой турган кадамды таштоодо өкүмдар Элдик партиянын басымдарына моюн сунду.

7 – Өкмөт болсо шайлоону жылдырууда коопсуздук иштерин шылтоо кылды, негизи, бул болбогон шылтоо. Себеби Жонатан режиминин шайлоону жылдыруу шылтоосун тандоо позицияларында өз ара карама-каршылык жана экилениш болду. Маселен, улуттук көз карандысыз комиссиянын башчысы Аттахире Жега мындай деди: «Мамлекеттеги коопсуздук жетекчилеринин сунушун чындыктан алыс деп эсептөөгө болбойт. Ошондуктан, комиссия президенттик жана парламенттик шайлоолордун жаңы мөөнөтүн белгилөөгө чечим кылды.

Шайлоолор 2015-жылы 28-мартта, акимдер жана провинция кеңештерин шайлоо 11-апрелде өткөзүлө турган болду». Жега дагы мындай деди: «Улуттук коопсуздук кеңешчиси өткөн аптада шайлоо комиссиясына бир кат жолдоп, анда шайлоолорду өткөзүү сунуш кылынган мурдагы мөөнөттө коопсуздукту кепилдөө мүмкүн эместигин баян кылды». Ал дагы мындай деди: «Бул чечимди кабыл алууда бизди эч ким мажбур кылган жок». Анын бул сөзү «шектүү секирет» деген лакапты эске салат. Себеби ал мажбур кылынганынан актанып, эч ким мажбурлаган жок деп жатат! Бул эле эмес, мындан мурун улуттук коопсуздук кеңешчиси Самбо Дасуки өткөн айда «өз учурунда добуш берүү үчүн зарыл болгон өздүктү тастыктоочу карточкалар жетиштүү таркатылбай калгандыктан» шайлоолорду жылдырышка чакырган эле. (Рейтер 2015-жыл 8-февраль). Ошентип, улуттук коопсуздук кеңешчиси бир ай мурун “карточкалар жетиштүү таркатылбаган” деген шылтоо менен шайлоолорду жылдырууга чакырып жатса, шайлоо комиссиясы буга “коопсуздукту” себеп кылып көрсөтүүдө?! Бул эки шылтоо бир бийликтин бири-бирине карама-каршы эки ача билдирүүлөрдү бергендигин анык көрсөтүп турат!

Ошондуктан, шайлоо Жонатан өкмөтү жарыя кылган себептер айынан эмес, балким Америка чечими себептүү жылды. Себеби, Америка малайы болгон азыркы президент Жонатан учурда кыйын кырдаалга түшүп калган. Ушундан улам, анын шайлоодо утуп чыгышынан кабатырлануулар бар. Жогоруда айтып өткөнүбүздөй, кээ бир анализдөөчүлөр жана күзөтүүчүлөр Жонатандын атаандашы Мухаммад Бухарий жана анын Конгресс партиясы Жонатанды жана анын Демократиялык партиясын бийликтен кетириш үчүн чыныгы мүмкүнчүлүккө ээ болуп турганын көрсөтүп жатышат.

8 – Эмне күтүлүп жатканына келсек, төмөндөгү ыктымалдардын бири болушу мүмкүн:

а) Жонатан шайлоо жылдырылган мөөнөт ичинде, Америка жардамы менен кээ бир жетишкендиктерге жетүүсү мүмкүн. О.э. ал тынчтык орнотулганынын кээ бир көрүнүштөрүн пайда кылууга урунат. Себеби ошондо кыйноо зордук-зомбулук операциялары азаят. Эгер Жонатан уурдалып кеткен окуучу кыздар жаатындагы чечимдерге Америка колдоп-кубаттай турган эл аралык иш-чаралар жардамында жетише алса, анда анын ийгилиги чоң болот.

б) Америка Британия менен орточо чечимге жетишүүсү ыктымал. Мунун натыйжасында Жонатан атаандашы Мухаммад Бухарий менен шерик болот. Мисалы, бири президент, экинчиси вице-президент болушу мүмкүн. Мурун президент жана вице-президенттин бири христиан, экинчиси мусулман болушу тууралуу эреже болгон. Муну Жонатан жокко чыгарган болчу, эми кайра ага кайтканы турушат. Ал эми кимиси

президент, кимиси вице-президент болушу Америка менен Британиянын таасир күчүнө карай болот.

в) Шайлоолор дагы жылдырылышы ыктымал, же мурунку шайлоолордо болгондой, Америка компьютер оюнун ишке салуу менен жаңы мөөнөттө өткөзүшү мүмкүн. Бул эки абалда тең зордук-зомбулук окуялары күч алып, анын жалынында адамдар, айрыкча, мусулмандар күйөт.

г) Же Аллах бирер таасир өткөзө ала турган исламий журтта рашид Халифалык тикелениши менен Үммөттү икром кылышы мүмкүн. Ошондо колонизатор капырлар жүрөгүнө коркуу кирет да, алар Ислам жана анын калкына каршы тил бириктиришке эч качан батына албай калышат. Ошентип, Нигериядагы жана башка жердеги мусулмандар азиз болот.

﴿وَلْيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾

«Албетте Аллах Өзүнө (т.а. динине) жардам бере турган заттарды үстөм кылып коёт. Шексиз, Аллах Күчтүү, Азиз» [Хаж 40]

26-робиус саний, 1436-х.

15-февраль, 2015-м.

Нигериядагы саясий сахна

Суроо: Нигерияда 2023-жылы 11-март күнү провинция жана вилайт шайлоолору болуп өттү. Андан мурун 2023-жылы 25-февралда президенттик шайлоо өткөн. 2023-жылы 1-мартта жарыяланган шайлоонун натыйжаларына ылайык Прогрессивдүү Конгресс партиясынан талапкер Бола Ахмад Тинубу жеңип чыкты. Анын экинчи орунду ээлеген жана Элдик Демократиялык партиядан атаандашы Атик Абу Бакр шайлоонун натыйжаларына нааразылык билдирди. О.э. Лейбористтер партиясынан талапкер Петер Оби үчүнчү орунду ээлеп, ал да шайлоонун натыйжаларына нааразылык билдирди. Америка өз кабатырлануусун билдирип, натыйжага нааразылык билдиргендерди колдоп-кубатташын жарыялады жана шайланган президентти куттуктаган жок. Бирок, Британия шайлоонун натыйжаларын макулдарын билдирип, президентти куттуктады...

Нигериядагы саясий сахнада кандай өзгөрүүлөр жүз берүүдө? Америка менен Британиянын ушул шайлоолордогу орду кандай? Шайлоолорго карата ушул позициялары эмнени түшүндүрөт?

Жооп: бул суроолорго тунук жооп берүү үчүн ушуларды карап чыгабыз:

1 – Нигерия – мусулман өлкө. Ислам Нигериянын түндүгүндөгү Кано аймагына өтө эрте, миладий жетинчи кылымдын ортолорунда кирип келди жана өлкөнүн түндүк о.э. борбордук бөлүгүндөгү хаусалар жана фуланилер жерине соода-сатык аркылуу жайылды. Ал эми, Исламдын натыйжалуу түрдө жайылышы миладий онунчу кылымдын ортолорунда андалусиялык факихтердин колу менен ишке ашты. Кийинчерээк бул аймактарда Усманий Халифалык же Сокото Халифалыгы деп аталган Ислам амирлиги түзүлдү. Усман ибн Фодио негиз салган Сокото Халифалыгы жүз жылга жакын өкүм сүрдү. 1904-жылы англистер аны кулатышты. Нигериядагы шарый соттордо Маликий мазхабы жакшы таанымал жана ал жердеги көпчүлүк мусулмандар суннийлер. Өлкөнүн он эки вилайатында кээ бир исламий шарият өкүмдөрү колдонулат.

2 – Нигерия калкынын саны 220 миллион тегерегинде. БУУнун 2021-жылдагы отчетунда Нигериянын калкы 219 миллион айланасында экендиги айтылган. Башка статистикалык маалыматтарга ылайык, калктын көпчүлүгү мусулмандар (65-75 пайыз). Ал эми, Нигериянын аянты болжол менен бир миллион квадрат километрди түзөт. Британия бул өлкөдө исламий башкарууну жок кылгандан кийин 1900-1904-жылдары Нигерияга таандык деп эсептелген бардык аймактарда өз өкүмдарлыгын орнотууга жетишти. 1960-жылы 1-октябрда Британия бул өлкөгө расмий эгемендүүлүк берип, бийликти христиан азчылык болгон

игболарга тапшырды. 1963-жылы Нигерияны Улуттар Шериктештигине мүчө кылды. Нигерияда түрдүү тектердин өкүлдөрү бар, алар негизинен үч чоң улутка бөлүнгөн:

Биринчи улут: хаусалар жана фуланилер (фульбелер). Алар негизинен мусулмандардан болуп, өлкөнүн түндүк жана борборунда жайгашкан;

Экинчи улут: йорубалар. Алар негизинен христиандардан турат, бирок, алардын арасында этникалык азчылык мусулмандар да бар, өлкөнүн борбор жана түштүк-батыш бөлүгүндө жайгашкан;

Үчүнчү улут: игболор. Алар түштүк-чыгыштагы христиан католиктерден турат.

3 – 1999-жылы өткөн шайлоолордо Обасанжо шексиз жеңишке жетишти жана 1999-жылдын 29-майынан 2007-жылы 29-майына чейин эки шайлоо мөөнөтү ичинде бийликте калды. Обасанжо өкүмдарлыгы доорунда Америкага ачык ыктагандыкты жана мусулмандарга ачык душмандыкты көрсөттү. 2015-жылдагы шайлоодо англисчил Мухаммад Бухарий жеңишке жетишти. Бола Ахмад Тинубу Бухарийдин негизги тарапкерлеринин бири эле. Ушул себептен улам, экөөсү расмий борборго англиячыл малайларды топтоого жетишти. Ахмад Тинубу «саясаттын аксакалы» же «падышаларды жасоочу» деген лакаб алган. Ал «кезек мага келди» деген урааны астында 2023-жылдагы шайлоого өз талапкерлигин коюп, жеңип чыкты. 2023-жылы 1-мартта Нигерия Көз карандысыз шайлоо комиссиясы 2023-жылы 25-февралдагы президенттик шайлоодо өкүмдар партия болгон Прогрессивдүү Конгрестен талапкер Бола Ахмад Тинубу жеңишке жетишкенин жарыялады. 18 талапкердин арасынан Тинубу 8.8 миллион добушка, же шайлоо кагазын алган 87 миллион шайлоочунун 37 пайыз добушуна ээ болду. Ал эми, эки негизги атаандашы болгон Элдик Демократиялык партиядан талапкер Атик Абу Бакр болжол менен 6.9 миллион т.а. 29 пайыз добуш, Лейбористтер партиясынан талапкер Петер Оби 6.1 миллион т.а. 25 пайыз добуш чогултту. Атик менен Петер шайлоонун натыйжаларын четке кагышты жана натыйжалар манипуляция кылынган, бул болсо «шайлоо бюллетенинин көз карандысыз, адилеттүү, ачык болбошуна» алып келген деп эсептешти. 2023-жылы 6-март күнү Атик өз тарапкерлерин нааразылык маршына алып чыкты жана Көз карандысыз шайлоо комиссиясынын имаратына чогулушту. Элдик Демократиялык партиянын расмий Шайлоо комиссиясынын расмийинин атына ушул абал боюнча арыз менен кайрылды... Бирок, ага карабастан шайлоонун натыйжалары өзгөрүүсүз калды.

4 – Ошондуктан, Британия Нигериядагы шайлоонун жараянын жогору баалады. Бул жөнүндө өкмөткө караштуу расмий веб-сайт 2023-жылы 1-март күнү жарыялаган Британия тышкы иштер министри Жеймс

Клеверлинин билдирүүсүндө айтылат. Жеймс Клеверли өз билдирүүсүндө шайланган президент Бола Ахмадды куттуктады: «Британия Королдугу нигериялык шайлоочуларды президенттик жана Улуттук ассамблея шайлоолоруна катышышканы о.э. өз демократиялык укуктарын ишке ашырууда сабыр жана аракет көрсөтүшкөнү үчүн куттуктады. Биз шайланган президент Бола Ахмад Тинубуну куттуктайбыз. Биз оппозициячыл партиялардын шайлоонун натыйжалары боюнча кабатырланган позицияларын о.э. байкоочу миссиялар жана жарандык коом жараянды өткөрүү, кечигүүлөр жана техникалык көйгөйлөр себептүү билдирген тынчсызданууларды күзөтүп турабыз. Биз Нигерия өкмөтүн ушул тынчсыздануулардын баарын дыкат үйрөнүп чыгууга о.э. чечилбеген проблемаларды чечүү үчүн чара көрүүгө жана нигериялыктардын каалоолорун жүзөгө чыгууга көңүл бурууга чакырабыз». Британиянын шайланган президентти колдоп-кубаттоо позициясы мына ушундай болду. Британия анын шайланышын жасалмалуулук же манипуляция деп айыптаган жок. Тескерисинче, бийлик иликтөөдө адилеттүү болду деп, расмийлерден ушул бардык тынчсызданууларды үйрөнүп чыгууну талап кылды. О.э. өкмөт бул иштерди адилеттүү жүзөгө чыгарышына үмүт билдирди. Кала берсе, Америкага карама-каршы түрдө Европа Союзу да шайлоонун натыйжасын колдоп-кубаттады. Бул жөнүндө Европа Союзунун тышкы иштер жана коопсуздук саясатынын башчысы Жозеп Боррел мындай деди: «Күбө болгонубуздай, бир нече күн мурун Нигерияда өткөн президенттик жана парламенттик шайлоолор Батыш Африка мамлекеттеринде демократияны бекемдөө үчүн чоң мүмкүнчүлүк болду. Шайлоо жараянына жана операциялык ийгиликсиздиктерге карабастан, Нигерия калкы демократияга берилгендигин көрсөттү». (<https://www.kuna.net.kw>, 2023-жыл, 28-февраль). Демек, Британия Нигерияда жаңы шайланган президентти колдоп жатканы жана АКШнын Африкадагы таасирине каршы түрдө Европа колдоп жатканы ачык көрүнүп турат.

5 – Американын Бола Ахмад Тинубуга карата позициясы терс болду. АКШ Мамлекеттик департаментинин маалымат катчысы Нед Прайс жарыялаган билдирүүдө мындай делет: «Чынында, нигериялыктардын бул тынчсыздануулары табигый. Бирок, алар акыркы шайлоолорго чоң үмүт менен карашы керек. Шайлоодогу келишпестиктерди карап чыгуунун жакшы механизмдери бар. Натыйжалар жөнүндө талкуулашмакчы болгон ар кандай талапкер жана партияны биз ушул механизмдер аркылуу мыйзамдуу чараларды көрүүгө чакырабыз. Биз башка эл аралык байкоочуларга кошулуп, Көз карандысыз шайлоо комиссиясын көбүрөөк көңүл буруу шарт болгон аймактардагы абалды

жакшыртууга чакырабыз. О.э. биз нигериялыктардын жана айрым партиялардын шайлоо жараянындагы каражаттарга, айрыкча, президенттик шайлоодо биринчи ирет колдонулган техникалык элементтердеги кемчиликтерге нааразылык билдиришкенинен кабардарбыз. Муну менен бирге, айрым массалык маалымат каражаттарынын кызматкерлерине жасалган чабуул жөнүндөгү кабарлар да бизди кабатырга салууда»... (<https://leadership.ng>, 2023-жыл, 2-март). Демек, Америка оппозициячыл партиялардын шайлоо жараянына нааразы позициясын колдоп, аларды нааразылык билдирүүгө үндөдү, жеңип чыккан президентти куттуктаган жок о.э. айрым массалык маалымат каражаттарынын кызматкерлерине чабуул кылынганы жөнүндөгү кабарлардан да тынчсызданып жатканын ачыктады... Бул болсо жаңы президент Американын каалоосу менен шайланбаганын жана ага көз каранды адам эместигин көрсөтүүдө.

6 – Оппозициячыл партиядан талапкер Атик Абу Бакр (1999-2007-жылдарда) Олусегун Обасанжо доорунда вице-президент болуп иштеген. Обасанжонун Америкага көз каранды болгону белгилүү. Демек, Америка Атик Абу Бакрдын бийликке келишин колдоп-кубаттагандыгы да анык. Абу Бакр мусулман болгону үчүн Америка аны мусулман Бола Ахмадга атаандаш кылды. Бир жактан, Бола Ахмад чоң абройго, колдоп-кубаттоого жана финансылык мүмкүнчүлүккө ээ болсо, башка жагынан, ал Британия малайы Мухаммад Бухарийдин тарапкери. Элдик Демократиялык партиянын аброю 1999-2015-жылдарда өлкөдө өкүмдарлык кылган учурда, айрыкча, Гудлак Жонатандык президенттик доорунда коррупция күч алганы үчүн түшүп кеткен. Гудлак Жонатан «терроризмге каршы күрөштү» шылтоолоп мусулмандарды зулумга, дискриминацияга жана репрессияга салышы отко май чачкандай болгон. Ал тургай, кожоюну Америка да анын өкүмдарлыгы доорунда партия жана бийликте бул кеңири жайылган коррупцияны – аны оңдоо үчүн эмес, анын үстүнөн көзөмөлдү бекемдөө үчүн – сындаган. Коррупцияга малынган хунтанын аркандары Америка колунда болчу, алар каршылык билдирсе, аны ачыкка чыгарышы мүмкүн эле. Негизи, Америка өзүн коомчулукка кудум коррупцияга каршы күрөшүп жаткандай кылып көрсөтөт. Акыйкатта болсо, Америка алардын паракордугуна көз жумат жана аларды оңдоого аракет кылбайт т.а. ал да жер жүзүндөгү бузгунчуларды колдоп-кубаттаган бузгунчу.

7 – Ошондуктан, Америка Элдик Демократиялык партиядан талапкер Атик Абу Бакр шайлоодо жеңишке жете албаса, башка адамды табуу туурасында ойлонду. Ал эми, бул башка адам Петер Оби болуп, Америка аны жакшыртууга аракет кылды, кудум, ал таза адамдай! Петер өткөн 2022-жылы май айында Элдик Демократиялык партиядан чыгып,

Лейбористтер партиясына кошулду. Көрүнүп тургандай, Америка Нигерияда көпчүлүктү түзгөн мусулмандардын добуштарын үч талапкерге бөлүштүрүүнү көздөгөн. Бири Элдик Демократиялык партиядан талапкер Атик Абу Бакр, экинчиси Британиянын малайы Прогрессивдүү Конгресс партиясынан Бола Ахмад жана түбү мусулман Нигерия Улуттук Элдик партиясынан талапкер, атагы чыгып баштаган жана акыркы шайлоодо 6% добуш менен төртүнчү орунду ээлеген Рабиу Мусо Кванквасо. Ошондуктан, Америка христиан Петер Обини колдоп-кубаттоого киришти. Америкалык массалык маалымат каражаттары аны кооздоп көрсөтүп, калктын 60%ын түзгөн нигериялык жаштар жакшы көргөн талапкерлердин бири экени, жаштардын өзгөрүүгө жана жаштардын башкаруусуна умтулуп жатканы жөнүндө кабарларды тарата баштады. Американын «Bloomberg» басылмасы Нигерияда Петер Оби жөнүндө сурамжылоо өткөргөнү жөнүндө кабар берди. 2384 нигериялыктар арасында телефон тиркемеси аркылуу өткөрүлгөн бул сурамжылуу Петер Оби президенттик шайлоодо жеңип чыгышы мүмкүн экендигин көрсөттү. Американын дагы бир мекемеси «ANPA» тарабынан өткөрүлгөн ушундай сурамжылоонун натыйжасы да Петер Обинин жеңишке жетиши күтүлүп жатканын көрсөттү. Американын Улуттук Демократия институту жана Эл аралык Республикачылар институту да ушундай божомолдорду беришти. Белгилүү болгондой, Элдик Демократиялык партия Нигерия сахнасында 2015-жылга чейин өкүмдарлык кылган жана президенттик шайлоодо жеңишке жетүү мүмкүнчүлүгүнө ээ жалгыз партия болчу жана саясий чөйрө Америкага ыктайт эле. Бирок, Британиянын малайы Мухаммад Бухарий – Америка анын жеңишке жетпеши үчүн ушунча аракеттерди жасаганына карабастан – жеңип чыгышы менен саясий сахна өзгөрдү.

8 – Нигериядагы нефть байлыгы ири мамлекеттерди, өзгөчө АКШ менен Британияны чоң күрөшкө тартты. Нигерия нефть казып алуучу мамлекеттер арасында он экинчи, нефть экспорту боюнча сегизинчи жана нефть запастары боюнча онунчу орунда турат. АКШ энергетика маалымат агенттигинин айтымында, Нигериядагы нефть запасы 16дан 22 миллиард баррель деп бааланган. Ал эми, башка көрсөткүчтөр ал 35.3 миллиард баррель экенин ачыктаган. Ошондуктан, нефть Нигерия нефтиси үчүн күрөшүп жаткандардын шилекейин агызууда. Себеби, бул нефть жеңил, таза, негизинен алтынкүктүрсүз жана тазалоодо аз каражат талап кылат. Нигерия нефть министрлигинин маалыматына ылайык, бул өлкөдө 159 нефть кени, 1481 нефть куурлары бар. Нигерия нефтиси мурун Британиянын нефть компанияларынын көзөмөлүндө болгон. Бирок, Америка Обасанжо доорунда, айрыкча, 1999-жылдан кийин нефть

куурларын ээлеши Британия компанияларынын жеке өкүмдарлыгына чекит койду.

9 – Нигерия коопсуздуктун бузулушу, экономикалык кризис, чоң карыздар, өтө жакырчылык жана саясатчылардын коррупциясы сыяктуу олуттуу проблемаларга туш келүүдө. Экономикалык абал бузулган, мисалы, 2022-жылдын акырында инфляция 21.5 пайызга жетти, жалпы жумушсуздук 33 пайызды, жаштар үчүн 42.5 пайызды түздү. Дүйнөлүк Банктын 2022-жылы март айындагы эсебине ылайык, өлкөдөгү 220 миллион калктын болжол менен 40 пайызы жакырчылык жакасында жашап жатат. Жергиликтүү валюта куну төмөндөп кеткен. Коррупция өтө күчөгөн, өз кезегинде, бул жагдай мамлекетти өткөн жылдын февраль айында жергиликтүү валютанын үч номиналын өзгөртүүгө мажбур кылды. Бул өлкө Африкадагы эң чоң экономика болуп эсептелет. Бирок, Нигериянын түштүгүндө нефть уурдоо проблемасы күчөп жатат, ушул өнөкөт проблема мамлекет нефтини экспорттоону кыскартууга о.э. автомобилдердин күйүүчү майынын таңкыстыгына алып келди. 2022-жылы июнь айындагы статистикага ылайык, Нигерия 103 миллиард долларга жеткен карызга малынган о.э. бул карыздардын кызматы т.а. сүткордук пайызы жана алардын камсыздандыруусу жылына болжол менен 12 миллиард долларды түзүп жатат. Нигерия ири нефть экспорттоочуларынын бири болсо да, олуттуу жана чечилгис проблемалар себептүү бул нерсе ага жардам бербеди. Албетте, булардын бардыгы өкмөт жана өкүмдарлардын паракордугуна о.э. алардын жаңы-эски колонизатор мамлекеттерге көз карандылыгына барып такалат. Демек, чечим – ушул коррупцияны жок кылуу т.а. колонизатор Британия түзгөн башкаруу түзүмүн өзгөртүү. Британия Нигерияга расмий эгемендүүлүк берди, бирок, түрдүү көрүнүштөрдө, айрыкча, бийлик жана экономикада колонизаторлугун сактап калды. О.э. Британия Нигерия үчүн Батыш конституцияларынан импорттолгон конституция түзүп берип, өзүнө көз каранды өкүмдарларды орнотту. Алар мусулман же христиан болушунун айырмасы жок, баары малай. Бул абал Америка келгенге чейин турду... Америка өткөн кылымдын жетимишинчи жылдарынын ортосунда армияга жылжып кирип, өлкөдө Британия менен атаандашууну жана күрөшүүнү баштады.

10 – Бул нерселерге колонизатор мамлекеттер, өзгөчө АКШ менен Британиянын өлкөнүн иштерине түздөн-түз аралашуусу кошумча болду. Мисалы, АКШ Мамлекеттик департаментинин маалымат катчысынын билдирүүсү, Британия тышкы иштер министрлиги жарыялаган билдирүү о.э. Европа Союзунун тышкы иштер расмийинин билдирүүсү өлкө иштерине түздөн-түз аралашуу болуп эсептелет. Түпкүлүгүндө, Нигериядагы өкүмдарлар жана саясатчылар бул

билдирүүлөрдү каралап, четке кагышы жана бул мамлекеттерден өлкөнүн ички ишине аралашууну токтотууну талап кылып, эскертиши жана алардын баары менен байланышты үзүшү керек. Андан кийин өлкөнү кантип куткарып калуу жөнүндө олуттуу жана калыс пикирлеши о.э. жамак салуучу же шал кылуучу чечимдерди эмес, түпкү чечимдерди издеп табышы шарт. Алар ушундай кылышса, чечим Исламда экенине шексиз жетип барышат. Нигерияны жана анын түрдүү тайпадагы калкын Исламдан башкасы таптакыр кутула албайт, себеби, динибиз Пайгамбарлык минхажы негизиндеги рошид Халифалыкта көөдөлөнгөн түзүмдү баарын бирдей көрүп колдонот. Ошондуктан, ал мусулмандар же христиандар болсун, алардын кызыкчылыктарын жүзөгө чыгарууда жана турмушуна, турак-жайына зарыл болгон нерселерди камсыздоодо эч кимди абзел көрбөйт. Ислам гана бул өлкөнү өнүктүрөт, колонизатордон азат кылып, өнөр жай төңкөрүшүн жасоо аркылуу өнүгүүгө жетишкен лидер мамлекетке айлантат. О.э. жарандарына өз өлкөсүнүн өнөр жайын курушуна, нефтини өзүлөрү казып, кирешелерин өзүлөрү алышына мүмкүнчүлүк жаратып берет. Мындан тышкары, өлкө байлыктарын аларды айырмалабастан бөлүштүрүп берет. Адамдар жумушсуздуктан, жакырчылыктан, кооп-коркунуч жана ачкачылыктан кооптонбостон кадыржам болот. Натыйжада, өмүрү, мал-мүлкү жана намыстары коопсуз дөөлөттүү кишилерге айланышат.

(إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِّأُولِي الْأَلْبَابِ)

«Албетте, мында акыл ээлери үчүн эскертме бар»

[39:21]

Нигердеги аскерий ыңкылап, Франция жана Америка күрөшү

Суроо: 2010-жылы 18-февралда Нигер аскерий булактарында майор Адам Харун жетекчилигидеги аскерлер президент Мамаду Танжага каршы аскерий төңкөрүш жасаганы жөнүндө кабар таралды. О.э. кабарда мамлекет президенти менен бийлик мүчөлөрү Нигердин борбору Ниамей шаарындагы президенттик резиденциянын жанындагы бир жайда туткундукта турганы жана конституция бекер кылынып, мамлекеттин бардык мекемелери таратып жиберилгени да айтылды. Демек, бул ыңкылап илгертен Франция колониясы болуп келген Нигерде мурун да болгондой, Франция малайлары ортосундагы жергиликтүү күрөшпү же эл аралык күрөшпү, Алла силерден ыраазы болсун?

Жооп: ооба, ошондой – силер айткандай – ыңкылап жүз берип, «демократияны кайра тикелөө үчүн жогорку межлис» түзүлгөнү жарыя кылынды. Бул межлистин төрагасы Салу Жиба, ал Ниамейдеги артиллерия бөлүгүнүн командачысы болгон. Межлистин билдирүүсүндө мындай делген: «Бийлик таратылды. Жогорку межлис Нигер калкына демократияны кайра тикелөө үчүн жалпы иштерди башкаруу министрликтерге жана башкы башкармалыктарга тапшырылганын билдирет». (Рейтер, АФП, 2010-жыл, 19-февраль).

Жүз берген окуялардын чындыгын түшүнүп алуу үчүн төмөнкүлөрдү баян кылабыз:

1 – Франциянын «АФП» маалымат агенттиги мурун аты айтылбаган бир Франция жооптуусунун ушул сөздөрүн кабар кылган: «Нигерде ыңкылап жасоого болгон урунуу уланып жатат жана Танжанын абалы жакшы эмес». Агенттиктин баса белгилешинче, франциялык бул дипломат мындай деп интервью берген: «Президенттин сакчылары да бул ыңкылапта катышты». Ал дагы мындай дейт: «Бизге белгилүү болгондой, армиянын бир бөлүгү Танжага каршы чыгып, конституция мыйзамдарын бекер кылууну өз жоопкерчилигине алды. Бирок, биз аларды азчылык деп ойлогон элек». Ал дагы мындай дейт: «Бул өлкө тарыхында ыңкылаптар көп болгон болсо да, бирок, бул ыңкылап мындай көрүнүштө жүз берет деп ойлобогон элек». Нигер премьер-министри *Али Бажа Гамати* ыңкылаптан бир күн мурун министрлер кеңешин маанилүү бир жыйынга чакырды.

2 – Булардын баары Франция өз малайы Мамаду Танжага каршы уюштурулган бул ыңкылаптын мынчалык тез көрүнүштө жүз беришин күтпөгөнүнө далалат кылат. Ал аскерийлер арасында кандайдыр бир аракет бар экенин сезген, бирок, алар абдан азчылык, т.а. ыңкылап кылууга таасир кыла албайт же буга кудуреттүү эмес деп эсептеген. О.э. Франция бул аскерийлер менен сүйлөшүүлөр уюштуруп, абалды оңдоого

жана ыңкылаптын алдын алууга аракет кылып келе жаткан. Бирок, анын каалоосуна каршы, ыңкылап жүз берди. Бийлик да өзүнө коркунуч бар экенин сезип, Франциянын колдоп-кубаттоосу астында ушул коркунучту жок кылуу үчүн проблеманы чечүүнү каалаган, бирок аскерийлер Францияны абдыратып коюшкандай, аны да абдыратып койду.

3 – Франция бул ыңкылапка нааразылыгын билдирип, аны каралап чыкты. Франция тышкы иштер министрлигинин басма сөз өкүлү мындай дейт: «Франция бийликке каршы кылынган ар кандай мыйзамсыз аракетти каралап, ыңкылапчылар менен мамлекеттин президенти ортосунда диалог өткөрүүгө чакырат». (Американын «Азаттык» каналы, 2010-жыл, 19-февраль). Демек, Франция тышкы иштер министрлигинин басма сөз өкүлүнүн ушул сөздөрү Франция ыңкылапчыларга каршы экенин жана президенти бийликке кайтаруу үчүн аны менен ыңкылапчылар ортосунда диалог өткөрмөкчү экенин баса белгилөөдө. Мындан болсо, бул ыңкылап Францияга каршы жасалгандыгын түшүнүүгө болот.

4 – 2010-жылы 19-февралда Франциянын «АФП» маалымат агенттигинде Вашингтондогу америкалык аты айтылбаган бир жооптуунун «Танжа ыңкылап жүз беришине өзүнөн башканы айыптабасын» деген сөзү келтирилет. Дагы ошол күнү башка маалымат агенттиктери катары бул агенттикте АКШ мамлекет департаментинин басма сөз өкүлү *Филип Кроулунун* да мына бул сөздөрү келтирилет: «Бул абдан оор абал, Танжа өзүнүн президенттик мөөнөтүн узартууга аракет кылып жаткан эле. Көрүнүп тургандай, анын бул иши бүгүнкү күндүн окуяларын иш жүзүндө тездетип жиберди». Ал дагы мындай дейт: «Биз бул Нигердин шайлоо уюштуруп, жаңы бийлик түзүүгө карай кадам таштоого муктаж экенин баса белгилөөдө деген пикирдебиз».

5 – Франция агенттигинде ысымы айтылбаган бул америкалык жооптуу менен АКШнын мамлекеттик департаментинин басма сөз өкүлүнүн билдирүүлөрү Америка ыңкылапка ыраазы жана ыңкылапка иш жүзүндөгү жоопкерчиликти иштен алынган президент Танжага жүктөп жатканына далалат кылат. Себеби, билдирүүдө Танжа өткөн август айында конституцияга өзгөртүү киргизүү үчүн референдум өткөрүү аркылуу өзүнүн президенттик мөөнөтүн үч жылга узартып алганына шилтеме кылынып жатат. Ошол мезгилде оппозиция күчтөрү ага каршы чыгып, өлкөдө туруксуз саясий абалды жүзөгө келтирген. Танжа болсо, президенттикке 1999-жылы майор Давуд Малам Ванке командачылыгындагы армия уюштурган ыңкылаптан кийин экинчи жолу шайланган. Конституция боюнча анын үчүнчү жолу шайланышына уруксат берилбегендиктен ал конституцияга өзгөртүү киргизген. О.э. ал конституциялык сотту да анын үчүнчү жолу президенттикке

талапкерлигин коюуга же президенттик мөөнөттү узартууга уруксат берген конституциялык өзгөртүүгө ыраазы болбогондугу үчүн таратып жиберди. Өткөн 26-майда болсо, парламентти да таратып, кийин ноябрь айында парламенттик шайлоолорду өткөрдү. Бул шайлоолорду оппозиция бойкот кылды.

Америка тарабынан берилген жогорудагы билдирүүлөрдө президенттик мөөнөттүн узартылганына шилтеме кылынышы иш жүзүндөгү жоопкерчиликти президентке жүктөө жана ыңкылапты актоо үчүн болгон. О.э. АКШ мамлекеттик департаментинин басма сөз өкүлү да президентти бийликке кайтарууга жана аны менен ыңкылапчылар ортосунда диалог өткөрүүгө чакырган жок. Тескерисинче, жаңы шайлоолорду өткөрүп, жаңы бийлик түзүүгө чакырды. Демек, булардын баары ыңкылап артында Америка турганын баса белгилөөдө.

6 – Белгилүү болгондой, Нигер исламий өлкө, калкынын чоң бөлүгү мусулмандар. Бул өлкө түздөн-түз Франциянын колониясы болуп келген. Т.а. 1960-жылы ага тышкы көрүнүшүнөн эгемендүүлүк берилген болсо да, бирок, Франциянын бардык түрдөгү таасири ал жерде сакталып калган. 1500 чакты франциялык Франциянын ядролук кызыкчылыктарын камсыздап туруу үчүн дагы эле ал жерде жашап келүүдө. Анткени, Нигер уран иштеп чыгаруу боюнча дүйнөдө үчүнчү орунда турат жана ал жердеги уран иштеп чыгарууга Франция компаниялары каражат жаткырган. Ошондуктан, бул өлкө америкалыктардын башка Африка өлкөлөрү сыяктуу, үстөм болуп алуу жана ал жерден Франция таасирин чыгарып таштоо үчүн өч көздүк менен көз салып турган өлкөлөрү болуп турат. Африка мамлекеттеринин көпчүлүгү болсо исламий өлкөлөр, көптөгөн табигый ресурстарга бай. Бул өлкөлөр түрдүү сырьёлор жана энергия булагы болуп эсептелет. Мындан улам, бул өлкөлөр Европа жана Америка сыяктуу ач көз колонизатор Батыш мамлекеттеринин күрөш майданы болуп келди.

7 – Нигердин уран иштеп чыгаруу жагынан маанилүү өлкө экендигин, өзгөчө, уранга каражат жаткырган Франция компаниялары экенин этибарга алганда, ал жердеги абал Американын кызыкчылыгына оңойлук менен өзгөрүп, Франция Америкага каршы күрөшпөстөн өз колониясынан баш тартып кала беришин элестетип болгус иш. Ушуга ылайык, келерки күндөрдө бул мусулман өлкөдөгү Нигер калкын Франция малайлары ортосундагы жергиликтүү күрөштөрдөн башкача эл аралык суук күрөштөр күтүп турат.

6-робиул-аввал, 1431-х.

20-февраль, 2010-м.

Нигердеги мамлекеттик төңкөрүштүн себеп жана акыбеттери

Суроо: 2023-жылы 13-август күнү Нигердеги аскерий хунтанын жетекчилери “Бийликтен кулатылган президент Мухаммад Базумду «мамлекетке кыянаттык» жана «мамлекеттин коопсуздугуна зыян жеткирүү» айыптары менен кылмыш жоопкерчилигине тартышмакчы экенин билдиришти... Алар “Батыш Африка мамлекеттеринин экономикалык коомчулугу” (ЭКОВАС) тарабынан киргизилген санкцияларды дагы бир ирет каралашты”. (“Ал-Жазира”, 2023-жыл, 14-август). Нигер президенттик гвардиясынын командачысы генерал Абдурахман Чианы 2023-жылы 28-июлда расмий телевидение аркылуу чыгып сүйлөп, ал өлкөнүн убактылуу өкмөтүнүн жетекчиси болуп дайындалганын билдирди. Бул окуя өздөрүн «Мекенди коргоо улуттук кеңеши» деп атаган президенттик гвардиянын аскерлери өлкө башчысы Мухаммад Базумдун кулатылганын билдирип, аны башкы кеңсесинде курчоого алгандан кийин эки күн өтүп болду. Суроо мындай: бул төңкөрүш мамлекеттеги таасирдүү күчтөр ортосундагы карама-каршылыкка байланыштуу ички маселеби же анын артында сырткы күчтөр турабы жана бул амалият эл аралык күрөштүн бир бөлүгүбү? О.э. Базумдун мамлекетке кыянаттык кылууда айыпталганы, бирок, камакка алынбаганы жана чет өлкөнүн расмийлери менен байланышканын кантип түшүнсө болот?

Жооп: вакиблик ачык-айкын болушу үчүн ушуларды карап чыгабыз:

Биринчи: төңкөрүштүн себептери жана аны ишке ашыргандар:

1 – Полковник Амаду Абдурахман аскерий формадагы тогуз аскер кызматкери менен бирге телевидение аркылуу сүйлөп, мындай деди: «Биз, коргоо жана коопсуздук күчтөрү “Мекенди коргоо улуттук кеңешине” чогулуп, силер билген режимди кулатууну чечтик. Бул, коопсуздукка байланыштуу абалдын начарлоосу, экономикалык жана социалдык тармактардагы канааттандырылбаган башкаруу себептүү болду». Амаду «бардык тышкы шериктештерден аралашпоону» талап кылды жана кечки саат ондон тартып эрте мененки саат бешке чейин – кийинки эскертүүгө чейин – өлкөдө коменданттык саат киргизилген жарыялады...» (“Франс Пресс”, 2023-жыл, 26-июль).

2 – Эртеси күнү – биринчи күнү колдоого барбаган – армия төңкөрүштү колдоп-кубатташын билдирди... 2023-жылы 27-июлда расмий француз “France 24” баракчасы Нигер армиясы президент Мухаммад Базумду кулаткан коргоо жана коопсуздук күчтөрүнө колдорун билдирген билдирүүдөн цитата келтирди. Анда «куралдуу күчтөрдүн катарында ички согуш жаралышын алдын алуу үчүн» ушундай кылынганы айтылат... Армиянын башкы штаб башчысы Абдух

Сиддик Иса тарабынан кол коюлган билдирүүдө аскерийлер Базумдун режимин кулатуу жөнүндөгү жарыяны колдоп-кубатташканы айтылат». Чамасы, бир күн чечкиндүү кадамга барбаган армия комадачылыгы төңкөрүштү токтото албастыгын билгенден кийин аны колдоп-кубаттаган көрүнөт.

3 – 2023-жылы 29-июлда “Хурра” агенттиги жазышынча: «Чиани мурунку президент Мухаммад Юсуфуга берилген адам болгон. Юсуфу 2011-2021-жылдардагы эки жолку президенттик мөөнөтү учурунда Чианини президенттик гвардиянын командачысы кылып дайындаган». Франциянын Африка маселелерине багытталган “Jeune Afrique” журналы ушул кабарды жарыялады: «Өлкө президенти Мухаммад Юсуфу президенттик гвардияга абдан көңүл бурган. Ушул себептен улам, президент ага мамлекеттик төңкөрүштөрдү алдын алуу үчүн бардык укук жана мүмкүнчүлүктөрдү берген». Журнал минтип кошумчалайт: «Генерал Чиани жөнүндө ал ырайымсыз адам болгону, армия андан коркуп турары айтылат». Мындан белгилүү болгондой, мурунку президент Юсуфу армиядан корккон. Себеби, армия Франциянын тарапкерлери тарабынан көзөмөлдөнүп келген. Нигерге жасалма эгемендүүлүк бергенден тартып армияны түзгөн да Франция болот. Негизи, Юсуфуга каршы 2015-жылы ийгиликсиз төңкөрүш жасалып, анын артында армиядагы франциячыл күчтөрдүн тургандыгы ыктымалдан алыс эмес. Ошондуктан, Юсуфу Абдурахман Чианинин наамын жогорулатып, түрдүү себептер менен Франция малайлары тарабынан ишке ашырыла турган төңкөрүштөрдөн коргошу үчүн анын күч-кубатын бекемдеди.

4 – Нигер 1960-жылы Франциядан формалдуу түрдө эгемендүүлүк алгандан жарыялагандан тартып өлкөдө төрт ийгиликтүү мамлекеттик төңкөрүш жана бир нече ийгиликсиз аракеттер болду. Ушул акыркы төңкөрүштөн мурунку ийгиликтүү мамлекеттик төңкөрүш 2010-жылы аскерийлер тарабынан Франция малайы президент Мухаммад Танжага каршы жасалган. Ошондо аскерийлер «Демократияны тикелөө боюнча Жогорку Кеңеш» түзүлгөнүн билдирип, борбор Ниамейдеги колдоп-кубаттоо бөлүмүнүн командачысы Салу Жибону кеңештин төрагасы кылып дайындашкан. Биз ошол мамлекеттик төңкөрүш туурасында 2010-жылы 20-февралдагы суроо-жооп баракчабызда мындай дегенбиз: «Америка тарабынан берилген ушул билдирүүлөрдө президенттик мөөнөттүн узартылганына ишара кылынышы чыныгы жоопкерчиликти президентке жүктөө жана ыңкылапты актоо үчүн болгон. О.э. АКШ мамлекет департаментинин басма сөз өкүлү да президентти өкмөткө кайтарууга жана аны менен ыңкылапчылар ортосунда диалог өткөрүүгө чакырган жок. Тескерисинче, жаңы шайлоолорду өткөрүүгө жана жаңы

өкмөт түзүүгө чакырды. Булардын бардыгы мамлекеттик төңкөрүштүн артында Америка турганын тастыктайт... Бирок, Франциянын бардык түрдөгү таасири ал жерде сакталып кала берет. Франциянын ядролук кызыкчылыктарын камсыздоо үчүн ал жерде дагы эле 1500гө жакын франциялык жашап келет. Анткени, бул мамлекет уран өндүрүү боюнча дүйнөдө үчүнчү орунда турат. Ошондуктан, Нигер башка Африка өлкөлөрү сыяктуу, америкалыктар өкүмдар болуп алып, ал жерден Франциянын таасирин чыгаруу үчүн ач көздүк менен көз салып жаткан өлкө болуп турат. Африка мамлекеттеринин көпчүлүгү исламий өлкөлөр болуп, көптөгөн табигый ресурстарга бай. Бул өлкөлөр бардык түрдөгү сырьё жана энергия булактарына ээ. Ушул себептен улам, Европа жана Америка сыяктуу ач көз колонизатор Батыш мамлекеттеринин күрөш майданы болуп келет».

5 – Ошол мамлекеттик төңкөрүштөн көп өтпөстөн, бир нече айдан кийин 2011-жылы Американын талаптары негизинде шайлоо өткөрүлдү. Анда Нигердин Демократия жана Социализм партиясынын төрагасы Мухаммад Юсуфу жеңип чыгып, 2011-жылы 7-апрелден тарта расмий түрдө өлкө президентине айланды. Андан кийин Юсуфу партиянын төрагалыгынан кетип, төрагалыкты Мухаммад Базум өз мойнуна алды. Базум Юсуфу менен биргеликте 1990-жылдан бери ушул партиянын негиздөөчүлөрүнүн бири жана Юсуфунун жакын досу болуп эсептелет. Юсуфу аны тышкы иштер министри кылып дайындаган болсо, 2015-жылы республика президентинин алдындагы мамлекет министри кызматына дайындалды. Юсуфу экинчи мөөнөткө шайланганда Базум ички иштер, коом коопсуздугу жана борборлоштурууну азайтуу боюнча өлкө министри болуп дайындалды. Юсуфу менен Базум президент Мухаммад Танжанын атаандаштары эле. 2010-жылы 18-августта Мухаммад Танжа аскерий төңкөрүштүн натыйжасында бийликтен кулатылганда Юсуфу менен Базум төңкөрүштү колдорун билдиришкен. Бул нерселер Юсуфу жана Базум америкачыл экенин түшүндүрөт.

6 – Мухаммад Юсуфу 2011-2021-жылдары шайлоолор аркылуу эки мөөнөт президенттик кызматын ээлеген доордо Америкага жакындыгын көрсөттү. Ал Америкага Нигерде биринчи 2014-жылы, кийин 2018-жылы эки маанилүү аскерий база курууга уруксат берди. Бул базаларда миңден ашуун америкалык аскерлер жана көптөгөн дрондор жайгаштырылган. 2018-жылы 13-сентябрда “NoonPost” веб-сайтында Нигердеги АКШ базалары жөнүндө которулган макала жарыяланды. Макалада мурунку президент Мухаммад Юсуфунун Гардиан гезитине берген интервьюсунан ушул цитата келтирилген: «Мен чет элдик күчтөр деген аталыштын колдонулушун жактырбайм. Себеби, Америка күчтөрү дос күчтөр. Сыр болбогондой, АКШ күчтөрү биздин талабыбыз менен

өлкөбүзгө келишкен, миссиясы бүткөн соң, кайтып кетишет». Ага карабастан, Юсуфу өлкөнүн Франция менен болгон мамилесин жана союздарын сактап калды, француз күчтөрүн чыгарып жиберген жок. Тескерисинче, 2014-жылы терроризмге каршы күрөштү шылтоолоп Франция түзгөн жана жетектеген Жээк мамлекеттеринин коалициясына да кошулду. Көрүнүп тургандай, Юсуфу Нигерден Франциянын таасирин оңойлук менен чыгара албайт. Ошондуктан, терроризмге каршы күрөштүн маскасы астында өлкөгө киргизген Американын таасирин бекемдегенге чейин Франция менен мунаса кылып турду.

7 – Мухаммад Базум Мухаммад Юсуфудан кийин анын жардамы менен 2021-жылы 21-февралда президент болуп шайланып, 1-апрелде расмий президенттик кызматты ээлеген соң, Мухаммад Юсуфунин саясатын улантууга убада берди. Анын инаугурациясынан эки күн мурун ага каршы мамлекеттик төңкөрүш уюштуруу аракети алдын алынды. Төңкөрүштү алдын алууда президенттик гвардиянын командачысы, Мухаммад Юсуфуга берилген Абдурахман Чиани маанилүү роль ойноду... Базум өлкөдө Американын турушун колдоп-кубаттоону улантты жана аны менен мамилелерди бекемдөөгө аракет кылды. “Арабий21” веб-сайты Американын Нигерде турушу жөнүндө АКШнын “The Intercept” веб-сайтында берилген 2023-жылы 27-июлдагы отчеттон цитата келтирип, Мухаммад Базумдун АКШнын мамлекеттик катчысы Блинкенге айткан сөзүн ачыктады: «Кошмо Штаттар абзел көрүлгөн вариант болуп калууда жана биз чыныгы натыйжаларга жетишүүгө кудуреттүү экендигибизди ага далилдеп беришибиз керек». Чамасы, Базумдун саясаты да андан мурунку кесиптеши жана досу Юсуфу сыяктуу америкапарастыктан о.э. Франция жана анын өлкөдө турушуна каршы чыкпоодон турат. Анткени, саясий жана аскерий чөйрө өлкөнү алтымыш жыл түздөн-түз колония кылып келген, андан кийин дээрлик алтымыш жыл кыйыр түрдө өз ченгелинде кармап келген Францияга ыкташат.

Экинчи: жогорудагылардан айкын болгондой, Мухаммад Юсуфу менен Базум америкачыл адамдар болуп саналат. Президенттик гвардиянын командачысы Абдурахман Чиани да Юсуфунун жакын досу. Ушул себептен улам, Юсуфу ага чон укуктарды берген. Чиани Базумдун инаугурациясынан эки күн мурун ага каршы мамлекеттик төңкөрүштү алдын алууда маанилүү рол ойногон... Бул болсо, үчөөсү тең бир жолдо экенин түшүндүрөт. Анда, эмнеге бул төңкөрүш жүз берди? Окуяларды жана алардын келип чыгышын үйрөнүп чыксак, ушулар айкын болот:

1 – Жогоруда айтып өткөнүбүздөй, президенттик гвардиянын комадачысы Чиани Юсуфунун ишенген жана жакын адамы болуп, Юсуфуну армиядагы Франция малайларынын төңкөрүш

операцияларынан коргоочулардын бири эле. Массалык маалымат каражаттары жана “Шаркул Авсат”та аскерий хунтанын жетекчиси Абдурахман Чиани жөнүндө маалыматтар жарыяланды. Кабарда Абдурахман Чиани армия сабына кошулганы жана өлкөдөгү маанилүү вазыйпаларды аткаруудан мурун кээ бир аскерий бөлүмдөргө жетекчилик кылуу үчүн офицердик даражага көтөрүлгөнү, бирок, 2011-жылы мурунку президент Мухаммаду Юсуфу бийликке келгенден кийин бат эле белгилүү болуп, анын ишеничтүү адамына айланганы айтылган. Юсуфунун өкүмдарлык доорунда Чиани аскерий наамдарга тез көтөрүлүп, аскерий мекемедеги адаттагы баскычтарды басып өтпөй генералдык наамга ээ болду... Юсуфу аны 2015-жылы, айрыкча, ага каршы төңкөрүш жасоо аракетинен кийин президенттик гвардиянын командачысы кылып дайындады. Ушул гвардия президентти коргоого жооптуу болгон тандалган бөлүк болуп эсептелет.

2 – Мухаммад Базум бийликке келеринен эки күн мурун, расмий түрдө өлкө президенти болуп дайындалып, конституциялык ант беришинен мурун 2021-жылы ийгиликсиз мамлекеттик төңкөрүш жасоо аракетине учурады... Бул нерсе аны президенттик гвардияда кеңири көлөмдүү өзгөрүүлөрдү киргизүүгө үндөдү. Бирок, бийликти түздөн-түз тапшырган Юсуфунун сунушуна ылайык генерал Чианини гвардия жетекчилигинде калтырды. Юсуфу бийликтен кетсе да Базум менен жакын алакада болуп келди. О.э. ал өкүмдар партиядагы биринчи сөз ээси деп этибар кылынган. Ушул себептен улам, ал өз уулун энергетика жана кен министри кылып алып келди.

3 – Булактарда айтылгандай, Базумга жакын адамдар аны Чиани туурасында эскертип, өз бийлигин бекемдөө үчүн аны президенттик гвардиянын командачылыгынан четтетүүнү кеңеш кылышкан. Бирок, Базум өз досу Юсуфунун сунушуна ылайык, аны командачылыкта сактап калган. Бирок, акыркы кездерде социалдык тармактардагы саясий активисттер Базум Чианини кызматтан бошотуп, аскерий мекемеде жана президент гвардиянын жетекчилигинде реформаларды жүргүзүүнү пландап жатканын билдиришти. Ал мурунку президент Юсуфунун уулун энергетика жана кен министрлигинен бошотмокчу экени да айтылды. Булардын бардыгы аны менен мурунку президенттин ортосундагы мамилелер солгундап кетишине себеп болду... Туурасы, Юсуфу менен анын жакын досу Чианинин тынчсызданышына алып келди. Андан кийин эл арасында Базумдун аброю түшүп кетти. Базум өлкөнүн жарымын түзгөн Хауса уруусунан эмес, балким, теги арабдарга барып такалганы үчүн өкүмдар партиянын бир катар лидерлери анын көтөрүлүшүнө тынчсыздана башташты. Анын борбордо аз добуш алгандыгы жана президент болгондон кийин эки күн өтүп ага каршы төңкөрүш жасалганы

муну көрсөтүп турат. Базумду башка улуттун өкүлдөрү да, армиядагы айрым аскерийлер да жакшы тосуп алышпаган.

4 – Ошентип, генерал Абдурахман Чиани мурунку президент Юсуфу доорунда президенттик гвардиянын командачысы болуп дайындалган, бирок, учурдагы президент аны кызматтан четтетүү жөнүндө ойлоп жаткан... “Ал-Жазира” өзүнүн веб-сайтында 2023-жылы 28-июлда “Медиапарт” отчётунан мындай цитата келтирди: «Генерал Абдурахман Чиани мурунку президент Мухаммаду Юсуфу доорунда президенттик гвардиянын командачысы болгон. Бирок, учурдагы президент аны алмаштыруу жөнүндө ойлоп жаткан. Нигердеги аскерий эксперттер арасында Чиани мурунку президенттин эң ири ишеничтүү адамы катары таанылган. Саясий эксперт Муса Аксар сайтыбызга билдиришинче, бардык нерсе Мухаммад Юсуфу бийликке кайтууну каалап жатканынан кабар берет... Юсуфу нефтини көзөмөлдөөнү каалайт жана бир нече компанияларда көптөгөн үлүштөргө ээ. Бул жөнүндө мурунку президенттин доорунда Нигер коргоо министрлигинде уурулук жасалганын көрсөткөн тергөө отчётторунда айтылган». Бул сөздөр мамлекеттик төңкөрүш ички себептерге байланыштуу экенин, мунун негизги себепчиси ички тарап экендигин көрсөтүүдө. Ошондуктан, мамлекеттик төңкөрүш жасалганда АКШ, Франция, Европа Союзу, Британия, Россия жана регионалдык күчтөр төңкөрүштү каралаган күчтүү реакция билдиришти... Кудум төңкөрүш баары үчүн капыстан болгондой болду!

5 – Ошентип, Америка жана Бириккен Улуттар Уюму төңкөрүштү каралады... Франция жана Европа Союзу каралады... ЭКОВАС мамлекеттери каралады... Ал тургай, Нигерде эч кандай таасирге ээ болбогон Британия да каралады! Кала берсе, Нигерге эч кандай алакасы болбогон жана ал жерде “Вагнер” күчтөрү жок болгон Россия да каралады. Россия Нигердеги демонстрацияларда анын байрагы көтөрүлгөндүгү адаштыруу экенин түшүнбөдү! Ак үйдүн маалымат өкүлү Карин Жан-Пьер мындай деди: «Кошмо Штаттар Нигердеги мамлекеттик төңкөрүштө Россия же анын жеке аскерий тобу “Вагнердин” катышуусу жөнүндө ишеничтүү белгилерди көрбөй жатат», - деди... (“Рейтер”, 2023-жыл, 27-июль).

Үчүнчү: корутунду:

1 – Чоң ыктымалга ылайык, бул төңкөрүш ички себептерге ылайык т.а. бир тарапта Юсуфу менен Чианиден, экинчи тарапта Базумдан турган Америка малайлары ортосундагы күрөш же кагылышуу негизинде жүз берди. Юсуфу менен Чиани Базум президенттик гвардиянын командачысын жана Юсуфунун уулун кызматтан бошотуу ниетинде экенин билишкенде ушул төңкөрүштү уюштурушту. Бирок, алар

сүйлөшүү жана жооп үчүн орун калтырышты. Себеби, алардын бардыгы Американын малайлары. Кала берсе, Базумду колго алып, камакка алууну кечендетишти. Төңкөрүштөн бир нече күн өткөндө – Базум дагы эле өз кеңсесинде болгондо – аны кыянаттыкта айыпташты. Кээде анын мүмкүнчүлүктөрүн чектешсе, кээде дарыгер, дары-дармек жана азык-оокатына уруксат беришти. Ошол эле учурда, Америка жана анын Ниамейдеги элчиси бул проблемадан чыгуу жолун табуу үчүн тартылды... Кандай болсо да, бул төңкөрүш АКШ малайларынын ортосунда калууда.

2 – Ушул мамлекеттик төңкөрүштөн эң көп зыян көргөн тарап – бул Франция. Себеби, төңкөрүштү жасагандар америкачылдар. Алар өздөрүнүн төңкөрүшүнө мыйзамдуулук түсүн берүү үчүн Франциянын тынчсызданган жана ачууланган позициясынан пайдаланышты. Адамдар эски колонизаторго, ал өлкөнү эксплуатация кылып, байлыктарын аз болсо да калтырбастан, талап-тоногонуна кыжырданышканы бул малайларга пайдалуу болду. Анткени, 2023-жылы 30-июлда миндеген адамдар Франция элчилиги алдында демонстрация өткөрүшүп, аны каралаган ураандарды көтөрүп чыгышты.

3 – Эми, Америка ал жердеги кризисти башкарууга, аны Франциянын таасирине каршы иштетүү жана өз таасирин бекемдөө үчүн багыттоого аракет кылат. Муну түрдүү жолдор аркылуу ишке ашырышы мүмкүн, мисалы:

– Мүмкүнчүлүк болсо, Базумду бийликке кайра алып келет, бирок, бул оңой болбошу мүмкүн. Базумду бийликке кайтаруу АКШнын кызыкчылыктарына кызмат кылат. Себеби, ал Франция менен мунаса кылып жаткан болсо да, Америка малайы болуп эсептелет. Негизи, коомдук пикир төңкөрүшкө каршы болуп, мыйзамдуу жол менен шайланганы үчүн Базумду бийликке кайтарууну талап кылууда.

– Же өткөөл доорду бүтүрүп, жаңы шайлоону өткөрүү үчүн аскерий хунтага басым кылышы мүмкүн. Мурунку президент Юсуфу кайра бийликке кайтуу үчүн өз тарапкерлигин көрсөтүшү ыктымал. Себеби, аскерий хунта анын адамдарынан жана уруусунан болот. Ушул таризде Юсуфу өзүнүн жана үй-бүлөсүнүн таасирин коргогон о.э. уурлук жана талап-тоноосун жашырган болот. Айрыкча, ал Американын малайы болуп, партиясында да, өлкөнүн жарымын түзгөн урууда да чоң таасирге ээ.

4 – Ушул таризде ресурстары менен эң бай мамлекеттердин бири эсептелген бул исламий өлкө эң жакыр мамлекеттердин бири болуп калууда. Буга өкүмдарлардын колонизаторлорго малай экендиктери о.э. кызмат жана элдин мүлкүн тартып алуунун акысына ал же бул колонизаторго кызмат көрсөтүп жатышканы себеп. Алар өз өлкөсүнүн

кызыкчылыктарын, аны азат кылуу жолдорун жана өнүктүрүүнү ойлошпойт. Ал тургай, алар мусулман перзенттери болушса да, ар кандай пикирден кур жалак калышкан. Пикирий төмөндүк жана жахил улутчулдук адашуу себептүү адамдар да түшүнбөй-билбей ушул залимдерди ээрчип жатышат. Бул нерсе тынчтык, коопсуздук же туруктуулукту алып келбейт. Тескерисинче, рошид Халифалык болгон исламий башкаруу гана – Ислам жана мусулмандардын азиздиги, күч-кубаты жана ойгонуу жолу... Айрыкча, Нигер мусулман өлкөсү, калкы да мусулман...

Акыйкат ушул:

﴿فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصِرُّونَ﴾

«Чындыктан кийин жалаң гана жолдон адашуу бар. Анан кандай тарапка бурулуп кетүүдөсүңөр?!» [10:32]

28-мухаррам, 1445-м.

15-август, 2023-м.

Сомалидеги абал

Суроо: бүгүн бир Эфиопия расмийи ушул жыл аякташы менен өздөрүнүн күчтөрүн Сомалиден алып чыгып кетүүлөрүн билдирди. Бул билдирүү Аден булуңу жана Сомали жээктери тушунда акыркы айларда каракчылык амалияттары сезилерлик түрдө күчөгөндөн кийин берилди. Бул амалияттар акыркы күндөрү дагы да көбүрөөк сезиле турган түрдө күчөдү. Себеби, бул амалияттар Саудиянын бир миллион баррель нефть болгон танкерин уурдап кетүү менен аяктады. Ошол эле учурда, маалымат каражаттары 2008-жылы, 16-ноябрда Сомалинин убактылуу президенти Абдулла Юсуфтун мамлекеттин көп бөлүгү үстүнөн «Мужахид жаштар кыймылы» көзөмөл орноткондугу жана борбор Могадишого жетип келишине аз калгандыгы жөнүндөгү билдирүүсүн таркатты. Эфиопия өзүнүн Сомалиде калып жатканынан жана оор жоготуулар көрүп жатканынан даттана баштады. Себеби, маалымат агенттиктери Эфиопия тышкы иштер министринин «Эгад» мамлекеттер тышкы иштер министрлеринин 2008-жылы, 18-ноябрда Аддис-Абебада өткөрүлгөн конференциясынан кийин эле берген билдирүүсүн таркатты. Ал мындай дейт: «Мен дагы жана анык түрдө ушуну баса белгилемекчимин, эфиоп күчтөрү оор жоопкерчиликтерди белгисиз мөөнөткө чейин көтөрүүнү улантууга даяр эмес, маанилүүсү мына ушул кыйын мезгилде Сомали жетекчилерине туура маалыматты жеткирүү...».

Ко-ош, бул нерсе Американын анын ордуна Сомалиде согушуп жаткан малайлары кулаганын жана мындан артык чыдап болбостуктарын түшүндүрөбү? Кала берсе, бул маселе жөнүндө 2008-жылы, 26-октябрда кол коюлган Жибути келишими, деп аталган нерсенин ролу эмнеден турат? Жамааттардын бир өзү алар канчалык даражага жеткен болбосун, чебердик жана аскерий жактан мына ушундай жогорку деңгээлде уюштурулган амалияттарды ишке ашырышы мүмкүнбү же бул амалияттар артында чоң мамлекеттер турабы?

Жооп: ооба, туура, каракчылык амалияттары акыркы кездерде этибарды тарта турган даражада күчөдү. Бул маселени пикирлеп көрүү менен төмөнкүлөрдү көрүүгө болот:

1. Уурдалып кеткен кемелердин көпчүлүгү Европаныкы же башка мамлекеттерге караштуу. Бирок, алардын арасында бир да Америка кемеси жок. Америкалыктар жүз берип жаткан бардык нерсени аралашпай күзөтүп турушат. Мисалы, маалымат агенттиктери 2008-жылы, 17-ноябрда Американын бириккен башкы штаб башчысы Молендин «ар кандай аскерий операция күрөөгө алынгандар бар экени себептүү абалды андан да чиелештирет», деген сөздөрүн таркатты. Ал каракчылардын баары жакшы машыгуудан өткөнүн айтат. Бешинчи флот

командачысы Жен Кембел болсо британ радиосуна 2008-жылы, 18-ноябрда берген интервьюсунда мындай дейт: «Биз бардык жайда боло албайбыз... Ошону менен бирге, биз бардык этият чараларын көрүүнү алкыштайбыз». Ал «ал-Арабия» 2008-жылы, 19-ноябрда тараткан дагы бир интервьюсунда өздөрүнүн бул абалга аралашуу ниети жоктугун, себеби бул амалияттар аскерий эмес, балким кылмыштуу амалияттар экенин айтат. Британ радиосунун электрондук сайты 2008-жылы, 20-ноябрда Ак үй расмий өкүлү Жеф Морелдин билдирүүсүн таркатты. Ал бул билдирүүдө, жада калса дүйнөдөгү бардык деңиз күчтөрү ошол жерде жайгаштырылган тагдырда да бул проблема эч качан чечилбестигин айтат.

2. Чет элдик аскерий кемелер Аден булуңунда жана Сомали жээктеринде дагы да көбүрөөк топтолуп барды. Ал жерде Американын бешинчи флот кемелери, 2008-жылы 9-октябрда деңиз күчтөрүн ушул регионго жиберүүгө чечим кылган НАТО кемелери жана Европа Союзуна караштуу аскерий кемелер топтолгон. Европа Союзу ушул айда деңиз жана кургактык күчтөрүн жайгаштырууга токтоп берип, бул күчтөрдү «Юнифер атланта» деп атады. Бул күчтөрдүн милдети Кызыл Деңиз түштүгүндөгү өтүү жолдорун каракчылардан коргоо. Бул күчтөр командачысы англис адмиралы. Бул күчтөр резиденциясы Британиядагы Норсводдо жайгашкан. Мына ушул токтоп артынан Европанын жети аскерий кемеси Сомали жээктерине жиберилди. Мындан мурун 12ден 15ке чейин аскерий кемеден турган көп улуттуу күчтөр түзүлүп, «терроризмге каршы күрөш деңиз союзу» (таск форс 150), деп аталды. Ошого карабастан, каракчылык амалияттары күчөдү!

3. Биз европалыктардын, өзгөчө франциялыктардын жүз берип жаткан окуялардан «каны кайнап жатканын» көрүп турабыз. Ошондуктан, алар бир күчтүн артынан башка күчтөрдү түзүп жатканын көрүп турабыз. Коопсуздук Кеңешинин 2008-жылы, 2-июндагы 1816-номерлүү токтомун кабыл алынышы артында да европалыктар турду. Бул токтоп аскерий кемелердин каракчылыкка каршы жана кемелерге кылынып жаткан куралдуу чабуулдарга каршы күрөшүү үчүн Сомали сууларына алты ай мөөнөткө чейин киришине уруксат берет. Бул мөөнөт узартылышы мүмкүн. Бул токтоп Франция демилгеси менен кабыл алынды. Франция – француз маалымат агенттигинде таркатылгандай – 2008-жылы, 16-сентябрда өзүнүн тышкы иштер министри Кушнер аркылуу Кызыл Деңиз түштүгүндөгү региондо т.а. Аден булуңу жана Сомали жээктеринде каракчылыкка каршы күрөш үчүн декабрь айында деңиз жана кургактыкта аскерий операция өткөрүүнү сунуш кылган эле. Француз маалымат агенттиги «А.Ф.П» Инд Океанындагы француз деңиз күчтөрү командачысы Жерар Фаландын билдирүүсүн да таркатты. Ал бул

билдирүүдө Аден булуну жана араб деңизиндеги каракчылар дээрлик чыныгы аскерий күчкө айланышканын, жакшы куралданышканын жана профессионалдуу чебердикке жетишкенин баса белгиледи. Германия да ал жерде аскерий операциялар өткөрүүнү талап кылды. 2008-жылы, 20-ноябрда болсо Коопсуздук Кеңеши бир добуштан бир токтомду чыгарды. Бул токтом артында дагы Европа турду. Себеби, бул токтомду Британия иштеп чыкты. Бул токтом Сомали жеринде жана анын жээктеринде башаламандык жана зомбулук чыгышына салым кошкон ар кандай кишилерге каршы, анын ичинен каракчыларга каршы жаза-чараларын колдонуу мазмунун өз ичине алат.

4. «Ал-Жазира» 2008-жылы, 18-ноябрда Сомали азаттык фронту Жибути канатынын өкүлү Шейх Шараф Ахмаддын региондо турган ири күчтөргө караштуу аскерий флоттор болуп туруп, каракчылык амалияттары күчөп жатканына таң калып жатканы жөнүндөгү сөздөрүн таркатты. Ал муну түшүнүү кыйын болгон бир сыр, дейт! Ошол эле учурда, «ал-Жазира»нын «Бүгүнкү жолугушуу» көрсөтүүсүндө Асмара канаты деген Сомали азаттык союзунун төрагасы Умар Ийман Абу Бакр: «Каракчылык Американын өзү жасалма түрдө келтирип чыгарган нерсе. Себеби, биз Сомали жээктеринде көптөгөн америка аскерий кемелери турганын абдан жакшы билебиз. Тигилер болсо бул ири аскерий кемелер турганына карабастан ушул кемелер көз алдында каракчылыкты ишке ашырышууда. Бул эле эмес, балким кабарлар америка күчтөрүнүн мына ушул каракчыларды машыгуудан өткөрүп жатканын баса белгилөөдө. Каракчылар Сомалиге жана башка жайларга жүк алып келе жаткан мына ушул кемелерди колго алышууда. Америка аскерий кемелери болсо буга көрөрман болуп турушат!», - дейт.

5. Биз булардын баарынан төмөнкү корутундуларга келебиз:

Биринчи: Америка Сомалиде кургактыктагы согушта т.а. Сомали жерлериндеги согушта «жеңиш»ке жете албады. Америка түздөн-түз өзүнүн күчтөрү менен да жеңишке жете албады. Мындай абал 1993-жылы болгон. Ошондо Америка Сомали жеринде он сегиз айдан ашуун тура албаган. Ошондон кийин кордолгон абалда артына карап качып калды. Ал өзүнүн ордуна малайлары күчтөрүн ишке салып да буга жетише албады. Мисалы, Эфиопия мына ушул абалга түштү. Азыр Эфиопия өз аскерлер чатырын жыйыштырып жөнөп кала баштады! О.э. анын жакынкы келечекте утушка жетишүүсү да ыктымалдан алыс.

Америка бул жеңилүүдөн кийин саясий сүйлөшүүлөр оюндары аркылуу саясий жеңишке жетишмекчи болду. Муну Абдулла Юсуф өкмөтү менен Исламий мекемелер канаттары ортосундагы жасалма коалициядан турган ортоктош өкмөттү жүзөгө келтирүү менен ишке ашырмакчы болду. Америка Абдулла Юсуф өкмөтү менен Исламий

мекемелердин Жибути канаты ортосунда 2008-жылы, 26-октябрда келишим кол коюлушуна жетишкен болсо да, бирок бул келишимдин өз максатына жетиши күтүлбөй жатат. Буга себеп «Мужахид жаштар кыймылы»нын бул каргашалуу келишимге каршылыгы жана бул кыймыл мүчөлөрүнүн Сомалидеги көптөгөн региондорду ээлешкендигинде. Алар жада калса Абдулла Юсуфту өзү берген билдирүүгө ылайык, борборго жетип келүүлөрүнө жакын калды. Белгилүү болгондой, бул кыймыл Исламий мекемелерден, Асмара канаты жана Жибути канатынан бөлүнүп чыкты. Себеби, бул кыймыл эки канатты – алар 2007-жылы, сентябрда Асмара келишимин кол коюшкандан кийин – илманийлер менен союз түзгөндүктө жана Алла жолундагы жихаддан баш тартууда айыптады...

Демек, Америка Сомалиде аскерий жеңишке да же өзү каалагандай толук саясий жеңишке да жетише албады.

Америка Сомали жериндеги бул жеңилүүдөн кийин регион үстүнөн деңиз аркылуу көзөмөл орнотуу жолун тутууга окшогон аракеттерди баштады. Ушул максатта Сомали жана Аден жээктерин мамлекеттер кемелерин, өзгөчө Европа кемелерин уурдап кетүү борборуна айлантмакчы окшойт. Максаты Европаны коопсуздук жагынан мына ушул уурдап кетүү амалияттары менен алек кылып коюу, арийне Европа үчүн деңизде «баш оорусун» пайда кылуу. Бул нерсе Америкадан «куртактыктагы күрөш» жүгүн жеңилдетет. Мына ошондон кийин Америка деңиз аркылуу Африка тумшугу жээктерине, кийин болсо Ортоңку Чыгыш регионунда жүргүзгөн «конструктивдүү» анархия деген саясатка окшогон «уурдап кетүү» тополоңу аркылуу анын ичине кирип келет. Арийне, мына ушул деңиз тополоңу артынан өзүнүн бир тараптан Ямандын Аден булуңундагы Баб-эль-Мандеб кысыгы, экинчи тараптан болсо Жибути жээги үстүнөн өз көзөмөлүн орнотуу максатына жетишет жана өзүнө келеркиде Сомалиге жаңыдан таасирин өткөрүүнүн оңой мүмкүнчүлүгүн жаратат. Ушундай көрүнүштө Кызыл Деңизде, анын өтүү жолдорунда жана айланасында өкүмдар болуп алат. Уурдап кетүү саясаты менен Европаны алек кылып койгондон кийин жана анын аскерий кемелерин бул региондон алыстаткандан кийин ушуга жетишет. Белгилүү болгондой, бул регион стратегиялык жана экономикалык жактан абдан чоң мааниге ээ. Себеби, экспорт кылына турган нефтинин үчтөн бири ушул регион аркылуу өтөт. О.э. түрдүү товарлардан турган эл аралык деңиз соодасынын ондон бири да ушул регион аркылуу өтөт. Демек, бул регион миндеген соода кемелеринин өтүү жолу...

Экинчи: Америка каракчылык амалияттарына кайдыгер позицияны ээлеп жаткан болсо, Европа аларга катуу маани берүүдө. Себеби, Европа көрүнүп тургандай бул амалияттардан көбүрөөк зыян көрүп жатат. Америкалыктар бул амалияттарды террорчулук эмес, жөнөкөй

кылмыштуулук амалияттары, ошондуктан аларга каршы аскерий операция өткөрүүгө арзыбайт, деп эсептешүүдө. Алардын пикиринче, бул операциялар пайда келтирбейт имиш. Мунун үстүнө алар дүйнөдөгү бардык мамлекеттер биргеликте аракет кылса да бул амалияттарга чек коюуга кудуреттүү эмес, деп кошумча да кылышууда!

Бул позиция Американын ушул региондогу малайларында да көрүнөт. Мисалы, Египет Кызыл Деңиз бойлоп жайгашкан беш араб мамлекетинин 2008-жылы, 20-ноябрда Каирде өткөрүлгөн жыйынында жыйынтыктоочу билдирүүгө таасир өткөрүүгө жетишти. Себеби, бул билдирүүдө каракчыларга каршы күрөштө Сомали жерлери жана сууларынын суверенитетин урматтоо керектиги көрсөтүп өтүлдү. Бул болсо француз долбоорлоруна бүтүндөй тескери. Анткени, француз долбоорлорунда мамлекеттер чегаралары жана сууларын бузуп өтүп, региондо аскерий операцияны өткөрүүгө чакырылат.

Американын каракчыларга карата ээлеген позициясы мына ушундай. Ал эми, европалыктарга келсек, алар каракчылык амалияттарын дээрлик аскерий амалияттар жана Саркази айткандай, кылмыштуулуктун чыныгы чөйрөсү, деп эсептешүүдө. Алардын пикиринче, каракчылыкка каршы келерки айда кең көлөмдүү аскерий операция өткөрүү керек.

Үчүнчү: Америка Жибутиге көз алайтырууда. Ал Жибутиге кадам коюп, бекем орношууга урунуп көргөн жана дагы эле урунууда. Бирок, Франция Жибутини өзүнүн региондогу негизги борбору деп эсептейт. Себеби, Жибутиде Франциянын чет элдеги эң чоң аскерий базасы бар. Бул базада 2700 француз аскери болуп, Франция андан региондогу, жада калса борбордук Африкадагы таасирин коргоо үчүн аба жана деңизден көзөмөл кылууда таяныч базасы катары пайдаланат. Франция Американын Жибутиге көз алайтырып жатканын абдан жакшы билет. Ошондуктан, Америкага өзүнүн ошол жердеги Ломония деген эски аскерий базасынан пайдалануу жана ал жерге Американын миңден ашпаган аскерлерин жайгаштырышына уруксат берди. Американын Жибутиге көз алайтырышына жана аны үстүндө күрөш алып барышына чек коюу үмүтүндө ушундай кылды. Бирок, Америка башкача пикир жүргүздү. Себеби, ал азыр өзүнүн мына ушул базадагы сегиз жүз аскеринин акыркысы эмес, балким башталышы, деп эсептеди. Ошондуктан, ал азыр «терроризмге каршы күрөш», деген шылтоо менен 2000 америка аскерин жайгаштыруу үчүн бул базаны кеңейтүүгө аракет кылууда. Бул шылтоо Франциянын аны кеңейтүүгө ыраазы болушуна жетишүү үчүн бир кирип баруу жолу болду. Себеби, «Ортоңку Чыгыш» гезитинде 2008-жылы, 28-октябрда айтылгандай, француз коргоо министри: «Кошмо Штаттардын максаты терроризмге каршы күрөш үчүн арткы тарабында аскерий база куруу», деди. Ал кошумчалап:

«Американын бул региондо турушу туруктуу эмес, балким терроризмге каршы күрөш менен байланыштуу», - дейт. Кийин бул министр Франциянын бул региондо турушу туруктуу экендигине басым жасады. Бул билдирүүдө Жибутиде Франция таасири жоголуп, Америка таасири кеңейишинен кооптонуу бар экени сезилип турат. Министрдин билдирүүсүндө бул кооптонууга шилтеме кылынган болсо, бул кооптонууну ошол эле күнү, дал ушул гезитте бир жогорку мансаптагы француз аскерий расмийи ачык-айкын айтат. Коргоо министри Жибутидеги француз аскерий базасына келип, бул аскерий расмий менен учурашканда аскерий расмий мындай деди: «Кошмо Штаттардын Жибутиде өз аскерлерин жайгаштыруудан максаты Африка континентинде жана Яман, Сомали, жада калса Судандагы кескиндик очогунда туруктуу калуу...».

Америка пландарынын дагы бири Аденде кудум өтмүштө Британиянын туруктуу аскерий базасы болгондой, өзүнүн туруктуу аскерий базасын куруу. Америка кудум өтмүштө Британия кылгандай, Ямандын башка жайларына өз таасирин жаюу үчүн ушул базадан таяныч катары пайдаланмакчы. Ошондуктан, Яман окуялардын акыркы өнүгүүсүнөн кабатырга түшүп калды. Мисалы, «ал-Жазира» 2008-жылы, 18-ноябрда Яман тышкы иштер министри Абу Бакр ал-Курбийдин билдирүүсүн келтирет. Бул министр билдирүүдө өзүнүн Аден булуңунда каракчыларга каршы күрөш, деген шылтоо менен Батыш флотторунун көпчүлүгү жайгаштырылганынан кабатырланып жатканын билдирип, муну араб улуттук коопсуздугуна карата кооп, деп жана мына ушул флотторду жайгаштыруу Кызыл Деңиз сууларына эл аралык түс беришине алып келиши мүмкүн, деп эсептеди.

Американын Жибути о.э. Аденге көз алайтышы аны мамлекеттер жана Европа кемелерин «террор» кылууга үндөгөн факторлордун бири болду. Америка ушул аркылуу Европаны ал жерде коопсуздук жагынан алек кылып коймокчу жана кийинчерээк аны ушул региондон алыстатмакчы же таасирин кемейтирмекчи.

Ошентип, демек, каракчылар иши ушул эки нуктага байланыштуу: Сомалинин ички абалы о.э. Аден булуну жана Сомали жээктери региону үстүнөн көзөмөл орнотуу. Көрүнүп тургандай, Америка каракчылык амалияттарына көрөрман болуп турат. Анын көздөрү Африка тумшугуна кадалган. Бул жолу анын сууларынан туруп көз салууда. Европа болсо каракчылык алоосун өз кызыкчылыктарын коргоо үчүн мейли аскерий жол менен болсо да өчүрүү тынчсыздануусунда.

Булардын баары Американы региондо жүз берип жаткан каракчылык амалияттары артында чоң колу бар, деп айыптоо туура экендигине бир күчтүү негиз жаратат.

Ошентип, ушуну айтмакчыбыз, Кызыл Деңиз жана Сомали жээктери колонизатор капыр мамлекеттер шимшилеп жүрө турган жайга айланып калгандыгы дилибизди оорутат. Негизи, бул жайлардын айланасын Исламий өлкөлөр курчап турат. Бирок, Кызыл Деңиз жана Сомали жээктери айланасындагы мусулмандар өлкөлөрүндөгү аким режимдер кудум бир куурчак болуп, мына ушул колонизатор мамлекеттер бул режимдерди бири-бирине ыргытып ойношот жана аларды мусулмандардын суулары, аба жолдору жана жерлери үстүнөн өз өкүмдарлыгын орнотуудагы күрөшүндө бир курал катары ишке салышат.

Чындыгында, бул акимдер рувайбизалар. Расулулла ﷺдын мындай акимдер жөнүндө айткан ушул сөздөрү кандай гана туура акыйкат. Пайгамбарыбыз мындай дейт:

«يَأْتِي عَلَى النَّاسِ سَنَوَاتٌ خِدَاعَاتٍ... وَيَنْطِقُ فِي النَّاسِ الرُّوَيْبِضَةُ قَالُوا وَمَا الرُّوَيْبِضَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الرَّجُلُ التَّافَهُ يَتَكَلَّمُ فِي أَمْرِ الْعَامَّةِ»

«Адамдар үстүнө алдамчы жылдар келет... Адамдар арасында рувайбиза сөз кылат. Ошондо сахабалар: Я Расулулла рувайбиза эмне? - деп сурашты. Пайгамбарыбыз: Көпчүлүктүн иши жөнүндө сүйлөй турган арзыбас кимсе, деп жооп берди».

30-зул-каъда, 1429-х.

28-ноябрь, 2008-м.

Гвинеядагы абал

Суроо: 2008-жылы, 23-декабрда Гвинея борбору Конакриде аскерий бөлүмдөрдүн козголоң көтөргөндүгү жарыя кылынды. Бул Гвинея республикасы президенти генерал Ланса Конти көз жмгандыгы жарыя кылынгандан төрт саат өткөндөн кийин жүз берди. Эртеси ыңкылапчылар «өнүгүү жана демократия үчүн улуттук кеңеши» деген кеңеш түзүлгөнүн жарыя кылышты. Биринчи күнү ыңкылапчылардын билдирүүсүн мамлекеттин расмий радиосу аркылуу уктурган капитан Муса Камара бул кеңештин төрагасы болуп дайындалганы жарыя кылынды. Башында бул төңкөрүшкө премьер-министр каршы чыкты. Куралдуу күчтөр командачысы да премьер-министрди колдоду жана ыңкылапчыларды өкмөттүн сөзүн угууга чакырды... Бирок, премьер-министр пикиринен кайтып, үч күнгө жетпестен ыңкылапчыларга моюн сунду!

Ко-ош, бул иштин чындыгы эмнеден турат? Бул окуя ыңкылапчылар республика президенти өлүмүнөн пайдаланып ишке ашырган жергиликтүү ишпи? Же регионалдык, же эл аралык окуябы?

Жооп: жүз берген окуя о.э. бул төңкөрүшкө карата билдирилген эл аралык мамилелер каралып чыкса, Африка үстүндө жүрүп жаткан эл аралык күрөш бул төңкөрүш окуяларынан алыс эместиги (т.а. бул окуяларга алакасы бар экени) аян болот. Буга түшүндүрмө берүү үчүн төмөнкүлөрдү айтабыз:

1. Бул төңкөрүшкө башчылык кылган капитан Муса Камара ыңкылапчылар атынан сүйлөп, ыңкылапчылардын «бийликте эки жылдан көбүрөөк калуу ниетинде эместиктерин, 2010-жылдын акырында өткөрүлө турган президенттик шайлоолоруна чейин калууларын», жарыя кылды. (Британ радиосу 2008-жыл, 24-декабрь). О.э. Муса Камара ыңкылап зарылдыгын талап кылган себептер жөнүндө сүйлөп, мындай дейт: «Республика мекемелери мамлекеттеги кризиске каршы күрөшүүдө алсыздыгын көрсөттү. Ошондуктан, бүгүндөн тартып конституцияга моюн сунуу токтотулат, саясий жана профсоюздардын аракети да токтотулат». Ал кошумчалап, мындай дейт: «Мамлекет катуу үмүтсүздүк абалын башынан өткөрүп жаткандыктан коррупцияны токтотуу жана экономиканы жакшылоо үчүн бирер нерсе кылуу зарылдыгы туулду». Бул болсо ушул мамлекет төңкөрүш алдын ала пландаштырылганына, аны ишке ашыруу пикири президент көз жумгандан төрт сааттан кийин туулбаганына, ал мамлекет президентинин өлүмүнө мамиле билдирүү болбогондугуна далалат кылат. Айрыкча, бул козголоңго башчылык кылган мына ушул капитан көптөгөн козголоңдорго жетекчилик кылганы этибарга алынса (бул козголоңдордун акыркысы ушул жылдын

май айында болгон), бул төңкөрүш алдын ала пландаштырылгандыгы аян болот.

2. Эми, билдирилген эл аралык мамилелерга келсек, өзүнүн мурунку колониясы Гвинеяда таасир ээси эсептелген Франция буга биринчи болуп мамиле билдирди. «Франция төңкөрүшкө болгон ар кандай урунууга каршы экенин билдирди». (Британ радиосу 2008-жыл, 23-декабрь). Франция тышкы иштер министрлигинин расмий өкүлү Эрик Шевалье басма сөз конференциясында мындай деди: «Биз конституция урматталбай турган ар кандай абалды ылайыксыз, деп эсептейбиз». Ал кошумчалап: «Мыйзамдуу өкмөт азыр мамлекеттеги абалды көзөмөлдөп тургандыгы көрүнүп турат. Бизде фактылар тастыктабай жаткандыгы көрүнүп турган бир канча даабалар бар». («Ал-Жазира» 2008-жыл, 23-декабрь). Бул билдирүүлөрдөн Франциянын ыңкылапчылар ийгилигинен кабатырга түшүп калгандыгы көрүнүп турат. Ошондуктан, ал ыңкылапчылардын аракетин четке какты жана мындай аракетке каршы турушууну билдирди! Француз гезиттери ыңкылапчыларга чабуул кылып, аларды сындап эле калбастан, балким айрымдары алардын үстүнөн мыскылдап күлдү. Мисалы, «Ле Фигаро» гезити мындай деп жазат: «Конакри шаарынын көчөлөр бойлоп шимшилеп жүргөн Гвинея аскерийлери мамлекет башына эч ким тааныбаган, мурун жанылгы бөлүмүнүн башчысы болгон бир «жетекчини» коюшту!».

3. АКШ болсо, Ак үй расмий өкүлү Тони Фрато төмөнкүнү билдирди: «Биз ушул региондогу шериктерибиз менен биргеликте о.э. башка мамлекеттер жана Африка Союзу менен биргеликте Гвинеядагы мекемелерди бийликтин ушул мамлекетте колдон-колго тынч жана демократиялык жол менен өтүшүн бекемдөө үчүн бардык зарыл кадамдарды таштоого кызыктырууга аракет кылабыз». Ал кошумчалап: «Бул регион туруксуз болуп турат, ал өз тарыхында көп абалдарда бийликтин тынч жана демократиялык жол менен колдон-колго өтүшүнүн мындай түрүн көрбөгөнү анык». («Ал-Жазира» 2008-жыл, 23-декабрь). Бул болсо Кошмо Штаттардын бийлик колдон-колго тынч жана демократиялык түрдө өтүшү тарапкери экендиги жөнүндөгү сөздөрү накта-анык жалган экенин көрсөтүп турат. Себеби, Америка, ошол эле учурда «бул регион бийликтин колдон-колго тынч жана демократиялык ыкмада өткөнүн көрбөгөн», деп жатат! Демек, анда Кошмо Штаттар өз малайларын бийликке алып келүүдө көп колдонгон аскерий төңкөрүштөрдөн башка жол калбайт!

О.э. бул билдирүү Американын жүз берген окуядан ыраазы экенин жана аны тымызын колдоп-кубаттап жатканын да көрсөтүп турат. Бирок, Америка демократия жана тынч каражаттар жөнүндө ооз көбүртүп жатканы себептүү бул ыңкылапчыларды ачык-ашкере колдоп-кубаттай

албайт. Белгилүү болгондой, бул иштердин (т.а. демократия тынч каражаттардын) түпкүлүгүндө Америка назарында эч бир баалуулугу жок. Америка бул нерселер өзүнүн кызыкчылыктары үчүн керек болуп калганында гана алар жөнүндө сандырак айта баштайт.

Американын бул төңкөрүшкө ыраазы экенин жана аны тымызын колдоп-кубаттап жатканын америка тышкы иштер министрлигинин расмий өкүлү Роберт Вуд айткан сөздөр тастыктап турат. Ал «Сова» америка радиосуна интервью берип, мындай дейт: «Кошмо Штаттар Гвинеянын дароо жарандык, демократиялык башкарууга кайтышын каалайт. Вашингтон Гвинеяда, ушул баскычта бийликтин колдон-колго өтүшү процессинде бир да жаран (аскерий эмес) адамдын жоктугунан нааразы. Кошмо Штаттар Гвинеядагы ыңкылап жаатында али бирер чечимге келген жок. Кошмо Штаттар азыр бир шайкеш позицияны ээлөөгө аракет кылууда өз союздаштары менен кеңешпей жатат». («Ал-Мухит» гезити 2008-жыл, 25-декабрь). Бул америка расмий өкүлүнүн сөздөрү Американын бул төңкөрүшкө каршы эмесин жана аны тымызын колдоп-кубаттап жатканын көрсөтүп турат. Себеби, ал Америка бул ыңкылаптан нааразы, деп айтпады, балким бийликтин колдон-колго өтүү процессинде бир да жаран (аскерий болбогон) адамдын жоктугунан нааразы, деди. О.э. анын «Кошмо Штаттар али бирер чечимге келген жок», деген сөзү да Американын бул төңкөрүшкө ыраазы экенин, бирок муну ачык жарыя кылуу үчүн ылайыктуу убакытты күтүп жатканын түшүндүрөт. Эгер, бул төңкөрүш Америка кызыкчылыгына кызмат кылбаганда, дүрбөлөң көтөрүп дүйнөнү бул ыңкылапчыларга каршы тукурмак. Мурун өзүнүн кызыкчылыктарына туура келбеген көптөгөн ыңкылаптарга карата ушундай мамиледе болгон. Мындан тышкары Кошмо Штаттар келерки май айында шайлоолор өткөрүлүшүн талап кылган. («Ал-Жазира» 2008-жыл, 26-декабрь). Бул болсо Американын бул төңкөрүштү тымызын колдоп-кубаттап жатканын даана көрсөтүп турат.

4. Британияга келсек, 2008-жылы, 24-декабрда британ радиосу өзүнүн түшүндүрмөсүндө ушуну билдирди: «Гвинея армиясындагы бөлүнүү – армия жана мамлекеттеги текчил бөлүнүүлөр этибарга алына турган болсо – жаман акыбеттерге алып келиши мүмкүн». Радио минтип кошумчалайт: «Бул бөлүнүүлөр Сьерра-Леоне, Либерия жана Пил Сөөгү Жээги сыяктуу коңшулаш мамлекеттерге өз таасирин өткөрүшү мүмкүн». Дагы ушундай деп кошумча кылды: «Күзөтүүчүлөрдүн дагы баса белгилешинче, Гвинеядагы окуялардын мындай өнүгүүсү батыш Африкадагы абалга таасир кылышы мүмкүндүгүнөн кабатырлануулар бар. Себеби, Либерия, Сьерра-Леоне жана Пил Сөөгү Жээги сыяктуу коңшулаш мамлекеттер эми гана, бир нече жылдык күрөштөрдөн кийин

салыштырмалуу туруктуулукка жеткен эле». Британ радиосу бул төңкөрүшкө башчылык кылган кимсе жөнүндө унчукпастан, буга көз жумуп өтүп, шериктеринин ал жөнүндө «ал жөндөмдүү окуучу болбогон», деген гана сөздөрүн келтирди. Бул болсо англистер бул төңкөрүштөн ыраазы эместигин, бул төңкөрүш өздөрүнүн кызыкчылыктарына кызмат кылбашын түшүнүп жатышканын, бул региондо бирер өзгөрүү жүз бере турган болсо бул өзгөрүү Европа таасири кызыкчылыктарына кызмат кылбастыгын түшүнүп жатышканын көрсөтүп турат. Антпесе, англистер бул төңкөрүш жаман акыбеттерге алып келиши мүмкүн жана коңшулаш мамлекеттерге таасир кылышы мүмкүн, деп айтышмак эмес...

5. 2008-жылы, 24-декабрь түнү козголоңчулар башчысы Муса Камара өзүн мамлекет президенти, деп жарыя кылып, мындай дейт: «Мен өзүбүздүн республика президенти жана демократия жана өнүгүү улуттук кеңеши башчысы экендигимди терең ишеним менен баса белгилемекчимин». Ага премьер-министр Ахмад Тижан Сувари француз эл аралык радиосуна берген интервьюсунда четке кагуу жообун берип, өзүнүн өкмөтү дагы деле бар экенин жана өтүү доорунда да бар болуп тураберишин айтат. («Ал-Жазира» 2008-жыл, 25-декабрь). Ушул булактын дагы айтышынча, куралдуу күчтөр башкы штабынын башчысы Дияра Камара козголоңчуларды улуттук коом (парламент) төрагасынын мамлекет убактылуу президенти болушу керектиги көрсөтүлгөн конститутция принциптерине моюн сунууга көндүрүү үчүн козголоңчулар менен диалог алып барууга аракет кылган. Бул болсо ал жерде бири-бирине карама-каршы же өз ара күрөшүп жаткан эки тарап бар экенин көрсөтөт. Бири Муса Камара башчылыгындагы аскерийлерден турган болсо, экинчиси куралдуу күчтөр командачысы башчылыгындагы тарап о.э. ага кошулган өкмөт жана парламент. Ыңкылапчылар башчысы өзүнүн бийлигин бекемдөө, башка бирөөнүн, мисалы куралдуу күчтөр командачысынын өзүн республика президенти, деп жарыя кылышына жол бербөө о.э. парламент төрагасынын убактылуу президент болуп калышына жол бербөө үчүн өзүн шаша республика президенти, деп жарыя кылды. Ушуну эстетип өтүү керек, көз жумган президент Ланса Контти бийликке 1984-жылы, мурунку президент Ахмад Секотори өлгөндөн бир апта өткөндөн кийин аскерий төңкөрүш аркылуу келген.

6. Жогоруда айтылгандардан төмөнкүлөр аян болот:

Жүз берген окуя бир тараптан Америка, экинчи тараптан болсо Европа (Британия менен Франция, айрыкча Франция) ортосундагы эл аралык күрөш алкагына кирет. Ыңкылапчылар артында Кошмо Штаттар турат жана аларды колдоп-кубаттоодо. Франция жана Британия болсо

ыңкылапка каршы. Америка эгер Гвинеяда ийгиликке жетсе бул ыңкылап Франция менен Британия таасирине коркунуч туудурат.

7. Бул мына ушул окуянын эл аралык күрөш алкагында жүз бергендиги жагы.

Эми, премьер-министрдин мурун ыңкылапка каршы чыгып, кийин ыңкылапчылар башчысына моюн сунгандыгына келсек, бул иштин акыйкаты төмөндөгүчө:

а) Ооба, туура, премьер-министр Ахмад Тижан Сувари жана аны бирге 30 министр ыңкылапчыларга моюн сунду. Ахмад Сувари алардын башчысына жан тартып, ага мындай дейт: «Сизге ыраазычылык билдиребиз жана кол астыңызда болобуз». («Ал-Жазира» 2008-жыл, 26-декабрь). Аны мактап даанышман, деп атады. («Си.эн.эн» 2008-жыл, 26-декабрь). Премьер-министр Ахмад Сувари алгач ыңкылапчыларга каршы чыгып, куралдуу күчтөр командачысы Дияра Камара да премьер-министрди колдоп-кубаттап, аны мамлекеттин азыркы өкүлү, деп эсептеген жана козголоңчулардан моюн сунууну талап кылган эле. Премьер-министрдин моюн сунгандыгы ыңкылапчылардын иштер тизгинин өз колдоруна алууга жетишкенин көрсөтөт.

б) Бул бир тараптан, экинчи тараптан болсо бул нерсе Франция менен Британия ыңкылап ийгиликке жеткенин же ушуга жакын болуп калганын, ошондуктан ага каршылык көрсөтүүнүн эч бир пайдасы жоктугун түшүнүп жеткенине, ушул себептен улам ыңкылапчыларга моюн сунууну премьер-министр жана куралдуу күчтөр командачысына тымызын уктуруу акысына Америкадан «майда ушактарды» болсо да кабыл алууну абзел көрүшкөнүнө далалат кылат. Франция менен Британия өздөрүнүн Гвинеядагы айрым кызыкчылыктары сакталып калышы туурасында Америкадан убада алган көрүнөт. Албетте, Американын бул мамлекеттеги кызыкчылыктары биринчи орунда сакталып калат. Премьер-министрдин моюн сунушунун себеби мына ушул.

8. Белгилүү болгондой, Буш өткөн жылдын февраль айындагы акыркы сапарында Африкадагы беш мамлекетке, анын ичинен батыш Африкадагы айрым мамлекеттерге барган. Бул болсо Американын батыш Африкадан тартып анын чыгышына чейин, түндүгүнөн тартып түштүгүнө чейин болгон бардык мамлекеттерде өз таасирин жаюуга болгон урунушунда батыш Африкага биринчи орунда маани берип жатканын көрсөтөт. Биз Буштун ошол жерге баруудан мурунку билдирүүсүн эстетип өтөбүз. Буш мындай деген эле: «Африка Америка стратегиясы үчүн чындыгынан эле маанилүү. Африкадагы абал Америка коопсуздугунун дал өзүнө түздөн-түз таасир көрсөтөт». (Кытай «Калк» гезити, 2008-жыл, 25-февраль). Демек, Буш Африканы Кошмо Штаттарга

карата тагдырий маселе кылып белгиледи. Себеби, ал Африкадагы абалдын Америкага түздөн-түз таасир көрсөтүшүн айтат! Ал муну менен Атлантика океанынын түштүк чыгыш жээгин т.а. батыш Африканы жана анын артындагы чыгышка карай созулган территорияларды Американын ички маселесине, Американын өзүнө таандык жерлерге айландырмакчыдай болуп жатат. Бул кудум «Монро» доктринасына окшойт. Бул доктрина Атлантика океанынын батыш жээгин Кошмо Штаттардын тагдырий маселеси кылып койгон жана бул жээкке кылына турган ар кандай кол салуу Кошмо Штаттарга кылынган түздөн-түз кол салуу, деп эсептей турган болгон. Буштун бул позициясы Монронун европалык атаандаш колонизатор союздаштарына каршы ээлеген позициясына окшойт.

Африкада үлкөн байлыктар, анын ичинен нефть бар. Себеби, Африкада нефтинин чоң запастары бар. Муну көрүп Батыш колонизаторлору «чоң агасынын» оозунан шилекейи агууда! «Ал-Ахром»дун 2007-жылы, 16-июндагы эл аралык отчётуна ылайык, америка улуттук алакалар кеңеши Гвинея жээги Кошмо Штаттарга жеткирип бериле турган нефтинин 2020-жылга келип 24-25%га жакынын жеткирип берүү милдетин аткарышын божомолдоодо. О.э. Африка эл аралык саясат борборунун прогнозуна ылайык, Гвинея жээгиндеги нефтиден келе турган киреше эгер бир баррель нефть баасы 50 доллардан жогору тура берсе, 2020-жылга келип триллион долларга жетиши мүмкүн! Гвинея алюминий алына турган боксит рудасынын дүйнөдөгү эң чоң экспортёру. О.э. Гвинея Атлантика Океанынын жээгиндеги стратегиялык жактан маанилүү орунда жайгашкан. Ошондуктан, ал жерден энергия булактарын Америкага ташып кетүү тезирээк жана коопсуз болот. Себеби, бул регион Америка жана Батыш колонизаторлору чөнгелинен чыгып, өз мусулман калкы колуна кайтышы менен коркунуч туудуруп жаткан Ортоңку Чыгыш регионунан көрө коопсуз о.э. бул жерден байлыктарды ташып кетүү арзан түшөт. Себеби, бул жер аралыкка салыштырмалуу Америкага жакын. Ошондуктан, бул регион эгер Америка анын үстүнөн өз көзөмөлүн орнотсо, келечекте көптөгөн Африка мамлекеттеринен нефтини ташып кетүү жайы болууга талапкер.

29-зул-хижжа, 1429-х.

26-декабрь, 2008-м.

Кот-д'Ивуардагы окуялар

Суроо: Кот-д'Ивуарда (Пил Сөөгү Жээги) кандай окуялар болуп жатат? 2010-жылы 28-ноябрда президенттикке экинчи тур шайлоосу өткөрүлдү. Шайлоодо учурдагы президент Лоран Гбагбо тарапкери болгон конституциялык кеңеш Гбагбонун 51,45% добуш менен жеңип чыкканын жарыялады. Шайлоо комиссиясы болсо, анын атаандашы ал-Хасан Уаттаранын 54,1% добуш менен жеңип чыкканын жарыя кылды жана Америка да, БУУ да, эл аралык Коопсуздук Кеңеши дагы шайлоо комиссиясы чыгарган жарыяны, т.а. ал-Хасан Уаттаранын жеңип чыкканын моюнга алды. Президент Гбагбо муну четке кагып, конституциялык кеңештин жарыясына ылайык, өзүн шайлоодо жеүүчү деп билип, бийликте калууга катуу чечим кылды, аны армия да колдоп-кубаттады. Ко-ош, бул – шайлоодогу уруучулук жана диний атаандаштык түрүнөбү же саясий күрөш түрүнө киреби? Эгер, саясий күрөш болсо, бул күрөш кимдердин ортосунда болуп жатат? Ушул шайлоо проблемасынын кандай чечилиши күтүлүүдө?

Жооп: суроого жооп берүүдөн мурун төмөнкүлөрдү баян кылабыз:

1 – Тарыхтан белгилүү болгондой, Франция Кот-д'Ивуарга 1843-жылы кирип келип, анын Франция протекторатына өткөнүн жарыялады. Бирок, мусулмандар Францияга каршы согушуп, аны жеңип чыгышты жана ал жерде Ислам шариятын колдонуучу исламий эмирликти жарыя кылышты. Бирок, франциялыктар 1893-жылы бул өлкөгө коңшулаш жайгашкан мамлекеттердин жардамында аны басып алууга жана Франция колониясы деп жарыялоого жетишти. Кийин ошол кездеги эл аралык абал себептүү Француз де-Голль тарабынан жасалма көз карандысыздык берилген көптөгөн Африка мамлекеттери катары 1960-жылы бул өлкөгө да жасалма эгемендүүлүк берди. Кот-д'Ивуарга Франция малайы Феликс Уфуэ-Буаньи ошол убактан тартып, 1993-жылы көз жумганга чейин президенттик кылды. Ал президенттик доордо түздөн-түз Франция жана анын күчтөрүнө баш ийип, өлкөнү Франциянын буйругуна ылайык төмөнкү таризде бөлүп таштады:

Түндүктөгү какао эгин талааларында эмгектенүүчү мусулмандар. Бул мусулмандар түндүктө француздар тарабынан куугунтукталып, зулумга учурашты, жакыр жана куру жалак калган абалга таштап коюлду. Алардын саны өз өлкөсү болгон Кот-д'Ивуар калкынын 65%ын түзүшү этибарга алынбады. Батыш булактары болсо, белгилүү бир саясатка ылайык алардын санын 40%дан аз кылып көрсөтүп келди.

Түштүктө жакшы жашаган бутпарасттар жана алардан насронийликти кабыл алгандар, өлкө жетекчилери, армия командачылары. Ушул бөлүнүүдөн – бутпарасттар арасында Исламды кабыл алгандардын саны

көбөйүп кетишине жол койбостук жана аларды насронийлештирүү максат кылынды.

2 – Кот-д'Ивуар какаого бай өлкө. Себеби, дүйнө боюнча какао өстүрүүнүн 40% ушул өлкөгө тиешелүү, алардан Франция компаниялары гана пайдаланат. Мындан тышкары, ал жерде жез, алмаз, кобальт, уран сыяктуу башка байлыктар да бар, алардын чоң бөлүгүнөн болсо, француздар пайдаланышат. Жада калса, ал жердеги финансы мекемелеринин көпчүлүгү да француздардын таасири астында. Өлкөнүн түзүмү, экономикасы жана коопсуздугу да акимдер аркылуу Францияга байланган. Ал жерде дагы эле Франциянын 900 аскерий күчтөрү турат, бул күчтөр өлкөдөгү бийлик тобуна таянган абалда 15-20 миң тегерегиндеги франциялык инвесторлорду коргоп турат. Кот-д'Ивуар Атлантика жээгиндеги Гвинея булуңунда жайгашып, стратегиялык орунга ээ. Анын айланасында Францияга колония болгон бир канча Африка мамлекеттери бар жана өзү да Франциянын таасири астында. О.э. Кот-д'Ивуар – француз тили жана маданияты мажбурлап тыгыштырылгандыктан – Франкофония калааларынын бири болуп эсептелет. Ошондуктан, бул өлкө экономикалык жана стратегиялык жактардан тышкары, Франция колониясы үчүн маанилүү орунга ээ.

3 – Америка Кот-д'Ивуарды Франциянын таасиринен чыгарып, өз таасири астына киргизүүгө кызыгууда. Мындан улам, Кот-д'Ивуар бул күрөш себептүү түрдүү окуялар жана тартипсиздиктерди, 1999-жылдын акырында болуп өткөн аскерий төңкөрүштүн күбөсү болду. Ыңкылап жетекчиси Роберт Жеи шайлоо өткөрүүгө убада берип, чынында эле 2000-жылы 22-октябрда шайлоо болуп өттү. Шайлоодо Американын көптөгөн каражаттарына карабастан, Франция өз малайы Лоран Гбагбону бийликке алып келүү менен башкарууну өз колунда кармап калууга жетишти.

Ошондой болсо да, Американын ыкмалары жана түрдүү басымдары токтогон жок, натыйжада, Франция келерки шайлоодо Гбагбонун бийликтен кулатылышынын божомолунан кооптонуп калды. Ошондуктан, 2005-жылы Гбагбо президенттиги соңуна жеткенде шайлоодо алты жолу кечиктирди. Акыры, үстүбүздөгү жылы Америка Гбагбого жана анын режимине катуу басым өткөрүп, ага эл аралык санкцияларды колдонушу жана изоляция коюшу натыйжасында шайлоо болуп өттү. Шайлоодун биринчи туру октябрь айында, экинчи туру болсо ноябрда (2010-жылы 28-ноябрда) болуп өттү.

4 – Шайлоо натыйжасында учурдагы президент Лоран Гбагбо тарапкери болгон конституциялык кеңеш Гбагбонун 51,45% добуш менен жеңип чыкканын жарыя кылды. Ал эми, шайлоо комиссиясы болсо анын атаандашы ал-Хасан Уаттаранын 54,1% добуш менен жеңип

чыкканын жарыялады жана Америка да, БУУ да, Коопсуздук Кеңеши да шайлоо комиссиясынын жарыясын, т.а. ал-Хасан Уаттаранын жеңип чыкканын моюнга алды. Президент Гбагбо муну четке кагып, конституциялык кеңештин жарыясына ылайык өзүн шайлоодо жеңүүчү деп билип, бийликте калууга катуу чечим кылды, аны армия да колдоп-кубаттады.

Албетте, Америка, БУУ жана Коопсуздук Кеңешинин шайлоо комиссиясынын жарыясын, т.а. Гбагбонун иштен кетишин моюнга алышы о.э. Американын Гбагбону бийликтен кетүүгө мажбурлоо үчүн коркутуп, фитналарды уюштуруп жатканы – Гбагбонун позициясы Америка саясатына каршы турганын жана ал дале францияпарасттыгын сактап турганын түшүндүрөт.

5 – Ал-Хасан Уаттарага келсек, ал Эл аралык Валюта Фондунун төрагасынын орунбасары кызматында иштеген. Кийин Бужни аны Американы ыраазы кылуу жана Америка басымдарын жеңилдетүү максатында өлкөгө премьер-министр кылып алып келди. Франция ал-Хасан Уаттаранын Эл аралык Валюта Фондунда иштеген кезинде эле америкапараст экенин түшүнүп жеткен. Бирок, бийликте өзүнүн Бужнидей тажрыйбалуу күчтүү малайы турганы үчүн ал-Хасан Уаттарадан кооптонбоду. Ошол эле учурда, Америка басымдарын да тынчытып турчу... Бирок Бужни 1993-жылы көз жумгандан соң, Франция Америка таасиринен жана ал-Хасан Уаттаранын жылдызы жаркырып бара жатканынан коркуп калды. Себеби, Уаттара өлкөдө Эл аралык Валюта Фондунун саясатын колдоно баштаган эле. Мына ошондо Франция парламент төрагасы Анри Конанды алып келди. Максат, аны өлкөгө убактылуу президент кылып, ал-Хасан Уаттаранын президенттик шайлоого талапкерлигин коюшуна тоскоолдук коюп, кийин 1995-жылы Анрини өлкөнүн иш жүзүндөгү президенти кылып коюу болчу.

Булардан ал-Хасан Уаттара Эл аралык Валюта Фондунда иштеген кезинен бери өзүнүн америкапарасттыгын жоготпогону көрүнүп турат. Ушул себептен улам, Америка аны колдоп-кубаттап, шайлоонун жеңүүчүсү жана өлкөнүн мыйзамдуу президенти деп карады о.э. эл аралык коомчулукту бул маселеге каратты. БУУ да өзүнүн башкы катчысы Пан Ги Мун тилинен ал-Хасан Уаттараны колдоп-кубаттады. Америка Коопсуздук Кеңешинде ушул маселеде токтом чыгарып, 2010-жылы 9-декабрда ал-Хасанды Кот-д'Ивуардын президенти деп жарыялоого жетишти. Токтомдо Лоран Гбагбого мындай деп эскертүү чыгарды: «Коопсуздук Кеңешинин мүчөлөрү калктын каалоосун жокко чыгарууга болгон же шайлоо жараянынын тунуктугун бузууга болгон ар кандай урунууну мүмкүн болушунча катуу сөздөр менен каралайт». Ошону менен бирге, Америка Африка Союзун да ал-Хасан Уаттаранын

ийгилигин колдоочу токтом чыгарууга үндөдү. Гбагбону четке алууга жана бийликти ал-Хасан Уаттарага бошотуп берүүгө мажбурлоо жолунда Гбагбого басымдар, коркутуулар менен бирге, ага каршы провокациялар уюштурду. Биз Африка Союзунун бул багытта саясат алып барып, 2010-жылы 9-декабрда «Кот-д'Ивуардын Африка Союзуна мүчө кылууну Гбагбонун бийликти ал-Хасан Уаттарага тапшырганга чейин бекер кылып коюу» жөнүндө токтом жарыялаганын күбөсү болдук. О.э. Батыш Африка Экономикалык уюмунун (ECOWAS) Гбагбодон бийликти таштап, аны уюм тарабынан жеңүүчү деп моюнга алынган ал-Хасан Уаттарага бошотуп берүүнү талап кылганын да күбөсү болдук. Америка ушул таризде коомдук пикирди, эл аралык жана жергиликтүү уюмдарды Гбагбо жана анын режимине каршы козгоп, өлкөдө тартипсиздиктердин жүзөгө келишинен, өлкөдө катуу кризис жүз беришинен эскертүүдө, көптөгөн эл аралык санкциялар белгилөө жана изоляция коюу менен коркутууда. Мунун үстүнө, Гбагбого каршы провокация уюштурулуп жатат. Мисал үчүн, «Рейтер» маалымат агенттиги 2010-жылы 10-декабрда бир америкалык жооптуунун мындай билдирүү бергенин басып чыкты: «Обама Гбагбого мындай сунуш койду: эгер, Гбагбо бийликти бошото турган болсо, анын кызматынан кеткени туурасындагы токтомду дүйнө жетекчилери ичинде биринчи болуп алкыштаган жетекчи Обама болот о.э. региондо демократияны бекемдөөнү ага тапшыруу үчүн Гбагбону Ак Үйгө чакырат. Эгер, Гбагбо бул сунуштан баш тартып, бийликтен кетпесе, Америка ага карата колдонулуп жаткан изоляция коюу жана жоопкерчиликти ага жүктөө аракеттерин колдоп-кубаттайт».

6 – Американын басымдары, саясий чаралары, коркутуулары, «камчы жана шириндик» саясатынын жардамында фитна уюштуруу, булардын баары мыкты аткарылган иш-чаралар. Америка ушул иш-чаралар себептүү эл аралык коомчулуктун колдоосуна жетишти. Муну менен Франция жана Европа Союзу келишүүнүн ордуна, Уаттараны жеңүүчү деп эсептеп, шайлоо натыйжаларын колдоп-кубаттоого мажбур болду. Анткени, ушул келишүү Европа Союзунун, өзгөчө, Британиянын колдоосу астында Франция жетекчилигинде алга сүрүлүүдө. Келишүүдө дал Кенияда болгон сыяктуу, бийликти бөлүштүрүп алуу, Гбагбо республика президенти болуп калышы, ал эми, ал-Хасан Уаттара болсо, премьер-министрлик кызматында калышы айтылат. Франция Кот-д'Ивуарда жайгашкан өзүнүн армиясынан жана өзүнүн күчтүү таасири астында кармап турган Кот-д'Ивуар армиясынан Американы келишүүгө ыраазы кылуу үчүн көзүр карта катары пайдаланууга урунууда. Чындыгында, Британия да өзүнүн Африкадагы малайларын ушул тарапка багыттоо менен Франциянын пайдасы үчүн саясат алып барып, Түштүк Африканы ишке салды. Түштүк Африка тышкы иштер министрлиги

билдирүү чыгарып мындай деди: «Претория жаңжалдашып жаткан тараптарды өздөрүн тыйып алып, улуттук кызыкчылык үчүн аракет кылууга о.э. ушул доордо биримдикти толук биринчи маселеге айлантууга чакырат» («BBC», 2010-жыл 9-декабрь). Түштүк Африка Республикасы ал-Хасан Уаттараны колдобошун, тескерисинче, өлкө бүтүндүгүн жана Гбагбонун бийликте калышын камсыздоочу келишүүнү ишке ашыруу маанилүү экенин билдирди. Англичтер да ушул келишүүнү ишке ашыруу үчүн өз малайлары болгон Түштүк Африканын мурунку президенти Табо Мбекини ишке салышты. Табо Мбеки расмий түрдө Европа Союзунун атынан аракет кылды... Табо Мбеки ал-Хасан Уаттара менен жарым саат маектешкенден соң, Уаттара Мбекиге «Мбекиден Лоран Гбагбонун бийликке жабышып албашын талап кылышын сурадым» деди («AFP», 2010-жылы 6-декабрь). Бул болсо, Мбекинин Гбагбону бийликтен четтетүүгө эмес, тескерисинче, дагы да бекемдөөгө аракет кылып жатканына далалат кылат. Муну Мбекинин жогорудагы учурашуу артынан берген ушул билдирүүсү да баса белгилеп турат: «Абал абдан калтыс. Маанилүүсү, кандуу кагылышуудан этият болуп, кайра согуш баштабоо жана тынчтык чечимине жетишүү керек» (Жогорудагы булак). Т.а. Мбеки үчүн Америка катуу тургандай, Гбагбо бийликтен кетип, ордуна ал-Хасан Уаттаранын келиши маанилүү эмес. Аныгы, кагылышуудан этият болуп, Франциянын таасирин жок кылып жибере турган согуштун алдын алуу жана тынчтык чечимине жетишүү маанилүү. Бул болсо, өз кезегинде, Гбагбо менен Уаттара ортосунда жарашууну жүзөгө чыгаруу зарылдыгын түшүндүрөт. Англичтер Американын таасирине каршы аракет кылып жатышканы анык көрүнүп турат. Муну англичтер Франциянын гана пайдасы үчүн ушундай кылып жаткан жок. Тескерисинче, мунун себеби мында, эгер, Кот-д'Ивуарда Франциянын таасири төмөндөп кетсе, баарынын (Франциянын да, Британиянын да) өлкөдөгү таасирлерине терс жагдай көрсөтөт. Акыйкатта болсо, алар өз таасирлерин бүткүл Африка континенти бойлоп кеңири жайып жатышкан эле. Англичтер эзелки колонизатордук заманынан бери өз таасирин коргоо жана ушул жолдо өз ара жардамдашуу үчүн көп учурларда француздар менен бири-бирин түшүнүп келишкен. Америка эл аралык майданга чыгып, алардын колонияларын жок кылуу үчүн аларга каршы согуш баштаганда, экөөсү тең ага каршы туруу үчүн өз ара кызматташтыкты андан да күчөтүштү. Мындан тышкары, англичтер үчүн француздар үстөмдүк кылып жаткан өлкөлөрдө өз таасирлерин жаюу жеңил болот. Мисалы, көптөгөн өлкөлөрдө о.э. Түндүк Африка өлкөлөрүндө ушундай болгон. Бирок, чоң кубат жана үлкөн мүмкүнчүлүктөргө ээ Америкадай өлкө менен атаандашуу алар үчүн, айрыкча, англичтер үчүн оңой эмес. Негизи,

англистер Америка алардын таасирлерин жана колонизатордуктарын бүтүндөй жок кылууга аракет кылып жатканын жакшы түшүнүп турушат.

7 – Ошентип, Кот-д'Ивуардагы шайлоо проблемасы эл аралык күрөш болуп, анын негизги эки тарабында Америка менен Франция турат. Эми, эмне күтүлүп жатканына келсек, эгер, эки тарап тең каалаган нерселерине жетише албаса, башкарууну бөлүштүрүп алууга келишүү туура болот. Бирок, тараптардын бири өзү каалаган нерсесине жетише алса же жетүүгө көзү жетсе, келишүүнүн ийгиликтүү чыгышы абдан кыйын. Кот-д'Ивуарда болуп жаткан окуяларды о.э. Американын эл аралык коомчулукту Гбагбого каршы чыгара алганын күзөтүп турган киши Америка Гбагбонун бийликтен кетишине, анын ордуна Уаттаранын олтурушуна үмүт кылат жана келишүүгө макул болбойт деп эсептейт. Бул болсо камрок күтүлүп жаткан нерсе. Бирок, өз ара келишүү жүз беришин да четке кагып болбойт... Америка, учурдан пайдаланып, Африка мамлекеттерин аскерий төңкөрүшсүз шайлоону кабыл алууга үндөө керек деп эсептеп жатат. Себеби, мындай абалда Америка башкаларды көбүрөөк ишендирген шылтоолорго ээ болот жана бул шылтоолар менен өзүнө малай акимдерди жалдап, аларды коргой алат. Себеби, анын малайлары кудум мыйзамдуу акимдердей жана бийликке шайлоо аркылуу калктын каалоосу менен келишкендей көрүнүшөт. Мына ошондо эч ким Американы сен диктатор режимдерди колдоп жатасың деп айыптай албай калат. Жада калса, Америка малайлары аскерий төңкөрүш аркылуу бийликке келген тагдырда да аны эч ким минтип айыптай албайт.

Ошентип, Американын Гбагбого басым өткөрүүдөн жана коркутуудан о.э. ага бийликтен кетүүнү сунуш кылуудан баш тартпоосу күтүлүүдө. Себеби, Америка жетекчилиги өзүнүн президенти, мамлекет катчысы жана башка жооптуулары менен бирге бул маселеге бекем жабышып алды. Жада калса, курал иштетүүгө жана ички согуштун чыгышына алып келса да, Америка Гбагбону бийликтен алып таштамакчы. Американын колунда Уаттаранын оюнда утуп чыгышын кепилдөөчү көзүр картасы бар. АКШ өлкөдө өз таасирин орнотуу үчүн Уаттараны бийлик тактысына өткөрүү үчүн болгон күчүн жумшоодо. Чындыгында, Америка мамлекет катчысы Хиллари Клинтон «Биз ал-Хасан Уаттаранын Кот-д'Ивуарга мыйзамдуу шайланган президент экенине о.э. бул шайлоо натыйжалары урматталышы керектигине толук кошулабыз» деп билдирүү берди. Бул жолу Америка утуп чыгышы көрүнүп турат. Ушуга ылайык, бийликтин бөлүнүшү, Гбагбо президент болуп, ал-Хасан Уаттара болсо премьер-министр болушу тууралуу сунушка Американын ыраазы болбошу көбүрөөк божомолдонууда. Өзгөчө, Гбагбо өз калкынын – алар мусулмандарды түзсө да – диктатору деп таанылган соң, Америка

анын диктаторлугунан өз чабуулу үчүн шылтоо катары пайдаланууда. Чабуулдан максат, Кот-д'Ивуарга өз таасирин орнотуп, Франция таасирин ал жерден да, бүткүл региондон да чыгарып таштоо. Америка өз жарандарын бул өлкөгө барууда этият болууга чакырып, Америка тышкы иштер министрлигинин билдирүүсүндө «нааразылык демонстрацияларынын ыктымалы бар жана ал кан төгүүгө айланып кетиши да мүмкүн» деди («AFP», 2010-жыл 5-декабрь). Т.а. Америка Гбагбо бийликтен кетпеген тагдырда кудум кагылышууга чакырып жаткандай же ушуга даярданып жаткандай көрүнүүдө. Бул болсо, Франциянын бийликти бөлүштүрүү үчүн катуу турганда, Америка да Франциянын таасири ордуна өз таасирин жаюуга катуу турганына далалат кылат.

8 – Кыскасы, калкынын чоң бөлүгү мусулмандар болгон жана исламий өлкө эсептелген бул өлкөнүн тагдыры эл аралык күрөш үчүн да, анын байлыктарын ташып кетүүчү колонизаторлор күрөшү үчүн да майдан болуп калууда: Франция Кот-д'Ивуарда өзүнүн таасирдүү ролун сактап калууга катуу урунуп жатат; Америка болсо, бул өлкөгө жеке өзү гана өкүмдарлык кылууга катуу умтулууда. Бирок, Кот-д'Ивуар калкынын чоң бөлүгү мусулмандардан турган исламий өлкө болуп, мурун Ислам менен башкарылган. Ошондуктан, анын калкы колонизатор капырлардын таасирин киргизбей, өлкөсүнүн тагдырын өз колдоруна алуулары шарт. Бирок, мусулмандар Халифалык жок кылынгандан бери бүткүл дүйнөдө башкаруучу жетекчисиз калышты. Халифалык мамлекети бул өлкөнү колонизатор капырлардын таасиринен азат кылып, аны өзүнүн бир бөлүгүнө жана вилайттарынын бирине айландырышы үчүн Кот-д'Ивуар да башка исламий өлкөлөр катары Халифалык мамлекетинин тикеленишине ынтызар. Бул Аллага таптакыр кыйын эмес.

5-мухаррам, 1432-х.

11-декабрь, 2010-м.

Кениядагы абал

Суроо эки бөлүктөн турат:

Биринчи: Кенияда президенттик шайлоо кампаниясынын белгилери азыркы учурдан баштап көзгө уруна баштады. Белгилүү болгондой, жогорку сот шайлоону 2012-жылдын август айынан 2013-жылдын мартына кечиктирди. Бул кампаниядагы көңүлдү өзүнө тарткан нерсе ушул, Руто өз шайлоо кампаниясын Одиंगाга каршы Кенията менен алып барууда. Акыйкатта болсо, Руто жана Кенията 2007-жылдагы шайлоодо бири-бирине каршы атаандаш болчу, ал эми, Руто Одиंगा тобу менен бирге эле. Рутонун позициясынын өзгөрүшүнө эмне себеп?

Экинчи: Эл аралык Сот Кенията жана Рутону 2007-жылдагы шайлоодон кийин жүз берген зомбулук окуяларында айыптады. Бул айыптоо Одинганын «салмагы» оор келишин түшүндүрөт. Муну кандай түшүнөбүз? Анткени, Эл аралык Сот европачыл го? Ошондой болгон соң, ал кантип Европага (Британия) ээрчип жаткан бул эки талапкерге каршы, айрыкча Кениятаны айыпташы мүмкүн? Бул нерсе, акыры Америка малайы Одинганын жеңишке жетүү мүмкүнчүлүгүн бекемдейт го?

Жооп: оболу, суроонун биринчи бөлүгүнүн жообу анык болушу үчүн бул темага байланыштуу мурунку окуяларды үйрөнүп чыгуу керек:

1 – Кибаки 2007-жылы 27-декабрда өткөрүлгөн президенттик шайлоодо бийликтеги коалициянын талапкери эле. Ал Кениядагы уруулардын эң чоңу Кикую уруусунан чыккан, бул уруу мамлекетте эгемендүүлүктөн бери саясий жана экономикалык жактан өкүмдарлык ролду ойноп келет. Кибаки мурун президенттик мелдешке эки жолу кирген. Бирок, ал 1992 жана 1997-жылдары мурунку президент Даниэль Арап Мои алдында жеңилип калган. Арап Мои мамлекетти 1978-жылдан 2002-жылга чейин башкарды. Ал эми, Кибаки – ал айыл-чарбасындагы бай инвестор болуп эсептелет – 1963-жылдагы эгемендүүлүктөн кийинки бийликтеги партия «Кения Африкалык Улуттук Союзунун» төрагасынын орунбасар кызматын ээледі жана 2002-жылдагы президенттик шайлоолодо жеңип чыкты.

2 – Ал эми, Райла Одиंगा Кениядагы үчүнчү маанилүү уруу саналган Луо уруусунан чыккан, ал 1992-жылы Ангата (Найроби) округунан парламент депутаты болду. Бул округдун курамына Африкадагы калай казып алына турган эң ири шаарлардын бири кирген. Одиंगा өзүнүн узакка созулган аракетинде саясий иштерди жана коалицияларды түздү. Ал университеттин профессору, өнөр-жай тармагында инвестиция жаткырган. Ал шайлоо коалицияларын түзүүдөгү жөндөмү жана тажрыйбасы менен таанылган.

Одинга президенттик жарышка биринчи жолу 1997-жылы кошулган, бирок, ийгиликсиз болгон. 2007-жылдагы шайлоодо ооматын дагы бир ирет сынап көрдү жана Кибакиге каршы оппозициядагы «Кызгылт Демократиялык Кыймыл» партиясынын атынан өз талапкердигин көрсөттү.

3 – Ал эми, Кениата 1961-жылы төрөлгөн, 2008-жылдан тартып премьер-министрдин орунбасары болду. Ал Британиянын малайы болгон эски саясатчы Жомо Кениатанын уулу болот. Жомо Кениата Кениянын биринчи президенти, 1964-жылдан 1978-жылга чейин президент болуп турду. Кениата 2007-жылдагы шайлоодо Кибакени эң күчтүү колдогондордун бири болду. Ошол шайлоолордон кийин ал Одинга жана Руто тобуна каршы жүз берген зомбулук окуяларында чоң роль ойногон. Ал Одинга жана Рутону колдоп-кубаттаган Каленжин жана Луо урууларына каршы өч алуу иштерин уюштуруу үчүн эң ири уруу Кикую уруусунан болгон кылмышкер Мунгики тобун түзгөндүктө айыпталууда.

4 – Руто 1966-жылы Уасин Гишу провинциясынын Аамбу айылында төрөлгөн. Ал президент болууга умтулушу менен таанылган. Бул ой анын күч борборлору өзгөрүшүнө карап өз позицияларын өзгөртүшүнө алып келди... Ал 2007-жылдагы шайлоодо Одинга тарапкерлеринин бири болду жана Кибакени менен Кениатанын уруусу болгон Кикую уруусуна о.э. бул уруунун Улуттук Биримдик Партиясына каршы чабуулдарда Каленжин уруусунан болгон топко башчылык кылды... Ал Одингадан бийликке шерик болууну, Одинга президент болсо, өзү премьер-министр болушун үмүт кылган. Бирок, Одинга менен Кибакени ортосунда түзүлгөн келишкис чечим боюнча Кибакени президент, Одинга болсо, премьер-министр боло турган болду, натыйжада, Руто айыл-чарба министри болуу менен чектелүүгө мажбур болду. Бирок, бул, ал үмүт кылган нерсе эмес эле!

5 – Көптөгөн саясатчыларга жанында турган ар бир нерсени жутуп жибере турган «кувшин» өсүмдүгү катары атагы чыккан Кибакени Рутонун мына ушул сыпаттарын эсепке алып, Рутону өз жанына алуу планын түздү. Максат, Рутонун уруусу Каленжин уруусунун колдоп-кубатташын ишке ашыруу. Кибакени Рутонун дарты мансап экенин жакшы билет. Ошондуктан, көрүнүп тургандай, Кибакени Рутонун сунуш кылган келишим төмөнкүдөй болгон: Кибакени Рутону президенттикке Кениата менен бирге талапкерлигин коюшу үчүн колдоп-кубаттайт, бирок, бир шарт менен, бири мамлекет башчысы болуп дайындалса, экинчиси премьер-министр болушу керек... Бул келишим Рутонун кызыгуусуна ылайык келет. Кибакени мунун артынан Рутонун Каленжин уруусунун колдоп-кубатташына жетишмекчи болду. Себеби, бул уруу Кибакени жана Кениатанын уруусу Кикую менен кызматташтыкта президенттик

шайлоолодо Кибаки пландаштыргандай үстөм чыгууну камсыздашы керек.

6 – Руто буга ыраазы болду. Себеби, бул нерсе анын республика президенти же премьер-министр болуудагы каалоосун кандырат! Кибаки менен Рутонун ортосундагы биринчи «достук» кадамы мына ушул болду!

Ошондуктан, 2010-жылы мартта «Eldoret ASK showground» көргөзмөсүндө айыл-чарба министри Уильям Руто менен Кибакинин кол кармашып чыгуусу өзгөчө көрүнүштө болду. Кийинчерээк бул кол кармашуу Рутонун түндүк региондогу бул ырасымдын ачылышында куралдуу күчтөрдүн башкы командачысынын автомашинасына олтурду!

7 – Одинга менен Руто ортосунда иштер чаташып кетти. Айрыкча, Одинга 2010-жылы апрелде айыл-чарба министринин кызматынан жогорку билим министри мансабына өткөргөнүнөн кийин ушундай болду. Мына ушундан кийин Одинга басым өткөрүп Рутону отставкага чыгууга мажбур кылды жана Руто 2010-жылы августта парламенттин катардагы депутат болууга кайтты. Ошондуктан, ал эң кеминде мына ушул убактан баштап Одингага каршы аракеттерин Кибаки жана Кениата менен тартиптештире баштаган деп айтуу мүмкүн.

Ошон үчүн, азыр Кениата Одингага каршы өзүнүн президенттик шайлоо кампаниясын Руто кампаниясы менен тартиптештирүүдө. Максат, шайлоодон кийин бийликти өз ара бөлүштүрүп алуу, бул экөөсүнүн аракеттеринен көрүнүп турат. Британиянын аракеттеринен болсо ушул нерсе көрүнүп турат, англистер Кибакиден кийин Кениата Кения президенти болушун каалашууда. Ошондуктан, Руто менен аракеттерди таптиптештирүү аны саясий жактан алдоодон башка нерсе эместиги божомолдонууда. Максат, англистер алдоо аркылуу Каленжин уруусун өзүнө оодуруп алышы.

- Жогоруда айтылгандардан Рутонун позициясы өзгөрүп калганынын себеби жөнүндөгү суроонун биринчи бөлүгүнө жооп ачык-айкын болот.

Экинчи: суроонун экинчи бөлүгүнүн да жообу анык болушу үчүн 2007-жылдагы шайлоодон тарта жүз берген окуяларды карап чыгууга туура келет:

1 – Кения 2007-жылдын аяктарында өткөрүлгөн соңку президенттик шайлоодон кийин жүз берген чоң кылмыштарга күбө болду. Бул кылмыштардын акыбетинде 1500гө жакын киши өлтүрүлдү жана 250 миңге жакын киши турак-жайынан кууп чыгарылды. Бул окуялар Кибаки менен Одинга ортосундагы келишимден мурун жүз берген. Бул келишим боюнча Кибаки шайлоо натыйжаларын жасалмалаштыргандык боюнча өзүнө коюлган айыптоого карабастан, президент кызматында кала турган болду, Одинга болсо, өкмөт башчысынын мансабын ээлей турган болду.

Ушунча кылмыштарга карабастан, Эл аралык Сот эч кандай олуттуу аракет жасаган жок. Бул сот Кофи Аннан 2010-жылы март айында Найробидеги басма сөз конференциясынан кийин гана аракетке түштү. Аннан ошол конференцияда Эл аралык Соттун шайлоодон кийин жүз берген кылмыштар боюнча текшерүүлөрдү башташы күтүлүп жатканына ишарат кылган. БУУнун мурунку башкы секретары Кофи Аннан Кения президенти Кибаки менен премьер-министр Одингa ортосунда бийлик өз ара бөлүштүрүлүшү туурасында түзүлгөн жана эки тараптын тарапкерлери ортосунда бир нече аптага созулган кандуу кагылышууларга чек койгон келишимге салым кошкон.

Мына ошондон кийин Кения бийлиги жана Эл аралык Сот 2010-жылы 6-сентябрда келишимге кол койду. Бул келишим ушул соттун Кенияда өз кеңсесин ачышына уруксат берет. Максат, бул соттун 2008-жылы Кенияда жүз берген кол салуулар жана зомбулук иштери боюнча текшерүү алып барышына жол ачуу т.а. ошол кылмыштар жүз бергенден болжол менен үч жылдан кийин жол ачуу. Бул келишим Судан президенти Умар Башир Кибакинин сунушу менен Найробиге Кениянын жаңы конституциясын тастыктоо ырасымына катышуу үчүн келип кеткенден кийин кол коюлду. Жаңы конституция 2010-жылы августта элдик референдум аркылуу макулданган. Эл аралык Сот Баширдин бул сапарын провокация жана Кибаки Эл аралык Сотту теңсинбейт деп кабыл алды. Себеби, Кибаки Баширге Эл аралык Сот Баширди Дарфурда адамзатка каршы кылмыштар кылган деп жана геноцидде айыптап жатканда чакырып жатат.

2 – Эл аралык Сот 2010-жылы 15-декабрда мурунку шайлоодон кийин жүз берген адам өлтүрүүлөр, көчүрүп жиберүүлөр жана куугундар туурасындагы айыптоону сунуштады. Бул айып алты адамга коюлду, алар: мурунку билим министри Уильям Руто, өнөр-жай министри Генри Кипроно Косгей, полициянын мурунку башчысы Мухаммад Хусайн Али, маалымат жооптуусу Жошуа Арап Санг, министрлер кеңешинин башкы секретары Френсис Мутаура жана премьер-министрдин орун басары Ухуру Кеньятта.

Ушундан кийин сот 2012-жылы 23-январда Кениянын төрт ири кызматтагы адамын мурунку шайлоодон кийин жалындаган зомбулук иштеринде адамзатка каршы кылмыштарды жасагандык айыбы коюлушу үчүн бул сот алдында турушу туурасында буйрук чыгарды. Сот аларды соттоо үчүн жетиштүү далилдер бар экенин билдирди. Ал төрт адам төмөнкүлөр: президенттикке талапкердигин коюшу күтүлүп жаткан эки адам т.а. Кениянын биринчи президентинин уулу, учурдагы премьер-министрдин орун басары жана финансы министри Ухуру Кеньятта жана Каленжин уруусунан болгон миллиондогон шайлоочулардын

колдоосунда ээ болгон мурунку билим министри Уильям Руто, Кения радиосунун диктору Жошуа Арап Санг, өкмөт кызматкерлеринин союзунун төрагасы Френсис Мутаура. Ал эми, өнөр-жай министри болгон жана Одиנגага каршы оппозицияга башчылык кылып жаткан партиянын көзгө көрүнгөн мүчөсү Генри Косгей жана полициянын мурунку башчысы Али Хусайн жөнүндө айта турган болсок, Эл аралык Соттун башкы судьясы Екатерина Трендавелованын айтымында, бул экөөсүн соттоо үчүн жетиштүү далилдер жок имиш.

3 – Бул айыптоолордон кийин билдирилген позициялар төмөнкүдөй болду:

а) Кения президенти Кибаки билдирүү берип «сот аларга каршы сунушталып жаткан айыптарды тан алмайынча, өзү айыпталышы мүмкүн эмес» деп билдирди. Ал кошумчалап «бийлик ар дайым сак турат, өз жарандарынын укугу жана намысы урматталышына аракет кылат» деди. Ал кениялыктарды «тынчтанууга» чакырды.

б) Обама Кенияны Эл аралык Сот менен кызматташтык кылууга чакырып мындай деди: «Кениянын бардык жетекчилери жана калк текшерүү өткөрүү боюнча Эл аралык Сот менен толук кызматташтык кылуулары зарыл жана бүткүл этибар реформаларды ишке ашырууга жана улуттун келечегине каратылышы керек».

в) ал эми, башкы судья айыпталуучу айыбы далилденмейинче айыпсыз деп билдирди.

г) Айыпталып жаткан негизги эки адам сот токтомуна карабастан, шайлоо жарышына киришет. Ал эми, азыркы президент Кибаки үчүнчү жолу өз талапкердигин коё албайт. Бирок, премьер-министр Одиंगा өз талапкердигин көрсөтүшү мүмкүн. Белгилүү болгондой, Кениядагы жогорку сот 2012-жылы 13-январда президенттик шайлоонун убагы кескин таризде 2012-жылы августтан 2013-жылдын март айына кечиктирилгенин жарыя кылган.

Жогоруда айтып өткөнүбүздөй Кениядагы эң чоң уруу кекуйянын саясий жетекчиси Кениата Одинганы колдоп жаткан каленгин жана луо урууларына каршы өч алуу иштерин өткөрүү үчүн Мунгики кылмышкер тобун түзгөндүктө айыпталууда.

Одинганын мурунку союздаштарынын бири Руто да зомбулук окуяларында Кикую уруусунун улуттук биримдик партиясындагы Кикую тарапкерлерине каршы чабуулдарды уюштургандыкта айыпталууда.

- Жогоруда айтылып өтүлгөндөрдөн улам суроонун экинчи бөлүгүнүн жообу төмөнкүдөй:

а) Эл аралык Сотту Европа түзгөн жана ал Европанын каалоосу боюнча иш алып барат. Ошондуктан, бул сот аралашууну артка созду. Сеебеби, Кибаки тобу зомбулукта чоң роль ойногон. Кениата да

Одинганы колдонуп жаткан Каленжин жана Луо урууларынан өч алуу үчүн Кикую уруусунун Мунгики кылмышкер тобун түзгөндүктө айыпталууда. Одинганын мурунку союздаштарынын бири Руто да Кикую тарапкерлерине жана ушул уруунун Улуттук Биримдик Партиясына каршы чабуулдарды уюштурган болсо да, бирок, зомбулук окуяларында эң чоң ролду Кениата жана Кибакенин тарапкерлери ойноду. Ошондуктан, Эл аралык Сот Европанын (Британия) малайлары болгон Кениата жана Кибакени эң чоң айыпкер болуп калбашы үчүн ишти кечиктирди.

б) Америкага келсек, ал да соттоону каалайт, бирок, муну Оdingа жана анын тобуна каршы токтомдор чыкпашын кепилдегенден кийин кылмакчы. Америка өзүнүн адамдарынын экөөсү айткан төмөнкү сөздөрүнөн кийин өз каалосуна жетишти десе да болот:

Биринчиси: Американын малайы Кофи Аннан 2010-жылы мартта басма сөз конференциясын өткөрүп Эл аралык Сот жакында өз иштерин башташын айткан. Бул болсо, ушул сотту жана анын башкы каралоочусун кыйын абалга салып койду. Ошондон кийин 2010-жылы 6-сентябрда Кения менен келишим түзүлүп сот өз ишин баштоого чечим кабыл алды.

Экинчиси: Американын малайы Башир Кения президенти Кибакенин сунушу менен Кенияга келди. Негизи, Эл аралык Сот Баширди сотко тартууну талап кылууда. Бул болсо, Баширдин бул сапарын Эл аралык Сотту теңсинбегендей көрсөтүп коёт.

Америка эки абалда тең утушка жетишти. Себеби, Аннандын сөздөрү Эл аралык Соттун иш башташын тездеткен болсо, Баширдин сапары сотту кандайдыр бир деңгээлде Кибакени жана анын тобуна каршы козгоду. Натыйжада, соттун токтомдору Американын тынчсыздануусун артта калтырды. Америка соттун жан үрөп Кибакени жана Кениатанын жан тартышынан корккон эле. Тескерисинче, токтомдор дээрлик тең салмактуу таризде чыкты жана бул токтомдор дээрлик Одинганын пайдасына өзгөрө баштады. Себеби, сотко келүүнү буюрулган төрт адамдын экөөсү чоң таасир ээлери болуп, алар: Кибакени тобундагы Кениата жана мурунку Оdingа тобунда болгон Руто. Суроонун биринчи бөлүгүндөгү жоопто айтып өткөнүбүздөй Руто 2010-жылдан тартып Оdingага карата өз позициясын өзгөртүшүнөн мурун Оdingа тобунда эле. Кибакени үчүнчү жолу өз талапкердигин коюга мүмкүн болбогондуктан, демек, англистер Кениатаны президенттик мансабына алып келүүгө аракет кылышат. Ал – айтып өткөнүбүздөй – алардын мурунку малайы Кениатанын уулу. Эгер, айыптоо токтомдору Кениата жана Рутонун өз талапкердигин койбоосуна таасир кыла турган болсо, демек, бул Одинганын пайдасына болот... Анткени, бул маселедеги

негизги фактор Кениата талапкердигинин көрсөтүлбөшү. Себеби, Руто өз талапкердигин койгон тагдырда да анын талабы тез өзгөрүп турат жана анын кайгысы мансапка жетүү гана. Ошондуктан, ага бирер кызмат убада кылынса, демек, аны менен Одинга ортосундагы проблеманы чечүү кыйын болбойт!

Андыктан, соттун токтомдору Кобакини тынчсыздандырган болсо, Обаманы, арийне Одинганы кубантты. Кобаки жана Обаманын жогоруда көрсөтүлүп өткөн сөздөрү ушул мазмунда болду.

Муну менен бирге, Эл аралык Соттун айыптоо жана текшерүү өткөрүү менен эле чектелиши, өкүм чыгарууну кечиктириши күтүлүүдө... Ошондуктан, күчтүүрөөк божомол ушул, эки талапкер өз талапкердигин коюуну улантат. Бул экөөсүнүн сөздөрүнөн, сот төрагасынын билдирүүсүнөн о.э. Кобакинин сөздөрүнөн анык көрүнүп турат. Эгер, саясий майданда жаңы нерселер жана окуялар жаралбаса абал ушундай көрүнүштө улана берет...

Бирок, кандай болбосун Америка сот токтомдорун Одинга тобунан көрө көбүрөөк Кобаки тобуна зыян жеткире турган токтомдорго же эч болбогондо ушуга окшогон токтомдорго айлантууга жетишти. Акыйкатта болсо, европачыл соттун ачык-айкын Кобаки тобунун пайдасына, Одинга тобунун болсо зыянына токтомдорду чыгарышы күтүлгөн эле.

20-робиус-саний, 1433-х.

13-март, 2012-м.

Борбордук Африкадагы күрөштүн маңызы

Суроо: 2014-жылы 20-февралда БУУ башкы секретары Пан Ги Мун коопсуздук абалынын дагы да жамандашуусуна жол бербөө үчүн Борбордук Африкага тездик менен кошумча аскерий күчтөрдү жиберүүнү талап кылды. Белгилүү болгондой, Коопсуздук Кеңеши 2013-жылы 5-декабрда Борбордук Африкага аскерий аралашуу жөнүндө резолюция чыгаргандан кийин Франция 5000ден ашуун Африка күчтөрү менен бирге өзүнүн 2000 аскерин да жиберген. Борбордук Африкада насранийлердин куралдуу топтору мусулмандарга каршы өлтүрүү, өрттөп жиберүү, өлтүрүлгөндөрдүн эттерин жеш, үйлөрүн ойрон кылуу, мал-мүлктөрүн талап-тоноо, көчүп кетүүгө мажбурлоо сыяктуу жырткыч жана жийиркеничтүү кылмыштарды жасады. Борбордук Африка республикасынын биринчи мусулман президенти Мишель Жотодия 2014-жылы 10-январда отставкага чыгып, Катрин Самба-Панза 2014-жылы 20-январда бул республиканын президенти деп жарыя кылынды. Америка Африка күчтөрүн колдоп-кубаттарын билдирип, 2015-жылдын февраль айынан мурун шайлоолорду өткөрүүгө чакырды. Бул мамлекеттеги күрөштүн акыйкаты кандай? Кырдаал кандай таризде курчуду? Бул кризистин себептери эмне? Ал кай тарапка багыт алууда?

Жооп: бул суроого жооп берүү үчүн Борбордук Африкадагы мусулмандардын абалын карап чыгуубуз, бул мамлекеттеги төңкөрүштөрдү, бул төңкөрүштөрдүн мамлекеттер ортосундагы күрөшкө карата алакасын жана мындан келип чыккан акыбеттерди баян кылышыбыз зарыл:

1 – Борбордук Африкадагы мусулмандардын саны өлкөнүн 5 миллионго жеткен калкынын 15-20%ын түзөт деп көрсөтүлгөн. Бирок, мусулмандардын мамлекет бойлоп чаржайыт жайылганы эсепке алына турган болсо бул сан шектүү эсептелет. Бул жааттагы статистикалык маалыматтар калыс жана таза эмес. Себеби, бир нече факторлорго ылайык мусулмандардын саны ар дайым атайын аз көрсөтүлөт. Ошондуктан, мусулмандардын саны ушул сандан көп экендигинин ыктымалы күчтүү. Ал эми, калктын калган бөлүгүн насранийлер жана бутпарастар түзөт... Мусулмандар борбор Бангиде көбүрөөк жайгашкан. Алар борбордо бир нече чоң мечиттерди жана Куръан таалими бериле турган медреселерди курушкан. Мусулмандар башка бир нече негизги шаарларда жана региондордо да, айрыкча мамлекеттин түндүгүндө да кеңири жайылган. Анткени, түндүктө миладий он жетинчи кылымдын аягында исламий салтанат пайда болгон. Бул султандык Чад түштүгүндөгү исламий Багирми салтанатынын султандарынын бир канчасы өз салтанаты кулагандан кийин Борбордук Африканын

түндүгүнө көчүп келишкенде пайда болгон. Бул султандардын колу астында Чад түштүгүндөгү, Борбордук Африканын түштүгүндөгү көптөгөн бутпарастар Исламга кирген. Белгилүү болгондой, Ислам Борбордук Африка регионуна миладий он үчүнчү кылымда кирип келген жана түндүктүн борбору саналган Индли регионунда жашаган Ронга уруусу, түндүк-чыгыш борбору саналган Бирао шаарында жашаган Вакага уруусу сыяктуу кээ бир уруулар Исламга кирген. Бул региондор алтын, алмаз жана уранга бай, ал жерлерде мусулмандар жыш болуп жашашат. Бул мусулмандар он сегизинчи жана он тогузунчу кылымдарда түрдүү себептерге ылайык бул региондорго келип калышкан. Алар өз боордоштору менен бирге француз колонизаторлорду мамлекеттен кууп чыгарууга өз салымдарын кошушкан. Бул региондорго Африка батышынан Хауса жана Фулани урууларынын мусулмандары да келип орношкон. Алар Камерун менен чектешкен түштүк-батыш региондорундагы калктын эң көп бөлүгүн түзүшөт. Ошондуктан, режим жана анын артында турган Франция, айрыкча, Патассе режими бутпарастар арасында Исламдын жайылышынан коркуп мусулмандарды бутпарастардан бөлүүгө аракет кылды. Режим муну менен гана чектелген жок, мусулмандар бийликтен жана мамлекеттик кызматтардан да четтетилди. Натыйжада, мусулмандар соода менен алектенүүгө өтүштү. Ошондуктан, мусулман соодагерлери кыргын кылынгандан кийин соода токтоп калды, мунун акыбетинде борбор Банги калкы арасында азык-түлүк продукцияларынын үлкөн тансыктыгы байкалды.

2 – Француз колонизаторлугу Борбордук Африкага 1885-жылы кирип келген. Франция Бангиде өзүнүн аскерий басасын курду, акыбетте, бул регион 1894-жылы расмий француз колонияларынын бирине айланды. 1960-жылы болсо Франция бул регионго үстүртөн көз карандысыздык берип, насранийлерди мамлекет иштерине өкүмдар кылып койду. Натыйжада, бул мамлекетте Франция таасири жана колонизаторлугу мурункудай сакталып кала берди. Ушул максатта Франция акимдерди насранийлер арасынан тандап алып, төңкөрүш жолу менен же шайлоо деген айла-амал аркылуу бийликке алып келе турган болду. Мисалы, Франция Борбордук Африкага үстүртөн көз карандысыздык бергенде Давид Дакону биринчи президент кылып орнотту. Бирок, эки жыл да өтпөй анын башкаруусунда зулумдук көзгө уруна баштады жана ал өзүнүн атаандаштарына каршы репрессияларды өткөрө турган болду. Африкага карай бастырып кирип келе жаткан Америка бул абалдан пайдаланып калды. Ошол доордо Советтер Союзу эски колонизаторлукка каршы күрөшүү аракетин баштаган эле. Советтер Союзу бул жаатта 1961-жылы Америка менен келишип алган. Өз ара келишип саясат жүргүзүүнү жарыялаган бул эки мамлекет Африка

калктарын эски колонизаторлорго каршы козгоодо таасири болду. Натыйжада, Франция бул мамлекеттеги өзүнүн таасирин жоготуп коюу мүмкүндүгүнөн тынчсызданып калды. Ошондуктан, Франция 1966-жылда башкы штаб башчысы Жан Бедель Бокассаны төңкөрүш жасап бийликти өз колуна алууга тукурду. Мурунку президент Давид Дако кийинчерээк Бокассанын кеңешчиси болуп дайындалды. Бул болсо Франция бул төңкөрүштү Америка-Совет чабуулуна каршы уюштурганына далалат кылып турат. Франция муну менен бир диктатор аскерийди француз таасирине каршы турган ар кандай кимсени зомбулук менен жок кылуу үчүн дайындады. Бокасса өз диктаторлугун улантып, анын режими мамлекеттеги француз таасиринин коргоосуна таянды, 1976-жылга келип ал өзүн император деп жарыялады. Ал француздарды өтө улуулаган, а түгүл, француз президенти Де Голду ата деп атаган, ал мамлекетти француздардын «эгин талаасына» айлантты. Бокасса жөнүндө ал адамдардын этин жейт, балдарды өлтүрөт деген көптөгөн айың-кептер тараган, акыбетте, коомдук пикир ага каршы болуп калды. Ошондуктан, Франция аны бийликтен алуу үчүн бул мамлекетте турган өзүнүн аскерий күчтөрү менен дароо аралашты жана Давид Дако 1979-жылы экинчи жолу мамлекеттин президенти кылып орнотту. 1981-жылы сентябрда армия генерал Андре Колинба башчылыгында төңкөрүш жасап Дако бийликтен алып таштады. Франция 1990-жылы Чадда Америка малайы Хабрени кулатып, анын ордуна өзүнүн малайы Идрис Дебини алып келген соң Борбордук Африкада Франциянын кубаты күчөдү. Себеби, Чад Борбордук Африкадагы француз таасирин бекемдөөнүн бир таянычы болуп эсептелген... Ошентип, Франция өзүнүн таасири негизинен Борбордук Африкада сакталып калганын көрдү. Бул мамлекеттеги бийликке демократия түсүн бермекчи болду. Ушул максатта Франция бул мамлекетте армияны бийликтен четтетип жаңы шайлоо өткөрүүгө чечим кылды. Ошондуктан, 1993-жылы президенттик шайлоо өткөрүлүп, оппозицияга башчылык кылып келе жаткан Франция малайы Феликс Патассе жеңип чыкканы жарыя кылынды. Франция Америка чүмбөт катары таянып жаткан демократия чакырыктарынын таасиринен оолак болуу үчүн буга мажбур болду. Америка Африкада эски колонизаторлукту кулатып, анын ордун өзү ээлөө максатында демократия деген чүмбөттөн пайдаланып жаткан! Ошентип, Франция шайлоо аркылуу бийликти жана Франсуа Бозизе башчылыгындагы оппозицияны пайда кылды. Бул оппозиция курамында түрдүү этникалык топтор, мусулмандар да бар эле. Бул оппозиция жана айрыкча мусулмандар Патассени коррупцияда жана оппозицияны куугунтуктоодо айыптады. Оппозиция куралдуу козголоң жолуна өттү... Ошондуктан, Франция Патассени алмаштыруу керек деген чечимге келип, 2003-жылы

15-мартта оппозиция жетекчиси Бозизени алып келип республика президенти кылып дайындады. Анын бийликке келишине мусулмандар жардам берди... Бирок, Бозизе аны колдогон мусулмандарга жана ага тарапкер болгон оппозицияга каршы туруп, аларды теңсинбей койду, тескерисинче, аларга душман катары карады! Ошондуктан, ал өзүн коргоо вазыйпасын отставкадагы француз генералы Жан-Пьер башчылыгындагы бир француз коопсуздук компаниясына тапшырды. Ал 2005, 2011-жылдары шайлоо өткөрүп жеңип чыкканын жарыялады... Мына ушул доордо ага каршы дагы козголоң көтөрүлдү жана Селека кыймылы пайда болду (Селека деген аталыш мусулмандар башчы болгон беш уюм ортосунда түзүлгөн союз же коалиция деген маанини түшүндүрөт, бул уюмдардын эң чоңу Жотодия башчылыгындагы уюм). Бозизе ушунча «спектакль» шайлоолорду уюштурганына карабастан мамлекеттеги абал турукташпады жана Бозизенин диктаторлугу, айрыкча, мусулмандарга каршы зомбулугу дагы да күчөдү. Бозизе режими өзүнүн күчтөрүнө мусулмандардын мал-мүлктөрүнө кол салууну буюрду. Натыйжада, өз жанын жана мал-мүлктөрүн коргогон жүздөгөн мусулмандар курман болду...

3 – Мына ошондон кийин 2013-жылы 1-ноябрда Габон борбору Либревильде бирер чечимге жетишүү үчүн Бозизе жана Селека кыймылы катышкан конференция өткөрүлдү... Конференция Борбордук Африкадагы мусулмандардын канчалык үлкөн зулумга дуушар болуп жатканын көрсөттү. Себеби, мусулмандардын жөнөкөй акы-укуктары да тебелеп-тепселген болчу... Конференцияда мусулмандар катардагы талаптарды алга сүрүштү: Исламды башка диндер сыяктуу моюнга алуу, рамазан айтын жана курман айтын расмий майрам катары белгилөө, мусулмандарды куугунтуктабоо... Бирок, Бозизе чебердик менен бул талаптарды аткарууну кечендетти. Ал мусулмандардын жана Селеканын кээ бир талаптарына – бул француз малайынын бийликте 2016-жылга чейин калуу шарты менен – ыраазылык бергенден кийин жана Бозизенин – ал ишке ашырган кыргыздарга карабастан – бийликте калышын кепилдеген келишимге карабастан о.э. француз маалымат агенттиги кабар тараткандай Америка бул келишимди колдоп-кубаттаганына карабастан Франция жана Бозизе бул катардагы укуктар жөнүндөгү талаптарды аткарууну кечендетти. Жада калса, бул укуктарга каршы туруп, мусулмандарга каршы жырткычтыктарды дагы башташты. Натыйжада, Селека сарай карай аракеттенип, президентке айланган Мишель Жотодия башчылыгында 2013-жылы 24-мартта аны ээлеп алды... Ошондо Франция дүрбөлөң көтөрдү. Себеби, Жотодия мусулман эле. Акыйкатта болсо, Жотодия бийликти өз колуна алынгандан тартып Батышты ыраазы кылууга урунду. Анын билдирүүлөрү муну ырастап

турат. Ал өзүн мамлекеттин убактылуу президенти деп жарыя кылганда мындай деди: «Борбордук Африка – илманий мамлекет, масихийлер жана мусулмандар илманий мамлекетте жашап жатат, туура, мен мусулманмын, бирок, менин вазыйпам мекениме жана Борбордук Африканын бардык жарандарына кызмат кылуу». (Халиж, 2013-жыл, 31-март). Булардын баары Батышты, айрыкча, Францияны ыраазы кылуу үчүн болгон эле. Ал тургай, Жотодия насранийлердин куралдуу топторун куралсыздантпай калтырды. Бирок, ушуга карабастан, Франция жаңы президентти моюнга албады, Франция малайлары да аны моюнга алышпады... Ал мусулман болгону үчүн Франция ага каршы жан үрөп аракет кыла баштады. Франция малайлары да Францияны ээрчиди. Мына ошондон кийин Франция Борбордук Африка жетекчилерин козгоп аларды 2013-жылы 3-апрелде Чад борбору Нжаменада конференция өткөрүүгө чакырды. Конференцияда Франциянын белгилүү малайы Идрис Дебе мындай деп кайрылуу жасады: «Астыбызда өзүн-өзү президент деп тикелеп алган кишини моюнга алуубуздан башка арга жок экени анык көрүнүп турат». (Васат, 2013-жыл, 5-апрель). Өткөөл кеңеш 2013-жылы 13-апрелде Мишель Жотодияны мамлекет президенти кылып шайлаганын жарыя кылган болсо да, бирок, мунун эч бири актоочу нерсе болбоду. Себеби, Жотодия мусулман эле. Ошондуктан, Франция бул өкмөткө жардам көрсөтүүнү токтотуп койду. Негизи бул мамлекеттин уран, алтын, алмаз сыяктуу байлыктарын ушул Франция талап-тоноп жаткан. Франция бул байлыктарды өзүнүн жеке мүлкү деп эсептеп, Борбордук Африка өкмөтүнө жардам берип жатканын милдет кылып, каалаган убакта бул «жардамды» токтотуп коёт!

4 – Франция аралашуу үчүн жана бул аралашууну актоо максатында проблемаларды жасалма түрдө келтирип чыгаруу үчүн абалды даярдоого киришти. Ошондуктан, Франция 2013-жылы 5-декабрда Коопсуздук Кеңеши тарабынан Францияга Борбордук Африкага аскерий аралашуу укугун берген резолюцияны чыгартууга жетишти. Натыйжада, 2013-жылы 8-декабрда аскерий аралашуу жүз берди. Француз президенти Франсуа Олланд Мишель Жотодияны отставкага чыгууга жана мөөнөтүнөн мурун шайлоо өткөрүүгө чакырды. Ушул максатта Франция 2014-жылы 10-январда Чад борбору Нжаменада Африка регионалдык саммитин өткөрдү жана Жотодияны отставкага чыгууга мажбур кылуу үчүн ушул саммит аркылуу өз басымдарын өткөрдү. Натыйжада, Жотодия ушул саммитте отставкага чыкканын жарыялады жана 2014-жылы 20-январда борбор Банги шаарынын башчысы Самба-Панза мамлекеттин убактылуу президенти деп жарыя кылынды. Мунун артынан насранийлердин куралдуу топтору француз күчтөрүнүн көзү алдында ишке ашырган жырткыч иштер башталды. Француз күчтөрү

Селека кыймылынын 7000ден ашуун согушкерлерин тынчтыкты сактоо деген шылтоо менен куралсызданткан эле. Бирок, француз күчтөрү насранийлердин куралдуу топторун, айрыкча «Анти-балака» деген топту куралсыздантпады, тескерисинче, бул топторду колдоп-кубаттады! Президент Жотодия кулатылгандан кийин бул куралдуу топтор мусулмандарды өлтүрүү, өрттөө, эттерин жеш, үйлөрүн, мечиттерин, медреселерин, мекемелерин ойрон кылуу, мал-мүлктөрүн талап-тоноо сыяктуу жырткыч иш-аракеттерди алып барды. Бул жырткычтыктар француз жана Африка күчтөрүнүн көзү алдында ишке ашырылды. Ал тургай, БУУ отчёттору Францияны насраний куралдуу топторду куралсыз мусулмандарга каршы колдоп-кубаттагандыкта айыптады... Жаңы президент бул жырткыч кылмыштарды моюнга алып мындай дегенге мажбур болду: «Анти-балакадагылар өз вазыйпаларынын маанисин жоготуп коюшту, алар бүгүн канкорлорго айланышты». «Алар мен аял болгонум үчүн мени алсыз деп билишет, бирок, азыркы учурдан тартып адам өлтүрүүнү каалаган Анти-балака кыймылындагылар куугунтукталышат». (BBC радиосу, 2014-жыл, 12-февраль). Бул радио минтип кошумчалады: «Он миңдеген мусулмандар Борбордук Африкадан Камерун жана Чадга качып өтүштү, алардан бир бөлүгү мамлекет ичиндеги лагерлерден башбаанек табышты, Эл аралык амнистия уюму куралдуу топтордун чабуулдары тарыхта болуп көрбөгөндөй мусулмандардын массалык түрдө көчүп кетишине алып келди деп билдирип Борбордук Африкадагы абалды тектик тазалоо деп баалады». Ушуга карабастан, мамлекет президенти муну четке какты, тескерисинче, ал «мамлекетте болуп жаткан окуялар коопсуздук проблемасынан турат» деди!

5 – Америка француздар жана алардын Борбордук Африкадагы малайлары ишке ашырган кыргындардан пайдаланып калууга урунду. Ушул максатта Борбордук Африкадагы Африка күчтөрүн – бул күчтөр француз күчтөрүнө тең болушу үчүн – күчөтүүгө аракет кылды. Муну менен француз жеке өкүмдарлыгы жоголуп, аны бүтүндөй жок кылуу үчүн чөйрө даярдалат, анын ордун Америка чечимдери ээлейт же Америка ага шерик болот... Адамдар француз күчтөрүн кылмышкер насраний куралдуу топтор менен тил бириктиркендикте айыптай башташты. Ошондуктан, француз күчтөрүнүн эмес, Африка күчтөрүнүн келишин талап кылуулар күчөйт. Бул талаптарды Америка булактары о.э. Американын таасири үлкөн болгон БУУ булактарынын чакырыктары колдоп-кубаттады... Мисалы, Америка конгрессиндеги тышкы иштер комиссиясынын Африка иштери боюнча комиссиясынын төрагасы Кристофер Коон мындай деди: «Комиссия Африка Союзу күчтөрү тынчтыкты бекемдөө жана зомбулукту токтотуу үчүн зарыл болгон күчкө

ээ болушун камсыздоо үчүн умтулуп жаткан тараптардын иш-аракеттерин колдоп-кубаттоо үчүн Кошмо Штаттар эмне кылууну аныктоо максатында угуу жыйынын өткөрдү». (Америка мамлекеттик департаментинин сайты IP Digital, 2013-жыл 23-декабрь). Американын БУУдагы туруктуу өкүлү Саманта Пауэр жана Америка мамлекеттик департаментинин Африка иштери боюнча жардамчысы Линда Томас-Гринфилд болсо 2013-жылы 19-декабрда Бангиге барып ал жерде өткөөл өкмөттүн жооптуулары менен менен жолугушту. Гринфилд мындай дейт: «Биз туруктуулукту орнотуу үчүн Африка бириккен күчтөрүнүн миссиясына күчтүү укук берүү учурда куралдуу топтор жана бөлүмдөргө каршы туруу жана аларды куралсыздантуу үчүн зарыл деп билебиз». (Жогорудагы булак). Буга карама-каршы түрдө Франция эл аралык күчтөрдү Европа мамлекеттеринен жибериле турган күчтөр менен бекемдөөгө аракет кылды. Максат, бул күчтөрдүн Африка күчтөрүнө каршы турушу эле. Себеби, Африка күчтөрүнүн саны 4400гө жеткен, аларга Руандадан дагы 850 аскер келип кошулат. Ушул себептен улам, француз президенти 2014-жылы 14-февралда Борбордук Африкага кошумча 400 аскерди жиберүүгө чечим кылды. Ошентип, француз аскерлеринин саны 2000ге жетти. Француз президенти мындай билдирүү берди: «Бул кошумча 400 аскер Европа Союзунун аскерий операцияларында катышат». Ал өзүнүн билдирүүсүндө мындай деп кошумчалады: «Франция Европа Союзунун курамында Европа полиция күчтөрү саналган EUFOR күчтөрүн тездик менен жайгаштырууга чакырат». Айрым дипломатиялык булактардын билдиришинче, Европа Союзунун катышуусу 900 аскерге жетиши мүмкүн т.а. жайгаштырылышы күтүлгөн 500 аскерден ашуун болот. (АФП, 2014-жыл, 14-февраль). Америка болсо Африка күчтөрүн каражат менен камсыздоого чечим кылды. Америка мамлекеттик департаментинин өкүлүнүн орун басары Мари Харф мындай деди: «Биз Борбордук Африка республикасында зомбулуктар дагы да күчөп жатканынан тынчсызданып жатабыз. Бул зомбулуктар күчөп жаткан гуманитардык кризиске жана массалык түрдө жырткыч иштердин жүзөгө чыгуу коркунучу күчөшүнө алып келди. Ошондуктан, кече биз Коопсуздук Кеңешинде ортоктош күчтөр жөнүндөгү резолюцияны жактап добуш бердик, бул резолюция Африка Союзу күчтөрүнө жана бул күчтөрдү колдоп-кубаттаган күчтөргө абдан көп убактан бери азап тартып келе жаткан калкка тынчтыкты кайтаруу жана тынчтыкты орнотуу үчүн жетинчи берене астында толук көзөмөлдөө укугун берет. Биз Африка Союзу күчтөрүн жана зарылдык жаралса союздаштарыбыз француз күчтөрүн да керектүү жардамдар менен камсыздоо үчүн же техникалык жабдыктар жана машыгуулардан өткөрүү үчүн 40 миллион долларлык жардам

көрсөтмөкчүбүз». (IP Digital, 2013-жыл, 6-февраль). Америка таасири астындагы Африка мамлекеттеринин күчтөрү болобу же кийин келе турган Европа күчтөрү менен кубаттана турган француз күчтөрү болобу, эч айырмасыз, 8000ге жеткен бул күчтөр Африка республикасындагы тынчтыкты коргоо максатында жиберилбегени анык көрүнүп турат. Себеби, бул күчтөр мусулмандарга каршы ишке ашырылып жаткан жырткычтыктарды жана кыргыздарды токтотуу үчүн эч нерсе кылбады. Негизи, бул күчтөр олуттуу аракет кылганда бул кыргызды албетте токтото алмак. Себеби, Борбордук Африка мамлекети калкы аз болгон бир кичине мамлекет, бирок, бул күчтөр кыргызды токтотуу үчүн эч нерсе кылбады. Тескерисинче, бул күчтөр француз таасири жана өз таасирин киргизүүгө жан үрөп аракет кылып жаткан Америка таасири ортосундагы күрөшкө кирет. Ошентип, Америка менен Франция ортосундагы бул күрөш майданында мусулмандардын каны беймарал төгүлүп, эттерин адамдар жей болуп калды. Америка менен Франция бул күрөш майданында бийге түшүүдө, бул колонизаторлордун буттары мусулмандардын канына малынууда.

6 – Демек, Америка Африка күчтөрүн күчөтүү жана бул күчтөрдүн вазыйпасын күчөтүү аркылуу Борбордук Африкада өз таасирин бекемдөөгө аракет кылууда. Ушул себептен улам, Америка саясатынын жүгүртөгү БУУнун башкы секретары Пан Ги Мун Коопсуздук Кеңешинен «тынчтыкты орнотуу жана катардагы жарандарды коргоо үчүн кошумча 3000 аскерди шашылыш жайгаштырууну» талап кылды. (АФП, 2014-жыл, 20-февраль). Бул күчтөр Африка күчтөрүнөн түзүлүшү маалым. Америка саясий процессти кийин шайлоо өткөрүлүшүн каалап жатканы көрүнүп турат. Мында Америка Борбордук Африкада таасирди Франция менен өз ара бөлүшүп алуу үчүн мусулмандар канынан пайдаланууда! Франциянын да бардык нерсени колдон чыгарбоо үчүн саясий чечимдерде Америка менен бирге кадам ташташы күтүлөт. Себеби, бул жолу Францияга мурунку абалдардан да кыйын болот. Ошондуктан, Франция да өзүнүн малайларын шайлоо аркылуу бийликке алып келүүгө аракет кылат.

7 – Сөзүбүздүн аягында ушуну айтабыз, мусулмандардын каны Америка менен Франция ортосундагы таасир талашуу күрөш майданына айланып калды. Бул колонизаторлорду мусулмандардын каны дайра болуп төгүлүшү, карылар, балдар жана аялдардын азапталышы, тирүү абалда эттери желиши таптакыр тынчсыздандырбайт. Тескерисинче, бул кафир колонизатор мамлекеттер үчүн ушул кескиленген адам мүчөлөрү үстүндө үстөмдүккө жетишүү маанилүү... Колонизатор кафирлер бир улут болуп, алар момун туурасында убадага да, милдетке да бапаа кылышпайт... Ошондуктан, эки тарап тең – ыкмалары түрдүү болбосун –

мусулмандарды кыргын кылууга таянат. Ошондуктан, бул колонизаторлор насраний куралдуу топтор мусулмандар канын ичишине жана ашынып шүмшүңдөп жүрүшүнө жол ачып берди.

Бирок, өкүнүчтүүсү, мусулмандарга боор ооруп ыйлаган эч ким жок. Ошондуктан, мусулмандардын каны Палестина, Бирма, Кашмир, Чеченстан, Татарстан жана Сирияда үрөй учурган таризде беймарал төгүлүүдө. Мына эми бул кандар Борбордук Африкада да төгүлүүдө. Мусулман өлкөлөрүндөгү акимдер болсо мусулмандардын кызыкчылыктарына эмес, Батыштын кызыкчылыктарына кызмат кылышууда. Ошондуктан, алар бул кыргыздарга кудум бул кыргыздар башка дүйнөдө болуп жаткандай унчукпай карап турушат. Акыйкатта болсо, бул кыргыздар ушул акимдер өкүмдарлык кылып жаткан жерлерден бир аз гана алыс жерде жүз берип жатат. Бул акимдерге кыйроо болсун!

Корутундулап айтсак, мусулмандар кол салуучулардан коргоно калканды жоготушкан, коргоочу халифаны жоготушкан.

«وَإِنَّمَا الْإِمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتِلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُقَى بِهِ»

«Имам – анын артында туруп согуш кылына турган жана аны менен коргонула турган калкан». Бул хадисти Бухарий Абу Хурайра رضي الله عنه дан чыгарган.

﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا﴾

«Али алар: Ал (күн) качан болот? деп (сурашат). Балким, жакында болоор, деп айткын!» [17:51]

23-робиус-саний, 1435-х.

23-февраль, 2014-м.

Гамбиядагы саясий абал

Суроо: Хизб башка мусулмандардын көйгөйлөрүнө көңүл бургандай Африкадагы мусулмандардын да көйгөйүнө көңүл бурушун каалайт элем. Башка жерде бир окуя болсо, ага бир же эки күндүн аралыгында чечим берилет. Бирок, мисалы, Гамбиядагы окуяга эки айдын жүзү болсо дагы ага чечим бериле элек. Гамбиядагы окуяларды ачыктап беришиңизди өтүнөм: Батыш Африка өлкөлөрү Гамбиянын жаңы президенти Адам Барроуну эмнеге колдоого алышты? Бийликтен четтетүү үчүн мурунку президентке эмнеге басым өткөрүштү? Анын эл аралык кылмыш соту системасынан чыкканы үчүнбү, же Гамбияны Ислам жумурияты деп атагандыгы үчүнбү? Булардын ортосунда байланыш барбы? Айрыкча, жаңы шайланган президент 2017-жылы 28-январда борбор калаа Банжулда берген пресс-конференциясында «Бардык убадаларын аткаарын, анын ичинде, мурунку президент Яхя Жааме эл аралык кылмыш соту системасынан өлкөнү чыгарып салган токтомун жокко чыгарып, өлкөнү кайра эл аралык кылмыш соту системасына киргизерин убада кылды». Ал дагы мындай ниетин билдирди: «Гамбия Ислам жумурияты аталышын өзгөртүп, конституциялык реформа алкагында Гамбия жумурияты деп аталарын да убада кылды». (Ал-Жазира, 2017-жыл, 29-январь)

Жооб: Хизб-ут-Тахир мабдасы Ислам болгон саясий партия. Мусулмандардын бардык көйгөйү анын да көйгөйү болуп саналат. Зарылдыкка карай бирөөнү эрте, бирөөнү кеч чыгарышы көйгөйгө көңүл бурбай койгонду билдирбейт. Хизбдин фикраты жана тарыйкаты боюнча, бардык мусулмандардын бардык көйгөйү биринчи кезекте Хизбдин да көйгөйү болуп саналат. Баарыбызга Аллах жардамчы. Суроого жооб берүүгө өтсөк:

Гамбиянын Исламга киргендеги мезгили жана анын айланасындагы эл аралык күрөшкө назар салып чыгуу менен жооб айкын болот:

1 – Гамбия анын эли Исламга киргенден бери ал исламий өлкө болуп саналат. Мусулмандар андагы калктын 95%ын түзөт. Тактап айтканда, алардын саны эки миллионго жакын. Гамбия Британия тарабынан колония кылынып алынган жана 1965-жылы ага «эгемендүүлүгүн» берип жана Британия шериктештигине кошуп койгон. Гамбиядагы бийликти Британия королдугуна ээрчиме монархиялык негизде кылган жана Дауд Жавараны өкмөт башчы кылып дайындаган. 1970-жылы Гамбияны республика кылып жарыялап, Дауд Жавараны тунгуч президент кылып дайындаган. Британиянын бул иш чарасы Африка өлкөлөрүнө карата Америка эгемендүүлүк берүү чүмбөтү менен чабуул кылган мезгилине туура келди. Американын эгемендүүлүк берүү чабуулу мезгилинде

Британия ушундай эле иш чараны Ливияда да кылды. Британия 1969-жылы 26 жаштагы Муаммар Каддафи жетектеген «ак төңкөрүш» аркылуу, өз малайы болгон Ливиядагы монархиялык бийликти оодарып таштап, аны республика (жумухурия) кылып жарыялады. Муну менен Американын Ливияны алып коюу аракетин ийгиликсиздикке учуратты. Мына ушундайча, Британия үчүн бийликтин формасы же өлкөнүн аталышы өзгөрүшү маанилүү эмес. Ага маанилүү нерсе, ал өз таасирин жана колониясын сактап калуусу.

2 – Өткөн кылымдын акыр чендеринде Гамбия Американын үстөкө-босток кысымында калды. Британия 1994-жылы 22-июлда, Гамбия республикасын 30 жылдан бери башкарып келе жаткан Дауд Жавараны, 29 жаштагы Яхя Жааме жетектеген топ төңкөрүш аркылуу бийликтен кулатты. Муну Британия Гамбияда таасирин сактап калуу үчүн кылды. Ливия Каддафинин мезгилинде Гамбиянын аскерлерин машыгуудан өткөрүп турган. Британия Африкадагы малайларын сактап туруу үчүн Каддафини колдонуп келген. Мунун алкагында Каддафи либертардык (күч колдонууну жектеген) билдирүүлөрдү бере баштады. Каддафи колонизаторлукка каршы ошол билдирүүлөрүндө кээ бир исламий жана арабчылык сөздөрүн кошуп сүйлөп жатты. Ошол эле учурда, Исламдан алыс болгон Британия пландарын да ишке ашырып жатты. 2013-жылы Яхя Жааме Британия шериктештиги уюмунан чыккандыгын жарыя кылды. Британия шериктештиги уюмун «жаңыча колонияга ылайыкташтыруу», «өнүгүп келе жаткан өлкөлөргө Батыш үстөмдүгүн милдеттендире турган план» деп сыпаттады. Англис тилин расмий тил макамынан алып салды. Араб тилин расмий тил кылып жарыялады. Анан ал: «300 жыл аралыгындагы Британия колонизаторлугу бизге «Кудай падышалыгын сактоону» кантип ырдаштан башканы үйрөткөн жок», - деди. 2015-жылы Гамбияны Ислам жумурияты кылып жарыялады. 2015-жыл 11-дакбрда мамлекеттик расмий телеканалга берген маегинде мындай деди: «Диний баалуулуктар менен бирге Гамбия исламий жумурият болуп жарыяланат». Ал дагы өлкөнүн басымдуу калкы мусулман экенине токтолуп «өлкө колонизаторлук мурасын улантуусу мүмкүн эмес» деди. Ошондой эле, ал колонизатор Британия өлкөнүн башмыйзамын илманийлик негизде түзүп, ал аркылуу жүздөгөн жылдар бою өлкөнү колония кылып келгенине токтолуп, ошондуктан, Гамбияны ислам республикасы кылып жарыялаганын билдирди. Бирок, Гамбиядагы бул өзгөртүүлөр – Исламды турмушта толук ишке ашыра турган өзгөрүүгө алып келген жок. Болгону, мамлекеттин аталышын гана өзгөртүү болду. (Гамбия кошунасы болгон Мавританиянын ислам республикасы деп жарыяланышы сыяктуу болду. Чындыгында, Мавритания да Исламды эмес, колонизатор Европанын светтик түзүмүн

ишке ашырат). Яхя Жааменин бийлиги катуу сынга кабылып, Америка аны кулатууга аракет кылып жаткандыктан, ал элдин көпчүлүк бөлүгү Исламга ыктагандыгы туйгусунан пайдаланып, элдин колдоосуна ээ болуу жана бийлигин чындоо максатында ушундай кылды. Элдин исламга ыктагандыгын далили – Гамбия жашоочуларынын көпчүлүгү «кийин колонизатордун сөзүн сүйлөгөн өзүнчө бир муун пайда болуп калбасын» деп, балдарын англис мектептерине бербей коюшту. Мектеп программаларына Исламий таалим предметтери киргизилишин шарт кылышты. Бирок, ушулардын баарына карабастан, Британия таасири дагы эле уланууда. Британия өлкөдөгү малайлары аркылуу түздөн-түз же парда артынан иш тизгинин колунда кармап келүүдө. Гамбиянын ислам республикасы деп атынын өзгөртүлүшү Британиянын ал жердеги таасирине эч кандай доо кетирбеди. Американын кысымына карабастан, Британия Гамбияда өз малайынын кадыр-баркын сактап келүүдө.

3 – 2014-жылы 30-декабрда Яхя Жаамага каршы төңкөрүш аракети болду. Ал өлкөнүн сыртында жүргөндө анын резиденциясына чабуул кылынды. Бул төңкөрүш аракетинин артында Америка турду. Бул нерсе акылы жетик адамга ачык эле көрүнүп турат. Төңкөрүштү Американын Техас штатынын тургуну ишкер Черно Нджиени жетектеди. Төңкөрүш ийгиликсиздикке учурагандан кийин, аны менен бирге дагы үч америкалык жаранга Америкада жеңил жаза берилди. Бизнесмен Черно Нджиеге бир жыл жаза мөөнөтү берилди. Бул төртөө тууралуу Америка юстиция министри Эндрю Люгер мындай деди: «Бул төрт адам биздин сырткы саясатыбызды коргоо максатында мыйзам бузушкан. Америкалык жарандар, өлкөнүн ичинде же сыртында болбосун айырмасы жок, бардыгы бирдей». (Рейтер, 2016-жыл 13-май) Америка теги гамбиялык болгон төрт жаранынын бул аракетин билбегендей түр көрсөтүп, акыйкатты жашырды жана аларга жеңил желпи өкүм чыгарды. Эгер төңкөрүш ийгиликке жеткенде, аларды албетте колдоого алмак. Лекин, бул төрт жаранына жумшак жаза берүү менен Американын абийири ачылып калды.

4 – Мына ушундайча, Америка башка аймактардагыдай эле, Батыш Африка аймактарында Европанын таасирин сүрүп чыгарыш максатында чабуулдарды кылды. Америка бул чабуулунда, бул өлкөлөрдү адам уктары жаатында кара тизмеге кирип калышы менен коркутту. Акыйкатта болсо, Америка адам укуктары жаатында арзырлык деле иш кылбайт. Америка Гамбиядан Британиянын таасирин сүрүп чыгарып, анын ордуна өз таасирин киргизүү максатында. Бул шылтоосун Яхя Жаамага карата катуу колдонду. Американын бул чабуулу таасирдүү деңгээлде болду. Европа Американын бул аракетин бууп салуу максатында, ага каршы чабуул кылды. Евросоюз ушул эле шылтоо

(«адам укуктары жаатында кара тизмеге кириши») аркылуу Гамбияга жардам көргөздү. Британия демократия аты менен малайларын алмаштыруу аркылуу Американын аракетин ойрон кылууну каалады. Бул («демократия») ыкмасы Батыш мамлекеттери үчүн биринин таасирин бири сүрүп чыгарууда, башка мамлекеттин ички иштерине аралашууда колдоно турган негизги шылтоосу болуп калган. Эскерте кетчү нерсе, Гамбия башмыйзамында ар беш жылда шайлоо өткөрүү жазылган. Шайлоолордо Дауд Жавара жана анын «Элдик өнүгүү» партиясы дайыма утуп келген. Ал партия Гамбиянын саясий чөйрөсүн жетектейт. Тактап айтканда, Гамбиянын саясий элитасы Британия таалимин алган жарандар. О.э. Яхя Жааме да 22 жыл бою шайлоолордо дайыма жеңишке жетишип келди. 2016-жылы 2-декабрда президенттик шайлоодо Яхя Жааме атаандашы Адам Бароунун жеңгендигин жарыялады. Адам Бароу Британиядан өз өлкөсү Гамбияга 2006-жылы кайтып келген. Кыймылсыз мүлк компаниясын негиздеген жана аны азыр да жетектейт. Адам Бароу башынан аягына чейин англистерге байланган адам.

5 – Яхя Жааме өлкөнүн расмий телеканалына берген маегинде шайлоодо жеңилгендигин мойнуна алып мындай деди: «Гамбиялыктар менин кетишимди каалашты жана өлкө жетекчилигин башка адамга берүүгө добуш беришти». Атаандашы менен телефон аркылуу сүйлөшүп: «Сен, эл шайлаган Гамбиянын президентисиң, сага ийгилик каалайм», - деди. Бирок, шайлоону кайра карап чыгуу боюнча түзүлгөн комиссия атаандаштар ортосундагы айырмачылык 60 миңден 20 миңге кыскарары тууралуу жарыялаганда, Яхя Жааме мурунку позициясынан кайтты. Ал мындай деди: «Биз шайлоого кайрадан барышыбыз керек. Анткени, мен ар бир гамбиялык эч бир чет элдик таасирге моюн сунбаган нейтралдуу, эч кимге көз карандысыз комитеттин алдында добуш беришин каалайм». Мурдараак Яхя Жааме мансабын атаандашына өткөрүп берүү тууралуу келишим болгон шекилдүү. Бирок, ал Британияны канааттандыра алууга мүмкүнчүлүгүм бар деп, дагы бир мөөнөткө калгысы келди! Бирок, европалыктар, айрыкча, Британия анын дагы бир мөөнөткө калышы коркунуч жаратып, Америка Гамбияны өзүнөн тартып алат деп билди. Америка Гамбия президенти Яхя Жааменин шайлоо жыйынтыгын тан албастыгын 2016-жылы 10-декабрда тышкы иштер министирлигин катчысы Марк Тонер аркылуу сынга алды. Ал мындай деди: «Жааменин позициясы Гамбия элинин ишенимин бузууга жана ачык айрым өткөн шайлоо жыйынтыктарына элдин ишенбөөчүлүгүн пайда кылууга болгон аракет. Яхя Жааме бийликте мыйзамсыз калууну көздөп жатат». Ошондуктан, Британия бул шылтоо Америка үчүн Гамбия ишине аралашууга күчтүү шылтоо болуп калат деп, Яхянын бийликте калуусун четке какты. Ишти Батыш Африка (ЭКОВАС) өлкөлөрүнүн токтому

аркылуу чечти. ЭКОВАС (Батыш Африка өлкөлөрүнүн экономикалык биримдиги) Европанын малайы. Айрыкча, аймакка таасир өткөрүүчү Британия жана Франциянын малайы. Коргоо Кеңешинин туруктуу эмес мүчөсү Сенегал 2017-жылы 19-январда Коргоо Кеңешинин туруктуу мүчөлөрү болгон Британия жана Франциянын колдоосу менен, Гамбия ишине аралашууну колдогон токтомду алга сүрдү. Америка буга жок дей албады. Анткени, ал Яхя Жаамага каршы оппозицияны жетектеп жаткан эле. Ал Гамбия ишине аралашуу ыкмасын да издеп жатат. Ошондуктан 2017-жылы 19-январда бир добуштан Коргоо Кеңешинин токтому кабыл алынды. Коргоо Кеңешинин токтому: «Батыш Африка өлкөлөрү Гамбия элинин кызыкчылыгын урматтоо жана аны кепилдикке алуулары менен, биринчи кезекте саясий ыкмалар ишке салынышын толук колдоого алат». Тактап айтканда, Гамбия маселесин чечүү үчүн биринчи кезекте саясий ыкмалар ишке салынат, эгер ал ийгиликсиздикке учураса, аскерий ыкмалар ишке салынат.

6 – Гамбия иши ушундайча чечилди. Адам Бароу Сенегалдын резиденциясында 2016-жылы 15-декабрда ант ичти. Кийин Гамбиянын Сенегалдагы элчиканасында 2017-жылы 19-январда ант ичти. Сенегал, Нигерия жана Гана кургактык күчтөрүн Гамбиянын чек арасын көздөй жөнөттү. Ошол эле маалда, Яхя Жаама мансабын таштап, өлкөдөн чыгып кетиши үчүн ыкмаларды ишке салышты. Батыш Африка өлкөлөрү Яхя Жаамага 2017-жылы 20-январга чейин мансабын таштап өлкөдөн чыгып кеткенге мөөнөт беришти. Бул өлкөлөрдүн жетекчилери аскерий кубатты иштетпестен, бийликти тынч жол менен тапшырып берүүсү үчүн Жаамага акыркы мөөнөтүн берүү үчүн Гамбиянын борбор калаасына барышты. Ошол эле күнү Гамбиянын аскерий жетекчилиги «Адам Бароуну жаңы өлкө башчысы катары тан аларын жана Яхя Жаамени болсо мөөнөтү аяктаган өлкө башчы катары тан аларын» жарыя кылды. 2017-жылы 21-январда Яхя Жаама мансабынан баш тартууга жана өлкөдөн чыгып кетүү чечимин кабыл алууга мажбур болду. Анткени, анын алдында ичтен да, сырттан да колдой турган күч калбады. Жаама мансабынан баш тартып, өлкөдөн чыгып кетүү чечимин кабыл алгандан кийин, БУУ, Африка биримдиги, Батыш Африка экономикалык биримдиги анын өлкөгө кайтып келүү укугун кепилдикке алуу менен, Гамбияга каратылган аскерий иш чаранын токтотулгандыгын жарыялашты. Экватордук Гвинея өкмөтүнүн пресс катчысы Ооглио Назий 2017-жылы 24-январда мындай деди: «Экватордук Гвинея Гамбиянын экс-мансбашчысы Жаамага саясий качкын башпаанегин берет». Муну ал Гамбияда куралдуу кагылышуулар жүз бербешин үчүн кабыл алынгандыгын билдирди. («IAP» 2017-жыл 25-январь). Ушуну менен алты жумадан бери созулуп келе жаткан Гамбиядагы саясий кризиске чек

коюлду. Ошондой эле, 22 жылдан бери бийлик жүргүзүп келе жаткан Яхя Жаамеден оомат кетти. Бул нерсе Европа таасирин Гамбияда сактап калуу максатында бир малайды экинчи малай менен алмаштыруу оюну болуп калды.

7 – Корутундулап айтканда, Гамбиядагы бул өзгөрүүлөр Яхя Жааменин эл аралык кылмыш соту системасынан баш тарткандыгы үчүн болгон жок. Эл аралык кылмыш соту системасында жок мамлекеттердин саны өтө эле көп, анын ичинде Америка да бар. Ошондой эле, бул өзгөрүүлөр Жааменин Гамбияны Ислам республикасы деп атагандыгы үчүн да болгон жок. Анткени, ислам республикасы аталган мамлекеттердин саны да көп. Батышты коркууга салган бул аталыш эмес, балким, Батышты Ислам толук түрдө турмушта колдонулган Ислам мамлекети коркууга салат. Ал эми маани маңызы жок курулай аталыш аларды кооптондурбайт. Гамбиядагы бул өзгөрүүлөр эл аралык күрөштүн негизинде келип чыкты. Америка ыңгайлуу учур табылышы менен Европаны Африкадан сүрүп чыгып, анын ордуна өзү колонизатор болуп калгысы келип жатат. Ал ыңгайлуу учурду Яхя Жааменин башкаруу учурунда адам укуктары бузулду деген шылтоо менен Гамбиядан тапкан өңдөнөт. Британия Гамбиядагы малайын башка бир малайы менен алмаштырып койсо Американын Гамбияга кирип бара турган бул аракетин ийгиликсиздикке учуратам деп билди. Анын натыйжасында бир аз убакытка болсо да Гамбиядагы таасиримди сактап калам деп түшүндү.

Гамбия калкы, башка мусулмандардай эле, Ислам өкүмү менен жашоону арзуу кылып, колонизатор кафирлердин светтик түзүмдөрүнөн кутулууну күтүп жатышат. Бул ушундай бир жоопкерчилик болуп, ал үчүн ар бир мусулман Пайгамбар ﷺ жана сахаабалары – алардан Аллах ыраазы болсун – дүйнөгө рисаалат катары көтөрүп чыккандай, Ислам дааватын көтөрүп чыгууга бар күчүн жумшоолору фарз. Мына ошондо гана Ислам дөөлөтү Халифалык тикеленет жана анын негизинде, акыйкатка карай кадам шилтеген акыйкат менен жүрөт, ал эми батылга карай кадам шилтеген батылы менен кошо жок болот.

﴿وَيَوْمَئِذٍ يَقَرُّخُ الْمُؤْمِنُونَ * يَتَصَرَّ اللَّهُ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾

«Ал күнү момундар Аллахтын жардамы себептүү шаттанышат. (Аллах) Өзү каалаган адамына жардам берет. Ал Улуу жана Ырайымдуу» [30:4-5]

3-жумадул-аввал, 1438-х.

31-январь, 2017-м.

Габондогу төңкөрүш

Суроо: 2023-жылы 30-августта Габондо армиянын, президенттик гвардиянын жана коопсуздук күчтөрүнүн офицерлеринин тобу бийликти басып алганын жарыялашты. Габондун президенти Али Бонго шайлоо комиссиясы анын үчүнчү мөөнөткө шайланганын жарыялагандан бир нече сааттан кийин үй камагына алынды. Шайлоо жыйынтыгы жокко чыгарылып, мамлекеттик мекемелер таратылып, чек аралар кийинки билдирүүгө чейин жабылат деп жарыяланды. Президенттик гвардиянын командачысы Нгеманы өлкөнүн убактылуу президенти кылып дайындаганын жарыялады. Бул төңкөрүштүн сыры эмнеде? Аймактагы эл аралык конфликтке анын алакасы кандай болот?

Жооб: бул төңкөрүштүн жообун тактоо үчүн биз ушул маселелерди карап чыгабыз:

1- Габон Атлантика океаны боюндагы Африканын батышында жайгашкан өлкө. Француз колонизаторлору Габонду 1885-жылы басып алып, 1960-жылы формалдуу түрдө көз карандысыздык берген. Белгилей кетсек, Габондун борбор шаары Либревилде аскерий база жайгашкан, ал жерде 1000дей француз жоокери бар, алар өлкөдөгү француз кызыкчылыктарынын корголушун көзөмөлдөп, француз таасиринин туруктуулугун камсыздайт. 2022-жылдагы эл каттоого ылайык, өлкө калкынын саны 2,3 миллионго жакын. Өлкөнүн аянтына болжол менен 270 миң км², статистика көрсөткөндөй, мусулмандардын пайызы аз. Кулатылган президентти жана өткөөл мезгилдин жаңы президентин кошкондо бул пайыз 10-12%ды түзөт, алардын көпчүлүгү борбор Либревилде жашашат. Габон жаратылыш ресурстарына бай өлкө. Болот, темир жана аккумуляторлорду өндүрүүдө колдонулган марганецтин дүйнөдөгү экинчи өндүрүүчүсү болуп саналат. Алтындын, алмаздын жана урандын чоң көлөмүнөн тышкары, мунайдын жана газдын эбегейсиз запастары бар, ошондуктан ал ОПЕКтин мүчөсү. Франциянын Тышкы иштер министрлигинин сайтындагы маалыматтарга караганда, бул байлыктын эң чоң бөлүгү француз компанияларына таандык, алардын саны 110го жакын, анын ичинде марганец казып алган француздук «Эрамит» тоо-кен компаниясы, нефтини жана газды чыгарган француздук «Тотал» энергетикалык компаниясы бар. Ал эми, Габон Нигер, Мали, Сенегал жана Чад сыяктуу, валютасы африка франкы деп аталып француз акчасына байланган он төрт өлкөнүн бири болуп саналат. Ал еврого байлангандыктан Франция жана Европа Биримдигинин кызыкчылыгына кирет. Анын кирешеси Франциянын Борбордук банкына которулуп, Франциянын валюталык резервин түзөт, андан кийин гана Франция ага ит жемин берет. Ошондуктан, Габондун

калкы жакырланып, Франция алардын байлыгын уурдап келет. Бул мамлекеттердеги адамдар бул байланышты үзүүнү жана акчаны Африка өлкөлөрүнүн банктарына которуп, байлыкты аларга бөлүштүрүүнү талап кылышууда.

2- Кулатылган президент Али Бонго – өлкөнү 41 жылдай башкарган атасы Умар Бонго каза болгондон кийин – 2009-жылы жасалма шайлоодо бийликке келген. Францияга малайлык кылууну баласы атасынан мурас кылып алган. Ал 2016-жылдагы шайлоодо жеңгенин жарыялаган. Ал Габондун конституциясы боюнча үчүнчү мөөнөткө талапкерлигин коюуга укугу жок болчу, бирок ал башка партиялар менен шайлоого катышарын макулдашкан жана бул партиялар макул болушкан. 2023-жылдын 26-августунда өткөн шайлоонун жыйынтыгы Али Бонго 64,27% менен жеңгенин көрсөттү. Бул жыйынтыктар жарыяланган күнү президенттик күзөт кызматы, армия жана коопсуздук кызматкерлеринен турган топ президентке каршы төңкөрүш жасап, аны үй камагына алды. Бул топ “Габон- 24” кабар агентиги аркылуу президенттик сарайдан полковник наамындагы офицер тарабынан окулган биринчи билдирүүсүндө мындай деди: “Биз, Коргоо жана коопсуздук күчтөрү өткөөл жана кайра институтташтыруу комитетинин ичинде чогулуп, Габон элинин атынан учурдагы режимди жок кулатуу аркылуу тынчтыкты коргоону чечтик. Ушул максатта 2023-жылдын 26-августунда өткөн президенттик шайлоо жана анын жыйынтыктары жокко чыгарылды”. Офицерлердин басма сөз катчысы учурдагы режимдин кулаганын жарыялап мындай деди: “Президенттин уулу Нуреддин Бонго, анын жакын кеңешчиси, анын ичинде анын аппарат жетекчиси, орун басары, бир катар кеңешчилери жана президенттин басма сөз катчысы камакка алынды. Ал эми, президент Али Бонго жетектеген Габондун өкүмдар Демократиялык партиясынын эң маанилүү адамдарынын арасында дагы эки киши мамлекеттик мекемелерге чыккынчылык кылган, мамлекеттик каражаттарды уурдаган, уюшкан кылмыштуу топтун арасында эл аралык акчаны жеген, президенттик документтерди жасалмалап кол койгон, коррупция жана баңги аткезчилиги менен алектенген деп айыпталууда”. Төңкөрүштү өлкөдөгү бардык аскерий күчтөр пландаштыргандыгы көрүнүп турат. Эгер, аскерий сектор Франция тарабынан көзөмөлдөнөрүн билсек, күнөөлү бармак аны көрсөтүп турат.

3- Башка жагынан алганда, президент Али Бонго кызматтан алынгандан кийин үйүнөн электрондук байланыш каражаттары аркылуу тынчсыздануу белгилерин көрсөткөн билдирүү жөнөтүп, мындай деди: “Мен, Габондун президенти Али Бонго Ондимба, дүйнө жүзүндөгү бардык досторубузга мени жана менин үй-бүлөмдү камакка алган

адамдарга карата үндөрүн көтөрүүнү суранган билдирүү жөнөтөм”. (Sky News Arabia, 30.08.2023).

Франция да, Америка да, Африка Биримдиги да Нигердин президенти Мухамед Базумга көңүл бургандай Али Бонгого көңүл бурган жок жана эч ким аны менен байланышпады. Тескерисинче, француз гезиттери төңкөрүштүн лидерине көңүл буруп, аны жылмалап, төңкөрүш жасоо укугун берүү үчүн иштеп жаткандай болду. 2023-жылдын 30-августунда француз Le Monde гезити төңкөрүштүн лидери жана Габондогу Республикалык гвардиянын командачысы Брис Олеге Нгеманын сөздөрүн келтирген: «Президент Али Бонго конституцияны бузду, үчүнчү мөөнөткө талапкерлигин коюуга укугу жок жана добуш берүү ыкмасы жакшы эмес болгондуктан, армия өз милдеттерин аткарууну чечти. Али Бонго пенсиядагы мамлекет башчысы болуп калды жана ар бир жаран сыяктуу бардык укуктарынан пайдаланат”. Белгилей кетсек, Президенттик гвардиянын командири Нгема президент Али Бонгого жакын, анын аталаш бир тууганы. Ал дагы атасы Умар Бонго менен жакын болгон жана көзү өткөнгө чейин анын атайын кеңешчиси болуп иштеген. Ал 2018-жылдын октябрында Али Бонго инсультка кабылып, 10 айга жакын шал болуп калган соң өлкөнүн Сенегалдагы жана Мароккодогу элчилигинде аскердик кеңешчи болуп иштегенден кийин өлкөгө кайтып келген. Ал эки жылга чет өлкөгө депортацияланып, андан кийин кайра кызматка алынып, президенттик гвардиянын башчысы болуп дайындалган, башкача айтканда, ал ээлик кылган тарап аны жарым жартылай шал болуп калган президенттен кийинки мезгилге кайра даярдануусун каалаган.

Оппозициялык президенттикке талапкер Альберт Ондо Оса 2023-жылдын 31-августунда Франциянын TV5 Bond каналына мындай билдирүү берди: “Биз иштин жүрүшүн жөнгө салышыбыз керек. Биринчиден, бул аскердик төңкөрүш эмес, сарай төңкөрүшү. Олеге Нгема Али Бонгонун аталаш бир тууганы. Бонго лагери Бонго режимин сактап калуу үчүн Али Бонгону кулатуу керек деген тыянакка келишкен... Олеге Нгема аларды ээрчиди, анын артында бийликти көзөмөлдөгөн Бонго үй-бүлөсү турат”.

4- Франциянын расмий позициясына келсек, Би-Би-Си 2023-жылдын 30-августунда француз расмийлеринин билдирүүлөрүн жарыялады: “Франция премьер-министри Элизабет Борндун билдируүүсү: “Париж Габондогу кырдаалга кылдат көз салууда”. Елисейдеги булак мындай деди: «Париж Габондогу төңкөрүштү ачык айыптайт, президент Макрон президент Бонго менен сүйлөшпөгөн жана Франция Габон тез арада конституциялык түзүлүшкө кайтып келет деп үмүттөнөт, бирок ал өлкөнүн ички саясий иштерине кийлигишпейт.

Чечим аскердик төңкөрүш эмес, Габон элинин умтулууларын кепилдеген эркин жана адилет шайлоолор”. Бул позиция төңкөрүштү айыптагандай көрүнгөнү менен, аны колдогон позиция болуп эсептелет. Айыптоо аскердик төңкөрүшкө каршы коомдук пикирге туура келди, бирок Франция президентинин аракеттери айыптоо олуттуу эмес экенин тастыктап турат. Ал кулатылган Нигердин президенти менен байланышкандай кулатылган Али Бонго менен байланышкан жок жана төңкөрүштү жеке өзү айыптабады. Ал Нигерге карата кылгандай коркутуп же кийлигишүүнү талап кылган жок жана маселе ички деп эсептеди. Бул анын Нигердин ички иштерине кийлигишүү аракетинен айырмаланат. Франция Нигерде төңкөрүш жасагандарды таануудан баш тартты жана алардын француз элчисинин Нигерден чыгып кетүүсүн талап кылган өтүнүчүн четке какты. Чечим эркин жана адилет шайлоо аркылуу болоорун айткан Макрондун сөзү төңкөрүшчүлөрдү актоо жана аларга колдоо көрсөткөнүн билдирет. Өзгөчө Габон Франция үчүн маанилүү булак болгондуктан төңкөрүштүн артында Франция турушу басымдуу. Француз Монте-Карло басылмасы 2023-жылы 31-августта Париждеги Эл аралык жана стратегиялык мамилелер институтунун директору Кэролайн Россинин “Габонсуз Франция – бензинсиз унаа, Франциясыз Габон – айдоочусу жок унаа” деген сөзүн келтирген.

5- Европа Биримдигинин позициясы бул төңкөрүштүн артында Франция турганын тастыктайт. Евробиримдиктин тышкы саясат боюнча расмий өкүлү Жозеп Боррель 2023-жылдын 31-августунда Испаниянын Толедо шаарында өткөн Европа Биримдигинин тышкы иштер министрлеринин 27-жыйынынын алкагында мындай деди: “Либревилдеги мыйзам бузуулар менен коштолгон шайлоодо бийликтен кулатылган президент Али Бонго жеңгенден кийин аскерий күчтөрдүн кийлигишкенин эске алганда, Габондо болуп жаткан окуялар менен Нигерде болуп жаткан окуяларды салыштыруу мүмкүн эмес”. Ал кошумчалап: “Аскердик төңкөрүштөр чечим эмес, бирок Габондо мыйзам бузууларга толгон шайлоолор болгонун унутпашыбыз керек. Жалган добуш берүү институционалдык жарандык төңкөрүш катары каралышы мүмкүн. Аскердик жана институттук төңкөрүштөр болуп жатат. Европа Биримдигине кирген өлкөлөрдүн жарандарын Африка өлкөсүнөн эвакуациялоо планы жок”. (Аль-Шарк Аль-Авсат, Аль-Маядин 31.08.2023). Бул билдирүүлөр Габондо болгон төңкөрүш аракетин актайт. Кала берсе, бул төңкөрүштү колдойт, анткени жалган добуш берүүлөргө буга чейин каршы чыккан эмес. Кыязы, Европа жооптуулары адегенде төңкөрүштүн маңызын билишпеген. Ошондуктан, ал төңкөрүштөн кийин дароо мындай деди: “Биримдиктин министрлери Габондогу кырдаалды талкуулашат, Батыш Африкада болуп жаткан

окуялар Европа үчүн чоң көйгөй. Эгер, бул (төңкөрүш) тастыкталса, бул бүткүл региондо баш аламандыктарды күчөтө турган кезектеги аскердик төңкөрүш болот”. (Al Jazeera, 30.08.2023.) Бирок, бир күндөн кийин Евробиримдиктин министрлери, анын ичинде Франциянын тышкы иштер министри менен жолукканда, бул төңкөрүш Европанын кызыкчылыгы үчүн экенин жана толкундоолорун арттырбай турганын түшүндү! Ошентип, ал билдирүүлөрүн өзгөрттү!

6- Габондо жана башка Африка өлкөлөрүндө Францияны элдик четке кагуу мааный бар. Франциянын президенти Макрон бир нече ай мурун бир канча Африка өлкөлөрүнө барып, ал жерде француз колонизаторлугуна каргыш айтылганын, Францияны четке кагууну көргөн. Макрон Габонго 2023-жылдын 2-мартында барган жана элдер аны каршы тосуп, аны Бонго режимин жана анын коррупциясын колдойт деп айыпташты. Макрон Францияга карата нааразычылык күчөп жатканын моюнга алып, Африка менен жаңы тең салмактуу, өз ара жана жоопкерчиликти мамиле курууга чакырды. Эл, өзгөчө жаш муун терроризмге каршы күрөш деген шылтоо менен француз күчтөрүнүн турушун колониялык мурастын көрүнүшү катары көрүп, жаңы көз карандысыздыкка чакырып жатышат. Франция бул төңкөрүштү Мали, Буркина-Фасо жана Нигерде болгон төңкөрүштөрдөн улам өз таасирин жана кызыкчылыктарын сактап калуу үчүн жасаган көрүнөт. Ал өлкөлөрдөгү төңкөрүштүн лидерлерине окшогон бир аскер командир менен өз таасирин күчөтүүнү, төңкөрүшчү аскерий командир болуп, Франциянын атынан аларга каршы турууну жана анын кызыкчылыктарын сактоону, же балким, алардын арасына кирип кетүүнү каалайт. Францияга жана анын кийлигишүү аракетинде каршы союздаш болуп калгандан кийин аларды чаташтырат. Белгилей кетсек, Али Бонго ооруп, инсульттан улам 10 ай бою шал болуп калган. Ал өзүнүн психикалык жана физикалык жөндөмүнөн толук пайдалана албагандыктан, Франция аны ошол эле үй-бүлөдөн башка малайга алмаштыргысы келет деген имиштер бар. Бонгонун чөйрөсү жана уулу Нуреддин Бонго баш болгон иштерди көзөмөлдөгөндөр төңкөрүшчүлөр тарабынан камакка алынганы төңкөрүшчүлөр элди алдап, лоялдуу көрүнүш үчүн жасалууда. Анткени, камакка алынгандар эл тарабынан айыпталып жаткандар болот.

7- Габондогу төңкөрүшкө байланыштуу Американын позициясына келсек, Аль-Жазиранын 2023-жылдын 30-августундагы санында мындай делет: “Ак үйдүн басма сөз катчысы: “Биз кылдаттык менен байкап жатабыз, эмне болуп жатканы тынчсыздандырат. Биз демократияны колдоого жардам берүү үчүн африкалык өнөктөштөрүбүз жана континенттин эли менен иштөөнү улантабыз”, - деди. Бул баракчада

АКШнын БУУдагы өкүлү Линда Томас Гринленфельддин ушул билдирүүсү келтирилген: “Кошмо Штаттар Габондогу төңкөрүштү жана аскерлердин бийликти күч менен басып алуу аракетин айыптайт. Габондогу төңкөрүшкө байланыштуу Коопсуздук Кеңешинин мүчөлөрү менен консультация жүрүп жатат жана биз эмне болуп жатканын текшермейинче чара көрбөйбүз”. Америкалык аскер кызматкери Аль-Жазирага мындай деди: “Америка администрациясы Габондогу окуялардан кабардар жана кылдаттык менен көзөмөлдөп турат жана анын Габондогу элчилигин коргоо милдети жүктөлгөн күчтөрдөн башка ал жерде аскерий позициясы жок”. Бул тууралуу АКШнын Мамлекеттик департаментинин өкүлү Мэттью Миллер мындай деди: “Америка Кошмо Штаттары Габондогу окуялардын өнүгүшүнө абдан тынчсызданып жатат жана биз бийликти аскерий түрдө басып алууга же конституцияга каршы жол аркылуу өткөрүп берүүгө катуу каршыбыз”. (BBC, 30.08.2023). Бул Американын Нигерге карата позициясынан айырмаланып турат, аны биз 2023-жылдын 15-августунда жарыяланган суроо-жоопто кеңири айтканбыз. Франция бардык саясий, экономикалык жана аскерий чөйрөлөрүн башкарып турган Габондогу реалдуулукка Америка ушул кезге чейин кире алган эмес. Бул 2010-жылдагы төңкөрүштөн кийин Мухамед Базум жана анын мурунку президенти Мухамед Иссуфу аркылуу кире алган Нигердегиден айырмаланып турат. Габондогу төңкөрүштүн лидери Нгема Американын таасиринен алыс, Марокконун Мекнес шаарындагы аскердик колледжди бүтүргөн. Ал маркум президент Умар Бонгонун атайын кеңешчиси болуп иштөөгө кайтып келген жана бийликтен кулатылган президент Али Бонго менен аталаш бир туугандар. Бирок, оппозиция жана анын талапкери да Американын тарапташы же малайындай көрүнбөйт. Тескерисинче, Америка оппозициянын талапкери Альберт Ондо Осаны колдой турганын жарыялаган жок, тескерисинче, демократияны колдоону талап кылып, төңкөрүштү катуу айыптады.

Африка жана Азиядагы бардык көз каранды өлкөлөр сыяктуу Габондо да демократияга, эркиндикке, улутчулдукка жана мекенчилдикке чакырып сайрагандар, бийликке жетүү же бийликте калуу үчүн колонизатор өлкөлөрдүн кызыкчылыктарын камсыздаган малайлар экенин көрүп жатабыз. Алар колонизатордун малайлары экенине, колонизатор өлкөлөрдүн компаниялары алардын өлкөлөрүнүн байлыктарын талап-тоногонуна маани беришпейт жана алар өз өлкөсүнүн байлыгын талап-тоногон бул компаниялардан алган ит жемине компойушуп, бул колонизаторлор компаниялар алардын элин жакырчылыкка, ачкачылыкка жана ооруга дуушар кылып таштап кеткенине ыраазы. Тескерисинче, алардын ысырапкорчулугун айынан

бат эле бошоп калган бюджетти толтуруу үчүн жарандарына салык салууга өтүшөт. Эл үчүн Габондогу жана башка жерлердеги бул колонизаторлордун малайларын кулатуудан жана аларды саясий чөйрөлөрдөн жана бардык чөйрөлөрдөн бүтүндөй шыпырып салуудан башка эч кандай кутулуу жок. Ошондо ааламдын Жаратуучусу болгон кудуреттүү Аллахка чын ыкластан ыйман келтирип, Анын мыйзамын акыйкат жана адилет туура колдонгон Халифалыктын саясында гана Габон калкы жана акыйкаттын, хидаяттын, ырайымдын дини болгон Исламдын көлөкөсүн издеген башка элдер да коопсуздукта, тынчтыкта, бейкутчулукта, жакшылыкта жашашат.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾

«Эй инсандар, силерге Раббиңерден насаат, дилиңердеги нерселерге шыфаа жана муминдер үчүн хидаят жана рахмат келди» [10:57]

20-сафар, 1445-х.

5-сентябрь, 2023-м.

2025-жыл...